DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

LAROUSSE

DÜNYA MİTOLOJİLERİ

Fransızcadan Çevirenler:
Atakan Altınörs
Güvenç Recai Ayar

Bilge Kültür Sanat

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

LAROUSSE

DÜNYA MİTOLOJİLERİ

Fransızcadan Çevirenler:
Atakan Altınörs
Güvenç Recai Ayar

Bilge
Kültür·Sanat

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Yayın no 1030

LAROUSSE DÜNYA MİTOLOJİLERİ

Özgün adı *Le Petit Larousse des mythologies du monde*

© Larousse 2011
© Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
Sertifika No: 16228

1. Basım: Şubat 2021

ISBN: 978-625-7201-30-8

Kapak *Kenan Özcan*
Sayfa düzeni *Nurel Naycı*
Baskı *İmak Ofset*
Akçaburgaz Mah. 137. Sokak No: 12 Esenyurt / İstanbul
Tel: 444 62 18

BİLGE KÜLTÜR SANAT Nuruosmaniye Cad. Kardeşler Han No: 1 Kat: 1 34110
Cağaloğlu / İstanbul
Tel: (0212) 520 72 53 (Pbx) Faks: (0212) 511 47 74
bilge@bilgeyayincilik.com www.bilgeyayincilik.com

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İçindekiler

Mitolojiler Tarihi 5
Giriş 7
AKDENİZ DÜNYASI 17
Mezopotamya 19
Yunanistan 53
Roma 129
Mısır 155
Fenike 201
HİNDİSTAN VE İRAN 213
Hindistan 215
İran 261
KUZEY 273
İskandinavlar ve Cermenler 275
Keltler 307
Fin-Ugor mitleri 323
Slav mitleri 329
Kuzey Kutbu mitleri 335
UZAKDOĞU 347
Japonya 349
Çin 365
Tibet 383
AFRİKA VE OKYANUSYA 393
Afrika 395
Okyanusya 421
GÜNEY AMERİKA 439
Aztekler 441
Mayalar 459
İnkalar 465
Sözlük 483

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Mitolojiler Tarihi

Nanon Gardin

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

GİRİŞ

«Adi rahipler, köylerin yüz karaları, sizler ki sadece ölçüsüzlük için yaşıyorsunuz, bizler hakikate benzer nice yalanlar icat etmeyi biliriz, ama murat edersek doğruyu söylemeyi de biliriz».

Hesiodos, *Tanrıların Doğuşu*

Bidayette insanlar kendilerine sorular sordu. Ama bu bidayet hangi zamandadır? Kuşkusuz, birkaç 100.000 yıl önce, ilk mezarlar devrinde, kadavraları keşfedilmiş devirde, Pascal'ın dediği gibi "başın üstüne biraz toprak atılması", basit yok olup gitme fikrinden başka bir fikir ilham eder. Hayat, ölüm, beşeriyetin ilk çağlarından beri insan için akıl ermez gizemlerdir. Hayatın ahenkli gelişimine zıt olan her şey de, ölüme doğru giden her şey de, aslında bu bilinmeze kayma daimî riskine katkıda bulunan her şey de, ister av, ister anlaşmazlık, savaş, aşk, nefret, hastalık ya da yaşlılık söz konusu olsun, bütün beşerî faaliyetlere ve hislere bağlı olan, hayatın tehlike işareti diktiği bu kaygı da öyle.

Öyleyse, *Tanrıların Doğuşu*'nun ilk satırlarında Musaların seslendiği ve onları doğrucu cevaplara teşvik ettiği "adi rahipler"e hangi sorular sorulur? Çoğunlukla çok basit sorular: Niçin güzel

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ya da çirkin, biçimli ya da biçimsiz doğarız? Niçin acı çekeriz? Niçin doğa kendini nöbetleşe şekilde, iyi ve cömert, cimri ve acımasız gösterir? Neden gündüz ve neden gece? Neden kıskançlık ve neden sadakat? Neden yağmur ve neden kuraklık? Neden kurt ve neden kuzu?

O zaman insan hemen cevaplar getirmeye başlar. Kabul edilmişler (ava, şifacılığa, gömme törenlerine, ağaçlar kültüne, Demeter kültüne, Kibele kültüne, Dionysos kültüne, Kabeiroi'ler kültüne, vb.ne kabul edilmişler) aralarında bu sorular hakkında tartışır ve yavaş yavaş, doğanın bol bol sunduğu bu baş döndürücü gizemlere şaşırtıcı cevaplar geliştirir.

Büyük mitolojiler bu soruların çoğunu, bazen sırf hayâl gücüyle, bazen de fizikle, metafizikle ya da psikolojiyle ilgili cevaplar sunarak yanıtlar. Dramatik bir gemi kazasını açıklamak üzere, ona tapmaya saygı gösterilmemesinden veya ona karşı herhangi bir hakaretten hoşnut olmayan Fırtına tanrısının öfkelenmiş olması yeterli olabilir. Ay'ın üstündeki lekeleri açıklamak üzere, Ganeşa'nın, fil kafalı tanrının fazla *ladoo* yediğinden Ay'ın onunla alay ettiğini ve onun da bir dişini ayın yüzüne fırlattığını bilmek yeter. Azteklerde, kandırılmaktan tepesi atmış tanrıların gece yıldızının kafasına fırlattığı şey bir tavşandır. Çin'deki drenaj kanallarının izi, Ying ejderinin kuyruğu tarafından çizilmemiş midir? Cermenlerde dünyanın ayakta kalması, tepeden köklere kadar çeşitli hayvanlar tarafından mütemadiyen kemirilen Yggdrasil dişbudak ağacına bağlıdır. Yüzyıllar boyunca mitlerin en yeni versiyonları dünyanın ayakta kalmasına cevap vermeye teşebbüs edecektir; diğer mitler ise buna cevap vermeyi bırakacaktır, çünkü onlar toptan bir cevap bulmuştur: Takdirleri,

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

pagan Sibylline kehanetlerinin cevaplarından daha akla yatkın olan, kâh sert kâh müşfik kādir-i mutlak tek bir tanrı.

Kaderleri karşısında zayıf, kudretsiz insanlar kendi suretlerinde, ama kendilerinden gani gani güçlü varlıklar hayal etmiştir; birçok tanrı insanların ihtiyaçlarının ve arzularının taklidinden doğduğu için, bu ihtiyaçların önemini model alan bir hiyerarşi, buyrukları bazen keyfî, ama daima geri çevrilemez olan mutlak bir egemen ile birlikte çok çabuk kurulmuştur. Tanrıların küçük toplumu, bizim günümüzdeki kavgalarımıza, insan öldürülen savaşlara, fethetme savaşlarına ve komşu husumetlerine benzer çatışmalarla Bâbil'den Roma'ya ve Mexico'ya kadar yol kateder. Saikleri basit ve insanîdir: Düzen getirmek, haz, kıskançlık, aşk hakkında daha nüanslı vaziyet alışlar yoluyla düzensizliği mahkûm etmek. Bu kudretli tanrılar insanlara iyilik eder mi? Bazen evet, iyilikleri onların programında kayıtlıysa, kaldı ki programları az çok zayıftır, zira çoğu tanrı mizaç değiştirir, gevşeklik gösterir, koruduğu kimseleri aldatır veya unutur ve hatta beceriksizlikleriyle mahvına sebep olur -tıpkı onu yaralanamaz kılmak üzere Akhilleus'u topuğundan tutan Thetis'in, Paris tarafından atılan ve Apollon'un yönlendirdiği okun ona tam da bu noktadan saplanacağını öngöremediğindeki gibi veyahut, sadece düşmanlarının mahvını değil, aynı zamanda kendi kampının da mahvını hızlandıracağını bildiği hâlde savaşın hararetli taraftarı olan ve Arjuna'ya karşı mücadele mecburiyetini öğütleyen Krişna gibi.

Tanrılar yüksekten, yeryüzünün üstünden etkide bulunmaya ve ne pahasına olursa olsun ölümlülere benzemeye devam eder. Aracılık eden kahramanlarla cenk eder. Bunlar, Enkidu'nun

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ölmesi gerektiğine karar veren tanrıların insafsız meclisidir, İason'un kaderi hakkında tartışan Hera ile Zeus'tur, Eros ile Aphrodite arasında kararsız kalan talihsiz Psykhe'dir, bunların hepsi, ölü taburlarının eşlik ettiği tanrıların gazabının kurbanlarıdır, bu bencil küçük ya da büyük tanrılar tarafından düzenlenen bütün savaşların körleri ve sakatlarıdır. En yüksek ceza ölümdür, ama Olympos tanrıları, gözdelerini yolundan döndürmek için bütün bir âlet takımını el altında bulundurur: Ganymedes Olympos'a sâkiye vasfıyla girer, Herakles bir yarı-tanrı resmî statüsü kazanır, Psykhe Aşk (Eros) ile evlenir, Orion, Scorpius, Kallisto, Arkas ve diğer niceleri kariyerlerini, yıldız ya da takımyıldız hâlinde gökte tamamlar. Diğerlerineyse ölümsüzlük bahşedilir -örneğin, Çin tanrıları çoğunlukla erdemleri sayesinde veya tesadüfen Ölümsüzler hâline gelmiştir.

Hakikî düzenin kendini Cehenneme dayattığı pek olmaz. Bunda şaşırtıcı hiçbir şey yok: Cehennem tanrılarının uğraştığı tek şey, artık yukarıyı istemeyen, artık bir etkinliği olmayan, sadece yaşayanların geçmişi yoluyla var olan ölülerdir. Hades, Yama, ağlamaklı kısık çığlıkları olan bu hayaletlere hükmeder, karısını arayan Orpheus'u ve İzanagi'yi kabul eder, iktidarlarından emin bir şekilde yer altı tahtlarında oturmuş vaziyette onların ağıtlarını dinler. Cehennem düzenleri üstünde egemen bu tanrılar, ateşiyle, yabasıyla, minik şeytanlardan oluşan güruhuyla bizim boynuzlu Şeytanımızdan (Satan) aslında muhtemelen daha kalıcı olabilecekti.

Bu konuda, Romalılar gibi pragmatik bir halkın mitleri yavanlaştırdığını -Ovidius gibi birkaç "romantik" şair hariç-, onlardan, sahiden güvenilebilecek etkili tanrılar, sınırları iyi çizilmiş,

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kısıtlanmış koruyucular yapmak üzere canlılıklarını sıyırıp attığını saptamak ilginçtir.

Dünya mitolojilerinin tanrıları kavgacı, şiddet ve şehvet düşkünüdür, o derece ki bir gün onları devirmek, heykellerini kırmak, tapınakları yakmak, sunakları yerle bir etmek, tek bir tanrıya -onu, vaktiyle Zeuslar veya Odinler gibi, tekrar daha güçlü ve daha ezici bir varlık hâline getirmek için üçe bölme pahasına- bel bağlamak üzere kültleri yasaklamak gerekecektir. Erkek, buyurgan, insanlara terk ettiği ve onların da içinde boğulduğu, bedenlerini ve ruhlarını kaybettiği cinsel işlerden kurtulmuş bir tanrı. Yarattıklarından kökten farklı hakikî bir tanrı.

Tıpkı insanın doğduğu, yaşadığı ve öldüğündeki gibi, dünya da, belirli bir süre devam eden bir (ya da birçok) başlangıcı tadar ve yok oluşa sürüklenir. Son -ki son Yargı, Ragnarok ya da Güneş'in beşinci ölümü diye adlandırılır- tıpkı başlangıç gibi keyfî bir yansıtmaya bağlıdır, ama mitolojilerin çoğunda bu son, insan veya insanlar tarafından dünyadaki hayatları boyunca gerçekleştirilmiş eylemlerin bir bilançosunu işin içine katmayı ihmal etmez.

İnsanın kaderini açıklamak kuşkusuz imkânsızdır. İnsan ömrü çok kısadır; onu anlamak için, elimizdeki imkânlar çok zayıftır. Bu durumda, insanlar kendilerini aşan bir panteonu sahneye çıkararak daha büyük, daha kalıcı bir kader kurar. Bunu yapmakla aynı zamanda, hayal güçlerinden çıkmış bu dokunulmaz varlıklar karşısında kendilerine ödevler de yaratmışlardır. Farklı farklı medeniyetlerin mitlerinin incelenmesinde en şaşırtıcı, en heyecan verici olan da kesinlikle, -büyük tek-tanrılı dinler de dâhil

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

olmak üzere ancak sonraları değişecek olan- bu irşad [*initiation*] güdüsünün benzerliğidir ve de başlangıç sorgulamalarına mitler tarafından getirilmiş cevapların bir medeniyetten diğerine, gezegenin bir ucundan diğerine sergilediği benzerliktir.

Bundan dolayı, büyük dünya mitolojilerinin bu kısa gözden geçirilişini, iklimden, hayat tarzlarından ve gelişim safhalarından bağımsız olarak, kâh insanların ve kahramanların dolaşımından, kâh büyük tesadüflerden -en heyecan verici olan da budur-, yani insan doğasından kaynaklanan, mitler arasındaki bu yakınlığın altını çizen bir dizi tematik çerçevelemeyle bütünlemek istedik.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Büyük anlatılar

Antikçağ halklarının âyinleri ve tapınmaları çoğunlukla onların mitolojilerinden daha tanıdıktır, çünkü o halklar daha ziyade, izler, tapınaklarda dikili taşlar, heykeller, mezarlarda keşfedilmiş çok sayıda obje bırakmıştır.

Az sayıda uygarlık eksiksiz ve tutarlı mitolojik anlatı bırakmıştır. En bilinenleri, Yunanlardaki, Yaratılışı ve zamanın başlangıcından itibaren meydana gelen olayları ayrıntılı olarak hikâye eden *Tanrıların Doğuşu* ve Hesiodos'un (MÖ VIII.-VII. yy.) *İşler ve Günler*'idir. Hesiodos'un sunduğu malumata, muhtemelen VIII. yüzyılın ortalarına doğru yazılmış olan *İlyada* ile *Odysseia*'da Homeros'un bize Olympos ve de tanrılar ile insanlar arasındaki ilişkiler hakkında söyledikleri eklenir.

Mezopotamya bize, XIX. yüzyıldaki keşfi o yörenin kozmogonisi konusundaki bilgilerimizi altüst eden tabletler (MÖ XIII. yy.) üstünde *Enuma Eliş*'i (Yaratılış Destanı) bıraktı. MÖ XVIII. yüzyılda Akadca yazılan ve de MÖ VIII. yüzyılda çiviyazısıyla tekrar yazıya geçirilen *Gılgamış Destanı*, Mezopotamya mitlerinin, Herakles'in işleriyle Yunan mitolojisi üstündeki ve Tufan tarihine dair anlatıyla İncil üstündeki etkisine işaret eder.

Dünyanın, tanrıların ve insanların başlangıcına dair çok kadim bu tasvirlerin diğer uygarlıklarda pek dengi yoktur.

İskandinavlar bakımından, *Edda*lara, yaratılış ve Nordik panteon hakkındaki kâfi oranda tam anlatılara sahibiz. Ama, Kuzey halklarının uzun zamandan beridir Hristiyanlaştığı

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

bir çağda, XII ilâ XIII. yüzyıllarda kaleme alınmış bu metinler muhtemelen kadim inançların kesin bir sunumundan ziyade, yeni din tarafından kökü kurutulmadan önce epey eski mitleri çağın ölçütlerine göre kayda geçirme arzusunu yansıtır.

Hindistan bizlere Vedalar'ı, mitik anlatılar ile çok kadim ilâhiler öbeğini bırakmıştır. Onların en eski kısmı olan *Rigvedalar* MÖ 1800 ilâ 1500 arasında tarihlenir (ama sözlü aktarım çok daha eski olsa gerekir). Hindistan'ın kutsal metinleri aynı zamanda, mevcut şeklini MS V. yy. civarında almış, Hindu düşüncesinin temel metni *Mahâbhârata* ("Büyük İnsanlık") ve MÖ 500 ilâ 100 arasında derlenmiş *Râmâyana* ("Râmâ'nın güzergâhı") gibi günümüzde Hindistan'da hâlâ çok popüler olan efsanevî anlatılar da içerir. Vedalar kadar eski bir kökeni olan, fakat MS II. yy. civarında yazıya geçirilmiş Perslerin *Avesta*'sı, Zerdüşt tarafından reforme edilmiş Mazdeizmin İncil'idir.

Piramitler Metinleri gibi Mısır'ın büyük kutsal kitapları III. binyılda tarihlenir ve en eski *Lâhitler Metinleri* MÖ 2100 civarına kadar geriye uzanır. Bu kutsal metinler kümesi, Mısır panteonunun tasvir edilmesinden ziyade öbür dünyaya seyahatler ile ilgilidir. Tutarlı bir hikâye hâlinde en yakın tarihli Mısır mitini özellikle Plutarkhos'un bir eseri olan *De Iside et Osiride* (Isis ile Osiris hakkında, MÖ I. yy.) yoluyla biliyoruz. Mısırlılara yakın olan Fenikelilerin mitolojisi, bizlere aynı şekilde yabancı yazarların filtresinden geçerek ulaşmıştır.

Çin'de, mitlerin ilk versiyonları, *Zhuangzi* ya da *Huainanzi* gibi felsefî eserlerde MÖ III. yy. civarında kayda geçirilmiştir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ming hanedanı döneminin iki büyük romanı: *Batıya Seyahat* ve *Tanrıların Yetkilendirme Romanı*, onların harcıâlem kılınmasına katkıda bulunmuştur.

Latin Amerika mitolojisini özellikle İspanyol fetihçilerin veya onlara eşlik eden rahiplerin ilişkileri etrafında biliyoruz. Afrika, Okyanusya, Kuzey Amerika ve Sibirya mitlerinin çoğu ise etnologlar tarafından aktarılmış ve analiz edilmiştir, fakat büyük kurucu metinler işin içine dâhil değildir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Akdeniz dünyası

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

MEZOPOTAMYA

«Üstte göğün henüz adı yokken,
altta da sert yerin adı yokken,
tek başına ilk dölleyen Apsu vardı,
ve Tiamat, her şeyi doğuran,
bütün sularını tek bir su hâlinde karıştıran [...]»
***Yaratılış Destanı* (Enuma Eliş)**

Mezopotamya mitleri Batı mitolojilerinin bütünü bakımından kurucu bir rol oynar. *Gılgamış Destanı*'ndaki Tufan hakkındaki ilk anlatı, aynı hususta İncil'de sunulana sıkı sıkıya bağlı görünür ve Eden Bahçesi çoğunlukla, Mezopotamya'nın doğusunda, dünyanın ucunda, güneşin doğduğu köşede, Dicle ve Fırat nehirlerinin ağzında konumlandırılır. Akadcada ***edinu*** kelimesi "ova/düzlük" ve Sümerce ***edin*** "bereketli toprak" anlamına gelir. Sümer tabletleri, tanrılar ve Nuh gibi Tufan'dan kurtulmuş olan tek insan Utanapiştim tarafından mesken tutulmuş Dolimun diye adlandırılan cennetvârî bir yeri anar. Mezopotamya'nın tanrılarla ve kahramanlarla ilgili anlatılarında nüve hâlinde, Antik Yunanistan'ın büyük metinlerinde anlatılan olayların önemli bir kısmı bulunur.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Adının da belirttiği gibi, Mezopotamya "iki-nehir-arası"dır ve ilk unsur olan su, Batı'nın ilk büyük medeniyetleri olan Sümer, Bâbil ve Asur mitlerinde her yerde karşımıza çıkar. Sümer'de doğan medeniyet, dünyanın en eskisidir ve belirleyici bir faktörün etkisi altında şekillenir: Kâh bereketli çamurlarıyla ovayı zenginleştiren, kâh popülasyonun büyük bölümünü yok eden korkunç sel baskınlarıyla yıkıp geçen Dicle ile Fırat'ın öngörülemeyen karakteri. Fırtına tanrısı Adad'a gelince, «göğün vanalarını açma»yı tercih eder, suların neden olduğu tahribat dramatik bir hâl alabilir. Vadide yerleşmiş halkların mevcudiyetinin geçiciliği, çok erken dönemde derin bir dindarlık ihtiyacı hissetmiş olmalarını açıklar. Hatta Sümer medeniyetinin ortaya çıkışından önce, MÖ 5000 civarı, kült merkezi Eridu önemli bir hac yeri idi ve Sümer şehirlerin çoğunluğu iki nehir arasında yerleşmiş bu dinî merkezler etrafında gelişmişti. Bundan hareketle, Mezopotamya mitlerinin bu sulak çevre tarafından sık sık damgalanmış olması ve Sümer kozmogonisinde niye her şeyin tatlı sular ile deniz sularının karışmasıyla başladığı anlaşılır.

Marduk hariç Mezopotamya tanrılarının hemen hemen hepsi Sümer kökenlidir. Ama Sümer ülkesi MÖ 2330 civarı, Akadların Sâmi şehrinin egemeni I. Sargon tarafından fethedildiğinde, yerleşen yeni medeniyet Sümer tanrılarını muhafaza eder, ama onlara başka isimler verir. Böylece İnanna İştar olur, An Anu olur ve Enki Ea adını alır. Marduk'a gelince, onun önemi artmaya devam edecektir ve Bâbil'de onun kültü, Antik Sümer ve Akad tanrılarını tahtından etmeye ve sonra da kapsamaya başlayacaktır.

En eski Sümer mitleri önce sözlü gelenek tarafından taşınmıştır. Üç büyük kozmogonik metin: ***Atrahasis Şiiri, Yaratılış Destanı***

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

(Enuma Eliş) ve *Erra Miti* MÖ 1700 ilâ 850 arasında kaleme alınmıştır. *Gılgamış Destanı*'na gelince, elimizde olan en tam versiyonu ancak MÖ VII. yüzyıl ile tarihlenir. Sümer tarihini anlatan Sümerce en eski metinler MÖ 2100'e dek geriye gider ve anlatının temeli MÖ 2750 civarında Uruk'a hükmeden tarihî bir krala dayanır.

Yaratılış: «Enuma Eliş...»

Yaratılış hakkındaki Bâbil anlatısı, "vaktiyle yukarıda" anlamına gelen bu kelimelerle başlar.

Kaos

Başlangıçta, doğanın canlılığını çağrıştıran tatlı suların sonsuz uzanışı Apsu ve de kaosla tehlike olan tuzlu su Tiamat -deniz- vardı. Doğurgan olan ve olmayan bu iki su birbirine karışmaya başladığında onların birleşmesinden dizi dizi barbar tanrılar ve canavarsı varlıklar doğdu. O sırada yaratılan ilk tanrılar fiziksel dünyanın değişik veçhelerini temsil eder. Önce devâsa yılanlar Lahmu ile Lahamu doğar ve onlar da, «bulutu balçıktan ayıran» gök ile yer arasındaki sınırları çizen Anşar (eril ilke) ile Kişar'ı (dişi ilke) doğururlar. İkisi, oğulları Gök tanrısı An'ı dünyaya getirir ve o da kendinin benzeri, ama daha bilge ve daha güçlü olan Enki'nin ve ardından da küçük tanrıların doğmasını sağlar: İgigi ile Anunnaki. Fakat bu tanrısal çocukların hepsi birbirini öldürür ve büyük patırtı kopar. «Danslarıyla Göğü sallarlar» ve Apsu uykusundan olur. Bunun üzerine Apsu, Yunan mitolojisindeki Okeanos gibi, Kronos gibi, onları ortadan kaldırmaya karar verir. Ama «bilgelik kaynağı, aydınlatan zekâ» Enki'nin kulağına bu plan çalındığında, Apsu'yu öldürür ve onun tacını ele geçirir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Sonra da Apsu'nun sarayına, karısı Demkina ile yerleşir. Demkina, Güneş ışığı ve Yıldırım tanrısı Marduk'u o zaman doğurur. «*Gözlerini açtığında onlardan büyük ışıklar çıktı, adımları ihtişamlıydı, daha en başında güçlüydü, onun şeklinden gurur duydu*».

Komplo

Başlangıçtaki Ana, Tiamat kocasının öldürülmesine öfkelenerek korkunç bir çare buldu: «*Yaptığımız her şeyi yok edelim, yolları sefaletle dolsun*». Ardından da diğer tanrılarla bir komplo kurdu ve onlar için silahlar tasarladı. «*Yaşlı büyücü ilk Ana yeni bir kuluçka yatağı yaptığı sırada, tanrılar savaşa hazır biçimde öfkeyle naralar attılar*». Tiamat'ın dünyaya getirdiği bu yeni kuluçka yatağı, hayal edilebilecek en ürkütücü on bir canavardan müteşekkildi: Kartallar ve ejderhalar, kudurmuş köpekler, büyük kasırgalar, fırtına kuşu, dev aslan, zehirli dişleri olan tiksindirici yılanlar, Tiamat'ın intikamını almak için desteklerine güvendiği bunlardı. Ona hizmet etmesi için doğurduğu tanrılardan biri olan ve de kocasıyla kendisinin Kader levhasını ona emanet ettikleri Kingu'yu, ordusunun generali olarak yetiştirir.

Enki Anşar'ı bulmaya gider ve ondan müdâhil olmasını ister, zira Tiamat korkunç Anunnaki'leri ona karşı kuşandırmıştı. İgigi'ler bir çözüm bulmak için konseylerini toplar. Bilge Enki Tiamat ile karşılaşmayı ve onun yüzüne şöyle demeyi teklif eder: «*İçimizde hangimiz savaşta hiddetli? Kahraman Marduk! İntikamımızı almak için bir tek o yeterince güçlü*».

Marduk Tiamat'a karşı savaşa girmeyi kabul eder, ama en yüksek gücü şart koşar: «*Öcünüzü alacaksam sahiden, Tiamat'ı*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yenip sizi canlı tutmak için, topla Divanı ve ilân et benim en yüce olduğumu. Siz burada, Kurultay Evinde otururken şen-şatır, hep birlikte, Ben yazayım yazgıları ağzımdan çıkan sözlerle sizin yerinize. Her ne yaratırsam bozulmaz kalacak, boşa yankılanmayacak dudaklarımdan çıkan buyruk ve asla değiştirilmeyecek!»[1]. Anşar bütün tanrılar için bir şölen düzenler. «*Sert şarabı içtikleri zaman şişti vücutları; naralar atmaya başladılar ve yürekleri intikamcıları Marduk için yüceldiğinde, onun yazdılar kaderini*». Marduk'un tahta çıkışına bir mucize damga vurur: Tanrılar tam ortalarına bir giysi serer ve Marduk'a şöyle seslenirler: «*Efendi, tanrılar arasında birinci sensin! Buyur ve buyurduğun gibi olsun: Ağzından çıkan sözle giysi yok olsun; tekrar buyur ve giysi tekrar el değmemiş olsun!*». Gerçekten de Marduk buyurunca giysi yok olur ve yeniden buyurunca da geri gelir. Onun buyruğunun etkisini gören tanrılar ona hürmetlerini sunar: «Marduk kralsın!».

Dövüş

Marduk bir yay ve bir ağ imal eder, bir gürz ve bir şimşek alır eline. Sonra da fırtına-arabasına biner ve Tufanı, tüyler ürpertici Rüzgârı, Fırtınayı, Hortumu, Kasırgayı, Dört-misli-rüzgârı ve Yedi-misli-rüzgârı çıkarır. Ellerinde zehirli bir bitki tutan ve naralar atarak meydan okuyan ve acı dudaklarıyla tükürükler saçan Tiamat'ın hamlesine karşı hamle eder: «*En yüce tanrı olarak benim üstüme çıkacak kadar mühim misin?*» İki hasım bir araya gelir: Tanrıların en zekisi Marduk ile Tiamat, tek başlarına bir kavgada. «*Efendi ağını attı ve avladı onu; salıverdi yüzüne arkadan gelen kötülük yelini. Ağzını açınca Tiamat onu yutmak için, sürdü*

1 İsmet Birkan (Ayraç yay., Ankara, 2000, s. 53) çevirisinden aktarılmıştır (çev.).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

içeri kötü yeli, dudaklarını kapayamasın diye. Kudurmuş rüzgârlar doldurdu karnını. Karnı şişip gerildi, gepgeniş açtı ağzını. Bir ok attı Marduk, ok yırttı içlerini Tiamat'ın; Marduk bastırıp yenince, yok etti diriliğini Tiamat'ın. Yere attı cesedini üstüne çıkıp durdu»[2].

Onun yamaklarına, kavgada onu desteklemeleri için doğurduğu on bir canavara gelince: «*Onun yanında ilerleyen iblisler güruhu ağın içinde tuzağa düşürülmüştü. Onları zincire vurdu, ellerini bağladı. Sıkı sıkıya sarılmışlardı, kaçamazlardı*».

Marduk Tiamat'ı ve zincire vurulmuş on bir canavarı öldürdükten sonra ve Kingu'dan Kader levhasını tekrar aldıktan sonra dinlenir ve canavarsı Ana'nın gövdesinin üstünde derin derin düşünür. Bu müthiş gövdeden nasıl yararlanmalı?

Yaratıcı Marduk

Marduk onu nasıl kullanacağını ve bu eşi benzeri olmayan malzemeden ne yaratacağını değerlendirerek koskoca kütleye kımıldamadan bakar. O sırada, canavarsı gövdeyi «kurutulmuş balık gibi» uzunlamasına iki parçaya bölmeye karar verir. Bir yarısıyla gökkubbeyi yapar ve diğeriyle de Apsu'nun yüzeyinde yükselen yeryüzünü. Sonra da Gökte büyük tanrılar An, Enki ve Enlil için bir saray bina eder ve onlara aydınlatıcı olarak yıldızları verir. Ardından, Marduk «seneyi ölçer», ona bir başlangıç ve bir son tahsis eder ve onu on iki ayla bölerek sabitler. Sonunda, Şamaş'ı, Güneş'i gündüze hâkim olmakla ve Sin'i, Ay'ı da geceye göz kulak olmakla görevlendirir ve Ay'ın evrelerini düzenler. Bunun ardından da suların uzanımından yeri yükseltir.

2 İsmet Birkan (Ayraç yay., Ankara, 2000, s. 63) çevirisinden aktarılmıştır (çev.).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Tiamat'ın kafasından tepeleri, göğüslerinden de dağları yapar ve sonra da gözlerinden Dicle'yi ve Fırat'ı akıtır ve onun gövdesi üstündeki her yere pınarlar kazar. Nihayet, Bâbil'i kurar ve arazinin ortasına da orayı tanrısal barınak kılmak üzere yüksek tapınağını inşa eder.
O zaman Marduk Gök ile Yer altı arasında altı yüz tanrıyı paylaştırır: Üç yüz İgigi göksel dünyaya ve üç yüz Anunnaki Yer altına. Onlar bundan böyle dünyanın bekçileri olacaktır.

Hizmet etmek için doğan insan

Şimdi de, evvelce İgigilerin gerçekleştirdiği büyük tanrıları eğlendirme ve onlara hizmet etme görevi için, kendi kanından insanları yaratma söz konusudur, ama Enki bunun için daha ziyade mağlup olmuş tanrılardan birini kurban etmeyi tavsiye eder. Marduk zincire vurulmuş Anunnaki'leri getirtir ve onlara, kendisine karşı komplonun sorumlusunun kim olduğunu sorar. Ağız birliği etmiş tanrılar Kingu'yu işaret eder. Tanrılar heyetinin onayıyla Kingu ölüm cezasına çarptırılır ve Doğumun kadın efendisi Nintu kili tanrının kanıyla karıp insanı, bir beden ile bir ruhtan oluşan çifte doğasıyla yaratır.
Ama insan ırkı kalıcı olmayacaktır. Altı yüz sene sonra insanlar cehennemî bir patırtı çıkaracak raddeye kadar çoğalmıştır; bir kez daha, tanrılar uyuyamazlar. Enlil önce Kaderin Tecessümü Namtara'yı, sonra da Fırtınaların Efendisi Adad'ı, büyük bir kuraklık çıkararak kendilerini insanlardan kurtarmakla görevlendirir. Ama, Enki tarafından uyarılan insanlar, çocuklarını yemeye bile niyetlenerek hayatta kalmayı başarır. Heyet hâlindeki tanrılar o zaman da büyük bir tufan çıkarmaya karar verir. Bu tufanda tek bir insan ve yanı sıra her hayvanın bir çifti sağ kalacaktır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Tufan hakkındaki Mezopotamya'nın büyük öykülemelerinin üçünden biri, *Gılgamış Destanı*'nda geçer ve kahramanı Utanapiştim'dir. Sümer kökenli ikinci öykülemede tufandan kurtulmuş aynı kişileştirme Ziusudra adıyla anılır ve Akadca üçüncü öykülemede betimlenen olaylar tam olarak aynıysa da, kahramanın adı Atrahasis'tir ("Üstün Bilge").

Sümer ve Akad tanrıları

An, Enlil ve Enki, büyük ilksel üçleme, Anşar ile Kişar'ın soyundandır. Onların dünyaya gelişi, Yaratılışın başını çekmiş olan kaosun ve kavgaların izleyeceği düzenin başlangıcıdır. An ile erkek kardeşleri Apsu'ya ve Tiamat'a karşı birleştiğinde, bu bir kuşaklar arası savaştır, dünyanın düzenini sağlamaya muktedir olamayan ilksel tanrıların gücüne karşı kendi güçlerini ispatlama mücadelesidir.

Kurucu tanrılar

Gök tanrısı An kozmosun düzenini temsil eder. En yüce yargıç, tanrılar arasındaki çatışmaları düzenleyen odur. İnanna'yı savunmayı üstlenerek göksel Boğayı Gılgamış'a ve Enkidu'ya karşı yollayacaktır ve Enlil korkunç tufanını çıkaracağı sırada insanlar lehine işe müdâhil olacaktır. An genellikle, boğanın erkeklik gücünü çağrıştıran boynuzlu bir taç ile tahtta oturmuş vaziyette veya sadece boynuzlu bir ejderha gibi tasvir edilir.

Sonradan Bâbilliler tarafından Bel (Efendi) diye adlandırılan Enlil yeryüzüne hükmeder ve onun başlıca silahları ***amaru*** (tufan) ile kasırgadır. "Bulutların binek hayvanı", Zeus'un Typhon'a karşı kavgasını çağrıştıran kozmik bir kavga boyunca korkunç bir ejderha ile karşı karşıya gelir. Bununla birlikte, Zeus ile arasında -o

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

da bir tufan çıkarıcı olan İbranilerin tanrısı Yahve ile paylaştığı ortak birden fazla özelliği vardır. Enlil naif bir genç kız olan Ninlil'i, Rüzgârın kadın efendisini cezbeder. Tanrılar tarafından cezalandırılarak Yer altına gönderilir. Ninlil onun peşinden gider ve Yer altı krallığında Sin'e gebe kalır. Enlil Ninlil'i, Yer altının hâkimi Nergal'e de hamile bırakacaktır. Baal adı altında Fenikelilerde çok daha tekinsiz bir karaktere bürünecektir: Doymak bilmez bir şekilde insan kurban edilmesini isteyen ürkütücü tanrı. Eşi Ninlil veya Ninursag, Enlil'in Yerin tanrıları olarak tasarladığı tanrıları emzirip büyütür.

Bilge tanrı Enki Apsu'ya hükmeder ve toprakla ilgili işlerde rahatsızlık verir. Zeki ve madrabazdır, şahikasında medeniyet getiricidir, sorunları çözen ve insanlara da çözmeyi öğretendir. Tatlı ve bereket getiren suların tanrısı, ellerinden dökülen iki ağ ile tasvir edilir. İki kızı İnanna ve Ereşkigal'dan ilki Aşka (o, İştar ile bir tutulan, Mezopotamyalı Aphrodite'dir), Nergal'in karısı olan ikincisi de Yer altına hükmeder. ***Enki ile Ninmah*** başlıklı şiire bakılırsa, Ninmah'ın yardımıyla, sulama kanalları kazmaktan ibaret tüketici işten tanrıları kurtarmak üzere insanı yaratan Enki'dir. Tanrılar bu fikri bir şölenle kutlar ve sarhoş olan Ninmah tanrıların bu müstakbel hizmetkârlarını kendi elleriyle imal etmeye muktedir olduğunu iddia eder. Ama bunda başarısız olur ve yaratılan ilk insanlar çok kusurludur. Olacakları öngören Enki o sırada, bu kusurlu/bozuk yaratıkların her birine bir rol biçer. Elleriyle bir nesneyi kavrayamayan bir insanı kral için, hırsızlık yapmasından kuşku duyulamayacak bir hizmetkâr yapar. Âmâ olan ikincisini, kralı eğlendirmekle görevli bir müzisyen yapar. Çişini tutamayan üçüncüsünü ise Enki ona arındırıcı bir banyo yaptırarak tedavi

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

eder. Kısır bir kadın kraliçenin hizmetine verilir ve cinsel organı olmayan bir adam da krallık hareminin bekçisi olur.

Marduk bir Bâbil tanrısıdır. Bâbil zaten onun tapınağını, Esagil'i, dünyayı yarattıktan hemen sonra inşa ettiği şehirdir. II. binyılın ortalarından itibaren Marduk kâinatın ve hayatın tartışmasız egemeni hâline gelir ve An ile Enlil'i az çok gölgede bırakır. Marduk şerefine bir ilâhi, büyük tanrıların bu iç içe yaşamasını dile getirir: «*Sin senin tanrısal karakterindir, An senin kral karakterin, Adad gücündür, Bilge Enki senin zekândır*». Bâbil'deki Marduk tapınağı Esagil tanrının ve maiyetindeki tanrı ve tanrıçaların ikametgâhının ötesinde, Bâbil Kulesi'yle özdeşleştirilen kat kat bir yapı olan devâsa bir zigguratı ve tanrılara adanmış diğer birçok tapınağı bünyesinde barındıran çok büyük bir komplekstir. Bâbil'de Marduk şerefine yapılan âyinsel seremoniler, *Akitu*, tanrılar ile insan topluluğu arasında bağ tesis etmeye ve özellikle de kralın Marduk'a, Şehrin koruyucusuna bağlılığını yenilemesine yarar. Şenlikler Bâbil yılının başlangıcında, mart veya nisan ayında yapılır. Geçit törenlerinin, duaların, adakların, tapınak temizliklerinin, şölenin, tanrıların kayıkla seyahatinin birbirini izlediği otuz gün boyunca sürer ve tanrının heykelinin önünde *Enuma Eliş*'in halka açık okunmasıyla sona erer. Ritüelin dördüncü günü boyunca kralın kulakları tanrının heykelinin önünde başrahip tarafından çekilir ve yüzü tokatlanır. Eğer kral gözyaşı dökerse bu iyi bir kehanettir. Marduk onun hatalarını affetmiştir ve Şehir müreffeh bir sene geçirecektir. Marduk zekâsını ve dinleme kalitesini akla getiren büyük kulaklarla, onun Tiamat'a galebe çalmasını hatırlatan, bir ejderhayı yere serdiği kılıcını kuşanmış olarak tasvir edilir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Anunnaki ile İgigi arasındaki rol dağılımı hayli karmaşıktır, zira bazı anlatılarda İgigi'ler aşağı tanrılardır ve Anunnaki'ler de büyük tanrılar. İnanna'nın Yer altına inişi mitinde, *Gılgamış Destanı*'nda olduğu gibi, Anunnaki Yer altının yargıcı işlevini yerine getirir. *Enuma Eliş*'te Marduk tanrıların adedini 600'de sabitler. Sonra da onları iki öbeğe ayırır: 300 İgigi göklere hükmeder ve 300 Anunnaki de yeryüzüne. Her ne olursa olsun, kararlar, An tarafından, daha sonralarıysa Enli tarafından başkanlık edilen Anunnaki konseyi tarafından alınır.

Gök cismi tanrılar

Mezopotamyalılar gök cisimlerinin hareketlerini, gezegenlerin evrelerini, kuyruklu yıldızları, yıldız kaymalarını gözlemleme tutkusuna sahipti ve son derece doğaldır ki tanrıların sarayının ışık kaynaklarını tanrılaştırmışlardı. Üç büyük gök cismi tanrı, Ay tanrısı Sin, Güneş tanrısı Şamaş ve Gök tanrıçası Aşk ve Savaş tanrıçası İnanna'dır.

Sin Ay tanrısı Sin ilk zamanlarda Nannar diye adlandırılırdı. Enlil ile Ninlil'in oğlu kervanların kılavuzu, zamanın yöneticisi ve takvimin efendisi olarak çok önemli bir rol oynar. Marduk ona, Yaratılışın ilk zamanlarından itibaren görevini tebliğ eder: «Ay başında, ülkenin üstünde parıldamak için, boynuzları altı günü tespit etmek üzere göstereceksin; yedinci günde, tacı ikiye böleceksin; on dördüncü gün cepheden duracaksın». Sin'in pek çok gücü vardır ve insanların kaderine tesir eder. Kadınların ay hâli döngüsünün efendisidir ve bu itibarla da gebeliklere göz kulak olur. Kadınlar onun kültüne memur edilir. Yer altında doğmuş Sin gençlik döneminden itibaren bir iblis güruhu tarafından saldırıya

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

uğramıştır. Annesi onun yerine bir ruh koyarak onu kurtarmayı başarmıştır, ama Sin hep bu yer değiştirmenin anısını korur ve her ay bir gece boyunca yerin altında saklanmak üzere ortadan kaybolur. Başka zamanlarda iblisler görevlerine döner ve tam tutulma sırasında ortadan kaybolan, yakalanan Sin'e saldırır. Sin sakallı, bir tahtta oturan, başında bir hilâl olan ya da bir kayıkta hilâl kılığında ayakta duran yaşlı bir adam olarak resmedilir. Sazlıkların kraliçesi Ningal'in kocası Sin İnanna, Şamaş ve Adad'ın babasıdır.

Şamaş Hakikat, adalet, güç, işte Şamaş'ın, Güneş tanrısının üç karakteristik özelliği bunlardır. Onun başlıca işlevi, tanrılara ilham vermekten ve hakkaniyetli kanunları onlara dikte etmekten ibarettir. Hammurabi kanunlarının yazılı olduğu taşta Kanun'unu Marduk/Şamaş'a sunan kral görülür. «***Marduk bana halkıma düzen sağlama ve ülkemi iyi bir yola sokma görevini verdiğinde, ülkemde doğruluk ve düzen tesis ettim ve böylece uyruklarıma esenlik getirdim***». Mısırlı benzeşi Ra gibi, Sin'in oğlu Şamaş da her gece yer altındaki Dünyayı kateder. Akşamları, akrep-insanların alttaki Dünyanın kapısını ona açmak için beklediği Batıya dalar. Gece geçiş yolculuğu sırasında Şamaş şeylerin tersini keşfeder ve Doğudaki dağlarda şafak sökümünde tekrar belirir. Çocukları Kittu ve Maşarı Adaletin ve Hukukun kişileştirilişi olacaktır. Şamaş'ın yargısı yanılmazdır, zira yerin üstünde ve altında olup biten her şeyi görmeye muktedirdir. Aynı zamanda, geleceği önceden söyleme ve geleceğin mahiyetini, kurban edilmiş hayvanların iç organlarında okuyan rahiplere ilham etme becerisine sahiptir. Şamaş kâh bir tahta

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

oturmuş, başında tacı ile, omuzlarının üstünden yükselen alevlerle tasvir edilir, kâhsa ışın demetleriyle birbirinden ayrı dört kolu olan bir yıldızla çevrelenmiş bir diskle sembolize edilir.

İnanna Göğün, Aşkın, Doğurganlığın, Savaşın tanrıçası "Dansçı" İnanna, sonraları, Fenike tanrıçası Astarte ve Aphrodite ile özdeşleştirilmiştir ve insanlara olduğu kadar tanrılara da dehşet esinler. İçinde geçtiği mitlerin çoğu onu merhametsiz bir tanrıça, dostlarını ve sevenlerini öldürmeye muktedir bir canavar hâlinde sunar. Savaş meydanlarında öfkeden kuduran İnanna kafaları keser ve savaş marşlarında onlarla beraber düşmanını katledeceği çelikleşmiş orduları sıra sıra dizer. Ebih dağının onun bu şerefini reddedeceği bir gün, dağa savaş açarak saldıracaktır ve onu ısırıp dişlerini karnına geçirecektir. O sırada toprağı kurutacak, ağaçları sökecek ve sonunda başı dumanlı dağı yok edecektir.

İnanna ile ilgili en ünlü anlatı, yine de, Bitkilerin tanrısı hâline gelen çoban Dumuzi ile evliliğinin öyküsüdür. Bir çok Sümer tahkiyesi , muhtemelen Neşideler Neşide'sine ilham veren fiziksel aşk konulu hakikî kasideler, bu tanrısal nikâhları hikaye eder. Bunun hatırasını yad etmek için hükümdar her sene, yeni yılda, şenlikler sırasında İnanna'nın rahibelerinden biriyle 'evlenirdi'. Toprakların bereketi ve dişi hayvanların doğurganlığı böylece her sene güvenceye alınırdı. Çiviyazısıyla (kil tabletlere kazılı Sümer yazısı) yazılmış çok sayıda metin, çoban Dumuzi'nin İnanna ile evlenerek nasıl kral ve tanrı seviyesine yükseldiğini açıklar.

Aşk tanrıçasına ithaf edilmiş şiirler döngüsü bu birleşmenin hem erotik hem de kutsal karakterini gösterir. Bizzat Enki de Aşkın gizemli güçlerini anar: «*İnanna'ya, kızıma, Yer altına inmenin,*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Yer altından tekrar çıkmanın, aşk yapma sanatının, erkeklik organı ile birleşmenin hakikatini ihsân ettim». Arzu dolu tanrıça, onu «iyi sulanan sürülüp ekilmemiş bir tarla» olarak betimleyerek ve Dumuzi'ye hitaben yakararak «dişilik organına bir methiye terennüm eder»: «*Benim için, aç benim için dişilik organımı! Benim için, genç kız için kim olacak tarlayı işleyen?*» Dumuzi'nin cinsiyeti, sürülüp ekilmemiş toprağı tohumlayabilme simgesine dönüşür.

Ama İnanna ile Dumuzi'yi birleştiren aşkın, tanrıçanın kişiliğinin diğer veçhesi olan kibir, hırs ve intikam arzusu tarafından yok olması mukadderdir. İnanna Yer altında, onu tahtından indirme niyeti besleyen kız kardeşi Ereşkigal'i ziyaret eder. Öncelikle, Öbür Dünyaya geçiş ritüeline göre, her birinde bir giysisini veya takısını çıkararak Cehennemin yedi kapısından geçmesi gereklidir. Her defasında aynı soruyu sorar ve aynı cevabı alır: «*Bekçi, niçin bunu çıkarttırıyorsun? - Girin hanımefendi, Cehennemin kraliçesinin emirleri böyle*». Çıplak ve güçsüz düşmüş İnanna nihayet, onu sarayına hapsedecek ve ona hızla ölüme sürükleyecek altmış hastalık bulaştıracak Ereşkigal'in önüne getirilir. Cehennemin kraliçesi o sırada kız kardeşinin derisini bir kancaya asar.

Yeryüzünün ölmekte olduğunu görmekten teyakkuza geçen büyük tanrılar konsey hâlinde toplanıp Ereşkigal'den İnanna'yı yeryüzüne göndermesini isterler. Tanrıça da bunu, kız kardeşinin kendisinin yerine Cehenneme inmeyi kabul edecek birini bulması şartıyla kabul eder. Böylece İnanna yeryüzüne geri döner ve hemen kendisinin yerini alacak birini aramaya koyulur. Onun ortadan kaybolmasından dolayı gözyaşı dökmek yerine ağaçların

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

gölgesinde neşeyle ziyafet çeken kocası Dumuzi'yi bulduğunda, korkunç bir öfkeye kapılır ve tercihini derhâl ondan yana kullanır. Dumuzi bunu hararetle reddeder ve İştar'ın onun peşine saldığı askerleri *gallu*ların ordusundan kaçmaya çalışır. Şamaş'ın yardımıyla Dumuzi yüz kez kılık değiştirir, ama *gallu*lar onu kız kardeşi Geştinanna'nın ağılında kıstırırlar. Dumuzi'yi yakalayıp Cehenneme götürürler.

Kısa sürede hikâyenin bütün tarafları Dumuzi'nin ortadan kayboluşuna ağlamaya başlar: Annesi Ninsun, kız kardeşi ve şarap tanrıçası Geştinanna ve bizzat İnanna! Tanrılar o zaman istisnaî bir karar alır: Altı ay boyunca, Dumuzi Cehennemde kalacaktır ve sonraki altı ay boyunca ise buna gönüllü olan kız kardeşi Geştinanna onun yerini alacaktır. Bu, her sene altı ay boyunca toprağın kurumasının ve üstünde hiçbir şey bitmemesini açıklayan şeydir. Dumuzi'nin yeryüzüne geri döndüğü ve Geştinanna'nın onun yerine Cehenneme girdiği altı ay boyunca bitkiler yeniden biter. Kışın ölüp baharda yeniden dirilişin bu döngüsü çok açıktır ki Yunanlardaki Demeter ile Persephone ve Mısırlılardaki İsis ile Osiris mitlerini akla getirir.

Ninurta "Ekin yetiştirilebilen Toprağın efendisi" Ninurta, Romalıların tanrısı Mars gibi, Tarım ve Savaş tanrısıdır. Tanrıların şampiyonu, etrafında iki yılanın dolandığı bir topuzla silahlanmış görünür. Ninurta, kuş Anzu üzerindeki galibiyetiyle tanınmıştır, ama o özellikle "dağı mahvetmiş tek kişi"dir.

Çok eski (MÖ üçüncü binyıl) bir şiir olan *Lugal-e*'de, Mezopotamya komşularıyla sürekli savaş hâlindedir ve dağ halklarının bir saldırısına Asakku'nun komutanlığında mukabele etmesi gerekir. Asakku'nun birlikleri, Ninurta'yı bir taş, lav ve büyük yer

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kaymaları yağmuruyla boğmaya girişir. Yer sarsılır ve Ninurta geri çekilmek zorunda kalır. Savaşın ikinci aşamasında, Ninurta dağın taşlarının üçte ikisini toplamayı başarır ve neticede Asakku'yu mağlup eder. Ardından, ekinleri sulamak için sulama kanalları ve bentleri kazarak ve de ovaları sulamaya getirmek üzere dağın sellerinin akışının yolunu değiştirerek yaban çevreyi düzenleme işine girişir. Anlatının bu kısmı, dağdan Mezopotamya'nın şehirlerine getirilen çok sayıda madenden faydalanma tekniklerinin açıklanmasına ayrılmıştır. Ninurta sıralamasını, taşların ona karşı mı, yoksa onun lehine mi dizildiğine bakarak onların savaşta oynadığı role göre yapar. Bazılarını kırılgan, erozyona açık kılar ve diğer bazılarını ise öyle sert kılar ki en gevrek taşları ezecek değirmen taşları imal etmede kullanılabileceklerdir. Başka bazı taşlar da oyulabilir, cilalanabilir, binbir şekilde işlenebilir. Ninurta, kendisine karşı surlar inşa edilen ve kuyumcular için kalıp yapma mütevazı işlevine düşürülecek lavı ve bazaltı suçlu bulur. Ona karşı tuzak kurulmuş kireci, bataklık alanlarda dikilecek binaların temellerini atmada kullanılmaya mahkûm eder. Ona karşı hafife alınan kayalar ise tersine, daha asil bir kaynak olur. Örneğin, lapis lazuli ve diğer değerli taşlar tanrılara adanacaktır.

Adad Doğa tanrılarının en büyüğü, korkunç öfkesiyle Fırtınanın efendisi Adad'dır. Kâh iyiliksever kâh yıkıcı olan Adad yağmurun ve bazen de, ülkeleri kırıp geçiren kuraklığın kaynağıdır. Böylece, Tufanı başlatmadan önce, Enlil'in emriyle, insanlığı az kalsın yok edecek bir kuraklık başlatır; ama, aynı zamanda, bereket getiren nehirler yoluyla ziraatın refahını temin eden de odur. Adad bazen bir boğanın üstünde ayakta ya da bir deniz canavarını yere devirirken tasvir edilir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Cinler

İnsanlar ile tanrılar arasında aracılık eden çok sayıda cin halkın yaşamında etkilidir. Bir grubu koruyucu cinler olan, insan başlı ve aslan veya boğa gövdeli *lamassu*lardır. Buna karşılık, *lamastu*lar hamile kadınlara saldıran ve emzirenleri öldüren kısır iblislerdir. Kabirsiz kalan ölülerin ruhları olan *edimmu*lar, işkenceleri için insanların peşine düşerek ebediyen dolaşıp dururlar. Cehennemden çıkan gudubet canavarlar olan, insan başlı ve aslan gövdeli *gallu*lara gelince, onlar genç evlilerin odalarına, aralarında anlaşmazlık tohumları ekmek için girerler, insanlar ve hayvanlar arasında hastalık yayarlar. Fenalıksever cinler çoğunlukla, hastalık ve ölümden sorumlu tutulur ve onların gücü, kovma duası ritüelleriyle ve büyüyle kontrol edilmelidir. Koruyucu cinlerin tasvirleri evlerde ve resmî binalarda sergilenirdi ya da onların temellerine gömülürdü. Bazen de fenalıksever iblisler ile, onlarla savaşmak üzere hazır kıta bekleyen koruyucu cinler arasında ayrım yapmak güç olur. Örneğin, güney Rüzgârı iblisi Pazuzu, onlardan birinin Louvre Müzesi'nde bulunduğu, hastalığı önlemeye yönelik birçok tılsımın üstünde tasvir edilir. Plaka, ele geçirdiği hastanın bedenini terk eden iblis Lamastu'yu Cehenneme yeniden götüren Pazuzu'yu resmeder. Demek ki, görünümü bilhassa ürkütücü olduğu hâlde Pazuzu iyiliksever bir cindir: Aslan başlı, pullarla kaplı gövdeli, kanatlı, boyunduruklu ve yılan biçimli penisli. (Muhtemelen, İncil'de ve Tevrat'ta geçen dişi iblis Lilith'in bir atası olan) Lamaştu'ya gelince, o kısır bir dişi iblistir, hamile kadınlara ve annelere musallat olan bir çocuk hırsızıdır, çocukları öldürür ve insan kanıyla beslenir. Yırtıcı kuş pençeli ve yılan ya da akbaba başlı, çıplak resmedilir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Cehennem alanı

"Dönülmeyen yer", Mezopotamya'nın Cehennemi, aşılamaz yedi duvarla çevrilidir. Büyük Yeryüzünün kadın efendisi Ereşkigal, kocası Nergal ile beraber Cehenneme hükmeden karanlık ve şiddetli bir tanrıçadır. Bir gün, Göğün tanrıları bir şölen tertiplemeye karar verir. Ama tanrısal düstur, nasıl ki bir Yer altı tanrısı Göklere çıkamaz ise, aynı şekilde Göğün tanrılarının da Yer altı Âlemine inmelerini yasaklar. Bu durumda tanrılar Ereşkigal'e, ona tanrısal yiyecekten onun "payı"nı tekrar getirecek olan hizmetçilerinden birini acele ettirsin diye bir haberci gönderir. Ereşkigal o zaman «Göğün büyük merdiveni boyunca» inip çıkan, sadık nâzırı Namtar'ı (Kader) gönderir. Tanrılar onu hürmetle karşılar ve önünde eğilir. Namtar'ın önünde eğilmeyi reddeden Veba, Yıkım ve Savaş tanrısı Nergal hariç hepsi. Tanrılar o sırada Nergal'i, Ereşkigal'e özürlerini sunmaya gitme cezası verir. Yer altına varan Ereşkigal Nergal'e âşık olur ve ikisi altı gün altı gece boyunca tutkuyla sevişir. Nergal'in gitme vakti gelince, gözyaşları içindeki tanrıça en yüce tanrı An'ı, ölüleri uyandırmakla ve onları yaşayanları yemek üzere yeryüzüne göndermekle tehdit eder. Nergal'in ona yeniden gönderilmesini ve kocası olmasını istemek için bir haberci yollar. Nergal o zaman kırk şeytanla Cehenneme saldırır, ölüler diyarının yedi kapısını kırar ve Ereşkigal'in kollarına düşer: «*Ona gülümseyerek yaklaştı, saçlarından kavradı, tahtından kaldırdı ve saç örgülerinden tuttu. İkisi kucaklaştı ve yatağa uzandı*». İkinci defa, Nergal ile Ereşkigal altı gün boyunca tutkuyla sevişir ve Nergal kraliçenin yanında Cehennemde kalmaya karar verir. Nergal genellikle bir aslan olarak tasvir edilir ve devâsa kafası Bâbil tapınaklarının ve saraylarının kapılarında bekçilik hizmeti görür.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Mezopotamya destanları

Mezopotamya'da, tanrılara hizmet için yaratılmış insanlar, saygı, itaat ve çekinme durumlarına çok örnek teşkil eder. İnsanların tanrılara karşı ödevleri, görkemli tapınaklar inşa etmekten, tanrıların tasvirlerini yontmaktan, büyük tören alayları boyunca onları yüceltmekten, şölenler, şarkılar ve danslar ihtiva eden şölenlerle onları şereflendirmekten meydana gelir. Halk bütün bu yollarla tanrıları razı etmeyi ve böylece de barışa ve refaha kavuşmayı umar. Sümerler aynı zamanda, şaşmaz gözüyle baktıkları ilâhî adalete de çok inanır. Mutluluk ve ızdırap sadece, geçmiş hataların cezası olabilir. Buna rağmen, destanlar etrafında bu tanrısal adaletin sorgulama konusu yapıldığı gözlemlenir ve MÖ II. binyılın başları civarında insanlar her zaman hayra işlemeyen veya en azından akla yatkın ve kabul edilebilir kurallara göre işlemeyen bu tanrısal adaletten şüphelenmeye başlar. Üç büyük epik öyküleme, kralın ya da destansı kahramanın veya yarı-destansı kahramanın ölümsüzlük arayışını anlatır: Başarı sağlayamadan ölümü yenmeyi deneyen ve en sonunda ölümsüzlük elde edemeyecek Etana, Adapa ve Gılgamış.

Etana

Fırat havzasındaki Kiş şehri kralı Etana mevkiini Enlil ile İnanna'ya borçlu olan ve krallığını barışçı yoldan yöneten âdil biridir. Fakat bir gün, zürriyeti olmamasından kaygılanır: Ölümünden sonra iktidarı kime kalacaktır? Etana, en yüksek yargıç Şamaş'a başvurur, o da Etana'ya, İnanna'dan çocuk yapma bitkisini istemek için tanrıların meskenini ziyaret etmesi tavsiyesinde bulunur. Yolculuğu sırasında Etana kanatları kesilmiş ve bir çukurun dibinde kısılıp kalmış bir kartalı kurtarır. Kurtarılmış kartal ona

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

"dile benden ne dilersen" der. O zaman Etana kartaldan, ondan çocuk yapma bitkisini almak üzere kendisini An'ın göğüne götürmesini ister. An'ın sarayına vardığındaysa, daha da yükseğe çıkmak ister ve İnanna'nın sarayına varır. Başı dönmüştür, kartalın sırtından düşer, neredeyse yere çarpacakken kartal onu kıl payı yakalar. Anlatının sonu hiç bulunamamıştır, ama Sümer Kraliyet Listesi'ne göre, Etana'nın ardından gelen bir oğlu olduğunu biliyoruz. Öyleyse, en azından realitede, Etana'nın teşebbüsünde başarılı olduğu düşünülebilir.

Adapa

Bilgelerin birincisi, kahraman Adapa Mezopotamya mitolojisinde, Prometheus'un Yunan mitolojisindeki rolüne yakın bir rol oynar. Devâsa bir kulağı vardır, insanların en küçük bir sızlanmasını algılamaya muktedirdir. Görevi, hayatlarını idame ettirmeleri için zarurî olacak çeşitli teknikleri insanlara öğretmektir. Ama, üstünde olduğu bir gün kayığı alabora olur ve "balıkların evi"nde hızla karanlıklara batmaya başlar; kızan Adapa onun ıslanmasına neden olan güney Rüzgârının kanatlarını kırar. Yedi gün boyunca güney Rüzgârı yere doğru esmez.

An o sırada Adapa'ya gelir. Yola koyulmadan önce de Enki ona yas elbiseleri giymesini tavsiye eder ve onu, An'ın sunacağı hiçbir yemeği tatmaması ve suyu içmemesi konusunda uyarır, çünkü bunlar ölüm suyu ve ekmeği olacaktır. Adapa Göğe çıkar ve An'ın sarayının girişine varır. Kapı bekçileri tanrılar Tammuz ve Gizzida onu yas giysileri içinde görünce şaşırırlar. Adapa onlara, ülkesinin tanrısının yasını tuttuğunu söyler: Tammuz ile Gizzida böylece desteklerini sempatilerini ondan esirgemezler.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Adapa o zaman neler olup bittiğini Göğün kralına açıklar: «*Efendim, yerdeki efendimin [Enki] evi için denizin ortasında balık tutuyordum. Fakat deniz birfırtına çıkardı. Sonra da güney Rüzgârı esti ve beni suya düşürdü! Balıkların evinde kalmaya zorlandım. Öfkemden güney Rüzgârına lânet okudum*». Tammuz ile Gizzida, tanrılar sarayının iki bekçisi, An'a, Adapa lehinde konuşur. An o zaman kendisine görünüşü leziz yemekler sunmalarını emreder. Enki'nin tavsiyelerine uygun biçimde Adapa An tarafından ikram edilen yemekleri reddeder, ama bunlar aslında ebedî hayatın ekmeği ve suyudur! An, Adapa'nın Enki'nin tavsiyelerini izleyerek ölümsüzlüğü kaybettiğini ve insanlığa büsbütün yas ve hastalık götürdüğünü anlatır; bundan böyle bir tek İyileşmenin tanrıçası Ninrak insanların acılarını dindirebilecektir ve onlara bazı hastalıklara karşı mücadele etme imkânı sağlayabilecektir.

«Gılgamış Destanı»

Beş bin yaşındaki bu eski metin insanlığın ilk yazınsal eseridir ve belki de mitsel edebiyatın en derinden dokunaklı metnidir. Gılgamış Mezopotamya'nın en eski Şehir-devletlerinden biri olan Uruk'un kralı olacaktır (MÖ 2650 civarı).

Anlatının başlıca konusu insanın ölümlülük şartıdır ve tanrıların anlayışsızlığıdır. Fakat, her şeyin üstünde, tekinsiz maceraların şekillendirdiği bir anlatı boyunca ölüme bakış açılarının sürekli geliştiği iki benzer ve benzemeyen varlığı birleştiren sevgi dolu dostluğuna bir ağıttır. Aşka da oldukça benzeyen bu dostluk, Akhilleus ile Patroklos'u birleştiren veya Montaigne'in arkadaşı La Boetie'ye hissettiği ve şu güçlü olduğu kadar sade de olan sözlerle ifade ettiği dostluktan daha fazla açıklanabilir değildir: «Çünkü o idi, çünkü ben idi».

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Tanrı-insan ile hayvan-insan Yaratılış tanrıçası Aruru Uruk insanlarının şikâyetlerini duymuştur. Onların kralı, üçte iki tanrı, üçte bir insan Gılgamış ne kadar büyük ve gösterişli olsa da tebaasını istismar eder: Evlenmeden önce onunla birlikte olmayan bir nişanlı kız yoktur; şehirde meydan okumadığı ve onun tarafından öldürülmeyen genç adam kalmamıştır. Aruru o zaman Gılgamış'a, onu akla davet edecek bir yoldaş verme kararı alır. Bir kil topundan, tüylerle kaplı, "keçeleşmiş" saçlı Enkidu'yu yaratır (dolanmış örgülerle saçlarının, Hintlilerin Sadularına ya da Jamaika rastalarına benzediği hayal edilebilir); Gılgamış kadar güçlü ve yakışıklı Enkidu avcılar ve çobanlar arasında panik çıkaran bir yabanîdir. Her konuda meraklı Gılgamış ondan bahsedildiğini duyar. Bu tuhaf yaratık ilgisini çeker. Gılgamış onu insanlaştırmak için bir kibar fahişe gönderir. Altı gün ve yedi gece boyunca Enkidu onunla yabanîce aşk yapar. Kendine geldiğinde, artık yabanî hayvanlara benzememektedir ve onlardan artık korkacaktır. Kibar fahişe ona şöyle der: «Şimdi bir insansın». Ne var ki Enkidu erken sevinir. Şimdi insanların acı yiyeceklerinden tatmak, insanların ızdıraplarını çekmek zorundadır. Kibar fahişe onu şehre götürür.

Gılgamış Enkidu'nun varışından önceki gece iki rüya görür. Ona doğru inen bir yıldız tarafından, sanki bir kadın tarafından cezbediliyormuşçasına çekilir. Sonra da gökten ona doğru bir balta düşer ki aynı çekim onun için de söz konusudur. Ninsun oğlu Gılgamış'a rüyalarını açıklar: «*Sana bir arkadaş gelecek, senin kadar güçlü. O, An'ın özüdür, senin arkadaşın olacak*».

"Güzel surları olan" Uruk'ta, Gılgamış ile Enkidu dövüşürler, şampiyonlar gibi güreşirler. Gılgamış gözlerine inanamaz: Nihayet,

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kendisine lâyık bir şampiyonla karşılaşmıştır. Bir kez daha, Gılgamış evlenmek üzere olan bir genç kız üzerinde "hakkı"nı değerlendirmeye hamle eder. Nişan evinin kapı eşiğinde iki kahraman dövüşmeye başlar, ama Enkidu araya girer ve Gılgamış ilk kez eşiği geçemez. Sonra da, birbirlerini ite kaka yere düşerler, kalkarlar, pazar tezgâhlarını devirerek yine düşerler. Enkidu galip gelir. Gılgamış'ı davranışı hakkında azarlar. Gılgamış da şöyle der: «*Bana şimdiye kadar kimse rakip olmadı. Sonunda kendime lâyık bir yoldaş buldum. Birlikte, Sedir Ağacı ormanına gidebileceğiz*».

Enkidu anlayamaz. Niçin, korkunç Humbaba'nın mesken tuttuğu Sedir Ağacı ormanı? Gılgamış açıklar: Bu onun en eski hayalidir, ülkesini kötülükten kurtarmak. Enkidu şimdiden, tiranı yanını ehlileştirerek yolun yarısını katetmiştir. Şimdi, işi bitirmesi gerekir. Ama Enkidu ölümden korkar. Gılgamış ona korkmamasını söyler ve ölümsüzlük hakkında akıl yürütür: «*Göğe kim erişecek dostum? Güneşin altında bir tek tanrılar ölümsüzdür ve ölümlülerin günü sayılıdır*». Enkidu Gılgamış'ın peşinden gider; Uruk heyeti ona, kralı olan Gılgamış'ı emanet etmiştir. Bundan böyle o insandır ve bir görevi vardır: Gılgamış'ı sağ salim Sedir Ağacı ormanına götürmek.

Canavarlar İki arkadaş, bağırsak kafalı dev Humbaba'nın karşısına çıkar, Enkidu ona küfreder ve dev de ona «balığın oğlu», «anasının hiç emzirmediği deli» muamelesi yapar. Humbaba Enkidu'nun yabanî karakterini sezer. Gök tanrısı ve kahramanların dostu Şamaş onu zayıflatmak için Humbaba'nın üstüne rüzgârlar estirir: Büyük Rüzgâr, kuzey Rüzgârı, güney Rüzgârı, burgaçlanan Rüzgâr, fırtına Rüzgârı, buzlu Rüzgâr, kasırga Rüzgârı. Gılgamış

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

aniden acır ve Enkidu'dan Humbaba'yı kurtarmasını ister. Ama Enkidu insanlardan acımasızlığı öğrenmiştir ve arkadaşına savaşın kanunlarını açıklar. Humbaba insanların düşmanıdır, ölmelidir. Gılgamış doğrulur ve Enkidu'ya tepeden bakar dünkü dostuna sefil bir asker muamelesi yapar. Bu muameleden hoşnutsuz olan Enkidu bir balta darbesiyle Humbaba'nın kellesini uçurur.

Yorgun düşen kahramanlar yıkanır ve güzel elbiselerini giyer. Tacını kuşanan Gılgamış o kadar yakışıklıdır ki tanrıça İnanna ona âşık olur, onu sevgilisi yapmak ister, ona doğurgan keçiler ve lapis lazuliden bir savaş arabası vaat eder. Gılgamış tanrıçayı geri çevirir ve ona eski suçlarını hatırlatır, ona «ayağa vuran ayakkabı», «pürtüklü derili», «bentleri yıkan gevrek taş», istikrarsız, değişken, fenalıksever kadın muamelesi yapar.

İnanna, babasına, Göğün tanrısı An'a yalvarıp yakarmaya gider. Kaba muameleden ağlayan İnanna intikam ister. Babasından, gök boğasını Gılgamış ile savaşmaya ve onu öldürmeye göndermesini ister. Babası bunu reddederse, Cehennemin kapılarını açacaktır ve yaşayanların yiyeceklerini yemek üzere ölüleri kitle hâlinde dışarı çıkaracaktır. An kızına razı olur. Gök boğasının böğürtüleri, Uruk insanlarının yüzlercesinin düştüğü derin körfezler açar. Enkidu körfeze düşer. Yay gibi kaslarını gerer, bir sıçrayışta Boğanın kuyruğunu yakalar ve ensesine bir kılıç saplar. İnanna acziyetten öfkeyle haykırır. Mağrur, isyankâr, tanrıların çılgınlığına ve kaprisine dirençli Enkidu İnanna'nın kafasına Boğanın derisini atar.

O sırada tanrılar heyet hâlinde toplanır. Humbaba'nın ve Gök boğasının katilleri cezalandırılmalıdır. Onlardan biri ölmelidir. «Enkidu ölmeli!» der Enlil. «Gılgamış ise ölmeyecek!» Ve âdil Şamaş, tanrısal Güneş, Enlil'e cevap verir: «***Bu eylemlerin mukadderat***

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ile gerçekleşmesi gerektiği, senin emirlerinin mukabili değil mi? Semavî Boğanın ve Humbaba'nın ölümü? Ve şimdi de sen diyorsun ki "Enkidu ölmeli!"»

Enkidu böylece yatağına yatar, bir daha kendine gelemeyecektir. İki defa kurbandır, çünkü iki defa dünyaya gelmiştir, kendi kendine sızlanır: Ne diye yabanî hayatını terk etmesi sağlanmıştır? Ne diye insanların âdetlerini keşfetmesi sağlanmıştır? Ne için buraya varmıştır? Yedi günün sonunda can verir. Gılgamış dostu Enkidu için bütün dünyayı gözyaşı dökmeye çağırır: *«Ayı, sırtlan, panter, kaplan, geyik, kurt, öküz, alageyik, steplerin bütün hayvanları senin için gözyaşı döksün!»* Sonra da Enkidu'nun yüzüne, sanki bir nişanlının yüzü gibi çarşafı çeker ve «yavruları kaçırılmış bir aslan gibi» haykırır.

Ölümcül sular Gılgamış step çevresinde gezinir: «Enkidu gibi ölmek zorunda mıyım? Ölümden korkuyorum». Tufandan sağ kurtulmuş, ölümsüzlüğü kazanmış Utanapiştim'i görmeye gitmeye karar verir. Hiçbir insan o zamana dek dağın karanlık gecesine, ölümcül Sulara varan geceye batmış yola girmemiştir. *«Son raddede sıcaklığın ve buzun soğukluğunun meşakkati ne olursa olsun, acısı ne olursa olsun, gideceğim!»* der Gılgamış. Kesif karanlıkta, hayvan postlarına bürünmüş hâlde, yaban hayvanlarıyla karnını doyuran Gılgamış yol alır ve duyurmayı istediği kimseye bedbahtlığını anlatır: *«Onunla dövüştüğüm, hepimize ucu dokunan talihin cilvesine bugün uğrayan, onca sevdiğim... Bir daha uyanmaz korkusuyla onu toprağa gömmek istemedim. Altı gün, yedi gece başında bekledim. Sonra burnundan bir kurtçuk çıktı. Artık yaşamak bana haram»*. Gılgamış bıkıp usanmadan yakarışını, "başıboş katırını", "çöl eşeğini", "step panterini",

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

onca sevdiği dostunu kaybetmiş olmanın acısını tekrarlar. Sonunda, ölümcül Suların kıyısına varır, kayıkçı Urşanabi ile karşılaşır. Kayık ölümcül suların dalgalarında sıçrayıp durur ve denizde on beş güne bedel olan üç günlük bir geçişin ardından ikisi karşı kıyıya varır. Gılgamış nihayet Utanapiştim'in karşısındadır. Utanapiştim onun acısına ortak olmayı becerir, çünkü, her ne kadar ölümsüzlüğü kazanmışsa da bir insandır. Gılgamış'a teselli verir: «*Herkes ölmek zorunda değil mi? Evlerimizi ebediyen kalsınlar diye mi inşa ederiz? Bağlılıklarımız ebedî mi? Kin, kökü kurumayan bir şey midir? Zamanın başlangıcından beri hiçbir şey kalıcı değildir*».

Utanapiştim ya da pazarlık konusu ölümsüzlük Gılgamış Utanapiştim'in nasıl ölümsüz olduğunu öğrenmek ister. Yaşlı adam ona, insanların sinekler gibi çoğaldığı, dünyanın vahşî bir boğa gibi böğürdüğü bir devirden bahseder. Enlil bu itiş-kakışın tahammül edilemez olduğunu söyler ve tanrılar da insanlığı yok etmek üzere mutabık kalmıştır. Utanapiştim Tufanı, büyük sel baskınını anlatır. Bu ona Ea tarafından rüyada önceden bildirilmiştir ve o da kusursuz bir küp biçiminde, kamıştan bir gemi inşa etmiştir ve ona ailesini, zanaatkâr aileleri ve Yaratılışın hayvanlarının hepsinden birer çifti bindirmiştir. Neticede, Utanapiştim hazır olduğunda, «*koca bir bulut göğü örttü. Bulutun ortasında Addad gürlüyordu. Şullat ile Haniş, yok etmenin ikiz tanrıları, dağları ve ovaları yıkarak yaklaşıyordu. Pis kokunun tanrısı Nergal Okyanusun derinlerindeki setleri kaldırıyordu ve Ninurta da göğün vanalarını açıyordu. Cehennemî tanrılar bütün arzı yangına ve sele gark ediyordu*». Enlil ile İnanna tarafından istenmiş Tufan altı gün yedi gece sürer. Ama bu zaman

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

zarfında İnanna üzülmeye ve pişmanlık duymaya başlar. Bütün bunları durdurmalıdır. Utanapiştim bir martıyı ve ardından da bir güvercini salar, ikisi de açlıktan ölmek üzere bir hâlde gemiye geri döner; sonra da bir karga salar, ama karnını doyuracak bir şeyler bulan karga geri dönmez: Sular cezir safhasına girer. Gemi sonunda Nisir dağının tepesinde karaya oturur.
Enlil çileden çıkar. Kimsenin sağ kalmamasına hükmetmiştir. Tanrılar bir kez daha yanılmıştır. Ama merhamet dolu Enki, Utanapiştim ile karısının bir kenarda yaşamasına karar vermiştir, zira onlar tanrıların sırrını bilir ve bunu saklayacaklarından emin olmanın tek yolu da budur. Enki, gemiye binmeyi, Utanapiştim'i kutsamayı ve ona ölümsüzlük ihsân etmeyi kabul eden Enlil'i yatıştırmayı başarır.

Mahv Utanapiştim Gılgamış için üzülür. Ona ölümsüzlüğü kim verecektir? Onu bir sınamaya tâbi tutar: Altı gün ve yedi gece kahraman uyumadan çömelik vaziyette kalacaktır. Ama, uyku çabucak, yağmur altında çöken sis gibi ona çöker. Gılgamış başaramamıştır ve dolayısıyla ölmesi gerekir. «*Bütün bu yolu katetmişken şimdi ölmek ve toprağın ebediyen üstümü örtmesine izin vermek zorunda mı kalacağım? Bu olamaz. Bana ölümsüzlük ver*» diye yalvarır Gılgamış. Utanapiştim şöyle cevap verir: «*Hayır, asla ebediyen yaşamayacaksın. Tanrılar insanlığı yarattığında, ölümü yarattı, ölümsüzlüğü değil. Bütün insanlar gibi işkembeni bir güzel doyuracaksın. Danslar edeceksin ve gece gündüz mutlu olacaksın. Şenlik yap, eğlen. Temiz giysiler giyeceksin, taze sularda yıkanacaksın, doğacak çocuğunu besleyeceksin. Karını mutlu edeceksin. İnsanın yazgısı budur ve sen de ona uymak zorundasın*». Ardından da Gılgamış'a, ölümsüzlüğü değil, gençliği

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yeniden veren dikenli bitkinin yetiştiği sulu yeri açıklar. Gılgamış ona dalar ve bitkiyi bulup ondan toplar ve yüzeye çıkar. Sonra da bir pınarın başında uykuya dalar. Bir yılan tek lokmada bitkiyi yutar ve derhâl deri değiştirir. Gılgamış uçup giden umuduna ağlar. Tıpkı Orpheus gibi ikinci bir şansı olmayacaktır ve yanıldığını görüp geri dönüş yolculuğuna koyulur.

Yenilgiye uğramış, canı sıkkın, ölümlü Gılgamış bundan, kendi yaratılışının mucizelerini övmekle yetinme sonucunu çıkarır ve kayıkçı Urşanabi'ye, güzel surları olan Uruk'un ihtişamını gösterir: «*Gel, gel surların üstüne Urşanabi, bu terası gör, bu taş işçiliğine dokun, bu muhteşem pişmiş tuğlalara dokun. Yedi bilge bu duvarların temellerini inşa etti. İşte bu şehir, onun bahçeleri ve civarındaki araziler. Uruk, benim şehrim, hepsi bu*».

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Dünyanın yaratılışı

Kozmik yumurtadan insana

İnsan mitleri yaratırken onu çevreleyen dünyayı anlamak dışında başka amaç gütmez. İnsanın kendine sorduğu ilk soru, kendi kökenine ve dünyanın kökenine ilişkindir: Nereden geliyoruz?

Kaostan kozmik yumurtaya

Evrenin kökeni hakkındaki mitsel öykülemelerin hemen hemen hepsi, kaostan başlayarak dünyayı düzene sokma görevini üstlenen bir veya birçok yaratıcı tanrıyı zikreder. Başlangıçtaki kaos/karmaşa çoğu kez sudan oluşan bir enginlik ya da karanlıklarca kuşatılmış bir cehennem kılığına bürünür. Sümer'de "Apsu", Hindistan'da "Nârâyana", Yunanistan'da "Kaos", Cermenlerde "Ginungagap", Mısır'da "Nun" adını alan kaos, sonunda ilk ayrımlaşmış unsurun ondan belireceği, biçimsiz, ama (özellikle de Nil'in durumunda) potansiyel olarak zengin malzemedir. Japonya'da İzanagi ile İzanami denize bir hortum salar ve ilk katı toprak olacak Onogoro adası, ilâhî hortumdan akan ve tekrar denize dökülen tuzlu su damlalarından yaratılır. Cermenlerde, Ymir devini doğurarak ilk yaşam formunu yaratan, Niflheim buzulları ile Muspellheim'ın ateşinin karşılaşmasıdır, ama çoğunlukla tanrı bizzat kendinde, kendini doğurma gücünü -tanrılar kâdir-i mutlak değil midir?- bulur. Bu ilk varlıkların, aralarında birbirlerini yok etmeye yazgılı sayısız

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

canavar doğuran Bâbillilerin -aynı zamanda hem karmaşa hem de karmaşadan türeyen yaratık- Tiamat'ı gibi, canavarımsı yaratıklar olduğu vakidir. Bu durumda, o yaratıkların hâkimiyetine bir sınır koymaya mahir bir tanrının -Bâbil'de bu, Marduk'un rolü olacaktır- ortaya çıkışının beklenmesi gerekecektir. Mısır'da, Nun'dan türeyen bir tümseğin üstünde, kabuğu kırılarak, yaratılış efsanelerinin coğrafî kaynağına göre "Atum", "Toht" ya da "Ptah" adını alan yaratıcıyı serbest bırakan bir yumurta zuhur eder.

Kozmik yumurtudan yeryüzü dünyasına

Dünyanın bütün unsurlarını nüve hâlinde ihtiva eden kökensel bir yumurtaya inanç, çok sayıdaki kozmogonilerde bulunur. Çin'de Pangu kökensel yumurta içinde, eşit şekilde döngüsel bir şemaya göre, kendinden göğü ve yeri meydana getirmek üzere kabuğu kırılmadan önce on sekiz bin yıl boyunca gebelik hâlinde kalır. Vedalar'ın metinleri, dünyanın düzenleyici tanrısından, Prajâpati'nin ondan türediği kaynak suları üstünde yüzen kozmik altın yumurtadan söz eder. Afrika'da, Dogonlar'da, çatlamasını tetikleyen ve birçok *nommo* çiftini, yaratıcı ruhları/canları serbest bırakan, yumurtanın kendi titreşimidir.

Çoğu defa başlangıçta Gök ve Yer sıkı sıkıya birleşmiş hâldedir. Onları ayırmak ya da birbirinden uzakta tutmak için bir tanrının müdahalesi gerekir. Yunanlar bu dikenli meseleyi çözmek için hikâye hakkındaki ilk kurnazlığı icat ettiler: Genç Kronos kendi annesi Gaia (Yer) tarafından, sonunda babası Uranos (Gök) karısından uzaklaşsın diye ana

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

rahmindeyken babasının testislerini kesmekle görevlendirilecektir. Mısır'da, Geb (Yer) ile Nut (Gök) arasında kayan, yıldızlı göğü meydana getirmek üzere kollarını kaldırıp tutan Şu'dur (Hava). Maoriler'de Gök ile Yerin (Rangi ile Papa) çocuklarından biri olan Tanema-huta annesinin üstüne uzanır ve ebeveynini birbirinden uzak tutmak için ayaklarını göğe doğru gerer. Dört ana noktanın adıyla anılan dört cüce Cermen mitolojisinde semavî tonozu desteklemekle görevlendirilmiştir.

İLK KURBAN

Dünyanın başlangıcında bazen devâsa ya da ilâhî bir varlığın kurban edilmesi işe karışır. Bu kurban edilme isteyerek olabilir, bu, Hindistan'daki Purusha'nın, Çin'deki Pangu'nun ya da dünyaya hareket hâline geçme imkânı sağlamak üzere kanlarını akıtmayı kabul eden Aztek tanrılarının durumudur. Purusha'nın parçalanmış bedeni dünyanın bütün unsurlarını sağlayacaktır: «*Ay onun vicdanından doğdu; bakışından güneş, ağzından Indra ve Agni doğdu, soluğundan rüzgâr doğdu*» (*Veda spekülatif ağıtları*). Bazen, ondan dünyayı oluşturmak üzere ilksel bir varlığı parçalara ayırma görevini yerine getiren, yaratıcı (bir veya birçok) tanrıdır. O durumda düzenin karmaşa üstündeki zaferini, kurban edilecek olandan üstün bir varlığın gelişini, iddia etmek söz konusudur; kurban edilecek olan da, ne pahasına olursa olsun, yeni düzene faydalı unsurlara dönüşmesi gereken, başlangıçların fena güçlerini temsil eder. Bu, başlangıçlarda yendiği canavar Tiamat'ın bedenini parçalayan Bâbil'in kozmik

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

düzenleyicisi Marduk'un ve aynı şekilde, ondan göğü, yeri ve onun kapsadığı her şeyi oluşturmak için dev Ymir'in bedenini parçalayan Odin'in, Vîli ile Ve'nin durumudur. Düzen düşmanı canavarlar ve özellikle de büyük deniz yılanları o zaman yer altına ya da dünyanın sınırlarına sürgün edilebilecektir.

Topraktan veya ağaçtan bir insan

Tanrılar insanları asla hiçlikten yaratmaz, genellikle doğa kaynaklı bir hammadde kullanır: Toprak, su, bitki, ateş. En sık kullanılan malzeme, Yahve'nin İncil'de, Ea ile Mami'nin Bâbil'de, çömlek tanrısı Khnum'un Mısır'da yuğurduğu kildir. Ama insanlar bitkiler âleminden de doğabilir: Odin ve kardeşlerinden ikisi bir dişbudak ve kızılağaç gövdesinde ilk adamı ve ilk kadını şekillendirir: Ask ve Embla. Perslerde Gayomart, ilk erdişi insan, kötülük cini Ehrimen tarafından öldürülür. Ölümü sırasında, menisi toprağa yayılır ve kendi hissesine ilk insan çiftini doğuran bir ışgın sürgünü döller.

Birçok deneme bu ada lâyık bir insan meydana getirmek için ve hayvanlara kıyasla ona özelliğini vermek için bazen zorunludur. Tatminkâr olmayan birçok deneme sonunda yaratıcı temel malzemeye ilâhî bir unsur eklemeye karar verebilir: Azteklerin beşinci güneşinden önce gelen dünyaların her birine yeni, farklı ve daima gayr-i mükemmel bir insanlık tekabül eder. Tarih bakımından sonuncuyu, bizimkini imal etmek üzere Quetzalcoatl, onlara kendi kanını katacağı, önceki dünyaların ölülerinin ufalanmış kemiklerini

kullanacaktır. Mezopotamya'da Ea ve tanrıça Mami son derece kaba bir kilden yaratık imal eder. Daha sonra Marduk, insanı maddî ve manevî çifte tabiat ile donatmak için, düşman bir tanrının, Kingu'nun kanını kile katarak onların çalışmasını yeniden ele alacaktır.

◆◆◆

YUNANİSTAN

«Musalar tarafından sevilen insanlar o kadar şanslıdır ki dudaklarından âdeta bal akar. Bir insanı sıkıntılar kapladığında, kalbinde üzüntüler yer ettiğinde, Musaların yönlendirdiği bir adam eski insanların yaptıklarını anlatır. Ardından Olympos mutlu tanrılarını över. Bundan sonra sıkıntılar kaybolur, üzüntüler yok olur gider»[3].

Hesiodos, *Tanrıların Doğuşu*

Yunan tanrıları ve kahramanları gündelik hayatımızın bir parçasıdır. Batılı dillerimizi, düşüncemizi, her günkü yaşamımızı işgal etmişlerdir. Aphrodite'nin Romalı versiyonu Venüs olmadan güzelliği tasvir etmek için kimi referans alacağız? Şarap bir "nektar", tanrıların ölümsüzlük içeceği değil midir? Olympos'a özgü, erotik, afrodizyak, hermetik, gerçek dışı, düşsel, Herkül'e özgü, irikıyım, Oidipus'vârî... Bu kelimeler gündelik söz dağarcığımızın parçası değil midir?

Gündelik hayatımıza ve açıkça bilime de ilham veren Yunan mitolojisine kelimenin tam anlamıyla boğazımıza kadar batmış durumdayız: Oidipus'un, sayesinde öngörülemeyen bir ün kazandığı

3 Furkan Akderin (Say yay., İstanbul, 2012) çevirisinden aktarılmıştır (çev.).

psikanaliz, Asklepios'un asasıyla simgelenen tıp, "gé-"nin, Okenos tarafından çevrelenen -Yunanların ilksel tanrılarından- Tanrıça Gaia'dan başka bir şey olmadığı coğrafya [*géographie*].

Işık saçan Olympos'u ve aşılamaz üç başlı Kerberos tarafından bekçilik edilen ürkütücü cehennemleriyle âşina gelen Yunan mitolojisi şayet bize çoğu kez ancak klişe hâline gelmiş bazı imgelerle erişiyorsa, onun muhteşem öykülerine dalmak isteyen kimseye hep Hesiodos'un girişte alıntılanmış temennisiyle karşılık verir. Hiç kuşkusuz, Yunan mitolojisi artık dünyanın bir açıklaması olarak işlev görmez, ama Homeros'un destanlarında ve klasik çağın tragedyalarında bize intikal eden anlatıların ilham verici gücü hâlâ ilk günkü gibi bizi heyecanlandırmayı başarır. İnsan, onun ızdırapları, insan hayatının süresi ve güzelliği, savaşın korkunçlukları ve barışın tatlılığı, aşkın sevinçleri ve öfkeye tutulmanın zalimliği, zekâ ile budalalığın ezelî-ebedî yüzleştirilmesi bu anlatıların merkezindedir. Penelopes'ten ayrılan Ulysses'in ya da Andromakhe'yi terk eden Hektor'un ızdırabı, Herakles'in ya da Perseus'un sebatkâr cesareti, okurun hâlâ nefesini keser; kahramanların zaferini ve onların düşmanlarının başarısızlığını hararetli bir şekilde temenni etmemizi sağlar.

Sonunda, tesadüf adı altında bize sık sık, kısa hayatlarımıza egemen oluyormuş gibi gelen keyfîlik, kaypak tanrıların tercihlerinde veya mizaçlarında açıklamasını bulur. Başlangıçlardaki canavarlar, hayal gücümüzde bir yerlerde daima mevcuttur ve ilk çağların Yunanları onları icat ettiyse, bize söyleyecek bir şeyleri olduğu içindir: Kötülük hep burada olduğu içindir ve Python şayet Delphoi'nin Omphalos'una kapatılmış kaldıysa da, Enseladus ve Typhon Etna'nın ağzından öfkelerini kusmaya

devam eder ve Skylla ve Kharybdis tedbirsiz denizcilerin batmasına neden olur.

Kaynaklar

Yunan mitolojisi bize, şölenler sırasında veya hitabet yarışmalarında söylenmeye mahsus arkaik dönemin şiiri sayesinde ulaşır ve *İlyada, Odysseus* ve *Homerik Ağıtlar* ile Homeros onun en ünlü temsilcisiyse, Hesiodos *Tanrıların Doğuşu* ile, yaratılış ve ilk göksel krallıkların kuruluşu hakkındaki en çizgisel anlatı ile ve de şairin Prometheus ile Pandora'nın öyküsünü anlattığı ve insanlığın art arda gelen beş ırkını tasvir ettiği *İşler ve Günler* ile aynı şekilde önemli bir yer işgal eder.

Ardından, Eshilos, Sophokles, Euripides ve Aristophanes ileklasik çağın dramatik eserleri gelir, sonra da Pindaros'un lirik şiirleri ve de tarihçilerin (Heredot tarihi, Diodore de Sicile'in Tarih Kütüphanesi, Plutarkos'un Paralel Yaşamlar'ı) ve coğrafyacıların (Pausanias'ın *Yunanistan Turu*, Strabon'un *Coğrafî İncelemeler*'i) eserleri, seyyahlar ve antik Yunan'ın dört bir köşesinin topluluklarının inanışlarının tanıkları gelir. Bir diğer ana kaynak, bize sözlü gelenekle taşınan mitolojinin eksiksiz bir anlatısını bırakan Yunan mit yazarı Apollodoros'un *Kütüphane*'sidir.

Dünyanın ilk zamanları

Hesiodos başlangıçta, orada yaşamın tamamen noksan olduğu Kaos'un, karanlık ve biçimsiz dipsiz uçurumun bulunduğunu anlatır. Başlangıçtaki bu boşluk daha o zaman çatışan karşıt güçlerin türediği şekle güç zahmet bürünmeye başlar. Nyx (Gece) ve Erebos (zifiri karanlık) bir yandadır, «*ruhları yumuşatarak ve bütün tanrılar ile bütün insanların kalbini ele geçirerek onların*

âkil iradelerini yenen aşk» (Hesiodos, *Tanrıların Doğuşu*), Eros diğer yanda. Eros, hayat hamlesi, erkeklerde ve kadınlarda rolünü dört dörtlük oynamakta eksik kalamaz, ama onun mevcudiyeti zaten başta, kaosun sonunda her şeyin doğuşunu ilân eder.

Karşıt kutbu olmaksızın mevcut olmayacak Nyx'ten, Gün Işığı ve Ether doğar. Erebos Dünyaya yer altını verecekken, gün ile gecenin birbirini takip etmesi insanların yaşam ritmini biçimlendirecektir. Erebos'un aksine, tanrılar krallığını ebediyen yalayan «saf ve sonsuz Işık» Ether'dir. Nyx'ten, fesat etkisini henüz gösteremeyen, ama kızları Izdırap, Unutma, Açlık, Keder ve Ahit'in gelecekteki insanların azaplarını bildirdiği Eris (Nifak) da doğar.

Dünyanın oturduğu kaide

O sırada Gaia (Toprak), Kaos'un ardından gelen, dünyanın oturduğu kaide, sağlam unsur boy gösterir. Hemen ardından Gaia, üstünde insanların yaşamının açılıp serileceği engebelerle, dağlarla, ovalarla bezenir ve «büyük tanrılar için sağlam taht» (Hesiodos, *Tanrıların Doğuşu*) Olympos'u da meydana getirir. Gaia kendinden, derhâl onun içine nüfuz eden deniz suyu baskını Pontos'u ve sonunda da her yeri kaplayan engin ve yıldızlı Gök Uranos'u doğurur. O andan itibaren Gaia dünyanın yukarısı ile aşağısı arasında, karanlık Erebos ile ışıklı Gökyüzü arasında aracı bir konuma yerleşir.

İmkânsız doğum

Uçsuz bucaksız, sıkıştıran Uranos Gaia'nın üstüne yayılır. Tıpkı, tanrıların uçsuz bucaksız alanını, görünmez ve onların her zaman her yerdeki yükseklerinden dünyaya hükmettiği dağı canlandıran Mezopotamyalı tanrılar Anu, Enlil ve Enki gibi, Uranos

«Göğün Dağı»dır. Yer-deniz üstüne boylu boyunca uzanan Uranos onu döllemeye başlar. Böylece, geleceğin tanrıları hem yerde hem de gökte bir ikametgâha sahip olacaktır. Onun bağrında, üçü Kiklop ya da "tepegöz" olan on sekiz çocuk meydana gelecektir: Arges (Şimşek), Brontes (Gök gürültüsü) ve Steropes (Yıldırım), alevler fırlatan zalim, tek gözlü yaratıklar. Kikloplar demircilik yeteneğine sahiptir; yıldırımı yaratacaklardır ve gök gürültüsü gibi gürleyeceklerdir.

Ardından elli başlı ve yüz kollu üç yaratık, Hekatonkheirler (Yunanca ***hekaton***, yüz ve ***kheir***, el) gelir: Briareus, Kottos ve Gyes. Sonunda Gaia on iki Titan doğurur, altısı erkektir: Okeanos, Koios, Krios, Hyperion, Iapetos ve en küçükleri olan "kalleş fikirli" Kronos. Altısı ise kızdır: Mnemosyne, Phoebe, Rhea, Theia, Themis, Tethys. Ağabey Okeanos, Pontos civarında bir çember, deniz kabarması meydana getirir ve dünyayı, arzın bütün nehirlerinin tek sebebi olan, membasız ve ırmak kaynağına sahip olmayan uçsuz bucaksız nehirle çepeçevre kuşatır. Okeanos kendisine üç bin kız çocuk, Okeanidleri ve üç bin erkek çocuk nehir tanrılarını verecek olan kız kardeşi Tethys ile evlenecektir. Hyperion ise, Güneş'i, Ay'ı ve Aurora'yı doğurtmak üzere kız kardeşi Theia ile birleşir. Iapetos'a gelince, oğlu Prometheus, insanlara engin şefkatiyle nam salacaktır.

Ama Gaia onu sıkıştıran Uranos'un altında daima yatar ve bağrında toplanan çocukları sadece gün ışığını görmek ister. Acı çeker, ama güçsüz kalır. İnsanüstü güçlerine rağmen çocukları, yerin derinliklerinde gizlenmiş kalır. O sırada, şeytanî olduğu kadar etkili de olan bir planı akıl eden, her iyiliğin kaynağı Gaia'dır. Kendisinden metal ortaya çıkaran Gaia, en genç oğlu Kronos'a onu

kocasından, babalarından kurtarma göreviyle emanet edeceği bir tırpan döver. Kronos yeni bir kez daha Gaia'yı döllemeye geleceği esnada pusuya yatar ve babasının cinsel organını bir anda keser.

Serbest kalan evren

Şaşkınlıkla ve acıyla Uranos ilk kez Gaia'nın gövdesini serbest bırakarak şiddetle geri çekilir: Ortaya çıkan boş alan kapanmayacaktır ve Gök, bahar yağmurları sayesindeki kadar dölleyeceği Yer'in üstünde uzakta kalacaktır. Kronos, diz çökmüş iki eliyle Nut'u, yıldızlı Göğü desteklerken, onu Geb'den, Yer'den uzakta tutarken temsil edilen Mısır mitolojisindeki Şu (Hava) gibi, araya girer. Kronos babasının erkeklik organını Okyanus'a fırlatır. Ondan akan ve deniz köpüğüyle karışan sperm derhâl, deniz yüzeyine atılan ve dalgalarla taşınan, yaratıkların en harikuladesini doğurur. Aphrodite bu şekilde, orada kıyıya çıkacağı Kıbrıs'a kadar denizde yol alır ve hafif adımlarla kumsalda ilerlediği sırada bastığı yerlerde çiçekler açar; adımlarının peşinde, onun sadık eşlikçisi minik Eros ve Himeros, Arzu belirir.

Uranos'un yaralarından yere damlayan kanlardan, Erinyeler, işleri bundan böyle uğursuz ulumalarıyla suçluların peşine düşerek günahların intikamını almak olacak acımasız yılan saçlı ve köpek başlı tanrıçalar doğar. Orestes'in yakasına yapışacak ve onu, annesi Klytemnestra'yı öldürmenin kefaretini ödemeye geldiği Delphoi Tapınağı'na kadar takip edecek olan da onlardır. Bu gösterişli veya korkunç dişi üçlü bütün Yunan mitolojisinde tekrar tekrar görülür: Gorgonlar, Seireneler, Harpyalar, Mireler, Horailer veya Hariteler. Erinyelerin ardından, uzun ve sivri mızraklarla silahlanmış Devlerin korkunç ırkı da yeryüzünde boy gösterir: Uranos oğullarına intikamı korkunç olacak Titanları haber verir.

İkinci kuşak tanrılar

Doğar doğmaz dünyanın efendisi olan Kronos kız kardeşi Titan Rhea ile evlenir, fakat onun yavrularına hayat hakkı tanımasına karşı çıkar, zira annesi Kronos'a oğullarından birinin vakti gelince onu tahtından edeceğini fısıldamıştır. Uranos gibi çocuklarını Rhea'nın karnına hapsetmeye gücü olmayan Kronos onları doğar doğmaz sırayla yutar. Bu kez, çocukların hapsedildiği yer annelerinin karnı değil, babalarının karnıdır.

Rhea yavrularının saklı tutulmasından annesi kadar hoşnut değildir. Altıncı hamileliğinin sonunda Arkadya'da doğum yapar ve annesine çocuğu, "hain düşünceli" babasının haberi olmadan büyüyebilmesi için Girit'teki Aegaeon dağının kalın ağaçlarla kaplı yamaçların üstündeki bir mağaraya götürmesi için yalvarır. Genç Zeus orada Nympheler Adrastos ile Io tarafından büyütülecek ve keçi Amalthea'nın sütüyle ve balla beslenecektir. Süt kardeşi Pan ile birlikte büyütülür. Zeus daha sonra, onu besleyen Amalthea'yı ödüllendirmek için, Oğlak takımyıldızı hâlini alacağı göğe yollar. Ondan önce de boynuzlarından birini koparır ve onu büyütmüş olan Nymphelere verir; bereket boynuzu mucizevî şekilde onu elinde tutanın arzu edebileceği bütün meyvelerle dolacaktır.

Zeus'un bütün çocukluğu boyunca Rhea, çocuğun viyaklamalarıyla Kronos'un harekete geçmesinden endişe duyar. Yeryüzü'nden doğan, mızraklarla ve kalkanlarla silahlanmış iblisler, Kureteler Zeus'un çığlıklarını perdelemek ve onların tanrının kulaklarına ulaşmasından sakınmak üzere büyük bir patırtıyla görevlidir. Oysa Kronos karısının yeni bir çocuk dünyaya getirdiğini nasıl unutabilecektir? Kocasının açgözlülüğünü bilen Rhea, yeni bir hile icat eder. Bir taşı kundaklar ve onu kocasına son çocuğu

olarak sunar: Zeki olmaktan ziyade obur olan Kronos onu düşünmeden yutar -henüz bu ilk devirde zekâ mevcut değildir, daha ileride ortaya çıkacaktır ve Zeus'a has olacaktır. Hükümranlığı boyunca erkek kardeşleri Kiklopların ve Hekatonkheirlerin gücünden endişe duyan Kronos onları Tartaros'un dibine hapseder. Bir tek Titanlar dünyaya hükmetme hakkına sahip olacaktır.

Erişkinlik çağına geldiğinde Zeus babasına savaş ilân etmeye karar verir. Fakat bunun için, erkek kardeşlerinin ve yutulmuş kız kardeşlerinin yardımına ihtiyaç duyar: Altın potinli Hestia, Demeter, Hera, "Yeri sarsan" Poseidon ve Hades. Annesinin tembihlediği Zeus, Kronos'a kuvvetli bir kusturucu yutturur ve Kronos art arda taşı ve onları yutma sırasının tersine bütün çocuklarını tükürür.

Savaşlar devri

Titanomakhia (Titanlar savaşı)

Dünyayı keşfetmekten mutlu ve onları serbest kılan kardeşleri Zeus'a şükran duyan Hades ile Poseidon onu şef olarak kabul ederler. Ama bu yeni gelenleri kıskanan ve onların niyetlerinden endişelenen Titanlar yeğenlerine savaş ilân eder. Zeus müttefikleri arasında, erkek ve kız kardeşleri dışında, Titan Iapetos'un oğlunu, Okeanos'un büyük kızı Styx'i ve ona eşlik eden şu çocuklarını hesaba katar: Kratos (Dayanıklılık), Bia (Güç), Zelos (Gayret) ve Nike (Zafer). Tanrılar ile Titanlar, her grup bir dağın üstünde karşı karşıya geçer: Titanlar Othrys dağı üstünde ve tanrılar Olympos dağı üstünde.

Fakat tanrılar ne kadar haklı olsalar da, zaferi elde etmek için yeterli sayıda değildir. Oğlu Zeus'a bir kez daha yardım etmeyi

isteyen Rhea ona Tartaros'taki Kiklopları ve Hekatonkheirleri serbest bırakmaya gitmeyi öğütler. Onların yardımı karşılığında, dünyanın gelecekteki hâkimi onlara ölümsüzlük vaat eder. Kikloplar Zeus'a gör gürlemesi, yıldırım ve şimşek getirir. Poseidon'a üç dişli yabayı ve Hades'e de görünmezlik kaskını verirler. Hekatonkheirler de ona üç yüz kol sağlar. Savaş on yıl sürecektir ve ancak Hekatonkheirler düşmanlarının üzerlerine yağmur gibi kaya yağdıracakları esnada sona erecektir. Kronos ile mağlup Titanlar Yüz-Kollular'ın gardiyanlığında Tartaros'a zincirlenir. Zafer bir kez kazanıldı mı Zeus yeni bir düzen kurabilmeyi umut eder.

Gigantomakhia (Devler savaşı) ya da Kızgın Topraklar

Zeus'un dünyayı düzene sokmak bakımından bütün kaygıları giderdiğine inanılabilirdi, ama yeni bir kozmik kavga onu bekler. Oğullarının intikam almasından endişe duyan Gaia Devleri, Olympos baskınına gönderdiği yılan saçlı ve ejderha kuyruklu canavarlar ırkını meydana getirir. Başka öykülemelere göre, muharebe, günümüzde Trakya'nın bir yöresiyle özdeşleştirilen "Kızgın Topraklar"da, Phlegra'da başlar. Genç ve ateşli savaşçılar, tepe yüksekleri Olympos'a denk olan Yunanistan'ın iki dağı, Ossa'nın üzerindeki Pelion'da kümelenmeye başlar. Yüz Dev Olymposluların tepesine kayalar ve yanan ağaç gövdeleri yağdırarak saldırıya geçer. Bu evren ölçeğinde bir karmaşadır: Adalar denize batar, dağlar yıkılır, nehirler yataklarından çıkar; muharebe, kızgın göğüs göğse çarpışmalarla olduğundan ziyade her şeyin yerle bir olmasıyla, kaostan kıl payı çıkmış ve ona tekrar dönmeye hazır bir dünyanın hakikî bir kıyametiyle mânidardır. Düzenli bir dünya yönünde sergilenen bütün gayretler, güçleri mütemadiyen yenilenen zincirlerinden boşalmış bu canavarlar tarafından boşa

çıkarılabilecektir. Amerikan yerlilerinin, insan yaşamının ortaya çıkışına imkân tanıyacak yaratılışa erişmek için en az beş yaratılış gerektiği biçimindeki mitolojilerindeki gibi, yaratılışın ilk noktasına dönme riski büyüktür.

Şimdiden ittifaklar kurulmakta ve dağılmaktadır. Zeus'u desteklemiş olan Gaia şimdi de ona karşıdır. Genç oğullarının hepsini korumak ve onlara tanrıların ölümcül darbeleri altında sınırsızca yeniden doğma gücü vermek üzere, yeryüzünde bir ölümsüzlük bitkisi çimlendirir. O sırada Zeus Güneş'ten, Ay'dan ve Aurora'dan, karanlık lehine ekini hasat etmeye bizzat gitmek için çimlerin büyümesini geciktirmelerini ister. Bu kavgada amansız bir diğer güçlük de belirir: Devleri yenmek için tanrılar bir ölümlünün yardımına ihtiyaç duyar. Zeus o zaman, aynı anda her yerde olacak ve zehirli oklarıyla Devleri bir bir mağlup edecek (Alkmene'den doğan oğlu) Herakles'i çağırır.

Muharebe ortalığı kasıp kavurur. Herakles'in ilk kurbanı, Devlerin şefi Alkyone'dir. Hephaistos Mimas'ı ergimiş bir alaşım metal kütlesi altına gömer; Dev, gazabını Vezüv'ün ağzından sonsuza dek kusacaktır. Poseidon üç dişli yabasıyla Kos adasını parçalar ve bir parçasını Polybotes'in üstüne fırlatır. Dionysos Eurytos'u thyrsosu (sarmaşık veya asma yapraklarıyla sarılı çam dalı) ile tepeler. Porphyrion'a Zeus tarafından yıldırım atılır, sonra da Herakles onu zehirli okla vurur. Athena Dev Pallas'ı öldürür ve onun derisini zırh olarak kuşanır, ardından da Enkelados'un tepesine Sicilya adasını fırlatır; Dev, Etna'nın ateşini kusar ve onun sıçramaları adanın toprağını ebediyen sarsar. Yine bir Titan olan Atlas Devler ile ittifakı tercih eder. Ceza olarak Zeus onu omuzlarında göğü taşımaya mahkûm edecektir.

Gigantomakhia (Devler Savaşı) Yunan düşüncesinin temel bir mefhumunu, âdil ölçü mefhumunu ve ***hubris***[4], ölçüsüzlük yasağını sembolize eder ki Devler de olağanüstü boyları kadar kontrol edilemez şiddetleriyle bu mefhumun kişileştirilmesidir. Bu savaş birçok antik tapınağın, özellikle de Bergama'daki Zeus Tapınağı'nın giriş kitabesinin süsleme teması olarak kullanılmıştır. Tanık olunan şey, düzenli bir meydan muharebesinden ziyade, yamru yumru ve canavarsı bedenlerin bir teşhiridir, tanrıların taş gibi sertliğine tezat oluşturan Devler kuyruğunun kıvrım kıvrımlığıdır. Guilio Romano'nun, Mantova Palazzo del Te'deki (yak. 1526-1534) olağanüstü freskinde, savaş dairevî bir bulutun üstünde toplanmış Olympos tanrılarının gözleri önünde sona erer; Devler ise, yıkılan kolonların ve duvarların fantastik bir çöküşünde yok olur. Çöküşün gürültüsünden ve şiddetinden ürken tanrılar yön değiştirirler. Gökkubbenin altındaki duvarlar, dünya devriliyor gibi gelirken yerle bir olurlar.

Gaia yeniden çileden çıkmıştır: Titanlardan sonra Devler Zeus tarafından bozguna uğratılmıştır; Gaia o sırada son bir kez cezalandırmaya karar verir ve Typhon'u, ürkütücü canavarı doğurmak için Tartaros ile birleşir.

Typhon, fena rüzgâr

«Islak soluklu azgın rüzgârlar da Typhon'un soyundan gelirler, Notos, Boreas, Zephyros ise tanrılardan doğdular. Ölümlülere büyük yararları dokunur. Diğerleri ise denizlerde düzensizce eserler. Ortalığı karıştırıp, ölümlülere türlü türlü sıkıntılar getirirler, bir oradan bir buradan eserek»[5] (Hesiodos, *Tanrıların Doğuşu*).

---

4 Tanrılara karşı gelme (çev.).

5 Furkan Akderin (Say yay., 2012) çevirisinden aktarılmıştır (çev.).

Doğanın karanlık güçlerinin özeti olan Typhon fena, çılgın, yıkıp geçen, yönü öngörülemeyen bir rüzgâr estirir: *«O zamana kadar [Gaia'nın] ürettiği her şeyi güç ve büyüklük olarak geride bırakıyordu. Şeklinin yarısı, bir erkeğin bedeninin üst kısmıydı ve boyu bakımından en yüksek dağları geçiyordu. Başı yıldızlara değiyordu; ellerinin biri doğuya, diğeri batıya değiyordu ve ondan yüz yılan başı çıkıyordu; uyluklarından, kıvrımlı katlar meydana getiren, başına kadar sarmalanan ve ürkütücü tıslamaları olan çok sayıda engerek çıkıyordu. Bütün bedeni teleklerle kaplıydı; kısa ve karışık yeleleri başının ve avurtlarının üstünde dalgalanıyordu; bakışları alevliydi; bu hâliyle ve onca gücüyle ve göğe alevli taşlar fırlatarak tıslıyor ve çığlıklar atıyordu ve oluk oluk alev ağzından çıkıyordu»* (Apollodorus'un *Bibliotheca*'sı). Kerberos'u, Lerne Hydra'sını ve Kimera'yı dünyaya getirmek üzere Ehidna ile, "canavarların anası" ile birleşecektir.

Typhon'un varlığından ürken tanrılar, orada hayvan şekline bürünecekleri Mısır'a kaçar. Ama Zeus onu dünyanın çevresinde, Suriye, Trakya ve Sicilya'ya takip eder. Eşit olmayan bir kavgada Zeus canavarın gövdesini çevreleyen halkalara çabucak yakalanır. Typhon o sırada Zeus'un el ve ayak tendonlarını keser ve Zeus kapatıldığı mağaradan onu kurtarmaya gelecek Hermes'in müdahalesi olmadan yenilecektir. Zeus sonunda Typhon'un bedeninden çıkan başları yıldırımıyla tutuşturmayı başarır, ardından da Etna'yı tutar ve dağı canavarın tüten gövdesinin üstüne fırlatır. O zamandan beri, Typhon'un soluğu ve kıpırdanmaları volkanın püskürmelerini açıklar.

Daha önce, Titanomakhia'da, aynı kaderi Enseladus'un da paylaştığını görmüştük, fakat bilindiği gibi Yunan mitolojisi çok kesin

değildir ve mitlerin versiyonları, bizzat mitler kadar sayısızdır. Yerin altına hapsedilmiş bütün bu canavarlar, lav püskürmesi, deprem ve deniz taşmaları mitolojileri tarafından rasyonelleştirilmiş açıklamayı meydana getirir. Kötülüğün güçleri ile hakikatin ve adaletin güçleri arasındaki kozmik düello, iyiliğin zaferiyle ve yeni bir düzenin tesis edilmesiyle sonuçlanır.

Dünyanın pay edilmesi

Bundan böyle Olymposluların hükümdarlığı başlayabilir. Kökenlerdeki büyük paylaşımda, yer altı dünyası Hades'e, deniz dünyası Poseidon'a ve gök ile yeryüzü dünyası da Zeus'a düşer. Olympos'un efendisi, Okeanos ile Thetis'in kızı Metis ("bilgelik", "feraset") ile evlenir, ama kral kocası onun kendisini tahttan indirecek bir oğlan doğuracağını öğrendiğinde, babasının oğullarından kurtulmak için seçmiş olduğu radikal çözümü kullanarak onu yutar. Kısa zaman sonra, korkunç bir baş ağrısına yakalanarak Hephaistos'tan onu iyileştirmek için kafatasını çatlatmasını ister. Yarasından, baştan aşağıya silahlı Athena çıkacaktır. Bilgelik ve savaş, Athena bu iki veçhesiyle Atina'nın koruyucusu olacaktır. Onun ikinci tercihi Themis (Adalet, Yasa) ile ilgilidir, şöyle ki Zeus bütün kozları kendi oyununda bir araya getirir: Dünyanın hâkimi, işte bunda sadece galibiyet ve (yıldırımıyla) cezalandırma için değil, dünyayı feraset, bilgelik ve adaletle yönetmek için de silahlanmıştır. O surette, sadece insanlara değil, diğer tanrılara da -kendi oğlu öfkeli ("yeri sarsan") Poseidon, merhametsiz Hades ya da kendi kızı ve karısı şirret Hera söz konusudur- üstünlüğünü tesis etmede hiç sıkıntı çekmeyecektir. Demeter, toprağın bereketini sağlama görevini üstlenir, Hestia insanların aile ocağını

kollayacaktır, Zeus ise Hera'nın yanında dünyayı yönetmeyi seçer. On iki büyük tanrı yöneticilik için Olympos'a çağrılır: Aphrodite, Apollon, Ares, Artemis, Athena, Demeter, Hades, Hera, Hermes, Hestia, Poseidon ve Zeus. Öykülemelere göre onlara bir de, Doğu'dan daha geç gelmiş Dionysos ile, sakatlığı nedeniyle doğumundan itibaren annesi Hera tarafından dışlanmış, Olympos'a sonradan tekrar dâhil olmuş topal Hephaistos katılır. Olympos'un büyük aile evinde Demeter ve Hera Zeus'un kız kardeşleridir, Athena, Apollon, Artemis, Hermes ve Ares de onun çocuklarıdır.

Onların konturlarını çizmiş olan insanlar gibi Olymposlu tanrılar da birbirini sevmekle, kıskançlık yapmakla, dövüşmekle, hile ve saldırganlıkla, bazen de bilgelikle birbirleriyle rekabet etmekle çok meşguldür. Bilge bakire, insanların aile ocağının koruyucusu Hestia gibi ya da Hades ile kızı konusundaki çekişmelerine rağmen sadece barışa özlem duyan Demeter gibi yahut da tek ağır suçunu (Persephone'yi kaçırma) bir kez işlediğinde tanrılar arası kavgalara artık karışmaksızın yer altındaki dünyasına usulca çekilen Hades gibi tanrıların birkaçı genellikle münakaşaların dışında kalsa da, Zeus-Hera tanrı çiftinin daimî geçimsizliği buna örnek teşkil eder.

Tanrısal ama iblisi andıran bir çift

Tanrılar arası kavgalar geçer akçedir. Homeros onların ağzına "homerik" bir dizi çarpıcı küfür yerleştirir: Tanrılar ve tanrıçalar arasında şu tatlı nitelemeler gidip gelir: "gözü pek köpek", "köpek sineği", "akılsız", "kadınlar arasında aslan", "tabansız", "şirret"... Hephaistos da gürültücü patırtıcı çifti hedef alarak bizzat konuya dâhil olmak durumunda kalır: «*Ölümlüler yüzünden*

böyle dövüşürseniz, böyle gürültü patırtı yaparsanız tanrılar arasında, ortaya dayanılmaz, belâlı işler çıkar»[6] (*İlyada*).

Göğün ve yıldırımın efendisi Zeus çevirdiği dolaplarla kendi aile ocağında fırtınalar koparmaya son vermez. Zaten, ne kadar güçlü olursa olsun, cezbetme gücünün bir kadına sahip olmak için, ona çoğu kez şiddet uygulaması gerektiğinden veya sayısız metamorfozlarından birine başvurarak onu aldatması gerektiğinden, yetersiz olduğuna inanmak zorundadır.

Diğerleriyle olduğu gibi Hera ile de her şey bir aldatmayla başlar. Hera'nın Argolide'de, Thornax dağındaki ormanda gezintiye çıktığı bir gün Zeus bir sağanak yağmur indirmiştir ve guguk kuşuna dönüşmüştür. Hera sırılsıklam hâldeki zavallı kuşu gördüğünde, onu ısıtmak için giysisinin altına sokar. Zeus o sırada hakikî görünümüne yeniden bürünür ve tanrıça onunla evlenmeyi kabul ettiğine çok pişman olur. Nauplius'un yakınında, Kanathos ırmağının sularında yıkandığında her yıl yenilenen bekâreti onun en büyük namıdır. Keza güzelliğinden kaygılanan "beyaz kollu" tanrıça, çoban Paris tanrıçaların en güzeli ödülü olan elmayı Aphrodite'ye verdiğinde, şiddetli bir öfkeye kapılmıştır. Troialılar bütün Troia savaşı boyunca onun öfkesinin ağırlığına maruz kalacaktır. Zeus'un sadakatsizlikleri karısının sürekli korkunç bir öfkeye kapılmasına neden olur ve kıskançlık ile, Olympos'un iki efendisi arasında kindarlık temeline dayalı fena bir güç ilişkisini besler; Yunanlar fırtınayı Olymposluların bu gazaplarının bir tezahürü olarak değerlendirecektir. Hera ölümlülere ve Zeus'un onlardan birçok evlada sahip olduğu Nymphelere saldırır ve çocukları da onun kinini takip eder. Io, Semele, Leto, Europa, Kallisto, Antiope,

6 Azra Erhat-A. Kadir çevirisinden (Can yay., 2008, s. 90) nakledilmiştir (çev.).

Alkmene, Niobe ve onun hıncını duyacak başka nice zürriyetleri: Yıldırım çarpmış Semele, ayıya dönüşen Kallisto, bir sığır sineğinin musallat olduğu Io, doğum yapacak yer bulamayan Leto.

Hera Zeus'un onu bir kez daha, güzel ölümlü Alkmene ile aldattığını öğrenince, büyülerle Herakles'in doğumunu geciktirmeye ve onun yerine hükümdarlık etsin ve ona yasasını dayatsın diye Herakles'in kuzeni Eurystheus'un doğumunu çabuklaştırmaya karar verir. Hera tarafından çıldırtılan Herakles geçirdiği kriz sırasında karısını ve çocuklarını katletmekten dolayı ceza olarak bu bayağı kişiliğin yanına köle olarak yollanacaktır. Eurystheus Herakles'e, tamamlandığında ona şan ve ölümsüzlük sağlayacak meşhur On İki görevi dayatacaktır. Bir vazonun üzerinde kahraman, Hera'nın gözdesi olan bayağı adama zincirlenmiş Kerberos'u getirirken görülür; Eurystheus ise Herakles ona başkaldırdığı takdirde içine girmek için yaptırdığı bronz küpün içine saklanmıştır.

Erkek kardeşinin üstünlüğünü kıskanan kavgacı Poseidon bir gün, Hera tarafından teşvik edilen bir komploya katılır: Zeus yüz deri kayışla yatağına bağlanır ve de, tanrılar arasındaki bir iç savaştan endişelenen Nereid Thetis, Zeus'u çözüp serbest kılacak sadık yandaşı Hekatonkhire Briareus'u yollayıncaya dek tutulu kalacaktır: *«Amma da düzen kurdun, yola gelmez Hera, savaş dışı ettin tanrısal Hektor'u, uğrattın orduyu bozguna. Bu kötülüğün meyvesini sen toplayacaksın önce, seni bir güzel pataklayayım da gör. Unuttun mu seni havalara astığım günü, bir örs bağlamıştım ki ayağına, çözülmez bir altın zincir vurmuştum ellerine, asılı kalmıştın havalarda, bulutlar arasında, koca Olympos'ta söylenip durduydu tanrılar, ama yanıma varıp seni kurtaramıyordu hiçbiri»*[7].

7 Azra Erhat-A. Kadir çevirisinden (Can yay., 2008, s. 341) nakledilmiştir (çev.).

İnsan

Tanrıların bu kargaşasının gölgesinde, insanlar nasıl boy gösterecek ve kaderlerini ellerine alacaktır? Yaratılışın nihaî hedefi, diğer halkların hepsi için olduğu gibi eski Yunanlar için de geçmişte anlatılan türeyişi, [yani -çev.] insan değil midir? Son tahlilde, mitler etrafında söz konusu olan şey, insanın varoluşunu yöneten yasaların açıklanmasından ibarettir. Neden insanın durumunun hep, şu anda âşina olduğumuz durumu kadar çetin olmadığı tahayyül edilmesin?

"Konuşan insanlar"ın altın çağı

Hesiodos *İşler ve Günler*'de insanlığın, İncil'deki Eden'e benzer en hoş çağından günümüz insanlarının içinde yaşadığı en ızdıraplı çağına kadar beş "çağı"nı tasvir eder: Altın çağ, gümüş çağ, tunç çağ, kahramanlar çağı ve demir çağ. Bu uzak çağlar zinciri boyunca insan hayatı gitgide daha gelişigüzel, daha zalim hâle gelir ve bizzat insanlar bu evrimden büyük oranda sorumlu olacaktır. *Odysseia*'nın ilk satırlarında şu sancılı soruya Homeros tanrılarla cevap verir: «İnsanların mutsuzluğunun sorumlusu kimdir?». Homeros, Aigisthos'un Orestes tarafından öldürülmesini yorumlayan Zeus'un ağzına şu sözleri koyar: «*Ne diye insanlar tanrılardan bilir birçok şeyi! Sanırlar bütün belalar bizden gelir, oysa kaderin dışında acı yığar başlarına kendi kendileri, kendi taşkınlıkları*»[8] (*Odysseia*).

Hâlbuki altın çağda, Kronos'un hükümdarlığı altında, insanlar mutluydu: Bu, masumiyet, adalet, bereket ve barış çağıydı; yeryüzünde sonsuz bahar egemendi ve insanların meyvelerin tadını

8 Azra Erhat-A. Kadir çevirisinden (Can yay., 2008, s. 44) nakledilmiştir (çev.).

çıkarmak için toprağı işlemeye hiç ihtiyacı yoktu: «*İnsanların hiçbir sıkıntıları yoktu, aynı tanrılar gibi. Acıları, dertleri yoktu, uğursuz yaşlılık da gelmiyordu. Kollarıyla bacakları aynı gençliklerindeki gibiydi. Sofralarda keyiflenip duruyorlardı*»[9] (*İşler ve Günler*).

Zeus Kronos'u Tartaros'un karanlıklarına attığında, insanlar için gümüş çağ başlar. Bununla da sonsuz bahar sona erer, yıl artık dört mevsime bölünür ve insan kışın sert soğuğundan korunmak durumunda kalır: «*Evler önce inlerden, sık çalılıklardan ve yapraktan kulübelerden ibaretti. O sırada Ceres'lerin tohumlarını uzun karıklara emanet etmek gerekli idi; o sırada genç boğalar boyunduruk altında yorgunluktan inliyordu*».

Sonra da tunç çağ, kahramanlar çağının onu takip edeceği şiddet ve savaş devri gelir. Bu, Troia kuşatması ve Thebai'ye karşı Yediler savaşı dönemidir: «*Onların hepsi kargaşalarda ve zorlu savaşlarda öldüler. Yedi kapılı Thebai surları önünde Oidipus'un sürüleri için Kadmos topraklarında, gemilerde, denizaşırı Troia'da, güzel saçlı Helen için her şeyi kapatan ölüm yorganlarına sarıldılar*» (*İşler ve Günler*).

Sonunda, bizimki olan demir çağ, «ne ahde vefaya ne adalete ne de erdeme hürmet edilen» sefillik ve çöküş devri gelir.

Prometheus

Prometheus miti tanrılar dünyası ile insanlar dünyası arasındaki geçiş zamanında yer alır. Tanrıların insanlara zulmünün ilk tezahürü olan Prometheus'un hikâyesi, insan için, kendini tanrılardan daha hünerli ve daha sert gösterme zorunluluğunu da

9 Furkan Akderin (Say yay., 2012, s. 18) çevirisinden aktarılmıştır (çev.).

resmeder. Hem de, bir davaya tamamen bağlı cesur bir şövalye rolüne soyunan bir Titan ile, efsanevî bir şövalyelik romanıdır. Prometheus insanların yanında müdâhil olan ilk yarı-tanrıdır, insanların davasını savunacak ve de deneme yanılmalarla iş gören, insanların kritik kaderine mührünü vuran ilk karakterdir.
Prometheus Titan Iapetos'un oğludur. Titanlar da ölümlüdür. Ama, onun meziyeti ve yaratıcılığı öyle büyüktür ki bir şölen sırasında Zeus'un kindarlığına ilk kez uğradıktan sonra, sonuçta ölümsüzlüğü kazanacak ve böylece kendi tuhaf hikâyesini şekillendirerek tanrıların sofrasına bizzat kavuşacaktır. Annesi Okeanid Klymene tarafından Okeanos'un torunu olan Prometheus, sonra (*epi*) gören erkek kardeşi Sersem Epimetheus'un tersine, ön alan (*pro*) kimsedir, Öngörülüdür. Prometheus tanrılar nezdinde madrabaz sayılabilir, ama insanların hizmetine sadakati hiçbir zaman inkâr edilemez. Zaten, Hesiodos'a göre kilden ilk insanları şekillendiren de odur; ardından Athena onlara hayat üfleme görevini üstlenecektir. Demek ki onlara bir yardım, yaratılıştan sonra bir hizmet sağlamalıdır.

Prometheus, insanlığın kurtarıcısı Prometheus bazen tanrılara hizmet etmeyi bilir: Meselâ, oğlunun onu tahtından edeceği, Thetis ile evlenmemesi gerektiğini Zeus'a ifşa eden Prometheus'tur. Buna rağmen onun favorisi insanlardır: Herakles'e Hesperideslerin bahçesindeki elmaları ele geçirmek üzere yol gösterir ve oğlu Deukalion'a tufandan nasıl korunacağını öğretir. Aslında, insanların kötülüğünden hayal kırıklığına uğrayan Zeus korkunç bir tufan çıkararak onları yok etmeye karar vermişti. Prometheus Deukalion'u uyarır ve karısı Pyrrha ile ona, içinde sulara açılabilecekleri bir gemi inşa ederek kurtulmalarının

yolunu gösterir. Karı koca dokuz gün dokuz gece sularda yol alacaktır. Sular alçalmaya başlayınca gemi bir dağın üstünde kalır; karaya çıkar çıkmaz karı koca onlara iyilikte bulunmuş olan Zeus'a bir kurban sunar. Deukalion ile Pyrrha Zeus'tan onları yerde bırakmamasını diler. Zeus onlara o sırada tuhaf bir emir verir: Omuzlarının üstünden annelerinin kemiklerini atmaları gerekir. Bu kemikler Gaia'nın, Toprağın "kemikleri" olan taşlardan başka bir şey değildir. Deukalion'un fırlattığı taşların düştüğü yerde erkekler doğarken Pyrrha'nın fırlattığı taşlar kadınlara dönüşür. Yeni bir insanlık doğar.

İyiliksever: İnsanlar ile tanrılar arasındaki arabulucu Zeus ile kavga, insanların ve tanrıların paylaşması gereken bir şölenle başlar. Prometheus bir öküz öldürür ve iki azık hissesi hazırlar. İlk hisse öküzün etlerinden ve hayvanın midesinin tiksindirici derisiyle kaplı barsaklarından, en iyi kısımdan oluşur. Diğer hisseye hayvanın güzel beyaz ve iştah açıcı yağlarıyla kaplı kemiklerini yerleştirir. Zeus tanrılara gidecek kısmı ve insanlara gelecek kısmı seçmelidir. Yağların cezbettiği Zeus (saflıkla mıdır yoksa sonra daha sağlam cezalandırmak için bile isteye aldatılmaya razı olduğundan mıdır?) sonradan kandırıldığını fark ederek öfkeleneceği bu kısmı seçer.

Doğal olarak insanlar kurban edilen hayvanın yenilebilir kısmını alır, ama o andan itibaren hayatta kalabilmek için onları kısa bir ömre ve ölüme mahkûm edecek günlük besinlerle yetinmeleri gerekecektir; oysa, üstün besinlerin -ölümsüzlük yemeği, nektar, dumanlar, kokular- tahsis edildiği tanrılar ölümsüz olacaktır ve başka hiçbir besine ihtiyaç duymayacaktır. Zaten, tanrıların sofrasını rafine yemeklerle kaplayan ressamlar kendi fantezilerine

kapılmışlardır, çünkü mümkün yegâne iki tanrısal besin, nektar ile ölümsüzlük yemeğidir. Prometheus'un hilesi, Zeus'un yeniden lânetlediği insanların aleyhine döner: «*Ey Iapetos'un her şeyi bilen oğlu, kalleş hileni unutmadığını görüyorum*» (Hesiodos, *Tanrıların Doğuşu*). İntikam almak için artık ateşini insanlara vermeme kararı alan Zeus'un kızgınlığı fenadır. Ama Prometheus orada durup kalmayacaktır. Güneşin alev alev yanan tekerleğinden ya da Hephaistos'un tav ocağından ateşi çalmaya gitmeye koyulur ve onu bir rezene kabına koyarak insanlara getirir ve ateşten, insanlara başka uygarlık öğeleri kadar maden işleme tekniklerini öğretmekte yararlanır.

Zincire vurulan Prometheus Öfkeli Zeus o sırada Prometheus'u cezalandırmak için Hephaistos'u, Bia'yı ve Kratos'u (bu ikisi "Dayanıklılık" ve "Güç", Styx'in çocuklarıdır) onu yakalamakla ve bir kartalın sonsuza dek her gece yeniden büyüyecek karaciğerini her gün yemeye geleceği Kafkasya'daki bir dağa bağlamakla görevlendirir. Karaciğer burada, güçlü bir sembolik önemi olan bir organdır, çünkü kurban edilen hayvanların iç organlarını geleceği önceden söylemek üzere incelemekle görevli rahiplerin kullanacağı organ odur. Bu vahşi işkence yine de sonsuza dek sürmeyecektir, zira kızgınlığının biraz azalacağı ve özellikle de Prometheus'un öngörüsüne -Thetis'ten sahip olmayı kafasına koyduğu erkek çocuğun ona gerçek bir tehdit arz edip etmediğini bilmek üzere- ihtiyaç duyacağı gün Zeus Herakles'in onu kurtarmasına izin verir. Kurtarıcısına teşekkür etmek için Prometheus ona, kahramana empoze edilen sondan bir önceki iş olan, Hesperideslerin bahçesindeki altından elmaları arayıp bulmanın yolunu öğretecektir.

Özgür kalmakla birlikte Prometheus'un ölmesi gerekir, zira Titanlar ve onların soyundan gelenler ölümlüdür. Oysa şu olur: Eski lalası, Santorların en yumuşağı, en bilgini ve en iyilikseveri olan Kiron'u yanlışlıkla yaralamıştır. Kiron tarafından katlanılan acılar ona ölme arzusu telkin eder, Santorlar ölümsüz olduklarından, Kiron o sırada Prometheus'a kendisinin yerine ölümsüz olma teklifinden bulunur.

Pandora ve kötülük «*Seviniyorsun değil mi aptal Iapetos'un oğlu, beni kandırdığını sanıyorsun değil mi? Ama öyle bir belâya bulaştın ki, evet, çaldığın ateşin karşılığı olan bir belâ. İnsanların başına öyle bir dert açacağım ki, onu öpüp okşamadan edemeyecekler*»[10] (Hesiodos, *İşler ve Günler*).

Prometheus gibi bir koruyucu ile insanların hiçbir zaman kötülüğü tanımaması gerekirdi. Ama sinsi Titan'ın kalkıştıkları karşısında Zeus'un gazabı ve intikam alma arzusu azalmaz. Zeus Hephaistos'a ölümsüzlerinkine benzeyen, harikulâde bir mahlûk yaratmasını emreder. Pandora, adının da belirttiği gibi, bütün ihsânlara/armağanlara sahiptir (*pan*, "bütün" ve *doron*, "ihsân"); aslında tanrıların her biri, Pandora'dan, ona hiçbir şeyin karşı koyamayacağı bir açgözlülük nesnesi meydana getirmeye katkıda bulunur. Athena ve Aphrodite ona göz kamaştırıcı bir kıyafet giydirir ve Hephaistos onun için, üstünde yaratılmış bütün hayvanların temsil edildiği altından muhteşem bir taç yapar. Ama, çoğu kez en küçümsenir işlerle görevlendirilen Hermes'ten de Pandora'ya bir köpek ruhunu ve (koruyucusu olduğu) hırsızların mizacını katmasını ister. «*Zeus bu büyük sıkıntıyı*

10 Furkan Akderin (Say yay., 2012, s. 15-16) çevirisinden aktarılmıştır (çev.).

insanların ve tanrıların karşısına koydu. Zeus'un kızı Athena'nın çabalarıyla oluşan bu güzellik insanları ve tanrıları hayretler içinde bıraktı. İşte insanların aklını başından alan bu sonsuz güzellik böyle ortaya çıkmıştır, kadın adı verilen uğursuz soy, insanların büyük derdi»[11] (Hesiodos, *Tanrıların Doğuşu*).

Zeus o sırada Pandora'yı, "bunca güzel bu kötülüğü", bunu zaten önceden görmüş olan Prometheus'un unutkan kardeşi Epimetheus'a eş olarak sunar: «Zeus'un hiçbir hediyesini kabul etme ve şayet sana bir hediye yollarsa onu hemen geri gönder!». Tehlikeli Pandora şimdi sadece uğursuz yeteneklerini insanlık üstünde kullanmaya hazır olmakla kalmaz, dahası Zeus da Pandora'nın kocasının evinde insanları kahretmeye mahir bütün kötülüklerle dolu bir küp gizler. Acı, hastalık, çalışma ve ölüm. Pandora küpü hemen bulur ve meraktan çatlayıp kapağını açar: Bütün kötülükler küpten çıkar ve yeryüzüne dağılır. Korkan Pandora çabucak kapağı kapattığında, küpte mahpus kalan umut olur. İnsanlık, tanrıların kaprisleri dışında, o zamana kadar bilmediği ve Zeus'un onu mahkûm ettiği bütün kötülüklere maruz kalır.

İnsanların kaderini düzenleyen tanrılar

Düzen düşmanı olan canavarlar ve Devler dönemi geçip gittiği hâlde Apollon'un Python'u öldürmesi de gerekecektir. Gaia'nın oğlu bu canavar yılan Işık tanrısını ve kızı Artemis'i doğurmaya bir yer aradığı sırada Python'un barınmasını reddeden yeryüzünün bütün köşe bucağında Apollon'un annesinin peşinden gitmişti. Delphoi'ye dönüşte yörenin sakinlerine korku salar, ama

11 Furkan Akderin (Say yay., 2012, s. 84-85) çevirisinden aktarılmıştır (çev.).

Themis'e dair çok eski bir kehanetin bekçisi rolünü de oynar. Onu oklarıyla öldürdükten sonra Apollon Delphoi'de, mağlup canavarın anısına böyle adlandırılmış Pythia'nın ağzından kendi kehanetini yerleştirmeye karar verir. O andan itibaren bu, insanların bütün Yunanistan'dan tanrısal hükümleri ve kendilerini bekleyen kaderi öğrenmek için geleceği, tanrıların iradesini insanlara nakledecek "iyi bir kehanet"tir. Ardından, her bir kimsenin rahiplerin yardımıyla, onlara karanlık bir dilde ulaşan Pythia'nın kehanetlerini yorumlaması gerekir. Orestes Delphoi'de annesi Klytaimestra'yı öldürmek suçundan temizlenecektir. Oidipus'a gelince, öngörüyü anlamayacaktır, böylece Pythia onun ailesine musallat olacak felaketlerden sakınmayı başaramayacaktır.

Delphoi'li Omphalos -ki o, Kronos tarafından çocuk Zeus yerine yutulmuş taştan başka bir şey değildir- Python'a mezar taşı işlevi görecektir; Python tarafından temsil edilen karanlıkların güçleri ile, ışık ve hakikat tanrısı Apollon tarafından temsil edilen iyiliğin güçleri arasındaki geçiş yeridir. Kehanetinin sesiyle, insanların faaliyetlerini düzenleyecek ve onların kaderini yönetecek olan artık Apollon'dur.

Olympos kutsaması

İnsan hayatının pratik açıdan tanrısal müdahaleden kopuk hiçbir unsuru yoktur. Bu sebeple, tanrılara bir tapınma sergilenir ve büyük mitolojik anlatılara zemin teşkil eden dünyanın kurucu dramlarının çoğu, tanrılara borçlu olunan tapınmanın unutulmasını veya ihmal edilmesini kaynak alır.

Bir tanrı veya en azından bir ölümsüz hâline gelmek elbette, birkaç kahraman ile özellikle inançlı, cesur veya sadece şanslı olan birkaç ölümlünün paylaştığı imrenilir bir gelecektir: Herakles

yiğitliği için, Psykhe aşkı ve güzelliği için, Prometheus sarsılmaz cesareti ve özellikle de öngörü yeteneği için ve Ganymedes de başka tanrılar gibi Olympos'un efendisine güzelliğinin sağladığı zevk için -ki o, tanrılara sonsuza dek nektar ve ölümsüzlük yemeği servis ederek sâki olur- ödüllendirilecektir. Daha az şanslı diğer kahramanlar, Orpheus, Theseus, Perseus, İason ya da Bellerophontes gibi büyük marifetlere veya sanata adanmış bir hayatın ardından yeryüzündeki şanlı kariyerlerinin sonunda, sıradan insanlar gibi ölmekle yetinmek zorundadır.

Tanrılar, insan hayatının yansımaları

İnsanlar âyinlere riayet edebilsin, tanrılara yaranabilsin ve onlara isteyerek hürmet edebilsin diye, "kendini hangi tanrıya adaması gerektiğini" bilmelidir. Burada da, mitler üretenler hiçbir şeyi tesadüfe bırakmamıştır. İnsanlar suretinde yine insanlarca yaratılan tanrılar, insan hayatının çerçevesi, insanların giriştikleri faaliyetler veya onların duyguları bakımından insan hayatının bütün veçhelerine bürünür. Geçmiş çağlarda doğa bu çerçevenin özünü oluşturur ve önemli ya da ikincil tanrıların bir takımyıldızı, gerek doğanın tecessümleri, gerekse uygarlaştırıcı, yani doğayı dönüştürücü tanrılardır. Tanrılar gibi doğa da insanların düşlerinin ve kâbuslarının yansımasından ibarettir.

Tanrılar, evrenin yansımaları

Atina şehrinin kurucu olayı, Attika krallığı konusunda tartışan Poseidon ile Athena'yı karşı karşıya getiren bir düello ânıdır. Akropolis'te yüz yüze gelirler ve her biri şehre bir armağan vermelidir: En faydalı armağanı veren şehri alacaktır. Okyanusların tanrısı üç dişli yabasını yere saplar ve bir göl fışkırtır -Pausanias,

Erekhtheion'un duvarları içindeki bir tuzlu su kuyusundan bahseder. Kuşkusuz, su, insanların hayatı bakımından gerekli, hatta zorunlu bir nimettir. Athena, mızrağının bir vuruşuyla bir zeytin ağacı peydahlar. Tükenmez besin kaynağı zeytin ağacı Yunanlara verilebilecek en muhteşem armağandır. Zeytin ağacı, besleyen ve ışık saçan yağdır, Ulysses'in Penelopes ile birlikte içine gerdek yatağı oyacağı kütüktür, Attika'nın tepelerini ve vadilerini bundan böyle süsleyecek gümüşî yapraklardır. Onların Olympos jürisi, galibiyeti, savaşçı, ama Yunanlara zeytin ağacını, barışın simgesini getiren tanrıçaya, Athena'ya verir.

Göğün tanrıları Gök, kudretiyle ve uçsuz bucaksızlığıyla insanlara baskındır. İnsanların yeryüzünde hayatını idamesi, göğe, onun iyi niyetine ve kaprislerine bağlıdır.

Göğün kudreti gibi kaprisleri de Zeus ile, dünyanın, yıldırımın ve fırtınaların efendisiyle kişileştirilir. İnsanlar üstünde bütün kudrete sahiptir; yağmuru yağdıran ve güzel havayı meydana getiren onun ta kendisidir. Göğün ateşi onun mutlak silahıdır, yıldırımı Titanları, Devleri, sonra da Typhon'u yok etmiştir. Fırtına ekinleri yerle bir eder ve tufan da insanlığı yok eder. Ama yıldırım, Zeus Prometheus'u hırsızlığından dolayı cezalandırmak için insanları ondan yoksun bırakmayı istediği noktaya dek, insanlar için faydalı ateşin de kaynağıdır. Zeus Yunanistan'ın aydınlık göğü üstünde hükümranlık sürer ve onu [:aydınlık göğü] Ether'in ve Helios'un veya Apollon'un eşliğinde, insanlara bütün gün boyunca eşlik eden mucizevî kubbe kılar.

Gece, Helios (Güneş) çekilir ve yerini, gümüşî tekerini karanlık göğe yönelten ve Endymion'u güzelliğini korusun diye sonsuz bir uykuya daldıran Selene'ye (Ay) bırakır. Böylece, her gece, Ay

uykudaki aşkının bakışını okşamaya gelir ve ölümlüler beraberce onun yumuşak ışığından istifade eder; ama Ay, uğursuzdur da ve Endymion'un uykusu ölüme çok benzer.

Tekinsiz Nyx (Gece) dünyayı karanlığa daldırır, ama onun karanlığına karşı mücadele veren denizcilere kılavuzluk eden sonsuz ve güvenilir ateş olan yıldızlar parlar. Bir yıldız görkemli bir varlıktır ve yıldıza ya da takımyıldıza dönüştürme, masum kazazedeleri "kurtarmak" için Zeus tarafından yaygın olarak kullanılan yollardan biridir. Bir akrep tarafından ısırıldıktan sonra altın zırhla kaplanan ve göğe taşınan Orion'un, oğlu Arkas'ın oklarından kurtulan ve Büyük Ayı hâline gelecek olan Callisto'nun, Zeus'un beslendiği keçiden başka bir şey olmayan Capricornus'un, Zeus'un Dev Orion'un kovalamasından kurtulmalarına imkân sağlamak için göğe çıkardığı Pleiadların durumu da öyledir.

Gökte hâlâ, denizcilerin kaderinin bağlı olduğu rüzgârlar hâkimdir. Kuzey rüzgârı Boreas (poyraz), batı rüzgârı Zephuros (meltem), doğu rüzgârı Euros (gündoğusu) ve güney rüzgârı Notos (lodos) rüzgârların kralı ve Poseidon'un oğlu Aiolos'un ortaklarıdır. Aiolos'un kudreti, *Odyssea*'nın, Ulysses'in adasında mola verdiği bölümünde kendini dışa vurur: Kahramanların geri dönmesi taraftarı Rüzgârların kralı ona, içine bütün fena -gittiği yöne ters- rüzgârları hapsedeceği bir tulum verir ve onu dosdoğru İthaka'ya yönlendirmesi gereken bir rüzgâr üfler. Ama, meraklarına yenik düşen ve orada bir hazine bulmayı düşünen, kahramana eşlik edenler, Ulysses'in gemilerini Sardunya kıyılarına atan ters rüzgârların derhâl içinden kaçacağı tulumu açarlar.

Yeryüzü tanrıları İnsanların hayatının sakin seyri göğe bağlıdır, ama onların dolaysızca hayatlarını idamesi yeryüzüne

bağlıdır. Ölümsüzlüklerini kaybetmelerinden beri insanlar beslenme ihtiyaçlarını karşılamak zorundadır ve bunun için de kara avcılığı, balık avcılığı, hayvancılık, tarım onlara uygun düşse gerekir. Sayısız tanrısal varlık bu işlemlere nezaret eder.

Gaia, toprak, katı ilk unsur elbette tanrıların ve insanların anasıdır, fakat muammalı kişiliğiyle tanrıça olarak pek hürmet görmeyecektir ve Olympos panteonunun üyesi olmayacaktır, kızı Rhea da öyle. Besleyen yer tanrılarına tahsis edilen tapınış, Zeus'un kızı, ekinlerin tanrıçası Demeter ve bitki örtüsünün kişileşmiş hâli olan, doğanın tümünün doğulu tanrıçası Kibele üstünde yoğunlaşacaktır.

Zeus'un kızı Demeter, doğurganlık ve ekinler üstünde hüküm sürer. Bütün Yunanistan'da meşhur, uzun göçebeliğinin hikâyesine bağlanılan Eleusis'in gizemlerini yönetir. Demeter'in kızı Kore (Cehennemin kraliçesi olduğunda Persephone adını alır) Hades tarafından kaçırılmıştır. Demeter onu aramaya gider, dokuz gün dokuz gece yemeden içmeden bütün yeryüzünü kateder. Onuncu günde Helios ona kızının başına gelenleri bildirir. Tanrıça o zaman besleyicilik rolünden vazgeçer. Toprak mahvolur ve ekinler ayakta kurur. Demeter yolda yaşlı besleyici kadın kılığına girer ve sonrasında buğday yetiştirmeyi yeryüzüne yayma ihtimamını emanet edeceği genç Triptolemus'un elinden tutar. Bu felâket karşısında, evvelce kardeşi Hades'e Persephone'nin aşkını vaat eden Zeus bir uzlaşma önerir. Persephone kocasıyla yılın altı ayı yerin altında kalacaktır, diğer altı ay boyunca ise, baharın ilânıyla toprağın yeniden yeşillendiği sırada cehennemî meskenini terk ederek Olympos'taki annesiyle olacaktır. Tanrıça kültü ve Eleusis'in meşhur gizemleri, ölüm ile yeniden dirilişin simgesi olan

uykuya dalma ile bitkilerin yeniden bitmesi arasındaki bu ardışıklığa dayanır.

Yunan panteonunun tanrıları arasında, diğer hiçbirine benzemeyen biri vardır. Prometheus gibi insanların dostu olan, tuhaf ve yabancı tanrı Dionysos bitki örtüsüne iştirak eder. Sarmaşık ve çam gibi her zaman yeşil olan asma da Dionysos'un öz nitelikleridir ve Dionysos şenlikleri tarımsal takvime bağlıdır. Dionysos'un eşlik ettiği şen topluluk, cömert bir tabiatın bağrında her şeyin zevkten ibaret olduğu altın çağı çağrıştırmıyor da değildir.

Bakkhus ya da Zagreus diye de adlandırılan Dionysos, Athena gibi doğumunun tuhaf öyküsüyle dikkat çeker. Zeus, Thebai'nin ilk kralı Kadmos'un kızı olan Semele'ye âşık olur. Semele Zeus tarafından cezbedilmeye kendini koyverir, ama ardından, kocasının uygunsuz davranışı sebebiyle ebediyen kıskanç Hera'nın intikamcı gazabı tarafından peşine düşülür. İntikam almaya çalışan Olympos'un dişi hâkimi, onu yaşlı besleyicisi kılığında bulmaya gelir:

«Anılınca Jupiter'in adı iç çekmiş tanrıça: Korkarım sevgilim Jupiter'den, neden bilmem. Tanrı adıyla niceler girmiş ak yataklara. Yetmez yalnızca Jupiter'in olmak, yapılmalı sevginin gereği. Gerçek tanrıysa yüce Juno'nun yanına varınca gösterirsin alımını bir daha. Seni kucaklayıp kollarıyla sardığında»[12] (Ovidius, *Dönüşümler*, III). Semele güvensizlik duymadan sahte besleyicinin öğütlerini takip eder ve Zeus'u bulmaya gider. Zeus, Semele'ye arzuladığı şeyi ihsân edecek Styx tarafından (tanrıların bile yakalarını sıyıramadığı en kutsal yemin) yargılanır. Semele o sırada Zeus'a, ona kendini Hera ile kucaklaşmalarındaki hâliyle göstermesi için yalvarır. Jupiter Semele'nin, onu görmeyi

12 İsmet Zeki Eyüboğlu çevirisinden (Payel yay., s. 78) nakledilmiştir (çev.).

kaldıramayacağını önceden bilmektedir. Bu durumda Semele'ye kendini bütün gücü içinde değil, Ovidius'un şöyle yazacağı gibi gösterir: «İkinci seviyede bir yıldırımla donanmış olarak». Bu tedbire rağmen Semele bir saman alevi gibi parlar. Zeus, onun karnında taşıdığı çocuğu tam zamanında söküp alır ve gebelik süresini tamamlaması için onu uyluğunun içine tam zamanında diker. Daha sonra, Dionysos Zeus'tan Cehennem'de annesini aramaya gitme ve onu Olympos tanrılarının arasına götürme izni alacaktır. Çocuk vadesi dolunca «Jupiter'in [Zeus'un Latince adı] uyluğundan doğacaktır». "İki kez doğan" Dionysos onu, tanrının yabanî doğasını simgeleyen girişi sarmaşıkla kaplı bir mağarada saklayan Semele'nin kız kardeşi Nymphe Ino'ya emanet edilir. Musalar ve Mainadeler tarafından büyütülecektir ve şişman, kel ve ayyaş, ama sonradan onun şen maiyetine katılacağı muhteşem pedagog olan ihtiyar Seilenos tarafından eğitilecektir.

Nasıl ki Demeter buğdayın ve ekmeğin tanrıçasıysa, Dionysos da asmanın ve şarabın tanrısıdır, mütemadiyen sarhoşluğun simgesidir; Dionysos kültü bütün Yunanistan'a yayılmıştır ve zincirlerinden boşalmış şenlikleri, Bakkhanaliaları doğurur. Panterler tarafından çekilen ihtişamlı iki tekerli arabasının üstünde, Bakkhalardan ve Satirlerden ve de eşeği üstünde yalpalayan sadık Silene'den oluşan bir topluluk eşliğinde, Doğu'ya çok sayıdaki seyahatinden döner. İnsanları şarapla ve bağcılık kültürüyle tanıştırarak dünyayı kateder, ama bu içkinin keşfi bazen dramatik olaylara mahal verir ve iyiliksever tanrı o sırada kendine rağmen tehlikeli bir kötülük ediciye dönüşür. Euripides *Bakkhalar*'da, Dionysos tarafından ele geçirilen Mainadelerin mucizeler gerçekleştirdiğini, şarap, süt ve bal çeşmelerinin fışkırmasına sebep

olduğunu anlatır. Gövdelerinin çevresine yılanlar sarıyorlardı ve geyik yavrularını, kurt yavrularını emziriyorlardı. Hiçbir silah onlara işlemiyordu ve [yaptıkları -çev.] âlemde ona katlanan güçleri, onlara ağaçları kökünden sökme ve boğaları çıplak elle parçalama imkânı sağlıyordu.

Boiotia'daki Orkhomenos'ta, Minyas'ın üç kızı Alkithoe, Arsione, Leukonoe, bir genç kız kılığına bürünen Dionysos'un onları bizzat davet ettiği âlemlere katılmayı reddetmişti. O sırada Dionysos sırasıyla bir aslan, bir boğa ve bir panter görünümü alır ve onları delirtir. Leukonoe oğlunu kurban eder ve üç kız kardeş onu parçalara ayırdıktan sonra yiyip bitirir, sonra da tâ ki Hermes onları kuşa dönüştürünceye dek dağlarda trans hâlinde oradan oraya koşup durur. Doğal olarak en bilge egemenler topraklarında Dionysos kültünün gelişmesini hiç arzulamadı. Dionysos Hindistan'a gitmek üzere Trakya'yı geçtiği sırada, kral Lykurgos sadece Dionysos'a hürmet etmeyi reddetmeyecektir, aynı zamanda onun kültünü yasaklar ve onu kovar ve de Bakkhalar ile Satirleri hapse atar. Fakat Bakkhalar mucizevî bir şekilde kurtulur ve Lykurgos deliliğe tutulur. Asmaları kökünden kesmekle uğraştığı sırada, oğlu Dryas'ı bağ kütüğü zanneder ve onu bir balta darbesiyle öldürür. Tam o anda ülkenin toprağı ot bitmez hâle gelir ve bir kâhin toprağın ancak, Lykurgos öldürülürse tekrar verimli olacağını ilân eder. O sırada kralın tebaası onu dört atla dört yöne çekerek parçalar. Bu hikâye Dionysos'un iki yönünü, insanlar için iyi olan neşeli sarhoşluğu ve ondan doğabilen suça meyyal çılgınlığı sıkı sıkıya birbirine katar. Bu anlatının değişik versiyonları, haz ile zalimlik, sarhoşluk ile delilik, doğa ile kültür arasındaki hassas dengenin, tanrının müphem karakterinin altını çizer.

Onun efsanesinin en dikkate değer kesitlerinden biri, genç göçebe tanrının bir yolculuğu sırasında meydana gelir. Dionysos günün birinde korsanlardan, bir adadan öbürüne geçmek üzere onu güvertelerine almalarını ister. Ama korsanlar onu köle olarak satma planı yapar. Dionysos o sırada, fantastik olan, kaba güldürü ve dehşet ortak çizgileri taşıyan bir süreçle müdahale eder ve erbabı olduğu sihrin bütün hazinelerini ortaya koyar: Tatlı bir şarap güverteye yayılırken ve tiz flütlerin sesi havaya yayılırken kürekleri yılana dönüştürür, geminin ve yelkenlerin bütün çevresinin asmalarla ve sarmaşıklarla sarmalanmasını sağlar. Dehşete düşen korsanlar denize atlar ve tekrar iyiliksever hâline dönen Dionysos onları yunuslara dönüştürür. Yunanlara göre o zamandan beridir yunuslar, her zaman onlara yardıma hazır, insanların dostlarıdır.

Yerin bu iki büyük tanrısı yanında, Yunan panteonu, doğanın bütün unsurlarını kişileştiren sayısız küçük tanrısallığı içine alır. Doğanın tanrısallığını taşımayan hiçbir dağ, tepe, mağara yoktur: Göz kamaştırıcı Nympheler, itici Santorlar, tekinsiz Satirler. Doğa, adları seçildikleri yere bağlı olan Nympheler ile doludur: Oreadlar dağlarda (Yunancada *oros*) ikamet eder, Orpheus'un karısı Eurydike gibi Dryadlar meşe (*drus*) ormanlarında barınır. Napailer küçük vadi Nympheleridir, Alseide'ler korularda yaşar (*alsos*, "saklı koruluk"), Nymphelerin en eskileri ve Kronos tarafından hadım edilmiş Uranos'un kanından doğmuş olan Meliadeler dişbudak ağaçlarında barınır. Yunanların bu orman tanrılarının reel mevcudiyetine inancı, onları aşırı orman yok etme pratiğinden alıkoymuştur. Dalları kesmek için öncelikle, rahiplerin nezdinde, ağaç perilerinin o dalları terk ettiğinden emin olmak gerekiyordu. Umutsuz Orpheus'a gelince, Eurydike'yi

ikinci kez kaybettikten sonra Cehennemi nihaî olarak terk eder; şair Ovidius şöyle der: «*Ağaçlar Eurydike'nin peşinden gitmek ve müziğini duymak için yürüyüş hâlinde büyüdü*» (*Dönüşümler*, X). Yürüyen bu ağaçlar belki de genç kadının dâhil olduğu ağaç perileri topluluğundan başka bir şey değildir.

Bir Nymphe [su perisi] olan Ekho'nun öyküsü, Yunanların doğal fenomenlerin en ufağını bile kişileştirmeye dönük olağan ihtiyacına örnek teşkil eder. Bu koruluk Nymphesi, yakışıklı Narkissos'un aşkından mum gibi erir. Durmak bilmeyen gevezeliği sayesinde Ekho Hera'nın, ölümlülerle şakalaşıp eğlenen Zeus'a ispiyonlamasına engel olur. Hera Ekho'yu daima son söze sahip olmaya, asla ilk konuşan olamamaya mahkûm eder ve ne zaman ki Narkissos ona seslense, Ekho ancak onun telâffuz ettiği son kelimeyi tekrarlayabilir. Bilindiği gibi, genç adam kendi imgesine âşık olmaya gelip dayanır ve Narkissos'u seyretmek için destek aldığı kayalıkların içinde eriyerek yok olan su perisine artık dikkat sarf etmez. Geriye bir tek onun sesi kalacaktır, dağlardaki çobanların seslenmelerini sonsuza dek tekrar eden sesi.

Çok çirkin tanrı Pan da Dionysos gibi saf doğanın bir ürünüdür. Hermes ile bir su perisinin oğlu olan Pan yarı-insan yarı-keçi hibrit bir varlık olarak resmedilir ve tepesinde iki boynuz olan sakallı suratı bir insan kadar keçiyi de çağrıştırır -Platon dilin/lisanın Pan gibi «çifte sahte» kadar hakikî olduğunu söyler. Bu çifte doğa onu yararlı kadar zararlı bir tanrı kılar. Tepelerde ve vadilerde olağanüstü bir çeviklikle koşar, her yerden sıvışıp kaçar, özellikle de pusulardan; su perilerini gözetlemek için çalılıklarda saklanır. İyiliksever tarafıyla, yaylalardaki çobanların hayatını paylaşır ve sığırtmaçlarla sürüleri korur; şehvet düşkünü

tarafıyla, su perilerine musallat olur ve onların topluluklarını ürkütür. Güzel Syrinks'i takip ettiği bir gün, su perisi bir demet sazlığın içine kaçar ve Satirin elinden kurtulmak için kız kardeşlerine kendisini dönüştürmeleri için yalvarır. Onlar da Syrinks'in dileğini gerçekleştirir ve Pan sonunda onu yakalamayı başardığında elinde sadece, nefesinin onlardan melodili sesler çıkaracağı bataklık sazlıkları tutar: Pan flüt ya da syrinks doğmuş olur. Bu flütü Pan, hayvanların çiftleşmesini teşvik etmek için bir afrodizyak gibi kullanacaktır.

Yarı-insan yarı-at Santorlar ormanlara musallat olur, özellikle de Pelion dağını kaplayan ormanlara. Doğanın kaba kuvvetinin simgeleri olarak çiğ etle beslenirler ve şehvet düşkünü içgüdüleri, uygarlığın ürünü şarabı içtiklerinde açığa çıkar. Onların yabanî doğası, canavar kökenleriyle açıklanır: Santorlar, Lapithailerin kralı ve Ares'in oğlu savaş tanrısı Ixion'un şehvetli teşebbüslerinden onu korumak için Zeus'un bir gün Hera'yı sarmaladığı bulut kümesinden doğmuş olacaktır. Sadece iki Santor, Pholos ile Kiron, tanrıların ve kahramanların lalası, bilgelikleriyle nam salacaktır. Kiron Akhilleus'a av ve hekimlik sanatını öğretecektir ve de Zeus tarafından Yay takımyıldızı şeklinde göğe taşınacaktır.

Sıvı unsurların tanrıları Platon'un *Phaidon*'da tasvir ettiği gibi, cehennem âlemi sağlıksız bir rutubet içinde yüzüyorsa, ölülerin barınağı hakkında bu pek de cazip olmayan görüş yine de Yunanlar tarafından su ortamına atfedilen öneme tanıklık eder. Ölüler âlemindeki gibi yaşayanların dünyasında da pınarlar, çaylar, ırmaklar ve okyanuslar Yunanlarda ağır basan bir yer işgal eder ve onlarda bir sürü tanrı barınır.

Su dünyası üstünde Pontos, deniz kabarması, Gaia tarafından doğrulmuş ilksel tanrı hüküm sürer, ama bu kurucu tanrıya zürriyeti çevresinde pek hürmet edilmeyecektir: Nereis ve en tanınmışları Akhilleus'un annesi Thetis ile Poseidon'un karısı Amphitrite olan beş kızı, Nereidler. Diğer Nereidler mitolojide sabit bir rolü ancak nadiren oynar, Aphrodite ile Poseidon'un kortejine mensupturlar ve ikisinin denizin dibindeki sarayından Tritonlarla dalgalarda oynaşmak için yüzeye çıkarlar.

Homeros'un "yerin titreticisi" diye adlandırdığı (zira aynı zamanda depremin de sorumlusudur) büyük deniz tanrısı Poseidon hiç de barışçıl bir tanrı değildir. Akdeniz'in denizci halkları, dalgalara atılan gemilerin daimî bir gidip gelişinde hayatlarını kaybetme tehlikesiyle denizin üstünden geçer. Hâl böyleyken Poseidon'un öfkeli ve çok korkunç bir tanrı ününe sahip olmasında hiç de şaşırtıcı bir şey yoktur. Onun kudreti, sakinliğin ve fırtınanın mutlak efendisi olduğu bütün denizlere yayılır. Mitlerin çoğunlukla durdurulamaz mantığı doğal olarak Poseidon'un, denizde sefere elverişli ya da elverişsiz rüzgârların efendisi de olmasını ister. Attika'ya sahip olmak üzere onunla girdiği yarışta Athena tarafından ve Argolide'ye sahip olmak için onunla girdiği yarışta Hera tarafından yenilgiye uğratılan Poseidon korkunç bir öfkeye kapılır. Bu ikinci durumda derhâl bölgenin bütün pınarlarını kurutur ve tuzlu su baskınına uğratır. Denizin yatağına tekrar döndürülmesi için Hera'nın bütün gücü ve inandırıcılığı gerekecektir. Zeus gibi Poseidon da çok sayıda çocuk döller, ama Perseus veya Herakles gibi iyiliksever kahramanları dölleyen kardeşinin aksine çoğunlukla, kaba kuvvetinin üstesinden ancak Ulysses'in hilesiyle gelinebilecek Kiklop Polyphemos gibi barbar ve şiddetli

canavarların doğmasını sağlar. Kahramanca Argolide geçişi esnasında Theseus'un mağlup edeceği Haydut Skiron onun oğullarından biridir. Poseidon seve seve, hoşnutsuzluğunu üstüne çeken ülkeleri yerle bir eden canavarların denizden çıkmasını sağlar. Theseus'un karısı Phaedra'nın baştan çıkardığı üvey oğlu Hippolytos'u yutacak deniz canavarını sahilde dalgalara kaptıracak olan da Poseidon'dur.

Irmak tanrıları Sıvı unsura bağlı tanrılar bir sürüdür. Titan Okeanos Thetis'ten, aynı zamanda tanrılar da olan, dünyanın bütün meşhur ırmaklarını peydahlamıştır. Bu üç bin oğlun arasında Alpheus'un, Ladon'un, (Daphne'nin, genç kızı, Apollon tarafından peşine düşüldüğü sırada, yardımına kavuşması için ona sığınacağı defne ağacına dönüştürecek olan babası) Peneus'un, Troia savaşı boyunca Akhilleus'un onunla mücadele edeceği Skamandros'un adlarını anacağız. Seyahatlerinden biri sırasında susayan Herakles Frigya'da (Truva bölgesi) Skamandros'u yerden fışkırtır. Dehşet verici savaş boyunca ırmak, sularının onlarla kana beleneceği Troialıların büyük katliamının müellifi Akhilleus'a başkaldırır: Azgın dalgalarla kabaran Skamandros ırmağı yatağından taşar ve kahramanı takip ederek onu yutmaya çalışır -tâ ki, Athena ile Poseidon tarafından toprağı kurutmakla ve ırmağı tekrar yatağına itmekle görevlendirilen, böylece de Akhilleus'u boğulmaktan kurtaran Hephaistos'un müdahalesine kadar.

Birçok Yunan vazosunda, Deianira'ya sahip olmak için, üç bin tanrı-ırmağın ağabeyi Akheloos'a karşı mücadele veren Herakles resmedilir. Bütün su tanrıları gibi Akheloos da görünüm değiştirme hünerine sahiptir ve Herakles ile dövüşmek için yılana ve boğaya dönüşür. Kahraman onun, bazı anlatılarda bereket boynuzu

hâlini alacak bir boynuzunu söker. Yenilen Akheloos yatağına geri döner ve Deianira kahramanın karısı olacaktır.

... ve tanrıçaları Okeanos ile Tethys'in kızları Okeanidler, mitik anlatılar dolayında, en ünlülerinin Cehennemlerin ırmaklarından Styx, canavarlar Geryoneus ile Ekhidna'nın annesi Kallirhoe, titan Iapethos'un karısı Klymene, Ulysses'i adasında mahpus tutan, Zeus'a âşık kadın büyücü Kalypso, Zeus'un aşığı Dione, ve Alpheus tarafından takip edilip aşığınca kaynağa dönüştürülen, ki Alpheus bundan böyle sularını onunkine katacaktır, Peloponnesos'un su perisi Arethusa olduğu düşük önemdeki ırmakların tanrıçalarıdır.

Su perileri Yunan mitolojik anlatılarında çok sık geçer. Su perisi Salmakis, Hermes ile Aphrodite'nin bir oğluna âşık olur. Genç adamın, su perisinin mesken tuttuğu göle yıkanmaya geldiği gün Salmakis onun yakışıklılığına dayanamaz. Genç adamınsa onu reddetmesiyle Salmakis tanrılara iki bedeni birleştirmeleri için yalvarır: İki cinsiyeti tek bir kişide birleştiren yeni bir varlık, Hermaphrodite doğmuş olur. Hermaphrodite tanrılara yakınacaktır ve gölde bundan böyle yıkanacak bütün genç adamların erkekliğini yitirmesini dileyecektir.

Talepkâr ve tutkulu yaratıklar olan su perileri bazen insanları kaçırır; tıpkı, Sorrento yarımadası açığındaki bir adada yaşayan, gemicileri sahil kenarındaki kayalıkların yakınına çeken deniz iblisleri Seireneler gibi. Gemiler oraya parçalanmaya gider ve Seireneler mürettebatı parçalayıp yer. Antikçağ'ın Seireneleri yılan kuyruklu canavarlar değildir, kuş pençeli kanatlı kadınlardır. Ulysses, büyücü Kirke tarafından öngörüldüğü gibi, mürettebatıyla onların adasının yakınlarından geçecektir; maiyetinden, onları takip etme

eğilimine karşı koyamamaya direnerek ünlü harikulâde şarkılarını duyabilsin diye kendisini geminin direğine bağlamalarını isteyecek ve maiyetine de kulaklarını balmumu ile tıkamaları emrini verecektir. Seirenelerin müziğinden büyülenen Ulysses maiyetine bağlarını çözmeleri için yalvarır, ama onlar bunu duymaz ve gemi adayı sıkıntısız geçerek gider. Orpheus, Argonautların yolculuğu esnasında Seirenelerinkinden de ezgili müziğiyle, mürettebatın dikkatini dağıtmaya muktedir tek kişi olacaktır.

Cehennem tanrıları Yer altı âleminin panteonu, yerin, göğün ve sularınkinden son derece dardır. Cehennemî çift Hades ve Persephone, Yunanların rüzgârda titreyen Asphodelos çayırlarına eş saydıkları titreyen ruhlardan müteşekkil bir halka hükmeder. Hades'e dair, karısını kaçırması dışında pek az macera bilinmektedir. Gerçekten de, karanlık meskenini terk ettiği nadir seferlerde, dünyanın ilk zamanlarında Kikloplar tarafından demirden dövülmüş olan görünmezlik başlığını takar ve hiç kimse yaptıklarını göremez. Üç yer altı yargıcını -Minos, Aiakos, Rhadamanthus- kayığıyla Cehennem'in nehirlerinden ölülerin karanlıklarına geçiren kayıkçı Kharon, giriş kapısını bekleyen üç başlı canavarsı köpek Kerberos, aynı şekilde Thanatos (Ölüm) ve Erinyeler gibi birkaç hizmetli, Hades'in maiyetini tamamlar.

Homeros'ta ve Hesiodos'ta Cehennem, insanların ruhlarının kendi ölüm anlarının hatırası içinde ebediyen yaşamaya mahkûm oldukları yerdir. Hayatın ne derece ölüme tercih edilesi olduğunu onlara mütemadiyen hatırlatan bu ebedî pişmanlık hâli dışında onlara ceza olarak başka hiçbir azap verilmemiştir. Homerik zamanların Cehennemi, Gökten olduğu kadar Yerden de uzak olan, mücrimlerin orada zamanların şafağına atıldıkları uçurum, derin

Tartaros'tur: Kikloplar, Hekatonkheirler, Titanlar ve Devler. Bazı diğer dinsizler orada sonsuz azap görür. Sokrates baldıran zehrini içmeden önce, Platon'un *Phaidon*'unda, rutubete batmış, birbirine açılan sayısız çukur ve dehliz oyulmuş olan Cehennem âleminin nispeten net bir coğrafî tasvirini sunar: «*Dev kaplar gibi, fışkıran suların, soğuk ve sıcak pınarların, Sicilya'da bizzat lav olarak lavdan evvel gelen ateşten akıntılar gibi, az çok sıvı hâlinde veya koyu kıvamlı ateş ve balçık ırmaklarının nicesi akar ve dökülür*».

Homerik zamanlarda, ebedî mutluluğa veya bedbahtlığa tahsis edilmiş olan farklılaşmış yerler yoktur. Tartaros Yer'in altında konumlanmış karanlık bir alandır, ebediyen pişmanlık duyulan bir hayata dair, bir düş kırıklığı ve mahrumiyet yeridir. Cehenneme yolculuk veya daha ziyade deneyimlerini anlatmak üzere oradan geri dönenlerin geçişleri sayıca çok değildir. *Odysseia*'da öykülenen Ulysses'in geçişi, en ayrıntılılarından biridir, ama kahraman Cehennemin coğrafyasından veya ölülerin yaşam tarzından çok, orada karşılaştığı karanlıkların kişisiyle ilgilenir. Ulysses, eskiden bunca cesur kahramanların geldiği bu son zayıflık durumunu heyecan verici bir şekilde tasvir eder. Büyük kral Agamemnon Ulysses'e şöyle görünür: «*Ağlayıp sızlıyordu gözyaşları döke döke, yetişip dokunmak için uzatıyordu ellerini bana doğru, ama bir zamanlar çok çevik olan kolları, bacakları şimdi öyle güçsüz, öyle güçsüzdü ki!*»[13] der Ulysses (*Odysseia*, XI. ezgi).

Bu zavallı gölgelerin tersine, Zeus tarafından cezalandırılmış mücrimler korkunç azaplar çeker. Sisiphos bir tümseğin tepesine, oraya ulaşır ulaşmaz gerisin geriye düşen bir kayayı itmeye

13 Azra Erhat-A. Kadir çevirisinden (Can yay., 2008) nakledilmiştir (çev.).

girişmek üzere yorulmak bilmez bir çaba sergiler: «*Tepeye varmasına tam bir parmak kala, bir güç itiyordu onu tepeden gerisin geri, aşağıya kadar yuvarlanıyordu yeniden baş belâsı kaya, o da yeniden itiyordu kayayı tekmil kaslarını gere gere, kopan toz toprak ha bire aşarken başının üstünden, o da ha bire itiyordu kayayı, kan ter içinde*»[14] (*Odysseia*, XI. ezgi).

Bu süre zarfında ve ebediyete kadar Tantalos da Olympos'un efendisine karşı bir suçtan dolayı açlıktan ve susuzluktan ebediyen ölmekle cezalandırılır: «*Tantalos'u da gördüm, korkunç işkenceler çekerken: Duruyordu bir gölün içinde, ayakta, yüksele yüksele çıkıyordu su çenesine kadar, ama içmek için davrandı mıydı, damlasını alamıyordu suyun [...]. Yemişler sarkıyordu başının üstünde dallı budaklı ağaçlardan armutlar, narlar, pırıl pırıl elmalar, ballı incirler, tombul zeytinler sarkıyordu, ama ihtiyar adam, koparayım diye ellerini uzattı mıydı, bir yel geliyor, savuruyordu onları kara bulutlara*»[15] (*Odysseia*, XI. Ezgi).

Klasik çağda Cehenneme dair görüş pek az aydınlatılacaktır. Pindaros, orfik şairler ve özellikle de Platon cehennem âlemi hakkında daha farklılaşmış bir imaj sunacaktır. Platon *Gorgias*'ta, çok eski bir yasa gereği, âdil ve dindar bir hayat sürmüş olan ölülerin kusursuz bir mutlulukla neşe duyacakları talihli adalara yöneltileceklerini, oysa kötülerin Tartaros'a yollanacağını anlatır. Cehennemin üç yargıcı yolların kavşağında konumlanmıştır: «*[Zeus konuşuyor] yargıç olarak oğullarımdan üçünü görevlendirdim: İkisi Asya'daki Minos ve Rhadamanthys, öteki de Avrupa'daki Aiakos. Öldükleri zaman, kırda, biri Mutlu adalarına öteki de*

14 Azra Erhat-A. Kadir çevirisinden (Can yay., 2008, s. 212) nakledilmiştir (çev.).
15 Azra Erhat-A. Kadir çevirisinden (Can yay., 2008, s. 212) nakledilmiştir (çev.).

Tartaros'a giden iki yolun kavşağında yargılarını vereceklerdir. Rhadamanthys, Asyalıları, Aiakos da Avrupalıları yargılayacak. Minos'a gelince, öbür ikisi yargı vermede güçlük çekerse, yargının elden geldiği kadar dürüst olması için en son söz hakkını ona veriyorum»[16] (Platon, *Gorgias*).

Tanrılar ve insan faaliyetleri Tanrılarla kahramanlar da insan faaliyetlerinin sadık yansımasıdır. Olympos'un büyük tanrıları arasında Hephaistos demir ocağı sahibidir, Artemis avlanır, Hera kumaş dokur, Asklepios hastaları tedavi eder ve Athena da savaş işlevleri dışında bütün Antik Yunanistan'da teknikler geliştirme görevini üstlenir.

Topal, annesince reddedilmiş, karısı Aphrodite tarafından alaya alınmış Hephaistos her ne kadar Olympos'un en cazip tanrısı değilse de, buna rağmen insanlara en faydalı faaliyetlerden birinin temsilcisidir: Madenleri işleme. Demiri, altını veya bakırı dövdüğü ocağı, çekicinin gürültüsüyle sürekli çınlar. Olympos'ta bir tanrının madenî bir nesneye ihtiyacı olduğu her defasında, yöneldiği odur. Hephaistos volkanlarda, Kiklopların yardımıyla faaliyet gösterdiği atölyelerde hüküm sürer. Orada Akhilleus'un, Aeneas'ın silahlarını döver, Dionyssos'un onunla evlenirken Ariadne'nin başını süsleyeceği altın tacı, Helios'un iki tekerli arabasını, Apollon ile Artemis'in yayını ve oklarını, burun delikleri ateş püskürten, İason'un Kolhis'teki Altın Postu ele geçirmek için durdurmasının gerekeceği tunç boğaları ve de onu [:Hephaistos] Olympos'un tepesinden fırlatmış olan, onun çirkinliğinden tiksinen annesi

16 Mehmet Rifat-Sema Rifat çevirisinden (İş Kültür yay., 2010, s. 124) nakledilmiştir (çev.).

Hera'dan intikam almak için annesini onun üstünde tutsak edeceği Altın Tahtı imal eder. Savaş ve de Bilgelik tanrıçası Athena insanlara sanatları ve teknikleri öğretti. Bu bağlamda, savaş tekniği konusunda, Savaş tanrısı unvanının eril taşıyıcısı olan Ares'in, Athena ne kadar ince bir strateji kurucu ise bir o kadar dürtüsel ve düşüncesiz olduğunu söylemek gerekir. Hünerli olduğu kadar zeki de olan Athena quadriga'yı[17] ve iki tekerli savaş arabasını icat etti. Barış zamanı Athena faaliyet hazineleri sergiler: İnsanlara çoğu mesleği, özellikle de ip eğirme ve dokumacılık sanatını o öğretecektir. Bir yarışmada, [sonradan -çev.] Tanrıçaya meydan okumaya cüret ettiği için cezalandırılacak olan dokumacı Arakhne'nin karşısına çıkacaktır. Genç kadın bir gün dokumacılıkta ve nakış işlemede, sanatların ve tekniklerin erbabı Athena'dan daha marifetli olmakla övünmüştür. Bir yarışma düzenlenir. Arakhne'nin ağının üstünde, Athena tanrıların hayatının birçok şanlı kesitini temsil etmeyi tercih eder. Arakhne ise kendi hissesine, o temsilleri değersizleştirmeye kalkışan hafifmeşrep sahneler nakşeder. Çileden çıkan Athena rakibini tokatlar. Umutsuz Arakhne kendini asar, ama Athena onun ölümle teskinini reddeder; örümceğe dönüştürülen Arakhne ebediyen, ağını sonu gelmez biçimde örerek ipliği boyunca çıkacak ve inecektir.

Hekimliğin tanrısı Asklepios'un doğum hikâyesi, ***in extremis***[18] uygulanan cerrahî bir operasyonla bağlantılıdır. Apollon su perisi Koronis'i baştan çıkarmıştır, ama gebe kaldığı sırada bir ölümlüye tutulmuştur. Hiddetlenen Apollon onu bir okla öldürecek ve taşıdığı çocuğu karnından söküp alacaktır. Tanrı Apollon çocuğu,

17 Yarışlarda kullanılan dört atlı araba (çev.).

18 (Lat.) ölüm döşeğindeyken (çev.).

ona hekimliği öğretecek olan, kahramanların eğitimiyle görevlendirilmiş Santor Kheiron'a emanet eder. Genç tanrı çabucak, Athena'nın ona emanet ettiği Gorgon Medusa'nın kanı sayesinde çok sayıda kişiyi dirilterek olağanüstü hünerini kanıtlar. Asklepios sıklıkla sağlık tanrıçası kızı Hygieia ile birliktedir. Günümüzde Yunanlar hâlâ Asklepios'un kızının adıyla karşılıklı kadeh kaldırır: «*Ugeia sou*» (sağlığına).

Ticaretin ve seyahatin tanrısı Hermes de mahir bir mucittir. Bütün işlerinde en büyük hüneri sergiler. Salladığı asası tanrıların habercisi işlevlerinin simgesidir. Ayağında kanatlı sandaletleriyle yollardaki seyyahlara rehberlik eder. Athena'dan daha az imalat yapmasına rağmen lyra'yı [lir], bir kaplumbağa kabuğundan ve Apollon'dan çaldığı, bekçisine emanet edilmiş olan öküzlerin bağırsaklarından icat eden odur. Çalınan öküzler karşılığında Apollon ondan lyra'sını ister. Daha sonra, o andan itibaren onun özelliklerinden biri olacak, Apollon'un altın asasını da tanrı ile takas edecektir. Alış-verişlerde Hermes hep kazanan taraftır ve bu sebeple de tüccarların ve hırsızların koruyucusu hâline gelecektir. Teknikler de mitolojide insan toplumunda bir yer işgal eden bir ölümlüyle temsil edilir. Girit kralı Minos'un mimarı Daedalus şahikasında mucittir. Hephaistos gibi, sıklıkla çok tuhaf siparişleri karşılamak üzere en olağanüstü makineleri tasarlayan marifetli adamdır: Minos'un karısı Pasiphae muhteşem bir beyaz boğaya hayrandır, Daedalus boğa kadına sahip olabilsin diye, Girit kraliçesinin içine gireceği ahşaptan bir inek inşa eder. Onların birleşmesinden korkunç Minotauros doğacaktır. Canavarın içine kapatılacağı labirenti tasarlayacak olan ve Minotauros'u yenen Theseus'a çıkışı tekrar bulma imkânı sağlayacak ip yumağı fikrini

Ariadne'ye verecek olan da Daedalus'tur. Nihayet, onun son teknolojik ustalığı kişisel bir ihtiyacına cevap verecektir: Minos'un hapsedildiği labirentten oğlu İkaros ile birlikte uçmak için kanatlar imal edecektir.

Sanat tanrıları Tanrılar dünyasında teknikler her ne kadar özellikle Athena'nın alanından çıkıyorsa da sanatların en ünlü temsilcisi tartışmasız Apollon'dur. «*Yabanî olanı, düzensizlikle ve kavgayla dolu olanı, Apollon'un lyra'sı yumuşatır ve yatıştırır. Apollon tarafından korunan Admetos'un sürüleriyle birlikte vaşaklar, aslanlar ve marallar da çayırlara yayılır ve onun kithara'sının sesinden büyülenmiş olarak dans ederler*» (Euripides, *Alkestis*). Zeus'un sanatların koruyucusu olan dokuz kızı onun önünde dans ettiği sırada Musaların orkestra şefi lir çalar. Mantegna tarafından yapılmış ünlü tablo Parnassus (1497) en küçük bir detayı gözden kaçırmaksızın sahneyi resmeder. Tabloda bir köşede, Ares ile Aphrodite'nin yakınlarında bir tümseğin üstünde dikilen Eros'un şeytanî gücüne bir imâ görülür. Tablo'nun sol köşesinde, aldatılan koca Hephaistos demir ocağında çalışmaktadır; küçük Eros ise onun cinsel organlarına doğru oklarından biriyle zirzopça işaret eder. Bedbaht Hephaistos ne kadar iyi bir zanaatkârsa da, bu sahnenin poetik ve erotik gücüne bir o kadar yabancıdır.

Tabloda zarafetle oynaşan, çok kadim tanrılar olan Zeus'un kızları, sanatın ve düşüncenin hizmetçileri ve tanrıçalarıdır: Konuşkanlık, ikna, bilgelik, tarih, matematik, astronomi de, ezgi, dans, komedi ve tragedya kadar onların alanıdır. Şarkılarıyla ve danslarıyla Olympos tanrılarını cezbederler, ama aynı zamanda kendilerini insan düşüncesinin değişik dışavurumlarına da adarlar.

Delphoi'nin yakınındaki dağda, Parnassus'ta, Apollon onların korosunu yönetir.

Musalar nispeten geç bir devirde, onları dokuz disiplinin erbabı kılan "uzmanlıkları"nı edinir: Kalliope (Destan), Kleio (Tarih), Euterpe (Flüt), Erato (Lirik şiir), Melpomene (Tragedya), Polymnia (Pantomim), Terpsikhore (Dans), Thaleia (Komedi), Urania (Astronomi). Hesiodos *Tanrıların Doğuşu*'nda, Musalara heyecanlı bir methiye düzer ve onların gücünün "krallar"ın, dilerseniz Musaları onurlandıran ve onlardan ilham alan ölümlülerin ağzında sürdüğünü hatırlatır -bilindiği gibi, nice yüzyıllardan sonra Musalar şairler tarafından hep yardıma çağrılacaktır: «*Zeus'un kızları hangi krala önem verirse, doğum sırasında hangi krala bakarlarsa, işte o kralın diline sabah yağan çiğler dökülür. Söylediği her şey büyük mücadeleleri sonlandırır. Bir kralın akıllı olduğunu buradan anlarız. İnsanlar haksızlığa uğradılarsa onları sakinleştirir. Bunun için güzel sözler söyler. İnsanların arasından geçtiğinde bir tanrı muamelesi görür. Nazik hareketleriyle yakınındakilere bir ışık olur. Musaların insanlara verdiği şey budur*»[19] (Hesiodos, *Tanrıların Doğuşu*).

Musaların efendisi tanrı Apollon en iyi müzisyen palmiyesinin kibirli mutasarrıfıdır da. Nasıl ki Aphrodite tanrıçaların en güzeli unvanının ondan çalınmasını kabul etmezse Apollon da aynı şekilde bu alanda itiraz kabul etmez. Örneğin, Apollon ile rekabete kalkışan talihsiz Marsyas'ın canlı canlı derisi yüzülecektir. Keza, Pan'ı Apollon'un karşısına çıkaran müzik yarışmasında hakemliğe bulaşmış ve sanatların tanrısının lirine, Satir'in mütevazı flütünü yeğleyecek kötü bir beğenisi olan kral Midas kariyerini muazzam bir çift eşek kulağıyla süslenmiş bir baş ile sonlandıracaktır.

19 Furkan Akderin (Say yay., 2012, s. 60-61) çevirisinden aktarılmıştır (çev.).

Mükemmel müzisyen Orpheus lyra'sından öyle ahenkli sesler çıkarır ki denizin dalgalarını yatıştırır, hayvanları büyüler, Seireneleri okyanusların derinliklerine gönderir ve Cehennemin efendilerini cezbeder. Bütün bunlar Orpheus'un şarkılarının ve müziğinin güzelliğini ifade etmeye eğer yeterli değilse, ağaçların onu dinlemek için eğildiğini ve hatta tanrıların müzisyene yaklaşmak için yürümeye koyulduğunu ekleyelim. Müziğin ve lirik şiirin bu mutlak tecessümünün ne var ki trajik bir kaderi olacaktır. Orpheus'un karısı, su perisi Eurydike yılan sokmasından ölür. Teskin olmayan Orpheus, Hades'in ikisi henüz ölüler diyarını terk etmeden karısını görmek için arkasına dönmemesi koşuluyla, Eurydike'yi ona geri vermeyi kabul ettiği Yer altına iner. Çıkışa yaklaşınca Orpheus tanrıların kendisiyle dalga geçip geçmediğini bilme kaygısıyla arkasına döner. Uçurum tarafından çekilen Eurydike ebediyen kaybolur.

Umutsuz Orpheus Trakya'da genç çobanlar (oğlancılığın icadı bu sırada ona atfedilir) grubuna sürgüne gider ve bu ülkenin kadınlarına en ufak bir dikkati reddeder. Öfkelenen kadınlar ise onu taşa tutarlar ve uzuvlarını koparırlar. Sürekli şarkı söyleyen ve dans eden şairin başı ve liri nehir boyunca sürüklenerek Lesbos'un, lirik şiire adanmış adanın bir kumsalında kıyıya vurmadan önce katedeceği denize kadar erişir; Şaire Sappho'nun MÖ VII. yüzyılda doğacağı yer de orasıdır. Orpheus'un başının ve lirinin gömüldüğü mezardan hâlâ kara sevdalı sesler çıktığı söylenir.

Orpheus da Dionyssos gibi bir şarklıdır ve gizemli bir külte konu olacaktır. Onun destanı etrafında gelişen Orpheusçuluk hem ilk dinlerden biridir hem de kendi kozmogonisiyle birlikte bir felsefedir. Başlangıçların kozmik yumurtasından, (Zagreus diye

adlandırılan) Dionyssos'a dünyaya hâkimiyeti emanet eden Eros doğar. Orpheusçulukta, insan tanrısal kökenlidir ve bu sıfatla da ölümünden sonra tanrısal âleme geçiş yapar.

Tanrılar ve insan ruhu

İnsanlar tarafından icat edilen akılla ve duygularla donanmış Yunan tanrıları insan ruhunun ve zihninin bütün veçhelerini tıpatıp yansıtır; böylece, gerek mizaçlarıyla gerek davranışlarıyla, insanların duygularının, teessürlerinin ve ızdıraplarının bütününü temsil ederler: Nitelikler, kötülükler, yetenekler, hevesler, vb.
Kuzey ülkelerinin Odin'i gibi Zeus da, onlara çok sayıda kusurun eklendiği belirli sayıdaki nitelikleri bir tek kendinde toplar. Örneğin, adaleti sağlamak iddiasında ise de her zaman âdil olmaktan uzaktır ve verdiği cezalar daha sık olarak bir temkinlilikten ziyade kişisel çıkarını açığa vurur. Böylece, Ixion'un kınandığı suç tuhaf bir şekilde, ölümlülere saldırarak cüret ettiklerine benzer. Birinin bütün iyilikleri, diğerininse bütün kötülükleri ihtiva ettiği iki küp bulunduran Zeus insanların kaderine yön vermek için bir ondan bir öbüründen alır. Heyhat, dalgınlıkla veya bile isteye, elini daldırıp almalarını, bu hareketiyle çoğunlukla felâket sonuçlar doğuran tek bir küple sınırladığı olur. Genellikle, hakemlik rolünü etkili bir şekilde yerine getirir: Athena ile Poseidon arasında Attika'ya egemen olma konusunda, Apollon ile Herakles arasında Pythia'nın sacayağının aşırılması işinde, güzel Adonis ile dalaşan Persephone ile Aphrodite arasında, *İlyada*'nın kapanış düellosu esnasında Akhilleus ile Hektor arasında. Şehvet düşkünü olarak kadınların güzelliğine karşı koyamaz ve onları istismar etmekte hiçbir yem karşısında geri durmaz. Leda'yı ayartmak için kuğu, Danae'yi ayartmak için altından yağmur damlası, Alkmene'ye

sahip olmak için kocası Amphitryon'un ve de Kallisto'ya sahip olmak içinse kadın kılığına bürünür. Bu durumların çoğunda bu birleşmeler Perseus veya Herakles gibi canavar öldürenler veyahut da Zeus'un bir boğa kılığında ayarttığı Europa'nın oğulları olan Yer altının üç yargıcı Minos, Sarpedon ve Rhadamanthys olacak muhteşem kahramanların doğuşunu sağlayacaktır.

Onun şirret karısı Hera, kibir timsali bir tavuskuşu özelliği taşır. Paris'in hükmü esnasında, Athena'nın Aphrodite'nin önünde eğildiği gibi eğilmesi gerekecektir ve şehrin kuşatılması boyunca intikamcı öfkesiyle Troialıların peşine düşecektir.

Eris'in (Nifak) çocukları, insan hayatının ayrılmaz parçaları olan Meşakkat, Unutkanlık, Açlık, Izdırap, Kavgalar, Bunama ve diğer başkalarını kişileştirir. Eris'in en meşhur müdahalesi, Thetis'in ve Peleus'un düğün şöleninin ortasına, üstünde şu basit kelimelerin yazılı olduğu elmayı fırlatma ânıdır: «Güzeller güzeline». Bu, Paris'in hükmünün, Helen'in kaçırılmasının ve Troia savaşının kaynağıdır. Bununla birlikte Hesiodos iki İhtilaf arasında ayrım yapar: Biri, Gece'nin kızı kötüdür, insanların zihnine rekabet hissi uyandırmak üzere işleyen, kuşkusuz ki bir tür kıskançlıkla, ama yapıcı bir kıskançlıkla harekete geçiren diğeri iyidir ve faydalıdır.

Eris'in antitezi, tanrıların en kadimi, Nyx ve Erebos ile aynı zamanda yaratılmış Eros'tur. Orpheusçu şairlere göre Eros, iki yarısının bölüşerek Yer'i ve Gök'ü meydana getirdiği Gece tarafından döllenmiş olan bidayetteki Yumurta'dan doğmuştur. İlk kuvvet, evrensel hareket ettirici Eros'un insanların hayatı üstündeki etkisi dünya kadar eskidir.

Platon *Şölen*'de, Atina'nın en büyük zihinlerinden birkaçının, sohbetlerinin konusu olarak aşka övgüyü seçtikleri, buluştukları

bir yemeğin öyküsünü sunar. Hepsi de Eros'tan, bütün nitelikleri haiz, güzel ve faydalı bir tanrı olarak bahseder. Fakat ne zaman ki Sokrates'in sırası gelir, filozof diğer konuklara coşkularından dolayı çıkışır, özellikle de Androgynos mitini öyküleyen Aristophanes'e. Aristophanes'e göre cinsiyetsiz, ama titanca bir güçle donatılmış bir ilkel insanlar ırkı tanrılara başkaldırır. Zeus onları cezalandırmak üzere yıldırımını yollar ve onları ikiye ayırır. İnsanların birbirine doğuştan gelen aşkı da bu an ile tarihlenir: Aşk, iki varlığın tek bir varlıkta birleştiği ve böylece insan doğasını tedavi ettiği eski doğayı/mizacı düzeltir. Sokrates o sırada aşk hakkında, ona Diotima tarafından öğretilmiş olan ve Eros'u bir serseri ve yalancı olarak ama aynı zamanda da şöyle sunan büsbütün farklı bir görüş ortaya koyar: «*Babasına çeken tarafıyla da hep güzelin, iyinin peşindedir; yürekli, atılgan, dayanıklıdır; yaman avcıdır, hep tuzaklar kurar; fikirlere, buluşlara düşkündür, ömrü kafa yormakla geçer, bilicilikte, büyücülükte eşsizdir. Aslında ne ölümlü ne de ölümsüzdür. Bakarsın, aynı günde bolluk içinde gelişir, yaşar, birdenbire de ölür, sonra yine babasının tabiatı gereği bir çaresini bulup dirilir. Bir şeyin eline geçmesiyle elinden kaçması bir olur. Öylece hiçbir zaman ne yokluk içindedir ne de varlık içinde*»[20] (Platon, *Şölen-Dostluk*).

Mitolojide Eros kâh Aphrodite'nin oğludur kâh onun âşığıdır. Eros şairlerin etkisiyle bildiğimiz hâlini uzun zamanda alır: Âşık olmasını istediği kişiye altından, aşktan menetmek istediğine ise kurşundan oklar fırlatarak eğlenen kanatlı, afacan çocuk. Kâh fanteziden kâh bir başka tanrının düzeninden, genellikle de annesi Aphrodite'den ilham alan aşkın tutkulu azmettiricisidir.

20 Sabahattin Eyüboğlu-Azra Erhat çevirisinden (İş Kültür yay., 2006) aktarılmıştır (çev.).

Masum bir çocuk görünümü altında, sadece insanlar arasında değil, tanrılar arasında da korkunç yıkımlara neden olur. Apollon, Hephaistos, Ares, Zeus bile oklarının kurbanı olacaktır. Apollon bir gün Eros'un ok atma konusundaki hünerlerini alaya alınca, kurnaz tanrı, Apollon'a orman perisi Daphne'ye yönelik bir tutku ve orman perisine de Zeus'a yönelik derin bir görmezden geliş esinleyerek intikam almıştır!

Aphrodite'nin kıskandığı güzel Psykhe'nin yanına, onu ölümlülerin en çirkinine âşık etme göreviyle -muhtemelen, tanrıçaların en güzeli Aphrodite'nin, tanrıların en biçimsizi ve en çirkini Hephaistos'un karısı olmasından ileri gelen bir görevle-, annesine yaranmak için uçar. Fakat, yayını gerdiği sırada genç kızın güzelliğine tutulan Aşk, ona delicesine âşık olur.

Kötülükler ya da iyilikler, tutku ya da nefret, şefkat ya da görmezden gelme... Olympos'un bütün tanrıları, insan hayatının bileşeni olan bunlardan kâh birini kâh diğerini az çok dengeli bir surette sergiler. Ama ayrıca, mitolojiyle bize anlatılan tarihte insan ruhunun güzelliğini ve karanlığını muhteşem bir şekilde resmeden bazı ölümlüler de vardır. Örneğin, Penelope karakteri ya da Philemon ile Baukis zamana karşı koyan sadakatin ve aşkın büyüklüğünü resmeder.

Penelope ve Ulysses[21] ile, Homeros *Odysseia*'da hayranlık uyandırıcı bir çift tasvir eder. Kocasının hile olarak dişiliği sırasında bile erdem ve eşine sadakat timsali İthaka kraliçesi Penelope Troia savaşına giden eşi Ulysses'in dönüşünü yirmi yıl boyunca bekleyecektir. Aralarından birini seçmeye karar vereceği günün beklentisiyle onun sarayını terk etmeyen talipler güruhunca

21 Ulysses (Yunancası: Odysseus) adıyla da anılır (çev.).

dadanılan Penelope onları tahammüllü kılmak üzere, Ulysses'in babası Laertes'in kefenini dokumayı bitireceği gün karar vereceğini öne sürer. Ama, her gece o gün dokuduğunu söker. Ulysses geri dönünce, onu tanımayı başaramaz ve ondan çekinir; kendisini Ulysses'in kollarına bırakmadan önce, sadece ikisi arasında bilinecek bir teşhis etme işareti talep eder. Yaşlı çift Philemon ile Baukis mitolojide konukseverliği, eşine sevgiyi ve sadakati temsil eder. Zeus, insanların konukseverliğini sınamak üzere Hermes ile birlikte dilenci kılığına girerek dünyayı arşınlar. Her yerde kapılar kapanır, iki yoksul ihtiyar Philemon ile Baukis'in yaşadığı mütevazı sazdan samandan kulübenin kapısı hariç. Konukları sıcak karşılarlar ve onlara sade, ama bol yiyecekler sunarlar. Yemeğin ortasında şarap testisinin boşaldığında sihirli bir şekilde kendi kendine dolduğunu fark eden iki ihtiyar korkuya kapılır ve konuklarının doğaüstü mizacını yerli yerine oturturlar. Baukis o sırada tek kümes hayvanları olan kazı kebap yapmak üzere yakalamaya çalışır, ama hayvan, kurbanı yasaklayan Olympos'un efendisinin yanına sığınır. Zeus o esnada Philemon ile Baukis'i komşu tepeye sürükler ve onlara vadiyi ve de bir gölün sularına batmış olan vadi sakinlerini gösterir; bir tek onların fakirhanesi batmamıştır ve altın çatılı bir tapınağa dönüşmüştür. Jupiter onlara, yörenin cimri ve ihtiyatlı sakinlerinin bu cezaya lâyık olduğunu açıklar ve onlara dileyin benden ne dilerseniz der. Philemon ile Baukis'in tek dileği ölünce ayrılmamaktır. Vakti gelince ikisi, aynı gövdeden yükselen, ebediyen birleşmiş iki ağaca dönüşür.

Uğurlu ve uğursuz tanrılar

Tanrıların intikamı, bir tanrıya karşı ihmalden, densizlikten, saygısızlıktan veya kibirden suçüstü yakalanan kişilerin üstüne

üşüşür. Bu, güzellik kraliçesi Aphrodite'ye, Hera'yı ve Athena'yı cezalandırdığı korkunç haysiyet yarasını düşünmeksizin taç giydiren Paris'in durumudur. Aphrodite'nin çıplaklığından şaşkınlığa uğrayan Akteon'un, tanrıça tarafından dayatılan iffet yeminini bozan Kallisto'nun, güzelliğiyle Aphrodite'yi tahtından indiren Psykhe'nin, Artemis'e kurban sunmayı ihmal eden Atreus'un ve Agamemnon'un, bir müzik yarışması vesilesiyle Apollon'u geçmeye kalkışan Marsyas'ın, Zeus'u ve Hermes'i konuk etmeyi reddeden Frikya köylülerinin durumudur. Bu, gerçekten de, insanların hayatını belirten ve kendisini felâket biçiminde ifşa eden olayların çoğunun durumudur.

Tersi durumda, tanrılar, onlara karşı insanların sadık ve saygılı göründüklerinde kadirşinas davranmayı ve onların güvenliğini sağlamayı bilir. Örneğin, Hera, İason'a, Argonautlar seyahati boyunca desteğini esirgemeyecektir, çünkü Hera yaşlı kadın kılığına girmiş olduğu sırada İason onu bir nehirden geçirmek için sırtında taşımayı kabul etmiştir; Aphrodite bütün Troia savaşı boyunca, Paris'i bir buluta saklayarak, Aeneas'a yanan Troia'dan kaçmakta yardım ederek, Akhilleus tarafından saygısızlık edilen Hektor'un cesedini dikkatli ihtimamıyla çevreleyerek Troialıları destekleyecektir.

Ödülleri veya intikamları idare etmek üzere tanrılar, Eris (Nifak) gibi, insanların kader çizgisini çeken ve kesen Erinyeler veya Moireler gibi yahut da tersine hane bekçisi ya da hamile kadınların koruyucusu Hestia gibi bazıları yaratılışın başlangıcına kadar geçmişe uzanan uğurlu veya uğursuz ast-tanrıların bütün bir ordusunu ellerinin altında hazır tutarlar. Yıldırımlarına maruz kalınabilen veya maddî refah veyahut da savaşlarda zafer elde

edilebilen, bir köpek sürüsünün eşlik ettiği yol ağızlarının tanrıçası Hekate gibi bazıları da kâh uğurlu kâhsa uğursuz olacaktır.

İnsanların tanrılar tarafından bu daimî gözetimi hakkındaki çok çarpıcı bir vizyon, Argonautların orta sahını *Argo*'nun hareket etme sahnesini anlatan Rodoslu Apollodorus tarafından sunulur: «*O gün, göğün üstünde, tanrıların hepsi gemiyi ve de onca cesaretle denizi kateden bu yarı-tanrı ırkı seyrediyordu. [...] Kheiron dağın tepesinden, beyaz dalganın kırıldığı kıyıya indi ve güçlü eliyle, güle güle gidip dönmelerini dileyerek kahramanları selâmladı*».

Lise ve üniversite öğrencilerine mitolojiye girişte sık sık gösterilen Amerikalı Don Chaffey'in bir filmi *İason ile Argonautlar*[22] (1963) insan faaliyetlerine tanrıların müdâhil oluşunun altını etkili bir şekilde çizer. Olympos atrium'u havzasına eğilmiş alaycı bir Zeus ile şen Hera, onlara bir miktar irade hürriyeti de bırakarak manipüle ettikleri insanların, bilhassa da dokunaklı kahraman İason'un neler yaptığını gözlemler. Hera Altın postu arayışında İason'a yardımcı olmak isterken Zeus tersini düşünmektedir. Tesadüf var, tesadüf yok. Her hâlükârda, insanlar için tesadüf, belirli bir anda falanca tanrının en etkili görünmesinde yatar. Don Chaffey'in filmi -muhakkak ki Hollywood'un damgasını taşıyan- bir mitoloji okumasıdır, ama aynı zamanda mitolojinin, Ovidius'u veya Homeros'u okurken gözümüzde canlandırabildiğimiz gibi okunmasıdır, belki de Antik Yunanların onu tasavvur ettiği gibi. Yönetmen, gayet muhtemel olanın, "muhtemelen ihtimal dâhilinde olmayanın" gayet uyumlu evrene entegre olduğunu, ki mitolojide bu mantıksaldır, gösterdiğine parmak basar.

22 Filmin çekimlerinin bir kısmı Türkiye'de yapılmıştır (çev.).

İlyada

Tanrıların insanların tarafını tutması, Homeros'un nezdinde onların başlıca vasfıdır. Her bir tanrının, kaderin satranç tahtası üstünde piyonlar gibi oynattığı kendi favorileri vardır.
Homeros'un iki büyük destansı anlatısı *İlyada* ile *Odysseia* tanrılar ile insanların sürekli kesişimini, tanrıların kendini mücadeleye adayan ölümlü çocukları olması nispetinde sarsılmaz bir kesişimi sahneye koyar. Poseidon torunu Imbrios'un, iki Aias'ın darbeleri altında düştüğünü görür. Ares oğlu Askalaphos'un ölümünün öcünü almak için gösterişli silahlarını kuşanır ve bizzat Zeus da oğlu Sarpedon'un ölümüne tanıklık eder.

Kuşatmanın kökeni Troia savaşının tarihi değişik bir talihsiz olayla başlar: Tanrılar Nereidlerden Thetis ile kral Peleus'un düğün ziyafetine Eris'i davet etmeyi -bilerek veya bilmeden- unutmuştur. Sahne, Santorların yaşadığı ve Khiron'un Thetis ile Peleus'un oğlu Akhilleus'a eğitim vereceği dağ olan Pelion'da geçer. Thetis bir tanrıyla evlenmemelidir, zira bu birleşmeden doğacak bir oğul babasını tahttan indirecektir. O sırada toplanmış tanrılar Peleus'u basit bir ölümlüyle evlendirmek mecburiyetindedir ve bütün Olympos bu düğünle, hiyerarşinin ve tahtın istikrarının sürdürülmesini kutlamak için oradadır. Fakat, Eris ziyafet sofrasının üstünde uçarak çıkagelir. Elinde bir elma tutmaktadır. Henüz bilinmemektedir, nifak elması söz konusudur... Bariz bir hareketle elmayı sofranın ortasına fırlatır. Olympos'un efendisi şimşek hızıyla elmayı yakalar ve davetsiz misafiri arayarak yükseklere şaşkın bir bakış atar. Meyveyi çevirir ve diğer tarafında şu yazıyı görür: «Güzeller güzeline». Bu elmayı bütün bu çalımlı tanrıçalar arasında en güzeline vermek üzere nasıl

karar verilir? Besbelli, Zeus bu sorumluluğu üstlenmeyecektir. Bu sevimsiz işi Priamos'un oğlu çoban Paris'e tevdi eder. Hermes, doğar doğmaz terk edildiği İda dağında sürgün olan -zira annesi Hekabe, Troia yangınının önsezisi olarak alevli bir meşale doğuracağı rüyası görmüştür- Paris'in yanına görevli olarak yollanır.

Üç tanrıça yarışmaya kaydolur: Hera, Athena, Aphrodite. En güzeli? Pek sorulmayan soru. Sahne, sayısız Yunan çömleği üstünde temsil edilmiştir ve XVIII. yüzyılda Watteau tamamen onlardan esinlenmiş bir versiyonu ortaya koyar: Tablonun bir köşesine sıkıştırılmış Paris, bize sırtı dönük olan Venüs'e bakmaktadır. Arkasındaki Hermes ona cevabı fısıldamaktadır. Ama bu faydasızdır. Oğlan, bizim sırtını gördüğümüzün yüzünü görmekten büyülenmiştir: Aşk tanrıçasının altın yaldızlı bedeni. Venüs dikkatsiz bir hareketle onu örten örtüyü düşürür. Sağda, unutulan, göz ardı edilen, namevcudiyete terk edilen Athena ve Hera uzaklaşmaktadır. Athena'nın kalkanı üstündeki Medusa başı iğrençtir: Bu yöne kim bakmak isteyecektir? O sırada Paris neden bu korkmuş havadadır? Mademki Aphrodite ona, kadınların en güzelinin aşkını vaat etmiştir, mutluluk onu beklemektedir; o sırada belki de şimdiden, peşinden gelecek korkunç olaylar hakkında, sele dönüşecek kan hakkında, mağlup olacak ve tanrılara özgü defne yaprakları bezeğinin tarafını tutmuş olacakların öfkelerinde ortalığa ölüm saçmaya azmedecek tanrıçaların öfkesi hakkında bir şeyler mi bilmektedir? Kendini gelecek katliamın sorumlusu mu hissetmektedir? Bu hayranlık uyandırıcı vücudun arkasında saklanan nefreti tahmin mi etmektedir? Artık geriye dönme zamanı değildir; kötülük, yapılmıştır.

İttifaklar ve birleşmeler Bundan böyle tanrılar işe müdâhil olur, her biri kendi tarafı lehine. Yunanlar tarafında, ancak Troialıların bozgunuyla yatışacak olan Troialı Paris karşısındaki garezle Hera ile Athena ve oğlu Akhilleus'u koruyan Thetis. Troialılar tarafındaysa, elbette Aphrodite, Ares ve Apollon.

Yeryüzünde, Helen Menelaos'tan Paris tarafından kaçırıldığından savaş ilân edilir. Yunanistan'ın prensleri, ölümlülerin en güzeli Helen'in babası Tyndaros'a ettikleri bir yeminle bağlıdır: Her kim ki babasından Helen'i kapıp kaçırmaya kalkışacak olursa, elenmiş taliplerinin topluluğunca ona saldırılacaktır. Helen Menelaos'u seçer. Menelaos'un bu durumda karısını geri alma meşru arzusunda savunulması gerekir. Bununla birlikte, Yunanların hepsi bu savaş fikrini Menelaos'un coşkusuyla paylaşmamaktadır: Önlemlerine rağmen oğlunun hayatının tehdit altında olduğunu bilen Thetis oğlu Akhilleus'u kral Lykomedes'in sarayına kız kılığına sokarak saklar ve Ulysses Troia savaşına katılmaktan kaçınmak için deli rolü yapar. Yalanına inanılan Akhilleus'u Troia'ya götürmek üzere onun maskesini düşürmeye gidecek olan da bizzat Ulysses'dir. Böylece, zarlar atılmıştır, savaş olacaktır ve hepsi ona katılacaktır.

İlyada'nın global senaryosu, Thetis'in oğlu lehine müdahalesine karşılık veren Zeus'un iradesi tarafından tayin edilmiştir. Agamemnon Akhilleus'un güzel tutsağı Briseis'i elde etmiş, Yunan kahraman dövüşmeyi reddetmiş ve çadırına sığınmıştır. Thetis o sırada Zeus'tan, Troialılara zafer bahşederek Agamemnon'u aşağılamasını diler. Ama Zeus da aynı oranda, Paris'e ve Troialılara karşı intikamını sonuna kadar götürmesini talep eden Hera'nın baskısı altındadır. İki istek arasında gidip gelen Zeus Yunanlara

çok erken nihaî zafer ihsân etmeksizin, onları çetin ızdıraplarla cezalandırmaya karar verir. Böylece, bir süreliğine zafer Troialıların, Aeneis'ın ve Hektor'un olacaktır. Ama Akhilleus yeniden dövüşe katıldığında, dinmeyen öfkesinin ardından korkunç bir katliama girişecektir ve Troialılar perişan düşecektir.
Olympos'ta da, iş işten geçmiştir. Toplanan tanrılar ölümlüler nezdindeki ameliyelerin gelişimini ayrıntısıyla takip eder. Yere sıkı sıkıya saplanmış üç dişli yabası ile Poseidon'un, Samothrake adasındaki dağın, Saos'un yükseklerinden muharebe meydanını gözetlediği söylenir. Zeus'a gelince, hakemlik eder ve denklik bozulayazdığı sırada tarafgir tanrıların etkisini dengelemeye çabalar. Gerçekten de, Akhilleus'un ya da Hektor'un ona kimi getireceğine karar verme söz konusu olduğunda, kuşatmayı kendi kaderine terk edeceği âna kadar uzatan Zeus'tur: «*Bir altın tartı kurdu baba tanrı, acıklı ölümün iki tanrıçasını koydu kefelere, biri Akhilleus'unkiydi, biri at sürücüsü Hektor'unki, ortasından tuttu kaldırdı teraziyi, ağır bastı Hektor'un kara günü, kefe düştü yuvarlandı Hades'e dek. Phoibos Apollon da bıraktı onu kaderine*»[23] (*İlyada*).

İlâhî kökenli bir zafer İnsanlar ve tanrılar sürekli bir etkileşim hâlindedir, destan bu iki kutup olmaksızın anlaşılamaz. Ozanın dinleyicileri için destanın kendisi insanlarla tanrıların karşılaşmasıdır, tanrılar bakımından hiçbir insanın yakasını sıyıramadığı kullanılan kanıttır. *İlyada*'nın ilk dizeleri, cengâverlerin yapıp etmelerinde ilâhî olanın bu daimî mevcudiyetine tanıklık eder: «*Söyle, tanrıça, Peleusoğlu Akhilleus'un öfkesini söyle. Acı üstüne acıyı Akhalara o kahreden gazap getirdi, ulu canlarını*

23 Azra Erhat-A. Kadir çevirisinden (Can yay., 2008, s. 479) nakledilmiştir (çev.).

Hades'e attı nice yiğitlerin, gövdelerini yem yaptı kurda kuşa. Buyruğu yerine geliyordu Zeus'un»[24].

Agamemnon ona paylaşılan ganimetten düşmüş Apollon'un rahibi Khryses'in kızı Khryseis'i geri vermeyi reddettiğinde rahip şöyle haykırır: «*Güzel dizlikli Akhalar, Atreusoğulları, Olympos'taki yüce tanrılardan dilerim, Priamos'un ilini yerle bir edesiniz, sonra sağ salim dönesiniz evinize. Alın bu kurtulmalıkları, kızımı verin bana, korkun Zeus'un oğlu Apollon'dan, sayın onu»*[25] (*İlyada*).

Orduların ahlâkı Kahramanların en şanlı eylemleri onlara hep tanrılar tarafından ilham edilmiştir. Örneğin, *İlyada*'nın V. ezgisinde Athena, Yunan Diomedes'in savaştaki ateşliliğini üçe katlar. XXIV. ezgide, Diomedes ile Troialı Tros'un karşılaştığı iki tekerli araba yarışında, kendi kampına sadık Apollon Yunan'ın elinden atları hızlandırdığı parlak kırbacı düşürtür, ama Athena derhâl müdâhil olur ve rakibinin arabasını devirerek işini bitirmeden önce, Diomedes'in eline kırbacı yeniden yerleştirir.

Fakat, tanrıların işe el atmaları bu maddî yardımlarla, yolundan saptırılan oklarla, düşürdüğü mızrağı veya kırbacı tekrar eline yerleştirmekle, vb. ile sınırlı kalmaz. Tanrılar olmadan kahramanlar aynı savaşçı ateşliliği taşımayacaktır. Onları canlandıran duygular, tutkular onlara tanrılar tarafından ilham edilir. Örneğin, araba yarışı boyunca Diomedes yerde sürüklenen rakibinin bedenini âdil bir şekilde sakınır ve diğerlerinin önüne geçer, çünkü «*Athene atlarına güç katmış, ona şan vermişti»*[26] (*İlyada*, XXIII. ezgi). Aynı şekilde Hektor, Patroklos'u mağlup

24 Azra Erhat-A. Kadir çevirisinden (Can yay., 2008, s. 75) nakledilmiştir (çev.).

25 Azra Erhat-A. Kadir çevirisinden (Can yay., 2008, s. 75) nakledilmiştir (çev.).

26 Azra Erhat-A. Kadir çevirisinden (Can yay., 2008, s. 500) nakledilmiştir (çev.).

ettikten sonra Akhilleus'un zırhını kuşandığında -zira Akhilleus'un arkadaşı, Troialının darbeleri altına düşmesinden evvel tanrısal silahlarını ondan ödünç almıştı- onun içine nüfuz eden, savaş tanrısıdır: «*Zırh Hektor'un vücuduna uydu; Onun içine, korkunç, öldürücü Ares nüfuz etti; uzuvları yüreklilikle ve kuvvetle doldu*» (*İlyada*, XVII. ezgi).

"Hakkaniyetli" bir değiş-tokuş Doğanın ihsânları gibi, kahramanların silahları da, berrak nehirler gibi Akhilleus'un kalkanı da, çiçeklenmiş çayırlar gibi Aneias'ın atları da tanrıların hediyeleridir ve bütün bu takdimlerin karşılığında tanrılar insanlardan yakarışlar, ritüeller, kurbanlar bekler. *İlyada*'nın kahramanları, savunucuları olan tanrılara "harika kıyımlar" vaat eder, onların yardımları karşılığında yüz boğa kurban etme. Ahlâkî bir göreve atanmış ve Musalar tarafından ilham verilen şair, tanrılara karşı ödevlerini sürekli hatırlattığı ölümlülere ortak bir davranış modeli teklif eder. Talepkâr tanrılar aynı zamanda vericidir de; ve insanların lehine işe karışmaya hazırlandıklarında, onların karşısında belirirler. Hekabe kocası Priamos'un, ona Hektor'un bedenini geri vermesi için yalvarmaya Akhilleus'un yanına gittiğini görerek endişelendiğinde, yaşlı kral, Zeus'tan iradesini göstermesini ister: «*Gönder kuşunu, hızlı habercini, en güçlü, en sevdiğin kuşunu. Uçsun sağdan, göreyim onu gözlerimle, sonra güvenle gideyim gemilerine çevik atlı Danaoların*». Zeus derhâl, «*kanatlı hayvanların en mükemmeli olan*» bir kartal gönderir ve kartal da şehrin üstünde hızla uçarken sağda belirir; o sırada «*görenlerin yüzü güldü, ferahladı yürekleri*»[27] (*İlyada*, XXIV. ezgi).

27 Azra Erhat-A. Kadir çevirisinden (Can yay., 2008, s. 524) nakledilmiştir (çev.).

Hatta bazen tanrılar, onların tezahür edişine şaşırmayan ölümlülere ete kemiğe bürünmüş hâlde görünür. Agamemnon'a karşı öfkesinde sürüklenen, Atreus'a karşı kuduz gibi öfke duyan Akhilleus aniden başının üstüne konan bir el hisseder. Arkasına döner, en küçük bir şaşkınlık göstermeden Athena'yı teşhis ederek ona şu "kanatlı sözler"i yöneltir: «*Ne diye geldin gene, kalkanlı Zeus'un kızı?*» (*İlyada*, I. ezgi).

Odysseia

Odysseia Ulysses'i, -Oidipus ile birlikte- bütün mitolojideki en derinlemesine beşerî iki kişilikten birini sahneye çıkarır; yanı sıra, her ikisi de tanrıların eziyetine en fazla acıyla maruz kalmıştır. Tanrılara rağmen bu iki yalnız, yurdun barışına özlem duyar ve tanrılar da onları inatla geri çevirir.

"Binbir hileli" Ulysses hem cesurdur, hem yalancıdır, hem asabîdir, hem konuşkandır, hem derinlemesine dost canlısı ve merhametlidir, hem âşıktır, zayıftır ve kahramansıdır. Ulysses adı (Yunanca Odysseus), "iğrenç/korkunç olmak" ya da "öfkelenmek" anlamına gelen *odyssomai* fiiliyle ilişkilendirilir. Gerçekten de, en yürekli teşebbüsler ısrarla başarısızlıkla ve ızdırapla sonuçlandığında öfkelenmemek ne mümkün! Zira Ulysses orada temel bir rol oynadığı (Yunanların zaferini sağlayan ünlü At'ın mucididir), ama katılmak istemediği Troia kuşatmasının sürdüğü on yılın ardından yurdunu yeniden bulmakta umutsuzluğa düşer. Ona Athena'nın sağladığı kusursuz korumaya rağmen Ulysses dönüş yolculuğunun başından beri, oğlu Kiklop Polyphemos'u *İlyada* boyunca kör eden Troialıların kanatlı tanrısı Poseidon'un öfkesini üstüne çeker.

İlyada Troia kuşatmasının onuncu senesinde savaşta başladığı hâlde, anlatının kısmen geçmişe ait sahnelerle kurulduğu

Odysseia Athena'nın Olympos'u, Ulysses'in oğlu Telemakhos'tan, ayrılalı on yıl olmuş babasını aramasını istemeye gitmek üzere terk ettiği anda başlar. O anda, Ulysses, Kalypso'nun zorla misafiridir, mutsuz ama deniz perisinin büyüleriyle uyuşturulmuş az çok gönüllü tutsağıdır.

İthaka kralı Ulysses oraya varmadan önce beter tehlikelerle karşılaşmıştır, canavarlara rastlamıştır, deniz kazaları geçirmiştir, maiyetinin Lotophageler ülkesinde saadete ve unutmaya kapıldığını, Kirke tarafından domuzlara dönüştürüldüğünü, Kikonlar vahşi halkınca kıyıma uğratıldığını ve Poseidon tarafından zincirlerinden boşanmış korkunç fırtınalara maruz bırakıldığını görmüştür. İşi, kâhin Teiresias'ın gölgesine İthaka'ya dönüş şansı hakkında danışmak üzere Yer altına kadar inmeye vardırmıştır. Ulysses sonunda bütün maiyetini kaybetmiştir. Bir gün yeniden görme umudunu yitirdiği ülkesinden ve maiyetinden uzak, Kalypso mağarasının yakınlarındaki sahilde tek başına kalıp ağlar. Olympos'u Ulysses'in acılarının sona erdirilmesi gerektiğine ikna eden Athena, Kalypso yakınlarında Hermes'i acele ettirmesi için Zeus'a yakarır: Tanrıların habercisinin, Ulysses'in âşığı deniz perisini kahramanın yola çıkışına rıza göstermesine ikna etmesi gerekecektir. Hikâyenin hemen hemen sonundayız, ama anlatı, diğerlerinden daha da beter (Poseidon onun üstüne henüz bütün "felaketlerin yükünü" yığmamıştır) yeni bir deniz kazasının ardından yeni başlar, kudurmuş denizde batıp çıkan Ulysses tâ ki ona denizde kurtarma uzmanı ak tanrıça Ino Leukothea el atana kadar öleyazar. Ino onu boğulmaktan koruyacak bir eşarp uzatır, ama kıyıya eriştiğinde eşarbı denize atması gerekecektir. Devasa dalgalara ve öfkeli rüzgârlara rağmen Ulysses en sonunda Faiakeslerin,

ona İthaka'ya kadar eşlik edecek doğruluktan yana ve "yanılmaz sandalcılar" halkının kıyısına çıkar. Orada kaldığı sırada Ulysses, Faiakeslerin kralı Alkinoos'un sarayında baht döngülerini anlatır. *Odysseia*'nın ikinci bölümü bütünüyle Ulysses'in İthaka'ya dönüşüne, Telemakhos ile, Penelope ile ve on yıldır onu canından bezdiren talipleriyle tekrar buluşmalarına ayrılmıştır. Telemakhos'un ve Athena'nın sayesinde Ulysses Penelope tarafından hatırlanıp tanınmasından önce, bir ok atma turnuvası vesilesiyle bütün talipleri katleder.

Bütün *Odysseia* boyunca, korkunç bir gazap tarafından sevk edilen Poseidon gök gürültüleri yollar, lânetler salar ve denizi çalkalarken sadık Athena değişik kılıklar altında kahramanın yanındadır. Peş peşe, Telemakhos'a kılavuzluk etmek için Mentor kılığında, ardından Alkinoos'un kızı Nausikaa'ya gördüğü bir rüya ile kılavuzluk etmek için bir arkadaş kılığında tezahür eder. Ardından da Ulysses'e Faiakeslerin kralının sarayına kadar kılavuzluk etmek için bir sürahi taşıyan küçük kız olur ve yabancı bir asilzâdenin gelişini ilân eden Alkinoos'un habercisi olur. Ulysses'in yakınında İthakalı çoban olacaktır ve yeniden Mentor kılığına girecektir. O arada Faiakeslerin hoşuna gitsin diye Ulysses'i güzelleştirecek ve sonra da İthaka'da hatırlanıp tanınmasından sakınmak üzere onu yaşlı ve çirkin dilenci kılığına sokacaktır. Telemakhos'u göksel bir inayetle savuşturur, Penelope'ye eski güzelliğini verir ve Ulysses'in babası Laertes'e de gücünü ve gençliğini verir. En sonunda, Ulysses ile Athena Poseidon'u yenecektir ve kötü oyuncu Poseidon, Ulysses'i sağ salim İthaka'ya geri getirmekten cezalı Faiakeslerin gemisini batırarak alçakça bir intikam tezgâhlamanın yolunu bulacaktır.

Oidipus

Yunan mitolojisi, kaderi asırlardır trajik dağarcıktan beslenmiş iki ailenin öyküsünü anlatır: Agamemnon'un mensubu olduğu Atreidler, Argos kralının ailesi ve en tanınmış temsilcisi Oidipus olan Labdakidler, Thebai kralının ailesi.

Oidipus, Ulysses'ten daha da fazlasıyla, tek başına tanrılarla ve kaderiyle karşı karşıya olan insan arketipidir. Prometheus, Philoktetes, Herakles tanrıların ecrine mazhar olmuştu. Oidipus ise hiç de olmayacaktır. Oidipus başkalarınca önceden yazılmış bir kader karşısında dokunaklı bir masumiyete rağmen şahikasında kurbandır. Onun tek suçu dünyaya gelmiş olmaktır. Yunanistan'ı doğudan batıya, batıdan doğuya, Thebai'den Korintos'a, Korintos'tan Delphoi'ye, Delphoi'den Thebai'ye arşınlayan Oidipus uğursuz bir geçide yaklaşır ve sonunda kör olarak Thebai'den Colonne'a gider; yorulmak bilmez kızı Antigone'nin eşlik ettiği yorulmak bilmez Oidipus onu çarmıha gerdiren ters yolları izleyerek durmadan zamanın akıntısına karşı kürek çeker ve yolda ilerler. Oidipus için bedbahtlık doğumunda başlar ve bu bedbahtlık onu ebediyen yollara düşürecektir.

Thebai kralı Laios, Pelops'un oğluna şiddetli bir aşka kapılır ve onu kaçırır. Bîçare çocuk öldürülür ve Pelops Laios'u lânetler: Onu henüz döllemediği bir oğul tarafından öldürülmeye mahkûm eden beddua. İhtiyatlı Laios tâ ki kafayı çekeceği güne kadar kraliçe Iokaste'yi yatakta yalnız bırakır ve kendine geldiğinde Iokaste hamiledir. O andan itibaren Oidipus için bir gelecek var mıdır? Babası Laios çocuğu istemez ve bir kolanla onları bağlamak üzere bebeğin topuklarını deldikten sonra ayakları bağlanmış hâlde Korintos'ta dağın üstünde onu teşhir eder. Bir ızdırap adı olan

adı, Oidipus (şişmiş ayaklı), bu bebeği bulan ve onu kocasının sarayına götüren kral Polybius'un karısı tarafından verilecektir.
İlk uğursuzluk, asla bilmemesinin kendisi için daha kazançlı olacağı bir geleceğe ilk seyahat. Oidipus çocukluğunu, onu oğlu gibi yetiştiren iyi kral Polybius'un yanında geçirir; gerçekten onun oğlu olduğuna inanır ve Polybius da onun yanılgısını gidermeye çalışmaz. Erkeklik çağına gelince, onun öyküsünden haberdar Korintoslu bir yurttaş ona Polybius'un oğlu olmadığını ifşa eder. Bunalıma giren Oidipus kral Polybius'tan ona hakikati söylemesini ister. Ama kral kuşkuyu aklında dönüp durmaya bırakır. O zaman Oidipus Yunanistan'ın "en doğrucu" kâhinine doğru, Omphalos'a, dünyanın göbeğine doğru, Delphoi'nin yolunu tutar.

Kehanet Başta, Oidipus yolun sonunda bulacağı şeyi bilmeden yola çıkar. Adı, kökeni, zamanın başlangıcı, onun zamanı ondadır. Umut ve bunaltı dolu Korintos'u ve onu evlat edinmiş babasını terk etmiştir. Delphoi yolunda at sürer. Aynı sırada düşüncelere dalar. Tanrılar tarafından başının üstünde toplanan korkunçluktan habersizdir. Ama belki ona dair bir sezgisi vardır ve bundan dolayıdır ki acele etmez, muhakkak varacaktır, hep de erken olacaktır. Delphoi'ye yaklaştıkça kendi kendine "ölüm yolculuktan mı kaynaklanacak" diye sorar? Kâhine danışma, şimdiden korkudan titretir. Kutsal Yol'a yayan varır, işte Pythia'nın bulunduğu tapınağa doğru çıkış.
Omphalos'un bulunduğu *Adyton*'da, Pythia beklemektedir. Kastalia çeşmesinin suyunda arınmıştır ve ardından Apollon'a bedenine geçmesine daha iyi imkân sağlamak üzere defne ağacı yapraklarının dumanında ellerini gezdirmiştir, sonra da sacayağının üstüne oturmaya gelmiştir. Danışanlar sırayla sorularını sorar.

Dar mekânını dolduran güneşten çıkan dumanların aklını şaşırttığı Pythia anlamdan yoksun heceler telâffuz etmeye başlar. Bir kâhin o esnada Oidipus için tercüme eder: «Babanı öldüreceksin ve annenle evleneceksin». Ama, kimden olduğu şüphesi hakkında hiçbir şey denmez. Bu, Oidipus'un almaya geldiği cevap değildir: O kesinlemeler, yerler, adlar istemektedir, bu akla aykırı ve belirsiz gözdağını değil. Tatmin olmamış, yaralanmış ve hatta biraz utanmış hâlde, ürpertici öngörünün gerçekleşmesi korkusuyla bir daha asla Korintos'a ayak basmamaya karar vermiş olarak yeniden yola düşer. Yorgunluktan tükenmiş olan Oidipus'un bunalımı daha da derinleşir, akıntıya karşı kürek çeker ve doğum yerine, ölümcül öngörüye doğru ilerler.

Tuzak yeniden kapanıyor Kader Laios'u Delphoi yoluna sevk eder: Kral, Apollon tapınağına, kendi zürriyetini kâhine danışmaya gider. Başka oğlu olmadığına kani ise, Laios niçin zürriyetini kâhine danışmaya gider? Oğlunun ölümüyle -zira Laios öngörüden kurtulduğuna da inanır- vakti saati gelince Thebai'de ne olacaktır? Oidipus'a rastlayacağı kavşağa yaklaşır. Bir darboğazdan geçen patika daralır. Oidipus'un atı kralın arabasının karşısında kalır ve kimse yol vermek istemez. Laios'un arabacısı Oidipus'a sövüp sayar, çileden çıkan Oidipus saldırıya geçer ve iki yolcunun gırtlağına kılıcını uzatır. Bu davranışıyla sakinleşen Oidipus yeniden Thebai yoluna düşer.

Şehrin kapısında onu, kaçınmakla iyi edeceği bir sınanma bekler, çünkü orada insanî bir durugörüyle, zekâ ile durugörülü olacaktır. İnsan yüzlü bir hayvan, azametli bir görünümü olan Sphinx bir kayanın tepesine tünemiştir. Gelip geçeni sorgular, onlara zevahirde basit bir soru, ama dehşete düşen yolcuların

cevaplayamadığı bir bilmece sorar. Kayanın dibinde birikmiş, onların kendilerini kaybetmiş hâle gelmelerine, en küçük bir akıl yürütmekte âciz kalmalarına yeten kemiklerden dehşete düşen yolcular ağızları açık donakalır. Hayvan sorar, birkaç saniye bekler, peşinden de pençeleriyle yırttığı zavallıya saldırır ve hemen yutar. Artık Thebai'den kimse çıkamaz veya oraya giremez. Oidipus'un geçmesi gereklidir, ama durup kalır, küçük entrikaları öngörmede ve tanrıların zalimliğinden şüphe etmede âcizdir. Sonra da, kâhin ona bu hayvan hakkında hiçbir şey dememiştir. Durur ve de ayaklarının dibindeki beyazlamış kemiklere göz atmaksızın mahlûka kafa tutar. Sphinx ona şöyle sorar: «Sabah dört dirik, öğle iki dirik ve akşam üç dirik ayağı olan ve en çok dirik ayağı varken en güçsüz olan yaratık hangisidir?». Oidipus hemen Polybius sarayındaki çocukluğunu, sarayın koridorlarında sürünerek emeklediği çağı gözünde canlandırır; bugün iki bacak üstünde gururla dikildiğini görür ve gelip geçen yılların iki büklüm ettiği, bir bastondan destek alan bütün yolcuları gözünde canlandırır. O sırada sakince "insan" diye cevap verir. Ve kaderi gerçekleşen Sphinx ayaklarının dibindeki toprakta ölmek için kendini yarın tepesinden aşağı atar.

Şan ve dirlik düzenlik Oidipus yolculuğuna ara verir. Thebai onu şaşkın sevinçle karşılar, nihayet özgür kalmıştır, ona kapılarını açar ve şehir ona elindeki en değerli şeyi sunar: Laios'un meçhul biri tarafından yolda vahşice öldürülmesinden beri dul olan kraliçe Iokaste. İşte orada refahın doruğundadır, Thebai'nin kralı olur, pohpohlanır ve kısa zamanda Iokaste'nin ona vereceği dört çocuk babası olur. Böylece, bilmeden korkunç öngörü gerçekleşir. Kraliçesi huzurlu ve şanlıdır. Oidupus ileri geri konuşur ve der ki:

«Bendeki şan ve nam bütün ağızlarda». Zamanı, karışıklık zamanıdır, allak bullaktır, ama o bunu hâlâ bilmemektedir. Aldatıcı bir "şimdi"de; her oyunu önceden oynayan tanrılar tarafından düzen verilen bir mühlette; ebedî, dümdüz bir "şimdi"de yaşamaktadır ve bilebildiği tek dikeylik Sphinx'in tünediği yarın dikeyliğidir. Korkunç bir geçmişin ağırlığının üstüne çöktüğü bu hareketsiz şimdi hakkında hiçbir elindeliği yoktur.

Bu mola yirmi yıl kadar sürer. Oidipus'un çocukları artık erişkindir ve Thebai ile birlikte yanıltıcı bir mutluluk içinde yüzmektedir. Bu dönemin sonunda, bir veba salgını şehri kırıp geçirir. O esnada her şey hızlanır. Oidipus Sphinx işindeki gibi parlak görünmek, kötülüğün kaynağını açığa çıkarmak ister. O durugörü sahibidir ve şehri kurtarmanın yolunu bulmalıdır. Iokaste'nin erkek kardeşi Kreon kendi hesabına, kâhine danışmak üzere Delphoi yoluna düşer. Geri dönüşünde, Apollon'un sözlerini nakleder: Laios'un, şehirde saklanan katilini bulmak, onu kovmak veya öldürmek gereklidir. Oidipus Teiresias'ı, tanrıların bilgisi ile insanların cehaleti arasındaki yarı-yolda duran kâhine sorar. Ne pahasına olursa olsun, geçmişin yolunda geriye gitmelidir. Oidipus sansasyonel konularda kehanetlerde bulunur. Katili, alçağı, mücrimi bulmak gereklidir ve onu elleriyle öldürecektir, onu acımasızca sürgün edecektir. Caniye öfkesi çok büyüktür. Sükûneti ve dirliği düzenliği bulduğu, onca sevilen Thebai'nin vebadan beli bükülmüştür ve her gün onlarca çocuk ölmektedir, oysa alçak hâlâ hayattadır.

Gerçekleşen kader İfşa etmenin nereye varacağını bilen Teiresias konuşmayı reddeder. Oidipus sinirlenir ve kör ihtiyarı tehdit eder. İhtiyarın konuşmayı reddetmesi suçlunun Oidipus olduğunun kanıtıdır. O sırada Teiresias dile gelir: Katil kendisinden,

Oidipus'tan başkası değildir. Oidipus kâhine hiddetlenir, sonra da Iokaste'nin erkek kardeşi Kreon'u, Teiresias ile birlikte suikast yapmakla itham eder. Kavga kızışır, Iokaste müdâhil olup erkek kardeşinin savunmasına giriştiğinde Oidipus Kreon bakımından gitgide daha suçlayıcı ve tehditkâr olur. Oidipus Iokaste'ye sorar. Iokaste ona kâhinlere inanmadığını söyler ve kanıt olarak da oğlunun doğum öyküsünü anlatır: Mademki Laios'tan sahip olduğu çocuk Korintos'taki dağda ölmüştür, babasını öldüremez. Oidipus allak bullak olur, ama hâlâ geçmiş ulaşılmazdır. O zaman Laios'un ölümünün ayrıntıları hakkında Iokaste'yi sorgular. Orada birçok katil vardı. Oidipus rahatlar. Elbette Laios'u öldürmemiştir. Anısı onu tedirgin eden bu yol ağzında yalnızdı. Kral Polybius'un ölümünü duyuran bir haberci Korintos'tan gelir. Oidipus artık neşeli değildir. Polybius öldüyse ve onu kendisi öldürmediyse, babasını öldürmemiştir. Pythia yanılmıştır. Haberci Oidipus'a kral olmak üzere Korintos'a gelmesi için yalvarır. Oidipus, zannedilen annesi Merope'nin yanına yaklaşmak istemediği cevabını verir. O zaman haberci Oidipus'a annesi olmayan Merope konusunda aşırı kaygılanmamasını söyler. Çocuğu bulmuş ve kralın sarayına götürmüş olan Merope'dir. Geçmiş tekrar bulanıklaşır ve Oidipus titrer. Ama her şeyi tahmin eden Iokaste tekrar korkar ve araştırmayı durdurmak ister. «Zavallı, kim olduğunu asla öğrenemeyeceksin!». Fakat Oidipus ısrar eder ve nihaî kanıt olarak çocuğu Korintos dağına teşhir etmek üzere götürmüş olan Laios'un çobanını getirtir. Evet, her şey doğrudur, geçmiş su yüzüne çıkmıştır. Açığa çıkan korkuya karşı koymada âciz Iokaste kendini asar ve Oidipus annesinin-karısının örtündüğü kumaşın çengelli iğnesini koparıp alır.

Kaçış Oğul, baba, koca, kardeş, bizzat ördüğü düğümde kaybolmuş, kör ve umutsuz Oidipus sevgili kızı Antigone eşliğinde Thebai'den kaçar. Dün onca büyük, bugünse onca mütevazı Oidipus işte yeniden yollara düşmüştür. Zaman onun için tekrar normal bir akış hâlini almıştır. Batıdan doğuya, doğan güneşe doğru yürür. Artık hiçbir öngörü adımlarına kılavuzluk etmez. Onu aşan bir düzenin kurbanı Oidipus kaderini tekrar eline alır; ama bir yoksulun, bir bedbahtın, bir berduşun, yolların tesadüfüne terk edilmiş bir dilencinin kaderini.

Oidipus derinlemesine düşünür, nihayet anlar ki onu birçok vesileyle kandıran, sahip olduğu en değerli şeyi ondan çalan tanrılardır: Zaman. Çocukluktan beri ondan zorla alınmış bir hayatın, bildirimsizliğe mahkûm bir hayatın zamanı. İster tanrılar ve insanlar, ister kaderin "belirsiz kişi zamiri", Oidipus'a, onu hareket noktasından yoksun kılarak bir hayat veriyor gibi yapmıştır. En büyük yalan, en büyük eza.

Oidipus artık manzarayı sadece güzel, sadık, sevgili Antigone'nin gözleri etrafında görebilmektedir. Antigone anlatır, ama zor dinler. Oidipus'u onca ağır düşüncelerinden kurtarmak ister, ama ne mümkün. Oidipus durugörü sahibidir, bugünse kör, şimdide yaşayabildiği anılarla öylesine doludur ki. Hedefleri, tasarıları, arayışları ne kadar bilse de tek ufku bundan böyle bu ağırkanlı göçebeliktir. Puslu güçlerinin onu tehdit ettiği bu kaderden kaçınmak için her şeyi yapmış olduğuna ve [o güçleri] aydınlığa kavuşturmaya inanan Oidipus yolları karıştırmıştır. Kaderin akışına ters yürüme arzusuyla Oidipus tanrıların iradesi tarafından ayaklar altına alınmıştır.

Oidipus ve Antigone sonunda, başka bir seyahat şampiyonu olan Theseus'un o dönemde kral olduğu Atina'ya varır. Kral serseriyi sevinçle karşılar, zira Apollon talihsizlere yapılan haksızlıkları telâfi etmek için, defnedileceği yere iyilikler vaat etmiştir. Şehrin çevresinde Kolonos ve onun Eumenidler -Oidipus'a [ceza olarak -çev.] sürgün veren, kâh kötücül kâh iyiliksever tanrılar- korusu bulunur. Oidipus orada ölür. Yaşamadığı, onun etrafından dolanıp geçmiş, bir âlet olan, tanrıların oyuncağı olan zamanın döngüsü orada kapanır.

Kahramanlar

Mükemmel, ama yanılabilir insan

İstisnaî varlık olan kahramanda tanrısal bir şey vardır, ama her şeyden önce o bir ölümlüdür. Bazı uç durumlarda ölümsüzlük kazanabilir, ama genellikle kahraman ölür -hatta bazen, İason ya da İskandinav Sigurd gibi acınacak şekilde. Gılgamış'a gelince, onun arayışı -canavarların yok edilmesi zamanında geçer- ölümsüzlüğe erişmeye kalkışmaktan ibaret olacaktır.

Tanrılar ile insanlar arasındaki aracılar olan kahramanlar ellerinde çoğu kez yarı-tanrısal güçler bulundurur, ama çok beşerî meziyetler ve kusurlar sergiler. Hayatları insanların hayatına benzer: Âşık olurlar, evlenirler, seyahat ederler, savaşırlar. «*Gılgamış savaştan önce uykuya dalar. Çenesini dizlerine koydu/Ve insanları ele geçiren uyku/Onu ele geçirdi*» *Gılgamış Destanı*, (MÖ Yaklaşık 2100).

Ama merhametli görünmeyi her zaman bilirler ve insanlığın, ülkelerinin ya da klanlarının daha iyi olmasına katkıda bulunurlar.

Kahramanların doğumu ve eğitimi

Kahramanlar çoğu kez tuhaf koşullarda dünyaya gelir. Hindistan'ın kahramanı Arjuna, annesinin basit isteği yoluyla tanrı Indra tarafından döllenmiştir. Okyanusya'nın uygarlaştırıcı kahramanı Maui'nin annesi saçlarından bir kundağa sardığı bebeğinin ölü doğduğuna inanarak onu denize atar. Ixabalanque ile Hunahpu'ya, Maya ikizlerine gelince,

bir kadavranın tükürüğüyle mucizevî bir şekilde döllenen bir bakireden doğarlar.

Yine sık sık, daha genç yaşlardan itibaren kendilerini tehlikeli durumlarla karşı karşıya bulurlar. Kıskanç Hera bebek Herakles'in yatağına, minik elleriyle boğacağı iki dev yılan koyar. Bir ölümlü ile tanrı Lug'un oğlu İrlandalı Cuchulainn, demirci Culnn'ın yırtıcı köpeğinin kafasını bir kayanın üstünde patlatarak aynı erken gelişimi çocukluğunda kanıtlar.

Marifetlerini gerçekleştirmek üzere kahramanlar genellikle mükemmel bir eğitimden istifade eder. Khiron, iyiliksever Santor, Akhilleus'a, İason'a ve Aineias'a avcılık ile savaş sanatı yanı sıra ahlâk ve hekimlik de öğretir. Sigurd demirci Regin'in eğitiminden yararlanacaktır ve Cuchulainn kısa zamanda güç ve ustalık bakımından geçeceği diğer büyük şefler arasında dövüşe başlayacaktır.

Kahramana tevdi edilen ilk işlerden biri çoğunlukla babasının soyunun sürmesini sağlamaktan ibarettir. Bunun için, anlamı kadar sıkleti bakımından da ağır bir silahı miras olarak alır. Sigurd, doğumunda, ejder Fafnir'i deşmesine imkân sağlayacak kılıcı onlardan döverek yapacağı, babası Siegfried'in kılıcının parçalarını miras almış görünür. Kimliğini ispatlamak için Theseus'un, babası Aigeus'un oraya diktiği kılıcı devâsa bir kayanın altından çekip alması gerekecektir.

Kısa bir ömür

Çoğu kez kahramanın erken ölümü doğumundan itibaren ilân edilmiştir. Bu düşünceden dehşete düşen Thetis Akhilleus'u, sularının ölümsüz kıldığı Styx'e daldırır. Heyhat,

bebeği yaralanabilir kalacak topuğundan tutar ve Akhilleus Paris tarafından bu yegâne zayıf noktaya fırlatılan bir okla ölecektir. Şan için hayatını tehlikeye atmaya hazır Cuchulainn kısa bir hayat tercihini özgürce yapar: «Namım ve şanım ebediyen kazınmış kalacaksa, sadece tek bir gün yaşamaya aldırış etmem». Kral Medb'e karşı son dövüşünde ölümcül yaralanır, ayakta ölmek için bir direğe tutunur ve bu imge İrlanda'nın bağımsızlığı için savaşanların simgesine dönüşecektir.

Sihirli silahlar ve yüksek cengâverlik vakaları

Bir tanrı tarafından ilham verilen kahraman sihirli güçleri elinde bulundurur. Hermes ile Athena tarafından sihirli silahlarla -kanatlı sandaletler, görünmezlik başlığı ve keskin budama bıçağı- donatılan Perseus Andromeda'yı yutması gerekecek deniz canavarını öldürmekte hiç güçlük çekmez. Cuchulainn'in favori silahlarından biri, hedefini asla ıskalamayan sihirli yıldırım ciritidir. Okyanusya kahramanı Maui'ye gelince, güneşi kementle yakalar ve adaları denizden balık oltasının ucunda çekerek çıkarır.

Bütün kahramanlara müşterek olan özellik, onların savaşçı olarak değeridir. Canları savaşması istesin veya istemesin, yahut da Akhilleus gibi kişisel sebeplerle veya Arjuna gibi insancıl sebeplerle tereddütte kalsınlar, kahramanlar doğa üstü güçleri icabı en ürkütücü düşmanları yenmeye yeteneklidir.

Muharebede aşırı öfkeye kapılan Cuchulainn bütün orduları bozguna uğratır. Saçları başının üstünde dikilidir ve bir kıvılcım lülelerinin her birinin ucunda belirir. Akhilleus

savaşta aynı ateşliliği sergiler ve yenilen Troialıların kanı Skamander'in suyunu kızıla boyar.

Kahramanın dövüşmesi gereken, çoğu kez canavarsı bir hayvandır. Örneğin Lernaia Hydra'sı ya da Nemea Aslanı kadar korkunç yaratıkları öldüren Herakles, Eurystheus tarafından dayatılan on iki işi güçten düşmeden gerçekleştirir. Bir kılıç darbesiyle Perseus Gorgon Medusa'nın kafasını uçurur. Theseus Argolide'yi haramilerden ve Korintos bölgesini tedirgin eden Devlerden kurtarır ve Minotauros'u çıplak elle öldürür. Ejder şahikasında düşmandır: Âdeta yenilmezdir, açılan ağzından ölümcül bir nefes verir ve kösele gibi derisine kılıç işlemez. İason, Herakles, Siegfired ve nice başkaları yine de işi sonuçlandıracaktır. Hristiyan muhayyilede, Aya Yorgi ve Aziz Michel, kötülüğün güçlerinin mitsel temsili olan ejderi yere sermekle görevli olacaktır.

Beşeriyet

Beşeriyet için model olan kahramanlar insanların erdemlerini ve tutkularını da temsil eder. Meselâ, *Mahabarata*'nın büyük kahramanları arasında Arjuna Hakikat'in gücünü, Bhisma Bilgelik'in gücünü, Bvhima Takat'in gücünü temsil eder. Yeteneğine yaklaşılamaz okçu Arjuna savaşın meşruiyetini sorgular ve düşmanına saldırmadan önce merhamet gösterir. Muharebede öfkeden çılgına dönen deli savaşçı Cuchulainn barış döneminde Bilgi'nin tecessümüdür.

Gazap ve kin de kahramanların olağan nasibidir. Akhilleus'un Agamemnon ile karşılaşmasındaki öfkesine "şarap tulumu", "köpek gözlü" veya "geyik yürekli" gibi hakaretler eşlik eder.

Son olarak, iki arkadaş, Gılgamış ile Enkidu hayatlarını şan için veya insanlığın iyiliği için tehlikeye atmanın yerinde olup olmadığı hakkında devamlı muhakeme eder. Canavar Humbaba'ya karşı dövüşten önce Enkidu korkudan ölmek üzere idi ve Gılgamış onu her yaratığın ölümlü olduğunu hatırlatarak cesaretlendiriyordu; buna rağmen, dövüşün sonunda Enkidu öldüğünde, arkadaşının ölümü fikrine ve de kendisinin ölümü fikrine artık tahammül edemeyen de Gılgamış'tır.

◆◆◆

ROMA

«Ey Musa, sebeplerini anlat bana, tanrıların kraliçesini hangi affolunmaz cürüm bu kadar gazaba getirerek, iyilikle dolu o ünlü kahramanı bu kadar zorlu ızdıraplara sürüklemeye yöneltti. Böylesine öfke tanrısal ruhlarda nasıl bulunur?»[28]

Vergilius, *Aeneis*, 1-8, 1-11

Pragmatik, fetihçi, toplumu ve dünyayı organize edici, yapılar diken, yasalar yapan, savaşçı halk Romalılar boş spekülasyonlarla vakit kaybetmez. Keza, mitleri kavramak ve sürdürmek için, bu niteliklerle hiçbir ilgisi olmayan bir evrene yansıtmak ve katışıksız/saf imgeleme başvurmak gerekir. Romalılar o sırada dinlerinin temelini bir yandan İtalya'nın yöresel tanrılarında ve diğer yandansa özellikle fethettikleri ya da komşu oldukları halklarda kullanılmaya hazır biçimde bulmuştu. Büyük Yunanistan ve Etruria, Roma'ya komşu ve Şehir ile sürekli etkileşim hâlinde olduğundan, bunca yakın komşu tanrıların o denli belirsiz sınırları geçmiş oluşunda şaşırılacak hiçbir şey yoktur.

28 Oktay Akşit çevirisinden (Vergilius, *Aeneas*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1965, s. 3) nakledilmiştir (çev.).

Zaten ilk Roma tanrıları heykelleri çoğunlukla Yunan veya Etrüsk heykeltıraşlarının eserleri idi. Tanrıların büyük bir bölümü böylece, bazen kadim İtalya tanrılarının daha zengin ve daha özelleşmiş kişiliklerini kapsayarak ithal edilmişti.

Süreç içinde, yine de, yabancı tanrılar kişiliklerinden, ilgilerinden ve bilhassa da öykülerinden çok şey kaybetti, zira Romalılar sadece kahramanlık anlatıları üretme yanlısıydı. Onlara göre *religio* faydalıdır, bu da bir devlet işidir, *religio* âyinlere (*pietas*) titizlikle saygıyı içerir ve *superstitio*'nun, sevilen veya çekinilen tanrı bakımından kişileştirilen bir ilginin damgasını taşıyan şeyin karşıtını oluşturur. Cicero'ya göre «*religio* bir fazilettir, *superstitio* ise bir zaaf». Romalılar kendilerini özgül ihtiyaçlarına karşılık gelen tanrılarla donatmaya çalışmıştır. Bu etkililik kaygısı, Katolik dinindeki adak adama pratiğini ve şükran günü dualarını hatırlatan, tanrılara yöneltilen iki formülde kendini ortaya koyar: *Dabo cum dideris* (sen verdiğinde vereceğim) ve *do ut des* (sen veresin diye veriyorum).

Roma'nın kurucu tanrıları

Romalılar için yaratıcılığın başlıca tezahürlerinden biri, Yunan mitolojisini hareket noktası almak pahasına, kendilerini ilâhî bir köken ile donatmaya girişmek idi ve onların gerçekten ilgilendiği biricik mitler Roma'nın kuruluşuna yeniden bağlanıyordu. *Aeneis* başka bir amaca dönük değildir, Albe prensesi Rhea Silvia ile Mars'ın çocukları olan Romulus ile Remus'u konu alan bütün anlatıları da öyle. Dioskouroi (Kastor ve Polydeukes) kültü de aynı şekilde Roma tarihinin ilk zamanlarına bağlanır.

Aeneis

Roma'nın büyüklüğünü övmek için Augustus döneminde yazılmış, Latin şair Vergilius'un *Aeneis*'i tarihi Troia savaşının sonundan ele alır ve Roma'nın kuruluşunu tanrıların istemesinin sonucu olarak sunar, bu yüzden de onu kuranlara efsanevî bir köken atfeder. Vergilius'un onlarla kuşkusuz ki yarışa kalkışmak istemediği, Homeros'un iki büyük şiirinin aksine Aineias'ın öyküsü Latium'un fethi için uzun bir mücadele döneminin ardından gelen uzun bir başıboşluk dönemiyle başlar. Aphrodite ile Ankhises'in oğlu Aineias Troialı bir kahramandır; ona ters rüzgârlar gönderen, Furiaları ona karşı kışkırtan ve kraliçe Dido ile karşılaşacağı Kartaca kıyılarında gemilerini deviren Hera'nın öfkesi tarafından izlenmiştir. Ulysses gibi Aineias da Yer altına inecek ve de, Latium'daki Lavinium'da karaya çıkmasından sonra, Troialılara karşı öfkesi hâlâ dinmemiş Hera/Iuno tarafından korunan İtalik hükümdar Turnus'a karşı çetin bir mücadeleye gelip çatması gerekecektir. Zafer bir kez kazanıldığında, Aineias kral Latinus'un kızı olan ve Saturnus'un soyundan gelen Lavinia ile evlenir ve Roma soyunu kurar.

Romulus ve Roma'nın ilk kralları

Roma'nın kuruluş tarihi efsane ile birbirine karışır ve Romalıların tarihsel gözüyle baktığı anlatılar bugün bize mitler gibi gelir. Onda Yunan mitolojisine has, fakat Roma ahlâkının temel değerlerine göre yön verilmiş anekdot tadı bulunur: İhanete, gevşekliğe ve şerefsizliğe karşıt olan şeref, asalet, cesaret.

Romulus'un şanının başlıca sebebi, Sabinlerin izale edilmesiyle Roma'nın ilk iskânıyla ve Sabin kralı Titus Tatius'a karşı ilk savaşla ilgilidir. Capitoliumium tepesinin müstahkem mevki

komutanının kızı Tarpeia, Tatius'a, onunla evlenmesi veya -onların altın bileziği anlamına gelen- «Sabinlerin sol kola taktığı şey»i vermesi koşuluyla kalenin anahtarlarını ona temin etmesi teklifinde bulunur. Sabinler gece boyunca şehre sızar ve Romalı askerleri bozguna uğratır. Ama Tatius kelimelerle oynayarak sonradan sözünde durmuş gibi yapar: Tarpeia «Sabinlerin sol kola taktığı şey», onların kalkanları tarafından ezilme akıbetine uğrar. Tarpeia Kayası, hainlerin oradan aşağı atıldığı meşhur kayalık o zamandan beri onun adını taşıyacaktır.

Romulus'un halefi Numa Pompilius orman perisi Egeria'yı müşaviri ve karısı olarak alır. Roma dinini düzenler ve Egeria ile ilk Romalı *gentes*leri (*insanlar*, aile) dünyaya getirir. Capitoliumium'un üstünde Jupiter, Juno ve Minerva tapınaklarını kuran, beşinci Roma kralı Yaşlı Tarquinius'tur.

Son Roma kralı mağrur Tarquinius efsanesi, trajik bir olayla resmedilir. Tarquinius'un oğlu, güzel ve asil bir Romalı hanımefendi olan Lucretia'ya göz koymuştur. Kocası savaşa katılmış olduğu hâlde, genç Tarquinius onu ziyaret eder ve bir hançerle ona sahip olmasını reddetmemesi için tehdit eder. Reddetmesi üzerine, onunla birlikte bir erkek köleyi de öldürme ve ikisinin çıplak bedenlerini yan yana bırakma tehdidinde bulunur. Şerefini kaybetme endişesi o zaman Lucretia'yı boyun eğmeye mecbur kılar. Ama suçlu çekip gider gitmez Lucretia olan biteni babasına ve kocasına anlatır ve ardından da söylediklerinin doğruluğunu kanıtlamak ve şerefine düşürülen lekeyi temizlemek için kalbine bir hançer saplar. Lucretia'nın ailesi krala karşı ayaklanır ve onu şehirden kovdurur. Roma Cumhuriyeti doğmuş olur.

Kastor ile Polydeukes, Dioskurlar

Helen ile Klytaimestra gibi, Tindarus'un karısı Leda'nın kuğuya dönüşmüş Zeus ile çiftleşmesini takiben yumurtladığı iki yumurtadan dünyaya gelen Kastor ile Polydeukes'in, Dioskurların, biri ölümlüdür (Tindarus'un oğlu Kastor), diğeri ise ölümsüz (Jupiter'in oğlu Polydeukes). Dikkat çekici süvariler olan ikizler Yunan mitolojisinde, hapsedilmiş olan Theseus'un özgürlüğe kavuşmasıyla, altın postun aranmasında Argonautların seferine katılmalarıyla ve Leukippos'un kızlarının kaçırılmasıyla resmedilir.

Kastor genç kızların taliplerini karşı karşıya getiren dövüş sırasında öldürülür. Kardeşinin ölümünden kahrolan Polydeukes o sırada Jupiter'e onu ölümsüz kılması için yakarır. Zeus onun arzusuna, ikizlerden her birinin iki günde bir Olympos'ta oturmasına izin vererek kısmen rıza gösterir.

Romalılar cumhuriyetin ilk zamanlarında, Lucretia'nın tecavüze uğramasını takiben tahttan indirilen Tarquinius Superbus'un orduları ile Roma'yı karşı karşıya getiren Regillus gölü muharebesine Dioskurlar müdâhil olduğunda ikizlerin kültünü benimseyecektir. Kastor ile Polydeukes zafer kazanacak olan Roma süvari alayının komutasını üstlenecektir, sonra da haberi Romalılara verip Forum'daki Juturna çeşmesinde atlarını sulamaya giderler. Romalılar onlara bu çeşmenin yakınlarında bir tapınak inşa etmiştir. At binenler Dioskurları üstatları olarak görecek ve her sene 15 Temmuzda onlar için şenlik yapacaktır.

Atlarını yularlarından tutan Dioskurların devâsa iki heykeli, Quirinal'in önünde Roma'ya dikilir.

Devlet dini

Her tanrının kökeni, onun kültünün Roma'daki konumuna bağlıdır. Yerel tanrılar Mars meydanında ya da Aventine tepesinde yüceltilmiştir, diğerleriyse bu kutsal çevrenin dışına itilmiştir. Kısa zamanda, Roma panteonu, ithal edilmiş tanrıların bir mozaiği hâline gelir. Böylece, çok sayıda yabancı unsuru, tebaa kılınmış halklardan ödünç alınan şeyleri içine alan Roma mitolojisi, Yunan mitolojisi kadar tutarlı bir bütün değildir. Yunanlar dışında, Etrüskler, Fenikeliler, Suriyeliler, Persler ve Mısırlılar da kendini gösterir.

Zaman zaman falan ya da filan tanrıya duyulan ihtiyacı dikte eden, doğrudan lüzumdur. *Pietas*'ın şampiyonu olduklarına kani Romalılar hasımlarının tanrılarını Roma'ya getirir, onları daha etkili bir kült kılacaklarını ve bu tanrılar tarafından ihsân edilen korumanın doğal olarak onlara yöneleceğini düşünür. Frigyalı büyük tanrıça Kibele, Hannibal'in Roma üstündeki zaferlerinin denge ağırlığını meydana getirmeye teşebbüs etmeye yönelik ikinci Kartaca savaşı esnasında Roma'ya getirilmiştir. Ruhların ebedî saadetini vaat eden, Roma lejyonları tarafından yüceltilen Pers tanrısı Mitra bakımından da aynı durum söz konusudur. Daha geç dönemde, Hristiyanlık Roma'da Mitraizm tarafından atılmış temeller üzerinde kök salacaktır. Veielerin Juno kültü Roma'ya, Veielerin Etrüsk şehir-devleti üstündeki bir zaferi takiben sokulmuştur. Titus Livius genç bir Romalının tanrıçaya «Jonun Roma'ya gitmek ister misin?» diye sorduğunu ve tanrıçanın olumlu cevap verdiğini nakleder; Aventine tepesinde, Capitoliumium tepesinin üstüne dikilmiş -Jupiter'in kız kardeşi ve eşi olan- Juno tapınağının karşısına bu yeni yabancı Juno'ya adanmış bir tapınak inşa edildi.

Rahipler

Roma'da, rahipler temel bir rol oynar, fakat asla manevî bir rol değil. Senato tarafından danışılan *augure*ler tanrılara kurbanlar sunuyordu ve onların cevabını *-haruspice*ler cevabı kurban edilen hayvanın bağırsaklarında okurken- kuşların uçuşuna (*auspice*) bakarak okuyordu. Cevap olumlu veya olumsuz olsun, politikacı tanrısal irade karşısında boyun eğerdi. Büyük tanrıların her birinin, o tanrıya has âyinlerde uzmanlaşmış bir rahibi (flamen) olurdu. En önemlileri, Jupiter'e, Mars'a ve Quirinus'a bağlı olanlarıydı: *Flamen dialis, flamen martialis, flamen quirinalis*. Yılda bir kez her üçü de, görev bölüşümünün iyi cereyan etmesini güvence altına almak için, Güven tanrıçası Fides'e saygılarını sunacaktır.

Sibylla kitapları

Fakat yeni bir alâmet işe karışırsa, âyinler yeterli olmaz ve rahipler Sibylla kitaplarını sorgularlar. Apollon rahibesi Cumae Sibylla'sı tarafından kral Tarquinius Superbus'a MÖ VI. yüzyılda teslim edilmiş derlemeler olan bu kitaplara danışma, Antik Roma'da kutsal olan ile politik olanın iç içe geçişini gösterir. Muhtelif yabancı tanrıların Roma'ya girişi Sibylla kitaplarının tavsiyeleri üzerine olmuştur: Kibele, Proserpina, Asklepios, Dis Pater. Romalıları tanrılara şölenler, Leclisterniumlar verme kararı almaya (MÖ 399'da, bir salgın hastalığın ardından ya da MÖ 217'de Hannibal'in bir zaferini takiben) sevk eden de o Sibylla kitaplarıdır. Bugün anladığımız daha indirgenmiş manada "dinsel kılavuzlar" rolüne sahip rahipler politikacılara bu kararları almada hizmet ediyordu.

Tanrılaştırılmış imparatorlara dair

MÖ 44 yılında Senato Sezar'ın tanrılaştırılmasını ilân eder. Gerçekten de Sezar kendi kökenini, Aeneas'ın oğlu, Troialı Ankises ile tanrıçanın [:Aphrodite] torunu Askanios (ya da Iule) yoluyla Venüs'e dayandırıyordu. Sezar, Pompeili hasmına karşı onu mukarrer Farsala meydan muharebesi (MÖ 48) sırasında koruyan Venüs Genitrix'e muhteşem bir tapınak inşa ettirir. Fatih [:Sezar], aslında Alba -Askanios tarafından temelleri atılmış Latium'un eski metropolü- kökenli, Roma'nın ilk ailelerinden biri, *"gens iulii"* yoluyla Venüs ile soy bağı iddiasındadır. O zamandan beri ölmüş imparator sistematik biçimde, cafcaflı ve kurallı kaideli bir tören, *consecratio* ya da *apotheosis* [tanrılaştırma] sonucunda Roma panteonuna girecektir. Müteakiben, imparator kültü Roma'da en riayet edilen kültlerden biri olacaktır. Augustus hayattayken bu kült resmî bir kuruma dönüşür: Ölmüş imparatorlar ve imparatorluk ailesi kadar yaşayan imparatora da tapılır. Bütün imparatorlar, Şehrin kişileştirilmesi olan tanrıça Roma'ya bağlanarak "augustus" hitabı altında yüceltilir.

Roma'nın koruyucu tanrıları

Roma'da ayrıca, Roma'daki yerlerin koruyucusu *lar* veya *penat*, sokak, yol ağzı, meydan ve mahalle tanrılarına dair kamusal bir kült de vardı. Latium'un bütün şehirlerinin, onlara özel adakların adandığı kendi *penat*ları [:hane tanrıları] vardır. Aeneas alevler içindeki Troia'yı terk ettiği sırada sırtında, o da kolları arasında aile *penat*larını taşıyan yaşlı babası Ankises'i taşıyıp götürür. Akdeniz seferi boyunca *penat*lar Aeneas'a yeni bir şehir kurması gerekecek yeri gösterecektir. Roma'da, Ara Pacis Augustae'nin bir

duvar kabartması, Augustus tarafından barışa adanmış mermer sunak, dişi domuzun ve otuz yavru domuzun Aeneas tarafından Yarımada'ya varışında *penat*lara kurban edilmesini resmeder. *Penat*lar, ardından, Roma'ya nakledilecek ve Forum'daki Vesta tapınağına yerleştirilecektir.

Zâta mahsus dîn

Romalı ailede baba, *pater familias*, devlette bir rahibin rolüne denk bir rol oynar. Nasıl ki rahip şehrin âyinlerinin iyi cereyan etmesine göz kulak oluyorsa, evindeki ibadetlerin gerçekleştirilmesine göz kulak olan ve (köleler de dâhil) ev ahalisinin, onlara ister gündelik hayatta, ister önemli vesilelerde (doğum, erişkinliğe geçiş, evlilik, ölüm, vb.) borç düşen kültü hane tanrılarına sergilemesini güvence altında tutan da babadır. *Pietas* ebeveyne, yani yuvanın koruyucusu cinler (*Lar*lar ve *penat*lar) olarak atalara (*mâneler*) borçlu olunan saygı kadar vatana borçlu olunan saygıyı kapsar.

Gündelik hayatın bütün veçheleri, ithal edilmiş veya yerli, büyük tanrılara tâbi idi, fakat ondan da fazlasıyla bu aile cinlerine, *genii familiaris*'e tâbi idi. Her bir erkeğe ve kadına sürekli, onun bireysel, ahlâkî ve toplumsal tekâmülüne kılavuzluk eden bir tür bekçi melek, *genius* tarafından eşlik ediliyordu. Roma'da, insanların doğum günlerini *genius*'una adaması bir gelenekti.

*Lar*lar çoğu kez bir köpek eşliğinde resmedilmiştir. Ovidius şunu hatırlatır: «*Biri ve diğeri evi bekler, biri ve diğeri efendiye sadıktır [...]. Diana'nın köpek sürüsü gibi, hırsızların paçasına yapışırlar ve onları kovalarlar. Köpekler tetiktedir ve Larlar tetiktedir*». Özelleşmiş *Lar*lar, evin bölümlerinin her birini koruyan bir cin tahsis edilmişti: Forculus kapıya, Limentius eşiğe, Cardea

pencere kilitlerine ve aralarında en ünlüsü olan Vesta da aile ocağına göz kulak olurdu.

Kökenlerin tanrıları

Roma panteonu her şeyden önce, ilk Roma köyünü kurmuş küçük çiftçi topluluğunun arasında şekillenmiştir. Tanrılar o sırada doğaya çok yakındı. Sıkıca belirlenmiş bir tanrılar topluluğu yoktu. Her doğal mekân kutsaldı ve her bir nesne kadar her bir yer bir ***numen*** ya da yer ruhu tarafından mesken tutulmuştu. İlk zamanların dini özellikle, bu dolaysız çevre tanrılarını ve insanların hayatı için belli başlı, vazgeçilmez etkinlikleri çekip çeviren tanrıları hoş tutmaya yönelikti: Çiftçilerin tanrısı, ekim dikim tanrısı, hasat tanrısı...

Kültü Roma'da sürdürülen katışıksız biçimde Latin önde gelen tanrılar, hane içindeki *Lar*lar dışında, Janus, Quirinus Consus, Ops, Egeria ve Liber Pater'dir. Romalı şairler, ön Roma döneminin bu kırsal ilk tanrılarına nostaljiyi yeşertecektir.

Janus -Janus Pater ya da Janus bifrons (iki ters suratlı)- Roma panteonunun en eski tanrılarından biridir. Onun kültü Romulus ve Numa Pompilius devrine kadar uzanır. Her ayın ilk gününde saygıyla anılan Janus, senenin ilk ayına, ***januarius*** (ocak) adını da vermiştir. Aslında Numa, takvim reformunu yaptığı sırada, ocak ayının yerini on birinciden -yılın başlangıcını 1 Ocakta sabitleyen 1564 Gregoryen reformuyla yeniden döndüğü- ilk sıraya almıştır. Birbirine yapışık iki suratındaki iki çift göz önünü ve arkasını, içi ve dışı gözetler. Muhakkak ki bu, Janus'un, Forum'un üstündeki tapınağının kapılarının savaş döneminde açık mı, barış döneminde kapalı mı diye gözcülük rolünü yerine getirebilmesi içindir. Bu

tapınak Janus'un, Sabin kralı Tatius'un Roma'ya ilerleyişini durdurmak için bir kaynar su kaynağının fışkırmasını sağladığı yere dikilmişti. Demek ki Janus çok doğal olarak kapıların ve geçitlerin, yolların tanrısıdır ve hatta Portunus değişik hâliyle limanların tanrısıdır. Geceden güne geçiş de onun özelliklerinden biridir. Bu sıfatla, o başlangıçların tanrısıdır da ve Romalılar onu yaratılış tanrısı yapmıştır. Yunanistan'dan Zeus tarafından kovulmuş olan Saturnus'u (Kronos) Roma'ya kabul edecek olan da odur. O zamandan beri, Saturnus Capitoliumium'un bir köyünde ve Janus da Janiculum'da hüküm sürer.

İtalik tanrı Quirinus Jupiter ve Mars ile birlikte Roma tanrılarının sacayağının ilk üyesidir. Diğer ikisi gibi o da büyük bir rahip (*flamen*) hakkına sahiptir. Quirinus kendi adını taşıyan -bir Sabin sömürgesi olan- Quirinale tepesinde yüceltilir. Roma'nın başlangıçlarından itibaren topluluğun esenliğini ve rızkını gözetir. Tanıklıklar onu, Sabin kökenli savaşçı bir tanrı kılar, ama V. yüzyıl Latince gramer uzmanı Servius onu «barışın hâkimi olan Mars» diye anar. Ekim ve hasat eski tanrısı Consus, at yarışlarının düzenlendiği Consulia şenliği boyunca saygı sunulan iyiliksever ve neşeli bir tanrıdır. O tanrı, Romulus tarafından büyük Consus-Neptün şenliği günü organize edilen Sabinlerin kaçırılması olayından sonra, atların koruyucusu Neptune Hippius ile bir tutuldu.

Ops, Sabin Bereket tanrıçası, Consus ile ilişkilendirilir. Sabinlerin kaçırılmasından sonra Romalılar ile Sabinler arasındaki barışı yöneten Ops'tur. Sabin Titus Tatius tarafından götürülen Ops, Roma'nın refahının bağlı olduğu, şehirli hâle gelen kırsal bir tanrıçadır. MÖ III. yüzyılda Romalılar ona Capitoliumium'un üstünde bir tapınak bina eder.

Egeria bir orman perisidir, Roma'da ve bütün Etrürya'da, çeşme perileri gibi yüceltilir. Romulus'tan sonraki ilk Roma kralı Numa Pompilius dinî kurum hususunda ilâhî ilhamın ağırlığına karar vermek üzere bu perinin yanında istişare eder. Ovidius'a göre Numa, o zamandan beri erkeğe ilham veren kadın modeli kalacak müsteşarı ile evlenecektir.

İtalik tanrı Liber Pater, Liberalialar sırasında 17 Martta Liber Pater ile birlikte yüceltilen ünlü kırsal kadim tanrıça Libera eşliğinde yer değiştirir. Liber Pater, kendisi de Küçük Asya'dan ithal edilmiş çeşitli öğelerle yaratılmış Dionysos/Bacchus ithal Yunan tanrısı ile eş tutulacaktır. Aventine tepesinin üstünde bu tanrısal ikiliye bir tapınak hasredilecektir. Fakat, MÖ 186 yılında Bakkhanalialar olayı, Roma dinindeki âyinlerin sıkı sıkıya gözetilmesine aykırı, taşkın ve âlemci bu şenlikler Liber/Bacchus kültünün sert bir şekilde bastırılmayla karşılaşacak ve ardından da bir buçuk asır boyunca Şehir'de yasaklanacaktır. Mistik hezeyan tanrısı yeniden sadece asma ve şarap tanrısı hâlini alarak Sezar'ın idaresi altında uslanmış bir formda yeniden tesis edilecektir.

Antik Roma'nın çok sayıda kırsal tanrısı arasında, Etrüsk kökenli Vertumnus doğada gerçekleşen değişimleri çekip çevirir. Flora çiçek açmayı ve Pomona da meyve vermeyi çekip çevirir. Faunus ekinleri korur, Pales otlaklara ve sürülere ve Terminus da tarlaların sınırlarına göz kulak olur.

Romalılaşan Yunan tanrıları

Sadece Yunanların İtalik yarımadadaki etkisi yabancı tanrıların ithal edilmesini sağlamaz, aynı zamanda yerel tanrılar da bazen bu yeni yabancı tanrılar içinde eriyip kaynaşmaya gelir. Meselâ,

kökeni Arikia'ya dayanan Latinlerin kadim koruyucu tanrıçası Diana, ona kutsal bir ağacın hasredildiği Nemi gölü ("Diana'nın aynası") yakınlarında özel bir külte konu oluyordu: Onun büyük rahibi, sadece bir başka firari kölenin halefi olabildiği firari bir köle idi. Bu yüzden, büyük rahibin yer kavgası vermesi ve onu, unvan talibinin gözünün kıskançça üstünde olduğu ağacın bir dalını kestikten sonra öldürmesi gerekiyordu. Servius Tullius'un hükümdarlığı altında, Diana kültü Roma'ya girdi, fakat kökensel tanrıça kısa sürede bütün yerel rengini kaybetti ve Yunan tanrıçası Artemis ile bir tutuldu.

Jupiter, "Optimus Maximus" Latince adı, onun Roma panteonundaki üstünlüğünü belirtmeye kâfidir. Yunanların Zeus'u gibi, Roma tanrılarının en büyüğü Jupiter de göğü, ışığı, yıldırımı ve gök gürültüsünü temsil eder. Onun Roma'daki tapınağı, Capitoliumium'un üstünde kurulmuştur. Tanrı Roma'ya geçerken belli başlı kusurlarını kaybeder: Tiranlık ve şehvet düşkünlüğü. Venüs, Minerva, Vulcanus ve Mars gibi o da Roma'nın şanına ve refahına esasta faydalı bir tanrıya dönüşür. Jupiter Feretrius sözleşmelerin ve evliliklerin şahididir. Efsaneye göre, *"spolia opima"*, yani mağlup edilmiş düşman liderlerin silahları, bizzat Romulus tarafından inşa edilmiş Roma'nın en eski tapınağı olan onun tapınağında adak sunulacaktır. Jupiter'e adanmış bir başka tapınak, Romulus'un Sabinleri, onların izalesini izleyen mücadelede püskürteceği yerde bina edilmiş olacaktır. Bu Jupiter, Jupiter Stator ("duran Jupiter") diye adlandırılmıştı. Yıldırımın efendisi Jupiter, Numa Pompilius tarafından sokulmuş olacaktır. Cumhuriyet altında, Jupiter kültü baskın bir önem kazanır. Tanrıya ak boğalar

kurban sunulur. Antlaşmalar onun adıyla sonuca bağlanır. Yeni unvan alan Konsül Jupiter'e dua eder. İmparatorluk döneminde, tanrılaştırılmış imparatorlar, bizzat Jupiter ile eş tutulmak isteyecektir. Augustus doğrudan onun tarafından korunduğunu iddia edecektir.

Juno/Hera, Jupiter'in karısı, Roma'da imtiyazlı bir yer işgal eder. Kadınlar dolayındaki çeşitli işlevlerini belirten çok sayıda niteleyici altında tezahür eder: Juno Pronoba nişanlılara ve Juno Domiduca da düğün kortejine göz kulak olur. Juno Nuxia gelin kapı üstlerine hoş kokulu yağlar sürdüğü sırada onurlandırılır ve Juno Cinxia gelinin kuşağını çözer. Juno Juga çiftin doğurganlığını sağlar, ama hamileliği çekip çeviren Juno Lucina'dır. Bebeğin iskelet sistemi Juno Ossipagina'nın koruması altında şekillenir, doğum Juno Sospita'ya ve emzirme de Juno Rumina'ya emanet edilmiştir. Matronalialar sırasında, ilkbaharın birinci günü kutlanan Juno bayramında anneler Juno Lucina tapınağını ziyaret eder; dönüşlerinde kocaları onlara, karılarının mutluluğunu ve evin huzurunu sağlamak üzere hediyeler sunar.

Vesta, kadim Hestia, Roma'ya nakledilmeleri sırasında kişiliklerini kaybetmiş olan birçok Yunan tanrısının aksine, Roma'da daha zengin bir efsane değilse de en azından çok daha dikkat çekici bir yüceltme kazanır. Yurdun ve Roma'nın koruyucusu Vesta ateşin kişileştirilmesidir ve bu sıfatla kamusal ve özel bir unvan alır. Romalıların Vesta'ya, bu öyküsüz ve sadece iffetiyle ünlenmiş tanrıçaya gösterebildiği ilgi anlaşılabilir. Poseidon ve Apollon tarafından evlenme teklif edilmiş Yunan Hestia'ya gelince, o iki tanrının teklifini geri çevirmiş ve ebediyen bakire kalmıştır. Numa

Pompilius tarafından ihdas edilen Vestales Vesta'nın kutsal ateşini sürdürmek üzere Roma'nın büyük aileleri arasından seçilmişti. Altı ile on yaş arasında üye kabul edilen genç aristokratlar görevlerini, sıkı bir iffet gözeterek otuz yıl boyunca gerçekleştirmek zorundaydı. Hata işleyen ya da kutsal ateşin sönmesine izin veren vestale canlı canlı toprağa gömülürdü. Vesta onuruna kutlanan Vestalialar boyunca Romalı yaşlı kadınlar, ona yiyecek adakları getirdikleri tanrıçanın mabedine duhul etmeye davet edilirdi.

Sabinlerin ve Oscanların arkaik tanrısı Mars, kaynaşıp eridiği Yunan savaş tanrısı Ares'in girişinden önce mevcuttu ve Latin şairler tarafından tanrı hakkında anlatılan efsaneler, Yunan tanrısına atfedilen efsanelerin yeniden ele alınışından ibarettir. Köken olarak Mars'ın bir nebatat tanrısı olduğu düşünülebilir. Bunu da, ilkbaharın başında ona hasredilen ayın konumu düşündürür. Ama, yine belki de o ilkbahar tanrısıdır, çünkü bahar, kış istirahatinden sonra savaşın geri döndüğü mevsimdir. Öyleyse, onun hem gençlik hem de erkeklik güçlerinin yenilenmesinin tanrısı olduğu anlaşılır. Genç Sabinlerin koloniler kurmak için şehri terk ettiği sırada düzenlenen şenlikler ilkbaharda, onun himayesinde yapılıyordu. Mars'a, Roma'nın kurucusu olan, Tiber'de terk edilmiş ve onları emziren bir dişi kurt tarafından korunmuş ikizlerin, Romulus ile Remus'un babası olma atfedilir. Bu olayların hatırası olarak kurt, Roma'nın simgesi, Mars'a hasredilen bir hayvandır. Jupiter tarafından tahtından edilen Saturnus, orada Janus tarafından kabul edildiği Capitolium'a sığınmıştır, Saturnia köyünü kurmuştur. Bölgenin sakinlerine mutlu bir hayat, onlara tarımı öğrettiği hakikî bir altın çağ temin ediyordu. Bundan dolayıdır

ki elinde bir tırpanla resmedilir ve onun eşseslisi olan Yunanca -onun adının da "zaman" anlamına gelen Khronos ile bir karıştırmaya ayrıca konu olduğu- Kronos ile karıştırılması da bundan kaynaklanacaktır. İnsanların ömrünü tırpanlayan zaman fikri de buradan kurulur. Saturnus'a hasredilmiş şenlikler ya da Saturnalialar, karnaval ile eş tutulabilir. Bu, senenin sonudur, şeylerin düzeni altüst olmuştur. Her ne kadar erkekler kadın kılığına girmiyorlarsa da, efendilere buyuran kölelerdir ve sofrada kölelere hizmet eden de efendiler.

Mercurius, Yunanistan'dan (Hermes) ithal edilen tanrının önemi, Roma'da ticaretin gelişimiyle birlikte artar. Onun Romalı adı *merx*'ten, "emtia"dan türemiştir. MÖ V. yüzyılın başında, Roma limanı yakınında, Şehrin ticarî faaliyet merkezinde Mercurius'a bir tapınak inşa edilecektir.

Ete kemiğe bürünmemiş, ama faydalı tanrılar

Roma tanrılarının öyküsü yoktur, ama özel yetenekleri vardır. Romalılar tanrıların fırtınalı hayatlarına, alegorilerin huzurlu tasvirini yeğ tutar.

Fides, Sadakat tanrıçası, yeminlere, hatta organize her toplumun temelinde bulunan sözleşmelere göz kulak olur. Onun usanmadan mücadele ettiği düşmanlar, Art Niyet, İftira ve Hasettir. Tanrılarla ilgili anekdotların muhalifi Cicero Fides'e canlı bir saygı duruşu sunar: «Altın kanatlı tanrıça, Jupiter'in kızı, yüce sevinç! Her kim ki yeminini bozar, inancı incitir!».

Latin Kader tanrısı Fatum, insanın alınyazısını temsil eden tanrıların bütününü kapsamına almıştır: Moireler, Parcaeler, Sibylleler. Düşmanları üstünde fatih ve muzaffer Roma'nın simgesi Victoria,

Şehrin askerî başarılarını canlandırır. Galibin başına defne dalından tacı takan kanatlı tanrıçadır.
Fortuna, tanrılaştırılmış rastlantıdır. Feleğin kaprislerinin sorumlusu olarak öngörülemeyen bir istikamete sürükleyen bir kürenin veya tekerin üstünde tasvir edilir. Kanatlıdır ve her an uçabilir. Çiftlerin doğurganlığını çekip çeviren de odur. Erkekler için ***Fortuna virilis*** şeklinde ve kadınlar için de ***Fortuna mulieris*** şeklinde yuvalarda ona ihtiram edilir.

Şarklı tanrılar

Yunanlarda mevcut olan, şu var ki asgari düzeyde, geçmişteki bir sözleşme türü olarak, yeryüzünde sakin sakin yaşamak için tanrılarla insanlar arasındaki hizmet mübadelesi mefhumu, belki de Roma dininin ve dolayısıyla mitolojisinin en dikkat çekici özelliğidir. Belki de bu nedenle, maneviyata en meyyal Romalılar, Yunan kökenli veya şarklı gizemlere, özellikle de Kibele, Mitra ya da Isis gizemlerine yönelecektir. Romalıların din hususunda diğer halklardan ödünç aldıkları, tanrılarla sınırlı kalmaz. Roma dini daha ziyade muhtelif kökenlere sahip âyinlerin, tabuların, bâtıl inançların, geleneklerin bir aradalığı gibi görünür.
Bitki örtüsünün gücünün kişileştirilişi olan Kibele kültü Roma'ya, Sibylla kitaplarına bir danışmayı takiben MÖ 204'te girmiştir. Kitaplara danışılmasından kaynaklanan kehanet, Frigya başkentine, Pessinus'a yollanan elçilerin Roma'ya büyük şarklı tanrıçanın tasvirini getirmesi koşuluyla barışın geri dönüşünü ve Hannibal'in bozguna uğramasını ilân eder. Kısa süre sonra, Scipio Africanus, Zama'da Hannibal'i mağlup edecektir. Ovidius *Fasti*'de tanrıçanın Roma'ya gelişini anlatır. "Heykel" (veya en azından onu temsil

eden kara taş) Tiber'in halicinde bütün Roma toplumunu temsil eden bir kalabalık tarafından karşılanır: «*Halk tabakasına karışmış bütün şövalyeler ve vakarlı senatörler Etrüsk nehrinin ağzına onu karşılamaya geldi*». Ama onu taşıyan gemi bir kumulda karaya oturur ve herkesin çabası onu oradan kurtarmaya yetmez. İffet bakımından adı çıkmış bir genç kız Kibele'ye, ona gemiyi tek başına kurtarmasına imkân sağlayarak masumiyetini ortaya çıkarması için yakarır; halatı eline alır aynı kıvraklıkla yoluna tekrar koyulan gemiyi kolayca çeker. Romalıların tanrıçayı temsil eden kara taşı Roma'ya getirdikleri gün Kibele "Roma halkının büyükannesi" olur. Büyükannenin (Megale) gelişi Roma'da Megalesia oyunlarıyla her yıl nisanın 4'ü ilâ 10'u arasında kutlanacaktır. Tanrıçaya hasredilen barbar âyinleri arasında, rahiplerin kendi kendilerini hadım etmeleri öne çıkar ki bu da çoban Attis'e tutulduğu efsaneyi hatırlatır: Genç adam onu Nymphe Sagaritis ile aldattığında Kibele onun aklını kaçırmasını ve kendini hadım etmesini sağlar. Kibele rahipleri Attis bayramında 24 ilâ 25 mart gecelerinde kan çıkana kadar kendilerini kamçılar ve kendi hayalarını koparır.

Işığın ve Adaletin Hint-Pers tanrısı Mitra kültü İtalya'ya MÖ I. asırda ulaşır. Ahura-Mazdâ çevresinde, Perslerin büyük yaratıcı tanrısı Mitra, kötülüğün güçlerinin yaratıcısı olan Ehrimen'e karşı mücadele verir. Karanlıklara karşı savaşan Mitra yaratılışın güvenliğini temin eder, insanları korur ve toprağı bereketlendirir. Mitra kültü, onu coşkuyla benimseyerek Galya'ya ve Cermenlere kadar yayan Roma lejyonerleri arasında yaygınlaşır. Mitra (*Mitrae*) kültünün yöreleri arasında resmedilen veya taşa kazınan

tuhaf bir sahneye rastlanır: Bir Frigya başlığı taşıyan genç bir adam bir boğayı tam kalbinden vurur. Bir köpek yaradan akan kanı yalarken bir akrep boğanın hayalarını ısırır ve bir yılan da onu ayağından sokar; buğday başakları boğanın kuyruğundan fışkırır. Mitra kültü genellikle bir mağarada sergilenirdi (Roma *Mitraeum*'u Capitoliumium'un altına kazınmıştır) ve bir kanla vaftizi, *taurobole*'yi içerirdi: *Myste* ya da ona kabul töreni yapılan kişi, tahta bir kapakla örtülmüş çukurun içinde dururdu ve onun üstünde bir boğa boğazlanırdı. Boğanın kurban edilmesi esenlik ahdini, yayılan kan da toprağın bereketini sembolize ederdi. Mitra kardeşliği, yedi tanrının koruması altında yer alan gezegenlerin sayısına uygun olarak yedi rütbeye ayrılırdı: Saturne, Venüs, Jupiter, Mercure, Mars, (gezegen kabul edilen) Ay ve Güneş. En yüksek rütbeye erişenler *pater patratus* ya da ruhanî lider unvanını alıyordu. Hristiyanlık paganizme galip geldiği sırada birçok kilise *Mitraeum*'un yerini aldı. Gerçekten de Mitra dini Hristiyanlık ile birden fazla ortak noktaya sahipti: Kanla kefaret ödeme, ruhların [öte dünyada -çev.] yaşayıp gitmesi ve âhir zamanda Mitra'nın döneceği umudu.

Osiris'in kızı ve karısı, Mısır'ın büyücü tanrıçası Isis onu, erkek kardeşi Seth tarafından alçakça katledilmesinin ve parçalanmasının ardından diriltmeyi başarır. Isis Roma'da bir aşk ve eşe sadakat modeli olur. Merhametli bir tanrıça olarak ve de efsanesinin içerdiği ölümsüzlük vaatleri bakımından yüceltilir. Augustus o yabancı kültü yasaklamaya kalkışacaktır, ama Isis imparator Caracalla hâkimiyetinde Roma panteonuna resmî olarak girecektir. Bir Herculanum freski, Apuleius'un *Dönüşümler*'de onun

hakkında sunduğu betimlemeye uygun biçimde, uzun beyaz elbiseler giymiş havariler ve ihvan ile bir araya gelmiş Isis kültünün bir sahnesini resmeder: «*İşte kültün, göğüsleri ayaklarına kadar inen keten bir örtüyle sarılmış vaizleri, yüksek şahsiyetleri: Ellerinde kādir-i mutlak tanrıların niteliklerini taşırlardı. İnsan bacakları üstünde yürüyerek teşrif eden tanrılara, hemen peşinden erişirlerdi... Çalımla dimdik çakal başıyla tanrıların tekinsiz habercisi Anubis. Adımlarının altında, tanrıçanın, evrensel ananın doğurganlığını simgeleyen dikilmiş inek onu izler*».

Tanrıların armağanları

Çift taraflı hediyeler

Hediyeler mitolojide, hayatta olduğundan daha da nadiren çıkarsızdır. En kötü durumda onlar zehirlenmiştir. İyi bir niyete dayanır göründüklerinde bile bazen korkunç derecede tehlikeli oldukları açığa çıkar. En sık biçimde, ihsân eden ile kabul eden arasındaki iyi ilişkileri sürdürme eğilimindeki iki yönlü bir alıp verme sisteminin temelidir. En iyi durumda, fazileti, alan bakımından verenin, cesareti ya da iyiliğiyle gerekçelenen bir "şahsa itibar etme"nin işaretidir.

Zehirli hediyeler

Tanrıların insanlara ilk hediyesi, çağların başlangıcında iki kamp arasında kurulan ilişkiler hakkında yeterince fikir verir. Ateşin çalınmasından sonra, kurban edilen hayvanın etlerinin paylaşılmasında Prometheus tarafından alaya alınmış olmaktan çileden çıkan Zeus tanrıların demircisi Hephaistos'a bir heykel, tanrıların bütün ihsânlarla süslediği ideal bir yaratık sipariş eder. Pandora (*pan-dora*, "bütün ihsânlar"). Sonra da çoğu kez alçak işlerle görevli Hermes'ten, o heykele "bir köpek ruhu" yerleştirmesini ister. O zaman Zeus Pandora'yı, Öngörülü Prometheus'un kardeşi Sersem Epimetheus'a hediye olarak sunar. Pandora kocasının evine varır varmaz, Zeus'un Epimetheus'un mağarasına yerleştirdiği yasak küpü açmakta acele eder. Olympos'un efendisinin küpün içine

koyduğu bütün kötülükler oradan kaçar ve insanlığın üstüne serilir: Çalışma, acı, hastalık, ölüm. Bütün kadınların ilki olan bu kadın gelecekteki insanlığın annesi olacaktır.

Yunan mitolojisindeki diğer "armağan-kadın", Menelaos'un karısı, dünyanın en güzel kadını, tarafından tanrıçaların en güzeline ithaf edilen ünlü kararı verdiği sırada Paris'e Aphrodite tarafından sunulan Helen'dir. Bedbaht Paris Priamos'un bedbaht ailesi, bedbaht Troia! Tanrılar onların tarafını seçer. Güzelliklerinin inkâr edildiğini görmekten öfkelenen Athena ile Hera ve onların geri çevrilmiş hediyeleri, kuşatmanın on yılı boyunca Toria'ya yıkım olarak geri dönecek ve sonunda şehrin düşüşüne ve sakinlerinin katledilmesine sebep olacaktır.

Hileli hediye

İlk zamanlarda hediyenin alıcısı gerçekleşen talihine ve emin kılınan mutluluğuna inanabilir. Fakat hediye iki anlamlı, hileli olabilir ve sonradan zehirli bir hediye olduğu açığa çıkabilir. Apollon'un Kassandra üzerindeki çıkarcı intikamı da öyledir. Troia'nın ilân edilmiş koruyucu tanrısı Priamos'un kızı Kassandra'ya kehanette bulunma gücü hediye eder. Sonra da onu reddeden genç kıza âşık olur. Çileden çıkan tanrı, ondan kehanet gücünü değil, inandırma gücünü geri alarak onun ağzına tükürür. Kassandra o andan itibaren gelecek hakkında öngörüde bulunmaya ve asla inanılmamaya mahkûm olur.

En harikulâde ihsân, kilden yoğrulmuş, kendisi kadar güçlü bir yabanî adam, onun arkadaşı, «elimdeki balta, kemerimdeki hançer, göğsümdeki kalkan» Enkidu olacak bir arkadaş

ihsânı, "üçte iki tanrı, üçte bir insan" Mezopotamyalı kahraman Gılgamış'a verildiğinde, engin bir sevinç sebebi bu beklenmedik arkadaş, kaypak tanrıların keyfî bir şekilde mahkûm ettiği Enkidu öleceği sırada Gılgamış'ın en büyük çaresizlik nedeni olacaktır.

Tuhaf hediye

Dionysos insanlara şarap armağan ederek dünyayı arşınlar, ama bu içkinin keşfi bazen dramatik anlara mahâl verir ve iyiliksever tanrı o esnada tehlikeli bir baş belâsına dönüşür. Sarhoşluk deliliğe komşu olduğundan, Dionysos'a eşlik eden Mainadeler mucizeler gerçekleştirir: Şarap, süt ve bal çeşmeleri fışkırmasını sağlar, ama kendilerini sefahate de kaptırırlar. Cinsel ilişki âlemleri sırasında sarhoşluklarıyla ona katlanan güçleri onlara ağaçları kökünden sökme, vahşi hayvanları çıplak elle yırtıp parçalama ve hatta kendi çocuklarını yeme imkânı verir. Bir gün Dionysos asma yetiştiriciliğini mütevazı bir köylü olan Ikarios'a ve kızı Erigone'ye öğretir. Bu yeni içkiden büyülenen Ikarios komşularını davet eder ve onları sarhoş eder. İçinde bulundukları bu yeni durumdan şaşkına düşmüş komşuları zehirlendiklerini zanneder ve zavallı Ikarios'u öldürür. Babasının cesedini bulduğunda Erigone kendini asar, bu da, şen sarhoş Dionysos'un hediyesinin iki yönünü bir kez daha ortaya koyar: İnsanlara iyi gelir, ama ondan cinayet işleten bir delilik de doğabilir.

Eşya hediyeler

Mitolojide hediye, hayattakinden daha az bedavadır. Ticaretin kralı olan Romalıların bunu ifade etmek için hasis

olduğu kadar faydacı da olan bir formülü vardır: «do ut des» (veresin diye veriyorum). Tanrılara bir kurban sunmak, evet, ama en azından karşılığında bir kayırma elde etmek şartıyla. Her şeyden önce imtiyazlı bir ilişkiyi korumak, tanrıyı sofrasına davet etmek, Olympos'un nektarı ve tanrısal yemeği ile aynı sıfatla onu besleyecek ve ilâhî gücünü destekleyecek kurbanların dumanını ona doğru yükseltmek söz konusudur. Bu cömertliklerin karşılığında tanrılar okların yolunu değiştirir, koruduklarını bir bulutla çevreler, kılıcı yere düşürtür, hasmın atlı arabasını parçalar. Akhilleus Hektor tarafından öldürülen arkadaşı Patroklos'a emanet ettiği efsanevî zırhını ve silahlarını kaybetse, Thetis derhâl oğluna vermek üzere Hephaistos'a yenilerini sipariş eder.

Atlı arabalar, sihirli kılıçlar, görülmez kılan başlıklar, Medusa'nın taş kestiren başı, vb. nice hediye kahramanlara "üstat"larının şanını terennüm etme ve hasımlarını daha iyi dize getirme imkânı sağlar. Germanik kahramanlara gelince, tanrıların onlara sunmak üzere sahip olduğu en güzel hediye ölümdür.

Ölümsüzlük İhsânı

Yunan tanrılarının insanlara verebildiği en büyük hediye, onlara ölümsüzlük bahşetmektir. Ona lâyık olan Herakles gibi veya Eros'un, aşk tanrısının âşık olduğu güzel Psykhe gibi bazı çok nadir kahramanlar bundan yararlanacaktır. Son olarak Selene, bizzat Ay, genç ve yakışıklı çoban Endymion'a âşık olur ve Zeus'tan onun yakışıklılığını ebediyen korumasını ister. Olympos'un efendisi onun dileğini kabul eder:

Selene her gece, ebediyen yakışıklı, ama ebediyen uykudaki Endymion'u seyretmeye gelecektir. Mezopotamyalı Nuh Utanapiştim'in Tufan'ın ve onun mucizevî kurtarmasının gizemli hikâyesini saklaması gerekecektir ve bu yüzden de hiç kimsenin aşamadığı ölümcül Suların ötesinde dünyadan uzakta ebediyen yaşamaya mahkûm olacaktır.

◆◆◆

MISIR

«Ey Kral! Doğrul! Kafanı al, kemiklerini topla, uzuvlarını birleştir, cildinin tozunu silkele! Küflenmeyen ekmeğini ve ekşimeyen biranı al! İnsanları uzakta tutan kapıdasın. Khentamenti sana doğru geliyor ve elini tutuyor. Baban Geb'in yanında gökte sana eşlik ediyor. Baban senin yaklaşmana seviniyor, seni kollarına alıyor, öpüyor, okşuyor. Seni övülenlerin, sönmeyen yıldızların doruğuna yerleştiriyor».

Firavunun öbür dünyada karşılanışı, *Piramitler Metinleri*

Dünya mitolojilerinin bazıları ezelden beri rüyalarımıza ve hatıralarımıza eşlik eder. Amerika efsaneleri gibi diğerlerindense ancak geç bir dönemde haberimiz olmuştur. İskender yönetiminde MÖ 330'da ülkeyi ele geçiren Yunanların iyi bildiği Mısır mitolojisi Antikçağ'ın büyük kısmı boyunca Yunan-Roma dini üzerinde, özellikle de -tarihinin Plutarkhos tarafından I. asırda *De Iside et Osiride* (Isis ile Osiris hakkında) başlıklı incelemesinde anlatıldığı- Isis kültüyle ilgili etkide bulunacaktır. Roma çağından sonra Mısır tanrıları, kelimenin hem gerçek hem de mecazî anlamında çölün ve unutuşun kumlarında yitip gider.

Bu uzun uyku boyunca tanrı tasvirleri aynı şekilde Doğu'da dolaşımdadır, ama haklarında ya hiçbir şey bilinmeyen ya da yarım yamalak bir şeyler bilinen hayvan başlı bu tuhaf varlıklar cazip olmaktan ziyade tekinsiz ve itici bulunur. Masonik düşüncenin XVIII. yüzyılda gelişimi çerçevesinde, Mısır dinine ve özellikle de zanaatkârların ve mimarların erbabı tanrı Ptah'a (açan tanrı) yönelik bir ilgi tazelenmesi gözlemlenir. Mozart'ın ***Büyülü Flüt*** operası, sıkı sıkıya ritüellerle bezeli bu hümanist din hakkındaki bu görüşü yankılayacaktır.

Mısırlıların bize kutsal âlemlerine dair tutarlı bir vizyon intikal ettirmek üzere ne Homerosları ne de Hesiodosları vardı. Papirüslerin, tahtaların üzerine yazılmış veya mezar ve tapınak duvarlarına resmedilmiş ya da kazınmış, bize intikal eden en uzun metinler olan ***Piramitler Kitapları, Lâhitler Kitapları, Ölüler Kitabı, Amduat Kitabı,*** formüllerin, tavsiyelerin, öte dünyada cereyan eden şeylerin öykülenişinin bir araya getirilmiş hâlidir ve de tanrıların doğasına ve faaliyetlerine dair pek az malumat içerir.

Dönek tanrılara dair

Buna rağmen, çoklu doğalarıyla ve aralarında kaynaşma kapasiteleriyle Mısırlı tanrılar, diğer mitolojilerin sabit anlatısı çerçevesi içindeki donup katılaşmış yaratıklardan son derece daha zengindir. Mısır tanrılarından her biri birçok görünüme muktedirdir: Onlardan biri, Habeş maymunu, ibis, şahin veya boğa görünümüyle temsil edilebilir. Her heykel tanrının hayat enerjisini toplayan ve yayan bir ikame bedendir. Tanrılar kökten de dönüşebilirler: Bir ineğin nitelikleriyle temsil edilen Hathor, tanrıça-aslan Sekhmet biçiminde yırtıcı tecessümüne geçmek

üzere aniden yumuşak ve anaç görünümünü terk eder. En bilinen örneğiyle Ra ile kaynaşan yaratıcı tanrı Atum gibi, iki tanrı kolayca kaynaşabilir (ve bunu sık sık yaparlar). Onlar o zaman Atum-Ra olur. Atum-Ra'da iki tanrı ne erimiş ne de yan yana bitişmiştir, biri öbüründe "ikamet eder" ve güçlerini kaynaştırır, ama her an ayrılabilir. Bir tanrı böylece diğer bir veya birçok tanrıyı mesken tutabilir.

Bu dönek, çifte, çoklu, birbirinin içine geçmiş tanrılar tarafından yaratılan uç derecede karışma izlenimi, bu çok-oluşu aslında kapsayan şey üzerine eğilmeye razı olunursa hayli kolayca aşılabilir: Bir tanrının farklı görünümleri onun muhtelif yeteneklerini okuma ve özel olarak yüceltilmek ya da faydalanılmak istenen tanrıyı hedef alma imkânı sağlar ve kaynaşım da tanrının faaliyet alanını belirli bir zaman diliminde genişletir. Böylece Ra yer altı dünyasına gece yolculuğu sırasında Osiris'e rastladığında onunla kaynaşır: Ona güneşten aldığı sıcaklığını taşırken gecenin sonunda onun gibi daha genç ve daha dinç olarak yeniden doğmak için bir süreliğine ölme ortak kaderini kabul eder.

Uyuyan güzelin uyanışı

MÖ 450 civarı Herodotos Mısır'da seyahat eder ve zamanının Mısır hayatıyla, âdetleriyle ve diniyle ilgili notlarını çoğaltır. Çağdaşları gibi o da hayvanlara tahsis edilen külte ve özellikle de Mısırlıların kedilere, tanrıça Bastet'e adanan bu hayvanlara gösterdiği tutkulu sevgiye şaşırır: «*Bir yangın çıktığında, bu hayvanlara [kediler] mucize sayılan bir şey olur. Aralıklarla dizilen Mısırlılar bu hayvanların güvenilirliğini gözlemlemek için yangını söndürmeyi ihmal eder; ama kediler insanların arasından*

kayarak ya da üstlerinden atlayarak alevlerin içine dalar. Bu olduğunda, Mısırlılar ona büyük bir kederle şahitlik eder. Bir evde bir kedi eceliyle ölürse, o evde oturan kimse kaşlarını tıraş eder; ama ölen bir köpekse, saçını ve vücudunu tıraş eder» (*Herodotos Tarihi*, II. kitap, 46). Herodotos'un tanıklığı değerliyse de, Romalı bir yurttaş olan Strabon'un anlatılarının, Mariette'in yaklaşık iki bin yıl sonra Sakkara'nın Serapeum'unu keşfindeki adımlarına kılavuzluk edecek kadar kesin olduğu ortaya çıkacaktır. MÖ 47'de İskenderiye büyük kütüphanesi yanar ve de, bu büyük din hakkında takip eden devirleri aydınlatmaya katkıda bulunabilecek ve belki de hiyerogliflerin deşifre edilmesini kolaylaştıracak olan sayısız Yunanca yazılı metin yangında ortadan kalkar.

Bu iki bin yıl boyunca, vaktiyle parlak bu engin medeniyetin üstünü hemen hemen tam bir sessizlik kaplar. MÖ 500 civarı artık kimse yazılı metinleri, Mısır abideleri ve mezarları boyunca resmedilmiş veya kazınmış metinleri okuyamamaktadır. Mısır bu sessizlikten çıkmaya ancak, Bonaparte kuşatmasıyla (1798-1801) ve *Description de l'Égypte*'in yayımlanmasıyla (1809-1828) başlayacaktır ki bu eser Bonaparte'ın yanında Mısır'a götürdüğü âlimlerin 20 ciltlik eseri olup özellikle de 1822'de Jean-François Champollion'un hiyerogliflerin sırrını açığa çıkarmaya muvaffak olmasının ürünüdür. Bu yazı karakterlerinin figüratif görünümü tarafından yanıltılan araştırmacılar her zaman, tasvir edilen her şeyin bizzat o şey olduğu ideogramların söz konusu olduğunu zannetti; oysaki aslında figüratif işaretler ile fonetik işaretlerin bir bileşimi söz konusuydu. Champollion'un keşfi, faydası bir yana, bundan böyle papirüslerdeki ve lâhit yazıtlarındaki, aynı şekilde mezarların bütün iç duvarlarındaki ve çeşitli binalardaki

hiyeroglifleri okumaya ve de firavunlar dönemi Mısır'ının masalsı öyküsü ile dinini şekillendirmiş olayların izini azar azar yeniden inşa etmeye imkân verecektir.

Kutsal metinlerin içeriği

Dokuz firavunun anıt mezarlarında bulunmuş kutsal metinlerin en eski tutarlı kümesi olan *Piramitler Metinleri*'nin formülleri, egemene, Güneş tanrı ile, "babası" ile karşılaşmasına ve bizzat onun da tam bir tanrı hâline dönüşmesine imkân sağlamak üzere öbür dünyada ona eşlik etme temel işlevine sahiptir. Sihirli sözler söyleme üslubuyla anlatılan bin kadar formül firavunu gitmek istediği yere götürür: Kendi payına bizzat tanrılaşması ve ölümsüz olması için, evrenin devamlılığını temin ederek görevini takip etmesi için tanrı ile karşılaşma. «*Göğün kapılarının iki kanadı açılır sana. "Hoş geldin" der Isis ve "huzurla" der Neftis, kardeşlerini gördüklerinde*». Ölülere yönelik el kitapları olan *Lâhitler Metinleri* (lâhit duvarlarına yazılmıştır) de aynı şekilde öbür dünyaya yolculuğun bir kılavuzudur. *Amduat Kitabı* ve *Kapılar Kitabı* Ra'nın sandalının yer altı dünyası boyunca gece seyrüseferi esnasında karşı karşıya kaldığı engelleri tasvir eder. *Ölüler Kitabı*, ruhun yargılanmasına denk gelen sınav olan ve öte hayatı belirleyen 'kalp tartısı' için hazırlanması icap eden ölünün meramına tavsiyeleri bir araya getirir.

Dünyanın yaratılışları

«*Sana tapma, ey Ra, gün, Atum gün batımına. Tanrıların kralı gibi başın taçlı doğarsın ve ışık saçarsın. Göklerin efendisisin ve de Yer'in, yukarıdan ve aşağıdan onları yaratmış olansın! Sen,*

bidayetten beri var olan yegâne Tanrısın. Ülkeleri ve insanları yaratmış olan. Göğün sularını ve Nil'i yaratmış olan. Suyu yaratmış ve onun içindekilere can vermiş olan» (büyük rahip Imhotep'in Ra'ya ağıdı, III. hanedan).

Hayat ve bereket kaynağı Nil'in değişken debisi, Mısır'daki yaratılış mitlerinin şekillenmesinde apaçık bir rol oynamıştır. Nil gibi, suların şekilsiz yayılımı Nu, hiçlik, mutlak boşluk değildir, Ra kendinden tezahür eder etmez, her şeyin ondan hareketle var olabileceği ilksel varlıktır: Demiurgos, Nu'dan çıkışından itibaren yaratma işine girişir.

Tek ve çok yaratıcılara dair

Nil'in bereketli vadisinin uzunluğu, Mısır'da dünyanın yaratılışına dair farklı kavrayışları açıklar. Her bölge ilkin özerkti ve mitler oralarda birbirleriyle ilişkisiz olarak şekillenmiştir. Bu değişik sistemleri mümkün mertebe birleştirme rolü daha sonradan rahiplere düştü, fakat her bölge kendi tek Yaratıcı'sını muhafaza edecektir. Yaratılış'a dair bütün anlatılarda, başlangıçtaki tanrı Bir'dir ve de ister tanrılar ister insanlar ister şeyler söz konusu olsun Yaratılış'ın çeşitlendirilmesi bir tek ona düşer. Yaratılış'ın Yeni İmparatorluğu yaygın olarak "milyonlara dönüşen" adıyla anılır. İsviçreli eski Mısır medeniyeti uzmanı Erik Hornung yaratıcı tanrının milyonlar mertebesindeki çeşitlenişindeki bu ısrarı «panteizmin bir dışa vurumu» olarak değil, daha ziyade «dünyanın mecburen çeşitli ve çok biçimli olduğunun ve bu durumun da yaratıcı tanrıdan gelmesi gerektiği» sezgisi olarak yorumlar (*les Dieux de l'Égypte*).

Yeni İmparatorluk'ta, yaratıcı üç büyük tanrının dikkate alınması gerekliliği, bir teslis türüne götürür. Leiden Amon'a ilâhi

(MÖ 1300, XVIII. hanedan) şöyle bildirir: «*Bütün tanrılar üçtür: Amon, Ra, Ptah; onlar eşit değildir. Onun adı Amon'da gizlenir, Ra'da algılanır ve onun bedeni Ptah'tır. Onların yeryüzündeki şehirleri ebediyen kaimdir: Thebai, Heliopolis ve Memphis, sonsuza kadar*».

Tanrıların yaratıcı gücü üç özel güce dayanır: *Sia*, algı, işini organize etme becerisi, *hu* tanrısal yaratıcılığın dışa vurumu, son olarak ve özellikle de yaratmak için sadece demiurgos tarafından telâffuz edilen bir söze ihtiyacı olan *heka*, büyü. Bizzat bu üç güç de Mısırlılar tarafından tanrılaştırılmıştır ve Hu ile Heka her gece Ra'yı, güneş tanrısının, Apofis yılanıyla tasvir edilen kötülüğün güçlerinin karşısına çıkardığı kavgaya katılır.

Aşağı Mısır'daki Heliopolis'ten Yukarı Nil'deki Asvan Adası'na kadar, Yaratılış süreci bitmek bilmez tartışmalara konu oldu. Ogdoad, Ennead, Atu, Amon ve Ptah Yaratılışın ilk protagonistleridir.

Hermopolisli Ogdoad

Diğer mitolojiler bakımından en dikkate değer inançlardan biri, kaosun Yunanlarda veya birçok diğer medeniyette olabildiği gibi, mutlak hiçlik olmadığıdır. Mısır'da "kaos", Nu, daha baştan kökensel sekiz yaratıcı gücü nüve hâlinde ihtiva eder. Mısır'ın, "sekiz şehir" anlamına gelen Khemenu şehrinin Yunanca adıyla Hermopolis'te, başlangıç teşkil eden Kaos'un müphem sekiz tanrısına bir kült tahsis edilir. Bu dört tanrı çifti, en baştaki Sular olan Nu ile Nunet, Karanlıklar olan Keku ile Keket, sonsuz Mekân-zaman olan Heh ile Hehet ve de saklı Güçler olan Amon ile Amonet diye adlandırılıyordu. Onlar, gözükmez, hayatsız şeyleri temsil ediyordu. Ama bu karışık, eril ve dişi dört çiftin mevcudiyeti, hayattan

önce hayatın imkânına da işaret ediyordu. Ogdoad'ın tanrıları kurbağa (eril tanrılar) ve yılan (dişi tanrılar) veya bazen de Habeş maymunu şeklinde tasvir ediliyordu.

Antikçağ Mısırlılarına göre Nil'in taşkınları bizzat kendinde, bütün iyilikleri, insan hayatı için elzem bütün yaratıcı enerjiyi ihtiva eder; böylece, ilk Suların yükselmesiyle sonunda bir tümsek ortaya çıkacaktır, Nu'dan çıkan bu Tümsek Yaratılış hakkındaki bütün Mısır mitlerinin müşterek öğesidir. İsmi "suyun üstünde beliren Toprak" anlamına gelen tanrı Tatenen bu temel öğenin kişileştirilişidir. Gerçekten de, Hermopolis menşeli mite göre Kaos'un karanlık güçleri arasındaki dengenin akamete uğradığı bir an gelmiştir ve olağanüstü bir enerji itmesi, çatladığında genç tanrı Güneş'i ortaya çıkartan kozmik Yumurta'yı kapsayan başlangıç tepesini yüzeye çıkarmıştır. Kabuk o sırada tamamen açılmıştır, Tümsek bir "ateş adası"na dönüşmüştür ve genç tanrı Atu gökte giderek büyümüştür. Hermopolis rahiplerine göre bu an Mısır'ın göğünde güneşin ilk belirişinin izidir.

Ardından, Mısır kültünün muhtelif merkezleri, kaynak olan Tümsek'in mevkiini tartışmak durumunda kalmıştır, fakat hepsi de oraya dek olayların gelişim tarzı konusunda mutabık kalmıştır.

Heliopolisli Ennead

Heliopolisli bu Ogdoad'ın ötesinde, Mısırlılar sıkça iki ebeveyn tanrı ile bir çocuk tanrıdan oluşan bir üçlüyü temel alan başka çok sayıda tanrı gruplaşmalarını yüceltir. Ama bu üçlü, Enneadlar diye adlandırılan dokuz tanrılı gruplara ayrılır ve kendi hissesine onları biçimlendirir. Aralarında en ünlüsünü ve en müştereken hürmet edileni Heliopolis Ennead'ı olan birçok Ennead

vardır. Atu, "kendinden doğmuş" ilk tanrı derhâl başka tanrılar yaratmaya koyulur. *Piramitler Metinleri* şunu nakleder: «Atu mastürbasyon yaptı, boşaldı ve ikizlerin, Şu (Hava) ile Tefnut'un (Nem) doğuşunu sağladı». Atu'nun eli o zamandan beri, tanrıçanın heykeli kabul edilecek kutsal, kişileştirilmiş bir obje hâline gelir. Fakat Mısırlılar için en önemli organ ağız olarak kalır ve bu nedenle Atu «Şu'ya tükürür ve Tefnut'a balgam atar». Şu ile Tefnut'un bileşimi o zaman Geb'i (Yer) ve Nut'u (Gök) doğurur. Sonra da Nut ile Geb kendi hisselerine dört çocuk dünyaya getirir: Osiris ile Seth, düzen ile düzensizlik ve de onların muhteşem kız kardeş ve eşleri Isis ile Nephthys. Bu başlangıç çiftlerinden diğer bütün tanrılar çıkmıştır. Olayların üstünde geliştiği ilk taşa gelince, ondan çok kutsal bir yadigâr kalır: Heliopolis rahiplerince muhafaza edilmiş ve Atu'nun taşlaşmış sperminden başka bir şey olmayan Benben taşı.

Hint-Avrupalıların aksine Mısırlılar Yer'i eril ve Gök'ü dişi görür. Yer tanrısı Geb Mısır topraklarının kişileştirilmiş hâlidir. Gök tanrıçası Nut, Geb'in üstünde ayrık vaziyette temsil edilir, zira Nut'un dört çocuk dünyaya getirmesinin ardından Atu ona kocasından ayrılmasını emretmiş ve Şu'yu, yani havayı da onu kocasından uzakta tutmakla görevlendirmiştir. Bu kozmogonik sahnenin tasviri kutsal metinlerde hayli yaygındır: Şu, kolları havada, kızı Nut'un yıldızlı gövdesini, Geb'in gövdesinden uzakta tutar; o sırada güneşin sandalı Nut'un sırtında göğü dolanmaktadır. Geb bir dirseği üstünde dinlenmektedir, dizleri üstünde çökmüştür, uzanmış bedeni yerdeki dağları ve vadileri, kısmen de yeşillik örtüsünü şekillendirmektedir. Ra güneş sandalının üstünde, günün on iki saatinin ardından Batı noktasına vardığında tanrıça

tarafından yutulur. Gece boyunca sandal onun gövdesinin iç kavisini kateder. Her sabah Nut onun Doğu'da yeniden doğurur ve tan kızıllığı bu doğumun kanından başka bir şey değildir.

Memphis'in Ptah'ı ya da ruhun gücü

«*O, tanrıları doğurdu. Şehirleri yaptı. Nomeleri (Mısır'ın idarî bölümleri) yarattı. Tanrıları tapınaklarına yerleştirdi. Kurban törenlerini düzenledi. Tanrılara, arzularına göre gövdeler verdi. Ve tanrılar gövdelerine girdi. Her ağacın, her madenin her taşın gövdesi*» (Ptah'a ilâhi, Şabaka taşına kazılı).

Ptah'a bu ilâhi, Memphis menşeli teolojinin kurucu metnidir. Ptah'ın faziletlerini sayar ve onu Ennead ile bizzat Atu'nun yaratıcısı kılar. Yaratıcının evrensel hünerini ortaya koyarak, onun kişiliğinin ve gücünün desteği olarak tanrının anaerkil temsilinin önemini açıkça dile getirir.

Memphis teolojisinde, yegâne yaratıcı tanrı Ptah'tır. Bazı metinlere göre o, ilk oluşan maddenin, Nu'dan sâdır olan tümseğin, Tatenen'in kişileştirilmiş hâlidir. Onun ruhunun gücüyle yaratılan Ptah ve onun kalbinde oluşan adlar dilinin üstüne çıkar. O kelâmdır, İbranilerin Yahve'sine en yakın tanrıdır. Ptah tanrıları, bir adlar âyinini zihninden okuyarak dünyaya getirir. Ardından sesli harfin uzamasının geldiği *Pt* sesinin patlamasıyla bizzat tanrının adı kelâmın yaratıcı gücü gibi bir şeyi, her hâlükârda solunan/ilham veren bir hecenin gücünü telkin eder. Ptah adının anlamlarından biri "ağzını açan kimse"dir. Dahası, Ptah, ruha bedenden kaçıp kurtulma imkânı sağlayan, ölümden sonra ağzın açılması cenaze ritüelini icat edendir. Onun rolünün önemi, "Het-Ka-Ptah"tan türemiş Mısır'ın adında da kendini ifşa eder:

Ptah'ın ruhunun Evi. Bir anda, Ptah ülkeleri oluşturan her şeyi dünyaya getirir: Şehirler, tapınaklar, eyaletler. Yaratıcı olmakla Ptah plastik sanatlarla ve özellikle de mimariyle, heykelle ve resimle sıkı ilişki içindedir. Kendi ellerini Yaratandır. Ptah büyük rahibi, "usta mason" sıfatı daha sonraları, Mısır dininden esinlenen Fran-masonlar tarafından yeniden alınacaktır. Bugün bile, "Büyük Hierophant Ptahmos" tarafından yönetilen ve Firavunlar devri Mısır Gizemler Ekolünün mirasçısı olan Ath-Ka-Ptah Büyük Locası, üyelerini Antik Mısır'ın gizemleriyle irşad eder. Ptah başında sıkı bir takkeyle, bir mumya gibi dokuma bir sargıyla sıkı sıkı sarılmış bir bedenle, ama dışarıda kalan ellerinde, bir *uas* ile, bir *ankh* ile ve bir *djed* ile (gücün, hayatın ve istikrarın sembolleri) donanmış bir asayı sımsıkı tutar hâlde resmedilir.

Saklı Amon

«O biriciktir, onun dışında, Ennead'ın mükemmel boğasının, bütün tanrıların lideri dışında, ondan başkaları yoktur. Hakikati ve Adaleti kendinde taşıyan, tanrıların babası, insanların şekillendiricisi, küçükbaş hayvanların yaratıcısı. Var olan şeylerin efendisi, sürüleri yaşatan bitkiler ile otlakların yaratıcısı [...] Aşağı dünyanın ve yukarı dünyanın müellifi. Göğü sakince katederken İki Diyar'ı aydınlatan. Yukarı ve Aşağı-Mısır'ın kralı Ra. Âdil ses, cesareti büyük, iki yörenin hâkimi. Bir saygınlık erbabı, bütün yeryüzünü yapmış olan en yüksek varlık [...]» (Amon-Ra'ya ilâhi, II. Amenhotep dönemiyle tarihlendirilen papirüs).

Başlangıçta Amon Thebai bölgesinin yerel tanrısı idi. Daha sonraları Ra ile özdeşleştirilecek ve Amon-Ra diye adlandırılacaktır. Thebaililer bütün Mısır üstünde egemenliklerini tesis ettiğinde,

Amon evrensel bir tanrı hâline gelir ve XVIII. hanedan devrinde tanrıların kralı olarak tasavvur edilir. Thebaililer Ogdoad'ın varlığını inkâr etmeksizin, Amon'a tek yaratıcı gözüyle bakar. Zamanın başlangıcında sulu ve cansız mekânın ortasında, Amon'un döllediği bir kozmik Yumurta sâdır olur. Bir diğer mite göre, Amon ilksel Yumurtayı bir kaz şeklinde yumurtlar. Sonra da bir yılan şeklinde, hem ilk Tümseği hem de güneş ışımalarını doğuran demeti çağrıştıran bir şekilde, tepesi piramit formunda kristalize olan Yumurtayı döller. Piramit ile onun göğün ışığını yakalayan altın rengi piramidion'u ile taçlandırılmış dikili taşı, bu ilk güneş ışınını simgeler.

Firavun ve ailesi, Amon'un en üstün koruyucu olduğu Thebai'de ikamet eder. Amon'un gücü, onun gizeminde yatar: Kendini-doğurmuş olan Amon insanlar kadar tanrılardan da saklanır ve kimse onun neye benzediğini bilmez. Gökten daha uzak, okyanustan daha derindir. Her kim ki Amon'un gerçek doğasını bilmeye çalışır, ölüme mahkûm olur. Görünmez olduğu kadar kâdir-i mutlak da olan Amon her yerde ve tam olarak hazır ve nâzırdır. Thebai'de, rahipler her tanrının Amon'un bir sureti olduğuna düşündüler ve Ra'nın yüzünü, Ptah'ın bedenini ve Amon'un iç gücünü taşıyan kompozit bir tanrı icat ettiler.

Orta İmparatorluk devrinde, tek tanrılı bir din dayatmaya teşebbüs eden Akhenaton Amon'u ve bütün Mısır panteonunu sadece -bizzat güneş diski olan- Aton kültüyle ikame etmek için silmek istedi. Fakat Amon'un popülerliği ve ruhban sınıfının gücü, krala bu büyük projeyi hayata geçirme imkânı vermedi ve Tutankamon'un krallığında Mısır kitlesel olarak Amon-Ra kültüne geri döndü.

Zanaatkâr Khnum

Lâhitler Metinleri'nde Amon-Ra şunu beyan eder: «*Terimle tanrıları dünyaya getirdim; insanlar, onlarsa gözyaşlarımdan doğdu*». Asvan adası bölgesinde yaşayanlar Khnum'a, koç başlı yerel tanrıya, insan ırkının babası olmayı atfediyordu. Khnum çömlekçiydi. İnsanları Nil'in alüvyonlarıyla, çömlekçi tornası üstünde yaratmıştır. Khnum'a bir ilâhi, onun yaratma çalışmasını şöyle tasvir eder: «*Gizemde birleştiren, civcivleri hayatta tutan, genç olanın hayatına ağzındaki solukla göz kulak olan, Nu ile ülkeyi sular altında bırakan eser ustası. O, tanrıları ve insanları şekillendirdi, av hayvanlarını ve sürüleri yarattı. Balıklar gibi kuşları da yarattı, boğalara biçim verdi ve inekleri imal etti. Atölyesinde kendi ellerinin eseri yoluyla biçim vererek kemiklerin içinde kanın akışını düzenledi... Böylece, çömlekçi tornası üstünde her şey yaratıldı*». Dahası, Khnum Mısır halkını yaratmakla sınırlı değildir: «*Onlar, Mısır'ın lisanından başka bir dile kavuşmak için her yörenin dilini değiştirdi [...] Ağzıyla tükürüyordu ve onlar da hemen ve durmadan doğuyordu. Torna çalışmaya başladığından beri, günbegün döndürür*».

İmal edilen her birey için Khnum, bir suret beden için ve bedende yaşamayı sürdüren bir diğer suret de *ka* (ruh) için tasarımlıyordu. İlk şelale tanrısı Khnum Nil'in taşmasını kontrol ediyordu. Asvan adasına, Mısırlıların hayatında böyle aslî bir rol oynayan (sel tanrısı) Hapi mağarasını açan da odur.

Çoklu, ama isimsiz tanrılara dair

Mısır tanrılarını tasvir etmeye kalkışmak, tanrıları açık açık teşhis edilebilen/kimliklendirilebilen diğer panteonlara nazaran

hassas bir teşebbüstür: Mısır tanrıları arasında birçoğunun öyküsü yoktur, yaşamöyküsel unsurları, nesepleri yoktur. Onların birçok adı, kâh komşu, kâh tamamlayıcı, kâh tezat birçok görünümü vardır. Mekân, madde veya his bakımından nadiren kişileştirilirler: Örneğin, Nil'in tanrısının olmaması ilginç gelebilir. İnananlara hemen hemen bilinmez kalması gereken tanrıların doğası pek önemli değildir. Önemli olan onların işlevidir: Bu ve öbür dünyada insanları korumak ve onlara yardım etmek. Böylece, Nil tanrısının yokluğunda, bir Sel tanrısı, nehrin ilk şelalesi altındaki bir mağarada oturan, Nil'in hayatî gücü Hapi mevcuttur. Hapi Yukarı-Mısır'ın sularını yükseltmek için iki testinin içindekini akıtır. Memphis yakınındaki Aşağı-Mısır'da ikamet ettiği diğer yerden, Delta'yı verimli suyla doldurur. Hapi'nin eril bir bedeni vardır, ama Mısırlıların refahını sağlayan iki iri memeyle donanmıştır ve başının üstünde Nil'in bitkilerinden bir tuğ taşır. Yine aynı şekilde, unsurlar toptan bir surette kişileştirilmez, ama Şu boşluğu, Amon hareketli havayı ve Seth de unsurların yıkıcı şiddetini temsil eder.

Saklı isim

İsim Mısırlılar için büyüsel bir önem taşır. İsim ölümden sonra hayatta kalan şeydir. Tanrılar güçlerini isimlerden alır ve bir tanrı ne kadar isme sahipse o kadar güçlüdür. İlâhiler ve âyinler boyunca rastlanan sıfatların birikimi de bundan ileri gelir. Osiris'e ilâhide olduğu gibi: «*Ey Osiris, Batılıların ilki... Haklı çıkmış tanrı, sonsuzluğun tanrısı, ebediyetin tanrısı, Geb'i ilk dölleyen, Abydos'un efendisi, sessizlik Ülkesinin [ölüler krallığı] hâkimi,*

ihtişamı elinde tutan, ürkütücülükte büyük, Naret'in önünde kutsal koç, tanrısal kral, annesinden daha büyük olan, babasından daha güçlü olan, doğuşunu kendinden almış olan tanrı, liderlerin en büyüğü, kardeşlerinin lideri [...]».

Ama bu isimler çokluğu, tanrının hakikî ismini ve malum olmayacak doğasını saklamaya katkıda bulunur. Bir tanrının ismini ifşa etmek, onun doğasını ifşa etmektir ve onu bilen kimseye de onun üzerinde bir üstünlük sağlamaktır. Bir efsane bu "saklı ismin" değeri mefhumunu temsil eder: Yılların ağırlığı altında beli bükülmüş Ra'nın salyalı bir ihtiyara döndüğü bir gün, Isis, büyük büyücü bu durumdan, onun gizli adını kapmak üzere faydalandı. İhtiyarın geçtiği yoldan tükürük topladı ve ondan da, ihtiyarı öldürücü şekilde sokan bir yılan imal etmekte yararlandı. Kaynağını bilmediği bir kötülükten iyileşip kurtulamayan tanrı, ona kendi adını emanet etmesi şartıyla bir panzehir bulmaya söz veren Isis'ten yardım istedi. Ra o zaman zayıf bir sesle mırıldanarak doğruldu: «Ayağa kalktığımda Khepri'yim, tepedeyken Ra'yım, battığımda Atum'um». Fakat Isis herkesin malûmu olan bu cevapla yetinemezdi. Büyücünün bir diğer tongaya düşürme girişiminden sonra Ra, onu oğlu Horus dışında kimseye asla ifşa etmeyeceğine dair sözü karşısında gizli adını Isis'e fısıldamaya karar verdi. Sözünde duran Isis Ra'nın saklı adını sadece, gücü sonsuzca artacak olan Horus'a ifşa edecektir.

Tanrıların yerel kökeni

Bazı yerel tanrıların taşıdığı önem, adlarının bazen hatırlattığı gibi, Mısır'ın tarihi boyunca akamete uğramadı. Örneğin

Nekhbet, Akbaba tanrıça, Nekheb şehri kökenliydi. Khnum en başta Asvan adası tanrısı idi, Neith Delta'daki Sais'in tanrıçası idi ve Montu da Amon tarafından ayağı kaydırılmadan önce Thebai'nin büyük tanrısı idi. Bu anlayış, bulunduğu mahallin tanrısına derinlemesine saygı gösteren ve ona bir inanış tahsis etmeye daima hazır olan seyyahlar ülkesinde, Mısırlılar tarafından açıkça kabul edilmiştir.

Bu yerel köken, bağımlılıkları altında konumlandıkları coğrafî bölgeye ait bazı tanrıların gücünü sınırlar. Ama bu yerel tanrılar bakımından saygı gösterisi evrensel olarak tanınıyordu ve seyyahların dualarını, onların faaliyetlerini sevk eden yol, vaziyet, kariyer tanrılarına yöneltmesi gerekiyordu. Her şehir, eyalet veya yöre, kültün ana merkezinden uzaklaşmaya oranla gücü azalan bir tanrının koruması altındaydı. Sadece bazı tanrılar otoritelerini kökenleri olan yerin dışında gösterme kapasitesi taşıyordu.

"Kaynaşım" tanrılara dair

Mısırlı tanrılar hemen hemen hep çok-değerlidir ki bu da onların altında tezahür ettiği değişik görünümleri açıklar. Bu senkretizm onların en belirgin özelliklerinden biridir. Şöyle ki her yaratıcı tanrı er geç Ra ile bir tutulur görünür. *Piramitler Metinleri*, Ra-Atum'u, Sobek-Ra'yı, Khnum-Ra'yı, Amon-Ra'yı anar. "İşgal edilen" her tanrı güçlerini attırır ve etki alanını genişletir. Bu birlik kısa süreli, döngüsel ya da tek seferlik olabilir: Gece seferi esnasında Ra Oiris ile kaynaşır, kısa süreliğine "ölür", sonra da ölüler Krallığından çıkışta, sabah göğünde yeniden belirdiği sırada "çift"ini terk eder. Tanrılar sabit bir üçlü veya dokuzlu çerçevesi

içinde kaynaşabilir, ama üç veya dört bileşenli bir yeni bireysellik de meydana getirebilir. Amon-Ra-Horakhty-Atum hâlinde kombine olan, sabah, öğle ve akşam muhtelif görünümleriyle güneşin değişik hâlleri de böyledir. Güneş kültü için her seferinde yeni bir form, yeni bir unsur yaratılır.

Hayvan formları ve karma formlar

Tarihsel Mısır'ın ilk devirlerinden beri, tanrıların hayvan veya insan gibi tasvirleri mevcuttur. Kompozit (kısmen hayvan, kısmen insan) tanrıların ilk örnekleri III. hanedanın sonuna doğru ortaya çıkar. Horus, şahin başlı ve insan bedenli tanrı söz konusudur.
Erik Hornung'un (*les Dieux de l'Égypte*) uzun uzun açıkladığı gibi, tanrıların Mısır'daki suretlerini onların şahsının hakikî temsilleri olarak mütalâa etmek imkânsızdır; onlar daha ziyade, tanrıların doğalarını bir üst-dil hâlinde, biraz da ideogramlar şeklinde ifade eden "tablomsu işaretler" olarak mütalâa edilebilir: «Tanrıların bu temsillerde, hangi suret olursa olsun o tarzda bulunması mümkündür, ama onların hakikî formu, Mısır metinlerinin sürekli söylediği gibi, "örtülmüş" ve "esrarengiz"dir».
Bu alanda en dikkat çekici tanrı belki de Hathor'dur. Tanrıça kâh tamamen bir -kralı emziren veya onun koruması altında cenaze kaldıran- hayvan şeklinde (bir inek formunda) kâh Denderah tapınağının sütunlarının tepesinde başının her iki yanında merakla dikilmiş iki kulağıyla ineği muhafaza eden bir kadın çizgileriyle resmedilir. O bazen, fakat çok nadiren bir inek kafasından çıkan bir kadın bedeniyle görülür. Nihayet, o çok sıkça, güneş diskini saran uzun ve narin bir çift boynuza sahip güzel bir kadın olarak tasvir edilir (ve bu tasvirde, kalan kısmı Isis ile karışır). Hathor'un

zaten her an, selvi boylu ve aslan başlı zalim tanrıça Sekhmet hâline, ***ureaus*** (kutsal yılan) ya da suaygırı hâline dönüşmeye mahir olduğu göz önünde bulundurulursa, inananların ve rahiplerin, aslan Sekhmet'in zalimliğinden, yılanın düzenbazlığından ya da suaygırının şiddetinden çekinerek ineğin anaç yumuşaklığına çağrıda bulunarak tanrıçanın son derece çeşitlilik arz eden görünümleri içinde ona yönelmek üzere içlerinden birini tercih edebildikleri işlevlerinin çokluğu görülür.

Aynı şekilde, Tauret, hamile kadınların koruyucusu Suaygırı tanrıça, intikamcı öfkeye dönüşebilir. O durumda, suaygırı bedenini korur, ama başı bir aslan kafası olur. Aynı gözlem, bir köpek ya da bir insan gövdeli, köpek başlı tanrı Anubis veyahut kara leylek şeklinde, Habeş maymunu kafalı bir insan şeklinde ya da Habeş maymunu gövdeli bir insan şeklinde resmedilen Thot için de geçerlidir.

Bazen de sadece hayvan kılığında tezahür eder. Örneğin, tanrı Khepri (doğan Güneş) bokböceğiyle temsil edilir, ama bu çoğunlukla onun yüzünün yerini almaktan ziyade tanrının kafasının üstünde belirir. Tanrının hayvan olarak görünümü o zaman, onun temsilinin kendisinden ziyade bir öznitelik olur. Ma'at'ın kafasının üstündeki tavuskuşu tüyünün statüsü üstüne eğilinirse, karışma daha da artar: Tüy Ma'at'ın bir özniteliği değildir, onun temsili değildir, tüy Ma'at'tır, Adalettir ve kalplerin tartıldığı sırada teraziye konan tüy pekâlâ bizzat Ma'at'tır, Düzen ve Adalettir, yoksa Ma'at'ın tecessümü değil.

Mısırlı tanrıların temsillerinin ideogramlar olarak işlev gördüğü ve onların temsillerinin kabartma resimlerinin, özniteliklerinin

veya hayvansal parçalarının, onların doğasının bir kısmını -onu yine de dünyaya açık açık ifşa etmeksizin- mümkün olduğunca yakından "okuma" imkânı sağladığı söylenebildi. Mısırlı tanrılar "tecelliler bakımından zengin"dir, "tecellilerin kralları"dır. Yaratıcı tanrı Amon, formlarının insan muhayyilesi kadar oynak ve zengin olduğu panteonun bütün bu veçheleri göz önünde bulundurulursa, bu sınırsız çoğalıp çeşitlenmeler oyunuyla gerçekten de "milyonlarcaya dönüşen" olur. Sonuçta, *Lâhitler Metinleri*'ne göre, tanrının doğasını anlamaya bir tek ölüler muktedirdir, ama Mısırlıların Anubis'i, Cehennem tanrısını kara bir köpek ve de Horus'u kanatlarını gökte genişçe açan bir şahin yaparak tanrının mahrem bilgisine yaklaşmaya çalışması şaşırtıcı görünmez.

Tanrıların gerçek görünümüyle yüzleşilemediği, her ölünün kendini, tanrı ile yüz yüze gelmek için, cenaze metinlerinde uzun uzadıya açıklanan çok özel vasıtalarla donatması gerektiği, rüyalar ve alâmetler etrafında, zor algılanan bir parfümle ve işitilemeyen bir güçle çevrelenmiş tanrıya yaklaşmasının hızlandırıldığı kabul edilirse, tanrıları hakkında Mısırlılar kadar bilgi sahibi olunur.

Tanrısal *ba*'nın (tanrının "ruh"u) içinde yattığı ve de yalnızca tanrının yerel rahibinin erişimine açık olan kültsel tasvirlerin gizli tutulmasının önemi tam da bundan ileri gelir. Hemen hemen tanrı kadar görünmez olan ve de çoğunlukla bir nişte saklı tutulan heykel kamuya ancak, rahiplerin omuzlarında taşınan bir sandalın içinde âyin hâlinde şehri katettiği büyük şenlikler sırasında "gösterilir"di.

Boğa Apis kültü

Tanrısal *ba* bir heykele ya da tasvire nüfuz edebildiği gibi, aynı zamanda canlı bir hayvana da girebilir. Hayvan kültlerinin en bilinen örneği, Memphis'teki boğa Apis kültüdür. Hayvansal tanrı kökenli Apis müteakiben tanrı Ptah'ın ve daha sonraları da Osiris'in tecessümü hâline gelecektir.

Yazılı tanıklıklar boğa kültünü I. hanedandan itibaren zikreder. Boğa kraliyet yüreğinin cesaretini, gücü, erkekliği ve cengâverliği temsil eder. Herodotos şöyle yazar: «*Bu Apis, annesinin ondan başkasını karnında taşıyamadığı genç bir boğadır. Mısırlılar der ki gökten annesinin üstüne bir şimşek indi ve o şimşekle tanrı Apis'e gebe kaldı. Apis diye adlandırılan bu genç boğa bazı izlerle tanınır. Tüyleri karadır; alnında beyaz ve üçgen bir iz taşır, sırtında bir kartal şekli, dilinin altında bir salyangoz şekli vardır ve kuyruk tüyleri çifter çifterdir*» (*Herodotos Tarihi*, III. kitap, 28).

Tek bir boğa kutsal idi. O sıfatı taşıyanın ölümüne dek yeni bir boğa aranmıyordu. Yeni boğa, altın varaklı bir kamarası olan bir gemi üzerinde törenle Memphis'e götürülürdü. Bir kez tanrı ilân edildiğinde, seçilmiş boğa arındırma âyinlerini gerçekleştirmek için tapınağa götürülürdü, sonra da en iyi otlarla beslenirdi, en güzel düvelerin bulunduğu bir hareme alınırdı ve muhteşem bir tapınağa yerleştirilirdi. Boğanın gelişi görkemli bir şekilde kutlanırdı ve de onun şerefine ilâhiler söyleyen çocukların peşinden gittiği hayvan, mülkî erkânın eşliğinde şehirde gezdirilirdi. Apis'in nefesini soluyan her çocuğun ardından geleceği önceden gördüğü anlatılırdı. Bizzat Apis de kehanetlerde bulunurdu:

Ona yiyecek sunularak bir soru sorulurdu. Yerse, cevap olumluydu, yemezse olumsuz. Apis öldüğünde mumyalanan bedeni için krallara lâyık bir cenaze töreni yapılırdı. Yatırılan boğa sargılarla sarılırdı, göz çukurlarına camdan gözler yerleştirilirdi, boynuzları altın varakla kaplanırdı ya da başına altından bir maske takılırdı. Sonra da bir çift hâlinde dizilmiş Sphinx'in önünde durduğu görkemli yer altı mezarlarından oluşan *serapeum*'a ebediyen yerleştirilirdi.

Bir Apis boğasının doğumuna büyük sevinç dalgaları eşlik ederdi, zira dünyaya gelen, yaşayan bir tanrı idi. Bu hususta Herodotos, aynı tarihin farklı versiyonlarına dair olduğu kadar, yabancı halklara Mısırlıların dinine dair de bir bakış sunabilecek öğretici bir anekdot aktarır. Mısır'ın fatihi Pers kralı Kambises'in kanlı zaferini gerçekleştirdiğinin ertesi günü halk bayram kutlamasındadır, kral halka bunun sebebini sorar. Bir tanrının yeni doğduğunu öğrenir ve kendisini o tanrıya götürmelerini ister ve boğayı gördüğünde yanındakilere şöyle der: «*Vicdansızlar, ne yani tanrılar etten ve kandan mı? Kılıç vuruşlarını hissederler mi? Bu tanrı, şüphesiz, Mısırlılara pek lâyık: Fakat, ceza görmeksizin benimle alay edemeyeceksiniz*» (*Herodotos Tarihi*, II. kitap, 29). Ardından da, onun yaralamasından bir süre önce ölmüş boğanın derisine bıçağını saplar. Ama Mısırlılar Pers fatih ile boğa Apis'in karşılaşmasının bambaşka bir versiyonunu yayar: Kambises Apis'ten çok etkilenmiştir ve Firavun olarak bir boğa Apis'in lâhit kutsaması seremonisinde yer almıştır.

Ptolemaioslar Mısır'da tahta çıktığında, Yunan ve Mısır tanrılarının karışımını teşvik etmek istemiştir ve boğa Apis'in, Osiris'in,

Zeus'un, Asklepios'un ve Dionysos'un özelliklerini toplayan bir tanrı yaratmıştır. Bu yeni tanrı, Serapis, doğurganlığın/bereketin ve Yer altı dünyasının tanrısı olarak tasarlanmıştı, ama onu gerçekten asla benimsemeyen Mısırlılar arasında büyük bir başarı gösteremedi.

Tanrı suretinde firavun

Tahta çıkışından itibaren firavun, Güneş tanrının "oğlu" ya da "sureti" olur. Eski İmparatorluk'tan beri firavundan "en büyük tanrı" olarak bahsedilir ve Orta İmparatorluk'ta firavun "ışınlarında görülen Ra" diye anılır. Firavun bizatihî/kendinde tanrı değildir, kendi kendine krallık belirtileri verdiği gün *de facto* tanrı hâline gelir. O sırada, Yaratıcı'nın kendisi değilse de ona denk olur. Egemenin heykelleri sıkça bir kültün objesidir ve bu özdeşleşme âdetlere öylesine iyi girmiştir ki kraliçe Hatshepsut eril Amon-Ra tanrısının sureti olduğu iddiasında bulunduğunda kimse buna şaşırmayacaktır. Tanrı ya da onun sureti olarak firavun pratikte halk tarafından asla görülmüş olamaz. Sarayından çıktığı ender anlarda hakikî bir tanrı gibi görüleceği beklenir. Onun çıkışını çevreleyen bütün şatafatı başka bir amaç izlemez. Bir insan değildir, bir insan gibi davranmaz: O tanrıdır, tanrının diliyle konuşur, tanrı gibi davranır.

Tanrılar ve İnsanlar

Bütün mitolojilerdeki gibi tanrılar hem iyi hem de tehlikelidir ve onlardan engin bir güç açığa çıkar. Çoğu başka teogonide olanın aksine, insanlar âlemiyle doğrudan kesişmeler nadirdir veya mevcut değildir.

Firavun sabahleyin tapınağın kapılarını açtığında bir tanrıya hizmet eden rahip, efendisinin majestesi tarafından mahvedilir. Uluhiyetin tezahürü korkunçtur ve *Piramitler Metinleri*'nin "yamyam ilâhi"nin ilk kıtasının dediği gibi doğayı altüst eder: «*Gökyüzü örtülmüştür, yıldızlar darmadumandır, "kemerler" titrer. Yer'in tanrısının kemikleri titrer. Ama, aşikâr ruhuyla, babalarından neşet eden ve analarından beslenen bir tanrı gibi, kralı fark ettiklerinde huzursuzluk kesilir*».

Tanrılar dünyayı niçin yaratmıştır? Kısmî bir cevap, esasen tanrısal mükemmeliyetçiliğe bağlı bir cevap *Lâhitler Metinleri*'nde verilmiştir: «*Ufkun revakında mükemmel dört fil işledim. İnsan kendi çevresi içinde nefes alabilsin diye dört rüzgârı yarattım. Bu, fillerden biridir. Fakir ile zengin onu zapt etsin diye büyük seli yarattım. Bu, fillerden biridir. Her insanı diğerine benzer yarattım. İnsanlara kötülük işlemeyi emretmedim; ama kalpleri itaat etmedi. Bu, fillerden biridir. Eyalet tanrılarına adaklar adasınlar diye kalplerinin Batı'yı unutmayacağı surette yarattım. Bu, fillerden biridir*».

Yaratıcı tanrının bu muhteşem politik programının, insan hayatının maddî ve ahlâkî zeminini temin etmesi gerekliydi. *Ankh* haçıyla sembolize edilen ve en çok tasvir edilen tanrısal özniteliklerden biri olan hayat aslında tanrılar tarafından insana sunulmuş ilk ihsândır. Tanrı bu haçı firavunun burnuna, bütün insanlara olduğu gibi ona da hayat üflemek için yaklaştırır; o sırada tanrıça Isis ile Nephtys ölüyü diriltmek için hafifçe kanat çırpar. Hayat için zorunlu bir diğer unsur, Ra'nın Mısırlılara bol bol dağıttığı ve Akhenaton'un yegâne tanrı kılmak istediği güneştir ki

Akhenaton bunun için hayal edilebilen en dokunaklı grafik yolu keşfeder: Taşa derinlemesine kazınmış, iyiliksever ışınlarını krala ve ailesine gönderen güneş diski. Bu ışınların her biri dikkatli, cömert, ona ihtiyaç duyduğu her şeyi ve esasen de hayatı vermeye hazır minik bir elde sonlanır.

Burada Yunan ya da Roma karakterli bir mübadele sistemi konusuna girmeden, tanrı yarattığı ile diyalog kurabilir ve ona [:Tanrı] tahsis edilen kült ile kendini büyümüş hâlde bulur. Gördüğümüz gibi, bir tanrı "tecellileri bakımından ne kadar zengin" ise, o kadar büyüktür ve mucizeler gerçekleştirmeye muktedirdir. Dualar ve bayramlar bakımından ne kadar zenginse, o denli güçlü ve yüce gönüllü olur. Tersinden bakılırsa, insanlar daima, özellikle ruhların tartılmasını takiben nâmevcudiyet âlemine atılmış olan kimselerin aleyhine çalışan, vahşî ve tanrıdan kopuk eğilimlerden kaçınmalıdır. Mısır *Ölüler Kitabı* o esnada bu "cehennemlikler"in maruz kaldığı korkunç işkenceleri hatırlatır: Fırınlarda yakılanlar kendi dışkılarını yemek ve yok edilmeden önce Cendere tanrısı tarafından sıkılan kanlarında yüzmek zorundadır.

Bu erişilemez tanrılar ile insan arasında sempati mevcut değilse de -zira tanrıların gücü ve doğası ne kontrol edilebilirdir ne de anlaşılabilirdir- bu sempati Mısırlılarda "bir tanrı gibi" olma arzusuyla ikame edilir. Tanrılar özellikle büyü, ***heka*** sayesinde eyleme geçer. Büyü tanrının sözünün gerçek olguya dönüşümüdür. Büyü olmaksızın yaratılışın ilksel gücü hiçbir şeydir, hiçbir şey olacaktır ve hiçbir şey kalacaktır. Isis küçük Horus'u korumak ve Ra'nın gece yolculuğu sırasında Apophis'i ortadan kaldırmak için yararlandığı bu faal durumdaki büyünün mükemmel tasviridir.

Bütün Mısır tarihi boyunca yararlanılacak olan bazı çeşitlemeleriyle bu formülün gösterdiği gibi, insanların takdir-i ilâhîye boyun eğişi bütüncüldür: «İnsanların projeleri asla gerçekleşmez; başa gelen, tanrının buyurduğudur».

Düzen ve kaos: Ma'at ve Seth

Gerçekten de, tanrılar ile insanların birliği somutlaşmasını, Adaletin ve dünyanın düzeninin tecessümü Ma'at'ın yine de son derece soyut kişiliğinde bulur. Kurban sahnelerinin en sık tekrarlanan tasvirlerinden biri firavunun bir tanrıya, Ma'at'ı temsil eden bir heykelcik veya bir hiyeroglif sunmasıdır.

Her ne kadar tanrılar bile isteye kötülük yapmaya muktedir olmasalar da, kötülüğün güçleri dünyada hazır ve nâzırdır. Mümkün tek kötülük, yılan Apophis'i her gece hâkim kılmaya kalkışan kötülüktür, Seth'in Osiris'i şafak sökümünde öldürerek başlatacağı kötülüktür. Ama düzen bozukluğunun bu güçleri, düzenin güçlerinin önüne geçemez, dünyanın ideal durumunu temsil eden Ma'at vardır. O zamandan beri, tanrılar ve insanlar Ma'ât'tan beslenir, "Ma'at'ın üstünde yaşar". Ma'at, Mısır dinini karakterize eden karşılıklı teveccühten gelen, hayli özel bu tür işbirliğini temsil eder.

Seth'e gelince, o, Ma'at'ın mutlak antitezidir. Ennead'ın karanlık kişiliği, fırtına ve yer sarsıntısı kılığında zincirlerinden boşalan öfkesiyle, tanrılara ve insanlara korku salar. Kırmızı gözleri olan tazı başlı ve kardeşi Osiris'in barbar katili Seth'in buna rağmen büyük bir saygınlığı olan ve dünyanın sürmesi için zorunlu olan gündelik bir işi vardır: Güneş sandalından önce, her gece,

cengâverlik gücü ona yılan Apophis ile kavgaya tutuşma ve kavgadan galip çıkma imkânı verir.

Bir insan gibi yaşlanan Güneş

Ra her gece, *Ölüler Kitabı*'nda anlatılan, katlanılması zor bir yolculuk gerçekleştirir. Bu yolculuk, günün on iki saatine tekabül eden on iki kısma ayrılır. Seyrüseferi esnasında tanrı, bu on iki etap boyu iyiliksever veya kötü yürekli çok sayıda yaratığa rastlar. Ra rastladığı bedbahtlarla konuşur ve iyilikseverliğiyle onları teskin eder ve içlerini ısıtır. Sandalı kâh suyun üstünde kâh kumun üstünde yol alır ve o sırada da bir çift çakal tarafından çekilir. Gece yarısı Ra ölülerin efendisi Osiris'e rastlar ve bir süreliğine onunla kaynaşır. O sırada "Osiris'te dinlenen Ra" vardır. Geceyi bütün katedişi boyunca, derinliklerden çıkan canavar, kötülüğün güçlerinin tecessümü yılan Apophis ile aralıksız bir kavgaya girer. Ra'nın bir gün Apophis tarafından mağlup edilebildiği fikri katlanılamazdır. Dünyanın bütün dengesi, gece ile gündüz arasındaki, hayatın ve ölümün imgesi olan bu gece-gündüz döngüsüne dayanır.

Tutankamon Lâhdi üzerindeki bir metin, bu aralıksız yolculuklardan tükenmiş Ra'nın erkekliğini nasıl yitirdiğini ve insanların nasıl ona karşı komplolar hazırlamaya başladığını anlatır. Ra o sırada, insanlığı yok etmeye karar veren "tanrısal gözü"nü, Hathor'u ve diğer büyük tanrıların hepsini yardıma çağırır. Hathor o zaman en zalim görünümüne bürünür: İnsanların üstüne atılan, onları yiyen ve saçılan kanda yuvarlanan ürkütücü tanrıça-aslan Sekhmet. Ra kısa sürede yaptığından pişman olur ve Sekhmet'i

durdurmak için kırmızıya boyanmış bira dalgalarının toprağa yayılmasını sağlar. Aslan öne atılır ve kan zannettiği birayı diliyle içer, sonra da sarhoş bir hâlde uyuyakalarak yumuşak Hathor formunu alır. Fakat aynı şekilde Ra onun hâkimiyetinden bunalmıştır ve diğer tanrılar Ra'ya yardıma koşmaya karar verir. Nut onu yıldızları yarattığı ve onun hâkimiyetini tanrı Thot'a bıraktığı gökkubbeye taşır. Bu ulvî iktidar değişimi tesis edilen düzenin sürmesine imkân sağlar. Yeni İmparatorluk'un sonuna doğru Ra çok sıkça bastonuna yaslanan ve "yaşlı adam" diye nitelendirilen bir ihtiyar olarak tasvir edilir. XIX. hanedan döneminin bir evrakı, *Turin Kraliyet Kanon*'u krallara ve tanrılara göre ayarlanmış zamanın sınırlarını açığa vurur. Büyük tanrıların her birinin, bitiminde dizginleri bir başkasının eline devredeceği sınırlı bir hâkimiyet süresi vardır. Tanrıların arşivcisi Thot, tanrılara tanınan bu süreyi not eder, kontrol eder ve yönetir. Mısır mitolojisi, Ra'nın her gün yeniden doğuşuyla ve gece boyunca Osiris'in eşliğinde belli süreliğine ölümüyle tasvir edilen, ölümün ve yeniden doğuşun bu nöbetleşmesinin içinde yüzer.

İlginçtir ki Osiris'in ölümü -Osiris'in ölümün efendisi olması için ölmesi ve ruhları yargılaması gerektiğinden-, Mısır mitolojisinin üstünde temellendiği en önemli unsurlardan biri, Mısır metinlerinde doğrudan bildirilmez. Anlatının içeriği Osiris'in öldüğünü pekâlâ imâ eder, ama olup bitenin kendisi anlatılmaz; bir tanrının öldüğünü açıkça söyleme fikri, metinlerin redaksiyonuyla görevli kâtiplere muhtemelen çok utanç verici gelmiş olmalı. Bütün ayrıntıları yakalamak için Plutarkhos'un *Isis ve Osiris* başlıklı eserine bakmak gerekecektir. Bununla birlikte,

ölüm-tanrı birleşimi çok sık geçer. Mezarlık "tanrıların olduğu yer"dir ve ölüm sadece yeni bir gençliğe erişmenin, çocukluğun tazeliği içinde yeniden doğuşun imkânıdır. Mezarların zenginliği ve ölülerin yanına konmuş malzemeler başka bir işlev taşımaz: Ölüyü "gençleştirme"ye imkân sağlamak. Ama bu diriliş, ancak bu tarzda gerçekleşebilir. Güneş tanrısının ve çok sayıda ölünün dirilişi, *Amduat Kitabı*'na göre, dünyayı çepeçevre saran 1300 kübit uzunluğundaki bir yılan boyunca gerçekleşir. İlksel unsura bu dalış, Nun'a denk olan hayatın bu ilksel formu, yaşlı insanın soyulmasına ve yeni bir forma bürünmesine imkân verir.

Cenaze törenleri, yargılanma ve öbür dünyaya yolculuk

Mısır dininin aslî verisi gerçekten de öyledir. Yeryüzünde hayata ilişkin her şey bu derin heves yanında ikincildir: Ölümden sonra yaşamayı sürdürmeyi ve yeniden doğuşu sağlama alma. Bunun için, Mısırlılar hayatları boyunca birçok kez, öbür dünyaya yolculuğun dolu olduğu sınamalar hakkında onları bilgilendiren ve Osiris'in mahkemesinde söylemeleri gerekecek büyülü ifadeleri onlara bildiren *Ölüler Kitabı*'nın ifadelerini ezberden okunuşunu duyma fırsatına sahip olmuştur. Ölüm ânında, (insan başlı bir kuş şeklinde tasvir edilen *ba*'dan, ölüye yolculuğu sırasında binek hayvanı olarak hizmet edecek çift taraflı *ka*'dan ve de bir kara leylekle tasvir edilen tanrısal güç *akh*'tan oluşan) ruh, Osiris ile karşılaşacağı büyük yolculuğuna başlamak üzere bedeni terk eder.

Fakat kaçınılmaz ilk aşama, tahnitçi rahiplere emanet edilmiş olan, bedenin mumyalanmasıdır. Rahip ölünün iç organlarını çıkarıp onunla beraber mezara konacak olan kapaklı çömleklere

koyar. Beden baharlı bitkilerle doldurulur ve sargılarla sarılır ve en son olarak ölünün servetine göre bir maske giydirilip lâhde konur.

Ölü şimdi, tanrıça Hathor tarafından ölüler ülkesine sokulduktan sonra, Isis ile Nephthys'in ve bazen de çok sayıda (42 adede kadar!) başka tanrının yardım ettiği Osiris'ten müteşekkil ilâhî mahkeme karşısına, iki adalet Salonu'na götürülebilir. Anubis ile Ma'at yargılama sürecinde kesin bir rol oynar ve Thot tartı işine refakat ettiği sırada ölü "negatif itirafı"nı sunmak, yani hayatı boyunca gözettiği ilâhî yasaları açıklamak zorundadır: «*Günah işlemedim, tanrılara karşı gelmedim, acıya sebep olmadım, kimseyi aç bırakmadım, öldürmedim, ben safım, ben safım, ben safım!*» (*Ölüler Kitabı*). Şayet kalbi tartıda ölüye doğru eğilirse, itirafta yalan vardır ve ölü derhâl Yok Edici'ye verilir: Onun *ka*'sı o zaman terazinin dibinde bekleyen, her kalıba giren, genellikle de timsah başlı ve aslan gövdeli canavar tarafından yenip yutulur. Aksi durumda ise, Ialu çayırları diye de adlandırılan, içinde sarsılmaz bir düzenin hüküm sürdüğü bir tür cennet olan Osiris topraklarına girmeye lâyık olduğu kararına varılır.

Mısırlılar, mezarların içine konan ve tahıllar içeren yoğrulmuş kilden Osiris modelinde küçük heykeller yapardı. Bu tohumlar çimlendiğinde, heykelcikler, diriliş umudunu sembolize eden yeşilliklerle kaplanırdı.

Yılın her gününe bir *uşabti*

Müteveffa, Osiris'in diyarında, otların aşırı büyüyeceği, ekilecek bir parça toprak ihsânıyla karşılaşır. Hayatı, az çok yeryüzünde bildiği hayata benzer şekilde sürecektir.

Bu işten muaf olmak için Mısırlılar XIII. hanedan döneminde *uşabti* uygulamasını icat eder. Kolları çapraz, ellerinde tarım âletleri tutan mumyalanmış ölü suretinde heykelcikler ölünün mezarına konur. Ustabaşları ve işçiler, ölü ebedî istirahatin tadını çıkaracağı sırada Osiris'in çayırlarında çalışıp didinecektir. Krallar yılın her bir günü için bu "hizmetkârlar"ın yüzlercesini tasarlatır ve heykelini yaptırır. Onlardan Tutankamon'un mezarında 418'i bulunmuştur.

Ölüm tanrıları, hayat tanrıları

«Amenti'nin temsilcisi adının telâffuz edilmesinden nefret eder» (*Ölüler Kitabı*).

Isis ile Osiris, Seth, Nephthys ile Horus

Isis ile Osiris'in hikâyesi, Mısır mitolojisinin kurucu anlatısı, Yaratılış'ın ilk zamanlarına kadar geriye uzanır. Tanrıları karşı karşıya getiren ilk büyük kavga (ardından pek başka büyük kavga olmayacaktır) ölüler kültüyle ve cenaze ritüelleriyle ilgili sonraki gelişmelerin hepsine zemin teşkil edecektir. Osiris ölüler Krallığının su götürmez efendisiyse, Amenti de Batı'nın (batan güneşin yeri) efendisi olarak kalır; her ne kadar tanrı -ve hatta bütün tanrıların ilki- olsa da ölmüştür ve dolayısıyla da öbür dünyayı ve mümkün en iyi şartlarda orada yaşamak için gereken bütün âyinleri bilir.

Isis ile Osiris, Nut ile Geb'in, ilk çiftin büyük kardeşleridir. Osiris Geb'den Aşağı-Mısır üzerindeki hâkimiyeti kısmen almıştır ve Seth Güney topraklarıyla yetinmek durumundadır. Osiris ideal bir egemendir ve kızı-eşi Isis ile mükemmel anlaşır. Osiris'in

erkek kardeşi Seth, onun mutlak karşıtıdır. Osiris iyiliktir, iyilikseverliktir, uysallıktır, Seth ise kötülük, şiddet ve suçtur. Yunanlar tarafından Typhon ile bir tutulan, Zeus tarafından son kozmik kavga sırasında mağlup edilmiş canavar, evrenin işleyişi ya da açıklanması bakımından zorunlu tamamlayıcıdır. Zaten, Horus (Osiris'in oğlu ve "halef"i) ile Seth birleşimi Yukarı ve Aşağı-Mısır'ın birliğini sembolize eder.

Erkek kardeşi şerefine yapılan bir şenlik vesilesiyle Seth Osiris'i, kapağını çivileyerek kapatacağı ve Nil'in dalgalarına atacağı bir sandığa sokmayı başarır. Mateme giren Isis saçlarını keser ve üstünü başını yırtar. Sonra da kocasının cesedini aramaya koyulur ve onu, sandığın gövdesine çarptığı bir Ilgın ağacının dibinde bulur. Gözyaşları cesedin üstüne sel gibi akan Isis onu Mısır'a geri götürmeye ve Nil deltasında saklamaya karar verir. Ama devamlı öfke dolu olan Seth sakladığı yeri bulmayı başarır, kardeşinin cesedini alır ve ufkun on dört köşesine atacağı on dört parçaya böler. Sadık kız kardeşi Nephthys'in yardımıyla kocasının cesedinin parçalarını teker teker bulur. İkisi on üç parçayı birleştirmeyi başarır. Hâlâ bir tek tanrının erkeklik organı eksiktir. O sırada Osiris ile Nephthys'in saklı oğlu Anubis işe müdâhil olur. Isis'e tahnitçi yeteneklerini teklif eder ve Oisiris'in bedenini yeniden oluşturur. Kocasının ilk şeklini tekrar görmekten heyecanlanan Isis yumuşak bir şekilde onun üstüne eğilir ve bir öpücükle ona yeniden hayat üfler, bu da Isis'in Horus'a gebe kalma ânıdır. Horus babasını izleyecek ve Seth babasının mirası konusunda kendisiyle boy ölçüştüğü sırada onu yenecektir.

Horus o andan itibaren aynı zamanda hem Osiris'in oğlu, hem de dirilmiş Osiris olarak görülecektir ve Isis dizlerinin üstüne

konmuş genç tanrıyı emzirir vaziyette resmedildiği zaman, diğer emziren ilâhe Hathor ile karıştırılır. Bu mitten, kâh Osiris'i gözyaşlarıyla sulayan şekilde, kâh ise onu kanatlarıyla örten veya lâhdin başında nöbet bekleyen şekilde tasvir edilen Isis'in cenazeler ile ilgili işlevleri neşet eder. Isis ve Osiris'in diriltilmesi işinde ona yardım eden Nephthys "iki gözü yaşlı", "iki bakıcı" diye adlandırılır. Nephthys ölülerin koruyucusu rolünü muhafaza edecektir. Cesetlere bekçilik etmekle görevli iki kız kardeşten biri cesedin başında, diğeriyse ayak ucunda durur, açılmış kanatları onu korur ve ona öbür dünyaya yolculuk etme imkânı verecek hayat soluğunu temin etmek üzere onu yelleyeceklerdir.

Mısırlılar nezdinde batmış Güneş Osiris diye adlandırılır; Doğu'dan tekrar doğduğu zaman Güneş Horus'tur ya da "ufukta doğan Horus" olan Harmakhis'tir -ki bu aynı zamanda, doğan Güneşin kişileştirilmesi, o anıtı diktiren firavun Kefren'in tekrar dirilişinin sembolü büyük Gizeh Sphinx'ini andırır. Osiris Karanlıklar'ı ve Seth ile Apophis'te kişileştirilen düşmanları mağlup edendir.

Aynı şekilde güneş Batı'da gözden kaybolur, ölünün ruhu yeni mevcudiyetlerdeki yıldız gibi yeniden doğmak üzere ölüler Diyarının bulunduğu batıya doğru yolculuğuna başlar.

Anubis

İhmâl edilebilir olmayan sayıda tanrı ruhların yargılanmasına veya Mısırlılar için daha ziyade kalbin tartısına başkanlık eder. Seth -temsil ettiği çöl gibi- kısır olduğundan, kız kardeşi ve karısı Nephthys kurnazlıkla onun bir başka erkek kardeşi

tarafından döllenmeyi başarır. Ama çocuk Anubis doğduğunda Seth'in gazabından endişelenen Nephthys onu çöle terk etmek zorunda kalır. Anubis göçebe köpekler tarafından himaye edilir ve onun köpek görünümü bu sahiplenicilerinden gelecektir. Genellikle, kâh kara bir çakal olarak kâhsa çakal başlı uzun ve ince bir insan olarak tasvir edilir. Isis çocuğu bulduğunda onu yanına alır ve kendi oğlu gibi yetiştirir. Isis'in bu yüce gönüllü davranışından pişmanlık duyacak değildir: Gerçekten de, Osiris dünyayı keşfetmek üzere büyük yolculuğuna çıktığında destekçi ve yoldaş olarak Anubis'i alacaktır. Daha sonra, Osiris erkek kardeşi Seth tarafından parçalara ayrılacağı zaman, Anubis'in tahnitçilik yeteneklerinden istifade eden ilk kişi Osiris olacaktır. Anubis havayla temastan korumak ve etlerinin bozulmasını engellemek üzere onu sargılarla çevreleyecektir ve o andan itibaren de sargıların Efendisi olacaktır.

Psikopomp (ruhların sevk edicisi), mezarlığın tanrısı, (Ölüler Ülkesi) Batı sakinlerinin lideri tanrı-hayvan Anubis, Osiris'in mahkemesi önüne gelinceye kadar ölüye eşlik etmekle görevlidir. Önce, tahniti yönetir ve çok sayıda tasvirde tahnit boyunca veya bunun ardından mumyanın bedeni üstüne yaslanır hâlde görünür. Beden hazırlandıktan sonra ölüyü en yüksek yargıç önüne elinden tutarak götürür ve kalbin tartısına eşlik eder. Terazinin bir kefesine hassasiyetle ölünün kalbini ve diğer kefesine de Ma'at'ı, Adalet'i simgeleyen bir tavuskuşu tüyü koyar. Bazen de mumyanın başı üstüne, ölüye kurtuluşa ermesi için telâffuz etmesi gerekecek sözleri "sufle vermeye" muktedir koruyucu bir bokböceği yerleştirilmiş olur.

Yeni İmparatorluk'un sonunda Anubis psikopomp Hermes ile özdeşleştirilecektir ve Hermanubis adını alacaktır. Yunan yazar Apuleius tarafından tasvir edilen Isis şerefine geçit törenlerinde ön planda tezahür eder. «*Ey mucize! Önce, sırayla karanlık veya şaşaalı görünümüyle, göğün yer altıyla ilişkilerinin tanrısal aracısı görünür. Bir köpeğinki olan başını yukarıda taşır. Sol elinde bir asa taşır, sağ elindeyse yeşermiş bir palmiye yaprağı sallar*» (*Altın Eşek*, Isis Kitabı).

Hathor, semavî İnek

«*Galip göründüğünde, neşelendiğinde, muhterem Senmen Hanımefendisi Hathor, yüzün güzel ola [...]. Sen, kederi bilmeyen, yüzü her gün parıldayan, dansın Hanımefendisisin, şarkıların erbabısın*» (Hathor'a ilâhi, Philae).

Horus'un karısı, İnek tanrıça, neşenin, dansın ve güzelliğin tanrıçası, Mısırlılar için şahikasında koruyucu bir tanrıdır. Doğumun tanrıçası, genç bir firavunu emziren inek görünümünde tasvir edilir. Canlıların sütannesi Hathor, ölülerin sadık eşlikçisidir de. Ölüler dağı üstünde ve mağaralar ile Nil'in sol kıyısındaki Libya'nın dağına kazılmış mezarlar üstünde hüküm sürer. Osiris'in eşliğinde, mistik bir gebelik süresinin ardından bir başka boyutta yeniden doğan ölünün gençleşmesini ve yeniden doğuşunu sağlar.

Dayr el-Bahri'deki bir mağarada benekli derili, başı iki yüksek su kamışı püskülüyle çevrelenmiş bir inek heykeli keşfedilmiştir; bu bitki de hayvanın yaşadığı ve ölünün, ona yeniden yaşama imkânı sağlayan dönüşümü geçirdiği kökensel bataklığı temsil eder. Burası, bir firavunincirinin gölgesinde, onlara en yüksek yargının

önüne varıncaya dek eşlik etmeden önce, öbür dünyaya yolculukları sırasında âyinsel dualar edecek ölüleri karşıladığı yerdir. Elinde bir sistrum, onunla kem ruhları uzakta tuttuğu bir müzik âleti tutan İnek tanrıça ölüyü, semavî Krallığa çıkan merdiveni tırmanmak üzere sırtına çıkmaya davet eder.

Hathor'un bir diğer tecessümü Bastet'tir, onun diğer tecessümü olan Sekhmet'in, kana susamış Dişi Aslanın tam tersi olan, dişiliği ve yumuşaklığı temsil eden Dişi Kedi tanrıçadır.

Thot, kâtip

Khemenu'nun (Hermopolis) ay tanrısı Thot, doğduğu şehirde, dünyanın Yumurtası'nın kuluçkasına yatmış veya "Ogdoad" başlığı altında daha yüce tasvir edilen Hermopolis kaynaklı mitin versiyonlarından birine göre, dört tanrı ile dört tanrıça kılığında maddeleşen ağzından çıkan sesle konuşarak dünyayı yaratmış tanrı olarak görülür. Karaleylek başlı bir insan görünümünde veya siyah ve beyaz tüylü bir karaleylek gibi yahut da bir Habeş maymunu gibi tasvir edilen Thot, çevrimlerin hâkim olduğu ayın ışığını ele geçirir, öyle ki "Zamanın efendisi" diye ikinci bir isimle adlandırılmıştır.

Thot aynı zamanda Osiris efsanesinde önemli bir rol oynar ve yetim Horus'u onu pusuda bekleyen tehlikelerden korumaya, özellikle bir akrep sokmasını iyileştirerek katkıda bulunacaktır. Seth ile Horus'u karşı karşıya getiren bir kavgada Thot Horus'un koruyuculuğunu üstlenir ve Seth'in çıkardığı gözünü yeniden yapar. Horus'un iki gözü ay ile güneştir. Ayın evrelerinin açıklaması da oradan gelir: Seth gözünü çıkardığında bu yeni aydır ve Thot onu iyileştirdiğindeyse dolunay. Horus'un gözü, "Udjat"

düzenin kaos üstündeki zaferini temsil eder. Mısırlılar bu udjat'ı, kem gözü savuşturmak için nazarlık şeklinde taşır. Nehir gemicilerini su aygırlarından koruyan udjat sık sık gemi pruvaları üstünde belirir. Kavganın sonunda, Thot Ennead mahkemesi tarafından yargıç seçilir ve Seth'i mirasını Osiris'in oğluna bırakmaya mahkûm edilir. Zekânın ve kelâmın tecellisi olan Thot yazının, dilin ve bütün bilimlerin mucididir; kâtiplerin erbabı, yasaların yazıcısı Thot onları gözetir ve yeni firavunun adına resmiyet kazandırır.

Tek tanrıcı teşebbüs: Akhenaton

MÖ XIV. yüzyılın ortalarına doğru Mısır dininin dengesi, bir firavunun arzusuyla aniden tek tanrıcığına doğru kayar. O zamana dek en yüce tanrı, etrafında bin tür tanrı olan Amon-Ra idi. Akhenaton'un planı, rahipler tarafından tehlikeli bir devrim olarak yaşanacak, dinî düşüncenin temelden bir altüst oluşunu temsil eder.

Akhenaton'un babası kral III. Amenhotep en parlak krallardandı. Mısır refah içindeydi ve barış hâkimdi. Firavun sıfatı taşıyan III. Amenhotep büyük bir mimardı ve de Amon kültüne ve firavunlar başkentine hürmet eden Thebai'nin kült merkezini geliştirdi. Düzen egemendi ve büyük şenlikler kral Amenhotep'in hüküm sürmesini ve etkililiğini kutluyordu. Kral diğer yandan tanrılaştırılmış firavun kültünü geliştirdi ve inanışın heykelleri çoğaldı. Oğlunun coşmasının ön habercisi Amenhotep kendini "göz alıcı Aton" (Ra'nın tecellisi olan güneş diski) ilân etti ve Thebai'de bir saray inşa ettirdi: "Göz alıcı Aton'un alanı".

VI. Amenhotep on yaşında tahta çıkışından itibaren, Güneş tanrının duyumsanan veçhesine tapınmayı seçerek hemen hemen Aton'a müstesna bir kült tesis eder: Bizzat güneş diski veya daha ziyade ondan sudur olan ışık. Eski inanışları hükümsüz kıldı ve de tanrının "saklı" gizeminin korunduğu önceki tapınakların karanlık ve kapalı mimarisiyle tamamen tezat, açık avlularla yapılmış abidevî bir külliyenin inşasına teşebbüs etti. Tapınak artık ışıkla dolu idi.

Kral ile geleneksel ruhban sınıfı arasındaki karşıtlık katlanarak sürüyordu. Genç adam VI. Amenhotep adını Akhenaton (Aton'a taraftar olan) olarak değiştirmeye ve bütünüyle Aton kültüne adanmış yeni bir başkent kurmaya karar verdi. MÖ 21 Şubat 1351'de (bu tarih astronomik hesaplamalar sayesinde bilinebilmektedir), kısa zamanda Akhetaton ("Aton ufku", günümüzdeki Tel el-Amarna) diye adlandırılacak olan ve doğan güneşe karşı Aton'a ilk büyük duasını yapacağı, Thebai'nin kuzeyinde yer alan 250 km. uzaklıktaki yeri seçti. Şiddet ile değil, metanet ve inat ile Akhenaton eski tapınakları ortadan kaldırmaya veya en azından onlara artık finansman ayırmamaya ve imtiyaz tanımamaya koyulacaktır. Ona göre, insanlar ile sırrına erilemez bir tanrı arasında aracılığa mahir tek merci olan uzmanlaşmış bir ruhban sınıfı dolambacından kaçınarak, anlaşılır basit bir imge empoze etmek söz konusudur. Bundan böyle, tanrısallık ile insanlar arasındaki bu aracı rolünü bizzat kendisi oynayacak ve yaratıcı güneş tanrının yeryüzündeki dengi hâlini alacaktır. Akhetaton'un teşebbüsü, sayıca büyük bir ruhban sınıfının yerine teokratik mutlakiyetçiliği koyarak eski dinin her

mitolojik kısmını ve teolojik ağırlığını yürürlükten kaldırması bakımından devrimcidir. Aton iyilikleriyle toprağı kaplar ve Akhenaton bu mutlak iyilikseverliği, Tel el-Amarna'daki mezarı üstüne kazınmış -ve Davut bölümünün 104. âyetiyle benzerliği çok şaşırtıcı olan- bir ilâhide över: «*Göğün ufkunda doğuşun göz kamaştırıcıdır ey canlı Aton, bütün yaşamın yaratıcısı! Doğu'da gökte doğduğunda, her yeri güzelliğin doldurur. Yerin üstünde yüksekte, güzelsin, büyüksün, ışık saçansın. Onları yarattığın oranda, ışınların her diyarı yalar. Sen Ra'sın, ışınlarını sınırlarına eriştirirsin, mâşuk oğlun için onları birleştirirsin. Uzakta olsan da ışınların yeryüzündedir. Sen görülürsün, ama yolun görülmezdir*».

İyiliksever tanrıya beslenen bu aşk kralın yakın çevresinde yeni bir hedonizmle, beden kültüne, yalın bir mutluluk kültüne, aile hayatı kültüne, kısacası, gündelik bir mucize olarak güneşin dönüşü misali, algılanan hayatın kültüne dönüştü. Bütün bu hayırlar, bitmek bilmez bir şükür şekline bürünen, kralın mütemadiyen arzıendam eden zühdüyle güvence altına alınmıştır. Ölüm artık, bütün ömür boyu süren daimî bir hazırlık çalışmasına konu olan nihaî hedef değildir. Ölüm kederli hâle gelir ve Akhenaton tarafından yazılmış bir metinde, bir firavun ilk kez gelecekteki ölümüne, babası Ra'nın sinesinden dönen bir şahinin uçuşu olarak değil, Akhenaton'a (kralın ruhsal deneyimini maddeleştiren şehrin adı) gömülmesi gerekecek bir beden olarak imâda bulunur. Akhenaton'un mistik devriminin, geleneksel âyinleri yapmaya devam eden Mısır halkı üzerinde pek de etkisi olmaz. Akhenaton sarayda mahpustur ve bu aynı yerde kralın bulunuşu

ancak güneş inancı ve âyinleri etrafında hissedilmektedir. Kral sarayı ile tapınaklar arasında tahtırevanı üstünde büyür, zira temiz olmayan toprağa basmamalıdır. Akhenaton şehrinde bile, saraylarda ve tapınaklarda olan bitenden uzakta yaşayan halk geleneksel dinî zeminlerde yaşamaya devam eder. Bayramlar seyrekleşir ve onların en büyüğü, ülkelerinin hazinelerini Aton Ufku önüne bırakmak üzere dünyanın dört bir köşesinden gelen heyetleri şaşaa ile karşılayan Akhenaton'un krallığının XII. yılında kutlanmış olacaktır: Altın, içkiler, köleler, silahlar, çömlekler, hayvanlar, vb.

Akhenaton'un krallığının son yılları birçok yasla gölgelenir: Kızlarından üçünün, annesi Tiyi'nin ve sonunda karısı Nefertiti'nin ölümü. Suriye'deki ve Filistin'deki çok sayıda askerî aksilik ve belki de kralın ailesindeki bütün bu ölümlerin sorumlusu olan bir veba salgını, geleneksel bir ruhban sınıfının yanında onun teşebbüsünü hezimete uğratmaya katkıda bulunur: İhmâl edilmiş tanrılar intikam almıştır. Akhenaton yirmi yedi yaşında ölür, kızı Merytaton halefi olur iki yıl tahtta oturduktan sonra o da ölür. İsmini Amon'a tâbiiyetinin işareti olarak çabucak Tutankhamon olarak değiştirecek oğlu Tutankhaton, baba dinini terk eder. Akhenaton'un buyruğuyla tapınak duvarlarına kazınmış Amon adı restore edilir ve Aton'un isminin izi bile kalmaz. Bu kısa tek tanrıcılık belirişi, Fransız İhtilâli altında, vahye dayalı hakikî bir dinden ziyade, en üstün Varlık gelgeç kültünü daha fazla anımsatır -birkaç bin yıllık bir dinde on yedi yıllık bir parantez. Amarna karakterli kültürden kalacak olan şeyler, özellikle sanata ilişkindir. Poetik sanatlar: Tanrıya veya krala

hasredilmiş âyinler ve ilâhiler büyük bir ton serbestliği kazanır. Heykel sanatında ve resimde daha realist bir tasvirin karakteristik ve aynı zamanda da yeni bir estetik arayışının ilham verici birtakım detayları ortaya çıkacaktır. Günlük hayatın bazı sahnelerinde resmedilen aile imgesi, tartışmasız yeni bir temadır. Akhenaton'a, Nefertiti'ye ve kızlarına ünlü badem gibi gözleri veren yörüngede göz kıvrımlanır ve büyür. "Realist" sanatçılar kalçanın ve karnın kıvrımlarını, delinmiş kulakları, sarkmış derileri tasvir eder.

Ruhların yargılanması

Terazi, köprü ve samsara

«Yargılandım ve masum bulundum; düşmanlarım üstünde gücüm var; bana ettikleri şeyler geçmişte kaldı. Gücüm, korumamdır. Ben Osiris'in oğluyum. Babam gövdesini düşmanlarına karşı korudu» (*Ölüler kitabı*).

İnsan, eylemlerinin âdil bir karşılığına özlemi göz önünde bulundurulduğunda, öbür dünyadaki geleceğine dair can alıcı soruyu nasıl çözmüştür? Âdil olan ile olmayan açısından çözüm basittir: Mitolojilerin birçoğunun yaptığı gibi, bir insanın iyi ve kötü eylemlerinin o sırada değerlendirileceği bir ulvî yargılama tahmini yürütmek kâfidir.
Yunan mitolojisi gibi bazıları ayrıntılara bulaşmaz ve Yer altının, bir ucu Tartar'a, diğeri de Elysium Çayırları'na çıkan "Hakikat çayırı"nda oturan üç yargıcının önünden basit bir geçiş tahmini yürütür.

Terazi

İnsanların eylemlerini değerlendirmek üzere, dünyanın bütün pazarlarında her daim kullanılan pratik yol, en basit olanıdır: Kefelerinden birine, ebedî istirahat adaylarından her birinin iyi eylemlerinin, diğerineyse kötü eylemlerinin

konacağı bir terazi kullanmak yeter. Hristiyanlarda, Aziz Michael bu ulvî tartı işiyle görevlendirilmiştir, ama görevini son Yargılama sırasında, yani âhir zamanda, ölüler ilâhî mahkemenin önüne gelmek üzere mezarlarından kalkacağı sırada yerine getirecektir. O günü beklerken ölülerin ruhları, çoğu kez onları bir süreliğine arafa yönlendirmeye karar veren Aziz Petrus'un önünde bulunur. Bu aşamada cennet hiç günah işlememiş ve inayet hâlinde ölmüş azizlere, cehennem de kâfirlere ve onarılamaz suçlar işlemiş olanlara ayrılmıştır. İlk sayfalardan itibaren Tanrı, terazi ve muhtelif şefaatçiler yardımıyla her bir kişi için kişiye özgü bir yargı beyan eden en yüksek Yargıç gibi sunulur.

Mısır mitolojisinde müteveffa, Ölüler krallığının en yüce egemeni olan Osiris'in krallığının kırk iki temsilcisi önüne çağrılır. Ama Osiris bir yargıç değildir, sadece Ma'at'ın yargılamasının şahididir. Anubis tarafından kılavuzluk edilen müteveffa terazinin önüne gelir ve "olumsuz itirafı"nda bulunur: «Kötülük etmedim, şiddet uygulamadım. Çalmadım. Kalleşçe adam öldürmedim. Yalan söylemedim. Kimseyle düzüşmedim, evli kadınla ilişkiye girmedim [...]» ve sonra da gerçekleştirdiği iyi eylemleri beyan eder. Çoğunlukla Anubis tarafından tutulan terazinin bir kefesine Ma'at'ı temsil eden veya bizzat Ma'at, Adalet tanrıçası olan bir tüy, diğer kefesine de müteveffanın kalbi konur. Thot (Bilgi ve kutsal yazı tanrısı) yargılamanın sonucunu kaydeder. Ma'at'ın tüyü ile ölünün kalbi aynı ağırlıktaysa, ruhu âdil bulunur ve öbür dünyanın zevklerini tatmaya kabul edilir.

Tersi durumda, "yutan", "kalpleri yiyen" tanrıçaya yollanır ve ikinci kez ölür. Kurtarılabilir olan ruh uzun ve ızdıraplı bir arınma olan bir cezaya çaptırılır. Şifa bulmaz ruhlar için ceza ebedî olacaktır.

Köprü

İslâm'da ölüler bir kılıcın keskin tarafı kadar ince, alevli bir uçurumun üstündeki kaygan ve tehlikeli bir köprüyü aşmak zorundadır. Bu tehlikeli geçiş, aynı mezarda yer alan Münker ile Nekir melekleri tarafından yapılan sorgudan sonra nihaî sınav olacaktır. İki melek müteveffanın ruhunu ayağa kaldırır ve ona üç soru sorar: «Senin Rabbin kim? Senin peygamberin kim? Senin dinin ne?». Cehennem çukurlarının üstünde duran köprü müminlerin cennete girişini temin eder. Köşesinde ayakta duran peygamber Allah'a şöyle dua ederek ölülerin ruhlarını cesaretlendirir: «Rab onları koru! Onları koru!». Bazıları, «bir göz kırpması kadar, diğer bazıları şimşek, bulut, kayan yıldız, rüzgâr, deve kadar, başka bazılarıysa koşu yarışına sokulmuş bir insan kadar hızlı» geçecektir. Buna rağmen köprüden düşecek olanlar o anda kendini cehennemde bulacaktır. «*Bu sınamanın korkusu ve ağırlığı apaçık olacaktır*» (İbn Ebi'd-Dünya, Taberanî ve el-Hakîm).

Allah'ın cenneti Hristiyanlarınkinden çok daha caziptir. Vaat edilen zevkler arasında huriler, şehvetli genç ve güzel kızlar, serin pınarlar, şaraplar akan nehirler ve sarhoş edici kokuları olan çiçekler yer alır.

Reenkarnasyon

«Can veren ruhu ona tekrar girer/ Beden başlangıcına döner/ "Ben" nasıl korunabilecektir?» (Lie Tseu, *Mükemmel Boşluğun Hakikî Klasiği*).

Budizmde olduğu gibi Hinduizmde de insan kaderini (*karma*) gerçekleştirir ve ölümden sonra, geçmişteki eylemlerine göre canlılar âleminin hiyerarşisinde yükselebilen ya da alçalabilen yeni bir formda tekrar yaşar. O hâlde, insanın öbür dünyaya uğrayışı çok kısadır. Ruh birçok cehennemin veya cennetin birinde konaklayabilir, ama her hâlükârda, lâyık olanlar bir adam veya bir kadın bedeninde, kötü bir hayat sürmüş olanlar ise bir hayvan ve hatta bir bitki bedeninde tekrar tecessüm edecektir. Bir ruh bitkisel formda iki milyona kadar, hayvansal formda altı milyona kadar ve insanî formda ise iki yüz milyona kadar reenkarnasyona uğrayabilir. Nihaî amaç, art arda gelen bu yeniden doğuşun cehennemî döngüsünden (*samsara*) çıkmak ve ulvî bilgiyle uyanışa (*bodhi*) erişmektir.

Çinli filozoflara göre bilge, perhiz ve meditasyon yoluyla mümkün mertebe bedenini törpülemek üzere harekete geçer. Bedenini terk ettiğinde, hemen hemen hiçe, hakikî bir yokluğa indirgenir. Fakat azizler için doğru olan, on tanrısal kral mahkemesi önüne celbedilen fânilerin müştereği değildir. Onların çoğu hemen yeniden doğuş çemberine tekrar yollanır. Korkunç cehennem, onlara ne mutlu ki bir süreliğine -sonraki reenkarnasyonundan önce iki yıl dört ayı geçmeyecek şekilde- çeşitli eziyetlerin uygulanacağı

büyük suçlar işlemiş veya adam öldürmüş olanlara ayrılmıştır. Bodhisattva Dizang, ardışık hayatları boyunca insanlara yardım eden Bodhisattvaların rolüne uygun biçimde, ölülerin ruhlarına cennete ulaşma imkânı sağlamak için dünyayı kateder.

◆◆◆

FENİKE

«Beklenen mesken inşa edile
Beklenen saray dikile
Sapon'un yükseklerinin ortasına
Hane bin dönüme yayıla
Saray iki bin hektara»

Baal sarayının inşası,
***Baal devri tabletleri*, Ugarit**

Fenike mitolojisi aslen, Yunan, Mısırlı ve Romalı birkaç yazarın şahitliği etrafında ve arkeoloji yoluyla -ve hatalı olarak- malumumuzdur. Fenike'nin kapladığı topraklar az çok günümüz Lübnan'ına tekabül eder. Denizci Fenike halkı başlıca şehirlerini kıyıya diker ve bunlar, bize onların panteonu ve âyinleri hakkında en fazla malumatı bırakmış olan Tyros, Sidon, Ugarit ve Byblos sit alanlarıdır. Byblos sit alanının mesken edinilmesi, 5000 yıl geriye gider ve Ugarit -günümüzde Suriye'deki Ras Şamra- ise iki bin sene daha eskidir. MÖ VIII. yüzyıl civarında bir Fenike prensesi Didon denizi aşar ve günümüzde Tunus'taki kıyıda Kartaca şehrini kurar. Romalıların zaferiyle ve şehrin yıkılmasıyla sonuçlanan Kartaca savaşları galiplere, Fenike dininin "barbarca"

diye görülen törenlerini keşfetme imkânı sunmak yanında, onu haz ile lekeleme vesilesi de olacaktır. Orada kitlesel olarak uygulanmış olacak insan kurban etme törenlerini betimleyen Romalılarınkiler gibi Yunan anlatıları da tarihsel gerçeklikten çok anti-Kartaca propagandasıyla ilişkilidir. O anlatıların müellifleri işi bazen, sık sık "barbarca" diye nitelenen Fenike dini bakımından tam bir husumet sergilemeye kadar vardırdıklarında, farklı mitolojiler arasında bazen alelacele benzeştirmelere kapılırlar. Fenike törenlerinin "barbarlığı", Baal'ın Moloş adı altında çocukları yiyen bir canavar olarak betimlendiği İncil'de birçok yerde aynen ifşa edilir.

Kaynaklar

Mitolojiyi ele alan Fenike metinlerinin enderliği göz önünde bulundurulduğunda, komşu halklar tarafından yeniden kaleme alınmış olan metinleri hesaba katmak dışında bir yolumuz yoktur. Mısır ile Fenike arasındaki ticarî mübadele, özellikle de Fenike orman ürünlerinin satılması, iki halk arasında kültürel mübadeleye ve de izlerine *Piramitler Metinleri*'nde rastlanan, mitlerinin iç içe geçişine sebebiyet verir. Ugarit'te (Ras Şamra) 1929'da keşfedilen tabletler, bir diğer önemli bilgi kaynağını oluşturur. Mitolojik anlatılara gelince, en kapsamlısı, MÖ X. yüzyılda Beyrut'ta doğmuş Fenikeli rahip Sankhuniathon'un yazılarından çevrilen, Byblos'lu Philon'un *Fenike Tarihi*'dir; bununla birlikte, kayıp olan Philon'un *Tarih*'ini ancak, MS IV. asır Kayserya piskoposu Eusebius'un *Evanjelik Hayata Hazırlık* başlıklı kitabı kapsamında biliyoruz.

Dünyanın kökeni

Philon'un anlatısına göre, kaosun karanlıklarında, burgaçlanarak kendi üstüne kapanan ve kendi kaynağına âşık olmakla sonu gelen şiddetli bir rüzgâr esmiştir. İlk esintinin kendisiyle bu birleşimi arzuyu doğurmuştur. Philon olayların gelişimini şöyle nakleder: «*Her şeyin başlangıcı budur. Fakat zekâ onun eserini teşhis edemedi; onun birliğinden Mot [Ölüm] doğdu. Kimileri ondan çamuru anlar, diğerleriyse suyun kokuşmasını*».

Hareketsiz ve verimsiz yaratıkları nüve hâlinde içeren bu kendiliğinden türeyiş, görünüşe göre Mısırlılardan alınmış bir tür kozmik yumurtadan çıkmıştır. «Gökte hemen Mot [Ölüm], Güneş, Ay, küçük ve büyük yıldızlar parladı». Birden fışkıran ışık suların gökten ayrılmasını tetikler. «İlk rüzgâr Kolpia karısı Baab ile, Aeon'u ve Protogonos'u [Ağabey] dünyaya getirecektir. Bu ilk insanlar ellerini, Yunanlardaki Zeus olan, Fenikelilerde göğün efendisi anlamına gelen Beelsamin diye adlandırdıkları Güneş'e doğru kaldırır». Sonra da Aeon ile Protogonos, ateşin kullanımını keşfeden ve devler doğuran Işık (Phos), Ateş (Pyr) ve Alev (Phlox) adlarını taşıyan ölümlü çocuklar dünyaya getirir.

Yavaş yavaş ilk insanlardan türeyenler insana faydalı çeşitli teknikler bulur. Agreus'a ve Halieus'a, kara ve su avcılığını bulmuş olma payesi atfedilir. Chrysaor, demirin ustası, aynı zamanda ilk deniz sefercisidir ve dilbazlığı, sihri, olta iğnesini, misineyi ve salı icat etmiştir! Diğerleri de tuğla ile duvar örme sanatını icat ederler. Onlardan türeyen ve Philon'un Fenike'de Byblos sakinlerince çok hürmet edilen bir heykellerinin mevcut olduğuna şahitlik ettiği Agros ile Agrueros mimarlığı ve ev inşasını mükemmelleştirir.

Philon'un kozmogonisinin devamı, Yunan unsurlarıyla öylesine iç içe geçmiştir ki -ve zaten bu ilk insan-tanrılara verdikleri Helenik isimlerden de gayet iyi anlaşılmaktadır- onda katışıksızca Fenikeli unsurları ayırt etmek çok zordur.

Her şehre ait bir tanrı ya da tanrılar

«Mitler onlarda kaygan bir hâlde kalmıştır ve tanrılar da, çok sayıdaki feodal derebeyi gibi ülkeyi bölüşür» (Gaston Maspero, *Doğu Halklarının Kadim Tarihi*, 1982).

Demir çağından önce gelen Fenike şehirleri, Kenanlılar tarafından inşa edilmişti. Onları kuran az çok efsanevî karakter, İncil'e göre Süleyman'a kendisiyle aynı adı taşıyan bir mimar göndermiş olan Tyros kralı Hiram'dır. Birçok ikincil tanrı, başlıca üç tanrının kenarında yüceltilirdi. Bu tanrıların en önemlileri arasında, deniz ve mevsimler üstünde hüküm süren Khusor, yıldırıma egemen Reşef, pınarlara ve yer altı sularına egemen Aliyan, buğdayın hâkimi Dagon, hekimliğin hâkimi Şadrapa, zanaatkârlar üstünde hâkim olan Hijon öne çıkar ve Sydyk ile Misor ise adalet ile doğruluğun kişileştirilmesidir.

Bununla birlikte Fenike panteonuna, El ile Dagon'un (Yunanların Kronos'una tekabül eden tanrı) oğlu ve isminin onun kültüne mâledilen bir niteleyiciye eşlik ettiği güçlü Baal figürü baskındır: Böylece Baal Markodes kutsal dansların tanrısıdır, Baalshamin göğün tanrısıdır ve Baal Bek güneş tanrıdır. Baal-Zebub'a (Belzebuth olacaktır) gelince, onun ismine birçok semantik yorum verilir: "Hükümdarların Efendisi", "sineklerin Tanrısı", ve hatta "çerçöp tanrısı" -ki bu hakaretamiz adlandırma İncil'de, günahkâr bir melek sayılan bir barbar tanrısına yüklenir.

Ugarit'in tanrıları

Ugarit'te bulunmuş metinler, âyinlere ve dualara dair açıklamaların dışında, büyük tanrı Baal'ı, en yüce kadim tanrı El'i, Baal'ın kız kardeşi ve karısı Anat'ı, Aşk ve Savaş tanrıçası İştar'ı ve Güneş tanrıçası Şapaş'ı anar. Bazen başında ışınlardan bir taç ile tasvir edilen güneş tanrı Baal Fenike halkının başlıca koruyucusu idi. Baalbek'e, ona adanmış şehre gelince, Yunanlar onun adını Heliopolis olarak tercüme etmişti. Baal'ın öznitelikleri (boğa, üzüm, nar) onu esasen bereket ve yaratıcı güç tanrısı, krallığı karısı İştar ile paylaşan tanrı gibi gösterir.

Fırtına ve bereketli yağmur tanrısı Baal, Ugarit'te bulunmuş en büyük mitolojik metnin, *Baal Devri*'nin kahramanıdır; bu metnin temalarından biri, eski tanrı El ile genç Baal'ın anlaşmazlığıdır. El, en yüce Varlık olarak kalır, ama Baal tanrıların kralı olacaktır. Okyanus tanrısı ve doğanın tahrip edici gücü Yam'a, hem de Baal'ın bedeninde beslenen ve onu her sene hasat mevsiminde öldüren Mot'a, Ölüm tanrısına meydan okuyacaktır. Fakat Baal yeni bir ziraat mevsimini muhafaza etmek için baharda yeniden dirilir ve Mot bu yeniden doğuş esnasında toprağın altında gözden kaybolur; bu, bereket mitlerinin çoğunun alışıldık şemasıdır.

Byblos'un tanrıları

Byblos'un en eski tapınağı Byblos'un Hanımefendisi, tanrıça Baalat Gebal'a adanmıştır. Şehrin sahibesi olan bu tanrıça, Mısırlı tanrıça Hathor ile birçok vasfı (inek boynuzları, güneş diski, dar elbise) paylaşır ve onun gibi kral ile şehre iyilikseverlikle göz kulak olur.

Byblos'un en önemli tanrılarından biri, Adon'dur (İncil'de, Mezopotamyalı Bitki Yetiştirme tanrısı Tammuz adıyla geçen, İbranice

kökenli adı "efendi" anlamına gelen, Yunanların "Adonis"i). Adon -mitin Yunan versiyonunda, Aphrodite'nin, Ares tarafından gönderilen yaban domuzu tarafından öldürülmüş âşığıdır- kültü Byblos'tan Yunanların onu keşfettiği ve bütün Akdeniz ülkelerine yayılmadan önce benimsediği Kıbrıs'a taşınmıştır. Adonis mitinin kaynağıyla ilgilenmiş olma ve de bizlere Adonielerin, Byblos'taki Astarte tapınağında onun şerefine kutlanan bayramların betimlemesini sunma payesi Samsatlı Lukianos'a kadar uzanır (MS I. yy.): «*Byblos'ta, Adonis'in şerefine sırların kutlandığı bir Bylos'lu Venüs tapınağı gördüm; ben de irşad oldum. Şehrin sakinleri Adonis'in öyküsünün ülkelerinde geçtiği iddiasında; bundan dolayı, kamusal bir yasla Adonis'in ölümünü anarak bu âlemleri kurumsallaştırmışlar. Bağrı yırtan feryatların ardından ve yeterince ağladıktan sonra, ölüye bir cenaze adağı kurban sunuyorlar; sonra, ertesi gün de Adonis'i dirilmiş ve göğe yükselmiş ilân ediyorlar. Tıpkı Apilerinin ölümünden dolayı Mısırlıların yaptığı gibi saçlarını kesiyorlar. Adonis'in güzel saçlarına kurban adamak için çok süslü kadınlar bir gün boyunca ilk gelene vermeye mahkûm ediliyor. Bu esnada, bu fahişeliğin gerçekleştiği yer sadece yabancılara açık oluyor. Venüs'e [Astarte] bundan kazandıkları parayla bir kurban sunuyorlar*» (*Suriye Tanrıları Üzerine*).

Bayramdan önceki günler boyunca şehrin sakinleri sunaklarda, genç tanrıyı temsil eden heykelcikler yanında, çiçek sepetleri ve hızlı gelişen bitkilerin ekildiği çömlekler sergiler. "Adonis bahçeleri" denen bu ekinler kökleşecek yer olmadığından hızla solar ve genç tanrının kısa ömrünü sembolize eder. Bayramın ikinci günü, yas ve keder yerini neşeye bıraktığından, Adonis'in dirilişi

şerefine adanmıştı. Bâbil, Asur, Yunanistan ve Roma'ya varıncaya kadar kutlanan Fenike Adonis bayramının, Osiris'in dirilişinin aynı şekilde kutlandığı Mısır'da da eşdeğeri vardı.

Şenlik zamanı olan her baharda, Lübnan'da, Adonis'in dirilişinin sembolü kırmızı dağ lâlesi açar ve Byblos ile Baalbek arasında akan bir nehrin suları, Adon tarafından dökülen kan gibi kızıla boyanır. Samsatlı Lukianos buna şaşırır: «Keza, her yıl, kendi rengini yitirip kana belenen bu nehir denize dökülür, geniş bir kısmı kızıla boyar ve Byblos'lulara yas zamanını bildirir. Aynı günlerde, Adonis'in [nehrin kaynağı olan] Lübnan tepesinde yaralandığı ve kanının suya ulaşarak nehri değiştirdiği ve onun akışına taşıdığı takma adı [Adonis] verdiği anlatılır». Samsatlı Lukianos efsaneyi naklettikten sonra, ona bir Byblos sakininin önerdiği, bu fenomenin fiziksel açıklamasıyla daha çok tatmin olduğunu söyler: Yağmur mevsimi nehrin suyuna alüvyonlu kırmızı toprağı taşır.

Tyros'un üçlemesi

Tyros'ta, tanrı üçlemesi, Melkart, Astarte ve Baal'dan oluşturulmuştur. Baal'ın oğlu Melkart, Şehrin vâsi tanrısı idi. Tyros kralı Hiram onun şerefine MÖ X. yüzyılda bir tapınak inşa ettirmiştir. Şehrin koruyucusu olarak Melkart onun ana faaliyetine, Tyros kıyıları boyunca bol bulunan bir deniz kabuklusu olan ve Tunus sahilindeki Kartaca ticaret merkezi kolonilerinin zenginliği kadar Tyros'un zenginliğini meydana getirecek iskerletten [dikenli salyangoz] çıkarılan mor boyanın kârlı ticaretine göz kulak olur. Üstelik bu zenginlik kaynağının keşfi, bir gün nehrin kıyısında gezinirken köpeğinin bir iskerletin kabuğunu kırdığını ve ağzının bir anlığına güzel bir mor renge boyandığını gören Melkart'a

atfedilir. Tyros'un önemli ticarî faaliyeti, Melkart kültünün bütün Akdeniz'de yaygınlaşmış olmasını açıklar. Yunanlar Melkart'ı Herakles ile bir tutuyordu ve Akdeniz'in girişinin işareti olan Herkül sütunları uzun zaman "Melkart sütunları" diye de adlandırılmıştır. Her yıl bir seremoni, Adonis'in dirilişi gibi, Melkart'ın dirilişini kutluyordu.

Bu büyük tanrılar dışında, Tyros panteonu, Baal Şanem (Göğün efendisi), Baal Şaphon (Rüzgarların ve deniz akıntılarının tanrısı) ve Baal Malaje (Denizlerin efendisi) gibi bir dizi tanrı içerir.

Sidonioslu tanrıça

Sidon sakinleri Baal, Astarte ile, Adonis gibi ölmüş ve yeniden doğmuş ve de Yunanlar tarafından Hekimlik tanrısı Asklepios ile eş tutulmuş sağaltıcı tanrı Eshmun'dan oluşan bir üçlemeyi yüceltir.

"Muharebelerin Efendisi", Aşk ve Savaş tanrıçası Astarte, daha sonraları Yunanların Aphrodite'si ile bir tutulacaktır, ama Mezopotamya'nın İştar'ı ile ve Perslerin Anahita'sı ile de çok sayıda ortak özellik taşır. İncil'de "Sidonios tanrıçası" olarak geçer, zira Sidonios'un kralları Astarte rahipleridir. Kartaca'da ise o, Baal'ın karısı, korkulan tanrıça Tanit'tir. Diğer Ortadoğu tanrıları gibi, yukarıda anılan Fenikelilerin başlıca ilâhesi de çok sayıda kılığa bürünür ve kadın avcı olarak da temsil edilir. Venüs gezegeni olarak, aynı zamanda hem Savaş'ı ve avı yöneten sabah yıldızı hem de Aşk ile cazibe tanrıçası akşam yıldızıdır. Astarte adı çeşitlilik gösterir ya da onu niteleyen sıfatlar ona eşlik eder. Böylece, (birçok semitik halk tarafından yerel tanrıçaya verilen ad olan) ***hanım*** anlamına gelen, Byblos Hanımefendisinin "Baalat" ya da "Ba'alat" adı öyle görünüyor ki Astarte'nin sıfatlarından biridir.

Bal Hammon ile Tanit

Büyük Kartaca tanrısı Bal Hammon, ışığın, ateşin ve sıcaklığın hâkimi olan eril ilkeyi temsil eder. Kartaca *tophet*'inde (kutsal açık hava mekânı) çocukların küllerini ve kemiklerini ihtiva eden muhafaza kapları yerleştirilmişti. Uzun süre, "Korun efendisi" diye nitelenmiş Baal Hammon'a çocuk kurban etmeler teması üstünde oyalanıldı, ama bugün tophetlerin hiç kuşkusuz sadece ölmüş veya ölü doğmuş çocukların mezarları olduğu ve Baal'a insan kurban etmenin istisnaî durumlara bağlı olduğu düşünülüyor.
Baal Hammon, doğurganlık ile berekete, doğuma, topluluğun sayıca artışına ve korunmasına göz kulak olan Tanit'in kocası idi. Tanit aynı zamanda Tanit Pene Baal, "Baal'ın yüzü" diye de anılıyordu. "Tanit'in işareti"nin -kesinlikle, kaldırılmış kollarla dua eden bir tasvir- eşliğinde onun adı binlerce Kartaca mezar taşında görülür.

Kartaca'nın kuruluşu

Fenike efsanesinin en ünlü kesitlerinden biri, Vergilius tarafından *Aeneis*'te anlatılan Dido ile Aineias'ın aşkları, onu hatırı sayılır biçimde değiştirerek Kartaca'nın kuruluşunun -Antikçağ'dan beri bu olay için öne çıkan tarihlerden biri MÖ 814 yılıdır- aynı oranda mitsel anlatısını temel alır. Dido Fenike efsanesinde, Tyros kralının kâh Dido kâhsa Elissa diye adlandırılan bir kızıdır. Şehrin kuruluşuna dair başlıca anlatı, Vergilius'un bir çağdaşı tarafından yazılmış bir metni temel alan, Junianus Justinus'unkidir (MS III. yy.). Fenikece bir kökten türemiş Dido'nun adı "Göçebe" veya "Kaçak" anlamına gelir. Tyros kralı tahtını kızı Elissa ile oğlu Pygmalion'a devrettiğinde şehir halkı, henüz bir çocuk olan

Pygmalion'un tek başına krallık yapmasına karar verdi. Elissa kraliyet hiyerarşisinde ikinci sırada gelen Melkart rahibi ve rivayete kulak kabartmasının ona çok büyük bir servet bağışladığı amcası Acerbas ile evlendi. Pygmalion serveti ele geçirmek için Acerbas'ı öldürdü; kendisini bekleyen kaderden kaygı duyan Elissa kaçmaya karar verdi. Pygmalion'a, onun sarayına yerleşmeyi istediğini söyledi. O da Elissa'ya kocasının altın dolu çantalarını taşımak -aslında ele geçirmek- için ona yardım edecek hizmetkârlar temin etti. Ama genç kadın hizmetkârlara çantaları, kocasının ruhuna kurban olarak denize boşaltmalarını emretti. Çantaları kumla doldurttu ve hilesi başarılı oldu: Pygmalion'un tepkisi düşüncesinin dehşete düşürdüğü hizmetkârlar prensesi sürgün gittiği yere kadar izlemeyi kabul etti, Melkart'ın birçok rahibi de peşinden gitti. Sürgüne giden yolcular Kıbrıs'ta, kendilerini Aphrodite kültüne adamış seksen genç kadını eşleri yapmak üzere aldı.

Nihayet Elissa ve maiyetindekiler Kuzey Afrika kıyılarına vardı ve genç kraliçe oranın sakinlerine, yolculuğuna devam etmeden önce kendisine yerleşeceği "bir öküz derisi büyüklüğünde" küçük bir toprak vermesi için yalvardı. O esnada Elissa hemen deriyi, o zamandan beridir Byrsa (Yunancada "öküz derisi" anlamına gelir) adını taşıyan komşu tepeyi, kıyı kerteriz alındığında bir yarım daire oluşturacak şekilde çevrelemek üzere uç uca yerleştirdiği çok ince kayışlar hâlinde kesmeye koyuldu ve böylece derinin sınırlandırılmış yüzeyi büyüdü (dört kilometre!). İlginçtir ki aynı hikâye Nepal'de de anlatılır. Kangma adlı bir kadın kraldan, Budha Amithâba şerefine bir şapel inşa etmek için bir manda derisi büyüklüğünde bir arsa istemişti. Aynı kesme çalışması kadına Katmandu yakınında devâsa Bodnath Stupa'yı inşa etmeye

yetecek bir araziyi çevreleme imkânı sağlar. Yeni gelenler, komşu Fenike'nin ticaret merkezi kolonisi olan Utica sakinlerinin yardımıyla şehirlerini, Byrsa tepesine inşa etti. Temelleri kazdıkları sırada önce -şehrin refahı tadacağının, ama bir gün mağlup edilip tâbi kılınacağının işareti olan- bir öküz kafatası, sonra da şehrin zaferler kazanacağına delâlet eden bir at kafatası buldular.

Bir gün Numidya ya da Moritanya prensi Iarbas, Elissa ile evlenme niyetini bildirdi, aksi hâlde Kartacalıları silahlarıyla ezecekti. Ama habercileri işin doğrusunu kraliçeden gizledi ve ona Iarbas'ın bir Fenikelinin ülkesinin bilimleri hakkında ders vermek üzere krallığına gelmesini istediğini anlattı. Elissa'nın kimin gönüllü olduğunu soracağı sırada Fenikeliler kimsenin Barbarların ülkesinde yaşamaya gitmek istemeyeceğini beyan ederek homurdandılar. Elissa onları azarladı ve âdil bir insanın ülkesini korumak için hayatını adamaya muktedir olduğunu söyledi. O zaman haberciler kraliçeye Iarbas'ın hakikî isteğini ifşa etti ve ilk kocasına sadık kalmayı yeğleyen Elissa kendini hançerlemeden önce üstüne çıkacağı bir ölü yakma odunu yığını hazırlattı. Bu kendini kurban etmeden sonra Elissa tanrılaştırıldı ve şehrin merkezinde kutsanmış bir odunda anılan kültü Kartaca onu kuranların elinde kaldığı sürece yaşadı.

Hindistan ve İran

HİNDİSTAN

«Denenmiş bütün krallıklarda,
mevcudiyet saçan temel doğa,
hayranlık verici "Bir"dir.
Bütün varlıklar, ince ve mütefekkir bir zekâyla,
aydınlanmış bilincin ihtişamını algılayabilir».
Gâyatrî-Mantra, *«Kurtuluşun ezgisi»*

Karmaşıklık, hatta karışıklık, Hint mitolojisinin ilk özelliğidir. Ama, Hint mitlerinin teşekkülünün yayıldığı süre, binlerce yıldır dallanıp budaklanmaları ve tekâmülü göz önünde bulundurulursa, bunda şaşırtıcı hiçbir şey yoktur. Günümüzde hâlâ yaşayan ender mitolojilerden biri olan Hint mitolojisinin karakterleri ve anlatıları, insanın hayatını nasıl yaşaması gerektiğine dair tefekküre her zaman zemin olarak hizmet eder. Fransız dilbilimci ve şarkiyatçı Michel Bréal Hindistan'ın mitleri konusunda, onun içine akıtılmış metalin hâlâ eriyik hâlinde olduğunu söyler. Hint mitolojisi, belki de başka hiçbir mitolojinin olmadığı kadar açıkça, dünyanın esrarı hususunda, kâinatın niçini ve nasılı hakkında, görünüşlerin arkasındaki gerçek ve fenomenlerin yanıltıcı mizacı hakkında bir sorgulamayı hedefler.

Hindistan'ın mitleri kökenlerini, Ganj ile Indus tarafından sınırlanan topraklar üstünde, istilâcı Aryanların geldiği dönemde, hayli ileri bir kültürü olan siyahî Dravidyenler ile az çok iptidaî toplulukların kaynaşımında bulur. İlk kutsal metinler olan *Veda*lar, bu kadim halkların mitleri ile, Kâli'nin ve Durga'nın ondan çıkacağı, Dravidyenler tarafından tatbik edilen kan dökücü totemizmin ve ilksel tanrılar kültünün ve de Hindistan'ın büyük tanrılarının ilki olan Indra'nın, onlar için cesaretin temel erdem olduğu bu savaşçı göçerlerin vahşî hayatını yansıtmasındaki gibi, bu fâtih tanrıların kültü olan *linga* (erkeklik organı) kültünün iç içe geçmesinden kaynaklanır.

Hinduizmin kaynakları olan ve asırlar boyunca yazıya uyarlanabilmek bakımından çok kutsal addedilen ve sadece sözlü aktarımla nakledilen *Veda*lar, bidayetteki antagonizmanın temellerini ortaya koyar: Yaratılış ile yok oluş, evrenin bir döngülü veçhesi sonraki metinlerde *Trimûrti* yoluyla, Vedalar'daki çok sayıda tanrının art arda gelişini alacak olan Üçleme yoluyla tasvir edilecektir: Yaratıcı Brahma, Koruyucu Vişnu ve Yok Edici Şiva. Tıpkı reenkarnasyonların ebedî döngüsü olan, insan hayatını belirleyen *samsara* gibi bu döngü de aslında cehennemî bir çemberdir ve uyanış ile mutlak huzura, *nirvana*'ya (arzuların ortadan kalkması) erişmeyi hedefleyen Budist pratikler, o çemberden meditasyon ve kopuş sayesinde çıkmaktan ibarettir.

İnsanlar, tanrılar ve kâinat arasındaki bağ, yönetmenliğini Peter Brook'un yaptığı, *Mahâbhârata*'nın sinema filmi versiyonunun yazarı Jean-Claude Carriere'in şöyle tanımladığı katışıksız Hindu mefhumu olan *dharma*'da özetlenir: «Dharma ikili bir

mefhumdur: Hem kâniatın kozmik düzenini, hem de serpilip gelişmesine yardım etmemiz gereken derin doğamızı belirtir. Bu biraz da her bir kişinin ödevidir. Hint düşüncesi iki dharma arasında bir dayanışma kurar: Bir kimse kendi dharma'sının peşinden gitmezse, kozmik dharma raydan çıkacaktır. Hepimiz yıldızlardan sorumluyuz».

Kutsal metinler

Hindistan'ın kutsal literatürünün kökleri MÖ üçüncü binyıla, muhtemelen doğanın unsurlarına methiyeler düzen Vedalar'ın ilk ilâhilerinin meydana getirildiği çağa kadar uzanır: Hava, su, güneş, gök gürlemesi, ateş, vb., ilk Veda tanrılarıyla kişileştirilir: Vâyu, Varuna, Indra, Surya, Agni. Veda'nın ilk versiyonu ***Rigveda*** MÖ 1800 ilâ 1500 arasındaki döneme kadar geriye gider ve ardından da derlenerek yazıya geçirilmesi, son kutsal metinler olan Purâna ile birlikte, MS XV. yüzyıla kadar sürer. Yaratılışın, Hesiodos'un Yunan tanrıları hakkındaki anlatısına benzer bir çizgisel öykülemesi yoktur, ilâhilerin, felsefî tefekkürlerin ya da hayat konusunda tavsiyelerin derlenmesi olan bu metinlerde tanrıların bütünleşik ve tutarlı bir biyografisi bulunmaz.

Vahyedilmiş metinler, Veda ya da *şruti*

Veda (Bilgi) *rişi*'lere ("görenler", Veda'nın bilgeleri) bir metin formunda değil, dünyanın özüne ilişkin bir veriler kümesi formunda vahyedilmiştir. Öyleyse Rişi'ler yazar değildir, bu kutsal ilâhilerin taşıyıcısıdır.

Hindular -mükemmel ve ebedî- Veda metinlerinin köken itibariyle bir yaratıcı tanrı (Prajâpati veya Brahmâ) tarafından idrak

edildiğini veyahut da Şankara'nın (IX. yy.) öğretisine göre yazarı olmaksızın kendi kendine ilham edildiğini, bir şekilde Yaratılış'a ait olduğunu düşünür. Bunun için metin doğrudur, kutsaldır ve ona ancak kusursuz bir saflık hâlinde yaklaşılabilir. Yalnızca Brahmanlar Veda'yı okutur ve sadece onlar irşad olmalarından sonra üç üst kasttan insanları Veda'ya geçirir. Veda'da onu tümüyle ifade eden özlü sözler vardır. Bu bölümün başında alıntılanan ve irşad âyinleri sırasında ve sabahleyin güneşin doğuşu ânında ezberden okunan *Gâyatrî-Mantra* da öyledir.

Veda dört büyük kümeyi içerir: ***Rigveda*** (tanrıları metheden 1028 ilâhi, ilki de Ateş tanrısı Ani'ye tahsis edilmiştir); müzikal işaretler içeren, Hindu âyin düzeni formüllerinden oluşan *Yajurveda*; *Sâmaveda*, ezgiler ve melodiler Veda'sı ve de hastalığa karşı, birinin aşkını elde etmek için, vb. büyülü formüllerin derlemesi *Atharvaveda*.

Bu derlemelerin her biri bir temel derlemeyi içerir: Genellikle dizeler hâlinde olan, âyinlerde kullanıldıklarında ***mantra*** diye adlandırılan formüllerden oluşan *samhitâ*; nesir hâlindeki açıklamalar olan -Brâhmanaların en ünlüsü Catapatha Brâhmana'dır: "Yüz yol Brâhmana'sı"- Brâhmana (Kökeni olan ***Brahman*** terimi "kutsal bilgi" anlamına gelir); Aranyaka ya da "orman kitapları" daha özel olarak *sâdhu*ları (keşişler) muhatap alır ve Upanişadlar temel metinleri referans alan felsefî spekülasyonlardır.

Smirti (gelenek) tarafından nakledilmiş metinler

Smirti vahyedilmiş olmayan, dolayısıyla da Vedalar'a nazaran daha az kutsal bir mizaç taşıyan metinlerden oluşur. Büyük

destanları içerir -Râmâyana destanı Vişnu'nun yedinci avatar'ı (tecessümü) Râma'nın hayatını anlatır ve *Mahâbhârata* ise Vişnu'nun sekizinci avatar'ı olan Krişna'yı sahneler. Bazı araştırmacılara göre, iki şiire, çok uzak çağlarda meydana gelecek olan tarihî olayları bildiriyor gözüyle bakılır. *Mahâbhârata*'nın en ünlü kesiti, Pandavalar ile Kauravaları karşı karşıya getiren büyük muharebeden önce Krişna ile kahraman Arjuna arasındaki bir söyleşiyi öyküleyen *Bhagavad-Gîtâ* (Tanrı'nın şarkısı) Hinduist hayatın bir kılavuzu olarak mütalâa edilir.

Manu'nun Kanunları, bireyin ve toplumun yararına davranış kurallarının ve düsturlarının bir kümesidir. İlk insan Manu'ya atfedilen bu metne, Manu'dan onları aydınlatmalarını dileyen Rişilere hitap ediyor gözüyle bakılır. Bu, kadınlar ile Veda'yı işitmesi yasaklanmış aşağı kast olan *şudra*lar bakımından ayrımcılığı temellendirmesi ölçüsünde Hindu literatürünün en tartışmalı metinlerinden biridir: «*Şayet şudra Veda'yı dinlerse ve bile isteye ezberlerse, kulakları iplikle ve vernikle doldurulmalıdır; Veda'dan ezgi söylerse, dili kesilmelidir; Veda'da ustalaşırsa gövdesi parçalara ayrılmalıdır*» (Manu'nun Kanunları, XII).

Veda'nın ve destanların okunması aşağı kastlara yasaklanmış olduğundan, onlar kendileri için oluşturulmuş metinlere, kozmoloji ile destanları harmanlayan Purânalara erişebilmiştir; Purânalar kadınlar ve düşük kastlar için bir tür Veda idi. Onların oluşturulması, geleneksel olarak, *Mahâbhârata*'nın da yazarı olan bilge Vyasa'ya atfedilir.

Dünyanın kökeni

«Bu dünyanın başlangıcında saf, biricik ve ikincisi olmayan Varlık olsa gerek» (*Chândogya-Upanişad*, 6, 2).

Birçok Hint kozmogonik miti hep beraber dünyanın kökenine, saf, kusursuz, soyut; uzayı, zamanı ve bilinci kapsayan bir varlığı koyar. Dünya kâh kozmik bir varlıktan, parçalara ayrılmış gövdesi dünyanın yaratılışına hizmet edecek Pruşa'dan çıkmıştır, kâhsa Yaratılış Prajâpati diye adlandırılan bir demiurgos'a atfedilir. Birçok Hindu efsanesine göre kâinat başlangıçta uçsuz bucaksız bir su idi ve kara dünyası, -Mısır mitindeki gibi- başlangıç Sularının üstünde yüzeye çıkan bir toprak tümsekten ya da altın sarısı bir Yumurtadan, Hiranyagarbha'dan itibaren şekillenmiştir: *«O sırada ne Yokluk ne de Varlık mevcuttu. Ne hava olan yer ne de ötedeki gökkubbe mevcuttu. Güçlü bir şekilde Hareket eden neydi? Neredeydi? Kimin himayesindeydi? Bu, dipsiz derinlikteki su muydu? O zaman ne ölüm ne de ölüm-olmayan mevcuttu; Sadece gece ile gündüz için ayırt edici bir emâre vardı. "Bir" soluğa sahip olmaksızın kendi atılımından teneffüs ediyordu. "Bu"nun dışında başka hiçbir şey yoktu»* (*Rigveda*, X).

Altın Yumurta, başlangıç Sularının üstünde orada burada yüzüyordu ve ardından: *«Yıl boyunca, bir varlık doğdu. Bu varlık Prajâpati idi, Ata idi, yaratıkların efendisiydi. İşte bu sebeple kadının, ineğin ve kısrağın hamilelik süresi bir yıla yayılır. Zira Prajâpati'nin doğması bir yıl sürdü. Altın yumurtayı kırdı. O sırada hiçbir destek noktası yoktur. Yani Yumurta, onu taşıyarak şurada burada, bir yılın sonuna kadar yüzdü»* (*Dünyanın Doğuşu*, Şark Kaynakları).

Prajâpati bütün kâinattı ve her şeyi, tıpkı Mısır tanrısı Ptah gibi, başlangıçtaki boşlukta havayı, toprağı, göğü ve yeri, peşinden de bütün canlı varlıkları doğuran heceleri telâffuz ederek yarattı. Prajâpati sonra da Brahmâ ile eş tutulacaktır.

Puruşa Arzı kuşatan kozmik varlıktır: «*Puruşa'nın yüz başı, yüz gözü, yüz kolu vardır. Arzı her kısmında kuşatır ve on parmak kadar aşar da*» (L. Renou [mütercim], Hymnes spéculatifs du Veda). Dörtte üçü Gök'tür, dörtte biri ise ölümlü varlıkların bütünü. O saf bilinçtir ve aynı zamanda da bizzat dünyanın malzemesidir. Viraj, ilk yaratıcı dişi ilke ondan doğmuştur. Ardından da bedenini Yaratılışa kurban eder: Ağzından Vedalar ve Brahmanlar doğar, kollarından tanrı Indra, *kşatriya* (savaşçılar kastı) ve koyunlar doğar; karnından *asura*lar (şeytanlar); uyluklarından tüccarlar ile davarlar; ayaklarından Yer, *shudra*lar, el işçileri ve atlar; gözlerinden Güneş; ruhundan Ay; başından Gök doğar. Paryalara gelince, onlar Pruşa'dan doğmamıştır ve dolayısıyla da kozmik sistemin uzağında tutulurlar. Veda dininin temelinde yatan kurban etmenin değerine gelince, burada apaçıktır, tıpkı Pruşa'nın kurban edilmiş bedeninden faydalanarak kesin bir şekilde açıklanan hiyerarşi gibi: Pruşa'nın ağzı olarak Brahman'ın kozmostaki rolü, başka insanlarca doyurulmasını gerektirir. Pruşa'nın kolu olan savaşçı gücün, baskınlığın ve korumanın simgesidir. Aşağı kastların temsilcisi olan Şudralara gelince, onlar insanlığın en soylu kısmıdır, Pruşa'nın ayaklarıdır ve dolayısıyla da başkalarının hizmetine, ondan pay almaksızın kurban malzemeleri sunmaya âmadedir.

Kâinatın döngüleri arasında Vişnu, sütten Deniz'de yüzen yılan Ananda'nın (Sonsuzluk) üzerine uzanmış vaziyette uyur. Bu

imge, hareketsiz, hayattan yoksun bir kâinatın birliğini temsil eder. Vişnu rüyasını (ya da meditasyonunu) bitirince, üstünde Yaratıcı Brahmâ'nın belirdiği, göbeğinden çıkan uzun sapıyla bir lotus çiçeği yeni bir dünyanın ortaya çıkışına vesile olacaktır. Vişnu tarafından ilham verilen Brahmâ o zaman yaratma işine başlar. Önce *deva*ları, kral olarak Indra'ya sahip tanrıları ve de Vairocana'nın hâkimiyeti altında konumlanmış olan şeytan *asura*ları yaratır.

Dünyaların katmanları

Hindu mitolojisi on dört adet dünya sayar: Yedisi Gök ve yedisi de Yer altı için. Yeryüzü hariç bu dünyaların hepsi apayrı iskân alanlarıdır. Bir insan öldüğünde, Yama, ölüm ve adalet tanrısı müteveffanın eylemlerini değerlendirir ve Göğe mi Yer altına mı, ne kadar süreliğine, hangi dünyaya ve hangi görünümle gideceğine karar verir. Sonundaysa aracı dünyaları terk eden ruh Yeryüzünde reenkarne olur. Ruh ulvî esenliğe ancak Yeryüzündeki bir hayattan çıkışla kavuşabilir; yani kendini yeniden doğuş ebedî döngüsünden kurtarmakla, ölümsüz tanrıların yaşadığı ötedeki on dört dünya ile. Üstün dünyalar (Yeryüzü hariç), farklı dünyalar arasında özgürce dolaşan *deva*lar hâlinde alt bölümlere ayrılan, Sura, Dhavana, Gandharva, Yakşa, vb. diye adlandırılan tanrısal varlıkların meskenidir.

Naraka terimi çeşitli aşağı dünyaları belirtir. Terimin Batılı anlamında Cehennem söz konusu değildir, ruhun ızdırap yoluyla arındığı bir kefaret alanı söz konusudur. Yama'nın ölümlülerin ruhlarını uygun bir ceza çekmeleri için yolladığı yer de bu

dünyalardan biridir. Ölüler, yalan söylemiş, bir şehri yağmalamış, bir ineği veya bir Brahmanı öldürmüş olmasına göre, bu dünyaların bazılarında kuzgunlar tarafından hırpalanabilir, diğer bazılarında alev alev yanan ekmekler yemek, yine diğer bazılarındaysa yanan kumda yürümek zorunda kalabilir.

İnsan ve dünyanın çağları

Hindular için Yaratılış bir defada olmamıştır. Dünya yaratılış ile yok oluşun birbirini izlediği evrelerden geçer. Amerikan yerlilerinin mitlerindeki gibi, Yaratılış hep iyi başlar ve onun sonunu hazırlayan ve yeni bir dünyanın ortaya çıkışına yol açan felâkete kadar derece derece ilerler. İnsanların reekarnasyonuna inanç, kâniatın reenkarnasyonuna inançtan ayrılamaz.

Brahmâ tarafından yaratılan ilk insanlar, tanımı icabı kusursuzdur, tıpkı *Vâya-Purâna'nın,* Hesiodos tarafından *İşler ve Günler*'de tasvir edilen Yunanların altın çağının ihtişamına, manevî saflık mefhumunun eklendiği şu pasajının tanıklık ettiği gibi: «*Bu mahlûkat [...], manevî mükemmellik hâlinde, istedikleri gibi eylemde bulunuyordu. Onlarda ne âdil ne de gayriâdil bir şey vardı, hiçbir ayrımcılık gözetmezlerdi, yaşam süreleri, mutlulukları, şekilleri, kozmik döngünün başında bu mükemmel çağa benzerdi: her biri kendisi üstünde tam bir egemenlikle doğardı [...] Izdırap olmaksızın, aydınlanmış durumda arzularına göre, hep sevinçli bir ruhla hareket ederlerdi. O sırada ne hayvanlar, kuşlar ya da yırtıcılar, ne de bitkiler, aşağı yaratıklar vardı, zira bunlar Adaletsiz olanın ürünleridir*».

Hindistan'da bu kusursuz durumun yitirilişi, sadece insandan değil, dünyanın döngülerinin kaçınılmaz yapısından da kaynaklanır.

İkinci çağ (*treta yuga*), doğanın çoğalmasına, sağanakların boşanmasına, insanlara barınak ve korunak sağlayan ağaçların ev şeklinde büyümesine rağmen, artık "mükemmel çağ" olmayan, "Mükemmelin bir parçası"dır. Ama, «*Uzun bir zaman sonra, çöküşün etkisiyle, hırs ve açgözlülük sebepsiz yere insanlarda peydah oldu*». Üçüncü çağın bencil ve açgözlü insanları felâketleri tetikledi ve kozmik düzen biraz daha bozuldu. Nihayet, bizlerin yaşadığı dördüncü çağ, insanlığın asla görmediği kadar beterdir, dosdoğru felâkete ve çöküşe koşar.

Tanrılar, saf düşünceden eyleme

Hindu mitolojisinin tanrılarını açık ve sistematik bir şekilde gruplandırmak imkânsızdır. Veda tanrıları otuz üç adettir. *Brihad-âranyaka-Upanişad*'da, kendisine tanrıların adedi sorulan bir bilge şu cevabı verir: «*Onlar, üç yüz üç ve üç bin üç adettir*». Tekrar sorulduğunda şu cevabı verir: «*Tanrılar altıdır; tanrılar üçtür, tanrılar ikidir, tanrılar bir buçuktur; tanrılar birdir*». Daha sonra, otuz üçte karar kılar: «*Sekizi mevcudiyet Kesimleri'dir, on biri hayatın İlkesi, on ikisi de egemen İlkeler. Göğün hâkimi (Indra) ile Ata (Prajâpati) otuz üçü tamamlar*». Bilge, sayılan kategorilerin ne olduğunu açıklayarak devam eder ve şu soruyu sorarak bitirir: «*Tek tanrı kimdir? - Sonsuzluk [Brahman] olan hayat Soluğudur*».

Hinduizm geliştikçe, Veda tanrıları, şu üç büyük tanrıdan oluşan Trimûrti (Üçleme) ile ikame edilir: Dünyanın Yaratıcısı Brahmâ, Koruyucusu Vişnu ve Yok edicisi Şiva. Hindu tanrılarının başlıca rolü kâinatı periyodik olarak yeniden yaratmaktan ve dünyanın

düzenini tehdit eden şeytanî güçlere karşı savaşım vermekten ibarettir. Onlara adaklar ve kurbanlar sunmak, bu sebeple o kadar önemlidir.

Trimûrti

Brahmâ, Vişnu, Şiva: Trimûrti, her biri tek bir tanrısal varlık veçhesi sergileyen üç büyük tanrıdan oluşur. Brahmâ dünyayı yaratır ve onun temel birliğini, kozmik mutlak'ı temsil eder. Güneşvârî yaratıcı Vişnu, dünyayı korur ve Şiva onu tahrip edebilir ya da yenilenmesini çabuklaştırabilir. Ama bu tahrip etme rolü rastgeledir ve esasen de onun çıktığı Veda tanrısından mirastır: Rudra. Vişnu farklı şekillerde dünyaya dokuz kez inmiştir. İnsanlar dünyasına baskınları için, "avatarlar" (*avatarâ* "aşağıya inmek" - "iniş" terimi bazen, avatarlardan söz etmek için kullanılır) veya "tecessümler" diye adlandırılan değişik kılıklara girer. Onun avatarlarının her biri, insanlar bakımından hayırlı bir müdahaleye ya da şeytanlara karşı bir mücadeleye tekabül eder. Vişnu her zaman dünyanın düzeninin bekçisi olarak davranır.

Koruyucu Vişnu Vişnu tanrıların ilkidir. İnsan veya hayvan kılığında tecessüm etmediğinde onu, tanrının başının üstünde eğilen kafaları koruyucu bir kubbe oluşturan yedi başlı yılan Seşa'nın üzerine uzanmış vaziyette, yeni yaratıların her birine zihinsel olarak hazırlanan meditasyon hâlinde görürüz. Brahmâ gibi Vişnu da dört kola sahiptir. Vişnu'nun öznitelikleri sayısızdır ve burada sadece birkaçını sıralayabiliriz. En sık rastlanan tasvirinde Vişnu dört elinde kâdir-i mutlaklığını ve dünya üstündeki hâkimiyetini simgeleyen nesneler taşır. Sağ alt elinde, beş unsur

ilkesinin ondan çıktığı, saf bireysel mevcudiyet mefhumunun simgesi olan büyük deniz kabuğunu tutar; sağ üst elindeyse, cehaletin bütün görünümlerini ortadan kaldırabilen zihinsel simge olan, bir güneş gibi parlayan, şeytanların ve hatanın başını kesen disk (çakra) bulunur; sol üst elinde, tanrısal yanılsamanın simgesi yay ile Yaratılışın açılıp serilmesini temsil eden, hareketli kâinatın imgesi lotus vardır; sol alt elinde, gücünden bütün fiziksel ve zihinsel güçlerin türediği, "zihni zehirleyen" (Kaumodaki) ilk bilginin simgesi topuz bulunur. Vişnu'nun göğsünün üstünde parlayan bir mücevher, bütün varlıkların bilinçlerinin toplamı olan evrensel bilinci simgeler.

Vişnu'nun rengi, koyu mavidir (uzamsal kâinatın şekli olmayan cevherinin rengi) ya da paradoksal biçimde, bizi Hint düşüncesinin dolambaçlı yollarına daldıran ve görünürdeki çelişkilerinin mantığı Batılı zihniyet için şaşırtıcı olan, Karapâtri'nin eseri ***Shrî Vişnu Tattva***'ya atıf yapan Alain Daniélou'nun açıkladığı gibi siyahtır: «İki eğilim bağımsızdır ve birbirinin ruhudur, tezahürün her derecesi önceki dereceye nazaran tersine çevrili olduğundan, doğası lekesiz bir beyazlığa bitişik saf eğilim olan Vişnu'nun dışsal her tezahürü siyah olmak zorundadır ve dipsiz karanlık olan Şiva'nın her tezahürü de beyaz görünmelidir».

Vişnu'nun binek hayvanı kartal Garuda'dır ve insanı bir dünyadan öbürüne ışık hızında taşımaya yetenekli Veda'nın sihirli kelimelerini temsil eder. Güzellik ve Bolluk tanrıçası olan karısı Lakşmî ona yaşam enerjisi sağlar. Gerçekte, onun varlığına içsel olan hareketsizlik ve eylemsizlik ona doğrudan doğruya insanların faydasına eylemde bulunma imkânı tanımaz. Bundan dolayı,

insanlar arasında çok sayıda avatarı ile tezahür eder. Burada, mitolojinin büyük inanışlarını kapsayan ve Hindu doktrini ile etiği gibi, tanrıların etki alanının mümkün mertebe geniş bir panoramasını meydana getiren bu avatarlara dair bir özet vermek önemlidir.

Bhagavata-Purâna, Vişnu'nun yirmi iki tecessümünü anar, ama ardından şunu ekler: «*Vişnu'nun tecessümleri sayısızdır, tıpkı büyük bir gölden akan pınarlar gibi. Rişi [bilgeler], Manu, tanrı, Manu'nun oğlu, Prajâpati [Brahmâ'nın oğulları] hepsi ondan sâdır olur*». Vişnu'nun on "resmî" tecessümü, en ilkel varlıktan, balıktan, tanrısal kahramanlara kadar uzanan bir tekâmülü belirtir. Onun ilk dört tecessümüne, dünyanın ilk çağını (*satya yuga*) üretmiş gözüyle bakılır.

Vişnu ilk olarak Yeryüzünde bir balık formunda belirir. Manu, ilk insan, ilk banyosunu, minik bir balık ona şu sözlerle yalvarmaya geldiğinde bir nehirde alır: «*Beni yemek isteyenlerden kurtar ve sıram geldiğinde ben de seni kurtaracağım*». Manu balığı alır ve bir küpe, sonra da daha büyük bir küpe yerleştirir, tâ ki balık okyanus kadar büyük hâle gelinceye kadar ve sonunda onu denize atar. Manu o zaman anlar ki mesele Vişnu'nun bir tecessümü imiş. Ondan uzaklaşmadan önce balık Manu'ya dönerek şöyle der: «*Orada korkunç bir tufan olacak yakında. Bir gemi inşa et, çocuklarını gemiye bindir ve yanına da her türden bir canlı hayvan al*». *Mahâbhârata*'nın tufan öykülemesinde, Manu beraberinde yedi bilge ve hayvanlar ile, ona insanlığı tamamen arkada bırakma imkânı sağlayan her türden tohumu götürür. Tufanın tam ardından Vişnu, Tufan sırasında kaybolan hazineleri

yeniden bulmak üzere tanrılara yardım etmek için kaplumbağa şeklinde yeniden tecessüm eder.

Tanrılar (*deva*) ile şeytanlar (*asura*), Tufan'dan sonra Yeryüzünü kaplayan sütten Denizi, yutulan hazinelerini yüzeye çıkarmak için yayık gibi çalkalamakla meşguldü. Fakat onların çalkalamada kullandığı şey, onun etrafında yılan Vasuki'yi kıvrıltma rolünü sırayla aldıkları Mandra dağı, bir kaplumbağa şeklini alan Vişnu'nun dağa dayanak olarak hizmet etmek üzere denizin dibine ineceği âna kadar batmaya devam eder. Hindistan kıtası, bu kaplumbağanın sırtını destek alır. Süt Denizinin yayık gibi çalkalanmasından diğerleri de yüzeye çıkar: *Amritâ* (ölümsüzlük içeceği), Vişnu'nun karısı, Güzellik ve Sağlık tanrıçası Lakshmî, şarap tanrıçası, Ay, ilk at, Vişnu'nun sihirli taşı, cennet ağacı Prijata, insanları ve tanrıları besleyen bolluk ineği Surabhi, ilk fil, Vişnu'nun muzaffer deniz kabuğu, hedefini ıskalamayan sihirli yay, kötülüğü yenmeye imkân sağlayan formüller ve sihirli sözler, vb. Onların hazinelerini geri kazandırmasından Vişnu'ya son derece minnettar olan tanrılar insanlara ikinci bir şans vermeye razı olur.

Yeryüzünün tehlikeli bir şekilde onu mesken tutan şeytanların ağırlığıyla battığı bir çağda Vişnu, orada şeytanların lideri Hiranyakaşa'yı öldürdüğü okyanusların dibine inmek için yaban domuzu şeklini alır ve ardından da Yeryüzünü yeniden yüzdürmek için başının tepesine kaldırır. Ama şeytanın ağabeyi Hiranyakaşipu kardeşinin intikamını almaya yemin eder ve Vişnu'nun sadık takipçisi olan öz oğlu Prahlâda'yı korkunç işkencelere uğratır. O sırada Vişnu, Prahlâda'yı kurtarmak için insan-aslan Narasimha olarak reenkarne olur. Bu avatar tanrının hayvansal tecessümleri

ile onun büyük insanî tecessümler arasındaki kesişimi gösterir.

Prahlâda'nın torunu ve *treta yuga*'da (insanlığın ikinci çağı) Asuraların lideri Bali, perhiz sayesinde sınırsız güçler edinir ve de Vişnu'ya onları bu azılı rakipten kurtarması için yalvaran tanrıların dengi hâline gelmiştir. Vişnu, üç adımda katedebildiği bir arazi istemek için Bali'yi, cüce Vâmanâ formunda gidip bulmuştur. Vâmanâ'nın gücünden kuşkulanmayan Bali onu kabul eder ve o anda Vişnu bir adımda Yeryüzünü, bir adımda gökyüzünü ve bir adımda da Bali'nin başını batıracağı Yer altını kateden bir dev formunu alır. Bali yenilgisini kabul ettiğinden, Vişnu ona Yer altı dünyası üstünde egemenlik tahsis eder.

Altıncı tecessüm, Brahmanlar kastını onlara *kşatriya* (savaşçı-prensler) kastının çektirdiği mezalimden kurtarmaya adanmış, Parasurama (baltalı Râma) tecessümüdür. Parasurama savaşçı kastının bütün erkeklerini öldürür ve artık o kast sadece Brahmanlar ile evlenen kadınlar yoluyla üreyebilir...

Vişnu'nun yedinci, sekizinci ve dokuzuncu avatarlarında, efsane epik bir mizaca bürünür, ama aynı zamanda da belirli bir tarihî ölçü içinde. Gerçekten de, Vişnu'nun yedinci tecessümü, *Râmârayana*'nın kahramanı (bkz. ilerleyen sayfalar) Râma, sonraları tanrısal statüye yükseltilmiş yerel bir kahraman olması muhtemeldir. Onun Krişna hâlindeki sekizinci tecessümü, muhtemelen bir kahraman veya tanrı olan ve ardından da Vişnu panteonunda massedilen Mahâbhârata'nın kahramanı için de aynı şey geçerlidir.

Buda (Sanskritçede "Uyanmış" demektir) olarak dokuzuncu tecessüme gelince, tanrılara en yakın varlık, bilgelik ile meditasyonun

gücünün kanıtlarından biridir. Vişnu'nun avatarı olarak Buda anlayışı hayli paradoksaldır, çünkü Budizmin kurucusu genel olarak Hinduizmin tanrılarının ve özelde de Vişnu'nun yanılsama ile hata kısmından müştekidir. Hiş şüphesiz bundan dolayıdır ki XII. yüzyılda Brahmanlar Budizmin Hindistan coğrafyasında kökünü kurutmaya çalışarak Buda'yı Vişnu'nun dokuzuncu avatarı kılarak rakiplerini massetmeye karar vermiştir.

Buda'nın öyküsü en azından kısmen tarihîdir. Siddhârta Gaumata (müstakbel Buda) MÖ 563 ilâ 479 arasında yaşadı. Öğrettiği doktrin görünüşlerin arkasında saklı gerçeği keşfetmeyi ve kendini yanılsamalardan, teessürlerden ve varoluşa içsel acılardan kurtarmayı hedefler. Buda ruhun mevcudiyetini inkâr eder, Veda tarafından öğütlenen kurban adamaları ve ritüelleri göz ardı eder, *samsâra* (ölüm ve yeniden doğum, hayat döngüsü) mefhumunu geliştirir ve çileciliğe karşıt olarak orta yolu öğütler.

Vişnu'nun son tecessümü henüz gelecekteki, ama dünyanın düzenine zaten kayıtlı bir şeydir; hâlihazırdaki çağımızın sonunda, dünyanın dördüncü çağında (*kali yuga*) müdâhil olacaktır: Vişnu o zaman Kalki, "tamamlanma" özellikleri altında, beyaz bir atın sırtında, kötülüğün güçlerini deşeceği göz kamaştırıcı bir kılıcı sallayarak ortaya çıkacaktır. Dünyaya son verecektir ve müteakiben binlerce yıl sürecek bir kozmik geceden sonra öncekilere nasıl göz kulak olduysa öyle göz kulak olacağı yeni bir yaratılışa önayak olacaktır.

Brahmâ, saf sonsuzluk «*Bu kâinat bütünüyle Bana, Benim âşikâr formuma nüfuz eder. Bütün varlıklar Bendedir, ama ben*

onlarda değilim. Aynı zamanda, yaratılmış olan hiçbir şey bende değildir. Gör benim doğa üstü gücümü! Bütün varlıkları kaim tutuyorum, her yerde hazır ve nâzırım, ama bununla birlikte bütün yaratılığın bizzat kaynağı kalırım. Nasıl ki esîr uzayı her yerde esen güçlü rüzgârları tutuyorsa, böyle bil onu, Bende tutuluyor varlıkların hepsi».

Bhagavad Gîtâ'daki bu Brahman tarifi, onun ilâhî tecellisinin, Brahmâ'nın, Yaratıcı'nın, *Manu'nun Kanunları*'nda şöyle betimlenen Hindu Teslis'inin ilk kişisinin tanımlanamaz mizacın hakkında bir fikir verir: «*Zor algılanan, ayrı kısımları olmayan, ezelî-ebedî, kendinde bütün varlıkları ihtiva eden, idrak edilemeyen, tavî olarak tezahür eden, sadece zihnin algılayabildiği varlık*». Brahmâ tanrısal mutlağı temsil eder ve bütün Hindu tanrıları sadece bu mutlağın veçhelerinden, tecellilerinden ibarettir. Koruyucu Vişnu ile Yok Edici Şiva arasında Brahmâ bu karşıt ilkelerin eşgüdümünden doğan mevcudiyet imkânını simgeler.

Brahmâ dört suret ile tasvir edilir ve dört elinde Vedalar'ın dört kitabı yanı sıra çeşitli nesneler tutar: Bir asa, bir âyin kaşığı, bir tespih, bir yay veya bir ibrik. Bilginin sembolü olan bir kazın sırtına biner veyahut uyuyan Vişnu'nun göbek deliğinden çıkan bir lotus üstünde ayakta durur.

Onun yarattıklarından ilki, kızı ve karısı Sarasvatî'dir. Bu muhteşem yaratığa sebep olduğunda, Brahmâ'nın bakışlarından kaçmaya çalışır vaziyetteyken, onu gözleriyle takip eder ve böylece tanrının gövdesinin üstünde dört baş peş peşe oluşur. Havaya yükseldiği sırada, Brahmâ'nın kafatasının tepesinde beşinci bir baş belirmiştir. O zaman tanrı, Sarasvatî'ye birlikte devalar ile

asuraları, hem de ilk insan Manu'yu döllemek için birleşmeyi teklif etmiştir. Onun döllediği bir varlık için Brahmâ'nın cazibesini görmekten öfkeli Şiva, perhiz tanrısı, üçüncü gözünü açar ve Brahmâ'nın beşinci kafasını küle döndürür.
Yaratıcı ilke olarak Brahmâ Hindistan'da yüceltilmez. Ona, Puşkar'da tek bir tapınak adanmıştır. İnsanlar doğal olarak, onların muratlarına daha uygun manevî yolları simgeleyen ve tamamlayıcı işlevleri temsil eden Şiva'ya ve Vişnu'ya yönelir.

Şiva, Tahripkâr iyiliksever Vişnu ve Brahmâ ile birlikte Hindu Teslis'inin üçüncü mensubu olan Şiva, yeniden yaratmak için tahrip eden tanrıdır. Onun simgesi, yaşamsal enerjiyi temsil eden *linga*'dır, dişi cinsiyeti temsil eden *yoni* 'yi betimleyen, kare bir pelvis üstünde dikilmiş fallik taştır. Bir Shivaite tapınağında, dünyanın göbek deliği olan linga merkezî bir yer işgal eder: «*İlk neden, bilincin kaynağı, kâinatın cevheri olan fallus'u yücelten kişi, diğer her varlıktan bana daha yakındır*» (*Şiva-Purâna*). Fallus, ilkelerin birliğini gerçekleştirmek üzere rahmi döller: «*Uçsuz bucaksız sonsuzluk, içine menimi bıraktığım dölyatağıdır. İlk unsur, peşinden de mevcudiyetin bütün diğer unsurları ondan doğar*» (*Bhagavad-Gîtâ*).
Şiva Hint panteonu tanrılarının en güçlüsüdür. Vedalar'daki şekliyle, o Rudra'dır: Ölümün tapınaklarının kara ve şeytanî tanrısı, yıkımın efendisi, «*gürültücü, kıyıcı, tıslayarak et yiyenlere*» (*Rigveda*, IV) hükmeden vahşî hayatın sembolüdür ve ona şöyle yakarılır: «*Aldırışsız olmayasın, mal davar sürülerimize ve atlarımıza fenalık etmeyesin, gazabınla kahramanlarımızı öldürmeyesin ey gözyaşlarının Efendisi*» (*Şvetaşvatara Upanişad*, 4,

22). Vedalar'da *şiva*, "hayırlı", Rudra'nın en yumuşak veçheleri altında kullanılan bir nitelemedir. Hinduizmde Rudra, Şiva'nın bir veçhesine dönüşmek üzere ortadan kaybolur ki hem tahripkâr hem de iyiliksever olan Şiva'nın çifte doğası oradan gelir. Böylece, insanlar eski alışkanlıklarından onun sayesinde kurtulur ve yenilenmiş hâle gelebilir. O, doğmuş olan her şeyin parçalanıp dağılmak zorunda olduğu yasası icabı, dağılıp gitme eğilimidir. Şiva insan için kaçınılmaz olan ölümü ve aynı zamanda da derinden arzulanan bağlardan kurtulmayı temsil eder.

Şankara olarak o, ulvî bilginin deneyimlenmesi olan sınırsız mutluluğun dağıtıcısıdır. Onun en neşeli ve halk arasında en yaygın temsillerinden biri Şiva Nâtarâja'dır, kozmik Dansçıdır. Bu mutluluk dansı, Anandatandava, tıpkı insanın reenkarnasyon döngüsü gibi, kâinatın imha oluşunu ve yaratılışını simgeler. Dans ederken tanrı, bîhaber ego'yu temsil eden hor görülebilir bir şeytanın, Apasmara Puruşa'nın ayaklarına basar. Sol ellerinden birinin parmağının havaya kalkmış ayağına işaret etmesi, *mokşa*'yı, dünyevî bağlarından kurtulan dindarın özgürleşmesini temsil eder. Dansçının etrafını çevreleyen ateşli dillere gelince, onlar muhakkak ki yok oluşu, ama aynı zamanda da bizatihî, potansiyel enerjileri uyandıran ve gelecek olan dünyanın kenar hatlarını çizmek için yok olan kâinatın küllerinin ufkunun dört köşesine yayan bir yaratma fiilidir. Yogada olduğu gibi dans da transa varan bir bedensel egzersiz şeklidir. O hâlde, Yoga erbabının aynı zamanda Dans erbabı olmasında şaşılacak hiçbir şey yoktur.

Çileciliğin ve yogi'lerin tanrısı Şiva kendine hâkim olma tatbikatı yapar ve yalnızlık içinde yaşar. Yoga tekniklerini insanlara ilham

etme, ona atfedilir. Mükemmel çileci Şiva çıplak, çalılık saçlı, külle kaplı bir bedenle tasvir edilir.

Şiva'nın kendi veçhesi, diğer tanrılarınkinden farklılaşır. Çok sayıda veçheyle arzıendam eder ve *Şiva-Purâna*'da ona bin sekiz isim verilmiştir. Bunlardan bazılarıyla o, üç gözlü (*tri-locana*), mavi boyunlu (*nîla-kantha*), Ganj'ı taşıyan (*Gangâdhara*), çalılık saçlı (*jâta-dhara*) tanrıdır. Dört yüzünün her biri onun gücünün bir veçhesini temsil eder: Gürleyen, Büyük Tanrı, Dansın efendisi, korkunç ve yakışıklı Efendi. Üç gözü güneşi, ayı ve ateşi temsil eder. Dünyanın döngülerinden birine son verme vakti geldiğinde, iyilik ile kötülüğün güçleri arasındaki kırılgan denge akamete uğradığında, Şiva üçüncü gözünü açar ve Yaratılışın bütünlüğünü bozar. Bu göz, karısı Pârvati'nin, oyun olarak, ellerini gözlerinin önüne koyduğu gün belirmiştir; dünya karanlığa batmış vaziyettedir ve Yeryüzünde bütün hayat imkânsız hâle gelmiştir. Olağan zamanlarda bu tekinsiz üçüncü göz kapalı kalır. Geçmişi, şimdiyi ve geleceği ve de aynı zamanda Şiva'ya dünyayı tahrip etme ve yeniden inşa etme imkânı sağlayan yoganın gücünü sembolize eden bir yılan boynuna üç kez dolanır. Ellerinden biriyle Teslis'in üç veçhesini temsil eden üç dişli yaba tutar: Yaratma (Brahmâ), koruma (Vişnu) ve yok etme (Şiva). Bu üç dişli yabayla şeytanları öldürür veya vakti geldiğinde kâinatı yerle bir eder. Deriden bir davul da taşır: Eril (*linga*) ve dişi (*yoni*) iki ilkenin birleşimini simgeleyen *damaru*. Ölü kafalarından bir kolyesi vardır ve beyaz-gri bedeni külle kaplıdır. Gerçekten de, yogiler cinsel enerjinin kendini fethetmeye erişmede en etkili şey olduğunu keşfetmiştir. Cinsel enerjisini ateşte yakarak Şiva ardından bedenine sürdüğü

külleri üretir. Sadular, ona benzemek için cenaze yakılan odun külleriyle bedenlerini ovarlar. Şiva Doğa üstündeki egemenliğini hatırlatan ve bir efsanenin başlangıcıyla ilişkili olan bir kaplan postunda oturmuş vaziyettedir. Şiva'nın ormanda çıplak dolaştığı bir gün bilgelerin kadınları onun yakışıklılığı tarafından cezbedilir. Bu can sıkıcı perhizden kurtulmak için, bilgeler bir kaplan tecelli ettirir, ama tanrı kaplanı öldürür ve postu üstüne oturur.
Her ne kadar perhiz hâlinde yaşasa da Şiva, kendini ateşe atarak kurban eden ilk karısı Sâtî kadar ikinci karısı sevecen Pârvati'ye de çok âşıktır. Şiva Ganeşa'nın, fil kafalı tanrının babasıdır. Ganeşa Himalayalar'da, Kailaş tepesinde ikamet eder ve binek hayvanı olarak da dağların zirvesi kadar beyaz ve efendisi gibi erotik içgüdünün simgesi olan boğa Nandin'i (Sevinçli) kullanır.
Şiva'ya atfedilmiş en büyük iyiliklerden biri, Ganj'ın tarihiyle ilgilidir. Başlangıçta Ganj bir tanrıça ile, Gangâ ile kişileştirilen semavî bir nehirdi. Ama Yeryüzünde insanlar öldükçe külleri toprağı verimsiz kılma ve havasızlıktan boğma riski doğuruyordu. İşte o zaman asket Baghirata Ganj'ın Gökten Yere inmesi için dua etti. Fakat her ne kadar duası kabul edildiyse de, Yeryüzü baştan başa su baskınına uğrayacaktır ve bütün yaşam yüzeyinden çaresizce süpürülecektir. O sırada Şiva işe müdâhil olur ve başının üstünden Ganj'ı indirir. Nehrin dalgaları o zaman, Yeri bir akan sular çokluğu hâlinde kazanmak için saçlarıyla karışır. Yukarıdan tanrılar muhteşem gösteriyi temaşâ eder: «*Şehirlere benzeyen atlı arabalara binmiş, atlara, fillere, gemilere binmiş tanrılar Ganj'ın bu dünyaya muhteşem inişini görmek için acele ediyordu. Böylece ışıltılı ziynetleriyle üşüştükleri sırada, bulutsuz*

gökkubbe yüzlerce güneşin altındaymış gibi ışıldadı [...]. Köpüklü beyaz suyun fışkırmaları havayı dolduruyordu [...]» (*Anthologie sanskrite*, L. Renou).

Hindu tanrılarının en karmaşıklarından biri olan Şiva'nın tapınakları genellikle diğer tanrıların tapınaklarından uzakta kurulmuştur. O üç Ganj'ın (semavî Ganj, yeryüzündeki nehir ve yer altı nehri) kavuşma noktasında, Benares'in (Varanasi) himaye edicisi tanrıdır. Hindular Şiva'nın Benares'te öldüğünü ve küllerinin dosdoğruca nirvâna'ya ulaşan nehre saçılmış olduğunu düşünür.

Paredrolar ve tanrısal çocuklar

Hindular sadece Vişnu ile Şiva'yı ve onların sayısız avatarını değil, onların paredrolarını, yani eşlerini, ilham kaynaklarını, tamamlayıcı dişi enerji kaynaklarını da yüceltir.

Brahmâ'nın paredro'su, elinde bir kitapla tasvir edilen Hikmet ve Bilgi tanrıçası Sâravasti'dir. Sâravasti'ye Sanskrit yazısını icat etme atfedilir.

Vişnu'nun karısı Shrî (İhtişam) ya da diğer adıyla Laksmî, Bolluk ve Ahenk tanrıçası tanrının müdahalesi sayesinde, süt Denizinin yayık gibi çalkalanmalarından çıkan varlıklar arasında doğmuştur. O, meditasyonda kaybolmuş Vişnu'nun aktif dengidir. Ona tanrının paredro'su olarak, onun insanî tecessümlerinde tekrar rastlanır: Râma'nın karısı Sîtâ ve Krişna'nın gözdesi Râdhâ olacaktır.

Şiva'nın çok sayıda paredro'su vardır veya daha ziyade, çeşitli görünümlere bürünen bir karısı vardır: Filizlenme ve organize yaratılış kudreti Uma (Işık); bir aslanı ya da kaplanı binek olarak

kullanan, arzu ve eylem gücü, yaratıcı enerji Durga; Şiva'ya asketizm yeminini aşk yoluyla bozdurtmayı başaran ve de Ganeşa'nın annesi olacak Pârvati. Ürpertici tanrıça, Kara Kâli ya da "zamanın Anası", Şiva'nın, *Rigveda*'da ilk geçtiği yerde Ateş tanrısı Agni'nin yanan dillerinden biri şeklinde tecelli eden bir diğer paredro'sudur. O sık sık, hırpanî saçlı ve pörtlek gözlü, dili ağzının dışında, boynunda ölülerin kafalarından kolyesiyle, Şiva'nın uzanmış bedeni üstünde ayakta tasvir edilmiştir. Bu duruşun halk arasında en yaygın yorumu şöyledir: Kâli bütün şeytanları öldürdüğü bir savaştan sonra, ölü şeytanların bedenleri üstünde, dünyayı titreten cengâver bir vahşî dansa başlar. Şiva onun deliliğine son vermek için ölülerin arasına yatar; Kâli tanrısal kocasının bedenini çiğnemekte olduğunu fark edince transtan çıkar ve utançtan kendi dilini ısırır.

Şiva'nın üstünde ayakta duran Kâli'ye dair tantrik yorumu çok farklıdır: Uzanmış tanrının, bilinci ve potansiyel enerji Kâli'yi temsil ettiği ve ikisinin birleşmesinin Yaratılış işinin gerçekleşebilmesi için elzem olduğu yönündedir.

Kategorilerin naibi Ganeşa ile ergen Skandra Hindistan'ın güneyinde Ganapathi (kategorilerin Efendisi) diye adlandırılan Ganeşa, bilgeliğin, zekânın, eğitimin, ferasetin, yazının ve okulların tanrısıdır. Engelleri kaldıran ve herhangi bir faaliyete girişmeden önce ona dua edilen tanrıdır. Ganeşa, Şiva ile Pârvati'nin oğludur ve tanrısal orduların şefidir. Şişman ve toparlak, fil kafalı ve fil dişleri kırık tanrı bir sıçanı veya fareyi binek hayvanı olarak kullanır ve böylece makrokozmos ile

mikrokozmos arasındaki, tanrısal ile beşerî arasındaki kimliğin kişileştirilmesidir.

Ganeşa'nın doğumunun ve tuhaf kaderinin öyküsü *Şiva-Purâna*'da anlatılmıştır. Pârvati banyo yapmak istediği bir gün, hiçbir hizmetçinin kapısını kollamakta olmadığını fark eder. O sırada bedenini kaşımaya başlar ve teriyle deri kırıntıları, yüz bakımında kullandığı kil macuna, evlerinin girişine gözcü olarak görevlendireceği muhteşem bir oğlan biçimlendirmek üzere karışır. O sırada Şiva Ganeşa'nın evine gelir ve girişin toy bir delikanlı tarafından yasaklandığını görür. Öfkelenen Şiva üçlü çatal yabasıyla bir vuruşta onun kafasını koparır. Pârvati'nin üzüntüsü ve infiali karşısında Şiva genç adama ikame bir kafa vermeyi vaat eder ve hizmetçilerini ilk karşılaşacakları kafası uğurlu yön olarak tanınan kuzeye dönük canlı varlığın kafasını ona vermekle görevlendirecektir. Hizmetçilerin ilk karşılaştığı yaratık, kafası kuzeye dönük uyuyan bir fildir. Onun kafasını alıp, boynu vurulmuş çocuğun gövdesinin üstüne yerleştirecek olan Şiva'ya götürürler. Bir başka efsaneye göre, Pârvati oğullarını, onu görmek üzere üçüncü gözünü açan ve böylece yanlışlıkla başını küle çeviren Şiva'ya takdim eder. Brahmâ o zaman Şiva'dan, bu başı, yolda rastlayacağı ilk canlı varlığın başıyla ikame etmesini ister. Bir fil geçecektir... Hatasını telâfi etmek üzere Şiva Ganeşa'yı oğlu olarak kabul eder ve ona bütün hizmetçilerin şefi unvanı verir, böylece de o "Ganapati" (*gana*lar, Şiva'nın hizmetçisi minik cinlerdir ve *pati* de "efendi" anlamına gelir) olur. Kırık fil dişlerine gelince, bir gün çok ladoo yiyen Ganeşa'nın faresinin sırtına binmiş vaziyette evine girdiği anlatılır. Fakat alaca karanlıkta fare bir yılana çarpar.

Ganeşa bineğinden düşer ve aşırı dolu midesi patlar. Obur tanrı o zaman her şeyi karnına tekrar koymaya ve kabahatli yılandan kendine bir kemer yapmaya gayret eder. Bu seyirliği gören ay gülmekten çatlar ve öfkelenen Ganeşa aya fırlatmak için bir dişini söker. Ganeşa, dişinden, ayı lânetlemek için yararlanır ve gece boyunca ışıldamayı yasaklar. Tanrılar ile insanların hepsi mutsuzdur ve Ganeşa'ya yalvarmaya gelirler. O da dünyayı bunca üzmüş olmaktan pişmanlık duyarak ayın tekrar, fakat bu kez zayıflamış olarak, on dört gün büyüyüp on dört gün küçülmeye mahkûm hâlde yerini almasına karar verir. Bundan dolayı, Hindu takvimindeki Bhâdrapad ayındaki (bizim takvimimizde eylül ayı civarlarına denk düşer) Ganeşa bayramı gününde (Ganeşa Chaturthî, büyüyen ayın dördüncü günü) aya bakmaktan kaçınmanın yeğ olduğu söylenir. Eğer yanlışlıkla bir şekilde ona göz atılırsa, kutsala ağzını bozmaktan geri kalmayacak hakaretler tanrıyı öfkesiyle oyalasın diye konu komşunun damına taşlar atmakta acele edilmelidir.

Hindistan'da Ganeşa'ya her yerde rastlanır. Bütün tanrıların en popüleri, hakkında, ona yüklenen niteliklerin, onun güçlerinin ve fiziksel özelliklerinin hepsini kapsayan 1008 nakaratlı duanın ezberden okunduğu Ganeşa eski tapınak duvarlarının üstünde olduğu kadar günümüzde her yerde, evlerde, kapıların üstünde, mağazalarda, kartpostalların üstünde belirir. O engellerin Efendisi işleviyle, onun kültünü göz ardı edecek kimseler için üstesinden gelinmez engeller yaratma projesinin gerçekleşmesini bir o kadar kolaylaştırabilir.

Ganeşa'nın erkek kardeşi Skanda ya da Kumâra'dır. Hiçbir kadının karnının alamayacağı, Şiva'nın yanan menisinden doğmuştur.

Tanrısal meni Ganj'a düşmüştür ve oradan sazlık demetlerine fışkırmıştır. Skanda (meni Fışkırması), Pleiadlar tarafından Meru dağının üstüne çıkarılır. Henüz Kumâra (Ergen kastı) diye adlandırılan çocuk hızlıca, hile yapan erkek kardeşi kadar kuvvetlenerek tanrısal ordunun şefi olacaktır. Kumâra yılanları öldüren bir kuşa, bir tavuskuşunu binek olarak kullanır, zira o zihin ile bedeni arasındaki bağları tahrip eder.

Büyük Veda tanrıları

Veda panteonunun 33 tanrısı, yani 33 tanrı tecellisi arasında bazıları doğanın gücünü, bazıları da ahlâkî değerleri temsil eder. *Rigveda*'daki en büyük tanrı Indra'dır. Varuna ile Mitra ise tam anlamıyla tanrı olmaktan ziyade egemen ilkelerdir.

Dünyanın Sonsuzluğu ya da Kader Varuna ve Hakikat ya da Dostluk Mitra Zerdüştîliğin en yüce tanrısı Ahura-Mazdâ gibi kimliklendirilen Varuna *Rigveda*'da, bu terimin sırf olağanüstü güçlerle donanmış varlıkları belirttiği bir çağda *asura*lar arasında tasnif edilmiştir. Mitra'ya gelince, o kâh *deva* kâh *asura* olarak sunulur. Her ikisi de, kelimenin tam anlamıyla tanrı olmaktan ziyade "ilkeler"dir. Sadece tek bir Veda ilâhisi Varuna'dan bağımsız olarak Mitra'ya methiyeler düzer. Adityaların (Aditi'nin, Sonsuzluğun çocukları, egemen İlkeler) şefleri Varuna ile Mitra sık sık tek bir tanrı hâlinde kişileştirilir: Mitra-Varuna, düzenin ve kanunun ulvî bekçisi.

Her şeyi bilen ve kâdir-i mutlak Varuna, *rta*'nın efendisidir, kâinatın düzenini sürdüren enerjidir, onun dışında hiçbir şeyin var olamadığı derin gerçekliktir. *Rta* aynı zamanda da dünyanın iyi

gidişatı bakımından zorunlu olan kurban sunmaların bütünüdür de. Varuna her şeyi görür, her şeye ve özellikle de Ay'ın ihtiva ettiği *soma*'nın tüketimine göz kulak olur. Her yerde hazır ve nâzır bu gözlemci rolüyle, insanların iyi ve kötü eylemlerinin yargıcıdır. Yıldızlar onun hesabına çalışır ve mütemadiyen insanları ihbar eder. Varuna suçluları yakalar ve ipiyle bağlar, ama pişmanlık gösteren suçluyu çözmeye razı olur. *Rigveda*'da Varuna suların, Yerin ve Göğün üstünde hâkimiyet sürer. Onun binek hayvanı bir balıktır. O aynı zamanda suda boğulanların ruhunun bekçisidir, bu da onu ölümsüzlük ihsân etmeye elverişli bir ölüm tanrısı kılar. «*Sularda gidip gelen gemilerin dümen suyu gibi Gökte uçan kuşların izini takip eder*» (*Rigveda*, I).

Varuna suların dolaşımı kadar, hareketlerini düzenlediği semavî kürelerin ritmine de hükmeder: «*Günün saatlerini bir araya bağladı ve sihirli sanatıyla sabahı tesisi etti*» (*Rigveda*, VIII). Batı yolculuğunu gerçekleştirdiğinde gece boyunca Güneş'in aldığı "karanlık/loş" köşedir. Mitra'nın tamamlayıcı kâdir-i mutlaklığıdır, bizzat iyilikseverlik olan ve şafak sökümünün ışığını getiren Güneş'tir. Mitra'nın başlıca işi insanları sözlerini tutmaya ve de onlara huzurlu yaşama imkânı sağlayan bir doğruluk ve dostluk düsturunu gözetmeye icbar etmektir. Yeminlerin ve anlaşmaların koruyucu ilkesidir. Bazı yazarlara göre Varuna kökeninde, Yunan mitolojisinde Göğün tanrısı olan Uranos ile aynı Hint-Avrupalı tanrı olacaktır.

Aditi, başlangıçtaki Mekân «*Böylece, yedi oğluyla Aditi ilk çağlarla kavuşmaya geldi*» (*Rigveda-Samhita*, X).

Aditi sınırsız, bağlı olmayan, özgür Tanrıçadır. «*Aditi tanrıların hepsidir, beş ırktır, Aditi Olav ve doğması gerekendir*» (*Rigveda*, I). Oluşun hanımefendisi çok güçlü bu ilâhe, *samsâra* tekerinin, yeniden doğuş ebedî döngüsünün imgesidir. Dahası, egemen İlkelerden biri olan Dakşa'nın hem annesi hem de kızıdır. Oğulları Adityalar -sayıları metinden metine, altı, sekiz veya on iki olarak değişir- «kâinatın ve insan toplumunun âhengini düzenleyen ahlâkî ve entelektüel ilkelerdir» (G. Dumézil, *Mythes et Dieux de l'Inde*). Aditi'nin düşük yaptığı Sekizinci bir Yumurtadan güneş doğmuş olacaktır. Aditi sınırsız göktür, ama aynı zamanda ve özellikle şahikasında Ana'dır. Bu sebeple, besleyen inekle bir tutulur. Kozmik İnek olarak o, *soma* ile özdeşleştirilen sütünü, güçlerini ondan aldıkları ölümsüzlerin istifadesine sunar. *Rigveda*'da Aditi «oğulları kral olan»dır ya da «oğulları güçlü olan»dır. Hamile kadınlar ona dua eder ve üstlerinde, Aditi'nin bir çocuk istediği sırada taşıdığına benzer bir tılsım taşırlar.

Fâtih Indra «*Ejderhayı öldürdü, suları serbest bıraktı, dağdan ırmaklar için yollar açtı*» (*Rigveda*, I).

Aryan Indra Vedalar'ın en büyük tanrısıdır. Gözüpekliğiyle ve taşkınlığıyla vasıflandırılan Indra *kşatriya*ların savaşçı kastının şahikasında temsilcisidir. Silahı yıldırımdır ve devâsa bir yılan olan iblis Vritra'ya galip gelmesiyle tanınır. Bu ürkütücü canavar Indra'nın oğlunu öldürdüğü bir Brahman tarafından kışkırtılmıştır. Onları karşı karşıya getiren kozmik savaş sürprizleriyle birlikte, Zeus'un Typhon'a karşı, Apollon'un yılan Python'a karşı ya da Mısır mitolojisinde Osiris'in Apophis'e karşı savaşını akla getirir. Başlarda Vritra Indra'yı yutarsa da Indra onun bir esnemesinden

yararlanarak iblisin ağzından dışarı çıkar. Ama iblis ondan daha güçlüdür ve Indra kaçış yolu bulmalıdır. Bu da ancak, diğer tanrıları ve Indra'nın canavardan alacağı zekâ unsurlarını işe dâhil eden bir hileyle gerçekleşir. Kavganın sonunda Indra dağları yararak ejderin mahpus tuttuğu "suları serbest bırakır" ki bu da ırmakların denize doğru akmasına imkân sağlar ve doğanın doğurganlığını teminat altına alır. Indra bundan bulutları boşandırmada yararlanır ve hayırsever yağmur Hindistan'ın kurumuş toprağına dökülür. İblislere karşı mücadelelerinde Indra'ya, altın rengi tenli, gençler kadar yakışıklı, iyiliklerini insanlığın üzerine saçmak için Göğü altından bir atlı arabayla kateden tanrıların ve kahramanların hekimleri Ashvin'ler eşlik eder. Ona yaptıkları yardıma rağmen Indra onları tanrılaştırmayı reddeder ve onlara *soma*'ya erişim sunar, zira onlar köken olarak zanaatkârlar kastından gelir. Fakat, Ashvin'lerin daimî gençliği ihsân ettiği bilge Shyavana ("Etkinlik") Indra'yı onlara tanrıların arasında bir yer sağlaması için ikna edecektir.

Indra iki kolundan yıldırım fırlatır ve diğer kolundan ise ok atar. Dört kolu olduğu zaman ise, binek hayvanı olarak kullandığı fili sevk ve idare etmesine yarayan bir üvendire de tutar. Binlerce litre *soma*, tanrıların enerjisini besleyen içecekten içer.

Yutup arıtan Ateş Agni «*Agni'yi, keşişi terennüm ediyorum. Kurban tanrısını, rahibi. Bizi ihsânlara doyuran, manastırdaki münzevî'dir*» (*Rigveda*, I).

Ateş tanrısı Agni bulutları yırtan güneştir ve parıldamadır, ama aynı zamanda, hayatın idamesi düzleminde olduğu kadar diğer tanrılarla iletişim düzleminde de ona faydalı olan insanların

koruyucusudur. İnsanlar sıcaklığı, aydınlatmayı, pişmiş gıdaları ve nihayet fiziksel ve manevî hayatları için bunca elzem saflaştırmayı, koruduğu hanenin misafiri olan, yanan her şeyde hazır ve nâzır olan Agni'ye borçludur. İlerlemeler için, insanlığın ilk çağları için elzem olan Agni insana kendi şartlarını iyileştirme ve doğaya egemen olma imkânı sağlamıştır. Saflaştırıcı olarak Agni iblisleri avlayarak yakar ve dokunduğu her şeye bekâretini geri verir; masumiyetini kanıtlamak için kendini ateşe atması ve ondan da sağ salim çıkması gerekmiştir. Canlıları lekelerin en pisinden, ölümden korumak için Hindular kadavraları odun yığınları üstünde yakarlar. Tecessüm ettiği ateş gibi, Agni'nin bineği kızıl, çevik dilli ve altın dişlidir. Agni'nin ikinci işlevi, tanrılar ile insanlar arasında aracı veya haberci hizmeti sunmaktan meydana gelir. İnsanlar kurbanlar sunduğunda, eritilmiş tereyağ ya da iç yağı adaklarını alan ve onları yakarılan tanrıya duman şeklinde götüren de odur, kurban ateşidir.

Soma «*Nehrin dalgalarında, vecdi damıtan, bir bizon postunda oturan bilge Soma meskûndur*» (*Rigveda*, IX).

Yunanların ambrosia'sı gibi *soma* da tanrıların, onlara ölümsüzlük sağlayan içkisidir. O aynı zamanda Zerdüştî mitolojisinde *haoma* adı altında belirir. Âyinsel soma rahipler tarafından iki taşın arasında ezilen psikotrop etkileri olan bir bitki usaresidir. Başlangıçta *soma* süt Denizinin yayık gibi çalkalanması sırasında üretilmişti ve tanrılara güç, ihtişam ve ebedî gençlik sağlıyordu. Soma *asura*lar tarafından çalınacaktır, ama Vişnu muhteşem bir kadına dönüşerek *asura*lar arasında nifak yarattıktan sonra *soma*'yı ele

geçirmeyi başaracaktır. Soma çok sayıda biçimde kişileştirilmiştir: Boğa, kuş, embriyo, suların devi, bütün ağrıları iyileştiren tanrısal güç ve aynı zamanda da halüsinojen ilham kaynağı, şairlerin ilhamı.

Yiyip bitiren Ateşin, Agni'nin tersine Soma tükettiğimiz hilmdir, mutlak besindir. «*Her şey besinden yapılmıştır. Doğanlar beslenmekle büyür. Her şey yenir ve yer. Yani her şey besindir*» (*Maîtrî-Upanişad*, 6). Soma aynı zamanda, süt Denizinin yayık gibi çalkalanmasından çıkan Ay'ın da kişileştirilmesidir. Tanrılarca tüketilen *soma*'nın azalması, *soma* kâsesi olarak tarif edilen Ay'ın evrelerine dair açıklamalardan biridir. Kurban etmenin açılıp serilişinde Agni'nin zorunlu tamamlayıcısı olan Soma insanlar ile tanrılar arasındaki birliği, kâinatla cem olmayı temsil eder.

Deva ile asuralar «*Tanrılar ve anti-tanrılar Prajâpati'nin çocuklarının iki nesebidir. Tanrılar akrandır, anti-tanrılar ise onların büyüğü. Dünyaya egemen olmak için birbirleriyle ebediyen savaşırlar*» (*Brihadaranyaka-Upanişad*, I).

Rigveda'da *asura* terimi başlıca tanrılar için kullanılır. Zerdüştîlikte Ahura-Mazdâ adı, tanrıların en büyüğü, kötülüğün tecessümü Ehrimen'e nazaran iyiliğin kişileştirilmesi, *asura* kelimesiyle aynı köktendir. Indra, Agni, Varuna gibi birçok tanrı, *asura*lardır. *Asura*lar, Vedalar'ın son kitabı olan *Atharvaveda*'nın derlendiği dönemde anti-tanrılara dönüşür. *Sura* (süt Denizinin yayık gibi çalkalanmasından çıkan şarabı içen tanrılar) teriminin bir yorumu gerçekten de gramercilere, "a" olumsuzluk ön ekiyle *a-sura*'ya "anti-tanrı" anlamı verme imkânı sağlar. İki grup da Prajâpati'nin

çocuklarıdır, ama bir grubu iyiliği seçerken diğeri yalanı tercih edecektir. Tanrılar ile şeytanlar arasındaki karşıtlığın Hintlilere ilk Vedalar döneminde, Gökteki kadar Yerdeki "iyi" ve "kötü" klanları belirleme zorunluluğunu gündeme getiren, girdikleri savaşlarca esinlendiğini tahayyül etmek güç değildir. Sürekli bir savaş, yine de bir gün büyük bir nedenle birleşen *deva* ile *asura*'yı karşı karşıya getirir: Süt denizinin yayık gibi çalkalanması. Her biri kendi tarafında, Mandara dağını ondan olağanüstü mahlûklar (Vişnu) çıkarmak için hazırlayan yılan Vasuki'ye ok atar. *Mahâbhârata* değişik asura türlerinin bir listesini verir: *Daitya*lar (cinler), *danava*lar (devler), *dasyu*lar (Barbarlar), *nâga*lar (yılanlar), *rhakshasa*lar (gece gezenler) bunların sadece birkaçıdır. Tanrılar, *deva*lar ya da *asura*lar her zaman, mükemmelliğin sayısı olan 16 yaşındadır: İnsanın ondan itibaren bozulmaya başladığı yaş. Onlar erdemleriyle veya ilâhî özel yönleriyle vasıflanır: Oyun oynarlar, parıldarlar, fethederler ve her şeyden zevk alırlar. Onlar her faaliyetin kaynağıdır, Bilginin iç ışığıdır. «*Tanrılar mekânla ve zamanla bağlanmış değildir. Onlar her yerde ve her an hazır ve nâzırdır. Onların doğası harekettir, onların cevheri bilgidir*» (Devatâ-Tattva). Tanrılar Gökte hareket eder ve Himalayalar'daki Meru tepesinde, göz kamaştırıcı, altın kaplı sarayların olduğu cennetvârî yerde oturur. *Taittirîya-Upanishad*'ta tanrıların ve insanların mutluluğuna bağlı ilginç bir merdiven bulunur:

«*İşte mutluluk merdiveni. Mutluluk birimi, eğitimli ve coşkulu, sağlıklı, sağlam, zengin ve bütün Yeryüzünün efendisi genç ve erdemli bir insanın birimi olabilir. Liyakatleriyle deva-ghandarvaların, gökteki müzisyenlerin göğüne erişen kimseler yüz kat daha*

büyük bir mutluluk hisseder. Müzisyen-tanrıların [deva-ghandarvaların] mutluluğu ise ondan yüz kat daha büyüktür. Bu hem de, arzuyu aşmış olan bilgenin elde ettiği mutluluktur [...]». Her biri, öncekinden "yüz kat daha büyük" bir mutluluk tadan, peşinden gelen gruplar şunlardır: Ölümsüzlük diyarındaki atalar, tatbikat yoluyla tanrı hâline gelmiş azizler, bizzat Tanrılar, Göğün kralı Indra, Büyük Usta (tanrıların hocası) Brihaspati, Ata Prajâpati ve son olarak sonsuz Varlık Brahmâ.

Büyük destanlar

Hindistan'ın iki büyük destanı *Râmâyana* ve *Mahâbhârata* -belki de kısmen reel bir temel üstüne inşa edilmiş- Vişnu'nun iki reenkarnasyonunun tarihini anlatır: Râma ile Krişna.

Krişna ile Mahâbhârata

«*Bütün arzularını terk ederek kişisel bütün ayak bağlarından ve bütün egoizmden özgürleşmiş olarak yaşayan kimse, huzura erişen işte odur*» (*Mahâbhârata*, VI, *Bhagavad-Gîtâ*, II).

Güncel geniş hâlindeki (100.000'den fazla dize) beşinciyi içermeyen (MÖ 300 ilâ MS 300 arası tamamlanmış) ilk şiir, iki büyük Yunan destanını, *İlyada* ile *Odysseia*'yı ebat bakımından aşan, dünyanın en geniş edebî eseri olarak mütalâa edilebilir. Onlara kendi dinî unsurlarını ilâve etmiş olan çeşitli tarikatlar tarafından üretilmiş sayısız versiyonu mevcuttur.

Hayranlık verici Krişna Krişna'nın hayatı, çok sayıda kahramanlık hikâyesinde anlatılır ve onun adı ilk kez *Rigveda*'da geçer. Bu mükemmel varlık, "gece tenli" tanrı, günümüzde Hindistan'ın

en çok yüceltilen tanrısıdır ve Krişna'ya ya da *bhakti*'ye dinî bağlılık, genç tanrı ile onun gözdesi Rhada'nın aşk oyunlarından mülhem, onun kültünün konusu ile birleşmeye duyulan derin bağlılık ve tutkulu ihtiyaç birçok tarikatin doğuşunu sağlamıştır. Ağabeyi Balarâma (Vişnu'nun üstünde dinlendiği yılan Seşa'nın tecessümü) gibi Çocuk da (Vişnu'nun tecessümü), onları öldürmek üzere birçok teşebbüste bulunmuş amcaları Kamsa'nın fenalıklarından kurtulur. Kamsa tarafından yollanan iblisleri (şeytan-boğa Arishta, şeytan-at Keshin, şeytan-kuş Baka ve başka birçoğu) bir şekilde yok ettikten sonra Krişna çobanlar arasında yaşar ki o sırada ağabeyi Balarâma kendini tarıma vermiştir. Burada, göçer halklar ile yerleşikler arasındaki farkla yeniden karşılaşılır ki bu durum İncil'de Âdem ile Havva'nın iki çocuğu Habil ve Kabil ile sunulur.

Krişna tanımı icabı Âşıktır, cezbedicidir, gençliğinin geçtiği yer olan Vrindavan *gopî*'lerini (çoban kızlar) cezbeden flütü çalandır. Minyatürlerle çok sık resmedilen kesitlerden biri, Krişna'yı, *gopî*'leri bir gölette çıplak yıkanırken bulmuş, onların elbiselerini çalarken ve bir ağacın tepesine tırmanırken gösterir. Onlara elbiselerini geri vermeyi ancak, ağacın dibinde anadan doğma vaziyette kendisinden isteyeceklerinde kabul edecektir. O andan itibaren, maşuklarıyla "lezzetler oyunu"na, Krişna'nın flütüyle eşlik ettiği -günümüzde hâlâ onun şerefine Hindistan'da yapılan- ay ışığındaki halka dansına dâhil olmayı kabul ederler. Krişna'nın tek tek tatmin ettiği *Gopî*'ler arasındaki gözdesi, onun "seçme ilâhesi", beslediği kusursuz aşk ile Rhada'dır.

Mahâbhârata Pandavalar ile Kauravaları karşı karşıya getiren savaşta, hiç kuşkusuz hakikat klanı (Pandava klanı) galip gelmelidir. Destanın başlıca kişileri, beş Pandava erkek kardeşin güzel eşi Draupadi, Pandavaların üç büyüğü olan Yudhisthira, Bhima ile Arjuna'nın annesi Kunti birbirine bağlı figürlerdir. Pandava prenslerinin naipleri olan Bhishma, Drona ve Kripacharya tarafından yağdırılan tavsiyeler, kazanılacak bilgeliğin tükenmez bir kaynağını meydana getirir. Herkesçe sevilen ve sayılan babaerkil figür Bhishma günümüzde hâlâ Hinduların ululamasına konu olmaktadır.

Öykünün merkezî teması Ganj'daki Fil şehri olan Hastinapura tahtı bakımından iki klan arasındaki çekişmedir. Pandu'nun oğulları Pandavalar köken itibariyle yarı-tanrıdır, zira bir beddua Pandu'nun çocuğu olmasını engellediğinden, anlatının sonunda onlara yardımcı olacak tanrılar tarafından döllenmiştir. Pandu tahtı miras alır, çünkü erkek kardeşi Dhritarashtra doğuştan âmâdır. Ne var ki Pandu'nun ölümü üzerine, onun bulunmadığı sürelerde iktidar boşluğunu dolduran Dhritarashtra tahta çıkar. Pandu'nun erdemli oğulları ve beş Pandava kardeşin büyüğü Yudhisthira yasal vâristir, fakat Kauravaların (Dhritarashtra'nın yüz oğlu) ağabeyi Duryodhana taht özlemindedir ve Pandava'yı kıskanır. İki tarafın kuzeni Krişna Pandava'nın arkadaşı ve danışmanıdır. İki klan arasında cereyan etmesi gereken arındırıcı savaşa taraftardır ve Pandavalar onun silahlı kolunu meydana getirir.

Destanın altıncı kitabına dâhil olan Hinduist düşüncenin şaheseri *Bhagavad-Gîtâ*'nın (Efendinin Ağıdı) popülerliği, Pandavalardan biri ve bu beş prensin en ünlüsü olan Arjuna'dan gelir. Bu

kısım, iki klanı karşı karşıya getirecek olan savaştan hemen önce Krişna ile Aruna arasında yükselen bir tartışmayı anlatır. Krişna ilahlığını bu tartışma esnasında ifşa eder. Dövüşmeme kararı alan Krişna Arjuna'nın arabasını sürer. Tanrı, aslında Hakikat arayışında olan bütün insanlar için geçerli davranış kuralları kümesi olan ödevleri hakkında genç adamla söyleşir. Bütün Hindu kültürünün tercih edilen metni gerçekten de, eylemin sebepleri ile sonuçları hakkında bir incelemedir. O, *Mahâbhârata*'dan bağımsız olarak okunabilir, ama içinde insan hayatının mündemiç niteliklerin ve ödevlerin tekrarlayan bir tema olduğu şiirin bütünü içine yerleştirildiğinde daha da güçlenir. *Bhagavad-Gîtâ*, üstün kastlara tahsis edilmiş Vedalar'ın aksine, herkesçe erişilebilir olması oranında etkisi daha fazla olan bir kutsal metin olarak değerlendirilebilir. Bizim Ortaçağ şövalyeliğine dair incelemelerimizle mukayese edilebilecek bu metin, bilginin her eylemi öncelemesi gerektiğini ve bilgi olmaksızın eylemin sadece verimsiz bir telaş olacağını gösteren bir "eylem yolu" incelemesidir.

Kahraman Arjuna tarafından temsil edilen *kshatriya* kastı, Kurukshetra muharebe alanının üzerinde gerçekleşen kutsal savaşın sonunda, iki ordunun topyekûn mahvoluşuyla yok olacaktır. Tanrılara benzer bu adamlara *dharma* (ödev), *artha* (iyi motivasyon), *karma* (eylem) ve *vidya* (her daim âdil, merhametli ve iyiliksever durma bilgeliği) değerlerini ve hakikate riayeti gözetmek düşüyordu. Fakat, savaş sürdükçe herkes kadim şeref düsturuna leke düşüren kınanacak eylemlerde bulunur. Savaşın sonunda bu kadim değerler kaybolmuştur ve hakikate sadakat ortadan kalkmıştır. Bir korku ve tedirginlik hissi egemendir. Savaşı takip eden

yıllarda Dhritarastra ve karısı, Gandhari ile Kunti kraliçesi, Pandavaların annesi ormanda çileciler hâlinde yaşayacaktır ve ölümü serinkanlılıkla kabul edecektir. Bizzat Krişna da meditasyon için ormana çekilir. Ama bir avcının yolundan sapan oku, onun tek zayıf noktası olan topuğuna isabet eder. Onu vuran avcıyı teselli ettikten sonra Krişna Göğe çıkar ve tanrısal formuna bürünür.

Râma ile Râmâyana «*Râmâyana'yı dinleyecek erkekler uzun bir hayata sahip olacaklar. Günahlardan âsude kalacaklar ve çok oğul sahibi olacaklar. Râmâyana'yı dinleyecek kadınlar Râma ve kardeşleri gibi oğullara sahip olma mutluluğuna erişecek. Dinleyen herkes Râma'nın hoşuna gider. Onu terennüm edecek veya dinleyecek herkes aşkı, bilgeliği ve gücü bulabilir*» (*Râmâyana*'nın son satırları).

Olay, dünyanın ikinci çağı (*treta yuga*) esnasında, yani Hindu tarihlendirmesine göre iki milyon yıl önce geçer. Ayodhyâ kralı Dasharatha'nın, ona dört çocuk veren üç karısı vardı: Râma, Lakshmana, Satrughna ve Bharata. Dört kardeş birbirine çok yakındır. Arkadaşları bir prens olan Vishvamitra'nın çağrısı üzerine Râma ile Lakshmana *rakshsasa*ların (iblisler) ülkesini kurtarmak için sarayı terk eder. Silahlarla ve büyülü formüllerle donanan Râma bu görevi gerçekleştirmede hiçbir güçlük çekmez. Seyahatinin devamında, buna gücü yeterse, sahip olduğu Şiva'nın yayını germesini ondan isteyen kral Janaka'nın ülkesine varır. Râma sadece yayı germeyi başarmakla kalmaz, o kadar güçlüdür ki yayı kırar ve ödül olarak Janaka'nın kızı güzel Sîtâ'yı alır. Daha sonra, onu yeniden bir yay germe meydan okumasına -bu kez Vişnu'nun yayı- sokan *kshatriya*ları yenen Parasurama ile karşılaşır. Râma

onu da zahmetsizce başarır ve böylece de ilâhî kökeni kanıtlanır. Ama, babasının sarayına dönüşte Râma, onu sürgün edip yerine oğlunu başa getirmek isteyen Bharata'nın annesinin entrikalarıyla karşılaşır. Râma ormana gitmeyi kabul eder ve sevgili karısı Sîtâ'ya sarayda kalmasını tembihler. Ama karısı ısrar eder. Kocasının kaderini paylaşmak istemektedir: «*Gökyüzü seninle var ve sensiz o cehennem olur. Bunu bil ey Râma ve benimle mükemmelen mutlu ol*». Râma ile Sîtâ, onları izleme zorunluluğu hisseden Lakshmana eşliğinde öylece sürgüne gider.

Bununla birlikte, Yeryüzü halklarına korku salan ve onların âyinlerini icra etmelerini engelleyen zalim kral Râvana, Sîtâ'ya karşı hisler beslemektedir. Râma'yı büyüleyici bir ceylanın peşine düşürerek uzaklaştırmayı başarır ve Sîtâ'yı Lanka (Seylan) krallığındaki kadınlar arasına kapatmak üzere onu atlı arabasına kaldırır. Biçare Râma Sîtâ'yı yeniden bulmaya yemin eder. Fakat, maymunlar halkının onun hizmetine girişine kadar karısının nerede saklandığını bulamaz. Onların önderi, büyülü güçlere sahip, onun da krallığı ve de eşi kardeşi Valin tarafından elinden alınmış Hanuman, Lanka'ya uçarak gider ve Râvana sarayının bahçesinde iblislerce bekçilik edilen umutsuz Sîvâ'yı bulur. Hanuman ona Râma'nın habercisi olduğunu kanıtladıktan sonra onu sırtında götürmeyi önerir, ama Sîtâ kocası tarafından kurtarılmayı tercih eder. Savaşı önceden sezen Hanuman Râvana'nın savunma güçlerinin durumu hakkında bilgi edinmeye çalışır. Bahçesini yerle bir eder ve bekçilerce tutuklanarak Râvana'nın huzuruna götürülür. Zayıflık göstermeksizin, Râma'ya götürme sözü verdiği Sîtâ'yı vermeyi reddederse Râvana'yı öldürmekle tehdit eder. Öfkelenen

Râvana Hanuman'ı öldüremez, zira onun konuğudur; bu durumda sadece onun kuyruğunu yakmakla yetinir. Hanuman havalanır ve denize dalmadan önce kuyruğuyla şehri ateşe verir. Hanuman Râma'ya karısının haberini götürür. Râma büyük bir umutsuzluk içinde, Râvana'nın her gün Sîtâ'yı baştan çıkarmaya çalıştığını öğrenir. Derhâl orayı maymun ordusunun yardımıyla ele geçirmeye gitme kararı alır. Aşılması en büyük engel denizdir, ama maymun ordusu beşinci günde ağaç tomrukları ve kayalar yuvarlayarak bir köprü inşa etmeyi başarır. Mücadele başlar ve çok sert kavgalardan sonra Râma'nın birlikleri Râvana'nınkilere baskın gelmeyi başarır. Muharebe, Râma ile Râvana arasındaki bir düello ile biter ve kahraman büyülü bir okla canavarı yener.

Râmâyana'nın sonunun birçok versiyonu mevcuttur. Hepsinde Râma Sîtâ'dan Râvana ile zina etmediğini ispatlamasını ister.

İlk versiyonunda, Râma ile Sîtâ Ayodhya'ya girdiğinde, Sîtâ'nın iffetini Râvana sarayında kaybettiği dedikoduları dolaşmaya başlar. Râma o zaman Sîtâ'yı, orada bilge -*Râmâyana*'nın yazarı olacak- Valmiki'ye rastlayacağı ormana sürgüne gönderme kararı verir. Valmiki'nin ashramında Sîtâ ikizleri, Râma'nın oğullarını doğurur. Valmiki onlara *Râmâyana*'yı ezberden okumayı öğretir ve iki genç adam uğradıkları köylerin hepsinde şiiri ezberden okumak üzere yollara düşer. Bir gün Ayodhya'ya varırlar ve oğullarını teşhis etmekten ve onların öyküsünü duymaktan heyecanlanan Râma, Sîtâ'yı geri çağırmaya karar verir. İffetine şahitlik etmesi için Sîtâ Yer tanrıçasından, Râma'ya sadık kaldıysa onu yutmasını diler ve Yer de onu hemen yutar. Daha sonra, Râma kendini bir nehre atarak hayatına son verecektir.

Bir başka çeşitlemesinde, Râma kendini geleneğe saygı icabı Sîtâ'yı ateş sınamasından geçirmek zorunda hisseder. Kalbi kırılan Sîtâ şu duayı ederek inşa ettiği odun yığınının alevlerine atlar: «*Nasıl ki kalbim asla Râma'dan ayrılmadıysa, ey Ateş, kâinatın şahidi, sen de benden korumanı ayırma!*». Derhâl bir rüzgâr çıkar ve parlayan Sîtâ alevlerin üstüne oturmuş hâlde belirir. Ateş tarafından korunan Sîtâ Râma'yı bulur ve ikisi bütün ailenin bir araya geldiği Ayodhya'ya girer. Bharata, Râma'ya onun yokluğunda oturmaya mecbur edildiği tahtı iade eder.

Büyük nehirler

Su her zaman insanların hayatında olduğu gibi hayâl gücünde de ilk planda bir yer işgal eder. Bütün medeniyetlerde başlangıçtaki kaos, katı dünyanın, hayatın ondan yüzeye çıktığı ve ondan türeyen ilk mahlûkun kozmogonide aslî bir rol oynamaya gelip dayandığı ayrışmamış madde olan sulu bir ortamdır.

Hayatın kaynağı olan su, kelime hazinesinde, hissedilir bir antropomorfizme elverişlidir: Sızan su, şakıyan su, çağıldayan dere, gürleyen sel. Ondan da, nehirleri canlı mahlûklar gibi görmeye ve onları tanrılaştırmaya geçmeye bir adım kalır. Yeryüzünü çevreleyen başlangıçtaki sonsuz nehir Okeanos Yunan dünyasının üç bin nehir-tanrısının babasıdır ve de Ganj insanlığın iyiliği için Gökten inen tanrıça Ganga'dan başkası değildir.

Nehirler hayatla bir başka mizacı da paylaşır: Hayat gibi onlar da akar ve ortadan kaybolur. Herakleitos «Aynı nehirde iki kez yıkanılmaz» diyordu. Nehir ondan doğduğu genç ve fışkıran kaynaktan, okyanusun büyük bütünlüğünde kaybolduğu ağza kadar, âşıkların karşılaşmaları (kavşaklar) olan yol kazalarıyla, çetin (hızlı, darboğazlı, sarp) anlarla ve de (ovanın sâkin nehrinden azgın sele kadar) yumuşaklıkla veya şiddetle birlikte, yaşamdan ölüme geçişi hatırlatır.

Hayat suyu

Nil her sene yatağından taşar ve onun bereketli çamuru Mısır'ın çorak topraklarında ekin yetiştirmeye imkân sağlar. Öyleyse halkın hayatını idamesi, erkek bedenli ve iri memeli Hâpi'ye, Su Baskını tanrısına bağlıdır. Nil'in ilk şelalesinin altında yerleşmiş Hâpi Mısırlılara refah ve bereket sağlayan iyilik dolu iki testiden su çeker.

Yunan nehirlerine şekil değiştirme özelliği bahşedilmiştir ve onlar durumun gerektirdiklerine göre insana, boğaya veya yılana dönüşür. Bu muhtelif formları içinde nehirler de insanlar gibi, Skamandros'un Akhilleus'a karşı veya Akheloos'un Herakles'e karşı giriştiği gibi birbirleriyle kavgaya tutuşabilir.

Nehir-tanrılar Syrinks veya Daphne gibi su perisi kızlarına göz kulak olur ve onları istenmeyen âşıklardan kurtarır veya kızı Io'nun kaybolması üzerine nehir Inakhos'un yas tutmasındaki gibi onlar için gözyaşı döker. Nereid Galatea ile birlikte onun âşıklarını kıskanan Polyphemos tarafından öldürülen Acis nehre dönüşmüştür ve kendini denize atarak yârine kavuşmayı başarmıştır. Dönüşüm bir cezanın sonucu da olabilir: Persephone'nin kaçırılmasına karşı koymak istediği için Hades tarafından cezalandırılan Kuane Yer altı tanrısı tarafından göle çevrilmiştir.

Kutsal sular

Gılgamış destanında «İçki sunularımızı döktüğümüz arı Fırat» diye geçen Fırat, Dicle ile aynı zamanda, dünyanın ilk çağlarında Marduk tarafından yaratılmıştı. Tekvîn'deki cennet, Mezopotamya'nın iki nehrinin kaynağına yakın konumlandırılır: «*Bahçeyi sulamak üzere Eden'den bir ırmak çıkıyordu ve oradan da dört kola ayrılıyordu. İlk ırmağın adı Pişon'dur. Altın kaynakları olan Havila sınırları boyunca akar. [...] İkinci ırmağın adı Gihon'dur, Kuş sınırları boyunca akar. Üçüncü ırmağın adı Dicle'dir. Asur'un doğusunda akar. Dördüncü ırmak ise Fırat'tır*». Bir nehrin kıyılarında biriken yatakların akışı boyunca dolmasındaki gibi, akan nehir de ona dalan insanların hatalarını yıkama gücü taşır; o esnada arınma yeri hâline gelir. Böylece, Yunan Yer altı/Cehennem nehirleri yerin altındaki ilerleyişlerini tamamladıktan sonra Tartaros'a çıkar: «*Okyanusun karşısında ve her yönde akanın ismi Akheron'dur. Okyanus çöllerden geçip yerin altından ilerler ve Akherosiada'ya dökülür. Ölülerin ruhlarının çoğu buradadır. Bir kısmı kısa, bir kısmı uzun bir süre burada kalırlar ve ardından yeniden canlıların arasında karışmak için yola çıkarlar*»[29] (Platon, *Phaidon*).

Su yoluyla bu arınma, İlk Hristiyanların suya daldırılarak vaftizinin veya nirvânayı kazanmak için Ganj kıyılarına sıkışan Hindu kalabalıkların kanıt teşkil ettiği gibi,

29 Furkan Akderin (Say yay., 2015, s. 122) çevirisinden aktarılmıştır (çev.).

birçok medeniyette müşterektir. Ganj'ın mitsel kökeni, Hinduizmin kutsal metinlerinde anlatılır. Bilge Bhagirata'nın pişmanlığından etkilenen tanrıça Gangâ 60.000 atanın yakılmasından çıkan külleri temizlemek üzere yeryüzüne inmeyi kabul etmiştir. Böyle şekillenen nehirler, sularıyla her yere saflık/temizlik ve hayat götüren, Hindistan'ın yedi kutsal ırmağıdır.

İyileştirici ya da meşum meziyetler

Dünyanın her yerinde nehirler ve kaynak suları yüceltilir, tekinsiz bulunur, onlara türküler yakılır, törenler adanır. Yunanlar, Romalılar, Keltler, pınar, nehir ve göl tanrıçalarını ve perilerini çoğaltır. Onlardan sadece birini anmak gerekirse, Seine Galyalıların Sequana'sına tekabül eder ve Galya-Romenlerin kaynağında keşfedilen adakları onun kültüne ve suların şifa meziyetlerine inanca tanıklık eder. Çeşmelerin ve kuyuların tanrıları Fonlar şerefine ekim ayında kutlanan bayramlar olan Fontinalialar boyunca Romalılar pınarlara çiçek çelenkleri bırakıyordu ve kuyuları süslüyordu.

Ama suların ruhları meşum da olabilir ve onlarda yıkananları tehdit edebilir. Meselâ, Hermaphrodite'nin ve Salmakis'in bedenlerinin bütünleştiği kaynak, ona dalan insanları iktidarsız yapar. Slav mitlerinde Ondineler nehirleri mesken tutar ve geceleri, huzur götürmek veya eşler arasındaki uyuşmazlık saçmak üzere alımlı genç

kızlara dönüşerek evlere sızar. Şafak sökümünde su perileri uzun saçlarını kıyılarda kurutmak için sisten çıkarlar. Hindistan'da nehirler hep bir tanrıçanın gözyaşları ya da saçlarıdır ve Japonlar kuyuları, kanalları, nehirlerin diplerini ve pınarları mesken tutan fantastik, esrarengiz ve tehlikeli tanrılar olan kami'lere bir kült tahsis eder.

◆◆◆

İRAN

«Ey Ahura, bana doğruyu söyle. Altta yeri ve gökte bulutları kim sabitledi? Suları ve bitkileri kim yarattı? Rüzgâra, hızla giden fırtına bulutlarını kim ekledi? Ey bilge Yaratıcı, ruhlarımıza güzel düşünceleri kim ilham etti?».

***Yasna*, XLIV, 3-7**

Antik İran mitolojisi, Hindistan'ın Vedalar'ı gibi, kadim Hint-Avrupa kabilelerinin dininden türer. MÖ VII. ilâ VI. asırlarda, İranlıların çok-tanrılı dini Zerdüşt ("parlak ışıklı kimse") tarafından reformdan geçirildi; Zerdüşt, hayat hikâyesi, Buda ya da Mesih gibi, doğruluk ve ahlâkî mükemmellik arayışında olan az çok efsanevî bir erdemli insan modeli sunan bir peygamberdi. Tek tanrı Ahura-Mazdâ (Bilgelik Efendisi) kültünü tesis ettiğinden Mazdeizm diye de adlandırılan Zerdüştîlik ilksel çok tanrıcılığa ve rahiplere karşı koyarak Akamanış İmparatorluğu'nun (558-330) resmî dini olmuştur ve Parthia (250-191) ile Sâsânî (224-729) imparatorluklarında tekâmül etmeyi sürdürmüştür. Pers kralı I. Darius'un yazmalarında Ahura-Mazdâ "tanrıların en büyüğü" olarak ve genellikle de tek tanrı olarak tarif edilir.

Zerdüşt'ün mesajına göre, Ahura-Mazdâ yegâne yaratıcıdır ve dünyanın efendisidir ve de diğer (eskiden tanrılar olup sonradan şeytan hâline gelen) *daeva*lara dua eden insanlar aslında kötülüğe tapınanlardır; hakikat ve iyilik sonunda kötülüğün güçlerini yenecektir. İnsan hayatına gelince, iyi düşünceler, iyi sözler ve iyi eylemler ilkesine göre düzenlenmelidir.

Müslüman fethi Zerdüştîliğin çöküşüne damgasını vurmuştur ve zulmedilen Zerdüştîler VIII. yüzyılda, Bombaylı "Parsî"lerin (Pers kökenlerinin adını taşır) günümüzde hâlâ kültlerini yaşattıkları Hindistan'a sığınmışlardır. Ölümden sonra bir hayat vaadi, ruhların Cehennem, Araf ve Cennet arasında paylaşılacağı ve de nihaî bir diriliş temaları, Hristiyanlık'takine ve İslâm'dakine çok yakın bir şekilde bulunur. Yanı sıra, bu temaların Yahudilerin Bâbil'deki Tutsaklığı (MÖ 597-538) -iki halkın sürekli temas hâlinde olduğu dönem- sonrasında İncil'de geçtiğini belirtmek de önemlidir. Zerdüştîlik düşüncesinin ve kozmogonisinin etkisi de aynı şekilde, Zerdüşt'ü peygamberler silsilesine dâhil etmeye teşebbüs eden çok sayıda Müslüman düşünür üstünde hissedilir boyuttadır.

Kutsal metinler

Zerdüştîliğin kutsal literatürü temelde *Avesta*'ya, ilk bin yıla kadar geriye giden, ama yazılı izleri Sâsânîler dönemiyle tarihlenen ve sadece fragmanlarının kaldığı metne dayanır. *Avesta*'nın dili, en kadim parçalarında, Hinduizmin Vedaları'nın diline çok yakındır. Zerdüştîliğin İncil'i *Avesta*, Ahura-Mazdâ tarafından hükmedilen iyiliğin güçleri ile Angra Mainyu tarafından hükmedilen kötülüğün güçlerini karşı karşıya getirerek sunan *Yasna*'yı içerir. Perslerin dininin âyin kurallarının ve ahlâkî ilkelerinin temel

kaynağı olan *Vidêvdât* başka şeyler arasında tufanda hayatta kalan adamın, Yima'nın hikâyesini anlatır. Son olarak, *Avesta*'nın en güzel kısmı olan *Gatha*lar en üstün tanrıya ve Amesha Spenta'ya ilâhilerden oluşur.

En yeni metinler arasında, VII. ilâ VIII. yüzyıllarda tarihlenen ve büyük bölümüyle *Avesta*'nın Pers dilinde bir yeniden yazılışı olan *Bundahishn*'e atıf yapmak gerekir. Nihayet, *Shah Nameh* (*Şahnâme*, krallar kitabı) X. asırda İranlı şair Firdevsî tarafından meydana getirilmiştir ve İran'ın tarihini dünyanın yaratılışından İslâm'ın gelişine kadar anlatır.

Dünyanın başlangıcı

«Yani bu iki ruh karşılaştığında, her şeyden önce hayatı ve hayat-olmayanı yarattı» (*Yasna*, XXX, 2-3).

Bidayette iyiliğin ruhu Ahura-Mazdâ ya da Ohrmazd, sonsuz Güneş ile Angra Mainyu ya da Ehrimen, Karanlıklar, kötülüğün ruhu vardı (Ahura-Mazdâ ve Angra Mainyu -*Avesta*'da iyiliğin ve kötülüğün güçlerine verilmiş- kadim isimler olup Ohrmazd ve Ehrimen onların Farsçaya "tercümeleri"dir). Ahura-Mazdâ yedi aşamada "orada hiçbir şey olmayan" bir kâinat yaratmaya karar verir. Üstünde Ay'ın, Güneş'in ve 178 yıldızın asılı olduğu Gökkubbe ile başlar. Sonra da Okyanus'u ve ardından da engin bir düzlük mekânı olan Yer'i yaratır. Müteakip üç yaratım bütün hayat formlarıyla ilgilidir. Ahura ilk bitkiyi, ilk hayvanı, başlangıç teşkil eden boğa olan Geush Urvan'ı ve sonunda da hem erkek hem de kadın olan Gayomart'ı yaratır. Son olarak, yedinci yaratım Ateş'i verir.

Ardından, kötülüğün güçlerine karşı gelecek olan savaşları hisseden Ahura-Mazdâ işinde ona yardım etmeye ve hayatlarından

insanlara kılavuzluk etmeye tahsis edilen altı soyut entite yaratır: Tanrısallığın muhtelif veçhelerini temsil eden ve bazen de "baş melekler" diye adlandırılan iyiliksever Ölümsüzleri, Amensha Spentalar. Son olarak da ***haoma***'yı, tanrılara, kurban törenleri çerçevesi içinde insanlarla da paylaştıkları ölümsüzlük iksirini sağlayan bitkiyi taşıyan ağacı yaratır. Yaratılışın bu ilk günü, No Ruz, bahar gündönümünde, Mazdeist geleneğe göre yılın ilk günü olarak İran'da hâlâ kutlanır.

Ahura-Mazdâ'nın güzel ve düzenli bir dünya yaratmış olduğunu gören Angra Mainyu orada kaos tohumu atmaya karar verir. Karanlıkların içinde dalar, gökkubbeyi, sonra da yerden dağlar ve yanardağlar yükselterek ve nehir yatakları kazarak yeri deler. Angra Mainyu iyiliğin ruhu tarafından yaratılan saf ve ışık saçan ateşe, sarı ve kırmızı renkleri, çıkardığı isi ekler. Sonra da ilk boğayı ve ilk insanı öldürür. Ama boğa ölürken sığırı doğurur ve insanın cesedinden de, kendi hissesine insanlığın doğuşunu sağlayan bir revant bitkisi doğurur. Sonunda, zararlı böcekleri ve insana faydalı mal davarı yiyen yırtıcı hayvanatı yaratır.

3000 yıl boyunca iyiliğin güçleriyle kötülüğün güçleri dengede kalır, tâ ki Zerdüşt'ün doğum ânına kadar. Peygamber otuz yaşında mistik vecdler yaşar ve Ölümsüzlerden vahiyler alır. Ahura-Mazdâ ona bir kurtarıcının gelişini, ölülerin dirilişini ve hesap gününü bildirir ki bu vaatler sonraki tek tanrılı dinlerin vaatlerinin ön belirişidir. Altı sene inzivada yaşadıktan ve şeytanın sınamasından geçtikten sonra Zerdüşt kehanetine başlar ve onu *daeva*lara hizmet etmekle, *ahura*lara ve hepsinden önce de tek tanrı Ahura-Mazdâ'ya, Bilgelik Efendisi'ne tapmak yerine büyü yapmakla suçlayan ruhban sınıfı ile ters düşer.

Diğer versiyonlara göre Ahura-Mazdâ iyiliğin ruhunun ve kötülüğün ruhu Spenta Mainyu'nun babasıdır ki bu birbirinin anti-tezi olan ikizler zamanın sonuna kadar savaşmaya yazgılıdır. Zerdüştîliğin bir başka çeşitlemesi olan Zurvanizmde (MS III. yy.) o, nesebi türemeyeceği için bin yıl boyunca gözyaşı döken en üstün tanrı Zurvan'dır (ebedî Zaman). Kendi başarı şanslarından şüpheye düşeceği güne kadar beyhude kurbanlar adar; Angra Mainyu'yu, kötülüğün ruhunu doğuran, bu şüphedir. Zurvan bebeğe doğumundan itibaren "sen kimsin?" diye sorar. Angra Mainyu ona "oğlunum" diye cevap verir, ama Zurvan şaşkındır: «Benim oğlumun hoş bir kokusu var ve o aydınlık, sense karanlık ve pis kokulusun». O sırada ikizi olan diğer oğlan doğar; onun, Spenta Mainyu'nun hoş bir kokusu vardır ve Zurvan onun oğlu olduğunu teşhis eder. Fakat Angra Mainyu ilk doğan olduğundan, Spenta Mainyu'yu ona karşı savaşmaya zorlayarak dünyaya egemen olur. İyiliğin nihaî zaferi ancak dokuz bin yıl sonra devreye girecektir.

Hinduizm ile ortak tanrılara dair

Mithra ile Mitra

Hintlilerin *Rigveda*'sındaki Mitra ile Varuna kaynak tanrı çifti Pers ülkesinde arkaik Mithra ile Ahura-Mazdâ çiftinde dengini bulur. Vedalar'daki Mitra gibi, ismi ilk kez Hititler ile Hurritler arasındaki bir antlaşmada (MÖ 1400) geçen Hint-İranlı çok kadim bir tanrıdan çıkan İran'ın Mithra'sının rolü, Zerdüşt'ün reformu vesilesiyle, sonradan daha yoğun olarak, fakat farklı bir formda yeniden alınmak üzere azalmıştır. Onun kādir-i mutlaklığı ve her şeyi bilmesi oradan itibaren, isminin çoğunlukla yan yana olduğu Ahura-Mazdâ'nın eseri olarak sunulmuştur. Ahura-Mazdâ

*Gatha*larda «onu, kendim kadar çok kurbana ve duaya yaraşır şekilde yarattım» der. Mithra ruhların yargıcı sıfatını alır ve Ehrimen tarafından kötülüğün güçlerine karşı sürdürülen savaşta ilk yeri işgal eder. Hem sözleşme hem de arkadaş anlamına gelen Mithra isminin etimolojisi, onun En Üstün Varlık ile insanlar arasındaki aracı konumunu gösterir. Kökeni Güneş-Tanrı olan Mithra ahlakî zeminde aydınlanmanın temsilcisi, iffetin ve hakikatin teminatı, yaşayan ve ölmüş insanların koruyucusu ve hatta ruhlara cennete kadar eşlik edecek şefaatçi olarak kalır.

Sözleşmelerin usulüne uygunluğuna göz kulak olan iyiliksever ruh Mithra, savaşın şiddetli tanrısıdır da. Bu rolünde, başka mitolojilerin savaş tanrıları gibi (özellikle de Roma'nın Mars'ı) tarıma ve besiciliğe de bağlıdır. Bazı başka doğulu kültler gibi Mithra kültü de Roma İmparatorluğu'nda benimsenecektir.

Soma ve *haoma*

Hinduizmin tanrılarına ölümsüzlüğü koruma imkânı sağlayan içki olan *soma* kültü, İran'da kurban törenlerinde aynı şekilde kullanılan ve törene katılanlarca da tüketilen ölümsüzlük iksiri ***haoma*** şeklinde bulunur. Ona, her efedra fidanlığını mesken tutuyor gözüyle bakılır. Rahipler bitkiyi özsuyunu çıkarmak üzere ezer ve tanrı kutsal içkiye dönüşürken ölür. Bu -tanrının gerçekte öldürülmesini imâ eden- kurban töreninde kan, insanlar tarafından tüketilmeden önce, Ahura-Mazdâ'nın oğluna ve ışıklı imgesine, tanrısal Ateş'e sunulmuş olur. Zerdüşt haoma kültünü mahkûm edecektir: Sonsuz olduğundan Ahura-Mazdâ'nın ölümsüzlük iksirine hiç mi hiç ihtiyacı yoktur. Zerdüşt teolojisinde Ateş de benzer şekilde, tanrısal özelliğini kaybedecektir ve Ahura-Mazdâ'nın

görülür veçhesi, Işığın somut simgesi hâline gelecektir. Hindistan'da soma halüsinojen bir mantardan üretilir, İran'da *haoma* ise Hindistan'da bulunmayan bir bitki olan efedra'dan.

Zerdüştîliğin daraltılmış panteonu

Ahura-Mazdâ ve Ehrimen

Ahura-Mazdâ adının iki çeşitlemesi Ohrmazd ve Spenta Mainyu yaratıcı tanrıyı ve dünyanın efendisini, Bilgelik Efendisini, iyi düşüncenin efendisini belirtir. Onun gözü Güneş'tir ve gök de onun yıldızlarla bezeli elbisesidir. Oğlu Ateş veya Şimşek olan Atar'dır ve karısı da Sular olan Apô. Pratikte iki Pers tanrısının hiçbir ikonografisi mevcut değildir ve sadece Ahura-Mazdâ pratikte simgesiyle her zaman resmedilir: İki büyük kanatla çevrili bir disk.
Ehrimen ya da Angra Mainyu mutlak kötülüktür, Endişedir, Yok Edicidir, Satan'ın tartışmasız atasıdır. *Druj*'da (aldatma) ustadır. Metinler onun adının yanına en iğrenç niteleyicileri eklemekte tereddüt etmez ve o kertenkele, sinek ya da yılan gibi aşağılık görülen hayvanlar kılığında somutlaştırılır. Bizzat kendisinin yarattığı ve *Avesta*'da *daeva*lar diye adlandırılan şeytanları yanına yardımcı alır. Geçerken belirtelim ki Hinduizmde *deva*'lar iyiliksever tanrılardır ve *asura*lar iblislerdir ve de bu iki terimin İran'da anlamlarının ters yüz edildiği görülür. Bu anlam takası, Hindistan tanrılarının şen ve renkli sürüsünü kötülüğün güçleri alanına atan sert Zerdüştî reformunun sonucu olarak yorumlanabilir.

Atar, Ateş

Ateş İran'da hiç kuşkusuz "babası" Ahura-Mazdâ'nın kültünden daha kadim bir külte konudur. Vedalar'a dayalı dindeki gibi Atar

Perslerde de başroldedir, zira Karanlıkların kötücül güçleriyle savaşmaya imkân sağlayan kurbanları tanrılara ulaştıran odur. Hindistan'daki gibi İran'da da ateş her zaman saflığın/temizliğin ve ışığın/aydınlanmanın simgesidir, aynı zamanda haneyi, kurban ateşini ve ormanlarla meskenleri yok eden ateşi temsil eder. Hindistan'da Ateş sunakları günümüzde hâlâ Pârsîlerin Zerdüştî tapınaklarında merkezî bir yer işgal eder. Bununla birlikte, kadavraların etlerini yakmak Atar'ın İran'da reddettiği ve hatta tam bir kâfirlik sayılan bir uygulamadır. Bundan dolayı, İranlılar naaş yakmayı reddeder ve ölülerini, etleri etçil kuşlar tarafından yensin diye "sessizliğin maruf kuleleri"nin tepesinde sergiler. Herodotos'un MÖ V. asırda önceden tasvir ettiği bu âdet İran'da ancak 1960'ta yasaklanacaktır.

Faydalı Ölümsüzler

İyilik kuvvetleri yanında yer alan, Ahura-Mazdâ'nın bir tür bakanları olan faydalı Ölümsüzler, altı Amensha Spenta soyutlamalardır, âdil olan kimsenin özlem duyması gereken ideallerdir. Her Ölümsüz altı yaratımdan birini korumakla görevlidir (et ve süt hayvanları, ateş, yer, gök, su, bitkiler). Kötülüğe karşı savaşım hâlindeki bu altı iyilik yardımcısı şunlardır: Âdil/doğru olanların ruhlarını cennete götüren ve faydalı hayvanları çekip çeviren Vohu Mana (İyi Ruh); ateşin koruyucusu, dünyanın düzeninin teminatı Asha Vahishta (En iyi Fazilet); başlangıçta metallerin ve savaşçıların koruyucusu, ardındansa bedbahtları koruyan ve gök cisimlerinin hareketini yöneten Kshathra Varya (arzulanan İmparatorluk); Spenta Armaiti (yardımsever Vefa); Haurvatat (Mükemmellik); Ameretat (Ölümsüzlük). Bu tanrıların hepsi Hindu

dininin mefhumlarına yakın mefhumlar akla getirir: Meselâ, adı ve tipik özellikleri Hintli savaşçılar kastı olan Kshatrya'yı (bkz. Hint Mitolojisi) akla getiren Kshatra Varya.

İyi ile kötünün savaşı

«Hakikatin yalanı yeneceği, sahte tanrıların ve insanların işlerinin karşılığını alacağı vakit Efendi'ye tapınma galip gelecek» (*Yasna*).

Ohrmazd'ın Ehrimen'e karşı mücadelesi Pers mitolojisinin en büyük ve pratikte tek mitini oluşturur. Bu mücadele hem maddî hem de manevîdir. Ohrmazd maddî dünyayı ve Amensha Spentaları yaratır, Ehrimen altı iblisi yaratır ve 3000 yıl boyunca Ohrmazd'ın yaratmasını bozmakla uğraşır. Ama takip eden 3000 yıllık periyodun başında, bu mücadeleyi dünyaya, insanları kötülükten koruma umuduyla ifşa eden Zerdüşt doğar.

Ehrimen, Ohrmazd'ın düzen verdiği pürüzsüz yaratılışta düzensizlik tohumu saçmakta ısrarlıdır, ama onun başlıca mücadele alanı manevî düzlemde yer alır ve insan ruhunu kirletmek üzere bütün yolları dener. Şeytanın faaliyetine bu inanç, Aziz Pavlus'un *Efeslilere Mektup*'unda (5: 12) bir yankı bulur: *«Meydan okuduğumuz şey insan değildir, Otoritelerdir, İktidarlardır, bu karanlıklar âleminin Baskınlıklarıdır, göklerde olan kötülüğün ruhlarıdır»*. Ehrimen'in ilk kurbanları ilk insan çifttir. Bizzat Ohrmazd Mashya ile Mashyoi'yi kendisi tarafından yaratıldıklarına ikna etmekte özen gösterdiğinden, Ehrimen sahici yaratıcının kendisi olduğunu iddia ederek onların ruhuna şüphe tohumları atar. Sahici tanrı olduğunu beyan edeni yalanlayan bilgiye bir geçişe bu cazip öneri, Âdem'i ve Havva'yı Bilgi ağacının meyvelerinden

tatmaya ikna eden Şeytan'ın önerisini fazlasıyla akla getirir. Kötülüğe karşı savaşımında Ohrmazd maddî olarak oğlu Atar'dan (Şimşek), hem de ve bilhassa da faydalı Ölümsüzler tarafından methedilen ahlâkî faziletlerden yardım almıştır.

Zamanların sonunda, büyük bir meydan savaşı azizler ile iblisleri karşı karşıya getirecektir ve iyiliğin kötülük üstündeki nihaî zaferi kaydedilecektir. Saoshyant, Zerdüşt'ün menisiyle gebe kalmış bir bâkireden doğan son kurtarıcıdır. Saoshyant dünyayı yenilemeye ve ölüleri diriltmeye gelecektir. Bu arındırma/temizleme radikal yollarla yapılacaktır: Alaşım hâlinde bir metal seli gezegeni kaplayacaktır ve Angra Mainyu yok olacak veya ebediyen karanlıklara atılacaktır. İnsanlık, bütün kötülükleri imha edecek ve yeniden türeyen insanlara Ahura-Mazdâ'nın saf ışığında yaşama imkânı sağlayacak bu selle örtülecektir. Saoshyant o zaman bir boğa kurban edecek ve onun yağlarını haoma'ya karıştıracaktır. Sonra da bu ölümsüzlük iksirini insan ırkının her temsilcisine dağıtacaktır. O esnada kâinat mükemmelliğine ve başlangıçtaki saflığına/temizliğine yeniden kavuşacaktır.

İnsan ve kaderi

Adı "ölümlü hayat" anlamına gelen Gayomart Pers mitolojisinin ilk Varlık'ıdır. Ehrimen tarafından öldürüldükten ve toprak altında kırk sene geçirdikten sonra, ilk insan çiftini, Mashya ile Mashyoi'yi doğuracak olan da onun kadavrasıdır.

Gayomart ile, onu beslesin ve ona yardım etsin diye yaratılmış ilk Boğa, -bozgunu dünyaya saçma karşılığındaki cazip armağanlarını Gayomart'ın reddettiği- Ehrimen tarafından saldırıya uğradıklarında, dünyanın merkezinden akan Daiti nehri üstünde

duruyordu. Gayomart ruh verdiği Mashya ile Mashyoi'ye insan ırkının kurtuluşunu bildirir. Ama kötülük yakalarını bir an bile bırakmaz. Ohrmazd tarafından yaratılarak tam buluşmuşken Angra Mainyu onlara en üstün yaratıcının kendisi olduğu fikrini fısıldar. Bundan böyle Mashya ile Mashyoi yalana yem olur. Ohrmazd bu sırada onları korur ve onlara kalabalık bir zürriyet verir. İlk krallar iblislere karşı yürekli ve hemen hemen her zaman muzaffer bir mücadele yürütecektir ve de ateşin kullanımını, metal işlemeyi, tarımı ve besiciliği icat ederek dünyayı medenileştirmeye girişecektir. Bazıları iblislere karşı çetin bir mücadele yürütecektir, ama daima, tıpkı mahpus daevaların kral Tahmuras'a yazıyı öğretmesindeki gibi, düşmanlarından herhangi bir menfaat sağlama sonucuna varacaklardır.

Zerdüştîler ruhun bâki olduğuna inanır. Ohrmazd özgür insanlar yaratmıştır ve onlar Ehrimen'in hâkimiyeti altına girdiyse, bunu tercih ettikleri içindir. Öldüğünde her insan eylemlerinin üç yargıç, Mithra, Sraosha ve Rashnu tarafından değerlendirildiğini görür. Eğer hüküm lehine ise, doğru insanın ruhu, yeri Göğe bağlayan geniş köprü Cinvat'tan geçerek Göğe erişir. Karşı kıyıda, onu Ahura-Mazdâ'nın cennetine götüren "yaratıkların en güzeli kadar güzel" bir ışıltılı genç kız bekler. Hüküm aleyhine ise, köprü bir kılıcın keskin kenarı gibi dar hâle gelinceye kadar incelir ve ruh bin seneliğine cehenneme düşer.

Kuzey

İSKANDİNAVLAR VE CERMENLER

«Güzel ve yeşil köpüğün dışına
İkinci kez çıkan yeryüzünü görüyorum;
şelaleler akıyor ve onların üstünde, dağların üstünde,
kartal balık bekliyor pusuda.
Tarlalar tohumlanmadan ürün veriyor.
Her kötülük ortadan kalkıyor.
Balder geri geliyor».

"Voluspa", *Manzum Edda*

Kuzey halklarının (Cermenler ile İskandinavlar) mitolojilerinin yayılma alanı az çok, İskandinavya'nın güneyine ve Almanya'nın kuzeyine ve daha sonralarıysa Britanya adalarına tekabül eder. Bu zamane halklarının, mitlerini içinde ürettikleri dili bilmiyoruz ve sadece, Cermen topluluklarının çeşitli torunlarından gelen unsurlardan hareketle onların inanışlarını yeniden kurabiliyoruz. Roma İmparatorluğu'nun düşüşünden sonra çok sayıdaki halklar göçü, bu mitler ile Hint, Yunan ve Roma mitleri arasındaki benzeşimler yoluyla temellendirilen, hayâl edilen, tetiklenen yakınlıkları muhtemelen açıklar.

Temelde, iki mitoloji öbeği arasında önemli bir farklılık mevcut: Cermen mitoloji öbeği Güney'in mitlerinin manikeen mizacını sergilemez ve iyiliğin güçleriyle kötülüğün güçleri arasındaki sınır her zaman açıkça belirlenmiş değildir. Tanrılar büsbütün iyi ya da büsbütün kötü değildir ve Loki, Cermanik mitolojinin temel karakteri tanrıların kâh müttefiki kâh hasmıdır. Onları kaygılandıran ve rezil eden, tanrıların geleneksel düşmanları devlere gelince, onlar bazen de tanrıların müttefikidir de ve sadece onların kaba ve medenileşmemiş biçimlerinden ibarettir, devler temelde kötü olarak betimlenemeyecektir. Bu mitoloji düalizmi, iyilik-kötülük düalizmi değildir, daha ziyade düzen-kaos düalizmidir. Genel bir ifadeyle, tanrılar düzeni ve canavarlar, devler, cüceler, elfler düzensizliği ve kaosu temsil eder.

Tanrıların sarayı olan Walhalla'da icra edilen oyunlara ve şen şakrak şölenlere rağmen, hemen hemen Yunan mitolojisi kadar olaylı olan Cermen mitolojisi kendisine has bir trajik karakter taşır. Hindu veya Amerika yerli mitolojisi kadar sistematik biçimde devirsel bir şema benimsemeksizin Kuzey halkları, dünyamızın, onun sonunu getirecek kozmik bir savaşa, Ragnarok'a yazgılı olduğunu hayâl eder, ama bununla birlikte söz konusu son felâketten sonra, kâinatın daha âdil ve daha güzel bir dünya şeklinde yeniden doğacağını öngörür. Yüce eylemlere rağmen insanlar ve tanrılar. bizzat koydukları ahlâk düsturlarını gözetmeyi başaramazlar ve kâinatımıza içsel olan kusurluluk, mantıksal olarak kâinatın yıkımına varmış olsa gerekir. Bu son bir kurtuluş umudu içinde, kimileri, bu efsanelere dair bilgimizin üstünde inşa edildiği büyük mitolojik anlatılar olan Eddaların kaleme alındığı çağa (XII. yy. ilâ XIII. yy.) Hristiyanlık aşılamanın izini görmüştür.

Gerçekten de, kuzeyli mitolojiler ile güneyli mitolojiler kıyaslanırsa, Yunanlarda olup bitenin aksine, sanki zaman, tanrılar ile devler arasındaki mücadele çağında durmuş gibi cereyan eder. Yunanistan'da, tanrıların Titanlar, devler ve canavarlar üzerindeki zaferi nihaîdir ve kaosun ardından düzen gelir. Cermenler için, dünya hâlâ, devlerle ve canavarla temsil edilen kötülüğün güçleri tarafından sarsılır. Savaş bitmemiştir, hatta başlamaktadır ve de öngörülen ve önceden kaybedilmiş son muharebe henüz gelecektedir, bu da demektir ki tanrılar tarafından tesis edilmiş düzen süremeyecek kadar kırılgandır ve mükemmellikten yoksundur. Altın çağ ancak muharebenin ardından söz konusu olabilecektir.

Metinler: Eddalar ve skaldik şiirler

Cermanik mitolojinin anlatılarının çoğu, muhtemelen MÖ 2500 ilâ 500 arasında üretilmiştir ve sözlü olarak kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Alman besteci Richard Wagner'in, Volsung, Sigmund ve Siegfired (İskandinav anlatısında Sigurd) efsanesini sahneye koyan *Nibelung Yüzüğü* (1869-1876) Cermen tanrılarını ve kahramanlarını tanıtmaya bir hayli katkı sağlamıştır.

Yazılı ana kaynak Eddalardır (kelime "ata" anlamına gelir ya da Latince "oluşturmak" anlamına gelen fiilden türeyecektir). En eskisi olan *Manzum Edda*, İzlanda'da 1050 ilâ 1133 yılları arasında mısralar hâlindeki şiirlerin bir derlemesidir ve kısmen Cermanik teolojiye dayalı olup "*Voluspa*" adlı, *Vala*'ya ya da "falcı"ya atfedilen peygamberâne yapıdaki bir metni içerir. Diğer kısmı Volsung Sigurd, Niflungarlar ve Völund gibi kahramanların yaptıklarını konu alır. Bu metinler, Hristiyanlaşmasının geç dönemde gerçekleştiği dünyanın bir bölümünde yazılmıştır: İzlanda.

Diyalog formunda kaleme alınmış olan ikinci Edda, 1243'te ölmüş İzlandalı şair ve diplomat Snorri Sturluson tarafından, *Manzum Edda*'ya dayalı olarak meydana getirilmiş nesir şeklinde bir anlatıdır. Hristiyanlık etkisini belli eden *Edda Snorri* (veya *Nesir Edda*) ilk bölümü olan "*Gylfaginning*"te (Gylfi'nin kandırılması) kuzeyli mitolojinin mümkün olduğunca eksiksiz bir tablosunu sunar. İkinci kısmı olan "*Skaldskaparmal*"da (şiir sanatı hakkında eski Norveççe bahisler) mitsel anlatıları naklederek aynı şekilde skaldik (skaldlar, özel bir şiir vezni türü kullanan İskandinavya ozanlardır) şiirler içerir. Tam bir "poetika sanatı", skaldik şiir sanatının incelenmesi olan üçüncü kısım "*Hattatal*" ise, skaldlarda sıkça kullanılan şiirsel metaforlar olan geleneksel *kenning*ler hakkında açıklamalar sunar. Meselâ, skaldik şiirlerde kılıç "savaş borusu"dur, "Sif'in saçları" altını belirtir, "şahin dağı" (şahin besleyenlerin kuşu üstünde tuttuğu) kolu belirtir, "askıdaki tanrı", Bilgi'ye erişmek için kozmik ağacın dallarına dokuz gün boyunca asılıp tutunan Odin'den başkası değildir. Mitolojik anlatılar kümesine bir tutarlılık vererek kuzeyli tanrılarla ilgili masalların bu nesir hâlindeki yeniden yazımının, aynı zamanda bu konular hakkındaki skaldlar yararına poetik kompozisyon örgüsünden yararlanması gerekmiştir.

Rök taşı gibi bazı runik taşlar (runik yazılar, kadim İskandinav kâhin yazısının bir biçimini teşkil eder) kuzey mitolojisini tamamlamaya katkı sağlar ve yer yer de bazı unsurlarını tanıtır; bunlar, taşa kazınmış bir şekilde Odin'i ve atı Sleipnir'i, Fenrir tarafından yutulan Odin'i, savaşçıları taşıyan Odin'in gemisini, Balder'in cenazesi için at sırtında yoldaki Hyrrokkin'i gösterir.

Bazı efsaneler İskandinav folklorunda yaşamıştır. Onlar bazen başka Cermanik yazılarla ve birçoğu XIX. yüzyılın folklorcuları tarafından köylerde derlenen sözlü hikâyelerle bağlantılı masallar tarafından pekiştirilmiştir. Zaten, İskandinavya'da yüzlerce yer tanrıların, devlerin veya Cermanik kahramanların adını taşır. Odin'in adının bulunduğu Danimarka şehri Odense'yi ya da Thor'un adının bulunduğu İsveç şehri Torshälla'yı örnek verebiliriz.
Haftanın bazı günleri, İsveççedeki veya Almancadaki gibi İngilizcede de tanrı adlarından hareketle adlandırılmıştır: Salı, *tuesday*, *tisdag* veya *Dienstag*, "Tyr günü"; perşembe, *thursday*, *torstag* ya da *Donnerstag*, "Thor günü"; cuma, *friday*, *fretag* ya da *Freitag*, "Frigg günü" böyledir.

Dünyanın kökeni

«Ymir'in yaşadığı devirde, ne kum ne deniz ne de deniz dalgalanması vardı. Ne yer ne de gök vardı. Hiçbir bitki örtüsünün olmadığı ağzı açık uçurum vardı» (*"Voluspa"*, *Manzum Edda*).
Bidayette sadece boşluk, *Ginnungagap* diye adlandırılan boşluk vardı ve bu da ağzı açık uçurum, sihirli imkânlar taşıyan, kökenlerin uçsuz bucaksız uçurumu anlamına gelir. Bu başlangıçtaki yokluk, Hint-Avrupa mitolojilerinin Kaos'unu akla getirir, fakat iklim farklılığı baştan mührünü vurur.

Ateş ve buz

Bu uçurumun kuzeyinde soğuğun, buzun ve karanlıkların ülkesi Niflheim vardı, güneyindeyse ateş devi Surt tarafından bekçilik edilen ateşin ve ışığın ülkesi Muspellheim. Surt alevli kılıcını

tanrılara karşı savaşmak ve dünyayı ateşle yok etmek için savurarak dünyanın sonunda işin içine girecektir. Bu iki "ülke"nin Ginnungagap'ta aynı anda var olup olmadığını ya da ardından ortaya çıkıp çıkmadığını belirten hiçbir şey yok.

Niflheim'dan gelen, Elivagar jenerik ismi altında anılan ve kaynağını Hvergelmir dağında bulan zehirli on bir ırmak (Svol, Gunnthra, Fiorm, Fimbulthul, Slidr, Hrid, Sylg, Ylg, Vid, Leiptr ve Gioll) uçuruma akıyordu. Sularının içerdiği zehir donarak üst üste tabakalarının biriktiği ve Ginnungagap'ta yapışıp kaldığı kalın bir buz oluşturdu. Uçurumun güney kısmına gelince, sürekli Muspelheim'dan gelen yakıcı hava, kıvılcımlar ve eriyik hâlindeki maddeler tarafından yalanıyordu. Bu yakıcı cürufların etkisiyle buz erimeye başladı ve başlangıçların bu "bahar" türünden ilk dev Ymir ve de çoğu mitolojideki gibi bereket simgesi inek Audumla doğdu. Ymir doğar doğmaz ineğin memelerinden akan dört süt deresinden kana kana içti. Uykusunda koltuk altından çıkan ter damlalarından bir dev çifti olan erkek ve dişi doğdu, bu sırada bir diğer dev ise ayaklarından doğuyordu.

İki hasım ırk

Ymir döllendiği sırada Audumla tuz ve donla kaplı kayaları yalamakla meşguldü. Buz boyunca akan damlalardan aşama aşama bir varlık şekillendi: Buri. O da Ymir gibi kendi kendini döllemeye muktedirdi. Böylece onun bir oğlu oldu: Bor. Ymir'in bir kızı Bestla Bor ile çiftleşerek ilk üç tanrıyı dünyaya getirdi: Odin (Hava tanrısı), Vili (Işık tanrısı), Ve (Ateş tanrısı). O andan itibaren iki ırk zuhur etti: Tanrıların ırkı ve dehşetli don ve buz yaratıkları olan devlerin ırkı.

Kozmik devin ölümü Husumetin başlangıcını ilân eden genç tanrıların hangi sebeple Ymir'i öldürmeye karar verdiği bilinmiyor. İlk devin gövdesinden bir kan deresi akar ve az önce doğmuş olan bütün devleri boğar. O sırada bu tufandan Ymir'in oğullarından biri kaçıp kurtulur: Begelmir. O, karısıyla birlikte devlerin ırkına yeniden doğma ve çoğalma imkânı sağlayacaktır.

Bu ilk cinayet işlendiğinde, Odin, Vili ile Ve yaratma işlerine girişir. Ymir'in bedenini Ginnungagap'ın üstüne kadar sürüklerler ve dünyayı meydana getirmek için onun bedeninin farklı parçalarını kullanırlar: Uçurumu doldurmaya devam eden kanından okyanusu, etinden yeri, kemiklerinden dağları, dişlerinden taşlarla kayaları ve son olarak da kafatasından, Doğu, Batı, Kuzey ve Güney diye adlandırılan dört cüce tarafından desteklenen gökkubbeyi yaparlar. Ymir'in kirpiklerinden tanrılar, devlerin saldırılarından kendilerini ve insanları korumak üzere onların alanını çevreleyen duvarları yapar. Niflheim ile Muspellheim'ın orta noktasındaki bu kara parçası Midgard, "Orta Yer" diye adlandırılır.

Buraya dek, Muspellheim'dan gelen kıvılcımların gökte çatırdaması durmamıştı. Güneş ve ay nerede duracaklarını bilmeden dolanıp duruyordu. Gökkubbe güneş ile yeryüzü arasına yerleşerek oluştuğunda, tanrılar bu kıvılcımları orada sabitlemeye karar verdi ve yıldızlar oldu.

Nihayet, Yaratılışı tamamlayan, Ymir'in kadavrasını kemiren larvalardan bir başka ırk olan, yer altındaki mağaralarda yaşayan ve arzularına göre ya da tanrıların direktifleriyle metal işleme uzmanları hâline gelecek cüceler doğar. Anatomik ve sembolik farklılıkları ne olursa olsun cüceler ile devler sihre sıkı sıkıya bağlıdır

ve onlar saklı bilgileri ellerinde tutar. Régis Boyer onların katiyen "kötülüğün güçleri"ne ait olmadıklarının altını şöyle çizer: «Kilise tarafından istenen aşağılanmalarından ve folklor seviyesine indirilmelerinden önce, onlar faydalı, bilgili, teknik açıdan yetenekli ve özellikle de şiir sanatının ve runik yazısının sırlarına vâkıf güçlerdir ve bu sayılanları Odin onlardan miras alacaktır. Özellikle dikkate alınmalıdır ki onlar etik açıdan "nötr"dür, yani düzen ile düzensizlik -belli başlı görünen bu iki mefhum Cermen-Kuzeyli zihniyette en derinlemesine olan şeylerle ilgili gibi geliyor- arasında dengeli bir adalet oluştururlar» ("Cermen ve Kuzeyli", *Dictionnaire des mythologies*, ed. Yves Bonnefof).

Tanrılar ile devler arasında; insanlar Bir gün, greve giden üç büyük tanrı Odin, Vili ile Ve odun parçalarına rastlar. Bunların biri meşe odunudur, diğeri de kızılağaç. Tanrılar onlardan ilk erkeği ve ilk kadını yapar. Ama bu yarattıkları soğuk, cansız kalır ve Odin hayat üflemek ve bir ruh vermek için onların üstüne asılır. Vili de kendi hesabına onlara yaklaşarak onlara akıl ve hareket özgürlüğü verir. Son olarak Ve onlara söz, işitme ve de insan görünümü verir. Erkeği Ask diye ve kadını da Embla diye adlandırırlar.

Biri sert, öteki de yumuşak olan bu iki ağacın tercih edilmesinde bazı yazarlar, sert bir sopanın yumuşak bir odun parçasına sürtülmesiyle ateş yakma imkânı sağlayan ilkel teknikle çalışmakla bağlantı görmüştür. İnsanların ırkının Midgard'ta, halkalarıyla ülkeyi çepeçevre saran çok uzun bir yılanın yaşadığı okyanusun çevrelediği "Orta Yer"de ikamet etmesi mukadderdir.

Dünyanın düzeni

«Onların ilk işi on iki oturağın ve kādir-i mutlak Baba için bir tahtın bulunduğu gepgeniş bir oda inşa etmekten ibaretti. Bu oda dünyanın en büyüğü ve en muhteşemidir, etrafı dışından olduğu gibi içinden de tamamen altın pırıltısı saçar» (*Manzum Edda*).

Tanrılara lâyık bir saray

Tanrılar o sırada kendi alanlarının inşasına girişir: "Aselerin kalesi", orada ikamet eden tanrılar grubunun adı. Kalenin merkezinde Gladsheim tapınağı yükselir ve tapınak da içinde, Walkyrielerin eşlik ettiği savaşta ölmüş kahramanların toplandığı Walhalla salonunu barındırır. Bu salona, her biri 800 önde giden savaşçıya geçit verebilen 540 kapı açılır. Altın kaplı ışıldayan bu devâsa salonun iskeleti mızraklardan ve çatısı da kalkanlardan yapılmıştır. Tanrıların kralı Odin buradan hükmeder.

Bu ihtişamlı sarayın inşası, devler ile tanrıları karşı karşıya getiren ilk kavgalardan birini sahneye koyar. Tanrılardan hiçbiri, bir kale inşa etme işinin nasıl yapıldığını bilmez. Bir dev Hrimthurs onlara, karşılığında ödeme olarak güneşi, ayı ve Aşk tanrıçası Freyja'yı isteyerek, çok büyük bir kale inşa etmede yardım teklif eder. Tanrılar neye karar vermeleri gerektiğini bilmediklerinden tereddüt içindedir. Ateş tanrısı ve aldatmada usta hilekâr Loki onlara bir plan önerir: Dev yalnızca geceleri çalışarak -gerçekleştirilemez bir iş gibi görünen- üç yarıyıldan önce bitirirse istediği ödemeyi alacaktır. Kaleyi verilen mühlette bitirmeyi başaramazsa, eli boş kalacaktır. Dev bunu kabul eder, zira sihirli bir atı vardır: Ona

dağlardan şimşek hızında taşlar getiren Svaldifoeri. Sürenin bitmesinden üç gün önce iş neredeyse bitmiştir. Tanrılar Loki'ye, kendilerine önerdiği kötü pazarlık için sitem etmeye başlar, ama asla buluş eksikliği çekmeyen Loki o zaman Svaldifoeri'nin işinde dikkatini dağıtmak için bir fikir bulur: Kısrağa dönüşerek üç gün at tarafından takip edilir ve böylece atı şantiyeden uzak tutar; mühlet dolduğunda, kale bitmemiştir. Kızan dev deli gibi kudurur ve tanrı Thor bir çekiç darbesiyle onu öldürür.

Asgard, ölümlülerin ülkesi Midgard'a, dünyadaki faaliyetlere ve özellikle de (Ymir'in soyundan gelen) Hrimthursarların ve -tanrıların, baskından sürekli şüphelendikleri- dağların devlerinin faaliyetlerine göz kulak olan tanrı Heimdall'ın bekçilik ettiği muhteşem köprü Bifröst (gökkuşağı) ile bağlıdır. Heimdall'ın yeryüzünde olup biten her şeye, yerden biten otu işitecek raddede hassas olduğu söylenir. Asla uyumaz ve dünyanın sonundan hemen önceki savaş olan Ragnarok'u duyuracağı bir borusu vardır.

Yggdrasil ve dokuz dünya

Şimdiyse, Hint-Avrupalı temeline nazaran Cermen mitolojisinin derin özgünlüğünü neyin teşkil ettiğine geliyoruz. Cermenlerin evreni, ihtişamlı bir ağacı ana sütun olarak alır: Dallarının bütün dünyayı örttüğü ve göğe kadar yükseldiği dişbudak Yggdrasil. Bu ağacın etrafında dokuz dünya konumlanır. Belki de köken olarak tek bir direğe dayanan göçebe çadırlarının tasarımından ödünç alınmış bu dikey eksen kültüne, Cermenlerin tepelerin üstüne diktiği -sürekli yeniden doğan ve sürekli tehdit altında olan, dünyanın sabitliğinin simgesi- devâsa ağaç kütükleri olan

Irmensulların yüceltilmesinde tekrar rastlanır. 772'de Şarlman, Eginhart'ın biyografisinde yazdığına göre "iblisler kültüne tapan" Saksonlara karşı onun taşrası boyunca Vestfalya'daki bu kutsal ağaçların birini kestirecektir.

Yggdrasil birçok hayvan tarafından mesken tutulmuştur ve bu hayvanlar durmadan onun yapraklarını ve köklerini kemirdikleri hâlde daima yeşil kalır. Snorri *Edda*'sında betimlemesini bulan kökleriyle canlı kalmayı sürdürür: «*Bu dişbudak ağaçların en büyüğü ve en güzelidir [...] Onun üç kökü birbirinden hayli uzaktır. Biri Aselerin ülkesine uzanır, bir diğeriyse Ginnungagap'ın eskiden olduğu yere, buz devlerinin ülkesine, üçüncüsüyse Niflheim'ın üstünde durur ve Nidhogg'un durmadan kemirdiği bu kökün altında Hvergelmir kaynağı yer alır. Buz devlerinin ülkesine kadar yayılan kökün altında Vaneler tarafından öldürülen, ama Odin'in, Hikmetin ve Bilginin saklı olduğu başını korumak üzere mumyaladığı bir Ase olan Mimir'in kuyusu bulunur. Bu kaynağın efendisi Mimir bir bilgedir, zira her gün ondan kana kana içer*». Ondan kana kana içmek için Odin, Mimir'in rehin aldığı gözlerinden birini kurban sunmalıdır. O zamandan beri, tanrıların kralı tek gözlüdür ve bu da onun endişe veren görünüşüne katkıda bulunan bir özelliktir.

Asgard'ın üstüne kadar uzanan kökün altında, barınaklarını kaynağın yakınına kurmuş üç Norn olan üç kız kardeş Urd, Verdande ve Skuld (karşılıklı olarak geçmişi, şimdiyi ve geleceği temsil ederler) tarafından bekçilik edilen gençlik çeşmesi Urd bulunur. Bu kudretli Nornlar tanrılar ve insanlar için kaderi runik yazıyla taşa kazır ve onların takdiri, Yunan mitolojisinin Parkae'lerinin

takdirleri gibi geri döndürülemezdir. Nornlar onu canlı tutmak için Yggdrasil'in köklerini ha bire sular, o sırada onun yaprakları, hydromel'e benzeyen göksel çiy ile yıkanır. Tanrıların mahkemesi de oradadır; orayı her gün at sırtında köprü Bifröst'ü geçerek ziyaret ederler.

Yggdrasil'in en yüksek dallarının üstünde, başında bir şahin taşıyan bir kartal, devlerin saldırması durumunda tanrıları uyarmak üzere dünyada olan biten her şeyi gözetler. Sincap Ratatosker, Yggdrasil'in dibine dolanmış çok uzun yılan Ndihogg'a kadar dallar boyunca ebediyen inip çıkar; ağacın dibine dolanmış yılanı ile ağacın tepesine tüneyen kartal arasındaki küfürleşmeleri iletmekle görevlidir. Dört geyik durmadan filizleri yer ve ağacın kabuğunu soyar. Aseler kurullarını dişbudak ağacı üstünde topladıklarında, kötülüğün güçlerinin temsilcisi, ağacın köklerini kemiren ve kadavralardan beslenen yılan Nidhogg tarafından gövdesine iletilen sarsıntıları hissederler.

Yggdrasil'in dalları üstünde, *Manzum Edda*'nın şiirlerinden biri olan "*Havamal*"da anlatılan, Cermen mitolojisinin en çarpıcı kesitlerinden biri cereyan etmiştir. Odin Bilgiyi edinmek için onun dallarına asılı vaziyette birçok gece geçirecektir: «*Rüzgârın salladığı ve benim mızrağımla yaralanmış bu ağaçta asılı dokuz gece geçirdim. Kimse bana yiyecek vermedi. Kimse bana içecek vermedi. Altımdaki uçuruma bakıyordum ve birdenbire runik yazıları gördüm. Onları yakaladım ve acıdan inleyerek yere düştüm*». Yeniden gençleşmiş, tecrübeyle ve sihirli runik yazıları elde etmekle ferahlamış Odin bundan böyle bilgelikle hükmedebilir: «*Ürünler sağlamaya ve birçok şeyi bilmeye, çoğaltmaya ve*

refah saçmaya başlıyordum. Kelime be kelime keşfediyordum, olay be olay keşfediyordum».

Yggdrasil'in desteklediği dokuz dünya her biri üç büyük alanı kapsayan üç seviye üzerine yerleşmişti. En yüksek seviyede, Aselerin, savaş tanrılarının krallığı olan Walhalla'nın bina edildiği Asgard bulunur; ondan sonra Bereket tanrıları olan Vanların krallığı Vanheim ve de ışık elflerinin krallığı Alfheim bulunur. Orta seviyede art arda, savunma amaçlı bir duvarla çevrilmiş insanların krallığı Midgard, buz devlerinin ülkesi, kaleleri Utgard'ın dikildiği Jötulheim ve cücelerin ya da kara elflerin krallığı Svaralfheim yer alır. Aşağı seviyedeyse buz ve sis dünyası Niflheim, dev Surt tarafından bekçilik edilen ateş dünyası Muspellheim ve son olarak da korkunç bekçisi köpek Garm ile ölüler diyarı Helheim bulunur.

Cermen panteonu

Odin'in hâkimiyeti altında Walhalla'da ikamet eden -Olympos'un Yunan tanrıları gibi- başlıca tanrılar, on iki adettir. En önemlileri şunlardır: Odin'in karısı Frigg (Aşk ve Hane tanrıçası), oğulları Thor (Gök Gürültüsü), Baldr (Bahar), Heimdall (Sabah), Tyr (savaşçılara cesaret aşılar), Van Freyr, sonra da tanrıçalar Sif (Barış ve Dostluk), Freyja (Aşk ve Refah), Idun (ebedî Gençlik) ve ateşin, şekil değiştirmenin, yalanın efendisi, mevsimlerin sürekli değişimini temsil eden hilebaz Loki. Büyük tanrılar dışında Cermen mitolojisinde en önemli rolleri oynayan başlıca karakterler Ymir'den çıkan devler ve Loki tarafından doğurulan canavarlardır, özellikle de tanrılara karşı mücadeleleri vesilesiyle anacağımız kozmik yılan Jormungand ve kurt Fenrir.

Aseler ve Vanlar

«Kâhin kadın iyi hatırlıyor, Gullveig'in mızrakların ucuna saplandığı, dünyadaki ilk savaştan beri olanları. Hár konutunda yakılmıştı. Üç kez yakılmıştı ve üç kez yeniden doğmuştu, bizzat İyi, o daima yaşar» (*"Voluspa", Manzum Edda*).

Başlangıçta hasım olan iki grup tanrı, Aseler ve Vanlar barış hüküm sürmeden önce acımasız bir savaşa girmek zorunda kalacaktır. Çıkış bakımından Aseler Vanlardan önce gelir, çünkü tanrılar diyarı Asgard, yani Aseler ülkesi diye adlandırılır.

Vikinglerin çoğunlukla birlikte tasvir edilen üç büyük tanrısı Aselere mensup ve aynı zamanda da ürkütücü savaşçılar olan Odin ile Thor ve de bir Van olan Pasifik Freyr'dir. Genel açıdan, Aseler savaşçılar sınıfını ve Vanlar da çalışanlar, tarım ve hayvancılıkla ya da ticaretle uğraşanlar sınıfını temsil eder. Diğer büyük Van tanrılar, Aşk ve Refah tanrıçası Freyja ile Deniz tanrısı ve aynı zamanda da hayatın ve doğurganlığın kaynağı Njörd'tür. Adam de Brême 1070'te Uppsala tapınağını betimlerken bu üç tanrının toplanışını anar: «Her şeyin altın bezekli olduğu bu tapınakta, halk üç tanrı heykeline tapar: En güçlü olup sağında Wotan [Odin] ve solunda da Fricco [Freyr] ile birlikte oturan Thor. Onların anlamı şudur: Thor atmosferin efendisidir ve gök gürültüsü ile yıldırımın, rüzgâr ile yağmurun, güzel hava ile hasadın hâkimidir; Wotan, yani gazap, savaşları idare eder ve insana düşmanlarına karşı cesaret verir; üçüncüsü, ölümlülere barış ile zevk sağlayan heykeli çok büyük bir uzuv taşıyan Fricco'dur».

Tanrıların iki grubu arasındaki bu karşıtlık muhtelif şekillerde yorumlanmıştır ve bazılarına göre onların kökenleriyle ilişkilidir;

bazılarına göre savaşçı halklardan kaynaklanmaktadır, diğer bazılarına göreyse tarım ve hayvancılık yapan halklardan ileri gelir. Fakat, günümüzde öyle geliyor ki tanrıların Aseler ile Vanlar olarak ikiye bölünmesi daha ziyade, hayatın ve bir bütün olarak beşeriyetin bazen bağdaşabilen bazense bağdaşmayan iki veçhesine tekabül eder.

İki kampı karşı karşıya getiren savaşın başlangıcı tuhaflıklarla doludur. Vanlar bir gün büyük büyücüleri Gullveig'i Aselerin yanına görevli olarak yollar. Sayısız yeteneği arasında Gullveig özellikle altın ve zenginlik tutkusu uyandırma yeteneğine sahiptir. Onun sergilediklerinden büyülenen Aseler onun bütün sırlarını kapmak ister. O da bunu reddettiğinden onu canlı canlı yakarlar. Ama Gullveig hep küllerinden yeniden doğar ve Aseler onu korkunç işkencelerden geçirir. Korku salan Vanlar onun ölümünün bedeli olarak büyük miktarda altın talep eder. Savaşçılığın değeri yanında altını pek de önemsemeyen Aseler onlarla savaşmayı tercih eder. Savaş uzun sürer ve dehşetli olur, iki düşman kamp da birbirine üstün gelemez; Aseler o zaman barış müzakeresi yapmaya ve bir tanrı değiş tokuşu yapmaya karar verirler. Bu vesileyledir ki kız kardeşi Freyja ile birlikte Freyr Aselerin cennetine girmiştir. Georges Dumézil Cermenlerin bu başlangıç savaşı ile, Roma'nın ilk dönemlerinde Romalıları ve Sabinleri karşı karşıya getiren savaş arasında bir paralellik kurar: «Her ikisi de, iki düşman kamptan her birinin avantaja (ama sınırlı ve geçici bir avantaj, çünkü çatışmanın galip taraf olmadan ve özgürce razı olunan bir antlaşmayla bitmesi gerekir) sahip olduğu ve de bu avantajı kendi işlevsel uzmanlığına borçlu olduğu iki sahneden oluşur: Bir

yanda zengin ve şehvetli Vanlar Aselerin toplumunu (kadınlar!) içerisinden, onlara "Altın Sarhoşluğu" diye adlandırılan kadını yollayarak bozar; diğer yandansa Odin karşı konamayan sihirli panik etkisi -başka yerden ve bambaşka bir vaziyet içinde- bilinen meşhur mızrağını fırlatır. Tıpkı bunun gibi, bir yanda zengin Sabinler zafer kazanmak üzeredir ve rakibin kilit mevkiini, dövüşerek değil, Tarpeia'dan altın karşılığında satın alarak işgal ederler [...]; diğer yanda Romulus Jupiter'e yakararak muzaffer düşman ordusunun panik hâlinde birden ve sebepsiz yere ricat etmesini sağlar» (*Mythes et dieux des Indo-Européens*).

Büyük tanrılar

Altın ve gümüşle bezeli salonları olan saraylarında tanrılar yiyip içerek ve trik-trak ya da dama -Kuzey halklarının favori boş zaman meşgalesi- oynayarak vakit geçirir. *Germania*'sında Cermenlerin medeniyetinin ana çizgilerini anlatan Romalı tarihçi Tacitus onların oyun tutkusunu şöyle anar: «Şans oyunlarına gelince, bunu sarhoş olmadan ciddi bir faaliyet gibi icra ederler. Öyle kayıtsızca kazanırlar veya kaybederler ki tamamen ortada miza olmadan oynadıklarında, bireysel özgürlüklerine nihaî, tekmil bir bahse girerler. Kaybeden köle statüsünü isteyerek sırtlanır. Ne kadar genç, ne kadar güçlü olsa da zincire vurulmayı ve satılmayı kabul eder» (Tacitus, *Germania*, XXIV). Tanrılar oyun oynamadıkları zaman, yaban domuzuyla ve onlara ebedî gençlik sağlayan Idun'un altın elmalarıyla kendilerine ziyafet çekerek şölen yaparlar.

Odin ve Tyr Savaş tanrısı Odin aynı zamanda bilginin ve büyünün de efendisidir. Her şartta, omuzlarına tünemiş iki karganın

tavsiyelerinden yararlanır: Her sabah dünya etrafında göreve gönderdiği ve onun kulağına yolculuklarında gördüklerini aktaran Hugin (Zihin) ile Muggin (Hafıza). Öfkeye kapılma riski doğduğunda alması gereken kararları fısıldarlar (onun İskandinavya'da Odin ve Almanya'da Wotan adı, "gazap" anlamına gelen bir kelimeden türemiştir). Başlangıçta o bir bakıma, fırtınalı geceler tarafından göğün çevresine fırlatılmış kudurgan bir hayaletler sürüsüne, "vahşi av"a yol gösteren tekinsiz tanrı idi. Sekiz toynaklı atı Sleipnir'in sırtına binmiş, koyu renkli büyük bir harmani giymiş ve tek gözünü gizleyen bir başlık takmış olduğu sırada adalet dağıtan bir tanrıdan ziyade bir çapulcu takımının lideri havasındadır.

Odin'in erkek kardeşi Tyr, sonradan Thor tarafından ayağı kaydırılacak kadim bir tanrıdır. Çok eski bir devirde, gök, savaş ve adalet tanrısı idi ve de kesinlikle çok imtiyazlı bir statüye sahipti, zira onun adı tanrı anlamına gelir, adını yazmakta kullanılan runik yazı iktidarı/gücü temsil eder. Tyr, Thor ve Odin tam bir ideal savaşçı üçlemesi teşkil eder. Thor savaşçılık gücü tanrısıdır, Odin hilebazlık ve zafer, Tyr ise savaşçılık namusu ve strateji tanrısı. Thor dövüşlere başkanlık eden yaban tanrıdır. Bir efsane onun cesaretini resmeder: Bir kehanet tanrılara, Loki'nin oğlu kurt Fenrir'in Ragnarok sırasında onları perişan edeceğini bildirmiştir.

O zaman tanrılar Fenrir'i zincire vurmaya ve demirden kuvvetli zincirler dövmeye karar verir, ama kurt onları teker teker atlatır. Bu durumda onlar da demirci cücelerden büyülü bir zincir dövmelerini ister. Kedi miyavlamasından, kadın sakalından, dağ

köklerinden, ayı tendonundan, balık nefesinden ve kuş salyasından yapılan büyülü zincir Gleipnir bir domuz kılı şeridine benzer.

Tanrılar Fenrir'i bu zincire vurulmaya razı gelmeye teşvik ederler. Ama, bir büyü numarasından kuşkulanan Fenrir tek bir şartla kabul edecektir: Tanrılardan biri elini, iyi niyet göstergesi olarak Fenrir'in ağzına yerleştirecektir. Bir tek Tyr bunu kabul etme cesaretine sahiptir. Böylece, gücü yettiğince çırpınan Fenrir'i bağlarlar. Fakat Fenrir kurtulmayı denedikçe bağlar bir o kadar onu sıkar. O zaman bütün Aseler kahkahalara boğulur, bu işte bir elini kaybeden Tyr hariç. Onun yeniden ısırmasına engel olmak üzere, tanrılar Fenrir'i bir kayaya bağlar ve ağzına diklemesine bir kılıç yerleştirir. Ragnarok sırasında Fenrir Gleipnir'i kıracak ve Odin'i öldürecektir.

Bundan beridir Asgard üstünde tek gözlü bir tanrı olan Odin ile çolak bir tanrı olan Tyr hükümranlık sürer. Georges Dumézil bu noktada Roma'nın iki yarı-efsanevî tarihinin iki kahramanıyla bir yakınlık kurar: Tek gözlü Horatius Cocles ve çolak Mucius Scaevola. «Hükümran devlete ilişkin bu ikili anlayış çifte simgeyle ifade edilir: Büyüyle veya sihirle zafer kazanan şahsiyetin tek bir gözü vardır; Yasal bir hileyle (yemin, doğruluk teminatı) kazanan şahsiyet ünlü bir taahhütte sağ elini yitirip çolak kalır» (*Mythes et dieux des Indo-Européens*).

Thor Odin'in oğlu ve tanrıların en güçlüsü Thor rüzgârlara ve yıldırıma komuta eder. Ama, Yunanların Herakles'indeki gibi, Thor'un gücüne, onu bazen beceriksizliğiyle nam salmaya

götüren bir sakarlık da eşlik eder ve çoğu kez onu yanlış bir adımdan kurtarması için hilebaz Loki'nin yardımına başvuracaktır. Demirden eldivenlerle korunan elleriyle Thor, fırlattıktan sonra kendiliğinden eline dönen çekici Mjollnir'i (Un ufak eden) savurur. Açlık onu mecbur ettiğinde öldürüp yediği iki keçinin çektiği arabasıyla dünyayı dolaşır. Ertesi gün keçilerin tekrar hayata dönmesi için Mjollnir'i postlarının üstüne koyması yeterlidir. Thor devlere ve canavarlara karşı birçok kavgada nam salar. En meşhuru, Midgard'ın büyük yılanı ile karşılaştığı kavgadır: Loki'nin oğullarından biri olan, boğumlarıyla yeryüzünü sıkıştıran ve ürkütücü kuyruk darbeleriyle gelgitleri tetikleyen Jörmungand. Thor onu ortadan kaldırmaya karar verir ve iri bir balık oltası olan bir devin kayığı üstünde ava gider. Canavara yem olarak bir boğa kafası atar ve Jörmungand olta iğnesini ısırmakta gecikmez. Thor bütün gücüyle çeker, ama yılan da öyle. Kayık sallanır ve kayığın zeminine basan Thor'un ayakları onu delip geçer ve denizin dibine dayanır. Kayığın hareketlerinden dehşete düşen dev misinayı keser ve Jörmungand daha derinlere gider. Dünyanın sonunda, Thor ile Jörmungand ikisinin de öleceği bir kavgada son bir kez karşı karşıya gelecektir.

Thor ile Loki'nin ilâve nitelikleri, Thor'un çekicinin çalınması hikâyesinde geçer. Bir sabah Thor Mjollnir'in kaybolduğunu fark eder. Bir devin art niyetinden hemen şüphelenen binbir kılık tanrı Loki'yi bulmaya gider. Loki o sırada Freyja'nın kuş tüyü mantosunu giyer ve devlerin ülkesine uçar. Dev Thrym çaldığını itiraf eder ve Mjollnir'i ancak, evlenmek istediği güzel Freyja karşılığında geri vereceğini beyan eder. Loki Asgard'a dönüşünde

Freyja'nın öfkesiyle karşı karşıya kalır ve bir savaş hilesi aklına gelir: Freyja kılığına girmiş Thor Loki eşliğinde Thrym'in ülkesine gidecektir. *Edda* düğün şöleni sırasında, nişanlı kız zannedilenin nasıl et ve balık dağları yediğini ve tonlarca bal likörü içtiğini anlatır. Servisçi kılığına girmiş Loki bu iştahın, onca beklenen nikâhlarını kutlamadan önce genç kıza dayatılmış sekiz günlük perhizden kaynaklandığını açıklamaya girişir. Thrym buna inanır, o sırada evliliklerine mühür basması gereken çekici almaya gider ve çekici sahte Freyja'nın dizlerinin üstüne koyar. Tanrı hemen silahını alır ve Thrym'in kafasının üstüne, sonra da çevresindeki devler sürüsüne vurur.

Loki «*Loki yakışıklı ve çekicidir, ama art niyetli bir ruhu ve kaprisli bir mizacı vardır. Aldatma sanatında bütün insanları geçer ve her duruma uygun hileleri hazırda bekler. Aseleri en beter sıkıntılara sokar, sonra da hünerliliğiyle onlara bu sıkıntılardan çıkmada yardım eder*» ("*Gylfaginning*", *Snorri Edda*'sı). Başlangıçta ateş iblisi olan ve Wagner'in *Tetralogia*'sında Loge adıyla geçen Loki devlerin oğullarından biridir. O sırada, zekâsına kıymet veren ve zamanında onunla bir dostluk antlaşmasına karar vermiş olan Odin tarafından Asgard'a kabul edilen Loki Aselerden biri olarak görülür. Dişi dev Angboda ile, Cermen panteonunun en korkunç üç canavarını dünyaya getirmiştir: Midgard'ın yılanı Jörmungand, Dev kurt Fenrir ve ölüler krallığının tanrıçası Hel. Baldr'ın (bkz. yukarıda Baldr) ölümündeki mesuliyeti, bir yılanın, etini kemiren güçlü bir zehri onun üstüne damla damla akıttığı üç kayaya onu zincirleyen Aselerin nihaî düşmanlığını üzerine çeker. Loki'nin karısı Sigyn sevgili kocasını,

zehri bir çeşit kâsede toplayarak kurtarmaya kalkışır, ama kâseyi boşaltmak üzere çeker çekmez damlalar Loki'ye ulaşır ve ona tahammül edilmez bir acı verir. Loki ancak Ragnarok esnasında kurtulacaktır. Ölecek son tanrı olacak Heimdall ile ölümüne düelloya tutuşacaktır.

Loki'nin şerefsizliği, en bilinenlerinden birinin, onun kötü kişiliğinin ve ahlâksızlığının birçok veçhesini resmeden, Idun'un altın elmalarına dair hikâyenin olduğu nice anlatının dokusunu oluşturur.

Bir gün Thor, Loki ve Hönir, öğle yemeği için bir öküzü pişirmekle meşguldür. Üstlerinde uçan bir kartal onlardan bir parça et ister. Loki ona bir parça, sonra bir parça daha verir, ama açgözlü kartal hep daha ister. O zaman Loki öfkelenerek ona sopayla vurur. Ama sopa havalanan kartalın sırtına yapışık kalır ve sopayı bırakamayan Loki onun peşinden sürüklenir. Bu sırada Loki kartalın, tanrılardan birinin kaçırılacağını öngördüğünden ona Idun'u -ebedî gençlik elmalarının bekçisi, Gençlik tanrıçası- getirmezse Loki'yi en kötü işlere koşmakla tehdit eden dev Thiazi'den başkası olmadığını fark eder. Loki söz verir, sonra da Asgard'a döner.

Birkaç gün sonra, düzenbaz Loki Idun'a, onunkinden daha da güzel elmalar bulduğunu anlatır. İnanmayan Idun yine de ıssız bir yerde onu izler ve sözleşilen tuzağa gelince Thiazi tanrıçanın üstüne atlayarak onu pençeleriyle ele geçirir. Idun'un yokluğundan endişelenen tanrılar onu her yerde arar ve Thor onlara, Loki'nin Idun'un yanında gördüğü son kişi olduğunu hatırlatır. Loki doğruyu itiraf eder ve tanrılar onu, Idun'un onlara sağladıklarını

yapamazsa korkunç cezalarla tehdit eder. O zaman Loki bir şahine dönüşerek Thiazi'nin şatosuna kadar uçar. Orada Idun'u fındığa çevirir ve onu pençelerinde Asgard'a doğru taşır. Öngörülü tanrılar Asgard'ın önünde ağaç yongalarından büyük bir ateş yakar ve onları takip eden kartal Thiazi yaklaşınca kanatları yanar ve Thor'un işini bitirmek için saldıracağı yere düşer. Thiazi'nin kızı babasının ölümünün intikamını alacağını bildirmeye geldiğinde, tanrılar ona kan bedeli teklif eder. Kız da bunu, gerçekleştirilemez olduğunu düşündüğü tek şartla kabul eder: Tanrılar'ın onu güldürmesi şartıyla. Loki o sırada bütün şaklabanlık yeteneklerini konuşturur ve genç kız kahkahadan çatlar -tanrılar bahsi kazanmıştır.

Thor'un karısı uyuyan Sif'in hileyle saçını kestikten sonra Loki, demirci cücelerin yaşadığı ve onlara, artık tanrıçanın en güzel ziyneti olacak altından ihtişamlı bir saç postişi imal ettirdiği kara elflerin ülkesini ziyaret eder. Onlara karşılık olarak bütün tanrıların dostluğu sözünü verir. Sif'in saçlarını dövmek üzere ocağı yakan cüceler, ateşten, Freyr'e büyülü bir gemi inşa etmek üzere yararlanır: Bir kez demonte edildi mi cepteki bir mendil kadar yer kaplayan Skidbladnir. Hızlarını alamayan cüceler, hedefini asla ıskalamayan Odin'in mızrağı Gungnir'i de döverek imal eder.

Baldr Odin ile Frigg'in oğlu ve bütün tanrıların en yakışıklısı, en bilgesi ve en sevimlisi olan Baldr özellikle ölüm hikâyesinin trajikliğiyle bilinir. İkaz eden, musibet habercisi rüyalar onu altüst ediyordu. Endişelenen annesi bütün mahlûkata, ağaçlara,

bitkilere ve Yaratılışın bütün objelerine Baldr'a asla zarar vermeyeceklerine yemin ettirir. Frigg'in planının başarısını sınamak isteyen Aseler ona muhtelif şeyler atarak eğlenirler. Zarar verilemez olduğunu düşünen Baldr da bundan keyif alır, ama bu başarıdan rahatsızlık duyan Loki art niyetle Frigg'i, gerçekten de bütün yaratıklardan yemin talep edip etmediğini öğrenmek üzere sorguya çeker. Naif tanrıça ona, yemin ettirmediği tek şeyin, endişe edilemeyecek kadar genç ve kırılgan ökseotu olduğu cevabını verir. Loki derhâl ondan bir dal koparır ve Baldr'ın ikizi okçu kör Hod'a gider. Ökseotu dalını eline tutuşturarak kendisiyle ok atma yarışına davet eder ve Hod aceleyle onu yayla atarak kardeşini tek atışta öldürür. Tanrılar Baldr'ın kaybına gözyaşı döker ve cesedi cenaze yakma odun yığını üstünde erirken Odin oğlu Hermod'u Cehennem tanrıçası Hel'e, oğlunu alıp almayacağını sorması için yollar. Hel onu geri çevirmez, ama yeryüzünün bütün yaratıklarının aynı dilekte bulunmasını şart koşar ve tek biri bile bu dilekte bulunmazsa, yakışıklı tanrıyı yanında saklayacaktır. O zaman bütün dünya Baldr'a ağlamaya başlar ve geri gelmesini diler; herkes, ama şöyle diyen Thokk isimli dişi dev hariç: «*Thokk Baldr'ın ters kaderine susuz gözyaşları dökecek. Ölüyken ya da diriyken bu hödüğün oğlunu hiç sevmedim. Hel sahip olduğu şeyi muhafaza eyleye!*» (*"Gylfaginning", Snorri Edda*'sı). Bu dişi dev, sayısız kılık değiştirmelerinden biri altındaki Loki'den başkası değildir. Baldr cehennemde kalacak ve ancak Ragnarok'un sonunda, yeni dünyanın Işık tanrısı olarak tekrar ortaya çıkacaktır.

Tanrıçalar

«Nerthus'a, bir başka deyişle Yer-Ana'ya müştereken tahsis ettikleri kült hariç, onların her biri [farklı Cermen kabileleri] için belirtilmesi gereken özel hiçbir şey yoktur. Nerthus'un insanların işlerine müdâhil olduğuna ve halklarının yanında kılavuz alındığına inanırlar. Okyanusun bir adasında kutsal bir orman yayılır. O orman bir örtünün gizlediği kutsanmış bir savaş arabası barındırır. Tek bir rahip ona dokunma yetkisine sahiptir. Mabette tanrıçanın mevcudiyetinin farkına varır, arabaya düveler koşar ve onu büyük huşu ile takip eder. O zaman sevinçli günler gelir. Bu, tanrıçanın katılmaya ve korunmaya lâyık bulduğu yerlerdeki bayramdır. Savaşlara girilmez, silah taşınmaz. Kılıçlar kapalı yerde tutulur. Ancak o sırada barışın sükûneti anlaşılır, takdir edilir. Bu, aynı rahibin, ölümlülerin yanında bulunmaktan memnun tanrıçayı tapınağına iade edinceye kadar böyledir» (Tacitus, *Germania*, XL).

İskandinavlarda Deniz tanrısına, Freyr ile Freyja'nın babası Van Njord'a karşılık gelen bir tanrıça-ana kültünü aktaran bu anlatı dışında, Cermenler başlıca özellikleri doğurganlığın, neşenin ve gençliğin teminatı olmak olan tanrıçalardan çok daha fazlasıyla tanrılarla ilgilenmiştir. Cermen panteonunun başlıca dört dişi figürü Frigg, Freyja, Idun ve Hel'dir. Kavgada ölen kahramanların yanında çok özel rollerinin Wagner tarafından *Nibelung Yüzüğü*'nde ölümsüzleştirildiği Walkyrielere ayrı bir yer tahsis edilmiştir.

Frigg Odin'in karısı Cermen tanrıçalarının en büyüğüdür. Evliliğin ve analığın koruyucusu olup aynı zamanda cinsel sevginin

ve toprağın bereketinin de tanrıçasıdır. Onun her bireyin yazgısını bildiği, ama asla ifşa etmediği söylenir. Yunan mitolojisindeki Zeus'un kıskanç karısının aksine Frigg, buna öfkelenmeyen kocası kadar zina eder. Atmosferin tanrıçası Frigg, geceleri parlak Frigg çıkrığı takımyıldızını biçimlendiren, mücevherlerle bezeli örekesinde bulutları eğirir.

Freyja Bazen onunla karıştırıldığı Frigg'in aksine, Aşk tanrıçası Freyja Vanlar ailesinden gelir. Deniz tanrısı Njord'un kızı Freyja erkek kardeşi Freyr ile aynı sırada Aselerin cennetine girmiştir. Güzel olduğu kadar duygusal da olan Freyja hasattan ve doğurganlıktan/bereketten sorumludur, ama aynı zamanda savaştan ve kâhinlikten de. Erken giden kocası Od kuşkusuz ki Odin'den başkası değildir.

Od'un ölümünün ardından Freyja denize düşünce ambere dönüşen kırmızı gözyaşları döker. Frejya muharebe meydanında Odin'e eşlik etme ve kavgada ölen kahramanların yarısını sarayına getirme imtiyazına sahiptir. Freyja aslan boyutundaki iki kedinin çektiği bir savaş arabası sürer. Yunanların Aphrodite'sine en yakın tanrıça olan Freyja aynı zamanda, Tacitus'un bahsettiği Tanrıça-ana kadim Nerthus'un en muhtemel torunu gibi görünür.

Idun Ebedî gençlik tanrıçası Idun, Şiir sanatı tanrısı Bragi ile evlidir. Başlıca işlevi yaşlandıklarını hissettiklerinde tanrıları gençleştiren altın elmalara özenle bekçilik etmektir. Idun'un elmaları sayesinde tanrılar onlara Ragnarok sırasında lâzım olacak gençliğin gücünü muhafaza ederler.

Hel Ölüler krallığının tanrıçası Hel Loki'nin kızıdır ve canavarlar Jormungand ile Fenrir'in kız kardeşidir. Ragnarok sırasında Loki tarafından komuta edilen bir ölüler ordusunu savaşa sürecektir. Cehennem krallığında Hel'in eşik olarak Kalleşliği, yatak olarak Hastalığı, kâse olarak Kıtlığı, bıçak olarak da Açlığı bulunur. Tasvirler onu yarı ölü yarı canlı, yarı beyaz yarı siyah olarak gösterir. O, kavşakların bekçiliği rolünü paylaştığı Yunanların Hekate'sini çağrıştıran tekinsiz tanrıçadır. Odin ölü savaşçıları kavgada görevlendirir, Hel "ecel ölümü" olanların, yani yataklarında ölenlerin kaderine göz kulak olur. Onları, aralarından birinin -Yunanların Elysium Çayırları'nın dengi olan- Gimle ülkesine götürdüğü on bir ırmağın ülkesine, Eligavar'a gemiyle götürür. Onun adı, İngilizcede cehennem anlamına gelen ***hell*** kelimesinin kökenidir.

Walkyrieler

«*Onların "bardit" diye adlandırılan başka bir marşı vardır; onunla cesaretlerini uyandırırlar ve savaşta nasıl başarı kazanacaklarını sezerler. Zira, ordunun söylediği bardit şekline göre titrerler veya titretirler. Ve bu marş da, bir sözler dizisi olmaktan ziyade, savaşçı coşkusunun gürültülü konseridir. Tınlayan ses daha güçlü ve daha yankılı çıksın diye kalkanlarını ağızlarının önüne kapatarak en sert vurguları, boğuk ve çatlak sesleri çıkarmaya çalışırlar*» (Tacitus, *Germania*, III).

Kavgada cesaretin ve sertliğin en büyük erdemlerden biri olarak görüldüğü insanlar arasında mütemadiyen savaşın olduğu bir

dünyada, kavganın çıkışına ve dövüşenlerin kaderine karar veren kadınlardır.

Walkyrieler Walhalla'da Odin'in ve onun, yeni ölenlerin onlar esnasında çok sayıda olduğu savaş oyunlarına hazırlanmak için Asgard'ın merkezinde yer alan uçsuz bucaksız bir araziye gitmeden önce horoz Gullinkambi'nin ötüşüyle uyanan yiğit savaşçılarının mütevazı hizmetçileri işleviyle meşgul olurlar. Şafak sökümünde ölüler dirilir, yaralılar mucizevî bir şekilde iyileşir ve herkes Odin'in sarayının devâsa salonundaki bir şölen etrafında bir masada toplanır. Walkyrieler tarafından servis yapılan masada bira ile bal likörü içilir ve o da akşamki devâsa masayı doyurmak için her sabah yeniden canlanan yaban domuzu Saehrimnir'in etinden tıka basa yenir.

Ama, başları tolgalı, parlak zırhlar kuşanmış, elleri mızraklı savaşçı bâkirelerin en yüce rolü, atılgan binekleri üstünde katettikleri gerçek muharebe alanlarında -en şanlı kaderin, kavgada ölmenin tahsis edildiği savaşçılar hariç kimse tarafından görülemeyen- savaşçıları teşvik etmekten ibarettir. Walkyrie'yi fark eden (silahları elinde ölen) ***Einherjar*** bilir ki vadesi dolmak üzeredir ve ruhunu teslim eder etmez Walkyrie onu, Odin'in çok kalabalık savaşçı birliğiyle buluşacağı Walhalla'ya kadar götürmek üzere atının terkisine alacaktır. Diğer kahramanlar, Walkyrielerin ilki gibi görülebilen Freyja'nın sarayı Fölkvang'da buluşacaktır. Denir ki Freyja özellikle yakınlarını savunmak için eline silah almış olanları karşılar, o sırada diğer Walkyrieler daha ziyade yurdunu veya en azından kabilesini savunanlarla ilgilenir. Ama, herkes için ölüm bir telâfi gibi görülür. Wagner

Walkyrieleri *Tetralogia*'sının ikinci kısmı olan Eponyme operasında ölümsüzleştirmiştir ve Brunhild'i (İsveççede Brynhild) Walkyrieler içinde en meşhuru kılmıştır.

Devamlı savaş ve son savaş

Soğukla ve buzla kaplı düşmanca bir dünyada tatminsiz devler Ymir'in dünyanın başlangıcında öldürülmesinden dolayı tanrıları asla affetmedi. Dünyanın ilk zamanlarında yerlerinden edilmelerine öfke duyan devler güçlerinin ve büyüsel hünerlerinin bütün kaynaklarını, kaosun geri gelişini ve insanın kötülüğün karanlığına boğulmasını kışkırtmada kullanırlar.

Bundan böyle savaş her şeyin merkezinde olacaktır. Odin kavgayı yönetir ve kızıl sakallı dev tanrı Thor onları çekiciyle ezerek öldürür. Tanrıların buz devleri üstünde tekrarlanan zaferleri, baharın kış üstündeki döngüsel zaferini temsil eder. Ama bu askerî denge, doğanın dengesinin aksine, tehdit altındadır ve savaşan herkes mahkûm olduğunun bilincindedir. Evrensel kızışmanın gürültü patırtısı ve öfkesi içinde, dünyayı yok edecek olan zamanların sonu yaklaşmaktadır. İnsanlar ile tanrılar Ragnarok'u ya da Wagner'in "tanrıların alaca karanlığı" diye adlandıracağı "güçlerin mukadderatı"nı beklemektedir. Gerçekten de herkes bir bakıma günün birinde, ateş tanrısı ve Muspellheim'ın bekçisi Surt'tan ve hain Loki'den yardım alan devlerin Asgard kalesine taarruz edeceğini bilir. Kâhin kadın büyük felâketin prelüdü olacak genel yozlaşma çağını ilân eder: «*Erkek kardeşler savaşacak ve birbirlerinin katili olacak, kız kardeşlerin oğulları aile birliklerini bozacak*» ("*Voluspa*", *Manzum Edda*).

Dünyayı destekleyen dişbudak, Yggdrasil köklerine kadar sarsılır. Zincirlerini kırmayı başaran Loki'ye canavarlar ve devler sürüsü eşlik eder. Cehennem köpeği Garm uğursuz uğursuz ulur ve ölüleri kavgaya çağırır. Göğün bekçisi Heimdall'a gelince, borusuna üfler, ama devler şimdiden yürüyüşe geçmiştir. Fenrir de babası Loki gibi zincirlerini kırar ve kurtulur. Doğudan gelen bir gemi, Midgard yılanı Jormungand tarafından yükseltilen kudurmuş deniz dalgaları üstünde yaklaşır. Dümeninde Loki bulunan ve cehennemden çıkmış ölüleri taşıyan bir diğer gemi de kuzeyden gelir.

Aseler ve kahramanlar Walhalla'nın büyük salonundan silahlarını alır. Aniden, başlarında, yanan kılıcıyla silahlanmış Surt ile birlikte devler güruhu yanan ve çöken Bifröst köprüsüne yaklaşır. Walhalla'nın dibinde yayılan Vigrid çayırında son kavga başlar. Walkyrieler birliğiyle birlikte, ıskalamayan mızrağıyla kurt Fenrir'i öldürmeye hazır Odin hücum eder, ama canavarın açık ağzı yerden gökyüzüne uzanır ve tanrıların kralı bu uçurum ağzında tamamen kaybolup gider. Kendi sırası gelince Odin'in oğlu Vidar canavarı mızrağıyla deler. Thor çekiç darbesiyle Büyük Yılanın başını ezer, ama başka bir düşman aramak üzere arkasını döndüğünde canavarın zehirli soluğundan boğularak can verir. Loki Heimdall'a saldırır ve ezelî düşmanlar olan iki tanrı birbirini öldürür. Kılıcını Garm'ın kalbine saplayan, ama o da yaralarından dolayı ölen Tyr'i de aynı akıbet beklemektedir. Büyük tanrıların hepsi ölmüştür ve yalnız kalmış insanlar, kontrolden çıkmış olaylara teslim olmuş vaziyette yeryüzüne dağılır. Asgard küle dönmüştür, karalar denize batar, güneş söner,

yıldızlar gökten düşer ve her şey suyla ve kaosun karanlıklarıyla kaplanır.

O sırada, harap olmuş bu dünyadan yeni bir dünya doğacaktır. Kadim tanrıların oğulları, Vidar ve Vali gibi yeni efendiler dünyada hüküm sürecektir ve de tanrıların en yakışıklısı ve en bilgesi Baldr yeniden doğacaktır. Kötülüğün güçleri ebediyen mağlup olacaktır. Adalet ve hakikat yeryüzünde egemen olacaktır ve tanrılar ile insanlar sonsuz bir mutluluktan kâm alacaktır.

Tanrıların Sarayları ve Şölenleri

Hane içi keyifler ve savaşçıların zevkleri

Bulutların üstünde bina edilmiş Olympos ve Walhalla ezelî-ebedî bir ışıktan feyizlenir. Zeus'un sarayı demir ustası Hephaistos tarafından inşa edilmiştir, Odin'inki ise sihirli güçleri olan bir atın yardım ettiği bir dev tarafından. Tanrıların her birinin kendi sarayı vardır, ama altından bir tahtta oturan Zeus'un sarayında toplanırlar. Gündemdeki meseleleri orada tartışırlar, genç ve güzel Hebe ile Zeus'un sâkisi yakışıklı Ganumedes tarafından servis edilen nektar ve ambrosia ile ziyafet çekerler. Her biri, erbabı olduğu sanatlarla meşgul olur: Apollon lyra çalar, Hera dokumacılık işine koyulur, Musalar ve Khariteler sarayın bahçelerinde oynaşır.

Asgard krallığındaki Walhalla'da da her tanrının kendi sarayı vardır: Odin'in sarayı Galdsheim Neşe'nin barınağıdır; Thor'un sarayı Thrudheim Güç'ün toprağıdır, Baldr'ın sarayı Breidablik İhtişam'ın ikametgâhıdır. Gündüz kavgada ölen ve Walhalla'ya taşınan savaşçılar, yeryüzündeki savaşlardaki gibi yeniden yaralanacakları ve ölecekleri Asgard ovasında savaşacaktır. Ama akşamleyin tekrar dirilirler, yaraları kapanır ve acıkmış hâlde, Walkyrielerin servis yaptığı Odin'in şöleninde kendilerine ziyafet çekerler. Ana yemek, eti her sabah yenilenen olağanüstü bir yaban domuzudur ve ona Keçi Heidrun'un memelerinden sağılan bal likörü eşlik eder.

KELTLER

«Ökseotunun bulunuşunun, onu taşıyan ağacın üstünde tanrının bulunuşunu açığa vurduğuna inanırlar... Onları büyük bir seremoniyle toplarlar. Tanrılara iki ak boğa kurban ettikten sonra, beyaz bir elbise giymiş bir rahip ağaca çıkar ve altın bir orakla, beyaz bir çuhanın içine toplayacağı ökseotu keser».

(Yaşlı Plinius, *Doğal Tarih*, XVI, 249)

Kelt mitolojisi, dinî düzenlenişinin puslu mizacı kadar Kelt panteonunu oluşturan tanrıların çokluğuyla da tanınır. Mitlerin incelenmesi için, Galyalılar adıyla da bilinen kıtalı Keltleri ve Büyük Britanya ile İrlanda halklarına mensup adalı Keltleri ayrı ayrı değerlendirmek yararlı olur.

Tanrıların marifetlerini göz önüne seren efsanelerin çoğu, adalı gelenekte bulunur. Galya geleneğine gelince o, mitsel anlatılarla ilgili malumat bakımından daha az zengindir. Buna karşılık, Romalıların tanıklığı, kâh Kelt kültürüne özgü kâhsa Roma tanrılarına bağlı kıtalı tanrıların sayısız miktarının yeniden kurulmasını mümkün kılmıştır.

Kelt dini .büyük oranda druidlere, mutlak bilginin tecessümü ve halklarının hafızasının mutasarrıfı olan rahiplere dayanır.

Druidlerin Keltik inançların aktarılmasındaki rolü temeldir ve onlar bu itibarla esasen sözlü bir geleneğin ana taşıyıcılarıdır. Romalılarca hızla zulme maruz bırakılan druidler, VI. yüzyılda Hristiyan ruhban sınıfı lehine köklerinin kazınacağı İrlanda'ya sığınacaktır.

Keltlerin dinî geleneğinin ağırlık noktası, onların birçok masalı gibi süreç içinde, Roma işgalinin ardından yaygınlaşan Hristiyan kültürüyle kaynaşmıştır. Arthur efsanesi ya da yine Tristan ile Yseult'un hikâyesi, doğaüstü ve tarihî unsurların birbiriyle harmanlandığı bu uzun güzergâh boyunca güzel örnekler meydana getirir.

Galya dini esasen, en büyük özelliği çok sayıda yerel tanrıya inanma olan animist bir pratiğin üzerinde temellenir. Bu "millî" tanrılar kıtlığına, dinî inançların aktarılmasındaki sözlü yöntem meselesi eklenir. Kendi hissesine, adalı Kelt geleneği, her ne kadar onlar arasında çoğu Ortaçağ ile tarihlense de, çok daha eski gelenekleri sürdüren mitsel efsaneler hâlinde bol bol bulunur. Adalı Keltlerin iki büyük grubu İrlandalılar ya da Galler ile (eski Brötonlar) Brittonlardır -bu terim Armorikan Brötonya'nın sakinleri kadar Galler ülkesinin sakinlerini de belirtir.

Diğer yandan, Kelt mitolojisinde doğacı türde bir animizmden, sonradan Roma etkisiyle pekişen, tanrının antropomorfik bir tasvirine geçiş saptanabilir.

Kaynaklar

Kelt mitolojisinin kaynakları konusu, derhâl sorun çıkarır. Birkaç istisnaî durum hariç, Keltlerin yazılı geleneğinin olmayışı çerçevesi içinde, onların tarihi ancak dolaylı kaynaklara dayalı

olarak ele alınabilecektir. Bir yandan, dönemin (özellikle Romalı) yorumcularının vakayinâmeleri, diğer yandansa daha geç dönem yerli belgeler (İrlanda ve Gal lisanında anlatılar) elimizde bulunmaktadır.

Keltlerin inançlarıyla ilgilenmiş Romalı yazarlar Kelt panteonunu betimleme noktasında büyük bir yaratıcılığı ortaya çıkarmıştır. Her tanrının kimliğine ilişkin alelacele yaklaşımlar ve karıştırmalar çoktur. Buna bir de, Kelt geleneğinin kıtalı ile adalı şeklinde ikiye bölünmesi eklenir.

Dünyanın başlangıcı

Doğruyu söylemek gerekirse, Keltlerde başlangıçlara dair açıkça teşhis edilebilen bir anlatı bulunmaz. Yine de, İrlanda geleneğindeki *Düşman İstilâları Kitabı*, Ada sakinlerinin mitsel silsilesini gözümüzde canlandırmaya imkân sağlar. Geç dönemde derlenmesi (XVI. yy.a uzanır) sebebiyle İrlanda millî efsanesi, İncil'deki öğelerle, klasik mitolojinin kesitleriyle ve yerel anlatılarla harmanlanmıştır.

Tufandan sonra Cessair ırkı, İrlanda olacak toprakları ele geçirir, ama tamamen yok olur. Ardından, Yunan Partholon'un ve bir salgın hastalıkla yok olmadan önce üç yüz yıl boyunca çoğalan ona eşlik eden yirmi çiftin meydana getirdiği birçok istilâcı dalgası gelir.

Bu istilâcılar arasında, "iyiliksever" tanrıça Danu (Büyük Britanya'da Don) ile ölüm tanrısı Bile'den (Brittonlarda Beli) doğan Tuatha De Danannlar ("Danu'nun oğulları") kabilesi, İrlanda krallığının kuruluşunda büyük rol oynayacaktır. Dev ve çirkin canavarlar

(bazıları tek kollu ve bacaklı, bazıları keçi başlı) olan Fomorları iki ünlü savaş, Mag Tuired savaşları vesilesiyle yenilgiye uğratma başarısı bu kabileye atfedilir.

İlk savaş sırasında kral Nuada sağ elini kaybeder ki bu da tahttan düşmesine mâl olacaktır. Onun halefi, bu surette o esnada iki düşman ırkın evlilikler yoluyla bağ kurduğu bir barış dönemine mahâl veren de, babası Fomor ve annesi De Danann olan Bres'tir. Barış döneminde Nuada tanrı Diancecht'in yolladığı ve ardından bileğine ustalıkla bağladığı gümüşten bir el alır. Bres'in gayriâdil bir kral olduğu ortaya çıkar. Tahttan çekilmek zorunda kalmasından hemen önce Fomorları, De Danannları sınır dışı etmeye ikna eder. İktidarı yeniden ele geçirdiğinde "gümüş elli" Nuada kumandanlığı, De Danannların direnişini o organize etsin diye genç ve muhteşem Lug'a (ya da Lugh, yani "Işık") bırakmaya karar verir. İkinci Mag Tuired savaşı vesilesiyle, "otuz gün boyu kral" Lug, adadan nihaî olarak uzaklaştırılmış Fomorları yenmeyi başarır.

Bunu da, ölüler krallığının iki tanrısının, Bile ile Ith'in dönüşüyle damgalanan bir karışıklık dönemi takip eder. Bu geri gelenler politik hayata ha bire burnunu sokar. Bir kült ve de onlara Tuatha De Danannlar tarafından sunulan düzenli adaklar vaadiyle rahatlayan Bile ile Ith, "Danu oğullarını" -Bile'nin soyundan gelenlerin Eiru anısına saygı icabı seçtikleri- İrlanda'nın mitik adı Erinn adasını terk etmeye zorlarlar. Tuatha De Danannların egemeni olan Mac Greine'in karısı Eiru, kâhin Amorgen'in kehanetine uygun biçimde İrlanda'nın (Eire) kişileştirilmesi hâline gelir.

Çok suretli tanrılara dair

Kelt mitolojisinde, kutsal figürler, İrlanda folklorundan ya da Galler ülkesinden geldiği kadar Galya geleneğinden de gelir. Dinî kültlerin yerel karakterine rağmen, destanlar sözlü nakil bağlamında iç içe geçer ve aynı tanrılar bir halktan diğerine sık sık isim değiştirir. Bu tanrı bolluğuna, gelir gelmez Romalılar tarafından girişilen Kelt panteonunun birleştirilmesi iradesi eklenir.

Dagda

Kâdir-i mutlak Bilge, İrlandalı Keltlerin ulu babası Dagda iyilikseverliğin tecessümüdür. Adı sahiden de "İyi Tanrı" anlamına gelir. Belli başlı özellikleri, onu ürkütücü bir savaşçı kılan büyük boy bir topuz ve bolluk ile konukseverliğe işaret eden bir kazandır. Taşkın bir cinselliği olan açgözlü Dagda (ya da Dagde) Savaş tanrıçası Morrigane ile evlidir. Tuatha De Danannların koruyucusu Dagda bu kabileyi Fomorlar ile karşı karşıya getiren çatışmada önde gelen bir rol oynar. İkinci Mag Tuired savaşı boyunca Dagda, ölüm cezasıyla, onlarca insanı beslemeye yetecek miktarda yulaf lapası yemeye mecbur edilir. Hükmün infazını dev bir kepçe yardımıyla memnuniyetle gerçekleştirir ve sonunda uykuya dalar. Uyandığında Dagda obez bir yaşlı adam hâline gelmiştir, ama yine de Fomorların kadınlarından birini, onu, sihrini Tuatha De Danannlar için kullanacağına ikna ederek cezbetmeyi başarır.

Dagda, Romalıların, Galyalıların Jupiter'inin olduğu gibi tasvir ettiği tanrı Taranis'in (ya da Taran) dengidir. Adı "gök gürültüsü" anlamına gelen Taranis aynı zamanda güneşin de kişileştirilmesidir.

Dagda, Gundestrup (Danimarka) kazanı üstünde, hem yıldız ışımasını hem de fırtınanın kuvvetini sembolize eden Bir tekerin kenarlarında tasvir edilmiştir. Bu tek tasvir Dagda figürünün Kelt mitolojisinde vasıflandırıldığı ikiliği mükemmelen açıklar: Aynı zamanda hem ürkütücü savaşçı hem de iyiliksever tanrı.

Teutates

Teutates, ismin etimolojisine göre, "halkın tanrısı"dır. Lucanus'a göre Galyalıların çeşitli halklarında ortak olan bu tanrı, insan kurbanlar isteyerek son derece ölümcül görünür. Kurbanları, Gundestrup kazanının üstünde tasvir edilen bir sahnenin bize gösterdiği gibi, bir su teknesinin içinde boğulurlar. Ne var ki bu sahne aynı zamanda, Ulster döngüsü kahramanı Cuchulainn tarafından alınmış olanlar misali, bir ölümsüzlük banyosu gibi de yorumlanabilecektir. "En üstün savaşçı" rolüyle Teutates her ne kadar sık sık Roma tanrısı Mars'a yakın görüldüyse de, onun özniteliklerinin (bütün sanatların mucidi, medeniyet getiren tanrı) Apollon'un veya Mercure'nin vasıflarına tekabül ettiği de doğrudur. Teutates'in durumu, koskoca Kelt panteonuna referansta bulunan Roma adlar listesinin karıştırmasını gösterir.

Cernunnos

Bolluk ve Erkeklik tanrısı, yabanî hayvanların efendisi Cernunnos (Boynuzlu) sık sık, Sezar'ın *Galya Savaşı*'nda (VI, 18) bahsettiği ve bütün Galyalıların ondan geldiği gizemli Dis Pater ile bir tutulmuştur. Bazen üç başlı bir tanrı şeklinde beliren Cernunnos'un etrafı genellikle geyik, boğa ve başkaca ehlî veya yabanî hayvanlarla çevrelenmiştir. Gundestrup kazanı üstünde onu, bir elinde

tanrıların alâmetifarikası olan metal boyun halkası, diğer elindeyse yenilenmenin simgesi olan koç başlı yılan tutarak bağdaş kurmuş vaziyette görülür.

Alnını süsleyen boynuzlar bir yandan da zamanın döngüsel bir temsilini çağrıştırır. Cernunnos kış gündönümünde ortaya çıkar ve yaz gündönümünde ölür. Galler ülkesinde Annwyn'in, *Öbür Dünya*'nın hâkimlerinden biri olan Gwynn ap Nudd ile bir tutulur. İngiltere'de, onda avcı Herne görülür.

Epona

Galya kökenli Epona Kelt dünyasının bütününde geniş ölçüde yüceltilirdi, o kadar ki Roma takvimine dâhil edildiği sırada bile kimliğini korudu. Atların tanrıçası (Galcede epo, "at"tır) gerçekten de Roma süvarilerinin şahikasında koruyucusu hâline gelir. O sık sık, bereket boynuzunun eşliğinde atının üstünde otururken resmedilir. Epona figürünü ilkel Galya su kültüne bağlayan, tam da bu verimliliğe referanstır. Epona'nın bağlı olduğu verimliliğin ötesinde, norm dışı kadın süvari rolü onun, Pwyll tarihinin "büyük kraliçesi" Rhiannon ile özdeşleştirilmesine imkân vermiştir. Tekinsiz amazon olan bu tanrıçayı atını dörtnala sürdüğü sırada kimse yakalayamaz.

Ogmios

Yüzü kırışık ve bir aslan postu giyen yaşlı Galya tanrısı Ogmios'ın gücü kesinlikle fiziksel dayanıklılığından ziyade sözlerinin kudretinde yatar. Gerçekten de Ogmios (İrlandaca varyantında Ogme) Keltlerde söz ustalığının kişileştirilmesidir. İrlandalılar tarafından yazının mucidi gibi takdim edilen bu bilge sınırsız bir güç taşır.

Efsane onun dilinin, altın bir zincirin yardımıyla insanların kulaklarına tutturulmuş olduğunu anlatır. Ogmios son olarak da tanrılar ile insanlar arasındaki ilâhî kelâmın bağlantı noktası işlevi görür. Bu ikna tanrısına bir inceleme vakfetmiş olan Yunan vakanüvis Samsatlı Lukianos onu, Yunan kahramanlığının simgesi Herakles ile eş tutar.

Lug

Lug, Tuatha De Danannlar kabilesinin en hatırı sayılır tanrılarından biridir. Çocukluğunda, bir torunu tarafından öldürüleceği öngörüsünün gerçekleşmesini engellemek üzere, iki kardeşiyle birlikte Lug'u boğmak isteyen dedesi "kem gözlü" Fomor Balor'un niyetinden kaçıp kurtulur.

"Sert elli" ya da "uzun elli" diye nitelenen Lug bütün sanatların tartışmasız ustasıdır. Müzikte kabiliyetli, son derece güçlü ve zeki Lug istilâ efsanesinde kurtarıcı figürüne dönüşür. Diğer yandan Lug, adının anlamının "ışık" olması sebebiyle "Danu oğulları"nın nezdinde güneş mitinin tecessümüdür. İkinci Mag Tuired savaşı sırasında genç egemen, bir orduyu yok etmeye muktedir Balor'un felç eden bakışından kaçar ve bir taşla vurup dedesinin sihirli gözünü oyar, böylece de onun torunları üzerinde tehdit oluşturan kehaneti doğrular.

İrlanda'daki Cuchulainn efsanesi

Ulster kahramanlar döngüsünün en bilineni olan bu hikâye, Ulster'i MÖ 30 yılından MS 33'teki ölümüne kadar yönetmiş kral Conchobar MacNessa döneminde geçer. Cuchulainn, "Ulatelerin şampiyonu", kral Conchobar'ın kız kardeşi Dechtire ile kâhin

Sualtam'ın oğludur. Fakat, öyle görünmektedir ki doğumundan itibaren Setanta diye adlandırılan Cuchulainn aslında güneş tanrısı Lug'un oğludur.

"Cuchulainn" ön adı, Conchobar sarayındaki ilk kahramanlığından gelir. Setanta yedi yaşındayken, Ulster'in demircilerinin lideri Cullan'ın köpeğinin saldırısına uğramıştır. Savaşçı olarak büyütüldüğünden genç çocuk duyulmamış bir cesaret örneği sergiler ve köpeği elleriyle öldürür. Demircinin öfkesini yatıştırmak için Setanta, Cullan bu iş için bir başka köpek yetiştirinceye kadar, öldürdüğü bekçi köpeğinin yerine geçmeyi önerir. Bundan böyle, kral Conchobar'ın evlatlık oğlu, "Cullan'ın köpeği" anlamına gelen Cuchulainn adıyla tanınacaktır. Cuchulainn sonra da, İskoçya'da yaşayan büyücü Scathach'ın (Gölge) yanında büyü öğrenir. Ulster'e dönmeden önce, başlangıçta onu cezbeden amazon Aiffe'yi mağlup eder.

Cuchulainn en büyük kahramanlıklarını, Ulster ile diğer dört İrlanda krallığını (Connaught, Munster, Meath, Leinster) karşı karşıya getiren savaş sırasında sergiler. Tartışma, beş krallığın da göz diktiği bir mitik hayvan olan Cooley'in kahverengi boğasına sahip olma etrafında döner. Connacht kralı, Ulatelerin eski bir lânetin kurbanı olduğu sırada husumetini saçar. Ulateler gerçekten de bir anlığına felce uğrarlar ve bu da onları özellikle yaralanmaya açık kılar. Oysa Cuchulainn, tanrısal kökeni itibariyle, lânetten yakasını sıyırır ve büyülü güçlerinin yardımıyla günler boyunca hasımlarının karşısına tek başına çıkar. Onun asıl babası Lug her gece yaralarını tedavi ederek ve efsunlarını güçlendirerek onun imdadına koşar. Buna rağmen Cuchulainn kahverengi Boğa'nın çalınmasını önlemeyi başaramaz.

Son bir düelloda Ulatelerin şampiyonu, çocukluk arkadaşı ve büyücü Scathach'ın evindeki silah talim eşi (bazı versiyonları, onun yarı kardeşi olduğunu öne sürer) Ferdiad'a (ya da Ferdeah) karşı dövüşür. Büyük bir maharet sergileyen Madb Ferdiad'ı Cuchulainn'in karşısına çıkmaya ve böylece de iki savaşçı arasında imzalanacak bir dostluk antlaşmasının önünü kesmeye ikna eder. Üç gün boyunca, çekingen bir şekilde dövüşürler ve gece çökünce de birbirlerini teselli ederler. Dördüncü gün Cuchulainn, kullanmayı Scathach'ın evinde öğrendiği büyülü bir kılıç yardımıyla Ferdiad'ı öldürür. Büyük bir pişmanlık duyan Cuchulainn Madb'ın hayatını kurtarır, çünkü o bir kadındır ve ona Connacht'ı yeniden kazanma imkânı sağlar.

Bu esnada, Ulatelerin tanrısının zayıflığının işaretleri işitilmekte gecikmez. Öyle ki Cuchulainn, Aiffe ile beraberliğinin ürünü, biricik oğlu Conlach'ı bilmeden öldürür. Keder ve çıldırma ruhunu ele geçirir. Kahramanın düşüşü kraliçe Madb tarafından temin edilir: Cuchulainn'in kurbanlarından biri olan Callatin'in üç kızını, kahramanın saklandığı Sağırlar vadisine yollar. Kargaya dönüşen kızlar onu, druid Cathbad ve onun âşığı Niam tarafından alınmış önlemlere rağmen saklandığı yerden çıkarmayı başarırlar. Tuzağa düşen Cuchulainn, ona kesinlikle yasaklanmış olan köpek eti yer. Büyülü mızrağı Madb'ın hizmetindeki soytarılar tarafından aşırılır. Büyülü güçlerinden yoksun kalan Cuchulainn sonunda, kurbanlarının birinin oğlu olan Lugaid'ın attığı mızrağa hedef olur. Ağır yaralanan Cuchulainn ölümü ayakta karşılamak için bir kayaya tutunur. Üç gün boyunca, hiç kimse ona yaklaşmadan can çekişir ve sonunda kan kaybından ölür. Gerçekten

öldüğünün, kargaya dönüşen büyücülerden birinin onun başının üstüne konduğu zaman anlaşıldığı söylenir. Can verdiği sırada kılıcının, onun başını kesmeye gelmiş olan düşmanının elini budadığı da söylenir.

Fenianların sagaları

Fenian döngüsünün anlatıları, Ulster döngüsünün anlatıları kadar önemlidir. İrlanda'da ve İskoçya'da ortak olan Fenian döngüsünün anlatıları uzak ülkelerdeki vahşî ormanlarda gelişen göçebe avcılardan oluşan iptidaî bir dekoru çerçeve alır. Tuatha De Danannlar kabilesinin varlığı Fenian efsanelerinde sık sık anılır. Bu gelenekte iki karakter dikkat çeker: Finn ve oğlu Ossian.

Finn

Cumhail'in oğlu Finn MacCumhail canavarlara karşı mücadele veren bir peygamber gibi tasvir edilir. Fakat, aynı zamanda çok zarif biri olarak da tarif edilir: Hem büyük bir şair hem de zeki bir avcı. Hayvanlarla o derece sıkı bir bağ sürdürür ki tercih ettiği köpekler, av tazısına dönüşmüş erkek ve kız yeğenidir. Finn figürü, Lug figüründen çok uzak değildir, zira her ikisi de bakışlarının gücü aracılığıyla tekinsiz yaratıklarla savaşır. Adı "Beyaz" ya da "Sarışın" anlamına gelen Finn tek gözlü Cumhail'in oğullarının ezelî düşmanı Goll'u öldürür.

Onun doğaüstü güçler kazanışının öyküsü çok özel bir meraka konudur. Bazı versiyonlar, o sıralarda Demne diye adlandırılan genç Finn'in sihrini, Bilgi somonundan tadarak edindiğini anlatır. Boyne ırmağının bilgesi Şair Finn'in yanına kendini yetiştirmek üzere gelen genç adam, sınırsız bilginin kaynağı olan Linn Feic

somonuna göz kulak olmakla görevlendirilir. Balık yeme yasağı, bilge tarafından sıkı sıkıya tesis edilmiştir. Ateş somonunun çıkma anında Demne balığın üstünde başparmağını yakar ve parmağını ağzına sokar. O sırada bilge, çocuğun seçilmiş olduğuna karar verir ve bundan böyle onu Finn adıyla anar. Finn MacCumhail Bilgi somonunu yemiştir ve Şairin güçlerini edinmiştir. Bu aydınlanma sayesinde peygamberlik ihsânı Finn için, başparmağını "Bilgi dişi" üstüne her koyduğunda carîdir.

Ossian

Finn ile, Öte Dünyalı bir geyik-kadın olan Sadb'ın ilişkisinden doğan Ossian, "Fenianlar sonrası av gezilerinin" kahramanı olarak göze çarpar. Efsane, bir av partisi sırasında, Finn'in köpeklerinin uzun saçlı ve çıplak bir çocuğu kıstırdığını anlatır. Çocuk anlatısına göre Finn, bakışlardan uzakta Sadb tarafından çölde büyütülmüş öz evladının söz konusu olduğunu fark eder. Finn ona Ossian (ya da Oisin, "Yavru Geyik") adı verir.

Babasının öldüğü Gavra savaşından (MS 283) sağ kurtulan Ossian tanrıça Niameh tarafından camdan bir sandalın kenarındaki Kelt cennetine götürülmüştür. Üç yüz yıl hoş mutluluğun sonunda, insanların dünyasındaki değişimlere yabancı kalan Ossian sıla hasreti hisseder ve yeryüzüne dönmeye karar verir. Niameh büyülü atını onun hizmetine tek bir şartla tahsis eder: Tanrısal güçlerinin uçup gittiğini görme riski nedeniyle ayaklarını yere basmaması. Ossian yeryüzüne indiğinde, paçavralar giymiş insanlara bir kayayı kaldırmada yardım eder. Ama bunu yaparken eyer kayışı boşalır ve Ossian yere düşer. Bir anda büyüsü kaybolur ve kör bir ihtiyara dönüşür.

Ossian efsanesi XVIII. ilâ XIX. yüzyıllarda edebî bir hile sayesinde umulmadık bir ilgi yenilenmesine konu olmuştur. İskoçyalı bir yazar olan James Macpherson, *The Poems of Ossian the son of Fingal* başlığı altında topladığı bir miktar Galya anlatısının çevirmeni olduğunu iddia eder. 1760 ilâ 1763 yılları arasında yayımlanmış bu eserler Goethe, Madam de Staël, Byron, Walter Scott, Chateaubriand ve daha pek çok yazar nezdinde parlak bir başarı kazandı. Napolyon onlara, gözde okumalarından biri olarak atıf yapar. Schubert ve özellikle Wagner de, eserlerini yazdıkları sırada bu uydurma yazarın etkisi altında kalmıştır. O zamandan beri, her ne kadar malzemenin büyük bölümünün gerçekten de Macpherson tarafından icat edildiği kabul edilse de, yorumcular bu tartışmalı yazarın ölümünden sonra keşfedilmiş Ossian döngüsüne ait birçok Galce şiirden çok yakından esinlendiğini söylemekte mutabık kalır.

Bir Gal anlatısı: Mabinogion

Bu isme lâyık tek Galce derleme, Galler ülkesinin bazı tanrılarının kahramanca işini öyküleyen anlatıların XIX. yüzyıldaki bir derlemesine verilmiş başlıkla *Mabinogion*'dur. *Mabinogion*'un içindeki "Mabinogilerin dört kolu" bu anlatının özünü teşkil eder. Yine onda, sihirli yaban domuzu avcılığı rolünde Arthur'un kişiliğinin kısaca konuya dâhil edildiği "Culhwch ile Olwen'in hikâyesi" de yer alır. *Mabinogion*'un birinci ve üçüncü kolunu işgal eden Pwyll efsanesinin amacı, Kelt folklorunun evrensel temalarının bir kümesine geri dönmesiyle açıklanır.

Bilge Pwyll'in maceraları

Dyfed hükümdarı Pwyll avdayken kar gibi beyaz ve kızıl kulaklı köpekler tarafından kıstırılmış bir geyik görür. Pwyll kendi köpek sürüsü geyiğin peşine tek başına düşsün diye bu tuhaf hayvanları uzaklaştırır. Aynı anda, kendisine ait av için ona centilmenliğe aykırı davranışından dolayı sitem eden Annwyn kralı Arawn tarafından şaşkınlığa uğratılır. Hatasını düzeltmek üzere Pwyll, Arawn'ı malum düşmanı Hafgan'ın boyunduruğundan kurtarmayı kabul eder. Böylece, iki egemen gizlice ve bir seneliğine saraylarındaki rollerini, karşılıklı olarak değiştirmekte mutabık kalır.

Annwyn krallığının başına geçtiğinde Pwyll görgü edinir ve fena Hafgan'ı, düşmanı öldürmenin zorunlu koşulu olan tek vuruşta öldürür. Ülkesine dönen Arawn, Pwyll'in, kendisinin yerini aldığını bilmeyen ve kralın davranışını anlayamayan karısına karşı namuslu davrandığını öğrenir. Arawn, Pwyll ile sadık bir yoldaş bulur ve bundan böyle onu "Annwyn şefi Pwyll" diye anılmaya lâyık görür. Pwyll de kendi hissesine krallığının adaletle yönetilmiş olduğunu memnuniyetle gözlemler.

Bir yürüyüşü sırasında Pwyll beyaz bir atın sırtında çok güzel bir kadın görür. Onu yakalamak için pek çok teşebbüste bulunur, ama atı daha fazla hızlanacak havada olmadığından başaramaz. Verimsiz takiplerle geçen üç günün sonunda kadın -Rhiannon söz konusudur- Pwyll'in yaklaşmasına izin verir ve ona ilân-ı aşk edip talibi Gwawl pahasına karısı olma niyetini de açıklar. Bu karşılaşmadan bir yıl bir gün sonra bir bayram vesilesiyle bir yabancı Pwyll'den, kendisine bir iyilik yapmasını ister. Pwyll

yabancının Rhiannon ile evlenmek isteyen Gwawl'dan başkası olmadığını bilmeden dileğinin gerçekleşmesini ister. Sözünden asla dönmeyen biri olan Pwyll kabul eder. Sözü ona o sırada büyülü bir pazar torbası sağlar. Gwawl ile Rhiannon'un evliliği sırasında Pwyll, ondan torbasını doldurmasını isteyen dilenci kılığına girer. Ama torbaya beyhude yiyecekler konur, çünkü torba asla dolmaz! Sahte dilenci aşırıya kaçarak Gwawl'a torbayı doldurmayı başarmasının tek yolunun içindekileri bastırmak için iki ayağını ona sokması olduğunu açıklar. Gwawl kabul eder ve Pwyll onu torbaya hapsedip tâ ki o merhamet dileninceye kadar torbaya sopayla vurur. Pwyll hasmını serbest bırakırsa da onu baştan, intikamını ebediyen aklında tutarak çekip gideceğine yemin etmeye mecbur bırakır. Düğün o andan itibaren, bu defa hayırlı taliple sürebilir.

Uzun yıllar sonra çift nihayet bir çocuk sahibi olmayı başarır. Oysa, çocuk doğduğu gün esrarengiz şekilde ortadan kaybolur. Rhiannon'ın ev hizmetindeki kadınlar, çocuğun kaybolmasına göz yummaktan dolayı cezalandırılma düşüncesinden endişeye kapılarak onu çocuğunu öldürdüğüne inandırırlar. Kraliçe uyuduğu sırada bir köpek enceği öldürüp kemiklerini odaya koyarlar ve genç annenin elbisesini kana belerler. Pwyll o zaman karısını cezalandırmaya karar verir: Rhiannon'u sarayın kapılarında oturup gelip geçene korkunç suçu anlatmaya ve onları at gibi sırtında taşımaya mecbur eder.

Kayıp oğlanın doğduğu gün, Pwyll'in vasallarından biri olan Teyrnon'un evinde de benzer bir fenomen meydana gelir. Her mayıs ayının ilk günü Teyrnon'un kısrağı kaybolan bir tay doğurur.

Teyrnon kısrağının, kaçıp gitmeyeceğinden emin olmak için tayı evin içinde doğurmasına karar verir. Bir el tayı pencereden çekip almaya kalkıştığı sırada Teyrnon onun kolunu keser, ama müteşebbis kaçmayı başarır. Şaşkınlıkla kapısının önünde bir çocuk bulur. Rhiannon ile Pwyll'in, kısa süre önce ebeveynine ihsân edildiği çocuk söz konusudur. "Kaygı" anlamına gelen Pryderi ismi verilir.

FİN-UGOR MİTOSLARI

«Doğanın kızı Luonnotar yüzyıllardır bulutlar arasında uçuyordu. Yorgundu, başka yerleri tanımak istiyordu. Genç kız açık denize indi. Luonnotar kendinde yeni bir güç hissetti. O zaman da bir erkek çocuğa gebe kaldığını anladı ki çocuğu ancak, onu bağrına alacak dünyayı hazır ederse doğacaktı».

Elias Lönnrot, *Kalevala*

Coğrafî olarak dağınık bulunan dört büyük grup, Finceden türemiş çeşitli lehçelerde konuşan topluluklar kümesini meydana getirir. Bu dağınıklığa rağmen Batı Sibirya, Macaristan, Finlandiya ve Volga'nın üst ve orta bölgeleri arasında, onların kültüründen hayli etkilenmiş olan başka halklarla komşuluğa rağmen, Hristiyanlaşmaya rağmen, bu halkların mitlerinde belirli sayıda ortak kök bulunabilmiştir

Dünyanın yaratılışı

Fin-Ugor mitolojilerinde dünyanın kökeninde daima, üstünde karanın büyüsel müdahaleler sayesinde aşama aşama katılaştığı engin bir su kütlesi vardır. *Kalevala*'da, kendini denize düşmeye

koyveren ve böylece de dalgalar tarafından yedi yüz yıl boyunca sürüklenerek bir şeyler olmasını bekleyen Havanın kızı Luonnotar'dır ve sonunda üstünde duracağı bir yer arayan bir kartal belirir. Kartal uyuyan güzelin kucağının suyun üstüne çıktığını gördüğünde oraya bir yumurta bırakır. Ama Luonnotar uyanırken yumurtayı dalgalara düşüren bir hareket yapar. Kabuk kırılır ve yumurta hemen dönüşür: Kabuğun üst kısmı gökkubbe hâlini alır ve orada derhâl yumurtanın sarısı güneşi ve beyazı da ayı doğurur. Kabuğun alt kısmı, dağların dizi dizi yükseldiği, bütün varlıkların anası olan yere dönüşür. Luonnotar otuz yıl boyunca, yeryüzünü mesken tutanları yetiştirme görevini taşıyacak olan çocuğu Väinämöinen'in doğumunu bekler. Bu yaratılış anlatısının, bütün Fin-Ugor halklarında aynı, ama genellikle bütün kâinattan ziyade arza ilişkin olan yakın birkaç çeşitlemesi vardır. Bu mitlerde bahsi sıkça geçen kuşa gelince, o da yaratıcı ile eş zamanlı olarak var olmuş görünmektedir. Bir samoyed mitinde onları karnında mahpus tutan canavardan güneşi ve ayı doğurtma görevini yerine getirense bir kahramandır; bu yiğitlik eyleminin peşinden kahramanın onu takip eden canavardan büyü yöntemleriyle kurtulması gerekecektir. Güneşin hırsızı canavar çoğu kez Kuzeyi, yani soğuğu ve karanlığı tecessüm ettiren bir devdir.

Kalevala, büyük Finlandiya destanı

Ülkesinin efsanelerine tutkun bir hekim olan Elias Lönnrot'un büyük Finlandiya destanı *Kalevala* (1849), Karelya köylülerinin yanında 1828 ilâ 1834 arasında derlenmiş bir anlatılar demetidir.

Eser, yazarının, küçük ülkesi için Yunan veya Cermen komşularının antik döneminin destanları kadar büyük bir destan ortaya çıkarma arzusuna tercüman olur. İskandinav *Edda*lar olarak *Kalevala* öyküleyici anlatılarla sınırlı değildir, genç çiftlerin istifadesine yönelik çok sayıda tavsiye de içerir. Onda yine, bira mayalama ve demir işleme gibi antik Finlandiya teknolojileri hakkında açıklamalar da bulunur. *Yüzüklerin Efendisi*'nin (1954-1955) yazarı Tolkien (1892-1973) *Kalevala*'yı keşfettiğinde, «bu yabancı halktan ve onun yeni tanrılarından, çalkantılı hayatları olan kahramanlar ırkından kıskançlık gütmeden ve entelektüellik taslamadan» büyülenmiştir.

Kalevala'daki başkarakter büyücü, ozan ve peygamber, şarkılarına Finlandiya kithara'sı *kantele* ile eşlik eden Väinämöinen'dir. Genel planda destan, kahramanlar ülkesi Kalevala ile Pojohla, "dip Toprağı", yani Laponya arasındaki mücadeleyi terennüm eder.

Väinämöinen annesinin karnında öyle uzun zaman kalmıştır ki doğumunda şimdiden uzun ve ak sakallı bir ihtiyar gibi görünmüştür. İlk işi yaşayacak alan açmaktan ve insanlara arpa ve ezgi kültürünü öğretmekten ibarettir. Güzel bir günde bir genç adam, Joukahainen bir şarkı yarışmasında ona meydan okur. Väinämöinen'in, şarkılarıyla küstahlık eden genç adama üstünlük sağlamada ve onu mest etmekte hiç sıkıntı çekmez (bu yarışma Apollon'u Marsyas ve Pan ile karşı karşıya getiren yarışmayı akla getirir). Väinämöinen sonradan Joukahainen'i kız kardeşi Aino ile dest-i izdivaç karşılığında, saplandığı bataklıktan kurtarmayı kabul eder. İhtiyarın tekiyle evlenme

düşüncesinin yiyip bitirdiği genç kız onu iter ve kendini Seirene hâline dönüşeceği denize atar.

Väinämöinen o zaman kendine bir başka eş arar. Yolda ona yeniden rastladığı Joukahainen intikamını almak için Väinämöinen'in atını öldürür ve Väinämöinen denize düşer. O esnada bir kartal gelir ve pençeleriyle onu düşmanı büyücü Louhi'nin ülkesi Pojohla'ya, yani uzak Kuzeye götürür. Büyücü, kızı için bir *sampo*, babasının ve halkının mutluluğunu güvence altına alacak bir "refah değirmeni"ni demirden döverek imal etmesi karşılığında ona kızını, Pojohla'nın bâkiresini vermeyi kabul eder. Väinämöinen bu işi demirci Ilmarinen'e havale eder, ama kör talihiyle, Pojohla demirciye abayı yakar ve onunla evlenir.

Bu olaylar arasında bir maceraperest çıkagelir: Yılanlara karşı bir kavgada öldürülen, annesinin büyüsüyle tekrar dirilen Lemminkainen. Demirci ile Louhi'nin kızının düğününe davet edilmediği için hoşnutsuz olan -çünkü kavga çıkarmaya her zaman hazırdır- Lemminkainen Kuzey Yurdu'nun şefini, gelinin babasını öldürür; o zaman hızla orayı terk etmek durumunda kalır ve Louhi'nin lâneti peşini bırakmaz. Demirci Ilmarinen Väinämöinen'i, Pojohla'ya *sampo*'nun getirdiği refah konusunda haberdar eder. İkisi birlikte, değerli tılsımlı taşı Kalevala'ya hediye olarak sunmak üzere, onları tekrar bir araya getiren Lemminkainen'in yardımıyla ele geçirmeye karar verir. Yolda gemileri, Väinämöinen'in *kantele*, büyülü tınıları *sampo*'nun bekçilerini uyutan Finlandiya kithara'sı yapmak üzere kılçıklarını kullandığı devâsa bir turna balığına çarpar. Ne var ki bekçiler uyanır, zira Lemminkainen çok yüksek sesle şarkı söyler ve onca

imrenilen tılsım, ardından gelen savaşta binbir parça hâlinde kırılır. Ne mutlu ki onun kalıntıları Kalevala'nın refahını temin etmeyi sürdürür.

Väinämöinen bir kez daha, zalim Luhier'in tuzaklarını yenecek ve her zamanki gibi büyülü formüllerle bizzat inşa ettiği bir gemiye tek başına binecektir; dalgaların üstünde uzaklaşacak ve güney istikametinde ebediyen gözden kaybolacaktır. *Sampo*'ya sahip olma savaşı, tıpkı Cermen efsanesindeki Nibelung'un yüzüğünün aranışındaki gibi, destanın büyük ölçüde ana omurgasıdır.

Büyü ve büyücüler

Finlandiyalı Lönnrot *Kalevala* tahkiyesiyle, Fin-Ugor halklarının inançlarının kâfi oranda bütün bir çizgisel vizyonunu sunar; buna rağmen, söz konusu büyük bölgelerin mitleriyle çok sayıda çeşitlenme takdim eder. Bu halkların hepsine müşterek ve *Kalevala*'nın her yerinde geçen başlıca unsur kuşkusuz ki büyünün ve büyücülerin aslî rolüdür. Günümüzde hâlâ Sibirya şamanları terennümlerini ve translarını büyük bir def eşliğinde gerçekleştirir.

Lemminkainen'in doğranmış bedeninin, «etlerini, kemiklerini, uzuvlarını, damarlarını tek tek birleştiren» annesi tarafından diriltilmesi, pekâlâ da büyünün zirvesidir. Väinämöinen de bizzat, düşmanının onun yoluna döşediği tuzaklardan kurtulmayı çoğunlukla büyüsel formüller sayesinde başarmıştır. Örneğin, ebediyen denize açılıp uzaklaşacağı gemiyi tamamlamak için, vaktiyle onu yetiştirmiş olan devin karnına kadar gidip aramak durumunda kalacağı üç büyülü sözü eksiktir. Üç kahramanın

ortak isteği olan *sampo*'ya gelince, Ilmarien tarafından «bir kuğunun tüyünün ucu, kısır bir ineğin sütü, minik bir çavdar tanesi ve doğurgan bir koyunun ince yünü» ile imal edilecektir. Bitkileri, hayvanları ve insanları büyüleyen Väinämöinen'in -Yunanlardaki Orpheus gibi- şarkısının, doğa ile âhenginde sihirli etkisi, sonuç olarak insanlara her zaman diledikleri şeyleri getirecektir: Huzur ve bereketli hasat.

SLAV MİTOSLARI

«Anne-Nemli-Arz, her kötü ve pis varlığı bizi büyülemesin diye ve bizi bir kötülüğe muhatap etmesin diye ıslah et».

Mati-Syra-Zemlia'nın törensel yakarışı

Slavların mitolojisinin kökleri Hint-Avrupa dünyasına uzanır, ama bizlere ulaşmış olan kopuk kopuk malumat, onların dini hakkında açık bir fikir edinmeye pek olanak tanımaz. Hint-Avrupa kuzenliği hep hissedilir, özellikle de birçok başı ve uzvu olan tanrı tasvirlerinde. Aziz Vladimir'in din değiştirmesinden ve Rusya'nın Hristiyanlaşmasından önce, yine de, doğanın ruhları kültünü listelemek mümkündür: Bir tanrıça-anne Mati-Syra-Zemlia ("Anne nemli yer"), tanrıların babası, Gök, bir büyük tanrı Rod ve oğlu Svarog, keza Perun, Fırtınanın büyük tanrısı.

Ruhların dünyası

Günlük hayatın âşina yoldaşları veya ormanlara ve nehirlere dadanan endişe verici yaratıklar, sevilen ya da korkulan ruhlar, günlük hayata tehlike hattı çeken çok sayıda batıl inanca konudur. Halk masallarında da geçen onların en azından bazılarının çok eski bir kökeni olsa gerekir.

Hane ruhları

Ruhların en âşinası *domovoi*'dir: Evin iyiliksever cini. Tüylü ve hırpani bu küçük yaratık ocağın yakınında yaşar ve karyolayı sallayarak, yatak örtülerini çekerek, alışılmadık gürültülerle hane halkını uyandırarak çeşitli muziplikler yapar. *Domovoi* eve çok bağlıdır ve aile taşınacağı sırada önceden haberdar edilmeli ve o da götürülmelidir. Diğer iblisler avluya dadanır; ***banik*** evin banyosunun ruhudur, *ovinnik* de kilerinin. *Ovinnik* kara ve tüylü bir kedi görünümündedir ve bir ön ayağı tüylüdür, diğeriyse tüysüz. Evin kızı müstakbel kocası hakkında malumat edinmek isterse, kilerin kapısından kolunu sokar: *Ovinnik* tüysüz patisiyle koluna dokunursa nişanlısı fakir olacaktır, tüylü patisiyle dokunursa zengin bir adamla evlenecektir.

Kırların ve ormanların ruhları

Slavların eskiden yaşadığı ormanlık ülkelerde ***lechy*** ormanlarda yaşayanların hepsinin çevre bekçisidir. Her yıl ağustos ayında, baharda yeniden ortaya çıkmak üzere ekim ayında ortadan kaybolmadan önce, büyük bir hayvanat buluşması tertipler. *Lechy* mavi tenli ve yeşil sakallı bir adam görünümündedir ve canı istediğinde deve ya da cüceye dönüşerek boyunu değiştirme becerisi taşır. Ağaç yosunuyla ve kozalakla beslenir, içi oyuk ağaçlarda yaşar. Avcılar bakımından tetiktedir ve diğer gelip geçenlerin yollarını şaşırtarak eğlenir. Ama kötü kalpli olmaktan ziyade zirzop olan *lechy* ormanda gezinti yapanlara elbiselerini çıkarıp tersyüz edip giymeleri şartıyla gitmek istedikleri doğru yönü gösterir.

Kırlar kahverengi veya siyah renkli, başı yeşil bitkilerle kaplı ruhlar olan *polevoi*'lerce mesken edinilmiştir. *Lechy* gibi *polevoi* de

gelip geçene muziplikler yapar kırlarda uyuyan sarhoşların nefes yolunu tıkar. Slavların dünyası, muhtelif bitki türlerinin her birini korumada ve de çiftlik ve orman hayvanları türlerinin her birini korumada özelleşmiş başka binlerce ruh hesaba katar.

Suların ruhları

Suların ruhu *vodianoi* diye ve karısı da *vodianitsa* diye adlandırılır. *Vodianoi*'nin bedeninin bir kısmı nehir kabuklularıyla, bir kısmı da bitkilerle ve ağaç yosunlarıyla örtülüdür ve kıvılcımlar saçan tuhaf gözleri vardır. Nehri mesken tutmuş bütün hayvanların hâkimidir. Doğa ruhlarının çoğu için söz konusu olduğu gibi onu da rahatsız etmekten kaçınılmalıdır. Nehre girmeye gelenlerin güneş batınca hâlâ kalması onu rahatsız eder. *Vodianoi* hâlâ kalan varsa onu suyun dibine çekerek kölesi yapar. Onun başlıca düşmanı, sular serbestçe akabilsin diye üstüne saldırıp tahrip ettiği değirmendir. Balıkçılar ve değirmenciler onun tedirgin edici kızgınlığından kaçınmak için ona adaklar sunar.

Son olarak da suların ruhu hâline dönüşmüş, boğulmuş bir genç kız olan Rousalka, büyüleyen sesli, çok aldatıcı ve genellikle de tekinsiz bir güzeldir. Çiçeklerden bir taç uzun saçlı başını süsler. Geceleri Rusalkalar yolunu kaybetmiş gezginlere pusu kurar, onları güzelliğiyle büyüler ve sonra da onları boğmak için suya iter. Geceleri seyahat edenler Rusalkaları uzak tutacağını varsayarak yanlarında pelin, bayır turbu veya sarımsak gibi bitkiler taşır. Canları istediğinde iyi gelen yağmurlar veya mahsulü yerle bir eden fırtınalar gönderen, yağmurun ve hububatın büyümesi üzerinde tayin edici bir rol oynayan bu ruhlarla arayı hoş tutmak için şenlikler düzenlenir. "Rusalkalar haftası" boyunca, ormanlara

ve açık alanlara dadanmak üzere sulu ortamlarını terk ederler. Köylüler onların faydalanması için masalara yiyecekler ve bahçe çitlerinin üstüne de giysiler bırakır.

Büyük tanrılar

Baltık Slavlarında ve Kiev bölgesinde daha "iyi işlenmiş" ve Batılı halkların mitolojisine çok yakın bir mitoloji gelişmiştir. Orada beliren panteonda, çok eski bir tanrı, hakkında isminin Rod olması ve de şu üç dünyanın yaratıcısı olması dışında pek fazla bir şey bilinmeyen bir yüce yaratıcı en yüksektedir: Üstünde yaşadığımız görülür dünya Jav, gayrimaddî dünya Nav, iki dünyayı yöneten ve herkesin itaat etmesi gereken denge ilkesi Prav. Rod'un varlığına, onun adına yapılan tılsımlar pek az tanıklık eder ve ona atfedilen tasvirler pekâlâ oğlu Svarog'a atfedilenler de olabilir.

Mati-Syra-Zemlia (anne-nemli-Arz)

Doğanın ruhu ile büyük tanrıça arasındaki orta nokta, anne-nemli-Arz belki de Slavların en büyük tanrısıdır. Onun yüzeyini kaplayan bütün bitkiler, hububat, çiçekler, çalılar ve ağaçlar onun saçlarıdır; kayalar onun kemikleridir, kökler onun damarlarıdır, akarsular onun kanıdır. Rüzgâr estiğinde ağaç yapraklarındaki sızlanmaları ve yer sarsıntıları sırasında da öfkeden homurdanmaları işitilir. Yaz boyunca ışınlı ve gülümseyen bir surete bürünür, sonbahardaysa baharda tekrar uyanmak üzere uykuya dalar. Kilise'nin onun kültünü yok etme teşebbüslerine rağmen, XX. yüzyılın büyük bölümü de dâhil köylülerin hayatında rol oynamayı sürdürecek kadar önemlidir. Köylüler veba ya da kıtlık zamanlarında ona dua etmek için toprağa çukurlar kazarlar, köy kadınları kötülüğü önlemeye muktedir tek şey olan büyük toprak

ruhlarını yüzeye çıkarmak için evlerinin etrafına gece boyunca karıklar açmak için kendilerini sabana koşarlar. Bu ritüel tamamen kadınlara ayrılmış olduğundan, kadınların yoluna çıkma talihsizliğini yaşayan her erkek ölüm riskine girer.

Svarog

Göğün büyük efendisi Svarog, Ateş tanrısı ve demircilerin efendisi Svarogich'in, Dajbog'un, yani Güneş'in ve öteki tanrıların hepsinin babasıdır. Perun ve Volos ile birlikte, Triglav (Üç Yüzlü) diye adlandırılan ilâhî bir üçleme oluşturur. Doğaya tapan bir halkın nasıl çok basitçe Gökte Güneş'in ve Ateş'in babasını görebildiği anlaşılabilir bir şeydir. Svarog dünyanın ilk zamanlarında, düzensizliğin simgesi çok başlı ejdere karşı mücadelesinde öne çıkar ki bu mücadele de Zeus'un Typhon'a veya Thor'un yılan Midgard'a karşı savaşını akla getirir. Svarog Zmei'yi yenmek için, onu sonradan insanlara demiri işlemeyi öğretmesi için yeryüzüne atacak olan demircilerin prensinden yardım alacaktır.

Sventovit

Baltık Slavlarının büyük tanrısı Sventovit, dört yöne bakan dört yüzüyle devâsa bir heykelle temsil edildiği Arcona tapınağında yüceltilirdi. Beyaz bir ata binen Savaş tanrısı Stentovit karanlığın güçleriyle dövüşür ve onlar üstünlük kazanırsa öteki tanrıları yardıma çağırmak üzere boynuzunu çalar. Onun şerefine yapılan seremoniler sırasında rahip heykelin elindeki şarap dolu boynuzu kontrol eder. Azaldıysa, sene kötü geçecektir, aşağı yukarı aynı kaldıysa hasat bol olacaktır ve barış hüküm sürecektir. Bu gruptaki diğer tanrıların hemen hemen hepsi savaş tanrıları idi: Baltalı Radigast, sekiz kılıçlı Rugievit, altın kalkanlı Iarovit.

Perun ve Volos

Perun da savaşçı bir tanrıdır ve Cermenlerin tanrısı Thor ile mukayese edilen bir bıyığı vardır. Yıldırımın ve Yağmurun tanrısı, cengâver tanrıların çoğunlukla olduğu gibi aynı zamanda tarımla hayvancılığın koruyucusudur. Baharda, hayırlı bir yağmurla toprağı verimli kılmak üzere ortaya çıkar.

Slav panteonunun kadim tanrıların biri olan Volos büyük boynuzlu bir boğa postu giyen yaşlı bir adam olarak tasvir edilir. O da Savaşın tanrısıdır ve aynı zamanda Romalıların Mars'ı gibi sürülerin koruyucusudur -insanlara, hayvanları yemek üzere avlamaktan ziyade onların güçlerinden yararlanmayı öğreten odur.

KUZEY KUTBU MİTOSLARI

«Bir karganın kanat çırpmasının
hızlı hareketleriyle sabahları kalkarım.
Günü karşılayarak kalkarım.
Sırtım karanlığa ve geceye dönük,
şimdi ufku ışıtan
yeni bir günün şafak sökümünü seyre dalarım».

İnuit Şiiri

Arktika halklarının mitolojilerinde, büyük tanrılara pek sık rastlanmaz, daha ziyade az çok önemli bir yığın ruha rastlanır. Her hayvan, her şey bir ruha sahiptir, yanı sıra da şaşırtıcı bir dönüşüm yeteneğine. Çoğunlukla kötü talih gibi görülen bir hayvan olan karga dünyanın yaratılışı mitlerinde öncelikli bir rolü işgal eder. Grönland'ta çoğunluk nüfus olarak, ama aynı zamanda Alaska'da ve Doğu Sibirya'da da yaşayan İnuitlere gelince, onların mitleri avcıların kahramanca rolüne ve yemek için öldürülen hayvanların ruhlarını teskin etme zorunluluğuna vurgu yapar. Arktika halklarının mitleri her ne kadar bir etnik unsurdan diğerine farklılaşıyorsa da, amansız bir iklimden

ve acımasız hayat şartlarından ilham alan hepsi de, ruhlar ile insanların -onları iletişime geçirmeyi bilen şamanın aslî rolünün de tanıklık ettiği gibi- bir dünyadan diğerine geçişin her an mümkün olacağı raddede iç içe yaşadığı şiddetli bir dünyanın damgasını taşırlar. İnuit bir rehber, Grönland'da dünyaya gelmiş Danimarkalı kutup kâşifi Knud Rasmussen'e «bizlerinki inanmak değil, korkup çekinmek» der.

Yaratılış mitleri

Bir Çukça yaratılış miti dünyanın başlangıcında ihtiyar bir adamla genç bir oğlanın, insanları yaratmaya karar veren Tengen'in var olduğunu anlatır. Avuçlarıyla toprağı yoğururlar ve üstüne üflerler. Böyle yaratılan insanların bitkilerle örtülü başları vardır ve onlar konuşmazlar. Tengen o zaman iki yıl boyunca yazmaya koyulur ve onlara yazıyı verir. Ama, hâlâ konuşmadıklarından ihtiyar kargaya dönüşür ve "gaak, gaak" diye öter. İnsanlar onu taklit eder ve dilleri çözülür.

Tlinkitlerde dünyayı cezalandıran ve ruhları hayvanata ve insanata dönüştüren, karga Yel'dir. Kargaya sık sık, onu enayi yerine koyan, onunla dalga geçen, rekabet eden ve ona çetin görevler veren "Kartal ahbabı" eşlik eder; bu ilişki bizim masallarımızdaki tilki ile kurt ilişkisine bir hayli yakındır.

Alaska'nın Pasifik kesimi Eskimolarının bir miti, hem yaratıcı olarak hem de medeniyet getiren kahraman olarak kargaya en fazla değer veren mittir. Henüz arzın iskân edilmediği çağda, insan bir deniz fasulyesinin kabuğunda dört gün boyunca oturmuştur. Beşinci gün ayağa kalkar ve şaşkınlıkla bedenini keşfeder. Sonra

da biraz midesi ağrır ve avucuyla su almak için eğilir ve ağzına götürür. Hemen kendini daha iyi hisseder. Önünde birden bakışını sabitleyen bir karga belirir, gagasını bir maske gibi kaldırır ve ona sabit bir şekilde bakar. Ona sorar: «Kimsin sen? Nereden geliyorsun?». İnsan ona, çıktığı asmayı gösterir. Karga da «bu asmayı ben diktim, ama onun bunca tuhaf bir meyve vereceğini hiç düşünmedim» diyerek maskesini indirir ve uçup gider. Dört gün sonra, elinde dört böğürtlen tutarak geri gelir. Maskesini indiren karga bir insan görünümü alır ve böğürtlenleri yarattıklarından ilkine verir. «İşte benim senin için yaptığım şey. Bu böğürtlenlerin dünyada bollaşmasını isterim. Ye onları».

İnsan böğürtlenleri yer ve açlığının dindiğini hisseder. Ardından karga kilden bir çift iri boynuzlu koyun yoğurmaya girişir. İnsan koyunları çok güzel bulur. O zaman karga kasketini giyer, kanatlarını çırpar ve koyunlara can verir. Sonra da aynı şekilde Ren geyiklerine can vermekle devam eder ve sonunda insana bir yoldaş verme düşüncesi aklına gelir. Çifti, kuru samandan güzel bir yatağa uzanmalarını tavsiye ettiği, yakın bir tepeciğe götürür. Karga, insana, yaratılan her yeni tür için onun nasıl avlanacağını ve ondan nasıl yararlanılacağını açıklayarak yaratıcılık görevini sürdürür. Kürkleri için misk sıçanları, etleri için Ren geyikleri, yağları için foklar, vs.. Bu süre zarfında kadın dünyaya, erişkin boyutuna üç günde gelecek bir çocuk getirir. Sonra da karga insanların, onlar için yarattığı dünyayı düşüncesizce keşfetmesinler diye korkuyu öğrenmesi gerektiğini kendi kendine söyler. O esnada da kilden ayıyı biçimlendirir ve insana hiçbir durumda hayvanı rahatsız etmemesi gerektiği uyarısını net bir şekilde yaparak ona can üfler.

Karga o sırada başka üç insanın da, ilk öğrencisinin oradan çıktığı deniz fasulyesi kabuğundan çıktığını fark eder. Onları başka bir yönde yetiştirir, onlara birer eş temin eder ve daha önce ilk insana yaptığı açıklamaları onlara da tekrarlar, özellikle de barınak edinilen yerlerde toprakta bitmesini kasten sağladığı kuru odunlarla ve deriden bir sicimle ateş yakma biçimini. Keşfetmesi insana kalan tek şey üzüntüdür. İnsan fok avlamaya gittiği ilk gün kötü bir sürprizle karşılaşır: Bütün hayvanlar birer birer suya atlar ve ondan kaçar. Aniden yüzünden akan bir suyu hisseder. Ailesinin yanına geri döndüğünde talihsiz macerasını anlatır ve hepsi beraber gözyaşı dökmeye başlar. İlk gözyaşları insanların yüzünü kaplar.

Ay'ın ruhu

İnuitlerde Ay'ın ruhu, dölleyebilmeyi ve de ahlâkî doğruluğu temsil eden avcı bir tanrıdır, vahşî bir savaşçıdır. Güneş tanrıçası Malina ve erkek kardeşi, Ay tanrısı Abbigan dünyanın ilk zamanlarında beraber yaşardı ve oyunları paylaşırdı. Ama günün birinde, karanlığın içinde oynadıkları sırada, Anningan kız kardeşinin ırzına geçer. Boğuşma sırasında yağ lambası devrilir ve Malina erkek kardeşinin yüzüne kara yağ bulaştırır. Öfkeli olan Malina kendi göğüslerini keser ve arkasına doğru fırlatarak şöyle haykırır: «Mademki vücudumu seviyorsun, al sana işte yersin!». Ardından da bir kar fırtınasının ortasındaymış gibi hızla kaçar ve havalanarak uçmaya başlar; peşinde erkek kardeşi, gökyüzüne kadar yükselerek Güneş olur. Bu esnada Anningan onu izlemeyi sürdürür ve kara lekelerle kaplı Ay hâline dönüşür.

O zamandan beri kovalamaca devam eder ve bundan dolayıdır ki Ay ile Güneş, Anningan'ın kız kardeşini yakalamayı ve onun yeniden ırzına geçmeyi başardığı anlar hariç -bu, yeryüzünde bir tutulma görülmesine vesile olur- gökte düzenli olarak birbirinin ardından gelir. Anningan kovalamakla o kadar meşguldür ki yemek yemeyi unutur ve bu nedenle günden güne zayıflar. Ama, ayda üç gün karanlıkta kaybolur ve bundan, yeniden beslenmek için yararlanır.

Sedna, Deniz'in ruhu

Sedna'nın hikâyesi, dünya tarihini ızdırap üstünde temellendiren Arktika topraklarının karakteristik zalimâne mitlerinden biridir. Güzel bir İnuit kızı olan Sedna evlenmeyi reddeder, ama bir gün babası kızını, ona rağmen, güzel giyimli, fakat yüzü kapüşonu altında görünmeyen göçmen bir avcıya verir. Sedna buna şiddetle karşı çıkar, ama hiçbir şey onun bu gizemli kocanın kayığına çekilip alınmasına engel olamaz. Denizdeki uzun saatlerin sonunda, çift, Sedna'nın ne en ufak bir igloo, ne kulübe ne de çadır görebildiği bir adacığa varır. Koca o sırada Sedna'nın karşısında doğrulur ve nihayet kapüşonunu açar. Dehşete düşen Sedna o anda kocanın, yuvası falezlerin kenarındaki bir karga olduğunu anlar. Genç kadın kaçmaya yeltenir, ama kocası onu, kıpırdayamayacağı falezlerin pervazına yerleştirir. Sedna, sonunda dondurucu rüzgâr tarafından taşınan sesini işiten babasına seslenerek umutsuzca haykırır. Pişman olan babası, bedbaht kızının yardımına koşmak üzere kayığına atlar. Vardığında, Sedna sevinçle babasının kayığına atlar.

Uzun yolculuk saatlerinden sonra Sedna ufukta kara bir nokta fark eder. Karga onu aramaya çıkmıştır. Babası kargayı kürekle vurarak avlamayı dener, ama ıskalar. Karga o zaman kanatlarıyla denizi dövmeye başlar, korkunç bir fırtına çıkarır. Ürken Sedna'nın babası genç kızı güverteden denize atar. Ağlayan ve haykıran Sedna kayığa kadar yüzer ve babasına onu yeniden güverteye alması için yalvarır. Babası bunun yerine, tutunamasın diye bir kürek darbesiyle kızının donmuş parmaklarını koparır. Hemen denize düşen Sedna'nın parmakları boylarına göre foka ve morsa dönüşür. Ama genç kadın ölmez. Deniz ruhuna dönüşeceği suların karanlıklarına dalar ve o zamandan beri insanlara besin olarak hizmet eden hayvanlarla çevrelenmiş şekilde yaşar. Durumun dehşetini son kerteye vardıracak olan bütün günahlar ve insanlığın bütün suçları da okyanusun ortasındaki Sedna'nın başından aşağı dökülür. Azgın dalgalarıyla deniz kabardığında, bu, insanlar ile talihsiz öyküsü aklına gelen Sedna'dır. O sırada hayvanları ve artık hiçbir şey öldürmeyen avcıları yanına çeker. Onu yatıştırmak için şamanın, orada birikmiş dehşeti gidermek üzere, uzun siyah saçlarını denizin ortasında yıkaması ve örmesi gerekir. Sedna o zaman hapsolmuş hayvanları serbest bırakır ve insanlar yeniden ailelerini doyurmak için avlanmaya başlayabilir. Bu mitin birçok versiyonu mevcuttur. Birinde, babasının isteğinin aksine, Sedna bir köpekle evlenmek ister. Ama hikâyenin sonu ve Sedna'nın parmak kemiklerinin deniz hayvanlarına dönüşmesi hepsinde daima aynıdır. Topraktan mahsul almanın imkânsız olduğu bu ıssız doğada tek besin avlanmadan kaynaklanır. Oysa, doğrudan Denizin ruhuna tâbi olan hayvanlar kendilerini pek

öyle kolay teslim etmezler. Onların da bir ruhu vardır ve avcı onu öldürdüğü için hayvandan özür dilemelidir ve onun ruhunun, tekrar avlanmak üzere yeniden doğabilmesi için eşekler cennetine ulaşmasını temin etmelidir. Bunun için Arktika insanları, en yaygını, onlarınkiler de ruhların yaşadığı denizin derinliklerine ulaşsın diye yıl boyu avlanmış fokların ve morsların şişmiş idrar torbalarını batırmak üzere buzda delikler açmaktan ibaret olan çeşitli âyinler yaparlar.

Sila, havanın ruhu

Başka bir önemli ruh olan Sila, yani hava uzaklarda, gökte ikamet eder ve rüzgâra ve de yere düşen yağmura ve kara hükmeder.
Son olarak da bir ruhlar çeşitliliği mevcuttur: Hayvanların ruhları, ölmüş kimselerin ruhları ve hatta şamanın eğitimleri sırasında öğrettiği nesnelerin ruhları. Gerçekten de, insanlar kendilerini özellikle öngörülemez sıkıntılar karşısında çaresiz hisseder. Besin ve barınak açısından bunca pinti bir âlemde, ruhlar çarçabuk tehditkâr varlıklar olarak değerlendirilir. O hâlde, onları ayartmak için aracılar bulmak gerekir.

Arktika'nın şamanları

Şamanlar insanlar ile ruhlar arasındaki olmazsa olmaz aracılardır. Birçok anlatı şamanların büyü faaliyetlerini, yaranın hiç iz bırakmadığı bir kendini hançerleme gibi ya da tabiat üzerinde, bir düşman kabilenin hâkimiyetindeki hektarlarca ormanı yok etmeye muktedir bir fırtına çıkarabilecek kadar güçlü bir kudrete sahip olmak gibi nakleder. 1908'de gerçekleşen ve bir şamanın

güçlerine atfedilen bu felâket, sonradan bir göktaşının düşmesinden kaynaklanan bir olay olarak aydınlığa kavuşmuştur. Ama, şamanların aslî ve en tanıdık rolü, trans esnasında, iyiliksever veya fena ruhların yaşadığı dünyanın farklı katmanları arasında, iyiliksever ruhları iyiliğe cesaretlendirmek ve diğerlerini de kabilelerine zarar vermekten caydırmak üzere gidip gelmekten ibarettir.

Şamanlar

Bir dünyadan diğerine geçiş

Tropikal ormanlar barındıran Arktika'nın buzlu tundralarında binlerce yıldır yaygın bir uygulama ve ruhanî yol olan şamanizm, daima "yaban"; yani doğayla tamamen iç içe geçmiş bir düşünce ve yaşam tarzının canlı tanığıdır. Şaman bir kâhinden fazlasıdır ve bizimkine yakın medeniyetlerde ancak pytialarla, druidlerle veya Dionysos ya da Orpheus gibi esrarengiz tanrıların rahipleriyle mukayese edilebilir. *Şaman* kelimesi, Tunguzcadan (Kuzeydoğu Sibirya halkı) gelir ve "bilgiyi elinde bulunduran adam" demektir.

Şamanın sanatı ve güçleri

Şaman, avcı-toplayıcı göçebe insanların, kâinatın büyük "Bütün"ü ile güçlü bir bağı koruduğu bir âlemde işlev görür. Suların üstünde tesiri olan, fakat kendilerinin menzili dışında kalan güçlerin mevcudiyetinin bilincinde olan bu insanlar, şamanın yatıştırma veya klanlarının yolundan çekme gücü taşıdığı tekinsiz ruhlarla dolu bu doğayı kutsallaştırır. Şaman kâhinlik güçlerini kullanmakla yetinmez; o aynı zamanda manevî rehberdir, ruhlar ile insanlar arasındaki aracıdır, hekimdir ve şifacıdır. Avustralya çöllerinden Kazakistan steplerine, onların sanat icra etmiş olduğu veya hâlâ etmekte olduğu dünyanın sayısız yöresinde şamanlar her zaman bu başlıca işlevlerin birçoğunu yerine getirir: Bir

hastalığın sebeplerini ve onu giderme yollarını keşfetmek, gelecekten haber vermek, kaybolmuş ya da çalınmış insanları, hayvanları veya nesneleri bulmak ve suçlunun maskesini düşürmek, bir düşmanı haksız çıkarmak, bir çocuğa ad vermek, yağmur yağdırmak, av hayvanlarını çekmek, vb.

"İrşad hastalığı"

Şamanın irşadı en yaygın biçimde, çoğunlukla çocuklukta ya da ergenlikte, erkek çocuğun (kız çocuklar nadiren) öldüğünü ve ardından da rüya hâlinde, ruhlar ona kendisine ait olacakların arasına dönme imkânı sağlamadan önce, hayâline şu veya bu şekilde müdâhil olan ruhlarla karşılaştığını gördüğü bir deneyim esnasında, hayâlî bir deneyimle olur. İrşad şu unsurlardan birini ve birçoğunu ihtiva eder: Ölüm ve yeniden dirilme (baygınlık boyunca ruh, "doğaüstü" için bedeni tek eder), maruz kalınan azaplar ya da tersine, ruhlar tarafından müstakbel şaman olarak açık seçik seçilmişlik alâmetleri, göğe yükselme, şamana bütün ömrünce bağlanacak bir "seçici ruh" tarafından eğitilme. Bir kez bu öteki boyuta nüfuz ettiğinde irşad olan bundan böyle ruhunu o boyuta, sonra geri dönmek üzere yolculuğa çıkarma gücü elde edecektir.

Trans

Şaman sanatını, onunla özellikle Kuzey Kutbu'nda, bir güneş motifiyle ya da geyik desenleriyle süslü büyük definin boğuk ritminin eşlik ettiği danslar ve âyinler yoluyla vecd hâlinde bir transa geçerek icra eder. Derisi yırtılacak olursa

sahibinin ölebileceği kadar şamanın ayrılmaz bir eşyası olan def yeri geldiğinde zil, ağız kopuzu veya kızartma tavası türünde bir aksesuarla ikame edilebilir. Orta Asya'da ruhlar defin üstüne konarlar ve şaman asılı kalacakları definden kovmak için transtan sonra defini silkeler. Amerika'nın sıcak yörelerinde, şaman halüsinojen maddeler soluyarak transa geçer. Sonundaysa, özdeşleştiği hayvanları temsil eden çeşitli tılsımları işin içine dâhil edebilir. Öte yandan bazen de, trans esnasında onun içinde homurtularını taklit ederek tecelli ettirdiği ayı ya da jaguar gibi bir hayvanın postuna bürünür. Sibirya şamanları sık sık hastanın "kayıp ruhu"nu bulup geri getirme işiyle uğraşır, Amazonlarda ise şaman bir tür büyüsel hekimlik uygular: Hastanın bedeninin çevresinde, ağzında soluk verdiği ve havaya karışmasından önce nötralize edilmesi gereken uğursuz enerjilerce hasta edilen bölgeyi açık seçik "görür". 1896 tarihli bir anlatı olan *Tlingit Customs*'ta (Tlingitlerin Âdetleri) Eliza Ruhamah Scidmore, bir Tlingit şamanının hikâyesini anlatır: Perhizden zayıflamış şaman bundan sonra, bir adamın ruhunun bedenini terk ettiğini görmesine, uçarken onu tekrar yerine koymak üzere yakalamasına ve hastasına musallat olan ruhları kovmasına imkân sağlayan, kurutulmuş kurbağalar ile deniz suyundan yapılmış bir kusturucu içtiği totemsel ruhunun etkisi altında köpekleri ısırır ve kurbağa kafaları yer.

Uzak Doğu

JAPONYA

«Arz genç ve kayan yağa benzerken, bir denizanası gibi hareket ediyordu, bir kamış köküne benzeyen bir varlık tanrısal-hoş-hükümdar-ata-kamış-filizi, sonra da tanrısal-semavi-ebediyen-dik-olan meydana geldi. Her ikisi de kendiliğinden doğmuştu ve gizleniyordu».

***Kojiki*, Kadim şeylerin ilişkisi, MS 712**

Japon mitolojisi, takımadanın kadim yerli medeniyetinin, Koreli göçü sırasında yirminci asrın başından itibaren gitgide takımadanın kuzeyine doğru itilen Ainuların medeniyetinin izlerini muhafaza eder. "Yamato" (kadim Japonya'nın politik ve sosyal yapısının adı) devri boyunca, günümüz Japonlarının atası olan ve klanlar hâlinde örgütlenmiş bu Koreliler pirinç yetiştiriciliğini ve bronz işlemeyi geliştirir. Köken olarak Şintoisttirler ve mitleri Japonya imparatorluk silsilesinde Güneş tanrıçası Amaterasu'na (Göğü aydınlatan) kadar geriye uzanır. Çin gibi Japonya da Asuka döneminde, Çin'e MS 538'de giren Budizmden bir hayli etkilenecektir. Şintoizm ile Budizmin son 1500 yıl boyunca bir aradalığının bazı *kami*'lere (Şinto tanrıları) Budizme özgü *bodhisattva*lara dönüşme imkânı sağladığının gözlemlenmesi ve

Şinto tanrılarla Budist tapınaklarda sık sık karşılaşılması ilginçtir. *Kami*ler Japon Budizminin koruyucuları olarak ve *buda*lar ile *bodhisattva*ların avatarları olarak mütalâa edilir. *Ryobuşinto* (iki parçalı şinto), Japon Şingon budik ekolünün öğretisi, Budizm ile Şinto'nun değişik mefhumları ve uygulamaları arasında tam bir mütekabiliyet sistemi tesis eder. Böylece, Amaterasu güneş tanrıçası, Şingon'un başlıca Buda'sı olan buda Dainişi'nin (Büyük Güneş) tecellisi olacaktır.

Dünyanın kökeni

«Bu bulanık karışımdan en saf/temiz kısım olan gök çıktı. Geriye kalan şey, jelatinimsi bir kütle hâlinde düşen yer oldu». (Kojiki)

Görülmeyen tanrılara dair

Bu devir boyunca, arzı bir tek yıldızların soluk ışığı aydınlatıyordu, çünkü Güneş ve Ay henüz doğmamıştı. Cıvık magmadan çıkan ilk tanrılar kuşağı hakkında pek de söylenecek şey yok. Semavî Yüksek Ovalarda tanrıların kuşakları birbirini izler ve ortaya çıkışları nispetinde yokluğa karışırlar ve kimse de bunun sebebini bilmez. Nihayet, tanrıların yedi kuşağından sonra kendilerini gizlemeyen ilk tanrısal çift zuhur eder: İzanagi ile İzanami. Dünyanın yaratılığı o zaman başlayabilir.

Arz hep yağ lekesine veya başlangıç teşkil eden okyanusta yüzen bir denizanasına benzetilir. Onda hayatın başlayabilmesi için arzın tahkimatı gerekir. Görünmez tanrılar bu işi İzanagi ile İzanami'ye havale eder ve onlara zengin bir şekilde süslenmiş upuzun bir mızrak verir. Göğün batmayan köprüsü üstünde ayakta duran İzanagi ile İzanami değerli taşlarla bezeli mızraklarıyla okyanusu

tarar ve sonra da onu suyun dışına çeker. Birkaç su damlası düşer ve okyanusa değer değmez bir adaya, Japon takımadalarının ilki olan Onogoro'ya dönüşür.

Davet-eden-Adam ve davet-eden-Kadın ya da ilâhî protokol

"İzanagi" ile "İzanami"nin kelime anlamı olan davet-eden-Adam ile davet-eden-Kadın, bu hoş yöreyi bulur ve başka adalar doğurmak için yurtlarını orada kurmaya karar verir. "Ulu bir semavî sütun" ve büyük bir saray dikmekle işe başlar. Sonra, İzanagi'nin yakışıklılığından ve gücünden başı dönen İzanami ona kendisiyle evlenip evlenmeyeceğini sorar. İzanagi kabul ettiğinde şu ritüeli yaparlar: İzanagi sütunun solundan, İzanami de sağından dönerek gelir ve karşılaştıklarında İzanagi şöyle haykırır: «Ne büyüleyici bir genç adam!». Tanrılar son derece sinirlenir, zira kadın erkekten önce konuşmamalıdır ve İzanami'yi cezalandırmak için, ebeveyninin onu bile isteye kamıştan bir kayıkla dalgalara terk edeceği eçiş bücüş bir sülük-çocuğa hamile bırakırır. Çift bu sefer, ritüele kurala uygun şekilde tekrar başlar ve İzanami Oyaşimalar (nippon takımadaları olan Sekiz Adalı Büyük Ülke) yanı sıra, çok sayıda tanrıyı dünyaya getirir: Rüzgârların, dağların, ağaçların, vb.nin *kami*leri. Talihsiz İzanami, Kagutsuşi'yi, Ateş tanrısını doğururken ölümcül bir şekilde yanar. Yine de, can çekişirken son nefesini vermeden önce nice öteki tanrıyı dünyaya getirmeyi başarır. Üzgün İzanagi bebek Kagutsuşi"nin kafasını kesmek için hamle eder ve onun kayalara sıçrayan kanı daha da fazla sayıda güçlü ve eril tanrı doğurur.

Kökler ülkesine yolculuk

Teselli bulmayan İzanagi Yomi diyarını, ölülerin ülkesini, bu uzak çağlarda henüz boş olan "esrarengiz kökler ülkesi"ni, İzanami'ye kendisiyle birlikte geri dönmeye yalvarmak üzere ziyaret etmeye karar verir. Japon miti burada Persephone mitiyle, Orpheus ile Eurydike mitiyle rezonansa girer. Genç kadın ona hemen yaşayanlar âlemine geri dönemeyeceği, zira bu dönüşü kendisine yasak eden Yomi'nin yemeğinden yediği cevabını verir. Fakat, ölüler diyarı karanlıklara batmış olduğundan, İzanagi uykuya dalan karısının tarağını, onu bir meşale gibi yakmak ve güzel eşine bakmak için alır. O esnada gözlerinin önünde solucanlar kaynayan bedeninin, paramparça bir kadavra olduğunu fark eder. Dehşete kapılan İzanagi kaçar ve İzanami'nin onun peşinden yolladığı canavarlardan ve içeriden savurduğu korkunç tehditlerden etkilenmeye kapılmadan Yomi'nin girişine devâsa bir kaya iter. «Neden bunu yaptın? O kayayı hemen kaldır, yoksa her gün bir kişi öldüreceğim». İzanagi buna cevap verir: «E ben de her gün bin beş yüz kişi yaratacağım». O andan itibaren İzanami ölüler diyarına Yomotu-o-kami adı altında hükmedecektir ve o zamandan beridir de insanlar ölümlüdür. Kadavra ile temasından pislendiğini hisseden İzanagi bir nehirde yıkanmaya karar verir. Giysilerini ve değneğini attıkça yeni tanrılar doğar. O sırada, yüzünü yıkadığında yaratılan en şanlı üç çocuğu arasında kâinatı paylaştırmaya karar verir: Sol gözünden doğan Amaterasu (Güneş *kami*), sağ gözünden doğan Tsukiyomi (Ay *kami*) ve burnundan doğan Susano-wo (tayfun *kami*). İzagani böylece büyük tanrıların babası olur.

Daha yüksekte konumlanan varlıklar

«Ah! Atalarımın ruhları gökten bir bakış attı, bana göz kulak olmak ve yardım etmek için. Bugün kötülüğün ordularının istisnasız hepsi ustalık kazandı ve bizim ne düşmanımız ne de bedbahtlığımız var. Öyleyse, kamilere, emperyal atalarımızın öğretisine sadık kalmaya ant içeceğimiz bir kült tahsis edelim» (*Nihonshoki*).

Şinto'da semavî âlemin ya da yeryüzünün bütün unsurları kutsal bir vasıf sergiler ve ikisi de, uyum içinde olmaları her zaman yeğlenir bir durum olan ruhlar tarafından iskân edilmiştir. Bu ***kami***ler ya da daha yüksekte konumlanan varlıklar en kötüye ve en iyiye muktedir güçlerle bir tutulan doğa güçleridir. Dağlar, ağaçlar, nehirler, insanların üstün özleri olmasıyla aynı surette, ***kami***lerdir. Tıpkı bazı Mısır tanrılarının çoğunlukla çifte tabiatı veya ruhu olmasındaki gibi: İyi ve kötü. Güçleri sınırlıdır, zira sadece onlara yakın olan şeyleri bilirler. Demek ki onların -zaman zaman onların ta kendileriyle karıştırılan- habercilere ihtiyacı vardır. Örneğin, pirinç ***kami***si İnari haberci olarak bir tilkiyi kullanır ve Japonlar buradan hareketle, tilkiyi pirinç ***kami***si olarak mütalâa eder. Zararlı doğaüstü güçler arasında, ***kappa***lar öne çıkar: Kurbanlarını boğmak ve kanlarını emmek üzere cezbeden, akarsulara yakın yaşayan cüce vampir türü. Bir ***kappa***yı alt etmenin tek yolu ona başını eğdirmektir: O zaman su kafatasından akıp dökülür -çünkü kafatasında bir tepe açıklığı vardır- ve gücünü yitirir.

Amaterasu ve Susano-wo

Japon panteonu, Güneş'in tecessümü ve Şintoist dinin ilk tanrıçası olan ışıltılı Amaterasu figürünün sultası altındadır. İzanagi'nin

kızı gün ışığına hükmetmede pay almıştır; kız kardeşi Tsukiyomi ise geceye ve de erkek kardeşi Susano-wo okyanusa hâkimdir.

İşlerin bu paylaşımından memnun olmayan Susano-wo orada annesini bulmak için ölüler ülkesine dönme tehdidi savurur. İzanagi o sırada korkunç bir öfkeye kapılır ve yerde oğlunu öldürür. Susano-wo sürgüne gitmeye hazırdır, ama önce ona elveda deme bahanesiyle -aslında intikam almak için- kız kardeşinin yanına göğe gider. İhtiyatlı Amaterasu Susano-wo'nun onun diyarını ele geçireceğinden şüphelenmektedir. Ona şöyle meydan okur: «İkimizden, tanrıların en hatırı sayılırlarını doğuranı, göğe hâkim olacak». Sonra da erkek kardeşinin kılıcını ele geçirip üç parçaya kırarak uzun uzun çiğner ve nefesi üç güzel tanrıça çıkarır. Susano-wo da kendi hissesine, Amaterasu'nun saçlarının içinde taşıdığı doğurganlık incilerini kapıp ağzında çiğner ve nefesi beş eril *kami* çıkarır.

İkisi de kazandığını iddia eder. Galip ilân edilmemekten dolayı öfkeli olan Susano-wo tanrısal pirinç arklarını tahrip eder ve geleneksel olarak ilk mahsullerin tadına bakılan tapınakta sıçmıklarını saçar. Sonra da göksel bir midillinin derisini yüzer ve hayvanı o hâlde Amaterasu ile maiyetinin Kâinatın örtüsünü dokumaya uğraştıkları salonun sazdan çatısına fırlatır. Dehşete düşen tanrıça bir ine sığınır ve oradan çıkmayı reddeder. O sırada Yüksek semavî Ovanın, ölümlülerin diyarı olan sazlıklar Ovasının merkezî ülkesinin üstüne olduğu gibi tanrılar diyarının üstüne de gece çöker. Dünya kaosun içinde karanlığa dalar ve Saymakla Bitmez Sekiz Yüz tanrı, alınacak önlemleri kararlaştırmak ve Amaterasu'ya saklandığı yerden çıkması için

yalvarmak üzere inin önünde toplanır. Fakat Amaterasu hiçbir şey duymak istemez.

O zaman bilge Omoi-kane-no-kami ("düşünceler biriktiren tanrı") olmazsa olmaz güneşi yerine geri getirmeye uygun bir plan hazırlar. Her şeyden önce, tanrısal Demirci tarafından, mağaranın girişine yerleştirilecek bir ayna imal edilmesi gerekir, sonra da tanrılar âyinsel sözler dile getirir ve bütün bunlar, onu kendisinden daha büyük bir tanrıyı buyur ettiklerine inandırarak tanrıçanın merakını uyandırma amacını taşır. Genç bir tanrıça olan Ame-no-uzume ters çevrilmiş bir fıçının üstüne çıkar ve ayaklarını fıçıya vurarak ve elbiselerini teker teker çıkararak yabanî bir dansa başlar. Horozlar şafak sökümünü ilân ederek ötmekle görevlidir. Transa geçmiş Ame-no-uzume karnını açtığında ve üstünü çıkardığında tanrıların hepsini çılgınca bir gülme alır. Gürültüyle oyuna getirilen Amaterasu bunun sebebini sormak üzere burnunu inin dışına uzatır. O sırada ona herkesin eğlendiği, zira ondan daha büyük bir tanrıçanın gelişini kutladıkları cevabını verirler. O anda Amaterasu aynadaki yansımasını fark eder. Bir güneş ışınının sızdığı inden biraz daha çıkar. Güç ***kami***si o zaman onun saklandığı yerden kolunu çekmek üzere hamle ederken bir diğer ***kami*** de tekrar geriye kaçmasını engellemek için girişin önüne bir sicim gerer. Dünya yeniden ve sonsuza dek tanrıça tarafından aydınlatılır. Bu tür bir felâketin bir daha tekrarlanmasından sakınmak isteyen tanrılar, bunun sorumlusu, kötücül Susano-wo'yu cezalandırmaya karar verir. Onu, acımasızca "hediyelerle kaplı bin masa" fidye cezasına çarptırırlar. Sonra da sakalını ve bıyığını keserler, el ve ayak tırnaklarını çekerler ve Gök'ten sınır dışı ederler.

Emperyal silsilenin atası olarak görülen Amaterasu, Honşu adasındaki İse tapınağında yüceltilir. Japonya'nın ikinci efsanevî imparatoru ve yeryüzünde bulunan sayısız *kami*nin kültünü kutsamanın imkânsız olduğunu mülâhaza eden Sujin-tenno'nun en önemlilerinin bir listesini hazırlattığı ve başına da Amaterasu-o-mikami'yi koyduğu söylenir.

Kojiki'ye göre Amaterasu, Sujintenno'nun, kutsal aynanın (Okagami) -Amaterasu'yu ininden çıkarmak için kamiler tarafından kullanılan sekizgen biçimli ayna- nakledildiği Japonya'nın en büyük şinto mabedi olan İse tapınağı şânına, MÖ dördüncü yılda erişir. İmparator Sujin'in kızı İse tapınağının ilk rahibesi olur ve o zamandan beridir de tapınak, inşa edildiği tahtanın ortalama dayanma süresi olan her yirmi yılda bir yenilenir. Yirmi yıl geçince, tapınak sökülmeye başlar ve tıpatıp tekrar inşa edilir. Tapınak son olarak 2013'te tekrar inşa edilmiştir.

İzumo döngüsü

Susano-wo İzumo bölgesinde yere tekrar iner ve onun yeryüzündeki maceralarının öykülenişi, onun soyundan gelenlerden biri olan ve bölgede yüceltilen Okuninuşi'yi merkeze alan mitolojik bir anlatılar döngüsüne konudur. Döngünün en ünlü anlatısı, Okuninuşi ile beyaz Tavşanın maceralarını anlatır.

Okuninuşi'nin seksen erkek kardeşinin hepsi de İnaba'da yaşayan güzel prenses Yakami-hime ile evlenmek ister. Bagajları taşıyan Okuninuşi peşlerinde, prensese kur yapmaya gitmek için yola koyulurlar. Erkek kardeşler yolda, yolun aşağısında, korkunç acılar çeken derisi yüzülmüş bir tavşanı fark eder. Tavşana, acılarını dindirmek için deniz suyuna dalmasını ve kendini rüzgârda

kurumaya bırakmasını tavsiye ederler ki bu olsa olsa onun acılarını arttıracaktır.

Okuninuşi onların arkasından gelir ve tavşana neden bu duruma düştüğünü sorar. Tavşan ona timsahlardan denizin karşısına geçmek için ona köprü hizmeti vermelerini istediğini anlatır. Karşılığında da onların kaç tane olduklarını sayma sözü verir; zira timsahlar kendilerinin sayısının denizin diğer sakinlerinden çok mu az mı olduğunu bilmek istemektedir. Ama tavşan ya onları kazıklamayı istediğinden, ya sözünü gerçekten de unuttuğundan, karşı kıyıya birkaç sıçramadan sonra varmasının ardından timsahlara kaç tane olduklarını söylemez. Öfkelenen timsahlar onun üstüne atlayıp parçalar.

Okuninuşi o zaman tavşana nehrin tatlı suyunda yıkanmasını ve sonra da kıyı bitkilerinin polenlerinde yuvarlanmasını tavsiye eder. Bu öğüdü dinleyen tavşan hemen güzel beyaz tüylerle kaplanır. Bu tavşan bir kami olduğundan, Okuninuşi'ye, onun prenses Yakami'nin eşi olacağını bildirir.

Bu habere kızan kardeşleri Okuninuşi'yi yanan bir kayaya atarak öldürmeyi dener, sonra da onun karşı tarafını tutan bizzat Susano-wo onu her biri ötekinden daha zalimâne olan çeşitli biçimlerde öldürmeye kalkışır. Ama Okuninuşi hep ölümü yener. Böylece de İzumo kırsalının hükümranı ve Hekimlik ile Büyü tanrısı hâline gelir.

Kutsal dağ

Fuji dağı (Fuji-san, Fuji-Yama adı kuşkusuz ki, Ainuların Ateş tanrıçası Fuşi'den türemiştir, *san* Çincede bir dağı belirten kelimedir, *yama* da onu Japoncada belirten kelime) Japonların en

yüceltilen dağıdır; bu dağ, doğa tanrılarının en büyüğü olan Sengen-sama'yı barındırır. Hacılar ona tapınmak için doğan güneşin ilk ışıklarında akın akın gelir. Sengen-sama yanardağ kraterinin içinde ışıklı bir bulutta yaşar ve dağın güney yamacından fışkıran şifalı suların kaynağına bekçilik eder.

Destan eskiden dağın, sakinleri dehşete düşüren korkunç şeytanlar tarafından mesken tutulduğunu anlatır. XII. yüzyılda kahramanı samuray Tadatsune dağın eteğinde bulunan mağaraya girmiş ve askerleri eşliğinde yer altındaki bir nehrin akışı boyu yukarı çıkmıştır. Birden, dağın acımasız bekçisi Sengen-sama bir ejderha (Çin'deki gibi burada da ejderha bereket getiren yağmuru temsil eder) eşliğinde nehrin karşı kıyısında belirir ve Tadatsune'nin maiyetindekileri öldürür. Ardından da kahramana hitap ederek onu cesaretinden dolayı kutlar ve nehri geçmeyi artık denememesi şartıyla onu korumaya söz verir.

Saymakla Bitmez Sekiz Yüz tanrı

"Karı-koca kayaları" diye adlandırılan iki kayanın arasından güneşin doğduğu mevkide İse hacıları tarafından her sabah selâmlanan ve kendisine habercisi Makami-musubi'nin eşlik ettiği tanrısal Amaterasu dışında, Şinto birçok güneş tanrısına veya tanrıçasına inanır: Özellikle, Amaterasu'nun genç kız kardeşi Wakahiru-me ve de Genç Güneş Hiruko.

Ay tanrısı Tsukiyomi İzanagi'nin sağ gözünden doğmuştur. Amaterasu tapınağındaki gibi, İse tapınağında da bir *shintai* ("kami bedeni"), ona seremoniler boyunca kendini gösterme imkânı sağlayan bir aynanın karşısında yer alır. Japonların Ay'ın lekelerinde gördüğü yaban tavşanı, Çin mitolojisinde olduğu gibi

ölümsüzlük iksirini hazırlamakla değil, pirinç lapasını hazırlamakla meşgul olur.

Birçok gök gürültüsü tanrısı mevcuttur ve Amaterasu'nun erkek kardeşi, tapınakların efendisi rolünde fenalıksever, ama bereket getiren yağmurların dağıtılmasında iyiliksever Susano-wo onların başlıcasıdır.

Şinto panteonunu oluşturan ve Japonların hayatında ve âyinlerinde belirleyici bir rol oynayan, sempatik ya da tekinsiz Saymakla Bitmez Sekiz Yüz tanrı hakkında ayrıntılar vermek imkânsızdır. Sadece, Yağmur, Rüzgâr, Zelzele, Dağ, Nehir, Deniz, Ateş, Yol, Taş, Yiyecek, Pirinç (İnari, onun habercisi Tilki ile karıştırıldığına yukarıda değinilmişti) ve aynı zamanda da Hane (Kapı, Mutfak, Ocak, Kazan) tanrılarını zikredelim.

Ay

İnsanlara en yakın yıldız

«Her ayın başında, ülkelerin üstünde parıldamak için, ışıklı boynuzlarını göstereceksin, ilk altı günü belirtmek için. Yedinci günde, senin halen ikiye bölünsün. [...] Kaybolma anında, güneşin ilerleyişini yakala ve de otuzuncu gün, güneşin yüzünde dur...».

***Yaratılış Destanı* (*Enuma Eliş*)**

Bu sözlerle Marduk Ay'ı gökteki yerine koyar ve onun evrelerini düzenler. Tanrı-Ay, göksel zamanın ve insanların vakitlerinin işareti, Bâbil'de Sin diye adlandırılır. Şamaş'ın ve İştar'ın (Güneş ve Venüs) babası, tanrıların en büyüğü veya en azından en çok yüceltilenidir ve ona tahsis edilmiş kült, güzergâhının onu büyük zigguratın tepesine "konma"ya götüren gece, Antikçağ'ın en etkileyici kültlerinden biridir.

Gecenin yıldızı Ay genellikle mitoloji tarafından Güneş'in kız kardeşi veya erkek kardeşi olarak sunulur: Bir bakıma Güneş'ten daha güçlü olan Ay senenin ritmini belirler ve zamanı kontrol eder. İlk takvimler Ay takvimleri idi ve Romalılar haftanın ilk gününü Ay'a adar: *Lunae dies*, lundi, pazartesi. Ona atfedilen cinsiyet kültürden kültüre değişir. Kuzeyli halklarda Sol, Güneş tanrıçasıdır ve Mani de Ay tanrısı; Hititler Arinna'ya, Güneş tanrıçasına tapıyordu.

Göz, kayık, soma kadehi

Dünyanın yaratılışı mitlerinde, Ay'ın kökeni çoğunlukla tanrılardan birinin gözüdür: Seth tarafından yaralanmış ve Thot tarafından tedavi edilmiş Horus'un gözü, yeniden doğuşun simgesidir ve Horus'un gözü şeklindeki tılsımlar ya da *uadjat*lar lânetlere karşı kuvvetli bir çare idi. Ama, aynı zamanda Mısır'da Khonsu yoluyla, saçları bir ay diskiyle süslenmiş şahin başlı bir adam kılığında temsil edilir. Khonsu, hilâl şekli nedeniyle mitolojilerde sık geçen bir unsur da olan kayığıyla gökleri kateder. Gecelerin yıldızının bir diğer veçhesi, yaşlanan Ra tarafından, astronomik seyahatinin gece bölümünü teminat altına almakla görevlendirilen tanrı Thot'un ayların ve yılların muhasebeciliğine atanması ve ay takvimini tesis etmesidir. Hindistan'da Ay'ın bitkiler üstündeki etkisi, onu, *soma*'nın, psikotrop bir bitkiden tanrılar tarafından imal edilen ölümsüzlük iksirinin koruyucusu ve kaynağı kılar. Ay tanrısı Çandra en sonunda Soma ile bir tutulacaktır ve Ay da tanrılar tarafından ebediyen tüketilen *soma*'nın kadehi hâlini alacaktır; bu da, Ay'ın azalmasını ve sonra da ölülerin yakıldığı odun yığınlarından yükselen dumanlarla beslenip tekrar çoğalmasını açıklayan şeydir. Ölümün ve yeniden doğuşun simgesi Soma, beyaz atlar tarafından çekilen bir arabayla göğü katederken tasvir edilir.

Ailevî bağlar ve yıldızlarla ilişkiler

İster erkek ve kız kardeş, ister karı-koca olsunlar, Ay ile Güneş arasındaki ilişkiler, her zaman ahenkli değildir.

Örneğin, Güneş tanrıçası Amaterasu, erkek kardeşi Ay tanrısı Tsukiyomi'ye öfkelidir ve onu hiç görmek istemez. Bundan dolayı da kendilerine ayrı ayrı gece ile gündüz hükümranlığı atfedilen İzanagi'nin iki çocuğu gök krallığını paylaşır. Birçok mit Ay'ın küçülmesini, sadakatsizliklerinden öfkelenen Güneş'in onun peşine düşmesiyle ve kılıç darbesiyle kesmesiyle açıklar.

Bir Afrika miti, Mawu-Lisa'yı, birbirine bağlı Güneş ile Ay'ı, tutulmaların açıklamasını sağlayarak, âşık çift modeli ve insanlar için iyiliksever kılar: Ay tanrıçası Mawu, Güneş tanrısı Lisa'nın karısıdır. Bir gün insanlar endişelenirler ve Lisa'ya ışığını sakladığı için şikâyette bulunurlar. Lisa o zaman, karısının onu kucaklamaya geldiği son ziyaretinde Mawu tarafından saklanmış olduğunu fark eder. Onları teskin etmek üzere insanlara, onlara bol mahsul sağlayacak, birleşmelerinden çıkan tohumlar verir.

İnuitlerde Anningan, Ay ile kız kardeşi Malina'nın, Güneş'in ilişkileri son derece fırtınalıdır ve tutulmalar Güneş'in, onu tekrar elde etmek üzere yakaladığı sırada Ay tarafından ırzına geçilmesinden başka bir şey değildir. Cazibe/çekim, ister eril ister dişi olsun gerçekten de Ay'ın vasıflarından biridir. Cezirlerin döngüsü gibi, âdet döngülerini sabitlediği kadınlara yakın olan Ay doğurganlığın imgesidir, ama aynı zamanda tekinsiz cazibenin de: Tıpkı, Endymion'a âşık olan ve ebediyen genç olan körpe yakışıklılığını her gece temaşâ edebilmek ve

onun ışınlarını okşayabilmek için onu sonsuz bir uykuya mahkûm eden Selene efsanesinin tasvir ettiği gibi.

Ay'ın muammaları

Ay'ın lekeleri, evreleri, suların, kadınların ve bitkilerin üstündeki etkisi, düzenli bir şekilde kaybolması ve yeniden belirmesi, bütün mitolojilerde en albenili ve en çeşitlilik sunan açıklamalar sergiler. Bazen uğursuz görülen ve insanları kendilerine rağmen tuzaklara çeken Ay'ın soluk ışığı büyücülerin sabah âyinlerini ve elflerin gezintilerini aydınlatır.

Her ne kadar bazı medeniyetlerde tutulmalar, Güneş'e Ay tarafından tecavüz edilmesinin bir sonucu olabilse de, kadim Çin'de Güneş'i ya da Ay'ı yutan bir ejderhanın ve Mısır'da da bir yılanın ya da şahinin eseridir.

Fakat, kimilerinin onlarda Güneş ya da tanrılar tarafından kesilmiş bir cezayı, kimilerinin objeler, kimilerininse canlı yaratıklar gördüğü insanların hayal gücü bütün ölçüsünü Ay'ın lekelerinin yorumlanmasında gösterir. Bir Bulgar efsanesine göre, rakibinin parlaklığını kıskanan Güneş ona bir avuç kül fırlatmıştır. Hindular lekelerde fil başlı tanrı Ganeş'in, dalga geçen yıldıza fırlattığı dişini görür. Cermenler Ay'ın lekelerinde, pınara geldikleri sırada yıldız tarafından kaçırılan iki çocuğu, küçük kız Bil ile erkek kardeşi Hjuki'yi görüyordu. Çinliler için Ay'da oturanlar ölümsüzlük likörü içmiş bir yaban tavşanı ile bu likörün yapıldığı meyveleri sunan şeftali ağacını durmadan testereyle kesen ihtiyar bir adamdır. Japonlar

da lekelerde, pirinç lapasından yoğrulmuş bir yaban tavşanı görür. Güneş ile rekabet etmeye kalkışan Ay'ın kibri birçok mitolojide, özellikle de onda öfkelenen tanrılar tarafından, kibirli Ay'a fırlatılmış bir tavşan gören Aztek mitolojisinde tartışma konusu yapılmıştır.

◆◆◆

ÇİN

«Samimiyet evrenin yoludur,
Samimiyete erişmekse insanın yolu».

Konfüçyüs

Çin mitolojisinde hayrete düşüren ilk şey tanrılar ve insanlar dünyası arasındaki sıkı benzerliktir. İmparatorlar ve onların idarecilerden oluşan orduları tarafından inşa edilen hiyerarşi ve düzen, bunun ödül ve ceza üzerine kurulmuş işleyişi, göksel hükümdarlıkta, dünyevî hükümdarlıktakinin tıpatıp aynısıdır. Yuhuang Dadi[30] yeryüzü hükümdarı ile aynı elbiseleri giyer sarayın mimarisi ise Yasak Şehrinkini[31] hatırlatır. Bu fazlasıyla insan tanrılar, ejderha ve Phoenix[32] gibi mitsel varlıklara ya da kaplumbağa, kaplan gibi çok eski inançlar gereğince tanrılaştırılan gerçek hayvanlara karşılık gelir. Bu düzenli hâle getirilmiş dünyada istikrarlı olmayan tek şey tanrısallık kavramının kendisidir. Ölümlüler tanrı olabilir, tanrılar yer değiştirebilir,

30 İlgili sözlük maddesinde detaylarıyla açıklanacağı üzere, Yuhuang Dadi tanrılar hiyerarşisinde en üst sırayı işgal eden tanrıdır (çev.).

31 Pekin'de yer alan eski imparatorluk sarayı (çev.).

32 İleride sözlük bölümündeki Phoenix maddesinde detaylarıyla açıklanacağı üzere Phoenix, yüzyıllar boyunca yaşadıktan sonra küllerinden yeniden doğmak üzere kendisini bir odun yığınında yakan masalsı kuştur (çev.).

rütbeleri düşebilir ya da aksine hiyerarşik düzende yükseldikleri görülebilir.

Çin inanışlarına özgü bir diğer unsur, handiyse evrensel olan bütün makrokozmik ve mikrokozmik varoluş düzeylerinin birbiriyle ilişki içerisine sokulmasıdır: Bireyin her bir uzvu şahinin bir uzvuna raptedilir, tanrılara atfedilen icatlar ise sıkça doğada vuku bulan olaylardan ilham alır. Hâl böyle olunca, Büyük Yu bir örümcek ağını gözlemlemek suretiyle balık filesini, orman yangınlarının etkilerini saptamak suretiyle de besinlerin pişirilmesini icat edecektir. *Yijing*'de (MÖ I. yüzyılda Han tarafından yeniden kopya edilen ***Değişimler Kitabı***) tasvir edilen, Çin düşüncesinde önemli bir kâhin rolüne sahip tanrısal sekiz trigramın[33] keşfi, Yu'ya (ya da, farklı versiyonlara göre, Birinci August Fuxi'ye), gökyüzü ve yeryüzündeki gözlemlenebilir figürlerin seyredilmesi vasıtasıyla, altmış dört başlıca gelişim ve dönüşümü ifade eden 64 hexagramdan (8x8 hesabıyla) hareketle insanın kalbinde ve imparatorlukta istikrara ve barışın hüküm sürmesine imkân veren altmış dört değişimin konumunu ya da çok önemli tekâmülleri düzenleyebilsin diye, ilham edilmiştir. Son olarak, bir diğer özellik olarak, Çin kozmolojisi 5 sayısına, insan mikrokozmosunu (beş duyu, eller ayaklar gibi beş dışsallık, vücudun beş parçası vs.) yöneten bu muhteşem sayıya dayanır, tıpkı, beş mevsimin, dört ana yön ve merkezden oluşan beş yönün, tahta, ateş, toprak, demir, su elementleriyle ilişkilendirilmesinde olduğu gibi. Yine, aralarında tanrıların konağı Kunlun'un da olduğu beş kutsal dağ Çin topraklarında yükselir.

33 Trigramlar üç adet kesikli ve üç adet kesiksiz sembol çizginin çeşitli şekillerde bir araya gelmesini ifade eder. Bu şekilde olası sekiz şekil elde edilir (çev.).

Üç büyük din

Çin, dinî hoşgörü ülkesidir. Çin düşüncesini genellikle filozoflarla özdeşleştirilen üç din oluşturur: Taoizm, Konfüçyüsçülük ve Budizm. Bu büyük düşünce akımlarının hemen yanı başında, gerek fantastik hayvanlar şekli altında gerek insanın, meskenin ya da ülkenin koruyucu tanrıları şekli altında gerekse de astrolojinin baskın bir rol oynadığı kâhinlik tatbikatları şekli altında gündelik hayatla iç içe olan çok eski inançlar baş gösterir. Çin'in simge hayvanı ejderin atasının daha MÖ binlerce yıl öncesinden Çin yerlilerinin hürmet gösterdiği bir yılanın olmasının sebebi de budur. Budizm Çin'de, MÖ I. yüzyıldan itibaren, aslî ülkesi Hindistan'ın Hinduizme tekrar dönüş yapmak için onu terk etmesi esnasında kök salar. Çin'de din özellikle Buda'nın iki tezahürüne yönelir: Hintli Maitreya'ya karşılık gelen, geleceğin büyük Buda'sı olan, iktidara gelişi bir saflık ve tutkuların yoğunlaşması çağının başlangıcına işaret eden Mile Fo (şen Buda), ve adını aracı kılanlara saf diyarda doğuş sözü veren merhamet tanrıçası Guanyün'ün (görücü ve işitici, Hintli bodhisatta Avalokiteshvara'nın muadili) eşliğinde bir lotus çiçeği üzerinde arz-ı endam etmiş Amituo Fo (Amithaba sanskritinde sonsuz ışığın Buda'sı).

Budizm ve Konfüçyüsçülük onlara gösterilen saygıya büyük bir tolerans göstermekle birlikte yerli geleneksel kültlerle ilgilenmez. Han sülalesinin (MÖ 206 - MS 220) kurucusu Han Wudi tarafından dayatılan devlet doktrini Konfüçyüsçülük bütün Çin tarihi boyunca, ta ki 1911'de Çin cumhuriyeti kuruluncaya değin, sosyal hayata ve geleneklere hâkim olacaktır. MÖ 6. yüzyılda hayat bulan Konfüçyüs doktrininin temeli, toplumcu bir hümanizm

üzerine kurulu sağlam bir mantık sistemidir: Bilgideki gelişim yüreğin reformuna dolayısıyla da kişisellik kültüründen yola çıkan düşüncedeki samimiyete ulaşmaya imkân verir. Bu prensiplere göre yaşayan aileler devletlerin iyi yönetilmesini ve dolayısıyla da imparatorluğun barış ve esenliğini sağlar.

Sağduyulu davranışın yolu Dao'ya dayanan (ya da eski yazıma göre Tao) Taoizm, özellikle Laozi'nin (Lao-tseu) *Daodejing*'de (*Tao-tö-king*, yol ve erdemin kitabı) toplanan yazılarına dayanır. Konfüçyüs'ün felsefesinin bu çağdaş olanı, özgürlükçü bir ahlâk geliştirir ve Çin tıbbına ve kişisel gelişimine derinden etkide bulunacak olan, yin (feminen ilke) ve yang (maskülen ilke) arasındaki denge kavramı üzerine kurulur. Diğer yandan Taoizm Çin panteonunu oluşturan tanrıların birçoğunun da kaynağıdır.

Metinler

Çin mitolojisi, her şeyden önce, MÖ 2000 senesinden 500 senesine kadar sözel olarak aktarılmıştır ve sonraki romantik yorum ve uyarlamalarla gitgide değişmekten ve zenginleşmekten geri kalmamıştır. Mitlerin yazılı ilk versiyonları feodal dönemde, MÖ 3. yüzyıla doğru, *Zhuangzi* ya da *Huainanzi* gibi filozofların eserlerinde ya da dahası, Han gözetiminde derlenmiş antik Çin efsaneler ve coğrafi veriler derlemesi olan *Chan bai King* (Dağlar ve Denizlerin Klasiği) gibi seyahat anlatılarında ortaya çıkar. Bu mitlerin çoğu Ming döneminin iki büyük romanı eliyle popülerleştirilmiştir: Wu Chengen'in (yaklaşık 1500 - 1582) *Xiyouji*'si (Batı'ya seyahat) ve *Fengshen Yanyi* (Tanrıların Yetkilendirme Destanı).

Ba Xian (Pa Hsien, sekiz ölümsüzler) ile ilgili efsaneler 17. yüzyılda Wu Yuantai tarafından romanı *Ba xian chi chu dong you zi*'de (Batı'ya doğru seyahat) kaleme alınmıştı. Çin mitoloji literatürü Çin'in efsaneler tarihine dayanır. Fuxi, Shennang, Huangdi (sarı imparator) ve Yu gibi antik lider ve kahramanların, 'atalar'la birlikte, efsanevî kahraman ve tanrılar olarak boy gösterme sebebi de budur.

Büyük metinler fedakârlığın değerinin, baskıya karşı başkaldırının, aşkın, iyi eylemlerin ve suça karşı tavır almanın altını çizer. İnsanî hisler ve ahlâk burada en ön sırayı işgal eder. Taoizmin üç büyük klasiğinden birisi olan *Li Zi*'den (Lie Tseu, Mükemmel Hiçliğin Klasik Gerçeği), Mao Zedong'un kolektif çabanın değerine dikkat çekmek için sıklıkla naklettiği bir alıntı olan dağları yerinden oynatmak isteyen yaşlı Yu Gong'un hikâyesinin de gösterdiği üzere bu metinler yüksek bir özlü anlatım ve büyük bir etkiyle kendilerini gösterirler.

Yu Gong dağı yerinden oynatıyor

Jizhou'da çok uzun zaman önce Yu Gong isminde (anlamı "ihtiyar kaçık"tır.) 90 yaşında bir ihtiyar yaşardı. You Gong'un çocuk ve torunları vardı. İlerlemiş yaşına rağmen gece gündüz demeden tarlalarda çalışıp dururdu. İki yüksek dağ, Thaihang ve Wangwu, You Gong'un evine ulaşmasında zorluk çıkarıyordu. Bir gün bütün ailesini topladı ve çocuklarına dağları düzlemeyi ve Hean'ın güneyinden ırmağın kıyısına kadar bir yol inşa etmeyi teklif etti. Çocuklarının hepsi bunda mutabık kaldılar. Fakat yaşlı eşi endişeleniyordu: «*Benim yaşlı beyim, bu iki dağı ortadan kaldırma isteği çok güzel, bunda tamamen hemfikirim, fakat pek genç*

sayılmazsın, dağları dev Kui Fu gibi kaldıramazsın. Dahası, çıkan taşı toprağı nereye koyacağız?». Çocuklar aynı anda cevap verdiler: «*Belki Dedemiz yaşlı, ya biz? Biz genciz! Toprağı denize kadar taşıyacağız, bu da zor olmasa gerek*». You Gong'un arzu ve inatçılığının tesiriyle hepsi birden işe koyuldular. Komşular birbiri ardına yardıma geldiler. İş çok zahmetliydi, çünkü iki dağ ile deniz arasında büyük bir mesafe vardı. Her şeye rağmen Yu Gong ve çocukları kazmaktan asla vaz geçmiyordu.

Günlerden güzel bir gün, Zhi Sou -yaşlı bilge anlamına gelir- adında bir ihtiyar onunla alay etmek için ırmağın kıyısında durdu: «*Ne çılgınlık! Sizin yaşınızda, bu dağdan bir saç teli bile koparmaya güç yetmez, nerede kaldı ki bunca taş ve toprak!*». Yaşlı deli derin bir iç çekti ve cevap verdi: «*Avarelik sizi körleştirmiş. Bir dul ya da bir çocuk sizden daha iyi akıl yürütür! Düşününüz: Öldüğümde çocuklarım torunlarım ve onlardan gelecek nesiller var olacak, dağ ise büyümeyecek. Neden onu düzleştirmek bizim için imkânsız olsun!*».

Dünyanın kökeni

Dünyanın iki yaratılış mitini yeniden sınıflandırırken Pangu (Pan Kou) miti, ilk yumurta ve yumurtanın içine sıkışmış devin vücudunu gözler önüne serer. Bu, patlayan ve dünyaya hayat veren sıkışmış bir madde görüntüsü, akıllara ister istemez bing-bang'i getirir. Yumurta kaostan çıkmıştır. Yumurtanın içerisinde, Pangu on sekiz bin yıl boyunca gelişir. Dev hâline geldiğinde kollarını ayırır, kabuk kırılır. Yumurtanın daha hafif parçaları yükselip gökyüzünü oluştururken daha ağır parçaları yeryüzünü oluşturur ve

her ikisi Yin ve Yang'ın iki yüzü olurlar. Aydınlık ve karanlığın ilk imgeleri Yin ve Yang zıt güçleri temsil ederler: Yang; erkeklik, etkinlik, gayret, katılığı, Yin; dişilik, pasiflik, soğukluk, nemlilik ve yumuşaklığı. Bazen zıtlıklar (yaşam ve ölüm, iyi ve kötü), Yin ve Yang, eşit olarak tamamlayıcıdır ve birbirlerinden ayrılmazlar. Pangu gökyüzü ve yeryüzünün yeniden bir araya gelmesini engellemek için günde on ayak büyümeye devam eder ve onları birbirlerinden on sekiz bin yıl boyunca ayrı tutar; böylece gökyüzü yeryüzünden otuz bin ayak uzaklıkta olur. Pangu, işinden hoşnut olarak yere uzanır ve ölür. Bütün elementler böylelikle onun vücudundan hayat bulur: Soluğundan rüzgâr, bulutlar, sesinden, gök gürültüsü, gözlerinden, güneş ve ay, kollarından ve bacaklarından dört yön ve gövdesinden, dağlar. Kemik ve dişleri taş ve değerli mineraller olur, derisi çayır ve bitkiler, teri yağmur ve gül, saçlarından ise yıldızlar olur. Gövdesinde bulunan çeşitli parazitler ise insanları oluşturur.

İnsanın yaratılışı

Kimileri için, insan o hâlde Pangu'nun pirelerinden oluşmuştur. Bir diğer mit, başlangıcı efsanevî ilk imparator Fuxi'nin (Fou Hsi) kız kardeş-eşi Nü Wa'ya atfeder. Yeryüzüne yer ve göğün ayrılması sonrası inmiş olan Nü Wa yalnızlıktan çabucak sıkılır. Bir gün, bir gölde yansımasını görünce görüntüsünün topraktan heykelciklerini yapma fikrine kapılır. Fakat bu iş onun için çok zaman alacağından aklına çamura bir sicim bandırıp kendi etrafında döndürmek gelir. Zemine düşen çamur damlacıkları insan varlığını oluşturur. Nü Wa, böylece kısa zamanda yeryüzünü şenlendiren insan nüfusunu meydana getirir.

Sarı kilden bizzat yoğurmuş olduğu insanlar güzel ve soylu olurken çamur damlasından doğmuş olanlar şöyle böyle başarılı olur. İnsan çeşitliliği de bu şekilde açıklanmış olur.

Tufan ya da Büyük Su Baskını

Birçok Çin miti bir tufandan ya da daha çok devâsa bir su baskınından bahseder. Bu efsanelerden, Sima Qian (Sseu-ma Ts'ien, MÖ 145-86 civarı) tarafından anlatılmış olan bir tanesi eski Çin'in tanrı kralı olup, dünyayı istila eden suları tahliye etmeyi başaran efsanevî kahraman Büyük Yu'nun faaliyetlerinden bahseder.

Yu'nun destanı mitsel varlıkları sahneye çıkaran sayısız macerayı ortaya koyar, fakat Yu'nun en önemli meziyeti, imparatorun emri üzerine dokuz sene boyunca suların tahliyesi için hedefe ulaşamadan çalışmış ve sürgüne gönderilmiş sonra da parçalara ayrılmış -yeni bir çağın başlangıcını haber veren kurban- babasının başlamış olduğu işleri tamamlamasıdır. On üç senelik sıkı çalışma sırasında Yu su baskınına son vermek için yeryüzünü istila eden bütün sulara bir yön tayin etmeye çalıştı. Bunun için yeryüzünün bütün dağlarını sırtında taşıyan dev bir kaplumbağanın yardımından faydalandı. Kanatlı bir ejderha, Ying, kuyruğuyla kanallara işaret koyuyor ve bir günde birçok ırmağı küreyerek temizliyordu. Nihayetinde ise, iyiliksever devler dağları yarıyor ve bütün toprağı denize atıyorlardı. Kabaran toprak sayesinde Yu 233.559 tane büyük su kaynağını tıkadı ve dört batmayan dağ inşa etti. Kahraman, dağları yarar, kanallar kazar ve barajlar inşa ederken bu devâsa işte ellerini ve ayaklarını mahvetti. Derisi kuruyordu ve o denli güçsüz düşmüştü ki artık yürüyemiyordu. Fakat hedefini dört başı mamur tamamladı, taşkının bütün

suyu denize boşaltıldı. Sulara karşı savaşta Yu kendisine *Irmağın Tablosu*'nu -dünyanın sihirli bir kare vasıtasıyla temsil edildiği simgesel diyagram türü- temin eden ırmak tanrısı Jaune ile bir anlaşma yaptı. Sonra, Yu uç kısımlarına kadar bütün yönlerde dolaşarak dünyayı yeniden düzenledi. Büyük faaliyetler sebebiyle iflas etmiş bir bacağını sürükleyerek sekiyordu. 'Yu'nun adımı', Yu'nun dünyayı düzenlediği sihirli dans, yüzyıllar boyunca Taoist din adamları tarafından taklit edildi.

Yu, mesafeyi ölçtükten sonra, sonraki bütün hükümdarların nafile bir şekilde bulmaya çalıştığı bronzdan yapılmış dokuz küçük kazan üzerine bir harita çizdi. Yu'nun sebat ve azmin göstergesi olan üstün ahlâkî öyküsü onu kamu görevlisi gayretinin ideal modeli hâline getirdi. Büyük işi sırasında, evinin önünden üç kez geçtiği hâlde, aile yaşamından sonsuz derecede daha önemli misyonu gereği, içeriye girmediği özellikle anlatıldı. İmparator Shun, Yu'nun çalışmasından ve erdeminden o kadar etkilendi ki onu halefi olarak seçti. Yu böylece Xia'ların mitolojik sülalesinin ilk imparatoru oldu (MÖ 2205-2197) ve suların idareci tanrısı olarak tanrılaştırıldı. Zhejiang vilayetinde, Shaoxing yakınlarındaki mozolesi bugün dahi ziyaret edilmektedir.

Çin panteonu

Çin panteonu her şeyden önce hiyerarşinin önemi ve açıkça söylemek gerekirse tanrıların insanlardan farklı olmadığı olgusu yoluyla etki uyandırır. Her tanrının kendi özel sarayına ya da gökyüzünün farklı katları arasından ayrılan bölgesine sahip olduğuna, bir görevli ekibinden, bir ordudan ve belli başlı tahsislerden

faydalandığına bakılacak olursa, Çin panteonu, dünyevî Çin toplum imajına göre düzenlenen sıkı yapılanmış bir yönetim olarak ortaya çıkar. Tanrılar ve çalışma arkadaşları, büro işleri yaparlar liste ve sicil kaydı tutarlar, mutlak hükümdar Yuhuang Dadi'ye senede bir defa hesap verecek olan üst tanrılara hesap verirlerdi. Çin'in kutsal hayvanı olan ejderhanın bizzat kendisi yeryüzünün suları, okyanuslar, ırmak ve genel olarak çayların bakımından sorumlu bir görevlidir. Hiyerarşik düzende aslî tanrılar şunlardır: Gökyüzü, yeryüzü, imparatorluğun sahip olduğu atalar, Cereales'in tanrıları, Konfüçyüs, ay ve güneş.

Yuhuang Dadi

Gökyüzünün ve tanrısal hiyerarşinin en üst seviyesini işgal eden, altın sarısı renkte bir ejderhada şahıslaşan Yuhuang Dadi, ya da gökyüzü-baba, yeryüzü imparatorununkine benzer bir sarayda ikamet eder. O, burada sayısız personele ve kötücül ruhlarla savaşma imkânı sunan bir orduya maliktir. Saray eşi ana kraliçe Wang diğer görevleri haricinde ölümsüzlük şeftalilerinin tüketildiği tanrıların şölenlerini organize eder. Yuhuang Dadi otuz inci salkımı asılı tahta bir tabletten ibaret olan imparatorluğun başlığını takar. Yılda iki defa, yaz ve kış yıldönümlerinde, yeryüzü imparatoru, Beijing'in (Pekin) en çarpıcı yapılarından birisi olan gökyüzü tapınağına sunumlar yapmak için gelir. Geniş yuvarlak salonda yerlere kapanmak ve ilâhî olanı temsil eden ulu kişiye ipek, parça yeşim taşları, et ve şarap sunmak üzere basamaklarını tırmandığı büyük mermer bir merdivene kadar, imparatora gösterişli bir âyin grubu eşlik eder.

Ejderha Krallar

Doğrudan Yuhuang Dadi'nin emri altına verilen ejderha-krallar yağmuru yeryüzüne dağıtmakla yükümlüdür. Gökyüzünde kristal saraylarda ikamet eden dört büyük ejderha-kral, balık ve yengeçten oluşan ordularıyla, yeryüzünü çevreleyen dört denizden sorumludur. Fakat sınırsız sayıda yerel ejderha-kral Çin'in bütün kuyu, ırmak, kaynak ve kanallarına hükmeder. Böylece, kuraklık durumunda dua ve adaklar bu tanrılara yöneltilir ve nihayetinde yağmur geldiğinde onurlarına büyük şenlikler düzenlenir.

Wechang, edebiyat ve sınavlar tanrısı

Bir Batılı Mingler'in Çin'i hakkında şu tespitte bulunur: "Bütün krallık filozoflar tarafından yönetilir". Bürokratik yapı, yazı ve edebiyat kültüyle doğrudan bağlantılı olan edebiyat ya da harfler tanrısı Wenchang, imparatorluk sınavlarında başarıyı kolaylaştırma gücüne sahiptir.

İmparator tarafından bütün ülkede düzenlenen kamu görevine giriş yarışması daima hatırı sayılır bir yükselme ödülünü temsil eder. Wechang genellikle bir kaplumbağa üzerinde ayakta, sağ elinde bir resim fırçası ve sol elinde adayların sınavlara liyakatini ölçmeye yarayan bir kile[34] tutarken temsil edilir. Hakikat şu ki, Yuhuang Dadi tarafından düzenlenen yarışmaya adaylar arasından ilk kabul edileni tayin etme görevi ona aittir. Yeryüzü düzleminde, bu kaplumbağa imparatorun adayları dinlediği imparatorluk sarayına giden merdivenlerin basamak kısmında bulunur. Merdivenleri çıkan birinci doğal olarak kaplumbağanın başının

34 Kuru maddeleri ölçmek için kullanılan silindirik bir ölçü âleti (çev.).

üzerinde bulunur, Wenchang'ın bir kaplumbağanın başının üzerinde ayakta temsil edilme sebebi de budur.

Güneş ve Ay

Çin'de güneş 20. yüzyıl başına kadar resmî bir kült nesnesi olmuştur. Bununla birlikte İnkaların güneş tanrısı ya da Mısırlıların Rê tanrısının aksine, güneş tanrısal hiyerarşide ilk sırayı işgal etmekten uzaktır. Netice itibarıyla Çinliler kendilerini ay takviminin sekizinci ayının on beşinci günü sonbahar ortasında kutlanan ay kültüne adamışlardır. Tanrısal okçu kahraman Yi ve karısı Cheng He sıkı sıkıya Ay ve Güneş tarihine dâhil edilirler.

Başlangıçta, babaları Di Jun ve anneleri Fusang adındaki dev dut ağacı Xi He ile birlikte Doğu cennetinin sularında yaşayan on güneş vardı. Bu sular devamlı kaynarlardı çünkü güneşler her gün burada banyo yaparlardı. On güneş dünyayı aydınlatmak için gökyüzünde sırayla yer değiştirirlerdi, o esnada diğerleri dut ağacının dallarında dinlenirlerdi. Fakat bir gün on kardeş babalarının kurduğu bu rutine başkaldırarak hep beraber gökyüzüne eğlenmeye gitmeye karar verdiler. Yeryüzünde yaşayanlar için bu tam anlamıyla bir felaketti. Dünya yangın yeri, yaşanmaz bir yer oldu, bitki örtüsü mahvoldu. Bu sırada yeryüzünde hükümranlık süren imparator Yao, Di J'un'a bu felâkete son vermesi için yalvardı. Di Jun bir an düşündü sonra en iyi okçusunu, Yi'yi yeryüzüne göndermeye karar verdi. Güneşleri korkutma görevi için ona büyülü bir yay verdi. Fakat Yi, insanların içerisinde bulunduğu korkunç duruma şahit olmaktan dehşete düşmüş bir hâldeyken güneşlerden birisine bir ok fırlattı. Her taraftan altın sarısı bir kıvılcım yağmuru fışkırdı ve

üç pençeli bir karga yeryüzüne düştü. Yi, bu şekilde birer birer dokuz güneşi devirdi ve ısı normale döndü.

Oğullarının ölümüne öfkelenen Di Jun, Yi'yi cezalandırmaya karar verdi. Karısı Cheng ile birlikte onu yeryüzüne mutlak bir sürgüne yolladı ve onları ölümlü kıldı. Cheng He ölümsüzlüğü kaybedişine ağlayıp sızlayınca Yi, Kunlun dağlarında diğer tanrılarla birlikte yaşayan Batı kraliçesinden hayat iksiri istemeye karar verdi. Zor şartları aştıktan sonra, karısına ve kendisine ölümsüzlüğü sağlayacak olan yeterli dozu vermeyi kabul edecek olan kraliçenin ülkesine vardı. Fakat kraliçe Yi'yi dozun tamamını yalnızca bir kişinin alması durumunda bu kişinin dünya küresinin neredeyse en tepe bölgelerine kadar yükseleceği konusunda uyardı.

Yi, döndüğünde, Cheng He'nin aklında tek bir şey vardı: Yukarı bölgeleri ziyaret etmeye gitmek için küçük şişenin ihtiva ettiği şeyi bütünüyle içmek. Yi'nin olmadığı bir gün nihayet düşüncesini hayata geçirdi ve kendisini anında Ay'a nakledilmiş buldu. Orada sonsuza kadar hayat iksirini öğütmekle meşgul olarak ölümsüzlük ağacının altında oturmuş bir tavşana ve vaktini ağacı kesmeyi denemekle geçiren yaşlı bir adama rastladı. Bundan böyle Cheng He iki arkadaşıyla birlikte ayda ikamet etti. Cheng He çok güzel bir kadın olarak tasvir edilir. Sıklıkla, "Ay'a yerleşen Cheng He kadar güzel" bir kadından bahseden roman ve şiirlerde adı hatırlanır.

Sekiz Ölümsüz

Ba Xian (Pa Hsien), sekiz ölümsüz, hakikati söylemek gerekirse tanrı olmaktan ziyade dindarlıkları, erdemleri, Taoist yolu tatbik

etmeleri sayesinde ölümsüzlüğü kazanan adamlardır, dünyanın merkezinde, Kunlun dağlarında, tanrıların refakati altında yaşarlar. Bin senede bir Yuhuang Dadi'nin eşi ana kraliçe Wang onları ölümsüzlük şeftalilerinin ikram edildiği büyük bir şölene davet eder.

Güleç yuvarlak yüzlü, yumuşak huylu bu kişiler etkili koruyucular olarak kabul görmüş, Song sülalesinden itibaren (960-1279) son derece popüler tanrılar olmuşlardır.

Sekiz ölümsüz, düsturları sekiz ölümsüzün şarkısının yer aldığı bir XVII. yüzyıl kitabı olan Quajing Quanfa Beiyao'dan alınan sarhoşluk boksu *zui baxian* üstatlarıdır. Bu boks günümüzde hâlâ, sekiz ölümsüzün her birisini karakterize eden çeşitli hareketlerin taklidini içeren, mükemmel bir esneklik ve gevşeklik gerektiren bir savaş sanatı olan kung-funun formlarından birisidir.

«Sarhoşluk dansı yapar Zhong Lijuan alkolün etkisi altında, yelpazesiyle birlikte.

Yolculuk eder ölümsüz sarhoş Guolao ters bindiği dişi katırının üzerinde ata biner gibi.

Kafa kazan gibi, hafif adım, sanki balçıkta yürüyormuş gibi bir sarhoşa benzer;

Üçüncü ölümsüz Xiangzi demirden yapılmış flütünü üfler.

Ne sağının ne de solunun farkında olmadan yukarısı ve aşağısı onun için bir; Kastanyetlerini[35] *çalmaya bayılan, melankolik ruh; Cao Guojiu, doğmadan daha gün, giyinmiş, sarhoşluk dansı yapar* [...]».

35 İçleri oyulmuş, iplerle orta parmaklara takılarak avuç açıp kapatılmasıyla ses çıkaran iki küçük tahta parçasından ibaret olan bir müzik aleti (çev.).

Seviye atlayan Cao Guojiu, Dao'nun yolunu takip etmek üzere dağa inzivaya çekilir. Cao Guojiu, seviyesini gösteren elbisesi içerisinde, elinde tabletleri tutarken tasvir edilir.
Bir flütle birlikte tasvir edilen müzisyen ve çiftçilerin önderi Han Xiangzi talep üzerine çiçekleri açtırır.
Ölümsüzlerin içerisindeki tek kadın, genç kızların koruyucusu, Taoist çileci He Xiangu elinde bir lotus çiçeği tutar.
Lan Caine, fakirlerin koruyucusu, kutsal deli, mavi bir elbise giymiş, tek ayakkabılı ve lavtalı olarak tasvir edilir.
Le Tieguai (demir bastonlı Li), hastaların koruyucusu, bir dilencinin vücudunda barınır. Sarhoş olarak, bir değnek ve alkol dolu bir su kabağı ile tasvir edilir.
Zhang Lijuan'ın ahlâkçı filozof öğrencisi Lü Dongbin, Zhang Lijuan'ın kullanmayı öğrettiği bir kılıç ile tasvir edilir. İyilikleri o kadar meşhurdur ki bir Çin atasözü, insanların en mükemmelini ısırmak için duygudan bütünüyle yoksun olmak gerekir anlamında şöyle der: "Köpek, Lü Dongbin'i ısırır".
Zhang Guolao, katlayıp bir kâğıt yaprağına koyabildiği beyaz dişi bir katır üzerinde yolculuk eder. O, ressamların ve kaligrafların önderidir.
Zhang Lijuan, tombul, yoksullara altına çevirdiği bakır dağıtır. Ölülerin ruhlarını canlandırmaya yarayan bir yelpazesi vardır, elinde ise bir ölümsüzlük şeftalisi tutar.

Mutluluk tanrıları

Çin'deki hanelerinin çoğunda, heykel ya da resim formunda, gözlerden yüksek bir mobilya üzerine konan, doğrudan müdâhil, ülkenin en popüler tanrılarından bahsetmeden Çin mitolojisinden

bahsetmek olmaz. "Gökyüzünde üç iyi yıldız vardır, yer yüzünde Fu, Lu ve Şu vardır" der bir Çin atasözü. Lu, sosyal yükselme ve bolluğu temsil eder. O bazen kollarında umudu sembolize eden bir çocuk tutar. Diğer ikisinden biraz daha büyük, mutluluk ve refah tanrısı Fu daima ortada yer alır. Kollarında zenginliği temsil eden altın bir rulo tutar. Sağlık ve uzun ömür tanrısı, yüksek alınlı ve çıplak kafataslı Şu bir elinde bir değnek diğerinde bir ölümsüzlük şeftalisi, yaşlı bir adam kılığında tasvir edilir.

Ölümsüzlük İksirleri

Soma, ambrosia, bal likörü ve şeftaliler...

Tanrıların ölümsüzlük özelliklerini sürdürebilmek için düzenli olarak özel bir içki içme ihtiyacı duymaları tuhaf değil mi? Ve dahası, bu kıymettar iksiri onlardan aşırmak mümkün müdür? Tanrısal doğanın bu hayatî gereksinimi, Tekvîn'de insanların sadece Tanrı tarafından buyrulan doz kadarına ulaşmalarının gerektiği Bilgiye denk değil midir? Ve insanlar ölümsüzlük hakkını bu dozu ihlal etmek, iyiliğin ve kötülüğün kaynağını keşfetmek suretiyle kaybetmediler mi?

İskandinav tanrıların Odrerir'i, aynı zamanda şiirsel esin olan ölümsüzlük iksiri, bir dev tarafından korunan bir mağaranın zemininde korunur. Odin'in bizzat kendisi onu elde etmek için hileye başvurmak, onu Aselerin (Asgard) sarayına kadar taşımak için bir kartal kılığında uçmak zorunda kalmıştır.

Pindaros, Tantalos'un, Olympos'tan, ölümlülere vermek istediği ölümsüzlük besinini çaldığı için Tartaros'ta sonsuza kadar açlık ve susuzluk çektiğini anlatır.

Hindistan'da tanrı Indra, yüksek miktarlarda tükettikten sonra ona şeytanların kalelerini yok etme gücünü, fakat aynı zamanda sadece Manu'nun kurtulacağı tufanı başlatma gücünü verecek olan somayı aşırmak için kartal Garuda'nın sırtı üzerinde gökyüzüne kadar yükselir. Tufan sonrası

Indra, Manu'ya, insanlar yoluyla soma merasimi sürsün diye insanlardaki yaratıcı güç ve coşkuyu besleyecek olan somayı verecektir.

Çin mitolojisinin ölümsüzlük şeftalilerine gelince, bunlar, bir havanda tanrıların iksirini döven tavşanın refakatinde, Chang He'nin Ay'da sonsuza kadar içeceği hapı üretmeye yararlar.

TİBET

«Var mı zapt edecek vahşi Tibet sığırını boynuzlarından?
Var mı yakalayacak kaplanı, pençesinden?
Var mı suyu dizginleyecek kementle?
Var mı kumdan bir şato inşa edecek?»
Bir Tibet düğünü vesilesiyle
mitolojik temaların ele alındığı
sözlü bir atışmadan alıntı.

Eski Tibet mitleri kısmen yok edilmiştir, fakat 8. yüzyılda Tibet'te, Pers'ten ve Hindistan'dan etkilenmiş olan eski din Bön'ü yerinden ederek ya da içinde mezcederek kök salan devlet dini Budizm tarafından bunlar bilhassa yeniden yorumlanmışlardır. İran'da 'sessizlik kuleleri'nde, Tibet'te ise dağ yamacındaki kayalarda uygulanan, kadavraların akbabalara sunulmasını içeren 'göksel cenaze törenleri' Tibet'e muhtemelen Pers'ten taşındı. Bön din adamları, ölülerin ruhlarına rehberlik ederek, onları çağırmak ve göndermek için sihirli formüller uygulayarak, ki günümüz Tibet'inde hâlen kullanımda olan uygulamalardır, defin işlemi ritüellerinde önemli rol oynuyorlardı. Tibet Budizmi ya da Lamaizm, diğer Budizmler gibi, şeylerin hiçliğinin bilincine, dünyanın

geçiciliğine, birbirini izleyen yeniden doğuşlarıyla hayat ve ölümün aldatıcı döngüsünü meydana getiren eylemler zinciri olan *samsâra*ya dayanan Budizmin bir formudur. Keşişler ve ermişler dinin asıl aktörleridir ve halkın ritüel uygulamaları sıklıkla civar doğada mesken tutan ruhlar kültüne bağlanır.

Lamaizm diğer Budizmlerden *tulku*ya inanış yoluyla ayrılır, *dinî* kişilikler *bodhi*ye (uyanış) ulaştıktan sonra bodhisattva olurlar, böylece, Budizm yoluna girenlere yardım etmek ve hizmette bulunmak için devamlı surette yeniden doğmayı seçmiş olurlar.

Dünyanın yaratılışı...

Bir Bön efsanesine göre dünya, içerisinde şu beş elementin muhafaza edildiği bir ilk yumurtadan hareketle yaratıldı: Hava, toprak, ateş, su ve tahta. Kabuktan, yüksekte bulunan tanrıların Beyaz kayası (eril ilke) doğdu, sıvıdan, beyaz Göl (dişil ilke) meydana getirildi. Yumurtanın cıvık kısmından, içlerinden bir tanesi şekilsiz ve algı organlarından yoksun olan düşünen varlığa hayat veren on sekiz yumurta çıktı. Bu ilk varlık kendi iradesinden, kendisinde, duyu organları türetti ve genç, güzel bir adam hâline geldi, Sangpo Bumthi. Birçok kuşaktan sonra, gökyüzünden bir ışık hattı boyunca inen, kral sülalesinin atası Ode Gungyel doğdu. Bu ilk yumurta efsanesi sözel atışmaların ya da erkek kız grupları arasında nöbetleşe söylenen şarkıların konusudur ki kısa bir zaman öncesine kadar bile yılbaşında ya da evlilik vesilesiyle uygulanıyordu.

... ve Tibetliler

Bir efsane Tibet toplumunun kökenini kendine has doğasını bütünüyle ortaya koyacak şekilde anlatır. Tibet'in güneydoğusunda,

Yarlung vadisinde (eski anlatılara göre elbette aynı zamanda diğer bölgelerde) bir orman maymunu ile bir kaya şeytanı çiftleşirler. Bu birleşmeden altı tane yaratık doğar, diğer yandan, bunlar büyük bir sefalet içerisinde yaşamaya mahkûm edilirler. Tibet ırkının kurucusu Chenresing (şefkatin Hintli boddhisattvası Avalokieshvara'nın Tibet dilindeki ismi) yarı maymun yarı insan varlıkların zayıflığını görüp acıyarak onlara beslenmelerini temin edecek altı tohum verir: Esmer buğday, buğday, pirinç, susam, bezelye ve arpa. Bu son hububat oldum olası Tibetlilerin temel gıdalarını teşkil eden şeye imkân vermiş olsa gerek: Buğday unu, çay ve tereyağından yapılmış bir bulamaç olan *tsampa*.

Bu çifte köken Tibetlilerin iyi ve kötü taraflarını izah eder: Barışçıl ve birleştirici yaratıklar olan maymun atalarından kıllarla kaplı bir vücut, kırmızı bir yüz ve mizah anlayışı aynı zamanda da sadakat ve iyilik miras alırlarken, arzu ve güçlü tutkuların egemenliği altına girmiş olan şeytan (ya da dev) atalarından, ete olan iştahlarını, cesaret ve fizik güçlerini miras almışlardır. İlk çiftin altı çocuğu, Tibet'i bölüşecek olan altı krallığın kökenindeki ilk altı taifenin kurucularıdır.

Din adamlarına göre dünya

"İnsanların dini" olarak adlandırılan ilk yerli dinlerinin hepsinde dünya üç kısma ayrılırdı. Tanrılar gökyüzünde, su tanrıları ve yer altı tanrıları yer altında, insanlar ise ortada bulunan yeryüzünde ikamet ederlerdi. Bu dünyalar katman katman olduğundan bir katmandan bir diğerine geçiş, tıpkı konutların çatı ya da şöminesindeki deliğe benzer bir biçimde sütun ve menfezlerle kolaylaştırılmıştı. Diğer birçok mitolojide olduğu gibi eski Tibet

mitolojisi doğrudan doğal çevreden esinlenmiştir. "Göğün katları" ya da "yeryüzünün çivileri" olan tanrılaştırılmış dokuz dağ, dokuz yaratıcı tanrıyı temsil eder. Verimli vadilere hâkim olan dağlar yardımsever tanrılardır ve korkunç tanrıların ıssız ve çorak bölgelerine hükmedenler de bunlardır.

Canlı tepeler

Erkek tanrılar olan dağlar, dişil karşıtlar olan göllerle ilişkilendirilir. Tibet'in güneyindeki Yarlung vadisine hükmeden tanrıların en büyüğü Yar-Iha-sham-po kimi zaman Tibet sığırı kılığında, kimi zaman da burnundan kar fırtınası üfüren beyaz bir Tibet sığırını süren bir adam kılığında temsil edilir. Sihirli güçlerle donatılmış bu tanrı kayaları öğütebilir, su taşkınlarına sebebiyet verebilir fakat aynı zamanda ölümlüleri baştan çıkarıp çocuk doğurtmak için insana dönüşebilir. En popüler dağ-tanrıya gelince; Lhasa'nın kuzeyinde konumlanan, Lamaizmin yüksek mekânı, Gnyan-chen-thang-Iha, bir hazinenin bekçisi ve dolunun on yedi tanrısından birisidir. Beyaz bir adamın kılığında tasvir edilen Gnyan-chen-thang-Iha toynakları aynı şekilde kar beyazı olan sihirli bir ata biner ve sağ elinde kutsal bir kılıç sallar. Başka görünümler altında, o, kendisine çok sayıda katır, at ve koyun kurban etmenin gerektiği, dolunun korkunç tanrısıdır. Dağ-tanrıların en tanınanı Himalaya'nın en yüksek doruklarında ikamet eden uzun yaşamın Beş Kız Kardeşi'dir. Onlar, insan hayatının süresinin sorumluları olarak, Kader tanrıçalarının, Grek-Romen mitolojisinin Parcaelerinin muadilidir. En ünlüsü, Everest tepesinde ikamet eden, beyaz bir aslana binip tavuskuşu tüyünden bir manto giyen Qomolangma'dır. İngilizlerin, dağa, Hindistan'da görevli bir Britanyalı görevlinin ismini malum sebeple vermesinden müteessir olan

Tibetliler için Qomolonga'nın ismi büyük bir önem taşır. Tibetliler, dağın yerel bir isme sahip olup olmadığını öğrenmek için sorgulamada bulunmamışlardı. Efsaneye göre, Himalaya eskiden hayvan ve bitkilerin uyumlu içerisinde yaşadığı kıyıların üzerinde bulunan bir okyanustu. Fakat bir gün denizin üzerinde beş başlı dev bir ejderha belirdi ve bölgeyi suyla kaplayan dev dalgalara sebep oldu. Bütün yaşamın yok oluşa sürükleneceği bir anda rengarenk beş bulut gökyüzünde belirdi ve ejderhayı yok eden beş mükemmel tanrıçaya dönüştü. Kurtardıkları yaratıklar onlara, kendilerini korumak üzere yeryüzünde kalmaları için yalvardı. Böylelikle, tanrıçalar, okyanusa geri çekilme ve zirveleri uçsuz bucaksız karlarla örtülmüş beş göz kamaştırıcı tepeye, uzun yaşamın Beş Kız Kardeşi'ne, dönüşme emri verdi.

Rüzgârın saçları

Kendilerine eşlik eden göllerle aynı unvandaki bu dağ-tanrılar onurlandırılmaya lâyıktırlar. Tibet'in dağları boyunca, toprağa taşlarla tutturulmuş üç koldan inşa edilen ve ***lungta*** ('rüzgârın saçları') olarak adlandırılan taştan bayraklarla dekore edilmiş bir höyük çeşidi olan ***la-rtse***ler sıralanır. Hayat nefesinin sembolü olan bu bayraklar dört ana yönde dört hayvanın resmini taşırlar: Doğu'da beyaz aslan, güneyde mavi ejderha, batıda kaplan, kuzeyde Tibet sığırı. Bayrağın ortasında resmedilen bir at lungta üzerine kaydedilmiş taştan metinlerin semavî bölgelere doğru rüzgâr hızıyla taşınmasından sorumludur. Bir geçidi aşan ya da bir tepeye ulaşan her Tibetli kendi taşını ya da bayrağını ekler, 'çok sık' ziyaret edilen yerlerde, beş bin metre irtifada bulunan Namtso gölüne açılan geçit gibi bu taş yığınlarından bazılarının gerçek birer abide olmalarının sebebi de budur.

Işık kordonu

Dağların tepeleri, dünyanın farklı katmanlarına, dünyanın işlerinin ruhanî liderlerin elleri arasında olması gerektiği nosyonunu içeren -Daläi Lama'nın kişiliğinde daima canlı olan nosyon- bir imaj babında, Tibet'in ilk kralının gökyüzünden Yarlung vadisine indiği ışıktan bir kordon olan *dmu* vasıtasıyla bağlanmıştır. Tibet'in ilk altı kıralı öldüklerinde gökyüzüne gökkuşağı hâlini almış bu kordon boyunca yükselir.

Gnyan ve tıp

Dağ-tanrılara atfedilen bir Tibet tabiri olan, hâlihazırda dağ ve ormanların ruhunu ifade eden *gnyan* kelimesinin tekâmülü bir unvanın ötesinde ilginçlik taşır. Köken olarak kelime vahşi ve evcilleştirilmesi imkânsız bir koyun çeşidini tanımlar. Kelime, anlam genişlemesi sonucu 'şeytan' ya da 'ruh'u ifade eder hâle gelmiştir. Böylece *sagnyan* yeryüzünün ruhunu, *dru-gnyan* suların ruhunu, *shing-gnyan* ormanların ruhunu ifade eder. En nihayetinde, kelime kötü ruh anlamına sıkışıp kalmasıyla, hastalığı tanımlar olmuştur: *Gnyan-kha* tetanozu, *gnyan-glang* dizanteriyi vs.. Hayvandan ruha, sonra hastalığa ve tedaviye yarayan ilaca; bu şekilde, doğal dünya, ruhanî dünya ve Tibetliler için çok değerli olan geleneksel tıp arasındaki sıkı bağı fark etmek mümkündür.

Yirmiler ve bir Tara

Bilgeliğin mükemmelliği, Budaların anası ve Tibet'in koruyucusu, Tara en çok saygı gösterilen tanrıdır. Mahâyâna Budizminin dişil ruhanî karakteri olan Tara, *samsâra*nın aldatıcı okyanusunu (yaşam ve ölümün ve yinelenen yeniden doğuşların döngüsü)

geçmeye 'yardımda bulunan kişi'dir. Tibetliler, en önemlileri cömert kadınların hepsinde vücut bulan merhamet Tara'sı olan yeşil Tara, şifa ve uzun yaşam elde etmek için dua edilen beyaz Tara olmak üzere 21 Tara'ya saygı gösterirler. Hintli Kali gibi acımasız bir görünüşe sahip olan kırmızı Tara savaşla, siyah Tara güçle, sarı Tara zenginlikle, mavi Tara öfkeyle bağdaştırılır. Beyaz Tara ortağı Chenresig tarafından akıtılan ilk merhamet gözyaşından meydana gelmiş olan bir gölün ortasındaki bir lotus çiçeğinden meydana gelmiştir. Tara hakkında 7. yüzyılda sıkça yazan Hintli bilge Çandragomi'ye göre «Aya Tara menfaat gözetmeyen bütün dualara derhâl cevap verir. Bencil dilekler ise biraz uzun bir süre geçmesi riski altındadır [...]». Aziz Padmasambhava'ya 8. yüzyılda bir kadında ermişliğin tecessümü ile ilgili aşağıdaki konuşma atfedilir: «*Aydınlanmaya ulaşmak için bir insan bedeni gerekir. Erkek ya da kadın pek bir fark yoktur. Fakat ruhu, uyanış için geliştirmeye azimli olan için kadın bedeni daha elverişlidir*». Onun kültü, XI. yüzyılda, Tibet'te, Hindistan'dan gelen bir vaiz olan ve bir öğrencisi Tibet'in merkezinde ünlü Reting manastırını kuran Atista'nın etkisi altında gelişmiştir.

Öfkeli tanrılar

Tibet'te hürmet gösterilen tanrılar arasında en şaşırtıcı olanlar 'öfkeli tanrılar' toplu unvanı altında tanınan ürkütücü varlıklardır. Görünümlerine bakılacak olursa Budizmin iç huzur idealine zıttırlar, bununla birlikte onlar şeytanî temsiller değil, aksine insan ruhunda ve kozmosta muhtevi olan şiddet ve kötülüğü yenmek için herkesin sergilemesi gereken gayretleri temsil eden hayırhah tanrılardır. Tibetliler Budizmin bu koruyucularını *drag-gshed*

olarak adlandırırlar, bunun anlamı 'merhametsiz taş yürekliler'dir. Sekiz öfkeli tanrının Tibet'e VIII. yüzyılda şeytanları yenen ve onları Budizm inanışın koruyucuları olmaya zorlayan Padmasambhava tarafından sokulduğu anlatılır. Bu tanrılar kökenlerini Bön'de ya da önceki popüler inançlarda bulur. Onların tasvirleri tapınaklarda olduğu kadar Tibetlilerin meskenlerinde de çok yaygındır. Üzerinde tasvirleri bulunan *Tangka* (boyalı resimler) insanların kötü etkilerden korunmasını sağlar ve onlara içlerindeki kötülüğe karşı savaşmaları gerektiğini hatırlatır. Onlara adanan adaklar Budalara ve Taralara adanan geleneksel adaklardan farklıdır. Tasvirleri önüne, yakılmış bir bedenin mezarlık çiçeği, insan yağı, ya da eşdeğeri olarak safra, kan (genellikle kızıllaştırılmış su bunun yerini tutar) ile yanan bir lamba ve insan bedeni (arpa unundan yapılmış pasta şekli altında) konulur. Ürkütücü görünümlü bu tanrılar kocaman ve öfkeden yamulmuş iki uzun köpek dişiyle donatılmış bir ağzı nazara verirler. Kırmızı ve yuvalarından fırlamış gözler seyirciye dikildiği esnada, ağızlarından sağlığa zararlı bir sis çıkar ve yassılaşmış burunları fırtına üfürür. Başlarının üzerlerinde taçlar, boyunlarının etrafında ise kafatasından kolyeler vardır. Öfkeli tanrılar sıklıkla, ruhsal olgunluğun peşinden gidilmesinin önündeki engellerin yok edilmesini temsil eden eylemler olarak kurbanlarının etini yerken, kanlarını içerken ya da sırtlarını ezerken canlandırıldıkları meditasyon âyinlerinde boy gösterirler.

Onların arasından, eyeri bir insan derisinin kanına bulanmış bir ata binen Lhasa'nın koruyucu tanrıçası Palden Lhamo ve sıklıkla Samsâra'nın çarkına bitişmiş olarak tasvir edilen ölüm tanrısı Gshin-rje (Hintli Yama'nın muadilidir) özellikle anılabilir.

Maskeli dans

Medyumlar, translar, maskeler ve danslar tanrılarla irtibata geçmeyi, bu tanrılarda cisimleşmeyi ve kötü ruhları kovmayı sağlarlar. Kutsal danslar, *cham* (ya da *t'cham*) manastırların avlusunda icra edilir ve koruyucu bu tanrıların bir ya da birçoğunu çağırmaya imkân verir. Maskeli dansçılar bu tanrısallığı "kendilerinde getirirler". Dansçı-keşişler açık alanda, ilham almış bir Lama tarafından kaleme alınan bir kılavuzda tarifi yapılan figürlerin bir benzerini uygularlar. Bu zaman zarfında, içerisinde dansın cereyan ettiği dairesel açık alanın kenarına oturmuş diğer keşişler uygun formülleri okurlar. Orkestra geleneksel enstrümanlardan oluşur: Tamburlar, ziller, kornolar obualar ve trompetler. Burada söz konusu olan, seyircilere, ölümleri sonrasında, ölümü reenkarnasyondan ayıran 49 günlük ara süre olan *bardo* esnasında karşılaşacakları tanrıları göstermektir. Âyinler özellikle sert bir tanrının aracılığıyla sahnelenen, kötü güçleri öldürmekle mükellef 'siyah şapkalar' dansıyla zirveye erişir. Duygusal gerilim, dansçıları taklit ederek ve seyircilere şaka yaparak atmosferi yumuşatan komedyenlerin ara oyunlarını zorunlu kılar. Cham, manastır dışındaki iblisin dev bir modelinin ateşe verilmesiyle tamamlanır.

Afrika ve Okyanusya

AFRİKA

«İnsan, o, minyatür evrendir. İnsan ve dünya birbirine bağımlıdır. İnsan yaratılışın dengesinin teminatıdır».

(Amodou Hampâté Bâ,
Afrika medeniyetinin görünümleri)

Afrika -insanın üç milyon senedir içinde var olduğu kıta- halklarının nihayetsiz çeşitliliği, onların inançlarını doğanın, insanın ve kozmosun birliği üstünde temellendirir. Malili etnolog Amadou Hampate Ba «Maa-Ngala, Maa'yı (insan), -bir-içinde-bütün varlık-, bir arada tutmak için aynı anda mevcut bütün varlıkları içermeye yetenekli özel bir vücut tasarladı» diye hatırlatır.

Birbirine sıkıca karışan bu "bir" ve bu "bütün", insanın kendisini çevreleyen her şeye yakınlığını yansıtır ve ifade eder: Mineraller, bitkiler ve hayvanların yanı sıra doğanın güçlerinin kültü ve onların hayvan temsilleri. Böylece ilk Yılan'ın -ki onun adı Benin'in Fonlarında[36] Ayido Hwedo, Güney Afrika'da Chinawezi ya da Zaire'de Nkongolo'dur- yaratılış miti Afrika kıtasının birçok bölgesinde boy gösterir.

36 Benin'de yer alan en önemli etnolinguistik grup (çev.).

Dahası, âyinde her hareket -yaratılışın kurucu öğesi söz bu hareketlerin ilkidir- kozmosla ilgili derin bir anlam taşır. Söz gerçekten de dinî pratiklerin çoğunun köşe taşıdır; dans ritüellerine ve başlangıç seremonilerine eşlik eden yakarış, kötü etkiyi yok etmeye yarayan sözler, anlatılar buna örnektir.

Yaratılmış olan, söz yoluyla eyleme dökülmüş olan bu canlı dünya nihayetsiz sayıda ruhun toplanma yeridir. Yamba Elie Ouedraogo, *Geleneksel Afrika'da Sembolik Sanat*'ta şöyle yazar: «Siyah Afrika'nın kültürlerinin temelinin, animizm, yani dünyanın büyük bir canlı olmasından dolayı hiçbir şeyin hareketsiz olmadığı inancı olduğunu düşünüyoruz. Bizim evrenimiz yalnızca ruhlar tarafından mesken tutulmuş ya da doldurulmuş değildir, o, 'kozmik ruh' olarak adlandırabileceğimiz bir ruha sahiptir: Bütün varlıklar bu ruh tarafından birleştirilir».

Dünyanın yaratılışı

Afrika kozmogonisi mitlerinin büyük çoğunluğu yaratıcı bir tanrıyı konuya dâhi eder, yahut bazen yılan veya timsah gibi genelde hayvan yardımcıların eşlik ettiği birçok tanrıyı. Bu yaratıcı tanrıya yapılan yakıştırmaların çeşidi ve sayısı Afrikalıların ona duyduğu saygının derinliğine -bununla birlikte ona çok nadiren bir din atfederler- işaret eder, âyinler ise bundan ziyade insanlara daha yakın tanrılara, doğanın ya da ataların ruhlarına hitap eder. Bu nihayetsiz yakıştırmalar içerisinde, Yaratıcı şu adlarla çağrılabilir; Büyük şekillendirici, Yağmur ve güneş Veren, Gürleyen, Mevsimlerin yapıcısı, Birinci, Sonsuz, Krallara boyun eğdiren, Her yerde olan, Büyükanne, En iyi dost, İyi, Her şeyi güneşin

gördüğü gibi gören koruyucu, Büyük örümcek, Gökkuşağı, Çabuk öfkelenen, Açıklanamaz vs..

Tek bir yaratıcı tanrı

Benin Fonlarında, ilklerin ikiz-tanrısı Mauwu-Lisa, dünyanın çevresine dolanan büyük yılan Ayido Hwedo'ya başvurdu ve onun hareketlerinden hareketle yeryüzünü biçimlendirdi ve yıldızların hareketlerini organize etti.

Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nin Bakubaları için yeryüzü, kökeninde, üzerinde beyaz tanrı Mbombo'nun hüküm sürdüğü bir karanlıklar okyanusuydu. Bir gün Mbombo kusmaya başladı ve ağzından güneş, ay ve yıldızları püskürttü. Güneş gökyüzünde parladı ve yeryüzünün bataklıklarını kuruttu. Sonra, henüz içerisindeki her şeyi çıkarmamış olan Mbombo, bitkileri, hayvanları ve nihayetinde insanları boşalttı.

Chilloukların yaratılış mitine göre Nil vadisinin güneyinde Juok adında bir tanrı renkli renkli killerle farklı ırkları yarattı. Juok, beyazların ülkesinde beyaz ve ince bir kum buldu, beyaz insanları yaptı, sonra Mısır'a vardı, orada, esmer tenli Mısırlıları yapmak için kırmızı ve Nil kahverengisi renginde kil kullandı. Nihayetinde Chillouk'un ülkesine vardı ve kabilenin insanlarını yaptığı siyah kili buldu.

Madagaskar'da insanlar, yeryüzünde gizlenen oğlu Ataokoloinona'yı bulmak için yeryüzünde koşturup durdukları büyük tanrı Zanahary'nin hizmetkârlarıdır. İnsanlar onu asla bulamayacaklar ve verilen görevin hesabını vermek üzere birbirleri ardı sıra gökyüzüne tırmanacaklardır. Bu sebepledir ki insanlar ölümleri sonrası kayıplara karışırlar.

Kutsal Ile-Ife şehri

Nijerya'nın Yorubalarında tanrılar gökyüzünden örümcek ağları boyunca inerler. Olorun, şekilsiz ve sulak, engin bir alana hükmederdi. Sonra, Olorun, itaati altındakilerden önde gelenlerinden Orisha Nla'ya dünyayı yaratma emri verdi. Bunun için, ona, toprak dolgulu bir salyangoz kabuğu, bir güvercin ve beş parmaklı bir tavuk verdi. Orisha Nla böylelikle çalışmaya başladı. Yeri altüst etti ve tavukla güvercinden onu gözün alabileceği dört bir köşeye taşımasını istedi. Sonra iki evcil kuş, yeri, akışkan öğe ile katı öğe iyice ayrışana ve çeşitli kıtalar yerlerini alıncaya kadar eşelemeye başladı. Olarun bu çalışmadan hoşnut olduğunu söyledi ve Orisha Nla'yı yeryüzüne ağaçları dikmesi için gönderdi.

Nihayetinde Olarun tohumları filizlendirsin diye yağmur gönderdi. Toprağın ilk kez boca edildiği, soyların mekânı Ilé-Ife Yorubalılar için daima dünyanın efsanevî merkezidir.

Dünyanın kökeni: hiçlik ve bilgi

Afrika'nın en karmaşık ve derin yaratılış miti kuşkusuz Mali'nin Bambara'sının yaratılış mitidir. Bu aynı zamanda insanlara yasak olan ensest temasını, ikiz çocuklar temasını ve kayıp birlikteliğin arayışını işleyen mitlerden birisidir. Kökenlerin doğuşu, *fu*, bilginin doğuşuna, *gla*, yol açtı. Onların birliğinden, düşüncenin ortaya çıkmasına kadar varacak olan bir süreci yönlendiren evrenin ilk yaratıcı gücü doğdu. Germaine Dieterles, *Bambara Dini Üzerine Deneme*'sinde şöyle yazar: «Bambara'da Yaratılışın mitleri Boşluktan, Hiçten, Fu'dan hareketle gelişen bir evren ve varlık

felsefesi içerir. İlk boşluğu ifade eden *gla* kelimesi aynı zamanda hareketin, uyanışın, dirilişin idelerini ifade eder: Gla kozmosun ve onu oluşturan her şeyin evrensel hareket prensibidir. Bu sözcük, yaratılışın, hazırlanması anından beri devam ettiği ve bütün şeylerde ve bu şeylerle birlikte aynı anda, bir bütün olarak varsayılan evrende sürdüğü fikrini içerir. Gla'nın yaratılışı görünmez, bilinmez ve gerçekleşmiş olmayandadır. Gla öncelikle çiftini, *dya*, yaratan boş bir ses yaydı; gla iki oldu, böylelikle varoluşsal prensip olan ikizin ilk karakterini sağlamış oldu». Gla ve Dya'nın birliğinden, düşünce, *yo*, doğdu. Ve maddî dünya, Yo, 'ağır ilke' Pemba'yı yani toprağı, ve 'hafif ilke' Faro'yu yani gökyüzünü yarattığında oluşmaya başladı. Sonra Faro yağmurla sulayarak, Mousso Koroni'yi doğuran Pemba'yı bereketli kıldı. Faro'ya gelince; o, insanları meydana getiren ikizleri doğurdu. Fakat bu sırada Pemba insan kadınlarla çiftleşmeyi deneyince Mousso Koroni buna gücendi. Öç almak için Pemba'nın sırlarını insanlara ifşa etti. Bu kavga sona ermiş değildir ve gökyüzü ve yeryüzü arasındaki karşıtlık devam ettiği müddetçe de sürecektir.

Amma ve kozmik yumurta

Mali'nin Dogonlarında dünyanın kökeni ikiz çocuk kavramına bağlanır. Yaratıcı ilke Amma, suyu ilk tohumun içerisine karıştırır ve bir akasya tohumu geliştirmek için onu salyasıyla karıştırır. Yarattığı ilk dünya mahvolur. Amma yeni bir dünya tasarlar ve en küçük şeyi, *pô* tohumunu yaratır. Tohumun içerisinde Amma'nın sözünün etkisi altında titreşime girerek gelişen hayat yer alır. Yumurtanın içinde iki tane döl eşi meydana gelir, bunlardan

ilkinden biricik bir varlık doğar; kendi özgün döleşiyle doğan (böylece Amma'nın eşi toprak ile ensest ilişki gerçekleştiren), sadece kusurlu yaratıklar meydana getirebilecek ve yeryüzünde birçok düzensizlik meydana getirecek olan Ogo. Diğer döleşinden bir çift ikiz, *nommo*lar, doğar. Amma'nın düzeni yeniden sağlamak ve toprağı verimli hâle getirmek için nommolardan birisini kurban etmesi gerekecektir, fakat o, bir insan çifti kılığında dirilecek ve yeryüzüne, saf ve mükemmel, beraberinde verimli kılan yağmuru getiren son yaratılışı temsil eden devâsa bir köprü kemeri vasıtasıyla inecektir. Dört nommo çifti daha sonra dört ana yönde yerlerini alacak ve insanlığın ataları olacaktır. Hakikaten de Dogon heykelleri genellikle bu ataları temsil ederler; gerek ilk çifti gerekse de üç boyutlu genealojik ağaç formu altında sekiz nommo çiftini. Marcel Griaule ve Germaine Dieterlen, *Dünyanın İdraki ve Sudan'daki Madde*'de, Yaratıcı Amma'nın doğasını açıklar: «Dogonların tanrı Amma'sı, kökeninden itibaren dünyanın bizzat kendisiyle, zatiyeti kendi birlikteliği içerisinde düşünülmek suretiyle birleşir. Bu dünya biriciktir ve diğer yandan sonludur. Evren dogon o hâlde sınırlı görünür, fakat sınırlarının içerisinde o, daimî yayılma hâlindedir».

Dogonun kozmogonisine göre, nommonun kurban edilişi, yıldızların en küçük ve yoğunu olan, her şeyin tohumunu barındıracak olan, Dogon'un iki bin senedir varlığından haberdar olduğu dolayısıyla uydusu 'kızıl yıldız'ın varlığından da haberdar olduğu, Sirius'un komşusu Sigui Tolo gezegenini doğurmuştur. Bu gezegenleri ve onların hareketlerini meydana getiren, nommonun vücudunun mekânda dağılımıdır. Dogon'un bu yüzyıllardır saygı

gören yıldızı, ancak 1844 senesinde, Sirius'un etrafındaki turunu yaklaşık 50 senede -ki bu süre, böylece Dogonların dininin en büyük seremonisi olan Sigui'nin iki seremonisi arasındaki geleneksel ara olmuştur- tamamladığını hesaplayan Friedrich Wilhelm Bassel ve Alvan Clark tarafından keşfedildi.

Ayido Hwedo

Evrenin yaratılışı esnasında Benin Fon'larının üstün yaratıcısı Mawu-Lisa -değişik yorumlara göre, erkek ve kız kardeş ikiz, ya da çift cinsli varlık- büyük gökkuşağı yılan Ayido Hwedo'nun büyük, açık kanadında taşındı. Mawu-Lisa dört günde önce insanı yarattı, sonra dağları, göl ve nehirleri ağaçları ve etrafından dolanmak suretiyle dünyaya şekil veren Yılan'ın yardımıyla da hayvanları. Yaratılışın dördüncü gününde Mauwu-Lisa, Forgeronsların hamisi olan hayatta kalmaları için elzem teknikleri onlara öğretmiş olan oğlu Gu'yu yeryüzüne indirdi. İşi tamamladığında Mawu-Lisa çok şey yarattığını ve tek başına tutma imkânının kalmadığı olan dünyanın denize gark olacağını fark etti. Böylece Yılan'dan kuyruğunu ısırarak kendi üzerine dolanmasını sonra ağır yükleri taşımak için kadınların başları üzerinde taşıdığı yastıklar gibi dünyanın altına yerleşmesini istedi. Ayido Hwedo, böylece dünyayı tutmak için denizin üzerinde yıkanmış oldu. Depremler onun vücudunun çırpınmalı hareketleri ile açıklanır.

Sözün yaratıcı gücü

Dogonlarda Afrika halklarının çoğunda olduğu gibi konuşmak yaratmaktır ve köyün erkekleri, özellikle de eskiler, köyün

işlerini yorumlamak için her köyde bulunan 'lakırdı kulübesi'nde toplanırlar. Gayet basık olan yapıda sadece oturularak durulabilir, tartışmaları imkânsız kılan da budur çünkü ayağa kalkan başını şiddetle tavana çarpar... ve façayı dağıtır. Kulübe, etnik grubun ataları olan ilk nomboların sayısına referansla sekiz ahşap direkle desteklenmiş, sazdan sekiz katmanla kaplanmıştır. Dogon kozmolojisinde dünya, tanrı Amma'nın sözüyle yaratılmış ve şekillendirilmiştir, etnolog Marcel Griaule nommonun yaratılışın başlangıcından itibaren söze nail olduğunu ekler: «Nommonun yaratıldığı zamandan başlayarak, babasının onu yetkili kılacağı şey, söz ustalığıdır». Burada Mısırlıların, ilk boşluktan hareketle dünyayı sadece sözü gücüyle tasarlayarak yaratan tanrı Ptah'ı ile ('O ki, açan') bir benzerlik kurmak ilginç olabilir.

Dahası Mali'nin Bambaralarındaki Komo'nun ilksel toplumunda, güç, irade ve bilgiden oluşan sessiz güçleri elinde bulunduran tanrı Maa-Ngala, bu güçleri, onlara hayatın gerekli ritmini vermek için titreşime soktu. Böylece onlar, önce düşünce sonra sezgi nihayetinde de söz hâline geldiler. «Maa-Ngala'nın dediği bu» şeklinde açıklıyor Komo'nun efendisi. Böylece dünyada her şey sözdür, sadece söz sayesinde gerçeklik olur. Evrende her şeyin konuşma sebebi budur, ve insan sözünün bizzat kendisi bu dünyada gizli bütün güçleri ortaya çıkarma ve harekete geçirmeye muktedirdir. Birçok meslek yaratıcı sözün sembolizmiyle ilişki içerisindedir: Dokumacının, demircinin sözleri orijinal yaratışı tekrarlama gücüne sahiptir.

İnsan ve kutsal

«Varlıklardan ziyade şeylere kulak ver. Ateşin sesi işitilir. Suyun sesine kulak ver» (Birago Diop, *Souffles*).

Animizm bütün nesnelere ve yeryüzünün bütün mahlûklarına uygulanır, bu da Afrika mitolojisindeki bitki ve hayvanlar vasıtasıyla suyun işgal ettiği üstün konumu açıklamaktadır. Ergenliğe giriş vesilesiyle, totemin ilkesine göre seçilmiş bir hayvan ile bir akrabalık inşâ edilir. Her sülale genellikle adıyla anıldığı bir hayvan toteme sahiptir. Aslan, panter bütün Afrika'da sahip olunması üstünlük işareti olan çok büyük totemlerdir. Örneğin Pigmelerde Leng sülalesi totem olarak 'aslan-ruhu edinmiştir, bu Lenglerin hayvana bir kült hasrettiklerini ve onu öldüremediklerini ve yiyemediklerini gösterir. Burkina'da daha düne kadar aslanlar için cenaze töreni düzenlenirdi. Bu büyük törenlere, danslar ve bir kralın ölümünün kutsandığındakine benzer eğlenceler damga vururdu. Hayvan totem genellikle, sadece merasimler vesilesiyle çıkarılan bir put ile gösterilir. Dans ritüelleri süresinde maske takıcı, totem hayvanın maskesini takar. Bambara'da komo maskesi bir hayvanı (koç, antilop, domuz, sırtlan) temsil eder ve bir tapınakta yargıçlık ve kâhinlik mevkilerine sahip bir demirci tarafından korunur; o, 'Komo'nun efendisi' olarak adlandırılır. Maske takıcıya gelince, eskilerin sözcüsü olan bu kişi insanlara hayatta kalmaları için elzem teknikleri getiren ilk demirciyi temsil eder. Üzerine şarap serpilen maske ilklerin kanununu ve değerlerini simgeler. O insan hayatını belirleyen bütün merasimlerde aslî rol oynar: Doğumlar, sünnetler, evlilikler, cenazeler, zirai âyinler vs..

Örümceğin ustalığı, tavşanın kurnazlık ve başıboşluğu, tilkinin zekâsı, hipopotam ya da filin gücü ve inadı, peygamber devesinin açgözlülüğü birçok hikâye ve söylencenin düğüm noktasını teşkil eder. Mali'nin Bambaralarında medenileştirici kahraman-antilop Tyi Wara insanlara tarımı öğretmiştir. Çiftçilere öğüt veren ve onlara bol ürün garanti eden, güneş ve toprak arasındaki ilişkileri düzenleyen kanunları öğreten odur.

Yamba Elie Ouedraogo, *Geleneksel Afrika'da Sembolik Sanat*'ta, "şeyleri, varlıkları ve insanları birleştiren ruh toplumunun kaba ifadesi" yoluyla karakterize edilen Afrika animizmi destanının Burkinacı şu temsili hikâyesini anlatır: «*Bilgo aynı anda iki yerde birden ölür: Pô'da, tarlasında ve Nobere'de evinde (Pô ve Nobere birbirlerine 50 km uzaklıktadır) Po'dan şefin ölümünü haber vermek için gelen heyet aynı haberi ilân etmek için Pô'ya giden Nobére heyetiyle rastlaşır. El sıkışırlarken iki heyet bir anda şoka uğrar. Bilgo'nun kadavrası hem Po'da hem de Nobere'de bir fil olmuştur. İki fil birbirleriyle karşılaştıklarında birleşirler ve tek bir fil olurlar. Bu bir dağın kenarında gerçekleşmiştir. Dağ açılır fil oraya girer ve dağ kapanır*».

Kozmik Yılan

Aslan ve panter gibi yılan da aynı şekilde çok zengin bir krallık sembolü merciidir. «Yılan Afrika'da yılan krallık gücünün sembolüdür... O, evrensel ikizliktir: Beden ve ruh, canlılar dünyası, ölülerin dünyası, yaşamsal güç, gizli güç» (Pere Engelbert Mveng, *Kara Afrika'da Sanat*). Güçlü, gizli ve tehlikeli yılan, iyilik gibi kötülüğü de temsil edebilir; fakat o özellikle dünyanın ilk zamanlarının yaratıcı enerjisinin sembolüdür.

Böylece Güney Afrika'nın Vendalarında piton, yeryüzünü şenlendiren bütün varlıkları ısırarak yaratır. Yaratılışın sembolü olarak o, ritüel merasimlerin birçoğuna dâhil olur: Özellikle de genç kızların, bu hayvanın kıvrılmalarını dans ederek taklit ettiği, böylece yılanın dünyayı biçimlendirirken kullandığı çırpınmalı hareketleri hatırlattığı, kadınlığa giriş törenine. Togo'nun ve Benin'in Pedaları hayvan totem olarak atalarının temsilcisi gibi gördükleri pitonu belirlemişlerdir. Alın üzerine, elmacık kemikleri üzerine ve gözler boyunca iki çizgi şeklinde yapılan yüz hacamatları bu bağlılığı hatırlatır ve çocuğu pitonun korumasına verir. Burkina'nın Daggaraları da kendilerini çocukların efsanevî koruyucu yılanı olan pitona bağlayan hacamatlar uygular. Bir çocuk öldüğünde ondan sonra gelen, bu şekilde, ölen çocuğun aileye geri döndüğü anlamı taşıyan hacamatlara nâil olur.

Kongo'nun Balubaları için piton başlangıçta, insan nöbeti devralmadan önce, yaratıkların efendisi olmuştu. Bardaktan boşanırcasına yağmur yağdığı sırada, suda yaşayan, başlangıcın iki yılanının her biri, o sırada yağmur yağmaya devam ettiği hâlde, bir gökkuşağı meydana getiren güçlü bir üfürük çıkarır. Yağmur bir anda durur ve her şey düzene kavuşur. Gökkuşağı piton, Balubalar için o zamandan beridir gökyüzünün ve yeryüzünün güçleri arasındaki ittifakın sembolüdür ve kozmik barışı simgeler.

Dogon mitolojisinde göç esnasında halka Mande'den Bandiagara kayalıklarına kadar kılavuzluk eden bir yılan kılığında dirilen Arou, etnik grubun büyük atasının dört çocuğundan birisidir. Bu tanrı-yılan her elli yılda bir Sigui bayramı esnasında kullanılan büyük bir maskeyle temsil edilir.

Asil timsah

Afrika daima, küçük su kaynaklarında yaşayıp çoğalan kutsal timsahlara saygı gösterir, ki bunlar onlara balık götüren köylülerce beslenir. Mali, Burkina ya da Fildişi Sahilleri'nde hâlâ balık ve timsahların üredikleri bu su birikintileri bulunur. Yaratılış ya da kabilenin kahramanlıklarıyla ilişkilendirilmiş olan timsah, Afrika heykelciliğinde çok büyük sıklıkla tasvir edilen türlerden birisidir. Ona, Kamerun'un Bamilekelerinin kulübelerinin kapılarının dikmeleri üzerinde rastlanır, yine o, Senoufo'nun tahıl ambarlarını ya da Benin'in bronz levhalarını süsler. Gana'nın Ashantilerinde, karşılıklı olarak birbirlerinin kuyruğunu ısıran timsahlar erkek ve dişi ikiliğini sembolize ederken tek timsah iktidar sahibi erkeği sembolize eder. Dahası, aralarında Güney Afrika'nın Vendalarının da olduğu birçok halk, susal olsun karasal olsun hayvanın çifte aidiyetlerini hatırlatır ve bunda da, üstünlüğün sembolü yanı sıra erkek ve kadının birleşmesinin sembolünü ya da toprağı verimli kılan ırmağın bu tamamlayıcılığının sembolünü görürler. Bununla birlikte birçok etnik grup için timsah uğursuz güçleri temsil eden endişe verici bir hayvan olarak kalır. Bu sebeple Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nin Bayansi balıkçıları onları köleye çevirmek için ruhlarını ele geçirmeye çalışan timsah-büyücülerden kuşkulanırlar.

Büyülü âyin ve uygulamalar

Animist dinlerde kültsel âyin ve uygulamalar ön sırada yer işgal ederler. Burada kişisel gündelik âyinlerden, köyün yaşamına bağlı kolektif âyinlere, bu uygulamalardan bazılarını zikredeceğiz.

Gündelik âyinler

Afrikalıların gündelik âyin uygulamaları hayvanların diş ya da tırnağından yapılan tılsım ya da muskaların, ya da boyun ya da belin etrafında taşınan faydalı bitkiler ihtiva eden deri ya da kumaştan küçük keselerin taşınmasını içerir. Bu bitkiler, örneğin erkekleri daha erkeksi kadınları daha cazip kılma melekesine ya da taşıyanı büyücülerden ve kötücül ruhlardan koruma melekesine sahiptir. Yardıma çağırma, her zamanki uygulamadır. Bu sebepledir ki, bir yerden bir yere gitmek zorunda kalan kişi bir dere ya da bir ırmağı geçmeden önce çalılığın ruhlarına başvurur, çiftçi kendisini kaçınılması imkânsız yaralanmalardan muaf tutması için toprağa yakarır, avcı onu öldürmeye hazırlanan hayvanların ruhuna başvurur. Atalarla yapılan istişare aynı şekilde bu uygulamaların bir parçasıdır.

Tükürük kara Afrika'da derin bir sembolik değere sahiptir. Din adamı, kâhin, büyücü ya da şef hayır duasına -ya da bedduasına- bir tükürük ile nokta koyar. Bunun için, uzun uzun birtakım tohumları, bunları büyülü bir formülü söylediği sırada ilgili kişinin yüzüne ya da elleri arasına püskürtmeden önce çiğner. Tükürük, söz gibi canlı güçleri harekete geçirmeye muktedir kreatif bir eylemdir. Gabon'da bu âyin, örneğin av hayvanı kıtlığını önlemeye, genç bir gelini doğurgan kılmak için kutsamaya ya da çocuklara başarılı bir gelecek sağlamaya imkân verir. Waka nehrinin Mitsogolarında kulübenin kutsanması yıldızlara ya da ataların ruhlarına okuyup üflemekten ibarettir.

Topluluğun bütün bireyleri daha sonra kulübenin üzerine tükürür. Ruh ya da tanrılara adaklar aynı şekilde yürürlükte olup bu

adaklar çok sıklıkla su ya da sıvı yağ, bira, alkollü içecek hatta kabuklu hayvanlar gibi tüketilebilir yiyecek maddelerinden oluşur. Su barışın alâmeti olarak sunulur, sıvı yağ beslenmeyi ve alkol sevinç ve hazzı temsil eder. Hayatı temsil eden kan, doğal olarak en kutsal adaktır. Büyücü kurban edilmesi gereken hayvanı gösterir. Kurban toplumsaldır bu yüzden bazı zamanlar ikametgâh yerinden itibaren büyük bir mesafe katetmeyi zorunlu kılar. Diğer âyinler gibi kurban etmede de en büyük rol dua ve okuyup üfleme formlarındaki söze bırakılır, onlar olmaksızın kurban etme hiçbir değer taşımayacaktır. Kurbanın karaciğeri tüketilir ve şeritler hâlinde kesilmiş derisi senelerce tılsım olarak bilezik gibi takılabilir.

Hayatın olaylarına bağlı âyinler

Doğum, olgun yaşa erişme, düğün ve ölüm ve aile sıklıkla topluluğun birlikteliğini içeren âyinlerin konusunu teşkil eder. Çocuklara verilen isimler bazen bir tanrının isim kökünü içerir. Bu ismi zikretmek o hâlde hâlihazırda zikrin bir şeklidir.

Kabul töreni Ergenliğe giriş yaşı âyinleri sıklıkla bir geriye bakış safhasını içerir, bu esnada ergene özellikle de klanın tarihinin unsurları ve böylelikle de merasimler sırasında kullanılan maskelerle ilgili sırlar verilir. Bu vesileyle sembolik ve özlü biçimde, onu diğer cinsiyete bağlayan bölümden bizzat kurtaran kesip atma ya da sünnet yoluyla müstakbel yetişkinin cinsiyeti belirlenecektir: Erkek çocuklar için penisin kabuğu, kızlar için klitorisin kabuğu. Mali'nin Dogonlarında yaratıcı Amma boşluğa bir topraktan domuz sucuğu fırlatır ve onu kabul etmeye hazır olan yeryüzünü yaratır. Fakat dişil cinsiyetin erkek öğesi olan karınca

yuvası onun sızmasını engellemektedir. Amma bu yüzden karınca yuvasını tarumar eder, amacı bu şekilde kesilip alınmış yeryüzü ile birleşmektir.

Dogon ülkesinde sünnet bu olayı hatırlamak babında kendisini gösterir. Kesip çıkarma birçok Afrika topluluğundaki âyinlerin bir parçasıdır. Fakat sayıları gittikçe artan birçok organizasyon ciddi enfeksiyon riskleri, cinsel hazzın kaybolması, kadın kimliğinin ortadan kalkması anlamına gelen, önemli bir parçayı kesme olarak değerlendirilen bu uygulamanın ortadan kalkması için mücadele ediyor. Çok sayıdaki anne, toplum tarafından dışlandıklarını görme korkusuyla, kızlarının uzuvlarının kesip çıkarılmasını reddetme kararı alamıyorsa da sayıları gittikçe artan Afrikalı din sorumluları, -özellikle Senegal'deki- erkeklerin hükmettiği toplumlarda kadın cinsiyetinin kontrolünü sürdüren bu geleneksel uygulamanın devam ettirilmesine karşı çıkıyorlar. Batılı ülkelerin çoğunda uzuvların kesilip çıkarılması yasa dışı bir kesme eylemi, Fransa'da ise hapis cezasına hükmedilmesi söz konusu.

Ölüm

Ruanda halkları, insan ölümlülüğünün başlamasında hata atfettikleri İmana isimli bir tanrıya taparlar. İmana bir gün bir adama: «*Bu gece uyuma, sana iyi bir haber vereceğim*» der. Kulübede saklanmış bir yılan bu sözleri işitir. Horozun ötüşüne kadar uyanık kalan adam dayanamaz, uyur. Uyanık kalan yılan, her şeyi bilme kapasitesi onun sesini tanıyacak derecede gelişmeyen İmana'nın çağrısına cevap verir. «*Öleceksin, ama dirileceksin, yaşlanacaksın, ama derin yenilenecek, senin yanın sıra bütün*

çocuklarının ve torunlarının» der tanrı ona. Ertesi gün adam İmana'ya hiçbir mesaj almadığı için şikâyette bulunur. İmana ona şöyle söyler: «*O hâlde bu sabah konuşan sen değildin? – Hayır*, diye cevap verir adam – *O hâlde bu yılan olmalı. Melun şey! Tutsi, Hutu ya da Twa, ona her kim rastlarsa onu ezsin ve öldürsün. Sana gelince, sen öleceksin, senin yanın sıra çocukların ve bütün torunların da*».

Afrika'da ölüm hayatın sonu olarak değil, bir veçhe değişimi, ataların onurlu konumuna bir geçiş olarak görülür. Dünyanın düzenine atalar tarafından tanımlandığı gibi saygı göstererek yaşayan kişinin cenaze törenleri onun 'ataların köyüne' gitmesine imkân sağlar. Defin törenleri erkekler için kesintisiz dokuz gün boyunca kadınlar için yedi gün boyunca cereyan eder. Ölüm yıldönümünde ikinci kez cenaze törenleri düzenlenir. Bütün toplum böylelikle ikinci bir kez, ölünün kemiklerini gömmeye dayalı yeni bir merasim gerçekleştirir. İkinci kez yapılan bu cenaze törenleri kutsal olana girmek için vesile olur. Mevtanın ruhu artık gerçek bir kültün nesnesi olabilir, bilhassa önemli bir şahsiyet söz konusuysa; bir aziz, bir kral ya da toplum için faydalı rol oynamış bir şahıssa. Mevta bundan böyle köye, ataların meclis ya da kuruluna aittir. Daha sonra, ataların konumuna erişmiş olan mevtalar, sıklıkla onlara başvuran hayattakilerin yanında yaşar ve onların yaşamına müdâhil olurlar. Bu ilişki bir karşılıklılık içerir ve bir diğer veçhede yaşayan ölü hayattakiler topluluğuna sunacağı yardımlar karşılığında yiyecek talep eder.

Gelgelelim, bütün Afrika etnik grupları ölülerin hayırsever karakterine mutlak bir güven beslemez. Dolayısıyla Kamerun'un

Banalarında şöyle söylenecektir: «Eğer sağlığında ölü iyiyse öldükten sonra ruhu artık kötülük yapmayı düşünmez». Birçok başka kültürdeki gibi ölünün bu kötücül karakteri bilhassa 'fena' bir ölüme mal edilir, bir cinayet ya da bir kaza gibi; kurban bu durumda intikam almaya çalışır ve ölümüne sebep olanın cezalandırılmasıyla huzur bulur.

Afrika tanrılarından bazıları

Burada ancak Afrika panteonunun genel bir özetini vermek mümkün olacaktır. O hâlde yukarıda bahsi geçen, 'yaratıcı' olan varlıklar dışında bize özellikle dikkate değer gözüken bazı tanrılardan bahsetmeyi tercih ettik: Bütün Afrika'da bilinen bir 'trickster' olan (bütün kabiliyeti insanlar arasında fitne yaymaktan ibaret olan varlık) hileci Eshu, Forgeronların tanrısı Gu, ve yıldırım Shango. Daha sonra hızlıca Afrika mitolojisinde yer alan, etkisi, yine, kıtanın birçok halkı arasında önemli olan karakteristik birtakım tanrıları zikredeceğiz. Geleneğe göre bunları sayısı efsanevî bir kökene sahiptir ve halkın tarihine bağlıdır. Onlar evvelce büyük bir şef, bir kral, müstesna bir insandır.

Hilekâr Eshu

Afrika'nın çeşitli bölgelerinde çeşitli adlar altında bilinen Eshu (Eshu yoruba özellikle Benin'de Legba olarak adlandırılır) ne insan ne de tanrıdır. Haiti vudusunda[37], o, Saint Pierre ile bir tutulur. O bir hilebazdır, düzen ve ölçü tanrısı olan insanlara tıp

37 Gine körfezi halkları tarafından uygulanan ve daha sonra başta Haiti olmak üzere Antillere ve Brezilya'ya yayılan animist bir külttür (çev.).

ve kâhinliğin sırlarını öğretmek için koşturan Ifa'nın bütünüyle zıddıdır. Eshu istediğinde şekil değiştirme yetisine sahiptir, cüce ya da dev olabilir, hatta aynı anda ikisi de, o, her yerdedir, ele geçirilemez, öldürülmesi imkânsızdır ve hiç kimse ondan kurtulamaz. Bununla birlikte onun canavarca şakaları insanı delirtebilir. Fakat o insanların bütün lisanlarını bilir ve Yunanların Hermes'i gibi tanrılar ve insanlar arasında aracılık işlevi görür.

Onun hakkında anlatılan hikâyeler arasında en bilineni yedikleri içtikleri ayrı gitmeyen iki çok yakın arkadaşınki ile ilgili olandır. Bir gün ikisi yolun iki kıyısındaki tarlalarında çalışmakla meşgulken Eshu aralarını açmayı başarıp başaramayacağını merak eder. Bunun için, bir tarafı siyah diğer tarafı kırmızı büyük bir şapka giymiş, tek omuzuna asılmış değneği sırtına doğru sarkık, piposu da başının arkasına tutturulmuş bir hâlde yolun üzerinde belirir. O, gözden kaybolduğunda iki arkadaş gördükleri kişiyi tarif etmeye koyulurlar, fakat ne şapkasının rengi üzerinde ne de gittiği yönde mutabık kalırlar. Tartışma çıkar, şiddetlenir ve kral devreye girer. Her biri bir diğerini yalan söylemekle suçlar, ta ki Eshu görünene, çifte renkli şapkasını gösterip hilesini açıklayıp onlarla acımasızca alay edene kadar. O anda Eshu'nun hatasını telâfi edeceği düşünülebilir fakat, öfkelenen kral ve köyün insanları tarafından kovalanan Eshu kaçar ve yolu üzerindeki kulübeleri ateşe verir.

Sonra apar topar taşınan ahaliye denklerini taşımada yardım etmeyi teklif eder ve bunu yapacağına onların bir kısmını gelen geçene, geri kalanını ülkenin dört bir köşesine dağıtır. Fark edilir ki, Eshu bir tanrıdır, aksi takdirde ondan nefret edilecektir, böylece,

en azından hiçbir şekilde onun kurbanı olmak istemeyen Afrikalılarca ondan korkulur ve ona yakarılır.

Demirci Gu

Tanrılar ya da uygarlaştıran kahraman demirciler Afrika'da çok yaygındır. Mauwu-Lisa'nın ilk oğlu, demircilerin tanrısı, insanlığı refahına çok katkıda bulunan tanrıdır. Ebeveynleri tarafından insanlara toprakla başa çıkmayı öğretmekle görevlendirilmiş olan bu kişi onlara demiri işleme sanatını, giysi ve alet imal etmeyi ve korunmaya yönelik kulübeler inşâ etmeyi öğretmiştir. Gu, ellerinin her birinde bir kılıç, *gubasa* sallar. Tanrının tasvirlerinde, kılıcın keskin tarafına çizilmiş bir üçgen, Gu'nun sertliğiyle dövülme riski karşısındaki bir sanığın yakarışı olan *ozan yiyi, mi do xa mi* 'hapsedilen şu adama, yardım edin' olarak isimlendirilir. Gerçekten de Gu, bütünüyle hayırsever olsa da demirle ilişkilendirilir ve demircileri koruma rolü savaş tanrısı rolüyle katmerlenir.

Yıldırım Shango

Gökyüzünün babası ve yıldırımın tanrısı Shango, Yorubaların atası, aynı zamanda büyük adalet sağlayıcıdır. Bu bir Orisha'dır yani Yoruba ataların soy ismi ya da doğanın güçlerinin tecessümleri. Aralarında ırzına geçilip zorla götürülen, Tornadeslerin tanrıçası Oya'nın da bulunduğu üç tane karısı vardır. Shango kötüleri yıldırımla çarparak cezalandırır. Köleler tarafından yeni dünyaya ihraç edilmiş olan Shango, Haiti vudusunun ve Xango adındaki Brezilya'nın vahşi dansının önemli bir şahsiyetidir. Trinidad'da

yıldırım, tambur ve dans tanrısıdır, kölelerin Yoruba dinini yaşama hakkına sahip olmadığı Cuba'da o, aziz Barbara adı altında saklanmış olarak tekrar görülür ve dansı, ışığı, ateşi, yıldırımı ve savaşı karakterize eder. Shango'nun sihirli güçleri burada Afrikalıların kölelikten ve Batı kültüründen korunmasının bir sembolüdür. O, özel sembolü olarak adaletin denge ve hızını temsil eden çifte bir baltanın sahibidir.

Örümcek Anansi

Örümcek Anansi birçok kabileye ait olan popüler bir kahramandır. Eshu gibi, bu da bir hilebazdır, fakat aynı zamanda hakkında eğlenceli birçok hikâyenin anlatıldığı çok sevilen yaratıcı bir ruhtur.

Tsui'Goab ve Gunab

Hottentots'larda, Tsu'i Goab, 'babalarımızın babası', bulutlarda yaşayan bir yağmur tanrısı, büyük şef ve büyücüdür, Tsui'Goab ilk insan çiftini taştan oyarak imal etmiştir. O, herkesin en yüksek saadeti için ölür ve dirilir, onu iyi sağlık tanrısı yapan da budur. Amansız düşmanı, gökkuşağını yaratması haricinde hastalık, ölüm ve en genel biçimde kötülük dâhisi olan Gunab'dır. Kavgaları sırasında, Tsui'Goab devamlı büyümektedir. Son kavgaları Tsui'Goab'ın Gunab'ın kulak arkasına yönelttiği korkunç bir darbeyle nihayet bulur.

Nyame ve altın banyosu

Gana'nın Ashantilerinin en önemli tanrısı Nyame, gökyüzü, güneş ve ay tanrısıdır, üç krallığın da yaratıcısıdır: Göksel, karasal,

yer altı. Bir çocuğun ruhu, doğumu öncesi, ona bir altın banyosu yaptıran Nyame'nin önüne götürülür, sonra Nyame onun kaderini yazar ve ağzına biraz hayat suyu verir. Ruh artık hayatı sırtlanmaya hazırdır.

Nzame

Gabon'un Fanglarında, Nzame, Mebegue ve Nkwa'dan oluşan üçlüye değin çok sayıda efsane mevcuttur. Bu efsaneler, bu üçü arasından Nzame'nin üç erkek çocuğunun olduğunu anlatır: Beyaz Erkek, Siyah Erkek, ve Goril. Fakat hepsi ona karşı yanlış yaptığından, Nzame oğlu Beyaz Erkekle yaşamak için Batı'ya çekilir. Goril ve ailesi cangıla sığınır. Servet ve güç ve Nzame'nin bilgisinden yoksun kalan Siyah Erkek, ailesiyle sefillik ve cehalet içerisinde yaşar, Nzame'nin favori oğlu beyaz erkek ile yaşadığı Batı toprağının düşünü sonsuza dek görerek.

Sagbata

Çiçek hastalığının ana tanrısı Sagbata'nın tapınakları boyalı küçük noktalarla kaplıydı. Hastaları iyileştirmek için kâhinler dualara başvurmuşlardı, fakat aynı zamanda da tıbbi bilgilerine. Sahip oldukları büyük prestijin tadını çıkarıyorlardı zira bir yandan kendilerine hastalığa karşı bağışıklık kazandırmak için ama aynı zamanda onu diğer kabilelerle savaş durumunda kullanmak için kuru kabukların kullanımını öğrenmişlerdi. Çiçek hastalığı bir kusur olarak nitelendiriliyordu ve ona yakalanan erkek ve kadınlar sürgün cezasına çarptırılıyorlardı.

Tano

Nyame'nin (Ashantilerin tanrısı) ikinci oğlu Tano, kendi adını taşıyan nehrin tanrısıdır. Diğer bölgenin nehirlerinin bütün tanrıları onun ailesinin bireyleridir. Çok uzun zaman önce, Tano ölümle bir şarkı yarışmasına girer. Tam bir ay boyunca avazları çıktığı kadar şarkı söylerler, fakat galip belirsizdir. Bu durumda, bir insan yaralandığında ya da hasta olduğunda onu, ona ilk ulaşan götürür: Eğer bu Tano olursa yaşayacaktır, Ölüm olursa ölecektir[38].

38 Cümlenin Fransızca orijinali şöyle: "Lorsque un homme est blesse ou malade, c'est le premier qui l'emporte: si c'est Tano, il vivra,; si c'est la Mort, il mourra" (çev.).

İLK İNSAN

Nereden Geliyoruz?

Farklı mitolojilere göre evrenin kökeni, bir ilk yumurtadır, kendi kendine-üremiş bir tanrıdır, ilk kaostan çıkmış bir varlıktır, bir yılandır... Fakat, insanın yaratılışına gelince mitlere biçim verenlerin muhayyileleri biraz daha coşkun oluyor, mitlerin hepsinin aslen, Gaugin tarafından resimli Tahiti eserinde sorulan, görünüşe bakılırsa çözümsüz olan *Nereden geliyoruz? Kimiz? Nereye gidiyoruz?* (1897) sorularına cevap vermeye yeltenmelerinde şaşırtıcı bir taraf yoktur. Kimi zaman, çok sık rastlanan bir durum olarak insan böylesi mükemmel bir dünyaya, öyle ki âdeta cennete benzeyen bir dünyaya davet edilmiş yaratılışın nihaî noktasıdır; kimi zamansa aksine, yaratılışın ilk elementidir, dünyaya şekil vermekle, ekip biçmekle ve çalışma yoluyla güzelleştirmekle mükelleftir. Böylece Benin'in Fon'unda ikiz tanrılar Mawu ve Lisa ilk gün insanlara hayat bahşederek yaratma işlerine başlar. İkincisinde yeryüzünü ikamet edilebilir kılarlar, üçüncüsünde insanlara zekâ, lisan ve duyuları bahşederler ve dördüncüsünde sadece sanat ve hayatta kalmalarını sağlayan teknikleri bahşederler.

İLK MADDE

İnsanı yapmak için, yaratıcı, doğal ilk maddeye başvurur ki bu epey sıklıkla killi toprak olur (İbrani ve Yahudilerde olduğu kadar, Sumatra ve Marquislerde de durum budur). İmal edildiği bu toprak doğal olarak insanı içerisinde

yaşadığı dünyaya bağlar, fakat o, onun epeyce kaba, epeyce maddî yönünü temsil eder öyle ki o bu durumda, arzu ettiği gibi onun mahlûkların en soylusu olma pozisyonunu göstermeyebilecektir. Dahası, ilk insan Celebelerin Torajalarında olduğu gibi taştan, Cermenlerde olduğu gibi bir tahta parçasından oyulmuş olabilir, ya da Endonezya'nın Nias adasında olduğu gibi bir ağacın tomurcuklanmasından doğabilir, ya da Perslerde olduğu gibi bir ravent bitkisinden. Yaratıcı bu kaba yaratıklara hayatı üflemekten başka bir şey yapmaz.

Fakat bu başlangıç/köken varlık büyük bir sıklıkla kusurludur ve tanrılar bazen örneğin tufan gibi bir afeti devreye sokarak onu haritadan silmek durumunda kalırlar, ya da Sümer ve Marduk'ta olduğu gibi yaratılışın ikinci döneminde işi yeniden ele alacaklar insana tanrısallıktan bir şey vermek için kile kötülüğün güçleri arasında yer tutan ikincil bir tanrının kanını karıştıracaklardır. Azteklerdeki Quetzalcoatl'a gelince, o, beşinci güneşe ait olan yeni insanı yaratabilmek için önceki yaratılışın ölülerinin kemiklerini kendi halis kanıyla sulayacaktır.

Bazı zamanlar, aksine, insanlar mükemmeldir, o kadar kusursuzlardır ki bu mükemmellik durumundan tatmin olmazlar ve bundan kurtulmak için her şeyi yaparlar, Âdem ve Hava'nın yanı sıra Yunanların altın çağ insanının durumu böyledir.

Bir ve çok

İnsan kimi zaman, Âdem gibi, tek yaratılır, fakat tanrı hatasını çabuk anlar ve ona, bağımlılığını sıkıca vurgulamak için, bu küçük düşürmenin korkunç sonuçlarını hesaba

katmadan, Âdem'in vücudundan hareketle çabucak bir eş verir. Kimi zaman da o yalnızlığa terk edilir, Massai'nin ilk insanı, sakin bir hayat süren Kintu gibi, ta ki yaratıcı tanrının kızı ona vurulana ve ona evliliğin ve babalığın saadetini ama aynı zamanda ölümün kederini keşfettirene dek. İlk varlığın çift olduğu da görülür, yani Ahura-Mazdâ tarafından yaratılan ilk varlık Yma gibi çift cinsli, ki onun insanlığı meydana getirebilmek için ikiye bölünmesi gerekecektir. Fakat çok büyük sıklıkla erkek ve kadın eş zamanlı olarak yaratılır, yani atalarımız gerek bir gerek birçok çifttir, tıpkı Mali'nin Dogonlarının *nommo*ları ve ilk çift ya da çiftleri temsil eden sayısız Afrika heykellerinin kanıtladığı gibi. İlklerin çifti gerek bir olsun gerek çok olsun, bilinen dünyayı bir bütün hâlinde iskân etmek için üreme ve çoğalma kapasiteleri bütün mitlerde sabittir. O hâlde dünyanın bütün mitoloji yazarları için geriye hastalık, yaşlanma ve ölümü açıklamaktan başka bir şey kalmıyor.

◆◆◆

OKYANUSYA

«Bizim hikâyemiz ulu ortadır. Kutsal yerlerde yazılır. Çocuklarımız bunu göz önüne alacaktır, bu kanundur».

Bill Neidjie, Gagudju klanının yerel şiiri, Avustralya,
***Hissetme hakkında hikâye*, 1989**

Okyanusya, Pasifik okyanusunda uçsuz bucaksız bir deniz bölgesini kaplamakta olup dünyanın bu bölgesinin mitleri sıklıkla çeşitli biçimler altında benzer temaları zikreder. Bu takımadaların adadan adaya sıçramalar biçimindeki yayılma şekli belli bir sayıda inanç ve tanrının ortak kökenini kavramaya imkân verir. Tanrıların ya da uygarlaştırıcı Okyanusya kahramanlarının bazı zamanlar tutarlı bir 'hikâyesi' vardır, bununla birlikte ruhlar kültü bu halkların dinî düşüncesinde üstün bir yer işgal eder. Halkın, büyücülerin aracılığıyla ruhlara yöneldiği gizli tutulmuş âyinler, etnograflar tarafından getirilmiş ya da tarif edilmiş heykeller sayesinde görünüşlerini bildiğimiz, fakat genelde nitelik ya da işlevlerini bilmediğimiz putların tasvirini çoğu kez zorlaştırır.

Okyanusya takımadalarının mitolojisi

Pasifik okyanusunun takımadalarını oluşturan farklı adaların bütün mitolojilerini burada anlatmak imkânsızdır: Polinezya, Mikronezya, Endonezya, Malenezya ve Avustralya. O hâlde adadan adaya kimi zaman değişen farklı isimler altında rastlanılan bazı mitlerle tanrıları anmakla yetineceğiz.

Dünyanın yaratılışı

Birçok Okyanusya adası ya da takımadası, dünyanın başlangıcında, yaratıcı bir tanrıyla donanmıştır. Geriye kalanlar gökyüzü ve yeryüzünden çıkan ilk yumurtadan bahsederler (Hatta Borneo'nun kuzeybatısında iki yumurta). Yaratılış mitleri arasında Nias adasının (Endonezya) yaratılış miti kökenlerin kaosunun çok geçerli olmayan bir resmini sunar. Bu, hareketsiz ve şekilsiz ilk varlığın oluşacağı bir ilk sisin yoğunlaşmasıdır ki buradan da, süreç içerisinde, ölecek olan diğer varlık çıkar. Bu ikinci varlığın kalbinden bir ağaç çıkar ve bu ağacın tomurcuklarından nihayetinde insan ve tanrılar gün yüzüne çıkar. Polinezya'nın bazı adalarında karanlık ve şekilsiz hiçlikten birbirini takiben hareket, ses, ışık, sıcaklık ve nihayetinde Gökyüzü baba (Rangi) ve Toprak ana (Papa) çıkar ki bunlar süreç içerisinde tanrılara, insanlara ve doğanın diğer unsurlarına hayat verirler.

Okyanusya halklarının hayatının ayrılmaz parçası deniz genellikle ilk tanrının üzerinden uçtuğu dünyanın kökenini simgeler. Malenezya'da Taaroa tanrısı yaratma işini tamamlarken o derece terler ki teri denizi doğurur. Diğer mitlerde deniz bir tür tufanın sonucudur: Kapalı bir kapta ya da bir kadın ya da tanrıçanın vücudunda, deniz, sonsuza kadar yayılma ve çoğalmayla tamamına erer.

Güneş ve ay kimi zaman tanrıların çocukları kimi zaman ilk insan çiftinin çocuklarıdır, fakat onlar aynı zamanda (ve burada çok sayıda mitolojideki ortak konu tekrar görülür) yukarıda zikrettiğimiz insanların kendisinden geldiği filizlenen ağacı meydana getirecek olan ikinci canlı yaratık olan şekilsiz yaratığın gözleri olabilir. Yeni İngiliz Guyası'nın güneyinin bir efsanesine göre, ay vakitsiz olarak tuhaf bir insan tarafından meydana getirildi ve gökyüzüne yükseltildi, burada ışıldamaya başladı, fakat gelişim sürecini tamamlamadığı için güneşten daha solgun olarak.

Tangaroa ve Tane

Denizin Maori tanrısı Tangaroa, yeryüzünün tanrıçası Papa'nın ve gökyüzü tanrısı Rangi'nin oğludur. Papa'nın vücudu belli bir miktarda su içeriyordu, Papa, güzel bir günde, okyanus olacak olan bu suyu boşalttı. Tangaroa böylece kardeşleri Rango, Tu, Haumia ve Tane'nin yardımıyla gökyüzünü yeryüzünden ayırma görevini üstlendi. O, bazı zamanlar aralarında sirenler ve tritonların da olduğu, denizi dolduran bütün yaratıkları doğuran devâsa bir balık formunda görünür. Bazı mitlere göre sirenler ve tritonlar görünüm değiştirebilen balıklar olmaktan ibaret olan insanları meydana getirmişlerdi. Tangaroa öyle güçlü bir nefese sahiptir ki, okyanusun med ve cezirinde kendini belli eden, günde sadece bir nefesi alma ihtiyacı duyar.

Tangaroa'yı erkek kardeşi Ormanların tanrısı Tane'nin karşısına çıkaran rekabet okyanus ve yeryüzünün birbirlerine karşıt ve düşman olduğu Maori düşüncesinin revaç bulmasını sağlar. Tane, Tangaroa'nın çocuklarını yakalamak için, insanları zıpkınla

ve olta iğneleri almakla görevlendirir, ve Tangaroa kıyıyı yerle bir edip ormanı tahrip eden deniz baskınları meydana getirerek intikam alır. Tangaroa'nın çocukları denizciler, denize atıldıkları esnada düşman topraklarına sızarlar, harekete geçmeden önce de Tangaroa'ya adak adamayı da unutmazlar. Sırtı üstüne hava yastıklarına yatmış olan Tane, annesi olan yeryüzünden ayrılmış olan gökyüzü babasını müdafaa eder. Ayrılma esnasında, Rangi ve Papa'nın çocuklarından bazıları gökyüzüne yükselir. Bunlar ölümsüz tanrılardır. Ormanların tanrısı Tane insanların koruyucusudur. Tahtadan yapılan ne varsa, evler, oyma kayıklar, avadanlıklar onun bedenidir. Dahası o gökyüzünde insanlara gerekli bütün bilgiyi içeren üç sepet getirmiştir. Üçüncü bir erkek kardeş, Tawhirimatea, fırtına ve zamanın tanrısı, ebeveynlerinin ayrılmasından rahatsızdır. Erkek kardeşleriyle savaşmak için rüzgârlardan, tornadolardan, fırtına bulutlarından ve kasırgalardan bir ordu toplar, Tane'nin ormanlarını yok eder ve Tangaroa'yı denize sığınmaya zorlar.

İşbilir Maui

Maui, Maori'lerin medenileştirici kahramanıdır, insanlığın ilk zamanlarına, dünyanın hâlâ gelişmekte olması gerektiği döneme aittir. Oldukça sempatik olan Maui kahramanlık ve cömertlikte Yunan kahramanları Prometheus ve Herakles'e beceriklilik ve kurnazlıkta ise Cermen kahramanlara benzer. Maui insanların çevresini iyileştirmeye katkıda bulunmuş ve insanlara ateşi vermek için, şiddete başvurmaksızın, kuralları çiğneyerek ya da güneşin yolculuğunu yavaşlatarak onlara çok sayıda teknik öğretmiştir. Vaktinden erken doğunca annesi Maui'nin öldüğünü

zanneder ve onu denize fırlatır, fakat o hayatta kalır, kıyıya geri döner ve yeniden, ağaçların kabuklarından kumaş dokumakla günlerini geçiren annesinin yanında yaşamaya başlar. Zavallı ağlayıp sızlamaktadır çünkü günlerin epeyce kısa olması kabuğu kurutmasına imkân vermemektedir. Kurnaz Maui, o anda, güneş gökyüzünde daha yavaş seyahat ederse ışığın yeryüzünde daha uzun süre yayılacağını aklından geçirir. Karısı Hina'nın saç örgülerini keser ve ondan ateşe dayanabilen bir kordon yapar. Sonra günün ağarmasını bekler ve güneşi bu kementle yakalar ve onu büyük annesinin sihirli tutacıyla pestilini çıkarana kadar döver. Bu dayağın sonucunda zayıflayan güneş, kabuk böylece kurumaya vakit bulabilsin diye gökyüzünde yavaşça yol alır.

Pasifik'in birçok adasında 'balık avlama' yine Maui'ye atfedilir. Maui, erkek kardeşleriyle balık avına çıktığı bir gün aniden sihirli bir olta iğnesi taktığı misinasında müthiş bir gerginlik hisseder, kardeşleri yardım etseler de tutulan şeyi dışarı çıkarma başarısını gösteremezler. Maui nihayet balığın gövdesini tutmayı ve onu denizin dışına çekmeyi başarır. Gerçekte bu devâsa balık Havaiiki adasıdır, yani, aynı zamanda Te ika (Maui'nin balığı) olarak da adlandırılan Yeni Zelanda'nın kuzey adası. Bir keresinde de, esmer bir balık dalgaların dışına çıkar, Maui yukarı sıçrar ve büyük sopa darbeleriyle onu öldürmeye kalkışır. Bu darbelerin izleri adanın sıradağlarının kökenidir.

Küçük, ama cesur Maui, yaratıklar arasında en büyük erkeklik organına sahiptir ve şu şekilde bağıran karısı Hina'yı elde edebilmek için bu konuda denizlerin devâsa yılan balığı olan Te Tuna'ya (isim erkeklik organı anlamına gelir) meydan okumaktan çekinmez: «*Ben hiçbir utanç duymaksızın en güçlü aşk sopasını*

talep eden ilk kadınım. Arzularımın tatmini peşindeyim». Maui rekabetten galip çıkar ve Hina'nın aşkını kazanır.

Ateşin Maui tarafından keşfinin hikâyesi çok sayıda varyant içerir. En tanınanlardan bir tanesinde sahnede uzakta ateş yakıp insanlar yaklaşır yaklaşmaz ateşi söndürüp havalanarak insanlarla dalga geçen şakacı kuşlar, bataklıkların küçük ördekleri Ka-Alae-Huapi'ler vardır. Maui tehdit ve hile sayesinde ördeklerin birinden iki tahta parçasının birbirine sürtülmesi yöntemiyle ateşin yapımının sırrını alır. Sonra meşalesini kafatasının tepesi o zamandan sonra kırmızı tüylerle kaplı kalacak olan kuşun tepesine sürter. Oradan döndüğünde karısına Hindistan cevizi liflerini tutuşturarak ateş yakmak için tahta parçalarını nasıl kullanılacağını öğretir.

Helas Maui, kendisi ve insanlar için ölümsüzlüğü kazanmaya çalıştığı heves dolu girişiminde başarısızlığa uğramıştır. Maui, Hine-nui-te-po'nun (karanlıklar dünyasının Büyük Kadını) yanına gider ve onu uyurken bulur. Tam bu anda onun kalbini sökmek suretiyle onu öldürmek için döl yoluna ustaca sokularak içine girme girişiminde bulunur. Bu esnada, yoldaşı olan kuşlardan, Hine-nui-te-po uyanmasın diye, gürültü yapmamalarını ister. Fakat tanrıçanın vücudu görüneceği anda yelpaze kuyruklu kuş *tiwakawaka* kahkahayı patlatır. Büyük Kadın uyanır ve Maui'yi vücudunun içerisinde öğüterek öldürür.

Avustralya mitleri

Avustralya Aborjinlerinin kültürü, bunun yanı sıra 'zamanın öncesi zaman' mitleri, yani Rüya Zamanı (İngilizcede *dreamtime*) olarak adlandırdıkları Yaratılış mitleri, belki de elli bin sene yaşında olan dünyanın en eski kültür ve mitidir.

Rüya Zamanı

Rüya (*Dreaming*) bir kabilenin inançlar bütününe atıfta bulunur. Bu aynı zamanda yaratıcı bir eylemin hikâyesi ve topluluğun bir atanın öğretilerini kabul ettiği hâldir. Rüya o hâlde insan ruhunun edinebildiği bilgelik ve bilgileri kapsayan gerçekçi bir mitolojidir. O, ataların var olan ve bugün de insanlar arasında var olmaya devam eden eserlerini devamını ettirir. Rüya sırasında Aborjinler ruhlarla iletişim kurmanın iyi ya da kötü kehanetleri deşifre etmenin mümkün olduğunu düşünürler. Bu kadim ilksel örnekler, yine, aynı topluluğun bireylerini bağlayan manevî bağlardır. Böylelikle yaratıcı Yılan'ın Rüya'sı bütün sihir gücünün ve her bilimin kaynağıdır; diğerlerinden çok büyücülere iyileştirici güçlerini bahşeden odur. *Rüya Zamanı*'nın hikâyeleri sözlü geleneğin yanı sıra kayalara kazılmış birçok resim yoluyla bize kadar ulaşmıştır.

Kutsalın duyumu

Aborjinlerin dininin en belirgin özelliği kutsalın duyumudur, özellikle de toprağın fiziksel yönüyle bitkilerle ve onu nüfuslandıran yaşayan varlıklarla ilgili olanın duyumu. Böylece Avustralya bölgesi hiçbir durumda lâdinîliği yaşamayan yer olarak ortaya çıkar, kolonizasyon döneminde yerli nüfuslara dramatik sorunlar yaşatan da budur.

Topluluklar ya da 'kesimler'in (Aborjinlerin kabilelerinin toplum hayatında ve dinî törenlerde özellikle evlilikle ilgili çok sıkı kurallara sahip bölümleri anlamına gelir), her biri evliliklere, ticarete, âyinlere elverişli belli sayıda kutsal site içeren topraklara sahiptirler. Bu sitelerin 'yaratılışı' şarkı ve dinî pratiklerle düzenli olarak anılırdı. Bu şekilde sınırlandırılmış bölgeler, bölgenin nüfusuna

göre değişken yüzölçümündeydi. Böylece kıyının 'kesimler'inin bölgeleri sıklıkla küçük boydaydı ve onları komşu kesimlerle sıklıkla münasebete sokan da buydu.

Kutsallaştırılmış yerler özellikle dağlar, kayalar, su yatakları, falezler ve su çukurlarıydı. Dünyanın Aborjin'vârî kavranışında, meydana gelen her olay yeryüzünde bir iz bırakır ve bütün doğada her şey dünyayı meydana getiren metafizik varlıkların eylemlerinden doğar. Bazı yerlerin ya da doğal oluşumların anlamı köken olarak Rüya Zamanı'na bağlanır. Avustralya'nın batı kıyısı üzerindeki, Darling Scarp dik kayalıkları da Perth bölgesinin nehir ve göllerinin kökenindeki dev bir yılanın vücudu olacaktır.

Sonsuz kanun ve dünyanın yaratılışı

Üstün bir tanrı var olmasa bile sonuçta yeryüzünde var olmuş hayat formlarının bütününü kendisine bağlayan ilk atalara değin bir kanun vardır. Aborjinler dünyayı nasılsa öyle olarak yaratmak üzere topraktan çıkan, yaratılışın ruhlarının varlığına dair hiçbir şüphe taşımazlar Fakat bu mitolojinin en kayda değer öğesi Rüya Zamanı'nın hâlen sürmesi ve yaratılışın kesintisiz genişliyor olmasıdır. Âyinler sayesinde yaratılışın bu mevcut sonsuzluğuna temas daima mümkündür. 'Rüyâlar', sonraki eylemlerin sadece tekrarları olduğu ilk eylemlerin mucitleri olan efsanevî ataların bu eylemlerinin hikâyeleridir.

Göçebe topluluklar olan Aborjinler başlıca yaratıcı olarak büyük gökkuşağı Yılan'ı yani Yurlungur'u, bu yorulmaz olan, geçtiği yerlerde kayalar, dağlar ve su yolları gibi topluluğun 'yeniden keşfettiği' ve yer değiştirdikleri zaman kutladıkları manzaranın bütün karakteristik çizgilerini bırakan yolcuyu benimserler. Kayalara

yapılmış resimler ya da el boyaması resimler önceki toplulukların aynı yerler üzerinden geçişini hatırlatır.

Yaratılmışların birlikteliği, Kuzey bölgesinin geniş Avustralya ovasına hâkim, kırmızı kumtaşından devâsa monolit[39] Uluru ya da Ayers Kayası'nın değişmez merkezi olduğu, bir ağ inşa eder. Uluru, doğal olarak, bumerangını içerisine girdiği taş çepere doğru fırlatan kırmızı kertenkele Tatji efsanesi gibi birçok efsanenin merkezidir. Tatji bumerangını geri almak için falezin tepesi üzerinde kâse şeklinde birtakım boşluklar bırakmak suretiyle yüzeyi pençeleriyle eşeler. Nihayet kazdığı mağaralardan birisinde ölür, orada hâlen onun vücudundan arta kalanlar olan büyük bloklar görülebilir.

Yaratılış Rüyaları

Yaratılışın Rüyaları arasında kanoyu icat eden 'hâmi kertenkele' Goanna'nınkini ve büyük ata Lezard'ın, avda öldürülen bir kanguruyu bölüşmeyi reddettikleri için iki oğlunu nasıl ateşe attığını anlatan Ateş ülkesinin Rüya'sını anıyoruz. Neyse ki yangın sonrası besleyici bitkilerin tomurcuklanmasını kolaylaştıran yağmur gelmişti. Arnhem'in topraklarındaki Lamaluma'nın rüyası dalgaların üzerine çıkan ve insanlara birtakım âyinleri aktarmak için insan şeklini alan balinanın hikâyesini hatırlatır. Lumaluma gitgide güçlerini kötüye kullanmaya ve kendisine ziyafet çektiği birtakım yiyecekleri, insanlara bütünüyle yasaklayarak, kutsal olarak ilân etmeye başladı. Lumaluma'nın insan eti yemek istediği gün insanlar ayaklanır ve mızrak darbeleriyle onu öldürür. Buna rağmen Lumaluma'nın öğretileri daima çok canlıdır ve Aborjinlerin merasimlerinde önemli bir rol oynar.

39 Yekpare taş (çev.).

Ruhların Babası ve Güneş-Anne Bir diğer yaratılış mitinde, yeryüzünün bütün ruhlarının uyudukları bir dönem vardı. Sadece bütün ruhların Babası uyanıktı. O, usulca Güneş-Anneyi uyandırdı. Güneş-Anne, gözlerini açtığı sırada, sıcak bir ışık hüzmesi uyuyan yeryüzüne dağıldı. "Anne, sana verecek bir işim var" dedi ona ruhların Babası: "Yeryüzüne in, ruhları uyandır, ve onlara şekil ver". Güneş-Anne böylece yeryüzünü her yönde arşınlamaya başladı ve gittiği her yerde onun adımları altında bitkiler yeşerdi. Sonra dinlenmek için hareket noktasına geri döndü. Ruhların Babası ondan diğer ruhları uyandırmak için mağaralara gitmesini istedi. Bu defa da Güneş-Anne karanlık mağaralara, dağların yamaçlarına gitti. Böylece onun güzel ışığının etkisi altında her türden böcek mağaralardan çıktılar ve onun var ettiği çiçeklerin üzerine yerleştiler. Fakat Baba ona görevinin henüz bitmediğini hatırlattı. Böylece Güneş-Anne en derin mağaranın içerisine daldı, onu kaplayan buzu eritti, böylece ırmak ve nehirleri ve bu vesileyle balıkları, yılanları, kertenkeleleri ve kurbağaları meydana getirdi. Sonra, Güneş-Anne, kuşların yanı sıra, güneşin altında muhteşem renklere sahip bir gökkuşağının içinde parıldayan bütün hayvanların ruhlarını uyandırdı. Ruhların Babası nihayet tatmin olmuştu. Bu sırada Güneş-Anne bütün yaratıkları topladı ve onlardan yeryüzünün bütün güzelliklerinin tadını çıkarmalarını ve hep birlikte barış içerisinde yaşamalarını istedi. Sonra gökyüzüne yükseldi ve Güneş oldu.

Yeryüzü mahlûkları onu gökyüzünü katettiği sırada saygıyla izleyecek batı ufkunda kaybolduğunda ise korkuya kapılacaklardır. Onun kendilerini terk ettiğine inanarak bütün gece boyunca hareketsiz kalacaklardır. O, ertesi gün doğuda tekrar göründüğünde sevinecek ve gece yok oluşuna alışkanlık kazanacaklardı.

Başlangıçta güneşin çocukları barış içerisinde yaşıyorlardı, sonra birbirlerini kıskanmaya başladılar, Güneş-Anne sıklıkla anlaşmazlıkları için arabuluculuk yapmaya geldi. O, yaratıklarına dilediklerinde dönüşme gücü verdi. Ama sonuç onu pek de tatmin etmedi. Fareler yarasalara dönüşüyorlar, dev kertenkelelere rastlanıyor, pençeli mavi dilli balıkların ortaya çıktığı görülüyordu. Bu hayvanların en acayibi 1798'deki keşfi bilim camiasını şaşkınlığa sürükleyen bir ucubedir: Ornitorenk ('kuş gagası' anlamına gelir), bir ördek gagasına, dişlere (yetişkin olduğunda düşen), pençelerle donatılmış perdeli ayaklara ve bir kunduz kuyruğuna sahip, yumurtlayıcı bir memeli hayvandır
Güneş-Anne içten içe, ruhların Babası bu hataları fark etmeden önce çarçabuk yeni varlıklar yaratmak gerektiğini düşünür. Böylece bir tanrı meydana getirir: Sabahyıldızını ve bir kraliçeyi, Ay'ı, ki bu ikisi, zaman içerisinde, yeryüzüne göndereceksleri iki çocuk yapacaklardır. Aborjin topluluğunun ataları olan bu çocuklar diğer yaratıklardan üstündü çünkü Sabahyıldızı onlara ruhundan bir parça vermişti.

Gökkuşağı Yılan Aborjinler dünyasının en yaygın Rüya'sı, birçok versiyonu olan, Waagal, Wagyl ya da Yurlungur olarak da anılan Gökkuşağı Yılan'ın Rüya'sıdır. Temelinde devâsa, düz bir saha olan ülkenin içerisinden kayıp giderken, o, hareketleri vasıtasıyla dağları, kayaları ve derin boğazları meydana getirerek çevreyi şekillendirdi. Kuvvetli bir yağmur su kaynaklarının yataklarını doldurarak yağmaya başladı. O, devâsa vücudunun her kasılmasında toprak ve kayaların yerlerini yeniden tayin ediyordu. Sonra yeryüzünün merkezinde yaşayan bütün yaratıkları yüzeyde yerleşmeye çağırdı. Kuşları, memeli hayvanları ve nihayet

insanları çağırdı ve onlardan barış içerisinde yaşamalarını ve yaratmış olduğu yeryüzüne saygı duymalarını istedi. Bu devâsa işi tamamlaması sonrası, güçten düşünce, tazelenmek için bir su çukuruna girdi ve kayboldu.

İkametini değiştirmeyi dilediği sırada da Gökkuşağı Yılan çok renkli vücudunun bütün yüksekliği boyunca ağaçların doruğunu aşarak doğruldu ve bir başka su çukuruna daldı. Kaynakların daimî müdavimi olan, o, hayat için vazgeçilmez olan suyun efendisidir. Rüya Zamanı hikâyelerinden birisi toplumun velinimeti olduğu bir gerçek olan su kaynaklarını yeniden inşa etmek için onun güneşe karşı olan savaşını zikreder.

Wawilak kız kardeşler Wawilak kız kardeşlerin hikâyesi Gökkuşağı Yılan'ınkiyle çok yakından irtibatlıdır. Onun gibi, kız kardeşler de Rüya Zamanı'nın yaratıcısıdır. İki kız kardeş ana vatanlarını terk ederler, zira 'kendi kesimler'inin bireyleriyle ensest ilişkide bulunmuşlardır.

Genç kız kardeş hamiledir ve abla, hâlihazırda, ağaç kabuğundan bir beşikte taşıdığı bir erkek bebeğin annesidir. Her ikisi *goanna*lar (kertenkele), keseli sıçanlar, kangurular ya da diğer hayvanları avlıyorlar, beslenmek için bitkileri topluyorlar bir yandan da yolda rastladıkları bütün hayvan ve bitkilere isim veriyorlardı.

Aniden genç kız kardeş ilk kasılmaları hissetti ve ikili konaklama yerlerini kurmak için Yurlungur'un yaşadığı bir su birikintisinin yanında durdu. İki kız kardeş yiyeceklerini pişirmeye başladılar, ama av hayvanı, bitkiler, kısacası topladıkları her ne varsa, bölge tamamen Yurlungur'a ait olduğundan, su birikintisine atlamak için ateş ocağından fırlıyorlardı. Abla, kız kardeşinin doğum bezlerini yıkamak için suya girdi. Fakat aybaşı kanı su birikintisine

döküldü ve kokunun cezbettiği Yılan genç kadınları fark etti, şimşekler gökyüzünü deldiği esnada, öfkeden tıslamaya başladı. Abla bunun üzerine onu cezbetmek için dans etmeye ve şarkı söylemeye başladı, fakat Yılan her ikisini de çocuklarıyla beraber yuttu. Akabinde, Yurlungur kafasını kaldırdı ve Arnhem ülkesinin diğer bölgesindeki diğer dev yılanlarıyla ne yapılması lazım geldiğine karar vermek için görüştü. Önce, kız kardeşleri yutmuş olduğunu inkâr etmeye başladı, sonunda ise itiraf etti. Böylece güneydoğu musonu esti ve Yılan bir kükreme patlattı. Ağırlığı altında çatlayan toprağa bir ırmağın yatağını kazımak suretiyle hantalca düştü. Sonra iki kız kardeş ve bebeklerini bütün olarak ağzından getirdi ve Wawilak kız kardeşlere Yolngu klanının ilk bilicileri unvanıyla birlikte bu olayı ölümsüzleştirme vazifesini vererek, kararlı bir biçimde su birikintisine geri döndü.

Anlatılan ve taklidi yapılan bu hikâye Arnhem ülkesinin büyük ergenliğe giriş âyinlerinden birisini meydana getirir. Yolngu kadınları Wawilak kız kardeşlerin rolüne bürünür, erkekler ise ergenleri 'yutan' (yani onları kadınlara girişin olmadığı korunaklı bir yere götüren) Yılan'ın yerini alır. Gençler buradan geri döndüğünde Yılan'ın onları ağzından geri getirdiği söylenir. Wawilak kız kardeşlerin Rüya'sı Avustralya mitolojisinin özelliği olan, doğal fenomenler, yerler, insanlar ile sosyal, dinsel tabular arasındaki sıkı ilişkiyi resmeder.

Büyük düzen bozucular

Yaratılış ve medeniyet

İnsanları mitler oluşturmaya iten büyük amaçlardan birisi varoluşun ya da doğanın gizemlerine mümkün olduğunca açıklamalar getirerek dünya üzerinde rahat etmektir. Buna ulaşabilmek için mesuller bulmak gerekir. Genel olarak, tanrılar asla terk edilmemesi gereken ideal düzeni temsil ederler. Kuşkusuz kendileri ilân ettikleri kaidelerden sapışlar gerçekleştirebilirler, fakat onlar özleri gereği karşı gelinemezdir. Üstelik onlar insanların karışmasını nadiren istedikleri problemlerini aralarında hallederler. İnsanların karışmasını istediklerinde, genellikle bu onlar için çok büyük bir felâket ya da yüz karası olsun diye olur. Nitekim Apollon ile Pan'ı karşı karşıya getiren müsabakanın hakemi kral Midas, satirin flütünü tanrının lirine tercih edip hiyerarşiyi tanımama talihsizliğinde bulunarak kendisini bir anda eşek kulaklı olarak bulmuştur.

Düzen bozucu tanrılar

Kaosun hâkimiyetini güç ve şiddet yoluyla dayatan Tramat, Typhon ya da Jormungand olarak adlandırılan ilklerin büyük düzen bozucularının yanı sıra tanrısal düzen kendilerine sıkıcı ya da keyfî gelen, icat ya da istihza haklarını, çok standart buldukları bir dünyada kullanmaktan geri durmayan, iki masada da oynayan yaratıcı tanrılar vardır. Çoğunlukla çok zeki olan bu anlaşılmaz tanrılar ahlâkî duygulardan yoksun olarak nitelendirilirler.

Loki, bu melez tanrıların örnek tipidir. Devler ailesinde büyümüş olan Loki muhakeme gücünün yerli yerindeliği ve tavsiye vermedeki maharetinden dolayı Odin tarafından tahta çıkarılır. Namert ve çıkarcı Loki bütün durumlardan sıyrılır ve hesap kitap yoluyla, hilelerinden Walhalla'nın tanrılarını sıklıkla faydalandırır. Provoke etme iştahı o denli kuvvetlidir ki bir şölen sırasında tanrıları hakaretlere boğmaktan çekinmez ve bu hakaret dalgasına ancak Thor'un çekicinin tehdidi altında son verir.

Dalavereci tanrı Eshu, Loki kadar maskaradır ama daha az kötü huyludur. O, bir melez varlık, insanların aptallıklarıyla dalga geçen bir *trickster*'dır (doğuştan düzenbaz). O, tanrı ve şeytanlara dahi oyunlar oynar, güçlerini azaltır ve bir anda onlar karşısında insanların hızlı, vazgeçilmez habercisi oluverir. Bir Yoruba şiirinde geçtiği gibi: «Eshu bir iyiden bir kötüyü, bir kötüden de bir iyiyi meydana getirir».

Aynı şekilde tüccar ve hırsızların tanrısı Hermes, Yunanların panteonunda ayrı bir yer işgal eder. Onun rolleri soyludan maskaraya iki tarafa salınır, zira o artık Olympos tarafından ilân edilmiş kurallara saygı duymamaktadır. Hileci ve yalancı olduğu kadar yaratıcıdır, Hermes Apollon'un öküz sürülerini çaldığında, bir anda ona değişim parası olarak vereceği liri icat eder. Etkili mesajcıdır; Zeus'un emri üzerine Kalypso'yu Ulysses'e uzun hapsi sonrası yumuşak davranmaya ikna eden odur. Eğer Olympos'un üstadı ona, Hera'nın Io'nun muhafazasını kendisine teslim ettiği, yolu tıkayan yüz gözlü gardiyan Argos'u öldürme hizmetini tevdi ettiyse onu ıskartaya çıkarma kabiliyetine bir tek o sahip olduğu içindir. Hermes onun yanına oturur ve sonu gelmez

hikâyelere başlamadan önce onu uyutmak için flüt çalar. Dev, bir bir yüz gözünü kapatır ve Hermes'e sadece onu öldürmek kalır.

Medeniyet getiren kahramanlar

İnsanlığın problemlerine yeni çözümler arayan insan daima tanrısal kanunlar karşısında tehlikeli bir karar verme sorumluluğu üstlenir. Tanrılar ve insanlar arasında, Prometheus Loki'nin tersi bir yol izler, nihayetinde ise düzen bozucu girişimleri ödüllendirilecektir. Prometheus'un davranışları hiçbir şekilde şaka, tanrıların aleyhinde eğlenme arzusu barındırmaz, gelgelelim insanların talihini iyileştirme doğrultusunda güçlü bir arzu içerir. Bunun için, Zeus'un kararlarına karışır ve onunla rekabet etmeye kalkışır, eninde sonunda bir Titan'ın oğlu olduğu hâlde. Zeus'un verdiği sert ceza sonrasında nihayet Prometheus affedilecek ve Olympos'a kabul edilecektir. Adaları 'avlayan' ve gün daha uzun sürsün diye güneşi fileyle yakalayan Maui, aynı zamanda, dünyanın düzeni için ilân edilen kuralların insanlara uygun olmadığını düşünen özgür bir varlıktır. O, onlara, böylelikle iyilikleri taşır, tıpkı Prometheus'un insanlara ölümsüzlüğü kaybettirdiği gibi Maui de bunu onlara kazandırmada başarısızlığa uğrayacak ve gözü pekliğinin cezası olarak kendisi öldürülecektir.

Martinik kreollerindeki masallarda, arkadaş Tavşan[40], doğanın kaba, düşüncesiz gücünü temsil eden arkadaş Kaplan'ın karşısında becerikli uygarlaştırıcı kahraman rolü oynar. O, aslan kralın karşısında çıkar ve çılgın danslarıyla, uyrukla-

40 Karayip ve Kreol folklorunda afacan tavşan (çev.).

rında, meleyen koyunlarda ve onların çobanlarında paniğe yol açar. Vaftiz babası Tavşan iş kanununu reddettiği zaman, gerçekte karşı çıktığı köleliktir. Bu masallar gerçekten kölelik dönemlerinde oluşturulmuştu ve sahiplere karşı çekingen bir savaşı, derin özgürlük arzusunu ifade ediyordu.

İnsanlar, zorakî düzenbozucular

İnsanların da bizatihi, tanrılar tarafından arzu edilen düzenin bozucuları rolü oynamaya sürüklendikleri oluyordu. Böylece genç lider Paris kendisini Olympos'un üç büyük tanrıçasının aralarında nöbetleşe üstlendiği, dünyanın en güzel kadınının seçimi konusunda direk olarak Eris'in provoke ettiği kavgaya karışmış olarak bulacaktı. Şayet Paris bu konuda hakem rolünü üstlenmeyi reddetmiş olsaydı ne olacaktı? Eğer hiç kimse onun yerini almak istemeseydi kuşkusuz Troia savaşı olmayacaktı. Oedipus'a gelince, o, tamamen gönülsüz olarak tanrısal kanuna karşı geldi. O, kaderin hükümlerini keşfetmek ya da anlama konusunda biçare, tanrıların iradelerine kör ve sağır, başı öne eğik, ailesine, yani Labdakos soyundan gelenlere, Thebai'de düzen ve barışı hâkim kılmayı yasaklayan diğer suçların cezası olarak, söz konusu suça atıldı.

◆◆◆

Güney Amerika

AZTEKLER

«Fakat, Xipe Totec dahi bir hata yaptı. Dünya alev alev yanan ışınların altında, uçsuz bucaksız bir alevin içerisinde yanmaya başladı, ve alev daha yükseğe tırmandı, daima daha yükseğe ve güneşin bizzat kendisi onda eridi. Bu kez, yalnızca tam zamanında havalanabilen kuşlar hayatta kalacaklardı».

***Leyanda de los soles* (*Güneşlerin efsanesi*)**

Aztek mitolojisinden bahsetmek, bir medeniyetten bahsetmektir; hiçbir zaman vârisi olmadığımız bir mitler birlikteliğinden bahsetmek demektir. Kuşkusuz aynı şey birçok başka mitoloji için de söylenebilir, fakat onlardan çoğu bize peyderpey iletildi ve Kolombiya öncesi mitler kadar radikal ve bütüncül bir biçimde dayatılmadı. Bundan böyle hiçbir zaman, modern tarihte, bu kadar gelişmiş bir medeniyet haritadan fiilî olarak çok kısa sürede silinmedi, kutsal metinleri de bu kadar güçlü bir yok etme arzusuyla ortadan kaldırılmadı.

Yaratılış mitinin art arda gelen dönemlerini doğrudan anlatan başlıca iki metin, ki onlar Aztek alçak kabartmalarında görülür, iki Aztek kodeksi üzerine inşa edilen 1530'larda yazılmış bir metin olan *l'Historia de las Mexicanos por sus pinturas* (Resimlerle

Meksikalıların Tarihi) ve 1558'de Nahuatl'da yazılmış olan *Leyenda de los Soles*'tir (Güneşler Efsanesi)

Mit ve fetih

Amerika'nın fethi çok sert ve tahrip edici oldu, Azteklerin başkenti Tenochitln'ın talan edilmesi bile tek başına işgalcilerin marifeti olan insanî ve kültürel tahribatın şiddetini sembolize eder. Hernan Cortes Meksika'da karaya ayak bastığında dört başı mamur bir dünya, sağlam uyumlu, hiyerarşik olarak yapılanmış bir toplumla -ki sosyal hiyerarşinin tepesine din adamlarından, savaşçısına, astronomide derinleşmiş bilgesine kadar herkes ulaşma imkânına sahipti- karşılaştı. Bununla birlikte piramitlerin insan kurban kanı damlarkenki görüntüsü İspanyolları dehşete düşürecek ve Azteklerin insan türüne aidiyeti konusunda onları şüpheye sürükleyecekti. İşgalciler bu şekilde Amerikalı yerlilerinin dünyasının kanlı işgalini ve zenginliklerinin yağmalanmasını meşrulaştırabileceklerdir. Seyahate katılan bazı Avrupalıların bu parıltılı medeniyete duyduğu ilgi daha çok, 'yeni dünya'nın bu toplumunun inançlarının ve kurucu mitlerinin bu acımasız âyinlerde oynadığı rolü anlamayı sağlamak için onların dinlerine olsa gerek. Şunu unutmamak gerekir ki, eğer Aztekler başından beri Cortes'e güvendiyse, bu oldum olası en önemli tanrılarını bekledikleri içindir. Amerika 'yerlileri', büyük keşiflere bağlı sayısız ve trajik yanılgılardan birisi yoluyla, Cortes'i, doğunun denizi sularına beyaz bir adam kılığında katliamlara son vermek için nihayet gelen tanrı Quetzalcoatl olarak kabul etmişlerdi.

Dünyanın yaratılışı

Aztek kozmogonisi bu halkın yaratıcı tanrıları insan kanıyla besleme görevini nasıl üstlendiğini açıklar. Bu, tanrıların kurban adaklarının hatırasıdır, ki, münhasıran kana susamış tanrıların bu tedarikini sağlamaya tahsis edilen "çiçekli savaş"[41]ın bütün kurbanlarını meşru kılar.

Mezoamerikan[42] medeniyetinin inançlarının çoğu beş güneş efsanesi üzerine kurulur, başka bir deyimle yeryüzünün yaratılışının beş etabı üzerine. Bu efsaneye göre bizimkini önceleyen dört evren vardır ve biz şimdiki hâlde beşinci güneşte yaşıyoruzdur. Bu güneşlerden her birine onunla bağdaştırılmış bir tanrı, yanı sıra da bunun sonunu getirmesi gerekecek olan felâketi gösteren öğe tekabül eder: Jaguar, rüzgâr, su, deprem.

Yaratıkların her birine hükmettikleri sırada, Quetzalcoatl'ın (tüylü yılan) temsil ettiği iyiliğin güçleriyle Tezcatlipoca (dumanlı ayna) da cisimleşmiş kötülüğün güçleri arasında savaş meydana gelir, Ahura-Mazdâ ve Pers'teki Ahriman'ınkine benzeyen sonu gelmez bir mücadeledir bu.

Başlangıçta biricik erkek ve dişi tanrılar olan Tonacatecuhli ve Tonacacihuatl ilk çifti vardı. Bu kozmik çift dört *Tezcatlipo* ya -tanrının eşanlamlısı kelime- hayat verir: Xipe Totec (derisi yüzülmüş efendimiz) olarak da adlandırılan kırmızı Tezcatlipoca doğuyla; mavi Tezcatlipoca ya da Huitzilopochi (solak sinek

41 Azteklerle Tlaxcala'nın ya da komşu vadinin bir başka sitesinin ordularını karşı karşıya getiren savaşlar için kullanılır (çev.).

42 Mezoamerika Orta Amerika'da Meksika'nın ortalarından Belize, Guatemala, El Salvador, Honduras, Nikaragua ve Kosta Rika'nın kuzeyine kadar olan, 15. ilâ 16. yüzyılda İspanyollar tarafından sömürgeleştirmeden öncesi bölgeyi ve kültür alanını ifade eder (çev.).

kuşu) güneyle; beyaz Tezcatlipoca ya da Quetzalcoal (tüylü yılan) batıyla; ve siyah Tezcatlipoca (gece ve jaguarın efendisi) kuzeyle irtibatlandırılmıştır. İyi ve kötü arasında devam eden savaş art arda gelen beş yaratılışın sebebidir.

Yaratılışın etaplarının adlandırılmasında, Nahuatl'da görülen dört sayısı Aztekler için kutsal bir sayıdır: O, merkezdeki güneş ve 4 ana yönü temsil eder. Bu sebepledir ki beş büyük etap, 4 Jaguar, 4 Rüzgâr, 4 Yağmur, 4 Su, 4 Hareket'e karşılık gelecek şekilde adlandırılır.

İlk Güneş ya da 4 Jaguar (*nahui Ocelotl*), siyah Tezcatlipoca'nın -Gece'nin ve Yeryüzü'nün Güneşi- hükümdarlığı altında deveran eder ve bu deveran 676 saat sürer. Bu sırada, Dünya meşe palamudu, yabanî üzüm ve kaba, içgüdüleriyle hareket eden, insanlarla beslenen göçebe devlerle dolar. Nihayet bir sopa darbesiyle Tezcatlipoca'yı denize yollayan Quetzalcoal çıkagelir. Bir anda Gece yeryüzüne yayılır ve Tezcatlipoca denizden kozmik Jaguara dönüşmüş olarak çıkar. Devlerin ırkını yok eder ve gökyüzünde Azteklerin Jaguar'a benzettikleri 'Büyük Ayı' takımyıldızı olur.

Quetzalcoatl böylece ikinci Güneş, ya da 4 Rüzgâr Güneşi (*nahui Ehecatl*) olur ve yaratıklar üzerinde 364 sene boyunca hüküm sürer. İnsanlara beslendikleri mısırı verir, hükümdarlığı barış içerisinde sürer, ta ki kesin bir rövanş almaya karar veren Tezcatlipoca onu bir ayak darbesiyle öldürene kadar. Quetzalcoatl'ın yok olması yeryüzünü kırıp geçiren nehirleri kurutan korkunç bir kasırgayı tetikler. Felâkette hayatta kalan ne varsa maymuna dönüşür. «*Onların evlerini, ağaçlarını, hepsini rüzgâr götürdü ve oradaki güneşin sonu da rüzgârın esintisiyle götürülmek suretiyle geldi*» (*Leyenda de los Soles*).

Dünyayı inşa eden tanrılar muhalif oğullarından kurtulmaya karar verirler ve Yağmur ve Yıldırım tanrısı Tlaloc'a üçüncü Güneş, ya da 4 Yağmur'un, 312 sene sürecek olan yönetimini emanet ederler. Quetzalcoatl bunun üzerine bütün evreni yok eden ve sakinlerini hindiye çeviren (Meksika'nın ulusal simgesi olacak olan hayvan) bir ateş yağmuru meydana getirir.
Dördüncü Güneş, 4 Su (*nahui Atl*) Chalchiuhtlicue'nin yönetimine karşılık gelir. Tezcatlipoca bir kez daha rövanşı alır ve Güneş ve yeryüzünü tarumar edecek bir tufan gönderir. Tufandan kaçan bir erkek ve bir kadın, Tata ve Nene haricinde hayatta kalanların hepsi balığa dönüşür. Fakat onlar yeryüzüne tekrar gelir gelmez yasak bir yiyeceği yiyerek Tezcatlipoca'ya itaatsizlik ederler. Kızgın tanrı kafalarını keser ve arka kısımlarına koyar. Böylece ilk iki köpek yaratılmıştır.

Dünyamız, beşinci Güneş

Bizimkisi olan beşinci Güneş'in başlangıcında her şey siyahtı, cansızdı. Gerçekten de bu kez güneşin bizzat kendisi kaybolmuştu. Teotihuacán'da toplanmış tanrılar aralarında dünyayı aydınlatmak için kimi göndereceklerini soruyorlardı. Sonunda, aralarından ikisi ortak iyi uğruna kendisini feda etmeye karar verdiler: Zenginlik ve güç tanrısı Tecuhciztecatl ve çirkin ve sivilceli bir varlık, Nanahuatzin. Bu ikisi böylece bir perhiz, ibadetler ve adaklar dönemi başlattı. Tecuhciztecatl zengin hediyeler sunarken Nanahuatzin sunağa yosun ve kendi kanına batırılmış *maguey* (agave)[43] dikenli çalılarından koymuştu. Bu esnada diğer

43 Nergisgillerden bir Amerika bitkisi (çev.).

tanrılar tayin edilen iki kurbanın gönüllü olarak çıkmasının lazım geldiği devâsa iki odun hazırlamışlardı. Ay ve Güneş'in Teotihuacán'daki günümüz piramitleri bu odun yığınlarının üzerlerine yapıldığı tepeleri hatırlatır. Zengin olan, üç kez yığına doğru atılır ve üç kez alevler karşısında geri çekilir. Yoksul Nanahuatzin bir an bile çekilmez, gözlerini kapar ve ateşe atılır. Bu örnek karşısında heyecana gelen Tecuhciztecatl son bir gayret gösterir ve nihayet o sırada zayıflamaya başlayan korların içine atılır. Böylece Teotihuacán'ın üzerindeki gökyüzünde, alevlenen ve yayılan, doğuya doğru uçsuz bucaksız bir leke meydana getiren kızıl bir parıltı görülür. «*Güneş bir yandan bir yana salınarak ufuktan doğmaya başladığında çok kızıl görünüyordu, hiçbir şey kör olmaksızın bakışlarını onun üzerinde sabitleyemiyordu. Ay onunla aynı zamanda Doğu'dan çıktı: Önce Güneş sonrasında Ay aynı düzen içerisinde bir önceki ikametgâhlarına giriyorlardı*»: Zengin Tecuhciztecatl, cesaretten yoksunluğuyla, zafer payını Nanahuatzin'e bırakarak Ay'a dönüşmüştü. Bu esnada iki yıldız rekabete girerler, zira Ay hemen hemen Güneş kadar parlaktır. Böylece iddiacılığın öfkelendirdiği tanrılardan birisi diğerinin yüzüne bir tavşan fırlattı ve yıldız solmaya başladı. Azteklerin ayın lekelerinde bir insan değil, bir tavşan görme sebebi de budur.

Fakat Güneş ve Ay gökyüzünde hareketsiz ve cansızdı ve tanrılar onlara gökyüzünde yer değiştirme imkânı vermek için onları, kendi kanlarından ibaret olan 'kıymetli su' vererek beslemek gerektiğinin farkına vardılar. «*Bu şekilde nasıl yaşayabileceğiz? Güneş kımıldamıyor. Bütün yaşamımızı hakir ölümlüler arasında mı geçireceğiz? Hepimiz öleceğiz ve ölümümüzün bu yıldızlara hayat*

vermesini sağlayacağız»: Quetzalcoatl bıçağı kurbanlara çalar ve arkadaşlarının yüreğini söker. Yıldızların gök kubbede bu sarsılması beşinci güneşe ismini verir: 4 Hâreket ya da Nahui Ollin.

İnsanların kökeni

Beşinci dünya nihâyet Ay ve Güneş tarafından aydınlatıldığında tanrılar yeni bir insanlık meydana getirirler. Quetzalcoatl, karanlık ikiz kardeşi Xolotl ile birlikte, Yer altı krallığının tanrısı Mictlantecuhtli'den önceki güneşin sonunda kaybolmuş insanların kemiklerini istemek için karanlıklar dünyasına inmekle görevlendirildi. Gece yıldızının cisimleşmesi olan Xolotl, gerçekte Quetzalcoatl'ın gecesi sırasında sabahyıldızında cisimleşmişti. Tanrı onlara kemikleri devretmeyi kabul etti, sonra sözünü geri aldı ve Quetzalcoatl sırtında kemik dolu bir torbayla kaçmak zorunda kaldı. Mictlantecuhtli, derhâl, Quetzalcoatl'in önüne içerisine düşeceği bir çukur kazdı. Quetzalcoatl'in taşıdığı kemikler farklı büyüklük ve şekillerde binlerce parçaya bölündü: Azteklere göre bu insanların görünümündeki çeşitliliğini açıklamaktadır.

Rüzgâr tanrısı Quetzalcoatl güvende olduğunu hissettiğinde insanların yeni ırkına biçim vermek için kemikleri kendi kanıyla yoğurdu; böylece insan hayatı için zorunlu olan bu takası başlattı ve tanrılar ile insanlar arasındaki bağlılığı inşa etti. Tanrı insan hayatı için zorunlu olan kendi kanını verdi ve buna karşılık olarak insanlar tanrıların hayatı için zorunlu olan kan adaklarını borçlandı. Görevi tamamlanır tamamlanmaz Quetzalcoatl bu yeni insanlığı beslemek gerektiğini fark etti. Bir mısır tanesini taşıyan bir karıncayı görüp kendisi de karıncaya dönüştü ve onu, içerisinde insanlara götüreceği birçok tohum keşfedeceği kovuğuna kadar

takip etti. Fakat Yağmur tanrısı Tlaloc bütün bu tohumları aşırarak yedek olarak sakladı. İnsanlar bundan böyle hayatta kalmaları bu ikisine bağlı olduğundan Quetzalcoatl'a ve Tlaloc'a bağış ve adaklarda bulunmak zorundaydılar.

Artık insanların beslenmesi sağlandığından Quetzalcoatl (ya da diğer versiyonlara göre Rüzgâr tanrısı Ehecatl) onlara bir haz kaynağı sağlamayı düşündü. İnsanlara dans etmeyi ve şarkı söylemeyi göstermek için sırtında Agave'nin tanrıçasını, gökyüzünde 'Büyükannesi' korkunç Tzitzimil ile birlikte yaşayan Mayahuel'i, getirdi. Yardımsever tanrı iki dallı büyük bir ağaç formu içerisinde tanrıçayla birleşecektir. Fakat Büyükanne küçük torununu bulamamaktan ötürü kızmış bir hâlde diğer Tzitzimillerden onun intikamının alınmasını istedi: İblisler gökyüzünden kutsal ağacın üzerine atıldı, ağacın bir dalı ağırlıkları altında yıkıldı. Quetzalcoatl'ı taşıyan dal el değmemiş kaldı, tanrı kırılan dalın kalıntılarını topladı ve Mayahuel'in kemiklerini gömdü. Mezarı üzerinde insanların *pulgue*[44] hasat edeceği ilk sabır otu yaprakları biter. Bir kere daha kutsal bir hayat insanlara yardıma gelmek için kurban edilmiştir.

Huitzilopochtli, Solak Sinek kuşu

Jaguarda bedene bürünen gecenin efendisi Tezcatlipoca, Quetzalcoatl'ın (tüylü Yılan, Rüzgârın efendisi) ebedî düşmanı, kötülüğün efendisidir. Kolombiya öncesi Meksika'nın birçok medeniyetinin ortak figürüdür, özellikle de Hidalgo'nun şimdiki devletinde, Meksika vadisinin kuzeyinde bulunan yarı efsanevî

44 Bir Meksika içeceği (çev.).

Tula krallığı kökenli olan Tolteklerin. Huitzilopochtli bu tanrının tamı tamına Aztek versiyonudur ve o, işgal zamanlarında doruk noktasına ulaşan kanlı kültlerde belirleyici rol oynar. Huitzilopochtli, 'Solak Sinek kuşu' (gerçekten de sol bacağında bulunan sinek kuşu tüyleri bulunmaktadır), Azteklerin büyük tanrısı, güneş ve kurak mevsimle bağdaştırılan savaş ve ölüm tanrısıdır, o, her şeyden önce kahraman bir savaşçıdır (sinek kuşu savaşta ölenlerle bağdaştırılır ve ölümleri sonrası, güneşe, deveranında eşlik ederler). Onun doğumunun hikâyesi işgalcileri dehşete düşüren kanlı âyinleri belirler.

Coatlicue, 'yılandan yapılmış bir etek giyen', Tula'ya çok yakın Coatepec dağının, 'yılanın dağı'nın eteklerinde, Huitzilopochtli'yi doğurur. Bununla birlikte bu doğumun temelinde hiçbir erkek yer almaz. Coatlicue, dağın eteklerini süpürmekle meşgul olduğu bir gün, bir kuştüyü demeti toplar, kuşağına sokuştur. Bu kuştüyü demeti tarafından döllenir ve daha sonra hep birlikte onu öldürme kararı alacak olan büyük kızı Coyolxauhqui'yi ve 400 diğer çocuğunu yani Centzon Huitznahua'ları, büyük bir hüsrana uğratarak hamile kalır. Coatlicue büyük bir korkuyla çocuklarının niyetini öğrenir. Bununla birlikte karnındaki çocuk savaşa dünden razıdır. Kardeşleri dağdan saldırı başlattığı esnada, baştan aşağı silahlı olarak çabucak doğar. *Xiuhcoatl* (turkuvaz yılan) ile silahlanmış olan, o, kız kardeşine ölümcül bir darbe vurur ve ondan geriye kalanları dağın dibine fırlatır. Sonra kardeşlerini takip eder ve onların kökünü kazır.

Kurbanların göğüslerini açmaya ve vücutlarını tapınağın merdivenlerine kadar yuvarlamaya dayalı Aztek âyininin amacı bu olayı

anmaktır. Bazı tarihçiler Huitzilopochtli'ye ithaf edilen büyük piramit olan Meksika'nın en büyük tapınağının, tanrının doğduğu Coatepec'i temsil ettiğini doğrulamışlardır. Tapınağın son kazıları bu doğrulamayı dikkat çekici bir biçimde teyit etti, çünkü büyük merdivenin ayağında, başı ve dağılmış bütün organları etrafından dağınık bir şekilde yağar biçimiyle Coyolxauhqui'yi temsil eden dev gibi bir monolit bulundu.

Huitzilopochtli'nin, kardeşleri karşısındaki zaferi Azteklerin bölgenin halklarına karşı hızlı zaferini hatırlatır ve aynı şekilde bu çok korkunç tanrıya saygı babında verilmiş sayısız insan kurbanını da meşrulaştırmaya yarar. Azteklerin başkenti Tenochtitlán'ın kuruluşunun hikâyesi sıkı sıkıya Huitzilopochtli'ye bağlıdır, ki o, kuzeyden inen göçebe kabileye şu şekilde hitap etmiştir: «*Sizi oraya, gitmeniz gereken yere götüreceğim, size beyaz bir kartal gibi görüneceğim; ve gittiğiniz yerde, şarkı söyleyeceksiniz, ancak üzerinde beni görebileceğiniz yere gideceksiniz başka bir yere değil, ve kalmanız için uygun bulduğum yere geldiğinizde gökyüzünden ineceğim ve beni yerde göreceksiniz. Tapınağımı, ot yatağımı tekrar hareket etmeye ve uçmaya hazır bir hâlde, dinlenmek için gelecek olduğum bu yere yapacaksınız*».

Kabile, Anahuac vadisinde, 18 Temmuz 1325'in sabahında, Ixtaccihuatl ve Popocatepetl volkanlarının eteğinde durduğu zaman, önde yürüyen adamlar bir *nopal*ın (kaktüs) üzerinde konmuş bir kartalı, kâh onun meyvelerini kâh bir yılanı yerken göreceklerdi. Tanrının vaadi gerçekleşmişti ve bugün bile kaktüs üzerinde kartal imajı Meksika -bir zamanların Tenochtitlán'ının- ordularında görülür.

İnsan kurbanlar

İspanyolları allak bullak eden insan kurbanların mucidi Azteker değildir. Arkeolojik kazılar bunun MÖ 5000'den itibaren Orta Amerika'da var olduğunu gösterirler. Onların öncesindeki medeniyet olan Tolteques'ler medeniyeti ve İspanyollar öncesi toplulukların çoğu hâlihazırda bunu uyguluyorlardı.

Tanrılar insanlardan sorumlu olduğu gibi insanlar da tanrılardan sorumluydular. Huitzilopochtli'de beden bulan güneş, temsil ettiği güçlerini, her sabah tekrar doğabilmek için, gece örtmek zorundadır. İnsanın köklerine bağlı dizginlenemez bir mantık gereği, 'kıymetli su', insan kanı, tanrılara güçlerini yeniden vermeye muktedir tek adaktır.

Meksika arkeoloji müzesinde korunan, Aztek takvimi olan 'Güneş taşı'nın üzerinde, Huitzilopochtli'nin görünümlerinden birisi olan Tonatiuh'un ortasında kurban bıçağı formunda sarkmış bir dil görünür. Tanrı, Meksikalıların döneminden önce gelen dört güneşi temsil eden dört taş oymasıyla kuşatılmıştır. Aztekler beşinci Güneş'in düzenli olarak insan kalpleriyle beslenmesiyle ilgilenmek durumundaydılar: Savaş, o hâlde, kozmik düzene ait bir zorunluluk olarak idrak edilir.

İspanyol fethinin hemen öncesi Huitzilopochtli kültü en önemli kült oldu ve insan adaklar fazlalaştı. Tenochtitlán'da tapınağın yenilenmesi sonrasında kaynaklara göre 80.000 tutsaktan 20.000'i -rakam hâlâ tartışmalı- kurban edilmiş olsa gerek.

İspanyollara tarifi imkânsız bir barbarlık olarak görünen şey, o hâlde, ruhlarda ve Azteklerin geleneklerinde -ki dilleri ***nahuatl*** kendi kendine zarar vermeye ve her türden kanlı uygulamalara tahsis

edilen akıl almaz sayıda kelimeyi gözler önüne serer- hâlihazırda lâyıkıyla kaydedilmişti. Böylece aynı tipteki birçok âyin arasından, *huitztlatia* tanrılara elde edilmiş kanı sunmak için *maguey* dikenleriyle övünme eylemini, *nehuitmanaliztli* ise onun kanıyla kaplanmış agave dikenlerini sunmayı içeren bir biçimi ifade eder. Kariyerini eski Meksika'nın araştırılmasına adayan Fransız etnolog Jacques Soustelle (1912-1990), ki ismi Cezayir savaşıyla bağdaştırılmış ve öyle kalmıştır, Aztek insan kurbanı âyinini "kendisi vasıtasıyla, ölümden hayatın yapıldığı dönüşüm" olarak tanımlar.

Kurban etmenin vuku bulması ne kadar korkunç gözükse de, Güneş ve Ay'a hayat verecek olan kalbi çıkarmak için bizzat tanrıların göğsünü açan Quetzalcoátl'ın hareketini yeniden ele alır sadece: «*Din adamları tutsağı taşın üzerine koyuyorlardı, göğsünü açıyorlardı; bu şekilde kalbi kesiyorlardı, kalbin bağlantılarını koparıyorlardı [...]*»; sonra o, tanrıya tutsağın kanlı ve hâlâ atan kalbini sunuyor ve onu kutsal bir vazoya koyuyordu.

Kurban etme akabindeki kelle uçurma, ölüm cezasına çarptırılanların kafataslarının üzerine istiflendiği tahta yapılar olan ünlü *tzompantli*lerin (kafatası duvarı) varlığıyla doğrulanır. Yamyamlık bazı zamanlar yüksek mevki sahibi kişiler tarafından uygulanıyordu. Bu tanrısallıkla bir çeşit iletişim olarak yorumlanabilirdi, Bernardio Sahagún'ün -yazımına 1547 yılında giriştiği *Hiśtoria General de las cosas de la Nueva Eśpaña*'nın yazarı- belirttiği gibi: «Onlardan her birisi vücudun küçük bir parçasını yiyorlardı ve bunun Huitzilopochtli'nin yüreği olduğu söyleniyordu». İspanyolların insan kurban etmeyle ilgili vardığı görüş ne olursa olsun Aztekler bunu kozmosun devamına ilişkin kutsal bir eylem olarak görüyorlardı.

Razı olunan ölüm

Kamikazeler, şehitler, *mamaltin* ve çılgınlar

Her ne kadar, işgalciler Azteklerin insan kurban etmelerinde barbarlık ve zalimlikten başka bir şey görmedilerse de, yine de öldürme zorunluluğuyla -Aztek din adamları için- kurbanlarının 'ölüm arzusu'nun bağdaştığını lâyıkıyla göz önünde bulundurmak gerekir. İnsanlar ve tanrılar arasındaki sabit yardımlaşma ilkesini kurmuş olan Mezoamerikan medeniyete özgü kozmogonik verilerle beslenmiş bu ölüm arzusu hem toplumun iyiliği için fedakârlıktan hem de şanlı bir öte dünya ümidinden ileri gelir. Kurban olmak, savaşçıya ötede itibarlı bir gelecek sunar, onu savaş alanında ya da kurban sunağı üzerinde ölümle kucaklaşmaya götüren de budur. Azteklerde *mamaltin*ler (ölüm cezasına çarptırılmış tutsaklar) kendilerini son derece faydalı ve gerekli bir göreve yatırım yapmış olarak hisseder. Buna karşılık, burada, korkunç bir şantajı, tanrılardan insanlara çıkarılmış faizi yüksek bir borcu görmekten kendini alıkoymak mümkün değildir. Tanrılar tatmin olsunlar diye, insanların ölmesi gerekiyordur. Ölüm ölümü doğurur ve musibetin korkusu -Güneş'in deveranının kesilmesi- Azteklerin ve İnkaların, İspanyolların işgal sırasında faydalandığı, uysallığını ve itaatkârlığını tayin eder.

Bazı toplumlarda bu kurban etme kavramı doğrulanan bir inanca bağlanır. Müslümanlar için olduğu gibi

Hristiyanlar için de, şehitlik, tek başına, sonsuzluğa nispeten hor görülebilir olan dünyevî hayatın tanrıya kurban edilmesi, cennete doğrudan bir girişi temin eder.

Diğerleri için, o coşkun bir milliyetçiliği ifade eder: Japonya'da İkinci Dünya Savaşı esnasında kamikazeler (*kami-kaze*, kelimesi kelimesine: 'kutsal rüzgâr') uçaklarıyla Batılı hedeflere atılıyorlardı, tıpkı son dönemde İslamcı fundamentalistlerin yapacağı gibi.

Kuzey Avrupa mitolojisinde savaşçılar, savaşta ölmeyi inançlarını korumak için değil, Walhalla'yı (Viking cenneti) kazanmak ve kaderin tamamlanmasını sağlamak için arzu ediyorlardı: Ragnarok, bu dünyanın sonunu ve bir diğerinin başlangıcını belirtecek büyük savaş.

Mızraklarla donanmış savaşçı bakireler olan Walkyrieler[45] savaş alanını ateşli aygırlarının üzerinde turluyor ve savaşın yiğit ölülerini Walhalla'ya götürmek üzere terkilerine alıyorlardı. Walkyrie tarafından seçilmiş olmak en üstün onur, her savaşçının arzuladığı idealdir, ve kişisel tamama ermişlik hissinin gücüyledir ki yiğit *einherjars*'lar ('yalnız savaşanlar') Walkyrie'nin can çekişen vücutlarına eğilmiş silüetinin farkına varır.

Şanlı ölüme hazırlanmak

Ölmek belki başlı başına bir hedeftir, fakat yine de ölümü karşılamaya gitmek savaşçıların en yiğitleri için bile zor bir sınavdır. O hâlde kaçınılmaz anda geri çekilmemek

45 Walkyrie- (İskandinav mitolojisinde) savaş tanrıçası (çev.).

için buna hazırlanmak, kendini Stoacı ahlâka kaptırmak ya da alkole koyvermek gerekir.

Azteklerde kurban edilme için hazır olan tutsak genellikle ona yüklenecek rol için sevinir. Bununla birlikte din adamları her türlü isyan hareketinden korunmaya özen gösterir, hiçbir şey merasimin akışını kesintiye uğratmamalıdır. Bunun için kurban edilmesi gerekecek olan 'hazırlanır': Günler boyunca uykudan mahrum kalan tutsak perhize girmek ve yakasını bırakmayan bir müziğin sesi eşliğinde durmaksızın dans ederken bir yandan da uyuşturucu çekmek zorundadır.

Kurbanı itirazsız kurban olmaya gideceği bir şaşkınlık hâli içerisine sokmaktır söz konusu olan. Vahşi Aztek top oyunu (takımlar savaş esirlerinden oluşturulur, kaybeden ekibi bekleyen şey ise ölümdür, burada Roma'daki gladyatörlerin dövüşlerini hatırlamadan olmaz) yeri geldiğinde aynı işlevleri yerine getiriyordu.

Viking savaşçıları, *berzeks* adı verilen sert bir savaşçılar topluluğundan yararlanıyorlardı. Odin'e tapan berzeksler, en ufak ölüm korkusu olmaksızın savaşa atılıyorlardı. Onlar kontrol edilemez bir öfkeyle, çığlıklar atarak ve kalkanlarına vurarak düşmana dehşet salıyorlardı. Ulaştıkları öldürücü trans hâli onları ağaç ve kayalara saldırmaya itiyordu, ve dahası birbirlerini öldürme girişimine. Onları vahşi yaratıklara benzeten bu savaşçı çılgınlığı öyle görünüyor ki halüsinasyona sebep olan mantarların tüketimi ya da yüksek oranda alkol desteğiyle gerçekleşiyordu.

Umut

Kurban olmanın ucunda, her durumda, ölümlü halk tabakasınınkinden farklı harikulâde bir öte dünya ümidi vardır.

Azteklerin cenneti birçok alt bölüm içerir, hangisine erişileceği nasıl yaşandığına bağlı olduğu gibi nasıl ölündüğüne de bağlıdır. En gıpta edilir cennet Güneş tanrısının ve savaş tanrısı Huitzilopochtli'nin (solak sinek kuşu) cennetidir.

Doğu cenneti hak olarak, tanrıya ufuktan zirveye doğru gökyüzündeki seyahatinde eşlik eden savaşta ölmüş savaşçılara ya da kurban edilmiş tutsaklara ayrılmıştır. Bu cennetteki ikamet dört sene sürecektir ve ölünün ruhu nihayetinde yeryüzüne bir sinek kuşunun kılığında tekrar gelecektir.

Walhalla'da savaşçılar sonsuz bir mutlulukla tanışırlar. Gün bütünüyle askerî eğitime tahsis edilir. Savaşçılar birbirlerini öldürdüklerinde derhâl dirilirler ve yeniden dövüşe tutuşurlar. Odin, savaşçılarını büyük şölenler için bir araya getirir, gün içinde alınan yaralar bu esnada kendiliğinden iyileşir. Walkyries'lerin hizmet ettiği yiğit savaşçılar yaban domuzuyla beslenir ve tanrıların içeceği olan bal şerbetinden içerler. Hepsi Ragnarok'u bekler ve Odin'in sarayının 540 kapısından birinden, buz devlerine, Loki ve diğer canavarlara karşı final savaşına atılmak üzere çıkmaya hazır bulunurlar.

Kuzey Avrupalı savaşçıların cenneti, tıpkı Azteklerinki gibi, gerçekte pek de cazip değildir. Onlarda olduğu gibi bunlar için de yazgıyı tamamlamak dünyanın devamlılığını sağlamak ya da onun gelişimine iştirak etmek -tanrıların yazgısıyla insanların yazgısı kopmaz bir bütün olduğundan- söz konusudur. Tanrıların güçsüzlüğü insanlarınkiyle eşdeğerdir ve sadece hayatını kurban etme insanı kaderinin efendisi yapar.

◆◆◆

MAYALAR

«Bu, eylem zamanında oldu, Tepeu ve Gucumatz karanlıkta birbirlerine yaklaşacaklar ve konuşacaklar. Konuşacaklar, tartışacaklar, düşünüp taşınacaklardı: Sözleri, düşünceleri ahenk içerisindeydi».

Popol Vuh

İspanyollar Yucaátan'da karaya çıktıklarında Maya medeniyeti uzun bir zamandan beri hâlihazırda tükenmeye yüz tutmuştu. Olmeklerin mirasçıları Meksika'nın büyük medeniyetlerinin en eskisi Mayalar altın çağlarını MS 300 ve 900 yılları arasında yaşamışlardı. Aztek İmparatorluğu'nun aksine, Mayalar merkezileşmiş politik güce sahip değillerdi ve inançları bir bölgeden diğerine değişiyordu. X. yüzyıla doğru, Toltekler iktidarı aldılar ve tanrılarının birçoğunu bölgeye soktular. Maya mitolojisi o hâlde Azteklerinkiyle çok benzerlik taşır; onlar gibi, Mayalar da bir tufan tarafından yok edilecek olan birbiri ardı sıra gelen dünyaların varlığına inanıyorlardı.

Bize kadar ulaşan üç Maya el yazması mitolojiden pek fazla bahis açmaz, bu alandaki temel bilgi kaynakları Maya dilinde fakat Latin alfabesiyle XVI. yüzyılda yerliler tarafından yazılmış Chilam

Balam kitapları *Popol Vuh* (aşağıda bakınız), ve tapınaklardaki alçak kabartmalardır.

Kompleks bir tapınak

Maya iktidarı coğrafi olarak bağımsız şehirlere göre dağıldığı için epeyce karmaşık olan Maya tapınağı, dört dev tanrı tarafından yüklenilen otuz seviyeden oluşan katlara ayrılan göksel bir dünya ve her birisi kendi özel tanrısına sahip olan ve en alt seviyede aynı zamanda Yum Cmih (ölümün efendisi) olarak da adlandırılan Cizin (gaz toplatan) tarafından işgal edilen dokuz seviyeli bir yer altı olarak bölümlenir. Bu fazla albenisi olmayan cehennemde şeytanların devamlı işkencelerine tâbi tutulan ölüler soğuk, açlık yorgunluk ve sıkıntıyla tanışır.

Mayaların başlıca tanrısı, Aztek Tonatehcuhtli'nin muadili olan yaratıcı bir tanrı, dört Bacab'ın babası, fakat aynı zamanda yazının mucidi ve bilginin tanrısı olan Itzama'ydı (kertenkelenin evi). Genellikle çıkıntılı burunlu yaşlı bir adam kılığında tasvir edilirdi. Hem korku verici hem hayırsever olan karısı IxChel (gökkuşağı tanrıçası), Hekimlik tanrıçasıydı ve doğum esnasında kadınların koruyucusuydu. Maya yağmur tanrısı olan, günümüz Mayalarının daima dua ettiği Chac, tıpkı Azteklerin Ttaloc'u gibi klasik dönem Mayaların en saygı duyulan tanrılarından birisiydi. Aynı şekilde beslenmeyle ilgili diğer çok önemli tanrı, Ah Mun, mısır hasadını korurdu. Güneş tanrısı Kinich Ahau geleneksel biçimde bir jaguar olarak tasvir edilirdi, zira onun gece boyunca Yer altı dünyasını bütün eski Meksika'da saygı gösterilen bu hayvanın kılığında dolaştığı kabul edilirdi. Nihayet, Mayaların büyük tanrılarından birisi yine Meksika mitolojisinde merkezî bir yer

kaplardı: Yucátan Mayalarında Kukulkan, denize uzak yerlerdeki Mayalarda Gucumatz olarak adlandırılan Quetzalcoatl.

"Uzun hesap"

Maya din adamlarının aklı fikri devamlı bir surette astronomideydi, onların bu alandaki bilgileri bugün dahi şaşırtmaktadır. Onlar yıldızlara özellikle de Venüs ve Samanyoluna dayalı zaman hesabının birçok şeklini detaylı olarak açıklamışlardır; böylece zamanın nihayetsiz periyodlarını hesaplamaya imkân veren 'uzun hesap' sayesinde, Maya astronomları dünyanın yaratılış zamanını keşfetmişler (MÖ 13 Ağustos 3013) ve sonunu öngörmüşlerdir. Aztekler gibi Mayalar da, tarihleri uzun hesap tarafından belirlenmiş, art arda gelen ve bir tufan tarafından birbiri ardına ortadan kaldırılan beş yaratma olduğuna inanıyorlardı. Beşinci Güneş'in sonunun yazgısal tarihi olan 21 Aralık 2012, amatör gizemcilerin aralarında bu konuyla ilgili çok miktarda yazıp çizmesi, kıyamet tarikatlarının söylemlerinin beslenmesi için yeterince yakın.

Âyin ve kurban etmeler

Maya mitolojisi Azteklerde olduğu gibi kanlı kurban etme mecburiyeti düşüncesiyle içli dışlıydı. İnsan kurban etme gibi kendine zarar vermeler, insanların yaşamsal enerjisinin bundan mahrum olan tanrılara aktarılmasına tahsis edilmiş ritüeller sınıfındaydı. Kralların kendileri bizzat penis çizme uygulaması yapıyorlardı, onların karıları da dikenli çalı kaplı bir kordonla dillerini törpülüyorlardı. Kanı toplamaya yarayan kâğıt daha sonra yakılıyor ve ondan yükselen duman göksel dünya ile doğrudan bir iletişim kuruyordu. İnsan kurban etmenin mağdurları tutsak ya da

kölelerdi, fakat din adamlarının tercihleri çocuklara kadar uzanıyordu, özellikle yetimlere ve evlilik dışı doğmuş çocuklara.

Popol Vuh

«İşte her şeyin askıda, durgun, sessiz olduğu zamanın hikâyesi; her şey hareketsizdi ve gökyüzü boştu. Bu ilk söz, ilk hikâye; ne insan vardı, ne hayvan ne kuş ne balık ne kerevit ne ağaç ne taş ne mağara ne akarsu yatağı ne çalılık ne orman sadece gökyüzü vardı; hiçbir yerde, görünürde toprak yoktu, bütün deniz gökyüzünde derin derin kendisine bakıyordu; hiçbir cisim var olmamıştı; gökyüzünde hiçbir şeye sınır çekilmemişti, hiçbir şey kımıldamıyordu, her şey sadece içine çekişten ibaretti, her şey sadece durağanlıktı; gökyüzü tamama erdirildiğinde hiçbir şey ortaya çıkmadı, yalnızca hareketsiz deniz ve yukarıda yayılan gökyüzü vardı».

Maya mitleri üzerine bugün elimizde olan, İspanyollar tarafından Maya el yazmalarının sistematik yok edilişinden mucizevi bir şekilde yakasını kurtarmış en önemli belge, *Popol Vuh* ('Zamanın kitabı,' 'Olup bitenlerin kitabı' ya da Quiche dilinde 'Nasihat kitabı') böyle başlar.

Haberdar olduğumuz *Popol Vuh* versiyonu İspanyol işgalinden otuz sene sonra yazıldı. Yazarı muhtemelen sözel ve resimsel bir hikâyeyi yazı yoluyla miras bırakma arzusunda olan bir Maya din adamıdır. Popol Vuh, Maya dilinde ama Latince harflerle kaleme alınmıştır. El yazması, Chichicaśtenango bölgesinin Quiches yerlilerinden onu elde etmeyi başaran Francisco Ximenez baba tarafından, XVIII. yüzyılın başında keşfedildi. Hikâyenin başlangıcı ise MÖ 2000 yılına kadar uzanıyor olabilir.

İlk bölüm dünyanın oluşumunu -ki İncil'dekini hatırlatır- anlatır. İlklerin doğuşunda, tanrılar onlara tapacak insanlarla dolu bir dünya yaratmaya karar verirler. İlk başta yeryüzünü, dağları, bitki örtüsünü ve hayvan türlerini yarattılar. «*Onlar yaratmayı bitirdikten sonra onlara şöyle söyleyeceklerdi: 'Konuşun, bağırın, cıvıldayın; herkes türüne, çeşidine göre lisanını duyursun [...] İsimlerimizi anın, bize şükredin, biz ki, babanız, ananız [...]*». Sonra ilk insanları kilden yarattılar. Fakat aciz, zayıf bu insanlar hayatta kalma ve çoğalma kabiliyetine sahip değillerdi. Bu ilk deneme başarısızlığa uğradığında tahtadan yeni bir insanlık inşa ettiler; fakat tahtadan bu insanlar çok geçmeden kibirli ve tembel olup çıkacaklar ve sonunda da kuruyacaklardır. Tanrılar böylece onlara bir reçine tufanı gönderecek ve hepsi onda boğulacaktır ve dünya da bir canavarlar grubu tarafından işgal edilecektir. *Popol Vuh*'un ikinci bölümü kahraman ikizler Ixbalanque ve Hunahpu'nun, Xibalba krallığının canavarlarına karşı mücadelesine ayrılır. Bir kadavranın salyası yoluyla mucizevî bir şekilde gebe kalan yeni yetme bir bakireden doğan ikizler birçok denemeden sonra Maya top oyununda Yer altı tanrılarını yenerler ve karanlıklar krallığı Xibalba'yı muzaffer olarak geçerler ki bu sırada Yer altı dünyasının art arda gelen 'konutlar'ını, yani volkan camı Lameslerinin konutunu, Soğuk'un konutunu, Jaguarların konutunu ve Ateş'in konutunu katederler. Fakat şeytanlar hilelerine daha yeni başlamıştır. Bunlar, vampir Camatotz'a Hunahpu'nun başını kestirtmeyi başarırlar ve Ixbalanque'i yeni bir top oyununda kardeşinin başını top olarak kullanmak suretiyle yenerler. Fakat Hunahpu tekrar hayata döner ve ikizler karanlık güçlere karşı kesin bir zafer kazanırlar.

Kahraman ikizlerin zaferine rağmen insan mahlûku hâlâ ortaya çıkmamıştır: «*O hâlde, Yaratıcılar, Şekil Vericiler, Meydana Getiriciler bir kez daha eserde kendilerini seyredeceklerdi: "Bizi besleyip bakacak, bizi gıdalandıracak olanı yaratalım! Şimdi, bizi destekleyecek ve bizi besleyecek itaatkâr, saygılı varlıklar yaratmaya başlayalım, diyeceklerdi*». Gucumatz (Maya Quetzalcoatl'ı) bu işe girişmek için "gökyüzünün kalbi" ile birleşir. "Gökyüzünün kalbi" *Popoh Vuh*'ta bir üçleme çeşidi olarak geçer; üçleme, Caculha-Huracan (kasırgayı haber veren şimşek) Chipi-Caculha (şimşeğin parıltısı) ve Raxa-Caculha'dan (yaralayan parıltı) ibarettir. Onlar bir tilki bir kır kurdu bir kargadan mısır başakları getirmelerini ister. İlk dört insan bu başakların ununundan meydana getirileceklerdir. Nihayet adına yaraşır bir insanlık ortaya çıkmıştır. Fakat Gucumatz ve gökyüzünün kalbi tedirgindir: Bu son derece zeki ve keskin görüşlü insanların tanrıların eşiti olma tehlikesini göze almış oluyorlardı. İnsanlar, böylece onları, sadece onlara yakın olanı görmekle, kendilerini çoğalmaları ve ölmeleri için dünyaya getirmekle suçluyorlardı. En sonunda, onlara bütün bilgilerini unutturacak dört kadın verirler. Quiches Mayalarının ırkı bu ilk dört çiftten meydana gelir.

İNKALAR

«Güneş babamızın ifşa etmesiyle uzun zamandır biliyoruz ki on iki kralla çocukları, hüküm süreceği zaman yeni ve tanınmamış insanlar bu bölgelere gelecek, onları ele geçirecek ve bütün krallıklarımızı ve elbette diğerlerini de otoritelerine boyun eğdireceklerdir [...] Onlara hizmet etmenizi ve size her bakımdan üstün olacak insanlara edildiği şekilde itaat etmenizi emrediyorum; zira onların inancı bizimkinden daha iyi olacak, orduları ise güçlü ve yenilmez».

İnka Huayna Capac'ın kehaneti, Garcilaso de la Vega,
İnkaların Peru'su üzerine eşsiz yorumlar

Güneş kültü, kendilerine Güneş'in -Quechua dilinde Inti- oğlu diyen İnkaların mitolojisinin merkezidir. Saygın bir kökeni olan bu inanç, onları, kendilerini dünyaya hükmetmeye adamış üstün nitelikli bir halk olarak kabul etmeye kadar götürür. XI. yüzyıldan itibaren İnka Pachacuti (dünyanın düzelticisi) hükümdarlığı altında XV. yüzyılda en yüksek hâline ulaşacak politik bir yayılma başlar. Kökeninde Andlar bölgesinde yaşayan gruplar olan İnkaların kabilesi kendisini komşularına gitgide, zorla, onların gelenek ve inançlarını, özellikle de ölüler kültünü ve *huaca* ya

da kutsal yerler kültünü tamamıyla silip süpürerek kabul ettirir. Yüksek dağlar ülkesi, And sıradağları, donmuş platolar ve engebeli yataklı ırmaklar bu doğal kentlerin kutsal yorumuna elverişliydi ve İnkalar Güneş kültünü bütünüyle dayatarak, ritüellerine, eski büyük yerel yaratıcı tanrılarla -kıyıda Pachamac ve Peru'nun yüksek yerlerinde Viracocha- aynı sıfatla bu kutsal bölgeleri alacaklardı. Vega'nın Garciloso'suna göre bir fetihçinin ve bir İnka prensesinin oğlu olan Viracocha İnkaların hakiki tanrısı olacaktı, güneş kültü ise bu temeli hatırlatarak sadece imparatorluğun zaferini yayan ve yerleştiren bir dış görünüş olacaktı.

Güneşin oğlu İnkalar güçlerini devâsa 'dört bir yan imparatorluğu'nun ortak dili quechua yoluyla dayatıyorlardı. Diğer eski dinî uygulamalar arasında bütün imparatorlukta yeniden ele alınmış ve canlandırılmış olan ve İnka dinindeki uzay (yeryüzü-gökyüzü) ve zaman (ölü-canlı) arasındaki ilişkinin dayanaklarından birisi olacak olan ölüler kültü bulunuyordu.

Kolombiya öncesi diğer Amerika medeniyetlerinin birçoğu gibi İnkalar da bir dehşet hissi içerisinde, dünyanın herhangi bir zamanda yıkılabilir olduğu düşüncesi içerisinde yaşıyorlardı. XV. yüzyılın başından itibaren İnkaların din adamları dünyanın olması yakın sonunu ön görmüşlerdi. Bu kozmogonik kadercilik muhtemelen bir İspanyol maceracılar güruhu tarafından bu kadar kolayca işgal edilmiş engin bir imparatorluğun bu acımasızca sona erişinde ihmal edilemez bir rol oynamıştı.

Din adamlarının kehanetleri Pizarro'nun gelişiyle gerçekleşmiş oluyordu. 1531'deki ilk ortaya çıkışından bir sene sonrasında o Peru'ya yeniden geldiğinde imparatorluk bir seneden az bir zaman zarfında yıkıldı. İspanyolların dönüşü bir gözdağı olarak

idrak edilemiyordu, zira İnkalar, barışı ve savaşlardan yüz sene sonra imparatorluğun refahını yeniden sağlayacak tanrı Viracocha'nın dönüşünü bekliyorlardı.

Dünyanın yaratılışı

İnkaların evreni üç dünyaya ayrılır: Üst dünya Hanan Pacha, buradan aşağıya kadar olan dünya Kay Pacha ve Yer altı dünyası Uku Pacha. *Pacha*, tamı tamına bu üç dünya arasındaki bağı sürdürme zorunluluğuna dayanan İnka mitolojisinde, biri diğerinden ayrılmaz elemanlar olan hem zaman hem de yerdir.

Viracocha Evrenin düzenleyicisi

Azteklerdeki gibi İnkaların mitolojisi de birbirini izleyen birçok yaratılışı tasarlar. Dünyanın başlangıcında Andların yaratıcı tanrısı Viracocha bir gün Titicaca gölünde su yüzüne çıkar. Gölün ortasını işgal eden ada üzerinde ayakta durur ve art arda güneşi, yani İnti'yi, yıldızları ve ayı ortaya çıkarır. Sonra bir kil topağı alıp onu yoğurur ve ilk insanlara biçim verir. Yaratılan dört çifte bir dil, bir yaşam tarzı, ekmek için tohumlar ve riayet edecekleri âdetler verir. Ondan sonra, ortaya çıkan bu insanlığa hayat üfler ve insanlara arzın altına girmelerini ve onun kutsal olarak belirlenen çeşitli yerlerinden çıkmalarını emreder: Mağaralar, ırmaklar, göller, tepeler. İnsanların ortaya çıktığı bu yerler *pacarina* olarak adlandırılır ve yeni kabileler her birini bir *huaca* ile süslerler. Quechua lisanında *huaca* terimi aynı zamanda hem karasal bir yer (dağ, ağaç, ırmak) hem de birtakım yıldızlarla ilişkilendirilmiş bir hayvan ile temsil edilen bir ata anlamına gelir. Böylece her kabile, *huaca*sı aracılığıyla gökyüzüne bağlanmış olur ve And halklarının coğrafyası gökyüzünün haritasının bir hatırlatıcısı olmuş olur. Ölecek olan

her ata, kökeni olan yıldıza yeniden dönecektir. Yeryüzü ve gökyüzü evrenlerine ortak bu düzenleme dünyanın tek biçimliliğini, tarımsal işlerin düzenliliğini ve aynı kökene aidiyetini açıklıyordu. İnsanların ödevleri gökyüzünde okunur ve ışınlar, gökkuşakları ve samanyolundan oluşan köprüler, tanrılar dünyası ile ölülerin ve yaşayanların ruhları arasında geçit görevi görür.

And mitolojisinde üç dünyanın her birisi egemen bir tanrının koruması altına yerleştirilir. Pacha Mama, mekân-zaman anamız, gökyüzüne hükmeder ve orada yaşar. Hasatlara göz kulak olan küçük bir kız olarak tasvir edilir. Pochacamac'ın karısı, ki yaratıcı değil, 'dünyanın hareketlendiricisi'dir, yine Andlarda bir kültün nesnesidir, buradaki nüfus ona koka yaprağı ve 'chicha' birası bağışında bulunur ve ekin ve hasat zamanında ona dualar eder. Üstün dünyaya, dünyanın yaratıcısı ve düzenleyicisi Viracocha hükmeder, ki Viracocha dünyayı dört ana yöne (İnka dilinde *suyu*) karşılık gelen dört bölgeye bölmüştür, İnka İmparatorluğu'na verilen Tahuantinsuyu (dört bir yan ya da vilayet imparatorluğu) adı da *suyu*dan gelir. Yer altı dünyasına gelince, burası çocukların kurban edilmesini talep eden korkunç ve obur tanrı Supai tarafından yönetilir.

Tufan ve lamalar

İnka halkını meydana getiren ikinci yaratılış, insanlardan hoşnutsuz tanrılar yeryüzünü suyun altına geçirdikten sonra ortaya çıkacaktır. Tufanın Andca hikâyesi Lima civarlarında doğan bir efsaneye dayanır. Bir gün bir çoban lamaları güzel bir meraya kapatmaya hazırlandığı sırada lamaların üzgün olduğunu ve de tuhaf ve ürkek bir davranış sergilediklerini fark eder. Çoban, lamaları, onları otlamak için hoş otları olduğu hâlde sızlandıkları

için paylar ve büyük bir sürpriz olarak onlardan birisinin cevap verdiğini işitir: «Efendim, Vilcacoto dağının üstündeki yıldızları görüyorsun, onlar bize beş güne kadar suların seviyesinin yükseleceğini ve bütün bu bölge yanı sıra bütün yeryüzünü kaplayacağını söylüyorlar». Çoban, lamaya bu durumda ne yapılması gerektiğini sorar, o da âcilen hazırlık yapması ve bölgenin en yüksek dağının tepesine sürüsüyle birlikte yerleşmeye gitmek üzere stok yapması gerektiği cevabını verir. Lamaların kehanetine uygun olarak bütün yeryüzü bir tufan tarafından suyla kaplanır, tâ ki Inti'nin nihayet tekrar ortaya çıkmaya ve gülümsemesiyle yeryüzünü kurutmaya karar verdiği ana dek. Çobanların aileleri böylece dağdan yeryüzünü tekrar doldurmak üzere ineceklerdir. Andların yerlileri lamaların bu hatırayı koruduklarını ve bu sebepten sadece yüksek yerlerde yaşadıklarını düşünürler.

İnkaların ırkı

Tufan sonrası, Güneş tanrısı Inti'nin oğlu dört Ayar kardeş ve onların kız kardeş-karıları, Pacaritambo'nun mağaralarından (Cuzco'ya çok yakın olan 'başlangıcın yeri') çıkarlar ve köy ardına köy kurarak dünyayı köşe bucak dolaşırlar.

En büyük çocuk, Ayar Cachi sapanın tek darbesiyle dağları yerle bir etme ya da çukurları doldurma kabiliyetine sahiptir. Ayar Cachi'nin sihirli güçlerini kıskanan erkek kardeşleri onu öldürmek isterler. Ona, ataların mağarasına tohum ve su taşıması için geri dönmeyi zorla kabul ettirirler. Fakat mağaraya girer girmez ona eşlik eden uşak girişin önüne devâsa bir kaya yuvarlayarak onu hapseder. Bu zaman zarfında erkek ve kız kardeşler onun yolunu izleyecek ve taştan bir put keşfedecekleri Huanacauri dağının tepesine varacaklardı. Inti'nin oğullarından ikinci büyüğü, puttan

etkilenen Ayar Auca heykeli kucaklamak ister, fakat bir anda taşa dönüşür. Biraz daha uzakta duran üçüncü erkek kardeş Ayar Auca'da taşlaşır ve dört erkekten sonuncusu Ayar Manco, dört kız kardeşinin eşliğinde yeniden yola koyulur.

Ayar Manco eline altından bir çubuk alarak dünyayı dolaşır. İnsanlığın modeli olmaya adanan mükemmel bir toplum kurmak için ideal bölgeyi bulduğunda onu yere çakma ile görevli olan Manco'ya, bu çubuğu Inti vermiştir. O, Cuzo bölgesine vardığında zeminde bulunan altına çubuğunu batırır, böylece yeryüzü ve gökyüzünü birleştirir. Bu hareketle, Cuzco dünyanın merkezi olur. Bundan böyle Manco Capac adıyla anılan Ayar Manco büyük yaratıcı Viracocha ve Inti onuruna bir şehir kurmaya karar verir. Bu efsanevî ilk İnka, halkın babası ve 400 seneden fazla devam edecek olan bir soyun ilk hükümdarı olur. Cuzco şehrine gelince o dört bölge imparatorluğunun merkezi olmuştur.

Inti, oğlu Manco Capac'a bir görev vermiştir: «Bu halkları tıpkı bir babanın çocuklarını yönettiği gibi yöneteceksin». Manco Capac erkeklere tarımı, kız kardeş-karısı Mama Occlo ise kadınlara dokuma sanatını öğretmeye başlar. Manco Capac aynı şekilde erkeklere, onlara imparatorluklarını genişletme imkânı sağlamak için silah kullanmayı öğretir. Bundan böyle halka İnka, yani Güneş'in oğlu, Güneş'in yeryüzünde görünür temsilcisi tarafından yol gösterilir (İnka terimi aynı zamanda halk ve bu halkın tanrı kralı anlamına gelir ve sadece İnkalar Inti ismini telaffuz etme hakkına sahiptir). Ay ve Güneş'in evliliğini anma babında İnka soyluları kız kardeşleriyle evlenme âdetini koruyacaklardır.

Manco Capac fetih savaşlarını tamamladığında Cuzco'da büyük bir tapınak dikti, burada tepeden tırnağa altınla kaplı duvarları

olan bir salonda, karşısına bundan böyle ölü imparatorların mumyalarının yerleştirileceği, Inti'nin som altından bir idolü dikkat çekiyordu. Cuzco'nun halk meydanında şeker topağı formunda bir taş Güneş'i temsil eder. Güneş tanrısı Inti İnkaların "gözyaşı" ya da "Güneş'in gözyaşları" adını verdikleri altınla bağdaştırılmıştır. Viracocha'nın kızı, Inti'nin de karısı, İnkaların annesi, Ay'ın tanrıçası Quilla Ana'dır. Cuzco tapınağında, hürmet gördüğü odanın duvarları gümüş plaklarla ya da "Ay'ın gözyaşları"yla kaplıydı. Quilla Ana bayram ve merasimleri düzenleyen takvim üzerinde tek söz sahibidir.

Samanyoluna gelince, bu bir tarım toplumu için hayatî önemde bir tanrı olan yağmur tanrısı Illapu'nun hüküm sürdüğü tanrısal bir ırmaktır. Samanyolu, zamanlarının önemli bir bölümünü kâhinliğe vakfeden İnka din adamlarının astronomi hesaplarında aslî bir rol oynuyordu. Gökyüzünü okumanın yanı sıra, onlar, örümceklerin yer değiştirmesini ve yaprakların desenini okuyorlardı. İnkalar âyin adakları uygulamasında bulunuyorlardı, fakat aynı zamanda hayvan ve çocuk kurban etme uygulamasında da bulunuyorlardı. Kurbanların, çoğunlukla dağların doruğunda, tanrıların hemen yanında yerleri hazırdır.

İnka tapınaklarında, *Accla*'lar, "seçilmiş kadınlar" ya da Güneş'in bakireleri, Inti'nin hizmetçileri, kutsal ateşleri beslerler. Sekiz yaşında celp altına alınan bu kişiler, sadece altı ya da yedi sene sonra yüksek mevkideki önderlerle evlenmek üzere çekilecekleri manastırlarda kapatılmış olarak yaşarlardı. Rahibeler gibi iffetli kalıyorlardı ve cinsî münasebete girdiğine kanaat getirilen her *Accla* diri diri gömülüyordu.

Astroloji ve dünyanın organizasyonu

İnka İmparatorluğu'nun hakikî anlamda ilk merkezi olan Coricancha tapınağından 42 hayalî çizgi ya da *ceque* çıkar. Bu eksenler, doğal *huaca*lar (karasal yerler) ya da insan eliyle yapılmış *huaca*lar yoluyla geçerler. Her *ceque* 9 *huaca*'de 7 ilâ 9 huaca vardı ki bu da güneşin seyrini işaretleyen toplam 328 ufkî kerteriz verir. O hâlde zamanın hesaplanması mekâna bağlıydı ve dolayısıyla *ceque* sistemine sıkı sıkıya bağlıydı, her *huaca*ya bir gün atfediliyordu. Bu *huaca*lar Cuzco vadisindeki ziraî sezonun uzunluğunun ölçülmesine imkân veriyordu. Böylece, geriye komple bir sene yapmak için 37 gün kalıyordu ki bu esnada da toprak ve köylüler dinleniyordu.

Yıldızların gözlemlenmesi, And halklarına, yıldızların hareketi ile yersel olaylar arasındaki çakışmadan bilgiler edinme fırsatı verir. Böylece MÖ 200 senesinden başlayarak Samanyolu'nun her görünüşü ve kayboluşu, tarihlerinin en önemli olaylarıyla örtüşür ve İnkalar astronominin, kaderlerinin anahtarını elinde tuttuğuna ikna olmuşlardır. Böylece 650 senesinde iki dünya arasındaki bu köprü parçalanıyordu ve tanrıların ülkesi uzun barış döneminin sonunun belirtisi olarak erişilmez oluyordu.

Dahası astronomik hesaplara dayanarak İspanyolların gelişinden bir yüzyıl öncesi, İnka, imparatorluk yıkılmadan önce art arda beş imparatorun geleceğini önceden haber verdi. Bu imparatorların beşincisi İspanyol işgalciler tarafından haince öldürülen Atahualpa'ydı. İspanyollar İnkalar için sadece kaderin vasıtasıydı.

El Dorado efsanesi

İşgalciler Amerika kıtasına ayak basar basmaz konusu altın şehirler olan dedikodular dolaşmaya başlayacaktı. Kuzey Amerika'da

Cibola Güney Amerika'da ise Eldorado (ya da İspanyolca "Altınlı" anlamını taşıyan, El Dorado) adını taşıyan harikulâde bir şehirden bahsediliyordu. Pizarro altın putları ve Cuzco'nun gümüşünü keşfettiğinde açgözlülüğü de artmış bulunuyordu.

Altın gerçekten de Amerika yerlileri için bir yandan güzelliği ve bozulmaz niteliğiyle diğer yandan aşikâr güneş imajıyla kutsal bir metaldi. El Dorado efsanesinin kaynağı Guatavita gölü yakınındaki Kolombiya'nın yüksek bölgeleriydi. El Dorado'nun hikâyesi bir istilacı olan ve Peru'ya ilk seyahati Lima'nın müstakbel başpiskoposu Gaspar de Carbajal baba tarafından anlatılan Francisco de Orellana tarafından doğrulanmıştı. Tam bir yuvarlak olan göl çıplak dağlardan bir buz yalağının ortasında uzanıyordu. Gölün merkezi, yerel nüfus tarafından, gölün suları altında yaşayan bir lider eşine hürmeten, bir ejderhanın koruması altında yerleştirilmiş benzersiz olmayan hazinelerle doluydu. Yeni bir hükümdarın tahta oturtulması sırasında gölün kıyısında bir merasim gerçekleşirdi. Bir mağarada bir tecrit dönemi sonrası hükümdar, gün ışığında yeniden ortaya çıkıyor ve bütün vücudunu, üzerine görevlilerin altın pudrası üfürdüğü kille sıvıyordu: 'Yaldızlı adam' sonrasında altından eşya yığınlarının istiflendiği bir salın üzerine geçiyordu. Tüylerle kaplı başlık giymiş, sayısız altın ve değerli taş takan dört çıplak din adamı ona eşlik ediyorlardı. Sal kıyıyı terk ettiğinde, müzik başlıyordu, dört mangalda yanan buhurun sarmal kıvrımları arasında flütlerin trompetlerin ve çıngırakların sesleri havada çınlıyordu. Gölün merkezine ulaşan Salı idare edenler salda bulunan bütün altın nesneleri dalgalara bırakıyorlardı. Yeni hükümdar böylece büyük bir törenle karşılanacağı nehir kıyısına tekrar geliyordu.

El Dorado efsanesi çok geçmeden dönüştü, allandı pullandı ve bir hayli delice kuruntuları besledi. Manoa adı verilen, sıradan kap kacağın bile altından olduğu mitik bir şehirden söz ediliyordu. Kâşifler bu gizemli şehrin peşinde cangıla dalacaklardı ve onların birçoğu asla geri dönmeyecekti. Efsanevî Maona şehrini araştırmak için yola çıkan Sir Walter Raleigh altın şehir peşinde geçen pahalı bir seyahatten eli boş döndüğü için I. James'in emri üzerine 1618'de idam edildi.

El Dorado artık keşiflere ilham vermese de Fransızcada 'eldorado' olarak yer edinen El Dorado eşi benzeri olmayan şatafatın ve sınırsız bir zenginliğin sembolü olarak kaldı ve altın arama bugün hâlâ Güney Amerika ırmak ve cangıllarında yoğun bir faaliyetin konusu olmaya devam ediyor.

TUFAN

Haritadan silinmiş eski dünya

Tufan, kuşkusuz mitlerin en evrenselidir, Mezopotamya'dan Hindistan'a, Okyanusya, Afrika, Amerika kaynaklı mitolojilerin birçoğunda yaratılanların hepsi birden sulara gömülür. Bu en eski felâketlerde birtakım korkunç sellerin hatıralarını görmek mümkün. Örneğin Irak'taki kazılar, buzulların erimesinin aşağı yukarı 14.000 sene içerisinde İran körfezinin seviyesinde 13 metrelik bir yükselmeye yol açtığını gösterdi. Fakat tufan anlatısının en eski kalıntıları Nippur'da bulunan MÖ 3000 tarihli bir tablettir. Bununla birlikte bu felâketin anısının binlerce yıl boyunca varlığını korumasını nasıl izah etmeli?

En yakın ihtimal -sellerin her zaman sayısız insanın ölümüne yol açan korkunç bir fenomen olduğu olgusu göz önüne alınacak olursa- bu 'tanrısal ceza'nın uzun zaman düzeltilmeye muhtaç olan yaratılışın bir eksikliğinin işareti olarak algılandığıdır ki, bunun için insanlık haritadan silindiği, birkaç numune kurtarıldığı ve yeni daha pak mükemmel bir dünyaya gönderildiğine göre çok radikal bir yöntem.

TUFANIN SEBEPLERİ

Tufana sıklıkla gezegende yaşayan insanların ahlâksızlığı sebep olur. Tanrı, insanın kötülük yapmaktan ve

dünyanın düzenini bozmaktan başka bir şey düşünmediğini saptayarak onu yarattığına pişmanlık duyar. Bu, tıpkı, Bronz Çağı'nın sert insanlarını cezalandırmak için Zeus tarafından, ya da Philemon ve Baukis'in egoist komşularını cezalandırmak için onun emir buyurduğu kişi tarafından başlatılan tufanlar gibi, Genese'nin tufan vakıasında böyle olmuştur.

Bu aslî hata ortaklaşa ya da bireysel olabilir. Zaire'nin etnik bir grubu Philemon ve Baukis'inkine benzer bir hikâye anlatır: Moena Monenga adında bir kadın bir köyde bir barınak arıyordu, oranın bütün sakinleri kapıyı suratına kapatıyorlardı, kadın onların bencilliklerini kınadı onlar ise ona küçümseyerek cevap verdiler. Böylece kadın uzun uzun okuyup üflemeye başladı ve nağmelerinin son notasında köy yerin dibine battı, göçüğü su kapladı, bu göl Dilolo gölünden başkası değildir.

Egoizm tufanın meşrulaştırıcılarından birisidir, insan kurban etme ise bir diğeri. Örneğin, Tanzanya'nın Kwaya'ları, bir adamın gelinine kutsal atalarının içinde ikamet ettiği bir çömleğe dokunmasını yasakladığını anlatır, zavallı, merakına yenik düşerek çömleği eline alır, ekmek kırıntıları da içerisinden dökülür. Çömlekten yayılan akıntı bütün yeryüzünü kaplar. Wawilak'ın kız kardeşleri, Avustralya'nın Aborjinlerinin 'Rüya Zamanı'nın' (yaratılış) kahramanları, klanlarının erkek üyeleriyle ensest ilişkide bulunurlar. Daha genç olan doğurduğu esnada abla doğumda gerekli bezleri yıkamak için onlarla aynı kabileye mensup olan yaratıcı Yılan Yurlungur'un

kutsal gölünde su arayacaktır. Bu kirletme, gölün dışarısına doğru dikilip böylece korkunç bir tufana yol açan yılanın öfkesine yol açar.
En sonunda da Yılan Yurlungur deliğinden tamamıyla çıkıp iki kız kardeşi yutar. Kabilenin iki kadınını yuttuğu için onu kınayan diğer yaratıcı pitonlarla uzun müzakereler sonrası Yılan Yurlungur onları ağzından geri çıkarmaya razı olur. Yurlungur böylece tufanı sona erdirmeye karar verir.

Tanrısal keyfîlik ve aşırı nüfus

Sümer mitolojisinde tufana Enlil karar verir, insanların çok fazla sayıda olmaları, gürültü yaparak uyumasına mâni olmaları gibi basit bir sebep yüzünden. Yine yeryüzü fazla nüfusa sahip olduğu içindir ki Yima, Mazda Ahura'nın emri üzerine dondurucu bir kışı başlatır, kış karların erimesiyle de bir tufanla sona erer. Tufan aynı zamanda kozmik düzenin bir gerekliliğinden dolayı da meydana getirilebilir. Suyun bu nihayetsiz yayılması bizzat en eski Okyanus'u bir hatırlama anlamına gelmektedir.
Hindistan'da Manu'nun küçük bir balığa -ki balığın tanrı Vişnu olduğu ortaya çıkmıştı- gösterdiği merhamet sebebiyle kurtarıldığı tufan, insanların kötü davranışıyla değil, yerini düzenli olarak tazelenmiş ve arındırılmış bir diğer dünyaya bırakması için yok edilmesi gereken evrenin döngüsel karakteriyle meşrulaştırılır. Çin tufanı engeller yıkıldığında Jaune ırmağının sularının taşmasından başka bir şey değildir. Fakat efsane bir dev gökyüzünde bir delik açtığı için yeryüzünün su bastığını ve

tanrıça Nu Wa'nın onu alçı ya da taşlarla yamamak zorunda kaldığını anlatır.

Doğru olanı kurtarma

Bir insan, tufan felâketinden kurtarılmak için seçilmiş bir çift ya da bir insan grubu erdemle yoğrulmuş yeni bir hayata başlar. Utanapiştim, Noe, Manu kusurlu bir dünyanın yıkımından kurtarmak üzere tanrı tarafından seçilmiş, doğru yaşayan kişilerdi.

Mesela, Fildişi Sahilleri'nin Mandinques'lerinde zengin bir adam sahip olduğu ne varsa hayvanlara dağıtıyordu. Kendi hayvanlarının harap olup, bitap düştüğü bir durumda o son yemeğini aslında tanrı Ouende olan bir hayvana verdi. Tanrı tekrar tekrar yeniden meydana gelen üç tutam un vererek onu ödüllendirdi ve adam öncekinden daha zengin oldu. Sonra tanrı yeni insanlığın babası olacak olan erdemli adam hariç insanlığı yok eden bir tufan gönderdi.

Hayat kurtarıcı yöntemler

Gemi, dağ ve bazen de ağaçlar en azından bir insan ya da bir çifti tufandan kurtarmak için çok büyük sıklıkla kullanılan araçlardır. En nihayetinde, genellikle, hayatın devamının sağlanacağının tanığı ve işareti olan mitsel bir kuş görünürdü.

İnsanların üzerine sığındığı hayat kurtarıcı ağaç birçok kozmogonide üç dünyayı, gökyüzü, yeryüzü ve ölüler krallığını birbirine bağlayan ortak yaşamın ağacını çağrıştırır. Bu, Afrika tufan anlatılarında sıklıkla ortaya

çıkar. Venezuela'nın güneyinde Yarurolar tufandan kaçmak için insanların ağaçlara tırmandıklarını ve orada ne buldularsa yediklerini anlatır: Yapraklar, çürümüş meyveler. Su seviyesi azaldığında Yaratıcı Kuma bu beslenmeden memnun olanları çığırtkan maymunlara çevirir. Genellikle seçilmiş olana bir gemi inşa etmesini ya da dağa tırmanmasını salık veren tanrının bizzat kendisidir. Örneğin Hindistan'da bu, suların çekilmesini bekleyeceği Meru dağına kadar Manu'ya rehberlik eden balık Matsya'dır (Vişnu'nun cisimleşmesi). İncil'de de aynı durum söz konusudur, orada da Yahve'nin[46] emri üzerine Nuh tarafından inşa edilen gemi Anadolu'da Ararat dağı tepesine oturmuştur. 1955'te dağcıların 5000 seneden daha yaşlı, dikili bir hâlde bir meşe ağacı kirişi ortaya çıkardıklarını hatırlatalım.

Yeni İnsanlık

İnsanlık tamamıyla yenilenmelidir. Böylece Deukalion ve Pyrra dünyada kimsesiz olarak buluşurlar, Zeus onlara 'annelerinin kemiklerini' arkalarına fırlatmalarını emreder, ki gerçekte bunlar topraktan, toprak-anadan topladıkları çakıl taşlarıdır. Böylece yeni insanlık toprağın bağrından doğmuş, önceki yaratılıştan arındırılmış ürün olacaktır. Yeni insanlık erdemli olmalıdır. Manu'nun Hindistan'da, yeni insanlığın iyiliğe doğru ilerlemesini temin etmek için bir ahlâk kanunu, Manu kanunlarını, kaleme almasının sebebi de budur.

46 İbrani İncil'inde tanrının Musa'ya kırmızı ya da portakal renkli meyveleri olan dikenli ve sık bir çalılık şeklinde göründükten sonraki ismi (çev.).

Diğer halklar kendi kavimlerinin karakterlerini ya da insan ırklarının farklılıklarını tufana mal ederler. Böylece Britanya Kolumbiyası[47] Tsimshian yerlilerinde insanlar tufandan kurtarılacak ve birçok kayık içerisinde yeni başlangıç yapacaklardır. Sular azaldığında, kayıklar ülkenin çeşitli yerlerine yanaşırlar, çeşitli gruplardaki farklılıklara rağmen, Tsimshian'ların gelenek ve şarkılarındaki benzerlik de böylelikle açıklanmış olur.

Kaliforniya'nın kuzeyindeki Miwok Kızılderilileri için yeryüzü tufan sonrası o kadar cıvık olmuştur ki sağ kalanlar çamura batmışlardı. Kargalar, bir insanın içine batmış olduğu her çukura dadanmışlardı. Toprak yeniden katılaştığında kargalar insan oluyorlardı. Miwok'ların koyu renk deriye sahip olmaları da bu yüzdendi.

◆◆◆

47 Kanada'nın doğusunda Pasifik ile çevrili dağlık bir bölge (çev.).

Sözlük

Joel Ashmidt ve
Larousse yazı kurulu

Aa

Abas (Yunan) Danaos'un erkek torunu, Lynkeus ve Hypermnestra'nın oğlu, Perseus'un annesi olan Danae'nin dedesi, Argos'un on ikinci kralı Abas, böylece, ataları arasından olduğu gibi çocuklarından da birçok kahramanı ihtiva eder.

Acca Larentia (Roma) Romalılar, bu isim altında efsanelerinin biraz birbirine karıştığı iki kadın bilirler. İlki çoban Faustulus'un karısıdır. O, iki ikizi yetiştirmiştir, Romulus ve kocasının koruduğu Remus. İkincisi tapınağının bekçisi ile zar oyunu oynamak suretiyle kendisini kazanan Herkül'ün lütuflarına hak kazanmıştır. Acca Larentia, sonra, mirası kendisine kalacak olan Tarutius ile evlenir. Onun ölümüyle birlikte onun bütün mal varlığını Roma şehrine bağışlar.

Açvamedha (Hindistan) Sanskritçe bu kelime "At kurban etme" anlamına gelir ve bir sene boyunca sürecek olan ve bütün toplumun iştirak ettiği büyük kurban etme ritüeli olan, vedik ritüelin başlıca kurban etme pratiklerinden birini ifade eder. Güç ve fetih arzusu taşıyan kral büyük ödül olarak salıverip başıboş olarak dolaşmaya bıraktığı safkan bir at seçerdi. Hayvan kendisini ihtiyatla takip eden bir birlik tarafından korunurdu. Bütün bu zaman zarfında bütün imparatorluk kendisini tören ve şenliklere verirdi. Atı çalma girişimleri sık sık çatışma ve savaşlara sebebiyet verirdi. Sene sonunda at geri geldiğinde birçok diğer hayvanla birlikte üç gün süren uzun bir âyin sonunda kurban edilir ve kral hediyeler dağıttırırdı.

Açvattha (Hindistan) Bo, ya da bodhi ağacını (Kutsal incir), modern Gayâ'nın yakınında bulunan ve Gautama'nın Buda olmadan evvel altında yedi gün boyunca meditasyon yaptığı Uruvelâ ağacını ifade eden Sanskritçe kelime. Hintli dinî metinler bu ağacı

Brahman'dan (Bhagavad-Gîtâ) çıkan evrenin temsilcisi olarak tanımlarlar.

Adad (MEZOPOTAMYA) Fırtına ve yağmurun Sami tanrısı. Hiç kuşkusuz, önce Adu olarak (III.-II. binyıl) sonra da Hadad olarak (I. binyıl) adlandırıldığı Suriye koridorundan gelen Adad MÖ 2000 senesinden çok az önce büyük bir prestij elde edeceği -özellikle de Asur'da- Mezopotamya'da boy gösterir.

Adapa (MEZOPOTAMYA) Tanrı Ea'nın koruduğu bu kahraman, kayığını deviren güney rüzgârının kanatlarını kırdığı için tanrı Anu tarafından görüşmek için çağrılır. Ea ona, kendisine sunulacak olan ekmek ve suyu -ölüm- reddetmesini öğütler. Adapa'nın konuşmasının cezbettiği Anu ona hayat bahşeden ekmek ve su sunar. Adapa reddeder ve ölümsüzlüğe erişme fırsatını teper.

Adityalar (HİNDİSTAN) Sanskritçe kelime. Adityalar, tanrıça Aditi'nin -isim 'sonsuz' anlamına gelir- erkek çocukları olan Vedik tanrılardır. Adityaların şefi Varuna'dır. Aditya aynı zamanda Güneş'in isimlerinden birisidir.

Admetos (YUNAN) Thessa'da yer alan Pheres'in kralı Admetos, Argonautların göndermesiyle Kalydon'un yaban domuzu avına iştirak eder ve Kikloplar öldürmesi için Olympos'tan sürgün edilen Apollon'u yanına kabul eder. Bu tanrıya, sürülerini koruma görevi verir. Alkestis'e âşık olan ve onunla evlenebilmek için arabasına bir aslan ve bir yaban domuzu koşması gereken Admetos Apollon'a fikir danışır. Kimliğini belli eden tanrı ona bu iki vahşi hayvanı evcilleştirmesi böylece de genç kadına kavuşabilmesi için yardım eder. Bununla birlikte, Admetos, sevincinden evlilik günü Artemis'e kurban vermeyi unutur. Tanrıça onu cezalandırmaya karar verir. Admetos gerdek odasına girdiğinde karısı yerine tıslayan bir yılan kümesi görür. Apollon kız kardeşini sakinleştirmeyi başarır ve Admetos'a, eğer ailesinden birisi Gölgeler imparatorluğundaki yerini gönüllü olarak almaya razı olursa saati geldiğinde ölümden kaçma imkânını tanrılardan sağlar. Aynı zamanda, alınyazısı ipini kesmesinler diye Moireleri sarhoş eder. Admetos da kendi payına, ebeveynlerine kendi adına ölmeleri için yalvarıp yakarır. Onlar bunu reddederler. Sadece Alkestis, aşkından, kurban olmaya karar verir, fakat kimilerine göre Herakles sayesinde kimilerine göre de Persephone sayesinde kralı yeniden görebilir ve onların mutlu birlikteliği uzun bir süre daha devam eder.

Adonis (YUNAN) Adonis miti Suriye kökenlidir. Yunanistan'a varmadan önce, Mısır ve Kıbrıs'ta dönüşümlere uğramıştır. Kıbrıs kralı Kinuras ile Myrrhe'de bir ağaca dönüşen Myrrha'nın oğlu olan Adonis onu Persephone'ye

emanet eden Aphrodite tarafından koruma altına alınmıştı. Cehennem kraliçesi genç delikanlıya tutuldu ve onu geri vermeyi reddetti. Adonis'in ilgisini saklamadığı Aphrodite Zeus'a durumu şikâyet etti ve tanrıların tanrısı, Adonis'in yılın üçte biri Persephone'ye gönderilmesine diğer üçte birinde Aphrodite'ye verilmesine son üçte birinde ise kalacağı yeri seçmekte özgür olmasına karar verdi. Fakat aşk tanrıçasının ihtirası onun âşığı Ares'in kıskançlığını kışkırttı (değişik mitolojilere göre, Apollon, ya da Artemis'in kıskançlığını). Adonis bu tanrılardan birisinin gönderdiği bir yaban domuzunun saldırısına uğradı, yaban domuzu bir burun darbesiyle kasığında ölümcül bir yara açtı. Aphrodite'nin yasını tuttuğu bu ölüm üzerine şairler hayal güçlerini ve şairliklerini yarıştırmışlardır. Adonis'in kanı baharın ilk ve bir gün yaşayan çiçeği olan dağ lalesine dönüşürken Aphrodite'nin âşığına yardım etmek için koşturduğu sırada böğürtlen dikenlerinin açtığı hafif sıyrıklarından sızan kanı beyaz gülleri kırmızıya boyamıştır. Hiçbir mitte sembol asla bu kadar görünürde olmamıştır. Adonis kışın Persephone'ye katılmak için ölüler krallığına inen ve ilkbaharda yeryüzüne, yazın serpilmek ve meyve vermek için aşk ile birleşmek üzere, yeniden gelen bitki örtüsünün imgesi olmuştur. O, senelerin seyri içerisinde durmaksızın yenilenen doğanın ölümünü ve yeniden doğuşunu temsil eder.

Adrastos (YUNAN) Bu Yunan kralın efsanesi Adrastos'un da önemli rol oynadığı Yedilerin Thebai'ye karşı gönderilmesine bağlanır. Adrastos, henüz gençken Argos'tan kaçmaya ve daha sonra yerine geçecek olduğu Polybius kralı Sikyon'a katılmaya zorlandı. Çok geçmeden, kendisine evlenmek üzere kız kardeşi Eriphyle'yi vereceği babasının katili Amphiaraos'la uzlaştı, en azından görünüşte; sonra hükümdarlığı Argolis'in her yanına yayıldı. Daha sonra diğer iki kız kardeşi Argia ile Deipyle'yi evlendirdi: İlkini erkek kardeşi Eteokles tarafından Thebai hükümdarlığından edilen Polynikes'le, diğerini bir cinayet yüzünden Kalydon'dan kaçmak zorunda olan Tydeus'la. Adrastos misafirinin yakınmaları karşısında Polynikes'e Thebai'deki egemenlik haklarını geri vermeye karar verdi ve Amphiaraos'un bir kehanetine kulak asmayarak Yedi Şef savaşının başlıca sebebi oldu ki kehanet Adrastos hariç bu savaşa katılacak olanların hepsinin ölümünü haber vermişti.

Kehanetin doğru olduğu ortaya çıktı: Polynikes, Tydeus, Amphiaraos, Kapaneus, Hippomedon, Parthenopaeos savaş sırasında öldüler. Adrastos Herakles'in hediyesi olan atının çabukluğu sayesinde devletlerini yeniden geri alabildi. Gelenek, kralın, altı ölü kahramanın oğullarıyla birlikte Thebai'ye karşı düzenlenen ikinci sefere, Epigonoi'in seferine iştirak ettiği yönündedir. Bu kez zafer Argeian için eksiksiz olmuştur; fakat oğlu Aegialeus ölmüş

ve Adrastos üzüntüden çok geçmeden ölümüyle onu takip etmiştir.

Aegir (Skandinav) Vahşi ve azgın denizi sembolize eden tanrı. Karısı Ran'dır; bu ikisinin dokuz oğlu denizin dalgalarıdır. O, aynı zamanda 'bira yapımcısı' olarak da adlandırılır, ikametgâhı *Brimir* (Köpüren), ölülerin konak yeridir.

Aegisthus (Yunan) Eğer kendi kızından bir oğul sahibi olursa kardeşi Atreus'tan intikamını alabileceğini temin eden bir kehanete inançla, Thyestes kızı Peliopa ile ensest ilişki bâbında birleşir. Bu birliktelikten bir oğlan, annesi tarafından doğumuyla birlikte terk edilecek olan, çobanların yanlarına alacağı ve bir keçinin emzireceği Aegisthus dünyaya gelir. Durumun farkına varan Atreus onu kendi öz oğlu gibi yetiştirir ve ona Thyestes'i öldürme görevi verir. Fakat Aegisthus onun öz babası olduğunu anlayarak amcasını öldürür. O andan itibaren Thyestes ile birlikte Agamomnon tarafından sürüleceği ana dek Miken krallığını yönetir. Troia kuşatması için giden Agamemnon'un yokluğunda Klytemnestra'yı baştan çıkarmayı başarır ve kral döndüğünde onu bir şenlik esnasında öldürür, ya da bir diğer yoruma göre Agamemnon banyosunda öldürülmüştür. Aigisthos aynı biçimde üvey oğlu Orestes'in darbeleri altında can verecektir.

Aeneas (Roma) Vergilius'un 12 bölümde oluşan epik şiiri, MÖ 29 senesinde başlanmış ve Vergilius'un ölümü sonrası Augustus'un emri üzerine, eserini en iyi şekilde bitirmek için kendisine üç sene daha gerektiğini tahmin edip el yazmalarının yok edilmesini isteyen şairin isteği hilafına, tamamlanmadan yayımlanmıştır. Vergilius *Aeneas*'ın konusunu Troia döneminden almıştır ve de *İlyada* ve *Odysseia* modeline göre, birkaç arkadaşı ile birlikte Troia yangınından kurtulan Aineias'ın seyahatlerini kaleme almıştır.

Aeneas (Yunan ve Roma) Dardanos kral soyundan gelmiş olup, kızı Kreusa ile evlendiği Troia kralı Priamos'un akrabası olan Aeneas, Ankises ile Aphrodite'nin oğluydu. Ormanlarda su perileri ile Santor Kiron tarafından yetiştirilen Aeneas Troia savaşının başlangıcına iştirak etmedi; bu esnada sürülerine bekçilik ettiği bir günde sürüsünün bir kısmını alıp kaçıracak olan Akhilleus'un saldırısına uğradı. Aeneas böylece Lyrnessos'a sığındı ve Akhilleus tarafından izi sürüldüğünden Zeus'un koruması altında Troia'ya gitmek üzere bu şehri terk etmek zorunda kaldı, orada Troialı savaşçıların arasına katıldı. Bu uzun savaş esnasında Aeneas cesur, bilge ve saygılı bir kahraman oldu, yeri geldiğinde kendisini tehlikeye de atıyordu, fakat tehlikeli durumlarda pekâlâ tanrıların korumasına da müracaat etmişti, özellikle de Akhilleus ile boy ölçüştüğü sırada: Aeneas'ı ölüm tehlikesi içerisinde gören Poseidon onu düşmanının gözünün önünden bir bulutun içerisine kaçırdı. Troia'nın yıkımı ve Priamos soyunun ortadan kaldırılması sırasında

Aeneas, en kadim söylencelerden birisine göre, babası, oğlu ve ona bağlı birkaç kişiyle İda'ya çekilecek ve Troas'ın yeni krallığını kuracaktır.
Bununla birlikte, Vergilius'un evrenselleştirdiği daha geç anlatılara göre Aeneas, Troia'dan, kör ve felçli babasını sırtına yüklemiş bir hâlde, bir eliyle oğlu Askanios'u sürükleyerek, diğer eline şehrin tanrılarını -Penatlar- ve yanı sıra da Palladion'u alarak kaçmıştı. İda'da birkaç arkadaşıyla bir araya geldi ve Hesperidler için, kötü olarak bilinen Batı'ya gitmek üzere gemiye bindi. Engellerle dolu uzun bir deniz yolculuğu sırasında gemisinin kaptanı Palinurus ile ve sadakati dillere destan Akhate ve elbette diğer Troialılarla sıkı arkadaşlık bağları kurdu. Trakya'da mola verdikten sonra Delos'tan geçerek nihayetinde Girit'e vardı. Yedi yıl süresince o durumda fırtınalara ve tanrıların özellikle de Hera'nın öfkesine karşı koyarak, bir kıyı arayışı içerisinde deniz üzerinde döndü durdu. Sicilya'da konakladıktan sonra İtalya kıyılarına vardı varacak iken, yaşlı Ankises'in öldüğü Drepanon'da, Aeneas'ın gemileri bir fırtınayla şiddetlice Afrika kıyısına, Kartaca'nın yakınına fırlatıldı. Kartaca'nın kurucusu Kraliçe Didon orada kahramanı kabul etti ve ondan hoşlandı. Fakat tanrılar Aeneas ile Didon arasında yapılacak evliliği arzu etmiyorlardı; Zeus, Aeneas'a, kral Akestes'in misafirperverliğine nail olacağı Sicilya kıyılarının yolunu tutmasını emretti. Nihayet İtalya kıyılarına, Kumai'ye, ulaşmış olan Aeneas Sibylla'nın rehberliğinde Cehennemlere indi, sonra yaşayanlar arasına tekrar dönerek Latium'a doğru yöneldi. Orada, Evandros ile bir anlaşma akdettikten sonra Latinus kralının kızı Lavinia'yla evlenmek için Rutulilerin şefi Turnus ile savaşacak ve onu öldürecektir. Vergilius'un şiiri bu zaferle sona erer. Romalı tarihçiler Lavinium'un Aineias tarafından kurulmasını anlatırlar. Aynı tarihçiler, Alba Longa'nın, Askanios tarafından kuruluşunu ve tanrı Faunus'un önceden haber verdiği gibi, dünyaya hâkim olacağı tabir edilen olan küçük bir ulusun doğuşunu da anlatacaklardır.

Mitin tarihçesi Vergilius'un *Aeneas*'ı iki bin seneden beridir taklit edilegeldi ve kahramanı Aeneas çoğunlukla Batı medeniyetinin mitolojik babası ve bilhassa politik insanın örnek modeli olarak kabul edildi. Vergilius Aeneas'ı MÖ birinci yüzyıl sonlarına doğru imparator Augustus'un yönetimi altında nihayet barışa kavuşan Roma ulusunun kahramanı yapmıştı. Hakikat şu ki, epik şiir Aeneas'a, yasa koyucu ve annesi aşk tanrıçası Venüs'ün ona esinlediği uzlaştırıcı rolü biçmişti. Troia savaşının yeri geldiğinde şiddetli ve acımasızca savaşan diğer kahramanları aksine Aeneas düzen, akıl ve ölçü insanı, Antikçağ'ın sonunda savaş şefleri ve hükümdarların başvuracağı kanun insanıydı: Onlar, böylelikle, daima tâbi oldukları bir medeniyetin kurucu babası figürü üzerinden iktidarlarını sağlamlaştıracaklardır: Bu özellikle Clovis ile Frankları için geçerlidir. Ortaçağ'da, XII. yüzyılın ortasında, şair Marie de France tarafından yazılmış olabileceği

iddia edilen ve Aeneas temasını yeniden, ama Ortaçağ toplumuna uyarlayarak ele alan bir *Aeneas* ya da *Aeneas romanı* ortaya çıkar. Bu eser bilhassa da, cezp etme ve aşk sahneleri etrafında, şövalyelik ve "amour courtois" romanlarına ön ayak olur. Roman yine, Antikçağ şahsiyetlerine, ruhsal durumlar, beğeniler ve Ortaçağ'ın örf ve âdetlerini atfeder. Bu uyuşturma birkaç sene sonra Heinrich von Veldeke'in *Aeneas*'ı tarafından abartılacaktır.

Truva ve Romalı kahraman ve çevresine özellikle XVI. yüzyılda bu döneme ve dönemin edebiyatına özgü görünümler alma imkânı sağlayan *Aeneas*'ın geçirdiği dönüşümler devam eder: Vergilius'ta önemli olan göz alıcılık, destansılık, hüzün yerini Aeneas'ın maceralarının zarafetin renklerini kazandığı anlatılara bırakır.

Çeviriden XVII. yüzyıl edebiyat ve sanatının niteliklerinden birisi olan taklit ve öykünmelere geçilir, amaç büyük halk kitlelerinin beğenisidir: İtalyan Jean-Baptiste Luly'nin *Aeneas*'ı taşkın, bir parça bayağı bir kahraman yaptığı *Kadın kılığına girmiş Aeneas*'ı bu durumun örneğidir. Müzisyenler parodilere, oyunlara yoğunlaşır ve efsanevî ve mitolojik kahramanları, onları insanî varlıklara ve onların gündelik davranışlarına yaklaştırmak için, gizemlerinden arındırmaya gayret gösterir. Fransız yazar Scarron *Kadın Kılığına Girmiş Vergilius*'u ile aynı eğlendirici damarı kullanacak ve dönemini, yani XIII. Louis ve la Fronde yönetimi dönemini resmedebilmek için anakronizmden kaçınmayacaktır.

Fransız şairler *Aeneas* ve kahramanının taklidinde, tıpkı Ronsard'ın, içeriğinde Hektor'un oğlunu, Fransa krallığının mitolojik kurucusu Francus'u selamladığı *Franciade*'ı gibi, Voltaire'in, *IV. Henri*'sindeki yeniden oluşturulmuş ve sağlamlaştırılmış bir ulusun hükümdarını ağzından düşürmeyen *Henriade*'ının gösterdiği gibi, epik şiirler üzerinden milliyetçi duyguya demir atmaya çalışırlar. Bu ulus, bir tarihi ve onun kökenlerini meşrulaştıran kurucu kahraman olarak kendi Aeneas'ına sahip olmayı arzu eden bir ulustur.

Aineias'ın Avrupa edebiyatı üzerinden geçirdiği değişimler, Aeneas, arkadaşları ve onların maceraları üzerinden, XVIII. yüzyıl sonunda yeni bir vatan arayışı esnasında tam bir göçebelik yaşayan Kozakların talihsizliklerini resmeden Ukraynalı Ivan Kotljarivski'nin *Kadın Kılığına Girmiş Aeneas*'ı ile yeni bir boyut kazandı. Aeneas aynı şekilde XX. yüzyılda Avusturyalı yazar Hermann Broch'a yaratılış üzerine meditasyonu için (*Vergilius'un Ölümü*, 1945) ilham vermiştir. Aeneas'ın -o kadar evrensel bir şahsiyettir ki çok sık taklit edilmiştir- şaşırtıcı kaderinin eşi benzeri yoktur.

Aeolus (Yunan) Rüzgârlar tanrısı, Poseidon'un oğlu, Aeolus, Eolie adalarında kapatılmış ya da diğer adalarda hapsedilmiş taşkın ahalisine hükmeder. Sadece Zeus'un emri üzerine, onlara ileri atılmalarını tevdi eder. En üst efendiye itaatsizlik yapması ve davet edilmeksizin rüzgârları serbest bırakması

söz konusu olursa, Zeus felâketleri, fırtınaları, yıkımları bozgunları ardı ardına gönderecektir. Diğer yandan o, Homeros döneminde belirir. Ulysses'i iyi niyetle kabul eder ve onu diğer koruduklarından ayrı tutar. Onlardan sadece bir tanesi kahramanı hiç düşünmeden vatanına doğru sürecek rüzgâr içermektedir. Fakat açık denizde Ulysses'in arkadaşları içinde şarap olduğunu düşünerek bütün tulumları açarlar. Bu talihsiz ve düşüncesiz hareket yüzünden Ulysses'in gemisini yakın bir kıyıya atan korkunç bir fırtınayı tetiklerler. Tanrıların lanetini tahmin eden Aeolus kahramanı kaderine terk eder.

Aether (YUNAN) Hesiodos'a göre Erebos ile Gece'nin oğlu olan Aether kozmogonide gökyüzünün en üst kısmına, güneş ışığının daha parlak, daha duru vurduğu ve Zeus'un tercih ettiği ikametgâhın yer aldığı kısmına uygun düşer. Kız kardeşi Gün ile birleşen Aether evrenin, hayatın ve yeryüzü, gökyüzü, deniz ve okyanuslar gibi onların altüst oluşlarının birtakım başlıca öğelerini meydana getirmiştir.

Agamemnon (YUNAN) Bu Yunan kralın kökeni ve soy kütüğü konusunda farklı yorumlar vardır. Homeros onun Atreus'un oğlu ve Pelops'un torunu olduğunu söyler. Erkek kardeşi Menelaos'un yanı sıra Thyestes'in oğlu Aegisthus ile birlikte Atreus'un evinde yetişmiştir. Atreus'un Aegisthus ile Thyestes tarafından öldürülmesi sonrası, ki bu ikisi Argos tahtına otururlar, Agamemnon ile Menelaos Sparta'dan sürülürler. Fakat orada bir ordu toplayıp gaspçıları defederler. Agamemnon Argos'un hükümdarı ve bütün Mora yarımadasının en güçlü krallarından birisi olur; Tyndaros'un kızı Klytemnestra ile evlenir, Klytemnestra ona üç kız çocuk, İphigenia, Khrysothemis, Laodike'yi (Elektra efsanede çok daha sonra ortaya çıkar) ve bir erkek evlat, Orestes'i verir. Paris, Menelaos'un karısı Klytemnestra'nın kız kardeşi Helen'i kaçırdığında Agamemnon kardeşinin öcünü almaya karar verir. Sayısız pazarlıklardan sonra diğerleri arasından Troia'ya düzenlenecek seferin lideri olarak seçilir. İki sene boyunca donanma inşa edilir, Boeotia limanı Aulis'te bir araya gelecek olan ordular toplanır. Yazık ki tam demir alacakken Agamemnon Artemis'in dahi erişemeyeceği büyük bir hüner sergileyerek bir geyiği öldürmekle böbürlenir. Tanrıça bu tatsız böbürlenişi cezalandırmak için rüzgârlara Yunan gemilerinin güzergâhı üzerinde esmeyi yasaklar, böylelikle Troia'yı cezalandırma seferinin başlamasını engeller. Kâhin Kalkhas'a danışılır, kâhin Artemis'in öfkesini ancak Agamemnon'un kızlarının en güzeli olan İphigenia'nin kurban edilmesinin yatıştırabileceğini söyler. Üzüntü ve hoşnutsuzluğuna rağmen, politik ihtirasının dürtüklediği, boyun eğen kral, kızına onu Thesalya kralı Akhilleus ile evlendirme arzusunun olduğu düzmece bahanesini bildirir; onu sunakta öldürtmeye hazırlandığı

esnada, denilen odur ki, sonunda sakinlemiş olan Artemis İphigenia'yı sunaktan kaldırır, onu Tauris'e taşır ve bir geyiği kurban edilmek üzere onunla değiştirir. Tatsız esintisizlik sona erer: Donanma Troas yolunu tutar. Fakat zafer henüz Yunanların avucunun içinde değildir. Agamemnon Akhilleus'un da sahip olmak istediği genç kadın tutsak Briseis konusunda onunla tartışır. Akhilleus boyun eğmek zorunda kalır ve çadırına çekilir, savaşa katılmayı reddeder. Agamemnon çok geçmeden bu kahramanın iş birliğini reddetmesi durumunda mutlak bir zaferi elde etmenin imkânsız olacağını fark eder. Böylece onunla uzlaşır ve ona Briseis'i gönderir.

Truvalıları terk eden tanrılar Yunanların şehri yağmalamalarına müsaade ettiğinde Priamos'un kızı Kassandra bölüşümde kral Agamemnon'un payına düşer. Son derece dikkat çekici bir kâhinlik yeteneğine sahip olan, fakat hiçbir zaman inanılmamaya mahkûm edilen Kassandra, kral âşığına, ülkesine geri dönmemesi için yakarır: Klytemnestra'nın feci niyetlerini öngörmektedir. Agamemnon ona inanmaz ve Kassandra'yı iki çocuğunun, Teledamos ile Pelops'un annesi yapar ve onların evlerini yeniden ele geçirir. Klytemnestra ve âşığı Aegisthus onu riyakârca iyi bir şekilde karşılayacaklar, uzuvlarını dinlendirmesi için bir banyo hazırlayacaklar ve nihayet zırhsız ve silahsız kaldığında onu öldüreceklerdir. Kassandra ve yeni doğmuş iki bebeği de aynı kaderi paylaşacaklardır. Daha sonra Orestes babasının ölümünün öcünü alacaktır. Troia savaşının Yunanlı şahısları içinde Agamemnon yiğitliği, kurnazlığı, dövüşçülük mahareti gibi Akhilleus ya da Aias'ınkilerle mukayese edilebilecek seçkin niteliklerle değil, daha çok heybeti, haysiyeti ve Homeros'un bize naklettiği gibi, Zeus'unkine benzeyen gözleri ve Poseidon'unkine denk göğsü ile dikkati çeker. Agamemnon, terimin Antikçağ'daki anlamıyla bir kahraman değilse de, Yunanistan'ı meydana getiren akhaie ırkının temsilcisi olmaya lâyık birisidir.

Aganippe (YUNAN) Boeotia'da, Helikon'un eteklerinde yer alan çeşme Aganippe, bir gün, kanatlı at Pegasus'un nalları altından fışkırmıştır. Boeotia'nın akarsuyu, Permessos'un kızı olan bir su perisinin ikametgâhı olsa da, o, özellikle Musaların tercih edilen konaklama mekânıdır.

Agathodaimon (YUNAN) Asvan'daki yerel formu altında, büyük şelalenin Efendisi Khnum'un, Yunanca ismi. Popüler inanışta Mısır'a bereket getiren suyun fışkırdığı 'iki mağara'ya saklanmış bir yılan olarak temsil edilir. Bu tanrı Yunan mitolojisinde, tarlaların üzüm bağlarının ve şehrin koruyucusu olan, kimi zaman bir yılanın kılığında kimi zaman da bir elinde bir bereket boynuzu diğer elinde buğday başakları tutan genç bir adam kılığında tasvir edilen aynı isimdeki başka bir tanrıyla özdeşleştirilmiştir.

Aglibol (Mezopotamya) Palmira'da saygı gösterilen, omuzlarında yer alan yarım ay ile karakterize edilen tanrı.

Agni (Hindistan) 'Ateş' anlamına gelen, kendisine birçok ilâhi adanan, *Rigveda*'daki başlıca tanrılardan birisine karşılık gelen kelime. Agni 'din adamı' ve 'aracı'dır zira tanrılara kendisi vasıtasıyla iletilen sunulan kurbanları götürür ve insanlara birçok 'ihsân'larla geri döner. Gökyüzünde o güneş, havada şimşek, yeryüzünde kurbana değin 'ateş'tir.

Ağaçlar (Yunan) En güçlü ve en görkemli temsili olduğu bitki örtüsünün sembolü olan ağaç efsanelerde birinci önemde bir rol oynar. Ağaçlar bir çeşit birlikte yaşam formunda, onlarla birlikte yaşayıp onlarla ölen orman perileri Hamadryadların konağıdır. Ağaçlar, birtakım tanrıların temsili ve cisimleşmesidir; böylece Zeus Dodona'nın meşelerinde oturur ve kehanetlerini gösteren yaprakları soluğuyla canlandırır; aynı şekilde defne ağacı Apollon'un ağacıdır, mür ağacı Aphrodite'nin, zeytin ağacı Athena'nın. Nihayetinde mit ve efsanelerdeki sayısız tanrı ya da erkek ve kadın kahraman ağaca çevrileceklerdir, sebebi ise tanrıların merhametini ya da öfkesini körüklemiş olmalarıdır.

Ahriman (Pers) Ahura-Mazdâ'nın Spenta-Mainyu'sunun (ermiş ruh) tam aksi olarak Zerdüşt dininde şeytan ya da Kötülük ilkesi olan Angra-Mainyu'nun (düşman-ruh) Pers dilindeki ismidir.

Ahura-mazdâ (Pers) Avesta dilinde 'Bilge Efendi' ya da 'Efendi Bilge'. Eski Pers dininin, özellikle Zerdüştîliğin (MÖ VII-V) en üstün tanrısı. Ahura, öncü, ilk baba, tanrısal düzeni (asha), suları, bitkileri, ışığı, yeryüzünü ve iyi olan her şeyi inşa eder. O tanrısal düzenin bekçisidir, bütün iyi yaratıklara yerlerini ve karşılıklı faaliyetlerini tahsis eder, insanların gizli ve aşikâr hareketlerini gözetir; o uyumaz, böylece da hata yapmaz. O, aynı zamanda, zıt varlıklar olan olan Spenta-Mainyu ve Angra-Mainyu'nun yaratıcısıdır; ilki gerçeği, ışığı ve hayatı seçtiğinden hayırsever, diğeri yalanı, karanlığı ve ölümü seçtiği için tahripkârdır. Bu iki ruh arasındaki savaş dünyanın tarihini oluşturur. Avesta'da Ahura-Mazdâ hayırsever tanrı olarak tanımlanır.

Aias (Büyük) (Yunan) Troia savaşında Yunanların tarafında yer almak için çok yaşlı olan Salamis kralı Telamon, oraya iki oğlunu, Teukros ile Aias'ı gönderir. Bu sonuncusu *İlyada*'da Akhilleus'tan sonra savaşçıların en yiğidi olarak geçer: Tek başına, Yunan gemilerini yakma tehdidinde bulunan Troialıların karşı hücumunu püskürtmüştür. Teke tek dövüşler esnasında dikkati çekmiş, hem de Hektor'u yaralamıştır. Fakat yazıldığı gibi Hektor ancak Akhilleus'un ellerinde ölebilecek olduğundan Aias karşılıklı

olarak dövüşten çekilmeyi kabul etmiştir. Akhilleus'un ölümü sonrası Aias ve Ulysses kahramanın silahları için münakaşa ederler ve sonunda bunları Ulysses kuşanır; âni bir çıldırma nöbetine tutulan Aias gece çadırından çıkar ve savaşçıları öldürdüğünü zannederek koyunları boğazlar. Aklı başına geldiğinde herkese alay konusu olur ve bu yüz karası karşısında kılıcının üzerine atılır ve ölür. Mitolojik hikâyeleri dönüşme ve değişime uğratmakta elini hep çabuk tutan Ovidius, Aias'ın kanının, ilk harfleri *hya*'nın, Aias'ın ilk heceleriyle sesteş olan bir çiçeğe, Hyacinthus çiçeğine hayat verdiğini anlatır. Telamon Ulysses'in gemilerini krallığının kıyısında bulunan sığ kayalıklara çekerek oğlunun ölümünün intikamını alır. Aias'ın mezarı Rete burnuna yerleştirilir. Salamis'te kahramana bir kült oluşturulur ve bir tapınak özel olarak ona tahsis edilir.

Aias (Küçük) (Yunan) Lokrililer kralı Oileus'un oğlu olan Aias sadece boyu sebebiyle değil aynı zamanda Telamon'un oğlu büyük Aias'la karşılaştırıldığı için de 'küçük Aias' lâkabını taşır. Küçük Aias kırk tane gemi toplamış ve Troialılara karşı her ne kadar acımasızca olsa da yiğitçe savaşmıştır. Homeros ile Vergilius tarafından anlatılan hikâyesi, onu Priamos'un kızı Kassandra'yı Athena'nın tapınağına kadar kovalarken gösterir ki her ne kadar kraliçenin heykelini sarmalayıp sıksa da onu buradan zor kullanarak çıkaracaktır. Akhaioiler bu kutsala saygısızlık haricinde de bu son derece gözü pek kahramanı taşa tutmak istemekteydiler. Fakat o donanması sayesinde deniz yoluyla kaçmayı başarır. Athena öfkelenmiş bir hâlde bir kasırga meydana getirir, Aias sığ kayalıklara sığınarak tekrar kaçar. Orada gösterişli bir biçimde tanrılara meydan okur. Şimdiye kadar onu korumuş olan Poseidon öfkeye kapılmış bir şekilde üç dişli yabasının bir darbesiyle kayalıkları açar ve sapkın Aias'ı dalgaların içerisinde yutar. Bu cezadan memnun kalmayan Athena Lokri'de, bir anda bütün Lokrilileri yok etme tehdidi altına alan bir veba ve kıtlık salar. Delphoi'nin kâhinine danışılır. Kâhin eğer bin yıl boyunca her sene Troia'ya iki Yunanlı genç kız gönderilirse, tanrıçanın yatışacağını söyler. Eğer bu kızlar Troialılardan kaçmayı ve Atina tapınağına ulaşmayı başarırlarsa, kurtardıkları hayatlarına dokunulmayacak ve tapınağın kadın din görevlisi olacaklardır. Bu geleneğe saygı gösterildiği söylenir.

Aietes (Yunan) Helios ile Perseis'in oğlu bu kral ilk başta Korintos'ta sonra Kolhis'teki Aia şehrinde hüküm sürer. Birçok karısı olduğu bilinmektedir, bunlardan en ünlüsü Medea'nın annesi olan İdya'dır. Aietes, hükmranlığının başında, ünlü koçu vereceği Phryxus'u sarayına kabul etmiştir ve Phryxus da koçun altın postunu Ares'e adamıştır. Bir süre sonra bu kral ünlü ganimetleri aramak üzere İason ve Argonautların devletlerinde kıyıya çıktığını görür. İason Medea'nın yardımını

elde etmek için Aietes'in dayattığı zorlu birtakım kahramanlıklar gerçekleştirmiştir. Fakat kral sonuçta yalan yere yemin eder ve İason zorla altın postu ele geçirmek mecburiyetinde kalır, sonra Medea ile birlikte kaçar. Medea kendilerini takip etmeye girişen babasına gözdağı vermek için erkek kardeşi Absyrtos'u parçalara ayırır ve zavallının uzuvlarını babasının güzergâhı üzerine dağıtır. Aietes onları toplar ve bu oğlundan geriye kalanları gömer, sonra krallığına geri döner. Fakat onun yokluğunda erkek kardeşi Perses tahta çıkmıştır ve Aietes meşru hükümdarlığını seneler sonra ancak Medea ile uzlaşarak tekrar elde edebilir.

Aigeus (YUNAN) Pandion'un oğlu Aigeus babasıyla birlikte Atina'dan kovulur. Akabinde kardeşleri Nisos, Pallas ve Lykos'un yardımıyla iktidarı yeniden eline geçirir. İlk iki evliliği kısırdır. Bu yüzden, yerini alacak bir çocuk sahibi olamamaktan ümitsizliğe kapılarak Trezene kralının kızı Aethra ile evlenir ve ondan, bir erkek çocuk doğurması durumunda bebeği göstermemesini, özenle yetiştirmesini, bununla birlikte ona babasının ismini söylememesini ister; bu çocuk Theseus olmalı. Kahraman böylelikle iktidarını gasp eden kuzenleri olan, Pallas'ın elli oğlu ile savaşmak üzere Atina'ya gider ve babasını tanıdıktan sonra, onu tahta oturtur. Daha sonra Aigeus Androgeos'u öldürür ve bu sebeple de Minos'un korkunç taleplerine boyun eğmek zorunda kalır. Minotauros yedi genç kız ve yedi genç erkekten oluşan senelik ücretini talep ettiğinde, Theseus onunla savaşmak üzere Girit'e gider. Aigeus oğluna eğer bu seferden galip olarak dönerse, beyaz bir yelken açmasını söyler. Dönüşünde, Theseus canavarı yenmiş olmanın sevinciyle babasının talimatlarını unutur. Aigeus geminin siyah yelkenlerini gördüğünde oğlunun öldüğünü zanneder ve karamsarlığa kapılarak o andan itibaren onun adını taşıyacak olan denizin kayalıklarına kendisini bırakır.

Akamas (YUNAN) Theseus ve Fedra'nın oğlu olan Akamas Troialıların yanına Paris'in kaçırdığı Helen'i istemek üzere gönderilir. Verimsiz geçen görüşmeler sırasında Akamas, yürümelerine uygun bir biçimde karşılık veren Priamos'un kızlarından Laodike'yi baştan çıkarır. Troia'nın düşmesinden hemen önce meşhur atın içerisinde bulunan sekiz kahramanın arasında yer alacak ve şehre sızacaktır.

Akhate (YUNAN) Troia'nın düşüşü ve ateşe verilmesi sonrası, Aineias babası ve oğluyla birlikte kaçmayı başarır, önce İda adasına sonrasında da İtalya'ya gider. Arkadaşlarından birisi olan Akhate ona bu tehlikeli yolculuğu sırasında eşlik etmekte tereddüt göstermez: Onun sadakati o zamandan beri atasözü hâline gelmiştir.

Akheloos (YUNAN) Yunanistan'ın bu en büyük ırmağı Aetolia ve Akarnania'yı sınırlandırır. Birçok efsaneye konu

olmuştur. Okeanos ve Tethys'in oğlu olan Akheloos egemenliği altına aldığı üç binden fazla ırmağın kardeşidir. Deianeira'nın meydan okuduğu Akheloos, Herakles'in on iki iş turu sırasında ortaya çıkar: İlk dövüşte bu kahraman tarafından yenilen Akheloos önce devâsa bir yılan, sonrasında ise, daralan köprünün üzerinde, öfkeli bir boğa kılığında saldırıya devam eder. Fakat bolluk boynuzunun simgesi hâline gelen boynuzlarından birisini kıran Herakles tarafından bir kez daha mağlup edilir. Eski yazarlardan bazıları bu miti, eskilerin, diğerlerine duyduğundan daha çok saygı duyduğu ve Dodona'nın kâhininin tavsiyelerine göre kendisine daima kurbanlar sunulan bir ırmağın verimliliğinin sembolü olarak yorumlarlar. Dualarında onu yardıma çağırmayı unutan, onun ırmakları üzerindeki dört su perisi öfkeden kudurmuş sular tarafından sürüklenecek ve adaya (Ekhinades adaları) dönüşeceklerdir.

Akhenaton (MISIR) VIII. hanedanın (MÖ 1372-1354) onuncu kralı. Bu isim (kelimesi kelimesine 'güneş kursunun hoşuna giden') IV. Amenhotep tarafından, yönetiminin dördüncü senesinde, dinî ve politik reformunu tamamladığında alındı. Kendisi de bir mistik olan, aynı zamanda, Amon'daki Thebaili din adamları sınıfının devlet hayatında işgal ettiği baskın konumu yok etmeye çalışan Akheneton, tanrı Aton'un (Güneş kursu) yegâne dinini inşa etti: Bu dönemin en ünlü ilâhileri insanlık aşkını her yere ulaştırmak istiyor ve hümanist bir düşünceyi yükseltiyordu ki bununla ilgili terimler bazı mezmurlarda işlenecekti (özellikle 104. mezmur). Kral bundan böyle biricik en yüksek din adamıydı ve merasimler açık havada kraliyet ailesinin (Kraliçe Nefertiti ve çiftin altı kızı) iştirakiyle gerçekleştiriliyordu. Başkent artık Thebai değildi (yeni bir şehir, Akhetaton'du). Sanat da böylece, gerçek kaygısının ve doğanın yakıcı lezzetinin tanığı olmuştu. Bununla birlikte bu derin altüst oluş sürekli değildi; Akhenaton'un dış durumla çok az ilgilendiği görülüyordu, bu da tehlikeliydi. Smenkhkare ve Tutankamon'un geçici yönetimleri sonrası imparatorluğun birliğini yeniden tesis etme işi Horemheb'e düşecekti.

Akheron (YUNAN) Akheron Epiros'ta akar, büyük bir yarıkta kaybolur. Onun korkunç görünümünü, adının etimolojisini (Kederleri planlayan), bunların yanı sıra da yeryüzünün derinliklerine kaçışını göz önüne alan eskiler onu, ölülerin ruhlarının Kheiron'un kayığı üzerinde, nihaî konaklarında ikamet etmeden önce aşmak zorunda kaldıkları bir cehennemler ırmağı olarak görürdü. Hayatî öneme sahip bu ırmağın kökenini açıklamak için, Yunanlar ona baba olarak Helios, anne olarak da Gaia'yı atfeden bir efsane inşa ettiler. Akheron, Titanlara Olymposlulara baş kaldırdıkları esnada su tedarik ettiği için Zeus tarafından Cehennemlere atıldı. Latin yazılı metinlerde Akheron çoğu kez "cehennemin dibi" anlamına gelir.

Akhilleus (YUNAN) Homeros, Yunan kahramanlarının en önemlisi olan Akhilleus'u İlyada'da uzun uzadıya bahis konusu yapar. Akhilleus'un zaferi zamana meydan okumuştur. Efsanesi binbir detayla süslenmiştir. Aynı zamanda, sadeleştirme kaygısıyla, Akhilleus genel olarak hem Homerosçu gelenekten hem de Homeros sonrası geleneklerden ayırt edilir. Thetis ve Thesalya'da yer alan Pythia'nın kralı Peleus'un oğlu Akhilleus, Phoenix'e emanet edilmiş ve bu eğitmen bilgeden belâgati ve silah kullanmayı öğrenmiştir. Yine onun Santor Kiron'dan tıp dersleri aldığı söylenir. Zafere ve kahramanlığa susamış olan Akhilleus yanından ayrılmayan arkadaşı Patroklos'un refakatinde Troia kuşatmasına katılan iki Yunan kahramanı Nestor ve Ulysses'i izler. O, Thetis'in uyarılarına rağmen kısa fakat zaferlerle dolu bir hayatı daha uzun fakat sönük bir yaşama tercih edecektir. Onun güzelliği, yiğitliği, ruhunun sağlamlığı, Hera ve Athena'nın ona tahsis ettiği koruma şanının artmasına katkıda bulunacaktır. Bununla birlikte kahramanın karakteri zayıflıklar da barındırmıyor değildir. Kuşkucu, tutkularında ve kininde aşırı Akhilleus gönlünü kaptırdığı güzel tutsak Briseis'i Agamemnon ondan kapıp kaçırdığında savaşı terk eder. Onun desteğinden mahrum Yunanlar bozgun üzerine bozguna uğrar. Fakat arkadaşı Patroklos'un ölüm haberiyle birlikte Akhilleus korunağından çıkar ve Thetis'in isteği üzerine Hephaistos'a dövdürülmüş sihirli bir zırh takımı giyer; artık yeniden savaşın içerisindedir. Teke tek mücadelenin sonunda Hektor'u öldürür ve cesedini dehşet içerisinde kalmış Troialıların gözü önünde bütün Troia şehrinin etrafında sürükler. En nihayetinde yatışarak, Hektor'un derisini babası kral Priamos'a güzel bir hürmet gösterisi olarak sunmaya razı olur. Bununla birlikte kahramanın günleri sayılıdır. O, Yunanların son zaferini görmemiş olsa gerek. Akhilleus Skaios kapıları önünde, Troia'nın surlarının dibinde Apollon'un rehberliğindeki Paris'in eliyle vurulur. Gözyaşları ve ağıtlar içerisinde Hellespontos kıyısındaki bir yere gömülür. Sonraki rivayetlere göre Thetis defalarca oğlu Akhilleus'a ölümsüzlük vermeye yeltenmiştir. Bunun için onu gündüzleri kanarya otu ile ovmakta, geceleri ateşin içerisine sokmaktadır. Nihayet onu Styx'in sularına batırır. Akhilleus yaralanmaz olmuştur, topukları hariç; annesi suya batırırken onu topuğundan tutmuştur. Troia savaşı patlak verdiğinde Thetis oğluna savaşçıların baskısından kaçabilmesi için kadın kılığına girmesi ve Pyrrha adını alarak Lykomedes kralının kızlarının arasına karışması emrini verir. Fakat kâhin Kalhas'tan, Akhilleus'un Yunan ordusu saflarında yer almasının zafer için gerekli olduğunu öğrenen Ulysses Akhilleus'u hile yoluyla kendisini takip etmeye zorlar. Çok geçmeden, Troia kuşatması esnasında Priamos'un kızı Polyxena'ya olan aşkı için müttefiklerine ihanet etme noktasına kadar gelir, fakat topuğunu delen bir okla ölür. Gerçek şu ki, sonraki bu anlatılar

Akhilleus'un zaferlerine hiçbir şey katmasa bile Yunanların gözde kahramanları için besledikleri hayranlığın şiddetini azaltmaz, ki yaygın bir geleneğe göre Akhilleus gerek Tuna'nın ağzında bulunan Beyaz Ada'da, gerek Elysium Çayırları'nda mutlu bir ebedî hayata geçiş yapacaktır. Gerçekten Akhilleus Antikçağ'da bir kahramanın da ötesinde bir yarı-tanrı olarak görülür ve Yunanistan'ın birçok bölgesinde ona saygı duyulur. Ona, tapınaklar ve bir kült ithaf edilir, özellikle de Sparta ve Elis'te. Akhilleus, yaşamını paylaştığı tanrılarla ve sayısız şölenlerin, savaşların böldüğü sonsuz bir saadetin içerisindeki hazlarla çepeçevre sarılmış aydınlık bir ölüm sonrası hayatı yaşarken tasavvur edilir.

Akis (Yunan) Sicilya'nın genç çobanı Akis, Faunus'la su perisi Symaethis'in oğluydu. Akis'in gün değmemiş güzelliği Nereid Galatea'nın aşkının belirleyicisi olmuştu. Fakat bir gün, Akis onu şefkatle kucakladığı esnada dev Polyphemos iki âşığı bastı ve duyduğu kıskançlık öyle kabardı ki bir kayayı yerinden söktü ve Akis'in üzerine fırlatarak onu ezdi. O günden itibaren Akis'in vücudundan fışkıran kan Etna'nın eteklerinde akan bir ırmağa hayat verdi.

Akropolis (Yunan) Antik bir şehrin yüksek kasabası, alçaktaki bir kasabanın karşıtı olarak genellikle 'Akropolis' olarak adlandırılır. Akropolis, ilk başta, düşman işgali ya da doğal afet tehdidi altındaki köylü ya da kentli nüfus için sığınak bölgesi işlevi görürdü. Yunanların, şehirlerinin kayalıklarının tepeleri üzerinde elde edebildikleri korunma fikri, tamamen doğal bir biçimde, kutsal karakterde bir bölge kavramına dönüştü. Gerçekten de tanrıların her türlü tehlikenin savuşturulduğu bu özel yerleri kutsadıkları kabul edilirdi. Krallar, büyük aileler ve tiranlar da ikametgâhlarını yine Akropolis üzerine, yakınlarına geldikleri tanrılarla bir nevi doğrudan iletişim ve yönetimleri için avantaj arayışına girdikleri bu tepeler üzerine inşa ederlerdi. İtalya'da Akropolis üzerinde kuşların uçuşu araştırılır, tanrıların koruyucu yardımını çekmek için yükseltilen tapınaklarda kurbanların karın organları incelemeye tâbi tutulurdu. Bu tanrılar sık sık Akropolis'e, ziyaretlerinin işaretini bırakırdı: Bu yüzden de, göreceli olarak geç bir dönemde, Atinalıların Akropolis'inde Poseidon'un bir kaya üzerine üç dişli yabasının bir darbesiyle açtığı bir deliğe ve Athena'nın kuru bir heykel kaidesinden çıkarttığı zeytin ağaçlarına saygı gösterilecektir. Yunanistan'daki, Helenistik ülkelerdeki ve İtalya'daki her Akropolis kendisine has özelliklere, şahsiyete, yerel tanrılarına sahiptir. Bu yüksekte yer alan mevkilerin en ünlüleri arasında Korintos, Atina, Tiryns ve Mykenai; Asya'da, Troia ve Pergamon'un Helenistik Akropolisi, Roma'daki Capitolium ve Toscana'nın küçük Etrüsk şehirlerini çevreleyen bütün küçük tepeler sayılabilir. 'Ruhların nefes aldığı yerlere benzer olarak Akropolisler Antikçağ'dan ilham almış tepelerdir.

Aktaeon (YUNAN) Çoban Aristaios ve Autonoe'nin oğlu bu genç Thebaili, santor Kiron'un aydınlatıcı tavsiyeleri sayesinde ülkesinin en değerli avcılarından birisi oldu. Fakat gösteriş merakının sonu bir gün onun için ölümcül oldu. Zira Aktaeon, vahşi yaşam hünerleri tanrıçası Artemis'ten üstün olmak ve ondan becerikli olmakla övünmüştü. Bir gün, Aktaeon Kithairon dağlarında bir av hayvanını kovalıyordu, Artemis'i banyo yaparken gördü. Onun daha önce yaptığı küstahlığa zaten öfkelenen Artemis onun bu son hatasını affetmedi ve onu bir geyiğe dönüştürdükten sonra maiyetindeki elli köpeğe onu parçalattı. Bu köpekler, mit yazarlarında göre, bitki örtüsünün, ki Aktaeon simgelerinden birisidir, bütünüyle yaşamaya son verdiği elli günlük süreci temsil eder.

Alfeim (İSKANDİNAV) Alflerin ve tanrı Freyr'in göksel ikametgâhı.

Alfler (İSKANDİNAV) Kurbanlar verilerek tapılan, verimlilik-doğurganlıkla ilişkilendirilen Varlıklar. *Snorre Edda* da parlak Alfleri tefrik eder.

Alkestis (YUNAN) Kral Pelias'ın güzeller güzeli bu kızının gözü onunla evlenmek isteyen taliplerini görmüyordu. Babası her kim kraliyet arabasına vahşi hayvanları koşmayı becerebilirse kızını onunla evlendireceğini açıkladı. Thesalya kralı Admetos bunu başardı ve Alkestis'le evlenebildi. Alkestis Artemis'i küçük düşüren kocasının hayatına karşılık olarak kendi hayatını sundu. Hapse atıldı ve ruhu Tartaros'a indi. Bir efsaneye göre böylesi büyük bir aşktan etkilenen Pesephone onu gün ışığa kavuşturmuştur. Başka bir geleneğe göre Admetos'un misafiri Herakles cehenneme inip Thanatos'un, yani Ölümün karşısına çıkmış ve onu Alkestis'e hayran kılmıştır. Alkestis eşe yönelik şefkatin timsali olarak yerini korur.

Alkinoos (YUNAN) Poseidon'un erkek torunu olan Alkinoos, Korkyra ile özdeşleşen Skheria adasında yaşayan mitolojik bir halk olan Phaeakialıların en ünlü kralıdır. Karısı Arete ve kızı Nausikaa ile birlikte yabancılar, özellikle de düşkünlere daima misafirperverlik gösterirlerdi. Argonautlar onun sarayında bir mola verecekler, konukları arasındaki en ünlüsü Ulysses arkadaşlarıyla birlikte, onları savuran, adanın sahil kısmındaki her şeyi mahveden bir fırtına sonrası ona sığınacaktı. Alkinoos kahramanları teselli etmiş ve onlara her sene en nadide meyveleri ürün veren sihirli bahçelerini sunmuştu. Ulysses'e vatanının sahillerine kadar eşlik etmiş ve onu uyumuş olarak kumların üzerine bırakmıştı. Kahramana gösterilen hesapsız ilgiden rahatsız olan Poseidon Alkinoos'un gemisini taşa dönüştürdü ve Phokaialıların limanını imha etti.

Alkmene (YUNAN) Miken kralı Elektryon'un kızı Alkmene babasının katili Amphitryon'la evlenmeye erkek kardeşlerinin öcünü alması şartıyla razı

oldu. Onun yokluğunda kocasının kılığına giren Zeus tarafından ayartıldı. Amphitryon savaşlarından zaferlerle ayrıldığı esnada karısının gayriihtiyari sadakatsizliğini öğrendi ve onu bir odun yığınının üzerinde yakmak istedi. Zeus ani bir sağanakla alevleri söndürerek talihsiz kadını kurtardı. Amphitryon'un ölümüyle birlikte Alkmene iki oğlunu, kocasından olan oğlu İphikles'i ve Zeus'tan olan oğlu Herakles'i, kahramanlıkları esnasında yalnız bırakmadı. O, oğullarından daha fazla yaşadı ve Herakles'in ölümü sonrası Eurystheus'un husumetinden kurtulmak için Atina'dan kaçmak zorunda kaldı. Eurystheus'un ölümünden sonra Alkmene onun gözlerini çıkardı. Nihayetinde ilerlemiş yaşına dek hayatını sürdüreceği Thebai'ye döndü. Öldüğünde Zeus onu cehennemlerin üç yargıcından birisi olan Rhadamanthus ile evleneceği Mutlular adasına götürdü.

Alkyone (YUNAN) Rüzgârlar kralı Aeolus'un kızı Alkyone Sabah yıldızının oğlu Keuks ile evlenir. Böyle bir evlilik ancak mutlu bir evlilik olabilirdi. O da zaten çok mutluydu, kuşkusuz öyle, çünkü karı koca, kendileriyle karşılaştırılmaları artık âdetten olan Zeus ve Hera'yı kıskançlığa sürüklemişlerdi. Her ikisi de iskele kuşuna dönüştürüldüler. Bu mitin diğer versiyonlarına göre, Keuks bir gün bir kehaneti müzakere etmek üzere Alkyone'u yalnız bırakmak zorunda kalmıştı. Gemisi Zeus'un kızgınlığının sebep olduğu bir fırtına esnasında battı. Zavallı Keuks boğulma felaketiyle karşı karşıyaydı. Uyku tanrısı Morpheus'un ona gönderdiği bir rüya ile uyarılan Alkyone, ki rüya esnasında Keuks'un ona felaketini haber verdiğini işitiyordu, deniz kıyısına doğru telaşla atıldı, orada kocasının dalgalarla savrulan vücudunu fark etti. Ümitsiz bir hâlde denize atılmak için koştu. Sonsuza kadar, yana yakıla çığlıklar atan bir iskele kuşuna dönüştürüldü. Şefkatle sevdiği kocası aynı dönüşüme uğradı. Bundan böyle hiç ayrılmadılar ve meydana getirdikleri çift, karı koca sadakatinin sembolü oldu. Bir kuluçka yatağı sağlamak ve gelecek iskele kuşu nesillerine yol açmak için, hayırsever tanrılar, Aeolus'a kış dönümü öncesi yedi gün ve kış dönümünü izleyen yedi gün süresince rüzgârları dindirmesini buyurur. Diğer yandan Poseidon'un âşık olduğu ve ona hatırı sayılır sayıda gelecek nesil veren bir diğer Alkyone daha bilinir. Bu Alkyone yedi Pleiades arasında sayılır.

Altın Post (YUNAN) Altın postlu ünlü koç, Hermes'in, Boeotia'da yer alan Orhomenos'un kralı Athamas'ın karısı Nephele'ye armağanıydı. Bu koç zekâ ve akla sahipti, konuşabiliyordu ve keyfine göre gökleri katedebilme yetisine sahipti. Nephele'nin oğlu, üvey annesinden eziyet gören Phryxus kız kardeşiyle birlikte bu hayvanın sırtında kaçabilmişti. Kızı Kalkiope'yi onunla evlendirecek olan Aietes'in hüküm sürdüğü Kolhis'ye gelen Phrixos koçu Zeus'a kurban etti. Tanrılar tanrısı böylece hayvanın altın postunu mutluluğun ve gücün teminatı kıldı ve Aietes bu değerli postu Ares

ormanında bir meşe ağacına tespit etti. Altın post akabinde İason ve Argonautlar tarafından kapıp götürüldü.

Amalthea (YUNAN) Birçok söylenceye göre Amalthea, Rhea Zeus'u, babası Kronos'un oburluğundan kaçırdığı sırada Zeus'u koruyan su perisiydi. Amalthea çocuğu Ida adasına götürdü. Zeus, orada daha sonra derisinden kalkan yapacağı bir keçinin sütüyle beslendi. Fakat aynı efsanenin diğer versiyonlarına göre Amalthea, İda'nın su perileri ona sahip çıktığında tanrısal çocuğu emziren hayvanın boynuzlarından birisini kırdı. Onu şefkatli su perilerine hediye etti, ve bu tanrıçalara her ne arzu ederlerse boynuzun onunla dolacağını vaat etti. Bu ünlü 'bereket boynuzu' mitolojilerinin kökenlerinden birisidir; diğeri tanrı ırmak Akheloos'un efsanesine dayanır.

Ama no iwa (JAPON) Güneş tanrıçası Amaterasu'nun, erkek kardeşi Susanoo'nun sataşmalarını müteakiben kapandığı mağara.

Ama no uzume (JAPON) Tanrıça Amaterasu'yu saklanmış olduğu mağaradan dansının zarafeti sayesinde çıkartan göksel tanrıça. O, dansçıların önderidir ve denilir ki o şintoist din Kagura'nın dansının kökenidir.

Amaterasu (JAPON) 'Aydınlık gökyüzü' anlamına gelen kelime. Önemli Şintoist tanrı, Güneş tanrıçasıdır, ki Japon imparatorluk ailesi kökenlerini ondan aldığını doğrular. Amaterasu babası İzanagi'nin sol gözünden doğmuştur. Mitoloji, erkek kardeşi Susanoo'ya öfkeli olan Amaterasu'nun bir mağaraya saklandığını ve dünyayı karanlığa boğduğunu anlatır. O, Japonya'nın önemli tapınaklarından Ise'de saygı duyulan bir tanrıçadır.

Amazonlar (YUNAN) Amazonlar savaşçı kadınların efsanevî bir ırkına mensuptular, eski mitoloji yazarlarına göre Kafkasya ve Küçük Asya'da, Thermodon şehrini kurdukları Thermodon ırmağının kıyısında yaşıyorlardı. Bir kraliçe tarafından yönetilen Amazonlar erkek varlığını senede sadece bir kez, soylarını devam ettirmek için kabul ediyorlardı ve söylenen o ki yeni doğan erkek bebekleri öldürüyorlardı. Ata binmiş, zırh ve miğferlerle korunmuş olarak Küçük Asya diyarlarını dolaşıyorlar, gasp ve yağmayla geçiniyorlardı. Bu muhteşem yay çekiciler savaş sırasında hareketlerini kolaylaştırabilmek için sağ göğüslerini yakıyorlardı. Sayısız kahraman bu acayip ve acımasız kadınlara karşı savaştı. Eurystheus'un kızı Admetos, Herakles'i, Amazonlar kraliçesi Hippolitos'tan Ares'in hediye ettiği büyülü kemeri kaçırmaya gitmesi için görevlendirmişti. Hippolitos, tam bu nesneyi ona vermeyi kabul edecekken, amazona dönüşen Hera, Herakles'in kraliçeyi kaçırmak istediğini haykıra haykıra bütün Küçük Asya'yı dolaştı. Bir anda bütün Amazonlar silahlarını kuşandı; savaş esnasında Herakles Hippolitos'u öldürdü. Amazonlar Theseus'un yönetimi altında

bütün Attika'yı istila ettiler ve kraliçeleri Antiope'nin kaçırılmasının öcünü almak için Atina'yı kuşattılar. Fakat Atinalılar onları püskürttüler. Likya'da bunu yeniden deneyecekler ama orada da Bellerophon tarafından yenilgiye uğratılacaklardı. Pausanias, Amazonlar efsanesiyle Troia savaşı efsanesini kesiştirir. Kraliçeleri Penthesilea'nın yönetimi altında, Yunanlar tarafından yenilgiye uğradığı noktada Amazonlar Priamos'un imdadına yetişirler. Fakat kraliçeleri Akhilleus tarafından öldürüldüğünde bir anda savaşı keserler. Avlanmayı ve şiddet eylemlerini seven Amazonlar özellikle, birçok memeye sahip olan Efes'teki tanrıça Artemis'e ihtiram edecek ve onuruna bir kültü ilk ihdas edenler olacaktır.

Mitin tarihçesi Her ne kadar mitolojik savaşçı kadınlar topluluğu bugün dahi büyülemeye devam ediyorsa da özel olarak onlara tahsis edilmiş yazılı eser hemen hemen hiç bulunmamaktadır. Boccace onlardan *Theseide*'de (1340) bahseder, Caucer ise, 1387'de, *Cantorbery Kontesi*'nde bahseder, ya da dahası, romantik Kleist (*Penthesilea*, 1808) onlardan Akhilleus'un aşkları ve Amazonların kraliçesi dolayısıyla bahseder ama Amazonlar asla eserin başlıca konusunu teşkil etmez. Sonuç olarak sanat, özellikle de Antikçağ sanatı Amazonlar topluluğunu ihmâl etmez. Eskiler onları, erkeklik ile karşıtlık içinde, neredeyse tamamen rencide edilmiş ve yenilmiş olarak tasvir etmiş ve onları çoğu kez (yarı insan, yarı at) Santorlar ile özdeşleştirmiştir. Çok bilinen modern tasvirler arasında, Rubens'in, *Amazonların Savaşları* isimli eseri ön plana çıkarılabilir ki orada Antikçağ geleneğine uygun biçimde yabanî savaşçılar Yunan askerlerin darbeleri altında ezilirler.

Ambrosia (YUNAN) Homeros Ambrosia'yı tanrıların besini olarak değerlendirir. Bal esaslı olan Ambrosia en hoş parfümlerden en leziz likörlere kadar birçok karışımın içerisine girer. O, tanrıları yaralanmaz kılan, kahramanlar sınıfında görülen insanlara sonsuz gençlik, eksiksiz mutluluk ve ölümsüzlük sağlayan sihirli özelliklere sahiptir. Ambrosia çoğunlukla birtakım bitkilerden ince damıtılarak elde edilen şekerli içecek olan nektar ile birlikte servis edilir.

Amesha spenta ya da Ameşa spenta (PERS) Zerdüşt dininde, Ahura-Mazdâ'nın emrinde, dünyaya rehberlik etme amacına sahip altı ölümsüz hayırsever. Onlar erdemlerin ve soyut niteliklerin isimlerini alırlar: Vohu Mano (güzel düşünce), Asha Vahista (mükemmel doğruluk), Khshathra Vairya (arzulanan krallık), Spenta Armaiti (kutsal uyum), Haurvâtat et Ameretât (kurtarıcı sağlık ve ölümsüzlük).

Amfitriti (YUNAN) Hera nasıl Zeus'un, Persephone Hades'in meşru eşiyse Nereus ve Doris'in kızı Amfitriti de o şekilde Poseidon'a evlilik bağıyla

bağlıdır. Gerçekte Poseidon onu bir kumsalda kız kardeşleri Nereidlerle oynarken fark etmiş ve karısı olmasını arzulamıştı. Amfitriti kaçmış ve Atlas'ın yanına, denizin en sonuna ve uzak noktasına sığınmıştı. Bir yunus onu kaçırdı ve onu Triton'un annesine geri götürecek olan Deniz tanrısına teslim etti.

Amitabha (JAPON) Japon Mahayana Budistlerinin saygı gösterdikleri Sonsuz ışığın Buda'sı. Amitabha (Çincede O-mi-t'o) kültü Çin'de MS 650 senesine doğru gün yüzüne çıkmıştır. Japonya'da XII. ve XIII. yüzyıllarda Mutluluğun Toprağı Okulu'na (jodo-shu) ve 'mutluluk beldesinin gerçek tarikati'ne (Jodo Shinshu) hayat vermiştir. İki bodhisattva; Avalokiteçvara ve Mahasthamaprapta, Amitabha ile birlikte Mutluluğun toprağında hüküm sürerler. Amitabha'ya Tibet'te Od-dpag-med adı altında saygı gösterilir.

Amon (MISIR) Başlangıçta hava, rüzgâr ve kürekçilerin tanrısı olan Amon eşsiz bir tarihsel kadere sahip olmuştur: XII. hanedanın egemenleri tarafından devlet tanrısı safına terfi ettirilen Amon daha sonra eski Mısır'ın dinî ve politik tarihinde, 'kendi' şehri Thebai'ninkiyle bağlantılı olarak çok önemli ve daimî bir rol oynadı. Bir insan olarak (saçına güneş kursunu kökleriyle saran iki uzun kuş tüyü takılmış bir hâlde), bir koç olarak ya da koç başlı bir varlık olarak, çok nadiren de Nil'in gözü vasıtasıyla cisimleşmiş olarak tasvir edilen Amon evrenin diğer büyük yaratıcı gücü Amon Ra formundaki güneş tanrısı Heliopolis ile Orta İmparatorluk'tan itibaren müttefik (özellikle politik sebeplerden) olmuş yaratıcı bir tanrıdır. Muzaffer firavunlar Afrika'da onun kültünü (Napata'nın Amon'u) kurmuşlardır ve Yeni imparatorluğun (onun ruhanî rehber ve savaş ilham edici olduğu) büyük fetihçi kralları bu kültü bütün Yakın Doğu'ya yaymışlardır. Onun din adamları sınıfı (askerî seferlerden taşınan nihayetsiz miktarda ganimetle zenginleşmiş ve Amon-Ra'nın tapınaklarında kutsanmış) devlet içerisinde bir güç olmuşlardır, firavun gücü ile karşılaşma ise uzun, genellikle sert olacaktır. 'Tanrıların kralı' 'gökyüzü ve yeryüzünün efendisi' Amon'un, Karnak'taki tapınaklarının kapladığı uçsuz bucaksız yüzölçümü onun kültünün büyüklük ve sürekliliğinin kanıtıdır (yaklaşık 2 bin sene), kült Asurluların MÖ 664 senesinde Thebailileri de kılıçtan geçirerek gerçekleştirdiği işgalde yok edilecektir.

Amphitryon (YUNAN) Tiryns kralı Alkoios'un bu oğlu, kazayla, Alkmene'nin babası olan amcası Elektryon'u öldürür ve şehirden sürülür, Thebai'ye sığınır; orada kral Kreon vasıtasıyla cinayetinden arınır. Böylece onu takiben gelen Alkmene ile evlenmek ister. Fakat evlenmeden önce, Alkmene müstakbel

eşinden, kral Pterelas'ın oğlu tarafından öldürülen erkek kardeşlerinin öcünü almasını ister. Kreon, şayet krallığı Dionysos tarafından gönderilen tilkiden kurtarılırsa iş birliği yapmayı kabul eder. Bu şart yerine getirildikten sonra başkenti ele geçirilemez olan Taphos adasına cezalandırma amaçlı sefer gerçekleştirilir: Gerçekten de Pterelas saçında onu yaralanmaz kılan altından bir saç teli muhafaza etmektedir. Kızı Komaetho, Amphitryon'a olan aşkından, ölüme yol açan saçı keser ve babasının ölümü zaferin gelmesini sağlar. Fakat kahraman, genç kıza karşı hiçbir minnet hissi duymaz ve Kephalos'taki Taphoslular krallığını ona sunduğu hâlde onu öldürtür. Amphitryon nihayet Alkmene'ye kavuşur ve yarı kardeş Herakles'ten bir gün önce dünyaya gelen İphikles'in doğumunu sağlar. Amphitryon kısa bir süre sonra Erginos'un kumanda ettiği Minyenlere karşı bir savaş sırasında ölür.

Mitin tarihçesi Amphitryon özellikle evliliğindeki talihsizliklerinden dolayı tanınır: Zeus, Amphitryon'un kılığını taklit ederek, onun uşağı Sosias'ın kılığına giren Hermes-Mercur'ün de suç ortaklığıyla, karısı Alkmene'nin yatağını paylaşır: Amphitryon aldatılan eşin sembolü olur, hem de çifte aldatılan, çünkü bu karısının isteği hilafına gerçekleşmiştir. Onurlu bir kadının bu isteksiz zinası birçok oyun yazarına ilham kaynağı olmuştur, ki hemen hemen hepsi Latin yazar Titus Maccius Plautus'un *Amphitryon*'una başvurmuştur. Titus Maccius Plautus entrikanın muğlaklığı üzerine oynamıştır; o derece ki seyirciler hangisi gerçek ya da sahte Amphitryon, koca ya da âşık, hangisi gerçek ya da sahte Sosias bilemezler. Bu olağanüstü durumdan doğan komik etkiye Molière tarafından 1668 senesinde nazire yapılacaktır. Anlatıldığına göre XIV. Louis bu piyesi takdir etmiştir çünkü Jupiter ve kaçak göçek âşıklarının kişiliğinde kendi şahane kişiliğine ve onu epeyce eğlendiren özel yaşamına dair benzerlikler vardır.

Alman dram yazarı Henrich von Kleist 1802'de çıkan Molière'in eserinin serbest bir çevirisinden doğan *Amphitryon*'da bu konunun, neredeyse trajikomik, mizahını terk etmez. Fakat Kleist Alkmene'nin kişiliğini hatırı sayılır biçimde dönüştürmüş ve onu, kahraman kocasına son derece saf son derece romantik bir aşka tutulmuş, tutkulu ve duygusal, Zeus tarafından trajik ve haksız bir biçimde yanıltılmış, aynı sebepten dolayı da günahı örtülmüş ideal bir kadın hâline getirmiştir.

Giraudoux, 1939 sonbaharında, savaşın acayipliğinin tam göbeğinde *Amphitryon 38* ile (mitin başarısının kanıtı olan aynı isimdeki 37 diğer piyesten sonra geldiğini belirtmek için) Titus Maccius Plautus'un komedisinin canlılık ve neşesini yeniden keşfetmiş ve öğretmen okulu öğrencilerine mahsus matrak geçme zevkiyle, Feydau'nun piyesleri ve hatta Offenbach'ın

operetlerininkine yakın teatral bir tavır geliştirerek delişmenlik etmiştir. Fakat Giraudoux aynı zamanda piyesinde, tıpkı Kleist gibi, Alkmene'nin şahsına, Jupiter'in yalana dayalı tiranlığı karşısındaki temiz yürekliliğinin meyvelerini vererek çok önemli bir mesajı geçirmeyi başarmıştır. Giraudoux'da aynı zamanda kesin bir Alman tehdidinden kaygılı 1939 toplumuna el uzatma ve tiranın baskısına karşı direnç mesajı verme kaygısı vardı.
Son olarak, Sosias'ın iki kişi arasındaki vurucu benzerliği ifade etmek için gündelik dile geçirilmesi gibi, Amphitryon genelde misafir ağırlayan evin efendisi olarak görünür, Molière'in dizelerini hatırlayacak olursak: "Gerçek Amphitryon, evinde akşam yemeği yenilen Amphitryon'dur".

Amset (MISIR) Ölünün iç organlarını koruyan dört kanopik vazonun birisinin kapağında kafası (insan kafası) yükselen Horus'un dört oğlundan biri.

Anahita ya da Anatis (PERS) Günahsız, Aşk ve doğurganlık tanrıçası. Bu, eski Doğu'nun bütün dinlerinde bulunan Büyük Tanrıça'nın formlarından bir tanesidir. Artaxerxes II, Anahita'yı, Susa, Ekbatana ve Bâbil'deki tapınakların üzerine dikmiştir. Onun kültü Mithra'nın kültüyle bağdaştırılmıştır. Yunanlar onu Kibele ve Aphrodite ile özdeşleştirirler.

Ananda (HINDISTAN) Buda Sakyamuni'nin kuzeni ve ilk müritlerinden birisi. Doğum evresindeki Budizmde önemli bir rol oynadı.

Anat (FENİKE) Kenanlı tanrıça, onu savaşçı bakire olarak temsil eden Ugarit mitleri vasıtasıyla tanınır, Baal'ın kız kardeşidir.

Ankaios (YUNAN) Lykurgus'un oğlu, Agapenor'un babası ve Troia'ya düzenlenen Yunan seferinde kırsal birliğin şefi olan Ankaios, Argonautlar seferi esnasında *Argo* gemisinin kılavuzu olarak Tiphys'in yerini aldı.

Androgeos (YUNAN) Minos ve Pasiphae'nin oğlu bu Giritli muhteşem atlet Panatenaia oyunlarının tartışılmaz galibi olmuştu. Gelgelelim, zaferi Atinalıların şanına gölge düşürmüştü: Şehrin kralı Aigeus'un da kışkırtmasıyla Androgeos uğursuz rakipleri tarafından öldürüldü. Zeus'un yardımıyla, ki anında Atinalıların üzerine kıtlık ve veba göndermişti, Minos Attika'ya karşı bir sefer düzenleyerek oğlunun ölümünün öcünü aldı. Topraklarını kırıp geçiren bu musibete son vermek için Atinalılar kâhine danışacak ve her sene Girit'ten Minotauros'un parçalayıp yemesi için yedi genç erkek ve yedi genç kızdan oluşan bir pay göndermeye mecbur kalacaklardır.

Andromakhe (YUNAN) Misya'daki Thebai kralı Eetion'un kızı olan Andromakhe, Hektor'un karısı ve Astyanaks'ın annesi olmuştur. Eski yazarların hepsinin evlilik sadakati ve yüceliğinin

örneği olarak seçtiği bu eş, kaderin imtihanından geçecekti. Gerçekten de Andromakhe, Troia savaşında babasının -Akhilleus'un ellerinde-, yedi erkek kardeşinin ve bir rivayete göre şehrin surlarının üzerinden atılacak olan oğlunun ölümüne şahit oldu. Şehrin yağmalanması ve ateşe verilmesi esnasında canı bağışlanmış olan Andromakhe paylaşımda Akhilleus'un oğlu Neoptolemos'un payına düştü. Böylece kendisinin hilafına bütün ailesinin katilinin oğluyla evlenmek zorunda kaldı. Bu ikinci evlilikten üç çocuğun sahibi oldu: Pielos, Molossos ve Pergamos. Neoptolemos öldüğünde, bir kez daha, Hektor'un ikinci büyük kardeşi Helenos ile, tesellisi olmayan bir dul olarak kaldığı ilk eşinin hatırası için evlendi. Andromakhe, efsaneye göre, kralı olduğu, kendi adını verdiği şehri kuran oğlu Pergamos'un peşinden gittiği Asya'da öldü.

Andromeda (YUNAN) Etiyopya kralı Kepheus'un karısı bir gün kendi kızının güzelliğini övme ihtiyatsızlığında bulundu ve onun güzelliğinin Nereidlerinkini geçtiğini iddia etti. Kızlarına yapılan bu aşağılamaya öfkelenen Poseidon ülkeyi kırıp geçiren bir deniz canavarı gönderdi. Kepheus Ammon'un kâhinine başvurduğunda kâhin ona eğer Andromeda tanrıya kurban edilirse krallığın bu musibetten kurtulabileceğini söyledi. Böylece Andromeda deniz kıyısında bir kayaya bağlandı. Artık parçalanmayı bekliyordu. Fakat Perseus bu sırada Etiyopya kıyısına çıkmıştı. Canavarı öldürerek Andromeda'nın imdadına yetişti. Sonra onunla evlendi. Andromeda kendisine söz verdiği için bu duruma canı sıkılan Kepheus'un erkek kardeşi Phineas taraftarlarını topladı ve düğün sırasında kahramana saldırdı. Perseus yanında bulundurduğu Gorgon'un başı sayesinde bütün saldırganları taşlaştırdı. Andromeda kocasının peşinden Yunanistan'a gitti. Aralarında Sthenelos ve Elektron'un da bulunduğu birçok çocuk sahibi oldu. Ölümü sonrası bu saygıdeğer eş kuzey takımyıldızları arasına Perseus, Kepheus ve Kassiopeia'nınkilerin yanına yerleştirildi.

Angiras (HİNDİSTAN) Gerek Büyük bilge (maharsi) gerekse de yaratıkların Efendisi (prajâpati) olarak nitelendirilen, insanlığın atalarından birisi. Rigveda'nın ilâhileri ona atfedilmiştir.

Angra-mainyu → Ahriman

Angrboda (İSKANDİNAV) 'Kederlerin ulağı'. Bu devin, kötücül tanrı Loki ile birleşmesinden kurt Fenri, Midgard'ın yılanı, kötülük ve kargaşanın cinleri, ve ölüm tanrıçası Hel doğar.

Ankises (YUNAN) Ankises Aphrodite ile aşklarının meyvesi Aineias'ın babası olma imtiyazına sahiptir. Diğer yandan, Aphrodite, Ankises'e birleşmelerini ifşa etmemesini emretmiştir. Hâlbuki Ankises çok şarap içip feleğini şaşınca iyi talihini anlatma boşboğazlığında bulunur. Zeus, onu bu yüzden cezalandırmak

maksadıyla bir yıldırımla çarpar. Bazılarına göre Ankises önemsiz bir yara almıştır. Bazılarına göre ise o bu yüzden aksak ve kör kalacaktır. Priamos'un babası Ankises oğluyla birlikte Troia'da, bu şehrin alınışı zamanında, bulunuyorlardı. Yaşlı ve kötürüm Ankises eğer Aineias onu, bordosunda her ikisinin birlikte açık denize açılabileceği gemiye taşımamış olsaydı orada kesin bir ölümle kucaklaşacaktı. Yine de Ankises Latium kıyılarına erişemedi. Scilya açıklarında öldü ve Eryks dağı yakınında gömüldü.

Annapurna (HİNDİSTAN) "Besin bolluğunda yüzen tanrıça", Dourga'nın kılığında, besin sağlama gücü için hürmet edilen Hindu tanrıça. Genellikle sağ elinde pirinç dolu bir kaşık, sağ elinde bal dolu bir kâse ile tasvir edilir.

Anu (MEZOPOTAMYA) Senenin Akad dilindeki ismi. Bu Uruk tanrısı Mezopotamya panteonunda ilk sırayı işgal eder.

Anukis (MISIR) Asvan adası yakınındaki Sehel adasında tapılan (bir kadın formunda) tanrıça; Khonum ve Satis ile bir üçlü oluşturur.

Annunnaki (ler) (MEZOPOTAMYA) Yeryüzü tanrıları, ki en eski tanrılar olsa gerek, İgigi'nin yeni nesli tarafından yerinden edilmiştir.

Antenor (YUNAN) Priamos'un bacanağı ve Hekabe'nin kız kardeşi Theano'nun kocası Antenor, Troia konseyine mensuptu ve de bilge ve barışçı bir karaktere sahip birisi olarak biliniyordu. Birçok defa Yunanlar ile Troialılar arasındaki uyuşmazlığı iki halkın karşı karşıya gelmesini engellemek için yatıştırmayı denedi. Antenor, Helen'i istemek için gelen, Ulysses ve Menelaos'un refakatindeki Yunan büyükelçisini kabul etti. Savaş sırasında da defalarca ateşkes antlaşması yapmaya yeltendi. Troia'nın davasına ve varlığına zararlı olduğuna hükmettiği bir çarpışma konusundaki çekinceleri ve ihtiyatlılığı sebebiyle hainlikle suçlanan Antenor selametini Yunanların gelişine borçludur; onun gayretlerini bilen Yunanlar ona karısına ve çocuklarına dokunmadılar, şahıslarına olduğu kadar mülklerine de. Antenor yangın yeri olan şehri terk edebildi ve Veneto bölgesi üzerinde Padova kolonisini kurduğu Adriyatik kıyılarına ulaştı.

Antigone (YUNAN) 1- Oidipus ve İokaskte'nin kızı, İsmene, Eteokles ve Polynikes'in kız kardeşi Antigone'nin kederli bir hayatı ve tüyler ürpertici bir ölümü olmuştu, fakat o mitolojide eşi benzeri olmayan fedakârlık ve ruh yüceliğinden asla vazgeçmedi. Babası kardeşleri tarafından Thebai'den kovulup gözleri oyulmuş olarak yollarda yiyecek dilenmek zorunda kaldığında Antigone ona refakat etme hizmetinde bulundu, yaşamının sonunda ona güç kuvvet verdi ve Kolone'deki son anlarında ona eşlik etti. Sonra Thebai'ye döndü; fakat orada onu yeni ve acımasız bir imtihan bekliyordu.

Kardeşleri gücü ellerine geçirmişlerdi ve Polynikes Argos kralı Adrastos'un yanına yardım istemek üzere gitti, yabancı bir orduyla şehri kuşatmak için geri geldi ve erkek kardeşi Eteokles ile bir düşman olarak savaştı. İki kardeşin ölümünden sonra amcaları Kreon Thebai'de gücü ele aldı, Eteokles'e gösterişli bir cenaze töreni düzenledi, ama Polynikes'e bir mezar verilmesini yasakladı, sebebi ise onun yabancılarla işbirliği içerisinde ülkesine karşı savaşmış olmasıydı. Böylece Polynikes'in ruhu asla asla huzur bulmayacaktı. Bununla birlikte Antigone ölüleri gömme vazifesini kutsal olarak gördüğünden, bir gece kardeşinin cesedinin yanına gitti ve âyin gereği birkaç tutam toprağı üzerine serpti. Bir muhafız tarafından yakalandı ve Kreon'un yanına götürüldü, ölüm cezasına çarptırıldı ve Labdakos soyundan gelenlerin mezarına canlı olarak gömüldü. Açlıktan ölmektense kendini asmayı tercih etti. Kreon'un öz oğlu ve Antigone'nin nişanlısı Hemon kederinden intihar etti; Kreon'un karısı Eurydike her şeyden çok sevdiği oğlunun ölümünü kaldıramadı ve o da yaşamına son verdi.

2- Aynı şekilde Ftiotis'in kralı Eurytion'un kızı olan, Peleus ile evlenen bir Antigone daha bilinir.

Mitin tarihçesi Sophokles'in *Antigone* piyesi (*Kral Oidipus* ve *Oidipus Kolone*'da ile bağlantılı tragedya) Antigone-Kreon çatışmasını Yunan sitesinin politik çerçevesi içerisine oturtur. Genç kız Thebai'nin yeni kralı, ya da tiranı tarafından dikte edilen kanunun keyfîliği karşısında 'yazılı olmayan' kanunlara, ahlâkî ödevin ve kardeşçe sevginin doğal ve değişmez kanunlarına müracaat eder; yeni kralın istediği pasif itaat devlet çıkarının ön plana çıkarıldığı ahlâkî bir nutuk ile meşrulaştırılmıştır.

Antigone'nin meydan okumasının politik anlamının sonraki dönemlerde hafifleştirilmiş olduğu görünüyor. Euripides'in *Fenikeliler*'i ve Seneca'nın *Thebaide*'si, Rotrou'ya *Antigone*'si için (1638) (Sophokles'ten daha fazla) ilham verirler. Piyes tıpkı Racine'in 1664'te yazılan *Thebaide*'si gibi genç kızın temsil ettiği ahlâkî ve ailevî değerlere ilişkin olarak kendisini gösterir: Antigone, dinî bağlılığın (babasına göçebeliği esnasında eşlik eder) ve kardeşliğin modelidir (iki kardeş arasında bir seçim yapmayı reddeder). Ve eğer Alfieri 1783'teki tragedyasında 89 devriminin göklere çıkaracağı özgürlük fikirlerine bağlılığının arka planda görünmesine izin verseydi, şahsi olarak önceki yüzyıllardaki teatral gelenekle bağını koparmamış olurdu. Yeri gelmişken, bu konuda önemli bir istisna Robert Garnier'in 1580'deki *Antigone ya da Acıma*'sıdır. Bu hümanist, yani Hristiyan ve ahlâkî tragedya (gerçekten de burada Antigone Kreon'un kanununun karşısına 'tanrının düzenini' koyuyor)-ki sivil ve dinsel savaş piyesleri arasında anılır- öyle görünüyor ki sadece iki defa oynandı... 1944 ve 1945'te. Yine bir

savaş metni Ballance'ın *Antigone*'sini (1814) kaleme aldığında ortaya çıkar. Fakat romanın kahramanı, Chateaubriand'ın *Martyrs*'indeki Kymodeke'ye yakın, yine de politik değil, insanî ve toplumsal değerleri savunan Hristiyan bir figür olarak kalır.

Antigone'nin diğer Yunan tragedya kişilerinden ciddi bir şekilde ayrıldığını ve Devlet kavramı ile politika etiği üzerine düşünmeye katkıda bulunduğunu görmek için Sophokles'in metninin Devrim sonrasında, özellikle Alman romantikleri (Hegel yorumu, Hölderlin çevirisi...) tarafından yeniden keşfinin sonuçlarını beklemek gerecektir.

Antigone'nin XIX. yüzyılda henüz müstereddit, zaman zaman ortaya çıkan politik kişiliği bütün anlamını XX. yüzyılda bulur. Kamu yararı, Antigone'nin ve Kreon'un söylevlerinin sunduğu devlet çıkarıyla bireysel insan bilinci arasındaki uyuşmazlık, faşizmin yükselişi ve İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi içerisinde bütün keskinlik ve şiddetini bulur. Bu Cocteau'nun (1942) Annoilh'in (1944) ya da Brecht'in (1947) piyeslerinde gerçekleşecektir. "Direniş" diyecektir Malraux "Antigone'nin Kreon'a 'hayır!'ıdır".

Antinoos (YUNAN) İthaka'daki Eupeithes'in oğludur, *Odysseia*'da Penelope'nin taliplerinin şefi olarak görünür. Kibirli ve hoyrat olan Antinoos Ulysses'in sarayında kötülükleri arttırır, varlığı kendisine sıkıntı veren Telemakhos'u öldürmeye yeltenir, Penelope'nin servetini har vurur harman savurur, arkadaşlarıyla yemek yediği salona bir dilenciyi tanıtmak için gelen domuz çobanı Eumaios'a hakaret eder. Ulysses bu alçakgönüllü adamın arkasında kılık değiştirmiş bir hâlde saklanıyordur: Dudaklarında bir kupayı kıstırmış olan Antinoos'u öldürür.

Anubis (MISIR) Bir çakal (ya da köpek) ya da çakal başlı bir insan formu kılığında, tapılan bir tanrı. Anubis, İsis'e Osiris'i mumyalaması için yardım eder ve Ölüler tanrısı ve ruhların sürücüsü olur, mezarları yönetir. Daha sonra, Serapis ve İsis'in İskenderiyeli kültünün bir parçası olur, Hermes'le özdeşleştirilir ve Hermanubis adını alır.

Anzy (MISIR) Busiris şehrinin en eski önderi. Tanrı-kral olan Anzy, saçına iki uzun kuş tüyü takmış, sırtına kadar düşen kurdelesi olan, sakallı, ve elinde heka ve flagellum hükümdarlık asası tutan bir adam olarak tasvir edilirdi. Yüksek dönemden itibaren Busiris'te onun niteliklerinden bazılarını kendisine mâl eden tanrı Osiris onun yerini aldı.

Aphrodite (YUNAN) Onun güçleri uçsuz bucaksızdır: Sevimli tanrıça Aphrodite evlilikleri korur, eşlerin aşk bakımından uyumunu kolaylaştırır, evlere bolluk getirir, doğumları yönetir. Ha keza tarlaları verimli kılar. Yine de o aynı zamanda çok korkunç bir tanrıça olabiliyordu; zira en sık rastlanan hâliyle, hiçbir şeyin mâni olamadığı, mahvetmek istediklerini aşk delisi hâline getiren bir tutkuyu sembolize eder;

hem de meşru birliktelikleri yerle bir eder, karı kocayı zinaya sürükler, gayrimeşru aşklardaki doğurganlığı kolaylaştırır ve ölümlüleri her türden cinsel hazza ve günahların hepsine kışkırtır. Aphrodite böylece kendisini kuşanana daimî arzuların olağandışı gücünü veren sihirli kemeriyle ölümcül bir tanrıça olur. Bununla birlikte bu korkunç karakter gerçekten sadece Aphrodite ile özdeşleştirilen, Romalıların Venüs'ünde görülür. Dölleyici gücün sembolü olarak, nar, haşhaş, elma gibi çok çekirdeğe sahip meyveler çoğunlukla ona hasredilir. Arabasını çeken ve etrafını çeviren kuşlar arasından, beyaz güvercin, kuğu, evliliğe dair sadakati sembolize eden güvercin zikredilebilir. Aphrodite genel olarak, çıplak ya da yarı giyinik, şehvetli pozlar içinde, vücudunun dolgun ve ahenkli formlarını belli eden narin bir örtüyle örtünmüş olarak tasvir edilir. Bu şehvetli karakter sayesinde sık sık Doğulu Fenike tanrıçası Astarte'ye benzetilir. Aşk ve güzellik tanrıçası Aphrodite'nin kökeni üzerine iki farklı yorum bilinir. Birincisine göre o, Zeus ve Dione'nin kızıdır, ikinci yoruma göre o Kronos Uranos'u parçaladığı zaman denize düşen kandan doğmuştur. Bu kan dalgaları verimli kılmış ve Aphrodite köpük kadar beyaz ve güzel bir dalganın oyuğundan ortaya çıkmıştır. Bu andan itibaren Aphrodite'nin tanrısal cisimleşmesi olduğu aşk, tanrılar, insanlar ve hareket eden bütün yaratıklar üzerinde hükmünü sürer. Hephaistos ile evlenen Aphrodite, sık sık tanrıyı aldatır ve Eros ve Anteros gibi ünlü çocuklar verdiği Ares için kendine özel tutkulu bir aşk tasarlar. Fakat iki âşığı bir fileye hapseden kocası onu şaşkınlığa uğratır. Utanan Aphrodite bir süreliğine Olympos'u terk eder. Bu esnada Dionysos, Hermes ve Poseidon'un yatağını paylaşarak Hephaistos'u yine aldatmış olsa gerek. Ancak tanrıça, Olympos'un tanrılarının aşkından memnun değildir. Troialı Ankises gibi ölümlüler onun güzelliğine ve zarafetine dayanamazlar: Böylece Juliusların atası Cesar'ın öldürmek istediği Aineias'ı doğurur. Nihayetinde tutkulu bir şekilde, her sene hayata ve aşka yeniden doğan bitki örtüsünün sembolü olan Adonis'i sever. Aphrodite insanların işlerinde aktif bir rol oynamıştır, Paris'ten ünlü altın elmayı almış ve onunla Helen arasında Troia şehri için böylesi ölümcül olacak olan bir aşkı doğurarak onun Troialı kahraman olarak tanınmasına şahit olmuştur.

Apis (MISIR) Memfis'te çok eski zaman önce tapılan Kutsal boğa. O sırada şehrin tanrısı Ptah'tı, Apis çabucak onunla özdeşleştirildi ve onun tensel tezahürü oldu; eski imparatorlukta Ra'nın güneş kültünün kapladığı önem Apis'e yeni bir özdeşleşme getirdi, ki tasvirlerdeki boğanın boynuzları arasındaki güneş kursunun varlığı da böylece açıklanmış olur. Nihayetinde Apis Osiris ile bağdaştırıldı ve şahsı cenazeye dair niteliklerle ayrılmaz bir bütün oldu (Onun Mısır dilindeki

ismi olan Oserapis, II. Ptolemaios tarafından Serapis'inkine yakınlaştırılacaktır). Sakkara Serapeum'u onun kültünün öneminin tanığıdır; ölü Apis bir diğer ölümlü görünümde tekrar doğar, din adamları onu meralarda ararlar ve yeni Apis'i ayırt edici işaretlerden tanırlar.

Apollon (YUNAN) Olympos'un on iki büyük tanrısından birisi olan Apollon, Zeus tarafından baştan çıkarılan annesi Leto'nun Hera'nın gazabından kaçmak için sığınmaya geldiği Delos'ta doğar. Apollon'un ikiz bir kız kardeşi vardır: Artemis, ki Apollon efsanelerde genellikle onun eşliğinde tasvir edilir. Doğumunu öğrenir öğrenmez Zeus oğluna altından bir taç, bir lir ve kuğuların çektiği bir araba sunar. Tanrıça Themis tarafından nektarla beslenen yeni doğmuş bebek birkaç günde, bir sadak ve sadağındaki oklarla donatılmış bir hâlde arabasıyla Hyperboreioslar ülkesine giden göz kamaştırıcı bir ergen olur. Orada bir sene kaldıktan sonra, Delphoi'ye gelir ve orada kariyerine başlar. Gerçekten de, Parnassos dağındaki bir mağarada yaşayan piton yılanını öldürerek bu şehrin çok yakınında ortaya çıkar. Fakat aşkları daha da ünlüdür. Işık saçan güzelliği uzun boyu ile, ona Zeus'un kızgınlıkla yıldırımla çarpacağı bir oğul, Asklepios'u veren Koronis gibi birçok orman perisini baştan çıkarmıştır. Apollon bu en üst tanrıdan intikam almak için yıldırıma tav veren Kiklopları oklarıyla deler ve öldürür. Böylesi bir küstahlığa öfkelenen Zeus Apollon'u Olympos'tan kovmuştur. Bu tanrının başka aşkları da bilinmektedir; Apollon, ondan kaçmak için defne ağacına dönüşen orman perisi Daphne'yi sevmiştir; Okeanos'ın kızı su perisi Klytia'yı baştan çıkarmış ve terk edilen Klytia bu tanrısal âşığının aşk haberlerini, rakibi olan baba Leukothoe'ye ifşa ettiğinde onu günebakan çiçeğine çevirmiştir. Yeryüzünde kaldığı süre zarfında sürüsünü koruduğu kral Admetos'un yanında kibar bir misafirperverlik görür. Bu tanrının genellikle hayvanların koruyucusu olarak anılma sebebi de budur. Yeryüzündeki sürgünü sona erdiğinde Olympos'taki eski yerine alınma iznini elde etti. Yunanlar ona atfettikleri yakıştırmaları arttıracaklar ve zaman zaman da ona uğursuz bir karakter atfedeceklerdir. Bu yüzden de o Yıldırım saçan cezalandırma tanrısı olarak görülür. Başa gelen bütün ölümler onun oklarıyla sebep olduğu yaraların sonucudur. Bazı zamanlar insanlığı veba göndererek yavaş ve korkunç bir ölüme mahkûm eder. Bununla birlikte Apollon her şeyden önce Yunanların gözünde sevimli bir tanrı, kehanetlerin üstadı ve kâhinliğin lideridir. Pythia onun adına konuşurdu: Müzisyenlerin ve şairlerin ilham vericisi, o, böylece, *Musaların önderi Apollon* diye adlandırılırdı; yani bütün sanatların vasisi, güneşin sembolü, medenileştirici ışık. Aşırılığa kaçmaksızın, denilebilir ki Apollon Yunanlar için ülkelerinin sanatsal

dehasını, gençliğin, güzelliğin ve gelişmenin idealini yansıtırdı.

Apophis (Mısır) Uzun boylu, güneşin düşmanı -ki her gün, gündelik ve gecelik (öbür dünya) seyri sırasında güneşe gözdağı verse de her defasında güneş zafer kazanır ve böylece evrensel düzen ve uyumu sürdürür- Mısırlı tanrı yılan Aapep'in, Mısır dilindeki isminin Yunan diline uyarlamasıdır. Apophis, Seth'e (aynı şekilde dünyanın düzenini bozmakla tehdit edebilen tanrı) yakın bir tanrı olarak görülecektir.

Apsaralar (Hindistan) Alt sıradaki tanrıçalara verilen Sanskritçe isim. Süt denizi çalkantısında doğan Apsaralar su perisi karakterine sahiptirler, Gandharvalarla bağdaştırılır, dansçı ve müzisyen olarak tasvir edilirler.

Apsu (Mezopotamya) Mezopotamyalılar için, yer altında bulunan ve kaynaklara hayat veren tatlı su uçurumunun Akad dilindeki adı. Bu alan Ea tarafından, öldürdüğü önemli kötü tanrı Apsu'dan ele geçirilmişti.

Arakhne (Yunan) Kırmızı kumaşlarıyla tanınan Kolophon şehrinden İdmon'un kızı Lidya'nın bu genç kızı, dokuma sanatında mükemmeldi. Olympos'un tescilli iplik eğiricisi Athena'ya karşı, bu konuda üstün olmakla övündü. Tanrıça meydan okumayı karşılıksız bırakmadı. Fakat Arakhne Olympos tanrılarının âşıklarının yer aldığı bir kumaş parçasını öyle beceriklilikle ördü ki Athena düzeltilebilecek hiçbir şey bulamadı. Buna hiddeti çok sert oldu. Rakibinin eserini yırttı ve onu dövdü, o kadar ki zavallı korkmuş ve gururu kırılmış bir hâlde bir ip yardımıyla kendisini astı. Athena böylece onu bir örümceğe dönüştürdü. Bazı modern mitoloji yazarları bu efsanenin Atinalı kumaş tüccarlarıyla Lidya'dan gelen tekstil malları arasındaki tatlı sert rekabetle uyuştuğu hipotezini öne sürerler.

Ardhamari (Hindistan) Yarı kadın, Efendi. Hindu Şiva'ya, tanrının ve onun kadınsı enerjisinin (şakti) birliği olan, tanrı erdişi kılığında tapıldığı sırada verilen isim.

Ares (Yunan) Zeus ve Hera'nın oğlu Ares Olympos'un on iki büyük tanrı jenerasyonuna mensuptur. Bununla birlikte o asla Yunan kültünde önemli bir yerin sahibi olmamıştır. Savaş ve çatışma tanrısı Ares, hoyrat görünümü, sert ve saldırgan davranışları, katliam ve savaşlara olan sevgisiyle gerçekten de ne ölümlülere ne de tanrılara sempatik gelir. Aynı şekilde efsaneler savaş esnasında onu genellikle, her zaman galip çıkamadığı tehlikeli durumlarda tasvir eder. Troia savaşı sırasında genel olarak Troialıların tarafında yer almıştır; bazı kahramanların yiğitlikleriyle aynı zamanda da tanrıça Athena'nın hesapçı ve akılcı zekâsıyla boy ölçtürmüş olsa gerek. Bu yüzden de onun Athena'nın destek verdiği kahraman Diomedes tarafından yaralandığı,

çığlıklar içerisinde Olympos'a kaçtığı görülür. Bu tanrı oklarından birisiyle oyluğunu delen Herakles'ten memnun değildi. Erkek kardeşleri onu cinayetle suçlamak için mahkemede bir araya gelip büyük bir zevkle onu küçük düşürdükleri sırada Aloadailer onu uzun seneler boyunca tunçtan bir vazonun içerisine hapsetmişlerdi. Ares'in ölümlülerle aşkları çok sayıdadır, zira barbar karakterine rağmen bu tanrının güzellik, olgunluk ve erkeksilikten yana bir eksiği yoktur. Fakat meydana getirdiği çocuklar kaba saba, eşkıya, sert varlıklardı; Haydut Kyknos, Trakya'nın Diomedes'i, Lykaon ya da Oinomaos gibi. Ölümsüzler arasında sadece Aphrodite, bütün o gücünün bağrında tutkulu ve duygusal gücü sembolize eden Ares için çılgınca bir aşk besledi. Trakya'dan getirilen kültü Yunanistan'da çok fazla yayılmadı. Öyle anlaşılıyor ki, ruhları aklın keskinliklerine ve zekânın inceliklerine yönelmiş olan Yunanlar aslında, kökeni olduğu kadar karakteri ve nitelikleriyle de kendilerine biraz yabancı bir tanrı karşısında hoşnutsuzluklarını belli etmişlerdi. Sonuçta, Romalılar ona büyük saygı duyacaklar ve onu tanrıları Mars ile bir tutacaklardır.

Arethusa (YUNAN) Artemis'i izleyerek, bu Nereid Yunan ırmak tanrısı Alpheios'un ilerlemelerinden kaçmak için su kaynağına dönüştü.

Argonautlar (YUNAN) Kolhis kralı Aietes'in Ares'e tahsis ettiği koçun altın postunu, yeğenini tirandan kurtarma endişesi içerisindeki Iolkos kralı Pelias'a götürüp vermek için gemiyle İason'un kumandasında Kolhis'e doğru yola çıkacak olan kahramanlara bu sebeple verilen isim. Aşağı yukarı elli kişi civarında olan, aralarından İason, Admetos, Amphion, Tydeus, Theseus, Herakles, Dioskurlar, Orpheus ve bir grup başka kahramanın zikredilebileceği ünlü Argonautlar, Athena'nın rehberliğinde Dodona ahşaplarından inşa edilen *Argo* adlı gemiye bineceklerdir. Ünlü denizcilerin seyahatini Rodos'un Apollonios'unun anlatısından takip etmek mümkündür. Argonautların uzun seyahati onları ilkin Limni adasına, sonra Semadirek adasına götürdü ki orada Orpheus'un tavsiyeleri doğrultusunda sırların eğitimini aldılar. Hellespontos'u aştıktan sonra, Argonautlar, onları misafirperverliğe yaraşır bir hürmetle karşılayan kral Kyzikos'un yönettiği Dolionların ülkesi olan Kyzikos adası kıyısına demir attılar. Fakat adayı terk ettikten sonra çok büyük bir fırtınaya tutulurlar ve karanlık bir gecede tekrar Kyzikos topraklarına fırlatılırlar. Yerliler onların bir gece önceki misafirleri olduklarını fark etmediler ve onları korsan sandılar, davetsiz misafirlere karşı amansız bir savaş açtılar; bu savaş esnasında kralları İason tarafından öldürüldü. Gün ağarırken iki tarafın savaşçıları hatalarının farkına vardılar; oyunlar ve cenaze nöbetleri yoluyla kralın ve savaşçılarının naaşlarının itibarını iade ettiler. Adayı terk ettikten sonra *Argo* Hylas'ın, kendisine âşık olan su perileri tarafından

sulara sürüklendiği Misya kıyısına yanaştı. Onu aramak için yola çıkan Herakles ve Polyphemos, demir alıp kral Amykos'a, Bebryklerin ülkesine doğru yola çıkan arkadaşları tarafından terk edildiler; Argonautlar orada kralın birçok tebaasını öldürürler. Daha sonra Trakya'ya ulaşan Argonautlar, Boreadailer Kalais ile Zetes'in yardımıyla, Harpyaların durmaksızın eziyet ettikleri kâhinleri Phineus'u kurtarmayı başarırlar. Minnet göstergesi olarak kâhin konuklarına seyahatleri esnasında karşılaşacakları tehlikelerden kaçınma yöntemleriyle ilgili tavsiyelerde bulundu. Böylelikle Argonautlar fazla engele takılmaksızın, zıt akıntılar vasıtasıyla birbirlerine mukabil olarak meydana getirilmiş olup gemileri parçalayan Symplegadlar ya da yüzen kayalar arasından geçebileceklerdi. Karadeniz'e ulaştıktan sonra, Kolhis'te, Altın postun sahibi kral Aietes'e ulaştılar. Kralın kızı Medea'nın yardımı sayesinde İason onu ele geçirmeyi başarabildi ve yeniden denizin yolunu tuttu. Argonautlarla birlikte kaçan Medea erkek kardeşi Absyrtos'u öldürdü ve zavallının uzuvlarını güzergâhları boyunca serpiştirdi ki böylece oğlundan geriye kalanları toplamakla meşgul olan Aietes'in onları takip etmesi engellenebilsin. Bu esnada bu canice hareket Zeus'un hoşuna gitmedi ve *Argo* gemisine göz açıp kapayıncaya kadar güçlü bir kasırga gönderdi. Bir kâhin ancak Kirke'nin suçlu kahramanları aklayabileceğini söyledi. Böylece *Argo* Eridan (Po) ve Rho yolunu tuttu; sonra Akdeniz'e doğru indi ve oradan Sardinya ve Aeaea adasına, orada bulunan Kirke krallığına yöneldi, iskeleye yanaştı; büyücü Argonautlan arındırdı ve tekrar denize açıldılar. Sirenlerin ahenkli şarkılarından, liriyle bu tehlikeli büyücülerin üstesinden gelen Orpheus'un sayesinde korundular, daha sonra zararsız ziyansız Kharybdis ile Skylla'nın arasından geçerek Korkyra'ya, Faiakelerin memleketine ulaştılar. Aietes'in arkadaşı Kral Alkinoos onlardan Medea'nın kalmasını istedi, tabii eğer bakireyse. Bunun üzerine İason kendisini sadakatle takip eden bu kızla vakit kaybetmeden evlendi. Gemi akabinde Libya ve Girit'in yolunu tuttu, orada bütün yabancıları öldüren dev Talos, Medea'nın büyüleyiciliğine dayanamadı, ayağındaki damar yırtıldı, ölümüne sebep olan da bu oldu. Argonautlar bu adayı terk ettiklerinde donuk bir gece bir anda etraflarını sardı. Phoebus'a onları aydınlatması için yalvarıp yakardılar. Tanrı onların dileklerini kabul etti ve denizciler Sporadeler'in küçük adasına yanaşmayı başardılar. Bu esnada, uzun deniz seyahatleri sonuna ulaşmıştı. Egina'da iskeleye yanaştıktan sonra İolkos'a kıymetli altın postla birlikte tekrar döndüler. Bu muazzam seyahat bazı mitoloji yazarlarına göre ancak ve ancak Karadeniz ve Küçük Asya'da kolonizasyon girişiminin timsali ya da Kafkasya'daki (eski Kolhis) harikulade altın madenlerinin keşfinin bir sembolü olacaktır.

Argos (Yunan) 1. Argos adı altında Argonautların bindiği Argo gemisinin

idarecisi olan bir Thespiaili bilinir.
2. Korkunç bir güce sahip yüz gözlü bir dev -Panoptes (her şeyi gören) lakaplı- Argos birçok kahramanlığa girişir ve özellikle Arkadya'yı kırıp geçiren vahşi bir boğayı öldürür. Yine, o, canavar Ekhidna'yı da öldürür. Hera, kapasitelerine mutlak olarak güvendiği Argos'a Zeus'un âşığı olan, doğurmamış bir ineğe dönüştürdüğü İo'yu sürekli olarak gözetlemesi görevi verir. Dev gerçekten de diğer elli gözü açıkken geriye kalan elli gözüyle uyuyabilme kabiliyetine sahiptir. Bununla birlikte Zeus'un emri üzerine Hermes flütünün büyüleyici sesi sayesinde korkunç gardiyanı derin bir uykunun içerisine sokar ve böylelikle kafasını kesebilir. Hera merhum hizmetkârının anısına kutsal hayvanı tavuskuşunun tüylerinin üzerine Argos'un gözlerini yerleştirmiştir.

Arınma (YUNAN) Homeros'ta adı geçmeyen bu dinî uygulama, söylendiğine göre Apollon tarafından, bu tanrı, Python yılanını öldürdüğünde tanınmıştır. Gerçekten de her cani, ister bir canavarı ister bir suçluyu öldürsün arınmayı gerektiren bir leke taşır. Apollon, böylece Thesalya'ya gider ve Tempe ırmağının sularında yıkanır. Dahası mitolojide cinayet ya da kutsala saldırıdan sorumlu olan kişi, sürgün edilmek ve bütün imkânlarıyla Cehennemî tanrıları yatıştırmak için arınma yolunu araştırmak durumundadır. Genel olarak, bu arınma onlara komşu ülkenin bir kralı tarafından bahşedilirdi, ve eğer cani pişman olmuşsa hemencecik tanrılar tarafından affedilirdi.

Ariane (YUNAN) Minos ve Pasiphae'nin bu kızı, Girit'ten gelen Theseus'a âşık oldu ve Atinalı kahramana labirentin dolambaçlı koridorlarında yolunu şaşırmasın diye bir ip tedarik etti. Theseus tarafından kaçırılan Ariane, en hâkim geleneğe göre, Kiklad adalarından birisi olan Naxos adasında yüzüstü bırakıldı. Dionysos onu uyurken buldu ve onunla evlendi; düğünleri için ona, daha sonra çok sayıda burç yerleştirdiği altından bir taç sundu.

Mitin tarihçesi Ariane miti, özellikle XVI. yüzyıldan itibaren, şöhretli kalemler olan libretto yazarları tarafından doğruluğu desteklenen bestecilerce istismar edildi. Ariane'nin, baştan çıkarılmış ve terk edilmiş kadın temasının modeli vazifesini gördüğü operalar doğdu; bunlar aynı zamanda aşk hissiyatını, zevki ve modern ve çağdaş dönemlerde tatbikatlarını işin içerisine katmışlardı. Böylece Claudio Monteverdi, François de Gonzague'nün Marguerite de Savoie'yla evliliği vesilesiyle, mitin ana hatlarını takip ettiği bir opera sahneledi: *Ariane*. Fakat Monteverdi operaya korolar ekledi ve eserini özellikle de mutlu sonla, aşkın zaferini takdis eden Bacchus-Dionysos ve Ariane'nin evliliği ile tamamladı, Venüs'ün istediği gibi bir aşk... tıpkı eserin tahsis edildiği çiftlerinki gibi.
XII. yüzyılda da besteciler, Minos'un kızıyla ilgilenmişlerdi, böylece XVIII.

yüzyılda, Friedrich Haendel, *Girit'te bir Ariane*'yi Lonra'da 1734'te sahneledi. Fransa ise Massenet'e, Theophile Gautier'nin kızı Judith Gautier'in kocası olan Catulle Mendes'in bir livretinden bestelenen bir opera, *Ariane*'yi borçludur. Almanya'da Richard Strauss *Naxos'ta bir Ariane*'yi besteledi, bestenin libretto yazarı ise Hugo von Hofmannsthal'dan başkası değildi. Opera 1912'de sahnelenecekti. Komik bir tarz içerisinde, bir bale komedisinin düzenlemeleri, tekrarları, temsilin bizzat kendisine, mitolojik şahsiyetler ise, *commedia dell'arte*'nin şahsiyetlerine karışıyorlardı. Richard Strauss, Monteverdi'den başlayıp Mozart'a en son Wagner'e kadar opera bestecilerinin üslûbunu taklit ederek eğleniyordu. Ariane tuhaf bir biçimde XX. yüzyılda parodik ve komik diğer operalara yol açmıştı, özellikle de Darius Milhaud'un 1927'de sahnelenen Dadaizm ve sürrealizmin etkilerine maruz kalmaktan geri kalmayan *Ariane'nin Yüzüstü Bırakılması* adlı operasına. Yazarlar, yeniden doğuşu ve Theseus tarafından terk edilen genç kadının çektiği ızdıraplar sonrasında gelen çılgınca bir neşenin içindeki ışıltıyı sembolize eden Ariane ve Dionysos'un evlenme törenlerinden özellikle ilham almışlardı. Nietzsche'de Ariane'nin baştan çıkarıcı dansından hareketle mitin Diyonisosçu yönünü yüceltiyordu, ki meydana getirdikleri ritim ve figürleriyle Ariane'nin içinde kaybolduğu ve yeniden çıkışı bulduğu labirenti sembolize eden bazı Girit danslarında bu baştan çıkarıcılığa rastlanır. Dünyanın maruz kaldığı karanlıkların mekânı olan bu labirent XVI. yüzyıldaki bahçelerin planlarında çok hoş imajlara sahip oldu, anlatımın kalbinde "Ariane'nin ipi' yer alıyordu, bu ip ki genç kız onu birçok patika ve çıkmaz sokaktan oluşan hapishanesinden çıkmak için kullanmıştı: Ariane'nin ipi daima zafer kazanan aklın timsaliydi.

Arjuna (HİNDİSTAN) Beş pandava kardeşten birisi, büyük okçu, *Mahâbhârata* destanındaki *Bhagavad-Gîtâ*'yı meydana getiren öğrenimi aldığı Krişna'nın samimi arkadaşı.

Artemis (YUNAN) Romalılar tarafından *Diane* olarak adlandırılan Artemis Zeus ile Leto'nun kızıdır. Artemis, Delos adasında, büyük bir oranda karakterini ve özelliklerini aldığı ikiz erkek kardeşi Apollon ile aynı günde doğmuştur. Okla silahlanmış olan Artemis herhangi bir biçimde kendisinin ya da annesinin tanrısal şahsiyetine hakaret etmeye cesaret edenleri, özellikle de Niobe'nin çocuklarını ve onu baştan çıkarmayı deneyen Orion'u, acımasızca öldürmüştür. Genel bir biçimde bir anda öldürmekten mesuldü: Okları daima kısa, şaşırtıcı hızda ve ölümcüldür; Apollon gibi o da Yunanlara karşı Troialıların tarafında oldu ve onu ok atmada geçmekle övünme kabahatinden suçlu Agamemnon, kendisinin son dakikada kurtarmış olduğu İphigenia'yı kurban etmesini buyurdu. Güzel, iffetli, bakire, alıngan ve sahip olduğu avcı

kadın yetenekleri konusunda kıskanç Artemis onu geçeceğini iddia eden Aktaeon'u geyiğe dönüştürerek ve köpeklerine parçalattırarak cezalandırdı. Bununla birlikte Antikçağ dünyasında birçok Artemis bilinir. Örneğin Tauris'te bir Artemis'e, iki boğa tarafından çekilen bir arabaya binmiş acımasız tanrıçaya tapılıyordu. O, elinde bir şamdan taşıyor ve başı ayın hilâlini aşıyordu. Ona yabancılar kurban edilirdi, Orestes kız kardeşi İphigenia sayesinde bu vahşi gelenekten kaçıp kurtulabildi. Bir diğer Artemis, Efes'in Artemis'i, geleneksel tanrıçadan farklıdır: gerçekten de aşktan sakınmaktan uzak bu Artemis kendini dizginlemeksizin aşka atılıyor ve sütle dolu birçok memesi sayesinde insanları ve toprağı besliyordu. Bununla birlikte bütün bu karışıklıklara rağmen, Yunan Artemis kadın avcı ve iffetli olarak kalır ve efsanelerin çoğunda bu hususiyet ve vasıflarla boy gösterir.

Arthur (Kral) (Kelt) Anglosakson işgali sırasında (V. yüzyılın sonundan VI. yüzyıl başına kadar) Büyük Britanya'nın Keltlerinin muzaffer direnişlerini canlandıran yarı efsane Britanyalı lider. Büyük Britanya'nın Kelt geleneklerinin ve Fransa'nın düzeyli medeniyetinin kavşağında bu büyük şahsiyet Britanyalı hikâyecilere çok şey borçludur (Nennius'un *Britanya Tarihi*, 826), fakat o, Monmouth'un eserinin Wace tarafından (*Brut'un Romanı*, 1155) uyarlanmasından itibaren aynı zamanda Fransa'da çok saygın birisidir; zira o duygularla dolup taşan romanların düşselliğinin demir atma ve ete kemiğe bürünme noktasıdır ('Kelt konusu', 'Britanya döngüsü'). Arthur macera ve hikâyelerin köküdür: Onun için iş görülür, anlatılır, yazılır. Onun ideal sahasında eylem karşılığını ve hafızasını bulur. Olağanüstü maceralar döneminin onunla birlikte yok olduğu kabul edilir. Chrétien de Troyes, Béroul ve Marie de France'tan, *Arthur'un Ölümü*'neye, bütün bir kolektif rüya, onun tehdit altındaki hükümdarlığının, karısı ve onun zaaflarının ve yuvarlak masa etrafında toplanmış ve Graal'ın gizemciliğiyle heyecana gelmiş akranlarının etrafında organize olmuştu. O hâlde bu, Fransa'ya asli mitolojik figürünü veren dış kaynaklı bir efsanedir.

Askanios (Yunan) En geçerli anlatı Askanios'u, Aineias ile Kreusa'nın oğlu yapar. Onunla ilgili efsanenin diğer versiyonlarına göre o, Aineias ile Lavinia'dan gelme olacaktır. Troia'nın yıkımı sonrası bir alev başının üstünde dönüp durmaktadır ve Aineias bu fenomende yeni bir yerleşim yeri aramak üzere elverişli bir kehanet almış İtalya'da bir koloni kurmaya karar vermiştir. Alba'nın kuruluşunun Aineias'ın oğluna mâl edilmesinde uzlaşma söz konusudur. *Sakin* lakabına sahip olduğu bilinir ve ünlü Romalı aile Julia'nın atası olarak görülür.

Asklepios (Yunan) Hesiodos ve Pindaros bize bu hekimlik tanrısının hikâyesini anlatır, Asklepios Antikçağ'da

o kadar ünlüdür ki Romalılar onu benimserler ve Eskulape adı altında hürmet gösterirler. Apollon tarafından baştan çıkarılan annesi, Thesalya kralı Phlegyas'ın kızı Koronis, onu hiçbir zaman tanımadı. Eğer efsaneye inanılacak olursa, Koronis tanrısal âşığını bir ölümlüyle, İskhus ile aldatmıştı; âşığının sadakatsizliğini öğrenen Apollon onu öldürdü. Fakat Koronis'in vücudu cenaze odun yığını üzerinde tükenmeye başladığında pişmanlık duyan tanrı canlı oğlunu ölü annesinin vücudunun içinden çekip çıkardı ve onu Kiron'a emanet etti. Asklepios bu bilge ve bilgili Santordan ilaç olarak kullanılan bitkilerden karışım yapmayı ve ilaç üretmeyi öğrendi. Bir süre sonra öyle bir maharet kazandı ki hastaları iyileştirmenin haricinde ölüleri de diriltmeyi başardı; özellikle Glaukos, Tyndareos, Hippolitos hayata dönüşlerini ona borçludur. Zeus, Hades'in şikâyetleri karşısında, ki Hades içeride kimse kalmadığı için krallığının kapılarının kapanacağından şüphe ediyor ve doğanın düzeninin mucizevî iyileşmelerden dolayı allak bullak olacağından korkuyordu, çok gayretli Asklepios'a yıldırım çarptı. Apollon oğlunun öcünü almak için yıldırım zanaatkârı Kiklop'u öldürdü ve tanrılar tarafından ceza olarak yeryüzünde kısa süreli sürgüne mahkûm edildi. Trajik ölümüne rağmen Asklepios Antikçağ'da tanrısal erdemlerde pay sahibiydi ve onun özellikle de Epidauros'taki mabetlerine şifa ya da acılarının dinmesini istemek için gelen engelliler, âmâlar, hastalar hayli fazla sayıdaydı. Asklepios böylece onlara rüyada görünüyor ve onlara şifa sağlayacak ilacı veriyordu. Başlıca sembol olarak, cehennemî bir sembol olan, aynı zamanda bu hayvan her sene kabuk değiştirdiği için yenilemenin timsali olan yılan sembolünü taşırdı. Asklepios mucizevî yeteneklerini Troia karşısındaki Yunan ordusunun pratisyen hekimleri olan çocukları Makhaon ve Podalirios'a, sağlık tanrıçası kızı Hygiea'ya ve ünlü atalarının 'sırları'nın babadan oğula aktarıldığı, papazlıkla ilgili bir tarikat kuran torunları Asklepiadlara aktardı.

Aseler (İSKANDİNAV) İskandinav mitolojisindeki tanrı gruplarından bir tanesi (diğeri Vanlardır). Aseler adalet, savaş, bilim, şiir ve büyünün, aşkın güçlerini ellerinde bulunduruyorlardı. *Edda*'da, Aseler (Thor, Balder, Tyr, Hödr, Hoenir vs.) ve Asynjarlar (tanrıçalar, Frigg vs.) Odin'in lideri olduğu bir topluluk oluştururlar. İkametgâhları Asgard'dır. Başlıca düşmanları Jötunlardır.

Asgard İskandinav mitolojisinde Aselerin ikametgâhı.

Ashur (MEZOPOTAMYA) Aynı isimli şehrin tanrısı. Asur'un kuruluşundan itibaren (MÖ XIV. yüzyıl) savaşçı bir karaktere büründü. Önce Enlil sonra Marduk'un işlevlerini benimseyen Ashur yaratıcı ve evrenseldir. Onun yedeği yerel tanrıça Şerua ya da Sümerli Ninlil, hatta İştar'dır.

Ashtart ya da Astart → **İştar**

Ask ya da Askr (İSKANDİNAV) İlk insan. Aseler (Odin, Vili, Ve) yeniden yaratılan yeryüzünde bir dişbudak ağacı ve bir karaağaç bulurlar. Bu ağaçlardan nefes, ruh, zekâ gibi yetenekleri meydana getirirler, yine insanlık bu ilk çiftten, Ask ve Embla'dan meydana gelecektir.

Asmodaios (İBRANİCEDE) **Ashmedai** Pers dili kökenli olması muhtemel bir isim, sözünün edildiği *Tobit Kitabi*'nda şeytanî bir kişiliği ifade eder. Asmodaios, öyle görünüyor ki, habis aşkın ruhu ve şehvanî içgüdülerin kişileşmiş hâlidir. İncil, Asmodaios'nin birbiri ardına Sara'nın ilk yedi kocasını öldürdüğünü söyler; Tobit, Sara'yla evlenmek ister ve de şeytanı dua ve tövbeyle yener. Asmodaios aynı zamanda vahye değin literatürde, Talmud'da ve nihayet Batı büyücülük literatüründe anılır.

Astraia (YUNAN) Zeus ve Themis'in adil ve erdemli bu kızı altın çağın mutlu dönemlerinde ölümlülerin arasında yaşıyordu. Fakat ne zaman ki insan ruhu bozuldu, Astraia kız kardeşi Tevazu ile birlikte canlıların ikametgâhından *Virgo* adı altında geri çekildi ve gökyüzüne yıldızların arasına yerleşti.

Astyanaks (YUNAN) Yunanlar Troia krallığının muhtemel inşasından korkarak tahtın vârisi olan, Hektor ve Andomakhe'nin oğlu Astyanaks'ı şehrin surlarının üzerinden atarak öldürdüler.

Atar (PERS) Mazda dinindeki ateş. Büyük tanrı Ahura-Mazdâ'nın oğlu olarak addedilir, fakat Amesha Spentalardan birisi olan Asha Vahistha'ya sıkı bir biçimde raptedilir. Tapınaklarda, ona adanmış olan ateş durmaksızın yanar ve ona saygı gösterisi olarak arınma kuralları son derece sıkıdır.

Athena (YUNAN) Tanrıça Metis, Athena'ya gebe olduğu sırada, âşığı Zeus tarafından, karnındaki çocuğun onu tahttan indireceği korkusuyla yutuldu. Fakat tanrı birdenbire başında fena bir şiddet saldırısının sancılarını hissetti. Hephaistos kafatasını bir balta darbesiyle yardı. Athena onun şakağının yarığından büyük bir savaş çığlığı atarak tepeden tırnağa silahlanmış ve zırhlanmış bir hâlde çıktı. Olympos'un on iki tanrısından birisi olan bu tanrıça uzaktan ya da yakından büyük kozmogonik anlatıların birçoğuna girmiş olmalı. Soylu bir akıl ile donanmış olan, annesinden bilgelik düşüncesini edinmiş olan Athena tanrılar için gerçekten de değerli bir danışmandır ve onlara özellikle de devleri alt etmek için yardım eder. Bununla birlikte Poseidon'la Attika'nın sahipliği için çekişmekten geri durmaz. Tanrı Akropolis'e üç dişli yabasıyla vurduğunda ve ondan göz kamaştırıcı bir at çıkardığında ya da diğer versiyonlarda denildiğine göre kirli bir göl çıkardığında, tanrıça ülkenin sakinlerine barışın, aynı zamanda da zenginliğin sembolü olan bir zeytin ağacı takdim etmişti. Ahali ağacın attan daha kullanışlı olduğuna hükmedecekler ve

sonuçta Athena'yı koruyucu olarak seçeceklerdir. Tanrıçanın her fırsatta Attika'nın büyük kahramanlarını ve Troia savaşı sırasında Yunanlı liderlerin birçoğunu koruduğuna şahit olunacaktır. Bir müddet sonra Athena'nın nitelikleri gelişecek ve çoğalacaktır. O sadece Teiresias'ı, bu kâhin, suya girdiği sırada ona bakma cüretinde bulunduğu için, görmekten mahrum bırakan ya da namusuna saldırmaktan mesul Hephaistos'u Olympos'tan kovduran iffetli tanrıça değildir, o daha münhasıran zırh, koruyucu, altın kargı, Medusa'nın kafasının yer aldığı kalkan taşıyan savaş tanrıçasıdır, sonuçta Pallaidon'da tasvir edildiği kadarıyla: O devletin koruyucusu, kanunların hakkaniyetini, onların mahkemelerde olduğu kadar karar meclislerinde de doğru uygulanmalarını garanti eden tanrıçadır. Fakat kanun tek başına bir devletin bir halkın sürekliliğini temin edemez: Bu sonuçta aynı zamanda ülkenin refahından ileri gelmelidir. Athena aynı zamanda özel bir lütuf gereği tarımla ilgilenir. O insanların rahatlığı için Attika'nın toprağından en iyi randımanı almaya imkân sağlayan tarımsal araçları icat eder. Bundan başka tanrıça her aileyi korur, karı kocanın dirlik ve iffetliliğiyle, yuvanın onuruyla ve her kim olursa olsun sağlığıyla âlâkadar olur ('Hygieia Athena'). Keskin ve mütefekkir aklının ve düşüncesinin etkisiyle Athena edebiyat ve sanatlara, yayılmacı ve daimî ruhsal aydınlanma için zorunlu olan enerji ve ilhamı getirir. Bunun sonucu olarak bu tanrı, savaşçı gücü, zekâsı, bilgeliği, geleneklerinin itidali, ona ilişkin sanatsal ve edebî abidelerden öğrenilen güzellik hâkimiyetini dünyaya dikte etmeyi bilen Yunan medeniyetinin sembolü olarak görülür elbette. Daha sonra, Romalılar onu Minerva ile özdeşleştirdi.

Atina Bu Attika şehri adını, bir gün Poseidon'la bu şehrin sahipliği konusunda kavga eden tanrıça Athena'dan almasıyla bilinir. Athena şehre bir zeytin ağacı hediye etmiştir, Atina'nın mitolojik krallarından birisi olan Kekrops'un onu koruyucu olarak seçtirmesini sağlayan da budur. Diğer efsanevî prensler onu takip ederler: Aigeus ve onun oğlu Theseus onların arasındadır. Bu kahraman, sitede demokratik karakterli önemli politik ve sosyal reformlar gerçekleştirir. Attika'nın on iki bağımsız kasabasını birleştirir ve onlara başkent olarak Atina'yı verir. Bu birliği bayramlar ihdas edip mühürler: Panathinaiko ve Synoikia şenlikleri bütün Attika tarafından kutlanır. Klasik dönemde bu hükümdarın cesedinin küllerinin bulunduğu iddia edilmiş ve küller şâşâlı bir törenle bir tapınağa gömülmüştür, günümüzde bu tapınağın mevkii hâlâ doğru bir şekilde belirlenememiştir.

Atlantis (Yunan) *Kritias*'ta, Platon'a göre tanrılar dünyayı bölüştüklerinde Athena Atina şehrini, Poseidon Atlantislilerin ülkesi olan, Herkül sütunlarının batısında yer alan çok büyük bir ada olan Atlantis'i aldı. Bu tanrı orada

genç bir kızla, ona on evlat veren Klito ile birlikte yaşadı. En büyük erkek çocuk Atlas adayı on devlete böldü ve başlıca adayı kendisine ayırdı. Atlantis'in kralları, kralın tebaaları, Atlas'ın soyundan gelenler doğal zenginlikleri keşfedecekler -bakır, demir, altın-, şehirler kuracaklar, şehrin etrafında korunma ve ticarete elverişli yüksek duvarlarla kanallar inşa edip, kendileri de büyüleyici saraylarda oturacaklardır. Platon'dan 9000 sene önce onlar Afrika ve Asya'ya hâkim olmaya yeltenecekler, fakat Atinalılar ve müttefikleri tarafından geri püskürtüleceklerdir. Atlantis adası ahalinin günahları ve kibrinin cezası olarak Okyanus tarafından yutulmuştur. Muhtemeldir ki, efsane ülke Atlantis, eskiler tarafından, Fenikelilerin hakkında olağanüstü hikâyeler anlattığı Açores adalarıyla karıştırıldı. Bugün hâlâ azımsanamayacak sayıda yazar Platon'un hikâyesinin gerçekliğinden kuşku duymuyorlar ve bu adayı teşhis etmeye ve yerini belirlemeye çalışıyorlar; adanın varlığının, her şeye rağmen, son derece farazi olmasına rağmen.

Mitin tarihçesi *Timaios* ve *Kritias*'ta geliştirilen mit, Platon'a göre bilge Solon'un seyahatlerinden birinde duyduğu bir Mısır efsanesi kaynaklıdır. Politik teorilerin ortaya konulduğu ütopya olarak Atlantis, hâlihazırda Mısır medeniyetinin Antikçağına ve Atinalıların ilk yasa yapıcısına (Solon'un kanunları) referansın ardında kendini gösteriyordu. F. Bacon'un tamamlanmamış eseri *Nova Atlantis* (1627) bu doğrultuda anlaşılabilir. Bensalem Cumhuriyeti, fizksel bilimlerin ya da bilmsel bir senatonun işlerin ve materyallerin uyumlu düzenini temin ettiği ideal bir şehirden başka bir şey değildir. Ortaçağ boyunca karanlıkta kalan mit gerçekten de Rönesans döneminde, özellikle de Amerika'nın keşfi sayesinde yeniden güncellik kazandı. Fakat Bacon'un *Nova Atlantis*'inden, İsveçli Rudbeck'in *Atlantis ya da Manheim*'ına (1679-1702), temanın kullanımı eğilip büküldü ve bundan böyle güç ve egemenlik kavramlarının laboratuvarı olmaktan ziyade, milliyetçi kimliklerin kurucu miti rolü oynadı. Rudbeck İsveç'in, Atlantis halkının doğrudan torunları olduğunu bilimsel olarak gösterdi. Yöntemin kullanımı XVIII. yüzyılda tavan yaptı; soy kütükleri ve nesep zincirleri, bilim dünyasının çok ciddi kişileri tarafından Atlantis'in temsil ettiği mükemmel medeniyet vasıtasıyla düzenlendi.

XIX. yüzyılda Atlantismani belli bir insan topluluğunun bildiği konulardan birisi olma yolunda bilimsel ciddiyetini kaybetti. Eş zamanlı olarak roman geleneği Jules Verne'den tutun da (*Denizler Altında Yirmi Bin Fersah*, 1820) Pierre Benoit'ya (*Atlantis*, 1919) varıncaya kadar masalsı adayı kendisine mâl etti ki bu sonuncusunda kahraman, Antinea, âşık edip öldürmek sonra da mumyalamak için yolcuları Hoggar çölündeki sarayına çekmiştir. Roman film yapımcılarına da ilham vermiştir (örneğin 1932'de Pabst'a). Yine, çizgi roman, Edgar P. Jacobs'un klasiği

Atlantis'in Gizemi ile birlikte miti tekrar ele almaktan geri kalmamıştır.

Atlas (Yunan) İapetos ve Okeanid Klymene'nin oğlu olan bu dev, tanrıların ilk jenerasyonuna mensuptur. Erkek kardeşleriyle birlikte Zeus'a karşı savaşır ve bu suçun cezası olarak gökyüzünü omuzlarında taşımaya mahkûm edilir. Yine anlatıldığına göre Perseus ona misafirperverlik gösterir, fakat ret cevabıyla karşılaşır. Buna kızan kahraman onu Medusa'nın başına karşı tutar; taşlaşan dev, "Atlas" adı verilen bir dağa dönüştürülür ki eskilere göre gök bu dağın üzerinde dinlenir. Onun neslinden gelen birçokları arasında Pleiadlar, Hyadlae, Maia, Dione, Kalypso, Hyas sayılabilir.

Mitin tarihçesi Dünyayı yüklenen gücün sembolü olan Atlas her şeyden önce ismini... coğrafya atlasına verir, bu, bu şekilde Yunan mitolojisinin kahramanının ismini de sürdürmüş olan dünya haritaları derlemesidir. Mitolojinin şahıslarının psikolojik ve fiziksel özelliklerini, benzetme ve kinayeler yapmak için kullanmakta gecikmeyen yazın dünyası böylece birçok işi bir arada yürüten ve seçmeciliği iş edinen bazı insanları Atlas'la mukayese etmekten hoşlanır. XIX. yüzyılda Arsène Houssaye, Diderot'nun VIII. yüzyılı, Atlas'ın dünyayı taşıdığı gibi omuzlarında taşımasını eleştirmiştir; Voltaire ise dünyanın yerçekimi kanunlarını keşfeden Newton'u Hesperidlerin babasıyla özdeşleştiriyordu.

Atlas terimi diğer coğrafi alanlara yayılmıştı çünkü Mağrip'in güneyindeki başlıca sıradağlar genişlikleri ve kendilerini çevreleyen çöl alanlara oranla yükseklikleri sebebiyle Atlas olarak isimlendiriliyordu; hatta o derecede ki eskiler bu dağın göğü taşıdığını ve bu yığınlarla Atlas'ın bizzat kendisi arasında artık hiçbir farkın kalmadığını düşünüyorlardı.

Son olarak anatomide, 'atlas' ile boynun ilk omuru tanımlanır ki kahramanımızda da dünyanın bütün ağırlığı bu omurun üzerinde duruyordu.

Aton (Mısır) Erken dönemden itibaren tanrılaştırılmış güneş kursunun ismi. Piramitler metninde ismi daha önce geçmiş olan tanrı Aton XVIII. hanedan döneminde coşkulu bir yeniden doğuş yaşadı: Kuşkusuz Amon'un ruhban sınıfının manevî ve dünyevî nüfuzuna karşı tepki olarak, IV. Tutmosis ve III. Amenhotep ona hürmet gösterdiler (Aynı zamanda Thebaililerin imtiyazları karşısında Heliopolisli güneş inanışlarını destekleyerek). IV. Amenhotep bu çıkışı tamamlayarak Aton'u en önemli sınıfa yerleştirdi ve onu, yalnız başına ve etkin olarak hüküm sürdüğü 14 sene boyunca empoze etti: Aton ismi böylece ad türetimi sanatında baskın oldu (hele hele de Firavunun Akhenaton ismini almasıyla). saplantıya dönüşen güneş kursu imgesinde (ki bu kadimdir),

tasvirlerde ellerine gelen ışınlarını insanlara doğru yayar, ve çoğunlukla hayatın işaretlerini ihsân eder: İhsânda ve hayatî güçlerin dağıtımında eliaçık, malûklarının hepsiyle, hatta en gösterişsiz olanlarıyla bile ilgilenen muhsin bir tanrının tezahürü. Fakat Amon'un ruhban sınıfı ve geleneksel inanışlar çabucak onu yerinden etmişlerdir.

Atra-hasis (Mezopotamya) "Çok bilge". İnsanlık durumundan söz eden bir mitin kahramanı. Tanrılar periyodik olarak musibetler vasıtasıyla (kıtlık, humma, tufan) yaratmış oldukları insanlığı, kendi yaşamlarını sürdürmelerini sağlasınlar diye yok ederler. Atra-hasis her defasında tanrı Enki (Eridu) tarafından kurtarılır.

Atreus (Yunan) Eteokles ve Polynikes ve mitolojideki birçok sayıdaki kardeş gibi Pelops ve Hippodamia'nın oğulları Atreus ve Thyestes de birbirlerine karşı açıklanamaz bir nefretle hareket ederler. Atreus üvey kardeşi Khrysippos öldürüldükten sonra erkek kardeşi ile birlikte kaçmak zorunda kalır ve Kral Sthenelos'un sarayında sığınma elde ettiği Mikenlerin yurduna ulaşır. Tahta halef olmak serbest olduğundan iki kardeş iktidar için her birisi diğerini devre dışı bırakmak için namertçe fırıldaklar çevirerek çekişirler. Böylece Thyestes baldızı Aerope'nin de yardımıyla kardeşinin sahip olduğu bir koyunun altın postunu çalar ve ona sahip olanın kral olarak seçilmesini talep eder. Atreus hırsızlığı bilmediğinden, zaferinden emin bir hâlde teklifi sevinçle kabul eder. Fakat rüyasında Hermes tarafından Thyestes'in kalleşliği hakkında uyarılır; tanrının, rüyasında söylediği, eğer güneş yörüngesini tersine çevirirse onun kral olarak ilân edileceği nasihatini gözlemeye başlar. Böylece, güneş doğudan batar ve bu durumda Atreus Miken kralı olur. Güçlü yetkilere sahip olan ve tanrısal korumaya sahip olan Atreus kardeşine karşı çok acımasız zalimlikler tasarlar; yeğenlerinin katledilmesinden rahatsız olduğundan onları bir yemek sırasında ona servis eder. Aynı zamanda Aegisthus'u Thyestes'i öldürmesi için kışkırtır. Fakat Aegisthus onun babası olduğunu anlar ve kılıcını amcasına doğrultur. Anlatılardan birisine göre Atreus'un Plisthe'nin yeğeni Aerope ile olan evliliğinden iki ünlü çocuğu, Agamemnon ve Menelaos olmuştur.

Atri (Hindistan) *Vedalar*'ın bazı ilâhilerinde görünen büyük bilge (maharçi). O, aynı zamanda Manu tarafından dünyayı yaratma babında meydana getirilen yaratıkların (prajapati) on efendisinden birisidir.

Atreidler (Yunan) Aralarında Yunan mitolojisi ünlü şahıslarının da yer aldığı Atreidler ailesi ismini Tantalos ve Pelops soyundan gelen Atreus'a borçludur. Bu aile kaderlerinin acımasızlığıyla ile ön plana çıkmıştır ki bu kader aile bireylerinin her birisine hamle

yapmış, suçlara ve izahı güç kindarlıklara sürüklemiştir. Keza, Antikçağ'ın büyük tragedya yazarları, Atreidler efsanelerinde, lânetli ya da tanrıların ve umudun terk ettiği ruhların ölümcül keşmekeşini gösterecek seçimlik konular bulmuştur. Böylece bu ailede, ölene kadar düşman iki kardeş, Atreus ve Thyestes'in varlığına şahit olunur; kuzeni Aegisthus tarafından öldürülen Agamemnon'un varlığına şahit olunur; annesi Klytemnestra'nın katili olan, kralın kızı Orestes'in varlığına şahit olunur, ki Orestes cehennemî tanrılar tarafından takip edilmiştir; tâ ki nihayetinde, yeniden ortaya çıkan tanrılar ona iç huzuru ve sükûnet ve Atreidlere kalp selameti getirene kadar.

Attis (Yunan) Bu çobanın ismi Kibele'nin isminden ve onun efsanesinden ayrılmaz. Ovidius tarafından sunulan versiyona göre, tanrıça, Frigya'nin genç ve güzel çobanı Attis'e şiddetli, velâkin platonik bir aşk besler; tanrıça ona iffetli kalma emri vererek, kendi kültüne ihtimamı tevdi eder. Fakat Attis sözüne ihanet eder: Su perisi Sagaritis'e âşık olur ve onunla evlenir. Sinirlenen Kibele rakibesini öldürür ve talihsiz çobanı deliliğe sürükler ki çoban bir kriz sırasında sakatlanacaktır. Anlatılana göre sonrasında pişman olan tanrıça Attis'i bir çam ağacı kılığında diriltir.

Atum (Mısır) Heliopolis'in çok eski tanrısı. Heliopolisli teologlar Atum'u tek prensip, yalnız yaşayan, bütün varlığa yol açan en eski tanrı olarak görürler: O, kendisinden ilk çifti doğurur, Şu (Mekân tanrısı) ve Tefnet (Yaşlık ilkesi), ki bunlar da sırası geldiğinde üreyeceklerdi. Atum hızlıca güneş tanrısı Ra ile özdeşleştirildi. Genel olarak insan formu altında tasvir edilir.

Audhumbla (İskandinav) Teogoninin mitolojik ineği. *Edda*'ya göre hayat ilk başta iki varlık vasıtasıyla kendisini gösterir: Dev Ymir ve inek Audhumbla Audhumbla devi sütüyle besler ve beslenmek için kirli buzları yalarken onları eritir ve bu sudan Bor'un babası olan bir diğer dev Buri doğar, ki Bor sonradan üç Ase tanrısının babası olacaktır: Odin, Vili ile Ve'nin.

Augias (Yunan) En büyük çoğunlukla Helios ve oğullarından birisi ve Aktor'un erkek kardeşi olduğu varsayılan Elis kralı Augias, Aktor ile birlikte Argonautların gönderilmesinde pay sahibidir. İsmi bilhassa Herakles efsanesindeki payıyla anılır. Augias bereketli ve devâsa bir hayvan sürüsünün sahibidir; fakat ahırları temizlemeyi ihmal etmektedir; böylece Herakles'e bu görevi yükler, kahraman işin bir günde tamamlanacağı garantisi vererek, karşılık olarak kraldan sürüsünün onda birini talep eder. Herakles ahırların duvarında bir gedik açar ve bu gedikten Alpheios ve Peneios ırmaklarının sularının geçmesini sağlar. Akşam olduğunda her yer tertemizdir. Herakles işinin karşılığını ister. Augias

sözünden dönerek reddeder. Kralın öz oğlu Phyleos anlaşmazlığı çözmekle yükümlü mahkemenin önünde Herakles'in tarafını tutar: her ikisi de Elis'ten kovulur, lâkin bir orduyla geri dönerler; belirsiz savaşlardan sonra Herakles şehrin yöneticisini şehirden çıkarır, Augias'ı öldürür ve tahta, hep sadık dostu olarak kalan Phyleos'u geçirir.

Avalokitesvara (Hindistan) *Avalokite* Sanskrit dilinde "kendisine bakılan" ya da 'bakışlarını insanların dünyasına doğru alçaltan", *esvara* ise, Efendi, hâlihazırdaki mahâyânanın bodhisattvası, ki acıma duygusuyla bakışlarını, yardımını yakarmak için yönelinen gökyüzü Tusita'dan insanların dünyasına indirendir. İnsanların yardımına gelmesi ile ilgili Budist kültünün bu figürünün geçirdiği çeşitli dönüşümler *Saddharmapundarikasûtra*'da resmedilir. İki elden tutunuz 16 ele, ve 11 kafaya sahip olmaya kadar değişikliğe uğradığı resimli tasvirleri çok sayıdadır. Çin'de Kouan-yin adı altında Japonya'da Kwannon Bosatu adı altında saygı gösterilmiştir.

Avlanma (Yunan) Genelde yırtıcı olan vahşi hayvanların dadandığı ülkelerde, başlangıçtan beri, bazı tanrıların koruması altında avlanma kendisine yer bulmuştur. Mitoloji bu konuyu kendine mâl eder ve avcılığın icadını Santor Kiron'a mâl eder, ki o öğrencilerine (Herakles, Dioskurlar ve elbette diğerleri) hayvanlarla onlara galebe çalacak bir şekilde başa çıkma sanatını öğretmiştir. Artemis ve kardeşi Apollon efsanelerde korkunç avcılar olarak yer almışlardır. Okları asla hedefi şaşmaz ve genellikle hakarete uğramış tanrıların intikam aracıdır. Nitekim Niobe'nin çocukları adi bir av hayvanı gibi can vereceklerdir. Bunun yanı sıra oklar yine, becerikliliikte Artemis'ten üstün olmakla övünen Marsyas'ın, veyahut dişi bir geyiğe tanrıçadan daha büyük bir süratle yetiştiğini ileri sürdüğünde donanmasının Aulis'te hareketsiz kaldığını gören Agamemnon'un cezalandırılmalarına hasredileceklerdir. Fakat Artemis aynı zamanda tevazu sahibi avcıları korumasını bilir. O, Diane gibi, sadak ve oklarından oluşan av ekipmanıyla, bir köpek sürüsüyle çevrelenmiş bir hâlde tasvir edilir. Bu durumda o, *Elaphebolos* ("geyiklerin katili") *Agrotera* ("kırların ve vahşi bölgelerin koruyucusu") ve *Lagabolus* ("tavşanların katili) isimlerini taşıyacaktır.

Aya (Mezopotamya) Güneş tanrı Şamaş'ın karısı tanrıça.

Bb

Ba (Mısır) Eski Mısır düşüncesine göre her bir bireyi inşa eden prensiplerden bir tanesi. Pençeleri ellerle sonlanan insan başlı bir kuş vasıtasıyla görünen Ba ölümden sonra vücuttan kaçıp giden, varlığın itici kuvveti olan bir öğeydi, fakat -eğer vücut mumyalama sayesinde dokunulmamışlığını sürdürürse ve eğer Ka etkin olarak kalırsa- yeniden canlandırmak için, mumyanın içine ya da ona benzeyen bütün imgelerin içerisine dercedilebiliyordu; ölünün betimlenmiş olduğu çok sayıdaki resimli temsillerin ve heykellerin mezarlarda yer alması bundan kaynaklanır: Bunlar, özellikle de Ba'nın ikamet ettikleri, ölüye günlük hayatındaki aktiviteleri yeninden yapabilmesini sağlıyorlardı. Yunanlar bu olgunun değerini bilmediler ve Ba'yı ve ruhu haksız bir şekilde asimile ettiler.

Baal ya da Ba'al (Fenike) Batı Sami dillerinde, "Bey". Yalnız kullanımında bu unvan Suriye koridorundaki Samilerde Dağ, Kasırga ve Yağmur tanrısı Adu ya da Hadad'ı ifade eder. Batı Sami panteonunda önemli bir yer işgal eden Baal Ugor mitolojilerinin kahramanıdır. Fenikelilerde Baal ("efendi") ismi çeşitli tanrılara karşılık gelir. İncil'de Baal ismi bütün düzmece tanrıları ifade eder.

Baalat ya da Ba'alat (Fenike) Baal'ın kadın olanı. İştar ile özdeşleştirilebilen Byblos tanrıçası.

Bacchus (Roma) Dionysos ile özdeşleştirilen, şarap, üzüm bağı, sefahat ve aşırı serbestlik tanrısı, Bacchus Roma dininde çok önemli bir rol oynamaz. Bilhassa, gizemin bağlıları tarafından saygı duyulur, ki bunlar gizemler, *Bacchanalia*, sırasında, senatonun, sebep oldukları kargaşalara karşı mücadele vermeye kalkıştığı çılgınca eğlencelere kendilerini koy vermişlerdir.

Bakkhalar (Yunan) Bakkhalar, Dionysos'u izleyerek, tanrıya uzun yolculuklarında eşlik ettiler, özellikle de

Hindistan'a gerçekleştirdiği uzun seyahatte. Onlar, kendilerini adamaksızın, Dionysos kültünde ve dininde önemli bir yer işgal etmişler ve özellikle gizemler ve efendilerinin onuruna yapılan meşhur şenlikler esnasında boy göstermişlerdi. Aslan derisi giymiş olarak, ayakları genelde çıplak bir hâlde, asma dalı ve sarmaşıklarla örülü kargı çeşidi olan tirsus taşırlar ve onları mistik bir vecdin içine sokan ve bazı kahramanların zavallı kurbanı olacağı, olağanüstü ve korkutucu bir güç veren çılgın bir dansa kendilerini kaptırırlardı. Bu yüzden de onlar Menadlar ("öfkeliler") ismini aldılar. Bununla birlikte büyüleyici güçlerinden dolayı tam anlamıyla Apollon'un hizmetkârları olan Musalar kadar şairlere ilham vermeyi bildiler.

Balarama (Hindistan) Aynı zamanda Balalhadra ve Baladeva isimleriyle bilinen, iblislere karşı savaşlarında yer aldığı Krişna'nın büyük kardeşi, Hindu mitolojik sima. *Mahâbhârata*'da Duryodhana'ya ve Bhîma'ya lobut sanatını öğretmiştir.

Balder (İskandinav) Odin ve Frigg'in oğlu, Nanna'nın kocası, iyiliğin sembolüdür. Annesi canlı cansız bütün varlıklara ona zarar vermeyeceklerine dair yemin ettirmişti. Bu sırada naçiz bir bitkiyi, ökse otunu hesaba katmadı. Kötülük cini Loki, Balder'in kör erkek kardeşi Hod'u ona bir ökse otu dalıyla vurması için kışkırttı ki o bu vuruşla bir anda ölecektir. Frigg ölümün konağını yöneten Hel'e oğlunu geri vermesi için yalvardı. Hel bütün varlıkların Balder'in kaybı için ağlamasını talep etti, Loki bir devin kılığında bunu reddetti. Balder de Ragnaroka kadar (Alaca karanlığın bitimi) Hel'in yönetimi altında kalmaya mecbur kaldı.

Bali asura (Hindistan) Cücede cisimleşen Tanrı Vişnu tarafından mağlup edildiğinde, meziyetlerinden dolayı neredeyse dünya imparatorluğunu tanrılardan kapmayı başaracak olan iblis.

Bastet (Mısır) Dişi bir kedi olarak ya da dişi kedi başlı bir kadın olarak tasvir edilen tanrıça; önemli kültün yeri ise Bubastis şehridir. Bazen neşeyle ilişkilendirilen (onun bir sistre taşıdığı vâkidir) bazı zamanlar Sekhmet'in savaşçı kraliçe-aslanının serinkanlı "görünüş"ü olarak değerlendirilen sevimli tanrıça Bastet XXII. hanedan yönetimi altında (firavunlarının Bubastis kökenli olduğu) önemli bir rol oynadı.

Baukis (Yunan) Acıma duygusu ve misafirperverliğinin naifliği dolayısıyla Philemon'un karısı Baukis, Zeus ve Hermes'in iltimasını cezbetti ve hayli ihtiyar ölürken meşeye dönüşen eşinin yanında bir ıhlamur ağacına dönüştü.

Behesht ya da Bihisht (Pers) Mazda dininde cennet. Ruh ölünün cesedinin yanında üç gün konaklar. Sonra rüzgâr tarafından taşınarak üç yargıç tarafından tartıldığı Çinvat köprüsüne varır. Cehennemin üzerine

sarkıtılan köprüyü geçtikten sonra uzun bir seyahatin sonunda "en iyi dünya"ya (*anhu vahishta*) erişir.

Bel (Mezopotamya) Akad dilinde "Bey". Tanrıların en önemlilerine atfedilen unvan, önce Enlil sonra Marduk.

Belenos ya da Belenus (Kelt) Apollon ile özdeşleştirilen Galli tanrı.

Belisima (Kelt) Ateş ve demirhane tanrıçası.

Bellerophon (Yunan) Yunan mitolojisine göre, Glaukos'un oğlu ve Sisiphos'un erkek torunu Bellerophon gençliğinde Korintos hükümdarı Belleros'u öldürdü. Bu suçtan dolayı şehirden kovulan Bellerophon onu bu cinayetten arındıracak olan Tiryns kralı Proetos'un yanına sürgüne gitti. Fakat Proetos'un karısı Ante kahramana âşık olmuştu, Bellerophon onu hor görerek geri çevirdi. Gücenen kraliçe onu ırza yeltenmekle suçladı: Kral ona inandı, bununla birlikte misafirperverliğin kutsal kanunları sebebiyle çatısı altındaki konuğunu öldürmek istemedi; bu işi kayınbabası İobates'e yüklemeyi tercih etti ve o da bu iş için Bellerophon'u öldürme görevini ifası için gönderdi. Hâlbuki İobates tıpkı Proetos gibi ve aynı gerekçelerle kahramana el kaldırmaya cesaret edemedi; ona hepsi birbirinden tehlikeli birtakım görevler verdi. Bellerophon hepsini büyük bir gayretle yerine getirdi. Athena'nın verdiği sihirli yularlar sayesinde Pegasus'u evcilleştirmeyi başardı. Khimaira'yı öldürdü. Solymes'in vahşi halkını ve onların müttefikleri olan Amazonları yendi. Nihayetinde, toplu bir katliamla, Karya kıyılarını talan eden bir korsan çetesinin faaliyetlerine son verdi. Bu zaferler için en ufak minnet duymayan İobates kahramana bir pusu kurdu. Fakat Likyalılar hepsini geriye kimse kalmayasıcaya öldürdü. Sonunda Bellerophon'un tanrılar tarafından korunduğunu ve tanrısal kökenli olduğunu idrak eden İobates hatalı olduğunu kabul etti ve onu kızı Phylonoe'yle evlendirdi ve ölümünde Likya tahtını ona intikal ettirdi. Fakat kahramanın marifetleri başını döndürmüş ve tanrıların insanlara bahşettiği edepliliğin sınırları içerisinde durmasını bilmemişti. Pegasus atına atlayıp, Olympos'a varmak ve ölümsüz olmak istedi. Zeus tarafından yıldırımla çarpılıp eyerden indirildikten sonra yeryüzüne tekrar düştü ve kendini öldürdü; başka bir yoruma göre ölmemiş ama aksak, münzevi ve kör olarak dünyayı dolaşıp durmuştur.

Bereket boynuzu (Yunan) Yunan mitolojisinde zenginliğin sembolü olan bereket boynuzu bir gün Herakles tarafından onu Deianeira'ya vurmak için boğaya dönüşen tanrı-ırmak Akheloos'tan zorla alındı. Yenilen tanrı, kahramandan boynuzu, gerçek bolluk boynuzu olan Amalthea'nınki karşılığında, geri vermesini talep etti. Diğer yorumlara göre çocuk Zeus yanlışlıkla besleyicisi Amalthea'nın boynuzlarından birisini kırmış ve hayvanı

teselli etmek için ona mümkün bütün zenginliklerin müstakbel simgesi olacağı sözünü vermiştir.

Berenice (MISIR) İsmi aynı anda hem efsaneye hem de tarihe mal olan bu Mısır prensesi, III. Ptolemaios Euergetes'in karısıydı. Kocası Suriye'ye savaşmak için hareket ettiğinde Berenice tanrılara eğer kralı korurlarsa saçını adayacağına dair söz verdi. Ptolemaios evine sağ salim döndü. Fakat akabinde hatıra saç ortadan kaybolduğunda, saç takımyıldızlardan birisi olarak görüldü.

Bergelmir (İSKANDİNAV) Trudgelmir'in oğlu, dev. Bor'un üç oğlu Odin, Vil ile Ve tarafından katledilen Ymir'in kanının yol açtığı tufan esnasında sadece o, karısıyla birlikte gemi yerine kullandıkları bir un teknesiyle kaçabildi. O, devlerin yeni ırkının babası oldu.

Berserk (İSKANDİNAV) Bir ayı postu giyip, bu vahşi ve yenilmez mahlûka dönüşen Odin savaşçısı. (Bir hayvan postuna bürünen Berserkler, Viking ilerleyişine katılmış olan bu savaşçılar, transa geçerler ve böylelikle şaşırtıcı marifetlere muktedir olurlardı. Sagalar onların hayvanî vahşilik içeren krizlerinden örnekler sunarlar).

Bes (MISIR) Kirpi gibi sakalı, sarkık göğsü, bir leopar kuyruğuyla sonlanan vücudu ile tuhaf bir cüce olarak tasvir edilen dostane cin. Bu korkutucu görünüş onu kötücül şeyleri evden uzak tutan, mesela fena cinleri, uykuyu (o, genelde yatak başuçlarında belirir) ya da doğum anında kadınları koruyan bir tanrı kılardı. Tuhaf Bes aynı zamanda Gülme, Neşe ve Dans tanrısıydı (dansçılar uyluk kısımlarında çoğunlukla onu tasvir eden bir dövme taşırlardı); kendisi de bizzat lir ve tef sesi eşliğinde dans ederdi. Bes'in kültü yeni dönemde serpildi.

Bhagavad-gîtâ (HİNDİSTAN) "Tanrısal Yüce'nin Şarkısı". *Mahabhârata*'nın en ünlü bölümü (VI, 23-40) ve Hintlilerin en çok saygı duydukları metin. 18 bölümden oluşmuş olan (700 dize) Bhagavad-gîtâ, Arjouna ile arabasının sürücüsü Krişna arasında, Krouksetra savaş alanı üzerine gerçekleştirilen diyalog olarak kendisini gösterir. Tanrısal Yüce (Bhagavat) Krişna Arjouna'ya çeşitli doktrinler öğretir, özellikle de eylemlerinin meyvelerine karşı ilgisiz kalmayı ve bhakti'yi (dindarlık). Bu metin Hindu maneviyatının fikirlerinin hakikî bir özetidir.

Bhagavat ya da bhagavan (HİNDİSTAN) "Çok mutlu". Unvan Hindistan mitolojisinde bhakti (dindarlık) kültünün en üstün Yüce'sine verilir, özellikle tanrı Vişnu ve onun cisimleşmiş hâli olan Krişna'ya.

Bhoutas (HİNDİSTAN) Sanskritçe kelime, *bhou*, 'olmak'; Hintlilerde, iyi ya da kötü ruhu, cini, ölünün hayaletini, ölü yakma mekânlarına dadanan iblisi, ağaçları ya da hayvanların kadavralarını betimleyen temel kozmogonik öğe.

Bifrost ya da Asbron (İskandinav) "Aselerin Köprüsü". Gökyüzünü yeryüzüne bağlayan, girişi Heimdall tarafından korunan gökkuşağının ismi. Aseler burayı her gün *thing*i (tanrıların tavsiyeleri) kabul etmek için kateder.

Bilgelik (Yunan) Bu mecazî tanrı uzun bir süre Yunanların nezdinde, karşılıklı olarak baykuş ve zeytin dalı ile sembolize edilen akıl ve barışı temsil eden Athena'nın bizzat kendisi tarafından kişileştirilmiştir.

Bochica (Kolombiya öncesi Amerika) Latin Amerika'nın Chibcha yerlilerinde medeniyetin ve bütün sanatların yaratıcı tanrısı. Bochica'nın efsanesi Atlas'ın efsanesini bunun yanı sıra da bir tufan hikâyesini hatırlatan bir miti barındırır.

Bodhisattva (Hindistan) Budistler için bodhiyi başka bir deyimle, adak uygulaması ve birçok etaptan geçerek bilinç uyanıklığına geçiş yoluyla aydınlanmayı yürekten arzu eden kişi. (Palice *bodhisatta* Japonca *bosatsu*). "Bodhisattva" deyimi ilk olarak aydınlanma öncesi ağırbaşlılık uygulaması yapan Sakyamuni için kullanılmıştır; bu deyim onun önceki cisimleşmelerine gönderme yapar. Mahâyâna Budizminde bodhisattva bütün varlıkları kurtarma adağında bulunanı ve bir anda Buda olmak yerine, cefa çekenler için merhametle çalışmayı ifade eder. Denilir ki bodhisattvaslar Sakyamuni göğünde yaşar; bunlar Avalokitesvara, Manjusri, Tara'nın yanı sıra Nagarjuna ve bazı krallar gibi büyük adamlardır.

Bor (İskandinav) Dev Buri'nin oğlu, dev Boltorn'un kızı Bestla'nın kocası, ki Bestla'dan "gökyüzü ve yeryüzünün efendileri' olan üç oğul sahibi olmuştur: Odin, Vil, Ve.

Boreas (Yunan) Sert ve soğuk kuzey rüzgârı Boreas, sakallı, kanatlı ve kısa bir tunik giyen bir yaşlı adamdır; Trakya'dan eser ki o da orada Haemos dağının bir mağarasında oturmaktadır. Kardeşleri Zephyros ve Notos gibi o da Eos ve Astraeos'un oğludur. Anlatıldığına göre Atina kralı Erektheus'un kızı Oreithya'yı bir toz girdabı içerisinde kaçırmış ve onunla zorla evlenmiştir. Bu birliktelikten aralarında Zetes, Kalais, Kleopatra ve Khione'nin de bulunduğu birçok çocuk doğmuştur. Oreithya yazın gökyüzünün ateşini teskin eden serin bir esinti olur. Bir diğer anlatıya bakılacak olursa, Boreas Erektheus'un kısraklarıyla birleşebilmek için bir atın şeklini almış ve böylece on iki tay doğmuştur, bunlar öylesine yumuşaklıkla koşarlardı ki geçişleri esnasında buğday başakları kırılmaz, deniz pürüzsüz kalırdı. Özellikle Atina'da ünlenen Boreas, Med Savaşları esnasında bir fırtına sayesinde Pers gemilerini kırıp geçirerek şehrin savunmasında önemli bir rol oynamıştır.

Borvo (Kelt) "Kaynayan su" anlamına gelen isim Kelt dilindeki kelimeden gelmekte olup çoğunlukla Apollon ile özdeşleştirilen termal suların Galyalı tanrısına uygun görülür. Onun ismi Bourbonların ve çeşitli şehirlerin kökeninde yer alır:

Bourbon-Lancy, Bourbon-L'archambault, Bourbonne vs..

Bouddha kapâla (Nepal ve Tibet) Buda Sakyamuni'ye, bu ülkelerin Tantrik Budizmi tarafından, onu, üstün olarak görülen Yidams Budaları ya da sihirli kurbanlıklar vasıtasıyla yardıma çağrılan koruyucular sınıfına sokmak için verilmiş olan şeytanî form. Böylece o, bir çâkti dört koluna sarılmış bir hâlde, silahla dolu dört eliyle dans ederken ve sağ ayağıyla bir kadavrayı çiğnerken tasvir edilir.

Bukhis (Mısır) Armant'ta tapılan kutsal, siyah başlı beyaz boğa. Çok kısa bir zaman zarfında bu şehrin önderi olan şahin-şeytan Mentu'yla özdeşleştirildi; bu ikisinin birleşik kültü Thebai'de de yayıldı: Tod'da, Al Madamum'da gecikmeli olarak da Karnak'ta. Dünyaya getirme vasfı olan (tıpkı güneş örneğinde olduğu gibi) Bukhis çoğu kez boynuzları arasında bir güneş kursu taşır. Armant'te (geç dönem) kutsal boğaların bir nekropolü bulunur.

Buto (Mısır) Delta kenarında yer alan bataklıkların sınırına kurulmuş Aşağı Mısır şehri. İsmi Mısırlı Per-Wadjet'ten gelir (yani kraliçe Wadjet'in evi) ve bu isim Yunanların aynı zamanda Buto olarak isimlendirdikleri ve Apollon'un annesi Leto ile özdeşleştirdikleri bir tanrıçanın ismine göre oluşturulmuştur. Outjo'ya genellikle kırmızı bir taç takmış bir yılanın şekli verilir ve Horus'un besleyicisi olarak değerlendirilir. Buto gerçekten de Osiris'le ilgili efsanenin başlıca merkezlerinden birisidir. Osiris'in ölümü sonrası İsis oraya sığınmış ve oğlu Horus'u Seth'lerin takibinden uzak, orada yetiştirmişti. Buto'nun tapınakları ki en önemlileri İsis ve Horus'a ithaf edilmiştir çok tanınmıştı ve ünlü bir kâhin orada oturuyordu.

Bragi (İskandinav) İskandinav mitolojisinde Odin'in oğlu, belâgat ve şiir tanrısıdır: Runik karakterler onun kullandığı lisanı işaret eder ama hiçbir metin onun sahiden bir külte konu olduğunu doğrulamaz.

Brahma (Hindistan) İlk meydana gelen, bütün şeylerin yaratıcısı, Hindu panteonunun başlıca tanrılarındandır (Brahma maskülen bir formdur, onu 'mutlak"ı ifade eden nötr form Brahman ile karıştırmamak gerekir). Eski mitoloji Brahma'yı altın bir yumurtadan doğmuş olarak tanımlar; fakat sonraki gelişimler onun Vişnu'nun göbeğinden çıkmış bir lotus çiçeğinden doğduğunu gösterir. Klasik Hinduizmde o, Şiva ve Trimurit ile birlikte "üç biçimli tanrı"yı teşkil eder. Sanat, onu genellikle, 4 Veda'yı temsil eden 4 surat, 4 yugas (yaş), 4 varnas (sosyal sınıf) ve 4 kollu olarak, lotus çiçeğinden bir tahtın üzerinde ya da bir kuğunun üzerine oturmuş ya da ayakta, karıları Savitri ve Sarasvatî, kendisine eşlik ederken tasvir eder. Brahma'nın kültü bugün yeterince yayılmıştır ve özellikle ona ithaf edilmiş olan bir tapınak yoktur.

Brihaspati (Hindistan) *Rigveda*'nın tanrılarından birisi, kurbanlar sunan din adamı (purohit) ve aracı. Brihaspati aynı zamanda Merkür gezegeninin kökeni ve Buda'nın doğuşuyla ilişkilendirilir. Aynı zamanda bir rişi (bilge) olarak değerlendirilen Brihaspati diğerleri arasında "Sözün efendisi" "eskilerin kralı" unvanını alır ve birçok iş ona atfedilir.

Briseis (Yunan) Truva savaşı esnasında Lyrnessos şehri Yunanlar tarafından alınır ve yağma edilir. Ve Apollon'un din adamı Brises'in kızı, köle yapılan Briseis, Akhilleus'un hizmetçisi olur. Tutsağını Agamemnon'a bırakmaya zorlanan Akhilleus çarpışmalara katılmayı reddeder. Patroklos'un ölümüyle kahraman, savaşa, kendi yanından Briseis'i ona geri veren Agamemnon'un tarafında katılır.

Brunhild ya da Brunehilde (Almanya) Nibelungen efsanesinde boy gösteren kahraman. Wotan'ın kızı.

Buda İsim "aydınlanma" ya da "uyanışa" (bodhi) ulaşmayı başarması sonrası Çakya klanının bilgesi Siddhartha Gautama'yı ifade eder. Böylece o Budik doktrini vazetmeye başlayacaktır.

Busiris (Yunan) Tam bir tiran olan bu Mısır kralı, Atlas'ın güzellikleriyle ünlü kızları Hesperidleri alması için bir grup gönderir. Herakles, Busiris'in öncüleriyle karşılaştığında hepsini öldürür. Bu sırada Mısır'a korkunç bir kuraklık ve kıtlık dadanır. Kıbrıs'taki bir kâhin, Phrasios, bütün yabancıların kurban edilmesinin Zeus'un öfkesinin yatışması için zorunlu olduğunu söyler; Busiris Phrasios'un söylediklerine harfiyen uyarak onu kurban eder; sonra Herakles onun devletleri kıyısına çıktığında onu hapseder, kahraman zincirlerini kırıp zalim tiranı, oğlu Amphidamas'ı onların yanı sıra bütün hizmetçi ve yardımcılarını öldürdüğünde onu kurban etmek için hazırlanıyordur.

Byblos (Fenike) Bu şehir Antikçağ'da Adonis'in onuruna kurulan kültünün önemiyle biliniyordu. Efsane onun ismini, erkek kardeşi Kaunos'un gayrimeşru aşkından kaçmak için korku ve ümitsizlikle kendini asan kız torunu Biblis'in hatırasına aldığını söyler.

Cç

Calumet (Kuzey Amerika) Uzun borusu en kutsal kısmı olan ve başlangıçta Kuzey Amerika'nın kuzeydoğusunun ağaçlıklı bölgesinin yerlileri tarafından bazı âyinler sırasında tüttürülen âyin piposu. Seyyahlara pasaport olarak ya da bir anlaşmanın imzasının kanıtı olarak verilirdi. Parçalanması doğaüstü yaptırımlara sebebiyet verirdi. Mississippi'nin bütün havzalarında Fransızların keşifleri Calumet ritüeli sayesinde kolaylaşacaktı.

Cameneler (Roma) Eski Roma inancında kaynak ve ormanların su perileri Camenelerin en önemli nitelikleri kehanet yeteneğidir (Latince *Cano*: «manzum biçimde gaipten haber veriyorum»). Onlar, çok kısa zamanda Yunan Musalarla özdeşleştirileceklerdir.

Canope (Mısır) Firavunlar Mısır'ının simgesi, içine ölünün hayatta kalmayı sürdürmek için gerekli olduğuna hükmedilen iç organlarının konulduğu seramik ya da taştan yapılmış ölü definine özgü kapaklı vazo. Mısır'da canopeler dörtlü takım hâlinde görünür. Kapak olarak Horus'un dört oğlunun kafası vardır; insan Amset, şebek Hapi, köpek Duamutef ve doğan Kebehsenuef. Bu vazoların ismi aynı zamanda -ki bunu XIX. yüzyıl antikacılarına borçluyuz- Osiris'e, daha geç bir dönemde, vazonun taban kısmındaki kafasının üzerinden taşan bir testi kılığına sahip bir şekildeyken tapılması olgusundan gelir.

Capitolium (Roma) Üç büyük Roma tanrısı, Jupiter Optimus Maximus, Junon ve Minerva'ya "Capitolium" denilen Roma'nın tepelerinde bir üçlü şeklinde hürmet ediliyordu. Bu üç tanrı gerçekten siteyi ve şehri her zaman mümkün olan dağılma ve yıkılmadan koruma babında kendilerini gösteriyorlardı. Aynı zamanda yöneticiler, zaferleri için düzenlenen merasimler sırasında daima kendilerine zaferi getiren Capitolium üçlüsüne kurbanlar vereceklerdi. Antikçağ İtalya'sında her büyük site kendi Capitolium'una sahipti.

Cehennem (ÇEŞİTLİ MİTOLOJİLER) Bu isim altında ölümden sonra ruhların gittiği ve geçici bir süre kaldıkları yer ifade edilir. Bununla birlikte, zamanın akışı içerisinde Cehennemler fikri gitgide ruhun ölümsüzlüğü ve öte tarafta verilen cezalandırma ve iyilikler üzerine felsefî doktrinlere dönüştü. İlk başta, ruhlar Erebos'ta, her şeyin kendisinden kaynaklandığı ve nihayetinde kendisine döndüğü bir çeşit dünyada duruyorlardı. Yine de bazı imtiyazlı kahramanlar yeryüzü sınırları içerisinde yeni bir yaşama kavuşabilirler; özellikle de Trakya'da ya da İskit'te, Hyperboreiosların çatısı altında ya da hatta Akhilleus'un ölümü sonrası arkadaşlarıyla birlikte sonsuz bir mutluluk içerisinde en sevdikleri hazlara dalabilsinler diye kavuştuğu Leuke adasında; beyaz adada. Yine, bazı zamanlar bu bilinmeyen, kimsenin erişemediği ülkeler karanlık ve puslu, soğuk ve tenha yerler olarak tanımlanır ki burada Kimmerler yaşar. Cehennemlerin yazınsal betimlemeleri daima çok sayıda ve açık biçimde olacak ve çok geçmeden iyilerin ve kötülerin cehennemlerdeki ikametgâhlarının farklılaşmasıyla nihayete varacaktır. Kötülerin ikametgâhında, lânetli ve zehirlenmiş Akheron, Pyriphlegethon, Kokitos ve Styx ırmakları akar; kayığı idare eden Kheiron tarafından götürülen ruhların yeryüzünde işledikleri suçların cezası olarak tarifi imkânsız azaplara maruz kalmaya gittikleri yer Tartaros'un alanıdır: Tityos, Tantalos, Sisiphos bu cehennemlik insanlar arasında yer alır. Neticede Elysium kendisinde, doğru ruhları, kutlamalar, danslar, güzel kokular, büyülü manzaralar içerisinde, öte taraf mutluluğuna, dirlik düzene ve barışa kavuşturur. Ruhlar topluluğunun bölgesi olan Cehennemler, Hades ve karısı Persephone (Latinlerde Pluton ve Proserpine) tarafından yönetilir. Bu iki tanrı, Erinyelerin, Furielerin, Gorgonların, Harpyaların Thanatoların da aralarında olduğu belli sayıda hizmetkârın yanı sıra, her ruha meziyet ya da hatalarına göre, Tartaros'un uğursuz ya da Elysium'un mutlu ikametgâhında yer tayin eden yargı kurulunun üç yargıcı Minos, Aiakos ve Rhadamanthus ile çevrelenmişlerdir. Mezopotamya mitolojisinde, yine, yeryüzünün derinliklerinde yedi kat duvarla çevrelenmiş, içerisinde ölülerin yoğun bir karanlığa gark edildiği ve hayattakilerin mezarlara koyduğu yiyeceklerden başka bir yiyeceğinin bulunmadığı Kigallu bulunur. Eski Mısırlılar mezar-dışı cezalandırmalara inanmıyorlardı, fakat tamamıyla bu dünyadakine benzeyen sonsuz bir hayattan faydalanan doğruların aksine kötülerin hiçliğe tahsis edildiğini talim ediyorlardı. Mazdeizme gelince, o, Ormazd tarafından yönetilen gökyüzü ile günahkârların şeytanlara terk edildiği uçurum, cehennem ayrımı yapar.

Yine, kötülerin işkence çektiklerini öğreten ama ne muhakemenin şeklini ne de cezaların süresini belirten Veda dininde Yer altı cehennemi söz konusudur. "Yer-altı-ülkesi" her hataya cezasını dolayısıyla özel cehennemini

veren Brahmanizm ve Budizmde çoğalır ve özelleşir.
Taoizm aşağıdaki dünyayı Çin'in yönetim organizasyonu modeline uygun olarak görür; Şintoizm belirsiz ve ılımlaştırılmış bir cehennem düşüncesine sahiptir; ölüler orada, bu dünyadaki hayatın aynısını sürdürürler, fakat biraz daha az mutludurlar.

Cemşid ya da Cem (PERS) İran'ın mitolojik kralıdır, diğer efsanevî Kral Zohak tarafından yenilgiye uğratılmış ve öldürülmüştür.

Cenaze ritüeli (MISIR) En eski Mısır cenaze ritüelleri olan metinler (kral Unas'tan başlayarak II. Pepi'ye kadar [MÖ 2430-2260] kraliyet piramitlerinin cenaze odalarına oyulmuştur), ilâhiler, efsaneler, sihirli formüller, ölü kralın yeniden doğumunu sağlamaya tahsis edilmiş büyüler derlemesidir. Bu metinler kısmen daha yakın bir ritüelde yeniden ele alınacaktır; ilk ara dönem ve Orta İmparatorluk süresince (MÖ 2260-1785) lâhit Metinleri özel lâhitlerin yüzeylerine resmedilecektir. Yeni İmparatorlukta, öte taraf adayının mecburi yol azığı olan, yaşamaya devam etmesi ve hareket özgürlüğünü muhafaza etmesi için, ki uzunluğu değişebilecektir, yapılan okuyup üflemeleri, formülleri bir araya toplayan, mumyanın yanına yerleştirilmiş bir papirüsün üzerine yazılmış olan *Ölüler Kitabı* büyük ortak ritüeldir. Bu aynı dönemde yine, metnin gerek lâhdin bizzat üzerine gerekse de yerin yüzeyinden yer altı mahzenine kadar giden galerinin iç duvarı üzerine oyulduğu kraliyet cenaze ritüelleri boy gösterirdi: Duat'ta (Yer altının ötesi) olan kişinin kitabı, kapılar kitabı gibi metinler (ve onlara eşlik eden alçak kabartma) Güneşin gece yolculuğunu, Ra ile özdeşleştirilen kralın yeniden doğuşunu bu yolculuk sırasında açıklamaya girişerek, tasvir eder. Nihayet, topluluk kültüne ait, papirüs üzerine yazılmış bazı ritüeller (ağzın açılması ritüeli, mumyalama ritüeli) ceset üzerinde uygulanan âyinlerin etkilerini koruyabilmesi için, bu metinler sayesinde, mezara yerleştirilirdi.

Ceres (ROMA) Yunan tanrıça Demeter'den devşirilen Ceres çok eski bir Latin tanrıdır. Etimolojinin *crescere* fiiline bağladığı ismi tek başına tanrıçanın işlevlerini gayet kuvvetli bir şekilde gösterir. O, taze filizleri besleyen ve kabartan, yerden çıkan -Ceres cehennemî tanrılar sınıfına mensuptur- besleyici sudur.

Cernunnos (KELT) Geyik boynuzlu Galli tanrı, heykeltıraşlıkta çoğu kez, karakteristik olarak koç başlı yılan şeklinde ve kolyeli tasvir edilir; Roma döneminde ise, para dolu keseyle. Cernunnos verimlilik ve refahı temsil eder.

Chalchiuhtlicue (KOLOMBİYA ÖNCESİ AMERİKA) Nehirler, göller ve denizlerin Aztek tanrıçası, yaşamın dişil ilkesi. Tanrı Tlaloc'un arkadaşı olan bu

tanrıça onun gibi hâlihazırda Teotihuacan medeniyetinde boy gösterir.

Cin (Roma) Bir yılanın şekliyle tasvir edilen Yer altı dünyasına özgü hayvan olan cin Romalılarda ruhanî gücü ve insanlardaki, imparatorlardaki (imparatorun cini) ve tanrılardaki (Jupiter'in cini) canlılığı sembolize eder. Gerçekten de, doğumundan varoluşunun son gününe kadar onu izleyen cini, şahsına özgü tanrısı eşliğinde her canlı varlık bütün eylemlerini koruma altına alır ve özellikle de üreme ve ölümle ilgili fenomenleri kutsar.

Coatlicue (Kolombiya öncesi Amerika) Yeryüzü ve çiçeklerin Aztek tanrıçası ve mucizevi bir şekilde dünyaya getirilmiş olan kabile tanrısı Huitzilopochtli'nin annesi.

Conn (Kelt) Yarı efsane İrlandalı kahraman, en önemli kral sülalesinin kurucusu Conn, II. yüzyılın ortalarına doğru öldü. İsmini ona borçlu olan Connacht Keltik krallığını kurdu sonra Meath krallığını ele geçirdi, başkent olarak Tara'yı tayin etti. Söylenceye göre o, adanın ilk yüce kralıdır (Ard Ri).

Cupidon (Roma) Aphrodite'nin yardımcısı Cupidon, Yunan Eros'tan daha fazla -ki sonunda ondan ayırt edilemez oldu- aşka dair en keskin tutkunun kişiselleşmesi oldu. Madauruslu Apuleius bize bu tanrı tarafından sevilmiş olan Psykhe'nin hikâyesini anlatır, öyle bir hikâye ki, Cupidon'un, tutku kendisini ele geçirdiğinde, kanıtı olduğu sebata şahitlik eder.

Çandra (Hindistan) "Parıltılı" "ışık saçan" anlamına gelen Sanskritçe kelime, hem Ay için, hem de, kafası bir hilalle süslenmiş ve on atın çektiği bir arabanın üzerine oturmuş olarak tasvir edilen, ayın kendisinde şahıslaştığı bir Hindu tanrı için kullanılır. Kimi zaman kozmik Puruşa'dan (mutlak ruh) kimi zaman Okyanus'un çalkantısından ya da Prajâpati'nin gökyüzü ile birleşmesinden meydana gelen yumurtadan doğan bu tanrı nihayetinde kral Soma ile özdeşleştirilir ve yıldızlarla ilgili mitolojide aya dair hanedanın kurucusu olarak yer alır. O, farklı evreleri yararlı ya da kötü olarak, tutulması ise büyük felaketlerin habercisi olarak kabul edildiğinden, yaşamın ve ölümün sembolizmiyle âlâkalı görülür.

Dd

Dag (İskandinav) Günün şahıslaşması; Delling ve Nott'un oğlu; arabası at Skinfaxi ("parlak yeleli") tarafından çekilir.

Dagon ya da Dagan (Mezopotamya) Suriye koridorunun ve onu panteonunda ilk sıraya koyan Mari dininin tanrısı. Filistinliler onu Aşdod'da keşfetmişlerdir. Kültü Aşağı Mezopotamya'da yayılmıştır.

Dağlar (Çeşitli Mitolojiler) Yüksek dağların tepeleri genel olarak tanrının ikamet ettiği yerdir. Anlam genişlemeleri ve özdeşleştirmeler yoluyla, eskiler nihayetinde dağın bizzat kendisine bir tanrı derecesinde tapacaklardır. Bu Sami ve Fenike kökenli âdet özellikle Yunanlar tarafından kolonileştirilmiş olan Küçük Asya'da ve Yakın Doğu'da gelişecektir. Bu konuyla ilgili, paraları Zeus'un, bazen de Apollon'un suretiyle süsleyen Kapadokya'daki Erciyes dağı zikredilir. Hesiodos, *Theogonia*'sında belli bir sayıda dağı kutsal ve tanrılaştırılmış yerler olarak zikreder, tanrıların ikametgâhı Olympos ve Zeus'un doğduğu yer olan İda bunlar arasında yer alır. Bu dağlar çok geçmeden şahıslaştırılacaklardır. Bunlar tanrıçalara ya da su perilerine (Taygetos dağı), ya da Kithairon gibi kahramanlara, ki efsanede bir Plataion kralı görünümü alır, benzeyen bir çehre alacaklardır. Yine, gökyüzüyle yeryüzünü birleştiren, taşa dönüşmüş olan Atlas, Dev dağı buna örnektir. Nihayet, bir tanrının kehanetiyle kutsallaştırılmış dağları da ihmal etmemek lazım (Parnassos dağı).

Daibutsu (Japonya) Buda'nın çeşitli tasvirlerinin popüler ismi, özellikle de Nara, Kyoto ve Kamakura tapınaklarında yer alan tasvirlerinin.

Daidalos (Yunan) Daidalos'un kökenleri kesin olarak bilinmiyor. Bununla birlikte efsanesine dair hemen hemen bütün yorumlar Atinalıların kraliyet ırkına mensup olduğu konusunda ağız birliği yapar. Demirci, tükenmez bir zihinsel üretkenliğin mucidi, mimar, heykeltıraş Daidalos, Atinalılar

sonrası, attik sanatın gelişmesini sağladı. Kariyerinin başında bir çırağın, yeğeni Talos'un yardımını alıyordu. Talos bir gün ölü bir yılanın çenesini buldu. Demirden onun bir benzerini yonttu ve bu şekilde ilk bıçkısını elde etmiş oldu. Öğrencisini kıskanan Daidalos gözünü kırpmadan ona bir ders verecek, Akropolis'in tepesinden aşağı atarak onu öldürecektir. Areios pagos onu yargılamak için toplanır. Hakkında sürgün kararı alınır. Daidalos Girit'e sığınır. Sahip olduğu beceriler, yeteneği ve yaratıcılığıyla kral Minos'un ilgisini çeker. Ona Minotauros'un kapatılacağı labirentin planını çıkarma görevi verilir. Fakat Daidalos, Ariane ve Theseus'un aşklarına yardım ederek efendisine ihanet etmiş olduğundan, sonunda kendisi oraya kapatılır. Bununla birlikte cesaretini kaybetmez ve bir çift kanat yapar. Oğluyla birlikte uçar, fakat sadece kendisi Kumai'ye sağ salim ulaşabilir. Kendisini kurtaran uçan makineyi Apollon'a tahsis eder. Sonra, Sicilya'ya çıkarak kral Kokalos'un yanında son derece güzel kabul görür ve onun en gözde mimarı olur.

Daishi (Japonya) İsmi Sanskritçe Mahasattva ya da Mahasthamaprâpta isimleriyle aynı şekilde büyük üstat anlamına gelen, Mahayana Budizminin ünlü Bodhisattva'sı sıklıkla Amitabha ve Avalokiteçvara'yla özdeşleştirilir.

Daktyloiler (Yunan) Korybanteler ve Kuretlerin olduğu gibi koruyucu bu tanrıların ilk ikametgâh yeri annelerinin dünyaya geldiği İda dağıydı. Daktyloiler, efsaneyi takiple, "parmaklar" anlamına gelen bu ismi alacaklardı, bunun sebebi ise annelerinin doğum sancıları içerisinde parmaklarıyla toprağı altüst etmesiydi. Bir diğer söylentiye göre Daktyloiler, Zeus'un bakıcılarının, adımlarının izlerini silmek, böylece Zeus'u babası Kronos'un obur öfkesinden korumak için arkalarına atacakları topraktan doğmuşlardır.

Damona (Kelt) Borvo'da ortaya çıkmış kültün ortağı olan, bir kaynağın tanrıçası.

Danae (Yunan) Büyükbabasını öldürecek bir erkek çocuk dünyaya getireceği kehaneti dolayısıyla gözdağı verilen Danae, babası Argos kralı Akrisios tarafından tunçtan bir kule içerisine kapatılır. Gizliden gizliye onu seven Zeus altın yağmur damlasına dönüşerek zindana sızar ve genç kadını baştan çıkarır. Bu mutlu birliktelikten kahraman Perseus doğar. Öfkelenen Akrisios kızını ve çocuğu dalgalara terk ettiği bir sandığın içine koyar. Her ikisi Polydektes'in yönettiği Seriphos adasında karaya vururlar; bu tiran kabul ettiği kadının teveccühlerini elde etmeyi dener. Fakat Perseus annesini kurtarır ve yaşamını sürdürmek için Argos'a gider.

Danaidler (Yunan) Danaos kralının bu elli kızı, kardeşi kral Mısır'ı elli oğlunun korkusundan Egyptos'u terk edip yerleşmek için Argos'a geldiğinde

babalarını izleyeceklerdir. Fakat daha sonra elli genç amcalarını bulmak için gelirler ve ona kızlarıyla evlenme önerisinde bulunurlar. Genç kızlar kabul edecek, nikâh yapılacaktır. Fakat aynı gece babalarının arzusu üzerine birer hançer edinip kocalarını öldüreceklerdir; bir tek, Hypermnestra, Lynkeus'u kurtaracaktır. Kısa süre sonra, Danaidler, teveccühlerini kazanmak için oyunlarda yarışa giren genç Argeialerle evleneceklerdir. Bununla birlikte saadetleri uzun sürmez, zira Lynkeus intikam için hepsini katledecektir. Cehennemlere inen Danaidler nihayet cinayetleri yüzünden cezalandırılacak ve sonsuza dek dibi delik bir fıçıyı doldurma cezasına çarptırılacaklardır. Antikçağ'da bu cezanın gerçekte sadece sembol olduğu ileri sürülmüştür. Danaidler gerçekten de Mısır'a kuyu açma sanatını ve toprağı sulamayı getirmişlerdir; topraklar kuyulardan sonsuza kadar verimli su çekebileceklerdir.

Daphne (Yunan) Thesalya'nın tanrı-nehri Peneios ve Gaia'nın kadın din görevlisi su perisinin kızı olan Daphne (defne ağacı) Apollon tarafından ısrarla takip edilir, ki Apollon tam onu yakalayacağı sırada defne ağacına dönüştüğüne şahit olur. Tanrı bu ağacın yapraklarıyla -ki bu ağaç sonunda onunla anılmıştır- bir taç örer. Yine bir başka efsanenin anlattığına göre: Daphne genç bir adama, kendisine yaklaşabilmek için kadın kılığına giren Leukippos'a âşık olmuştu. Kıskanan Apollon Daphne'ye ve kadın arkadaşlarına soyunup suya girmeleri fikrini vermişti. Zavallı söyleneni aynen yapmaya mecbur bırakıldı: Hileyi anlayan su perileri onu öldürmeye hazırlandıklarında tanrılar Daphne'yi onların görüş alanından çekip kaçırdı. Daphne, karıştırarak, Apollon tarafından sarılıp sarmalanmak üzereyken son anda o günden itibaren bu tanrının gözdesi ağaç olan defne ağacına dönüşür.

Daşarata (Hindistan) Râmâyana dönemi kahramanlarından biri. Ayodhya hükümdarı Daşarata'nın üç karısı vardır, fakat çocuğu yoktur. Tanrıları kendi yanına çekmek için at (aşvamedha) kurban ettirmiştir; müteakiben, üç eşi, dört kız çocuğu dünyaya getirecektir: Her birinde, şeytan Râvana'yı yok etmek amacı doğrultusunda, Vişnu'nun tezahür etmekte olduğu Rama, Bharata, Lakşmana ve Satrughna.

Deiphobos (Yunan) Priamos ve Hekabe'nin oğullarından birisi olan Deiphobos Troia savaşında tanrısal alınyazısının vasıtası olmuştu. Deiphobos, babası tarafından terk edilen ve "Alexandre" adı altında stadyum oyunları esnasında onunla -ki galip gelecektir- boy ölçüşen kardeşi Paris'i tanımıştı. Yine Athena, Hektor'u Deiphobos'un kılığında Akhilleus'la savaşmaya kışkırtmıştı. Paris'in ölümüyle erkek kardeşi Helenos'un itirazlarına rağmen tanrıların çeşitli tertiplerine ve eylemlerine terk edilmiş bir Troia'nın felâketlerinin cisimleşmiş hâli olan Helen ile evlendi. Şehrin

yağmalanması sırasında Menelaos tarafından öldürüldü ve parçalandı. Aineias daha sonra onun cesedine cenazeye lâyık onur iadesinde bulunacak ve ona Hellespontes'e yakın Rhoeteum burnunda bir mezar yaptıracaktı.

Deianeira (Yunan) Herakles cehennemlere indiğinde kendisine Oineus ve Altaia ya da efsanenin bir diğer yorumuna göre Dionysos'un kızı olan kız kardeşi Deianeira ile evlenmesi tavsiyesinde bulunan Meleager'nin hayaletiyle karşılaştı. Yeryüzüne tekrar döndüğünde Herakles Deianeira ile evlenebilmek için çetin bir savaşa girerek taliplerden birisi olan ırmak Akheloos'u yenmek zorunda kaldı. Düğünlerinden sonra karısıyla birlikte Kalydonlulara karşı sefere çıktı. Dönüşünde karısı Santor Nessus tarafından kaçırıldı ki Santor akabinde kadının ırzına geçmeye yeltenmişti. Deianeira Herakles'i yardımına çağırdı, ölümcül yara alan Santor kahramanın karısına zehirli uzun bir tunik verdi ve verirken de onu bluzun mutluluğun ve sonu gelmeyen karı koca sadakatinin teminatı olduğuna ikna etti. Herakles İole'ye âşık olduğunda Deianeira kendisine tekrar döndürmek için tuniği ona gönderdi; Giyer giymez bütün vücudu yandı ve o da kendisini öldürmeyi tercih etti. Deianeira karamsarlığa kapılıp Heraklidelerin lideri olacak olan bir erkek çocuğu, Hyllos'u, arkasında bırakarak kendisini ölüme terk etti.

Delilik (Yunan ve Roma) Bazen ansızın gelen deliliğin, Yunan ve Roma mitolojisindeki şahısları vurduğu çoğu kez vakidir. Delilik çoğu zaman bir tanrının öfkesinin göstergesidir. Tanrı genellikle suçlulara ya da katillere veya toplu hâlde kabahat işleyen erkek ya da kadınlardan oluşan belli bir gruba, onlara halisünasyon görecekleri derecede işkence yapan Erinyeleri gönderir. Sadece arınma deliliğin erişmesine son verebilir. O hâlde arınma tanrıların bağışlamasının işaretidir. Hatası temizlenen suçlu deli tekrar normal bir varlık olur. Dionysos kültüyle ilişkilendirilmiş bazı tanrılar -Mainadlar gibi- onlara akıllarını kaybettiren ve onları kırların içerisine, deliliğin ve huzursuzluğun derelerine fırlatan tanrı tarafından, sanki gizemli bir güç onlara sahip olmuş gibi, aniden ele geçirilirler. Delilik, bilhassa Romalılarda, deliliğin bir türünün kısa bir vuku bulması olan, tanrıların -bazı zamanlar iyiliksever bir şekilde- varlığının bir işareti olarak değerlendirilen epilepsi kadar "kutsallaştırılmış illet" değildir.

Delos (Yunan) Denizde beliren bu ada, Poseidon'un üç dişli yabasının bir darbesiyle ortaya çıkmıştır.
Ada, topraklarına Apollon ile Artemis'i doğuran Leto'yu misafir etmiştir. Zeus, tanrısal çocuklara sığınak sağlamaya rıza gösteren adaya şükranlarını bildirmek için onu Kiklad takımadalarının merkezine sabitlemiştir. Ada akabinde Apollon kültünün bir merkezi olmuştur. Bunun dışında Theseus tarafından başlatıldığı söylenen oyunlar *delia* burada kutlanırdı. Nihayet, her dört senede bir, bir Atina heyeti adaya özellikle

orada doğan tanrıya hürmet göstermek için gidiyordu.

Delphoi (YUNAN) Homeros zamanında Pytho olarak adlandırılan Phokis'in küçük şehri, Parnassos dağı eteklerinde yer alan Delphoi, hızlı bir şekilde klasik Yunan döneminde büyük bir önem kazandı ve bütün bir yeryüzünün merkezi, dünyanın göbeği, omphalos, olarak kabul edildi. Şehre ününü sağlayan Apollon'un tapınağı, kralların ve zengin vatandaşların gizlice hazinelerini koyduğu ve pytianın, buğular yayan bir deliğin üzerinde yer alan üçayaklı bir aparatın üzerinde, kehanetler söylediği bir yerdi. Delphoi'de Apollon'un onuruna Pythiacı oyunlar kutlanacaktır zira bu tanrı, yılan Python'u buraya çok yakın bir yerde öldürmüştür.

Demeter (YUNAN) Kronos ve Rhea'nın kızı Demeter her şeyden önce, filizlenmesini kolaylaştırdığı buğday ve olgunlaşmasını sağladığı hasadın tanrıçasıdır. Yine, ekonomisinin önemli bir kısmı bu hububatın tarımına dayanan Antikçağ'ın bütün Yunan ülkelerinde Demeter üzerine efsaneler çoğalmıştır. Kendisine çocuk olarak bereket tanrısı Ploutos'u verdiği laison ile ve kısrağa dönüşen Apollon ile, ondan kaçmak için ata dönüştüğü sırada at Areion'u dünyaya getirecek olan aşklarının dışında, bilhassa Demeter hakkında kızı Kore-Persephone'nin (Romalılarda Proserpine) Hades tarafından kaçırılmasından bahseden ünlü bir efsane bilinir. Kore-Persephone arkadaşlarıyla Eleusis düzlüğünde oynuyor ve çiçek topluyordu. Bu sırada güzel bir nergis gördü, sapını kıracağı zaman yer yarıldı ve Hades ortaya çıktı; Hades yürek parçalayan bir çığlık atan genç kızı kaçırdı. Demeter bu korku dolu çağrıyı işitmiş ve böylece de Olympos'u terk etmişti. Yedi gün yedi gece boyunca yeryüzünde, bir şey yemeksizin yıkanmaksızın, hiçbir şekilde istirahat etmeksizin kızını arayarak, kaçırma bölgesinin çevresinde dolaştı. Onuncu gün Helios, merhamet duygusuyla ona kızını kaçıranın ismini verdi. Böylece, kızgınlık içerisindeki tanrıça kızı kendisine teslim edilmediği müddetçe tanrıların ikametgâhına geri dönmeyi reddetti. Eleusis'e, onu büyük bir saygıyla kabul eden Metanira'nın kocası kral Keleos'a sığındı. Tanrıça ev sahibine şükranlarını sunmak için kralın oğlu Demophon'a ölümsüzlük bahşetmek istedi. Fakat sihir uygulamaları Metaniros'un paniğe kapılmasına yol açtı ve şaşıran Demeter çocuğu ateşin üzerine bıraktı. Ebeveynlerini teselli etmek için Demeter diğer oğulları Triptolemos'a tarla sürme, toprağa tohum ekme ve hububatları hasat etme sanatını öğretti. Bununla birlikte Demeter'in Olympos'tan ayrılmasıyla toprak steril kalmıştı; kıtlık ve salgın hastalıklar ölümlüleri tehdit ediyordu. Kaygılanan Zeus Kore-Persephone'nin Demeter'e geri verilmesi için Hades'in yanına gitti. Fakat cehennemler tanrısı bunu reddetti çünkü genç karısı ölülerin bölgesindeki ikametgâhı sırasında

bir narı ısırmıştı ve bu, sihir bakımından onun yaşayanların ikametgâhına girmesini kesin bir şekilde yasaklıyordu. Neticede bir uzlaşma devreye girdi. Persephone yılın altı ayı annesiyle yaşayacaktı ve diğer altı ayı kocası Hades'in maiyetinde geçirecekti. Persephone'nin bir senelik hayatının ilk periyodu ilkbahara, tıpkı, tanrıçanın çıktığı gibi, Demeter'in koruması altında topraktan çıkan genç filizlere karşılık gelir, ikinci periyod sonbaharın ekim dönemine, tıpkı ölülerin ikametgâhına geri dönen Persephone gibi, toprağa gömülmüş tohumlara karşılık gelir. Demeter'in kültünü öven Eleusis'in gizemleri bu efsanede aynı şekilde ölüm ve hayata yeniden gelişin aralıksız bir sembolünü görür.

Antikçağ'ın yüzyılları boyunca Demeter'in vasıfları da çoğalacaktı. Tanrıçaya bolluk ve bereketin başlıca tanrılarından birisi olarak, gizemlerin bağlıları ve çiftçiler tarafından hürmet gösterilir ki bunlar hasat zamanı Tesmoforialar ve Eleusinialar gibi şenlikler düzenlerler. Romalılar tarafından Keres'le bir tutulan Demeter hasatların bolluğu vasıtasıyla ekonomik ve sosyal olgunlaşmasını sağladığı antik medeniyetin sembolüdür.

Deukalion (YUNAN) Bu kral Doğu tufan anlatısının -ki Antikçağ'ın bütün dinlerinde görünür- Yunan kahramanıdır. Prometheus ve Okeanid Klymene'nin oğulları olan Deukalion Epimetheus'un kızı Pyrrha ile evlenir ve adaletle yöneteceği Thesalya'ya yerleşir. Zeus insanların kötülüğünü tanrılara sadece hakaret değil aynı zamanda gözdağı olarak da değerlendirerek insan ırkını yok etmeye karar verdiğinde sadece Deukalion ve Pyrrha kurtulabilecekti zira tanrı sel yağmuru göndermeden önce Prometheus'un onları maruz kalacakları tehlikeye karşı uyarmasına ve tufanın devam edeceği dokuz gün dokuz gece boyunca içine sığınabilecekleri bir çeşit büyük bir sandık inşa etmeleri tavsiyesinde bulunmasına izin vermişti. Söylenen aynen yapıldı. Yeryüzü bütünüyle sular altından kaldı ve bütün sakinleri öldü; sular çekildiğinde dalga tanrının öfkesinden kaçan iki düzgün insanı Parnassos dağının zirvesine kondurdu. Zeus onlara alışıldık mesajcısı Hermes'i bir dilekte bulunmalarını istemesi için gönderdi. Onlar da yalnızlıkları içerisinde insan ırkının tekrar doğuşunu istediklerini söylediler. "Yüzünüzü saklayınız" dedi onlara Zeus "ve arkanıza büyük annenizin kemiklerini fırlatınız". Uzun zaman bu sözlerin anlamını bulmaya çalışan çift, kemiklerin yeryüzünü, yani büyük-annelerini kaplayan taşlardan başka bir şey olmadığını kavrarlar ve tanrıların buyruğunu yerine getirirler. Deukalion'un fırlattığı taşlar erkeklere, Pyrrha'nın fırlattıkları kadınlara dönüşecektir. Böylece yeryüzü insan varlığından yeni bir ırkla ama aynı zamanda öncekilerden daha gayretli bir ırkla tekrar dolacaktır. Pyrrha'dan doğan erkek çocuklar Yunanistan'ı kurmuş olacak olan fatih ırkın atalarıdırlar.

Dev, div (Pers) Mazdeizmde kötülük cinlerine verilen ad. Bunlar sınırsız sayıdadırlar; en büyük şefleri Ahriman'dır; baş şeytanlarının altında aynı anda altı kötücül cin bulunur, bunların rolü, Ahriman'ın sürekli olarak Ormazd'a karşı savaştığı gibi, altı Amesha Spenta ile savaşmaktır. Bu isim avestik daivadan -şeytan- türemiştir ki Sanskritçede Deva'ya -tanrı- karşılık gelir (diu, parıldamak kökünden, ki Zeus'ta da bulunur, Deus, dies vs. gelmiştir).

Deva (Hindistan) Kelime Sanskritçede "Tanrı"yı anlamına gelirken, Hindistan'da genel olarak bütün kutsal varlıkları ifade eder. Vedik döneminde tanrılar Deva ve Assura olarak sınıflandırılacaklardır. Hindistan'da birinciler ikinciler üzerinde üstünlüğe sahiptir, assuralar nihayetinde şeytanlar olarak kabul edileceklerdir. İran'da ise tam tersi geçerlidir. Her şeyden önce, dinî fenomenlerin ya da kurban âyini öğelerinin şahsileştirilmesi söz konusudur. Onlar, büyük bir sıklıkla faziletleri dolayısıyla ölümsüzlüğü elde etmiştir, fakat aynı zamanda bunu kaybedebilirler ve örneğin büyük bilgeler ve çileciler tarafından ayakları kaydırılabilir.

Devadâsî (Hindistan) Bu Sanskritçe kelime "tanrının hizmetkârı" anlamına gelir ve Hindu tapınaklarında tamamıyla tanrıların hizmetine adanmış kadınları ifade eder, özellikle de Hindistan'ın güneyinde. Her biri dans etme, şarkı söyleme, tanrıları ve özellikle de dans tanrısı Şiva'yı eğlendirmek için müzik yapma işlevlerine sahiptir.

Devadatta (Hindistan) Buda'nın kuzenidir, söylendiğine göre daha sonra efendisinin rakibi olarak hareket etmiştir. Birkaç, başarısız, Budist topluluğun başına geçme girişiminden sonra Buda'yı öldürmeyi denemiştir, ama nafile. Çileci kaideleri katılaştırma teklifleri hemen hemen hiç rağbet bulmamıştır. Fakat etrafında kısıtlı sayıda talebe toplamayı başarmıştır, bununla birlikte hikâyenin sonrasına dair hemen hemen hiçbir şey bilinmiyor.

Deva-loka (Hindistan) Hindistan mitolojisinde güneşin kıyısında yer alan, sadece bilgi vasıtasıyla erişilebilen, var olan üç dünyanın en yükseğini, tanrıların dünyasını ifade eden Sanskritçe kelime (deva, tanrı; loka, dünya). Budist mitolojide deva-loka bilme uyanışının çeşitli derecelerine dair kılınmıştır.

Devata (Hindistan) Deva'nın eşanlamlısı ve aynı zamanda, faydalı tanrılar kadar şeytanlara da yakıştırılan Sanskritçe kelime. Bununla birlikte, öyle görünüyor ki Budist mitolojide bilhassa düşük tanrıların bütününe tahsis edilmiştir.

Dêvî (Hindistan) "Tanrıça' anlamına gelen ve Hindistan'ın bütün dişil tanrılarını ifade eden Sanskritçe kelime. Başlangıçta bu kavram doğurganlık ve ana tanrıça kültüne bağlanmıştı. *Rigveda*'da, örneğin, kelime tanrıların eşlerine, kutsal nehir (Ganj, Yamunâ vs.) kişileşmelerine ve kozmik görünümlere verilir.

Sonra, vedik sonrası dönemde, dêvî, Şiva'nın dinamik ve dişil görünümü olup değişik formlar altında hürmet gösterilen -Pârvati ve Oumâ gibi hayırsever ya da Durga ve Kâlî vs. gibi kötücül- bugün hâlâ canlı kültlerin nesnesi olan, kozmik enerji, şakti ile özdeş kılındı.

Devler (YUNAN) Titanları yendikten sonra, Zeus, erkek kardeşleri ve kız kardeşleri, Kronos'un parçaladığı Uranos'un yarasından akan kandan gelen devlere karşı yeni bir savaşın beklentisi içerisinde olacaklardır. Olağanüstü cüsseli devler yılan kuyruğu ile biten bir gövdeye sahiptirler; onlar, yılmaz bir cesaretle, dağ dağ üstüne koyarak Olympos'a tırmanmaya girişirler; bu yeni tehlike karşısında tanrılar Titan İapetos ile Herakles'in oğlu Prometheus'un yardımına başvururlar, zira bir kehanet sadece bir ölümlünün tanrıların mutlak zaferini kolaylaştırabileceğini öngörmüştür. Herakles devlerin üzerine yıkılması için dağları iter ve Zeus onları yıldırımla çarptığı vakit, onları öldürür. Enkelados gibi hayatta kalanlar yeryüzünün derinliklerine kapatılacaklardır.

Dhyâni-budaları (HİNDİSTAN) İlk Buda olan Adiboudha'nın var ettiği beş meditasyon Buda'sı (Vairocana, Akchobhya, Ratna Sambhava, Amitabha ve Amoghasiddhi). Her biri bütünleşme çemberlerinde ve stoupalarda meditasyon hâlinde, renkleri, yön durumları, sembolik nesneleri ve ellerinin pozisyonları hariç tutulacak olursa, birbirlerine benzer olarak tasvir edilmişlerdir.

Diane (ROMA) Çok geçmeden Artemis ile özdeşleştirilmiş olan bu eski İtalyan tanrıça bazılarına göre Roma'ya efsanevî kral Servius Tullius tarafından getirilmiştir. Diane'nin Romalı efsaneleri bütünüyle Yunanlardan ödünç alınmıştır. Söylendiğine göre Orestes İtalya'da Nemi'ye, Tauris Artemis'e taşınmıştır. Bu Latium şehrin etrafında gerçekten de bir göl, kutsal bir orman, Diane'ye vakfedilmiş bir tapınak bulunuyordu. Tanrıçanın onuruna insan kurban etme uygulamaları gerçekleştiriliyordu. Bu külte kendini adayan her şahıs, yerini alabilmek için, selefini öldürmek zorundaydı. Yine anlatılır ki, Asklepios tarafından diriltilen Hippolitos Artemis tarafından kaçırılmış ve İtalya'ya götürülmüştü sırf kendisini kaçıran tanrının kültüne, nihayetinde, kendini bütünüyle adayabilmesi için. Bununla birlikte Romalılar için Diane, Apollon'un kız kardeşi Artemis'in, yani ışık tanrıçasının olduğu kadar (her ne kadar okluk ve yayı ondan ödünç alsa da) avcı değildir.

Didon (ROMA) Romalıların perestiş ettiği bu Kartacalı kadın kahraman Elissa olarak isimlendirilmiştir; Tyr kralı Mutto'nun kızı, Pygmalion'un kız kardeşidir. Didon, Herakles'in din adamı, amcası, zengin Sicharbas ile evlenmiştir. Mutto öldüğünde Pygmalion onun yerini aldı, fakat eniştesinin servetini kendine mâl etmek arzusuyla onu

öldürdü. Uzun bir zaman cinayetini kız kardeşinden gizledi ve Didon rüyasında kocasının hayaleti tarafından bu korkunç plan konusunda uyarılıp kocası ona çok çabuk hazinelerini yanına alarak kaçmasını öğütlediğinde onun da aynı kaderi paylaşması için hazırlanıyordu. Gizlice gemilerini silahlandırdı ve az sayıdaki arkadaşıyla birlikte Tyr'a kaçtı. Kıbrıs'ta bir mola esnasında gemisinin mürettebatı için seksen kadını kaçırdı, sonra Afrika'ya geçti. Yerlilerle birtakım pazarlıklardan sonra toprak olarak bir sığır derisinin kapsayabileceği kadar bir bölge edindi. Hileyi bozan Didon deriyi ince şeritler hâlinde kesti ve böylece arkadaşlarının Byrsa ("sığır derisi") kalesini inşa edeceği bir arsaya sahip oldu. Kısa bir zamanda her bir yana doğru dört başı mamur bir şehir olan Kartaca şehri yükseldi. Bu şehrin refahını kıskanan Getulialıların kralı İarbas bu yüzden Didon'la evlenmek istedi. Fakat ilk kocasının hatırasına sadık kalacağına yemin etmiş olan Didon yeminine ihanet etmektense bir odun yığınının alevleri içerisinde kendisini feda etmeyi tercih etti. Bu şanlı eylem karşısında halk Didon'a tanrılara eşit bir saygı duydu. Vergilius, Troia'nın alınışıyla Kartaca'nın kurulması arasında en azından üç sene boşluk olmasını gerekli kılan kronolojiye aldırmaksızın Aineias'ı Didon efsanesine katan bir diğer yorum türetti. Aineias Kartaca'da karaya çıktığında gitgide ona âşık olacak olan Didon tarafından fark edilecektir. Fakat Numidya prensi İarbas, Jupiter'den bu yabancıyı uzaklaştırmasını ister. Aineias tanrıların emrine boyun eğerek ve kraliçeden izin almaksızın İtalya'ya doğru yelken açar. Ümitsizliğe düşen ve aşkının yokluğunda yaşamını sürdürmeye güç yetiremeyen Didon bir odun yığınının alevleri içerisinde kendisini hançerler.

Dinah (Kelt) Dan'ın ikizi, yağmurlar ve doğurganlığın tanrıçası, Diana ve Beli'nin annesi Danu ile içli dışlı olması şüphe götürmeyen: Büyük Anne'nin çehrelerinden birisi.

Diomedes (Yunan) 1. Trakya'daki Bistonelerin kralı Diomedes atlarını daha çevik daha güçlü kılmak için onları devletleri içerisinde maceraya atılan ve hiçbir suçu olmayan seyyahların etleriyle besleme alışkanlığına sahipti. Herakles onu kendi atlarına parçalatıp yedirerek bu korkunç uygulamaya son verdi. Herakles, etçil atları ise Eurystheus'a hediye etmiş, o da onları önce Hera'ya tahsis etmiş sonra da vahşi canavarlar tarafından parçalanacakları Olympos dağına bırakmıştır.

2. Tydeus'un oğlu Diomedes, Akhilleus ve Telamon'un oğlu Aias'la birlikte bütün Antikçağ'ın en cesur kahramanlarından birisidir. Santor Kiron tarafından yüceltilen Diomedes büyükbabası Adrastos'un yerine tahta oturdu ve Yedi şeftен birisi olan babasının intikamını almaları için Epigonların gönderilmelerinde etkin pay sahibi oldu. Akabinde Ulysses ile dostluk bağı kurdu ve ona Troia'da, aşağı yukarı seksen geminin

başına geçerek eşlik etti. Gerek Philoktetes'i ve Lemnos'taki zafer için elzem olan oklarını aramaya giderek, gerek Rhedos'un atlarını ele geçirerek gerekse de şehrin savunmasında adı geçen Pallaidon'u kaçırarak -ki şehrin savunmasında adı geçiyordu- arkadaşıyla birlikte sergilediği kahramanlıklar haricinde Diomedes, Hektor ve Aineias gibi Troialıların en kahramanı olarak kabul edilenleri ile tek başına karşı karşıya gelmekten kaçınmadı; asla mağlubiyet tatmadı. Dahası Athena'nın koruması altındaki Diomedes göğsünden yaraladığı tanrı Ares'e ve elini kargısıyla deldiği Aphrodite'ye saldırma cüretinde bulundu. Fakat bu cüret aşk tanrıçasının hoşuna gitmedi. Diomedes'in karısı Aegiale'ye sadakatsiz aşkı ilham etti; Argos'a dönen Diomedes karısının sadakatsizliğinin farkına vardı. Böylece krallığını terk etti ve Güney İtalya'da Apulie'ye ulaştı, orada evlenmek üzere kızını ona verecek olan bölgenin kralı Daunus ile karşılaştı; Diomedes ülkeye yerleşti ve İtalya'nın güneyinde birçok şehir kurdu. Bazılarına göre, o kral Daunus tarafından öldürüldü, bazılarına göre ise tanrıların emri üzerine, kuşlara dönüşecek olan arkadaşlarının bakışları altında gözden kayboldu. Bugün hâlâ, adını taşıyan adalardan birisinde gömülü Diomedes'e tanrı olarak tapılır.

Dione (YUNAN) Zamanın başlangıcındaki tanrılardan birisi olan Dione, Okeanos ile Tethys'in ya da Kronos ile Gaia'nın kızıydı. Zeus tarafından sevildi ve tanrıça Aphrodite'yi doğurdu. Yine, onun, kendisinden Niobe ve Pelops'u yapacağı Tantalos'un eşi olduğu da söylenir.

Dionysos (YUNAN) Çok önemli ve çok kompleks tanrılardan birisi olan Dionysos, Zeus ve kendisinden olağandışı şartlarda doğduğu Semele'nin oğludur. Gerçekten de Hera'nın kıskançlığı yüzünden sürülen Semele var gücüyle tanrısal aşkını görmek istiyordu. Bir anda vücudu bitip tükendi, Zeus tam zamanında içinden küçük Dionysos'u çekip çıkardı ve onu üç ay boyunca, vadesi geldiğinde doğsun diye oyluğunda sakladı. Küçük bir oğlan hâlini alan ve Athamas ile İno'ya teslim edilen genç tanrı yine de evlatlığı olduğu ebeveynlerini mecnuna çevirecek olan ve onu uzak ülkelere kaçmaya zorlayacak olan, ki orada Zeus tarafından oğlağa dönüştürülecekti, Hera'nın öfkesinden kaçamadı. Sonra su perileri onun eğitimini üstlendiler. Fakat olgun yaşa erişmiş olan tanrı nihayetinde deli divane oldu. Dünyanın her tarafında başıboş dolaştı, gittiği her ülkeye üzüm bağı kültürünü ve şarap yapma usulünü soktu. Böylelikle, Dionysos'un, Mısır, Suriye ve Frigya'yı -ki orada tanrıça Kibele ona sırlarının eğitimini vermiştir- dolaştığı görüldü. Deliliğinden kurtulan Dionysos, Trakya'ya, tanrının kültünün girişine karşı çıkan, Bakhanteleri zincire vuran ve Dionysos'u Thetis'e kaçmaya mecbur bırakan kral Lykurgos'un bölgesine sızdı. Kısa bir zaman zarfında tanrı Bakhanteleri kurtardı ve Lykurgos'u

mecnuna çevirdi, sonra Trakya toprağını verimsiz kıldı. Korkuya kapılmış ahali tanrının öfkesini yatıştırmak için krallarını parçalayacaklardı. Akdeniz'in suladığı bütün ülkelerde kültünü inşa eden Dionysos böylelikle panterlerin koşulu olduğu bir arabaya binerek Hindistan'ın yolunu tuttu ve Silenler, Bakhanteler ve Satirlerden oluşan bir konvoyun eşliğinde buraya gizemli bir seyahat gerçekleştirdi. Boeotia'ya geri dönen Dionysos kültünü Thebai'ye sokmaya kalkıştı, fakat şehrin kralı Pentos ona karşı çıkmak istedi. Yine, şiddetli bir deliliğe yakalanan Annesi Agave tarafından, kral Pentos parçalara ayrıldı. Tanrıyı kabul etmeye razı gelmeyen kral Proetos'un kızları Proetidler aynı şekilde mecnunluğa gark olacak ve böğürerek kırlara yayılacaklardır. Dionysos akabinde Naxos'a gitmek için bir gemi alır, fakat korsanlardan oluşan mürettebat ilk molalarında satmak üzere onu tutsak olarak almak isterler. Dionysos gemiyi hareketsiz hâle getirerek, sarmaşıklarla doldurarak ve tiz flüt sesleri işittirerek hemen gücünü açığa vurur. Dehşete kapılan denizciler kendilerini topyekûn, yunus balığına dönüşecekleri denize fırlatırlar. Tanrıların meclisine düzgün bir şekilde kabul edilmek üzere Olympos'a gitmeden önce Dionysos cehennemlerden annesi Semele'yi kaçırır ve onu beraberinde Thyone adını alacağı göklere götürür. Şarap ve sarhoşluğa dayalı Dionysos kültü, üzüm bağı kültürüyle birlikte bütün Yunanistan'da yayılır. Tanrı, böylece doğanın sarhoş edici gücünün, aynı zamanda, bitki örtüsüne canlılığını veren ve üzüm tanelerini şişiren besleyici suyun sembolü olur. Genellikle Bocage tanrılarıyla çevrelenmiş olan Dionysos'a yine bahçeler ve içecekler tanrısı olarak da perestiş edilir. Su perileri tarafından yüceltilen Dionysos aynı zamanda suyun, bütün yaşamın en önemli ve ilk kaynağı olan bu akışkan öğenin tanrısı olarak tapılıyor olduğunu da ileri sürebilmiştir. Dionysos klasik dönemde neşeli yaşamın, oyun ve Bakhantelerin çıkardığı yaygaraların ortasında bulunmaktan hoşlandığı şenliklerin tanrısı hâlini almıştır: Dionysos bu karakteri bilhassa Roma İmparatorluğu'nda Bacchus adı altında edinmiştir.

Fakat Yunanların onu güzel sanatların özellikle de, her biri onun düzenlediği şenlikler vesilesiyle yer bulan temsillerden çıkmış olan tragedya ve komedinin hamisi olarak değerlendirilmesi olgusu aynı şekilde önemlidir. Dionysos'un Zagreos ile özdeşleştirildiği Orpheusçuluktaki rolü de yine inkâr edilemez. Sanat eserlerinde, alnı ve vücudu sarmaşık, üzüm asması ve üzüm salkımlarıyla sarılı genç bir tanrının özelliklerine sahiptir. Genel olarak Menadlar, Thyadlar ve flüt çalanlardan oluşan bir maiyet asma dallarıyla sarılı bir değnek taşımak, kendilerini oyunlara, tutkulu danslara, başıbozuk taşkınlıklara bırakmak suretiyle ona eşlik eder.

Dioskurlar (Yunan ve Roma) Bu isim altında Leda'nın oğulları Castor ve

Pollux kastedilir; fakat Castor'un babası Tyndaros iken Pollux Zeus'un çocuğudur; her ikisi Klytemnestra ve Helen'in kardeşidirler. Dioskurların mevcudiyetleri birbirinden ayrılmazdı, kardeşlik bağları sadece onların maceralarının anlatısı yoluyla değil, onları el ele ve genellikle bir madalyada profilleri üst üste konmuş olarak tasvir eden sanat eserleri yoluyla da doğrulanmıştır. Sahiden de asla birbirlerinden ayrılmayacaklardır ve büyük efsanevî aksiyonlara birlikte atılacaklardır. Sparta doğumlu Dioskurlar Lakonia ve Atina arasındaki kadim rekabetin sembolleri olacaklardır; Theseus tarafından kaçırılıp Aphidna kalesinde saklanan kız kardeşleri Helen'i kurtarmak için Atinalılara karşı düzenlenen, zaferle sonuçlanacak olan seferin başını çekecekler; Kalydon'un domuzunun avlanmasında pay sahibi olacaklar; her biri özel yeteneklerini İason'un emrine vererek Argonautlara uzun deniz yolculuğunda eşlik edeceklerdir: Pollus, Bebrikesler kralı Amikos'a karşı zaferle sonuçlanan demir sargı eldivenli yumruk dövüşüyle, Castor ata binme sanatıyla. Bununla birlikte Dioskurlar aşk girişimlerinde pek de mutluluğu bulamayacaklardır. Gerçek şu ki, onlar, kuzenleri İdas ve Lynkeus ile nişanlı olan Phoebe ve Hilera'yı, Leikipos kralının bu iki kızını, kaçırırlar. Öfkelenen nişanlılar kızları kaçıran bu ikisini takip ederler. Akabinde çıkan dövüş sırasında Castor öldürülür. Fakat ölümsüz olan Pollux sadece yaralanır ve babası Zeus tarafından alınıp göklere götürülür. Bununla birlikte Pollux kardeşinin ölümüne katlanamaz. Zeus böylelikle ona, ölümsüzlüğünü Castor ile birer gün sırayla paylaşabilme iyiliğini bahşeder. Böylece hayatta bu denli yekvücut olan iki arkadaşı ölüm de ayıramaz. Tanrılaştırılmış olan Dioskurların kültü Sparta'dan Yunanistan'ın tamamına, Scilya'ya ve İtalya'ya yayılır. Bu son ülkede denizci tanrılar sınıfına konulacaklardır. Fakat bu niteliğe birçok başkası da eklenir. Atletik oyunların koruyucusu olan Dioskurların aynı şekilde bu şenlikler sırasında dinlettirilen ozanlara ilham verdikleri de kabul edilecektir. Bazen onların iyilikleri tarihî olayların gidişatını da değiştirecektir. Peloponnes savaşı esnasında, Dioskurlar iki ateş formunda, strateji uzmanı Lysandre'nin yönetiminde sağa sola koşturacaklar bu şekilde ona koruma sağlayacaklardır. Bazı zamanlar fırtına esnasında gemilerin etrafında ışıldayan bu ateşler, onları "Saint-Elme'nin ateşleri" olarak isimlendiren denizciler tarafından iyi bilinirler, *Elme* ismi kuşkusuz Dioskurların kız kardeşi olan Helen'in kısaltılmış hâlidir. Aynı zamanda denilir ki, Dioskurlar atlarına binerek Romalıların İtalyanlara karşı Regillus Gölü zaferini elde etmelerine yardım edeceklerdir ve diktatör Albinus onlara Roma'da halk meydanında Vesta'nınkinin karşısında bir tapınak adayacaktır. Kısacası bu iki örnek Dioskouroi Kültünün Roma'daki önemini gösterir: Binici sınıfı da Dioskouroileri

önderleri olarak görecek ve her senenin 15 Temmuzunda onları anacaklardır.

Dişi Titan (lar) (Yunan) Bu isim altında Uranos ve Gaia'nın kızları ifade edilir: Tethys, Theia, Themis, Mnemosyne, Rhea ve Phoebe. Erkek kardeşleriyle birleşen Titanideler bir yığın tanrı dünyaya getirmişlerdir.

Dodona (Yunan) En eski kâhinlerden birisi Dodona, işini Epiros'ta yürütüyordu. Söylendiğine göre, Pelasgeler tarafından, ona, Zeus'a verilen onurun aynısı verilmiştir. En üst tanrıya, rüzgârın esintisiyle hışırdayan meşe ve gürgen ağaçlarının dalları vasıtasıyla cevap vereceği sorular sorulurdu. Yine bu ağaçların tepesine en ufak hava akımında birbirleriyle tokuşacak tunçtan vazolar yerleştirilirdi. Bütün bu sesler din adamları tarafından yorumlanırdı. Dodona'nın kehanetleri önemini azar azar, Delphoi'deki kâhinin lehine, kaybetti.

Domovoi (Rus) Rus folklorunda evi koruyan aile dostu cindir.

Donar → Thor

Doris (Yunan) Okeanos'un kızı Doris, tıpkı sularda ikamet eden tanrılar gibi kâhinlik yeteneklerine sahipti, şanını ise sonraki kuşaklara borçludur: Hakikaten de, Nereus'un karısı olan Doris, Nereidlerin annesi olur; kızlarından bir tanesi Thetis Troialıların en ünlü kahramanı olan Akhilleus'u doğurmuştur, bir diğeri Amfitriti ise Poseidon'un karısı olmuştur.

Dosôjin (Japon) Japonca bu kelime, Japonya'da, şinto kültünde yolların tanrılarını tanımlar.

Dönüşüm (Yunan) Tanrıların varlığının işareti dönüşüm bir efsanenin başlıca olayı ya da sonucu olarak ortaya çıkar. Onun nesnesi olanlar, böylece, gerek tanrıların ya da erkeklerin âşıkça kovalamalarından gerekse de ölümlü ya da ölümsüz düşmanların öfkelerinden kaçarlar. Bunlar mümkün bütün şekilleri alabilirler; hayvanlar, bitkiler hatta mineraller. Böylece Daphne, kendisini seven Apollon'un, yanına varmasına ramak kala defne ağacına dönüşür. Aynı şekilde, ırmak-tanrı Alpheios'un derin bir tutku hissettiği su perisi Arethusa Artemis'in yardımlarıyla pınara dönüşür. Yine tanrıların baştan çıkarmak istediklerini daha iyi kandırabilmek için ya da onların hilesini boşa çıkarmak için hayvan şekilleri edindiklerine rastlanır: Zeus Europa'yı bir boğanın kılığında kaçırabilmiş, bir kuğu kılığında kaza dönüşmüş olan Leda'yla birleşebilmiştir. Bazı zamanlar dönüşüm tanrıların kızgınlığının ve cezalandırmasının kaba ve kesin bir ifade şeklidir: Onların kurbanları çok sık biçimde heykele dönüştürülür ve böylece ilelebet hareketsizlik cezasına çarptırılırlar. Yine dönüşümün tanrıların bir bağışı, takdire değer bir

eylemin hediyesi olduğu da görülür. En iyi örnek Jüpiter ve Merkür'e misavirperverlik gösterdikleri için her ikisi de ağaca dönüşen Philemon ve Baukis örneğidir. Aynı şekilde dönüşüm tanrıların merhametinin işareti olabilir: Erkek kardeşleri Phaeton'un ölümünü unutamayan güneşin kızları Heliadlar, kavağa dönüşeceklerdir. Şekil değiştirme, mahiyet değiştirme kuşkusuz ölümlülerin gözünde tanrıların gücünün en üst düzeyde ifadesidir zira eğer tanrıların ölümsüzlüğü insan ruhu tarafından hiçbir zaman algılanamasa da dönüşüm, neticede, daima görülebilir hatta elle tutulabilir bir mucizedir.

Draupnir (İskandinav) Cücelerin imal ettiği, maddî verimliliğin ve ruhun doğurganlığının sembolü, Odin'in sihirli yüzüğü.

Druid (Kelt) Kelt kültürlerinde din adamları sınıfının bütün üyelerini ve daha açıkçası ozanları, şairleri ve kâhinleri de kapsayan birinci sınıfın en üst mevkii sahibi kişileri. Druidler Galya'da olduğu gibi Britanya'da ya da İrlanda'da da Keltlerin dinî geleneklerinin mirasçısı ve koruyucusu olan bir din adamı sınıfı oluştururlar. Bunlar soylular ortamına seçim yoluyla alınırlar. Bu kişiler varlığın ölümsüzlüğünü merkeze alan bir felsefeyi vaaz ederler. Ölü Galliler bir diğer dünyada yaşamaya devam ederler, alıştıkları nesnelerle gömülmelerinin sebebi de budur. Druidler diğer Gallilerin hayatına iştirak eder ve eğiticilik (bilimlerinin esası gizli olsa da), hâkimlik, insanlar arasında arabuluculuk ve de din adamı faaliyetlerini icra ederler. Şu şekilde özetlenebilecek bir ahlâka riayet eder ve onu öğretirler: Tanrıları onurlandırmak, kötülük yapmamak ve namusluca davranmak. Beyaz giyinen Druidler bize sadece bir tanesi, ökseotu hasadı malum olan çeşitli ritüelleri yerine getirirler. Çok azı büyük bir prestijden istifade eder. Karnute ormanlarında -burası, bir ihtimal, Galya'nın merkezindeki Neuvy-en-Sullias'ta (Loiret) yer alır- yıllık bir toplantıları vardır. Druidizm Romalı fetihçiler tarafından gayretli bir şekilde devam ettirilecektir. İrlandalılarda, Druidler, geçmişi zikrettikleri, gelecekten haber verdikleri, hastalıkları iyileştirdikleri hesaba katılırsa, daha bir sihirbaz olarak ortaya çıkarlar. Hiyerarşide baş gösterecek bir düzensizliğin, bir tersine dönmenin dünyayı yıkıma götüreceğini söylerler.

Druj (lar) (Pers) Mazdeizm dininde, aldatmayı ve iblisler haricinde (en tehlikelilerinden birisi olan nasu, cesetlerin bozulması iblisidir) cehennem nüfusunu teşkil eden onun takipçilerini tasvir eder.

Dryadlar (Yunan) Bu su perilerinin ismin etimolojisi "meşe ağacı" anlamına gelen Yunanca kelime *drus*'tan gelir. Gerçekten de Yunan dininde özellikle kutsallaştırılmış olan meşe ağacı

ormanlarını şenlendiren Dryadlar, ikametgâhlarını, onu yok etmeye gelen saldırgan vandallardan korurlar. Korumuş oldukları ağaç kadar güçlü ve körpe olan bu su perileri, boylarına varıncaya kadar, taklit yoluyla bir ağaç kütüğünün ve köklerinin formunu alırlar. Ormanları terk edip evlenme imkânına sahiptirler. Bu su perilerinin en ünlüsü olan Eurydike Orpheus ile evlenmiştir.

Duamutef (Mısır) Kanope vazolarını koruyan dört cinden bir tanesidir, kafası bir köpeğin kafası gibidir.

Durga (Hindistan) Şiva'nın karısı tanrıça Şakti'nin (dişil enerji) başlıca formlarından bir tanesidir. Durga yine Parvati ve Kali isimleriyle de bilinir. Onun kültünün âyinleri, ki birçok kurban etmeyi içerir, özellikle Kali'ye ithaf edilmiştir. Ona, özellikle Hindistan'ın kuzeydoğusunda, senede bir, eylül ekim aylarında yapılan festival (Dourgapoaja) sırasında perestiş edilir. Durga savaşçı bir zalim olarak tasvir edilir ve devlere ve şeytanlara karşı gösterdiği sayısız kahramanlıklar ürkütücü anlatıların nesnesidir.

Duse (Galya) Gallilerin bir kült tahsis ettiği kötücül cin.

Dvârapâla (Hindistan) Sankrit kelime, Budizmde, mabet ve tapınakların çok sık biçimde her iki yanında bir çift olarak tasvir edilen, korkutucu görünümleri vasıtasıyla insan olsun ruh olsun niyeti kötü olanları uzaklaştırmaya tahsis edilen şahısları ifade eder.

Dvipa (Hindistan) Sanskritçe bu kelime, Puranik coğrafyaya göre, yedi büyük okyanusla (tuzlu su, şeker kamışı suyu, şarap, süzme tereyağı, kesilmiş süt ve tatlı su okyanusları) çevrili olup, dünyayı oluşturan yedi kıtadan bir tanesini ifade eder. Bunların arasında Hindistan kıtası (Jambudvipa) merkezî bir konum işgal eder; bu kıta tanrıların ikamet ettiği gökyüzünü taşıyan Merou dağını içerir.

Ee

Ea (Mezopotamya) Sümercede su evi. Akkad hanedanından itibaren (MÖ XXIII. yy.) tanrı Enki'ye verilmiş olan isim.

Eanna ya da Eana (Mezopotamya) Sümercede gökyüzü evi. İnanna ve An kültüne adanmış Urouk'un başlıca mabedi. En güzel tapınaklarının tarihi IV. binyıla kadar gider.

Edda (İzlanda) Kökeni bilinmeyen isim, Ortaçağ'ın iki önemli İzlanda yazınsal eserini ifade eder: Bilge Saemund'un *Manzum Edda*'sı ve Snorri Sturluson'un *Nesir Edda*'sı. XVII. yüzyıla ve bilge Saemund'a (yanlış bir biçimde) atfedilen *Manzum Edda*, mitolojiye ya da kahramanlarla ilgili efsanelere değin anonim şiirlerin ("Eddavârî şiirler") bir derlemesidir. Geçmişi IX-XII. yüzyıllara kadar giden bu şiirler XIII. yy.da derleme olarak toplandı ve büyük bir kısmı *Codex regius* (XII. yy. sonu) elyazmalarında korundu. Snorni Sturluson'un *Nesir Edda*'sı 1220'lere doğru kaleme alınmıştır, skaldik şiir sanatına dair çok sayıda şairane tanımlarıyla teknik bir kitaptır. Üç kısımdan oluşmuştur: İskandinav ırkı mitolojisine dair inceleme olan *Gylfaginning*, İzlanda -özellikle kenningsler- şiir dilinin incelemesi *Skaldskaparmâoel*, her biri farklı bir ölçüyü ön plana çıkaran 102 bentlik şiir *Hâœttatal*.

Efes (Yunan) Küçük Asya kıyısının başlıca İonya şehri, Efes bilhassa Artemis'e adanan tapınağının güzelliği -bütün Antikçağ'da eşi benzeri yoktur- ile bilinir. Artemis doğurganlığın simgesi olan birçok memesi olan bir heykel formu altında temsil edilirdi.

Egide (Yunan) "Keçi derisi" anlamına gelen Yunanca *aigis* kelimesinden gelen koruyucu, bir çeşit koruyucu-zırhtı ki efsane ilk olarak Zeus tarafından icat edildiğini belirtir. Gerçekten de tanrı, Titanlarla savaştığında, onu besleyen keçi Amalthea'nın derisini

yüzmüş ve darbelerden korunmak için faydalanmıştır. Uzun bir müddet, genellikle yılanlarla salkım saçak süslenmiş keçi derisi Zeus ve Athena'nın başlıca simgesi oldu. Fakat kısa sürede Athena'nın koruyucusu deri pullardan oluşan, sadece savunmacı değil aynı zamanda hücumcu bir silah olan, tam ortasında kendisine her bakanı taşa çeviren Gorgon Medusa'nın kafasının yer aldığı bir zırh olarak tasvir edilmiştir. Yunanistan'ın bu iki büyük tanrısının özelliği olan koruyucu akabinde tarihsel süreçte özellikle Roma'da kral ve imparatorların büründüğü tanrısal gücün belirtisi olmuştur.

Ehecatonatiuh (Meksika) Meksika panteonunun rüzgârı sembolize eden ve gecikmeli olarak Quetzalcoatl ile özdeşleştirilen en eski tanrılarından birisi. Genellikle, soluyan bir maymun kılığında ya da ördek gagası şekilli maske takan bir adam kılığında ortaya çıkar.

Ekhidna (Yunan) Hem kadın hem yılan olan, Gaia ve Pontos tarafından ya da bu Yunan efsanesinin bir diğer yorumuna göre Khrysoar ile Kallirhoe tarafından dünyaya getirilmiş canavar Ekhidna Yunan efsanelerinde önemli rol oynayan olağanüstü yaratıkları dünyaya getirmesi ile bilinir: Khimaira, Geryon'un köpeği, Orthros, Kerberos, Sphinks, Lerna Hydrası, Hesperidlerin bahçesinin ve Kolhis'in ejderhaları, Medusa, Prometheus'un karaciğerini kemiren kartal, Nemea'nın aslanı. Doğurganlığı ve masum yolcuları parçalama alışkanlığı sebebiyle zararlı olan Ekhidna'nın, onu uykusu esnasında faka basan yüz gözlü Argus tarafından öldürülmesi icap etmiştir.

Ekho (Yunan) Dağlarda, bir seslenişin son ifadelerini tekrarlayan ekoyu keşfeden Yunanlar bu fenomeni açıklamak için uydurma öyküler icat etmişlerdi. En bilineninin anlattığına göre Zeus meşru karısını aldattığı ve güzel ölümlülerle gönül eğlendirdiği sırada Ekho adındaki bir su perisinin sonu gelmez gevezeliklerle Hera'nın dikkatini çekme gibi kabahatli bir âdeti vardı. Bir gün Hera bu hileyi fark etti ve onu şu sözlerle mahkûm ederek cezalandırdı: "daima, son kelime sana ait olacak, fakat asla ilk kelimeyi söyleyemeyeceksin". Böylece, gün gelir su perisi güzel ve yalnız Narkissos'a âşık olur. Kıskanç tanrıçanın çizdiği yazgı gerçekleşir: Narkissos, Ekho'yu çağırır, zavallı, sevdiği kişinin sadece son kelimelerini tekrarlayabilir. Genç adam bıkar ve çok geçmeden su perisini terk eder, su perisi derin bir bezginliğin içerisinde düşer ve zayıflar, o kadar ki ondan geriye dağlarda eko yapan bir sesten başka hiçbir şey kalmaz. Efsanenin daha trajik bir başka versiyonu daha vardır. Ekho, tanrı Pan'ın yürümelerine duyarsız kaldığından ve üzerine geldiği sırada ondan kaçtığından, tanrı kızıp çobanların şiddetli öfkesini onun üzerine çeker. Çobanlar

onu parçalara ayıracak ve organlarını bütün yeryüzüne dağıtacaklardır. Bu andan itibaren Ekho her yerdedir ve ölmüş olsa dahi sesini işittirir.

El (Fenike) Suriye koridorundaki Semitlerde büyük güneş tanrısı. En üst tanrı olan El, Ugarit mitlerinin işaret ettiği gibi azar azar Baal tarafından gölgede bırakıldı. Basitçe Batı-semitik tanrı anlamına gelen El ismi aynı zamanda Yahudiler tarafından tanrılarını (Elohim) ifade etmek için kullanıldı.

Elektra (Yunan) Agamemnon ile Klytemnestra'nın kızı Elektra, tragedya şairleri Euripides ve Sophokles tarafınsan ölümsüzleştirilmiştir. Agamemnon'un katli esnasında Klytemnestra ve Aegisthus tarafından kurtarılmış olan Elektra, aynı şekilde daha gencecik erkek kardeşi Orestes'i elbisesinin altına saklayarak ve onu Miken şehri dışına babasının yaşlı bir eğitmeninin yanına götürerek kurtarmayı başarmıştır. Bir diğer yoruma göre Elektra cinayetin hemen öncesinde Castor ile nişanlanmıştır. Fakat Aigisthos onun bir gün babasının öcünü alacak bir çocuk doğuracağından korkarak onu, söylendiğine göre, gerdeğe giremeyen Mikenli bir köylüye emanet etmiştir. Elektra uzun bir zaman yoksulluk ve yalnızlık içerisinde yaşar. Fakat Elektra'nın babasının mezarına, derin düşüncelere dalmak için gittiği bir gün Orestes mezarın yanında onu görür ve kendisini ona tanıtır. Her ikisi, Pylades ile birlikte Klytemnestra ve Aegisthus'u öldürmeyi kararlaştırırlar, saraya doğru yönelirler ve Orestes'in öldüğü yanlış haberini duyururlar. Bu haberin doğurduğu sevinçli telaşın yardımıyla saraya sızabilen bu üçü Klytemnestra ve Aegisthus'u öldüreceklerdir. Fakat Elektra kardeşini, Erinyelerin çıkarttığı dinmek bilmez kargaşaya terk etmez ve onu, yakınlarına karşı işlediği cinayetleri başına kakan halkının öfkesinden korur. Bir gün Mikenlere, Orestes ve Pylades'in Tauris'deki Artemis sunağında kurban edildikleri haberi ulaşır. Aigisthos'un oğlu Aletes vakit kaybetmeksizin Mikenlerin tahtına çıkar ve Elektra bunun üzerine daha fazlasını öğrenmek üzere kehanet danışmaya gider. Böylece Elektra, Delphoi'de, iki adamın dolayısıyla kardeşleri Orestes'in kurban etme işlemini gerçekleştiren kadın din görevlisi olduğunu söyleyen kız kardeşi İphigenia'ya rastlayacaktır. Elektra öfke içerisinde bir meşale kapar ve kız kardeşinin gözlerini yakacağı sırada Orestes ortaya çıkar ve üçü sevinç içerisinde Miken'e dönerler. Orestes Aletes'i öldürür ve Hermione ile evlenir. Elektra Pylades ile evlenir ve iki çocuk, Medon ve Strophios'u dünyaya getirir.

Mitin tarihçesi Elektra'yı, Agamemnon'un cinayetinin intikamını almak için tanrıların kolluk gücü yapan Eshilos ile bu kahramana özgürlüğün yanı sıra her türlü yazgının haricinde karar alma kapasitesi veren akıl insanı Sophokles arasında, electra teması

üzerine yazan tragedya yazarları bu iki yorumu takip etmekten kaçamadılar. Bu yazarlar, bazen birisini bazen diğerini seçtiler, bazen de bu iki yorumu karıştırdılar. Böylelikle iki insanlık dışı seçim arasında üzülen bu kadının trajik kaderini öne çıkartmayı tercih ettiler. Crebillon 1788'de oynanan, tahammül edilmez psikolojik koşulların zorluğunun ifade edildiği *Elektra*'sında bu yolu izlemiştir. Crebillon piyesinde üstadı olarak Diderot'nun anıldığı burjuva dramı modeline bel bağlar ve böylece Fransız devriminin arifesinde sosyal sınıfların göbeğindeki gerilimi yansıtır. Hugo von Hofmannstahl, ve de, *Elektra*'sıyla Benito Perez Galdos XX. yüzyılın başlarında bu ailevî çekişmelerin karanlığını üstelik de natüralizmden etkilenerek ve 1914-1918 savaşıyla tamama eren çatışmacı tarihsel bağlamda, bir yazın evreni içerisinde yeniden ele aldılar. Yazar Eugene O'Neil 1931'de oynanan üç perdelik oyunu *Elektra'ya Yakışır Yas*'ta, Orestes, Elektra ve Klytemnestra arasındaki ilişkilerin çetrefilliğini büyütmek için psikanalist yorumdan yardım almıştı: Böylelikle Freud etkisi doruğuna ulaştı. Jean Giraudoux, 1938'de yayımlanan *Elektra*'sıyla kahramanına, her ne kadar kahramanı Orestes'i cinayete itse de, her ne kadar yaşadığı duygular nefret ve öç olsa da, adalete, kesinliğe ve saflığa tutkun bir genç kadın imajı vermek istemişti. Giraudoux'un zamanının dramlarına ne kadar duyarlı olduğu göz önüne alınırsa, buradaki Elektra'nın İkinci Dünya Savaşı arifesindeki Avrupa'nın bu kritik dönemiyle orantılı bir kahraman olduğu düşünülebilir. Eshilos ve Sophokles'in daha önce ana hatlarını geliştirdiği, sevinci ve barışı yürekten istediği hâlde şiddete zorlanan Elektra'nın acı çekmesi teması, yine, opera yazarları tarafından tekrar ele alınacaktır, tıpkı Richard Strauss'un, 1909'da temsil edilen, akort bozuklukları Elektra'nın samimi ızdıraplarını müzikal bir biçimde ön plana çıkaran, postwagnerci bir müziğin arka planda olduğu, Hoffmannsthal'ın *Elektra*'sı uyarınca yaptığı gibi.

Eleusis (Yunan) Yunanistan Atina şehri Eleusis bilhassa sahip olduğu Demeter kültü ve Demeter-Kore- Triptoleme üçlüsüne mal edilen gizemlerle tanınır. Şehre Eumolpos tarafından sokulan bu gizemler Demeter'in kızı Kore'yi araması mitini naklederler. Bunlar sadece bağlılar tarafından taltif edilirler.

Elf (İskandinav) Hava, ateş ve yeryüzü güçlerini, genel olarak atmosfere değin fenomenleri sembolize eden tuhaf ruhlar cinler olan Elfler kimi zaman iyiliksever kimi zaman kötücüldür. Erkek Elfler, Gnomlar gibi çoğu kez biçimsizdir. Kadın akranları, aksine sevimlidir. Kelt periler elfeler sınıfındandır.

Elli ya da Elle (İskandinav) Utgard-loki'nin bakıcısı olan Elli, bir savaşta tanrı Thor'a boyun eğdirir. Bu savaş en güçlüleri alaşağı eden ihtiyarlığın sembolüdür.

Elysium çayırları (Yunan ve Roma) Bu mitolojik yerler hakkında Antikçağ'da biri Yunan diğeri Latin olmak üzere iki farklı hikâye bilinir. Homeros *Odysseia*'da, Elysium Çayırları'nın yeryüzünün batı sınırında bulunduğunu söyler. Orada daima ılıman bir iklim hâkimdir, yağmursuz, karsız ve de fırtınasız. Menelaos gibi kahramanlar oraya tanrıların çok özel ihsânlarıyla ölümsüzlüklerini geçirmeye davet edilirler. Fakat Vergilius Elysium Çayırları'na daha kıymetli bir anlam yükler. O, onları Cehennemlerin kalbine yerleştirir. Oraya babasını tekrar görebilmek için inen Aineias onların hoş görünümlü ağaçlıklarına, çok hoş bir havanın, koyu kırmızı ve gök mavisi bir ışığın kol gezdiği daima yeşil çayırlarına hayran kalmıştır. Elysium Çayırları, manzaralarının büyüsüne, doğru ruhları ve dindarlığını kanıtlayan kahramanları kabul eder.

Embla (İskandinav) İlk kadının ismi. O, Ask'ın karısıydı

Emma-hôô (Japon) Japon Budizminde Hinduist Yama'ya karşılık gelen cehennemler tanrısı.

Enki (Mezopotamya) Yeryüzünün Sümer efendisi. Eridu kökenli Sümer tanrısı. O, yeryüzünün iç bölgesinde, tatlı sular bölgesinde oturur. Enki şeytan çıkarma âyini -bunun için arındırıcı su kullanır- tanrısı, tekniklerin mucidi ve bilgeliğin şahıslaşmasıdır.

Enkidu → Gilgamesh

Enlil (Mezopotamya) Rüzgâr'ın Sümer efendisi olan Enlil aynı zamanda ülkelerin kralı Büyük Dağ'dır. Sümer'e krallık bahşeden, Nippur tanrısıdır. O, panteonda, gölgede bırakmaya yeltendiği An'dan sonra ikinci mevkii işgal eder.

Eos (Yunan) Aurore'nin bu tanrısal şahıslaşması bütün bir ilk tanrılar jenerasyonuna mensuptur: O, Theia'nın kızı ve Helios ile Selene'nin kız kardeşidir. Her gecenin sonunda Eos, altından atların çektiği ışıktan bir arabayla güneşin dönüşünü ilân etmek için ufukta belirir. Kocaları ve âşıkları sınırsız sayıdadır ve birçok çocuk dünyaya getirmiştir. Astraios'un karısı olan Eos Orion'u ona tercih etmiştir, daha sonra da Kephalos'u, nihayetinde de kendisine Mısır kralı Memnon'u doğuracağı, Laomedon'un oğlu Tithonos'u. Şu var ki, Eos'un genç tanrılar ya da ölümlüler için beslediği aşkları bir o kadar da simgeseldir: Tan rüzgârı Astraios ile birleşmesi gibi, ki bu birliktelikten de sabah rüzgârı, rüzgârlar ve yıldızlar doğmuştur.

Epeios (Yunan) Panopea'nın oğlu Epeios otuz geminin başında Troia'ya doğru yola çıkmıştı. Fakat ödleklikteki şanı Yunan ordusunda dillere destandı. Yine de, Hermes'in oğlu kâhin Prylis Yunanların Troia şehrini istila ettiği tahta atın inşası için onun yeteneğine başvurmuştu. Athena'nın ilham verdiği

Epeios, Ulysses'in de hararetle onaylamasıyla, binlerce tahta toplayıp içi oyuk, böğrüne, atın karnına saklanacak olan elli Yunan kahramanın gireceği bir kapının oyulduğu devâsa bir at geliştirir. Hayvan, Tanrıça Athena'ya bir adak adama bahanesi ileri sürülerek Troia'ya sürülür ve göz açıp kapayıncaya kadar Yunanlar tarafından istila edilen şehir yağma ve yıkıma terk edilir. Troia'dan dönüşte Epeios İtalya'ya çıktı ve Metaponte şehrini kurdu. Bir diğer efsane Troialı kadınların, gemileri yandığı için Yunanistan'a dönüşe mâni oldukları ve Epeios'un Etrüsk'e yerleşmek zorunda kaldığını anlatır, ki Epeios burada başarısızlığa uğrayacaktır. Epeios, Peloponnese'nin adaşı şehrin hatırasına Olympos'un yakınında Pisa'yı kuracaktır.

Epidauros (YUNAN) Bu Argolis şehri Asklepios'a adanan, içerisinde tanrının kehanetler tevdi ettiği bir tapınağa sahipti. Yunanistan'ın bütün bölgelerinden ona danışmak için gelinirdi. Tapınak, mucizevi iyileşmelere mazhar olmak için gelmiş hastaların merkezinde toplandığı kutsal ormanlarla çevriliydi. Buna ilaveten, ünlü tıp tanrısının onuruna Epidauros'çular oyunlar düzenlerdi.

Epimetheus (YUNAN) İapetos ile Klymene'nin çocuğu olan Epimetheus kardeşi olduğu Prometheus ile ortak efsanede yer alır. Zeus ile boy ölçüşmek isteyen Titan, Epimetheus'tan, tanrıdan hiçbir hediye kabul etmemesini ister. Bununla birlikte, Epimetheus, Pandora'yı, karısı olduğundan, reddetmeye cesaret edemez; karısının açtığı ünlü kutudaki bütün sefaletler ölümlüler ırkının payına düşer.

Epona (GALYA) Atların, süvarilerin, taşımanın koruyucu tanrıçası. Roma döneminde popülerliğini korudu. Bir kısrağın üzerine yandan binmiş bir kadın görüntüsü altında çok sık zuhur etmiştir.

Erato (YUNAN) Yunan sanatçıların ona isnat ettiği davranışlar, bu Musa'ya Venüs'le birtakım benzerlikler yakıştırmak ve çoğunlukla nikâh ve erotik şiiri yönetimi altında tuttuğunu düşünmek suretiyle, tutku belirtileri, şehvet hareketleridir. Böylece Vergilius ona Aineias ve Lavinia'nın düğünü için, Rodos'un Apollonios'u ise, Medea ve İason'un düğünlerini kutlamak için başvurur. Klasik sanatçılar, sol eline bir lir, sağ elinde bir keman yayı kondurup, mersin ve güllerden de bir taç giydirir.

Erdem (ROMA) Erkek cesaretinin mecazı ve sembolü olan Erdem çoğu kez Onurla birlikte tasvir edilir. Romalılar onları, kendileri için mabetler kurdukları iki tanrıyla özdeşleştirirler. Erdem genellikle bir elinde mızrak diğerinde kılıç taşıyan mağrur ve sert bir kadın şeklinde tasvir edilirdi.

Erinyeler (YUNAN) Kamçılarla donanmış, meşaleli üç Erinye, Alekto, Tisiphone ve Megaira, kanatlı vücutları,

yılandan saçlarıyla Yunan tanrılarının öç aracıdır, suçu olan ölümlülere işkence etmek için yeryüzünü dolaşırlar. Hesiodos'a göre, onlar Kronos'un sakatlamış olduğu Uranos'un kanıyla döllenen yeryüzünden dünyaya gelmişlerdir. Eshilos, kuşkusuz daha geç dönem bir aktarımın yorumunu yaparak, Erinyelerin babası olma konumunu Gece ile birleşen Akheron'a verir. Cehennemî tanrılar olan Erinyeler ara vermeksizin, kötü işleri sebebiyle kamusal ve sosyal düzeni bozan suçluların peşine düşer. Bazı zamanlarda ise bütün bir bölgeye salgın hastalık şekli altında toplu cezalar verirler. Fakat çoğu kez, suçluda vicdan azabı, cezalandırma korkusu, sonu gelmez vicdan azabı meydana getirip onu takip ederler; annesinin katili olan Orestes Erinyelerden yakayı sıyıramayan kahraman tipine örnektir. Erinyeler yeri geldiğinde, Eteokles ve Polynikes'i karşı karşıya getiren nefret gibi olağanüstü nefretlere yol açarlar. Onların şeytanî fiilleri doğal olarak Yer altı dünyasına da uzanmıştır: Kutsala saygısızlıktan, zinadan suçlu bulunan insanların ruhlarına işkence ederler; onları kamçılar ve hakaret ederler. Yine, Erinyeler isminin bâtıl bir örtmeceyle *Eumenidler*, "iyilikseverler" terimiyle yer değiştirdiği bu tanrılardan, korkuyla karışık bir saygıyla bahsedilir.

Eris ya da Geçimsizlik (Yunan ve Roma) Efsanevî Roma tanrısı Geçimsizlik'le bir tutulan Eris, Ares'in tek ikiz kız kardeşiydi. Tanrıça Hera'nın falanca çiçeğe dokunduğu esnada kendisine hamile kalındığı söylenir. Savaş tanrısına savaş alanlarında eşlik eder ve savaşanlar arasında nefret tohumları ekerdi. Troia savaşının kökenleriyle ilgili sorumluluğu inkâr edilemez: Paris'in, tanrıçaların en güzeline sunmasının gerektiği ünlü altın elmayı o vermişti. Eris kötücül ve soyut bir tanrılar lejyonu doğurmuştu; Açlık, Acı, Unutma ve elbette diğerleri.

Eros (Yunan) Bu tanrı ölümlülerin doğumundan ve insanların ortaya çıkmasından önce dünyaya hükmeden eski güçlerden birisidir. Gücü, sadece yaratıklara değil, bitkilere, minerallere, sıvılara, akışkanlara kısacası olan her şeye uzanırdı. Her ne kadar klasik dönem ve şairler Eros'u, Hermes ve Aphrodite'nin bir oğlu olan Aşk'ın yardımcısı yapsa da ve her ne kadar sanatçılar, onu insanların kalbini oklarıyla delen, ya da ruhlarında ihtirasın meşalesini tutuşturan genç bir erkek olarak tasvir etse de onu hiçbir şekilde Romalı tanrı Cupidon ya da Aşk ile karıştırmamak gerekir. Eros her şeyden önce, dahası tanrılar arasında yer almasının da ötesinde, soyut bir kendiliktir: Dünyaları yakınlaştıran ve meydana getiren arzu.

Erra (Mezopotamya) Nergal ile bir tutulan veba tanrısı. MÖ ilk binyılın başının Bâbil şiiri *Erra'nın Destanı*'nın kahramanıdır.

Esculape (YUNAN VE ROMA) Roma tıp tanrısı Esculape'ye Yunanlılar tarafından Asklepios adı altında hürmet gösterilirdi.

Eşmun (FENİKE) Bilhassa Sidon'da tapılan şifacı tanrı. Ona simge olarak sonsuzluğun sembolü olan kuyruğunu ısıran yılan ithaf edilirdi. Yunanlar tarafından Asklepios'la özdeşleştirildi. Muhtemelen Byrsa tepesinde yer alan Kartaca'da bir tapınağı bulunur. MÖ 146'da Kartaca'nın son savaşçıları üst düzey bir korunma için bu tapınağa kapanacaklardır.

Etana (MEZOPOTAMYA) Kish'in efsanevi kralı ve bir Mezopotamya mitinin kahramanı. Karısına ona bir oğul verme imkânı sağlayacak bitkiyi elde etmek için onu tanrıların gökyüzüne kadar taşıyan kartalın yardımını sağlar, fakat istediği şeyi ancak yeryüzüne tekrar düştüğünde elde eder.

Eteokles (YUNAN) Eteokles erkek kardeşi Polynikes, kız kardeşleri İsmene ve Antigone ile birlikte Oidipus ve İokaskta'nın ensest kapsamında doğmuş soyuna mensuptur. Eteokles ve Polynikes babalarının gayriihtiyari cinayetini öğrendiklerinde onu Thebai'den kovarlar. Böylece Oidipus onları lânetler ve her ikisinin de kardeşler arasındaki bir dövüşte can vereceğini önceden haber verir. Bu esnada Eteokles ve Polynikes arasında, her birisinin dönüşümlü olarak birer sene Thebai'ye hükmetmeyi kabul ettiği bir anlaşma akdedilir. Eteokles'in vekâleti sona erdiğinde Polynikes tahtı ister, fakat kardeşinin reddiyle karşı karşıya kalır. "Thebai'ye karşı yedi" namıyla bilinen amansız bir savaş bir anda iki rakibi karşı karşıya getirir. Eteokles ve Polynikes teke tek dövüşte birbirlerine tesadüf ederler, her ikisi de ölür, fakat vatanını savunmuş olan Eteokles şatafatlı bir mezara sahip olurken Polynikes bir mezarı olamamakla cezalandırılır.

Etna (YUNAN VE ROMA) Bu volkan, Uranos ile, Sicilya'nın sahipliği için Demeter ve Hephaistos arasında meydana gelen tartışmada hakemlik yapan Gaia'nın kızı olan bir su perisinin ismini taşır. Katanya şehrinin üstünde yer alan Etna Olympos tanrıları önünde bozgunları sonrası Typhon ile Enkelados'a hapishane olma görevi görmüştür. Bu volkanın kraterinden yayılan duman ve ateş ortak kanıya göre devlerin alevli soluklarıdır. Etna efsanesinin Latin bir diğer versiyonu onun Vulcan ve yardımcılarının ikametgâhı olduğunu iddia eder. Onlar orada tanrıların ve kahramanların zırh takımlarını döver.

Eumaeus (YUNAN) Kral oğlu olan Eumaeus Fenikeli korsanlar tarafından kaçırıldıktan sonra Ulysses'in babası İthaka kralı Laertes'in kölesi ve domuz çobanı oldu. Uzakta bulunan efendisine sadık kalan ve onu büyük bir neşe

ve sevgi gösterileriyle karşılayan nadir hizmetçilerden birisi oldu. Dilenci kılığına girmiş olan Ulysses onun aracılığı sayesinde Peneloppe'nin acımadan öldüreceği taliplerinin yanına yaklaşabilmişti.

Eumenidler (YUNAN) "İyilikseverler" anlamına gelen bu kelime bazı zamanlar Erinyeleri ifade eder. Eumenidler bir katil suçundan arındırıldığı sırada bu şekilde isimlendirilmişlerdir: Onlar gerçekten de onun hakkında iyi niyetli olarak kendilerini göstermişlerdi. Onların adını taşıyan Eshilos tragedyasında, kendilerine atfedilen ahlak kuralları ve müeyyidelerini kendilerinde şahıslaştırarak yeryüzünün verimliliğinin tanrıçası oldular.

Euphemos (YUNAN) Poseidon'un oğlu Euphemos kâhinlik yeteneklerinin yardımını sağlayarak Argonautların gönderilmesinde rol oynamıştır. Argo gemisi Symplegades kayalıkları önüne ulaştığında Euphemos beyaz bir güvercin salar; iki kaya kuşun üzerine kapanmaya yeltenirler, fakat sadece kuyruğunun tüylerini sökebilirler. Argonautlar zararsız ziyansız geçiş için bu anı seçeceklerdir. Bir diğer seferinde, Libya kıyılarına sürüklenen ve Tritonis gölüne ulaşan Argonautlar Akdeniz'e ulaşmak için uzun bir müddet süresince boşu boşuna bir çıkış ararlar. Böylece, tanrı Triton, ya da bazılarının dediğine göre, onun insan olarak cisimleşmiş hâli olan Euryplos onlara görünür ve denizlerin hükümdarı tanrının oğlu Euphemos ona yol sormaya cesaret eder. Triton ona rotayı gösterir ve ona bir toprak topağı hediye eder, ki dediğine göre, bu topak Euphemos'un neslinin Libya'da hüküm sürmesini sağlayacaktır.

Euphorbos (YUNAN) Truvalılar arasında en cesur savaşçı oldu ve savaş sırasında, Patroklos'a, Hektor tarafından tamamlanacak olan ilk darbeyi vurarak ön plana çıktı. Kalkanını Hera'ya veren Menelaos tarafından öldürülen Euphorbos birkaç yüzyıl sonra felsefeci ve matematikçi Pythagoras'un (MÖ VI. yy.) kişiliğinde vücut bulur; böylelikle ruh göçü ve art arda reenkarnasyon ile ilgili fikirlerini de ortaya koyma fırsatı bulacaktır.

Europa (YUNAN) Poseydon ile Okeanid Libye'nin oğlu olan Fenike kralı Agenor Telephassa ile evlenir. Bu birliktelikten dört erkek çocuk, Phineas, Kadmos, Phoenix ve Klix, ve bir kız, Europa doğacaktır. Beyaz ve kadifemsi teniyle gün ışığı gibi güzel olan Europa bir gün arkadaşlarıyla deniz kıyısında eğlenirken Zeus onu fark eder ve bir anda âşık olur ve onu Hera'nın hasedinden sakınmak için hilal şeklindeki altın boynuzları olan beyaz bir boğaya dönüşür. Europa onu görür, hayran olur ve okşar, tâ ki cesaret gelip omurgasına bininceye kadar. Böylece tanrısal hayvan dalgalara doğru atılır ve rahatça gözden kaybolur. Gortina yakınlarındaki, iki âşığın

birlikteliklerini devam ettirebilmeleri için daima yeşil olan bitkilerin bittiği Girit sahiline ulaşır. Europa, efsanenin unutmadığı ve isimlerini yücelttiği üç çocuk dünyaya getirir: Minos, Rhadamantys ve Sarpedon. Zeus bu üç erkek çocuğa karşılık olarak Europa'ya üç değerli hediye verir: Girit kıyılarına her türlü düşmanın yanaşmasını engelleyecek bir tür robot Talos, becerikliliği sayesinde avını hiçbir zaman kaçırmayan bir köpek, hedefi ıskalamayan bir kargı. Tâ uzaktaki Fenike'sinden gelen, bilmediği bir dünyaya yakınlaşmada arzusu hiç dinmeyen Europa'nın hatırasına, eskiler, "Europa" ismini, ona bir kült kurduklarında ve onu aramak için yollara düşen kardeşleri koloniler kurduğunda, dünyanın dört bölümünden birisine verirler.

Eurydike (YUNAN) 1. Bütün Eurydikeler arasında en ünlüsü Orpheus ile evlenen orman perisidir. Kırlarda arkadaşlarıyla oynadığı bir gün çoban Ariste tarafından takip edilen Eurydike'nin ayağını bir engerek yılanı ısırır, Eurydike ölür. Orpheus onu yeryüzüne ve hayata döndürmek için Cehennemlere iner, ama telaştan, Hades'in yasağına rağmen Orpheus Gölgeden çıkarılmadan ona bakmak için başını çevirir, Eurydike bir daha gözükmemek üzere kaybolur.
2. Bu isim altında yine, Danae'nin annesi Lacedaemon'un bir kızı olup aynı zamanda Thebai kralı Kreon'un karısı olan kişi bilinir.

Eurynome (YUNAN) Eski tanrılardan birisi olan Eurynome, Okeanos ve Tethys'in birlikteliğinden dünyaya gelir. Titan Ophion ile evlenir ve onunla birlikte, bu davetsiz misafirleri avlamaya ve onları denize fırlatmaya can atan tanrıların ortaya çıkmasından önce, Olympos'ta hüküm sürer. Eurynome'ye âşık olan Zeus, ona Kharites'in ve tanrı-ırmak Asopos'un annesi olmayı bahşeder.

Eurystheus (YUNAN) Argos kralı Sthenelos ile Pelops'un kızı Nikippe'nin oğlu olan Eurystheus, Amphitryon'un kuzeniydi zira her ikisinin dedesi de Perseus idi. Zeus Perseus'un doğacak ilk erkek torununun kralların sahip olacağı yazgıya sahip olacağını söylediğinden Hera her şeyi, Eurystheus'un, babasının Zeus olduğunu bildiği Alkmene'nin oğlu Herakles'ten önce, ilk olarak doğacağı şekilde düzenledi. Eurystheus böylece Tiryns'nin, Miken'in ve Argolis'te yer alan Midea'nın en yüce efendisi oldu. Fakat tanrısal soyunu bildiği Herakles'ten daima korktu; onu küçük düşürmeye çalıştı, kahramanın daima galip geleceği ünlü işleri yerine getirmeye zorladı. Herakles'in ölümü sonrası Eurystheus onun çocuklarına eziyet etti ve onları Miken'i terk etmeye zorladı. Bir müddet sonra Eurystheus, Heraklidlerin müttefiki Atina'ya yürüdü ve İolaos tarafından bir çarpışma sırasında öldürüldü. Zalim kralın kesilmiş kafası

Alkmene'ye götürüldü: Burada gözleri oyuldu.

Eurytos (Yunan) Thesalya ya da Eğriboz ya da Messenia'daki Oikhalia şehrinin kralı Eurytos yay çekmedeki becerikliliğiyle tanınıyordu, aynı kabiliyete sahip olan babasının, en üstün okçu olan Apollon'un oğlu olduğu ileri sürülüyordu. Eurytos'un, aralarında İphitos ve bir kızın, İole'nin de olduğu dört çocuğu vardı. Eurytos yay çekmede onu her kim geçerse kızını ona vereceği sözünü vermişti. Herakles bir yarışmada kralla boy ölçüştü ve galip ilân edildi; Eurytos sözünü tutmayı reddetti, dahası kahramanı sürüsünü çalmakla suçladı. Sadece İphitos Herakles'i savundu. Fakat bunun pek yararını göremedi, çünkü ani bir cinnet nöbeti geçiren ya da ganimeti hiçbir şekilde paylaşmaya niyeti olmayan kahraman tarafından öldürüldü. Bu cinayet cezasız kalmadı. Herakles köleliğe mahkûm edildi ve Omphalos'a satıldı. Özgür kalır kalmaz Eurytos'un sarayına geri döndü, onu öldürdü, aynı şekilde, onun çocuklarını da öldürdü ve zaferinin ödülü olarak İole'de hüküm sürdü.

Euterpe (Yunan) Dokuz Musadan biri olan Euterpe'in başlıca özelliği flüt çalmaktı, çiçeklerle çevrelenmiş tacıyla şenlik ve eğlenceleri yönetirdi. Aynı şekilde, müzik enstrümanını yanına alıp, Dionysos alayına eşlik ederdi. Yunan tragedyasının kaynağı olan dithyrambos'un icadında tanrı ile birlikte ona borçlu olunduğu şüphesizdir.

Ff

Fafnir ya da Fafner (İskandinav) İskandinavya mitolojisinde, Sigurd (Siegfried) tarafından öldürülen, Nibelungen'in hazinelerinin koruyucusu olan ejder.

Fama (Roma) Şöhret'in kişileştirilişmiş hâli olan Latin tanrı.

Fatum (Roma) Faunus'un, Latinler tarafından, tanrı Latinus'un annesi olarak kabul edilen bu eşi, kısırlık yaşayan kadınları korur.

Faunlar (Roma) Satirlerin bir benzeri olan, ormanların bu Romalı tanrıları efsaneye göre Saturne'ün torunu kral Faunus'un soyundan gelir. Bununla birlikte sadece yarı-tanrıdırlar ve ölüm uzun bir varoluştan sonra nihaî yazgılarıdır. Küçük boynuzlarla, kuyruklu ve bir tekenin toynaklarına sahip olarak tasvir edilirler.

Faunus (Roma) Bu tanrı Roma dininin en yaşlı tanrılarından birisidir. Pikus'un oğlu Satürn'ün torunu olan Faunus'un çifte özelliği vardır. Bir yandan, ormanların, ekili ovaların ve serin, temiz suların dostu olan Faunus tarlaları korur hayvan sürülerine göz kulak olur, diğer yandan da Dodona'nın Zeus'una benzer bir biçimde ağaçları hışırdatarak kehanetlerde bulunur. Bu, kırlara dair işlevler, Romalı sanatçıları, onu sakallı, keçi postu giymiş, bazen hayvan bekçilerine mahsus tokmak bazen de -tarlaların verimliliğini arttırdığı için- bereket boynuzu tutarken tasvir etmeye yöneltmiştir. Yine, Romalı tanrıların sistematik Yunanlaştırılmalarından sonra onun Pan ile özdeşleştirilmesine şaşırmamak lazım. Faunus, nihayetinde, Yunan benzerleriyle aynı vasıfları taşır: Alnında boynuzlar ve keçi ayakları.

Faustulus (Roma) Bu çoban -bir ihtimal Alba kralı Amilius'un sürülerinin kâhyasıdır- Romalı Romulus ve Remus'un efsanesine yakından dâhil olmuştur. Gerçekten de Fastulus, bir dişi kurdu, bir dolap çevirdiğini

düşündüren telaşından dolayı izleyerek kurdun ininde bir ikiz bulmuş ve onları kulübesine, onların yetiştirilmelerinden sorumlu olacak olan karısının yanına götürmüştür. Faustulus iki kardeşin kökenlerini araştırır, tanrılar ve krallar sınıfına mensup olduğunu öğrenen Romulus, iktidarını zorla alan Amilius'u öldürür. Bununla birlikte iki kardeş kavgaya tutuştuğu esnada, söylendiğine göre, Faustulus araya girer ve kavganın içerisinde öldürülür. Daha sonra Romalılar, minnettarlık hissederek, ona panteonlarında yer verir.

Fenrir (İskandinav) İskandinavya mitolojisinin kurdu, Loki ve Angrboda'nın üç çocuğundan birisi.

Feridun (Pers) İran'ın, gaspçı Zohak'ı devirecek olan efsanevî yedinci kralı. İsmi bugün dahi İranlılar tarafından sık sık kullanılır.

Feronia (Roma) Etrüsk kökenli, nitelikleri pek tanınmayan bu çok eski İtalyan tanrıya özellikle Soracte dağı yakınında bulunan Terracine'de hürmet gösterilmiştir. Verimliliklerini sağladığı kır ve ormanın tanrıları sınıfında yer aldığına inanılır.

Find ya da Finn maccumhail (Kelt) Ossian devrinin mitolojik kahramanı, Ossian'ın babası olan bu kişi MÖ II. yüzyılda Fenianları yönetecektir. Onun yeniden doğuşu İrlanda'nın rönesansının belirtisi olacaktır. Find, James Macpherson'un 1762'de yayınladığı epik şiirde Firgal adıyla ortaya çıkar.

Firavun (Mısır) "Firavun" kelimesi ilk kez IV. Amenhotep'e gönderilen bir mektupta boy gösteren kralı ifade eder. Fakat isim hiçbir dönemde, hiçbir şekilde, resmî bir unvan olma görevi taşımadı. Hükümdarın resmî unvanlandırılması 5 ismi kapsıyordu: Horus ismi (krallığı Hierakonpolis şehrinin tanrısının himayesine veren, Mısır'ın ilk hükümdarı Narmer'in kökeni de buradan gelir); İki kadın hükümdarın ismi (yani, Yukarı ve Aşağı Mısır'ın iki Antikçağ hami tanrısı Nekhbet ve Wadjet, birleşmiş krallığın koruyucu tanrıçaları); altın Horus ismi, ki kral Kheops'tan itibaren güneşin üstünlüğünü hatırlatır; Yukarı ve Aşağı Mısır'ın kralının ismi (kelimesi kelimesine "hasır otu ve arıya mensup olan", hükümdarı her biri krallığın iki kısmını sembolize eden, bitki örtüsü ve kır tanrısına bağlayan unvan), ya da hükümdarın "ön adı"; Re'nin oğlunun ismi, yani sülalesinin "ismi" (Amenemhat, Thoutmosis, Ramses vs.).

Flora ya da Flore (Roma) Sabinlerin taptığı Flora, çiçeklerin ve baharın tanrısıydı. Ovidius bu özelliği izah edebilmek için Flora'ya bir Yunan miti iliştirdi ve onu, Zephyre'nin, baharın çiçek açmasıyla ilgili bütün güçleri vererek evlendiği su perisi Khloris'le özdeş kıldı. Yine Ovidius'a göre, Flore, Junon'a, kendisine basit bir dokunuşun

bir kadını doğurgan kılacak gücü içerdiği bir çiçek sunacaktır. Böylece Junon Jupiter'in yardımı olmaksızın Mars'ın annesi olabilmiştir, Flora'nın doğrudan dâhil olduğu bu doğumun hatırasına Romalılar "Mars" ismini ilkbaharın ilk ayına verirler.

Flüt (Yunan ve Roma) Flüt lir ile birlikte eskilerin müziğinin başlıca enstrümanıdır. Eskiler flütün Hermes tarafından yalnızlığını ve sıkıntısını dindirmek için icat edildiğini iddia ediyorlardı. Basit enstrümandan çıkan melodik seslerin büyülediği Apollon onu altın bir asa ile değiştirmiş ve nihayetinde usta bir flüt üfleyicisi olmuştur. Marsyas kendi zararına flüt öğrenmiş, tanrı ile rekabete girmiş canlı canlı derisi yüzülmüştür. Ağıza paralel olarak tutulan bir diğer flüt çeşidi Syrinks'i, Pan, takip ettiği su perisinin, kılığına girdiği sazdan yapmıştır.

Fo (Çin) Çin'deki Buda'nın ismi.

Fons (Roma) Jaunus'un oğlu Fons'a genellikle su kaynağı tanrısı ve akarsular tanrısı olarak tapınılır.

Forsete (İskandinav) Mitolojideki tanrılardan birisi, Balder'in oğlu, dirlik ve barış tanrısıdır.

Freyja (İskandinav) Vanlar topluluğunun doğurganlık tanrıçası, Njord'un kızı, Freyr'in kız kardeşi. Bitki örtüsü fenomenleriyle ilişkilendirilmiş olan kültü, Baltık denizinin güneyinde çok geçmeden aşk tanrıçası Frigga hâlini alan Frigg'inkine yeterli ölçüde benzemektedir, iki tanrının karıştırılması çoğu kez bundan kaynaklanır.

Freyr (İskandinav) İskandinav mitolojisinde doğurganlık tanrısı. Njord'un oğlu ve Freyja'nın kardeşi olan Freyr evliliği, verimliliği ve güneşin aydınlığını yönetirdi. Ona domuzları kurban eden Jvearların hâmisi olan tanrıdır.

Frigg ya da Frîja (İskandinav) Odin'in karısı, Aselerin kraliçesi. Ailedeki eş olma ve anneliğin sembolü olan bu kişi aynı zamanda ekilen ve oturulan araziyi temsil eder.

Fudô-myôô (Japon) Japon Budist mitolojisinin tanrısı. Bir yarısı upuzun saçları ile kaplanmış, genellikle mavi renkte korkunç yüzüyle, alevlerle kuşatılmış olarak, bir elinde kılıç diğerinde iple tasvir edilen, Buda Vairocana'nın korkunç biçimli olanıdır. Bu Tanrı kötülüğe ve fena ruhlara karşı savaşma gücüne sahiptir.

Furieler (Yunan ve Roma) Cehennemî Etrüsk tanrılardan esinlenilen Yer altı dünyasının bu şeytanları Roma dininde önemli bir yer işgal eder, fakat kökenleri isimleri ve kültleri üç Yunan Erinyeden alınmıştır.

Fuxi ya da Fou-hi (Çin) Medenileştirici bir kahraman olarak sunulan, Niu Gua'yla ilişkili kılınmış olan efsanevi hükümdar. Fuxi kuyruk vasıtasıyla Niu Gua'ya sarılmış olarak ortaya çıkar zira ikisinin vücutları yılan şeklinde sona erer. Fuxi ve Niu Gua evlilik törenlerinin mucididir.

Fylgia (İskandinav) Görünmez olan ya da hayvan formunda görünen, beşeri varlıklara eşlik eden cinlerin ismi. Fylgia, uykuya geçen vücudu, dolaşmak ve düşmanlara uğursuz bakışlar fırlatmak için terk edebiliyordu. Yine o, kendisine bağlamak için adaklar vasıtasıyla onunla ilgilenen, misafiri olduğu kişiye faydalı tavsiyelerde bulunmak için rüyalarda görünüyordu.

Gg

Gaia, Goea ya da Tellus (Yunan) Hesidiosçu kozmogoniye göre Gaia, şekillendirme yoluyla yeryüzünü karakterize etmiştir. Kaostan sonra, Gaia, bir gün, bir anda hiçlikten gün yüzüne çıkmış ve bir erkek, Uranos'u doğurmuştur. Onunla birlikte ilk tanrısal çifti meydana getirmiş, Tanrı ve canavarlardan oluşan bir kuşak dünyaya getirmişlerdir: Titanlar (Gaia *titeia* ismini buradan alır), dişi Titanlar, Kikloplar, Hekatonkheirler, denizle ilgili tanrılar, ki bu tanrılar, oğullarından birisi olan Pontos'tan, dalgadan hamile kaldığı Nereus ve Thaumas'tır. Gaia tanrılarla çiftleşir; onlar arasından korkunç Typhon'u verdiği ise Tartaros'tur. Aynı şekilde, Harpyaların, Python'un, Kharybdis'in dünyaya gelişi ona atfedilir. Toprak-Ana Gaia, her şeyin döllenmesindeki köken, çok geçmeden Yunan ve Roma kültürlerinde hatırı sayılır bir öneme sahip olur. Destansı bir ilâhi, toprağın verimliliği tanrısı ve -sayısız çocuğu sebebiyle- insan varlığının artışının koruyucusu olarak onu över. Hasatların tanrıçası Demeter sık sık onunla ilişkilendirilir. Romalılar tarafından Tellus'la özleştirilen Gaia klasik dönemde cehennemî bir tanrı olmuştur.

Galatea (Yunan) Polyphemos, beyaz bir vücuda sahip olan, Doris ve Nereus'tan doğmuş Galatea'yı seviyordu. Fakat Kiklopun çirkinliği o kadar iticiydi ki bu Nereid onun yanından kaçıyor ve Sicilya'nın genç çobanı Akis'i ona tercih ediyordu. Bu efsaneyi elden geçiren bir Yunan hicivci, Galatea'nın horgörüsünün, Kiklopun Poseidon'un oğlu olduğunu öğrenmesinden sonra ihtiyatlı bir nezakete dönüştüğünü iddia eder. Yine Galatea'nın Polyphemos'un arzularına teslim olduğu ve ona üç oğlan, Galos, Keltos ve İllyrios'u verdiği iddia edilir.

Gana (Hindistan) "Topluluk" anlamına gelen ve Şiva ve Dêvî'nin yarı-tanrı Hintli hizmetçilerine verilen isim. (Ganalar tanrı Ganeşa'nın kumandası altına verilmiştir ve biçimsiz cüceler kılığında tasvir edilirler).

Gandharva (HİNDİSTAN) 1. *Rigveda*'da bir okçu ve korkunç bir savaşçı olarak tasvir edilen Suların eski Veda tanrısı. 2. *Rigveda* da bahsi geçen, etrafları kadın arkadaşları güzel Apsaralarla çevrili olarak bir müzisyenler topluluğunu oluşturdukları İndra'nın gökyüzünde canlı olarak tasvir edilen ikinci sırada yer alan tanrısal varlıklar. Onların merhametsiz, kinci, olağanüstü güce sahip oldukları söylenir.

Ganeşa (HİNDİSTAN) Koca karınlı bir erkek vücuduna sahip, fil başlı, dört kollu, genellikle kırmızı renkte tasvir edilen tanrı. Binek hayvanı bir sıçandır. Başlıca simgeleri fildişi ve tespihtir. Anlatıldığına göre, annesi Parvati banyo yaptığı esnada nöbet tutarken, babası Şiva onu tanımadığından kafasını kesip koparmıştı. Şiva, karısını teselli etmek için, karşısına çıkan ilk yaratığın kafasını ona vereceğini vaat etmişti: Bu bir fildi. Ganeşa, her ne kadar ikinci sırada bir tanrı olarak değerlendirilse de, "engellerin efendisi", bilgi, zekâ, sanatlar ve ticaretin tanrısı olarak, çok yaygın bir kültün nesnesi olmuştur. Ağustos-eylül aylarına denk gelen doğum günü büyük bir festival (Ganeşa caturthi) ile özellikle de Maharashtra'da kutlanır.

Gangâ (HİNDİSTAN) Hindistan'da çok uzunca bir zamandan beri dişil tanrı Gangâ Mâtâ kılığında hürmet gösterilen ve kutsal yerlerin en kutsalı olarak görülen Ganj'ın Hintçe ve Sanskritçe ismi.

Ganymede (YUNAN) Ganymede efsanesi şüphesiz Küçük Asya'nın da kökenidir. Tros ile Kallirhoe'nin oğlu genç Ganymede güzelliğiyle tanınıyordu. Zeus ona âşık oldu ve onu pençelerine alıp göklere kaçırabilmek için kartala dönüştü. Ölümsüzlüğe erişen Ganymede tanrılar topluluğuna ölümsüzlük şurubu dökerek zaman zaman görevlerinde Hebe'ye yardım eder.

Garuda (HİNDİSTAN) Dev kartal, kuşların kralı, tanrı Vişnu'nun binek hayvanı. En kötü düşmanları annesini esir alan Nâgaslardır (yılanlar). Onun özgürlüğünü geri almak için onlara ölümsüzlük içkisi (amritâ) götürmüştür. Bunun için, onu binek hayvanı olarak alacak olan Vişnu ile bir anlaşma yapmak zorunda kalmıştır.

Gâyatrî-mantra (HİNDİSTAN) Kendisi vasıtasıyla Güneş-tanrı Sâvitrî'in yardıma çağrıldığı ve tekrarının tam bir özgürlüğe ulaştırma gücü olarak görüldüğü Sanskritçe kelime. Zikir, tanrıyı lehine çevirme kurban âyinleri sırasında ve gündelik dua esnasında (sandhyâ vandana) tekrar edilir.

Gayomart (PERS) Avesta dilinde Gayo maretan ("fâni hayat") olarak geçer. İran destanında ilk insanın ismidir. Avestik söylenceye göre tanrı ve insanlık arasında aracı bir konum işgal eder. Bidayette boğa ile aynı anda yaratılmıştır: Altı bin sene boyunca mutlu olacaklardır, tâ ki kötü ilkenin iyi ile birleşmesinden hâlihazırdaki dünya

doğuncaya kadar. Gayomart ve boğa otuz sene daha yaşayacaklar ve birlikte öleceklerdir. Boğanın vücudundan 55 buğday, 12 bitki çeşidi çıkacaktır. Gayomart'ın tohumu yeryüzünde kırk sene kalacaktır: Akabinde ondan ilk insan çifti Maşya ve Maşyanag çıkacaktır.

Geb (MISIR) Yeryüzünü şahıslaştıran, heliopolitan Ennead'ın üyesi tanrılardan bir tanesi; Hava (tanrı Şu) yoluyla kadın arkadaşı Nut'tan (gökyüzü tanrıçası) ayrılmış olan Geb onunla tekrar birleşmeyi dener ve düzensiz ve boşuna kıpırdanışları tepelerle dağları meydana getirir. Geb, herhangi bir simgesi olmaksızın bir erkek olarak, bazı zamanlar kafasının üzerinde, yazıda, ismini yazmaya yarayan fonetik simge olarak bir kazın imajını taşırken tasvir edilir.

Geryon (YUNAN) Üç başlı üç gövdeli dev Geryon Khrysaor ve Kallirroe'nin oğluydu. Cebelitarık boğazının yanında, bunda şüphe yoktur, yer alan Eritre adasında hüküm sürüyordu. Çoban Eurytion ve iki başlı vahşi bir köpek olan Orthos'un koruduğu muhteşem sığırlara sahipti. Geryon'un devletlerine gelen Herakles çobanı ve köpeği boğmakla işe başlayıp sonra Geryon'un bizzat kendisini öldürdü. Böylece sürüyü ele geçirebildi ve değerli yağma malıyla birlikte Sicilya'ya doğru yelken açtı.

Ghanta (HİNDİSTAN) Sanskritçe, Şiva'nın başlıca simgelerinden birisi olan ve onun gürleyici formunu temsil eden çanı tanımlayan ifade onun yaratıcı faaliyetini sembolize eder ve koruyucu bir meziyete sahiptir.

Gılgamış (MEZOPOTAMYA) Bir destan kahramanı olan Uruk'un bu efsanevî kralı tiran olarak davrandığından tanrılar karşısına yabanıl bir adamı, arkadaşı olacak olan Enkidu'yu çıkarır. Birlikte sedir ağacı ormanı koruyucusu Khumbaba'yı öldüreceklerdir. İştar, onu püskürten ve ona karşı gönderdiği göksel bir boğayı öldüren Gılgamış'a yeni bir hamle yapar. Enkidu ölür, hayaleti, Gılgamış'a ölülerin cehennemlerdeki acıklı hâllerini bildirir. Kahraman dünyanın bir ucuna onu gençleştirecek dikenli bitkiyi araştırmak için gider. Burada aradığı şeyi elde etmesini sağlayacak Utanapiştim ile karşılaşır. Fakat bir yılanın bitkiyi kendisi için kapıp kaçırmasıyla hayâl kırıklığına uğrayan Gılgamış doğduğu şehir Uruk'a geri döner ve bilgeliğin yeryüzü hayatından faydalanmaktan ibaret olduğunu kavrar.

Gibil → Gira

Gimle (İSKANDİNAV) Doğruların ruhlarının Ragnarok (kıyamet) sonrası sonsuz bir mutluluğun tadını çıkardıkları tanrıların ikametgâhı.

Ginnungagap (İSKANDİNAV) Evrenin oluşumu öncesindeki boşluğun ismi. Bu boşluğun iki çehresi vardır: Niflheim "soğuk", Muspellsheim "sıcak".

Parçacıkların bu iki prensiple temasından vücudu canlı dünyayı doğuran ilk canlı varlık dev Ymir yaratılmıştır.

Gira ya da Gibil (Mezopotamya) Ateş tanrısı.

Girit (Yunan) Akdeniz'in en büyük adalarından birisi olan Girit Antikçağ'da buğday üretimiyle ünlendi. Vaziyet böyle olunca hasat tanrıçası Demeter'in kültünün bu adada bütünüyle özel bir öneme sahip olması da anlaşılır. Girit Homeros'ta az ya da çok efsanevî olan yüz şehir arasında yer alır. Dahası, onun önemi, merkezinde yer aldığı birçok mit tarafından doğrulanır. Zeus orada doğar, Hera ile evlenir ve Europa ile birleşir. Kral Minos'un gözüktüğü bütün efsaneler, tıpkı Pasiphae'nin, Minotauros'un, Daidalos'un, Labirent'in ve Theseus'un gözüktüğü efsaneler gibi Girit'te geçer. Etrürya nasıl Roma'ya aitse, Yunan medeniyetinin dinî vatanı Girit de biraz Yunanistan'a aittir.

Gîtâ-govinda (Hindistan) Sanskritçe bu ifade "Kaba adamın ezgisi" anlamına gelir; Bengalli şair Jayaveda tarafından XII. yüzyılda yazılmış, Krişna'nın çocukluğunu ve Râdhâ'nin yanı sıra sığırtmaçlarla (gopî) aşklarını, tanrının, bağlıları yoluyla tutkulu arayışını sembolize ederek anlatan Sanskritçe yazılmış şiir.

Gizemler (Yunan ve Roma) Büyük bir gizlilik içerisinde, belli sayıda bağlı tarafından, Hera, Athena, Aphrodite, Dionysos gibi bir tanrı ya da tanrıça onuruna kutlanan ünlü âyinler topluluğuna "gizemler" adı verilir. Bu gizemlerin en ünlüsü Eleusis'te kutlanandır. Başlangıçta herkese açık olan Eleusis gizemleri MÖ V. yüzyıla doğru halka yasaklanacak ve çok geçmeden bir tarikate dönüşecek olan elit bir kesime özgü kılınacaktır. Eleusis gizemleri sadece, hasat ve daha genel olarak yeryüzündeki verimliliğin tanrıçası Demeter'e bir kült tahsis etmezler; onlar aynı zamanda her sene altı ay cehennemlere, diğer altı ay yeryüzüne ve hayata, yeniden doğmak için, geçen tanrıçanın kızı Kore'nin mitolojik tarihini de kutlarlar. Burada Kore'nin cehennemlere gidişi anılır. Herodot'a göre bu şenlikler Mısır'a taşınacaktır. Özellikle evli kadınlara ayrılacak ve üç gün sürecektir. Böylece doğurganlığın şahıslaşmış hâline gösterilen hürmete, her sene ölecek ve yeniden dirilecek olana saygı da eklenmiş oluyordu. Çok geçmeden Kore'de sadece kültün bağlılarının birtakım pratikler, âyin alayları ve törenler vasıtasıyla erişebildiği ruhun ölümsüzlüğünün sembolü görülür, ki bu bağlılar böylece bir gün mutlu sonsuzluğu ve ruhun sükûnetini tanımaya yetenekli olan seçilmişler olacaklardır.

Glaukos (Yunan) 1. Bu deniz mizaçlı tanrı ölümsüz olmadan önce Boeotia'nın fakir bir balıkçısıydı. Avının mahsulünü kıyıya götüreceği bir gün büyük bir şaşkınlıkla balıklarının kımıl kımıl oynamaya başladıklarını art

arda sıçramalarla, gözden yitecekleri denize geri döndüklerini gördü. Glaukos, balıkları Kronos'un ektiği sihirli otların içerisine koymuştu. Glaukos çimenlerden birkaç sap yuttu ve bir süre sonra içerisine dalacağı deniz tarafından çekildiğini hissetti. Tethys ve Nereidler onu ölümlü kılıfından arındırdı ve Glaukos sakallı, saçları deniz mavisi, gövdesi deniz yosunlarıyla kaplı olup balık kuyruğuyla sona eren vakur yaşlı bir adamın görünümünü aldı. Bütün denizcilerin saygıyla dinledikleri kehanetlerde bulundu. Glaukos aynı zamanda, Tyrrhenuslara karşı yapılan savaşlarda yanlarında bulunduğu Argonautların efsanelerinde de ortaya çıkar.

2. Müstakbel Korintos olan Ephyra'nın kralı bir diğer Glaukos, Sisyphos ile Bellerophon'un babasının oğluydu. Krallığında ata binmedeki ustalığıyla ünlüydü. Atlarına daha da fazla güç vermek isteyen Glaukos çiftleşmelerini engelledi. Doğa kanunlarına yapılan bu saldırıya canı sıkılan Aphrodite kralı cezalandırma yetkisi aldı. Tanrıça atlara kutsal bir kaynaktan içirdi ve onlara insan eti yeme gücü verdi: Böylece, Pelias'ın onuruna düzenlenen cenaze oyunlarında, Glaukos arabasından devrildi ve de hızlı ve etobur atları tarafından parçalanarak mideye indirildi.

3. Hippolokhos'un oğlu olan bu diğer Glaukos bilhassa Troia savaşındaki kahramanlıklarıyla bilinir. Bir gün bir dövüş sırasında Glaukos karşı tarafta yer alan Diomedes'in önüne çıkar. Fakat her ikisi de misafirliğin kutsal bağlarıyla bağlanmış olduklarını fark ederler, zira Diomedes'in büyük babası Glaukos'un büyük babasını Bellerophon'u sarayında ağırlamış ve ona hediyeler vermiştir. İki savaşçı, savaş alanında atalarının davranışlarını tazeler ve silahlarını değiş tokuş ederler. Telamon'un oğlu Aias tarafından öldürlen Glaukos, söylendiğine göre rüzgârlar tarafından, krallarının ilk kuşağını meydana getirdiği ülke olan Likya'ya taşınacaktır.

Go-chi-nyorai (JAPON) Japon Budizminde bilgeliğin beş cisimleşmiş hâli: Dainichi, Ashuku, Hôshô, Muryoju (Amida), Fukû.

Goch (PERS) Mazdeizm kozmogonisinde mitolojik boğa. Ahura-Mazdâ tarafından yaratılan Goch, Angra, Mainyu (Ahriman) tarafından öldürülür; fakat tamamıyla hayvanî doğaya sahip olan ruhu yaşamaya devam eder ve yıldızların ışığıyla arınmış tohumundan, faydalı bütün hayvanları meydana getiren iki boğa doğar.

Gordias (YUNAN) Bir kehanet, iç çatışmalar ve krallık yönetimindeki boşluktan muzdarip Frigyalıların, sığırların çektiği bir arabanın üzerinde görecek oldukları kişiyi kral olarak ilân etmeleri gerektiğini öngörmüştü. Bu şekilde, karşılarına çıkacak olan Gordias olacaktır: Hiç beklemeksizin onu Frigya'nın hükümdarı olarak ilân ederler. Kral Gordias minnet belirtisi olarak Gordion şehrini kurdu, arabasını

Zeus'a vakfetti ve onun dümeninin etrafına öyle bir düğüm attı ki, bir gün bu düğümü çözebilenin evrene hâkim güç olacağı söylendi. MÖ IV. yüzyılda Büyük İskender kılıcını çekmiş ve 'Gordion'un düğümünü' kesmiştir.

Gorgon (lar) (YUNAN) Gorgonlar üç kız kardeşti: Pontos'un dölünden olan Phoreys ve Okeanos'un kızı Keto'nun kızları Stheno, Euryale ve Medusa. En eski tanrıçalar olan Gorgonlar gölgeler krallığına çok yakın olan bilinmeyen bölgelerde ikamet ediyorlardı. Gorgonlar göze korkunç bir görüntü sunarlar. Çok büyük kafaları, engerek yılanlarından oluşan diken diken olmuş saçları, domuz burnu kadar uzun dişleri, havadan giderken vurmaya imkân veren altın kanatları vardı. Aşırı büyük gözleri kime sabitlense taşa çevirirdi. Sadece Gorgonların en ünlüsü Medusa ölümlüdür. Ölümü Perseus'un elinden olmuştur.

Goula (MEZOPOTAMYA) Şifacı tanrıça. Sembolik hayvanı köpektir.

Govinda ya da Gogala 'Kaba insan' anlamında gelen, tanrı Krişna'yı tanımlayan ve Vrindavan'ın kaba insanları arasındaki geçmiş yaşantısına atıfta bulunan Sanskritçe kelime.

Gök Gürültüsü Kuşu (KUZEY AMERİKA) Gürleme ve şimşeklerin, devâsa şahinler oldukları düşünülen kuşların göz kırpmaları ve kanat çırpışlarının ürünü olduğuna inanan ova yerlileri için, gök gürültüsü ve şimşeğin sembolü. Gök gürültüsü kuşu, stilize bir kılıkla, tütün çubuğu ritüeliyle ilgili bütün nesneleri süsler, zira o, tütün dumanı olarak insanlar ve tanrısal olan arasında habercidir.

Graal (KELT) Ortaçağ'ın düşçü geleneği tarafından, gizemi ve bulma arayışı Perceval'dan Galaad'a Kelt mitolojisindeki yuvarlak masa şövalyelerinin maceralarına yön veren değerli nesneye verilen isim. Bazı lehçelerde mevcut olan (kırsalda konuşulan dilde, *grazal*) kelimenin XI. yy. başlarında Latin *gradalis* formunu taşıdığı teyit edilmiştir. Çok kısa süre içinde, hamurun kabardığı sepet (*cratis*), keyif yemeği, kadeh (*crater*) ve hatta felsefe taşı ifadeleri arasında, hiç kuşkusuz bilerek bir karışma meydana getiren etimolojik bir oyun durumu kendisini gösterdi. Yazınsal geleneğin başında Chrétien de Troyes, şamdancıların, kanayan bir mızrağın ve bir et tahtasının bir arada yer aldığı bir kortejde bir genç kız tarafından taşınan değerli taşlarla süslenmiş Graal'ı göz önüne serer. Graal, böylece, Balıkçı Kral'ın şatosunun salonunda, görevli kişiye, yemek esnasında bitişik odaya bu şekilde servisi yapılmış olan şeyi sormaya cesaret edecek olan Perceval'ın önünden geçer. Perceval bu şeyin kralın yaşlı babasının beslendiği mayasız ekmek olduğunu öğrenecektir: Dinî gizem böylece *Graal'ın Hikâyesi*'yle birlikte harikulade Keltlerdeki

yerini alacaktır. Fakat bu yer değiştirme, Nicodeme İncili'ni diğer Hristiyan efsanelerle birleştirmek suretiyle Graal'ı Joseph'in Değerli Kan'ı biriktireceği kadeh, Doğu'dan Arthurcu topraklara transfer edilen kutsal çanak yapan Robert de Boron'da sistematik bir hâl alacaktır. Bundan böyle bu kutsal emanet aynı anda Çile'nin hatırası ve yeniden doğuşa yapılan imayla ilişkilendirilir. *Perceval'in Devamları* bütünüyle Robert de Boron tarafından anlatılan hikâye kullanılarak, Bretonların maceralarının temasına bir dönüşü ifade eder. Ölümün ve cinayetin gölgesi, kanayan-mızrağın aranışı sırasında Gauvai tarafından fark edilmiş olan Graal'ı, öcünün alınması gereken bir şövalye için düzenlenmiş cenaze hizmetiyle ilişkilendiren *İlk Devam*'ın (1200) üzerinde dolaşıp durur. Waucher de Denain'in *İkinci Devam*'ı (1208) Perceval'i gizemi aydınlatmaya kadar ilerletir, fakat bir kılıcın kötü büyüsü bunu yine engeller. Perlesvaus (1230) Graal'ı gelen hükümdarlığın umuduna iliştirerek ökaristik bir açıklamasını verir. *Queste del Saint Graal* (Kutsal Kâsenin Peşinde) Lancelot'un oğluna, şövalyeliğin tükenmeye yüz tuttuğu dünyevî maceralara nihayet vermesi sonrası gizemin derin düşüncesini uygun görür.

Böylece XIII. yüzyıl Graal'ı kızın (Gül) karşısında şövalyece bir arzunun nesnesi olarak koyar. Graal mitlerinin XIX. ve XX. yüzyıllarda yeniden doğuşu (W. Morris, T.S. Elliot, H. Hesse, Tolkien vs.) araştırma nesnelerinin (Jung) bu son modelinden yapılacaktır.

Grannus ya da Grannos (GAL) Roma döneminde Apollon'la özdeş kılınan (Apollon Grannus) şifacı tanrı. Sirona onun tanrıçasıydı.

Graeaeler (YUNAN) İsimleri "Yaşlı kadınlar" anlamına gelmektedir (Graiai de denir). Pephredo, Enyo ve Dino isimlerinde üç şahıstan oluşan Graeaeler, birçok diğer canavarın ebeveynleri olan Phorkys ve Keto'nun birlikteliğinden doğmuşlardır. Pörsümüş görünümlü Graeaelerin saçları beyazdır ve üçünün, sırayla kullandıkları toplam bir göz ve bir dişi vardır. Gorgonların kız kardeşleri olan ve onların ikametgâhlarına giden yolu koruyan Graeaeler Perseus ve Medusa'nın efsanesine yakından dâhil olmuşlardır. Kahraman onların gözünü ve dişini aşırır ve uykuda olmalarından faydalanarak zarara uğramadan geçer. Bir diğer yoruma bakılacak olursa, Perseus, su perilerinin sakladığı sandalların ve Hades'in miğferinin yerini gösterme şartıyla onlara görüşlerini geri vermeyi kabul etmiştir. Ancak bu nesnelerle donanmış olarak Medusa'nın kafasını koparabilmiştir.

Griffonlar (YUNAN) Kartal kafası ve kanatlı aslan vücuduyla masalsı kuşlar olan Griffonlar, Hyperboreanların İskitya'daki efsanevî ülkesinde Apollon'un hazinelerini korurlar. Çoğunlukla mitolojik bir topluluğun temsilcileri olan her biri tek gözlü (kuşkusuz yay çekmek için bir diğerini kapamaları sebebiyle) ve durmaksızın canavarların göz kulak olduğu hazinelere

el koymaya çalışan Arimasplar ile savaşırlar. Bu efsane kökenini Rusya'da, özellikle de Ural'da yer alan altın madenlerinden alır.

Gui (Kelt) Keltler Gui'nin, tanrının varlığının, onu taşıyan meşe ağacındaki kanıtı olduğunu söylerler; Druidler kurban etmeyi de içeren büyük merasimler vesilesiyle onun hasadını yaparlar.

Güneş (Mısır) Kült nesnesi olan güneş büyük bir bereket verici kozmik güçtür. Işık, sıcaklık, hayat verici güneşe eski Mısır'da, bütün zamanlar boyunca, birçok değişik şekiller altında tapılmıştır. Bu şekillerden bazıları doğal şekillerdi; bu yıldızı ifade eden ortak isim, güneş Ra, Aton olarak isimlendirilen güneş kursu gibi; şekillerden diğerleri açık bir benzetmeye göre düzenleniyordu: Mısır semâlarında durmaksızın uçan şahin Horus çok geçmeden kendisiyle karıştırılacak olduğu Güneş'in arkadaşı gibiydi (önü sıra bir gübre topağı yuvarlayan bokböceği Khepri bu yıldızın seyrini hatırlatıyordu); yine mitolojik şekiller her şeyden önce güneşle ilgili "fenomen" üzerine fikir üreten teolojik bir düşünceyi ikame eder: Boğa-güneş (bu hayvanla aynı derecede dölleyiciliğe sahiptir) seher vaktinde, altın bir buzağı olarak annesi gökyüzünün cisimleşmesi olan inek-tanrıça Hathor'dan doğuyor, sonra, en zirve noktasında, güçlü bir boğa oluyor, aynı zamanda hem karısı hem annesi olanı döllüyor ve akşam vakti geldiğinde onun ağzından, sonsuza dek yenilenecek olan gece gebeliği için içeri giriyordu; o böylece Kamutef olmuştu; yani "annesinin boğası". Teolojik sistemler (Ennead), Heliopolis'in kutsal şehrinde çok geçmeden işlenecek olan mitler, efsaneler güneşin maceralarını hikâye ederler. Güneş Re kültü çok hızlı bir şekilde eski imparatorlukta politik hayatta büyük bir rol oynadı: IV. sülalenin firavunları (MÖ 2500'lere doğru Khefren'den itibaren) Re'nin oğlu olarak boy gösterdiler ve unvanlarının bu son iki ismini bir kabartma resimde çevrelediler (böylece özdeşleştirildikleri bu yıldızın seyrinin evrenselliğinin sembolü olarak). Tanrıya, açık hava tapınaklarında (Ebu Gureb'de bulunan Nyuserre tapınağıyla kıyaslanabilir) tapılmıştır; avluda, güneşin, ilk günün şafak sökümünde onu elde ettiği kutsal taşın imgesi olan dikilitaş yükselir. Kraliyet mezarı olan piramit, altından piramidyonuna doğru yükselirdi; taşlaştırılan güneş ışını kesiti olan bu piramidyon formu vasıtasıyla ölü kralın "babası Ra"a yükselmesini kolaylaştırırdı, ortak oluşları ise piramitlerin metinleriyle garanti altına alınmıştı. Bir efsane V. sülalenin ilk hükümdarlarını tanrı Ra'nın azgın oğulları, kadını ise onun rahibelerinden birisi yapar.

Orta imparatorlukta (MÖ 2000'lere doğru) Thebai'nin tanrısı, ilk ara dönemin çalkantıları sonrası Mısır monarşisini inşâ eden prenslerin lideri Amon (başlangıçta muhtemelen rüzgâr tanrısı) güçlü heliopoliten ile ittifak yapmak mecburiyetinde kaldı.

Amon-Ra, zamanın güneş tanrısı, o andan itibaren dinî ve politik hayata hâkim olacak ve bu aynı şekilde bütün yeni imparatorluk boyunca devam edecekti. O, başı iki şahin tüyüyle süslenmiş bir insan olarak, bazı zamanlar da darca giyinip kuşanmış, şehvet düşkünü olarak (Luksor'da) ya da bir koç olarak (tanrının kutsal hayvanı) tasvir edilirdi. Fakat Amon'un önemli din adamları böylece devlette korku verici bir güç hâline geliyorlardı. XVIII. sülale döneminin ortalarında krallar bu tehlikeyi bertaraf etmek için Heliopolis'in din adamı sınıfına yanaşacak, Antikçağ Ra'sına arka çıkacaklardır; diğer yandan Thutmose'den itibaren monarkların Ra'yı engin imparatorluğun bütün ülkelerini birleştiren manevî bağ olarak ikâme ettikleri böylece ideolojik temelli uyumlu bir birlik inşa ettikleri görülür; Tell al-Amarna'da olduğu gibi Boğazköy'de bulunan uluslararası mektuplaşmalarda hükümdarlara "güneşim" ya da "güneşim Ra" şeklinde hitap ediliyordu; bu doğal bir bağdı, zira Yakındoğu ülkeleri gibi Afrika ülkeleri de farklı isimler altında aynı güneş tanrıya tapıyorlardı; bu yayılmacı ideoloji Ramessidler tarafından da benimsendi. IV. Amenhotep'in âni uzlaşmaz tepkisi (ki o, Aton'un kültünü dayatmak istemişti) uzun ömürlü olmadı. Amon Ra böylece şahsiyetinin bölünmesiyle karşı karşıya kalıyordu: Amon, XIX. sülale döneminde (Mısır'ın, yine, istilacı halklar tarafından tehdit edildiği dönem) elinde savaş baltası, firavun oğlunu zafere götürecek olan savaşların yöneticisi olmuştu; Ra antlaşmaların garantörü ve barış tanrısı olmuştu. MÖ 1100 senesine doğru monarşinin kuvvet kaybetmesi, gücün Amon'un din adamları sınıfı tarafından yeniden ele geçirilmesini kolaylaştırdı: Büyük din adamı Herihor Thebai'de krallığını ilân etti (XXI. sülale).

Libya'nın ilk sülalelerinin Mısır tahtına çıkışı (XXII ve XXIII. sülale), Napata'ya, Gebel Barkal'ın tapınağında Amon-Ra'nın kültüne kuvvet kazandırdıkları Sudan'a (Nil'in 4. Çağlayanı) sığınan Thebaili bir bazı din adamlarının kaçışına sebebiyet verdi. Thebai'nin Assurbanipal tarafından MÖ 664'teki yağmalanması sonrası Amon'un dini zayıfladı. Fakat Ra, yüksek dönemde olduğu gibi, Osiris'in eşliğinde, insanların sonsuz varoluşunun garantörü oldu. Eski Mısır'da güneş tanrısı Ra eski imparatorluk süresince diskten bir taç giyen bir şahin şeklinde göründü. Amarna döneminde, güneş kültü tektanrıcı olduğundan, ellerle sona eren ışınlar bu yıldız tarafından dağıtılan ihsânları hatırlatır. Mini çark ve sembolik hayvanları olan ördekler Avrupa'nın kuzeyindeki tarih öncesi medeniyetlerde güneş kültüyle ilişkilidir. Greko-romen Antikçağ'ında güneş tanrı Apollon'dur ve kültü Roma'da imparatorunkiyle bağdaşlaştırılmıştır: Gerçekten de, yuvarlak yapılar olan imparatorluk mezarlarının planı kozmik ve güneşle âlâkalı bir maksada bağlı kalmıştır.

Hh

Hades (Yunan) Kronos ve Rhea'nın oğlu olan Hades, evrenin üç parçaya bölünmesi sonrası kardeşi Zeus göklerde, Poseidon denizlerde hüküm sürerken, aşağı dünyanın hükümdarlığının sahipliğini elde etti. Yeryüzünden ve annesi Demeter'den kaçırdığı Persephone'nin kocası olan Hades Yunanların korkunç bir tanrısıdır. Adaleti acımasızca yerine getiren Hades cehennemlerin dibinde bir tahtın üzerine oturmuştur, elinde kendisi vasıtasıyla krallığının karanlık ve meçhul krallığını dolduran ölülerin ruhlarını acımasızca idare ettiği bir asa tutmaktadır. Başına görünmez kılan bir miğfer giyer; miğferi Kikloplar hediye etmiştir, bazı zamanlar miğferi onlara yardım ve koruma sağlamak istediği efsanelerin kahramanlarına verir. Cehennemin tanrılarıyla, hizmetkârlarıyla, ulaklarıyla çevrelenmiş bir hâlde yeryüzüne ölümün korkunç kanununu dikte eder. Bununla birlikte Cehennemlere korkunç bir kraliçe olan, verimlilik ve hasat bolluğu götürdüğü yeryüzündeki insanlara ise, yumuşak olan karısı Persephone gibi, Hades bazı zamanlar Pluton ("zenginliklerin" dağıtıcısı") olarak isimlendirilir; çiftçiler tarafından yardıma çağrılır ve bir elinde bir bereket boynuzu, diğerinde tarımsal aletleri tutmuş bir şekilde, sakin bir tanrı kılığında tasvir edilir. Yeryüzündeki ikâmeti sırasında Hades daima birtakım ölümlülerle ya da bitki örtüsünün ve ormanların perileriyle, aldatma fiili işlerdi. Hades'in takındığı ölüm ve hayat çifte niteliği, mitolojide Cehennemlerin hemen hemen bütün büyük tanrılarının da ortak nitelikleridir.

Hagen (Cermen) Nibelungen'in şiirindeki, bir av partisi esnasında Siegfried'i kahpece öldüren şahsiyet.

Hamsa (Hindistan) "Vahşi kaz" anlamına gelen Sanskritçe kelime, Hindistan'daki vedik dönemde, saflığın sembolü olarak, güneşle irtibatlandırılan kuş. O aynı zamanda Brahmâ'nın bineğidir ve ikonografide karısı Sarawasti'nin yanında görülür.

Hanuman (HİNDİSTAN) Hindu mitolojisinde maymunlar kralı. Râma'ya hizmet etmek ve karısı Sitâ'yı şeytan Râvana'nın ellerinden kurtarmak için gösterdiği kahramanlıklar vasıtasıyla Râmâyana destanında başlıca rollerden birisini oynar. İkonografide çok sıkça temsil edilir.

Hapi (MISIR) 1. Görevi ölünün iç organlarına göz kulak olmak olan, Horus'un dört çocuğundan birisi. Babun başlı kafası genellikle dört kanope vazonun kapağını oluşturuyordu ki onlara korumuş olduğu akciğerler konuluyordu.
2. Tanrı olarak kabul edilen Nil'in, Mısır ismi. Hapi, tombul karnı, şişkin sarkık göğüsleriyle, erdişi bir varlık, papirüs çalılığından bir taç taşıyan, açılıp yayılmış kollarında lotus çiçekleri ve balıklar sergileyen bir liderdir. Bütün bu imajlar kutsal nehrin, "tanrıların babası"nın, doğurganlığının sembolleridir.

Hari-hara (HİNDİSTAN) Tanrı Vişnu ve Şiva'nın tek bir (kadın) tanrıda birleşmesi ki ona Hindistan'da hâlen birtakım tapınaklar vakfedilir. Hari-hara, korkunç görünümlü Şiva sağ tarafıyla, ve barışçıl görünümlü Vişnu sol tarafıyla tasvir edilir.

Haroeris ya da Aroueris (MISIR) Eski Mısır'ın Kom-Ombo tapınağını paylaşan tanrı timsahlardan birisi.

Harpyalar (YUNAN) Thaumas ve Okeanid Elektra'nın kızları Aella, Okypetes, ki aralarına daha sonra Kelainos'ta katılmıştır, Hesiodos tarafından güzel saçlara sahip kanatlı kadınlar olarak kabul görmüştür; sonra, azar azar, efsane onlara tüyler ürpertici canavar görüntüsü vermiştir. Akbaba iskeletine sahip vücutları, buruş buruş yüzleri, gagaları, çengelli tırnakları, yaydıkları iğrenç kokuları katılığın, açlığın, salgın hastalığın, ama aynı zamanda doyurmanın imkânsız olduğu -ki çocukları kaçırıp Cehennemlerin ölü ihtiyacını giderirler- canavarların ele gelir temsilleridir. Tanrılar onları ortadan kaldırmazlar, çünkü tıpkı kör Phineas'ta olduğu gibi -ki onu kaçırmışlar ya da yiyeceklerini pisletmişlerdir- zalimliklerini ölümlülere eziyet etmek için kullanırlar. Boreas'ın oğulları Zetes ve Kalais tarafından kovulan Harpyalar Strophades adalarına yerleşir, lâkin Cehennemlerle ilgili rolleri devam eder ve Latinler onları çoğu zaman Tartaros karanlığının bekçileri Furielerle bir kılarlar.

Hathor (MISIR) İsmi "Horus'un (güneş) ikametgâhı" anlamına gelen tanrıça. Bazen bir kadın bazen de bir inek olarak ortaya çıkan vücudu semavi bir uzam teşkil eder; Hathor güneşi (çocuk ya da her gün ağarışında altın öküz olarak) doğurur; erkek ya da öğlenleri öküz, bu yeni doğan onu döller ve akşam gebeliği için ağzının içinde gözden kaybolur; bu mit güneşe "annesinin

boğası" yakıştırmasını getirir ki bu yakıştırma her gün, aynı zamanda eş ve anne olan dişil bir ilke vasıtasıyla, kendine özgü yaşamsal güçlerinden çıkan bu yıldızın önüne geçilmez döngüsünü çağrıştırır. Güneşi akşam kabul eden Hathor aynı zamanda batının tanrıçasıdır: Ölüyü göç edişlerinde koruyan, çölü ve yabancı ülkeleri yöneten, Fenike'deki Byblos'ta MÖ 2500 senesinden itibaren tapılan Hathor, aynı zamanda Pount ülkesi (Somali) tanrıçası Sinai'nin (turkuvaz ve zümrüt madenlerinin koruyan) metresidir. Aynı zamanda, öküzün lir şeklindeki alt kısımlarında güneş kursunu çevreledikleri iki büyük boynuzundan başlığı ile kadın şef olarak ortaya çıkan Hathor, "yaldızlı"dır, müzik ve dans tanrıçasıdır. Mısır'ın birçok bölgesinde tapılan Hathor'un büyük Denderah tapınağı hâlen gösterişli bir ören yeri olarak kendisini gösterir. Hathor'a dair sayısız efsane mevcuttur.

Hathor (Yediler) (MISIR) Çocuğun doğumu esnasında kaderini tayin eden tanrıça. (Özellikle hikâyelerde ortaya çıkan perilerimizinkine benzer bir rolü vardır).

Hebe (YUNAN VE ROMA) Romalılar bu tanrıçayı *Juventas* ismiyle çağırır. Zeus ve Hera'nın kızı Mars'ın kız kardeşi olan Hebe Olympos tanrılarına nektar dökerek sonsuz gençlik ve ölümsüzlük dağıtırdı. Bu kutsal görevi Ganymede'ye bıraktı ve Herakles'le, o tanrılar arasında yer aldığında, evlendi. Ona iki çocuk, Alexiares ve Anicetos'u verdi.

Heimdall (İSKANDİNAV) Yaratıcı tanrı. Odin ile dev Geirrendour'un dokuzuncu kızının oğlu olan Heimdall, gökyüzünü yeryüzüne bağlayan Bifrost köprüsünün (gökkuşağı) koruyucusudur. Rig adı altında yeryüzünü dolaşır ve insan ırkını dünyaya getirir. Tanrıları yargı günü davet edecektir.

Hekabe (YUNAN) Farklı geleneklere göre, Phygia kralı Dymas, ya da Trakya kralı Kisseus'un kızı olan Hekabe, Troas'ın hükümdarı Priamos'la evlenir ve ona hepsi de Troia savaşı efsanesinde trajik bir ünün sahibi olan birçok çocuk verir: Hektor, Paris, Kreusa, Laodike, Polyxena, Deiphobos, Helenos, Pammon, Polites, Antiphos, Hipponoos, Polydoros, Troilos, Kassandra. Bir kâhin Paris'in Troia şehrini yıkacağını önceden haber verdiğinden Hekabe bu çocuğunu yüzüstü bırakmıştı, fakat o hayatta kalmayı başardı ve doğduğu şehre yeniden kavuştu ki orada babası Priamos tarafından sevinçle karşılandı. Hekabe efsanede gösterişsiz bir rol oynasa bile; muzdarip olduğu kötülükler, çocuklarının -neredeyse gözlerinin önünde- katli, yalnızlığı oranında sağlamlığı ona reddedilemez bir büyüklük verdi: Troia'nın alınması sonrası, Ulysses tarafından köle olarak seçildiğinde, nehrin üzerinde, hatırı sayılır bir servet ile Khersonese kralı Polymestor'a emanet ettiği Polydoros'un cesedini gördü.

Hekabe öç almaya karar verdi: İhanet eden kralı görüşmek için çağırdı, gözlerini oydu, iki çocuğunu öldürdü. Onu öldürmek isteyen kralın dostları tarafından takip edilen Hekabe tam taşlanacakken köpeğe dönüştü ve denize, o günden beri *Kynossema* ("köpeğin mezarı") olarak adlandırılan noktaya atladı.

Hekate (YUNAN) Perses ile Asteria'nın kızı Hekate tanrıların ilk nesline mensuptur. Kronos'un çocukları Zeus'un en üst hâkimiyeti altında yönetimde bulunduklarında Hekate önceki imtiyaz ve ayrıcalıklarını korudu: İlk zamanlarda hayırsever bir tanrıça olarak görülen Hekate maddî-manevî zenginliklerden, bütün zafer ganimetlerinden, kendisine hem saygı duyan hem de korkan ölümlülere olduğu kadar, ölümsüzlere ve tanrılara da dağıtırdı. Gel zaman git zaman Hekate korkunç ve uğursuz bir karakter kazandı. Şeytan ve hayaletlerin ulağı olan, peşinde devamlı hırlayan bir köpek sürüsüyle Hekate yol kavşaklarına çöreklendi ve kendisini sihir ve kâhinlik işlerine verdi. Üç başlı bir tanrı niteliğiyle tasvir edilen üçlü Hekate bazı zamanlar üç tanrıça Selene, Artemis ve Persephone ile özdeşleştirilir. Heykeli köşebaşlarında yükselirdi: Tanrıçaya kurbanlar sunulur ve büyülü sözlerle olumlu kılınmaya çalışılırdı.

Hekatonkheirler (YUNAN) Yüz kollu elli başlı devler olan, Uranos ve Gaia'nın oğulları Hekatonkheirler, yani Kottos, Briareus, Gyes (ya da Gygws), tanrıyı Titanların karşısına çıkaran savaşta Zeus'un tarafını tutarlar. Titanlar yenilerek Tartaros'un dibine atılacaklar ve üç devin bekçiliğine, bir minnet borcu olarak, teslim edileceklerdir.

Hektor (YUNAN) Homeros, Priamos ve Hekabe'nin bu en büyük oğlunu Troia savaşının en yürekli en soylu kahramanı, ve Misya Thebai kralının kızı olan karısı Andromakhe ile oğlu Astyanax'a karşı, bir ihtimam modeli olarak tanımlar. Bir kehanet Hektor hayatta kaldığı müddetçe Troia'nın yenilmeyeceğini öngörmüştü; kahraman bu surette, Troialıların itimadına ve saygısına gark olmuştu. Apollon tarafından korunan Hektor, teke tek birçok dövüşten galip olarak çıktı. Fakat Patroklos'u öldürdüğünde arkadaşının ölümünün verdiği acıyla Akhilleus kahramanı teke tek dövüşe kışkırttı. Hekabe ve Priamos oğullarına dövüşten kaçınması için yalvardılar. Fakat Hektor, kadere boyun eğerek, alışılageldiği gibi tanrıların yardımını ümit ederek Akhilleus'un yönelttiği meydan okumayı kabul etti. İki savaşçı şehrin etrafında birbirlerinin izini sürmeye başladılar. Athena Hektor'u lâyıkıyla yanıltabilmek için Deiphobos'un (Hektor'un diğerlerine yeğlediği kardeşlerinden birisi) kılığına girdi ve kahramanı savaşı başlatmaya itekledi; sonra onu kaderine terk etti, bu sırada da onun kaybedeceğini anlayan

Apollon aynı şekilde onu korumayı bırakmıştı. Gırtlağı Akhilleus'un kargısıyla delinen Hektor düştü ve ölürken galip düşmanına ona bir mezar tahsis etmesi için yalvardı. Yunan kahraman bu son iyiliği reddetti. Böylece Hektor ona, çok yakında gerçekleşecek ölümünü önceden söyledi. Deri bir kayışı geçirebilmek için ayak bileklerinde delik açtıktan sonra, Akhilleus zavallının vücudunu arabasına bağladı ve bu ekibe bütün Troialıların ağlayıp sızlamalarının eşliğinde Troia'nın yüksek duvarlarında birçok tur attırdı. Bununla birlikte, Zeus'un emri üzerine, ki ona itidal ilham etmişti, kahraman, Priamos'un serveti ve yalvarıp yakarmaları karşısında yumuşadı ve gözbebeği oğlunu babasına teslim etti. Ölümü köleliğe tercih eden Hektor, Antikçağ'da evlatlığa ve aileye değin bağlılığın modeli dolayısıyla da gönül yüceliği ve cesaretin bir örneği oldu.

Hel ya da Hela (İskandinav) Mor'un tanrıçası. Loki ile büyücü Angrboda'nın kızıdır. Onun diğer Aseler için ne kadar uğursuz olduğunu bilen en üstün tanrı onu sislerin uçurumuna atar, o orada ölüleri karşılar.

Helen (Yunan) Zeus'un kızı Helen, annesi Leda'nın yumurtladığı bir yumurtadan doğmuştur, fakat Sparta kralı Tyndaros'u resmî babası, Dioskurları ise kardeşleri olarak bilir. Bununla birlikte alınyazısı o kadar kötüdür ki bazı gelenekler ona anne olarak İntikam tanrıçası Nemesis'i tayin ederler. Yunan mitolojisinin en ünlülerinden birisi olan Helen'in şahsiyeti Antikçağ boyunca o kadar çok anlatı, açıklama ve yorumun konusu olmuştur ki efsanenin orijinal karakterini çözmek zahmetli bir iştir. Güzelliğin bahşettiği bütün ihsânlarla donatılmış olan Helen birçok kahramanın şiddetli arzusunun nesnesi oldu. Theseus onu zorla Atina'ya götürdü ve Cehennemler için yola çıkmadan önce onunla evlendi. Genç kadın kocasının yokluğunda Dioskurlar tarafından kurtarıldı ve onunla evlenmek için çekişen ve bir hakarete maruz kaldığında imdada koşmaya ahdeden yüzlerce talipten birisi olan Menelaos ile evlendirildi. Helen'in bu ikinci evliliğinden bir kızı, Hermione, oldu. Fakat daima güleç yüzlü olan Helen Paris'in kalbini harekete geçirdi, Paris onu yarı gönülsüz kaçırdı ve onunla birlikte Troas'ın yolunu tuttu. Ettikleri yemin gereği bütün talipler, Troialıların Yunanlara karşı böylesi bir hakaretinin öcünü almaya karar verdiler. Sonu gelmez bir savaş başladı. Daha geç dönemdeki gelenekler bir şekilde vatanına ihanet eden Helen'in davranışını temize çıkarmaya yeltenirler.

O, amansız bir kaderin elinde oyuncak olmuş ve savaş süresince birçok defa Yunanlara sempatisini belli etmiştir. Paris'in ölümüyle birlikte Deiphobos ile evlenmiştir. Fakat bu kocaya ihanet etmekte tereddüt göstermemiş ve Troia'nın yağmalanması esnasında, onu, barışmış olduğu Menelaos'a

teslim etmiştir. Her ikisi Sparta'ya geri dönecek, elbette ki birçok maceradan sonra şehri nihayet huzur ve barış içerisinde yöneteceklerdir. Zarafeti, sert ve yılmaz savaşçıları kadar, alt edilmez düşmanları kadar çok şey kaybetmiş olan Helen, birtakım yorumlara bakılacak olursa olağanüstü kaderine yaraşır bir son yaşamıştır: Proteus'un, Odysseia'da onun için öngörüde bulunduğu gibi tanrılar ona ölümsüzlüğü ve Elysium Çayırları'nda Menelaos'un eşliğinde sonsuza dek yaşama ayrıcalığını bahşetmiştir. Bir diğer yoruma göre, dünyadan göçtükten sonra, genç olmasından dolayı talipleri arasında yer almayan Akhilleus'la evlenmiştir. Nikâhları Mutlular adası ile Beyaz adada olacak ve kanatlı bir kızın, birkaç sene sonra Zeus'un aşkını hor görüp yıldırımla çarpılacak olan Euphorion'un doğumuyla kutsanacaktır. En dramatik yorum Pausanias'ınkidir. Helen, Menelaos'un ölümü sonrası Rodos'a sığınacaktır. Fakat onu adaya kabul eden Polyxo kocasının Troia önünde ölmesinden dolayı içine düştüğü umutsuzluk dolu bir hâlde, bu kötülükten dolayı Helen'i suçlar ve onu intihara sürükler.

Mitin tarihçesi Helen kişiliğinin ortaya çıkardığı konu hiç kuşkusuz Troia savaşının başlamasındaki mesuliyetidir. Homeros'ta güzelliğiyle kaderin gerçekleşme aracı olan Helen Hesiodos ve Eshilos (*Agamemnon*) için yok edici bir güçtür. Euripides onu *Troialılar*'da sert bir şekilde yargılar, bununla birlikte MÖ 412 tarihli tragedya *Helen*'de hakkını teslim eder, ki esneklik gerçekten trajik olduğundan daha çok şaşırtıcıdır: Paris'in kaçırmış olduğu sadece Sparta kraliçesinin hayaletidir, gerçek Helen Mısır'a sığınmıştır ve böylelikle savaşın sonunda kocasını bulabilmiştir. İsokrates, sonra da sofist Gorgias, *Helen*'e *Methiye*'nin bu her iki yazarı, MÖ IV. yüzyılda, şahsiyeti daha müspet bir şekilde yorumladılar; birincisi Yunanistan'ın gelişmesinde savaşın olumlu rolünü ortaya koyarken ikincisi ölümsüzlerin çatışmadaki mesuliyetini reddederek, alınyazısını savunur.

Romalılar, nihayetinde, Menelaos'un karısında değişken ve pasif kadın modelinin keşfine koyuldular, tıpkı Seneca'nın *Troialılar*'ının yaptığı gibi. Helen hakkında, sonraki yazılı birikim bu iki büyük yorumu takip etti.

Kaygısız, havaî kadın, ki deyim hâlini almıştır ("bir Helen"), Robert Garnier'in eserlerinde (*Troas*, 1579), Fontaine'nin, Racine'in eserlerinde ya da dahası XIX. yüzyılda, Paul-Louis Courier'nin eserlerinde, *femme fatale* imajının ilk örneğinin yer aldığı J. Offenbach'ın *Operakomiği Güzel Helen*'de, unutmadan Saint-Saëns'in *Helene*'inde, kendi yolunu kateder. Nihayet, Richard Strauss 1928'de, Hugo von Hofmannstal'ın bir librettosu üzerine *Mısır'ın Helen*'inin temsilini verecektir ki burada Helen sadece bir

hayalet ve illüzyondur, ki kukla, Junon (Hera) tarafından hareketlendirilir.
Onun için şiirler hasreden (*Helene için soneler*, 1572) Ronsard'da için güzelliğin ölümsüzlüğünün ideal örneği olan Helen önce Christopher Marlowe (1588) sonra da Goethe tarafından Faust temasına bağlandı. Bu son yazarın *İkinci Faust*'unda Sparta kraliçesi klasik ideali, sanat ve güzelliğin Yunanistan'ının idealini, ki buradan, parçalanmış Almanya, XIX. yüzyılda, bir model arayacaktır, kendinde bütünleştirdi. Resim sanatı da bu şahsiyeti es geçmedi.
Artistler tarafından en çok tutulan temalardan birisi Helen'in kaçırılmasıydı: Tintoret ve Raphaël (XVI. yüzyıl), Claude Lorrain (XVI. yüzyıl), David (1789), Gustave Moreau (1852).

Helenos (YUNAN) Kâhinlik sanatını öğrendiği Kassandra'nın ikiz kardeşi, Priamos ve Hekabe'nin oğlu, Helenos, kardeşi Hektor'un yanında Yunanlara karşı savaşmıştır; ama Piramos, Helenos'un Helen ile evlenmesine karşı çıkınca Helenos firar etti ve Ida dağına sığındı, burada Ulysses tarafından yakalandı; bu şekilde vatanına ihanet etti, Yunanlara zaferleri için gerekli koşulları ifşa etti. Troia'nın düşüşü sonrasında Neoptolemos'un danışmanı ve kâhini oldu, Neoptolemos, Orestes tarafından katledildiğinde ölürken ona Epiros krallığı yanı sıra, bir evlada, Kestrinos'a sahip olacağı Andromakhe'yi bıraktı.

Heliadlar (YUNAN) 1. Helios ve Okeanidlerin en güzellerinden birisi olan, su perisi Klymene'nin kızları olan Heliadlar genellikle üç kişidir, Lampetia Phaetusa ve Phoebe. Kardeşleri Phaeton'un ölümü üzerine naaşının üzerinde, Eridan ırmağının kıyısında, dört ay boyunca gözyaşı döktüler. Tanrılar acılarının tazeliğini koruması karşısında merhamete gelip onları beyaz kavaklara dönüştürdü, gözyaşlarını ise amber tanelerine çevirdi. Bu güneşin parlaklığına gözyaşının saydamlığına sahip ışıltılı madde, bu öyküde, ticaretine destek olacak bir mitolojik meşrulaştırma bulur.
2. Helios'un oğulları yine bu ismi taşırlar. Onlara, Rodos'un su perisi olan annelerinin doğduğu Rodos'ta hürmet gösterilecektir ve yine onlar astrolojideki bilgilerinden dolayı övgüye mazhar olmuşlardır.

Helikon (YUNAN) Korintos körfezine çok uzak olmayan Boeotia'da yer alan bu ünlü sıradağlar Apollon'un ve onun Musalar alayının ayrıcalıklı ikametgâh bölgesiydi. Buradan Aganippe ve Hippoikrenes pınarları çıkardı.

Helios (YUNAN) Hyperion ile Theia'nın oğlu, Eos ve Selene'nin kardeşi Helios güneşin, güneş sıcaklığının ve güneş ışığının tanrısal timsalidir. Perseis'in kocası olan Helios'un efsanelerde önemli rol oynayan birçok çocuğu bulunmaktadır, Argonautların yanında yer alan

Aietes, Girit'te Minos'un yönetimi altındaki Pasiphae bu minvalde yer alır; diğer yandan, su perisi Rhodos ona yedi erkek, Okeanid Klymene ise yedi kız, yani Heliadları ve bir erkek Phaeton'u verir. Çok erkenden, Apollon ile karıştırılan Helios yine de büyük Yunan tanrıları arasında yer yer almaz. O, her şeyden evvel Zeus'un hizmetçisidir ve her gün onun altından arabasına binerek gökleri katetmek suretiyle bir tur gerçekleştirir; akşam batıda, okyanusun kuzeyinde, Mutlular adasında dinlenir. Parıltılı güzelliği, altından ışınlarla bezeli bir tacın takılı olduğu alnı ile Helios tek bir bakışta yeryüzünün bütününü kavrayabilen tek tanrıdır ve Olympos'a burada olan bitenler hakkında bilgi verir. Böylece, efsanelerde, Hephaistos'u, Aphrodite'nin onu Ares'le aldattığına dair uyarırken ya da Demeter'e Hades'in, kızı Kore'nin (Persephone) kaçırılmasının faili olduğunu anlatırken görmek mümkündür. Aynı şekilde Ulysses'in efsanesinde; kahramanın arkadaşlarının kutsal hayvan sürüsünün bir kısmını yemeleriyle, Helios, Zeus'tan ibretlik bir öç almasını istemiş, muktedir tanrı bu sapkınları acımadan yıldırımla çarpmıştır. Yunan panteonunda gösterişsiz bir yeri vardır; bununla birlikte onun anımsattığı bir ide olan, dünyanın merkezi, ışığın ve yaşam için vazgeçilmez sıcaklığın yayıcısı -karanlıklar ve ölüme zıt olarak- güneş, Antikçağ'ın sonunda hatırı sayılır bir önem kazandı, o derece ki Güneş tanrı çeşitli isimler altında (Mithra, Sol Sanctissimus, Sol İnvictus, Heliogabal) artık son demlerinde olan paganizmin başlıca, onun da ötesinde biricik tanrısı oldu.

Hellen (YUNAN) Deukalion ve Pyrrha'nın oğlu, Pythia kralı Hellen, bütün Yunanlarca babaları olarak kabul edilir. Efsaneler ona Hellenlerin bütününün mitolojik ataları olan üç oğul atfederler, Doros, Aeolus ve su perisi Orseis'ten doğan Xouthos. Doros ve Aeolus'den Dorieler ve Eolieler gelmiştir, Xouthos'un iki oğlu Akaios ve İon'a gelince, onlar, Akhaioililer ve İonyalıları meydana getireceklerdir.

Hemon (YUNAN) İokaskta'nın erkek yeğeni Hemon ilk insanların hepsi içinde, Thebai'nin Sfenks'i tarafından parçalanıp yenilen ilk kişi oldu. Bu şehrin kralı olan babası Kreon o kadar derin bir kedere gark oldu ki canavarı öldürene krallığını vaat etti. Bir diğer efsanede, Hemon, ki bunda da Kreon'un oğludur, Antigone'nin nişanlısıdır. Antigone canlı canlı gömülme cezasına çarptırıldığında dilini keser ve babasının gözleri önünde kendisini öldürür. Yine, Euripides'in kaybolmuş bir tragedyada izini sürdüğü bir üçüncü gelenek Antigone ile Hemon'u Kreon'un sarayından kaçarken betimler. Onlardan meydana gelen bir çocuk Thebai'ye geri döner ve cenaze oyunlarında yer alır. Onun torunu olduğunu anlayan Kreon, çocuğu öldürür. Hemon ızdıraptan karısını öldürür ve intihar eder.

Hephaistos (YUNAN) Bir yoruma göre Zeus ile Hera'nın oğlu, ya da kocasının katkısı olmaksızın ona hamile kalan sadece Hera'nın oğlu -zira Hera, Athena'nın Zeus'tan kendi katkısı olmaksızın doğmasını kıskanmıştı- Hephaistos'un hikmetli bir görünüşü vardı, bu özellikle de hilkat garibesi bir görünüştü ve iki ayağı üzerinde sekerdi. Hephaistos konusuyla ilgili olarak, Zeus'un bir tartışma sırasında Hera'nın tarafını tutmaya cüret ettiği için onu Oliympos'tan fırlattığı anlatılır; Hephaistos Limni adasında yere kapaklanır ve hayatı boyunca aksak kalır. Yine dünyaya böylesi biçimsiz bir çocuk getirmiş olmaktan hoşnutsuz olan Hera'nın onu göklerden denizlere attığı ve onun orada dokuz ay boyunca Tethys tarafından bakıldığı anlatılır. Hephaistos birçok tanrıçanın kocası olmuştur, fakat en ünlüsü, onu sıkça ve özellikle de Ares'le aldatan Aphrodite olmuştur. Helios bu zinanın haberini Hephaistos'a iletir, Hephaistos öç almak için onları suçüstü yakalar ve onları bir ağın içine hapsederek Olympos'un bütün tanrıları içerisinde komik duruma düşürür.

Ateş tanrısı, bunun yanı sıra da ateşin tanrısal şahıslaşması olan Hephaistos çok geçmeden madencilik tanrısı ve tanrıların resmî demircisi olur. Daha sonraki geleneklere göre, Hephaistos, Hiera, Kikloplar ve Cabirelerin yardımcılığını yapmış İmbros gibi, bir sanatla ve olağanüstü ve taklit olunamaz bir yetenekle, volkanların dibine ya da volkanik adalara yerleşti, böylelikle Akhilleus'un zırhını, Poseidon'un üç dişli yabasını, Herakles'in göğüslüğünü, Peleus'un silahlarını, Zeus'un asasını ve koruyucusunu dövdü. Yine, Hephaistos Hera'nın üzerinden kalkamadığı sihirli bir taht yapmıştı zira onu terk eden annesinden intikam almak istemişti; fakat onu Olympos'un tanrılarının meclisine geri alacağı sözüne karşılık tanrıçayı serbest bırakmaya hemen razı olmuştu. Romalılar tarafından, İtalyan tanrıları Vulcan ile özdeşleştirilen Hephaistos, bazen heykeli evin önüne onun gücü sayesinde alevden korumak için yerleştirilen bir cüce olarak tasvir edilirdi, bazen de daha çok, sakalı diken diken, sağlam, vahşi tavırları olan, başında demircilerin oval beresi olan, ve bir çekiç taşıyan bir yaşlı olarak.

Heqet (MISIR) Kurbağa başlı bir kadın olarak boy gösteren tanrıça. Doğum esnasındaki kadınların koruyucusu olan Heqet aynı zamanda Antinoöpolis'teki tanrı Khnum'un arkadaşıdır.

Hera (YUNAN) Kronos ile Rhea'nın kızı Hera, aynı zamanda kız kardeşi olduğu Zeus'un karısı olmadan önce Okeanos ve Tethys tarafından yetiştirilmiştir. Kıskanç ve kinci olan Hera efsanelerde, kendisini süregelen sadakatsizliklerini ifşa ettiği tanrısal kocasının karşısında konumlandıran birçok kavgayla tanınır. Böylece, intikam almak için mütemadiyen, Zeus'un ölümlülerden kazandığı çocuklara kıyar: Sadece ünlüleri

sayacak olursak, Europa, İo, Dionysos, Herakles onun öfkesinin kurbanları olacaklardır. Bir gün Zeus'un yeryüzüne âşıkları arasına inmesini engellemek için Hera, Poseidon ve Athena ile uzlaşarak, kocasını zincire vurma projesini tasarladı. Fakat Zeus komployu bozdu ve karısını, ellerini ve ayaklarını bağladıktan sonra saçlarından, geçici olarak, bulutlara tespit edilmiş olan bir halkaya astı. Bununla birlikte genelde, zaman zaman uzlaşan öfkeli bir karı koca görüntüsü vardır. Zeus, böylece dört tane meşru çocuğun babası olabilmiştir: Ares, Hebe, Hephaistos ve İlithye. Diğer yandan Hera sıkça ölümlülerin işlerine müdâhil olur. Ona sıkça, altın elmayı ona vererek onu en güzel kraliçe unvanıyla ödüllendirmeyen ve Aphrodite'yi ona tercih eden Paris'ten intikam almak için, Yunanlıları Troialılar karşısında desteklerken rastlanır. Aynı şekilde Argonautların seferi sırasında Argo gemisini korumuştur, özellikle Kharybdis ve Skylla arasındaki tehlikeli geçiş esnasında. Hera'nın bazı zamanlar ölümlülerin ihtimamının nesnesi olduğu da vakiydi, dev Porphyron ve Ixion'da olduğu gibi. Ondan bile daha kıskanç olarak kendisini gösteren Zeus birincisini yıldırımla çarptı, ikincisinden Hera'yı bir bulut şekli altında kapıp kaçırdı.

Olympos'un bütün dişil tanrıları arasında evlenen tek tanrıça olan Hera ayrıcalıklara sahiptir ve daimî bir saygıyla karşılanır. O, böylelikle Yunanların nazarına meşru evliliğin, çiftlerin doğurganlığının ve özellikle de İlithye ile birlikte doğum esnasındaki kadınların koruyucusu olarak görünür. Sanatta olduğu gibi edebiyatta da Hera krallığa dair geleneksel nitelikler taşır: Asa ve taç; tüllerle kaplı başı evliliğin sembolüdür. Hatta bazı zamanlar ellerinden birisinde doğurganlığın simgesi nar tutar. Tavuskuşu, evcil kuşunun tüylerine yerleştirmek için öldürüldüğü sırada gözlerini aldığı Argos'un hatırasına ona tahsis edilen hayvandır. Hera bununla birlikte tanrı ve insanların kraliçesi unvanının hayrını görmemiştir: O, basitçe en üstün tanrının herkes tarafından hürmet gösterilmiş karısıdır.

Herakles (Yunan) En ünlü kahramanlardan birisi olan Herakles, Zeus ile Perseus'un bir çocuğu olan Alkmene'nin oğluydu. En yüce tanrı, Alkmene'yi meşru eşi Amphitryon'un yokluğunda döllemişti. Dokuz ayın sonunda kıskanç Hera Zeus'a, Perseus'un bir sonraki gece doğacak olan bütün torunlarının insanlar üzerinde sınırsız bir güce sahibi olacağına dair söz verdirdi. Tanrıça akabinde Miken'e gitti ve Sthenelos'un -o da yine Perseus'un torunuydu- karısı Nikippe'nin, Alkmene Herakles'i dünyaya getirmeden önce bir erkek -Eurystheus- dünyaya getirmesine imkân sağladı. Böylece Herakles bütün haklarından mahrum kalmıştı.

Hera intikam işine devam etti. Yeni doğmuş bebeğin beşiğine iki tane yılan gönderdi; fakat Herakles'in ikiz erkek

kardeşi ve Amphitryon'un oğlu İphikles dehşete düşmüş bir hâlde kaçarken müstakbel kahraman soğukkanlılığını kaybetmeksizin iki canavarı elleriyle boğmayı başardı, böylece de tanrısal bir ırktan geldiğini kanıtladı. Herakles çocukluğu sırasında seçkin bir eğitimden geçer: Amphitrion'dan bir arabayı sürme sanatını, Eurytos'tan yay çekme yöntemini, Linos'tan şarkı söyleme ve hoş bir biçimde lyra çalmayı öğrenir. Sonrasında, Amphitryon'un sürülerinin bekçiliğine getirilir ve babasının ve Thespios kralının krallığını kırıp geçiren Kithairon'un aslanını öldürerek kahramanlıklar serisine başlar; Thespios bunun karşılığında genç adama elli kızının lütuflarını tahsis eder. Böylece Herakles'in, Thebaililere yüklü bir haraç dayatan Orkhomenos kralı Erginos'a karşı savaştığına ve onu öldürdüğüne şahit oluruz. Thebai kralı Kreon onu kızı Megara ile evlendirir. Fakat öfkesi yatışmayan Hera Herakles'i deliliğe sürükler ve kahraman öz evlatlarını katleder. İradesi dışında bu suçu işlediği için ümitsizliğe düşen Herakles onu arındıracak olan Thespios'a sığınır ve Pytia'nın tavsiyeleri üzerine günahlarına kefaret olarak Tiryns'e, ona on iki görev buyuracak olan Eurystheus'un yanına gider. Eğer bu on iki görev lâyıkıyla yerine getirilirse kahraman ölümsüzlüğü düşlemeyi ümit edebilecektir.

On iki görev 1. Nemea'nın aslanına karşı savaş: Ekhidna ve Typhon'un aşklarının meyvesi olan bu korkunç hayvan Nemea vadisine korku salıyordu. Herakles okları ve topuzuyla onu öldürmeyi boşu boşuna denedikten sonra, nihayetinde onu bizzat elleriyle boğdu; hiçbir okun delemediği derisini yüzdü ve giyindi.

2. Lerna'nın çok başlı canavarına karşı savaş: Hera tarafından gönderilen dokuz yılan başlı bu zehirli canavar Argos yakınındaki Lerna ülkesini kırıp geçiriyordu; Herakles başları birbiri ardı sıra kesti ve ölümsüz olan başı devâsa bir kaya bloğunun altına gömdü.

3. Erymanthos'un yaban domuzunun yakalanması: Herakles Eurystheus'tan Arkadya'daki falanca dağda yaşayan hayvanı öldürmemesi buyruğunu almıştı; kahraman böylece aylar boyunca onu izledi. Santor Pholos'un misafirperverliğine nail oldu, fakat bir tartışma esnasında Santorlarla çatışmaya girdi ve çok sayıda Santor öldürdü. Akabinde kahraman yaban domuzunun izini buldu, bir ağın içerisine alarak ele geçirdi. Eurystheus hayvanı gördüğünde o kadar korktu ki bir fıçının içerisine saklandı.

4. Kerunitis'in geyiğinin ele geçirilmesi: Altından boynuzlar ve tunçtan ayaklara sahip olan bu sihirli geyik Herakles tarafından izlendi, fakat boşuna. Nihayetinde kahraman oklarından birisiyle hayvanı yaralamayı başardı ve onu omuzları üzerine alarak canlı bir şekilde Eurystheus'a götürdü.

5. Stymphalides gölünün kuşlarının yok edilmesi: Devasa kanatları, tunçtan gaga ve pençeleriyle bu kuşlar insan

etiyle besleniyorlardı ve Arkadia'daki Stymphalides gölüne korku salıyorlardı. Ona yırtıcı kuşları korkutan zilleri veren Athena'nın yardım ettiği Herakles onları oklarıyla öldürmeyi başardı.

6. Augias'ın ahırlarının temizlenmesi: Herakles, her zaman olduğu gibi yine Eurystheus'un emri üzerine Elis kralı Augias'ın çok büyük ahırlarını Alpheios ve Peneios'un yataklarını değiştirerek yıkadı. Öncesinde, ona hayvan sürüsünün onda birini söz veren kral bu ödülü ona vermeyi reddetti. Herakles onu ve bütün oğullarını öldürmek mecburiyetinde kaldı; onun lehine şahitlik yapma cesaretine sahip Phyleos hariç.

7. Girit boğasının yakalanması: Poseidon'un, Girit kralı Minos'un ona kurban etmeyi reddettiği beyaz bir boğayı kızdırmasıyla, hayvan adanın hasadını kırıp geçiriyor ve tebaayı kıtlıkla burun buruna getiriyordu. Kahraman onu boynuzlarından yakalayıp evcilleştirmeyi ve zararsız ziyansız Yunanistan'da yer alan Eurystheus'a getirmeyi başardı. Boğaya özgürlüğü geri verildi ve neticede Theseus tarafından Marathon'un kapılarında ele geçirildi.

8. Trakya'daki Diomedes'in atlarının ele geçirilmesi: Herakles, arkadaşı Abderos'un yardımıyla Bistoneler kralı Diomedes'in insan etiyle beslenen atlarını ele geçirmekle görevlendirildi. Savaş sırasında Diomedes kahraman tarafından öldürüldü ve cesedi zavallı Abderos'u henüz parçalayıp yemekte olan etçil atlara atıldı. Dinginleşen hayvanlar Olympos dağındaki vahşi hayvanlara terk edileceklerdir.

9. Amazonlar kraliçesinin kuşağının ele geçirilmesi: Ares'in hediyesi bu sihirli kuşak Amazonların kraliçesi Hippolitos'un bedenini süslüyordu. Herakles ilk başta bu egemen tarafından iyi karşılandıysa da sonuç olarak değerli nesneyi ele geçirmek için onu öldürmek zorunda kaldı. Dönüşte, kahraman Hesione'u bir deniz canavarı tarafından parçalanıp yenmeye ramak kalmışken kurtardı. Fakat genç kızın babası Troia kralı Laomedon'un ödül olarak söz vermiş olduğu iki atı alamayınca, Herakles intikam almaya yemin etti.

10. Geryoneus'un sığırının yakalanması: Bu dev bir Batı ülkesinde, yeryüzünün bilinen sınırlarının ötesinde ikamet ediyordu. Herakles sefer için yola çıkar, Cebelitarık boğazını aşar ve geçişinin izini bırakmak için iki sütun diker. Fakat sıcaklık bunalttığından kahraman, Helios'u oklarıyla tehdit eder. Güneş onun gönlünü almak için okyanusu aşmasına imkân sağlayacak olan altın bir gemi verir. Herakles böylece Geryoneus'u, sürünün bekçilerini öldürür ve hayvan sürüsünü ele geçirir. Akabinde Gallia yoluyla İtalya'ya ve Trakya'ya, bütün hayvanları Hera'ya kurban eden Eurystheus'un topraklarına geri gelir.

11. Hesperidlerin altın elması: Hera'nın evliliği vesilesiyle Zeus'tan aldığı bu harikulade meyveler su perileri ve büyülü bir bahçedeki bir ejderhaca korunuyordu. Nereus'tan takip edeceği güzergâhı öğrendikten sonra Herakles geçici olarak dünyanın ağırlığını yüklenen dev Atlas'ın yerini aldı ve ondan

elmaları getirmesini istedi. Dev, bir müddet sonra elmalarla geri geldi fakat yükünü geri almayı reddetti. Yine de Herakles bir hile sayesinde elmalarla birlikte kaçmayı başardı; meyveler Athena'ya adanacaktı.

12. Kerberos'un cehennemlerden kaçırılması: Bu Herakles'in gerçekleştirdiği en son ve en tehlikeli görevdi. Hermes ve Athena'nın yardım ettiği Herakles gölgeler krallığına iner, ki oradan hiçbir ölümlü asla geri dönmemiştir. Bu seyahatten, seneler boyunca unutulma sandalyesinde tutulan Theseus'u kurtarmak için faydalanır, sonra Kerberos'u almayı başarır onu Argolis'e götürür. Dehşete düşen Eurystheus hiç vakit kaybetmeden bu canavarı Cehennemlere teslim eder.

Diğer kahramanlıklar Bu işlerden sonra Herakles, Thebai'nin yolunu tuttu, ilk karısı Megara'yı İolaos'a verdi; akabinde bir yay müsabakasında kral Eurytos'a üstün geldi, fakat kralın, eğer galip gelirse ona söz verdiği kızı İole'yi alamadı. Öfkelenen Herakles kralın oğlu İphitos'u öldürdü ve bu cinayetten bütünüyle temizlenmesi için köle olarak Lidya kraliçesi Omphalos'un hizmetine verilmeye mecbur edildi: Omphale, efsanenin şişirilmiş bir yorumuna bakılacak olursa, dizinin dibinde yün eğirmeye mecbur ederek kahramanı küçük düşürdü. Fakat yine söylenir ki Herakles birtakım yüksek işleri lâyıkıyla yapmak için ondan bir miktar özgürlük elde etmişti: Böylelikle Kalydon'un yaban domuzunun avına ve Argonautların seferine iştirak etmişti. Omphalos'un boyunduruğundan kurtulan kahraman Troia'ya doğru yola çıktı ve ant içtiği gibi Laomedon'u öldürdü. Akabinde devlerle savaşmak için Olympos'un tanrılarına yardımlarını sundu, sonra ona ücretini ödemeyi reddetmiş olan Augias'ı öldürdü, onu arındırmayı reddeden kral Neleus ile çarpıştı, Hippokoon'un hüküm sürdüğü Sparta'ya karşı sefere çıktı ve bir yığın başka kahramanlıklar gerçekleştirdi. Nihayet Deianeira ile evleneceği Kalydon'a gitti; bu, ancak genç kadının taliplerinden olan tanrı-ırmak Akheloos ile savaşma yükümlülüğünü yerine getirmek suretiyle mümkün olacaktı. Bununla birlikte kaza neticesi kaynatası Oineus'un iç oğlanlarından genç Eunomos'u öldürmüş olduğundan, Deianeira ile birlikte yeniden sürgün edildi. Seyahat esnasında Santor Nessus Deianeira'ya zor kullanmaya teşebbüs edince Herakles oklarıyla onu ölümcül bir şekilde yaraladı; fakat Santor ölürken kahramanın eşine zehirli bir aşk iksiri verdi. Trakhis'e yerleşen Herakles son intikamını kral Eurytos'u ve bütün evlatlarını öldürerek ve nihayet İole'yi elde ederek aldı. Bu haber üzerine Deianeira aşk iksirini bir tuniğin üzerine, kahraman eğer onu giyerse, Nessus'un onu temin ettiği üzere, bundan böyle ona sadık kalacağı düşüncesiyle döktü. Fakat elbise zavallının vücudunu yaktı. Büyük bir dehşete kapılan Deianeira kendini astı; Herakles'in büyük

oğlu Hyllos Oeta dağının tepesindeki bir odun yığınında babasını yakarak onun son arzusunu yerine getirdi. Bu konu hakkında, denilir ki Zeus onu yeryüzünden kaçırmış, Olympos'a taşıyarak ona tanrılaşma ve ölümsüzlük bahşetmiştir.

Güç ve enerjinin ve de kahramanlığın sembolü Herakles'e bir kahraman olduğu kadar bir tanrı olarak da hürmet gösterilmiştir. Sağlam içici, büyük yiyici, iyi yaşayan Herakles Yunanların nezdinde kötüler ve yeminini bozanlarla savaşan, kutsala saygısızlığı cezalandıran, adaleti sağlayandır; o, insanlara hücum eden tehlikeler karşısında cesaretin örneği olarak kalmıştır. Nihayet, çocukları Heraklidler tarikiyle Mora yarımadasının bütün Yunanlarının atasıdır.

Herkül (Roma) Herakles'in yer değiştirmiş Latin hâli olan Herkül, Yunan örneğinden hemen hemen bütün efsaneleri almıştır. Yine de, Romalı yazarlar onlara birkaç ilave yapmıştır. Böylece, Herkül dev Cacus'u tepeler ve topraklarında macera arayanları katletmek gibi korkunç bir alışkanlığı bulunan kral Faunus'u öldürür. Nihayetinde Herkül, onuruna Roma'da bir tapınak inşa eden kral Evandros tarafından teveccühle karşılanmıştır. Herakles'ten daha az korkunç olan Herkül, simgesi olarak lir taşır ve genellikle Musaların ve onların lideri Apollon'un kafilesine dâhil olur.

Mitin tarihçesi Herakles/Herkül kuşkusuz en popüler Yunan kahramandır, onun kahramanlıklarının sayısı, Sophokles, Euripides ve hatta, *Öfkeli Herkül*'ün haricinde *Herkül Oeta'nın Üstünde*'yi yazan Romalı Seneca gibi -ki stoacıların öğrencisi olan bu dram yazarı, yazgının ve tanrıların acımasız yıkımı karşısında kahramanın büyüklüğünü göstermiştir- eskilerin hayranlığına mazhar olmuştur. XV. yüzyılda İspanyol ve İtalyan hümanistler mitin Hristiyan bir okumasını vermeye giriştiler. Yazılarında şeytanlara ve insan olmayan tanrıların dayattığı yazgıya karşı mücadele veren Herkül'ün kahramanlığı Hristiyanlığın çıkış belirtisi olarak kendisini gösterdi.

Fransa'da, XVII. yüzyılda, Jean Rotrou, Seneca'nın eserinden uyarlanmış olan *Herkül Ölürken*'i oynattı. Aynı dönemde, İsveç'te Fransa'da çok tanınmayan bir yazar Georg Stiernhiel uzun bir şiirde Herkül'e, etrafını Haz hanımefendi ya da tembelliğin, havaîliğin ve uçarılığın Kızları gibi simgesel şahsiyetlerle çevreleyerek yapmacıklı ve barok usulde kinayeli bir boyut verdi. Haendel, Herakles üzerine, sıradan görünümler altında, kahramanın silah işlerinden ziyade ızdıraplarını dile getirmekle ilgilendiği bir oratoryo besteledi. Eğer Herkül Batı'da böylesi bir popülariteyle tanınıyorsa, bu elbette onun korkusuz, ayıpsız kahramanın somutlaşmış hâli olmasından, Nessus'un tuniği altında çektiği eziyetlerin, bir odun yığınında

ölümünün, Olympos'un tanrıları arasında tanrılaştırılmasının bütün zaman ve bütün nesiller için geçerli bir öykünün niteliklerine sahip olmasındandır. Aynı zamanda bu kadar güçlü, insancıl, yürekli ve bazı zamanlar narin bu kahraman mitolojinin bize aktardığı en etkili şahsiyetlerden birisidir. Onun on iki işi, avcılara, çiftçilere, hayvan yetiştiricilerine, hazine arayıcılarına, macera düşkünlerine düşler kurdurabilir. Herkül'de, yaşamak, sağ kalmak, hayatları kurtarmak için görünürde imkânsız kahramanlıkları gerçekleştiren bir western -Batı Amerika'nın diğer mitolojisi- şahsiyetini akla getiren, yalnız, renkli, aynı zamanda öncü kahraman bir taraf da vardır. Herkül'ün ismi lisana da geçmiştir ve o, olağanüstü bir güçle donatılmış bir insanı tanımlar; Fransızcada "panayır Herkül'ü" denir. Onun işleri, dövüşleri ve maceraları birçok yazarın metaforlarına hizmet etmiştir. Chateaubriand Brüksel'e göç eden, kadınlarla etrafları sarılmış bazı görevlileri "Omphalelerinin dizleri dibinde yün eğiren Herküllerle" bir tutmadı mı? Bu, kendini köle olma derecesinde bir kadın tarafından cezbedilmeye terk eden zayıf erkekleri tasvir etmek için ortaya çıkan imajlardan birisidir. Fakat Antikçağ'ın "Herkül adına" yemin eden Romalıları kahramanda, yine, verilmiş söze saygıyı selamlar. Herkül teması aynı şekilde bu ismi birtakım yıldızına veren astronomları ilgilendirmektedir. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda gözüken gök haritalarında ve resimlerde bu takımyıldızı, boynu eğilmiş, bir elinde topuz, diğerinde koruyucu vazifesi gören bir aslan derisi tutmuş bir hâlde savaşan Herkül ile şahıslaştırılıyordu. Yine, Herkül'ün efsaneleri Antikçağ'ın coğrafyacılarını onun adını, "Herkül sütunları" lakabıyla anılan Cebelitarık boğazına verecek derecede cezbetmişlerdi: Böylece Herkül'ü bu geçit üzerinde yerleşmiş olan Fenikelilerin bir kolonisinin şefi yapan bir geleneği anacaklardı. Bunlar, âdete göre, bu bölgelerde dünyanın sınırlarını sembolize eden sütunlar dikeceklerdi. Sembolik biçimde düşüncenin, daha ötesinde hiçbir şeyi kavrayamayacağı uç sınırları ifade eden "Herkül sütunları" ifadesi bu efsane üzerinde temellendirilir.

Herkül Sütunları (Yunan) İspanya'da, Cape dağından çıkan Cebelitarık darboğazına bakan bu dağlık burun kendi efsanesine sahiptir. Gerçekten de, onun hakkında, Herakles'in Geryon'a karşı sefere giderken darboğazdan geçmek için buraya geldiği ve orada bulunuşunun hatırasını ölümsüzleştirmek için oraya iki sütun diktiği -birisi Cebelitarık kayalığı diğeri Ceuta kayalığı- anlatılır.

Hermaphrodite (Yunan) İsimlerini aldığı Hermes ve Aphrodite'nin aşklarının meyvesi olan Hermaphrodite nadir rastlanan güzellikte bir genç adamdı. Küçük Asya'yı dolaştığı bir gün bir su perisinin yaşadığı Salmakis

pınarında suya girdi: Ona hayran kalan su perisi ona doğru atıldı, sarıldı ve tanrılardan sonsuza kadar onunla birleşmiş olmayı diledi. Tanrılar dileğini kabul ettiğinden, ikisi çifte tabiatlı tek bir şahıs hâlini aldılar. Hermaphrodite mitine yakın olan, erdişi miti Platon tarafından *Şölen*'inde zikredilmiştir: Platon insanların, başlangıçta, maskülen ve feminen iki tabiata sahip olduklarını iddia ediyordu. Onların gücünden korkan tanrılar, onları ikiye böldü, böylece erkekler ve kadınları ortaya çıkardılar.

Hermes (YUNAN) Zeus ve Maia'nın oğlu, Atlas'ın torunu olan Hermes, Arkadia'deki Kyllene dağının bir mağarasında doğdu. Hermes ani bir şekilde, erken gelişme, zekâ özellikleri ve olağanüstü bir kurnazlık sergiledi. Beşiğini terk etmeyi ve Pierias'a kaçmayı başardığında henüz yeni doğmuş bir bebekti. Orada aldatmaca ve kazanma yeteneğiyle, Apollon'un sığırlarını ele geçirdi. Doğduğu mağaraya döndüğünde toprağın üzerinde duran bir kaplumbağanın kabuğuna şiddetli bir şekilde çarptı, bu ilk rezonans teknesine teller gerdi: Böylece lir ortaya çıkmış oldu. Bu zaman zarfında Apollon, hırsızının yanına varmıştı, fakat bu genç tanrıya karşı en ufak öfke beslemeksizin, yeni müzik enstrümanından çıkan sesle büyülendi ve anında Hermes'i arkadaş olarak benimsedi. Ona, dönüşerek ünlü kadüse olan çoban değneğini sundu. Bir müddet sonra tanrıların sözcüsü olan Hermes çok büyük sayıda efsanede göründü ve tanrılar ve insanlar üzerinde ve olayların akışında inkâr edilemez bir etkisi oldu. Böylece bu tanrı Priamos'ı, Akhilleus'tan Hektor'un cesedini istemesi için yönlendirirken, üç tanrıçayı, Aphrodite, Athena ve Hera'yı güzellikleri üzerine yargıda bulunacak olan Paris'in karşısına çıkarırken, İo'nun bekçisi Argos'u öldürürken, Nephele'ye Phryxus ve Helle'yi kurtaracak olan altın postlu keçiyi verirken, tehlike altındaki Ulysses'e birçok defa yardım götürürken ve Herakles ve Perseus gibi ünlü tanrılara başa çıkılmaz silahlarını sağlarken görülür. O, aynı zamanda yaşayanların dünyasındaki ruhları ölüler dünyasına götürmek gibi üzücü görevin sahibidir. Bu kederli işte psikopomp lâkabını alır. Hermes genellikle kanatlı bir miğfer, bir manto, bir seyahat şapkası giyer ve ökçelerine iliştirilmiş küçük kanatçıklar kullanır. Olympos'un bu şekilde giyinip kuşanmış elçisi, tanrısal iradenin bu aracı, bütün bu işlevlerini zorlanmadan ve ivedilikle yerine getirir. Zeki, kurnaz aynı zamanda da madrabaz Hermes kuşkusuz Olympos'un renkli tanrılarından birisidir. Yunanlar ona hatiplerin önderi, alfabenin, müziğin, astronominin, ağırlık ve ölçülerin (o hâlde o tüccarların da tanrısıdır), jimnastiğin mucidi olarak hürmet gösterirler. Heykelleri kavşaklarda ve yolların kenarında dikilmiştir. Onun mevcudiyeti seyyahların cesaretini, gezici tüccarların meşakkatli emeğini

destekler, zira tanrı onlardan yolun tehlikelerini ve kötü karşılaşmaları savar. Böylece ne insanüstü ne de insanlık dışı olan Hermes bütün Yunanların gerçek tanrısal arkadaşıdır.

Hermione (YUNAN) Menelaos ile Helen'in birlikteliğinden doğan yegâne çocuk olan Hermione Troia savaşından hemen önce Orestes ile nişanlandı. Fakat Troia'nın alınmasını sağlamak için mevcudiyeti gerekli olan Neoptolemos'u kendine çekmek maksadıyla Menelaos kızını Akhilleus'un oğluyla evlendirecekti. Durumdan hoşnut kalmayan Orestes Neoptolemos'u öldürür ve böylece serbestçe, kendisinden bir oğlunun, Tisamenon'un olacağı Hermione ile evlenebilir.

Hesperid (ler) (YUNAN) Yeryüzünün batı sınırlarında üç Hesperid, Aegle, Erythie, Hesperarethusa yaşardı. Tasasız genç kadınlar olan Hesperidler ejderha Ladon'un yardımıyla, Gaia'nın Hera'ya Zeus'la evliliği sırasında hediyesi olan, ünlü altın elmaların yetiştiği sihirli bahçeye göz kulak oluyorlardı. Atlas'ın yardım ettiği Herakles sihirli meyveleri kapıp kaçırır. Tanrıça Athena'ya adanan meyveler belli bir müddet sonra Hesperidlere geri verilir.

Hestia (YUNAN) Kronos ve Rhea'nın kızı Hestia Olympos'un on iki büyük Yunan tanrı kuşağına mensuptur. Kardeşi Zeus en yüksek gücü elde ettiğinde, Apollon ve Poseidon'un aşk kurlarından kaçabilmek için sonsuza kadar bekâretini koruma ihsânını elde etti. Aile ocağının, tapınak ve ikametgâhlarda devamlı yanan ve onları arındıran kutsal alevin tecessüm etmiş hâli olan Hestia ailelerin, şehirlerin ve kolonilerin koruyucusu olarak hürmet görür. Gerçekten de Yunanlar bir koloni kurmak istediklerinde Metropolden, yeni vatanın merkezini aydınlatmaya tahsis edilen Hestia'nın ateşini getirirler. Daima durağan ve değişmez olan Hestia göçleri, yıkımları, inkılâpları, zamanın değişimlerini önemsemeksizin, dinî sürekliliği, bir medeniyetin devamlılığını sembolize eder. Hestia Romalılar tarafından ünlü tanrıça Vesta'yla özdeşleştirilmiştir.

Heykel (YUNAN VE ROMA) İlk başta Antikçağ'ın tanrıları şahıslaştırılmamış, fakat basitçe, sembolik bir şekille ve kabaca yontulmuş bir taşla temsil edilmişti. Daha sonra insan biçiminde bir görünüm kazandıklarında kutsal heykeller tapınaklarda ve dahası Hermes ve Hekate'nin heykelleri örneğinde olduğu gibi yol kavşaklarında ve genel olarak, şu ya da bu tanrının koruyucusu olduğu kabul edilen yerlerde çoğalmıştır. Diğer yandan her şehir koruyucusu olarak kabul ettiği kendi heykeline sahipti. Böylece Troia, Athena-Pallas'ın heykeli Palladion kendi sınırları içerisinde yer aldığı sürece zapt edilmez olarak kalacaktır.

Aynı şekilde, mitolojide tanrıları öfkelendirdikleri ya da merhametlerini uyandırdıkları için taştan heykellere dönüşecek olan şahıslara rastlanır. Nihayet, Pygmalion miti bir kadının heykeli etrafında doğar. Bu Kıbrıs kralı bu esere âşık olmuştu. Aphrodite onu canlandırmaya razı oldu, Pygmalion evlenebilsin diye ona hayat bahşetti.

Hippokoon (Yunan) Herakles Sparta'da iktidarı zorla eline geçiren ve erkek kardeşi Tyndaros'u sürgüne gönderen Hippokoon'a karşı savaşmak zorunda kalmıştı. On iki oğlunun yardımıyla Hippokoon ülkeyi tiranlık kanunlarıyla korkudan titretti. Herakles zahmete girmeksizin onu ve çocuklarını öldürmeyi ve Tyndaros'u kendi doğrularıyla yeniden kurmayı başardı.

Hippodamia (Yunan) 1. Pirithous ile Adrastos'un kızı Hippodamia'nın düğünleri Santorlarla Lapithailerin ünlü savaşlarının bahanesi olacaktır.
2. Elis'te yer alan Pisa'nın kralı Oinomaos'un kızı Hippodamia, babası ve talipleri arasındaki bir araba yarışının karşılığı olmuştu. Kralı yenmeyi sadece Myrtilos'un yardım ettiği Pelops başardı ve o, kendisine Atreus, Pittheus, Alkathoos, Plisthene, Thyestes gibi ünlü ve çok sayıda çocuk verecek olan Hippodamia ile evlenebildi. Ülkesinden, ihtirasından korktuğu bacanağı Khrysippos'u katlettirdiği için kovulan Hippodamia Argolis'e sığınmıştı.

Hippokrene (Yunan) Bu "Atın su kaynağı" Helikon'da, Pegasus'un atın toynakları altından fışkırır ve Musalar tarafından, tercih edilen ikametgâh yerlerinden birisinin merkezi olarak seçilmiştir. Şairler oraya ilham almak için gelirler.

Hippolitos (Yunan) Theseus ve Amazonlar kraliçesi Antiope'nin aşklarının meyvesi olan Hippolitos doğumuyla birlikte Trezene'deki büyükannesi Aethra'ya emanet edildi, babası ise belli bir müddet sonra yeniden, Phaedra ile evlendi. Hippolitos annesi gibi tamamen özel olarak tanrıça Artemis'e hürmet ediyordu; fakat, aynı zamanda, tanrısal rakibinin istifade ettiği kültü hem kıskanan hem de Hippolitos'un sevgisini ele alış biçimine öfkeli olan Aphrodite'nin, intikam almaya karar verdiği kadınlara karşı belli bir hoşnutsuzluğu kendisini gösteriyordu. Aphrodite, Phaedra'ya, üvey oğluna karşı çılgınca bir ihtiras ilham etti. Hippolitos bu aşkı hor gördü. Ona yürüdüğünü Theseus'un anlatacağından korkan Phaedra genç adama iftira attı, Hippolitos babasının Atina'yı terk etmesi bir daha asla geri dönmemesi emrine muhatap oldu. Sonra, kral, Poseidon'a oğlunu ibretiâlem olacak şekilde cezalandırması için yakardı. Arabasına binen Hippolitos deniz boyunca gittiği sırada dalgaların beyaz köpüğünden atları paniğe sevk eden bir canavarın çıktığını gördü; atlar gemi azıya aldılar, atı devirdiler ve Hippolitos'u

ayaklarıyla çiğnediler. Ovidius ve Vergilius'a göre Artemis Asklepios'tan onu yeniden diriltmesini istemiştir ve o zamandan beridir Hippolitos Arikia yakınında bulunan İtalya'da yaşar ki orada onu tanrı Virbius ile özdeşleştirirler.

Hod (İskandinav) Odin'in oğullarından birisi. Hod kördü ve kötülük cini Loki'nin eline verdiği ökseotu dalını üzerine fırlatarak kardeşi Balder'i öldürdü.

Hoenir (İskandinav) İlk üçlemeyi oluşturan tanrılardan birisi: Odin, Loki ve Hoenir. İnsana zekâyı veren odur.

Homusubi (Japon) Şinto mitolojisinde Ateş tanrısı (Kami). Tanrısal çift İzanagi ve İzanami'nin son çocuğu olmuştur, doğumu annesinin ölümüne sebep olmuştur. Hiç şüphe yok ki, o, popüler inanışın şehirleri yangına karşı koruma gücü atfettiği Atago ile özleştirilebilir.

Hora (lar) (Roma) Efsane ve tarih, Albe'nin Curiatiuslarına karşı, hangi şehrin diğerine egemen olacağının tespiti için savaşan Roma şehrinin bu üç ünlü kardeşinin isimlerini unutmaz. Savaş sırasında iki Hora öldürülür, fakat üçüncüsü herkesi yaralayan üç Curiatius'u öldürmeyi başarır. Roma'ya dönüşünde Hora, nişanlısı olan Curiatiuslardan birinin ölümüne ağlayan kız kardeşini öldürür. Bu suçtan dolayı aklanan Hora bununla birlikte başı örtülü olarak alçaklık boyunduruğu altında dolaşır.

Horai (Yunan) Themis ve Zeus'un kızları olan Horai -Thalio, Karpo, Auxo- her şeyden önce doğanın ve mevsimlerin düzenini yöneten tanrılardır. O hâlde onlar en alışıldık geleneklerde ilkbaharı, yazı ve kışı temsil ederler. Daha geç dönemde Yunanlar günü on iki saate böldüklerinde, sayıyı arttırmış oldular. Onlar böylece "On iki kız kardeşler" olarak isimlendirilirler. Horai Yunan mitolojik efsanelerinde boy göstermedikleri için ve bu tanrılarla ilgili nosyonlar Antikçağlar esnasında dönüşüm geçirip değiştiği için onlara karşılık gelen nitelikleri tanımlamak çok zordur. Önemli olan, en azından onların Musalar ve Kharitesler eşliğinde dans ederken ve çeşitli mevsimlere ait tarımsal ürünleri, çiçekleri, buğday başakları, üzüm asması kütüğü, meyveler taşırken, mutlu genç kızlar görünümüyle temsil edilmiş olarak görülebilmesidir.

Horus (Mısır) Nitelikleri ve kültünün bölgeleri birçok olan (Horus yerin adıydı) tanrı-şahin. Kadim düşüncede Horus, kuşların süzüldüğünün görülebildiği gökyüzü ile karıştırılmıştır; Horus gözleri güneş ve ay (böylece ona Letopolis'te tapılır) olan hava boşluklarının tanrısıdır; o aynı zamanda çoğu kez güneşin bizzat kendisiyle de karıştırılır (bilhassa tanrısal imajın çoğu defa kuşun iki büyük kanadının kuşatmış olduğu bir güneş kursuyla meydana getirildiği Edfu'da: Bütün Mısır'da özellikle tapınakların

kapısında tanrısal korumanın sembolü olacak olan bir imajdır bu). Monarşinin tanrı patronu, Hierakonpolis'te tapılan, Horus, tarihsel kaderinden dolayı, Mısır'ın birliğini 3200'e doğru ilk kez sağlayacak olan şehrin prenslerine vakfedilmiştir; Horus'un ismi 3000 seneden fazla bir süre boyunca kraliyet tasarrufunun ilk ismi olacaktır. Osiris'in efsanesinde yine, tanrının ve İsis'in oğlu, çocuk Horus diye tabir edilen (Yunanlarda Harpokrates), yeryüzünün kralı olan babasının yerini alacağı temin edilen bir Horus'tur. O hâlde, eski Mısır'da, çeşitli kökenlere sahip, Horus adında tanrılar çok sayıdadır.

Hûşeng ya da Hoşang (PERS) Evrensel hiyerarşinin kurucusu ve Pişdâdîler sülalesinin ilk hükümdarıdır; başka bir deyimle, o, Zerdüştîlik kanununun ortaya çıkışından evveline denk gelir. Hûşeng, Gayomart oğlu Machya'nın oğlu Siyamek'in oğluydu. O, şeytanlara (div) karşı savaşır ve dünyayı medenileştirirdi.

Huitzilopotchtli (MEKSİKA) Göçler sırasında kılavuzluk ettiği Azteklerin kabile tanrısıdır. Yeryüzü tanrıçası Coatlicue'nin oğlu olan Huitzilopotchtli tepeden tırnağa silahlı doğmuştu ve savaşçıların değerlerini temsil ediyordu. Sayısız adağın kurban edildiği Grand Teocalli de Tenochtitlân'ın çifte tapınaklarından birisi ona vakfedilmişti.

Hyacinth (ROMA) Tanrıların korumak için kavga ettikleri bu güzel genç adam bir gün bir oyun esnasında Apollon'un diski tarafından ölümcül bir şekilde yaralanır. Aynı şekilde anlatılır ki Apollon'un Hyacinth'e gösterdiği sevgiyi kıskanan Zephyros üflemesiyle diskin yönünü değiştirir ve yolundan saptırarak genç adamın alnına doğru yönlendirir. Bu kötülük karşısında derin bir kedere kapılan Apollon arkadaşının hatırasını sürdürmek için yarasının toprağı boyayan kanını zambak formunda çanaklı ve taç yaprakları Yunanca "eyvah!" anlamına gelen ya da dahası, sahip olduğu Hyacinth isminin baş harfi (Y) ile aynı olan Yunanca ai kelimesinin yazısını taşıyan kırmızı bir çiçeğe çevirir. Narkissos ve Adonis gibi Hyacinthe de hayatının baharında söndürülmüş ve çiçeğe dönüştürülmüş genç varlıklar sınıfına mensuptur. Bazı mitoloji yazarları onların efsanelerinin, kurban edilmiş kurbanların kanının, verimlileştirmek için toprağa yayıldığı eski insan kurban etme uygulamasından çıktığı hipotezini ortaya atarlar.

Hyadeler (YUNAN) Boğa takımyıldızında yedi yıldızlık bir grup oluşturan su perilerinin cins ismi. Onlar Pleiadların kız kardeşleri, farklı yorumlara göre, Atlas ile Pleione ya da Aethra'nın kızlarıdır. Sayıları değişmektedir. En bilinenleri şunlardır: Ambrosie, Eudore, Koronis, Polyxo, Phaeo, Dione, Aesile. Zeus, onları gelişimle ödüllendirmek

ve Dionysos'tan korumuş olmak için göklerdeki takımyıldızlarının arasına yerleştirir. Bir diğer geleneğe göre, Hyadeler Libya'da yırtıcı hayvanlar tarafından katledilmiş olan erkek kardeşleri Hyas'ın ölümünün acısından kendilerini kaybetmiş olarak Zeus'a sitemlerini bildireceklerdir. Onları teselli etmek ve ağlamalarını dindirmek için Tanrı onları yıldızlara dönüştürür. Fakat onlar gözyaşı dökmeyi yine de kesmez ve sahip oldukları Hyades ismi de buradan gelir ("yağmurlular"): Onların güneşin doğuşu ve batışında görünmeleri yağmuru haber verir.

Hygieia (Yunan) Tıp tanrısı Asklepios'un kızı, Apollon'un torunu olan bu tanrıça, babasına sadece hastaların acısını dindirmek için değil, aynı zamanda hayvanları iyileştirmek için de yardım etmiştir. Hygieia onlara hastalıklarına uygun diyet ve ilaçlar tavsiye ediyordu. Hâmilik yapan tanrıların çoğu gibi Cehenneme dair sembollerle çevrelenmişti ve sanat eserleri onu en üst derecede cehennemî sembol olan, bir yılanı tutarken tasvir ederler.

Hyperion (Yunan) Uranos ve Gaia'nın oğlu bu Titan, ona, Apollon'un arabasını kullandığı Güneş tanrısı Helios'u, Selene'yi -Ay-, ve Eos'u -seher- verecek olan kız kardeşi Theia ile birleşir.

Hypermnestra ya da Hypermnistra (Yunan) Argos kralı Danaos elli kızına kocalarını boğazlama emri vermişti. Sadece Hypermnestra kocasını kurtardı ve ona bir oğul, Abas'ı verdi. Bir Argos mahkemesi önüne babasına karşı gelmek suçuyla çağırılan Hypermnestra aklandı.

Hypnos (Yunan) Uykunun şahıslaşmış hâli olan Hypnos, yumuşatılmış imajı olduğu ölümün ikiz kardeşidir. Kanatlı bir cin olan hipnoz için Hesiodos "ölümlüler için yumuşaklıkla dolup taşan o, sağa sola koşuşturup durur" der. Hypnos büyülü çubuğuyla dokunarak ya da kanatlarıyla yelpazeleyerek insanları uyutur. Onun gücü aynı zamanda tanrılara da uzanabilir. Homeros'a göre gece kuşuna dönüşen Hypnos Zeus'u uyutmuştur. Hypnos'un oğlu rüyalar tanrısı Morpheus'tur. Hypnos bazı zamanlar lâhitlerin üzerinde, kolu devrilen bir lambaya dayanmış uyuyan bir genç erkek görünümü altında tasvir edilir.

I ı

Iarovit (Slav) Havel ve Peene bölgelerinde ve Odra'nın batısındaki Baltık kıyılarında tapılan savaş tanrısı.

Ihi (Mısır) Denderah'ta tanrıça Hathor'un oğlu olarak kabul edilen, bazen doğan güneşin tanrısıyla özdeşleştirilen tanrı. Sistreyi sallayarak kutsal danslara iştirak eder.

Iksvaku (Mısır) Solenel denilen sülalenin mitolojik atasının, Manu Vaivasvata'nın oğlunun Sanskritçe ismi. Hindistan eski tarihsel söylencesine göre Ayodhyâ kralı, *Râmâyana*'nın kahramanı, Râmâ bu hatta -diğer hat aysal denilen sülaledir- mensuptur.

Imhotep (Mısır) Firavun Djoser'in (III. Sülale) başbakanı olan mimar. Imhotep, Sakkara seviyesindeki piramidi ve onu çevreleyen cenazeye değin tesisleri inşa ederek tuğla ve ahşabın yerini alan taş mimarisiyle başlangıç yaptı. Gelenek, Imhotep'i iş ustalarının önderi ve kutsal kitapların bir yazarı olarak görür. Yazmadan önce yazıcılar onun hatırasına bir parça su dökerlerdi. Erken dönemde, Imhotep Asklepios ile özdeşleştirilen şifacı bir tanrı oldu. Sakkara'daki mabedi hastaların mucizevi bir şifaya kavuşmak için geldikleri bir çeşit sanatoryumdur. Bütün ülkelerde, diğer birçok mabet tanrı Imhotep'e adanmıştır. Bu büyük bilgenin mezarı bulunamamıştır. İngiliz arkeolog W. B. Emery Sakkara'daki sit alanında mezarı ararken 1964'te devâsa bir tünel sistemi keşfetmiştir ki burada Imhotep'in modeli olduğu, yazıcı ve âlimlerin tanrısı Thot'un kutsal hayvanı olan kara leyleklere ait birçok mumya bulunmuştur.

Inari (Japon) Pirincin şinto kamisi (tanrı). Tapınakları iki tilki heykelince korunur, Inari'nin tilkinin tecessümü olduğu popüler inanışı buradan gelir.

Iole (Yunan) Oikhalia kralı Eurytos, Herakles'e eğer kahraman onu yay çekmede itiraza yer kalmayacak bir şekilde geçerse kızı Iole için söz vermişti; Herakles onu zahmetsizce yendi. Fakat

kral sözünden döndü ve Herakles genç kızı elde edebilmek için onu ve oğullarını öldürmek zorunda kaldı. Ailesinin katledilmesi karşısında Iole surların tepesinden kendisini atarak intihar etmek istedi. O sırada, rüzgâr elbiselerini şişirdi ve hiçbir zarara uğramaksızın yere indi. Herakles onu karısı Deianeira'ye gönderdi. Deianeira kahramanın genç kızı kendisine tercih ettiğini ve onu boşamak istediğini zannederek Santor Nessus'un kendisine verdiği tuniği ona ulaştırdı. Gerçekte zehirli olan tunik Herakles'in ölümüne sebebiyet verdi. Böylece Iole Antikçağ kahramanlarının en büyüğünün trajik sonunun dolaylı sebebi oldu.

Irmak (Yunan ve Roma) Akışkan öğe su, özellikle de daimî ve gizemli bir hareketin canlandırılmış hâli olan ırmak Yunan ve Roma antik medeniyetlerinde önemli bir rol oynardı, çünkü o verimliliğin dolayısıyla da ekonomik gelişimin belirleyici bir etkeniydi. Bunun haricinde ırmak serinlik yayar; suçluları arındırır ve onları ağır suçlardan parklar; art arda gelen kuşakların, medeniyetlerin ve geçmişin tanığıdır. Yunanistan'ın ve Küçük Asya'nın başlıca ırmakları mitolojide çoğu kez insanların görüşüne, Tanrı sureti altında belirir. Üç bin yıl boyunca ırmaklar, Okeanos ile Tethys'in oğulları, su perilerinin kardeşleri, bazı zamanlarda ise efsanede kahramanların babaları olmuşlardır. Onlara yine sık sık, ölümlülerin birbirlerine karşı sürdürdüğü savaşlarda taraf tutarken rastlarız. Böylece Troia savaşı esnasında Skamandros Troialıların tarafını tutar ve Akhilleus'u boğmaya yeltenir. Bu ırmakların en ünlüsü Yunanistan'ın en büyük su kaynağı olan ve ırmakların soy ağacında en büyükleri olarak yer alan Akheloos'tur. O aynı zamanda gücü ve görkemiyle Yunanistan'ın bekasının sembolüdür. Onun gücü başa çıkılamazdır, sadece Herakles, Akheloos Deianeira'yi kaçırmak istediği sırada, korkunç bir kavganın sonunda onu yemeyi başarmıştır.

Irminsul (Cermen) Devasa bir ağaç kütükten yapılmış bir sütün şekline sahip put. Laponlarda, dünyanın ekseni olarak bir ağacın idesi günümüzde hâlâ mevcuttur. Charlemagne, Saksonya'da bu putlardan birisini yok etmiştir (772).

Iule (Roma) Latium halklarını Rutulililere karşı savaşta zafere götüren Aineias'ın oğlu Askanios'a, minnettar bir saygının işareti olarak Jovis, yani Jupiter'in çekilmelerinden birisi olan Iule isminin verilerek onun ödüllendirildiği görülür. Diğer mitoloji yazarları Iule'nin Askanios'un oğlu olduğunu iddia ederler. O, Latium krallığından amcası Silvius tarafından kovulacak ve din adamı olmaya zorlanacaktı.

İ

İakkhos (Yunan) Mersinden bir taç giymiş bu genç tanrı elinde bir şamdanla Eleusis'in gizemler alayının önünde gider. En yaygın söylenceye göre, İakkhos Zeus ve Demeter'in oğlu, Kore-Persephone'nin kardeşi, Dionysos'un üvey kardeşidir. Nihayet, diğer bazı yorumlara göre İakkhos Dionysos'un oğludur. Daha gecikmeli olarak, orfik gizemlerin gelişimi döneminde İakkhos, Zeus ve Persephone'nin oğlu ve Zagreos'un reenkarnasyonu olarak değerlendirilecektir.

İambe (Yunan) Demeter kızını ararken Eleusis kralı Keleos'un sarayında iyi niyetli bir karşılama gördüğünde su perisi İambe tanrıçanın ağlayışlarını dindirmek ister ve ona komik dizeler -kuşkusuz mitolojik kökenli- hicivler ve Eleusis gizemleri sırasında icra edilen şiirler okur.

İapetos (Yunan) Uranos ve Gaia'nın oğlu, tanrıların ilk kuşağına mensup bu titan, tanrılar ve insanlar dünyasına miras bıraktığı gelecek kuşaklardan dolayı çok ünlüdür. Klymene'nin kocası olan İapetos sahiden de Atlas, Prometheus, Epimetheus, Menoetios'u meydana getirmiştir. Zeus'un üstün iktidarı ele geçirmesine karşı çıkarak kardeşi Kronos ve diğer Titanlarla birlikte Tartaros'un dibine atılmışlardır.

İason (Yunan) Thesalya'da yer alan İolkos'un kralı Aeson'un oğlu İason amcası Pelias babasını tahttan indirdiğinde henüz çocuktu. Bu esnada kaçmayı başarabildi ve Santor Kiron tarafından yetiştirildi. Yetişkin yaşa geldiğinde Pelias'tan intikam alma ve Aeson'u kendi doğruları gereğince inşa etme ümidiyle İolkos'a gitmek üzere Pelion dağından ayrıldı. Yolda, bir nehrin kıyısında, Hera'nın da o kılık altında saklandığı tipte, ondan kendisini karşı kıyıya geçirmesini isteyen yaşlı bir kadına rastlar. Bir müddet tanrıçanın ihsânlarını kazandığı, bu hizmet sonrasında

sandaletlerinden birisini kaybetmiş olduğunu fark eder. Hâlbuki bir kehanet Pelias'ın, karşısına ayakkabısı çıkmış olarak çıkan her şahıstan şüphelenmesi gerektiğini öngörmüştür. Böylece, İason saraya geldiğinde gaspçı kral ayağı çıplak bu adamı gördüğünde korkuya kapılır ve onu uzaklaştırmak için Kolhis kralı Aietes'in koruduğu altın postu ele geçirmek için bir sefere liderlik etme görevi verir. İason kabul eder ve 'Argonautlar" lakaplı, en önemlilerinden Yunanlı kahramanlarla Argo'ya kıyıya çıkar. Evlenecek olduğu Medea'nın yardımıyla altın postu ele geçirebilir ve yokluğunda Pelias'ın öldürmüş olduğu babasının intikamını alacağı İolkos'a geri döner. Fakat Akastos tarafından kovularak Medea ile birlikte Korintos'tan kaçmak zorunda kalır. Orada Kreon'un kızı Kreusa'ya âşık olur ve intikamını rakibini öldürterek ve kendi öz evlatlarını öldürerek alacak olan Medea'yı boşar. İason'un sonunu anlatan iki yorum vardır: Bir yoruma göre çocuklarının ölümü haberiyle ümitsizliğe düşen kahraman intihar etmiştir; diğerine göre o, Argo gemisinin kıçının çarpmasıyla ölecektir.

Mitin tarihçesi İason'un hikâyesinin temaları, altının gücü, Argonautlar arasında kurulan kardeşçe ortaklık, onların keşifçi ve fetihçi maceraları, altın postta altın imalatı için gerekli kabalist formüllerin yazıldığı parşömeni keşfeden simyacılar tarafından yeniden ele alındı. XV. yüzyılda Bourgogne dükü Philippe le Bon da mitten ilham aldı ve Saint André'nin koruması altında yeni bir şövalyelik olan -tıpkı Saint-Graal'ın etrafında, kral Arthur'un şövalyelerinin yaptığı gibi- altın post tarikatını kurdu. Bourgogne dükü, "yeni İason", böylece bağlıları arasından, altın postla süslenmiş (kullanıcısının boynuna kurdeleyle asılmış, koç başını temsil eden büyük damlataşı) bir grup bağlının, "yeni Argonautlar"ın, desteği ile gözünü Batı'yı fethetmeye dikebilirdi. Bu tarikat, Avusturya'nın ve kendileri de yeni bir dünyanın kâşifleri olan İspanya'nın Habsbourgları tarafından, kalyonlarını dolduracakları altının arayışına ilhak edildi. Ve eğer Pierre Corneille epey politik bir tiyatro piyesi olan, 1661'deki, *Altın Postun Ele Geçirilişi* piyesini XIV. Louis'in Avusturya'nın Marie-Thérèse'iyle evlendiği vakit yazdıysa bu bir tesadüf olamaz. Birkaç sene öncesinde de yazar Cyrano de Bergerac aynı şekilde İason'u cehennemlerde, altın postu yeniden aramaya girişmiş İspanya'nın aristokratlarına rastlarken hayal etmişti. XX. yüzyılda Élémir Bourges, bu aynı perspektifte, Prometheus'u Argonautların gönderilmesine ortak eden -mutlak gücün örnek iki sembolünden, ateşin altına üstünlüğü- *la Nef*'i ortaya koydu.

İokaste (YUNAN) Thebai'nin kraliyet ailesinin bir prensinin kızı olan, Homeros tarafından Epikaste olarak

isimlendirilen İokaste, ilk kocası Laios'un katili Oidipus'un aynı zamanda hem annesi hem de karısı olma üzücü özelliğine sahipti. İokaste ona, "Labdakoslar" lakaplı, lanetin belirtisi olarak kaderin hücum edeceği dört çocuk verir; Eteokles, Polynikes, Antigone ve İsmene. Ensest birlikteliği öğrenen İokaste sarayında kendisini asar.
Demeter kızını ararken Eleusis kralı Keleos'un sarayında iyi niyetli bir karşılama gördüğünde su perisi İambe tanrıçanın ağlayışlarını dindirmek ister ve ona Eleusis gizemleri sırasında icra edilen komik dizeler -kuşkusuz mitolojik kökenli- hicivler, şiirler okur.

İblis Müslümanlarda şeytanın özgün adı, aynı zamanda Şeytan (Satan) olarak da adlandırılır. Kur'an'da Allah'ın yaratmak istediği Âdem önünde secde etmeyi reddettiği için kovulan âsi bir melektir.

İdomeneus (YUNAN) Deukalion'un oğlu, Minos ve Pasiphae'nin torunu olan Girit'in bu kralı Helen'in talipleri arasında yer alıyordu. İdomeneus, binen kontenjanının çoğunu Giritlilerin oluşturduğu seksen gemiden oluşan bir filoyla Girit'i terk etti ve Troia kuşatmasına katıldı. Akabinde, o, ünlü tahtadan atta yer alacak ve bu hileyle birlikte şehre sızacak olan kahramanlar arasında yer bulacaktır. *Odyssia*'ya göre İdomeneus mutlu bir şekilde geri dönmüştür. Fakat Homeros sonrası başka yorumlar onun dönüşüne dramatik bir biçim verirler. Gemi filosuna bir fırtına dadandığında İdomeneus, Poseidon'a, Girit'e döndüğünde uzaktan seçeceği ilk insanı kurban edeceği sözünü verir. Demir atarken, kıyıda sevincini göstermek için gelen öz oğlunu fark ettiğinde kederi derin olur. Mitoloji yazarlarını birçoğu onun taahhüdünü yerine getirdiğini ve oğlunu kurban ettiğini doğrularlar. Fakat bir veba adalarını kırıp geçirdiğinde, daha önce krallarının çocuğunu katlinin korkusunun etkisi altında kalmış olan Giritliler tanrıları teskin etmek için onu kovarlar, İdomeneus böylece Kalabriya'ya gider ve Salento'yu kurar, ve bu şehirde büyük babası Minos'un bilge yasalarını hayata geçirir.

İgigi (ler) (MEZOPOTAMYA) Gökyüzü tanrıları, Anunnaki'nin yerini alacak olan büyük tanrılar.

İkarus (YUNAN) Daidalos'un oğlu ve Minos kralının Giritli kölesi olan İkarus kendisini babasıyla birlikte labirente kapatılmış bulur. Her ikisi Daidalos'un imâl ettiği ve balmumuyla omuzlarına tutturdukları kanatlar sayesinde kaçabileceklerdir. Uçuşa geçmeden önce Daidalos oğluna güneşe fazla yaklaşmamasını tembihler, fakat İkarus uçabiliyor olmanın sarhoşluğuyla havada hep daha yükseğe çıkar, o kadar ki güneş ışınları balmumunu eritir. Kanatlar ayrılır ve zavallı o

andan itibaren kendi adını alacak olan denize batar.

Mitin tarihçesi İkarus çoğu kez babası Daidalos ile özleştirilir. Serge Lifar'ın 1935'te oynanan ve 1962'de Picacco'nun kostüm ve dekorlarıyla yeniden temsil edilen bir balesinde (İkarus) söz konusu olan istisnalar haricinde özellikle ona tahsis edilen başka müzikal ya da edebî eser bilinmemektedir. Mamafih sanat bu konuda daha az cimridir. İki tema sanatçıların dikkatini özellikle çekmiştir: *İkarus'un düşüşü* (Blondel, ihtiyar Breughel, Rubens, le Tintoret, Rodin) ve *İkarus'un kanatlarını tutturan Daidalos* (Donatello, Canova, Saraceni, Fetti...). Bu şahsiyetin edebî neslinin bu göreceli fakirliğine rağmen İkarus figürü büyük bir tanınmışlığa erişti. Ahlâkın mecazî karşılığı olan bu figür gizliden -çünkü ahlâkî gönderme her zaman kesin olmaktan uzaktı- çok sayıda metni ziyaret etti. İkarus'un macerasında iki yorum ön plana çıkarılabilir. Kötüleyici bir anlamda, bu macera hiç kuşkusuz yükselen, fakat yükseklerde barınamayan, yükseldiği oranda ağır düşüş yaşayan bu adamları tasvir eder. Daha olumlu anlamda İkarus mutlak olanın peşinde düşen, atılganlığının kurbanı maceracıdır. Henri Verneuil'ün popüler filmi *Ben... İkarus gibi* (1979) bu durumu teyit eder, filmin kahramanı, bir savcı, başkanın cinayetini araştırırken (senaryo Kennedy cinayetinin önemli noktalarını yeniden ele almaktadır) gerçeğe çok yaklaştığı için öldürülür.

İkicilik (Pers) İkici sistemler arasında Zerdüştîliğin sistemi ahlâkî ve iyimser bir karaktere sahiptir: Zerdüştîlik, Ahura-Mazdâ'dan gelen iki ruhun, aralarında seçim yaptığı asha ve druj gibi iki prensipte (kozmik düzen ve aldatma) ifadesini bulur, fakat en sonunda kazanacak olan iyi olacaktır. Fakat, daha ontolojik olan büyücülerin düalizmi, ki Ahriman'daki Ahura-Mazdâ'nın karşısında yer alır, bazılarına göre, iki zıddı doğuran zaman tanrısı ile birlikte Sâsânî döneminde dinin dominant formu olan zurvanizmle sonuçlanmıştır. Fakat Mani, Katharizm sapkın düşüncesinde daha hâlâ izlerine rastlanan daha radikal ve karamsar bir düalizm inşa eder. Yine de Manisizm esasen gnostik bir tabiata sahiptir.

İki tekerlekli araba (Yunan) Savaş ve taşıma aracı. Yunan mitolojisinde daha çok tanrılara ve Zeus'a özel bir şeydir. Posidon gibi Zeus'ta dört yaman atın çektiği iki tekerlekli arabalara binerler. Hades Persephone'yi kaçırmak için iki tekerlekli bir aracın üzerinde yeryüzünde belirmiştir. Helios iki tekerlekli güneş arabasını gökleri katederek sürer. Mademki, tanrıları hızlıca evrenin bir ucundan bir diğerine taşır ve onun tekerleklerinin

metalik dingillere sürttüğü zamanki gürültüsü ruhlara korku ve suskunluğu dayatır, o hâlde iki tekerlekli araba gücün ve hükmetmenin sembolüdür. Bunun yanı sıra, Homeroscu dövüşlerde o zaferin aslî aracıdır. Fakat, sadece büyük kahramanlar, krallar ve liderler iki tekerlekli arabalara sahiptir. Nihayet, Pelops gibi kahramanların, bir kralın kızıyla evlenmeyi hak etmek için, zaferle ayrılmayı gerektiren bir iki tekerlekli araba müsabakasına katılmaya mecbur bırakıldığı efsanelerin sayısı da bir hayli fazladır.

İlyada (YUNAN) Homeros'a atfedilen yirmi dört bölümden oluşan destansı şiir. Konu Troia savaşında geçen bir olay, şehrin kuşatmasının sonunda vuku bulan Akhilleus'un kızgınlığıdır. Akhaoilerin şefi Agamemnon bir diğer Yunan kralı Akhilleus'tan tutsağı Briseis'i kaçırır. Öfkelenen Akhilleus artık savaşlara iştirak etmemeye karar verir ve annesi Thetis Zeus'u oğluna yapılan bu hakaretin intikamının Yunanların bozguna uğratılmasıyla alınmasına ikna eder (1. Bölüm). Mevcut güçlerin sayımı sonrası iki taraf Paris ve Menelaos arasında teke tek dövüşle savaşı sona erdirmeye karar verirler. Fakat Aphrodite oğlu Paris'i yenilmeye ramak kalmışken kaçırır. Troialılar ve Yunanlar arasındaki antlaşma bozulur, savaş yeniden başlar (II-IV. Bölümler). Athena'nın yardım ettiği Yunanlar ve özellikle de kahraman Diomedes Troialılara karşı galip gelir. (V. Bölüm). Hektor'un evine dönüşü ve Andromakhe ile vedâsına ayrılan bir bölümden sonra (VI. Bölüm) savaş yeniden başlar ve Troialıların zaferini netice verir (VII-VIII. Bölümler). Akhilleus'un savaşa geri döndürülmesi denenir, ama nafile (IX. Bölüm), sonra, Ulysses Diomedes ile birlikte Troia kampına bir gece seferi düzenler (X. Bölüm). Göğüs göğüse savaş yeninde başlar ve *İlyada*'nın bu üçüncü savaşında başrolü Agamemnon oynar (XI. Bölüm). Troialılar Yunan donanmasına kadar ulaşmayı başarırlar ve onları çok ağır bir yenilgiyle cezalandırırlar (XII-XV Bölümler). Müteakip dört bölüm genel olarak Patroklos adıyla gösterilir, zira bu bölümler konu olarak kesin bir olayı, Patroklos'u içerirler. Patroklos Akhilleus'tan silahlarını aldıktan sonra savaşın içerisine atılır ve onu silahlarından soyacak olan Hektor tarafından öldürülür (XVI. Bölüm). Arkadaşının ölümünden dolayı perişan hâle düşen Akhilleus savaşa yeniden katılarak intikam almaya karar verir ve Thesis ona Hephaistos eliyle bir kalkanı, harika bir şekilde süslenen bir zırh takımını imâl ettirir. Agamemnon'la uzlaştıktan sonra Akhilleus savaş için hazırlanmaya başlar (XVII-XIX. Bölümler) Böylece İlyada'nın nihaî savaşı başlar: Akhilleus Troia saflarında tam anlamıyla bir katliama girişir ve Hektor'u Troia'nın surları etrafında kovaladıktan sonra öldürür (XX-XXII. Bölümler). XXIII.

Bölüm Patroklos'un anısına düzenlenen cenaze oyunlarına ayrılır. Sonra, Akhilleus ondan oğlu Hektor'un cesedini isteyen yaşlı kral Priamos'un yakarışlarına teslim olur ve *İlyada* Troialı kahramanların cenaze törenleriyle tamamlanır (XXIV. Bölüm).

İlyada'nın konusunda yer alan bazı tutarsızlıklar destanın tek bir şair tarafından kaleme alındığından şüphe duyulmasına yol açar: Özellikle II-IX arasındaki bölümlerde kötü bağlanmış olaylar silsilesinde durum böyledir. Bununla birlikte destanın farklı olaylarını derinlik içerisinde birleştirmeye imkân sağlayan Akhilleus'un kızgınlığı teması dramatik tansiyonu korur ve Hektor'un ölümünde mantıksal sonucunu bulur. Savaşçılardan oluşan bir topluluğa okunmaya hasredilen *İlyada*, esas olarak dövüş sahnelerinin, bireysel ve toplu cesaretin yüceltilmesinin başköşeyi tuttuğu askerî bir destandır. Bununla birlikte bazı sahneler (Helen'in Troia surlarında görülmesi, Hektor ile Andromakhe'nin vedâlaşmaları, Priamos'un ağlayışları) savaşla ilgili konuya dokunaklı bir not düşer ve resmedilmeye değer ve lirik karşılaştırmalar anlatının tonunu aralıksız olarak değiştirir. Harikulâde olana başvurulması şairin vaziyeti çözmesine imkân veren basit bir düzenek değildir, zira dövüşenlere karışan ve bütün insanî tutkuları kışkırtan tanrıların müdahalesi insan kaderinin akışında bu tanrıların oynadığı rolü daha iyi göstermektedir.

İndra (Hindistan) Vedik dönemin en büyük tanrılarından birisi. İndra, bunların arasında düşmanlarını tarumar ettiği yıldırımla (vajra) sembolize edilen güce sahip olandır. Onun için yapılan, çok miktarda somanın yere dökülmesi, onun, karanlıkların şeytanları tarafından tutsak alınmış göksel inekleri (bulutlar) sütlerini (yağmur) yağmaya bıraksınlar diye özgürleştirmek gibi kahramanlıklar gerçekleştirerek, insanlığı daha iyi korumasına imkân sağlayan gücünün şiddetini arttırmaya tahsis edilirdi. Tanrıların kralı olarak İndra'ya ilkin savaşçılar hürmet gösterirler, ve bineği fil Airavata krallık iktidarını en üst derecede sembolize eder. Tantrik Budizm ona, yaratıcı enerjisi evrensel temel enerji (vidyu şakti) olarak değerlendirildiğinden, ezoterik ve erotik bir anlam tevdi eder: Bu bağlamda o, çakta (güç) olarak isimlendirilir.

İnsanların yok edilmesi efsanesi (Mısır) Thebai Krallar Vadisi'ndeki Yeni İmparatorluk'un krallık mezarlarının duvarlarının yontulması efsanesi (MÖ XIII. yüzyıl). Evrenin efendisi tanrı Ra kendisine karşı dalavere çeviren insanlara öfkelenip, tanrıça Hathor kılığında tanrısal Göz'ünü onlara gönderir, Hathor çöle sığınan insanları katleder; pişmanlık duyan Ra katliamı durdurmak ister ve yeryüzünü bütünüyle, bira karıştırılmış kırmızı renkli bir sıvıyla doldurur, tanrıçayı

sarhoş eder ve yok etme işine son verir. Bu, tufanın "Mısır" versiyonudur.

İnti (KOLOMBİYA ÖNCESİ AMERİKA) İnka hanedanının atası, güneş-tanrı. İnti'ye bütün imparatorlukta hürmet gösterilirdi. İnti'ye kült inşa ederek, İnkalar iktidarlarına dinî bir onay sağlayacaklar ve krallığın halkları arasında bir bağ inşa etmeye çalışacaklardı.

İntihar (YUNAN VE ROMA) Yunan ve Roma hukukunda suç olarak nitelendirilen intihar, sıkça görüldüğü Yunan mitolojisinde genel olarak kınanmaz. Örneğin intikama susamış ruhları düşmanlarının vicdanlarına ilelebet işkence etsin diye intihar eden kahramanlar görmek mümkündür. Teselli bulamayan bazı âşıklar hayatlarına, ölümün ötesinde kavuşmak için son verir ve tanrılar bunların uğursuz davranışlarını affeder. Dahası, bu gibi durumlarda, onların intiharı kurban etme değeri kazanır; bu, doğaüstü zemine taşınmış bir aşk eylemi olur ve Aphrodite'yi onurlandırır. İntihar çoğu kez bir yıldız ya da takımyıldızına dönüşüm yoluyla mükâfatlandırılır.

İo (YUNAN) Argos'un bu genç rahibesi kral İnakhos'un ya da bir diğer yoruma göre Argos kralı İasos'ın kızı, bir gün çekiciliğiyle, zaten her zaman ateşli olan Zeus'un gönlünü çeler; tanrı onunla birleşir, fakat kıskanç karısı sadakatsizliğinden şüphelenmesin diye onu ineğe dönüştürmek zorunda kalır. mecbur kalır. Fakat dönüşüme kanmayan Hera Zeus'tan hayvanı ona vermesini ister. Tanrı itaat eder. İo, ancak ve sadece elli gözle uyuyan yüz gözlü Argos'a emanet edilir. Merhamet duygusu yakasını bırakmayan Zeus Hermes'ten tutsağı, gardiyanından zor yoluyla almasını ister. Serbest kalan İo, uzun bir süre özgürlüğünün tadını çıkaramaz: Hera ona bir sığır sineği gönderir. Böğrüne konan böcek sahte ineği o denli öfkeli hâle getirir ki aylar boyunca durmaksızın bütün Yunanistan'ı dolaşır, Boğaziçi'ne (ya da "inek geçidi") geçer ve Kafkasya dağı üzerindeki kayalığına bağlanmış, Eshilos'a göre, ona güzel bir kaderi önceden haber verecek olan Prometheus'la karşılaşır. İo, oradan, ilk hâlini yeniden alacağı ve Danaidler ırkından Epaphos'u doğuracağı Mısır'ın yolunu tutar. Böylelikle, tanrıça İsis'le özdeşleştirilir ve ölümünden sonra tanrıça Ay ile birlikte altın boynuzları olan bir kadın şeklinde temsil edilir.

İolaos (YUNAN) Automedusa ile Herakles'in ana bir baba ayrı kardeşi olan İphikles'in oğlu İolaos, çoğunlukla arabasını kullandığı amcasının en sadık arkadaşlarından birisi oldu; böylece ona, Lerna Hydrası'nı yenmesi için, Geryon'un sığırlarını yakalaması için, yardımda bulundu, Argonautların yanında, Kalydon'un yaban domuzunun avlanmasına iştirak etti, Herakles tarafından hayata geçirilen ilk olimpiyat

oyunlarında araba yarışını kazandı. Herakles yeğenini, Thespios'un kızlarından sahip olduğu çocukların başında, Sardunya adasına gönderdi. İolaos bu adada öldü. Daha sonra Cehennemler, tehlike altında olan Herakles'in çocuklarının yardımına koşması için geri dönme izni verdi: Böylece Eurysteus'u öldürdü ve herkesin saygınlığını kazanmış olarak Gölgeler krallığına geri döndü.

İphigenia (Yunan) En yaygın geleneğe göre Agamemnon ve Klytemnestra'nın kızı olan İphigenia babası tarafından kâhin Kalkhas'ın tavsiyesi üzerine Aulis'te Yunan donanmasını alıkoyan ve Troia'nın kazanmasını engelleyen tanrıça Artemis'e kurban edilmek için adanır. Babası tarafından kocası Akhilleus'un karısı olacağı şeklindeki düzmece bahaneyle çağrılan İphigenia kurban edicinin bıçağı altında can verecektir, tam o anda, merhamete gelen Artemis onu bir dişi geyikle değiştirir bir bulutun içerisinde kaçırır ve Tauris'e götürür. Orada İphigenia Artemis'in, özellikle yabancıları tanrıçaya kurban etmekle görevli önemli kadın din görevlisi olur. Bir gün Pylades eşliğinde Orestes Tauris sahiline çıkar. Tutuklanır, İphigenia'nın görevli olduğu tapınağa getirilir, kız kardeşi tarafından tanınır. Rahibe İphigenia Orestes'i kurtarmak için, bir cinayetten suçlu olan bu yabancının arındırılmaksızın kurban edilemeyeceğini ileri sürerek kurban etmeyi erteler. Sonra, Artemis'in heykelini götürürken, kardeşi ve Pylades ile birlikte kaçar, elverişli rüzgârlar sayesinde Yunanistan'da karaya çıkar. Söylendiğine göre İphigenia Megare'da ölmüştür, fakat yine iddia edilir ki Artemis genç kızı tanrıça Hekate ile özdeşleştirerek ölümsüz kılmıştır. Gerçekte bilhassa görünen odur ki İphigenia evvela Artemis'in temsillerinden birisidir.

Mitin tarihçesi İphigenia'nın en önemli örneğini teşkil ettiği, feda edilen kadın miti tanınan ya da tanınmayan çok sayıda yazara ve besteciye ilham vermiştir, özellikle de XVII ve XVIII. yüzyılda; bu yazar ve besteciler Euripides'in *İphigenia Tauris'te* ve *İphigenia Aulide'de* isimli iki tragedyasını temel alırlar. Ardından Jean Rotrou, onun da ardından Jean Racine, Alman yazar Friedrich von Schlegel'in tamı tamına "moderne giydirilmiş bir Yunan tragedyası" dediği, Agamemnon'un ya da Akhilleus'un ardında XIV. Louis'nin ya da Condé Prensi'nin figürlerinin adapte edilmiş hâli fark edilebiliyordu, çünkü *İphigenia Aulide*'deyi meydana getirdiler. XVIII. yüzyılın sonunda Goethe, Sturm und Drang'dan ve genç Werther'in preromantik ruh hâllerinden, sanatların, felsefenin, politikanın uyumlu bir şekilde serpildiği bir medeniyetin imajı olan klasik Yunan ile yakınlaşma lehine kopuşunu gösteren bir dram yazar: *İphigenia Tauris'te*. yine de bu, Goethe'nin mitlere uğrayarak

Yunan toplumunun gizli kalmış bütün şiddet ve gerilimlerini göstermesine bir engel teşkil etmez. Alman romantiklerinde de fazlasıyla karşılık bulan bu çekimin sebebi nedir? Çünkü İphigenia Almanların gözünde vatanının kişileşmesidir, Goethe'nin ifadesiyle "onun, ruhuyla aradığı" Yunanistan'dır. İhtilâlci Fransa ve Napolyon'a karşı savaş sırasında, kimlik ve ulusal birlik arayışındaki Almanya'da yine bir 'Germania'yı -bu Kleist'in bir dergi projesinin ismi olacaktır-, onu temsil etmek için İphigenia'sını arayacaktır.

Aynı dönemde, Paris'te, Glusk'un Yunanların varsayımsal müziğini ve Antiklerin korosunu taklit etmeye girişen operası *İphigenia Tauris'te* temsil edilir. Gluck onun öncesinde ise *İphigenia Aulide'de*'yi bestelemiştir. İki İphigenia gerileme hâlinde olan İtalyan operasıyla kopuşun belirtisidir ve kişilerin psikolojisinin hemen yanı sıra müzikal anlatıma ayrıcalık tanır. Edebiyatta sık sık anılan İphigenia, ılımlı, kaderine razı ve babasının isteklerine boyun eğen genç kız modeli olarak ortaya çıkar. Bu, İphigenia'nın, XX. yüzyıl yazarlarına, kadının gitgide daha fazla özgürlük kazandığı, boyun eğmeyi reddettiği böylesi bir dönemde, neden ilham vermediğinin de cevabıdır aynı zamanda.

İphikles (Yunan) Amphitryon ve Alkmene'nin oğlu İphikles, Zeus ve Alkmene'nin oğlu Herakles'ten bir gün önce doğar. Ölümlü soyu sebebiyle üvey kardeşinin ne gücü ne de cesareti onda yoktur. Bir gece, Hera rakibinden intikam almak için Alkmene'nin kaldığı yere Herakles'i öldürmeleri için iki yılan gönderir. İphikles onları görür görmez Herakles'in beşiğinden bağırarak kaçar, fakat Herakles soğukkanlılığını kaybetmeksizin, ufak yaşına rağmen iki canavarı boğar. Daha sonra İphikles kahramana bilhassa katılır ve birçok seferde ona eşlik eder, özellikle de Orkhomenos ahalisine karşı yapılan sefere. İlk nikâhı olarak, İolaos'u yapacakları Automedusa ile ikinci nikâh olarak Kreon'un kızlarının en genciyle evlenir. Hippokoon'un oğullarına karşı yapılan savaşta kardeşinin saflarında can verir.

İris (Yunan) Bu eski Yunan tanrısı Thaumas ve Elektra'nın kızıydı. Hera'nın habercisi, hizmetçisi ve hatta sırdaşı olan İris efendisinin en önemsiz isteklerini dahi yerine getirmeye özen gösteriyordu. İris, kanatlı bir genç kız kılığında, elinde münadinin çubuğu ile yolculuğu sırasında takip ettiği gökkuşağını, gökyüzü ile yeryüzü, tanrılarla insanlar arasındaki bu köprüyü sembolize eder. Geç dönem şiirlerinde İris Zephyros'un karısı Eros'un annesidir.

İsis (Mısır) Kökenleri müphem olan tanrıça İsis, Tanrıça-kraliçe olarak, Tanrı-kral Osiris'in tamamlayıcısıdır. İsis daima annelerin ve çocukların

koruyucusu, ailenin bekçisi olmuştur. Yeryüzündeki insanların kralı Osiris'e (kardeşi Seth tarafından haince öldürülmüş olan) hayatı geri veren ve ondan, babasının tahtında hüküm sürecek olan bir çocuğa hamile kalan İsis'in efsanesi çok popüler oldu. İsis, Osiris'in bütün tapınaklarında onunla özdeşleştirildi. Dahası o, Boutos'un, Koptos'un, Philae'nin tapınaklarında ve İsis ile Hathor'un tek bir tanrı olarak birleştirileceği yakın dönemde bütün diğerlerinde ilk sırayı aldı. İsis aynı zamanda büyük bir sihirbaz oldu. İsis'in kültü kısa zamanda yayıldı ve Mısır dışında denizcilerin sık sık gelip gittiği bölgelerde kabul edildi. Helenistik dönemde bu kült Ege adalarında (Delos) Yunan anakarasında (kuşkusuz daha az), Küçük Asya'da ve Batı'da yayıldı. Tam olarak Greko-romen özellikler edinen tanrıça Demeter ile birleştirildi ve Zeus-Serapis'le özdeşleştirildi. Roma İmparatorluğu altında, bağlıları için tanrıçaların en önde geleni oldu. Roma'da Mısırlı kültler Hadrionus ile zirve yapmış görünüyor. Mısır bibloculuğu, arındırıcı ve çilekeşçi uygulama ve kabul törenleriyle gizemci bir din formunu alan kült ve inanışlara eşlik ediyordu. İsis'in tapınakları Galya'da, İspanya'da, Ren üzerinde ve Daube'de inşa edildi ve lejyonerlerden büyük sayıda mürit kabul edildi. Bu külte bağlıların oluşturduğu sınıf, din adamlarından, tapınak görevlilerinden (âyin alayını götürür), stolistlerden (tanrıçayı giydirmekle görevlidir), kâhinlerden (bilge) oluşur. Ritüel tapınağın günlük açılış ve kapanışı merasimini, kabul âyinlerini ve büyük halk bayramlarını içerirdi: İlkbaharda, İsis'in gemisinin âyin alayı tarafından çekilmesi ve denize indirilmesi; sonbaharda Osiris'in türetilmesi, oğlunun vücudunun lime lime edildiğini gören İsis'in acısının temsili.

İsis (in düğümü ya da buklesi) (Mısır) Nesnenin başlıca sapının her iki yanından asılı elastik bir bağla birleştirilmiş bitkisel malzemeden imal edilen Mısır muskası. Bu muska yaşam çarmıhınkine benzeyen bir anlama sahip görünür. Metinlerde "İsis'in kanı" olarak nitelendirilen İsis düğümü İsis'in korumasını sembolize eder. XVIII. sülalenin sonundan itibaren çoğu kez tanrıların kemerini süsledi.

İsmene (Yunan) İsmene, Antigone, Eteokles, Polynikes'le aynı sıfatta, Oidipus ile annesi İokaskta'nın evliliğinden doğan çocuklardan birisidir. Oidipus ağır suçları sonrasında Thebai'den kovulduğunda İsmene şehirde kaldı ve Antigone'yle kör babasına Yunanistan yollarında refakat etmedi. Fakat Kolone'de öldüğü sırada Oidipus'un yanında bulunuyordu ve kız kardeşiyle birlikte tekrar Thebai'nin yolunu tuttu. Eteokles ve Polynikes'in kardeşin kardeşi kırdığı savaşında hazır bulundu ve Polynikes için her türlü

mezarı yasaklayan Kreon'un emrine karşı gelmeye cesaret edemedi. Bununla birlikte Antigone buna kulak asmadığında, İsmene hatasını kabul ederek kız kardeşinin ölümcül kaderini paylaşmaya kalkışmıştı; Antigone tatlılıkla onu reddetti ve ölüme yalnız başına gitti. Böylece İsmene gizemli bir şekilde efsanede gözden kaybolur: Sonu ise bilinmiyor.

İştar ya da İstar (MEZOPOTAMYA) Suriye koridorunda, Sâmilerde, aynı zamanda Aşera olarak da adlandırılan Büyük Tanrıça'nın Sami dilindeki gündelik ismi. Yunanlar onu Astarte ismiyle, Aphrodite ile özdeşleştirmişlerdir. Batı-Sâmi panteonunda, tanrı El'in Paredre'si İştar, kültün başlıca tanrısıdır; yüksek bölgelerde, toprağın verimliliği ve hayvan sürülerinin doğurganlığını, büyüleme zihniyeti içerisinde benzeşme yoluyla arttırmayı hedefleyen kutsal fahişelik uygulaması onun için yapılırdı.

İyilikseverler (YUNAN VE ROMA) Hesiodos'a göre Romalıların *iyiler* olarak adlandırdıkları üç iyiliksever Aglae, Euphrosyne ve Thalia aynı zamanda çekicilik ve güzelliğin kendilerinde müşahhas hâle geldiği bir üçlüdür. Akrabalıkları ve kökenleri üzerine söylenceler ve metinler çeşitlidir. Zeus ile Aphrodite'nin kızları olduklarına inanılır ve Yunanlar onları çoğu kez güzellik ve de câzibeler tanrıçası kültüyle irtibatlandırılır. Bununla birlikte onlar sıkça Zeus ile Okeanidlerin en güzeli olan Eurynome'nin kızları olarak da görülür. Onlar güneş ışıklarını yeryüzünde yoğunlaştırır, insanların kalplerini canlandırır, hayatlarını türlü türlü sevinçlerle güzelleştirir, sohbetin zarafetini ve daha genel olarak da güzel sosyal ilişkileri yönetir. Bir edebiyat türü onlara özellikle özgüdür; şiir. Bu sebeple onlar Musalarla arkadaşlık bağları içerisinde Olympos'ta yaşarlar. Sanatçılar onları çekicilik özellikleriyle resmetmekten hoşlanır. Onlar, birisi diğer ikisinin bakışlarını yönelttiği yönün aksine bakan üç çıplak genç kadın görünümünü alırlar. Elis'te, onlara ait bir heykel grubu, onların kişisel özellikleri hakkında bazı fikirler verir: Bir tanesi bir gül, diğeri oyun zarı, üçüncüsü ise bir mersin dalı tutmaktadır.

İzanagi ve İzanami (JAPON) Yaratıcı çift. Japon mitolojisinde kami (tanrılar) olarak kabul edilen dağları, tarlaları, yiyecekleri, ateşi, rüzgâr vs. meydana getirirler.

J j

Jambudvipa (Hindistan) Kozmolojide yedi okyanusla çevrelenmiş yedi kıtadan bereketi ve bolluğu temsil eden bir tanesi. Bu, Jambu olarak adlandırılan devâsa bir ağacın bittiği kutsal dağ olan Meru dağının merkezinde bulunduğu, Hindistan ile özdeşleştirilmiş merkez kıtadır.

Janus (Roma) Bu tanrı Roma panteonunun şüphesiz en büyük tanrılarından birisidir ve en üst tanrı olan Jupiter'in önünde gelir. O, bir donanmayla İtalya kıyılarına varacak ve kendisinden Janiculum ismini alacak olan bir şehir inşâ edeceği Latium'da yerleşecektir. Latium'da hükmeder ve göklerden kovulmuş olan Saturnus'u kabul eder. Saturnus, şükranlarını bildirmek için Janus'a "çifte bilgi"yi, geçmişi ve geleceği bilme yeteneği bahşeder, Romalılar Janus'u zıt yönlere dönük iki yüze sahip bir şekilde temsil ederek bu miti göz önüne serecektir. Çift yüzlü bu tanrı birçok diğer niteliğe sahiptir. O, kapıların bekçisi tanrıdır, çünkü her kapı iki yöne bakar (Janus Bifrons). Bir savaş ilânında Romalılar ona ait tapınakların kapılarını, tanrının savaşmaya gittiğine işaret etmek için törenle açarlar ve barış zamanında tanrının, şehri savunduktan sonra, tapınağına ilhak olduğunu göstermek için kapatırlar. Zamanla, Janus'un nitelikleri hatırı sayılır bir yayılım gösterir. Janus, her şeyin başlangıcında, senenin (Janurais Ocak ayı anlamına gelir) tanrısı, dört mevsimin tanrısı olmuştur: Böylelikle Janus iki yerine dört yüze sahip olur. Ovidius Janus'un gücünü yeryüzünde ve göklerde uyguladığı için çift yüzlü olduğunu iddia eder. O belki de hiçbir şekilde kozmogonik bir tanrı olamamıştır, sadece ve münhasıran, Tiber üzerinden alışverişin transit geçtiği -yukarıdan olduğu kadar aşağıdan da- şehrin gözetimini sembolize eden bir Roma tanrısı olmuştur. Bu niteliklerin çeşitliliği Janus'un ne derecede, ondan hiçbir şey kaçmaksızın, arzusu icabı

açılıp kapanan bir dünyanın ya da bir şehrin başlıca tanrısı olduğunu gösterir.

Jord (İSKANDİNAV) Yeryüzünün kişileşmesi; Odin'in kadınlarından birisi ve Thor'un annesidir.

Jotnr (lar) (İSKANDİNAV) Aynı zamanda Tursar ya da Rimtursar olarak adlandırılan, Ases'in hasımları olan devler. Odin ve iki erkek kardeşi tarafından öldürülen ilk varlık Ymir'den çıkan Jotnrların ikametgâhı Jotunheim'di. Jotnrlar ve Aseler arasındaki savaş Kuzey Avrupa mitolojisinin başlıca mevzusudur. Jotnrlar popüler hafızada troller olarak yer alırlar.

Jumala (İSKANDİNAV) Finlandiyalılarda ve Laponlarda kelime genel olarak tanrıları tanımlar.

Junon (ROMA) Junon'un ismi kuşkusuz Jupiter'inkiyle aynı köke sahiptir. Jupiter nasıl gökyüzünün ve tanrıların kralıysa Junon da Roma'da göklerin kraliçesi ve Jupiter'in karısı olarak hürmet görür. Kadınların koruyucusu olan Junon onlara hayatları boyunca, doğumlarından ölümlerine kadar eşlik eder. Her erkek kendi cinine sahip olduğu gibi her kadın da kendi Junon'una sahip olduğundan Junon çifte ulûhiyet rolüne sahiptir. Junon, kadın hayatının belirli her aşamasına karşılık gelen bir isim taşır. Evliliği yönetirken, Jugalis olarak isimlendirilir. Doğum yapan kadınlar Juno Lucina ismini kullanımla yardım için ona yakarırlar. Doğan çocuklar onun koruması altına verilirler. Gerçekten de o, Eşler tanrıçasından daha fazla ailenin kadınlarının en üst koruyucusudur, Juno Matronalia'dır. Junon'un politik rolü de hiçbir şekilde göz ardı edilemez. O, Jupiter ve Minerva ile birlikte Roma devletini koruyan ve sürekliliğini temin eden Capitolium'un üçlüsünün parçasıdır. Özdeşleştirildiği Yunan Hera'dan daha az önemli olsa da insanlara daha yakın olan Romalı Junon her şeyden önce kadının döllenebilme gücünü gözler önüne serer.

Jüpiter (ROMA) Roma Antikçağı'nın bütün süresi boyunca Jupiter bütün tanrıların en büyüğü, gökyüzü ve yeryüzünün hükümdarı oldu. İlk olarak öğelerin tanrısı olarak -zaman, yıldırım, şimşek, gök gürültüsü, ışık- hürmet gösterilen, Fulminator, Folgurator, Tonitrualis, Pluvius, Tonans gibi lakaplar -imalı sıfatlardan oluşan- taşıyan Jupiter azar azar İtalya'nın yerel tanrılarını ve niteliklerini dolayısıyla da onların temsillerini, yeni ve çok biçimli bir genişlemeyle bünyesine aldı. Aşırı bir şekilde merkezileşen Roma devleti dinî planda birliğini temin edecek ve güçlendirecek bir tanrı ihtiyacı duymuştu. Jupiter kanunları, antlaşmaları, ahitleri koruyarak, savaşlarında Roma'yı destekleyerek bir şekilde politik bir tanrı oldu. Jupiter Feretrius'a

düşman şeflerin cesetleri sunuldu. Jupiter Stator'a -Romalılar ve Sabinler arasındaki savaşlarda yapıldığı gibi- bir düşman istilasını durdurmak için yakarıldı. Onun için Capitolium'da Junon ve Minerve'ninkinin yanında bir tapınak inşa edildi ki burada diğer ikisiyle birlikte şehrin bütünlüğünün koruyucusu olan Capitolium üçlüsünü oluşturuyordu. Jupiter Optimus Maximus ismini taşıyordu ve konsüller bir yükümlülük altına girdikleri zaman ondan yardım ve müsamaha diliyorlardı. Jupiter'in Roma devletindeki üstünlüğü o derecede güçlüydü ki tapınağına Zeus'un girmesiyle bile gölgede kalmadı. Her ne kadar Jupiter'e Zeus'un sayısız miti isnat edilse de, Jupiter'in paganizmin sonuna kadar politik önemini koruduğu üzerine en ufak bir kuşku yoktur. O, Roma İmparatorluğu'nun çeşitli siteleri arasında, ki hepsinin Jupiter'e adanan tapınak ve heykelleri mevcuttur, emsalsiz bir bağ kurmaya devam etmiştir. Bu Tanrı, prestijlerini arttırmak için onun niteliklerini edinmekten geri kalmayan imparatorların kişiliğinde cisimleşmiştir.

Kk

Ka (Mısır) "Çift" anlamına gelen ve yaratıcı gücü, yaratıcı ve koruyucu işlevleri içerisinde hayatî enerjilerin birlikteliğini ifade eden kelime. Ka, tanrıları ve insanları harekete geçirir. Kelime kalkık iki kollu iki harften oluşan fonetik işaret aracılığıyla yazılır.

Kachina Pueblo mitolojisinde her sene yaşayanların arasına yağmur ve verimlilik getirmek için yeniden dönen ataların ruhlarından her birisi. Maske, gelişleri değişmez bir ritüele göre gerçekleşen bu ruhları kişileştirir. (Ebeveynleri tarafından aynı ismi taşıyan çocukları için oyulan boyalı ahşaptan küçük oyuncak bebekler bu maskeleri temsil eder).

Kader (Yunan) Yunan-Latin dininde, tragedyasında ve mitlerinde tanrılar için olduğu kadar insanlar için de bu kompleks kader düşüncesi kadar önemli bir yer işgal eden bir kavram daha yoktur muhtemelen. Yunanlarda kader, Moira (herkese atfedilen kader ya da kısmet) ve Tykhe tarafından temsil edilir; Romalılarda ise Fatum ve Fortuna tarafından. İlkelce tek bir tanrıyı tasarlayan Moira yavaş yavaş bir önem kazanmaya başladı, öyle ki üç bireye bölündü: Klotho, Lakhesis ve Atropos. Fakat bütün bu temsiller önceden yazılmış insan kaderinin değişmezliğini ve kimsenin yakasını kurtaramadığı kaçınılmaz ölüm vaktini ifade ederler. Yine de geçen yüzyıllarla birlikte Yunanlar bu acımasız kader kavramını yumuşattılar ve daha az korkunç bir diğer tanrıya, insanlar ve devletlerin kaderiyle ilgili -ki gidişatını değiştirebiliyordu- devreye giren, iyi ya da kötü, adil ya da adaletsiz rastlantının şahıslaşmış hâli olan Tykhe'ye hürmet ettiler.

Yunan dininden daha hurafeci Roma dininde kader -Fatum- daha soyut ve daha az kişisel bir karakter kazanır. O, tanrıların iradesinin tercümanı, karşısında insanın elinden hiçbir şey gelmediği kehanet, ölümsüzlerin uhdesinde olan üstün kararlara bütünüyle tâbi olma hâlini alır. Sonra, azar azar, *fatum* düşüncesi adeta insanileştirilir

ve erkekler için Fatus kadınlar için Fata'ya yani her ölümlünün adımlarına raptolan ve onlara tevdi edilen hayatın cereyanına eşlik eden cin çeşitlerine bölünür. Nihayet nasıl ki Yunanlar Tykhe'yi onurlandırıyorsa Romalılar da aynı şekilde, tutarsızlıkları, haksızlıkları, saygınlıklarıyla keyfî ve kararsız tesadüfün simgesi olan Fortuna'ya başvururlar.

Kadeş ya da Kedeş (MISIR) İsmi "azize" anlamına gelen Kenan tanrıça. Kültü, çıplak olarak, geçip giden bir aslanın üzerinde ayakta durmuş bir hâlde, sağ elinde bir tutam çiçek sol elinde bir yılan tutarken temsil edildiği Mısır'a girmiştir.

Kâhinlik (YUNAN VE ROMA) Tanrıların düşüncesini bilme yetisi olan kâhinlik, bir tanrının bu yeteneğini alan ya da bir kâhin ailesinden çıktığından buna doğuştan gelen bir imtiyaz olarak sahip olan bazı ölümlülere tahsis edilmiştir. Efsanelerde tanrıların güçleri sınırsızdır. Her devlet, her kral, her ordu, her sefer, kendi resmî kâhinine sahiptir. Thebaililere karşı Yedi şef ve Epigonesler ancak kâhinleri Teiresias'a danıştıktan sonradır ki taktik kararlar alırlardı. Yunanlar Troia savaşı esnasında Kalkhas'ın tavsiyelerini alacaklardır. Diğer taraf, Troialıların hizmetinde Kassandra bulunuyordu ki tanrısal bir lânetin akabinde ona kulak veren de olmadı ona inanan da. Tarihin akışı içerisinde müstakil kâhinlik ortadan kalktı. Onların işlevlerini güçlerinin etki alanı çok daha az din adamları zümresi üstlendi.

Kahramanlar (YUNAN VE ROMA) İnsanlar ve olaylar üzerinde belli bir etki meydana getiren, hatırı sayılır bir cesaretle savaşan ya da büyük bir atılganlıkla, benzerlerinin, yani ölümlülerin üzerine yükselebildiğini ve tanrılara yaklaşabildiğini iddia ettiği -ki böylece ölümü sonrası saygıya ve özel bir külte lâyık olacaktır- kahramanlıklarda bulunan her şahsiyete kahraman denir. Özellikle destansı şiir *İlyada*, ilk olarak, kahraman fikrini oluşturdu. Böylece Akhilleus, Aias, Ulysses ve elbette diğerleri Troia savaşındaki dövüşler sırasında kendilerini cesaretin ve hünerlerin harikalarına verirken görülür. Fakat, bu kahramanlar doğumlarıyla da hâlihazırda insanlardan ayrılırlar. Çoğu zaman, varoldukları müddetçe yardım ve korumalarını kabul ettikleri bir tanrı ya da tanrıçanın oğludurlar. Yüzyıllar boyunca kahraman kavramı yavaş yavaş dönüşüme uğramıştır. Her bölge ulusal ya da bölgesel, sahici bir sembol olan kendi kahramanına sahip olmayı arzu etmiştir. Böylece Theseus gibi Atinalı kahramanların, Labdakos soyundan gelenler, Argeialar ya da Boeotialılar gibi Thebaili kahramanların ve kavmine adını veren bir yığın kahramanın boy gösterdiği görülür. Din adamı sınıfına mensup ya da soylu bazı aileler, akabinde, efsanevî kahramanların soyundan geldiklerini iddia etmişlerdir: Sezar, Aineias'tan dolayısıyla da Venüs'ten,

Marcus Antonius Herkül'den. Klasik Yunan döneminde (MÖ V. yüzyıl) Perikles, Platon, Sophokles gibi politikacılar, filozoflar, tragedya şairleri, ölümleri sonrası kahramanlara nasip olan kült konusu hâline gelmişlerdir.

Kail u shen ya da K'ai lou Chen (Çin) Kelime, yolu rahatlatan ruh anlamına gelir. Eve ya da bir mezara giden yolu koruyan Çin tanrısı. Özellikle tehlikeli bir seyahate girişmeden önce başvurulur.

Kala (Hindistan) Zamanı (müddet, an), tahripkâr zamanı, kaderi, kısmeti, sonu, ölümü ifade eden Sanskritçe kelime. *Vedalar*'da sık sık ölüm tanrısı olan Yama'nın nitelikleriyle kişileştirilir ve temsil edilir ya da onunla özdeşleştirilir.

Kalais (Yunan) Boreas ve Oreithya'nin oğlu Kalais ve erkek kardeşi Zetes asla birbirlerinden ayrı tutulamayacak kanatlı iki varlıktı ve soylarından gelenler sebebiyle "Borealar" adını alacaklardı. Trakya kralı Phineas'ın eşi olan ve ona iki çocuk veren Kleopatra kız kardeşleriydi. Çok geçmeden Phineas ondan boşandı ve ikinci bir nikâhla bir İskit prensesiyle evlendi. Prenses iki üvey çocuğunu çekemedi ve onların kendisini baştan çıkarmak istediğini ileri sürdü. Bu hakikati olmayan suçlama üzerine iki talihsizin gözleri oyulacak ve hapse atılacaktır. Argonautların gönderilmesi sırasında Borealar Trakya'da karaya çıkacaklar ve yeğenlerini özgür bırakacaklardır; dahası Phineas'ı ikinci karısını ülkesine göndermeye zorlayacaklardır. Diğer yorumlar, Kalais ve Zetes'in Phineas'ın gözlerini oyduğunu ileri sürerler. Yine iki kardeşin bacanaklarına sevecen davrandığını ve onu kendisine devamlı eziyet eden Harpyalardan kurtardıkları da söylenir. Nihayet münferit bir inanış İason'u, Herakles ve Polyphemos'u Misya kıyılarında terk etmeye, denize onlarsız açılmaya itenlerin Borealar olduğunu söyler. Daha sonra Herakles, öcünü almak için Kalais ve Zetes'i Tenos adasında okla mıhlamıştır.

Kaleva (İskandinav) Fin mitolojisi kahramanı, Kalevala'da yaşayan kahramanların babası.

Kalevala (İskandinav) Elias Lönnrot'un, 1828'den 1834'e kadar, Doğu Finlandiya gezileri sırasında topladığı fragmanlarla, Kareleci ozanların ağzından -Archippa, Perrtunen (400 mısra) ve Ontrei Malisen gibi- kaleme aldığı Fin popüler destanı. İlk baskı (1833), 32 şiirde -ya da *runot*- toplanmış 5052 mısradan ibaretti. 1849'da yayımladığı 50 *runot*, 22.795 mısradan oluşan nihaî baskı, ziyadesiyle zenginleştirilmişti (kalevalacı ölçü, bir kısa bir uzundan oluşan dört hece parçasından oluşturulmuş sekiz heceydi. İlk parça göreceli olarak serbestti. Ses yinelemesi ve paralellik kurma belirleyici özellikleriydi.) Yayımlanmasıyla birlikte millî destan sınıfına yükselen bu abidevî eser, Finlilere özgünlüklerinin

gerçekliğini (manevî zenginlik ve lisanda keskinlik) sunarak bağımsızlık hareketlerine yol açtı ve özellikle dram yazarı Aleksis Kivi'ye, ressam Gallen-Kallela'ya ve besteci Jean Sibelus'a ilham kaynağı olarak ülkenin bütün kültürel hayatına damgasını vurdu. Bu türdeki birçok destanın aksine *Kalevala* göreceli olarak barışçıl bir anlatıdır; doğaya karşı mücadele veren kuzey insanını över ve Söz'ün gücü ve yaratıcı büyüsüyle birlikte ailevî erdemleri ve bilgeliği de yüceltir. *Kalevala*'nın kahramanları fevkalâde güçlerle donatılmış insanlardır: Pohjola'nın (kuzey) bâkir topraklarını elde edebilmek için kahramanlıklarda bulunan, cehennemlere inen ve Tuonela (Styx) ırmağının kıyısına düşen, fakat annesi tarafından diriltilen genç ve cesur çapkın Lemminkäinen; insanlara mutluluk getiren, ama savaşa da sürükleyen sihirli nesne *sampo*'yu imal eden demirci Ilmarinen; bilgeliği güç kaynağı olan ve öğeleri cezbetmek için Söz'ün gücüne hizmet eden yaşlı ozan Vainamöinen. *Kalevala* tek bir tanrının, Ukko-Yli-Jumala'nın kültünün tabiat kültüyle sıkı bir inanç birliği kurduğu, hâlihazırda gelişmiş bir toplumu yansıtır ve Finlandiya ruhu burada derin köklerini bulur.

Kali (Hindistan) "Siyah" anlamına gelen ve bazı zamanlar özdeşleştirildiği Durga gibi Devi'nin (büyük tanrıça) korkunç bir görünümüne sahip olan zalim bir tanrıçayı ifade eden Sanskritçe kelime. Kali genel olarak iğrenç bir görünümle, dört elli, çıplak, kafataslarıyla çevrili olarak ve kurbanlarının kanlarını içerken ya da kocası Şiva'nın vücudu üzerinde dans ederken temsil edilir.

Kalkhas (Yunan) Babası Thestor yoluyla Apollon'un soyundan gelen Kalkhas tanrı atasından kehanet yeteneği almıştı. Kalkhas kuşların uçuşu vasıtasıyla geleceği söyleme yeteneğiyle, diğerleri içerisinde Yunan mitolojisinin en ünlü kâhinlerinden birisi oldu. Yunanlar tarafından Troia'ya karşı yaptıkları savaşta resmî kâhin olarak seçildi. Kalkhas seferin toplam süresini açıkladı; Artemis'in öfkesini yatıştırmak için İphigenia'nın kurban edilmesi tavsiyesinde bulundu; Troia'nın Akhilleus ve Herakles'in yayına sahip olan Philoktetes'in işbirliği olmaksızın alınamayacağını söyledi. Agamemnon'dan Khryseis'i, Apollon'un din adamı olan babası Chryses'e teslim etmesini isteyerek Yunan ordusunu perişan eden vebaya son verdi. Yine Yunanlara ünlü Troia (Truva) atını inşa etmeleri için ilham verdi. Dönüşte, İyonya kıyılarına atılan Kalkhas, burada ondan daha usta bir başka kâhinle, Mophos'la rastlaştı ve Mophos ona bir kehaneti açıkladığında kederinden öldü.

Kalkin (Hindistan) Kötüleri yok etmek için ve toprağın kökensel saflığını harekete geçirmek için hâlihazırdaki çağın sonunda ortaya çıkan Hint tanrısı Vişnu'nun son avatarı (cisimleşme). Gelenek onu beraberindeki atı ve elinde alev alev yanan bir kılıçla temsil eder.

Kalliope (Yunan) Musaların rehberi Apollon'un yardımcısı olma unvanına sahip, dokuz Musadan birisi Kalliope epik şiire ilham vermiştir. Heybetli havası, altından yapılmış bir taçla çevrili alnı, Hesiodos'a göre diğerlerinin içinde onun sahip olduğu üstünlüğün göstergesidir. Bir kama ve tabletler, bazen de bir trompet tutar. Şairler onu çoğu kez Orpheus'un annesi olarak kabul ederler.

Kallisto (Yunan) Kallisto Lykaon'un kızıydı ya da bir diğer yoruma göre Artemis'in maiyetinde bir su perisiydi. Onu baştan çıkarmak isteyen Zeus Apollon'un formunu aldı ve onu Arkas'ın annesi kıldı; onu Hera'nın kıskançlık krizlerinden kaçırmak için tanrı onu bir ayıya dönüştürdü. Yine anlatıldığına göre bu dönüşüm Hera'nın ya da hatta bir banyo sırasında kadın arkadaşının hatası yüzünden görünen Artemis'in işi olacaktı. Arkas büyüdü ve Arkadia kralı oldu. Bir gün dağlarda avlanırken bir ayının formunda olan annesiyle karşılaştı, bilgisizliği dâhilinde onu oklarıyla delmeye hazırlanırken bu esnada Zeus bu cinayeti engellemek için onu da ayıya çevirdi; ana oğulun her ikisini gökyüzüne taşıdı, burada Büyük Ayı ve Küçük Ayı takımyıldızları adı altında yerlerini aldılar. Fakat Poseidon Hera'nın son bir istirhamına boyun eğerek onlara Okyanus ufkundan batmayı yasakladı.

Kalypso (Yunan) Cebelitarık'ın karşısında yar alan Ceuta'nın bir yarımadası olan Ogygia adasının su perisi ve kraliçesi Kalypso, devletlerine, gemisi batan Ulysses'i kabul eder. Kahramandan memnun kalan Kalypso yedi sene süresince kavak ormanlarıyla çevrili, üzüm salkımı dolu, üzüm asmalarıyla süslenmiş mutlu mağarasında ona vatanını unutturmak için gayret sarf eder. Hatta ona ölümsüzlük bahşeder. Fakat İthaka ve Penelope'nin aşkı Ulysses'in yüreğinde çok güçlü bir şekilde durmakta, yaştan buğulanmış gözlerle sahili ve denizi seyretmekteydi. Durumdan müteessir olan Zeus Hermes'i derhâl Kalypso'nun yanına koşturdu: Ulysses adadan ayrılmalıydı. Duyduğu acıya rağmen Kalypso itaat etti. Kahramana bir sal inşa etmesi için yardım etti ve ona denizi katedebilmesi için erzak verdi; ve Ulysses, kalbi umutla dolu, sevgili vatanına doğru yol almak üzere ondan ayrıldı.

Kamadeva (Hindistan) Aşk tanrısı. Brahmanlara göre, yaratıcının düşüncesinde artık yalnız kalmama düşüncesi doğurduğuna göre o, tanrıların en eskisidir. Yine, Şiva'nın Parvati'ye olan aşkını doğuran odur. Kamadeva, bir papağana binmiş olarak, şekerkamışından yay ve demir yerine lotus düğmesi kullanılmış oklarıyla bir yeni yetme görünümünde temsil edilir. Karısı şehvet tanrıçası Rati'dir.

Kami (Japon) Şinto inançlarında doğaüstü varlıklara verilen genel isim. İlkel Japon kültleri kami niteliğini gerek Amaterasu gibi tanrılara -güneş kamisi- gerek tanrılaştırılmış atalara, ya da

nihayet, tabu nesnelerine, ya da yine, rüzgâr gibi doğal öğelere verirler. Kelimesi kelimesine "kaminin yolu" anlamına gelen şinto ismini alması gereken, bu, VII. yüzyıldan itibaren sistemleştirilen olağanüstü geniş çoktanrıcılıktır.

Kamutef (Mısır) Kelime "annesinin boğası" (Yunancada Kamephis) anlamına gelir ve köken olarak, güneşle ilgili mite imada bulunur ki mite göre yıldız her sabah gökyüzünün ineği tarafından (vücudu göksel bir yayılım meydana getiren Hathor ya da Nut) altın bir buzağı şeklinde doğrulmuştur; öğlen vakti boğa olan Kamutef, akşam, gece gebeliği öncesi ağızdan yutulmak üzere annesini döller. Bu terim doğurucu birçok tanrının sıfatı oldu: Luksor'un şehvetli Amon'unun ya da Koptos'un tanrı Min'inin. Yeni imparatorlukta yaratıcı gücüyle dikkat çeken ve Thebai'de bir tapınağı olan Kamutef yine bağımsız bir tanrı olarak kabul edildi. Mit klasik düşünceyi etkiledi.

Kaos (Yunan) Kaos bir tanrı değil, her şeyin karmakarışık başlangıcının bir prensibi, ne varsa ondan geldiği şeyin, tanrılardan, ölümlülerden önce var olanın görüntüsüdür. O, Erebos'u ve geceyi meydana getirdi. Sonra, kaosun iç içe yığınından, hayatın çiçek açması için zorunlu olan ışığın ilk fışkırmasıyla gün ve eter ortaya çıktı.

Kassandra (Yunan) Priamos ile Hekabe'nin kızı, Helenos'un ikiz kız kardeşi, kraliyet kanından bu Troialı hiç yanılgıya düşmeyen bir kâhindi. Bu yeteneği, ondan usullerine uymasını isteyen Apollon'dan almıştı. Kabul eder gibi göründü, fakat kâhinlik yeteneklerini kazandıktan sonra sözünü tutmayı reddetti. Öfkelenen tanrı Kassandra'nın kehanetlerinin hiçbir şekilde ciddiye alınmaması için gayret gösterdi. Böylelikle Kassandra önceden haber vermiş olduğu Troia savaşının hazırlıklarına, hiçbir etkisi olmadan eşlik etti. Bir sonuç elde edemeden Troia'ya ünlü tahtadan atın girmesine karşı çıktı. Şehrin alınması esnasında kovuşturmaya uğradı ve Oileus'un oğlu Aias tarafından hapse atıldı. Troia'nın yağması sırasında ona karşı hakiki bir aşk besleyen ve onu iki çocuğunun annesi yapacak olan kral Agamemnon'un payına düştü. Efendisi ve âşığına boşu boşuna vatanına geri dönmemesi için yalvardı. Agamemnon Argos'ta karısı Klytemnestra tarafından öldürüldü, Kassandra ve iki çocuğu da aynı kaderi paylaştı.

Kassiopeia (Yunan) Epey tanıdık bir söylenceye göre Kassiopeia Etiyopya kralı Kepheus'un karısıydı. Bir gün kızı Andromeda'nın Nereidlerden daha güzel olduğunu iddia etti. Öfkelenen su perileri Poseidon'dan bu hakaretin öcünü almasını istediler. Tanrı ülkenin üzerine bir deniz canavarı gönderdi, ki kehanete göre eğer Andromeda Okyanus sahiline zincirlenmiş bir hâlde ona yiyecek olarak sunulmazsa sakinleşmeyecekti. Perseus canavarı öldürmeyi ve Andromeda'yı kurtarmayı

başardı. Ölümü sonrası Kassiopeia bir takımyıldızı oldu.

Kastor (Yunan) Dioskouroilerden biri, Polydeukes'in erkek kardeşi, Leda ve Tyndaros'nin oğlu.

Kavi (ler) (Pers) Eski İran'da bilgelere, kâhinlere, belki, Zerdüşt'ün öğretilerine düşman olan din adamlarına, aynı zamanda kâhinliğin koruyucusu Hystaspes gibi krallara da verilen unvan. Orta Pers'te ve modern İran'da *kay* ya da *key* olan terim efsanevî sekiz krala yakıştırıldı ve bazı Selçuklu kralların isminin bir parçası oldu (Keykavus...).

Kaweh (Pers) İran destanında demirci. Tiran Zohak'ın bin yıllık tahakkümü sonrası Kaweh deri önlüğünü bayrak gibi, bir mızrağa çekerek isyan işareti verdi ve Feridun tahta çıktı. Deri önlükten yapılan bayrak (krallık bayrağı) İran krallarının bayrağı oldu, fakat ancak Sâsânî döneminden itibaren.

Kebehsenuf (Mısır) Tanrı. Horus'un ölünün iç organlarına göz kulak olan dört oğlundan birisi.

Kehanet (Yunan ve Roma) Bir tanrının uyarı, tavsiye ya da emri olan kehanet, insanlara ölümsüzlerin muradını bilme ve tanrıya cevap babında kararlar alma imkânı sağlıyordu. Kehanet özel bir tapınakta, efsanenin genel olarak büyük bir kredi verdiği bir yerde danışılırdı. Zeus'un ve Apollon'un kehanetleri en ünlüleri olmuştur. Dodona'nın, Epiros'taki kâhini, kutsal bir ormanda, yaprakların hışırtısı vasıtasıyla, Zeus'un düşüncesini ortaya seriyordu. Fakat büyük tanrının bendeleri aynı şekilde kuşların uçuşunu ya da bir su pınarının çağıltılarını da inceliyorlardı. Delphoi'de (bir diğeri Didymos'ta boy göstermişti) Apollon'un kehaneti, Apollon'un onuruna, destansı bir ilâhiyi takiben aynı tanrı tarafından Python yılanına karşı zaferinden sonra, Python'a dayandırılmıştır. O, böylece Gaia'nın, yeryüzünün kâhinini de yerinden etmiştir. Bir çeşit dinî konfederasyon, tapınağın etrafında meydana gelmiş ve Pythiacı oyunlar Pytiayı işitmeye gelen bütün ziyaretçilerin bu yeni birliğini mühürlemek için düzenlenmişti. Kâhinden, politik düzenle ilgili olduğu kadar kişisel alanla ilgili tavsiyeler de soruluyordu. Orestes örneğinde olduğu gibi bir cinayetten arınılıyordu. Bir koloninin yeni yerleşim alanı öğrenilmeye çalışılıyordu. Kehanet, ölümlülerin tanrısal yazgılara boyun eğişinin bir kanıtıydı ve efsanelerde kahramanlar asla bundan kaçamazdı.

Kerberos (Yunan) İki canavarın, Typhon ile Ekhidna'nın birleşmesinden, cehennemin girişini koruyan Kerberos doğmuştur. Üç başlı bu köpek, yılanlarla dolu bir boyna sahipti ve ısırığı zehirli olan dişleri bir engereğin dişleri gibiydi. Styx kıyısındaki küçük bir mağaranın önünde duran üç başlı hilkat garibesi köpek, ölülerin hayaletlerinin cehenneme girmesine izin veriyor

ama oradan dışarı çıkmalarını yasaklıyordu. Ölüler krallığında maceraya atılmaya yeltenen pervasız ölümlüler ise acımasızca parça parça ediliyordu. Bazı zamanlar Kerberos, isminin gösterdiği kadar acımasız olmuyordu ve bazı ölümlüler ya da kahramanlar onu evcilleştirmeyi başarıyorlardı. Aphrodite tarafından Persephone'nin yakınına gönderilen Psykhe Kerberos'a bir çörek vermiş ve onu tavlamayı başarmıştı. Kumai'nin Sbylle'si, Deiphobe aynı şekilde Aineias'ı cehenneme götürdüğü sırada ona bir tür uyutucu börek verdi. Orpheus'a gelince, onun acımasız canavarı liri ve şarkılarıyla etkilemeyi başardığı bilinir. Nihayet, Kerberos Herakles ile küçük düşürücü bir bozgun deneyimi yaşamıştır. Hiçbir silaha başvurmama gibi basit ve zor bir şartla, köpeği ele geçirmek ve onu yeryüzüne götürmekle yetkili kılınan Herakles sadece elleriyle onu yarı nefessiz bıraktı ve böylece onu Mikenlere kadar taşıyabildi. Fakat bir emsali daha olmayan gardiyan Kerberos bir anda ölüler imparatorluğuna vardı.

Kere (ler) (Yunan) Ölümün cinleri Kereler, gecenin kızları, siyah kanatları ve kandan bir mantoyla örtünmüş vücutlarıyla iğrenç bir görünüme sahiplerdir. Ölenlerin kanını emmek ve çengel tırnaklı pençelerini derilerine geçirmek için savaş alanlarına dadanırlar. Bununla birlikte, Kerelerin *İlyada*'da nitelikleri Parcalarınkinden pek de farklı değildir: Kereler insan ya da kahramanların daima seçim yapmak zorunda oldukları türlü türlü yazgıların kişileşmeleridir. Daha geç bir dönemde kötü cinler hâlini alan Kereler uğursuz eylemlerini insanlara öğüt verirler.

Kharybdis (Yunan) Poseidon ve Gaia'nın kızı Kharybdis canavarca bir iştahın verdiği cesaretle Herakles'in sürüsünden birkaç başı, onları parçalayıp yemek üzere aşırır. Zeus onu cezalandırmak için yıldırımla çarpar ve Messina boğazının bir uçurumundan canavar Skylla'nın karşısına atar. Denizin korkunçluklarının timsali olan, daha çok da mit ve efsane, Kharybdis günde üç kez devâsa su dalgalarını yutar ve gemileri onların girdapları içerisine çeker, sonra aynı şekilde günde üç kez dehşetli bir böğürtüyle onları içinden atar. Kharybdis'ten sakınmak için rota değiştiren denizcilere gelince, onlar derhâl kendilerini parçalayıp yemek için can atan Skylla'ya doğru fırlatılırlar.

Kheiron (Yunan) Erebos ve Gece'nin, ölümsüz oğlu olan, kötü giyimli, kasvetli ve uğursuz bir çehreye sahip bu yaşlı adam ölülerin ruhlarını, onları cehennemler dünyasından ayıran ırmaklardan geçirme görevini üstlenmiştir. Katı, eğilip bükülmez bu şeytanî rehber hiçbir canlının kayığına binmesine ve bir gıdım olsun bir mesafe katetmesine izin vermez. Üstelik de tamahkâr olan Kheiron yolculardan sadaka ister. Aynı zamanda, odun yığınına götürülmeye hazırlanan ölünün ağzına daima bir bozuk para koyulur. Fakat, yeryüzünde mezarsız

kalan ölüler için Kheiron merhametsiz birisi olarak belirir. Bunların hoyratça reddedilen ruhları, akıbetleri hakkında karar verilene kadar yüz sene boyunca aylak aylak dolaşmaya zorlanır. Homeros ve Hesiodos'a göre cehennemlerin balçık ve bataklık nehirlerini bizzat aşan ruhlara gerçekte Hermes eşlik eder. Fakat, Yunan mitolojisinde biraz belirsiz olan Kheiron'un şahsiyetini, Etrüsk dininde ölülerin kılavuzu olan kanatlı şeytandan ilham alarak bilhassa Roma yorumu biçimlendirmiştir. Örneğin Aineias, bir zamanlar Kumai'nin Sibylla'sı tarafından verilen, Proserpine'ye tahsis edilmiş olan bir altın dalı sunarak kendisini ona acındırmayı başarmıştır. Engel olmaksızın birinci şeytanî nehri geçebilmiştir. Herakles'e gelince, hayattayken Cehennemlere inen Herakles Kheiron'u yumruklara boğarak kendisini kayığa almaya zorlamıştır. Yaşlı adamın bu ihlâl sebebiyle Cehennemlerin kanununa göre cezalandırılması gerekmektedir: Bir sene süreyle ölülerin ikametgâhına sürgüne gönderilir.

Khimaira (Yunan) Kerberos ve elbette diğer canavarlar gibi Khimaira'da canavar Ekhidna ile Typhon'un deforme mahsulüdür. Khimaira bir aslan ya da bir keçinin başına ve bir ejderin kuyruğuna sahiptir. Karya kralı Amisodares tarafından yüceltilen Khimaira alev kusarak ve yolu üzerinde bulunma talihsizliğine düşen bütün insanları parçalayıp yiyerek bütün çevreye korku salmıştı. Likya kralı canavarın tebaasına saldırıda bulunacağından korkarak Bellerophon'dan, onu bu beladan kurtarmasını ister. Bellerophon at Pegasus'a biner, kurşunla kaplanmış oklarla -ki metal bile onun yaydığı alevlerin kızgınlığından erir- Khimaira'yı deler: O, bu şekilde yanarak ölür.

Khryseis (Yunan) Khryseis Apollon'un Khryse'deki din adamıdır. Troas'ın bu şehri Yunanlar tarafından alındığında Chryses'in kızı Khryseis Agamemnon'un payına düştü. Bu yeni köleye âşık olan kral, her ne kadar iyi bir fidye önerilse de onu babasına vermeyi reddetti. Bu yüzden de, Apollon hizmetkârlarından birisine yapılan saygısızca davranışa öfkelenerek Yunan ordularına korkunç bir veba gönderdi. Tanrıyı teskin etmek için Agamemnon Khryseis'i geri vermeye mecbur bırakıldı, fakat karşılık olarak Akhilleus'un tutsağı Briseis'i aldı. Buradan iki kahraman arasında uzun bir küslük doğdu.

Kız kardeş-Eş (Mısır, Yunan ve Roma) Bir tanrının, bir kahramanın ya da bir kralın evlenmiş olduğu kız kardeşinin ismi.

Kibele (Yunan) Frigya'nin bu tanrısı kuşkusuz eski Yakın Doğu'nun en büyük tanrıçasıdır. Yunanistan'dan Roma'ya taşınmış olan Kibele değişik isimler altında -Büyükanne, Tanrıların annesi- bitkisel güç ve doğanın yabaniliğini kendinde kişileştirmiştir. Yine o, Verimlilik tanrıları arasına yerleştirilmiş ve Roma dininde Jüpiter ile birlikte

bitkilerin, hayvanların, tanrıların ve insanların yeniden üretilmesinde en yüksek yetkiyi paylaşmıştır. Güç sembolü aslanların çektiği bir arabaya binen Kibele zenginlikleri içeren yeryüzünün kapısını açan bir anahtar tutar; başı üzerinde, en azından Roma ikonografisinde bu böyledir, koruduğu şehirleri temsil eden kuleleri taşımaktadır. Herhangi bir efsaneyle ilişkisi bilinmez, Attis'le aşklarını anlatan ve yeniden doğuşun eğlenceye ve Orfeusçu müziğe dair gizemlerinin temeli ya da aktarılması olan hariç.

Kikloplar (YUNAN) Bu, alnının ortasında tek bir gözle donatılmış olağanüstü varlıklar Grek-Latin birçok efsanede boy gösterirler. Dört farklı tipe ayrılırlar: Uranosçu Kikloplar, demirci Kikloplar, mimar Kikloplar ve çoban Kikloplar.

Uranosçu Kikloplar, Gaia (yeryüzü) ile Uranos'un (gökyüzü) doğaya aykırı birleşmesinden doğmuşturlar. Üç kardeş olduklarından Uranos onları görmekten çok korkar ve onların aleyhlerine döner ve onların güçlerini kendilerine mâl ederler. Aynı zamanda da onlar Tartaros'a atılırlar. Daha sonra, devler kardeşlerinin, özellikle de Kronos'un ve öfkeli annelerinin yardımıyla ayaklanır ve babalarını sakat bırakırlar. Fakat Kronos onların varlığını üstünlüğü için tehlikeli bularak onları yeniden cehennemlere atar. Zeus onları kurtaracaktır. Onlar da şükran borcu olarak Zeus'a Kronos'u yenmesini ve göksel tahtı ele geçirmesini sağlayacak olan yıldırımı, şimşeği ve gök gürültüsünü döverek biçimlendirirler. Üç Kiklop bu devrimdeki rollerini anmak için karşılıklı olarak Arges ("şimşek"), Steropes ("yıldırım") ve Brontes ("gök gürültüsü") isimlerini alırlar. Hades'e bir miğfer, Poseidon'a, sayesinde deniz dalgalarını harekete geçirebildiği ya da dindirebildiği üç dişli yaba verirler. Ardından Kikloplar, Apollon tarafından öldürüleceklerdir: Tanrı Apollon, Kiklopların, oğlu Asklepios'u çarpan yıldırımı Zeus için üretmelerini onların yanına kâr bırakmamıştır. Zeus'un bu üç yardımcısına, tanrılara ve kahramanlara zırh takımı biçimlendirmek üzere, tunç üzerinde çalışmak için volkanların kalbine yerleşen yardımcı-demirci Hephaistolar eklenir. Pyrakmon ("örs") ve Akamas ("yorulmak bilmez") çoğu kez bu Kiklopların siteleri arasında anılır. Gecikmeli olarak, devâsa taş bloklarından yapılan duvarlara "Kiklop tarz duvarlar" ismi verilmiştir ki hâlâ Miken ve Tiryns'te kalıntıları görülebilir. Bunları birtakım mimar Kikloplar yapmış olsa gerek.

Fakat en ünlü Kikloplar Homeros'un anlattıkları olarak sabit bir yere sahiptir. Hoyrat, ne inanç ne de kanun tanır devler olan bu Kikloplar koyun sürülerini kaçırır, hiçbir tarımsal yöntem kullanmaksızın, toprağın kendiliğinden çıkarmakla iktifa ettiğini hasat eder ve fırsat bulduklarında topraklarına ya da mağaralarına giren

insan varlıklarını parçalayıp yemek için tereddüt göstermezler. Yunanların gözünde onlar, terbiye görmemiş, medeniyet düşüncesinden tamamen yoksun vahşi ırkı temsil ederler. Seyahatleri esnasında Ulysses ve arkadaşları, içlerinden en korkuncuyla, Polyphemos ile boy ölçüşmüşlerdir.

Kiron (YUNAN) Santorlar içerisinde, Kiron'un yeri ayrıdır. Kardeşleri ne kadar hoyrat ve terbiye edilmemişse o da o kadar bilgeliği ve bilgileriyle fark edilir. Kronos ile su perisi Philyra'nın aşkının meyvesi olan Kiron, babası onu meydana getirmek için ata dönüşmek zorunda kaldığı için bu tuhaf insan-at formuna sahipti. Böyle bir canavarı dünyaya getirdiği için ümitsizliğe düşen annesinin tanrılardan onu dönüştürmesini istediği anlatılır: Tanrılar onu ıhlamura dönüştürür. Kiron, Apollon ve Artemis'ten kıymetli bilgiler alır ve bu tanrısal öğretmenlerden tıp ve avcılık sanatını öğrenir. Çok geçmeden hastalar danışmak için, onları Thesalya'da Pelion dağının eteğinde yer alan bir mağarada kabul eden bu Santora akın ederler. Onun öğrencisi olma imtiyazına erişen kahraman sayısı birçoktur: Castor ve Pollux, Amphiaraos, Peleus, Akhilleus, Nestor, Ulysses, Aktaion, Diomedes ve sayelerinde denizcilikle ilgili bir takvim düzenlenen Argonautlar. Ölümsüz olan Kiron yaşamını türlü türlü iyilikleri etrafına saçmaya adamıştı. Fakat Herakles Santorlarla Lapithler karşı karşıya getiren çarpışma esnasında onu uyluğundan yanlışlıkla Lerna Hydrası'nın kan renginde zehirli bir okuyla yaralamıştı. Dayanılmaz ağrılar çeken Kiron tanrıların onayıyla ölümsüzlüğünü Yunan kahraman Prometheus'a verdi ve nihayet son nefesini verdi. Zeus bu hiçbir suçu bulunmayan Santoru yıldızların arasına koydu. Kiron burada Sagittarius takımyıldızını oluşturdu.

Kirke (YUNAN) Yunan mitolojisinde nadir boy gösteren büyücülerden birisi ve hiç kuşku yok ki en ünlüsü olan Kirke, Helios ve bir Okeanid olan Perseis'in kızıydı. Olağanüstü güçlerle donatılmış, diğer büyücüler içinde, gökyüzünden yıldızları indirme yeteneğinin yegâne sahibi olan Kirke aşk iksirlerinin, zehirlerin, beşerî varlıkları hayvanlara çevirmeye mahsus içeceklerin hazırlanması konusunda mükemmeldi. Kirke, Sarmat kralının eşi üzerinde uğursuz sanatını denedi ve onu zehirledi. Kocasının tebaası karşısında kötü konuma düşen Kirke kaçmak zorunda kaldı. Babası güneşin arabasına binen Kirke Etrürya'ya sığınma imkânı buldu. Orada mutlu bir sarayda ikamet ederken büyü tekniklerini mükemmelleştirmeye devam etti ve tanrı Glaukos'un sevgilisi olduğu için genç ve güzel Skylla'yı canavara dönüştürdü. Kirke yaptığı cilveleri savuşturma maharetini sergileyen hükümdar Pikus'u ağaçkakana dönüştürdü. Bununla birlikte Ulysses'e, domuz yavrusuna dönüşen arkadaşlarından bazılarının kaderini paylaştırmayı başaramadı. Gerçek şu ki, kahraman, Hermes'in öğütlerine

uyarak Kirke'nin ona sunduğu içkiyi ona "moly" adı verilen bir bitki karıştırarak etkisiz bırakmıştı. Böylece büyücünün büyülerinden kurtulmuş olan Ulysses onu maiyetindeki denizcileri ilk başta sahip oldukları insan formuna geri döndürmeye zorlamıştı. Bununla birlikte, cadılara mal edilen herhangi bir tiksindirici niteliği olmayan Kirke kahramanı cezbetti. Onu yanında bir seneden fazla tuttu ve marifetlerinin sonucunda birçok çocuğa gebe kaldı; Tusculum'un mitolojik kurucusu Telegonos, Latinlere adını veren kralı, Latinus ve bir kız, Kassiphone. Ulysses uzun sürecek yolculuğuna çıkmaya karar verdiğinde Kirke ona, vatanı İthaka yönündeki en kolay ve en güvenli rotayı işaret gösterecek olan kâhin Teiresias'ın hayaletine danışmak için Cehennemlere gitmesini tavsiye etti. Her ne kadar mucizelerinin sayısını arttırsa da kötülüğü sebebiyle tanrılar, Ulysses ve Penelope'nin oğlu Telemakhos'un elinde ölecek olan Kirke'ye ölümsüzlük bahşetmeyi reddettiler.

Kleio (Yunan) Bu Musa'nın ismi, savaşçıların zaferini ve bir halkın meşhurlarını tekrar ve tekrar zikretmek için "kutlamak, övmek", anlamlarına gelen Yunanca bir kelimeden gelir. Bu olgudan dolayı ona çok geçmeden tarihin patroniçesi rolü biçilmiştir. O sağ elinde ya, büyük olayları ilân etmek için bir trompet, ya kahramanların kahramanlıklarının şarkısını söylemek için bir kitara ya da hatta, olayların kronolojik düzeninin simgesi olan su saati tutar.

Klytemnestra (Yunan) Yunan tragedyasının en meşhur kadın kahramanlarından birisi olan, kral ırkından Klytemnestra Tyndaros ve Leda'nın kızıydı ve annesi kanalıyla Dioskurlar ve Helen'in kız kardeşiydi. İlk nikâhı olarak Tantalos ile, sonra, aynı zamanda kocasının katili olan ve kısa bir zaman sonra Troia için hareket eden Agamemnon ile evlendi. Agamemnon, Aulis'te, Kalkhas'ın tavsiyeleri üzerine kızı İphigenia'yı Yunan filosunun Troia'ya gitmesini engelleyen tanrıça Artemis'e kurban etmeye mecbur bırakıldı. Uğursuz tasarısını Klytemnestra'dan sakladı. Fakat Klytemnestra haberi çok geçmeden Argos'tan öğrendi; kızının trajik sonundan ümitsizliğe kapılan (hâlbuki, İphigenia kurban edicinin bıçağından kaçabilmişti) ve bir diğer yoruma göre Khryseis'e tutulan kocası tarafından aldatılan Klytemnestra Aegisthus'u âşık edindi ve onunla birlikte, ülkesine döndüğünde Agamemnon'un hayatına son verecek komployu hazırladı. Elektra ve Orestes babalarının öcünü alma işini üstlenecekler ve anneleri Klytemnestra'yı cinayetinden yedi sene sonra öldüreceklerdi.

Knosos (Yunan) Girit'in bu eski şehri kral Minos'un başkenti oldu; ününü Ariane'nin oğlunun yardımı sayesinde Theseus'un öldürmeyi başardığı Minotauros'un kapatıldığı labirentine borçludur.

Kore (Yunan) Yunancada bu isim "genç kız" anlamına gelir. İsim Demeter'in

kızına, cehennemlere kaçırılması ve orada kaybolması öncesinde verildi, ki o orada Hades'in karısı oldu ve *Persephone* adını aldı.

Korybantlar (YUNAN) Kibele tanrıçalarının ismini almak zorunda oldukları bu Giritli koruyucu tanrılar, denildiğine göre Zeus'un beşiğinin çevresinde, bu yeni doğmuş bebeğin bağırışlarını sesleriyle bastırmak ve babası Kronos'un onu parçalayıp yemesini engellemek için şarkı söylerlerdi.

Körlük (YUNAN) Körlük, hâsıl olduğu şahıslarda, suç işleme ya da dinsizlik eğilimlerinin kaynakları olan ruh ya da aklın körlüğünü temsil eder. Bazı zamanlar Oidipus gibi katil kahramanlar öçlerini kendilerinden alırlar: Bunlar hatalarını bütün açıklığı ve korkunçluğuyla ortaya koymaya muktedir olan ışığı kaldıramazlar. Fakat eğer bu günahkârlar pişman olma karakteri edinirlerse ya da Asklepios ya da Kiron gibi büyücü bilgeler bulurlarsa, kararmış gözlerini, ruha onu bütün lekelerinden arındırarak saflığını ve coşkunluğunu yeniden veren, ışığın en yüksek sembolü güneş gezegeninin ışınlarına sergileyerek, görme yetilerini yeniden kazanabilirler.

Kreon (YUNAN) 1. Korintos kralı Kreon sarayına İolkos'tan kovulan İason ve Medea'yı kabul eder. Kreon uzun müddet misafirleriyle huzur içerisinde yaşar, tâ ki bir gün İason Kreon'un kızı Glauke'ye (ya da Kreusa) âşık olana ve Medea'yı boşayıp onunla evlenene dek. Medea intikamını almak için rakibine, kumaşı sihirli bir karışımla bezenmiş ve zavallının vücudunda yanan bir giysi hediye eder. Onun imdadına koşarken Kreon da can verir.

2. Yine Kreon adı akla Menoetios'un oğlu ve İokaskta'nın kardeşini getirir. Kreon kayınbabasının ölümünden sonra Thebai'yi yönetir, sonra krallığı ülkeyi Sfenkslerin elinden kurtaran Oidipus'a devreder; aynı zamanda da eş olarak ona İokaskta'yı verir. Bununla birlikte, daha sonra, bu birlikteliğin ensest bir ilişki olduğunu öğrendiğinde Kreon bahtsızı Thebai'den kovar, onun iki oğlunu, çok geçmeden iktidar için kavgaya tutuşacak olan Eteokles ve Polynikes'i ise yanında alıkoyar. Eteokles'in tarafını tutan Kreon himayesindekinin zaferini sağlamak için oğlu Menoikeus'u Ares'te kurban etmek mecburiyetinde kalır. İki düşman kardeşin ölümüyle Kreon Thebai'de iktidarı tekrar eline alır ve Polynikes'e hiçbir şekilde mezar tahsis edilmeyeceği emrine karşı gelme cüretini gösteren Antigone'yi canlı canlı gömerek acımasızlığını ispat eder. Sonra, Oidipus"u kaçırmaya yeltendiğinde, söylendiğine göre, Theseus tarafından öldürülür.

Kreusa (YUNAN) 1. Kreusa, Priamos ile Hekabe'nin kızıdır; Aineias ile evlenmiş ve ona bir oğul, Ascana'yı vermiştir. Troia'nın alınması sırasında genel karışıklık ve savaş içerisinde kendisini kocasından

boşanmış olarak bulacak ve Aphrodite tarafından kaçırılacaktır. Bununla birlikte o, bütün şehirde onu aramış olan Aineias'a görünebilmiş ve ona yeni bir dünya, İtalya'yı, arayışı sırasındaki uzun deniz gezisini anlatmıştır.

2. Bir diğer Kreusa, Kreon'un kızı, Medea'nın intikamının kurbanı olur. O aynı zamanda *Glauke* ismini taşır.

Kronos (Yunan) Uranos ve Gaia'nın en genç oğlu bu dev Zeus'tan önce evreni ve Olympos'un tanrılarını yönetiyordu. Bütün gücü elde etmek için tereddüt etmeksizin babasını sakat bıraktı ve kız kardeşi Rhea ile birleşti, bu birleşmeden Hestia, Demeter, Hera, Hades, Poseidon ve nihayet Zeus gibi bütün Yunanistan'da ünlü tanrılar olacak olan birçok çocuğu oldu. Bununla birlikte tahtını korumak için kendisinden, gelecek nesillerini yok etmesini isteyen diğer devlerle anlaşmak zorunda kaldı. Kronos böylece, annesinin, kundaklanmış bir taşı -ki Kronos hilenin farkına varmaksızın taşı yutmuştu- onun yerine bıraktığı Zeus hariç çocuklarını parçalayıp yedi. Fakat Zeus yetişkin birisi olduğunda babasına karşı ayaklanmaya girişti ve onu erkek ve kız kardeşlerini geri vermeye mecbur bıraktı. Onların yardımıyla Kronos'a sadık devlerle savaştı ve sonsuza kadar tanrısal iktidarı ele geçirdi. Daha sonra Romalılar Kronos'u Saturnus ile özdeşleştireceklerdi ve efsane Orpheusçuluğun etkisi altında durum öyle bir hâl alacaktı ki acımasız dev altın çağın doğru ve iyi kralı olacaktı.

Kumai (Yunan) Yunanistan'ın en eski kolonilerden birisi olan bu şehir bilhassa, doğrudan Apollon'dan ilham alan Sibylle'nin söylediği kehanetlerle ünlü olmuştu. Şehirden yakın bir yerde Cehennemlerle temasta bulunma yeri olarak değerlendirilen bir mağara oluşacaktı. Sibylle'nin rehberlik ettiği Aineias bu yolu gölgeler krallığına inmek için izleyecekti.

Kurban etme (Yunan) Bu uygulama tanrısal lütufları kişinin üzerine çekmeye hedefleyen bir adak ya da bir kahramanın bir tanrıya şükranlarını bildirme eylemidir. En sık biçimiyle basit hayvan kurban etmeye indirgenmiş olan kurban etme, büyük darlık ve büyük korkular söz konusu olduğunda insanlara yönelir. Böylece efsanelerde İphigenia'nın Yunan donanmasının elverişli rüzgârlarla hareket ettirilmesi maksadıyla tanrıça Artemis'e kurban edilmiş olduğu görülür; Polyxena ise Akhilleus'un mezarında bu Yunan kahramanın ruhunun teskin edilmesi için kurban edilecektir. Yine, bazı zamanlar, erkek ya da kadın kahramanlar kurban edicinin bıçağına teslim edilir, tıpkı Koronidler gibi -böylece onların sayesinde bir veba salgını sona ermiştir.

Kuretler (Yunan) Diğer koruyucu tanrılarla -Korybantlar, Daktyloiler- sık karıştırılan Kuretler özellikle küçük çocuk Zeus'u çevreleyen olaylarda önemli rol oynayacaklardır: Onlar Amalthea'nın etrafında, o, tanrıyı beslemeye gittiği sırada Kronos'un oğlunun

saklanmış olduğu yeri keşfetmesini engellemek için devamlı olarak büyük bir gürültü patırtı çıkaracaklardır. Kuretlerin sayısı bilinmez. Sonuçta onlar bir efsaneler bolluğuna yol açmışlardır. En ünlüsünün anlattığına göre, Hera'nın emri üzerine, onlar İo'da, Hera'nın Zeus ile olan aşklarının meyvesi olan genç Epaphos'u kaçıracaklardır. Bu kaçırmadan öfkelenen tanrı onları yıldırımla çarpacaktır.

Kuşlar (Yunan ve Roma) Kültte, kuşlar bazen kurbanlık hayvanlardır, bazen de bir efsanesini ya da bir özelliğini hatırlattıkları birtakım tanrıların sembolleridir. Bu yüzden de, görkemli ve korkunç kanat Zeus'un cisimleşmesidir; beyaz güvercin Aphrodite'ye atfedilir, kalplerdeki dirliğin içerisinde aşkı temsil eder, Hera'nın kutsal hayvanı tavuskuşu, tüylerinin özelliğini Argos'un yüz gözünü oraya yerleştiren bu tanrıçaya borçlu olsa gerek; baykuş Athena'ya tahsis edilmiş olan geleceği bilebilen bir kuştur. Yine, bazı vakitler, efsanelerde kuşlara dönüşen birtakım şahıslar görülür, ki onlar bu şekilde tanrıların öfkesinden ya da ilgisinden kaçacaklardır; veyahut da söz konusu değişim tanrıların merhametinin ve daha ziyadeyse öfkesinin bir işaretidir. Pikus ağaçkakana dönüştürülmüştü çünkü büyücü Kirke'nin aşk dolu büyülerine katlanamamıştı; Koronis Poseidon'un kovalamacalarından kaçmak için Athena tarafından kuzguna dönüştürülmüştü; oğlu İtylos'u yanlışlıkla öldüren acısı dinmez anne Aedon bülbüle dönüştürülmüştü; Amcası Daidalos tarafından Akropolisin tepesinden aşağıya atılan Perdrix son anda bir kekliğin görünümünü almıştı. Nihayet, bazı kuşların, neslini sürdürme yeteneğine sahip olmayıp, kendisini yaktırıp küllerinden yeniden doğan Phoenix gibi, kendi efsaneleri vardır.

Kutsal hayvanlar (Yunan) Bazı hayvanların, kahramanların ve tanrıların efsanelerinde seçkin bir rol aldıkları bir gerçektir. Bu bakımdan genellikle kurban edilecek hayvanlar ile bir şekilde tanrıları sembolize eden ve onlarla ilişkilendirilen hayvanlar arasında bir ayrım tesis edilir. Birinciler arasında, kuzular, koyunlar, sığırlar ve domuzlar zikredilebilir. Sınırsız sayıda olan ikinciler arasında, en üstün gücün görkemli sembolü, daima tanrılar tanrısı olan Zeus'la bağdaştırılan, kartalı, cehennemî tanrılara tahsis edilmiş yılanı, tanrıça Athena'nın geleceği bilen kuşu baykuşu, tanrıça Aphrodite'in deniz köpüğünden çıktığı zamanki kadar beyaz olan beyaz güvercini saymak gelenek olmuştur, ayrıca kertenkele Apollon'un hayvanı, balık Artemis'in, evcil köpek Hekate'nin hayvanıdır. Horoz, tanrı Asklepios'a tahsis edilmiştir, tavuskuşu Hera'ya. Son olarak bazı hayvanlar tanrıların arabalarını çekerler, tıpkı Kibele'nin aslanları, Poseidon ve Hades'in atları gibi. Bununla birlikte Mısır dininde olduğu gibi hayvanların bizâtihî kendilerine beslenen bir hayranlıktan bahsedilemez. Onlar

dolayımıyla tanrılara tapılır. Onlar tanrılar değil, basit dinî simgelerdir.

Kutsal orman (YUNAN VE ROMA) Bitkisel gücün sembolü olan yüksek tepeli ağaçlarıyla kutsal ormanlar insanlara gökyüzünün bilgisini ve tanrıların nasihatlerini öğrenme imkânı verir. Bu yüzden de kutsal ormanlarda bazı tanrıların kehanetlerini verdikleri kült yerleri inşa edilir. Bazı zamanlar da, ağaçsız yerlerde de bir tapınak yükselir. Halka yasak olan kutsal ormanlara giriş gizemin az sayıdaki bağlılarına ve din adamlarına açıktır. Toprağı açma, kutsala saygısızlık kaygısından dolayı yasaktır. En ünlü kutsal ormanlar arasında, Kolhis'teki Ares'inki, -Argonautlar altın postu oradan kapıp kaçırmıştır- Dodona'daki Zeus'unki, Kolone'daki Eumenides'inki, -Oidipus orada ölmüştür- Arkadya'daki Pan'ınki, Olympos'taki Zeus'unki, Kıbrıs adasının Paphos'undaki Aphrodite'ninki zikredilebilir. Romalılarda Aineias ve Romulus gibi Latium'un kahramanları tarafından sınırsız sayıda orman tanrılara adanacaktır.

Kutsal taşlar (YUNAN) *Baitylos* adıyla belirtilen taşlar ya da göktaşları, kökeninde, bir tanrının ikametgâhı ya da onun temsili olarak görülür. Her tanrıya özel şekilli bir taş vakfedilir. Kibele için o kübiktir, Hermes için dikdörtgen biçiminde, yollar tanrısı Merkür için sınır taşı şeklinde. Kutsal taş yine bazı mitolojilerde tanrıların ya da insanların birtakım eylemlerini hatırlatır. Apollon'un lirini koyduğu Megara'nın ötümlü taşı, Anaxarete'nin görünümünü aldığı taş ya da Kronos'un oğlu Zeus niyetine yuttuğu taş buna örnektir. Trizina'da Orestes'i arıtmak için dokuz yargıcın üzerine oturduğu taş uzun bir süre sergilenmiştir.

Kythira (YUNAN) Lakonia kıyısı yakınında yer alan bu ada, Aphrodite kültünü buraya taşıyan Fenikeliler tarafından sömürgeleştirilmiştir. Yunanlar adayı dalga köpüğünden dünyaya gelen bu tanrıçanın muhtemel doğum yerlerinden birisi yapacaklardır. Bazı zamanlar ona atfedilen "Kythiralı" ismi de buradan gelir.

L

Labirent (Yunan) Özellikle Mısır'da, labirent, kökeninde, kayadan oyulmuş genellikle büyük bir şahsiyetin mezarı olan bir Yer altı eseridir. Labirent karmaşık koridorlar, çıkmaz yollar, birçok kesişmeler bütünüdür. Bu âdet Girit'e kadar ulaşmış gibi görünüyor, ki efsanede, Minos kralının emri üzerine Daidalos tarafından, bir boğayla yaşadığı aşk sonucu Pasiphae'nin kendisine gebe kaldığı, insan vücutlu, boğa başlı canavar Minotauros'u yaşayanların gözünden ırak sonsuza dek saklayan ünlü labirent inşa edilmişti. Girit labirenti yer altında bulunmaz. Açık alanda inşa edilmiştir ve art arda gelen bölümler ve iç içe kulvarlar, tanzim edilmiş ustaca intizamsızlıklar ihtiva eder, Daidalos tarafından tasarlanmıştır. Sadece Ariane'nin oğlunun yardımıyla Theseus yolu bulmayı başardı Minotor'un yanına ulaştı ve canavarı öldürebildi. Labirent miti daha orijinal bir şekilde bir başka efsane tarafından yeniden ele alınmıştır: Bu, Daidalos'u ortaya çıkarmak için, bir salyangoz kabuğunun bir ucundan diğerine bir ip geçirebilene bir ödül sunmayı akıl eden kral Kokalos efsanesidir. Daidalos bir karıncanın ayağına bir ip bağlayarak bunu başarmıştır; böcek kabuğun içerisinde yol almaya başlamış, zahmetsizce bu yeni labirentin ucuna ulaşmak için iple birlikte birçok tur atmıştır.

Lakşmana (Hindistan) Rama'nın üvey kardeşi, tanrı Vişnu'nun cisimleşmiş hâli, Râmâyana destanının kahramanlarından birisi. Kardeşi Rama'nın ormana sürgününe kendi rızasıyla iştirak eder.

Lakşmi (Hindistan) Talih ve zenginlik tanrısı, tanrı Vişnu'nun karısı. Binek olarak beyaz baykuşu vardır ve çoğunlukla lotus ile özdeşleştirilmiş olarak tasvir edilir.

Lalita (Hindistan) Evreni harekete geçiren ve dünyanın spontane olarak yaratılışı ve yok oluşu oyununu kişileştiren Hint panteonunun büyük tanrıçası.

Lamassu (Mezopotamya) İyi cinin Akad ismi. Asur saraylarının kapılarında bizon ya da kanatlı, kafasında tanrının boynuzlarının yer aldığı imparatorluk tacıyla insan kafalı aslan şekliyle ortaya çıkar.

Laios (Yunan) Labdakos'un oğlu, Thebai kralı Laios birçok kavga gürültüden sonra babasının yerine geçti ve trajik şiirlerin söylencesine göre İokaskta ile evlendi. Delphoi'nin kâhini ona, eğer bu kadın ona bir çocuk doğurursa büyük belaların başından eksik olmayacağını söylemişti; bir sebep göstermeksizin karısını yatağından uzaklaştırdı. Bundan incinen karısı kocasını sarhoş etti, yarı bilinçliyken üzerine atlayarak, böylelikle, bir erkek çocuğa, Oidipus'a hamile kalmayı başardı. Bir dağ başında terk edilen Oidipus'a Korintos kralı Polybius sahip çıktı ve yetiştirdi; bir gün Oidipus yolu üzerinde Laios'a rastladı. Akrabalık bağlarından bihaber olan ikisi dövüştüler, Oidipus Laios'u öldürdü, sonra, ilerleyen zamanda, Laios'un duluyla, öz annesiyle, evlendi.

Laokoon (Yunan) Laokoon, efsanesinin en çok bilinen versiyonuna göre Troia prensi Antenor'un oğludur. Apollon kültünde görevli olan Laokoon evlenip, bu şekilde bekârlık andını hiçe sayarak kutsala karşı gelme eylemini işledi, Apollon'un öfkesini üzerine çekmesi de bu şekilde oldu. Troia'nın düşmesi sırasında belirleyici bir role sahip oldu, özellikle de hemşerilerine, böğründen silahların çatıldığı bir boşluğun sesinin geldiğini göstermek için üzerine bir mızrak fırlatacağı ünlü tahta at olayında. Bu şekilde onları bu kamufle edilmiş kaleyi şehirlerine sokmamaları için ikna etmek istiyordu. Tam o sırada iki devâsa yılan denizden çıkacaklar ve dinden sapmış bu din adamının ve iki oğlunun üzerine atılacaklar, onların boğazlarına sarılacaklar ve gırtlaklarını sıkarak nefeslerini keseceklerdir. Bu esnada Troialılar Laokoon'un işlediği her türlü kutsala saygısızlığı reddetmişlerdi. Onun, tahtadan atın siteye girmesini reddetmesinin tanrıların öfkesine sebep olacağını düşünüyorlardı. Böylece kalelerinin bütün büyük kapılarını açacak ve bu talihsiz hareketle Troia'nın harap olmasını hızlandıracaklardı.

Lao-tsu ya da Laozi (Çin) Filozof (aşağı yukarı MÖ VI. yüzyıl), Taoizmin babası ve bu okulun ünlü kutsal metni *Tao te ching*'in yazarı. Zhou hanedanının kraliyet sarayında astrolog tarihçi mevkiine sahipti, fakat muhtemelen epey münzevi bir hayat sürmüştü, bu durum hayatıyla ilgili bilgi eksikliğini açıklamaktadır. Bundan dolayı onunla ilgili her türden efsane dolaşır: Doğumu olağanüstüydü, 200 seneden fazla yaşadı, Çin'in batısına, *Tao te ching*'i yazacağı bir seyahat gerçekleştirmiştir; bazıları tarafından diğer ünlü Çinli üstatlarla özdeşleştirilmiştir, tarih boyunca birçok kez reenkarne olmuştur ki başkaları yanı sıra Buda'nın kendisi olarak da, vs.. O, hâlihazırda Han sülalesi sonunda çok büyük bir figür olarak kabul edilmiştir.

Lapithailer (YUNAN) Mitolojik topluluk olan Lapithailer Thesalya'nın dağlarında yaşıyorlardı. Birçok efsanede boy göstermişlerdir ve bilhassa onları Santorlarla karşı karşıya getiren savaş ile tanınırlar. Gerçekten de onlar, İxion'un oğlu Pirithoos tarafından yönetiliyorlardı ve sonuçta, Santorlarla üvey kardeştiler. Santorlar onlardan mirastan kendilerine düşen payı talep ettiler. Pirithoos onları yatıştırmak için düğününe davet etti. Şarabı içen Santorlar Pirithoos'un nişanlısı Hippodamia'ya zor kullanmaya kalkışacak, Lapithailere saldıracaklardır, fakat neticede alt edileceklerdir.

Lar (ROMA) Etrüsk kökenli tanrı, Merküre ile Lara'nın oğlu Lar, ölülerin ruhlarını bir yeni yetme kılığına sokulmuş küçük bir heykelcik şekliyle cisimleştirir. O, kuşaktan kuşağa intikal etmiş her Roma konutunu korur. Ona aşırı titiz ve bâtıl itikatlı bir kült tahsis edilir. Evlerle âlâkadar Larlara sokakların, tarlaların, yol kavşaklarının güvenliğini sağlayan birçok kamusal Lar eklenir ve sitenin Larları, Janus, Diane, Merkür gibi Romalı tanrılar arasından seçilmiştir.

Larveler (ROMA) Bu kötücül ve şeytanî cinler sık sık Lemurelerle karıştırılır. Larveler aynı şekilde bir mezarı olmayan ya da yaşadıkları sürece affedilmez suçlar işleyen ölülerin ruhlarını temsil ederler. Larveler, yeryüzüne yaşayanlara acı çektirmeye gelirler ve beraberlerinde getirdikleri dehşet, nevrozlarla, hatta epilepsiyle onlara hayalet, iskelet şeklinde görünürler.

Lavinia (ROMA) Kral Latinus ile Amata'nın tek kızları Lavinia yerli bir şef olan Turnus'la nişanlıydı. Fakat dedesi Faunus kehanetlerinden dolayı bu evliliğe karşıydı ve dünyaya hükmedeceği haber verilen bir ırkı meydana getirecek bir yabancının gelişinin beklenmesini istedi. Kısa bir süre sonra İtalya kıyılarına gelen Aineias Latinus'un evine sığınma imkânı buldu, kehanetin gerçekleştiğine ikna olan Latinus kızını ona verdi. Fakat durup dinlenmeksizin Troia ırkından her insana zulmeden Junon, Alekto'nun öfkesi aracılığıyla, Turnus'un öfkeli kıskançlığını, Amata'nın kızgınlığını ve muhalefetini kışkırttı ve amansız bir savaşa yol açtı. Aineias galip geldi ve Lavinia'yla evlendi. Bri süre sonra dul kalan Lavinia doğuştan yetim bir çocuk, Silvius'u dünyaya getirdi; üvey kardeşi Askanios Silvius'u Lavinium şehrini boyun eğdirmeye zorlayacaktır ki daha sonra da onu tahta vârisi kılacaktır.

Leda (YUNAN) Aetolia'nın Yunan kralı Thestos'un kızı Leda, babasının sarayında yaşamış, Sparta krallığı elinden alınan Tyndaros'u orada tanımıştır. Leda onunla evlenmiş ve ona tek yumurtadan çıkan ünlü çocuklar vermiştir: Bir kuğu kılığında Leda'ya yanaşan Zeus'un çocukları Pollux ile Helen ve Tyndaros'un meşru çocukları Kastor ile Klytemnestra.

Lei-kong ya da Leigong (ÇİN) "Gökgürültüsü Efendi" anlamına gelen kelime. Ölümlüleri hatalarından dolayı cezalandırmak için devreye

giren Çinli Taoist tanrı, bu görevde semavî olayları harekete geçiren diğer tanrılardan yardım görmüştür. O, vücudu çıplak, mavi renkte, yarasanın pençe ve kanatlarına sahip, korkunç bir kılıkta tasvir edilir.

Lerna Hydrası (Yunan) Typhon ve Ekhidna'dan doğan bu canavar, Lerna gölü yakınındaki bir mağarada yaşıyordu. Bir köpeğin vücuduna ve dokuz yılan başına sahipti. Bu başlardan sadece bir tanesi ölümsüzdü. Eurystheus tarafından Hydra'yı öldürmek için gönderilen Herakles böylelikle işlerinden on ikincisini tamamlayacaktı. Kahraman evvela bir başı kesti, fakat yerine anında başka iki tane çıktı. Böylece, sadık arkadaşı İolaos'un yardımıyla Herakles Hydra'nın başlarını yaktı, ölümsüz olanı kesti ve ağır bir kayanın altına gömdü; sonra açtıkları yaraları ölümcül kılmak için oklarını canavarın kanına batırdı. Denilir ki bu kan Nessus'un ölürken Deianeira'e verdiği ve Herakles'in ölümüne sebep olan zehirli aşk iksirinin bileşiminde yer almıştır. Yine anlatılır ki Anigros nehrinden yayılan vebalı kokuya, sularında yana yatan canavarın kanından dalgalar sebep olmuştur.

Lestrigonlar (Yunan) İtalya'nın güneyindeki, genellikle Campania'daki Formiae şehriyle özdeşleştirilen bir limanda iskeleye yanaşan Ulysses ve arkadaşları, onlara taşlar fırlatan ve hemen hemen bütün gemileri batıran yamyam devler Lestrigonların saldırısına uğrar. İthaka kralı onlardan kaçabilir, fakat ona eşlik eden çok sayıda denizciyi Lestrigonlar devâsa elleriyle yakalar ve parçalayıp yerler.

Leto (Yunan) Romalılar tarafından *Latone* olarak isimlendirilen Leto'yu, Titan Koios ve dişi Titan Phoebe'nin bu kızını, ondan iki ikiz meydana getirecek olan Zeus sevmişti. Fakat Hera'nın öfkesinden çok korkan tanrı, âşığını terk etti. Kocasının sadakatsizliğini ortaya çıkaran Hera bütün yeryüzüne Leto'ya misafirperverliğini kesmeyi emretti. Zavallı aylar boyunca o diyardan bu diyara dolaştı. Nihayetinde su üzerinde yüzen ve Ortygia olarak isimlendirilen bir parça toprağa ulaşmak için ilerledi. Bu çorak ve perişan ada, hâlihazırda ilk sancıları başlayan Leto'yu iyi karşıladı. Ne Hera, ne de ebelik ve doğum tanrıçası İlithya hızlı bir kurtuluş sağlamak için yardıma gelmeye razı kaldı. Bu yüzden zavallıcık dokuz gün ve gece acı çekti. O, yumuşamaya başlayan İlithya'nin gelişinden önce, iki tanrısal çocuk dünyaya getirdi, Apollon ve Artemis. Böylece Ortygia denizin dibine dört kolonla tespit edildi ve bitki örtüsü, çiçekler toprağın çorak kabuğunu yarmaya başladılar. Ada, *Delos*, "parıltılı" ismini aldı ve Kiklad'ın en ünlü, en verimli adalarından birisi oldu. Leto, sebatı ve cesaretinin ödülü olarak, kendisini dev Tityos'a, Niobe'nin hakaretlerine ve Python yılanına karşı müdafaa eden iki çocuğunun sadakatine hak kazandı.

Leviathan (Fenike) Bilhassa İncil'den dolayı tanınan canavar; İncil'de pasajlara göre farklı farklı anlaşılır: Kimi

zaman Nil timsahı (Filistin'de yaşayan) söz konusudur, kimi zaman İsae'de olduğu gibi, paganizmin sembolü.

Likhas (Yunan) Herakles'in arkadaşı Likhas Deianeira tarafından, Nessus'un tuniğini, muhtemelen Zeus'a bir kurban sunma eylemini gerçekleştireceği zaman giymiş olacak olan efendisine vermekle görevlendirildi. Tuniği giyer giymez Herakles bütün vücudunun yandığını hissetti. Acıdan çılgına dönen, sunakları deviren, ağaçları kökünden söküp atan Herakles, korkmuş olan, kendisini aklamaya çalışan Likhas'a hakaretler yağdırdı. Herakles onu dinlemedi, bir ayağından yakaladı, başının üzerinde fır döndürdü ve Eğriboz denizine fırlattı. Zavallı, orada kayalık Likhas adalarına dönüştü.

Lila (Hindistan) "Oyun" anlamına gelen ve evrenin spontane yaratılış ve yok oluş deveranını ifade eden Sanskritçe kelime. Tanrıça Lalita tarafından kişileştirilen bu hareket gücü Brahman'un dünyada tezahürü ve onun sevincinin (ananda) meyvesidir.

Lingam ya da Linga (Hindistan) Hinduizmde tanrı Şiva'nın fallik sembolü. O, yaratıcı gücün işaretini temsil eder öyle ki fallus ve yoni (dişilik organı) olarak dile getirilir. Onun kültü Antikçağ'da Hindistan'da güç kazanmıştır. Ona şivacı tapınaklarda ve ailelere ait sunaklarda hürmet gösterilirdi. Genellikle, yoniyi sembolize eden bir kürsünün üzerine konulan, beyaz ya da siyah taşla tasvir edilir.

Lir (Yunan) Kimilerine göre bu müzik enstrümanının icadında Musa Polymnie'ye borçlu olunduğu malumdur; kimilerine göre ise beşiğinden kaçan, yeni doğmuş olan Hermes'in ayağı bir kaplumbağaya takılmış, onu öldürmüş, onun kabuğunun boşluğuna yedi tel germiştir. Şiirin sembolü olan lir sadece Apollon'un değil, aynı zamanda onu çalarak Sirenleri büyüleyen Orpheus ve Musalar ile yarışmak isteyen Thamyris -gösterişçiliği için, körlükle cezalandırılmıştı- gibi mitolojik şairlerin de tercih ettiği bir enstrüman olmuştur.

Lludd ya da Nudd ya da Nuada (Kelt) Llyr'in oğlu, Bretonların mitolojik kralı. Lunden'in (Londra) kurucusu olan o, İngiltere'yi, her şeyi bilen düşman, her şeyi kısır kılan çığlık, yiyecekleri çalan dev gibi birçok beladan korumuştur. Öyle görünüyor ki, bayramı her sene 9 (Temmuz)da kutlanıyordu. Bir Lludd kralı, Luddiler hareketine referans olma hizmeti görür.

Loki ya da Loke (İskandinav) Aselerin yanında görünen, genellikle kötücül, bazen hain, sık sık kılık değiştiren cin. İyinin kişileşmesi olan Balder'in katili Loki, kökeninde kötü olarak değerlendirilir. Tanrıların düşmanı olan Loki zincire vurulmuştur, fakat Ragnarok, tanrıların alaca karanlığı esnasında salıverilmeyi başarır. Dev Angryoda'yla birleşmiştir, karısı Sigyn'dir.

Lotis (Yunan) Yunan mitolojisinin bu su perisi, onu cezbetmeye çalışan Priapos'tan kaçmayı sürpriz bir biçimde

daima başarmıştır: Lotis gerçekten de tanrının kendisine yaklaştığı bir anda, ona kaçma imkânı sağlayan Silene'nin eşeğinin anırmasıyla kurtulmuştur. Artık dayanacak gücünün kalmadığı bir gün bir bitkiye, lotusa dönüşmüştür.

Lotophagoiler (YUNAN) Eskilerin Kuzeydoğu Afrika halklarıyla özdeşleştirdiği bu masalsı topluluk münhasıran, bal ve öğütülmüş çiçeklerin hoş tadına sahip bir bitkiyle, lotusla beslenme tuhaf özgünlüğüne sahipti. Her kim topraklarına ayak basarsa, tıpkı günün birinde Ulysses ve arkadaşlarının yapacağı gibi, bu tadı çok hafif, çok hoş, bilinmeyen besini sunuyorlardı; öyle ki yeni gelenler, gayet memnun, vatanlarını unutmuş ve böylesi bir mutluluğu saçan ülkeyi terk etmeyi reddetmişlerdi. Hiçbir şekilde öngöremediği bu tehlike karşısında Ulysses arkadaşlarını gemilerinin yanına gitmeye ve vatanları istikametinde denizin yolunu tutmaya zorlamak için güç kullanmak zorunda kalmıştı.

Lotus (HİNDİSTAN) Lotus çiçeği güzelliği sembolize eder. Yine o, öyle görünüyor ki tanrısal doğuşu, ölümsüzlüğü ve kökendeki saflığı temsil eder. O, ilk olarak Brahmanlarda yaratılış mitleriyle özdeşleştirilmiştir. Daha sonra Mahabharata, Brahma'nın, Vişnu'nun göbeğinden bitmiş bir lotustan doğduğunu anlatır. Lotus'un Sanskritçe ismi Kamala aynı şekilde tanrıça Lakşmi'nin isimlerinden birisidir. Güneşin doğumuyla açılıp batışıyla kapanan lotus çiçeği güneşle özdeşleştirilir ve bu sebeple Buda'nın ayak izleri üzerinde kendisini gösterir. Birçok Buda ya da Bodhisattva bu çiçeği ellerinde tutarak tasvir edilir; öyle görünüyor ki bu onları dharmanın koruyucuları olarak vasıflandırmaktadır.

Lug (KELT) Sanat ve tekniklerin Kelt tanrısı.

Lykomedes (YUNAN) Skyros adasının kralı Lykomedes, annesi Thetis'in tavsiyeleri üzerine kadın kılığına girerek Troia'ya gitmemeye yeltenen Akhilleus'u kabul eder. Akhilles'un orada Lykomedes'in kızı Deidamia'dan, ünlü bir kızı, Neoptolemos olur. Bu kral, Theseus hakkındaki Atina efsanesinde tekrar ortaya çıkar. Kahraman Skyros'a ulaştığında onu büyük bir şatafatla kabul eder. Fakat misafirinin krallığını elinden alacağından korkarak onu bir faleze çıkarır ve boşluğa fırlatır.

Lynkeus (YUNAN) Egyptos'un oğlu Lynkeus, kardeşlerinin Danailer tarafından katledilmesinden kaçabilen tek kişiydi ve o karısı Hypermnestra'nın suç ortaklığı sayesinde kurtulabilmişti. Argos'a kaçtı ve yakın bir tepede karısının yanına sağ salim geri dönmek için apaçık bir işaret bekledi. Argoslular her sene bu efsaneyi meşaleli bir inzivayla anarlar. Söylendiğine göre Lynkeus kaynatasıyla uzlaşmıştır, fakat diğer efsaneler, Lynkeus'un daha sonra kralı öldürdüğünü ve yerine hükmettiğini söylerler. Hatta belki de, kardeşlerinin öldürülmesinin intikamını almak için bütün baldızlarını katletmiştir.

Mm

Maat (Mısır) Mısır panteonunun tanrısı, gerçeğin ve adaletin sembolü; Maat kafasında ismini yazmaya yarayan bir devekuşu tüyü taşıyan bir kadın olarak tasvir ediliyordu. Maat'ın tasviri, Osiris'in mahkemesi önünde ölünün kalbinin ağırlığının tartılması sırasında kullanılan sağ kefeyi gözler önüne serer. "Maat'ın adağı" günlük ritüelin başlıca dinî icraatıydı: Kralların mabetlerinde tanrılara sunmuş olduğu tanrıçanın küçük heykelciği bütün diğer adakları içine alıyordu. O, sosyal adaletti, ahlâkî doğruluktu, ekseriye "Ra'nın kızı olarak isimlendirilirdi. Yine o, evrenin istikrarını sağlayarak, çok büyük oranda dünyanın düzenini temsil ediyordu.

Maatkare Mutemhat ya da "Tanrısal el" (Mısır) Eski Mısır'da Amon'un 'karısı' ya da yeni imparatorlukta, soyu devam ettirmek için tanrıyla birleştiği kabul edilen kraliçe. III. Osokron'dan itibaren kralın bir kızı, Amon'a eş olarak (Şapenupet, Amenardis) tahsis edilir, her biri sonradan geleni "benimserdi"; bu prensesler özellikle Etiyopya'nın hâkimiyeti altında (XXV. hanedan) Thebai'de firavunlarınkiyle kıyaslanabilir unvanlarla donatılmış hafife alınamayacak ruhanî bir güç elde ederlerdi, aynı zamanda da hep birlikte seçkin şölenlerin tadını çıkarırlardı.

Machya ve Machyoi (Pers) Bütün insanlığın atası olan çiftin ismi. Bu çift, Ahriman'ın aldatıcı tavsiyelerine uyduktan sonra mutluluğu kaybetmiştir.

Mağaralar (Yunan) Mağaralar bilinmezlikleri ve tanrıların gizlendiği ayak basılmamış kuytuları sebebiyle en üst derecede kutsal yerlerdir. Mağaralardan kahraman ve tanrı meydana getiren mitolojilerin sayısı ziyadesiyle çoktur. Mağaralarda önünde kurbanların verildiği ya da adakların adandığı hürmet gösterilen bölümlerin ve küçük sunaklarının yapılmasının sebebi de budur. Gerçekten de inanışlara göre bu yer altı mekânları cehennemî tanrılarla temas hâlindeydi, toprak

kendisini verimli yapan şeyi de buradan ediniyordu. Nihayet, karbonik gaz ya da pis kokulu buharların varlığına bağlı olarak volkanik faaliyetlerin ortaya çıktığı bazı mağaralarda yardıma çağrılan tanrılardan alınan kehanetleri dağıtan Pytialar bulunurdu.

Mahabharata (HİNDİSTAN) Vyasa'ya atfedilen ve geleneğe göre çok eski, Antikçağ'a kadar uzanan Sanskritçe destan. Yazı düzeni vedik çağdan başlayarak MS IV. yüzyıla kadar, kuşkusuz birçok değişime maruz kalmıştır. Mahâbhârata'nın on sekiz bölümü, 200.000'den fazla mısra, Kuruların Pandavalara karşı savaşını anlatır. Destanda yer alan başlıca kişiler: Vişnu'nun sekizinci ve bütüncül cisimleşmesi Krişna, arkadaşı ve tapıcısı, aynı zamanda İndra'nın oğlu ve cisimleşmesi olan Arjuna; Arjuna'nın (aralarında adil Yudhişthira'nın da olduğu) dört kardeşi; Dharmanın cisimleşmesi olan bilge Vidoura; hürmet gösterilen ata Bhicma; nihayet kör kral Dhrtaraschtra ve onun, güneş-tanrının oğlu kahraman Karna tarafından yardım edilen yüz oğlu. Mevcut iki ordu karşılıklı olarak yok olur (burada Bhagavad-Gita'nın öyküsü araya girer). Bu destan, efsanelerin, dinî ve felsefî kavramların, ahlâkî ve hukukî kaidelerin bir bütünüdür; onun değeri, eski ve modern Hindistan'ın aklı bakımından çok büyüktür.

Mahâdeva (HİNDİSTAN) Sanskritçede "büyük tanrıça". Şaktilerden, ya da Şiva'nın yok edici enerjisinin kişileşmeleri olan tanrıça-eşlerden bir tanesi.

Maitreya (HİNDİSTAN) *Mahayana*'ya göre, hâlihazırdaki dünyanın gelecek Buda'sı olacak olan büyük bodhisattvalardan birisi. Maitreya Tusita'nın gökyüzünde ikamet eder. O, beklenen teselli verici ve nihaî olarak ihya edeceği dünyanın gelecekteki kurtarıcısıdır. Kültü bütün Budist dünyada yayılmıştır. Maitreya, ayakta, bazı zamanlar bacakları sarkmış bir hâlde otururken, kanunun çarkını (Dharmachakramudra) harekete geçiren hareketi yaparken tasvir edilir; onun hükümdarlığı bir *stupa*nın varlığını içerirdi; Maitreya'nın simgeleri çark (çakra) ve ibriktir. (Bu terimin Pali dilinde karşılığı Metteya, Çince Milou-Fo, Japonca Miroku-Bosatsu ve Tibetçe Byamspa'dır.)

I. Manco-capac (KOLOMBİYA ÖNCESİ AMERİKA) İnka soyunun kurucusu ve efsanevî hükümdarı. Karısı Mama Ocllo'yla birlikte Cuzco'da yerleşecek ve efsanelere göre vadinin sakinlerine medeniyetin faydalarını öğretecektir.

Maneler (ROMA) Maneler, başlangıçta, Penatlar ve Larlarla aynı unvanla, Roma evlerinin hamisi cinlerdi. Vaktiyle evlerde meskûn olan ölülerin ruhlarını temsil ediyorlardı. Daha sonra Romalılar bu ismi, öfkelerini yatıştırmak için tam bir kült türeterek tanrılaştırdıkları ve aşağı dünyanın tanrıları yaptıkları ölülerin ruhlarına tahsis ettiler. Bazı

geleneklere göre bu cinlerin annesi deliliğin şahıslaşması olan Mania'ydı. Fakat Romalılar ölülerin böylesi korkunç ruhlarını Maneler, yani "iyilikseverler" olarak isimlendirirken, bu naif pohpohlamayla, onların ihsânlarını üzerlerine çekmeyi deniyorlardı.

Mani (MEZOPOTAMYA) Maniheizmin kurucusu (216-274 ya da 277). Mezopotamya'nın vaftizci bir mezhebinden çıkmış olan Mani, peygamberlerin mührü ve esenliğin evrensel bir dininin misyoneri olarak boy göstermişti. Kral I. Şapur tarafından desteklenen Mani, çıktığı çeşitli seferlerde kralın ardına düşmüş ve topluluklar kurmak üzere, Hindistan'a kadar, birçok seyahat gerçekleştirmişti. Fakat Mani onu öldürecek olan I. Behram'ın nezdinde bütün ayrıcalığını yitirecekti. Çeşitli dillerdeki (Süryanice, orta Persçe, Partça, Soğdca, Uygurca, Çince, Kıptice) birçok yazısı kısmen korunmuştur. Mani aynı zamanda ressam ve kaligraftır.

Mania (YUNAN) Bu tanrı Erinyelere benzer biçimde, suçluların ruhunda delilik meydana getirmek ve onları başı sonu düşünülmemiş eylemlere, suçlara, cinayetlere ya da kutsal şeylere saldırıya sürüklemek gibi korkunç bir güce sahipti.

Manitu (KUZEY AMERİKA) Dakota yerlilerinde ve Siyularda, birtakım yabancı, alışılmadık şahıslarda ya da söz konusu topluluğa yabancı bazı gizemli nesnelerde cisimleşebilen doğaüstü güç. (Bazı antropologlar bilgisizliklerinden Manitu'yu, işi alaya alarak "Ulu Manitu" ismini verdikleri tek bir tanrıyla özdeşleştirmişlerdir).

Manjusri (ÇİN VE JAPON) Mahayana Budizminin büyük bodhisattvaslarından birisinin formu. Çin'de Wenshu Shi-Li, Japonya'da Monju ve Tibet'te 'Jam-dpal olarak isimlendirilir. Gramer biliminin ve bilgeliğin önderidir. Budist sanat onu sarı renkte, mavi bir aslanın üzerinde oturmuş, terbiyeci pozu vermiş, saçı beş meçli olarak yapılmış, kraliyet süsleri içerisinde, sağ elinde bilimin kılıcı, sol elinde palmiye yaprağı ya da bir mavi lotus çiçeği ile tasvir eder. Kültü Çin'de özellikle de Wutai dağında (IX. ve onu izleyen yüzyılda), bunun yanı sıra Japonya'da geniş ölçüde yayılmıştır.

Manu (HİNDİSTAN) "İnsan" anlamına gelen ve Hindu mitolojisine göre ilk insanı, evrenin her çağının insan ırkının babasını ifade eden Sanskritçe kelime. Manu, hukuk kanunu *Manu-smriti*'nin yazarı olarak bilinir. *Çathapa-Brâhmana* da, destanlarda ve *Pourana*'larda Manu'yla ilgli mitolojik anekdotlar bulunur. Hindistan'da Orta Çağ'ın kralları soy ağaçlarını ona kadar dayandırırlar.

Mara (HİNDİSTAN) Buda'yı ayartmaya ve onu aydınlanma yolundan çevirmeyi deneyen "anlamların kralı". Bu gaye için özellikle üç kızını, Trichna (hararet), Rati (arzu) ve Raga'yı (haz) ona göndermeye karar vermiştir, fakat nafile.

Marduk (Mezopotamya) Şöhreti büyük tanrıların işlevlerini gasp etmesini temin eden Bâbil tanrısı. Tiamat'ın galibi ve insanlığın yaratıcısı olarak takdim edildiği Enuma Eliş şiiri (MÖ XII. yüzyıl) onu ilk sıraya koymuştur.

Maron (Yunan) Dionysos'un küçük oğlu olan ve Trakya İsmene'de Apollon kültüne kendisini vakfetmiş olan Maron, Ulysses'e, kahramanın, Kiklop Polyphemos'u sarhoş edeceği ve gözünü oymadan önce uykuya daldıracağı çok güçlü şarabı vermiştir. Maron, kökeninden dolayı Dionysos alayına katılmış ve özellikle Romalılarda sarhoşluğun şahıslaşmış hâli olmuştur.

Marut (lar) (Hindistan) *Vedalar*'da rüzgâr ve fırtına tanrılarını ifade eden Sanskritçe kelime.

Mars (Roma) Quirus'la özdeşleştirilen, Yunanlı Ares'in Latin uyarlaması olan Mars mitoloji yazarlarının hakkındaki yorumlarının birçok tartışmaya yol açtığı eski sabin savaş tanrısıdır. Kuşkusuz, o savaş tanrısıdır: Ona hürmet gösteren Salios din adamları zümresi kalkanlarını çarparak onu yardıma çağırırlardı. Augustus de ona Ultor ("muzaffer") lakabı takıp onun için bir tapınak inşa etmişti. Bununla birlikte Ares figürünün Mars üzerindeki etkisi özellikle Sabinler ve Oscanlar tarafından hürmet gösterilen evvelki Mars'ın çok karmaşık karakterini örtmemelidir. Bir yok edici tanrı olmak ne kelime, Mars aksine bitki örtüsünü koruyacak, onun serpilip büyümesini sağlayacaktır. Mars'ın ismini taşıyan, ilk tomurcukların ve ilk çiçeklerin açışının gerçekleştiği ay boyunca bir bayram ona vakfedilmişti. Çağdaş mitoloji yazarları bu tanrının iki özelliğini akla yatkın bir sentezde birleştirmeye giriştiler: Savaş ve refah. Bu yazarlar Mars'ın bayramlarının orduların kış uykusuna son verdiği ve savaşların yeniden başladığı zamanda cereyan ettiğini göstermişlerdir. Mars o hâlde doğanın olduğu kadar savaşçıların yüreğinde de güç ve sertliğin uyanışının sembolik figürü olacaktır.

Matsya (Hindistan) "Balık" anlamına gelen ve Vişnu'nun dünyayı tufandan kurtardığı on cisimleşmesinden ilkini -bir balık görünümü- ifade eden Sanskrit kelime. Matsya bazı zamanlar, insan gövdeli, balık kuyruklu, dört elinden ikisiyle deniz kabuğu ve disk tutarken diğer iki eliyle koruma ve ihsânda bulunma hareketleri yaparken temsil edilir.

Maya devi (Hindistan) Kapilavastu kralı Suddhodhana'nın karısı ve Buda Sakyamuni'nin annesi.

Mazdeizm (Pers) Mazdeizm başlıca tanrısı Ahura-Mazdâ olan dindir. Ahamenişler dönemiyle birlikte muhtemelen Perslerin kabul ettiği Mazdeizm Sâsânîlerin yok oluşuna (MS 651) kadar hâkim din oldu. İran'ın Müslüman halife Ömer tarafından fethedilmesinden itibaren azar azar ortadan kalktı. Mazdeizm günümüzde

hâlâ Gebrelerin ve Parsîlerin dinidir. Mazdeizmi İran'da yayan Zerdüşt'tür. Onun, Avesta'ta yer alan öğretisi, efsaneye göre İskender tarafından yakılmış olan kutsal kitap hafızadan yeniden oluşturulduğunda, sözlü geleneğin Sâsânîler dönemine kadar koruduğu gâthâ olarak isimlendirilen ilâhilerle tanınmıştır. Öyle görünüyor ki Zarathushtra Ahura-Mazdâ'ya biricik yer tashih ederek monoteizmin bir biçimini, kuşkusuz bir ara rengini oluşturmak istemişti; *Avesta* hâlihazırdaki biçimi içerisinde bunun ancak epey kusurlu bir idesinin oluşmasına imkân tanır, zira çok büyük bir kısmı kaybolmuştur. Mazdeizm esas itibariyle, Med döneminde, büyücüler tarafından ifade edilmiş düalist bir dindir. Dünyayı iki prensip paylaşır: Birisi, iyi, Ahura-Mazda'dır (Ormazd), diğeri, kötü, Ahriman'dır (Angra-Mainyu). İnsanın kötü karşısında iyi için savaş vermesi gerekir; yalana ve dalâlete hasım olmalı ve gerçeğin hizmetine kendisini adamalıdır. Mazdeizm hâlihazırdaki dünyanın üç bin senelik dört dönem geçirdiğini öğretir: Birinci dönem (iki zekânın doğuşu) ve ikincisi (maddî dünyanın yaratılışı) ilk insan Gayomart ortaya çıktığında tamamlanmıştır; iki prensip arasındaki savaş İyi'nin zaferine kadar devam etmelidir. Ölülerin yargılanması ve yeniden doğuşu, tıpkı Ahriman'ın ve cehennemin yok edilmesi gibi, Mazdeizmin öte dünya görüşünün bir parçasıdır. Kültün eski bir öğesi, *Vedalar*'da söz konusu edilen Hindistan somasıyla özdeş, sarhoş edici bir içecek olan *haoma* merasimidir. Altı soyut varlığın, Ameşa Spentaların başında olan Zarathushtra, Ahura-Mazda'nın yerini almıştır. Fakat Mazdeizmin reformu sonrası Hint-İran panteonunun birçok eski tanrısı yeniden onurlandırılacaklardır. Ahriman şeytanlardan (div), göz bağcılardan vs. oluşan bir ordunun başındadır. Doğruların ruhu "en iyi dünya"ya giderken kötüler "acıların meskeni"nin yolunu tutar; iyi ve kötü işleri birbirine eşit olanlar ise Hammistagan'da ikamet edeceklerdir. Böylece, ölümsüz ruhlar Saoshyant'ın -kurtarıcı- ve son yargılamanın gelişini beklerler. Dünya erimiş metalle arındırılacaktır ve İyi'nin Kötü üzerindeki zaferinden sonra, yeni bir evren inşa edilecektir. Mazdeizm dini, kadavraların "sessizlik kulesi"nde sergilenmesi -ki orada akbabalar tarafından mideye indirileceklerdir- âdetini korumuştur.

Medea (YUNAN) Medea'nın tarihi Argonautlar efsanesine raptedilir. Argonautlar altın postu elde etmek için Kolkhis'te limanın kıyısına yanaştıklarında bu değerli hazinenin koruyucusu kral Aietes'in düşmanlığıyla karşı karşıya kaldılar. Bu esnada, İason'a âşık olan kralın kızı Medea'nın desteğini gördüler. Büyü sanatının ustası olan genç kız altın posta göz kulak olan ejderhanın alevlerinden korunması için âşığının sürmesi gereken bir merhem verdi. Yine, ona, silahlı adamların ortasına attığı, ejderhanın dişlerinden doğmuş olan bir taş hediye etti: Bir anda

savaşçılar kendi aralarından dövüşmeye başlayacak ve kahraman altın postu ele geçirebilecekti. İason Medea'ya şükranlarını sunmak için ona karısı olma sıfatını bahşetti. Büyücü böylece onunla birlikte kaçtı ve Aietes'in onları takip etmesini önlemek için kardeşi Absyrtos'u öldürdü ve onu kanlı parçalarını kralın güzergâhı üzerine serpiştirmek üzere parçaladı. Thesalya'da İolkos'a ayak basan ve büyük bir şaşaayla karşılanan Medea her türden suçu işlemeye koyuldu. Böylece, Pelias'ın kızlarını, gençleştirme bahanesiyle babalarını öldürüp parçalara ayırmaya ve kaynar su kazanına atmaya teşvik etti. Pelias'ın oğlu Akastos tarafından bir kez daha kovulan karı koca, Medea'nın kocasına iki oğul, Pheres ve Mermeros'u vereceği Korintos'a sığındılar. Mutlulukla dolu birkaç senenin sonunda İason Medea'yı, Korintos kralı Kreon'un kızı Kreusa için terk etti. Terk edilen ve gururu çiğnenen Medea ibretiâlem olacak bir intikam tasarladı. Kreusa'ya, bu genç eşin bedenini yakacak bir tunik verdi ve sarayı yaktı, sonra da kendi öz evlatlarını boğazladı. Bu cinayetlerden sonra kanatlı iki ejderhanın çektiği bir arabayla Atina'ya kaçtı ve kendisinden bir çocuğunun olacağı kral Aigeus'la evlendi. Nafile bir şekilde, öldürmeye çalıştığı Theseus tarafından sürgüne gönderilen Medea nihayetinde babasının yanına Kolhis'e döndü ve bir söylenceye göre Akhilleus'la evleneceği Elysium Çayırları'na yerleşti.

Medusa (YUNAN) Üç Gorgon'dan ölümsüz olmayan tek Gorgon Medusa yılanlardan oluşan saçları, devâsa dişleri, yüzünü büzüştüren kasılmaları, gözünü dikmesine maruz kalan herkesi taşlaştıran bakışları sebebiyle ölümlülerde yol açtığı kendine has dehşetle üstünlük sağlar. Onun hakkındaki mitler çok sayıdadır: Bu mitler onun kötülüklerini izah etme amacını güderler. Bazı mitlere göre, o, saçlarıyla övünen, çok güzel bir genç kız olmalıydı. Athena, haddini bildirmek için saçlarını bir demet yılana dönüştürdü. Diğer mitlere göre aynı Athena, Poseidon'la birleşmesinden dolayı onu korkunç bir görünüm vererek cezalandıracaktı. Medusa'nın ölümü aynı şekilde birçok anlatının konusu oldu: En bilineni Athena'nın buyruğu üzerine ve onun özel yardımıyla Medusa'nın kafasını kesip ayıran kahraman Perseus'u, (taşlaşmamak için bu Gorgon'un suretine bakmamaya -öyle ki o ancak kalkanının parlak sathında görünüyorduazamî dikkat etmişti) sahneye çıkarır. Onun yayılan kanından bu korkunç tanrıyla birleşmekten korkmayan tek tanrı Poseidon'un oğulları Pegasus ve Hrisaor meydana geleceklerdi. Medusa'nın kafası ise Athena'nın kalkanını süslemiştir. Tanrıça bu sihirli özellik sayesinde düşmanlarını kaçıracaktı.

Megaira (YUNAN) Erinyelerden birisi olan Megaira ("kin") başlıca iki işleve sahiptir: İnsanlar arasında silahlı kavgaları, kızgınlıkları, kıskançlıkları ve çekememezlik cinayetlerini

kışkırtmak; Cehennemlerde, kız kardeşleri Alekto ve Tisiphone ile birlikte, bizzat kendisinin cinayete teşvik etmiş olduğu ölümlü suçlulara işkence etmek

Megara ya da Megare (YUNAN) Thebai kralı Kreon kızı Megara'yı, Orkhomenos'un Minyenlerine ve Thebaililere ağır bir vergi yükleyen kralları Erginos'a karşı galip gelen Herakles'e verir. Bu birliktelik trajik bir şekilde son bulur. Herakles'in Kerberos'u aramak için cehennemlere inmek üzere yerinden ayrıldığı bir gün bir Lykos Thebai'yi ele geçirir, Kreon'u öldürür ve büyük bir rahatlıkla hüküm sürmek için Megara ile çocuklarını katletmek ister. Kahraman, dönüşünde gaspçıyı öldürür, fakat Hera ona cinnet geçirtir onu karısını ve çocuklarını boğazlamaya sürükler. Bir diğer yorum, Megara'nın katliamdan kaçtığını, fakat ona çocuklarının ölümünü hatırlatan karısını görmeyi kaldıramayan Herakles'in onu evlenmek üzere yeğeni İolaos'la verdiğini öne sürer.

Melanthios (YUNAN) Bu keçi çobanı, efendisi Ulysses'e ihanet eder ve talipler arasında saf tutar. Kahraman, dilenci kılığına girerek İthaka'ya geldiğinde Melanthios ona sataşır, sonra Ulysses'in saldırdığı taliplere silah verir. Ulysses'in zaferi sonrası hapsedilir, burnu, kulakları, elleri ve ayakları kesilir ve yemesi için köpeklere verilir.

Melpomene (YUNAN) Yunan tragedyası bu Musa'nın koruması altına verilir. Diğer yandan, ilk başta, Melpomene'nin payına şarkı ve müzikal ahenk düşmüştü. Fakat, o, çok geçmeden Dionysos'la özdeşleştirildiği için koruması altına dionysos kültünden doğan tragedyanın verilmesi düşünülmüştü ve sağ eline tiyatronun kahramanlıklarını övdüğü Herakles'in topuzu, sol eline tragedya maskesi yerleştirilmiştir.

Melkart (FENİKE) "Şehrin tanrısı". Tyr'ın tanrısı. Kenan kökenli olan Melkart Baal'in bir formuydu. Önceden bir *baetylus* ile tasvir edilirdi. Akabinde, insan biçimindeki görünümünü Herakles'ten aldı. İncil'de, Molek adında korkunç bir tanrı olarak geçer. Fenike ve Kartacalıların dünyasında ona çok hürmet edilir.

Memnon (YUNAN) Eos (seher) ile Troia savaşında Etiyopya kontenjanından bir şef olan Tithonos'un oğlu Memnon, büyük değere sahip bir kahramandır ve Troialılar safında Yunanlara karşı cesaretle savaşmıştır. Akhilleus'unki gibi, o da Hephaistos tarafından dövülen zırh takımı sayesinde birçok Yunanlı kahramanı, özellikle de Nestor'un oğlu Antilokhos'u öldürebilmiştir. Akhilleus hemşerisi ve arkadaşının ölümünün öcünü almaya karar vermiş ve Memnon'a karşı teke tek bir savaşa girişmiştir. Göklerde Zeus, gözü yaşlı anneleri Thetis ve Eos'un önünde bu iki kahramanın alınyazılarını tartar. Denge Akhilleus lehine bozulur ve tanrı teselli olarak Memnon'a ölümsüzlük bahşeder. Kahramanın vücudu,

büyük bir ihtişamla, gökyüzünde kuşlar göründüğü bir hâlde gömülür; söylendiğine göre Memnoniler her sene Hellespontos kıyısında kahramanın küllerini ziyaret edeceklerdir. Yine anlatıldığına göre Memnon Mısır'da gömülmüştür ve tapınağın arkasına dikilen heykeli seher vakti güneşinin ilk ışıkları vurduğunda lirinkine benzeyen bir ses çıkarır. Yalnızca Eos oğlunun ölümü sonrası teselli bulamamış ve her sabah, çiğ damlalarına dönüşecek gözyaşları dökmüştür.

Menadlar (YUNAN) Çoğul olarak "öfkeliler" anlamına gelen kelime, Bakhanteleri ifade eder. Gerçekten de onlar Dionysos'un gizemlerini kutladıklarında bir çeşit zıvanadan çıkan bir deliliğin kurbanı olurlardı.

Menat (MISIR) Birçok sıra inciden oluşan ve uçlarından yine incilerle süslü iki plakaya sabitlenmiş Firavunlara özgü ritüel kolye. Tanrıça Hathor'un simgesi olan Menatı aynı şekilde diğer kadın tanrıçalar da takar. Onun kompleks simgeselliği onu yeniden doğuşun sembollerinden birisi yapar.

Menelaos (YUNAN) Kardeşi Agamemnon gibi, Atreus'un bu oğlu, babasını Thyestes'in karşısına koyan çatışmaya karışmıştır. Şartlar Thyestes'i Atreus'un tahtına çıkardığında, Menelaos muhteşem güzelliğe sahip bir kızın, Helen'in babası olan Sparta kralı Tyndaros'un sarayına sığınır. Menelaos ona vurulur ve onunla evlenir. Agamemnon Argos tahtını yeniden almayı başardığında o da kaynatasının ölürken ona intikal ettirdiği Sparta tahtına yerleşir. Ona birçok evlat veren Helen'le mutlu mesut yaşamış olmalı, tâ ki Troia kralı Priaos'un oğlu Paris Sparta'dan geçerken onu bulmak için gelene kadar. Menelaos onu teveccühle kabul eder, sonra bir kurban sunmak üzere ayrılmak zorunda kalır. Onun yokluğunda Paris Helen'i baştan çıkararak kaçırır ve onunla Troia'nın yolunu tutarlar. Karısının kaçtığını öğrenen Menelaos Helen'in bütün eski taliplerini bu hakaretin ibretiâlem olacak intikamını almak için toplar. Menelaos ve Ulysses barışçıl yoldan Helen'in geri verilmesini talep etmek için elçi olarak Troia'ya gönderilirler. Fakat onu kaçıranın reddi karşısında savaşa hazırlanacaklardır. Yunan devletlerinin çok büyük bir bölümü dayanışma içerisine girerler ve ortak bir ordu düzenlerler. On sene sürecek olan Troia savaşı esnasında Menelaos birçok Troialı öldürür ve hakikat şu ki eğer Aphrodite korumasaydı Paris de onun darbeleri altında can verecekti. Paris'in ölümüyle, Helen Deiphobos'la evlenmiş olduğundan, şehir ateş ve kana boğulduğunda Menelaos hâliyle bu Troialının evinin yolunu tutacaktır. Deiphobos onun ellerinde can verir. Heder olan bunca seneden sonra Helen ve Menelaos'un karşılaşması dramatik olur. Fakat onun güzelliği karşısında büyülenen kahraman genç kadını affeder ve eşler arasında mutlak bir barış sağlanır. Sevincinden tanrılara

kurban vermeyi ihmal ettiği için sekiz sene sürecek olan zorluklarla dolu dönüş yolculuğu sonrası Menelaos ve karısı Sparta'da uzun bir zaman boyunca refah ve mutluluk içerisinde yaşarlar. Menelaos ölümüyle birlikte tanrılar tarafından sonsuz mutluluk diyarına, Elysium Çayırları'na götürülür.

Mentor (Yunan) İthakalı Alkimos'un oğlu Mentor, Troia'ya doğru yola çıktığında ona varlıklarının, topraklarının yönetimini ve Telemakhos'un eğitimini emanet eden Ulysses'in arkadaşlığına lâyık olabilmişti. *Odysseia*'da Athena birçok kez Ulysses'i ve oğlunu korumak ve yetiştirmek için Mentor'un kılığında görünür. Akabinde, darbımesel bu ismi kendisine mâl etmiştir.

Mentu ya da Mont (Mısır) Savaş tanrısı. Önceleri şahin (onun güneşe dair kökenini vurgulayan) kafasına sahip olarak tasvir edilen Mentu, özellikle yeni imparatorluktan itibaren, geç dönemde Bukhis ismiyle hürmet gösterilen bir boğanın şeklini aldı. İlk olarak Hermonthis ve Thebai dinî tanrısı olan Mentu orta imparatorluktan itibaren yerini Amon'a kaptırdı.

Merkür (Roma) Roma tanrılarının Yunanlaştırılmalarından sonra Merkür, Yunanların, özelliklerini ve efsanelerini aldığı Hermes'iyle karıştırıldı. Bununla birlikte Merkür'ün ilk karakterine her şeyden önce *merx* (ticaret eşyası) ve *mercari* (ticaret yapmak) ile bağı sabit olan ismiyle de işaret edilmiştir. O hâlde, öyle görünüyor ki, o, kökeninde bir alışveriş tanrısıdır. Bununla birlikte hiçbir Roma efsanesi onunla ilişkilendirilmez; sadece Titus Maccius Plautus'un *Amphitryon*'unda görünür ve Jupiter'in flörtlerine hizmette aracı rol oynar. Nihayetinde Romalılar ona zaman zaman, yolların koruyucusu olan Lar tanrılarının yanı sıra Palatino tepesinin eteğindeki Arkadya'vârî bir şehrin kurucusu olan Evandros'un babalığını verirler.

Merlin (Kelt) *"Büyüleyen"* denilir. Kelt geleneğinin büyücüsü (Myrddin) Nerlin, Geoffroi de Monmouth (bkz. 1134) tarafından iradî olarak *Historia Britonum*'un kâhin Ambrosius'uyla karıştırılır: Şahsiyetin, İngiliz propagandasının ve Fransız edebiyatının servis ettiği iki işlevi büyücülük ve kâhinlik buradan gelir. O, hem meleksi hem de şeytanî olan atasından dolayı çifte kişiliğe sahiptir. Robert de Boron, onu, yuvarlak masayı kurarak haberini verdiği ve hazırladığı Graal'ın tarihine bağlar. Fakat büyücü, üstadını, âşık olduğu talebesi Viviane'nin kişiliğinde bulmuştur.

Meru (Hindistan) Vedik Hindistan'ın mitolojik dağı. Hindu mitolojisinde bu dağ dünyanın ekseni olarak görülürdü. Eteklerinde, güneyinde Bharatavarsa'nın bölgesi, "Bharata ülkesi" uzanan Himalayalar bulunurdu. Bu mevki harikulâde zenginlikler içerir ve tanrılar orada ikamet ederler. Tepesi Brahmaloka'dır, yani, Brahmâ'nın dünyası.

Metis (Yunan) Okeanos ile Tethys'in kızı, ihtiyatın kişileşmiş hâli Metis Zeus'un ilk karısı oldu. Büyücü olan Metis, Kronos'a, içtiğinde bu Titanı çocuklarını eski hâline getirmeye mecbur eden sihirli bir iksir verir. Karı kocanın sahip oldukları ilk çocuk bir kız olmuştu; fakat Gaia'nın bir kehaneti doğacak olan bir sonraki çocuğun Zeus'u Olympos'tan kovacağını bildiriyordu. Zeus böylece Metis'i yuttu, fakat bir anda şiddetli bir baş ağrısına tutuldu. Bunu dindirmek için, Hermes'in tavsiyeleri üzerine, Hephaistos onun şakağını deldi, oradan silahıyla, miğferiyle Athena çıktı.

Mictlantecuhtli ve Mictlancihuatl (Meksika) Aztek panteonunun tanrısal çifti, genellikle çok zayıf bir yüzle tasvir edilir. Ölülerin bölgesinde hüküm sürer.

Midas (Yunan) Bu Frigya kralı popüler efsaneye bilhassa eşek kulaklarıyla girer. Gerçekten de ormanlarda dolaştığı bir gün Midas, Apollon ve Marsyas'ın aralarından hangisinin en iyi müzisyen olduğunu anlamak için boy ölçüştüğü Tmolos dağına varır. Hakem olarak seçilen Midas Marsyas'ı kazanan olarak ilân etme gibi talihsizce ve sersemce bir düşünceye kapılır. Öfkelenen Apollon bir anda ona bir çift eşek kulağı verir. Utanan kral onları bir Fenike bonesinin altında gizler. Sırrını bilen yalnızca berberidir ta ki artık sessizliğini korumaya takati kalmayıncaya, toprağa bir çukur açıp ağzını yaklaştırıp şöyle bağırıncaya kadar: "Kral Midas eşek kulaklı!". Aynı bölgede, hışırdamak suretiyle durmaksızın bu hadsiz cümleyi tekrar edecek olan sazlıklar bitmektedir. Cümle, bir anda bütün krallığı dolaşır, kralla alay edilir. Ovidius'un anlattığı bu geç efsane Midas'ın düşüncesizliğinin kanıtı olan bir başka efsanenin ardından gelmiştir. Silenos yolunu şaşırdığı esnada Dionysos alayına ve satirlere eşlik etmektedir. Frigya sakinleri tarafından uyurken bulunan Silenos zincire vurulmuş bir şekilde Midas'a götürülür; kral onu bir an önce özgür bırakmaya ve Dionysos'a teslim etmeye gayret eder. Dionysos kibar kralı ödüllendirmek için ona bir iyilik seçme hakkı verir. Midas budalalığından, dokunduğu her şeyin altın olmasını ister. Dileği yerine getirilen kral bir anda fark eder ki ağzına götürdüğü bütün yiyecekler altın külçesine, bütün içecekler paha biçilmez altın dalgacıklarına dönüşmektedir; susuzluktan ve zafiyetten ölme tehlikesinin farkına varınca Dionysos'a büyüyü gidermesi için yalvarır. Midas'a faydalı bir ders verdiği için mutlu olan Dionysos ondan basitçe Paktoklos'ta arınmasını ister. Bu ırmak o zamandan beridir külçe altın dalgaları olarak gürler.

Midgard (İskandinav) Evrenin tanrı ve insanlara ait parçası. Tanrıların ikametgâhı olan Asgard onun merkezidir.

Midgardsormr (Büyük yılan) (İskandinav) Deniz yılanı, Loki ile Angrboda'nın oğlu, kurt Fenrir'in ve ölüm tanrıçası Hel'in kardeşi. Midgardsormr

dünyayı çevrelemiş bir hâlde evren denizinin dibinde gizlenirdi. Dünyanın sonunda Midgardsormr ve Thor bir kavgada birbirlerini öldüreceklerdir.

Mimir (İskandinav) Bilginin kaynağı ağaç Yggdrasil'in köklerinden çekilen bilginin sahipliğini elinde bulunduran dev (Jontr). Gözlerinden birisini rehin olarak Mimir'e veren Odin'in ayağı bu kaynağa takılmıştır. Bir diğer mitte, Odin Mimir'in kesik kafasından tavsiye isteyerek bilgelik elde etmiştir.

Min ya da Minu (Mısır) Özellikle Koptos'ta (Thebai'nin kuzeyi) tapılan, çok eski, şehvet düşkünü tanrı. Esasen üreme ve doğurganlık tanrısı olan (Yunanlar onu Pan'la özdeşleştirir) Min'in görkemli bir tören alayıyla ön plana çıkan büyük senelik bayramı, hasat döneminin açılışını yapar. O aynı zamanda tanrı-kraldır ve kervanların koruyucusudur. Min muhtemelen Kızıldeniz (Kusayr limanı, Thebai'yle, Wadi Hammamat'ın kervancı yolundan dolayı, sıkı bir bağa sahiptir) kıyıları kökenlidir; tanrının, deniz kabukları ve fillerin resimlerinden yapılan bir dekoru gözler önüne seren bazı eski heykelleri bunu kanıtlar gözükmektedir. Şekil olarak Luksor'un şehvet düşkünü tanrısı Amon'a çok yakındır. Min'in bazı zamanlar, Koptos'ta, alt tanrısı tanrıça İsis'tir.

Minerva (Roma) Etrüsk kökenli bu çok eski Roma tanrısı Roma'daki Capitolium üçlüsünün ortasında, Junon ve Jupiter'le bir araya getirilmişti. Minerva işlenmiş düşünceyi, bilgileri, sanatları, müziği, bilgeliği, aklı, Roma dininde birçok örneği bulunan benzer bütün imajları temsil ederdi. O, Yunanların Athena'sıyla özdeşleştirildi ve çok kısa zamanda özellikleri arasında Romalılara özgün olanları ayırt etmek imkânsızlaştı.

Minotauros (Yunan) İnsan gövdeli, boğa başlı ucube canavar Minotauros Girit kraliçesi Pasiphae'nin, Minos kralı olan kocasının Poseidon'a kurban etmeyi reddettiği beyaz boğaya karşı beslediği dayanılmaz ve doğaya aykırı aşkından doğmuştur. Bu doğumdan büyük dehşete kapılan kral haberi tebaasından saklamak istemiş, Daidalos'a sayısız koridorları, devamlı birbirleriyle kesişen iç içe salonları olan bir saray inşa ettirmiş ve Minotauros'un buraya kapatılmasını emretmişti. Bu canavar insan etiyle beslenirdi, özellikle de Atina'nın yedi genç erkek, yedi genç kızdan oluşan senelik vergisi vasıtasıyla tedarik edilmiş olanla. Theseus Ariane'nin yardımlarıyla Minotauros'u öldürmüştür.

Mithra (Pers) İsmine ilk defa I. Darius döneminde (MÖ 500) rastlanan büyük tanrı. Mitanni Hurrileri tarafından MÖ XIV. yüzyılda hürmet gösterilen, Hindistan'ın Mitra'sıyla karşılaştırılabilir olan tanrı Mithra, en üstün mevkide, yargıç ve aracı bir tanrıydı. Her şeyi gören ve işiten tanrı öte tarafta ölülerin ruhlarını tartardı. İran'da Akamenides döneminde Anahita olarak

isimlendiriliyordu ve yine güneş tanrı Şamaş'ın görünümlerine sahipti. Bütün dönemlerde, Mithra'nın isminden yapılan şahıs isimleri onun çok büyük popülaritesinin kanıtıdır. Asya Yunanları Helenistik dönemde onun mecazî bir tasvirini yapacaklardır. Kültü MS II. yüzyılda limanlarda, büyük şehirlerde ve Batı Roma'nın garnizon bölgelerinde bilhassa Ren, Tuna ve İtalya'da yayıldı. Bir kurtarma ümidinin onun kültüne verdiği ahlâkî anlam -ki öte tarafta saf manevî bir hayata kavuşmaya imkân sağlıyordu- bu muvaffakiyete katkıda bulunmuştu. Ona bağlı olanlar, ölümsüzlükten bir boğanın Mithra tarafından kurban edilmesi sayesinde (arındırıcı taurobolium eylemi) faydalanıyorlardı. Mithra'nın gizemleri mağaralarda ya da kahir ekseriyetle yüzlercesi bulunan, özellikle de Roma ve Ostia'da, yer altı mezarlarında kutlanırdı ki bunlardan bazıları sembollerle süslenmişti: Mithra'yı boğayı, Kronos'u aslan başlı vs. kurban ederken temsil eden kabartmalarda olduğu gibi. Bu, irşada dayalı kült yedi derece içerirdi: Karga, akbaba, asker, aslan, Pers, heliodrom ("güneşin ulağı") ve ata. Atalar içerisinden bir ata bu dinin en üst şefi olurdu. Bir aşamadan bir diğerine geçebilmek için sınava tâbi tutulmak gerekirdi. Bazı merasimlerde talipler maskeler takardı ve arındırıcı su, perhiz, kırbaçlama vasıtasıyla arınır, kutsal şölenler düzenleyip hayvan kurban etme gibi ritüeller uygulardı.

Mitra (Hindistan) "Arkadaş". Veda tanrısı, güneşin ismi ya da formu, çoğunlukla Varuna ile bir tutulan yardımsever ve iyiliksever erkek kardeş. Rigveda zamanında önemi az olan, akabinde ise daha da az olan Mitra önceki dönemde daha belirgin bir role sahipti (önemi hakkında onun Persli benzeri olan Mithra'ya bakarak bir karara varmak mümkündür).

Mixcoatl (Meksika) Avın, savaşın, muhtemelen Toltek kökenli göçebe hayatın tanrısı. Öyle görünüyor ki tarihsel bir şahsiyet, Tula kralı ve Topiltzin Quetzalcoatl'ın babası olması söz konusu. Kuşkusuz babasının kültünü inşa edecek olan bu son bahsedilen kişi olacaktır.

Mnemosyne (Yunan) Uranos ve Gaia'nın kızı olan bu dişi Titan Zeus'u yanına dokuz gece kabul ettikten sonra dokuz Musa doğurmuştur. O, her şeyden önce hafızanın şahıslaşmasıdır. Eskiler onu kulaklarından birisini sağ eliyle tutan bir kadın kılığında tasvir ederler.

Modi (İskandinav) Tanrı Thor'un oğlu. Hiddeti sembolize eder.

Moireler (Roma) Romalılar tarafından Parcalar ile özdeşleştirilen Moireler üç kız kardeştirler: Klotho, Lakhesis ve Atropos. Zeus ve Themis'in, hatta Gecenin kızları olan Moireler ilk başta sadece tek bir tanrıyı oluşturuyorlardı. Yunan kültünde boy göstermeleri dinin

ve kültlerin başlangıcı kadar eskidir. Moireler Olympos'a komşu bir sarayda ikâmet ederler. Her insanın hayatının akışına göz kulak olurlar. Klotho ip eğirir ve dönen örekesi varoluşun seyrini sembolize eder. Lakhesis her bir kimseye ayrılan kaderi dağıtır. Atropos'a gelince kimsenin gözünün yaşına bakmaksızın hayat ipini keser.

Moloch ya da Molk (FENİKE/KENAN) İbranicede Melek. İsim *Melek* -kraldan gelir. İncil'de çocuk kurban etmeye ilişkili olarak zikredilen farazî Kenan tanrıdır. Kültü İsrail'de *Milchon* formu altında kabul edilecektir ve Kudüs yakınındaki Hinnom vadisinde ona insan kurban edilecektir. Bugün çok genel olarak bu ismin insan kurban etme anlamına geldiğine inanılır ki bu kurban etmeler Kenan ülkesinin yüksek yerlerinde ve Kartaca tapınaklarında ateş yoluyla gerçekleştirilmiştir.

Morrigu (KELT) İrlanda'da savaş tanrıçası. Bazen üç kuzgunla özdeşleştirilen üç tanrı olarak görünür. Perikızı Morgan'da devamlılığını bulduğuna şahit olunmuştur.

Morpheus (YUNAN) Hypnos'un birçok oğlundan birisi olan Morpheus kanatlı bir Yunan tanrısıdır, durmaksızın yeryüzünü dolaşır ve ölümlüleri uyutmak için bir haşhaş çiçeğiyle dokunur; dahası insan suretine bürünerek rüyalara sebep olur: Efsanelere, özellikle de gemi kazasında boğulmuş olan karısı Keyks şeklinde göründüğü Alkyone'nin efsanesine de bu sıfatla müdâhil olur.

Mut (MISIR) "Anne". Amon'un karısı tanrıça. Mout'a Karnak'ta tapılırdı.

Musalar (YUNAN) Homeros'a göre Musalar şarkıları ilham eden tanrıçalardı. Bununla birlikte, VIII. yüzyılda henüz çok kesin özelliklere sahip değillerdi. Neticede, bir yüzyıl sonra, karakterleri Hesiodos'un *Theogonia*'sında daha açık olarak belirlendi. İlk başta üç kişi olmalarına müteakiben dokuz kişi olan, Zeus ve Mnemosyme'nin (hafıza) kızları Musalar şiirin farklı biçimlerini yönetirler. Kleio'ya tarih, Euterpe'ye lirik şiir verilir, Thalie'ye komedi, Melpome'ye tragedya atfedilir; Terpsikhore dansı, Erato erotik şiiri, Polymnia ilâhiyi ilham eder; Urania'ya astronomi, Kalliope'ye epik şiir verilir. Apollon Musaların alayının önünde yer alır, ki bu vesileyle "Musaların öderi" lakabı almıştır. İkametgâhları çok sayıdadır ve ekseriye kültün ya da efsanelerin bölgelerine tekabül eder. Olympos'ta yaşarlar ve tanrıları şarkılarıyla eğlendirirler, fakat yeryüzünde, Apollon tarafından ceza olarak saksağana dönüştürülecek olan Makedonya kralı Pieros'un dokuz kızının hatırasına Pieros dağı gibi yeğ tuttukları bölgeleri vardır. Şairler aynı şekilde Helikon dağına ve efsanenin Musaların bazı zamanlar ikâmet ettiklerini söylediği kutsal Aganippe ve Hippoikrenes pınarlarının yöresine ilham için gelirler.

Musalar Romalılar tarafından Kamenelerle özdeşleştirilecektir.

Muspelheim (İskandinav) Güney bölgesinde, ateş ve hararet âlemi. Zamanın başlangıcında Muspelheim ve Nifheim'in (buzlar âlemi) karşılaşması insanların atası Ymir'i dünyaya getirdi. Muspelheim Ragnarok (tanrıların alaca karanlığı) sırasında tanrıları tahtından indiren ve dünyayı ateş yoluyla ortadan kaldıran cüce Sut tarafından korunur.

Myrmidonlar (Yunan) Thesalya'daki (Yunanistan) bu Ftiotis halkı, annesi Eurymedousa, Zeus tarafından baştan çıkarılan kral Myrmidon onuruna bu şekilde adlandırılmışlardı. Fakat daha bilinen ve daha renkli bir diğer gelenek Yunanca *myrmidonlar* kelimesinin etimolojisini belirtir (Yunanca, *murmekes*, "karıncalar"). Vaktiyle Egina adasında Zeus'la Egine'nin oğulları kral Aiakos hükmediyordu; kocasının sadakatsizliklerine katlanamayan Hera onun gayrimeşru çocuğunu cezalandırmak istedi. Çok geçmeden Aiakos'un krallığına oranın bütün sakinlerini kırıp geçiren veba gönderdi. Tebaadan mahrum kalan, panik hâlindeki Aiakos babası Zeus'un tapınağına koşarak adasını yeniden insanlarla doldurması için yalvardı. Aynı akşam karıncaların insan varlıklarına dönüştüğünün rüyasını gördü. Ertesi sabah oğlu Telamon onu uyandırmaya geldi ve uzaktan kalabalık bir ordunun sarayına yaklaştığını gösterdi. Gerçekten de adanın bütün karıncaları savaşçılara dönüşmüşlerdi. Aiakos'un oğlunun komuta ettiği Myrmidonlar Thesalya'ya göç ettiler ve Akhilleus'un idaresi altında Troia kuşatması süresince kahramanlıklar gösterdiler.

Myrrha (Yunan) Kıbrıs kralı Kinras bir gün kızı Myrrha'nın (ya da Smyrna) güzelliğinin Aphrodite'ninkinden üstün olduğunu iddia eder. Tanrıça bu hakaretin intikamını alır: Myrrha babasına karşı ensest bir aşkı tasarlar ve bir gece yatağına giriverir. Böylelikle Kinras aynı zamanda torunu olan bir erkek çocuk, ünlü Adonis'i yapacaktır. Bu ağır suçu gerçekleştirdikten sonra kral kızını sarayından kovar. Küçük bir dağın tepesine ulaşan zavallı genç kadın, sonrasında acıyarak Adonis'i yanına kabul edecek olan Aphrodite tarafından mür ağacına dönüştürülür.

Nn

Nabu (Mezopotamya) Yazı ve bilgelik tanrısı. Nabu'nun Barsippa kökenli kültü babası Marduk'unkiyle birlikte Mezopotamya'da yayılmıştır.

Naga (lar) (Hindistan) Yer altı bölgelerinde yaşayan ve kültü suların kültüne bağlı olan, üst gövdesi insan, altı yılan olan bir cin çeşidini ifade eden Sanskritçe kelime.

Naiadlar (Yunan) Akarsuların, pınarların, derelerin, ırmakların bu su perisinin kökeni geleneklere göre değişir. Homeros onun babasını Zeus yapar, diğer mitolojilerse Okeanos. Bazen, onların yaşamış oldukları ırmaklar tarafından meydana getirildikleri iddia edilir. Güzel yüzlü ve göz kamaştıran beyazlıkta bir vücuda sahip genç kızlar olan Naiadlar tanrıların ve insanların daimî arzu nesneleridirler. Bununla birlikte hor gördükleri kur yapanların teşebbüslerine karşı kendilerini korumasını bilirler ve onlara cinnet geçirtebilirler. Bazı zamanlar yasaklı ya da kutsal sularına yersiz bir şekilde girenleri kötürüm ederler. Fakat, onlar bir hastalığın şifasını talep edenler ve bazı belli kaynaklarda, belli nehirlerde, faydalı termal bölgelerde banyo yapanlar karşısında cömerttirler.

Nammu (Mezopotamya) Sümer tanrıça. Eridu panteonunun en eski tanrısıdır.

Nanahuatzin (Meksika) Muhtemelen Quetzalcoatl'la özdeşleştirilen Aztek tanrı. Beşinci güneşin yaratılışı mitinde (kaynaklara göre düzen ve zamanın değiştiği kronolojik dönem) zavallı ve hasta Nanahuatzin ateşe doğru ilk olarak atılır böylece günü yöneten güneşe dönüşür.

Nandi (İskandinav) Tanrı Şiva'nın bineği olan boğanın ismi. Bu tanrıya adanan bütün tapınaklarda oyulmuş tasvirleri bulunur.

Nanna (İskandinav) Tanrı Balder'in karısı, Forsete'nin annesi. Kocasını o kadar çok seviyordu ki ölümünü öğrendiğinde kederden öldü; cesedi odun

yığınının üzerine Balder'inkiyle birlikte konuldu.

Nannar ya da Sîn (MEZOPOTAMYA) Ur'da tapılan Sümer ay-tanrı.

Nantosuelta (GAL) Sucellus'un arkadaşı tanrıça. Gal-Romen ikonografi onu hükümdarlık asasıyla birlikte, bir sandığın üzerinde tasvir eder.

Narayana (HİNDİSTAN) "Sularda hareket eden". Muhtemelen, kökeninde, bağımsız olan ve vedik dönemde, başlangıçta var olan okyanusta, kozmik enerjisinin, yaratıcı gücünün şahıslaşmış hâli olarak ve manevî aydınlanmanın sembolü olarak kendisini gösteren Vişnu'ya bağlanan bir tanrıyı ifade eden kelime.

Narkissos (YUNAN) Su perisi Liriope ve Fokis'te yer alan ırmak Kephisos'un oğlu göz alıcı güzellikteki genç adam Narkissos, fırsatı olduğu hâlde aşk hislerine duyarsız kalıyordu: Ona karşı içten içe büyük bir sevgi duyan su perisi Ekho küçümsenerek reddedildi ve kederden öldü. Kız kardeşleri öfkelendiler ve Nemesis'e Narkissos'un egoizmi ve aldırmazlığından yakındılar. Tanrıça baştan savılan taliplerin intikamını almaya karar verdi. Kâhin Teiresias, Narkissos'un, kendi görüntüsünü görmediği sürece yaşamaya devam edeceğini söylediğinden Nemesis, onu bir av esnasında susuzluğunu gidermesi için bir pınara götürdü. Dalgaların kendisine yolladığı ve erişemediği bu yüze vurulan, kendi görüntüsünden kendisini almaya mecal bulamayan Narkissos bu yüzden içmeyi ve yemeyi unuttu ve pınarın kıyısında kök salarak yavaş yavaş, onun ismini taşıyan ve sonbaharda solmak üzere yaz aylarında görüntüsü suya yansıyan bir çiçeğe dönüştü. Aynı efsanenin bir diğer yorumuna göre Narkissos'un ona benzeyen ve delicesini sevdiği bir kız kardeşi vardı. Genç kız öldü. Narkissos onun görüntüsünün hatırasını kaybetmemek için bir pınarda gece gündüz kendini seyre daldı ve zayıf düşerek öldü.

Mitin tarihçesi Thespiai'de, Narkissos isimli bir pınarın varlığı ve orada meydana gelen bir kayanın eko oluşturması göz önüne alınacak olursa Antikçağ'la birlikte Narkissos mitinin Yunan gerçekliğinde kökleşmesi görülebilir bir şeydir. Narkissos adının bizatihi kendisi dahi dildeki bir tesadüften kaynaklanmaz: Narkissos adındaki bir çiçek, ki etimolojisi bizi Yunan *narke* kelimesine yani "narkos"a götürür, gerçekten de tanrıları dahi uyutmaya elverişli bir bitki olarak bilinirdi; Persephone onun güzel kokusuyla uyuşturulmuş ve bu hile sayesinde Hades onu kaçırmış ve yerin derinliklerine götürmüştü. Bu çiçek Narkissos'un kendisini seyrettiği suda bittiğinden ve Narkissos şuursuzca suların içerisinde sönüp gittiğinden iki kelime ve anlamları bundan böyle tek bir anlamda birleşmişlerdi. Narkissos mitinin yorumu daha öteye götürüldüğünde, mitoloji yazarları Narkissos'un bir ilkbahar

çiçeği olduğunu, doğurganlığın işareti olduğunu, o hâlde aynı anda uyuşukluğu, uykuyla temsil edilmiş olan ölümü ve hayatın yeniden doğuşunu -son ikisinin döngüsüne değinmekten çok az mit kaçabilmiştir- terkip ettiğini belirtmişlerdir. Filozof ve şairler özellikle de Gaston Bachelard ve Paul Valery, -ki onlara göre Narkissos suda asıl suretine uymayan idealize edilmiş bir ben yansıtmıştır- Narkissos mitinin incelemesini yapmışlardır. Ortak jargonda narsizm hiçbir şeyin engel olamadığı bir kendini tatmine bağlı, şahsını münhasıran seyre dalmanın işaretidir. Narkissos örneği bu negatif imajdan yani daima kendi şahsına tutkun insan varlığından doğmuştur.

Nataraja (HİNDİSTAN) "Dansın efendisi". Kozmik dansı yoluyla, fenomenal dünyayı inşa eden yanılsamayı yaratan, sürdüren ve yok eden tanrı Şiva'ya verilen isim. Güney Hindistan'da çok sayıda olan resimleri onu alevden saçaklarla -tirouvaçi- süslenmiş bir haleyle kuşatılmış olarak tasvir eder.

Nausikaa (YUNAN) Faiakelerin hükümdarları olan Alkinoos ve Arete'nin kızı Nausikaa bir sabah denize yakın olan nehir kıyısına çamaşır yıkamak için gider. İşi bittikten sonra hizmetçi ve arkadaşlarıyla top oynamaya başlar. Top kaçar ve nehre düşer. Gemi kazası sonrası burada anadan üryan bir şekilde kıyıya çıkmış olan Ulysses genç kızların kopardığı çığlıklar eşliğinde bayılır, sonra uyanır ve dallarla vücudunu örter. Korkmuş olan Faiakeler kaçarlar; sadece Nausikaa kahramana yaklaşmaya cesaret eder, ona giysiler verir ve babasının sarayına götürür. Alkinoos onu teselli eder ve İthaka'ya dönmesi için ona bir gemi verir. Nausikaa, sevdiği, fakat hâlihazırda Penelope'yle evli olduğu için evlenemediği kaybının yola çıktığını üzüntüyle görür.

Naxos (YUNAN) Kikladlardan birisi olan Naxos, ismini, Karialı bir koloniyle birlikte adaya yerleşen, kavmine adını veren bir kahramana borçludur. Ariane, Theseus tarafından Naxos'ta terk edilmiştir; sonrasında da kendisine son derece şatafatlı bir kültün şerefi vakfedilen Dionysos'a gelin olarak gitmiştir.

Nefertum (MISIR) Memfis dininin bir tapınağında hürmet duyulan tanrı. Simgesi mavi lotustur: Kimi zaman başının üzerine mavi bir lotus konulmuş bir adam olarak, kimi zaman da bir bitkinin çanağında beliren bir çocuk olarak tasvir edilir. Çok geçmeden Ptah (Memfis tanrısı) tarafından, oğul-tanrı olarak, tanrıça annenin Sekhmet olduğu bir üçlüye kabul edildi. Aynı şekilde güneşle ilgili ilâhiyat -"Ra'nın burun deliği için kokulandırılmış çiçek"- tarafından özümsendi. O, bazı zamanlar, lotus çiçeğinden doğmuş çocuk şekliyle genç tan vakti güneşiyle özdeşleştirilir.

Neit ya da Nit (MISIR) İlk olarak Sais (Delta) şehrinde tapılmış olan çok eski tanrıça; Aşağı Mısır tacı takan, bazen

yay ve ok taşıyan bir kadın olarak temsil edilir. Bu okçu tanrı özellikle uykunun koruyucusu olarak kötücül varlıklara ok atar; o aynı zamanda lâhitlere göz kulak olan 4 tanrıçadan birisidir. Bir diğer (daha eski) söylencede o aynı şekilde Nut ile, gökyüzü ile karıştırılır.

Nekhbet ya da Nekhabît (Mısır) Bir akbaba kılığındayken tapılan tanrıça, Nekheb şehrinin önderi ve erken Mısır'ın koruyucu tanrısı. Bu, koruyucu ve krallığa dair rolde, o çoğu kez kralın simgelerini (bir kanadı uzanmış diğeri sarkmış bir hâlde) taşır ve sembolik olarak kraliçelerden oluşan bir başlık takar.

Nemesis (Yunan) Attika'nın ilk tanrısı Nemesis'e yavaş yavaş bütün Yunanistan'da hürmet gösterilmişti. Bazı zamanlar Erinyelerle karıştırılan Nemesis yavaşça ve gittikçe özgün bir soy ağacının ve efsanenin sahibi oldu. Zeus, âşık olduğu gecenin kızı Nemesis'in peşine düştü ve o Zeus'tan kaçmak için her türden şekle girdi. Bu şekilde, o, bir kaza dönüştü, fakat Zeus onunla birleşebilmek için erkek kaza dönüştü. Tanrıça Leda'ya emanet edilen bir yumurta yumurtladı ve Helen'in yanı sıra Dioskurlar buradan çıktı. Nemesis bu esnada Erinyelerden farklılaştı, yerine getirdiği intikamlar körü körüne seçilmiyordu; o basit bir şekilde kibirli ölümlülerin kendilerini tanrılarla bir tutmaya cüret etmemeleriyle ilgilendi; birçok yeteneği olan ve bununla övünenleri alçalttı. İtidalli olmayı ve ölçülülüğü tavsiye etti: Bu yüzden de o işaret parmağını ağzının önüne götürmüş olarak tasvir edilir.

Nemrud (Mezopotamya) Eski Yahudi söylencelerinde efsanevî şahsiyet. Nemrud "Sonsuzluk karşısındaki cesur avcı" (Tekvîn: X, 8-10), ismi, Bâbil Av ve Savaş tanrısı Ninurta'nınkiyle karşılaştırılır. O, eski Doğu'nun popüler bir kahramanıdır, öte yandan da, o, ilk Mezopotamya imparatorluğunun kurucusu olarak tasvir edilir.

Neoptolemos (Yunan) Akhilleus ile Deidamia'nin oğlu, kızıl saçları sebebiyle *Pyrrhos* lakaplı, Neoptolemos, Skyros adası hükümdarı Lykomedes'in sarayına kadar yükselmişti. Yetişkin çağına geldiğinde bir kehanetten, onun Akhilleus'un saflarındaki mevcudiyetinin Troia şehri zaferi için elzem olduğunu öğrenmiş olan Yunanlara eşlik etmek durumunda kaldı. Nihaî savaş sırasında Neoptolemos kahramanlıklarda bulundu ve babasına lâyık bir ardıl oldu: Neticede, o, tahta atın böğrüne saklananlardan birisiydi. Vaktiyle, şehirde Neoptolemos yaşlı kral Priamos ve küçük Astyanax'ı öldürdüğünden, Troialı esirlerin pay edilmesi sırasında ona üç çocuk, Molossos, Pielos ve Pergamos'u verecek olan Andromakhe'yi aldı. Devletlerine geri döndüğünde Priamos'un kızlarından birisi olan Polyxeneyi Akhilleus'un Manelerine kurban etti. Fakat yokluğunda Akastos'un ele geçirdiği, atalarının toprağı olan Pythia'ya gitmedi ve

kral olduğu Epiros'a yerleşti. Çok büyük hizmetlerine şükran borcu olarak Menelaos, onu, evvelden Orestes'e söz verilmiş olan kızı Hermione ile evlendirdi. Orestes, evliliğindeki kısırlığın sebepleri için kehanet danışmaya gelen Neoptolemos'u Delphoi'de öldürerek intikam aldı.

Nephtys (Mısır) İlk olarak Orta Mısır'da Diospolis Parva'da tapılmış olan tanrıça. Kafasının üzerinde isminin hiyeroglifini taşıyan ya da güneş kursunu sarmalayan lir şeklindeki boynuzları olan bir kadın olarak tasvir edilir (bazı zamanlar heliopolitan teolojik kavramlarla ilişkilendirilme sebebi de budur). Fakat, Nephtys bilhassa Osirisçi efsanedeki rolüyle tanınır: Osiris ve İsis'in kız kardeşi olan Nephtys aynı zamanda diğer kardeşi Seth'in eşidir; bununla birlikte kocasının Osiris'e karşı savaşında onun karşısında yer alır.

Nepri (Mısır) Hububat ve bereket tanrısı.

Neptün (Roma) Göreceli olarak eski bir tarihte Poseidon'la özdeşleştirilen Neptün, peyderpey tipik İtalyan karakterini kaybeder, fakat buna karşılık Yunan akranıyla alâkalı mitlerden faydalanır. Şurası muhakkak ki Latium halklarının ilk dininde, deniz tanrısı değildi. Bu topluluklar gerçekten de Yunanların aksine işleyişi büyük oranda deniz trafiği üzerine kurulan tarımla uğraşıyorlardı. Neptün, Latinlerin gözünde Nem tanrısıydı. Neptunalialar, temmuzun aşırı sıcakları esnasında, belli bir serinlik yayan yaprak kulübelerde, ki buralarda aynı zamanda tanrı Neptün'ün özünü bulabiliyorlardı, onun onuruna cereyan ederdi.

Nereidler (Yunan) Denize dair tanrılar olan, Nereus ile Doris'in kızları, elli Nereid Akdeniz'in su perileridir denilebilir. Onlar, denizin dibinde parıltılı bir sarayda yaşar ve babalarını şarkılarıyla danslarıyla eğlendirirlerdi. Fakat her biri su yüzeyinin özel bir görünümünü, formunu kişileştirerek orada çoğunlukla muhteşem yaratıklar olarak, yarı kadın yarı balık olarak görünür; Tritonlara ya da denizatlarına binerek dalgalara ve su yosunlarına karışırlardı. Nereidlere çok az efsane atfedilir. Bununla birlikte Poseidon'un karısı tanık Amfitriti, Oreithya, Galatea ve Peleus'un karısı Akhilleus'un annesi olan Thetis gibi onlardan bir kısmı ünlü olacaktır.

Nereus (Yunan) Denizla âlâkalı, Poseidon'dan önceki bu çok eski tanrı, denizin büyük tanrısından hem doğru hem bilge hem de barışçıl karakteriyle ayrılıyordu. Pontos ile Gaia'nın oğlu, Okeanid Doris'in kocası, elli Nereid'in babası Nereus, bir yaşlının görünümü altında, ki görüntü denizin yüzeyinde, su kıvrımlarının içerisinde, dalgaların köpüklerinin kaynaşmaları arasında belirirdi, kendisini gösterirdi. İmparatorluğu özellikle Ege denizinin dalgaları üzerinde yayılırdı. O, burada ışıktan parıldayan bir mağarada otururdu.

Fakat ekseriye şatafatlı barınağından ölümlülere kendisini göstermek ve onlara geleceği haber vermek için çıkardı. Bu şekilde, Herakles'e, onu Hesperideslerin bahçesine götürecek yolu işaret etmişti. Yine, Paris'i Helen'in kaçırılması durumunda vatanını tehdit eden kötülüklere karşı uyaran oydu.

Nessus (Yunan) İksion ile Nephele'nin oğlu bu Santor Evenos nehrinin salcısı olmuştur. Herakles'in karısı Deianeira'ya su kaynağından geçiş sırasında zor kullanmaya kalkışmış, fakat kahramanın okuyla ölümcül bir yara almıştı. Son nefesini vermeden önce Deianeira'ya kendi kanından ve menisinden bir miktar eklediği küçük bir şişe vermiş ve Deianeira'yı sahtekârca Herakles'in elbisesine yayılacak olan sıvının onu sonsuza kadar onun sadık eşi kılabileceğine temin etmişti. Bütün bunlara kanan Deianeira'nın üzerine aşk iksiri döktüğü tuniği giyen Herakles vücudunun yavaş yavaş yandığını görmüş ve acıdan deliye dönerek Oeta'nın tepesinde bir odun yığınının üzerinde kendisini yaktırmıştı.

Nestor (Yunan) Neleos ile Khloris'in on iki oğlundan birisi olan Nestor on bir kardeşinin Herakles'in ellerinde can verdiğine şahit olur, fakat içinde saklar. Bilge ve adil, Pylos kralı Nestor, Yunan mitolojisinde, tercih meselesi olan özellikle üç büyük olaya iştirak eder. Pyliaların safında Epirlere karşı meydan okur. Lapithailerin Santorlara karşı savaşına ve Kalydon'un yaban domuzunun avlanmasına, Argonautlarla birlikte iştirak eder. Apollon ona üç insan nesli boyunca yaşamayı ihsân ettiğinden Troia kuşatmasında kumanda edeceği doksan geminin başına geçer. Arabulucu öğe olarak büyük rolü, Yunan kahramanlar arasındaki uyuşmazlıkları yatıştırmadaki -Akhilleus ve Agamemnon'un arasındaki gibi- sebatlı kaygısı, *İlyada* ve *Odysseia*'da Homeros'un çizgileriyle birçok takdir edici portre vasıtasıyla tasdik edilmiştir. Troia düştükten sonra vatanına dönen nadir savaşçılardan birisi olmuş, ölümüne kadar orada ikâmet etmiş, adalet ve merhameti hâkim kılmıştır.

Nibelungen ya da Niflungen (Cermen) Cüce ırkına mensupturlar ve kralları Nibelung'un (harfi harfine "sisin çocuğu", yani Yer altı dünyasının) adını almışlardır. Nibelungenler, Siegfried'in, kral Schilbung ve Nibelung'u öldürdükten ve cüce Alberich'i yendikten sonra ele geçirdiği büyük zenginlikleri ellerinde bulundururlardı (Nibelungenhort, "Nibelung'un hazinesi"). Siegfried'in savaşçıları bu yüzden "Nibelungen" ismini taşırlardı; fakat hazine Siegfried'in öldürülmesi sonrası Burgondlerin eline geçtiğinde, Nibelungen adını alanlar bu kez Burgondeler olur ve Ortaçağ'ın bütün kahramanlık şiirlerinde bu adı korurlar.

Nifiheim (İskandinav) Kuzey bölgesinde, karanlıklar ve soğuğun dünyası; Nifiheim, Muspelhaim'ın zıddıdır.

Nil (MISIR) Nil, tanrılar tarafından gönderilmiş iyi cin olarak hürmet görmekteydi; ismi Hapi'ydi. İlk başta, inzivası ilk çağlayanın ortasında yer alan bir mağarada gerçekleşmişti; Mısırlılar, Yukarı Mısır önüne geleni yıkıp geçen deniz kabarmasını oluruna bırakırken, medeniyette daha ileri Aşağı Mısır'ın senelik su taşkını dönemi esnasında düzenlenmiş bir sulamadan faydalandıklarını çok iyi bildiğinden, burada söz konusu olan gerçekten de mitolojik bir kurgudur. Yukarı Mısır'ın gel zaman git zaman bir sulama sistemiyle donatılması sonrası ona aynı mitolojik çerçeve uygulandı, Nil iyi cinine ikinci bir inziva tahsis edildi. Mısır birleştiğinde Nil anıtlarla temsil edildi ve iki Nil'e hürmet gösterildi; birincisinin, kaynağını Asvan'ın en baş kısmından aldığı kabul edilirken, ikincisinin Helvan'daki Heliopolis'in en başından aldığı kabul edildi.

Ninigi no mikoto (JAPON) Japon Şinto panteonunun Kami'si (tanrı), Japon imparatorluk sülalesinin atası.

Nin-ourta (MEZOPOTAMYA) Yıldızı Sirius olan kasırga, savaş ve av tanrısı. Asur'da MÖ XIII'ten itibaren büyük önem kazandı.

Nixe (CERMEN) Suların perisi.

Niobe (YUNAN) Tantalos'un kızı ve Amphion'un karısı olan Niobe yedi oğlan ve yedi kızdan ibaret olan Niobidleri dünyaya getirir. Babası gibi kibirli olan Niobe doğurganlığını ve çocuklarının güzelliğini işitmek isteyenlerin önünde övünür durur ve doğura doğura sadece Artemis ve Apollon'u doğuran Leto ile alay eder. Fakat böyle bir şey tanrılara saldırmak anlamına gelmektedir ve zavallı Niobe bunu tanrıların verdikleri zararla anlayacaktır. Böylesi bir böbürlenmeden öfkeye kapılan Leto'nun iki çocuğu Niobe'nin çocuklarını ok darbeleriyle öldüreceklerdir; katliamdan bir kız kaçar, fakat öylesine korkmuştur ki hayatı boyunca teni ölümün solgunluğunu taşır ve bu yüzden ona *Khloris* ("solgun") adı verilir. Can çekişen çocuklarının feryatlarını duyan Niobe sarayından çıkar ve yere serilmiş, hırlayan vücutların dehşet verici görüntüsüyle taş kesilir, merhamete gelen Zeus, onu gözyaşlarının bir su kaynağı şeklinde aktığı taşa çevirir. Dokuz gün boyunca cesetler mezarsız kalır. Onuncu gün tanrılar yatışırlar ve Niobe'nin çocuklarını bizzat kendileri gömerler.

Njord (İSKANDİNAV) Bereket, doğurganlık, refah ve denizcilik tanrısı. Freyr ve Freyja'nın babası olan Njord Aselere rehine olarak gönderildi ve dev Tjasse'ın kızı Skade ile evlendi. Vanlar teogonisinde İskandinav tanrıların en eskisidir ve birçok yer onun adını taşır.

Nornlar (İSKANDİNAV) Urd su kaynağı yakınındaki Yggdrasil ağacının altında hazır bulunup, evrenin işleyişini ve insanların hayatını düzenleyen kader tanrıçası. Ortaçağ metin yorumlarına

göre geçmiş Urd tarafından, şimdi Verdandi tarafından, gelecek Skuld tarafından temsil ediliyordu.

Notei (Japon) Tang sülalesi döneminde ünlü Budist din adamı. Bazı zamanlar Maitreya'nın cisimleşmesi olarak görülen ve Japonya'da talih açıklığının yedi tanrısından birisi olarak hürmet gösterilen Notei güleç olarak ve çok büyük bir göbekle tasvir edilirdi.

Nun (Mısır) Dünyayı kaplayan ve hâlihazırda, her yaratmanın meydana gelmede gerekli öğelerini içeren ilk okyanusa verilen isim.

Nusku (Mezopotamya) Ateş tanrısı, tapınağın nalın şeklindeki lambasında resmedilir.

Nut (Mısır) Gökyüzü tanrıçası. Heliopolis'un geleneğine göre Nut, Şu (hava tanrısı) ile Tefnet'in kızı Geb'in (toprak tanrı) hem ikiz kız kardeşi hem de karısıdır. Nut, bazen, yeryüzüne doğru eğilmiş, bu esnada da kolları batı ufkuna kadar yayılmış, ayakları doğuya dokunur ve yıldızlar vücudunu yıldız şeklinde düzenler bir hâlde, bir kadın görüntüsünde tasvir edilir; tanrı Şu, yayılmış kollarından kavrayarak onu yüksekte, yeryüzünden ve kocası Geb'den uzakta tutar. Bazı zamanlar Nut, bir cin ayaklarından desteklediği bir hâlde, evrenin üzerine kaldırılmış bir inek şeklinde tasvir edilir. Güneşin annesi ve karısı olan Nut, her sabah, büyüyüp boğa formunda tamam noktasına erişince annesi Nut'u dölleyecek olan altından genç bir tosun doğurur; akşam olduğunda Nut diski yutar ve gebelik gece boyunca devam eder, doğum her seher vaktinde yenilenir. (Mısırlılar bu miti "annesinin boğası" olarak -sonsuzluğun ve tanrısal birliğin sembolü- adlandırır).

Nympheler (Yunan) Yunanlar çok genel bu isim altında denizleri, suları, korulukları, ağaçları, ormanları, dağları, bereketli vadileri, su kaynaklarını, ağaçlıkları, kayalıkları ve mağaraları dolduran, doğanın bütün dişil tanrılarını tasnif eder. Bu nadir güzelliğe sahip, çıplak ya da yarı çıplak tasvir edilen genç kadınlar Zeus ile Gökyüzünün kızlarıydılar. Tanrının yağdırdığı yağmur su kaynaklarından fışkırdı ve onları meydana getirdi. Yine, eskiler su perilerine, verimli kılan ve besleyici bir güç de atfettiler, ki onlar bu gücü havanın, suyun ve ormanların nemliliğine karışmak suretiyle faaliyete geçiriyorlardı. Fakat Nympheler'in iyiliksever eylemleri sadece doğayla ilgili değildir. Beşerî varlıklar, kendi cihetlerinden onların müşfik âlâkadarlıklarından fayda görür. Nympheler mükemmel bir doğurganlığa hizmet eden vazgeçilmez olan arınma için, birtakım kaynakların, pınarların dalgaları içerisine kendilerini bırakan nişanlıları korur. Bu özellikle de Yunanların tadını çıkardığı yenileştirme karakterine iki başka özellik eklenir: Nympheler gelecekten haber vermeyi severler ve onlara ait su kaynaklarının kutsal suyundan tadan

erkeklere soylu düşünceler ve büyük kahramanlıklar ilham etme yeteneğine sahiptir. Onlar aynı zamanda onlara, uygun ya da tehlikeli bir biçimde hastalıklarından çıkış yolunu gösterirler. Nympheler işi su kaynaklarının birtakım etkileri yoluyla onların acılarını gidermeye kadar vardırırlar. Nympheler kesin bir surette sınıflandırılmış ve listelenmiştir: Nereidler denizleri şenlendirirler; Naiadeler ırmak ve genel bir biçimde canlı suları; Dryadlar meşe ormanlarını; Alseidler koruları. Oreadlare gelince, onlar dağlarda yaşarlar, Hamadryadlar ise ormanlarda. Napeler küçük vadileri mesken tutarlar, Meliadlar ise sadece dişbudak ağaçlarının üzerinde yaşarlar. Nymphelerin yer aldığı sayısız efsane bize onları sadece tanrıların değil, aynı zamanda basit ölümlülerin âşıkları olarak da gösterir. Onların ölümlülerle birleşmelerinden kahramanlar, yarı-tanrılar ve ilk insan ırklarının ataları doğar. Tasasız, kaygısız, dalgalar ile ağaçlar üzerinde gizliden etrafı izleyen ve şarkı söyleyen Nympheler, ölümlü olsalar da binlerce sene yaşarlar.

Nyx ya da Gece (Yunan) Kökeni çok eski zamanlara kadar giden bu tanrı en eski, korku verici, belirsiz bir zulmetle dolu karanlığı temsil eder. Khaos'un kızı olan Gece kardeşi Erebos ile birleşir ve Aether'in ("hava") ve Hemera'nın ("ışık") annesi olur. Fakat o aynı zamanda, insanların pek de işine gelmeyen, Ölüm, Parcalar, Hile, Yaşlılık, Nemesis, Hesperidesler gibi tanrılaştırılmış soyutlamalar doğurur. Onların ikametleri Hesperia'da, Herkül sütunlarının berisinde (Cebelitarık boğazı), kimsenin adım atmaya cesaret edemeyeceği uzak diyarlarda yer alır.

Oo

Okeanos (Yunan) Dünyadan önce zuhur eden ve yaratılışı yöneten kökendeki öğe olan Okeanos Yunan mitolojisinde çok önemli bir yer işgal eder. Uranos ve Gaia'nın oğlu olan Okeanos suyun tanrısal kişileşmesidir. O, yeryüzünü içerisinde her şeyin yaratıldığı ve öldüğü uçsuz bucaksız bir ırmak gibi çevreler. Okeanos insanların suyunu tedarik eden ve toprağı verimli kılan yaklaşık üç bin ırmağın babasıdır. Karısı Tethys ona birçok kız, Okeanidleri vermiştir. Sanat eserlerinde gecikmeli ortaya çıkan Okeanos yeşil sakallı yaşlı bir adamın görüntüsüne sahiptir; elinde suların esaslı ve besleyici bolluğunu sembolize eden bir boğa boynuz tutar.

Okeanidler (Yunan) Çiçekten taçlar takmış, kortejlerine anneleri Tethys'in büyük deniz kabuğunun eşlik ettiği Okeanidler denizin ve babaları Okyanus'un erişilmez dibinin su perileridirler. Efsanelerde Titan İapetos'un karısı Klymene, Zeus'un âşığı Dione gibi birkaç tanesi ön plana çıkar.

Odin (İskandinav) Aselerin tanrılarından ilki. Odin, her şeyin ötesinde savaş, bilgelik ve şiir tanrısıydı. Tek gözlü olan Odin her türden hayvanın görünümünü alabilirdi. Belâgati kuvvetli olan Odin, savaşçıları yargılar ve Valkyrielerin rehberliğinde, sayısız kapısıyla devâsa bir ikametgâh olan Valhall'da (Almanca Walhalla), savaşan ve sonsuza kadar ziyafet çeken savaşçılar topluluğuna katılmak üzere şerefli bir şekilde ölmeleri gerekip gerekmediğine karar verir. Karga (Hugin ve Munin) ve kurt ona vakfedilmiştir ve sayısız bilgisini suların şeytanı Mimir'e ve tanrısal bal şerbeti Odrerir'e borçlu olduğu muhakkaktır. Görünen o ki, yaralandığında, sonrasında dokuz gün dokuz gece rüzgârın salladığı bir ağaca asılı kalması, Odin'in çektiği çile bir gençleşme âyinidir. Odin Cermen mitolojisinde Wodan ya da Wotan adı altında bilinir.

Odysseia (Yunan) Homeros'a atfedilen 24 bölümlük destansı şiir. *İlyada* gibi Troia savaşı dönemine temas eden

Odysseia, krallığı İthaka'ya katılabilmesi öncesinde karada ve denizde on sene boyunca birçok tehlikeyle yüz yüze gelmek zorunda kalan Ulysses'in dönüşüne ayrılmıştır. Nasıl ki *İlyada*'da şair, Akhilleus'un öfkesinin yol açtığı dört günlük kriz esnasındaki Troia savaşı konusuna yoğunlaştıysa aynı şekilde *Odysseia*'da Ulysses'in yolculuğunun son günleri, şiirin başlıca bölümünü oluşturur ve önceki on senenin olayları sadece geri dönüşlerle hatırlatılır. Gerçekten de, doğrusal olmaktan uzak olan *Odysseia*'nın konusu kompleks bir yapı sunar. Şiirin birçok bölümünde, *Odysseia*'yı çeşitli şairlerin meydana getirdiğine dair yapılan eleştirileri doğrulayan şeyi fark etmek mümkündür. Gerçekte ise, eserin düzenlenişi onu tek bir sanatçının tasarladığını düşünmeyi sağlayan zekice bağlantıların sağlamlığını gözler önüne seriyor.

Şiir üç bölümden oluşur:

1. "Telemakhos" (I-IV. bölümler). Telemakhos, Athena'nın tavsiyeleri üzerine annesi Penelope'nin taliplerinin işgal ettiği İthaka'yı terk eder ve babasından haber almak için, Pylos'a kral Nestor'un yanına, sonra da Sparta'ya Menelaos'un yanına gider;

2. "Ulysses'in dönüşü" (V-XIII. bölümler). İthaka'ya geri dönmek için su perisi Kalypso'yu terk etmeye karar veren Ulysses'in son deniz yolculuğunu anlatır. Ulysses, on sekiz gün süren deniz yolculuğu sonrasında Poseidon'un gönderdiği ve onu Faiakes kıyılarına fırlatan korkunç bir fırtınayla karşı karşıya kalır. Ülkenin kralının kızı Nausikaa kazazedeyi bulur ve Ulysses'i, onu cömertlikle kabul edecek olan babasının sarayına götürür. Onuruna verilen bir ziyafet sonrasında kahraman Troia savaşının olaylarını konu edinen şarkıları söyleyen gezginci bir şarkıcıyı işitir; müteessir bir şekilde, kimliğini artık daha fazla saklamaya gücü yetmez, Ulysses olduğunu belli eder ve maceralarını anlatmaya hazırlanır. Böylece IX'dan XIII'e kadar olan bölümler Ulysses'in Troia savaşının sonundan itibaren yaptığı yolculukları ele alır. Kahramanın seyahatleri onu sırasıyla Lotophagoilere, Kikloplara, yamyam Lestrygonlara, arkadaşlarını domuza çeviren büyücü Kirke'ye, Cehennemlere, Sirenlerin denizine nihayetinde de onu yedi sene boyunca adasında alıkoyan su perisi Kalypso'ya uğratmıştır.

3. "Ulysses'in İntikamı" (XIV'ten XVI'ya kadar olan bölümler). Bu geri dönüşler sonrası *Odysseia*'nın konusu kaldığı yerden devam eder: XIV'ten XVI'ya kadar olan bölümler Ulysses'in İthaka'ya dönüşünü anlatır. Dilenci kılığına giren Ulysses domuz çobanı yaşlı Eurmeos'un yanına gider ve Sparta'dan dönüşte Telemakhos'u bulur. Baba oğul böylece İthaka'dan talipleri kovmaya hazırlanırlar. Bu şekilde *Odysseia*'nın son bölümü başlar. (XVII'den XXIV'e kadar olan bölümler): Ulysses, yine dilenci kılığında, köpeği ve dadısı yaşlı Eurykleia haricinde kimsenin kendisini tanımadığı sarayına varır. Taliplerin hakaretlerine maruz kalır, fakat Penelope, yalandan, Ulysses'in yayını kullanma

yeteneğinde olabilecek kişiyle evlenmek istermiş gibi yaptığında kendisini tanıtır ve talipleri öldürür. Şiir Ulysses ile Penelope'nin yeniden kavuşmasıyla sona erer.

Odysseia, kahramanını masalsı ülkelere sürükleyen bir roman olarak kendisini gösterir. Dehşetli olaylarla beklenmedik harikulâde gelişmeler birbirini takip eder ve Ulysses'in Kiklop Polyphemos'un zalimliğinden ya da Kirke'nin tehlikeli cazibesinden kaçmak için sahip olduğu tek şey zekâsı ve kurnazlığıdır. Modern tarihçilerin Akdeniz'in farklı ülkelerini tanıdığı bu gizemli bölgeler gerçekte bir eğitim yolculuğunun mertebeleridir. *Odysseia*, *İlyada* gibi savaş ve kahramanlığa dair değil insanlığa dair bir şiirdir. Sadece bir kişi vardır, karakteri kör talih ve doğal güçlere karşı savaşında kuvvetlenen, aynı anda hem sadık hem vefasız Ulysses. Hikâyenin basitliği, yeri geldiğinde ortaya çıkan kişilerdeki psikolojik çeşitlilik ve gerçeklik bu maceranın özgünlüğü ve kalıcılığına katkı sağlar.

Ogdoad (MISIR) En eski sekiz tanrıdan oluşan grup. Hermopolis tarafından öne sürülen teoriye göre, burada, her birisi bir yılan ve bir kurbağadan oluşan, Nun'dan beliren bir tümseğin üzerinde, kendisinden güneşin doğacağı bir yumurta üreten esere sahip olan dört çift söz konusudur. Ogdoalar, Nun ve Naunet (akışkan uzayın kişileşmiş hâlleri), Hehu ve Hehet (limitsiz süreyi simgelerler), Keku ve Keket (karanlık), İmen ve İmenet (akışkan kaosta gizlenmiş tanrısal güç) olarak isimlendirilirler; Ogdoadlar, kendisinden ışığı ortaya çıkaracakları saf gecenin görüntüsünü hatırlatırlar.

Oinone (YUNAN) Yunan ırmak-tanrı Kypris'in kızı bu su perisi Apollon'dan ilaç olarak kullanılan bitkileri hazırlama yeteneğini elde etmişti. Paris'in ilk karısı olan Oinone çok geçmeden Helen için terk edilmişti. Geleceği bilen ve Troia savaşının uğursuz sonucunu önceden gören Oinone sadakatsiz kocasını, beyhude, rakibiyle evlenmekten caydırmaya çalıştı. Bununla birlikte ondan, ne zaman yaralanırsa onu bulmasını istedi; gerçekten de onu iyileştirebilecek olan tek kişiydi. Hâl böyle olunca, daha sonra, bir savaş esnasında Philoktetes'in oklarından birisiyle yaralanan Paris su perisine onu tedavi etmesini rica etmesi için haberciler gönderdi. Fakat, kıskançlığından sözünü unutan Oinone yardım etmeyi reddetti ve Paris öldü. Gecikmeli bir şekilde merhamete gelen su perisi Troia'ya hareket etti ve kocasının cansız bedenini gördü. Ümitsizliğe kapılarak kendisini astı ya da bir kayalığın üzerinde kendisini yaktırdı.

Ogmios (KELT) Büyük tanrılardan birisi, Herakles'inkilere benzer niteliklerle donatılmış bir yaşlıdır.

Oidipus (YUNAN) Thebai kralı Laios bir mirasçıya sahip olmamanın verdiği sıkıntıyla Delphoi'nin kâhinine danışmaya gider. Kâhin ondan olacak erkek çocuğun babasını öldüreceği ve

annesiyle evleneceği kehanetinde bulunur. Bu uğursuz kehanetlere rağmen Thebai sarayında bir erkek çocuğu dünyaya gelir. Kehanetin hükmünden korkan annesi İokaskta onun ayak bileklerini bir iğneyle deldikten ve bir kordonla birbirine bağladıktan sonra onu Kithairon dağına bırakır. Çobanlar çocuğa sahip çıkarlar ona Oidipus ("şişmiş ayak") ismini verirler ve çocuğu, Periboea'nın kocası, çocuksuz, onu memnuniyetle evlatlık edinecek ve öz oğlu gibi yetiştirecek olan Korintos kralı Polybius'a takdim ederler. Bir gün genç bir Korintoslu Oidipus'a, onun, buluntu bir çocuk olduğunu söyler. Bu ifşa karşısında şaşkınlığa düşen Oidipus ona Laios'a söylenen korkunç kehaneti tekrar edecek olan Delphoi'nin kâhinine danışır: "Babanı öldüreceksin ve annenle evleneceksin". Polybius ve Periboea'nın gerçek ebeveynleri olduğunu zanneden Oidipus onları anında terk eder. Delphoi'ye fazla uzak olmayan bir dar geçitte Laios'la, onun babası olduğunu bilmeksizin, karşılaşır, onunla dövüşür ve bineğinin dümenini keserek onu öldürür. Böylelikle ilk kehanet geçekleşmiş olur. Onun rotasını takip ederek Thebai kapılarına varan Oidipus, yolculara bir bilmece soran, cevap alamadığı takdirde parçalayıp yiyen korkunç canavar Sfenks ile karşılaşır. Oidipus uygun cevabı vermeyi başarır, buna canı sıkılan Sfenks bir kayanın tepesinden atlayarak kendisini öldürür böylece ülkeyi onun saldığı dehşetten kurtarmış olur. Thebai'de bir velinimet gibi kabul gören Oidipus kral olarak tayin edilir ve İokaskta'yla annesi olduğunu bilmeden evlenir. Böylece ikinci kehanet gerçekleşmiş olur. Bu gayrimeşru birliktelikten her biri trajik bir kadere sahip olan dört çocuk doğar: Eteokles, Polynikes, Antigone ve İsmene. Birkaç sene sonra, bir veba salgını şehri kırıp geçirir ve danışılan kâhin cevap verir: "Laios'un katilinin şehirden sürülmesi gerekir." İşlediği cinayetten o ana kadar bihaber olan Oidipus, bu caniye karşı, yani kendisine karşı, acımasızca lânetler yağdırır. Fakat çok geçmeden, kâhin Teiresias'ın kaçak göçek ifşaları kahramanın gerçeği keşfetmesini sağlar. İokaskta utancından kendini asar; Oidipus kendi gözlerini oyar ve dilenci olarak, ona sadık kalan tek kişi olan kızı Antigone'nin eşliğinde ülkeyi başıboş dolaşır. Hayatının sonuna doğru talihsiz adam, Theseus yakınındaki Attika'da sığınma elde eder. Atina'ya fazla uzak olmayan Kolone kasabasında Erinyeler onu ölüme sürükleyeceklerdir. Bununla birlikte Theseus bu çok korkunç bir kaderin kurbanının cesedine bir mezar tahsis eder; zira Oidipus'un mezarının Atena halkı için bir zafer teminatı olacağı söylenmiştir.

Mitin tarihçesi Oidipus'un, daha da genel olarak Atreideslerin kötü talihi, Oidipus hakkında yazmak isteyen Eshilos ve Sophokles gibi birçok yazarın kafasını devamlı bir şekilde meşgul edip durmuştur. Seneca Roma Antikçağ'ında bir *Kral Oidipus* yazmıştır; fakat bilhassa XVI. yüzyıldan itibaren, Rönesans Antikçağ'a dönüşü göklere çıkardığında,

Oidipus tiyatroda yer almaya başladı. Pierre Corneille 1659'da Paris'te *Oidipus* temsili verdi, fakat tragedya yazarının, uzlaşmalarla dolu tekniği mitin vahşiliğini tam anlamıyla geçirmeyi başaramamıştı. Daha ilginci, Corneille'in, Jansenistler ile Cizvitler arasındaki amansız kavgayı, piyesinde özellikle de Theseus'un şimdi bile ünlü tiradında ortaya konmuş olan özgür iradeyi överek aktarmak istemesini saptamaktır. İki buçuk yüzyıl sonra, 1905'te Avusturyalı şair Hugo von Hofmannsthal bir tragedya, *Oidipus ve Sphinx*'i kaleme aldı, burada Oidipus'un suçluluğu üzerinden, hiçbir şekilde klasik Antikçağ'la ya da dahası mitolojiyle ilgisi olmayan bir iklimin geri plandan kendisini belli etmesine izin verdi: Bu, XX. yüzyıl başlarında, Freud'un etkisi altında bilinçaltının saygınlık kazanmaya başladığı kültür başkenti Viyana'nın iklimiydi. Hofmannsthal'ın dramının Oidipus'u, hatası sebebiyle Birinci Dünya Savaşı arefesinde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nu yakalayan çöküş hissine maruz kalan, yürek darlığı çeken adam oluyordu. Gel zaman git zaman, Andre Gide, 1932'de, dönemin endişelerini, geniş ölçüde Protestan görgüden etkilenen *Oidipus*'ta aktardı: Oidipus mitinin merkezinde yer alan alınyazısı teması ne Thebaili kahramanın suçluluğuna ne de, her ne kadar canavarca olsa da, gerçekleştirdiği eylemlerdeki (baba katli ve ensest) mesuliyetine inanmayan Gide'i cezbetmişti. Oidipus, Gide'in yazarlığı altında, belini büken bir tanrıdan kaçmaya teşebbüs ediyordu. Yine, aynı dönemde (1926), Jean Cocteau, *Oidipus Rex* oratoryosunu besteleyen Stravinski ile işbirliği yaparak *Kral Oidipus*'u hazırladı. Sophokles'in tragedyasını yeniden ele alan ve Oidipuscu kadere yaptığı yorumuyla Gide'in yaptığına yakın şiirsel bir sentez yapan Cocteau'nun *Oidipus*'u, *Şeytanî Makina*'nın (1934) ilk taslağını inşa ediyordu: Gerçek 'şeytanî makinalar' olan tanrılardan özgürleşmek, en uygun olandı. Cocteau, Oidipus mitine, azımkâr modern bir dilden faydalanarak yeniden evrensel bir değer vermeyi bilmişti.

Nihayet, mitin, Freud'un, dersleri ve psikolojik deneyleri sırasında ünlü 'Oidipus kompleksi' adı altında yaptığı psikanaliz denemesi olan okuması, en ünlüsü olmuştur; burada, erkek çocukların anneleriyle gönül ilişkileri ve neticede babanın reddi vurgulanır.

Olympos (dağ) (Yunan) Makedonya ve Thesalya arasında yer alan bu ünlü dağ tanrıların ikametgâhı olarak biliniyordu. Zeus, devlere karşı zaferi sonrası bütün yüceliğiyle, özel niteliklerle donatılmış olarak ve büyük tanrılar topluluğunun refakatinde burayı esken tutmuştu. Kahramanlar ve ölümlülerin, bazen de tanrıların bizatihi kendisinin kaderini burada karara bağlardı. Olympos'un zirvesini kaplayan bir bulut örtüsü sayesinde ölümlülerin bakışlarından ırak olan tanrılar Musaların şarkıları ve zarif dansları eşliğinde nektar içtikleri, ölümsüzlük besininin hazzına vardıkları şatafatlı ziyafetlerle dolu şölenler düzenlerlerdi.

Olympia (Yunan) Alpheios'un sağ yakasında yer alan bu Elis şehri Antikçağ'da her dört senede bir Zeus onuruna düzenlenen oyunlardan dolayı böyle bir üne sahip olsa gerek. Bu oyunlar ilk defa Hippodamia'nın kocası Pelops tarafından evlilik tanrıçası Hera'nın onuruna düzenlenmişti. Daha sonra, Augias ve Elis şehri zaferi sonrası Herakles oyunlar geleneğini tekrar yaşatmıştı, fakat bu kez kahramanlıklar esnasında onu mükemmel bir şekilde koruyan babası Zeus onuruna; kutsal bir mekân, Altes ve ünlü öncülü Pelops'a vakfedilen bir tapınağın çevresi onun gayretleriyle kapatılmıştı. Olympia'daki kurbanlar için kullanılan beyaz kavak ağacının Herakles tarafından cehennemlerden getirildiği söylenir. Bununla birlikte Olimpik oyunlar, her ikisi de Elis kralı olan Oxylos ve İphitos gibi efsanevî kahramanların teşvikiyle gerçek bir yayılım kazandı. İphitos bu oyunların etrafında birlik düşüncesi oluşturarak, özellikle, Yunanistan'ı kırıp geçiren iç savaşa bir son vermeyi arzulamıştı.

Omphalos (Yunan) Bir öfke nöbetine tutularak en iyi arkadaşlarından birisi olan Eurytos kralının oğlu İphitos'u öldüren Herakles, Apollon'a kehanet danışmaya gider; tanrı ona, işlediği cinayetten arınabilmesi için Lidya kraliçesi Omphalos'a köle olarak satılması tavsiyesinde bulunur. Kraliçe kahramana birtakım görevler verir. Böylece Herakles iki Kerkopun bölgesini, gelip geçen yabancıları onları öldürmeden önce bağ ekmeye zorlayan, Suleus'un meşhur yağmacılarından kurtarır; Omphalos'un topraklarını perişan eden İtonia'nın Lidyalıları ile savaşır, ganimetlerini ele geçirir, şehirlerini yerle bir eder. Nihayetinde Herakles insanları ve hayvan sürülerini parçalayıp yiyen devâsa bir yılanı öldürür. Kölesinin erdem ve güzelliğinin cezbettiği Omphalos ona özgürlük bahşeder ve onunla evlenir. Efsanenin Latin bir başka versiyonu, Lidya kraliçesinin Nemea'nin aslan postunu giyip bir yandan da kocasının topuzunu sallarken, Herakles'i kadın gibi giydirerek ve dizleri dibinde yün eğirmeye zorlayarak aşağıladığını anlatır.

Oneiroi (Yunan ve Roma) Oneiroi uyuyan ölümlülere tanrıların mesajlarını ileten cinlerdir. Böylece, onlar sayesinde insanlar, özellikle, Zeus ve Hermes'in, genellikle, rüyaları tabir etmekte uzmanlaşan birtakım din adamları tarafından yorumlanmış, arzu ve düşüncelerini bilebiliyorlardı.

Onuris (Mısır) Delta'da, Sebennytos'ta ve Yukarı Mısır'da, This'te tapılan tanrı İnhert'in Yunancadaki yazımı. İsmi ("uzaklaştıranı getiren") güneşe dair bir efsanede oynadığı role bir göndermedir: Uzakta bulunan ülkeye Ra'nın gözünü aramaya gitmek (bazen tanrı Şu'ya atfedilen rol). Onuris, alacalı uzun bir elbise giymiş, saçı dört uzun ve düz tüyle süslenmiş, güneşi getiren bir halatı çeken bir savaşçı şeklinde tasvir edilir. Ona bağlı, alt tanrı olan

tanrıça Mehit bazı zamanlar tanrıça Tefnet'le özdeşleştirilir.

Ormazd (PERS) Ahura-Mazda, "bilgeliğin efendisi"nin, kısaltılmış İran Sâsânî formu. Ahameniş Persleri tarafından tanrıların en büyüğü olarak bilinen Ormazd aynı zamanda, Zarathustra için, tanrılaştırılmış varlıklar olan Ameşa Spentalarla çevrelenmiş, en yüce tanrı oldu. Ahriman, kötülük ilkesi, onun karşısında yer alır, bu durum, hafifletilmiş bir düalizmin bir formunu teşkil eder.

Ops (ROMA) Kibele ve Rhea'yla özdeşleştirilen Satürn'ün karısı, hareket tanrıçası Ops, yeryüzünün birçok Romalı tanrısı arasında yer alır. Ops ekili alanları korur, onun umumî bayramı hasat ve ekim zamanlarında kutlanırdı. Efsaneye göre Sabinlerin şefi Titus Tatius tarafından Roma panteonuna sokulan Ops, gecikmeli olarak, sağ elini yardım sunmak, sol elini ekmek dağıtmak için kaldıran yaşlıca bir kadın şeklinde tasvir edilir.

Orestes (YUNAN) Orastes'e ait sadece bir değil, ikmal edilen ve Yunan tragedya yazarlarının büyük oranda abarttıkları birçok efsane vardır. Orestes, babası Agamemnon Klytemnestra ve Aegisthus tarafından öldürüldüğünde sadece bir çocuktu. Kız kardeşi Elektra'nın yardımıyla Fokis'te amcası Strophios'un yanına sığınmayı başardı; orada başına gelen talihsizliklerde sadık yoldaşı olan kuzeni Pylades'le arkadaşlık bağı kurdu. Olgun bir yaşa geldiğinde Apollon'un tavsiyeleri üzerine babasının ölümünün öcünü almaya karar verdi. Pylades'in refakatinde gizlice Miken'e gitti ve Aegisthus ile Klytemnestra'yı öldürdü. İşin gerçeği, haklı bir intikam olan işlediği cinayet tanrıların nefretini tetikledi ve tanrılar öz annesinin katili olan Orestes'i, halüsinasyonlar ve vicdan azapları içerisinde aklını kaçıracak derecede işkence etmeleri için Erinyelere havale ettiler. Bununla birlikte Apollon bu bedbaht adamı terk etmedi; ona, Ares Tepesi'nin Athena'nın açık seçik bir müdahalesi sayesinde onu cinayetten beraat ettireceği Atina'ya sığınmasını tavsiye etti. Sonra, tanrı, Delphoi'de onu arındırdı ve Pytia'nın ağzından Tauris'te Artemis'in heykelini aramaya gitmesiyle deliliğine mutlak bir şekilde şifa bulacağını bildirdi. Böylece, Orestes ve Pylades yabancı oldukları için Tauris'te kurban edilmeye ramak kalmışken, heykeli onlara teslim ederek onlarla birlikte kaçacak olan Artemis'in kadın din görevlisi İphigenia tarafından tanınmıştı. Miken'de yer alan Mora'ya dönüşte kahraman, babası Agamemnon'un haksız bir şekilde gasp edilmiş olan krallığını ele geçirdi, sonra Hermione'yi kaçırdı ve onunla evlendi. Orestes o günden itibaren Argos'ta hüküm sürdü ve ileri bir yaşta huzur içerisinde öldü.

Orion (YUNAN) Bu olağanüstü güzellikteki avcı devle ilgili efsaneler sayılamayacak kadar çoktur; bunlardan bazıları

onun Zeus, Poseidon ve Hermes'e yerleşim yeri olma hizmeti gören Boeotia'nın bir köylüsünün oğlu olduğunu söyler. Tanrılar bu misafirperverliğe şükranlarını sunmak için ona bu çocuğu bağışlamışlardı. Diğer efsaneler ise onun Poseidon'un oğlu olduğunu iddia ederler; hayatı ve ölümü aynı şekilde değişik suretlerde dile getirilir. Orion, Artemis'in refakatinde bir avcı olarak hayatını sürdürüyordu, fakat onu seven Eos onu kaçırdı ve Artemis, kıskançlıktan onu bir okla öldürdü. Horatius, kendi açısından, Orion'un Artemis'e şiddet uygulamak istediğini ve bu bakirenin onu, topraktan çıkardığı bir akrebe sokturarak öldürdüğünü ileri sürer. Efsaneye ait değişik yorumlar ne olursa olsun, hemen hepsi Orion'un ölümü sonrasında yıldızların arasına yerleştirildiği ve adını taşıyan takımyıldızını meydana getirdiğinde hemfikirdirler.

Orpheus (Yunan) Trakya kralı Oeagrus ve Musa Kalliope'nin oğlu Orpheus en önemli efsanevî şairdir. Apollon'un birçok yetenekle donattığı Orpheus bu tanrıdan hediye olarak yedi telli bir lir alır, söylendiğine göre, annesinin kız kardeşleri olan dokuz Musa'nın arısına tellere iki tane daha ekleyecektir. Orpheus bu enstrümandan öylesine dokunaklı öylesine ahenkli tınılar çıkartır ki ırmaklar akışını dondurur, kayalar ona eşlik eder, ağaçlar uğuldamayı keser. Orpheus aynı zamanda yırtıcı hayvanları evcilleştirme kabiliyetine sahipti. Argonautlar, seferlerinde onun yeteneklerinden faydalanmışlardır. Sesinin yumuşaklığı ve güzelliğiyle hırçın dalgaları sakinleştirmeyi; Sirenlerin cazibesine tutulmamayı ve ejder Kolhis'i uyutmayı bilmiştir. Mısır'a seyahat etmiş ve Eleusis'in Orpheusçu gizemlerini kurarken ilham alacağı Osiris'in gizemlerini öğrenmiştir. Argonautlar seferlerinin dönüşünde su perisi Eurydike'yle evleneceği Trakya'ya yerleşmiştir. Bir gün çoban Aristaios'un yürümelerinden kurtulmak isteyen bu genç kadın kaçmış ve bir yılan tarafından ısırılarak hemen oracıkta ölmüştür. Acıdan deliye dönen Orpheus Zeus'tan onu cehennemlerde bulma ve yeryüzüne geri getirme iznini elde etmiştir. Liriyle zalim Kerberos'u sakinleştirmiş, Furieleri bir an için yatıştırmış ve karısını ölümden çekip almıştır, bir şartla: Ölüler dünyasına ulaşmadan ona bakmamalıdır. Cehennemin kapılarına ulaştığı sırada kafasını, Eurydike'in kendisini takip edip etmediğini görmek için çevirir. Karısı, bu şekilde, gözlerinin önünde sonsuza kadar yok olur. Trakya'ya dönen Orpheus yitip giden karısına sadık kalmak istemiş ve ülkesinin kadınlarının kendisine olan aşklarını hor görmüştür, buna canı sıkılan kadınlar şairi parçalara ayırmışlardır. Hebros'a fırlatılan kafası Lesbos'ta korunmuştur. Liri Zeus tarafından, kendi adlarına, vücudunun dağınık parçalarına Olympos'un eteğinde bir mezar tahsis eden Musaların talebi üzerine, takımyıldızlarının arasına yerleştirilmiştir.

Mitin tarihçesi Orpheus muhtemelen mitolojinin en bereketli şahsiyetlerinden birisidir; o, çok sayıda artiste, belki yaratıcı ilham ve imajinasyonu

en üstün düzeyde hakkıyla temsil ettiği için ve kim bilir belki de ölüler dünyasına alınan ve oradan geri dönen kişi imajını temsil ettiği için ilham vermiştir.

Operalarıyla Osrpheus'u ve mitini işleyen bestecilerin hepsini tespit edip isimlerini saymak mümkün değildir. En ünlüleri arasında, İtalya'da XVII. yüzyılın başında temsil edilen, Orpheus'un tarihini kaale almamaya teşebbüs edip mutlu bir duyuruyla final yapan Cladio Monteverdi'nin *Orfeo*'su sayılabilir: Kahraman her şeye rağmen, ölümün karanlıklarını yendikten sonra, Eurdike'yi bulmuştur. XVII. yüzyılın, Heinrich Schütz gibi ya da Lully gibi diğer bestecileri Monteverdi örneğini takip etmişlerdir. Fakat Orpheus'a tahsis edilmiş en ünlü opera 1774'te temsil edilen Gluck'ün operasıdır. Gluck temayı Venüs'ün dilediği mutlu bir sonla, aşkın kötülük ve mutsuzluğun güçleri karşısındaki zaferiyle yeniden ele alır. *Operakomik* Jacques Offenbach'la birlikte, konuyu, 1858'de Paris'te temsil edilen, gülünç bir parodi hâline getirerek kendisine mâl etmiştir.

Tiyatro cihetinden Jean Cocteau'nun *Orpheus*'u ilk başta, henüz, 1949'da Maria Casares'in ölüm ve Jean Marais'in çağdaş bir Orpheus rolü oynayarak sürükledikleri bir film olmadan önce, 1926'da oynanmış olan bir tragedyaydı. Dahası, *Orpheus'un Vasiyeti*'nde (1959) Jean Cocteau bizi, ölüme hükmetmek için mekân ve zaman arasında, bir ip cambazı gibi, kararsız bir -bizzat kendisinin canlandırdığı- şairin evrenine sokar: Mitolojideki birçok isim, Kerberos'u Yul Brynner'in canlandırdığı filmde geçmektedir.

Orpheus aynı zamanda birçok ressam ve heykeltıraş için ilham kaynağı olmuştur: Breughel, le Tintoret, Corot... Onların her biri az ya da çok Orpheus'u barbar topluluklara medeniyeti götüren ve onlara barışın sanatlarını öğreten adam olarak tasvir ederler. Barış, dirlik, düzen, sonsuzluk denildiğinde ilk akla gelen kahraman, korkmaksızın ölüme, cehennemlere yaklaşan adam Orpheus, Hristiyan sanatçılar tarafından ilk yüzyıllardan itibaren abartılmıştı, o derecede ki o, hayvanları büyüleyen, şair liriyle fırtınaları yatıştıran, aynı şekilde, ölmüş ve dirilmiş, cehennemlerden geri dönmüş iyi çoban İsa'nın bir modeli oldu. Ressamların gösterdiği gibi, sözleriyle evcilleşen hayvanlarla çevrelenen, cehennemlerin bekçisi korkunç köpek Kerberos gibi yırtıcı hayvanları cezbeden Assisili Francesco da aşağı yukarı Orpheus ile aynı kefeye konmuştur.

Ölümlü olma durumunun zayıflığı ile sonsuzluk arzularına duyulan hasret arasında kalan adamı sembolize eden Orpheus aynı zamanda psikanalizin sembol feneri de olmuştur: Orpheus kafasını Eurydike'ye doğru dönerek görülemez olanı seyre dalmak için yasak olana meydan okuyan kişidir.

Osiris (Mısır) Panteonun tanrısı Mısırlı *Ousir*'in Yunan dilinde yazımı. Osiris, vücudu beyaz şeritlerle sarılı, başında yanlardan iki tüyle sarılmış yüksek bir başlık taşıyan, kolları göğsünde çaprazlanmış, hükümdarlık asası ve kırbaç tutmuş olan bir adam şeklinde tasvir

edilir; teni genellikle yeşile boyanır, zira o, kökeninde doğanın büyüme güçlerinin cisimleşmesidir. Osiris'in muhtemelen delta kökenli olan kültü Mısır'da çok çabuk yayıldı: Busiris'te o, tanrı kral Anzti'nin yerini almış, Delta'da İsis ve Horus'la özdeşleştirilmiş, Heliopolis'te güçlü tanrı Ra ile Ennead çerçevesinde birleşmiş, Memfis'te cenazelerle ilgili tanrı Sokaris'in yerini almış ve Ptah'la birleşmiş, Abidos'ta Khent Amenti'yle (Nekropol'ün tanrısı) özdeşleştirilmiştir. Zamanla bu çeşitli öğeler arasında bir sentez kendisini gösterdi ve çok geçmeden bir efsane doğdu: Osiris, yeryüzünün iyi kralı, insanlara tarımı, bağcılığı öğretti ve sanatların eğitimini verdi. Kardeşi Seth onu kıskanarak bir şölen sırasında, Nil'e savuracağı bir sandığa hapsetti; kız kardeş-karısı onu Byblos kıyısında buldu ve geri getirdi. Osiris, vücudunu Mısır topraklarına yayacağı on dört parçaya ayıracak olan Seth tarafından tekrar yakalandı. İsis, kız kardeşi Nephthys'in (Seth'in karısı) aramaları, Anubis'in yardımıyla tanrının vücudunu tekrar inşa etti; kuşa dönüşen İsis ve Nephthys esinti yoluyla tanrısal varlığa hayat vermek için büyük kanatlarını çırptılar. Bu bir dirilmeydi. İsis böylelikle amcası Seth'in intikamından korkarak Delta'nın bostanlarında gizlice yetiştireceği bir oğlan çocuğa, Horus'a gebe kaldı; olgun yaşa gelen Horus Seth'i teke tek kavgaya kışkırtarak mirasını talep etti. Ra ve tanrısal mahkeme kararını verdi: Horus babasının yeryüzü krallığı mirasına sahip olacak Seth ise mutlu yer altı krallığını yönetecekti. Bu efsaneden çıkarılacak olan ders önemlidir: Her insan, velev ki, ölümü sonrası, Osiris'in vücuduna uygulanan âyinler onun için tekrar yapılacak olursa, aynı sözler söylenecek olursa diriltilebilecektir; ebediyet önceleri sadece krallara vergi idi; fakat Orta imparatorluktan itibaren cenazeye değin değişimler herkes için mümkün olacaktı. Tanrının kutsal şehri Abidos birçok mabedin tanığıdır: Büyük bayramlar sırasında "gizemler" doğuşun tanrısının yazgısını yeniden canlandıracaklardır. Osirisçi efsane toprağın altına kaçan ve birkaç ay sonra ilkbaharda yeniden doğan tohumun kaderini hatırlatarak doğanın hayatının dönüşümlerini teksir ediyordu. Onun efsanesi Sâmi Baal'ınkine yakın, Suriyeli Adonis'inkine komşuydu. Osiris'in kültü klasik dönemde bütün Akdeniz kıyılarında yayıldı.

Ossian (KELT) III. yüzyılın İskoçyalı kahraman ve ozanı, Find'in oğlu. James Macherson, 1760'ta onun adı altında, başarısı edebî tarzın kaynağı olan, Keltçe ve İskoççaya çevrilmiş eski şiir fragmanları yayımlamıştı.

Oyunlar (YUNAN) Destansı dönemde oyunlar sadece, Yunan kahramanların, zevk almak için, bir kadının elini almak için, bir tahtın elde edilmesi için ya da savaşçıların ya da onurlular safında yer almış ölü kahramanların hatırası için rekabet içerisine girdikleri şiirle ilgili yarışlar ya da atletik yarışlardı. Böylece *İlyada* uzun uzadıya Troia savaşında öldürülen Patroklos için Akhilleus'un düzenlediği cenaze oyunlarını anlatır.

VI. yüzyılın ortalarına doğru ortaya çıkan ve belli tarihlerde cereyan edenler, daha geç ortaya çıkmış ve tamamen farklı olan halka açık oyunlardır. Bunlar münhasıran aristokrat ailelere ait değillerdir ve dinî bir saygı hissinin izini taşımazlar, daima büyük popüler bir başarıya mazhar olurlar. Gerçekten de her dört senede bir Altis'in kutsal mekânında, Olympos'ta, Augias'a karşı zaferini anmak isteyen Herakles tarafından düzenlenen olimpik oyunlar gerçekleştirilirdi ki şüphesiz bunlar en ünlüleriydi. Oyunların icra edilme vaktinde Yunanlar arasındaki bütün husumetler askıya alınırdı. Delphoi'de ünlü olan, aynı şekilde dört senede bir yapılan Pyteas oyunları, Apollon'un Python yılanı karşısındaki zaferini hatırlatırdı. Tanrı özellikle sanatları ve müziği desteklediği için bilhassa da şarkı ve dans yarışmaları yapılırdı. Buna karşılık, Nemea oyunları iki senede bir gerçekleştirildi. Bu oyunlar aslan Nemea'yı öldürmüş olan Herakles tarafından ya da ülkenin bir kralının oğlu Opheltes'in kazara ölümünün hatırasına Yedi şeften birisi olan Adrastos tarafından düzenlenmişti. Nihayet, Korintos'ta üç senede bir düzenlenen İsthamia oyunları ilk kez Poseidon tarafından Palemon-Melikertes onuruna ya da Sisyphos veyahut da Poseidon ve Helios tarafından -böylelikle İsthamia'yı Poseidon'un, Akrokorinthos'u da Helios'un elde etmesine karşılıklı rızalarını kesinleyeceklerdi- düzenleneceklerdi. Yine, iddia edilir ki İsthamia oyunlarının gerçek düzenleyicisi Theseus'tur.

Daha belirgin politik ve dinî karaktere sahip olan diğer oyunlar düzenli olarak Yunanistan'da cereyan etmişti; Panathenlerin düzenledikleri, her sene bütün Yunanları tanrıça Athena'nın müşterek kültü için bir araya getiren ve Atinalıların sitesinde güçlerini ve güçlerinin birliğini sağlamlaştırmalarına imkân sağlayan oyun gibi. Bir ve büyük Yunanistan için, bir tanrının tapınaklarında cem olmuş inançlı ziyaretçilerin bu bilinç kazanımları, klasik dönemde halka açık bütün oyunların maksatlarından birisi oldu.

Öö

Ölüm (Yunan ve Roma) Yunan ve Roma dinlerinde ölüm nadiren şahıslaştırılır. Şüphesiz, ölüler bölgesinde hükmeden Persephone ve Hades bilinmektedir; fakat ne biri ne öbürü yabanî ve aman vermez karakterlerine rağmen hakiki olarak ölümle özdeşleştirilmezler. Hatta tanrı Thanatos ölüm olan değil, ölümü veriyor olan tanrıdır. Gerçekten de, eskilerin düşüncesinde ölüm soyut bir fikir, bilinmez bir duygudur. Ölümün hizmetçisi olan Apollon, Artemis ve onların zehirlenmiş okları bilinir; fakat ölümün kendisinin hiçbir imgesi, hiçbir alegorik temsili yoktur. Yunanlarda ve Romalılarda ölülerin, bu derece ince eleyip sık dokuyan, adaklar formundaki kültü, bilinenin sınırlarını aşmış ve tanrılarla doğrudan iletişim içerisine girmiş ruhlara gösterilen zorunlu bir saygıdır; bununla birlikte bu kült ölüm adını taşıyacak bir tanrı karşısında korkak bir saygı duyuşun ifadesi değildir.

Ölümsüzlük (Yunan) Genel olarak bütün tanrılara bahşedilen ölümsüzlük Olympos'ta, hiç durmaksızın, tanrıların yegâne besini nektar ve ölümsüzlük besini vasıtasıyla dağıtılır. Bununla birlikte bazı insanlar ölümsüzlüğü elde edebilir; balıkçı Glaukos gibi bazıları onu deniz tanrısına dönüştüren sihirli bir bitki yiyerek; birçok erkek ve kadın kahramanda olduğu gibi bazıları ise tanrısal ırktan geldikleri ve insanüstü bir cesaret ve bir kahramanlık gösterdikleri için. Yine, bazı zamanlar Tydeus gibi, zalimliklerinden dolayı tanrılarda nefret uyandıran ve ölümsüzlüklerinin reddedildiğine şahit olunan kahramanlar görülür. Feleğin çemberi, bazı ölümlülere şartlı bir ölümsüzlük sağlar; böylelikle kral Pterelas ancak kızı onu hayatta tutan altın bir saç telini kestiğinde ölecektir.

Nihayet, bazen ölümsüzlük ölümle mübadele edilir: Yaralanan ve tahammül edilemez acılar çeken, ölümün

teskin ediciliğini sonsuz acıya tercih edecek olan Santor Kiron'un ölümsüzlüğünü almayı kabul eden Prometheus'un durumu bu şekildedir.

Özgürlük (Roma) Bu temsilî tanrı Roma'nın politik imparatorluk ihtiyaçları için meydana getirilmiştir. Jupiter'le özdeşleştirilen Özgürlük'e, özellikle Aventine'de hürmet edilir; ona, evrensel kapsamın devrimci simgesi olan Frigyalı bonesi takmış, ellerinden birinde defne dalı tutmuş bir kadın görünümü verilir.

Pp

Paktolos (Yunan) Zeus ile Leukothea'nın oğlu olan Paktolos'un kızı, Tantalos'un karısı olan Euryanassa'ydı. Kız kardeşi Demodike'yle gayriihtiyari bir ensest ilişki gerçekleştiren Paktolos utancından kendisini, orada tanrı olacağı ve ona ismini vereceği Khrusorroas'a ("altın gürleyen nehir") attı. Paktolos'un altından kumları dillere destan oldu. Onların kökeni, dokunduğu her şey altına dönüşen Midas'ın can sıkıcı bu yetenekten kurtulmak için nehrin sularında yıkandığı güne kadar gider.

Pakhet (Mısır) Felin başlı tanrıça (sıkça aslan-tanrıça Sekhmet'le karıştırılır). Beni-Hassan'da geçici "su deresi ağzı" tanrıçası olan Pakhet, dağlarda ansızın kopan fırtınaların ardından yayılan tahripkâr sellerin cisimleşmesidir. Başlıca mabedi (Beni-Hassan'daki Artemidos tapınağı) uçsuz bucaksız kedi mezarlıklarıyla çevrilmişti.

Palamedes (Yunan) Truva'ya karşı düzenlenecek Yunan seferine katılma emri alan Ulysses deli numarası yapıyordu. Nauplios'un oğlu Palamedes onu hiçbir şey anlamıyormuş gibi yaparak tarlasını sürerken gördü. Hileyi bozmak için kahramanın tek oğlu Telemakhos'u sabanın önüne dikti. Ulysses onu öldürmemek için öküzlerin yolunu değiştirdi, böylece aklına sahip olduğunu bir güzel teşhir etmiş oldu; dolayısıyla Yunanların safına katılmaya mecbur kaldı. İntikam almak için fırsat kollayan Ulysses Troia savaşı sırasında Palamedes'i hainlikle suçladı ve bütün parçaları birleştirilmiş kanıtlar üretti, özellikle de güya Priamos tarafından yazılmış bir mektup. Palamedes yargılandı, suçlu ilân edildi ve taşa tutuldu. Babası Nauplios, Yunan donanmasını Troia dönüşünde, gemilerin hepsinin orada batacağı Kafireas'ın kayalık burnuna çekerek bunun intikamını aldı. Bilge ve âlim Santor Kiron'un öğrencisi Palamedes'e, Yunan alfabesinin bazı harfleri, para, sayılar, kemik ve zar oyunları gibi birtakım icatlar atfedilir. Yine söylendiğine göre, o, Troia kuşatmasında vakit çabuk geçsin diye dama oyununu icat etmiştir.

Palladion (YUNAN) Üç dirsek uzunluğunda, ayakları birbirine yapıştırılmış, sağ eliyle bir kargı sol eliyle bir öreke ya da iğ tutan Pallas'ın bu küçük heykeli söylendiğine göre Zeus tarafından Olympos'tan fırlatılmış ve Troia şehrinin kurucusu İlios'un ayaklarının dibine düşmüştü. Kahraman bu mucizede tanrıların teveccühünün bir işaretini görür ve modeli büyük bir onurla Athena tapınağına koyar. Bir kâhin Troia'nın Pallaidon şehirde bulunduğu sürece var olacağı teminatı vermiştir. Bu kehanet konusunda uyarılan Yunanlar Troia savaşı sırasında Pallaidon'u kaçırmaya çalışacaklardır. Ulysses ve Diomedes, gece tapınağın dehlizlerine sızarak bunu başarırlar. Fakat bazı değişik yorumlar, bu ihtimalden korkan Troialıların ikinci bir Pallaidon heykeli yaptıklarını ve birincisi gerçekten Yunanlar tarafından kaçırılsa da ikincisinin Aineias tarafından İtalya'ya götürüldüğünü ve Roma'daki Vesta tapınağına emanet edildiğini iddia ederler. Böylece Troia'nın Roma vasıtasıyla küllerinden doğacağını söyleyen bir kehanet de gerçekleşmiş oluyordu.

Pallas (YUNAN) 1. Athena'nın bu lâkabını açıklamak için, Pallas'ın Triton'un bir kızı olduğu ve Athena tarafından gayriihtiyari öldürüldüğü anlatılmıştır. Üzülen Athena onurlandırmak için kurbanın ismini almış ve Pallaidon heykelini yapmıştı.

2. Bazı gelenekleri takiben söylenecek olursa, Pallas Athena'nın babası olan bir devin ismiydi. Kızına hakaret etmeye kalkışmış; Athena onu canlı canlı boğazlamış ve derisini giyinmişti.

Pan (YUNAN) İsmi "bütün" anlamına gelen, özellikle Arkadya'da hürmet gösterilen bu tanrı ilk olarak sürüleri, keçi çobanlarını ve sığırtmaçları koruyordu. Deforme olmuş korkunç bir başa sahip, teke ayaklı, gövdesi insan tüyleriyle kaplı Pan, babası onu takdim ettiğinde Olympos'un tanrılarına alay konusu olmuştu. Doğurganlık ve cinsel güç tanrısı, arzuları konusunda hoyrat, aynı zamanda da görüntüsü korkunç (söz konusu olan "panik" bir korkudur) Pan'a, çok hızlı bir şekilde klasik dönemde bütün Yunanistan'da hürmet gösterildi. O, yeni özelliklerin sahibi oldu ve birçok efsaneye iliştirildi. Hekim, şifacı, kâhin, pastoral flüt olan panflütün mucidi olma özellikleri bir tek onu tanımlarken, bir parça hayvansı görünümü kadar asla tatmin olmayan aşkları, değişmez tabiata sahip nâmağlup ve dörtbaşı mâmur gücüyle Pan, yeni Platoncu felsefenin etkisi altında verimlilik düşüncesiyle özdeşleştirildi. Bu bütüncül bir tanrı kavramı Plutarkhos'un anlattığı çok acayip bir hikâyeye ilham vermiş olmalı. Tiberius hükümdarlığı altında, bir gemi aniden Ege denizi sularında hareketsiz hâle gelir ve geminin kaptanından kıyının yakınına vardıklarında şu şekilde bağırmasını isteyen bir ses duyulur: "Büyük Pan öldü". Geminin kaptanı uzun süren tereddütlerden sonra Pan'ın ölümünü ilân etmeye karar verir ve bir anda her taraftan

iniltiler, acı dolu ahlar vahlar yükselir, sanki bütün yeryüzü yas tutmaktadır. Hristiyan yazarlara göre Pan'ın ölümü, yerini Hristiyanlığın alacağı çok tanrıcılığın ölümüdür.

Panakeia (Yunan) Asklepios ve Lampetie'nin kızı olan Panakeia şifalı bitkiler kullanarak bütün hastalıkları iyileştiren tanrılar sınıfına dâhildir.

Pandava (lar) (Hindistan) Mahâbhârata destansı şiirinde anlatılan, kuzenleri Kauravaslara karşı zaferle ayrıldıkları savaşlarının hikâyesiyle ünlenen Hindu kral Pandu'nun beş oğlunun soyadı.

Pandora (Yunan) Prometheus insanlara hediye olarak gökyüzünden ateşi çaldığında Olympos'un tanrıları ölümlülerin en güçlü ırkını cezalandırmak için genç bir kadın yaratırlar. Ona güzellik, zarafet, kurnazlık, atılganlık, güç verilir ve Pandora ("bütün yeteneklerin sahibi") ismi takıldıktan sonra ölümlüleri cezbetmesi ve onları ziyana sürüklemesi için yeryüzüne gönderilir. Prometheus'un kardeşi Epimetheus onu eş olarak seçer. Bir gün Pandora, merakından, kapalı olarak saklaması gereken bir sandığın kapağını kaldırır ve yeryüzüne yayılacak olan bütün kötülüklerin kaçmasına göz yumar. Daha sonra bu sandığın, insanları ebediyen terk ederek Olympos'a geri dönen, Pandora tarafından salınmış tanrısal yetenekleri barındırdığı söylenecektir.

Pandu (Hindistan) "Solgun tenli". Hikâyesi Mahâbhârata'nın başında anlatılan Hastinapur kralı. Bir Brahman laneti prensesler Kunti ve Madri'nin kocası olan Pandu'ya aşkın hazlarını yasaklamıştı; o, Pandavaların muhtemel babasıdır. Pandu Brahmanın lanetini bir an olsun unutmak için ansızın ölecek ve Madri'nin ilham ettiği aşka teslim olacaktır.

Parca (lar) (Roma) İp eğiricilerin görünümünü takınan üç Parca'nın ilki eski Roma dininde doğumu ikincisi evliliği, üçüncüsü ölümü yönetiyordu. *Tria Fata* "üç kader" lakaplı, ölümün ve bütün hayatların bağlı olduğu kaderin korkunç imgelerini taşıyan Parcalar, Romalılar tarafından, mantıksal olarak amansız Moirelerle özdeşleştirileceklerdir. Latin dilinde isimleri Nona, Decima ve Morta'dır.

Paris (Yunan) Aynı zamanda Aleksandros olarak da adlandırılan Paris Priamos ve Hekabe'nin küçük oğluydu. Doğumundan önce annesi rüyasında bütün şehri ateşe veren alevler içerisinde bir meşale doğurduğunu görür. Bu kötü âlâmetle aklı başından giden Hekabe Paris'i İda dağında terk eder, ona orada çoban Agelaos sahip çıkacaktır. Kökenlerini keşfetmeyi başaran kahraman, Priamos'un sarayına geri döner ve cenaze oyunları sırasında erkek kardeşi Deiphobos ve kız kardeşi Kassandra vasıtasıyla kadın kâhinin kimliğini açıklar ve öldüğünü düşünen babası tarafından hemen

memnuniyetle kabul edilir. Paris'e meşhur bir yargıya varma hikâyesi de atfedilir. Peleus ve Thetis nikâh kutlamalarına Eris haricinde bütün tanrılar davet edileceklerdir. Bile bile yapılan bu ihmale sinirlenen tanrıça davetlilerin ortasına üzerinde şu ibare bulunan bir elma atar: "Güzeller güzeline!". Aphrodite, Athena ve Hera bu sıfatı anında üzerlerine alırlar. Zeus, birisinde karar kılmak için Paris'in seçimine başvurur. Üç tanrıça çıplak olarak Paris'in karşısına geçerler. Hera ona Asya'nın hükümdarlığını vadeder, Athena savaşlarda zafer, Aphrodite ise kadınların en güzelini vaat eder. Paris elmayı sonuncusuna verir. Bildirdiği şeyi yerine getirmek için tanrıça onu korur ve Sparta kralı Menelaos'un karısı Helen'i kaçırmasına izin verir: Bu Troia savaşının temeli olmuştur. Ve, seçilmemiş olmanın verdiği kıskançlıkla Athena ve Hera bu savaş boyunca Troialı Paris'e karşı müthiş bir öfke besleyecek ve Yunanları koruyacaklardır. Paris onu teke tek dövüşe sürükleyen Menelaos'un darbelerinden son anda kaçar. Aphrodite onu bir bulutun içerisine saklamıştır. Paris birçok savaşçı öldürür ve bilhassa oklarından biriyle Akhilleus'un topuğunu ölümcül bir şekilde deler. Kendisi de aynı şekilde Philoktetes'in bir okuyla yaralanan Paris ilk karısı Oinone onu iyileştirmeyi reddettiği için kısa bir zaman zarfında ölür.

Parnassos (Yunan) Delphoi'den birkaç kilometre ötede yükselen bu sıradağlar Musaların, Apollon'un ve Dionysos'un ikametgâhı olarak, müzisyen ve şairlerin ilham için geldikleri imtiyazlı bir yer olarak biliniyordu. Parnassos'un etekleri efsanelere göre kırlık tanrıların oturduğu sayısız mağarayla delinmiş durumdaydı. Bu mağaraların birinden ünlü Kastalia pınarı fışkırıyordu. Parnassos'un eteğinde Laios'un, oğlu Oidipus tarafından öldürüldüğü Plistos vadisi ve Delphoi yolu bulunuyordu.

Parvati (Hindistan) "Dağın kızı". Tanrıça, Himalaya'nın kızı aynı zamanda şaktisi, yani yaratıcı güç ve enerjisi olduğu tanrı Şiva'nın eşi.

Pasiphae (Yunan) Helios'un kızı, Minos'un karısı olan Pasiphae, Ariane, Phaedra, Glaukos ve Androgeos'un annesi olmuştur. Fakat çift çok geçmeden ayrılır. Minos Poseidon'un ona gönderdiği beyaz bir boğayı kurban etmeyi reddeder. Poseidon, kralın karısına bu boğaya karşı doğaya aykırı bir aşk ilham eder. Tutkusunu mükemmel bir şekilde gidermek için Pasiphae, Daidalos'tan tahtadan bir inek yapmasını ister ve hayvanın vücuduna yerleşir. Boğa aldanır ve bu şekilde yarısı insan yarısı boğa korkunç bir canavar, Minotauros'u doğuracak olan Pasiphae ile birleşir.

Patroklos (Yunan) Babasının hüküm sürdüğü Lokri'de doğan, Sthenele'nin kocası Patroklos, henüz genç ken, bir kızgınlık anında oyunlardaki

arkadaşlarından birisini öldürür. Sürgün edilmesi vacip olur. Myrmidonların kralı Peleus tarafından, Thesalya'da yer alan, Pythia'ya kabul edilen Patroklos cinayetinin kefareti ve bağışlanması için zorunlu olan arınmaya nail olur. Fakat Patroklos Akhilleus'la arkadaşlık bağıyla bağlanmış olduğundan ülkesine dönmeyecektir. Troia savaşı patlak verdiğinde Patroklos Myrmidonlara ayrılan kontenjanın başında arkadaşına eşlik etti ve şehrin duvarları dibinde cesurca kahramanlıklarda bulundu. Akhilleus Agamemnon ile bozuştuğunda, arkasından çadırına gitti. Onun yaptığı gibi, savaşa devam etmeyi reddetti. Bununla birlikte silahların durumu Yunanların lehine olmadığından savaşa yeniden dönmeye razı oldu, Akhilleus ona silahlarını ve zırh takımını verdi. Troialıları püskürtmeyi başardı, fakat teke tek bir dövüş sırasında Hektor tarafından öldürüldü. Bu ölüme çok öfkelenen Akhilleus öyle bir intikam alma arzusuna tutuldu ki korunağından çıktı, silahlarını yeniden kuşandı ve Hektor'u öldürdü. Görkemli cenaze oyunlarıyla arkadaşının hatırasını onurlandırdı. İki ayrılmaz arkadaş, daha sonra, ölümün ötesinde, sonsuz kahramanca bir varoluş sürdürdükleri, kahramanların mitolojik ve mutlu ikametgâhı beyaz adada buluşmuş olsalar gerek.

Pegasus (YUNAN) Bu kanatlı ve sihirli, rüzgâr kadar süratli at Medusa'nın kanından, kafası Perseus tarafından kesildiği sırada doğmuştur. Pegasus'un Hippoikrenes su kaynağını bir toynak vuruşuyla meydana getirdiği söylenir. Akrokorintos üzerindeki Pirere su kaynağından su içtiği bir gün, Bellerophon tarafından evcilleştirilir. Bellerophon bu mucizevi ata biner, büyük yiğitliklerine yiğitlik katar. Özellikle Khimaira'yı yener. Fakat kibir onu bozar. Pegasus'un taşıdığı bu adam göklere yükselmek ister. Zeus onu eyerden indirir. Sadece kanatlı at, onu takımyıldızların arasına koyacak olan tanrıların ikametgâhına ulaşır.

Peleus (YUNAN) Myrmidonların kralı Aiakos'un oğlu Peleus bir cinayet işler: Daha yeni yetmeyken üvey kardeşi Fokos'u kardeşi Telamon'un yardımıyla öldürür. Siteden kovulan Telamon ve Peleus farklı yazgıların peşine düşmek için birbirlerinden ayrılırlar. Ftiois kralı, Peleus'a cinayetinden temizlemek için gerekli olan arınmayı ihsân eder ve dahası kızı Antigone'yi onunla evlendirir. Bununla birlikte kahramanın mutluluğu kısa sürer; Kalydon'un yaban domuzunun avlanması sırasında Peleus kaynatasını öldürür ve niyetinin kötü olmamasına rağmen sürgüne gönderilir. İolkos'ta Akastos'un sarayına sığına Peleus ona iki defa iftira atan kraliçe Astydameia'nin yürümelerine teslim olmayı reddeder: İlk defasında Antigone'ye Peleus'un onu aldattığını söyleyen bir mektup göndererek -ki gülünç duruma düştüğüne inanan Peleus'un karısı kendisini asar- ikinci defa kocasına

Peleus'un kendisini cezbetmek istediğini kesin bir dille söyleyerek. Kral Peleus'u Pelion dağında terk eder. Fakat kahraman, Santor Kiron sayesinde yırtıcı hayvanlardan kaçmayı başarır ve Akastos'u öldürüp Astydameia'yı parçalayacağı İolkos'a geri döner. Nereus'un kızı su perisi Thetis Peleus'un ikinci eşi olmuştur. Tanrıların bütün emirlerine rağmen bir ölümlüyle evlenmeyi reddeden Thetis Peleus ona yanaşmak istediğinde en küçüğünden en büyüğüne, en canavarından en ele avuca gelmezine her türden şekle girer. Fakat Peleus ne cesaretinin kırılmasına müsaade eder ne de kendisini korkuya teslim eder ve onu alt etmeyi başarır. Nikâhları büyük bir şaşaayla bütün tanrıların iştiraki ve hediyeleriyle gerçekleşir; Peleus özellikle, daha sonra Akhilleus'a hizmet verecek olan hasar almaz bir zırh takımı ve ölümsüz iki at alır. Peleus uzun zaman yaşar, fakat oğlu Troia'da bulunduğu sırada Akastos'un oğulları onu krallığından kovar ve Peleus Karya kıyılarından fazla uzakta olmayan Kos adasına gider.

Pelops (YUNAN) Lidya kralı Tantalos bir gün masasına tanrıları misafir olarak kabul eder ve onlara oğlu Pelops'u, yemeğin çok hafif olduğunu söyleyerek servis eder. Demeter bir omzunu yer, fakat diğer tanrılar kurbanın varlığını ve cinayeti fark ederek yemeğe dokunmazlar ve Pelops'u yeniden hayata getirmeye girişirler; kayıp omuz fildişinden bir omuzla ikame edilir. Pelops Yunanistan'a göç eder ve Pisa kralı Oenomaos tarafından kabul edilir: Kralın kızı Hippodamia'yla, karşılığın o olduğu ve Herakles'ten önce Pelops'u olimpik oyunların ilk kurucusu yapan bir araba yarışı sonrası evlenir. Kendisini seven Poseidon'un yardımı ise zafer elde etmek için mecburi olmuştur. Hayatı mutlu geçse de karısından en az ikisi, Atreus ve Thyestes, zalimlikte kimsenin eline su dökemediği çocukları olmuştur.

Penatlar (ROMA) Söylendiğine göre bu tanrıların kültü Yaşlı Tarquinus tarafından getirilmiştir. Onlar Larlar ve Vesta'yla birlikte hane ile ailenin koruyucusu bir üçlü oluşturur. Her konutta kültleri için bir yer ayrılmış ve onlara adaklar sunulmuştur, özellikle de iaşe sağlasınlar diye. Özel kültlere, en mütevazı köyden en büyük siteye kadar tanrı Penatlara tevdi edilen umumi kültleri eklemek gerekir. Roma'da oturmuş iki genç vasıtasıyla tasvir edilen Penatlar bir efsaneye bakılacak olursa, İtalya'ya Aineias tarafından Troia'dan dönüşünde getirilmiştir.

Penelope (YUNAN) Su perisi Periboea ve Sparta kralı Tyndaros'un erkek kardeşi İkarios'un kızı Penelope, genç kıza kur yapan birçok kişiyle karşı karşıya geldiği oyunlarda zafer kazanan Ulysses'le evlendirilir. Dünyaya bir erkek çocuk, Ulysses Troia için İthaka'yı terk ettiğinde henüz çocuk olan Telemakhos'u getirir. Kocasının yokluğunun süreceği yirmi sene

boyunca Penelope, Ulysses'in öldüğüne onu temin eden, aralarından bir koca seçmesi için ona baskı yapan taliplerin yürümelerini her çeşitten kurnazlıkla geri püskürtmek zoruna kalır. Bir seçim yapmadan önce kaynatası Laerte'nin kefeninin örgüsünü bitirmesi gerektiğini bildirir. Gündüz yaptığı işi gece bozmaktadır. Bu strateji kadın hizmetçilerinden birisi tarafından gammazlanır. Günden güne talipleri tarafından cezbedilmeye başlayan Penelope tam senelerdir süren evliliğine ve iffetliliğe olan sadakatine, kendi hilafına bir son verecekken Ulysses İthaka'ya döner, karısına kendini tanıttıktan sonra konutunu istilâ eden ve kendilerini sefahat ve yağmaya veren bütün bu adamları kılıçtan geçirir. Daha sonra Penelope'nin yanına döner ve söylendiğine göre Athena onlar için gecenin süresini uzatır. Homeros sonrası söylentiler bu hikâyeye tamamı tamamına riayet etmezler. Bazıları Penelope'nin taliplere boyun eğdiğini ve tanrı Pan'ı düşündüğünü söylerler. Bazıları ise Ulysses'in döndüğünde onu boşadığını ve Penelope'nin hayatının geri kalan kısmını yaşamak için Mantineia'ya gittiğini ilave ederler. Nihayet, kimileri de Ulysses ve Kirke'nin oğulları Telegonos'un, hata sonucu babasını öldürdükten sonra onunla evlendiğini söyler. Bununla birlikte Penelope evliliğe olan sadakatin öyle fevkalade sembolü olmuştur ki Troia savaşı için giden kahramanların kadınları arasında nadide bir yere sahiptir.

Penthesilea (YUNAN) Otrera ve Ares'in kızı olan bu Amazonlar kraliçesi kazayla kardeşi Hippolitos'u öldürdüğü için vatanını terk etmek zorunda kalır; bu cinayetinden Priamos sayesinde arınan Penthesilea Hektor'un ölümüyle ümitsizliğe kapılan Troialılara yardım elini uzatır. Bir dövüş sırasında Akhilleus onu ölümcül bir şekilde yaralar, fakat onun düştüğünü gördüğü sırada onu o derece güzel, o derece mağrur bulur ki ona âşık olur ve cesedi başında uzun süre gözyaşı döker. Aetoliali Agrios'un oğlu, bütün Yunan ordusu içerisinde en gevezesi, en çirkini, Thersites liderinin acısıyla dalga geçer. Akhilleus onu öldürür. Thersites'in akrabası Diomedes intikam almak için Penthesilea'nın cesedini Skamandros nehrine fırlatır; Akhilleus onu çıkarmayı başarır ve cenazeye tam anlamıyla yaraşır bir saygınlıkla onu defneder.

Periboea (YUNAN) 1. Telamon'un karısı Periboea Büyük Aias'ın annesidir. O, Minotauros'a tahsis edilen genç kızlar arasında yer alıyordu, ki o sırada Theseus canavarı alt etmek için harekete geçmişti. Genç kızı gören kral Minos ona âşık oldu ve onu ayartmak istedi; Theseus buna engel oldu.

2. Denizin üzerinde bir sepetin içerisinde terk edilmiş Oidipus'u oradan alan Sikyon kralı Polybius'un karısı olan bir başka Periboea daha bilinir. İki hükümdar çocuğu evlat edinirler. Daha sonra, babasını öldürmeye ve annesiyle evlenmeye yazgılı olduğunu öğrenen Oidipus oradan kaçar ve Laios'u öldürmesi

sonrası Thebai'ye gider. Şehirde dul İokaste ile evlenir. Aniden, Periboea'dan ne onun ne de Polybius'un ebeveynleri olmadığını öğrenir ve bilmeksizin, istemeden babasını öldürdüğünü ve annesiyle evlendiğini öğrenir.
3. Bir üçüncü Periboea İkarios'un karısı ve Penelope'nin annesidir.

Periler (İRAN) İran kozmogonisinde gözbağcılar. Periler kökeninde daha çok kötücül gözbağcılardır. İslâmiyet onları en yüksek gök tabakasında ikâmet eden, çiçeklerin güzel kokularıyla beslenen, insanlarla alışveriş yapmak için sık sık yeryüzüne inen peri kızları olarak değerlendirmiştir.

Periphetes (YUNAN) Hephaistos ile Antikleia'nın oğlu aksak dev Periphetes yürümek için, yolculara vurarak öldürme alışkanlığında olduğu bronz bir koltuk değneğinden faydalanırdı. Theseus bir gün yolu üzerinde ona rastladı, ellerinden bu uyduruk silahı söküp aldı, bununla vurarak onu öldürdü.

Perkunas (BALTIK) Pagan Litvanyalıların ve Letonların başlıca tanrısı. Yıldırımın kişileşmesi, en üst tanrı, insanların babasıdır, idolünün önünde aralıksız olarak kutsal ateş *znitch* yanar. Kültü Ortaçağ'ın sonuna kadar uygulanmıştır.

Perseus (YUNAN) Zeus ve Danae'nin aşklarının meyvesi olan bu ünlü Argolis kahramanı doğumuyla birlikte dedesi Akrisios tarafından annesiyle birlikte bir sandığa konularak denize bırakılır. Dalgalar onları Polydektes'in hüküm sürdüğü Seriphos adasına fırlatır. Danae'yi ayartmak isteyen kral, Gorgon'un başını getirmesini isteyerek, yetişkin yaşa gelen Perseus'tan kurtulmaya çalışır. Hermes ve Athena'nın yardımıyla, kahraman üç Graeae'yi gözlerini çıkarıp dişlerini söktükten sonra, kendisine su perilerinin yolunu göstermeye zorlar. Buradan Hades'in görünmez yapan miğferini alır, Hermes ve Athena da ona olağanüstü silahlar tedarik eder. Böylece Medusa'nın kafasını, diğer Gorgonlara görünmeden kesebilir, dönüş yolunda, Phineas'ın kurduğu bir komploya rağmen Andromeda'yı kurtarır ve onunla evlenir. Daha sonra, tekrar Seriphos'un yolunu tutmadan önce Afrika'ya dümen kırar: Kahraman, Zeus'un oğlu olduğu için onu kötü karşılayan dev Atlas'a Medusa'nın başını gösterir onu telaşlandırır ve onu, adını taşıyan dağa çevirir. Nihayetinde, Seriphos'ta, yine canavarın başı Polydektes'in ısrarlı ilgisiyle canından bezip bir tapınağa sığınan annesi Danae'yi kurtarmasını sağlar; sırası geldiğinde, Polydektes ve arkadaşları da taşa çevrileceklerdir. Bununla birlikte Perseus dedesini tanıma derdindedir; keza, Argos krallığı üzerindeki haklarına sahip çıkmayı arzu etmektedir. Geldiğinde, Akrisios, kâhinin, onun torunu tarafından öldürüleceği kehanetini hatırlar ve Larissa'ya Pelasgların yanına kaçar. Diğer yandan, bu şehirden geçerken Perseus cenaze oyunlarına iştirak etmiştir. Bir

disk fırlatıp kazayla seyircilerden birisini öldürür: Bu kişi Akrisios'tur. Kurbanın kimliğini öğrendiğinde Perseus dedesini cenazeye lâyık bir şekilde onurlandırır, sonra Argos'a geri dönmeye cesaret edemeyerek Proetos'un oğlu Megapanthes'e Argos krallığını devreder, karşılığında da Tiryns krallığını alır. Yarı-tanrı olarak gösterilen Perseus ölümü sonrası gökyüzünde takımyıldızların arasına yerleştirilmiştir.

Persephone (YUNAN) Demeter ve Zeus'un kızı Persephone aynı zamanda Kore lâkabını taşır. Zeus, Demeter'in haberi olmadan, onu kardeşi Hades'e söz vermişti. Genç kız bir gün kırda arkadaşlarının ve dikkatsiz su perilerinin refakatinde çiçek toplarken güzel bir nergis görür, ona yaklaşır ve koparır. Tam bu anda yer yarılır, yarıktan Hades çıkar ve yeğenini arabasıyla kaçırır. Demeter, kederinden deliye döner, zira kızının ondan kaçırıldığını bilmiyordur, yeryüzünde dokuz gün dokuz gece boyunca dolaşır durur. Bu sürenin sonunda, müteessir olan Güneş ona kızı kaçıranın ismini söyler. Demeter, intikam almak için, Olympos'u terk eder, toprağı verimli kılmaya son verir. Ölümlülerin kötü akıbetinden endişe duyan Zeus Hermes'i Persephone'yi araması ve annesine geri götürmesi için cehennemlere gönderir, tek bir şartla ki Yer altı dünyasında kalışı süresince Persephone hiçbir şey yemeyecektir. Zeus'un hilesini çözen Hades karısına nar taneleri sunar. Böylece Persephone'yi alıkoyacağını düşünmektedir. Bununla birlikte bu tanrı bir uzlaşmayı kabul etmeye mecbur bırakılır. Persephone altı ay boyunca onun yanında yılın diğer yarısında da annesi Demeter'in yanında kalacaktır. Persephone'nin efsanesini yorumlamak basittir: Persephone sonbahar ve kış boyunca toprağın altına gömülen buğday tanesinden başka bir şey değildir. İlkbaharın geri gelişi ve yaz boyunca bitkilerin filizlenmesi Persephone'nin, Eleusis'in gizemlerinin kutsal karakterini sembolize ettiği, annesinin yanına dönüşüne tekabül etmektedir. Genel olarak Persephone her şeyden önce Hades'in eşi, gölgelerin görkemli kraliçesi, korkunç Erinyelerin annesidir. Sanat eserlerinde, o, Yunan yazarların ona atfettiği bu korkunç karakteri doğrular. Ciddi ve cüsseli, kocasının yanında bir tahta oturmuş olan Persephone, elinde bir meşale, bazen de, uyutucu özellikleri toprağın -ölüme son derecede yakın olan- senelik uykusunu sembolize eden haşhaş tutar.

Phaedra (YUNAN) Girit kralı Minos'la Pasiphae'nin kızı olan Phaedra Ariane'nin kız kardeşiydi. Her ikisi de Theseus tarafından eş olarak seçilmişlerdi. Theseus krallık konutunu terk ettiğinde Phaedra üvey oğlu Hippolitos tarafından bunun sorumlusu bir âşık olarak görüldü. Phaedra onun ikamet ettiği Trezene'ye ona yakınlaşmak ve ilgi göstermek için gitti. Hippolitos onun ne dolaplar çevirdiğini fark etmemişti. İleri derecede bir iç sıkıntısı

hastalığına yakalanan ve ümitsizliğe düşen Phaedra ona olan aşkını itiraf eden ve çektiği acıları tarif eden bir mektup yazdı. Dehşete düşen Hippolitos patavatsızlıkla yazılan bu mektubu yaktı ve şiddetli bir şekilde ayıplamak üzere üvey annesinin yanına gitti. Phaedra, panik içerisinde, onu herkesin içerisinde gayrimeşru eğilimlerinden dolayı suçladı ve kendisini astı.

Mitin tarihçesi Antikçağ'dan bize sadece Euripides'in bir tragedyası, *Tahta Çıkarılan Hippolitos*, ve Seneca'nın tragedyası Phaedra (MS 50) kalmıştır; Sophokles'in bu kişiliğe ayırdığı tragedya, onunkinin yanı sıra Euripides'in bir tragedyası, kaybolmuştur. Robert Garnier (1573), La Pineliere (1635), Gilbert (1647) Yunan tragedyasının kendi Phaedra'larına devretmiş olduğu Antikçağ taslağını yeniden ele aldılar. Seçtiği başlığın gösterdiği gibi (modernler onu bu konuda takip edeceklerdir) Euripides'in tragedyasının baş ismi Hippolitos'tur. Theseus'un oğlunun dürüstlüğünün, ciddiyetinin, iffetliliğinin karşısına kabahatli Phaedra'nın tahripkâr tutkusu yerleştirilmiştir. Racine'in (1677) eseriyle birliktedir ki "Minos ve Pasiphae'nin kızı" hikâyesi trajik bir boyut kazanır. Yazar, Yunan taslaktan adamakıllı uzaklaşır: Oinone, efendisi Phaedra'yı kurtarmak için, onun rızası olmaksızın, Hippolitos'un üvey annesine karşı sözde askıntılığını beyan etmiştir ve bu yalanı öğrenen, suçunu kabul etmeye hazır olan Phaedra, Theseus'u beklerken, Hippolitos'in Arikia'ya olan aşkını sadece ona söylemek üzere itirafını kendisine saklamıştır. Phaedra'nın kişileştirdiği bahtsız, imkânsız, tahripkâr tutku Racine ile birlikte edebiyatı sıkça ziyaret etmiştir. XVII. yüzyıl sonrası, eğer sadece D'Annunzio'nun en önemli piyeslerinden birisi olan *Fedra* (1909), ki İtalyan yazar piyeste Phaedra'nın yol açtığı Hippolitos'un ölümünü meşrulaştırır, söz konusuysa netice itibariyle çok az eser Phaedra'ya tahsis edilmiştir. Böylece Phaedra gayrimeşru bir aşkın yüz karasından temize çıkarılır ve ölümün öte tarafında, artık kabahat işlemeksizin, Theseus'un oğluna kavuşabilir. XIX. yüzyılın romancıları ve XX. yüzyılda, *Kayıp Zamanın İzinde*'sinde, Proust az çok belli ederek, kahramanlarının gayrimeşru ya da paylaşılmamış aşklarında Racine'nin *Phedre*'sinin modelinin kendisini göstermesine müsaade eder.

Philemon (YUNAN) Philemon ve Baukis'in efsanesi, Ovidius tarafından, onların dönüşümleri çerçevesinde anlatılır. Zavallı, yılların yıprattığı bir kadın olan Baukis Frigya'nın bir köyünde kocasıyla birlikte yaşıyordu. Ülke içerisinde Hermes'in refakatiyle alelade bir ölümlü kılığında seyahat eden Zeus köyde mola vermeye karar verir ve burada gece için misafirperverlik talebinde bulunmaya karar verirler. İki tanrı bütün kapıları çalar, fakat hiçbir kapı açılmaz. Sadece Philemon ve Baukis'in mütevazı konutlarının kapısı açılır, ikisi, yaşlılık ve yorgunluklarına

rağmen tanrısal yolcuları ihya ederler. Sonrasında, Zeus ve Hermes karı kocayı onlarla birlikte komşu dağa tırmanmaya davet ederler; tepeye varınca çift bütün köyün sular altında kaldığını görür. Evlerinin yerinde ise küçük bir tapınak yükselmektedir. Onlardan bir dilek dilemelerini isteyen Zeus'a tapınakta görevli olmayı ve birbirlerinden asla ayrılmamayı arzu ettikleri cevabını verirler. Dilekleri kabul edilir. Çok ihtiyarlayarak son demlerine gelen Philemon ve Baukis çiftinden ilki, tapınağın basamaklarında, görkemli bir meşe ağacına, ikincisi uğultulu bir ıhlamur ağacına dönüştürülür. Bu hikâye sade bir şekilde konukseverliğin kutsal bir vazife olduğunu ve evlilik sadakatinin sonsuz mutluluğun bir teminatı olduğunu öğretir.

Phaeton (YUNAN) "Işıldayan", bu Yunanca kelime Phaeton'un anlamıdır. Güneş ve Okeanid Klymene'nin oğlu, tanrısal kökene sahip arkadaşlarının yanında övünmeyi seviyordu, ve her gün binbir çalımla onlara babasının arabasının gökyüzündeki seyrini gösteriyordu. Bununla birlikte arkadaşlarından birisi Güneş soyundan olduğunu kanıtlaması için ona meydan okudu. Gücenen Phaeton doğuşunun bir işaretini göstermesi için babasına gitti. Güneş ona istemiş olduğu şeyi vereceğine dair Styx adına yemin etti. Phaeton onun arabasını ve bütün gün boyunca arabayı sürme hakkı talep etti. Hiçbir ölümlü arabayı çeken atları evcilleştirecek kadar güçlü olmadığından, endişelenen Güneş oğlunu kararından vazgeçirmeye çalıştı. Fakat nafile: Koltukları kurumla kabaran Phaeton, yemini elini kolunu bağlayan, boyun eğmek zorunda kalan babasının yakarışlarını dinlemedi, kıpır kıpır atlar fırladılar: Fakat Güneş'in öngördüğü gibi Phaeton'un yetersizliği çok geçmeden kendisini gösterdi; atlar emirlerine uymuyorlardı, araba gelişigüzel bir rota izlemeye başladı; yeri geliyor araba çok yükseliyor ve gökyüzü rotasını yakma ya da takımyıldızları devirme tehlikesinin baş göstermesine sebep oluyor, yeri geliyor çok aşağıya iniyor, dağlar alev alıyor, nehirler buharlaşıyor toprak sıcaklığın altında çatırdıyordu. Zeus evrenin zir ü zeber olmasının önüne geçmek için Phaeton'u yıldırımla çarptı, arabası parçalara ayrıldı ve Güneş'in oğlu Eridanos nehrine fırlatılıp atıldı.

Phebe (YUNAN) Phebe, Uranos ve Gaia'nın kızı olan bir dişi Titandır. Koios ile birlikteliğinden Leto dünyaya gelmiştir.

Pheme (YUNAN VE ROMA) Yunanlarda ve özellikle ona bir tapınak kuran Atinalılarda Zeus'un mesajcısı olan Pheme (Latincede *Fama*) nihaî karakterini, ona saygı ve korkuyla hürmet eden Romalılar döneminde aldı. Kanatlı ve korkunç görünümlü, yeryüzünün kızı Pheme'nin ölümlülerin en mahrem sırlarını meydana çıkarmasına ve bunları bütün dünyaya ilân etmesine imkân sağlayan birçok ağzı ve gözü vardır. Hata, Yanıltıcı Gürültüler ve elbette diğer

benzer tanrılar serbestçe, bütün insan sesi ekolarının deveran ettiği sarayına girerler ve ona insanlar hakkında değerli bilgiler taşırlar.

Philoktetes (YUNAN) Oeta dağında bir odun yığınının alevlerine kendisini bırakmadan önce Herakles oklarını ve yayını hayatının bu son anlarının şahidine verir. Fakat Philoktetes kahramanın küllerinin dinleneceği yeri asla kimseye ifşa etmeyeceği sözüne rağmen, sözünden döner ve cezalandırılır. Helen'in bütün talipleri gibi Troia'ya karşı savaşmak üzere, zehirlenmiş, değerli oklarıyla donanmış bir şekilde yola çıkar. Yunanlar Tenedos adasında mola verdiğinde bir yılan tarafından ısırılır ya da başka bir geleneğe bakılacak olursa, oklarından birisinin demiriyle yaralanır. Bundan kaynaklanan yara bir türlü iyileşmez ve o kadar pis bir koku yayar ki rahatsız olan Yunanlar Philoktetes'i Tenedos adasında terk etmek zorunda kalırlar. Philoktetes yarasından ve yalnızlığından dolayı devamlı surette acı çekerek orada on sene kalır. Troia o ana kadar ele geçirilmezliğini koruduğundan Yunanlar kâhine danışırlar. Kâhin onlara Philoktetes'in oklarının zaferleri için elzem olduğunu söyler. Ulysses böylece elçi olarak Lemnos'a gider ve Philoktetes'i baskıyla olduğu kadar yurtseverlik olgusunu da ikna maksadıyla kullanarak Trade'ye gitmeye mecbur bırakır. Döndüğünde Asklepios'un oğulları Podalirios ve Makhaon tarafından tedavi edilir. Yarası kapanır. Birçok savaşa katılır ve Troialıların en ünlüsünü, Paris'i öldürür. Troia'dan dönüşünde, iddia edildiğine göre, birkaç tane site kuracak olduğu İtalya'nın güneyine yerleşir.

Philyra ya da Philyre (YUNAN) Okeanos'un kızı Philyra, karısının kıskançlığından korkup onunla birleşmek için ata dönüşen Kronos tarafından sevilmişti. Diğer yorumcular tanrının kur yapmalarından kaçmak için kısrağa dönüşenin Philyra olduğunu iddia eder, fakat kaçış boşunadır. Bu birleşmeden Philyra'nın Pelion dağındaki bir mağarada yetiştireceği Santor Kiron doğar. Bir süre sonra Philyra yarı at yarı insan bu çocukla birlikte efsanevî birtakım büyük kahramanların eğitimiyle ilgilenir.

Phineas (YUNAN) Agenor ve Thesalya'da yer alan Salmydessos kralının oğlu Phineas birçok sebepten dolayı tanrılar tarafından kör edilmişti. Gerçekten de Phineas kehanet yeteneklerini büyük bir gayretle uygulamıştı; ya üvey anneleri tarafından, kendisine şiddet uygulamakla haksız bir şekilde suçlanan iki oğlunu bizzat kendisi kör ettiği için kör edilecek ya da yine uzun bir hayatı görmeye tercih edecekti. Yiyeceğini kaçıran ya da yemeklerini pisleten Harpyalardan işkence gördü. Boreadlar, Kalailer ve Zeteler, Argonautlar seferi sırasında onu bu canavarlardan kurtardı ve bu iyiliğe karşılık olarak Phineas onlara Kolhis'e

Boğaziçi yoluyla ulaşmak için izlemeleri gereken rotayı ve sakınmaları gereken tehlikeleri açıkladı.

Phobos (YUNAN) Tanrıça Aphrodite'nin dünyaya getirdiği, korkunun kişileşmiş hâli olan Phobos babası Ares'e savaş alanında refakat etmiştir. Savaşanların kalbinde korku meydana getirmiş ve onları kaçmaya sürüklemiştir. Oeimos, dehşet, kardeşi olarak bilinir.

Phoenix Efsanesi Mısır kökenli olan bu masalsı kuşa Yunanlar tarafından hürmet gösterilmiş ve Antikçağ yazarları onu uzun uzadıya tasvir etmişlerdir. Yanardöner renkli, ışıltılı tüylere sahip bir kaya kartalına benzeyen, aheste ve görkemli bir uçuşa sahip olan Phoenix söylendiğine göre yüzyıllar boyunca yaşayabiliyordu. Türünde dişi mevcut bulunmadığı için zürriyetini devam ettirmeye muktedir olmayan Phoenix buna rağmen zürriyetini devam ettirirdi: Ölümün yakın olduğunu hissettiğinde hoş kokulu bitkilerden ve tılsımlı otlardan bir yuva inşa eder, yuvayı ateşe verdikten sonra ortasına kurulur. Ortaya çıkan küllerden, babasından geri kalanları Güneş tanrıya -ki kartal onun cisimleşmiş hâlidir- tapılan Heliopolis'e taşıyan bir diğer Phoenix doğar. Eskiler için Phoenix ruhun ölümsüzlüğünün ya da zamanı sona erdikten sonra bir anda yeniden doğan senenin sembolüdür.

Mitin tarihçesi Phoenix mitinin mistik yönü, çağlar boyunca, ölünün ruhunun Phoenix olduğu Antikçağ Mısır dininden, pelikanın insan tabiatının yeniden doğuşunun sembolü olması gibi Phoenix'in de aynen öyle İsa'nın yeniden doğuşunun sembolü olduğu Ortaçağ'a kadar olan arada sürüncemede bırakılmıştı. Çin mitolojisi aynı şekilde bu fantastik kuşu ona erdişi doğası vererek kullanır: Phoenix neticede, nihayet hayata geçen Platonik mit olan mutluluk ve en üst düzeyde uyumun cisimleşmesidir. Habsbourglardaki altın post gibi, Hohenzollernlerde, Phoenix, Almanya'ya birçok imparator veren bu Cermen imparatorluk ailesinin sürekliliğini sembolize eden bir şövalyelik nişanı olmuştur. Önceleri imparatorluk ailesine tahsis edilen bu nişan, akabinde, bu aile için büyük hizmetlerde bulunan böylece de onun sürekliliğine yardım eden soylu kesimin üyelerine kadar uzanmıştır. 1789 sonrası Condé prensinin ordusunda hizmet veren göçmenler bu dekorasyonu kabul ederler ve 1815'e kadar Phoenix'in nişanının, Fransızca lisanında, bir topluluğunu kurarlar, bu tarihten itibaren nişanın kendisine atfedileceği bir mirasçısını bulmak hızlıca daha da imkânsız olacaktır.

Ezoterik ve simyayla ilgili bilimler de aynı şekilde Phoenix'le ilgilenmişti. Mitin doğduğu Mısır'ın erguvanî balıkçıl kuşu dünyanın yenilenmesini karakterize eden kırmızı renkteki eserin sembolü olmuştur, yani doğan güneşin bir metaforu... Bu gelenek, ateş kırmızısı Merkür'ün kızıl bisülfürünün edebî terimi olduğu için Phoenix'i ateş

kırmızısı kuş olarak adlandıran Çin taoistlerinde de görülür.

Phoibe (YUNAN) İlk tanrılardan birisi olan dişi Titan Phoibe Uranos'la Gaia'nın kızıdır. Koios ile birleşen Phoibe, Leto ve Asteria'nın annesi, akabinde de Apollon'un büyükannesi olmuştur.

Phorkys (YUNAN) Tanrıların ilk nesline mensup olan denizcilik tanrısı Phorkys, Pantos'la Gaia'nın oğlu, Nereus, Thaumas ve evlenmiş olduğu Keto'nun kardeşidir. Bu birliktelikten Yunan efsanelerinde sık sık boy gösteren canavarların büyük bir bölümü dünyaya gelecektir: Skylla, Gorgonlar, Graeaeler, Ekhidna, Hesperidler...

Pleiad (lar) (YUNAN) Çeşitli anlatılar Atlas ve Pleione'nin kızları olan ve Pleiadlar takımyıldızını oluşturan bu yedi kız kardeşin, Maia, Elektra, Taygete, Asterope, Merope, Alkyone ve Kelainos'un, mitini yorumlamışlardır. Bir Boeotia söylencesine göre Zeus, Pleiadları onları kovalayan Orion'dan saklamak için, güvercine dönüştürdükten sonra yıldızların arasına yerleştirmiştir. Bununla birlikte daha yaygın bir söylenceye göre Zeus'un babaları hakkında hükmettiği cezanın ümitsizliğe düşürdüğü Pleiadlar intihar etmiş ve yıldızlara dönüşmüşlerdir. İlkbaharda, mayısta, (Latinler onları Vergilioe olarak adlandırırlar, ilkbahar, *ver* kelimesinden gelmektedir) rotasını göklere bakarak bulan denizcilere deniz yolculuğu için onların görünmesi elverişli mevsimi işaret eder (Pleiadlar gerçekten de "gemi yolculuğu yapmak" anlamına gelen Yunanca kelimeden türemişlerdir) ve kasım ayı başında ortadan kaybolmaları gemiler için tehlikeli uzun dönemin başlangıcını gösterir.

Pleione (YUNAN) Okeanos ve Tethys'in kızı olan Pleione dev Atlas'la birleşir ve yedi Pleiade'ın annesi olur. Beş sene boyunca Orion tarafından takip edilen Pleione yıldıza dönüştürülür.

Pluton (YUNAN VE ROMA) İsmi, "zenginlik" anlamına gelen Yunanca kelime *ploutos*'tan türeyen bu tanrı, toprağın verimliliğinin kişileştirilişi ve hasadın bolluğunun teminatıydı; ona aynı zamanda *Dis Pater* "zenginliklerin babası" adı da verilir ve çoğu kez Ploutos ile özdeşleştirilirdi. Yer altı tanrısı Pluton bir anda Hades'in, cehennemlerin hükümdarının, lakabı olmuş ve o özellikle Romalılarda korkunç bir karakter kazanmıştır. Pluton'a koyu renk tüylü hayvanlar, siyah dişi koyun ya da domuz kurban edilir ve dinmez öfkelerine bütün ölüm cezasına çarptırılanlar adanırdı.

Podarkes (YUNAN) Herakles Laomedon'u ve bütün oğullarını öldürmekle birlikte onlardan birisini, onun tarafını tuttuğu için Podarkes'i hariç tuttu. Genç adamın kefaretini, akabinde, Hesione ödedi ve Podarkes, Priamos ismini aldı; sonrasında Troia tahtına yerleşti.

Pollux (YUNAN) Dioskurlardan birisi, Leda ve Zeus'un oğlu, Kastor'un kardeşi.

Polybius (YUNAN) Bu Korintos kralı terk edilmiş olan Oidipus'u aldı ve onu kendi oğlu gibi yetiştirdi. Oidipus büyüdü ve hayatına ilişecek olan korkunç kader ve babasıyla annesine etki edecek olan korkunç yazgıyı öğrendi: Buna göre, birisini öldürmek ve diğeriyle evlenmek mecburiyetinde kalacaktır. Polybius ve karısı Periboea'nın gerçek ebeveynleri olduğunu zanneden talihsiz adam onları derhâl terk eder. Laios'u öldürdükten ve İokaskta'yla evlendikten sonra Oidipus Periboea'dan, Polybius'un öldüğünü ve doğumunun sırrını, dolayısıyla da evlatlık edilmesinin detaylarını bildiren bir mektup alır.

Polynikes (YUNAN) Thebai efsanelerinin parçası olan bu kişi İokaskta ve Oidipus'un ensest birlikteliklerinden dünyaya gelmişti. Babası sürgün edildikten sonra iktidarı her biri sırasıyla yönetmek üzere, kardeşi Eteokles'le paylaşmayı kabul etmişti. Fakat Eteokles yerini devretmeyi reddettiğinden Polynikes Thebai'ye kaçmış ve kızı Adrastos'un yanına sığınmıştı. Bununla birlikte Thebai tahtındaki hak iddialarından vazgeçmemişti, böylece andını bozan kardeşine karşı bir sefer düzenledi. Polynikes kumandası altındaki Argeialer, Tydeus, Kapaneus, Parthenopaeus, Hippomedon, Adrastos ve Amphiaros Thebai duvarları altında boy gösterdiler. Yatışması mümkün olmayan bir nefretin güttüğü iki kardeş teke tek bir dövüşte karşı karşıya geldiler, babaları Oidipus'un beddualarında önceden haber verdiği gibi her ikisi de öldüler. Eteokles cenazeye lâyık bir şekilde onurlandırılma hakkına sahip olmuştur, fakat orduları ülkesine çekmekten suçlu Polynikes'in cesedi bir mezarı olmaksızın terk edilir. Antigone kardeşini gömmek istediği için Thebai'nin yeni tiranı Kreon'un öfkesini üzerine çeker. Böylece Oidipus'un ensest birliktelikten gelen soyu, ortadan kalkana kadar nefret ve felâketle yoğrulur.

Polyphemos (YUNAN) Posedon ve su perisi Thoosa'nın oğlu olan bu Kiklop alnında sadece tek bir gözü olan ve insan etiyle beslenen dev gibi bir canavardı. Etna'ya fazla uzak olmayan bir mağarada ikamet eder ve muazzam büyüklükteki koyun sürülerini dağda otlatırdı. Akis'in aşkı Galatea için ümitsiz bir aşk beslemiş ve bu iki gençten intikamını zalimce almıştı. Fakat o, bilhassa Ulysses'e karşı mücadelesiyle bilinir. Kahraman gerçekten de onun topraklarında karaya çıkmış ve ondan misafirperverlik talebinde bulunmuştu. Cevap olarak Polyphemos Ulysses'in iki arkadaşını yakaladı ve onları öldürdükten sonra, kemiklerini olağanüstü dişleriyle kütürdeterek yedi bitirdi; akabinde diğer bütün denizcileri küçük bir mağaraya kapattı ve girişi büyük bir taşla kapattı. Ertesi sabah, iki diğer tutsağı yedi, akşam iki

tane daha. Ulysses'in sunduğu şarabı içtiğinde, sarhoşluğun etkisiyle uyudu. Kahraman, hemen devâsa bir ağaç kütüğünün ucunu kızdırdı ve geriye kalan arkadaşlarının yardımıyla Kiklopun gözüne çaktı. Polyphemos korkunç bir çığlık patlattı: Kör olmuştu. Mağaradan çıkmak için Ulysses ve arkadaşları sıkı sıkıya koyunların karınlarına yapıştılar ve onlardan herhangi bir tanesinin sırtında konuklarını götürmemelerini garanti altına almak için hayvanların sırtlarını okşayan Polyphemos'un açık gözlülüğüne rağmen zararsız ziyansız özgürlüklerine kavuşabildiler. Açık denize doğru yol aldıkları sırada Ulysses ve arkadaşları, küplere binip gemilerine devâsa taşlar atan Polyphemos'a hakaretler yağdırdılar. Sonra, bu Kiklop, kardeşlerini "hiç kimse"den -Ulysses'in örtük biçimde takdim edildiği ad- intikam almaya çağırdı. Onun deli olduğuna kanaat getiren diğer Kikloplar onu terk ettiler ve acınacak hâldeki Polyphemos babasına, Poseidon'a intikam için yalvardı. Tanrı bunun üzerine Ulysses'in üzerine bir dizi korkunç fırtına saldı.

Popol-vuh (KOLOMBİYA ÖNCESİ AMERİKA) Kendilerini inanış ve geleneklerinin korunmasına adamış yerli yazıcılar tarafından Latin karakterler yardımıyla, İspanyol müdahalesi sırasında kaybolan grafiksel dokümanlara göre yazılmış olan Maya-quiche yazınının temel eseri. Chichicastenango'da (Guatemala) Francisco Ximenez tarafından keşfedilen *Popol-Vuh* 1861'de Charles Brasseur de Bourbourg tarafından Fransızcaya çevrildi. Bu mitolojik karakterli eser dünyanın kökenini ve insanların yaratılışını nakleder, sonra, üçüncü kısmında Maya-quiche halkının masalsı soyağacını sergilemeden önce en üstün tanrıları karşı karşıya getiren savaşın olaylarını anlatır. Mitolojik ve büyüleyici nitelikteki metinler, tarihsel ilhamları (şehirlerin kuruluşu, savaşlar) sahneler hâlinde anlatır, burada *Popol-vuh*'a Mayaların düş kurma kapasitesini ve şiirsel gücünü tamamen ortaya çıkaran tarihsel bir değer atfeden bir bütün söz konusudur.

Poseidon (YUNAN) Kronos ve Rhea'nın oğlu, Akdeniz'in tanrısı Poseidon, Telkhineler tarafından yüceltilmiştir. Olympos'un bütün tanrıları gibi, Demeter ya da meşru eşi Amfitriti gibi ölümsüzlerle ya da dahası Medusa gibi canavarlarla olan aşklarıyla ünlü olan Poseidon, özellikle Kerkoplar, Aloadeler, Khrysaor, ya da Kiklop Polyphemos gibi uğursuz yaratıkları meydana getirmiştir. Sık sık ölümlülerin işlerine karışır: Apollon'la birlikte Troia'nın surlarının inşasına iştirak etmiştir; Athena'dan, boşuna, Attika üzerindeki üstünlüğü kapmaya çalışacaktır ve aldatıldığı için öfkelenip üç dişli yabasıyla Atina'nın Akropol'ünün yapı taşını vuracaktır, ki bilinen dönemde hâlâ bunun izini taşımıştır. Poseidon Helios ile Korintos şehri için, Hera ile ise Argos şehri için beyhude yere rekabete girişir. Troia savaşı sırasında duvarı inşa ettiğinde borçlarını

ödemeyen Troialılara kininden dolayı Yunanların tarafını tutmuştur. Bununla birlikte onu öldürmeye hazırlanan Akhilleus'un gözü önünden kaçırarak Aineias'ı korumaya rıza göstermiştir. Deprem ve uçsuz bucaksızlığıyla ve yabanî gücüyle en etkili temsilî deniz olan akışkan öğe tanrısı Poseidon suların dibinde ikamet eder. Bazı zamanlar sarayından su yosunu ve denizköpüğü rengindeki atların çektiği arabasının üzerinde, dalgaların hareketlerini idare etmek, fırtınaları dindirmek ya da denize üç dişli yabasıyla vurarak ya da güçlü ve kalın sesiyle bağırarak emirler yağdırarak onları kışkırtmak için çıkar. Denizciler ona hürmet ederler ve selâmetli bir geçiş için yalvarırlar. Gücü sadece deniz öğesine değil, hem de tatlı sulara ve su perilerine kadar uzanır; böylece, nem dağıtarak tarlaların verimliliğine katkıda bulunur ve ekseriye ziraat tanrısı olarak düşünülür.

Prahlada (Hindistan) Şeytan (daitya) Hiranyakaçipu'nun oğlu. Var gücüyle, ölçüsüz hırsının "üç dünyanın efendisi" olarak anılmaya götürdüğü babasına karşı savaştı. Vişnu'ya sarsılmaz inancı sayesinde babasının onu yok etme girişimlerine göğüs gerdi.

Prajapatis (Hindistan) Brahmâ'nın, ruhundan doğan, Maharasi, Brahmarasi ya da Brahmaputra olarak adlandırılan büyük bilgeler olacak on (ya da yedi) oğlu. Brahmâ tarafından yaratılanları takip etmeleri ve yedi Manu'yu, tanrıları, hayvan ve bitki türlerini vs. yaratarak, kendilerinin de "yaratılanların efendileri" olmaları için yaratılmışlardır.

Prajna (Hindistan) "Bilgeliğin mükemmelleşmesi" anlamına gelen ve Mahayana Budizminde bilgi, doktrin ve aynı isimdeki metinleri şahıslaştıran tanrıçayı ifade eden Sanskritçe kelime. Her türlü manevî uyanışın kaynağı olarak o, bütün budaların annesidir. Lotus pozisyonunda ve öğretme hareketinde bulunurken ya da elinde bir lotus ya da kutsal kitap tutarken tasvir edilir. Başlıca simgeleri tespih, kılıç, yıldırım (vajra) ve sebildir.

Preta (Hindistan) Cenazeyle ilgili olan ve ölünün atalarıyla bir araya gelmesini sağlayan, yokluklarında göçebe bir ruh ya da şeytan olacağı âyinler uygulanmadan önce ölen kişinin durumu.

Priamos (Yunan) Bu, Minyenlerin kralının adı ilk başta Podarkes, yani "hafif ayaklar"dı. Priamos, bedel olarak verilmesinde anlaşılan kızı Hesione'yi vermeyi reddettiği için Herakles tarafından öldürülen Laomedon'un oğluydu. Babasına karşı Herakles'i savunan tek kişi olduğu için ilişilmeyen Priamos kız kardeşi tarafından fidyeyle kurtarılmış, böylece Priamos "satılmış" ismini almıştı. O, Troia tahtına çıktı, Aribe'yle, sonra da, ikinci nikâh olarak Hekabe'yle evlendi. Homeros'a göre Priamos, Troia savaşı sırasında hemen hepsi çok önemli rol oynayan,

tamamına yakınının öldüğünü gördüğü, Hektor, Paris, Deiphobos, Kassandra, Kreusa, Laodike, Helenos gibi birçok çocuğun babası oldu. Henüz çok gençken Priamos Amazonlara karşı bir savaşta Frigyalıları destekledi, fakat Troia savaşı patlak verdiğinde ilerlemiş bir yaştaydı, *İlyada* da onun savaşta aktif olarak taraf tutmadığını anlatır. Tavsiyeler vermekle iktifa etti; harekâtların seyrine ise sadece Hektor karar veriyordu. O, gerçekte *İlyada*'nın sonunda Akhilleus'a, oğlu Hektor'un cesedini ona teslim etmesi için yalvardığında dokunaklı bir rolün sahibi olmuştu. Bir babanın acısı ve galip düşmanın teessürü, *İlyada* metnine ve Priamos'un şahsına sıra dışı bir güç vererek, savaşın aynı bedbaht kaderi içerisinde birbirine karışmıştı. Troia Yunanlar tarafından istilâ edildiğinde kral, Hekabe'yle birlikte sarayının derinliklerine sığınmış ve Zeus'un sunağına sarılmıştı. Fakat en yüce tanrı, Neoptolemos tarafından boğazlanacak olan bu zavallı hükümdar için hiçbir şey yapamayacaktı.

Priapos (YUNAN) Şehvet düşkünü bu tanrı, en revaçtaki söylentiye göre, Dionysos ile Aphrodite'nin oğludur. Priapos'un annesini kıskanan Hera doğumunda onu biçimsiz kılmıştır. Gülünç duruma düşmekten korkan Aphrodite oğlunu Hellepont'un göl kıyısındaki bir bölgesine terk etmiştir ki kültü orada, özellikle de Lampsakos'da yerleşecektir. Sembolü olan penis yoluyla olduğu kadar akrabalık yoluyla da doğurganlık tanrısı olan Priapos koyun ve keçi sürülerinin üremesini, arıların doğumunu, üzümlerin filizlenmesini kolaylaştırır ve Hellespontos kıyısındaki çobanların köylü halkı tarafından tapılır. Kültü büyük bir itibar elde ettiği İtalya'da yayılmıştır. Priapos belli sayıda kırlık tanrı, özellikle Pan'la özdeşleştirilmiştir. Meyve bahçelerine ve bahçelere çiçeklerin açmasını ve verimliliği kolaylaştırmak için penisi andıran bir taş yerleştirilirdi.

Prithivi (HİNDİSTAN) "Uçsuz bucaksız" anlamına gelen ve Hinduizmde toprağı ve tanrıça olarak şahıslaşmasını ifade eden Sanskritçe kelime. Çoğunlukla Bhumi'nin, "var olan"ın, eş anlamlısı olarak görülür ki bu, üç kozmik kılıftan, atmosfer ve gökyüzü kılıfının karşısında yer alan yeryüzü kılıfıdır.

Prokrustes (YUNAN) "Çekip uzatılan"; bu haydut Damastes ya da Polipemon'un lâkabıdır. Prokrustes'in iki tane yatağı vardı. Uzun boylu yolcuları daha küçük olanına küçük boylu yolcuları, daha uzun olanına uzanmaya zorlardı. Birincilerin uzuvlarını keser, ikincilerin kol ve bacaklarını çekip uzatırdı. Theseus Prokrustes'in korkunç eylemlerine son verdi ve ona aynı işkenceyi yaptı.

Prometheus (YUNAN) Titan İapetos ile Klymene'nin oğlu, Atlas, Menoetios ve Epimetheus'un kardeşi Prometheus

Zeus'un gücünden daima korktuğu bir devdi. Mucit ve kâhin olan Prometheus ilk insanın suyunun karıştığı bir kil yığını meydana getirdi. Yarattığı şeyin en önemli şeyden mahrum bırakmak istemedi, güneşin arabasından bir kamışın kökünde sakladığı bir kıvılcım çaldı ve yeryüzüne döndüğünde bu tanrısal ateş kaynağını, onun yokluğunda çoğalmış olan insanlara sundu. Bu ilk kahramanlıktan ve Zeus'un iktidar gücüne yapılmış olan bu hakaretten tatmin olmayan Prometheus bir ikinciyi tasarladı. Bir boğayı öldürdü ve parçalara ayırdı. Bir yana hayvanın derisiyle kaplayacağı eti, iliği, iç organları serdi. Diğer yana hayvanın iç yağını yerleştireceği kemikleri inşa etti. Prometheus böylece, diğeri insanlara giderken, Zeus'a kısımlardan birisinin ayrılmasına, imkân sağlamış oldu. Yağın aklığının cezbettiği Zeus sadece kemikten ibaret olanı seçti. Aldatılmış olan Zeus ölümlülerden ve Prometheus'tan intikam almaya karar verdi. Birincilere Hephaistos'un yaptığı ünlü kutuyu açarak kötülükleri bütün yeryüzüne yayacak olan güzel genç kadın Pandora'yı gönderdi. İkinciye Hephaistos'u gönderdi: Prometheus bu tanrı tarafından Kafkas dağının en yüksek zirvesine zincirlendi, yüzyıllar boyunca bir kartal zavallının her defasında yeniden oluşan karaciğerini parçalayıp yedi. Zeus'u, eğer onu tahttan indirecek bir erkek çocuğun sahibi olmak istemiyorsa Thetis'le evlenmemesi gerektiği konusunda uyardığı için Prometheus efendisinin merhametini hak etti. Herakles yırtıcı kuşu oklarından birisiyle öldürdü ve devi kurtardı. Bununla birlikte Zeus ona parmağında daima küçük bir kaya parçasına bağlanmış demir bir yüzük takma vazifesini zorla kabul ettirdi. Akabinde Prometheus Santor Kiron'un ona devredeceği ölümsüzlüğü elde etti.

Mitin tarihçesi Bu mit şüphesiz Antikçağ'dan itibaren yazınsal ve sanatsal en büyük ardıla sahip olan mitlerden birisidir. Efsanenin temelinin ve harikulâde zenginliğinin açıklaması bize Hesiodos'un *İşler ve Günler*'inde verilmiştir: Prometheus'un insan ırkının doğuşuyla ilişkisi. Zeus'un bu Titana ve koruduğu insanlara kızgınlığı geniş bir teogonide kayıtlara geçer. Eshilos bize sadece ilk parçası kalan (*Zincirlenmiş Prometheus*) miti bir üçlemeyle ele alırken (diğerleri *Ateş Taşıyıcısı Prometheus, Kurtarılmış Prometheus*) Prometheusçu isyanın politik ve dinî görünümünü daha da geliştirir.

Zeus'un aşırılığına ve kibrine iki dünya arasında insanların ve tanrıların dünyaları arasında arabulucu olan Titan cevaplarını verir. Ateşi ve medeniyeti ölümlülere taşırken Prometheus onlara özgürlüğün yolunu açmıştır. Prometheus antitiranlığı temsil eder, insan özgürlüğüne imkân sağlayan ve alınyazısının boyunduruğundan kurtaran kişiyi temsil eder. Ezop'tan (*Masallar*, VI. yüzyıl) Platon'a (*Protagoras*, V. yüzyıl), Latin yazarlardan da geçerek (Lucretius, Cicero, Ovidius, Lucien...), eskiler Prometheus'ta

insanlığın yaratıcısını görmüşlerdir. Hristiyanlığın çıkışı, miti hiçbir şekilde yok etmeksizin yeni yorumları beraberinde getirdi. Prometheus, yani, insanlara sevgisinden dolayı "acı çektirilmiş" pagan İsa, Kilise Babaları'yla birlikte yavaş yavaş Hesiodos'un masalının kozmogonik zemininden koparak ahlâkî bir figür olmuştur. Kafkas dağına mıhlanan Titanın ızdırapları Çile'nin öncülü olurken insanlığın bütün kötülüklerinin kendisinden bilindiği ilk kadın Pandora'nın ortaya çıkışı bundan böyle ilk günahın temsili olarak yorumlanacaktır. *Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev*'inde (1750) J. J. Rousseau bütünüyle hatırı sayılır bir değişiklikle mitin bu Hristiyanlaştırılmasından ilham almıştır: İnsanların velinimeti olmak şöyle dursun, Prometheus onlara bilim ve teknik perspektifi açarak onları bozmuştur.

Romantizm, öncü olarak Goethe'yle (*Prometheus*, 1773) aynı şekilde prometheusçu davranışı kendisine mal etmiştir. A.W. Schlegel (1797), Byron (1797), Shelley (*Kurtarılmış Prometheus*, 1821) Titanın eylemleri üzerinden tanrıya karşı başkaldırıyı övmüşlerdir. Gerçeğin araştırılmasında ihtirasın sembolü olan, Zeus'ta cisimleşen materyalizmin karşısında idealin tecessümü olan Prometheus figürü felsefî bir boyut kazanır. Bu perspektifte Edgar Quinet'in 1838'deki eseri mitin birçok okumasını uzlaştırmayı başardığından dolayı özellikle ilginçtir. Eshilos'un modelinin, bir üçleme modelinin (ateşin mucidi Prometheus, zincirlenmiş Prometheus, kurtarılmış Prometheus) etrafında o, romantikler tarafından geliştirilen felsefî anlama sırtını dayıyor ve bunu büyük oranda millî devrimlerin Avrupa'sının politik bağlamına oturtuyordu: Bu Titan, insanlığın terakkiye doğru yürüyüşünün cisimleşmesidir; arkadaşı Hesione de "ulusların annesi"nden başka bir anlam ifade etmemektedir. Üçlemenin üçüncü parçası Hristiyanlığın çıkışını, Prometheus'un sembolü olduğu, antik dünyadan modern dünyaya geçişi ifade eder; Kafkas dağının çarmıha gerilmişi, kendi konumunda Golgota'nın acılarını fark eder ve ona Olympos tanrılarının düşüşünü haber veren başmelekler Michel ve Raphaël'in ziyaretini hisseder...

Andre Gide (*Zincire Vurulmuş Prometheus*, 1899) Prometheus figüründe psikolojik hatta varoluşsal bir boyut açarak XX. yüzyıla doğru geçişi ifade eder. Titanın karaciğerini yiyen kartal kendi yasaklarından özgürleşmeyi başaran, kendi öz bilincinden başka bir şey değildir. En nihayetinde Prometheus kartalı yiyecektir. A. Camus ile birlikte (*Prometheus Cehennemde*, 1946), Prometheus kurulu düzene karşı isyanın figürüdür, gündelik dilimizdeki ("prometheusvârî") sıfatıyla sembolize edildiği gibi, "insanlık durumunda, bir ideal ve inanç ruhu vasıtasıyla karakterize edilen"i (Larousse sözlüğü tanımı, 1993) ifade edendir.

Proserpina (Roma) Kökeninde koruyuculuğunu bütünüyle özel olarak

bitkilerin filizlenmesine yayan tanrı; çok geçmeden Yunan Persephone'yle özdeşleştirildi, Pluton'un karısı ve cehennemlerin kraliçesi oldu.

Proteus (YUNAN) Poseidon ile Tethys'in oğlu Proteus babasına ait fok sürülerini korumakla görevli ikincil bir deniz tanrısıdır. Homeros'a göre Mısır'dan fazla uzakta olmayan Pharos adasında yaşardı. Vergilius onun ikametgâhını Girit ve Rodos arasında yer alan Kerpe adasına yerleştirirdi. Proteus bilhassa olağanüstü kâhinlik yeteneğiyle ünlüydü. Bu yeteneği babası ona üstlendiği görevlerin ödülü olarak bahşetmişti. Mükemmel bir şekilde olmuşu, oluyor olanı ve olması gerekecek olanı biliyordu. Fakat bu pek de sevimli olmayan "denizin ihtiyarı" kehanetlerini söylemekten daima kaçınıyordu. Bununla birlikte, her kim ondan geleceği öğrenmeyi dilerse onu öğlene doğru, siesta saatinde bulmak için gelmesi ve onu zincire vurması gerekirdi. Şaşıran ve öfkelenen Proteus her biri birbirinden korkunç bir dizi canavara dönüşürdü. Proteus aynı zamanda suyun ve ateşin ele gelmez görünümünü alırdı. Bununla birlikte eğer danışan dayanır ve korkmazsa ilk şekline geri döner ve konuşmaya razı olurdu. Proteus Menelaos'a vatanına hangi yoldan geri dönebileceğini bu şekilde söylemiş ve Aristaios onun tavsiyeleri sayesinde Dryadlar tarafından yok edilen arı kovanlarını çoğaltabilmişti.

Psykhe (YUNAN) *Dönüşümler*'de Apuleius, Psykhe'nin Yunan mitolojisinin bir kralının üç kızından en genç ve en güzeli olduğunu anlatır. Krallığın bütün tebaası hayran hayran seyretmek için etrafına toplanırdı, ayrıca da, ona, Venüs'e bağlılık ilkelerini unutarak bir kült tahsis etmişlerdi. Aşk tanrıçası böylece intikam dolu bir kıskançlık hissetti ve oğlu Cupidon'u, Psykhe'ye erkeklerin en çirkini en hakirine aşk telkin etmesini istemek suretiyle yardımına çağırdı. Cupidon yayını gerdi ve genç kıza doğru havalandı. Fakat güzelliğine öylesine vuruldu ki, ona âşık oldu ve tanrısal annesinin emirlerini yerine getirmedi.

Psykhe'nin iki kız kardeşi zengin kişilerle evlendiği hâlde güzel genç kız taliplerin hiçbiri hakkında bir karara varamıyordu. Çok endişelenen kral babası Apollon'a kehanet danıştı, Apollon kızına siyahlar giydirmesini ve iğrenç bir yılanın onunla birleşmek üzere geleceği küçük bir tepenin zirvesine kadar ona eşlik etmesini komut verdi. Hiçbir ümidi olmamasına rağmen kral tanrıların emirlerini yerine getirdi ve Psykhe'yi terk etti. Bu sırada tatlı bir rüzgâr çıktı ve Zephyrus'un esintisi genç kızı sağ salim güzel kokulu yumuşak çayıra taşıdı, genç kız orada uyudu. Ertesi gün, Psykhe gözlerini açtığında kendisini değerli taşlarla kaplanmış altından ve gümüşten bir sarayın sihirli bahçesinde buldu. Tedirginlikle ve merakla bu gizemli konuta yaklaştı ve onu zengin konuta girmeye davet eden bir çağrının sesini

işitti; kapıyı itti ve şaşaalı salonda her şeyi hazır bir banyo, bir sofra ve gecenin başlamasıyla birlikte uzanabileceği şatafatlı bir yatak gördü. Bir süre sonra bir varlığın farkına vardı, onun kehanetin bahsettiği koca olduğunu düşündü. Bu âşık ve müşfik koca Psykhe'den kendisine bakmaya yeltenmemesini istedi. Genç kız, ilaveten, akabinde, birkaç gün eve gitme ve anne babasını görme izni aldı. Fakat onun mutlu mesut gören kız kardeşleri kalbine şüphe tohumu attılar ve ona gecenin karanlıklarında olsa olsa bir canavarla birleşmiş olabileceğini söylediler. Altüst olan Psykhe saraya döner dönmez uyuyan kocasına yaklaştı ve bir lamba yaktı. Canavar yerine Cupidon'u, tanrıların en güzeli en sevimlisini gördü; gözü kamaşan Psykhe lambayı daha da yakına yaklaştırdı ve bir gaz yağı damlası böylece tanrısal kocasının omzuna düştü. Cupidon sıçrayarak uyandı, Psykhe'ye yaklaştı ona olan güvenini kaybettiğini yüzüne vurdu ve kayboldu. Kederinden deliye dönen bedbaht onu aradı durdu ve nihayetinde Venüs'e başvurdu. Tanrıça intikamını almaktan memnun, Psykhe'yi köle olarak hizmeti altına aldı ve ona yorucu ve küçük düşürücü işler emretti. Fakat aşkının ona verdiği cesaret ve sebat sayesinde hiçbir görev genç kadına başa çıkılmayacak gibi gelmiyordu. Karıncaların el atmasıyla Venüs'ün birbirine karıştırdığı bütün taneleri birbirinden ayırdı. Bir kartalın yardımıyla vahşi koyunların altın tüylerini taşıdı, yanına varılmaz denilen Styx'in su kaynağından su çekmeyi başarabildi, Venüs'e Gölgeler kraliçesinden bir parça güzellik götürebilmek için Kerberos'u pohpohlayıp kandırarak cehennemlerin en derin bölgelerine, Proserpina'nın tahtına kadar ulaşmayı başarabildi.

Bununla birlikte merak ona ikinci bir kez daha kaybettirdi. Proserpina'nın ona teslim ettiği bir kutuyu açtı ve derin bir uykuya gömüldü. Bu zaman zarfında annesinin sarayına kapatılan Cupidon konutun pencerelerinden birisinden uçmayı başardığı güne kadar güzel Psykhe'nin aşkından yanıp tutuşuyordu ve güzel karısını uyurken gördüğünde oklarından birisini ona hafifçe batırdı. Böylesi bir aşk karşısında Venüs artık duyarsız kalamadı. Merkür, Psykhe'yi yeryüzünden kaçırdı ve ona ölümsüzlük sağlayacak olan ölümsüzlük besini yiyip nektar içecek olduğu tanrıların sarayına koydu. Böylece sonsuza kadar aşkına kavuşabildi. Hikâyenin anlamı açıktı: Psykhe ihtiras ve kötülüklerden arındırılmış ve aşk içerisinde sonsuz bir mutluluğun tadını çıkarmaya yazgılı insan ruhunun sembolüdür.

Psikostazi (Mısır) Yunanların yanlış bir şekilde bir Mısır ritüel eylemi için kullandıkları "ruhun ağırlığı" anlamına gelen kelime. Yeni imparatorluktan itibaren, eski Mısır'da bizim *Ölüler Kitabı* olarak adlandırdığımız büyük cenaze ritüelinin 125 uzun bölümü, ölünün, bu vesileyle, öbür dünyadaki sonsuzluğa kabulünü karara bağlayacak olan

tanrı Osiris ve 42 yargıcı önünde yargılanmasını içerir. Tanrı Anubis ölüyü yanına alır; ölünün yüreği (eski Mısır'da duygululuk, zekâ ve düşüncenin ikametgâhıdır) bir terazinin kefesine konulur, diğer kefe tanrıça Mait'in bir heykelciğini ya da bu hakikat-adalet tanrıçasının ismini yazmaya yarayan hiyeroglif işareti taşır. Bu işlem süresince ölü kınanacak hiçbir eylemi gerçekleştirmediği 'negatif ikrar'ında bulunur. Yargılamanın zabıt kâtibi, düzen ve ölçü tanrısı Thot'un gözlediği iki kefenin hassas dengesi sonsuz hayata erişmek için işaret olacaktır. Nihaî akıbetler üzerine ikonografik tema olan psikostazi batı sanatı tarafından Kıpti ya da Kapadokya menşeli freskler aracılığıyla kabul görmüştür. Kıyamet gününde ruhların tartıldığı tartıyı genellikle Anubis'in halefi başmelek Saint Michel tutar. Sahne Ortaçağ heykelciliğinde sık tasvir edilmiştir.

Ptah (MISIR) Bilhassa Memfis şehrinde tapılan tanrı. Kafası tıraşlı olarak, sadece bir heykeli (basit ya da detaylıca işlenmiş) tutan ellerinin dışarı çıktığı cuk oturmuş bir elbisenin hatlarını belli ettiği bir vücutla tasvir edilir. Ptah, bazı zamanlar efsanevî tanrısal sülalelerin başında olan, daima kraliyetlerin ellinci yıldönümleri ya da Sed bayramıyla ilişkilendirilen tanrı kraldır. Aynı zamanda sanatçı ve kuyumcuların başıdır. Taşa oyulmuş bir metin olan Memfis teoloji belgesi Ptah'ın evreni yüreğinde nasıl tasarlayacağını ve sözüyle somut bir şekilde nasıl yaratacağını anlatır. Ptah, tanrıça Sekhmet (eşi) ve Nefertem (tanrı-oğul) ile bir aile üçlüsü oluşturarak Memfis dininin birtakım yerel tanrılarıyla özdeşleştirilmiştir. Ptah aynı zamanda Memfis'in, Eski imparatorluktan itibaren Ptah'ın tapınağında tapılan ve Yeni imparatorlukta onunla özdeşleştirilen bir hayvan tanrısıyla, boğa Apis'le ilişkilendirilir. O, aynı şekilde Ptah-Sokaris-Osiris karması tanrısal kişilikle meczolarak cenazeyle ilgili tayinleri destekleyebilir. Ptah-Patek'in popüler formu Pigmelerinkini hatırlatır; korkunç bir cin olarak kötü ruhları korkutmak böylece kötücül etkileri uzaklaştırmak durumundadır.

Purana (lar) (HİNDİSTAN) Okuma yazma bilmeyen bireylere, yani kadınlara ve alt kastın üyelerine *Vedalar*'ın *Brahmanalar*'ın ve *Upanişadlar*'ın öğretisini aktaran, bir dizi destansı anlatıya (ki yazılmaları IV. yüzyıldan XV. yüzyıla kadar uzar) verilen isim. Bunlar, aynı düzlemde, klasik beş özelliğe göre kaleme alınmışlardır: Yaratma, yok etme ve dinlenme, ataların soy ağacı, Manuların saltanatı ve krallık sülalelerinin tarihleri. Yine elbette başka konulara da eğilirler. Önemli bir kısmının kaleme alınmaları, muhtemelen Hristiyan dönemin başlangıcına doğru gerçekleşmiştir. Sayıları 36'dır. En ünlüleri *Brâgavata-Purana* ve *Vişnu-Purana*'dır.

Pygmalion (Yunan) Kıbrıs'ın efsanevî kralı ve ünlü heykeltıraş olan Pygmalion kendisini bekârlığa adamış ve yaratıcısı olduğu bir genç kız heykelinden dolayı mahrum olduğu aşkı ertelemişti. Aphrodite'ye, ona eserine benzeyen bir kadın temin etmesi için yalvardı. Tanrıça heykeli canlandırdı ve Pygmalion bir anlamda yaratıcısı olduğu Galatea ile evlenebildi. Bu birliktelikten, kendi adını taşıyan, Aphrodite'nin ünlü tapınağının yükseldiği şehir olan Kıbrıs sitesinin kurucusu Pophos doğdu.

Mitin tarihçesi Pygmalion miti, yontma kalemi, tüy kalemi, ya da fırçasıyla canlı kılabildiğinin, kendi yarattığının ve kendi kişilerinin âşığı miti, birçok yazar, heykeltıraş ve sanatçı, özellikle de *Dönüşümler*'inde Ovidius'a ilham vermiştir. Farklı farklı müzikal eserler konu olarak Pygmalion'u seçmişlerdir. Jean-Jacques Rousseau 1775'te Paris'te temsil edilen, bir opera sayılabilecek olan, *Pygmalion*'u yazmıştır ve Cherubini bu mitolojik heykeltıraşı kendi ismini taşıyan ve Paris'te 1804'te sergilenen bir operayla hatırlatmıştır. Girodet, XIX. yüzyıl başlarının ünlü Fransız ressamı, *Pygmalion ve Galatea*'yı resmetmiştir. Heykeltıraş Falconet bir yarım yüzyıl önce mermerden, canlanan heykelin ayakları dibindeki Pygmalion'u temsil eden bir grup kişiyi yontmuştur. Sanat eleştirmeni Diderot bu eseri coşkuyla karşılamıştır. XX. yüzyılda ünlü İngiliz yazar George Bernard Shaw 1912'de Londra'da kaleme alınıp 1923'te Paris'te oynanan bir tiyatro eseri meydana getirmiştir. Mizahçı, ki burada Shaw oluyor, mitle birlikte birtakım özgürlükler kazanmıştır: Sosyal bir hicvi hedefleyen bu komedi bir çiçek tüccarına güzel söyleyiş tarzını, sosyetenin söyleyiş tarzını öğreten bir eğitmeni gözler önüne serer. Shaw bu pedagojik çalışmada, dönüşerek öğretmenini geçen öğrenciyi gayet güzel ortaya koyar. Yaratılışa değil, artık sadece kendi yarattığına âşık sanatçı problemini ortaya koyduğu için birini ötekine bağlayan aşk son derece çapraşıktır. Büyük mitlerin birçok şahsı gibi Pygmalion gündelik dile Tantalos ya da Narkissos'la aynı unvanla girmiştir. Bir Pygmalion, hayal gücünden ya da bizzat biçim vermeyi dilediği bir kişiden meydana gelen bir yaratılmışa âşık bir sanatçıdır.

Pylades (Yunan) Babası Agamemnon'un öldürülmesinden sonra Fhokis kralı Strophios tarafından kabul edilen Orestes kuzeni Pylades tarafından yetiştirildi. İki kahraman arasındaki arkadaşlık o derecede sağlamdı ki dillere destan oldu. Pylades Klymnestra cinayetinin azmettiricilerindendi; fakat Orestes'i işlediği cinayet sonrası cinnet geçirtildiği ve Erinyeler tarafından takip edildiği zaman bile terk etmedi. Bu sadakatinin ödülünü aldı; Argos kralı olan Orestes onu kız kardeşi Elektra'yla evlendirdi. İki çocuğu oldu; Medon ve Stropos.

Pyramus (Yunan) Ovidius'a göre Pyramus ve Thisbe Bâbil'in birbirlerine sevdalı iki genciydi. Kapı komşusuydular ve evlerini ayıran duvarın çatlağından doğru birbirleriyle görüşüyorlardı. Bununla birlikte aileleri evlenmelerini istemiyordu. Bir gün beyaz bir dut ağacının dibinde randevulaştılar. Thisbe önce geldi ve dişi bir aslanın baskınıyla karşılaştı, kaçmayı başardı, fakat örtüsünü kaybetti, aslan da ona kan bulaştırdı. Pyramus randevusu için geldiğinde kana bulanmış örtüyü gördü ve Thisbe'nin parçalanıp yenildiğini zannetti. Bu düşünceye dayanamayan Pyramus bir kılıcı beyaz dut ağacının altında bağrına sapladı, meyveler de bu şekilde kana boyandı. Geri dönen Thisbe aşkının cansız cesedini görünce ümitsizliğe kapılıp kendisini öldürdü. Efsanenin daha eski ve daha süslenmiş püslenmiş bir diğer şekline bakılacak olursa, evlilik öncesi Pyramus'un halt yemesi sonucu hamile kalan Thisbe intihar etmiş ve aşkı ardından onu takip etmişti.

Python (Yunan) Hera, Leto'nun Zeus'un marifetleriyle hamile kaldığını öğrendiğinde, Yeryüzünden, Leto'yu aman vermeksizin takip etmekle görevli bir canavarı, Python'u doğurmasını istedi. Bununla birlikte, Poseidon'un sayesinde, Leto saklanmayı ve Artemis'le Apollon'u doğurmayı başardı. Apollon, dört günde yetişkin bir bedene sahip oldu. Delphoi'ye gitti ve Parnassos dağı eteğinde, annesine bu denli eziyet eden yılan Python'a rastladı. Peşine düştü, Toprak-Ana'nın kâhininin bulunduğu tapınaktaki mekânına nüfuz etti ve oklarıyla delik deşik etti. Bir diğer efsaneye göre, Hyperboreioslu din adamları Pasaos ve Agyaeias, Apollon'un kehanetinin Toprak-Ana'nın kâhinininkine üstünlüğünü düzenleyeceklerdir. Bu zaferin hatırasına Apollon Pythia oyunlarını ihdas etti ve kendisi de bizzat Pythialı lakabını aldı.

Pythia (Yunan) Münhasıran Delphoi kâhinliğini yüklenen Pythia başlangıçta şehrin en güzel en iffetli kızları arasından seçilirdi. Bu görev, akabinde olgun kadınlara tahsis edildi. Apollon'un ruhunun bir şekilde sızmış olduğu buharların yayıldığı büyük bir yarığın üzerindeki bir sacayağının üzerine oturan Pythia bir çeşit histerik transa geçer ve bu şekilde, tanrının vizyonunu açıklayan birbirini tutmayan sözler söylerdi. Din adamları tarafından yorumlanan Pythia'nın cevapları, danışan kişilere aktarılırdı, bunlar da böylece işlerinin akıbetini ve yazgılarını öğrenebilirlerdi.

Qq Rr

Quetzalcoatl (Meksika) Ülkenin doğusunun (Vera-cruz'un kıyısında) belki de ilk tanrısı. Teotihuacan'da bitki örtüsü tanrısı, Tlaloc yakınlarında yağmur tanrısı olan Quetzalcoatl Aztek döneminde din adamlarının, dinî düşüncenin ve sanatın tanrısıydı. O, böylelikle Ehecatl, Nanahuatzi ve Xolotl'la özdeşleştirilmiştir. Sanatların ve tekniklerin yerleşmesine katkıda bulunan Tula hükümdarı Topilzin Quetzalcoatl, efsanede koruyucusu tanrı Quetzalcoatl'la karıştırılacaktır.

Quirinus (Roma) Mars ve Jupiter'le özdeşleştirilen bu eski Sabin tanrısı, kargı gibi savaşçı simgeler taşırdı ve bu durumdan dolayı çoğu kez Mars ya da Mars'ın oğlu ve Roma'nın kurucusu olan Romulus'la karıştırılıyordu. Gerçekten de, bir fırtına esnasında gizemli bir şekilde kaybolacak ve *Quirinus* adı altında hürmet görecektir. Bu efsanenin anısına imparator Augustus, *Quirinus* lakabını almıştır. O, adını yine adına bir tapınağın vakfedildiği, Roma'nın yedi tepesinden birisine verecektir. *Quirinus* aynı zamanda *Quirites*, vatandaşlar, kelimesinin kaynağı olacaktır. Bununla birlikte Latin bir dilbilimci, Vergilius üzerine bir yorumunda, Quirinus'un bir "mutedil Mars" olduğunu kesin bir dille söyler. Şüphesiz, çok eski zamanlarda bu tanrı çiftçilerin korunmasında son derece barışçı bir işleve sahip olmuştu.

Radha (Hindistan) Tanrı Krişna'nın âşığı, bir hayvan sürüsü bekçisinin karısı. Krişna Vrindava'da yaşadığı sırada onun gözdesi olmuştu. Krişna'ya olan tutkulu aşkı tanrısı için dindarca bir arzunun bir simgesi olarak görülür (özellikle bhakti okulunda). Aşk ilişkileri resim ve yazın sanatında çok sayıda eserin konusu olmuştur, bunların arasından Jayaveda'nın Gita Govinda'sını (XII. yüzyıl) özellikle belirtmek gerekir.

Ragnarok (Farklı Mitolojiler) İskandinav, Cermen ve İzlanda mitolojisinde "tanrıların ölümcül yazgısı",

"tanrıların sonu", anlam genişlemesi yoluyla da "Tanrıların alaca karanlığı' anlamına gelen terim. İzlanda kökenli, dünyanın sonunda Kuzey Avrupalıların meydana getirdiği imajı ifade eden İskandinav kozmogonik efsane.

Rahu (Hindistan) Ay ve güneşi yiyen ve ay ve güneş tutulmalarına sebep olan tanrı. Tanrıların hayat iksirini aşırdığı için Vişnu vücudunu iki parçaya ayırdı: Kafası Rahor ismini taşımaya devam etti, kuyruğu ise Ketu ismini aldı.

Rakşasa (lar) (Hindistan) Vedik söylencede çeşitli engeller çıkarıcı, tanrıların ve insanların düşmanı şeytan. Muhtemelen, başlangıçta suların şeytanı olan Rakşasalar gece kuşu, süt içici ve et yiyicilerdir. Bilhassa hayvan şeklinde olan Rakşasalar kurbanlara sıkıntı verir, yaşayanlara acı çektirirdi. Liderleri dev Râvana'dır, başlıca hasımları Rama'dır.

Rama (Hindistan) Hindu tanrı Vişnu ve Ramayana kahramanının yedinci cisimleşmesi (avatar). Yiğit ve dindar Rama bir yay ve oklarını, bir okluk ve bir kılıç tutarken tasvir edilirdi; ona genelde karısı Sita, erkek kardeşi Lakşmana ve maymun Hanuman eşlik ederdi. Kültü bütün Hindistan'da epey popülerdir.

Ramayana (Hindistan) Şair Valmiki tarafından MS. 300 senesi civarlarında Sanskritçe kaleme alınan ve sonraki dönemlerde diğer anlatılarla tamamlanan destan. Ramayana, erkek-kral ve karısı imajını mükemmel bir şekilde çizen prens Ayodhya ve Janaka kralının kızı Sita'nın hayatını ve maceralarını anlatan 24.000 kıta içeren 7 kitaptan oluşur. Rama babası Daşaratha tarafından bir mahkeme entrikasına müteakiben sürgüne gönderildi; Sita, Rama'nın rakibi olan şeytanî Lanka (Seylan) kralı Asura Ravana tarafından kaçırıldı. Korkunç bir savaştan sonra, maymun ve ayıların yardım ettiği Rama Ravana'yı öldürdü ve kardeşi Bharata'nın onun için muhafaza ettiği tahta çıktı. Birçok yerel dile çevrilen bu destansı şiir Hindistan'da ziyadesiyle popülerdir ve aynı şekilde Güneydoğu Asya'da geniş ölçüde yayılmıştır (Kamboçya, Tayland, Endonezya). Oynanarak anlatımı Hindistan'ın kuzeyindeki senelik büyük bir bayramın, Râm-lîlâ, bir öğesi olmuş, güneyin ünlü dans tiyatrosu kathakali (Kerala) yanı sıra, grafik ve heykelle ilgili birçok sanat eserinin temalarını sunmuştur. Bütün bu şiirler birçok paralel anlama sahiptir: Tarihsel ya da efsanevî, ahlâkî, âyine dair, kozmogonik ve felsefî ve özellikle de metafizik ve yogaya dair anlamlar. *Ramayana* Hindistan'ın bütün dillerine uyarlanmıştır. Bazı versiyonları Batılı dillere çevrilmiştir, örneğin Valmiki'nin Sanskritçe versiyonu, H. Fauche (1854-1858) ve A. Roussel (1903-1909) tarafından Fransızcaya çevrilmiştir.

Ran (İskandinav) "Kaçıran". Okyanus tanrısı Aegir'in karısı. Bir ağla mücehhez olan Ran denizcileri yakalar ve okyanus evinde konuk ederdi.

Ravana (Hindistan) Rakşasalara hükmeden, maceraları *Ramayana*'da hikâye edilen şeytanî dev.

Re (Mısır) Vaktiyle Ra. Önceleri Mısır'da güneşi ifade etmeye yarayan ortak isimken, sonrasında, Mısır'ın birçok şehrinde tapılan, fakat başlıca kutsal mekânı Memfis yakınlarındaki Heliopolis'te bulunan (Mısır dilinde İonu) güneş tanrının daha alışılageldik ismidir.
Evren için faydalı kozmik güç olan Re Mısır panteonunun büyük tanrısıdır: En sık hâliyle insan biçiminde tasvir edilir: Başının üzerinde bir disk taşıyan, şahin başlı adam olarak (Mısır semalarında her an uçtuğuna şahit olunan şahin Antikçağ'ın en başından itibaren gökyüzü ve güneşle özdeşleştirilmişti). Eski tanrı Atum'la özdeşleştirildiği Heliopolis'te dünyanın yaratıcısıdır ve büyük Ennead'ı yönetmektedir. Kayığı üzerinde günlük döngüsünü gerçekleştirir: Birbiri ardı sıra, gün (mândjet) kayığı içerisinde üst gökyüzünde yol alan (yeryüzü Nil'i örneğinde olduğu gibi) Nil üzerinde, sonra gece (Mesektet) kayığında yer altı Nil'inde. Politik alanda devlet tanrısı Re, IV. hanedanla birlikte üstünlüğünü ilân eder; Kefren'den itibaren krallar, "Re'nin oğulları", nesepleriyle övünürler; bir efsane V. hanedanın ilk üç hükümdarının, onların din sınıflarından bir kadınla birleşen Re'nin bizzat kendisinin marifetlerinden doğduğunu iddia eder. Re Thebai tanrısı Amon'la özdeşleştirilir: ve Amon-Re, güneş tanrısı, kralların doğumunu sağlamaya (sülaleye dair birtakım bozuklukları telafi etmek için), krallığı korumaya (yeni imparatorluktan itibaren), firavuna savaşlarda yol göstermeye devam eder. Thebaili din adamlarının fazla güçlü olacağı bir durumda kral, birçok kez denge taktiği icabı, bazen de politika gereği, fakat güneşe dair ideolojinin daimî nüfuzuna dalalet eden, heliopoliten din adamlarına yakın duracaktır. Dahası Orta imparatorluktan itibaren kültü önem kazanan birçok yerel tanrı güneşe değin bir görünüş edinmek durumunda kalacaklardır: Böylece Sobek-Re, Khnum-Re, Montu-Re vs. gibi böylesi baskın kişiliklere sahip heliopoliten tanrılar ortaya çıkar.
Gömü alanında, piramidin şekli (taşlaştırılmış güneş ışını kesiti) tanrının güneşe dair dönüşümlerinin ilk somut doğrulamasıdır. Osiris'in yokuşu önünde Heliopolis'in teologları bir uzlaşmaya varırlar: Her ölü (bu, orta imparatorluk ve özellikle de yeni imparatorluktan itibaren geçerlidir) gün boyunca Re'nin, kayığında, onun arkadaşı olacaktır ve gece Osiris'in yer altı bölgesine katılacaktır. Özelliklerin cenazeye değin bu iki güçlü tanrı arasındaki bu paylaşımı bazı zamanlar yerini tam bir özdeşleştirmeye bırakır.
Tanrı Re'ye birçok mit ve efsane atfedilir: İnsanların yok edilmesi miti, Kamutef miti (ya da "annesinin boğası"), İsis ve Re'nin ismi efsanesi, uzaktaki tanrıçanın efsaneleri.

Re-Horakhty (Mısır) Re'yi (güneş), Harakhti ile ("ufkun Horus'u")

özdeşleştirilen tanrı seher güneşini meydana getirir. O, insan şekilli bir tanrıdır: Vücudu insan, başı güneş kursuyla başı örtülü şahin başıdır. Gizeh'in sfenksi yeni imparatorlukta tanrılaştırıldığında Re-Horakhty ile özdeşleştirildi, zira her sabah güneş aslan vücuduna sahip Kefren'in tanrısal yüzüne doğuyordu.

Remus (ROMA) Roma'nın bu kurucusunun efsanesi ikiz kardeşi Romulus'unkinden ayrılmaz. İki kardeş geleceğin Roma'sının kurulmasının şartları üzerine kavga etmişlerdi. Aynı şekilde, Romulus, şehrin mevkiine Remus'un geçmesinin yasak olduğu uyduruk bir duvar çekmiş, Remus bu uyarıyı dinlememiş ve bu saygısızlığa kızan kardeşi tarafından öldürülmüştü. Remus, kızgınlıktan kaynaklanan bu cinayet eyleminden üzüntü duyan Romulus tarafından Aventine tepesinde bütün onuruyla toprağa verilmişti.

Reshef (FENİKE) Kenan tanrı, nihayetinde Fenikeliler ve Aramilerde rastlanmıştır. Bu fırtına tanrısı savaşçı olarak boy gösterir.

Rhadamanthys (YUNAN) Zeus ile Europa'nın birlikteliğinden üç erkek çocuk doğacaktır: Minos, Sarpedon ve Rhadamanthys. Bunlar, Girit kralı Asterios tarafından evlatlık edinilirler. Bu prensin ölümüyle Minos iktidarı alırken, Rhadamanthys ise adanın hukuk normlarını düzenler ve Girit'in kanunlarını kaleme alır. Bir diğer söylence Rhadamanthys'ın kaçmak mecburiyetinde bırakıldığını ve Amphitryon'un dulu Alkmene ile evleneceği Boeotia'ya gittiğini anlatır. Kikladları yöneten kanunları yayımlamış olan, iddia edildiğine göre, kısas kanununun yazarı olan Rhadamanthys, hukuk konusunda ve bilgelikte büyük şöhret elde etmiştir. Onu ödüllendirmek isteyen tanrıların ona Cehennemlerin mahkemesinin, Aiakos ve Minos'un hemen yanında, üçüncü kürsüsünü vermelerinin sebebi de budur. Bu diğer ikisi ona, özel olarak Afrika ve Asya'dan gelen ölülerin ruhlarını yargılama görevini vermişlerdir.

Rhea (YUNAN) Gaia ile Uranos'un kızı olan bu dişi Titan, Hestia, Demeter, Hera, Hades, Poseidon ve Zeus'u doğurmuştur. Eşi Kronos dünyaya getirdiği bütün çocukları parçalayıp yediğinden, içlerinden birisinin onu tahtından indireceğini öğrenen Rhea doğurmaya ramak kala Girit'e sığınır. Orada Zeus'u doğurur. Akabinde, Kronos'a, ona yiyecek olacak şekilde, kundaklanmış bir taş sunar. Bu hileye kanan Kronos, kımıltısız bu nesneyi yutar. Böylece Rhea, babasından egemenliği koparıp alarak dünyaya istikrar ve adalet getirecek en yüce tanrının annesi olur. Yunan dininde ona hiç etkisini kaybetmeyen bir özenle hürmet gösterilir. Rhea, Küçük Asya toplumları tarafından tanrıların büyük annesi Kibele'yle özdeşleştirilmiş, sonra da bütün Batı'da ve yakın Doğu Akdeniz'de birçok şekil ve isim altında ona tapılmıştır.

Rhea silvia (Yunan) Aineias'ın torunu, Alba kralı Numitor'un kızı olan Rhea Silvia, tahtın gaspçısı amcası Amulius tarafından krallığın hakiki vârisleri olarak gösterilebilecek olan çocuklar dünyaya getirmesin diye bakireliğe mahkûm edilmişti. Bununla birlikte, Mars tarafından baştan çıkarılan Rhea Silvia, Numitor'u tahtına tekrar oturtacak olan Romulus ve Remus'u dünyaya getirdi. Bir süre sonra öldü. Yine, söylendiğine göre, vücudunun atıldığı ırmak Tiber onunla evlenmiştir.

Rişabhadatta (Hindistan) "Efendi Boğa", Tirthamkaraların en eskisi ve Jainizmi ilk vaaz edendir. Rişabhadatta öyleyse özellikle hürmet görmüştür. Doğumunu beklerken annesinin gördüğü 14 rüya arasında, ilki, ismini kullanacağı boğanın rüyası olmuştur. İkonografide altın renginde ya da sarı renkte tasvir edilir.

Rişi (ler) (Hindistan) "Bilge" anlamına gelen Sanskritçe kelime. Rişiler aziz şahsiyetlerdir. Klasik mitoloji yedi kadar sınıf rişiyi tespit etmiştir.

Roma Roma'nın isim babası olan birçok kahraman bilinmektedir. Homeros sonrası birtakım efsaneler, Ulysses'in Kirke'nin refakatinde bulunduğu süre içerisinde, söylendiğine göre aralarında Roma şehrine adını veren Romos'un da bulunduğu birkaç çocuk sahibi olduğunu iddia ederler. Bununla birlikte bütün bu söylenceler arasında en bilineni Roma'nın kuruluşunu Aphrodite'nin oğlu Aineias'ın çocuklarına vardırandır. Latium kralı olan bu Troialı kahraman müstakbel Roma'nın beşiği olan Alba Longa'yı kuran bir erkek çocuk, Iule'yi meydana getirmiştir. Daha sonra Rhea Silvia Aineias'ın torunu Mars vasıtasıyla Roma'nın ilk kurucuları Romulus ve Remus'un annesi oldu. Yine, tanrısal ırkın kahramanları tarafından kurulan şehir, bu yegâne unvanla, akabinde dünyanın hâkimiyeti üzerinde hak iddia edebildi ve Homeros'un önceden haber verdiği gibi Troialıla ile Yunanları uzlaştırabildi. Romalılar, imparatorluk döneminde, efsaneye göre Ulysses ve Aineias'ın tutsaklarından birisi olan ve kahramanlara Palatino'ya yerleşmeleri tavsiyesinde bulunan bir Roma tanrıçasına tapacaklardı. Minnet duygusuyla, ikisi ona bir kült adamışlardı. Her ne olursa olsun Roma'nın gücü İtalya'nın ötesine yayıldığı ölçüde rağbet gördü.

Roma'yı kanatlı miğfer takan bir kadın şeklinde tasvir etme alışkanlığı mevcuttur. Bu kadın, bazı zamanlar ellerinden birisinde kanunlarına boyun eğen dünyaya mutluluk ve barış boca eden bereket boynuzu tutar.

Romulus (Roma) Truvalı kahraman Aineias'ın torunu, Alba Longa kralı, Silius Procus ölürken geride iki erkek çocuk bıraktı: Tahtın meşru vârisi Numitor ve Amulius. İhtiraslı ve vicdansız olan Amulius, Numitor'u hapse attırır, iktidarı ele geçirir, bir av partisi sırasında erkek yeğeni Lausus'u öldürür

ve tahtın muhtemel bütün taliplerini bertaraf etmiş olmak için kız yeğeni Rhea Silvia'yı Vesta kültüne adanmaya mecbur bırakır. Bununla birlikte, tanrılar başka bir karara varırlar. Bir kaynaktan su çekmek için gittiği kutsal bir ormanda Rhea Silvia bir gün, onu Romulus ve Remus'un annesi yapacak olan tanrı Mars tarafından cezbedilir. Amulius bekâret andını bozduğu için Rhea Silvia'yı öldürür, ikizleri söğüt ağacından bir sepetin içerisinde Tiber nehri üzerine koyar, Tiber nehri o sırada kabarmış bir hâldedir. Fakat talih bir su girdabının, beşiği, müstakbel Roma'nın tepelerinden birisinin ayağının kıyısına kondurmasını istemiştir. Yavrularını kaybeden bir dişi kurt yeni doğmuş ikizleri fark ederek yoksun kalmış bir annenin düşkünlüğünü onların üzerine yansıtır ve memelerinden onlara süt verir. Daha sonra bir çoban, Faustulus ve karısı Acca Larentia onları yetiştirmiş ve eğitim vermiştir. Yetişkin çağa gelen Remus ve Romulus etraflarındaki fena çocuklarla birlikte vicdansızca haydutluğa giriştiler ve Amulius'un hayvan sürü başlarını çaldılar. Remus kralın muhafızları tarafından tutuklandı ve hapse atıldı. Faustulus'un kökenlerini ifşa ettiği Romulus böylece Alba'ya gitti, gaspçı kralı öldürdü, kardeşini serbest bıraktı ve büyükbabası Numitor'u tekrar tahta çıkardı. Sonra ikizler Alba'yı terk etti ve onları yutmadığı için şükran borcu olarak, bırakıldıkları nehrin yer aldığı bölge olan Tiber kıyılarında bir şehir inşa etmeye karar verdiler. Fakat iki kardeşin uzlaşması kısa sürdü. Şehrin konumu üzerine bir tartışma patlak verdi: Tartışmayı sonlandırmak için kehanetlere başvurdular; Remus Aventine üzerinde altı tane, Romulus ise Palatino üzerinde on iki tane akbaba gördü ve inayetlerin ondan yana olduğunu söyledi. Remus boyun eğdi fakat Romulus bir sabanla müstakbel Roma'nın konumu etrafında, her kim olursa olsun, herhangi birinin geçişini yasakladığı bir çizgi çektiğinde Remus alaya alma maksadıyla sınırın üzerinden atladı ve kardeşinin ellerinde can verdi. Bölgenin tek efendisi olan Romulus Roma'nın inşasına girişti ve nüfusu az görerek Capitolium'un tepesinin üzerine civardaki yağmacı ve idam mahkûmlarının ve yine kaçak kölelerin sığındıkları bir barınma yeri inşa etti. Romulus bu ayaktakımına kendisini kral olarak ilân etti. Bununla birlikte, kadın eksikti ve şehrin nüfusu azalıyordu; Romulus bir hile düşündü; bütün ülkeye Roma'da tanrı Consus'un onuruna oyunların kutlanacağını ilân etti ve komşuları Sabinleri bu bayrama davet etti. Merasimler sırasında Romulus'un adamları Sabinlerin kadınlarını kaçırdı. Bu şiddet eylemi iki topluluk arasında bir savaşa, öngörülemeyen sıçramaların, Tarpeia'nın ihanet olayının patlak verdiği kanlı bir savaşa sebebiyet verdi. Silah durumunun pek yardımını göremeyen Romulus Jupiter'i yardıma çağırdı ve ona bir tapınak inşa etme sözü verdi. Tanrı ona derhâl, zafer sağladı; Sabinler ve Romalılar iki kral, Romulus ve Sabinlerin lideri Tatius, ki söylendiğine göre akıbeti haince

öldürülmek olacaktır, tarafından yönetilen bir konfederasyonla birleştiler. Roma'nın kurucusunun ölümüne gelince, bilinen, birisi şanlı, diğeri ses getiren iki farklı versiyon vardır. Birincisine göre, otuz üç sene süren bir yönetim sonrası Romulus bir fırtına sırasında babası Mars tarafından göklere çıkarılmış ve Romalı bir senatöre doğaüstü bir ışıkla halelenmiş bir şekilde görünmüş ve ona tanrıyı *Quirinus* adı altında ilân etmesi emri vermiştir. Fakat bir diğer söylence takip edilecek olursa Romulus merhametsiz bir tiran olacaktır; onun gücünden gına gelmiş olan senatörler onu parçalara ayıracak ve vücudundan artakalan kanlı parçaları elbiselerinin altında götüreceklerdir. Romulus'u Roma tarihinin gerçek bir şahsiyeti olarak düşünmek zordur; o, şüphesiz eskilerin hayal güçlerinde var olmuştur. Bununla birlikte o yüzyıllar boyunca modern Akdeniz'e hâkim olduğu ileri sürülen bir şehrin inşâsını meşrulaştıran ve doğaüstü kılan efsanevî bir varlık olmuştur.

Rutuller (ROMA) Rutuller Latium taraflarında, Tiber'in güneyinde yer alan bir bölgede oturuyorlardı. Liderleri Turnus'un kışkırtmasıyla, Aineias'ın Lavinia'yla evlenmesine mâni olmak için Troialılar ve Aineias'la savaşmışlardır. Fakat efsanevî kahraman Turnus teke tek bir dövüşte can verdiğinden Romalılar tarafından kısa sürede boyunduruk altına alınacak ve tarih sahnesinden silineceklerdir.

Rüzgâr (lar) (YUNAN) Eos ile Astraios'un oğlu rüzgârlar, doğanın tezahürleri arasında tanrı olmaktan çok tanrısallaştırılmış güçlerdir. Tanrıların ve Rüzgârların efendisi Aeolus olarak adlandırılır; esasen gücü ılımlıdır: Zeus tarafından yetkili kılınmıştır, mağaraların ve tulumların barındırdığı rüzgârları salıverme emirlerini de ondan alır. Kötücül rüzgârlar yolları üzerinde ne varsa kırıp geçirirler ve büyük felâketler yayarlar. Neticede olağan rüzgârlar kökeninde iyidir. Bunlar dört adettir: Kuzey rüzgârı Boreas (Latince *Septentrio*), güneybatı rüzgârı Euros (*Volturnus*) güney rüzgârı Notos (*Auster*) ve batı rüzgârı Zephyros (*Favonius*). Her ne kadar Latinler sadece bu dört rüzgâra hürmet ediyorlarsa da Atinalılar, klasik dönemde, kültlerine bir diğer dört rüzgârı ekleyecek ve sekizgen bir tapınak inşa edeceklerdir ki bu tapınağın her köşesinde o rüzgârlardan birinin mutad olarak estiği ufuk noktasına tekabül eden bir imajı yer alacaktı. Rüzgârların bu çoğalışını ve nesnesi oldukları içten sevgiyi açıklamak, tarım ve denizciliğin ağırlıklı bir ekonomik yerinin olduğu ve kısmen rüzgârların getirdiği fırsatlara bağlı olduğu ülkelerde son derece kolaydır.

Ss

Sadko (Rus) Ortaçağ Rus destanı şarkılarının (bylineler) baş kişisi. O, zenginlik katan guslayı çalandır. Sadko'nun şarkısı, XI. yüzyıldan XIV. yüzyıllar arası tüccar ve gemicilerin şehri olan Novgorod'un geleneklerini hatırlatır.

Sakyamuni (Hindistan) "Bilge Çakia" adı altında genellikle Budizmin kurucusu Siddharta Gaumata ifade edilir. Buda'ya bakınız.

Salgın hastalık (Yunan) Bu felâket genellikle, Yunan tanrılar tarafından, cinayetten ya da kutsala saygısızlıktan suçlu sayılan ülkelere ya oranın sakinlerinden birisi ya bir kahraman ya da kral vasıtasıyla gönderilirdi. Çoğu zaman, vebayla vurulan ülke tanrıların kızgınlığının sebeplerini bilmezdi. Genellikle, tıpkı Delphoililerin yaptığı gibi, bu salgın hastalığın ilacını öğrenmek için bir kâhine ya da bir kehanete başvurulurdu. Tanrılar, cevaplarında daima bir kurban, bir bedel ya da sürgün talebinde bulunurlardı. Böylece oğlunu kurban eden Idomeneus, krallığına, ancak sürgüne gönderildiğinde sona eren korkunç bir veba salgınını çeker. Yine Atinalıların Minos'a Androgeos'un Aigeus tarafından öldürülmesini kefareti olarak ve ülkelerine çullanan veba salgınının devam etmesini engellemek için yedi genç erkek ve yedi genç kızdan oluşan bir haraç gönderdikleri görülür. Başka örnekler de verilebilir: Babasını öldüren ve annesiyle evlenen Oidipus bir veba salgınının çöktüğü Thebai'deki krallığından kovulmuştur. Dahası Orestes'in krallığı Yunanlar Troia şehrinin tapınaklarının sayısını arttırdığı güne kadar aynı salgın hastalık tarafından kırıp geçirilmişti.

San senjin (Japon) Popüler Japon Budizminde savaşın üç tanrısından birisidir: Marishi-ten, Daikoku ve Bishamon; bu üçü bazı zamanlar üç baş ve altı kolla donatılmış bir şahıs kılığında tasvir edilir.

Santorlar (Yunan) Ixion, Zeus'un Hera'ya benzeyecek şekilde biçim verdiği

bir bulutla birleşir. Santorlar doğar. Santorlar bir at vücuduyla sonlanan insan gövdeleriyle doğaüstü bir görüntüyü nazara verirler. Çiğ etle beslenirler ve Thesalya ormanlarında yaratıklar gibi yaşarlar. Hoyrat âdetleri, kadın ve şaraba aşırı düşkünlükleri onları ölümlüler için korkunç kılar. Onların arasından sadece Pholos ve Kiron benzerlerinden iyilik ve örnek teşkil eden bilgelikleriyle ayrılır. Santorlar özel efsanelerin konusudur. Hemcinslerine gelince, onlar bazı zamanlar kahramanlık döngülerinde yer alırken görülür. Özellikle Theseus'unkiyle ilgili olanında boy gösterirler: Theseus'un silah arkadaşı, Lapithailerin kralı Pirithous, Santorları düğününe davet etme gibi uğursuz bir fikre kapılır, bunlar da sarhoş olurlar ve genç eş Hippodamia'nın ırzına geçmeye yeltenirler. Topyekûn bir kavga patlak verir. Kütükler ve alevli odunlarla silahlanmış Santorlarla Lapithaileri kapıştıran bir kavgadır bu. Lapithailer onları kaçırmayı başarırlar. Böylece Santorlar Pindus kıyılarına çekilmeye mecbur kalırlar. Orada Herakles onların peşine düşer. İstemeden lider Santor Kiron'u yaralar, Kiron daha fazla acı çekmemek için kendisini öldürmesi için ona yalvarır. Ölümsüzlüğünü Prometheus'a geçirerek ölmeyi başarır. Herakles bundan başka, eşlerinden birisi olan Deianeira için onunla tartışan Santor Nessus'u boğar. Santorlara insan-at görüntüsünü uygun gören bütün bu mitler şüphesiz binicilik sanatında usta Thesalyalıların, -öyle görünüyor ki Yunanların gözünde böyle- onları binek hayvanlarıyla özleştirmesi olgusundan kaynaklanıyor.

Sarapis → Serapis

Sarasvatî (Hindistan) Bombay'ın kuzeybatısındaki, adını Vedalar dönemindeki bir tanrıçadan alan yer altı nehri. Büyük tanrılarla bağdaştırılan, *Brahmanalar*'da sözle (Vac) özdeşleştirilen bu tanrıça, Brahman'ın kuşunun (hamsa) üzerine oturmuş olarak boy gösterir, tanrıçanın simgesi ise belâgat ve diğer sanatları sembolize eden bir müzik enstrümanıdır (vînâ).

Sarpedon (Yunan) Zeus ve Laodamie'nin oğlu Sarpedon Troialıların kıyılarında, Yunanlar karşısında onları destekleyerek, Likyalılar'dan oluşan bir topluluğa kumanda ediyordu. Dev gibi bir cüsseye, eşi benzeri olmayan bir cesarete sahip olan Sarpedon Patroklos'un ellerinde can verecekti.

Satis ya da Setet ya da Satit (Mısır) Khnum ve Anukis'la beraber Asvan'da, Neith ve Khnum'la beraber Esneh'te tapılan üçlüyü oluşturan tanrı. Satis Yukarı Mısır'ın tacı ve antilop boynuzlarıyla tasvir edilir.

Satürn (Yunan ve Roma) Müphem sebeplerden dolayı çarçabuk bir şekilde Yunan Kronos'la özdeşleştirilen Satürn nihayetinde hızlıca özelliklerini ve İtalyan karakterini kaybetmiştir. Ekinlerin ve tohumların hatta bazı zamanlar üzüm bağının tanrısı olan Saturne hasat biçme orağı ve bağcı bıçağıyla tasvir edilir. Vergilius ve Halicarnasse'ın Dionysos'u, Satürn hakkında bir efsane

inşa etmişlerdir: Olympos'tan kovulan Tanrı, İtalya'ya sığınma imkânı bulur ve Janus'un hükümdarlığı sonrası altın çağın ve kusursuz bir medeniyetin avantajlarını devam ettirir.

Satir (ler) (Yunan ve Roma) Orman ve dağların tanrıları olan, bazen Silenler, bazen de, Romalılar tarafından Faunlar ismi verilen Satirler bitki olsun hayvan olsun yaşayan varlıkların genişleyici ve sınırsız gücünü sembolize eder. Satirler kirpi gibi saçları vahşi hayvanlarınkine benzeyen kulaklarıyla küçük insan suretine sahiptirler. Alınlarında iki boynuz taşırlar. Bazı zamanlar at ya da keçi kuyruklarına sahiptirler. Durmaksızın kırları turlayarak iştahlarını gidermeye uğraşırlar ve bu sebeple bilhassa tehlikeli taşkınlıklarından ve tabiatlarının zapt edilemezliklerinden korkan ölümlülere korku salarlar.

Skylla (Yunan) Skylla'nın soy kütüğü hakkında söylenceler çeşit çeşittir. Bununla birlikte bu söylencelerin hepsi karşılıksız aşk ve intikama sürükleyen kıskançlığın bu canavarın dönüşümünün ve ölümünün sebepleri olduğu konusunda hepsi birleşirler. Phorkys ile Hekate'nin ya da bir diğer versiyona bakılacak olursa, Typhon ile Ekhidna'nın kızı Skylla ışık saçan güzelliğe sahip bir su perisiydi. Fakat güzelliklerini ilk gelene sunma konusunda fazlasıyla kurumlu bir hâli mevcuttu. Zaten bunun farkına varan deniz tanrısı Glaukos, Skylla'ya çılgınca âşık bir şekilde, günler boyunca, su perisinin hor gören ve kibir dolu reddiyelerine maruz kalarak onu takip ediyordu. Amacına nasıl ulaşacağını bilemeyen Glaukos büyücü Kirke'yi yardıma çağırdı. Kirke Glaukos'a âşık oldu, Skylla'ya kıskançlık besledi. Su perisinin girme alışkanlığında olduğu pınara dökmek üzere bitkisel bir zehir hazırladı. Skylla suya girdiğinde son derece mükemmel şekle sahip vücudu, altı tane pençeli ayağa, kocaman ağızlarını açan, aslanlar gibi hırlayan, ve üç sıra keskin dişlerini gösteren altı köpek başına sahip bir canavara dönüştü. Aniden gelen bu çirkinliğe kahrolan Skylla kendisini dalgaların ortasına attı. Kharybdis'in karşısına düşen Messina boğazında bir kayanın üzerine yerleşti. Sonu gelmez bir kinin sahibi olan Skylla denizcileri korkutuyordu; gemilerinin kumandasını kaybeden denizciler onları bir an önce parçalayıp yemek isteyen bu canavar tarafından çekildiklerini duyumsayabiliyorlardı. Ulysses'in altı arkadaşı bu şekilde can vermişlerdi. Fakat İason ve Aineias tanrıların ve kâhinlerin yardımları sayesinde daha mutlu bir yazgının sahibi oldular. Canavarın açılmış ağzından sakınabilmeyi başardılar. Vergilius'a göre Herakles Skylla'nın uğursuz eylemlerine bir son vermeye yeltenmişti. Skylla Geryon'un sığırlarından birkaçını yediğinden yarı-tanrı onu öldürdü. Fakat tanrısal ırka sahip olan Skylla bu şekilde ölemezdi. Söylendiğine göre Phorkys ya da Glaukos onu yeniden diriltti ve Skylla kötülüklerinin yolunu yeniden tuttu.

Sekhmet ya da Sokhit (Mısır) Letopolite (Delta) eyaletinin ilk tanrıçası, aslan başlı bir kadın olarak tasvir edilir. Kültünün başlıca merkezi Ptah

ve Nefertum'la (tanrı-oğul) birlikte bir üçlü oluşturduğu Memphis bölgesi olmuştu. Savaş tanrıçası olan Sekhmet bazı zamanlar, Güneşin düşmanlarını öldürmek suretiyle, Ra'nın gözü oluyordu; salgın hastalıklar yayıyor, fakat öfkesi yatıştığında da aynı şekilde iyileştirebiliyordu: Hekimler tanrıça Sekhmet'in din adamlarıydı. Sekhmet'in barışçıl formu kedi-tanrıça Bastet'ti.

Selene (YUNAN) Hyperion ile Theia'nın kızı, Helios'un kız kardeşi Selene gökyüzünde olağanüstü bir parlaklıkla ışıldayan ayın şahıslaşmasıdır. Gümüş bir araba üzerinde gökleri turladığında bütün yıldızları korkutan ışıltılı beyazlıkta bir yüze sahip genç bir kadın kılığında tasvir edilir. Bazılarını Zeus'la bazılarını ise onu cezbeden ve parlak bir beyazlığa sahip bir post hediye ederek ormana çeken Pan ile yaşadığı aşkları sayısızdır. Fakat muhakkak ki en ünlü aşkı, tanrılardan kendisine ölümsüzlük vermelerini isteyen, sonsuz bir uykuya dalmaya bırakılan çoban Endymion'a beslediği aşk olarak kaldı. Her gece Selene hareketsiz aşkını ziyaret ediyor ve onu gümüşî ışınlarıyla okşuyordu. Selene en çok göz koyulan tanrıça oldu. Her tutulmada bir ejderha onu yutmaya hazırlanıyordu. Thesalya'nın büyücüleri uğursuz öğününün önüne geçmek için canavarı korkutmakla vazifeliydiler.

Selkis ya da Selket (MISIR) Çok sık biçimde başı bir akreple kaplı olarak tasvir edilen tanrıça. Lâhdi muhafaza eden dört tanrıçadan birisiydi.

Semele (YUNAN) Thebai'nin kurucusu Kadmos ile Harmonia'nın kızı Semele Zeus'un aşklarından birisiydi. Onu kıskanan Hera Semele'nin dadısı Beroe'nin şeklini aldı ve rakibine Zeus'tan ona bütün ihtişamıyla görünmesini istemesi tavsiyesinde bulundu. Endişelenen ama ona her ne isterse vereceğine dair söz verdiği için reddetmek istemeyen Zeus böylece onun karşısına bütün yıldırımları ve ihtişamıyla çıktı: Zavallı bir anda yıldırımla çarpıldı. Tanrı bununla birlikte Semele'nin içerisinden Dionysos'u, hamile kaldığı oğlanı, çekecek zamanı buldu. Ardından, Dionysos, cehennemlere, annesini bu karanlıklar krallığından çekip almak üzere indi ve onu *Thyone* adını alarak ölümsüz olacağı Olympos'a götürdü.

Semiramis (MEZOPOTAMYA) Asurlu bu kadın kahramanın efsanesi bütün bir Yunanistan ve İtalya'dan geçerek her bir yana yayıldı. Suriye Aşkelon kraliçesi, simetrik bir yüze, bir balığınkine benzer vücudu sahip Derketo, genç bir Suriyeliye karşı şiddetli bir aşk duygusu yaşıyordu; bir kız çocuğuna hamile kaldı, ki bu Semiramis'ti. Ormana bırakılan bu yeni doğmuş bebek ölüme terk edilmişti ki güvercinler, civardaki çobanlardan beslenmesi için gerekli olan sütü ve peyniri kapmak suretiyle onun bakımını üstlendiler. Çok geçmeden, kral Ninos'un sürülerinin baş koruyucusu Simios tarafından fark edilen Semiramis'in bakımı çobanlar tarafından üstlenildi. Büyüyen Semiramis güzelliği, zarafeti ve zekâsıyla herkesin dikkatini çekti, sonunda da

Ninos'un genç generali Omnes'in aşkını uyandırdı: Omnes onunla evlendi. Nikâhtan çok az bir süre sonra, Omnes, Baktra'ya karşı düzenlenen seferde kralına- ki MÖ. 2500 senesi civarında hüküm sürmüştür- eşlik etmiştir. Ele geçirilmez gibi görünen Baktra şehrinin kuşatması sırasında Omnes karısını yanına çağırdı. Semiramis tereddüt etmeksizin benzersiz bir yargı ve yiğitçe bir kararlılıkla şehre bir hücum planı tasarladı. Suriyeli bir birliğin başında şehre yapılan hücumun başına geçti ve savaşçılarını zafere taşıdı. Böylesi bir atılganlık Ninos'u cezbedince, Semiramis'i kocasından kapmak istedi, işi onu ölümle tehdit etmeye kadar vardırdı. Ümitsizliğe kapılan Semiramis'in kocası kendisini astı. Semiramis böylece ikinci nikâhı olarak kralla evlendi ve ona bir oğlan çocuk, Ninyas'ı verdi. Ninos'un ölümüyle Semiramis onun yerine Nineve tahtına oturdu.

Böylece efsanesi başlamış oldu. Semiramis'in unutulmaz olayları, kahramanlığı, girişimci ruhuyla ilgili bolca hikâye mevcuttur. Zapt edilemez yüksek duvarlarıyla, sokaklarının özel tasarımıyla, bütün Antikçağ'ın büyüleyiciliğiyle övündüğü asma bahçeleriyle Doğu'nun model şehri Bâbil'i inşa etti. En sonunda, şehirlerin inşası, kökeni açıklanamayan bütün yapılar ona isnat edildi. Nihayetinde imparatorluğunun mülklerini artırmakla tatmin olmayan Semiramis uzak diyarlarda fetih savaşlarına girişti. Asya'daki birçok millete boyun eğdirdi, Ammon'un kâhininin, oğlunun ona karşı kuracağı komployla öleceğini bildireceği Mısır'ı boyunduruk altına aldı. Akabinde, Etiyopya'ya yerleşti. Bunun haricinde, ordularını Hindistan ahalisi üzerine gönderdi. Fakat geri püskürtülen ve yaralanan Semiramis bu hezimet sırasında oğlunun iktidarını gasp etmeye çalıştığını öğrendi. Beklemeden yükümlülüğü altındaki imparatorluğun kaderini onun ellerine bıraktı ve ortadan kayboldu. Bazıları onu bir güvercine dönüştüğünü ve tanrılaştırıldığını iddia eder.

Modern mitoloji yazarları için Semiramis Suriyeli Astarte ile bir tutulan, akabinde de Yunan Aphrodite ile özdeşleştirilen bir tanrıdır.

Serapis ya da Sarapis (Mısır, Sonrasında Yunan ve Roma) Ptolemaios döneminin doğası ve kökenleri epey gizemli tanrısı. Antik bir söylenceye göre Ptolemaios I. Soter, rüyasında insanüstü bir endama sahip genç bir tanrı görür. Söz konusu tanrının Sinop şehrinde tapılan bir Hades olduğunu fark eder. Ptolemaios güç bela, kutsiyet atfedeceği şehrin prensinden onu elde eder. Bu tanrı İskenderiye'de bir tapınağa sahip olur ve mucizeler sergiler. Öyle görünüyor ki Sinop'un bu Hades'i, ölü ve tanrılaştırılmış Apis'i ifade eden Mısır User-Hapi'nin (Osiris ve Apis isimlerinin bileşimi) Yunan tercümesi olan Serapis ismini alır. Bu MÖ 286 ya da 278'de olmuş olsa gerek. Bir diğer söylence tanrının Sinop değil de Bâbil kökenli olduğunu ileri sürer.

Her ne olursa olsun Serapis'in ancak ve ancak Ptolemaios'nin teologlarının

bir keşfi olduğu, en azından, geleneksel Mısırlıları ve Yunanları birleştirmek için elverişli bir kültü harekete geçirmek için, Mısır dinine entegre edilmeyen, popüler bir kavramın kullanımı olduğu açıkça görülüyor. Serapis, aynı anda, hem Yunanlı Ölüler tanrısı Hades, hem kurtarıcı tanrı Dionysos ve yine Mısırlı Osiris'le ilişkilendirilerek, şifacı bir tanrı olarak boy göstermişti. Kültünün başlıca merkezi Memfis'te bulunuyordu. Greko-Romen dünyada, Serapis'in dini, Osiris'in yerini alan İsis'in dini yanı sıra hatırı sayılır bir şekilde yayıldı. Roma'da imparatorluk döneminde, Mars'ın alanında, İsis'e vakfedilen bir İseum'un yakınında bir Serapeum boy gösterecekti.

Seth ya da Set (MISIR) Hiç şüphesiz, Ombos'un (Yukarı Mısır) ilk tanrısı. Hayvan ya da hayvan başlı bir insan şeklinde tasvir edilir: Seth'in tabiatının ne olduğu şüphelidir. Kökeninde fırtına ve çöl tanrısı, doğanın zorlu ve kısır güçlerinin tanrısı olan Seth'in rolü Osirisçi efsanede onu kötü güçlerin sembolü kılmıştır (sahip olduğu çatallı kuyruk çoğu kez Osiris ile Horus'un düşmanını vuran bir okun modelidir). Fakat o aynı zamanda güneşin kayığının pruvasında Ra'nın düşmanlarını kargısıyla delen yiğitlik tanrısıdır. Seth, kültünü Delta'nın batısında teşvik eden Ramses dönemi yüce savaşçılarının koruyucusudur. Asyalılar onu Baal ile Yunanlar ise Typhon ile özdeşleştirmişlerdir.

Shadrapa (FENİKE) Tanrı. Amrit'in ünlü dikilitaşı ona vakfedilmiştir.

Shu ya da Cheu (ÇİN) *Uzun ömürlülük* anlamına gelen kelime. Mutluluğun üç formundan birisi olarak değerlendirilen uzun ömürlülüğün başlıca sembolleri turna kuşu ve kaplumbağadır. Çoğu kez büyütülmüş bir başa sahip bir yaşlı şeklinde tasvir edilir.

Sibylla (YUNAN) Kâhinliğin şahıslaşması olan Sibylla kehanetleri bildiren ve özellikle Romalılarda kâhinleri tanrıların yerine koymaya yönelen, Apollon'un kadın din görevlisidir. Eskiler bunlar arasında özel bir şöhrete sahip olan dördünü bilirler: Troas'taki İda dağında bir mağarada yaşayan Marpesialı Sibylla, Eritre'deki Sibylla Tibur'daki Sibylla ve nihayet diğerleri arasında en ünlüsü, birçok efsanede, özellikle de Aineias'ın efsanesinde -ki, o, cehennemlere inmeden önce ona danışmıştı- ve Roma devletinin kutsal metinleri olan sibylleye dair kitapları satın alan Tarquinia kralının efsanesinde boy gösteren Kumai'nin Sibylla'sı.

Siddhartha (HİNDİSTAN) Buda Gautama'ya verilen unvanlardan birisi, "amacına erişen" anlamına gelir.

Siegfried (CERMEN) *Sieg*, zafer ve *Friede*, barış. Cermen ırklarının (*Nibelungenlied*) mitik kahramanı, tıpkı İskandinav Sigurd'un olduğu gibi.

Sfenks, Sphinks (YUNAN VE MISIR) Mısır ve ardından da Yunan mitolojisinin masalsı figürü. Sphinks, aslan Androkephalos, evvela, eski Mısır'ın mitolojik

figürüdür. Bu figürlerin en eskisi, yere uzanmış, kafası bizzat hükümdarın kafası olan, neme başlığı (kraliyet simgesi) taşıyan bir aslan olarak boy gösteren Gize sfenksidir (Kefren piramidinin doğusunda, MÖ yaklaşık 2500); o, orada muhtemel saldırganlara ya da kötü güçlere karşı savunmakla görevli olduğu nekropolün koruyucusu olarak bulunur. Sphinks egemen gücün sembolü, iyilerin koruyucusu, isyancılara korku salandır. Yeni imparatorluktan itibaren (MÖ 1580'e doğru) tanrılar düzenli olarak sfenks formunda tecessüm ediyorlardı ve böylece tapınaklarının tetikteki koruyucuları oluyorlardı: Böylece iki kenarı koç başlı (Amon'un kutsal hayvanı) sfenkslerle donatılmış uzun bir yol Karnak ve Luksor'a kadar devam eder. Bu dönemde her sabah doğan güneşin ilk ışıklarının yaldızladığı Gizeh'in Sphinks'i Harmakhis (ufuktaki Horus) adı altında güneş tanrıyla özdeşleştirilmiştir. İyi ve koruyucu tanrı, Mısır sfenksi kendi gelişimi içerisinde, zalim Yunan Sphinks'inden epey farklıdır.

Yunan mitolojisinde cehennemî tanrılar arasına yerleştirilebilecek olan bu canavar geldiği ırkın bütün özelliklerine sahiptir. Annesi Ekhidna'dan surat ve kadın memesi, babası Typhon'dan (onun Geryon'un köpeği olan Orthros'un oğlu olduğu da söylenir) bir ejder kuyruğu, kız kardeşi Khimaira'dan da bir aslan vücudu miras almıştır. Kanatları diğer kız kardeşleri olan Harpyalarınkilere benziyordu. Sphinks Thebai'ye fazla uzak olmayan Boeotia'ya, bu siteyi Oidipus'un babası olan, Khryssipos'u tabiata aykırı bir şekilde seven kral Laios cinayetinden dolayı cezalandırmak için gönderilmişti. Bir kayanın üzerine yerleşen canavar gelip geçen yolculara bir soru sormaktaydı. Bilmeceleri çözmeyi başaramayanlar derhâl öldürülüp parçalanarak yenilirdi. Oidipus kendisine çözmesi için şu soruyu verecek olan Sphinks'in karşısına çıkmaya karar verdi: "Sabah dört, öğlen iki ve akşam üç ayaklı olan hayvan hangisidir?". Oidipus "insan" diye cevap verdi: Çocukken ayakları ve elleri üzerinde emekler, yetişkin çağda ayağa dikilir, yaşlılığında baston kullanır". Alt edildiğini anlayan Sphinks kendisini kayasının tepesinden aşağıya bırakır ve öldürür.

Sigurd (CERMEN VE İSKANDİNAV) Efsane kahramanı, *Edda*, *Volsungasaga* ve *Nibelungen*'in (ki burada Siegfried ismiyle yer alır) başlıca şahsiyetlerinden bir tanesi. Çok çeşitli hikâyelerin konusudur. Olağanüstü bir at ve ondan geri kalmayan bir kılıçla ("Gram") teçhizatlıdır. Sigurd kutsal bir hazinenin koruyucusu ejderha Fafnir'i öldürmüş, kalbini yemiş ve ona, özellikle, yenilmezlik veren kanıyla banyo yapmıştır. Brunhild'i kendi inancına sokmuş, onu bırakıp kral Gjuke'yi (Gunnar, Gunther) ziyaret etmiş, fakat kraliçe Grimhild'in doldurduğu büyü yapılmış bir içkiyi içtiğinde Brunhild'i unutmuştu: Gjuke'nin kız kardeşi Gudrun'la evlendi. Eniştesi Gunnar'ın silahlarını kuşanan Sigurd alevlerin arasından geçerek, aldatılan, elini Gunnar'a veren Brunhild'in yanına gitti. Brunhild Gunnar'la evlenmişti, fakat Gudrun'dan Sigurd'un yaptığı aldatmayı öğrenince Gjuke'nin oğullarını

kahramanı öldürmeleri için kışkırttı. Sigurd Gjuke'nin en genç oğlu Guttorm (ya da Hagen) tarafından öldürüldü.

Sigyn (İSKANDİNAV) Loki'nin tanrıça karısı, kötülük cini.

Silen (ler) (YUNAN) Tanrı Silenus'un kardeşleri olan yaşlı Satirler bu şekilde adlandırılır. Şarabı, aşkı ve uykuyu ve üzüm mekânlarını severlerdi, neşe içerisinde Dionysos kortejini takip ederlerdi.

Sîn (MEZOPOTAMYA) Nannar'la özdeşleştirilen ay-tanrı. Şamaş ile İştar'ın babasıdır. Kutsal şehirleri Ur ve Harran'dı.

Sinis (YUNAN) Theseus tarafından öldürülen bu eşkıyanın, kurbanlarının kol ve bacaklarını, tepelerini önceden birbirlerine yaklaştırdığı iki çam ağacının dallarına bağlamak gibi bir âdeti vardı; akabinde birbirlerinden aniden uzaklaşıp zavallıları bölecek olan ağaçları serbest bırakırdı. Theseus Sinis'i öldürdü sonra eşkıyanın bir kuşkonmaz tarlasına saklanan kızı Perigone'yle birleşti. Perigone ona bir erkek çocuk, Melanippos'u, verdi.

Siren (ler) (YUNAN) Denize dadanan bu tanrılar üzerine, kökenleri üzerine, ne Yunan yazarlar ne de Latin yazarlar görüş birliğine varmış değillerdir. İki ya da üç tane kadar olarak sayılabilecek, aralarından Parthenope, Leukosia, Ligia'nın zikredilebileceği çeşitli isimler alan Sirenler Akheloos ile Terpsikhora'nın, Melpomene ya da Phorkus'un kızlarıydı. Kadın başına sahip büyük kuşlara benziyorlardı. Sicilya'nın batısını mesken tutan Sirenler büyüleyici şarkıları, besinleri yapacak oldukları denizcileri sığ kayalıklara çeken eşi benzeri olmayan müzisyenler olarak gösterilirler. Bununla birlikte iki kahraman onların ölümcül çekiciliklerine direnebileceklerdir. Orpheus liriyle, ona sirenler karşısında üstünlük sağlayan melodik tınılar çıkararak, onunla ve İason ile birlikte *Argo*'yla denize açılan denizcileri ölümcül sarp kayalıklardan çevirmeyi başarmıştı. Ulysses balmumuyla arkadaşlarının kulaklarını tıkadı ve şarkıların tehlikeli cazibesine yenik düşme riskine girmeksizin merakını tatmin edebilmek için kendisini gemisinin direğine bağladı. Sirenler bir kâhin onlara ne zaman birisi onların şarkılarını onların kurbanı olmaksızın işitirse yaşamlarının son bulacağını önceden haber verdiğinden kendilerini, kayalıklara dönüşecekleri denize attılar.

Sirona (GAL) Gök cismi kabilinden Kelt tanrıça. Ayın şahıslaşması olması muhtemeldir. Gal-Roma döneminde Apollon'la özdeşleştirildiği görülür.

Sisyphos (YUNAN) Korintos'un, Aeolus'nin oğlu bu kralı, Pleade Merope'yle evlendi; bir erkek çocuğu, Glaukos ve bir erkek torunu, Bellerophon, oldu. Sisyphos bilhassa Cehennemlerde ona verilen cezayla bilinir: Bir taşı bir dağın tepesine kadar yuvarlamaya mahkûm edilen Sisyphos amacına asla ulaşamıyor, devâsa blok devamlı gerisin geriye düşüyordu. Bedbaht adam sonsuza dek

aynı işe tekrar girişmeye mecbur bırakılıyordu. Antikçağ mitoloji yazarları böylesi bir cezanın sebebi hakkında görüş birliğine sahip değildiler. Bazılarına göre o, Atina'yı kırıp geçiren hırslı ve ikiyüzlü bir kral olmuş ve nihayetinde Theseus tarafından öldürülmüştü; bazılarına göre ise ırmak-tanrı Asopos'a kızı Egina'nın Zeus tarafından kaçırıldığını ifşa eden bir muhbirdi; sayısı daha az olan bazılarına göre ise o insanlara tanrısal sırlar hakkında malumatlar verme saygısızlığında bulunmuştu; bütün bu kötü işlere öfkelenen Zeus, Thanatos'u, Ölümü, Korintos kralının yanına gönderdi, fakat Sisyphos onu zincire vurmayı başardı ve Ölüler imparatorluğunun nüfusu günbegün azaldı ta ki Zeus bizzat kendisi kahramanı Thanatos'u serbest bırakmaya mecbur kılıncaya kadar. Hades'e götürülen Sisyphos buradan kaçmayı başardı ve sonunda suçları sebebiyle cezalandırılmadan önce daha uzun seneler yaşadı. Ona Cehennemlerde sonu gelmeyen muazzam bir iş yükleyerek tanrılar böylece Sisyphos'un fırsatını bulur bulmaz yeni firarlar ve büyük suçlar düşünmesini engelleyeceklerdi.

Sita (Hindistan) İdeal ve itaatkâr eşin şahıslaşması, Rama'nın karısı, Ramayana'nın klasik döneminin kahramanı. Hindu sanatında sıkça tasvir edilir.

Skidbladnir (İskandinav) Freyr'e ait devâsa gemi. Cüceler tarafından inşa edilmiştir ve bütün Aseler onun içine sığabilir. Sökülebilirdir.

Skiron (Yunan) En kötü eylemlerini Megaride'de gerçekleştiren bu eşkıya Pelops'un ya da diğer versiyonlara göre, bir ihtimal, Poseidon'un oğluydu. Skiron'un yolcuları ayaklarını yıkamaya mecbur etme adeti vardı, sonrasında, şükranlarını bildirmek için onları bir kayanın tepesinden dev gibi bir kaplumbağanın parçalayıp yiyeceği denize fırlatırdı. Theseus haydudun isteklerine boyun eğmeyi reddetti ve onu denize fırlattı; sonra suçunun kefaretini ödemek için bu kahraman, İsthmia oyunlarını tertip etti.

Sobek ya da Sukhos (Mısır) Timsah-tanrı, en sık hâliyle, olduğu hayvan formunda tasvir edilir. Feyyum'daki Krokodilopolis'te ve bütün Karun gölü civarında evrenin yaratıcısı olarak tapılır; Ptolemaois döneminde şehir Arsinoe ismi aldığında buraya yerleştirilen Yunanlar aynı zamanda Sobek'e (Sukhos'a) tapacaklardı. Kom-ombo'da tapınağın yarısı ona vakfedilmişti.

Sokaris (Mısır) Büyük ve pençeli bir şahin olarak tasvir edilen Tanrı Seker'in Yunan ismi. Kökeninde şüphesiz tarımla ilgili bir tanrıdır, çok geçmeden cenazeyle ilgili bir karakterle boy göstermiş ve Memfis yakınında yer alan nekropolün girişinde tapılmıştır. Bu şehre olan coğrafi komşuluğu onun kısa sürede tanrı Ptah'la özdeşleştirmesini beraberinde getirmiştir (ki ondan, şüphesiz, bir ritüelinin bir öğesini almıştır: Bir kraliyet taç giydirme bayramı kapsamında Djed sütununun

dikilmesi); cenazeyle ilgili hissesi onu Osiris'e yakın kılar. Ptah-Sokaris-Osiris bileşimine uzun bir süre tapılmıştır.

Soma (Hindistan) *Vedalar*'a göre kullanımı gündelik olan, kurbana ilişkin bir içeceği tanımlayan Sanskritçe kelime. Soma bir bitkinin ya da meçhul bir mantarın suyu temel alınarak imal edilir, kurbana sunulur ve din adamları tarafından içilirdi. Öyle anlaşılıyor ki soma halusinojen bir etkiye sahipti. *Rigveda*'da, soma, tanrı Indra'nın şeytan Vritra'ya hücum etmeden önce büyük bir miktarda tükettiği içeceğidir. Soma kültü haomanın avestacı kültüne yakınlaştırma özelliğini barındırır ve muhtemelen ortak bir Hint-Avrupa ortak dininin varlığını kanıtlar. Klasik Hinduizmde soma, muhtemelen çoğalan ve azalan etkisi sebebiyle, ayla özdeşleştirilirdi.

Somnus (Roma) Uyku tanrısı Somnus, tıpkı Yunan Hypnos gibi gecenin oğlu ve ölümün kardeşidir.

Sothis (Mısır) Sirius yıldızına verilen isim. Tanrılaştırılan Sothis Mısır kronolojisinde önemli bir rol oynardı: Mısır senesinin ilk günü gerçekten de Sothis'in tam güneş doğmadan önce görülebilir olduğu, güne denk düşüyordu, yani Julien takviminde 19 Temmuza. Bu gün aşağı yukarı Nil'in kabarmasına denk geldiğinden Sothis'in bu güneşin doğmasıyla birlikteki doğuşu suların yükselmesinin işareti olarak görülüyordu.

Sukhos → Sebek

Surya (Hindistan) Hinduizmin güneş-tanrısının ismi. *Vedalar*'da bu isme dört ya da yedi at tarafından çekilen, parıldayan bir araba üzerindeki bir tanrıyı temsil eden Savitar ismiyle bağlantılı olarak rastlanır. Surya'ya, aynı şekilde sık sık seher tanrıçası, o yine bir atın üzerindeyken refakat eder. *Satapatha Brahmana*'da Surya yaşamı olduğu kadar ölümü de temsil eder; *Upanişad*'larda güneş, yaratılışın merkezi, gün ve gece, aşikâr olanın olmayanın karşılaşma noktası olarak görülür. *Maitri Upanişad* zihinde ikamet eden aracı olarak onun üzerine daima meditasyon yapmayı teşvik eder. Bu tür bir meditasyon Vişnu Brahmanlarında çok popülerdir. Surya'nın simgeleri çark, disk ve açmış lotustur. Yogiler ona on iki hareket, suryanamaskara (güneşin selamlanması) içeren bir duruş hâlinde tapınırdı.

Sparta (Yunan) Yunanistan Peloponnes'teki (günümüzdeki adıyla Mora yarımadası) Lakonia'nın başşehri olan bu site ismini, Eurotas'ın kızı olan, Zeus ve Taygete'nin oğlu Lakadaimon'la evlenen Sparta'dan alır. Bu sebeple çok sık biçimde Sparta Yunan şairler tarafından "Lakedenone" olarak adlandırılır. Homeros'ta Menelaos Sparta, kardeşi Agamemnon Argos'ta hüküm sürer. Fakat bu şehirlerden ilki ikincinin uyruğudur. Agamemnon'un oğlu Orestes'in Menelaos'un kızı

Hermione'la evliliği bu uyrukluğa son vermiştir. Sparta sonrasında Heraklidler, Eurysthene ve Prokles tarafından yönetilmiştir. Onlardan birisinin torunu olan Lykurgos Sparta'nın efsanevî yasa koyucusu olmuştur.

Stentor (Yunan) Truva savaşında dillere destan olan bu Yunan münadi, Homeros'un söylediğine göre, elli sağlam adamın sesinin toplamı kadar güçlü olan sesinin şiddetiyle ünlü olmuştu.

Styx (Yunan) Cehennemlerin en önemli ırmağı Styx çamurlu ve dondurulmuş suları karanlıkların bağrına yuvarlar. Styx, Hades'in krallığında kıvrımlarla donanmıştı. İlk başta Styx Arkadya'da bir su kaynağının kıyısındaki bir mağarada yaşayan bir su perisiydi. Okeanos ve Tethys'in kızı olan Styx ona anlamlı isimlere sahip olan dört çocuk verecek olan Pallas'la evlenmişti: Zelos ("hırs"), Nike ("zafer"), Bia ("şiddet") ve Kratos ("güç"). Zeus devlerle savaşa tutuştuğunda Styx çocuklarıyla birlikte, onları göksel tanrıların ve davalarının hizmetine vermek için Olympos'a katılır. Zeus, karşılık olarak bu yiğit yardımcılara sonsuza kadar kendi yanında ikamet etme ve girişimlerinde ona yardım etme hakkı verir. Styx'e, tanrılar tarafından onun adına ant verme yetkisi verilmiştir, böylesi onaylanmış bir yemine mutlak bir değer veren de buydu. Bir tanrı Styx vasıtasıyla yemin etmeye hazırlandığında Iris, üzerine elini yaydığı, cehennemî ırmağın suyuyla dolu bir kupa getirirdi. Yalan yere yemin eden ölümsüz ciddi bir cezaya davetiye çıkarırdı: tam bir sene boyunca hem nektara hem de ölümsüzlük besinine erişmesinin yasaklandığı vaki oluyordu. Sonra, dokuz ay boyunca diğer tanrıların çevresinden uzaklaştırılıyordu. Kaynağını sarp ve korunaklı bir bölgeden elde eden, toprağın derinliklerinde kaybolan siyah ve aşındırıcı bir su sürükleyen Styx kendisini cehennemî, lanetli ve tehlikeli bir ırmak olarak addeden efsaneleri zahmetsizce doğrular.

Sucellus (Gal) "Lâyıkıyla vuran". Gal-Roma dönemindeki, bir tokmakla silahlanmış olduğu heykelleriyle bilinen tanrı (Aynı şekilde, arkeologlar tarafından "tokmaklı tanrı" olarak adlandırılmıştır). Sucellus tabiat ve onun zenginliğinden, topraktan, geceden müteşekkil bir tanrıdır.

Syrinks (Yunan) Yunan tanrı Pan tarafından kovalanan Arkadia'nin bu su perisi kendisini Ladon'un sularına atmış ve tam tanrı ona ulaşacağı anda bir kamışa dönüşmüştür. Pan bu kamışı kesmiş ve sevdiğinin hatırasını korumak için ondan bir flüt yapmıştır. Nihayet enstrümanı, belli bir süre sonra, eğer bakirelerse Syrinks'in tatlı ve ahenkli sesi eşliğinde çıkacak, değillerse itiraflarına rağmen sonsuza dek yok olacak genç kızların kapatılacağı bir mağaraya koymuştu.

Ş ş

Şakti (Hindistan) "Güç", "kutsal enerji"yi simgeleyen ve Hinduizmde aktif dişil enerjiyi ifade eden Sanskritçe kelime. Bu terim vedik dönemde Büyük Tanrıça'nın (Mahâdeva) ve özellikle Şivaların (Kali, Durga, Uma, Parvati vs.) tezahürleri olarak görülen tanrıların eşlerini ifade etmek için kullanılır. Şakti ilişkilendirildiği tanrının faaliyet ve enerjisini temsil eder ve bu tanrının harekete geçirici prensibi olan yaşamsal coşkunluğu demektir. Şaktilere ithaf edilen kült erotik bir karaktere sahiptir. İkonografide onlar, yalnız ve ölüm silahlarıyla donatılmış olarak ya da erkek tanrıyı sıkıca kavrayacak şekilde tutarken boy gösterir. Onların kültü VI. yüzyıldan itibaren gelişmiş ve Budizme, sıkıca bağlı olduğu tantrizm yoluyla yayılmıştır.

Şaman (Farklı Mitolojiler) Trans, kâhinlik, tıbbî bakım gibi uygulamalarda bulunan, mistik bir seyahatten geçerek bağlantı kurduğu doğaüstü bir güçle temas hâlinde bulunan büyücü din adamı. (Şaman Kuzey Asya etnik gruplarının geleneksel dinlerine özgüdür; fakat diğer topluluklarda da şaman bulunur, Kuzey Amerika'nın hatta diğer bölgelerin bazı etnik gruplarında olduğu gibi; "şaman" terimi geleneksel Afrika'nın hatta diğer bölgelerin bazı büyücülerini tanımlamak için de kullanılır.)

Şamaş (Mezopotamya) Adalet ve kâhinliği yöneten güneş-tanrı. Utu ile özdeşleştirilmiştir, fakat daha üst bir sınıfı işgal eder. Kutsal şehirleri Larsa ve Sippar'dır.

Şeytanlar (Yunan) Bazı efsanelerde şeytanlar eylemleri insan davranışları üzerinde mutluluk getirici ya da uğursuz olabilen doğaüstü cinler, öbür dünyanın gizemli ve etkili tanrılarıdırlar. Hesiodos onları ölümlülerle tanrılar arasında bir aracı olarak tanımlar. Daha sonra, ölülerin tanrılaştırılmış ruhlarının, bazı zamanlar yeryüzüne suçlulara acı çektirmek için yeniden gelen şeytanlar olabileceği düşünüldü.

Filozof ve şairler şeytan kavramını kendilerine mâl ederek sonunda onları dönüştürdüler. Böylece Pindaros'a göre bütün insanlar, her biri her hayata atfedilen alınyazısını sembolize eden iyinin ve kötünün şeytanı tarafından çekiştirilecektir.

Şinto (Japon) Bu ülkenin temel dinidir. "Şinto" terimi, zamanında, MS. VI. yüzyıl civarı yerleşen Budizmin kendisine rakip gördüğü, Japon eski popüler animist dinini ifade etmeye yarar. Şinto'da tanrılar doğa güçlerinin şahıslaşmasıdır: Güneş (Amaterasu), fırtına (Susanoo), ay (Tsukiyomi), vs.. Ataların ruhları aynı şekilde tanrılar (kami) olarak görülür. İlk Şintoist merasimler bilhassa arınma ve temizlenmeyi içerir. VI. yüzyıldan itibaren Şintoizmle Budizm arasındaki temas iki dini derinden değiştirmiştir: Budistler panteonlarına Şintoist tanrıları katarlar ve Şinto'nun ritüel uygulamalarını aydınlanmanın muhtemel araçları olarak kabul ederler. Bazı felsefeciler iki dinin aynı gerçeği dile getirmenin farklı biçimlerinden başka bir şey olmadığını savunmuşlardır: Bu birleştirmecilik *ryobu-şinto* adıyla bilinir. Ancak XVII. yüzyıla gelindiğinde yeni Şintocu tarikatler yabancı bir dinle her türden uzlaşmayı reddettiklerini ilân ettiler. 1868'de Meiji hükümeti imparatorla halkı arasındaki bağları güçlendirmeyi istediğinden Şinto'yu, bir nevi devlet dini yaparak, diğer kültlerden resmî olarak ayırdı (Kokka Şinto ya da imparator-tanrıya tapmayla ve Japon ırkının büyüklüğünün doğrulanmasıyla karakterize edilen imparatorluğa değin Şinto). 1945 felaketi sonrası ulusal Şinto doktrini terk edildi ve halk, tarikatlerin içerisine, geleneksel inançlarına geri döndü. Şintonun esasını hâlihazırda oluşturan da bu tarikatler birlikteliğidir.

Şiva (Hindistan) Popülaritesi tanrı Vişnu'nunkiyle yarışan Hintli tanrı. Halka ait birçok Şivacı tarikatin yanı sıra Hindu elit de ona farklı isimler altında tapar: Şiva (hayırlı) Şambu (iyiliksever) Şankara (Yardımsever) Maheşa (Büyük efendi) Mahâdeva (Büyük tanrı) vs.. Şiva, dindarları için nihaî gerçekliğin tezahürü, Brahmandır. Genellikle mavi renkli bir vücut ile ya da dünyaları yok edebilen balığı barındıran bir kolye ile, külrengilere bürünmüş olarak, ay ve Ganj'ın bir hilaliyle süslenmiş örülü saçlarıyla tasvir edilir. Mitoloji, bu nehir yeryüzüne düştüğü sırada Şiva'nın düşüşü yavaşlatmak için onu başının üzerinde tuttuğunu, yeryüzünün bu yüzden fazla sarsılmadığını anlatır. Şiva yine, üç gözlü olarak tasvir edilir, çoğunlukla kapalı olan üçüncüsünün iç bakışı sağladığı, fakat üzerine açıldığı her dış nesneyi yok ettiği varsayılır. Ölü yakma mevkilerine dadanır, sembolleri arasında kafataslarından yapılmış bir çelenk ve bir yılan bulunur. Üç dişli bir yabası, alageyik postu, bir tamburu ve bir topuzu vardır. En popüler formlarından birisi hareketleri dünyayı yaratan, dans kralı Nata-raja formudur. Şiva'ya, aynı

zamanda, fallik sembol olan *yoni*'yi (vagin) temsil eden bir heykelin üzerinde, ereksiyon hâlinde olan *linga* kılığında tapınılır. O, Kailasa dağı üzerinde karısı Parvatî (aynı zamanda Uma, Sati, Durga, Kali adları altında bilinir) ve oğulları altı başlı Skanda (ya da Kartikeya) ve bineği boğa Nandi'nin eşlik ettiği -ki bütün Şivacı tapınakların girişinde ya da çevresinde tasvir edilmiş olarak yer alır- fil başlı Ganeşa ile birlikte ikamet eder. Şiva'nın kültü Antikçağ'a kadar uzanır. Vedalar'da şiddetli ve yıkıcı fırtınanın tanrısı Rudra sıklıkla Şiva sıfatının şu güzel tabiriyle süslenir; faydalı. Şiva sembolü doğrudan, bazı diğer tanrıların özellikleri kendisine eklenen tanrı Duşa'nınkinden gelişmiştir. Yine Şiva'nın mitinin diğer yerli kültürlerin öğeleriyle zenginleşmesi olasıdır: Böylelikle Şivacı imaj olan ereksiyon hâlindeki erkeğin fallusu imajı, Harappâ su biriktirme yeri üzerine yoga postüründe temsil edilen ereksiyon hâlindeki fallusa benzetilebilir. Her ne olursa olsun Şiva sembolü yüzyıllar içerisinde, yaratıcı-yok edici, safi çileci olduğu kadar, şehvetli despot, intikam alıcı ve koruyucu da olan birçok zıt niteliği temsil etti.

Şu (Mısır) Hava tanrısı. Kız kardeş-eşi Tefnet'le birlikte, Heliopolis'in güneş teolojisinde, evrenin yaratıcısı Atum tarafından yaratılan ilk çifti oluşturur. Geb (yeryüzü) ile Nut (gökyüzü) arasında onları ayırmak amacıyla yayılacak ve göğün dayanağını oluşturacaktır. Hava tanrısı olarak aynı zamanda, orta imparatorluğun lâhitlerindeki metinlere göre, yaşamsal esintiyi ve yine ışığı temsil eder. Şu'ya Leontopolis'te tapılmaktaydı; aslan kutsal hayvanıydı.

Tt

Taç (Yunan ve Roma) Greko-Romen dinî efsanelerinin müdavimi olan taçlar, tanrılara adak adama işaretiydi. Onlar kutsal heykellerin, kurbanı sunan din adamlarının ve kurbanların alnını çevrelerdi. Her tanrıya bitkiler, meyveler ya da çiçeklerle örülü bir taç karşılık geliyordu. Zeus'a tacını meşe ağacı sağlardı, Apollon'a defne ağacı, Aphrodite'e mersin, Dionysos'a üzüm asması. Güneş, güneş ışıklarından taçla halelenmiş bir alına sahipti. Bazı tanrı ya da tanrıçalar, tıpkı sitelerin koruyucusu Kibele gibi, birçok kuleyle inşa edilmiş bir duvar şeklindeki bir taçla bezenmiş bir alınla tasvir edilirler.

Tages (Roma) Bir gün Tarquinia (İtalya) yakınlarındaki Etrüsk'te bir çiftçi açtığı bir oluktan kendisini Genius Jovialis'in oğlu olarak tanıtan ve Tages ismi alan yeni doğmuş bir bebeğin çıktığını gördü. Bir anda, Etrüskler ve kralları Tarkhon tıpkı hayatın çemberinden geçmiş yaşlı bir adamınkine benzeyen, derin ve şaşırtıcı bilgeliğini takdir etmek için onun etrafına toplandılar. Tages, ortadan kaybolmadan önce onlara kâhinlik ve kehanetleri yorumlama sanatını öğretti. Bütün bu paha biçilmez tavsiyeler kutsal metinlere geçirilecektir.

Tahmuras (İran) İran'ın ikinci efsanevî kralı ve Yima'nın babası. Tahmuras insanlara halı ve avlanma sanatını öğretmiştir. Korkunç bir savaş esnasında şeytanları alt etmiştir. *Avesta*'daki ismi Takhma-Urupa'dır.

Takama-no-hara (Japon) "Yukarı göğün ovası" anlamına gelen ve kişileşmiş kutsal güçler olan kamilerin ikametgâhını ifade eden kelime. Gökyüzü ve yeryüzü burada yaratılacaktır. Tanrılar İzanagi ve İzanami Japonya'yı yarattıklarında orada ikamet ediyorlardı.

Talih, Fortuna (Roma) Yunan Tykhe ile özdeşleştirilen ve hiç kuşkusuz Romalıların hiçbir zaman korku duymadığı tanrı. Kör talih ve tesadüf

tanrıçası olan Fortuna ölümlülere hevesleri oranında zenginlik ve sefalet, güç ya da kölelik sunardı. Hayatın bütün olaylarını yöneten Fortuna insanlar üzerinde bütün güçlere sahipti. Elinde Bereket boynuzu ve dünyanın işlerine rehberlik ettiği için dümen tutan, yüzü örtülü Talih, erkekler (*Fortuna virilis*) ve kadınlar (*Fortuna muliebris*) tarafından, yolcular, atlılar, belirsizlik ve tehlikeye maruz bir fiil işleyen her kim varsa onun tarafından yardıma çağırılırdı: Antium ya da Prenes'teki ona vakfedilen tapınaklarda söylediği kehanetler ürpertiyle dinlenirdi.

Talipler (Yunan) Talipler, genellikle saray soyundan olan genç bir kızla evlenmek isteyen kahramanlardır. Bu talipler genelde eş olarak seçilmeden önce ya oyunlara ya araba yarışlarına ya da ok atma yarışlarına katılmaya mecbur bırakılırlardı. Kral Oenomaos'un kızının talipleri durumunda bu şekilde olmuştur, ki kaybeden her birisi kellesinden olmuştur. Sadece Pelops, bir kurnazlık sayesinde genç kızla evlenebilmiştir. Bununla birlikte *İlyada*'da talipler tehlikeli görevlere atılmak zorunda kalmayacaklardı. Sayıları yüz kadar olan bu talipler Antikçağ'ın en ünlü kahramanları arasında yer alacaklardır. Ulysses'in tavsiyesi üzerine Tyndaros, talipleri, her kim seçilirse seçilsin, gelecekte Helen'e ve de müstakbel eşine, biri ya da diğeri hakarete uğrayacak olursa, yardıma gideceklerine söz vermeye mecbur bırakmıştı. Böylece Paris Helen'i kaçırdığında bütün talipler bir cezalandırma seferi için Troia'ya doğru yola çıkmışlardı. Nihayet *Odysseia*'da anlatılan efsanede, Ulysses'in öldüğünü kesin bir dille söyleyen talipleri, Penelope'a, aralarından bir koca seçmesi için baskı uygulayacaklardı. Bunlar İthaka kralının sarayını istila etmiş, zenginliklerini talan etmiş ve kendilerini sonu gelmez şölen ve içki âlemlerine kaptırmışlardı. Ulysses Troia savaşından dönüşte, kendisini tanıtmadan Penelope'ye, onun yayıyla ok atmaya muktedir olacak kişiyle evlenmesini teklif etmişti. Telemakhos'un yardımıyla bütün rakiplerini öldürecek olan kahraman haricinde hiçbir talip bunu başaramadı.

Tanit (Fenike) Tanrıça İştar'ın Fenikecedeki adlandırılması. Tanit, Kartaca'nın en önemli tanrısı olmuştur. Aya ilişkin sembolizmi ayın hilâlinin dikilitaşları üzerindeki varlığıyla kanıtlanmış, Juno Caelestis'in Roma'sı dönemindeki namıyla doğrulanmıştır ve doğurganlık tanrıçası karakteri onu Nutrix adı altında tanıtmış ve tanrıça anne olarak boy göstermesini sağlamıştır. Kültü Fenike dönemi sonrasında varlığını sürdürmüş Roma'da bir tapınağa sahip olmuştur. Dugga'da bir tapınağı keşfedilmiştir; yarı daire oluşturan duvarların ortasında küçük bir bina. Klasik tasviri bilhassa bir savaşçı şeklindedir.

Tanrılar (Yunan) Yunan mitolojisinde doğanın güçlerinin ifadesi tanrılar, ölümsüzlüklerini de muhafaza ederek, görünümünü aldığı insanların nitelikleri ve kusurlarını şahsileştirirler. Tanrılar

çoğunlukla genel olarak Titanlar adı altında, dünyanın iki varlığının, gökyüzü ve yerkabuğunun kozmik birliğinden doğmuştur. Sonra, Kronos, Koios ve Okeanos, en eski ve başıbozuk tanrılarla yapılan muazzam savaşlar sonrası Olympos'a yerleşen tanrıların jenerasyonunu meydana getirdi. Bununla birlikte, bazı tanrılar tuhaf bir biçimde meydana getirilmiştir. Hephaistos yalnızca Hera'dan, tanrıçanın kocası olan Zeus'un katkısı olmaksızın doğarken Athena tepeden tırnağa silahlı olarak, hiçbir kadın onu karnında taşımış olmaksızın Zeus'un kafatasından doğmuştur. Diğer yandan efsanelerden birine göre Aphrodite denizden bitmiştir ve Dionysos ölümlü Semele ile Zeus'un aşklarının meyvesi olmuştur. Genel bir biçimde, doğadan doğan tanrılar aynı şekilde muratları gereğince, keyiflerine göre yönetebildiklerini ve yönlendirebildiklerini ileri sürmüşlerdir.

Tanrılaştırma (YUNAN VE ROMA) Bu ayrıcalık sadece kısıtlı bir ölümlü gruba tahsis edilmiştir. Efsanelerde, bazı kahramanlar tanrıların özel kararıyla, ölümsüzlüğü elde edecekleri Olympos'a taşınırlar; böylelikle tanrılaştırılabilirler ve kendilerine tapınılabilir. Tanrılaştırma yavaş yavaş Yunan ve Roma büyük adamlarına tahsis edildi; bu kişiler tanrıların arasında yer alacaklardır ve bu surette gelecek kuşaklar için daima geçmişin büyüklüğünü kanıtlayacak model ve örnek olma hizmeti görecek ve insanların ve yöneticilerin eylemlerini gözeteceklerdir. Nihayet Roma İmparatorluğu'nda imparatorların çoğu daha yaşarken tapınma emâreleriyle karşılaşacak, ölümleri sonrası senato tarafından ödüllendirilen bir tanrılaştırmaya nail olacaklardır; onların resimleri böylece Tanrıların imgeleri arasına yerleştirilecektir; Hristiyanlara imparatorların kültüne boyun eğmeyi reddettikleri için eziyet edilecektir.

Tantalos (YUNAN) Bu Lidya'nın ya da Frigya'nın kralı, Zeus ile su perisi Pluto'nun oğluydu, Niobe ve Pelops'un babasıydı. En genel kabul gören yoruma göre Tantalos ölümlülere tanrıların kültünün sırlarını ifşa etmişti; fakat diğer gelenekler onun tanrılardan nektar ve ölümsüzlük besinini, onların ölümsüzlük özütlerini tebaasına sunmak için aşırdığını iddia etmişlerdi. Yine onun tanrıların kâhinlik yeteneğini denemek için bir şölen sırasında onlara öz oğlunu servis ettiği anlatılır. Cinayet Zeus tarafından fark edilmiş ve Pelops Hermes tarafından diriltilmişti. Yine anlatıldığına göre, Zeus'a vakfedilen bir tapınağı korumak için ona emanet edilen altından bir köpeğin bakımına özen göstermediği için sonsuz bir acıya maruz kalmıştı. Varsayılan bütün bu suçlar için hakkında hükmedilen cezaya gelince, bu, Antikçağ'da özellikle korkunç olarak anılır: Gerek bir kayanın sürekli olarak onu ezip geçme tehdidi altına sokması, gerekse de susuzluk ve açlıktan tükendiği hâlde susuzluğunu gideremememesi ve bir ağacın, toplamak istediğinde kendisinden

kaçan meyvelerini yiyememesi. Tantalos azabın en beterini çekiyordu: Murat ettiğine nail olamamak.

Tapınak (Yunan) Kökeninde, tapınak çoğunlukla tanrıya bir kültün vakfedildiği bir mağara ya da bir indir, ki efsaneler uyarınca, tanrının orada doğduğu ya da ikamet ettiği kabul edilir. Sonra sitelerin varlıklarını muhafaza etme vazifesi gören taş ve tuğladan tapınaklar inşa edildi. Nihayetinde, çok daha sonraları, tapınaklar tanrıların yeryüzündeki ikametgâhları oldu. Tapınak iki bölüm ihtiva eder: Biri, *hieron*, külte ve kurban etmeye ayrılmış mabet; diğeri, *naos*, karanlık ve gizem içerisindeki, tanrının heykel ya da resminin boy gösterdiği kutsal yapı. Tapınağın bu bölgesi halka yasaktı zira tanrının bazı kurbanlar tarafından rahatsız edileceğinden korkuluyordu. Sadece tanrıların ya da tanrıçaların din adamları ya da kadın din görevlileri bu kapalı bölmeye girme hakkına sahiplerdi.

Tara (Tibet) Tibet'in Tantrik Budizminde yüksek bir mevki işgal eden tanrıça. Saflığı sembolize eder ve kocası Avalokitesvara'nın sağ eli üzerine kurulur ya da bağdaş kurmuş bir vaziyette elinde bir lotusla oturur. Avalokiteçvara gibi merhametiyle vasıflandırılır ve insanlara varlığın diğer tarafı vasıtasıyla yardım eder. Tibet Budizmi, aralarında mavi Târâ ve düşmanların yok edilmesi için müracaat edilen şedit Târâ'nın da yer aldığı Târâ'nın birçok çeşidini birbirlerinden ayırır. Vişnu Purana'da, Tara ya da Taraka, tanrıların eğitmeni olan Braşpati'nin karısıdır.

Taranis (Kelt) Romalı Jupiter'in muadili gökyüzü ve yıldırım tanrısı.

Tarkhon (Etrüsk) Etrüsk göçmenleri ülkelerine götürecek ve Tarquinia, Cortone, Mantova gibi çeşitli şehirler kuracak olan kahraman.

Tarpeia (Roma) Sabinlere karşı savaş esnasında kral Romulus Roma kalesinin korumasını Sempronius Tarpeius'a vermişti. Onun kızı bir gün düşman kampında Sabinlerin kralını gördü ve âşık oldu. Bu kralın onunla evleneceği sözü üzerine kalenin kapılarını açmak için bir an bile tereddüt göstermedi. Fakat kral sözünden döndü ve savaşçıları onu kalkanlarıyla ezdiler. Tarpeia'yı, daha sonra, kahramanları arasında koyacak olan Romalılar, onu aklamaya girişecekler ve ilk efsaneye tamamıyla onun lehine başka hikâyeler ekleyeceklerdir. Tarpeia'nın Tatius'un kızı olup, Romulus tarafından kaçırılmış olduğu, onun Romanın kapılarını yurttaşları Sabinlere açarak bu günahın intikamını aldığı iddia edildi. Aynı şekilde, Tarpeia'nın Romulus tarafından hazırlanan savaş planlarını Sabinlere vermeyi reddettiği için öldüğü söylendi. Nihayetinde, anlatıldığına göre, Terpeia, Sabinlere kalenin kapılarını açma sözü vermiş, fakat öncesinde onlardan, sanki ziynet eşyalarında gözü varmış gibi, sol kollarında taşıdıkları ne varsa kurtulmaları gerektiğini istemişti; fakat tek istediği

kalkanlarıydı ki onlar olmaksızın kaderleri Romalıların ellerinde olacaktı. Maalesef bu hile fark edildi ve Tatius Sabinlere Tarpeia'yı kalkanlarıyla ezmeleri emrini verdi. Kahraman genç kadın adını ağır suçluların tepesinden aşağıya atıldığı Tarpeius kayalıklarına vermiştir.

Tartaros (YUNAN) *İlyada*'da Tartaros, cehennemlerin dibinde, yerin yüzeyiyle ikisi arasında yer alan, yeryüzü ile gökyüzü arasında uzanana eşit bir alana sahip yer altı ülkesidir. Derinliği ölçüye gelmez bir uçurum, zifiri karanlık, üç katlı tunçtan surlarla çevrili olan Tartaros, Zeus tarafından mağlup edilen ilk kuşağa mensup tanrıların, Titanların, devlerin ve Olymposlıların kanunlarına karşı gelen bütün diğer tanrıların hapishanesiydi. Suçüstü yakalanan tanrılar daima kendilerini orayı boylamış olarak bulma tehdidi altındaydılar. Tartaros, ötesinde artık hiçbir şeyin var olmadığı her şeyin zeminini teşkil ederdi. Latin şairler Tartaros'u aynı zamanda Cehennemlerin tezahürü olarak gördüler: Bir uçurumun dibinde yer alan, sonsuz bir azabın nesneleri olan suçluların kaçamayacağı, boğucu bir ülke.

Taşıt (HİNDİSTAN) Hinduizm, Budizm ve Jainizmde taşıma aracı tanrılar için kullanılır. (Bir taşıt [vâhana] çoğu kez bir tanrının ayırt edici özelliğidir.) *Büyük taşıt* mahâyâna Budist geleneğinin, *küçük taşıt* hînayâna Budist geleneğinin bir diğer ismidir.

Tatius (ROMA) Romulus halkıyla, Sabinleri yok ettiğinde Sabinlerin kralı Titus Tatius halkına yapılan bu hakaretin intikamını almak için Roma'yla bir anda savaşa tutuştu. İçlerinde, Tarpeia'nın ihaneti sayesinde Sabin ordusunun şehre girmesini sağlayan olayın da olduğu araya karışan olaylarla kesintiye uğrayan savaş uzun sürdü. Çok geçmeden iki halk uzlaştılar ve Romulus'la Tatius'un kral olduğu bir çeşit diarşi yoluyla yönetilen tek bir devlet kurdular. Bununla birlikte, birkaç sene geçti ya da geçmedi savaşlar yeniden patlak verdi. Sabinler Laurentinleri öldürdü ve kurbanların aileleri misilleme olarak Lavinium'daki bir bayram sırasında kral Tatius'u öldürdüler. Kral mevkidaşı Romulus tarafından büyük bir şaşaayla toprağa verildi, Romulus, bununla birlikte, katilleri cezalandırmak için hiçbir şey yapmadı ve o günden sonra Romalılar ve Sabinler üzerinde tek başına hüküm sürdü.

Tatsu (JAPON) Japonların faydalı olarak değerlendirdikleri, iktidarın simgesi olarak seçilen, sembolik ejderha ve suların tanrısı. Tatsu Japon parası üzerinde yer alır ve ressamlar onu sık sık resmeder.

Taygete (YUNAN) Zeus'un kovaladığı bu Pleiade'ye onu dişi bir geyiğe dönüştüren Artemis tarafından yardım eli uzatılmıştır. Daha sonra ilk formuna iade edilen Taygete tanrıçaya muhtemelen Herakles'in ele geçirdiği altın boynuzlu bir dişi geyik adamıştır. Yine

anlatıldığına göre o en yüce tanrıya boyun eğmiş, Isparta halkı Lakedaimonların atası Lakedaimon'u doğurmuştur. Utanan Taygete, o günden itibaren Lakonia'da *Taygete* olarak adlandırılan Amyklas dağı tepesinde saklanmıştır.

Tefnet ya da Tefnut (MISIR) İkiz kardeşi tanrı Şu ile birlikte Heliopolisli Ennead'ın ilk çiftini oluşturur. Bir ihtimal nemi sembolize ediyor yine, bir ihtimal, Şu ve Tefnet sonsuz zamanın görünümünü oluşturuyordu. Şu ve Tefnet sık sık iki aslan olarak tasvir edilirler.

Teiresias (YUNAN) Kalkhas'la birlikte, Teiresias en ünlü Kâhinlerden birisidir. Su perisi Khariklo'dan doğan Teiresias kehanet yeteneğini olağanüstü koşullarda kazanmıştır. Teiresias bir gün, çiftleşen iki yılana rastlar ve onları öldürür. Bir anda bir kadına dönüşür. Yedi sene sonra aynı yılanlara sarmaş dolaş oldukları bir hâlde yeniden rastlar ve ilk hâline geri döner. Hem erkek hem kadın varoluş biçiminden dolayı aşk konusunda çekişen Zeus ve Hera tarafından paha biçilmez bir hakem olarak seçilir. Cevabı tanrıçanın hoşuna gitmeyen Tiresias kör edilir; Zeus zararını kapatmak için ona normalinden yedi kat fazla ömür ve geleceği önceden söyleme yeteneği bahşeder. Thebaililerin danışmanı olan Teiresias Oidipus'a gayriihtiyarî ve cinayet yüklü ensestini ifşa eder; Yedi liderlerin savaşını önceden haber verir; Kreon'un oğlu Menoikeus kurban edilmeye razı olursa Thebai'nin zafer kazanacağını söyler; nihayet, Yedi liderin oğulları Epigonlara ateşkes imzalamalarını ve şehirden uzaklaşmalarını tavsiye eder; onlarla birlikte yola çıkar. Yolda, susuzluğa sabrı kalmayarak Telphousa pınarında susuzluğunu giderir, su buz tutmuş olduğundan, ölür. Geriye bir kız çocuk bırakır: Kâhin Manto. Bununla birlikte, Cehennemlerde Teiresias yeteneklerini yitirmez ve Ulysses'e vatanına sağ salim geri dönmesi için en uygun yolları tavsiye eder. Uzun hayatı birçok efsaneye duhulüne imkân sağlar; üstelik de bunlar, mitolojik zamanda biri diğerinden epey uzak efsanelerdir.

Telegonos ya da Telegone (YUNAN) Bu kahraman Ulysses dönüş yolunda sihirbaz kadında durakladığı sırada Kirke ve Ulysses'in birlikteliğinden doğmuştur. Annesi tarafından yetiştirilen ve doğumundan itibaren eğitilen Telegonos babasını tanımak için bazı arkadaşlarıyla birlikte İthaka'ya hareket etti. Ulysses'in krallığına varan Telegonos kralın sürülerini ele geçirdi. İthakililer ve liderleri yağmacılarla dövüştüler ve Telegonos kime yaptığını bilmeden babasını vatoz balığı dikenleriyle kaplı bir mızrakla yaraladı; böylece Ulysses'e denizde ve oğlunun ellerinde öleceğini söyleyen kehanet gerçekleşmiş oluyordu. Hatasının ve gayriihtiyari cinayetinin farkına varan Telegonos babasının cesedi üzerinde acı acı gözyaşı döker. Sonra Ulysses'in cesedini, ona cenazeye lâyık onurlar bahşedecek olan Kirke'ye götürür.

Daha sonra, kendisine İtalya'nın isim babası İtalos'u doğuracak olan Penelope'yle evlenir.

Telemakhos (YUNAN) Babası Troia'ya doğru yola çıktığında Telemakhos İthaka'da annesi Penelope'yle yalnız kaldı. Fakat babasının yokluğu uzadığından Penelope'yle evlenmek isteyen talipler saraya üşüşecek, menfur bir yağmalamaya koyulacaklardır. İsyan eden, fakat bereket versin ki Mentor'dan, özellikle de tanrıça Athena'dan tavsiyeler alan Telemakhos Ulysses'i aramak için yollara düşer. Telemakhos'u Pylos'tan Ispartaya götürmesi için öz oğlunu görevlendirecek olan Nestor tarafından kabul görür, Telemakhos, Isparta'da Menelaos tarafından kabul edilecektir. Ama, ev sahiplerinden hiçbir şey öğrenemez ve keder dolu bir kalple İthaka yolunu tutar. Orada büyük bir neşe içerisinde kendisinden birkaç gün önce gelen ve çoban Eumaios'un misafirperverliğine nail olan babasını görür. Birlikte Penelope'nin taliplerini yok edecek olan katliamı hazırlarlar. Söylenceler Telemakhos'a gerek Ulysses'in kızı Kassiphone olsun, gerekse de Kirke'nin bizzat kendisi ya da Faiakeslerin kralı Alkinoos'un kızı Nausikaa olsun farklı eşler münasip görür.

Telephus (YUNAN) Herakles ve Augia'nın oğlu olan Telephus dağa terk edildi ve onu kral Korithos'a verecek olan çobanlar tarafından korundu. Yetişkin yaşa gelen Telephus Delphoi'nin kâhinine anne babasının kim olduğunu sordu. Telephus annesiyle evlenen Misya kralı Theutras'ın nezdinde hüsnükabul gördü. Telephus birkaç sene sonra kralın yerini aldı. Troia'nın kraliyet ailesiyle evlilik yoluyla akraba olan Telephus Misya şehrine Yunan çıkartmasına karşı geldi, bu fırsatla aralarında Polynikes'in oğlu Thersandros'un da olduğu belli sayıdaki kahramanı öldürdü. Fakat Dionysos onu korkudan allak bullak etti ve Akhilleus tarafından yaralanacağı bir üzüm bağının içerisine kendisini zor attırdı. Yara iyileşmedi. Bununla birlikte, kâhinlerin Troia'nın ancak Telephus'un yardımıyla zapt edilebileceğini söyleyen tavsiyeleri üzerine Akhilleus onu bulmak için geri geldi, onu buldu ve pasla kaplı mızrağıyla dokunarak irinli yarayı kapattı. İyilikbilir Telephus Yunanlara Troia'ya yanaşmak ve yenmek için izlenecek rotayı gösterdi.

Terminus (ROMA) Bu tanrının kültünün eskiliği, Sabinlerin, Ligurların ve Etrüsklerin onu tanrılarından birisi olarak tanımaları olgusuyla doğrulanmıştır. Terminus, tarlaların sınırlarını değişmeyecek bir şekilde belirtir, sonra, yayılma yoluyla devletlerinkini. Tıpatıp Jüpiter'in gökleri taksim ettiği gibi Terminus da karasal alanları, arazileri ve mülkiyetleri taksim eder. Böylece basit bir sınır işareti onu tasvir etmek için kâfidir. Daha geç dönemde ona piramit biçiminde bir taşın üzerine yerleştirilmiş bir insan kafası verildi; kol ve bacaklardan yoksun Terminus yer değiştiremiyor ve sınırlandırdığı alanın bütünlüğünü temin ediyordu.

Terpsikhore (YUNAN) Şen şakrak bir genç kız kılığında tasvir edilen bu Musa, lirinin tınısıyla şarkıların ve koro danslarının ahengini belirliyordu. Yine, bazı Yunan yazarlar ona, bizzat yaptığı gibi kendilerini dinleyen herkesi şarkılarıyla büyüleme gücüne sahip Sirenlerin anneliğini atfetmişlerdi. Bununla beraber, MÖ V. yüzyıldan itibaren Terpsikhore sadece lirik şiirin, dramatik koroların ve dansın Musa'sı olarak görüldü.

Teşup (MEZOPOTAMYA) Fırtına tanrısı, Hurri panteonunun en önemli tanrısı.

Tethys (YUNAN) Uranos ile Gaia'nın kızı olan Tethys Yunanistan'ın en eski tanrıları arasında, bütün önemli mevkilerin içerisinde özel bir yer işgal eder. İsmi "besleyici" anlamına gelir. Tethys suların verimliliğinin sembolüdür. Okeanos'la birleşen Tethys Okeanidleri ve çok sayıda su kaynağı ve pınar dünyaya getirmiştir ki bu şekilde tabiata gerekli ve faydalı bir nemliliği sağlamıştır.

Teukros (YUNAN) Teukros, Homeros'a göre, Troia savaşına katılan Yunan savaşçılar arasındaki en ünlü okçudur. Annesi Hesione yoluyla Priamos'un yeğeni olan Teukros babası Telamon yoluyla büyük Aias'ın üvey kardeşidir ve Troialılara karşı savaşmıştır. Onlara birçok çarpışma sırasında meydan okumuş ve diğer Yunan kahramanların refakatinde tahta atta yer alarak Troia'nın zaptedilmesine doğrudan katılmıştır. Babasının, Salamis'in kralının, devletlerine geri dönüşünde Aias'ın kendini öldürmesini engelleyemediği için acı sitemlerin muhatabı olmuştur. Sürgün edilmiş ve Suriye'de Belos'un yanına sığınmıştır. Sonra, ev sahibinin koruması sayesinde Kypros'un kızı Eune ile evleneceği Kıbrıs adasında yerleşmiştir. Diğer gelenekler onu Salamis'e dönmüş olarak, ki orada boşu boşuna ona ayrılan tahtı yeniden ele geçirmeyi denemiştir, sonra da İspanya'da Kartaca şehrini kurmaya gitmiş olarak gösterirler.

Teutates (KELT) Savaşa karşı koruyan Tribu'nun tanrısı ve savaşın ta kendisinin de tanrısıdır. Yine, çok sayıda yerel Teutates bahis konusu olabiliyordu. Büyük bir fıçıda boğmak suretiyle ona insan kurban ediliyordu. Romalı Mars'la özdeşleştirmeye müsait bir tanrıydı.

Tezcatlipoca (MEKSİKA) Mixcoatl ya da Camaxtli ile (av ve kuzeyin tanrısı) sık sık karıştırılan Toltek kökenli savaş ve gece tanrısı. Medenileştirici tanrı Quetzalcoatl'la rekabeti muhtemelen günle gece arasındaki kozmik savaşın yer değiştirmiş hâlidir. Her yerde hürmet gösterilen Tezcatlipoca'ya bilhassa Texcoco'da bir kült tahsis edilmiştir.

Thalia (YUNAN) Tiyatro ve neşeli şiirin Musa'sı. Thalia başına sarmaşıktan bir taç takmış, sağ elinde yaprak bir çelenk, sol elinde tiyatronun buruşmuş

yüz maskesini tutan şen şakrak bir genç kız şeklinde tasvir edilir. Keçi çobanı ve çobanların Musa'sı olan Thalie'nin elinde bazı zamanlar çoban değneği vardır.

Thanatos (YUNAN) Yunan şair Euripides *Alkestis* tragedyasında bu tanrıyı ölüm tanrısı olarak nakleder. Doğrusu, Thanatos, cehennemlerde ikâmet eder ki orada Gece tarafından ikiz kardeşi Hypnos, uykuyla aynı zamanda doğurulmuştur. Tıpkı Orcus gibi Roma dinindeki benzeşi ona hiçbir özel mit tanımaz. Thanatos, yine de ölümün bizzat kendisi olmaktan ziyade ölümün habercisidir.

Theano (YUNAN) Trakya kralı Kisseus'un kızı Theano bilinen kahraman soy ağaçlarından birine göre Priamos'un karısı Hekabe'nin kız kardeşiydi. Antenor'la evlenen Theano Troia şehri tarafından Athena kültüyle görevlendirilmişti. Ulysses ve Menelaos'u, Paris tarafından kaçırılan Helen'in geri verilmesini talep etmek için elçi olarak geldiklerinde, güzel bir şekilde kabul ettiğinden Theano, yanı sıra kocası ve çocukları, Troia'nın zapt edilmesini müteakip katliam sırasında Yunanlar tarafından korundu. Sonrasında Illyrie'de yaşadı. Bununla birlikte, bir diğer söylence onun hayatının kurtulduğunu, çünkü sitenin esenliğinin bağlı olduğu Athena'nın heykeli Palladion'u Yunanlara teslim ederek vatanına ihanet ettiğini iddia etmiştir.

Thebai (YUNAN) Boeotia'nın başşehri, mitolojinin en ünlü şehirlerinden Thebai efsanevî kahraman Kadmos tarafından kurulmuştur. Burada inşa edilen kale onun onuruna *Kadmeia* olarak isimlendirilmiştir. Daha sonra Zethos ve Amphion şehirde hükmettiler ve yeni surlar inşa ettiler; ilki taşları taşıyor diğeri öyle bir maharetle lir çalıyordu ki yapının malzemeleri cezbeye geliyordu: Bunlar bizzat kendileri perspektifte yerlerini alıyorlardı. Bazı efsanelere göre Herakles ve Dionysos Thebai'de doğmuşlardı ve şehir sonrasında büyük mitolojik efsanelerin, Yedi lider ve Epigonelerin efsanelerinin mekânı oldu. Fakat bilhassa trajik şiirler, kaderin muzdarip ettiği Laios, Oidipus, Eteokles ve Polynikes gibi krallarının felâketlerini anlatmak suretiyle bu şehri akla getirir.

Theia (YUNAN) İlk tanrılar topluluğundan olan Theia Uranos ve Gaia'nın kızıdır. Hyperion'la birleşmiş olan Theia dünyaya üç çocuk getirmiş olsa gerek: Helios, güneş, Eos, seher ve Selene, ay.

Themis (YUNAN) Uranos ve Gaia'nın kızı olan Themis en eski tanrılar kuşağına mensuptur. Zeus'un eşlerinden biridir ve Horailerin, Moirelerin, Eridan su perilerinin ve bazı yazarlara göre Hesperidlerin annesidir. Homeros'a göre kurulu düzenin ve adaleti düzenleyen kanunların şahıslaşmasıdır. Olympos'un bütün tanrılarının saygı duyduğu Themis tanrıların ve

insanların görüşmelerine yardım eder ve mümkün mertebe burada alınan kararların hakkaniyetini gözetirdi. Bazen kehanet yeteneğine sahip olan bir tanrı olarak tanımlanan Themis kehanetlerini Delphoi'de sergilemiştir ki burada kehanetleri Gaia'nınkilerin yerini almıştır. Fakat Apollon bizzat Themis'in yerini almıştır. Themis ellerinde bir terazi ve kılıçla (adaletin iki sembolü) tasvir edilir. Fakat bilhassa, bağlanmış gözleri verdiği hükümlerin tarafsızlığının sembolü olmuştur.

Theseus (YUNAN) Atina'nın en büyük kahramanlarından birisi olan Theseus Atinalılar tarafından tarihsel bir kişilik olarak görülüyordu. Birçok efsanede oynadığı rol bir gerçektir ve bir İakon atasözü Atina şehrinde dolaşıp durur: "Theseus olmaksızın hiçbir şey". Herkesçe kabul edilen bir söylenceye göre Theseus basitçe Aethra ve Atina kralı Aigeus'un oğluydu; aynı zamanda onun olağanüstü gücünün ona sadece bir tanrı tarafından bahşedilebileceği ve Poseidon'un onun babası olduğu da söyleniyordu. Annesi tarafından Trezene'de dedesi Pittheus'un yanında yetiştirilen Theseus doğumu hakkında hiçbir şey bilmemekteydi. Gerçekten de Aigeus, Aethra'yı, altına sandaletlerini ve kılıcını koyduğu kayayı kaldırmaya muktedir oluncaya kadar çocuğa hiçbir şeyi ifşa etmemesi emrini vererek terk etmişti. Böylece Theseus bir kralın oğlu olduğunu bilmeksizin büyüdü, fakat daha genç yaşta cesaret ve göze batan bir soğukkanlılığa sahip olduğunu herkese göstermişti: Dinlenmek üzere Pittheus'un sarayına gelen Herakles giymiş olduğu aslan postunu özensizce yere bırakmıştı; bir anda kralın bütün hizmetçileri ve yakın dostları paniğe kapılarak kaçmışlardı; sadece Theseus yerini terk etmedi ve kılıcını çekerek aslanı ikiye ayırmak için hazırlandı. On altı yaşına geldiğinde Aethra onu kayanın yanına götürdü; genç kahraman onu kaldırdı ve buraya Aigeus tarafından saklanmış iki ganimeti gördü. Hiç düşünmeden babasına katılmaya karar verdi. Fakat katetmek zorunda olduğu bölge canavar ve hayduttan geçilmediğinden annesi ve dedesi ona deniz yolunu tutmasını tembihlediler. Theseus bu ihtiyat tavsiyelerine kulak asmadı ve Atina'nın bütün sakinlerine kendisinin gerçekten bir kralın oğlu olduğunu kanıtlamak için kara yoluyla Atina yolunu tuttu. Sırasıyla Periphetes'u, Skiron'u, bölgeyi perişan eden devâsa dişi domuz Sinis'i, Prokrustes'i, Kerkyon'u öldürdü ve Atina'ya girmeden önce kendisini bu cinayetlerin bütün kirlerinden Kephisos'un sularında arındırdı. Atina o ana kadar daima Aigeus tarafından yönetilmişti, ama aslında gerçek iktidar, kralla evlenen ve onun kararlarına telkinde bulunan büyücü Medea'nın ellerindeydi. Medea çok geçmeden Theseus'un kim olduğunu anladı ve Aigeus'u tahtı ele geçirmeye ehil olan bu yabancıyı hapse attırmaya razı etti. Riyakârca onurlandırmalarla kabul edilen Theseus yemek sırasında et dilimlemek için kılıcını çekerek kendisini babasına tanıttı. Nihayet ele geçirilmiş olan

iktidarın sağlamlığını hissettiğinden, yeniden mutlak egemen bir kral olan Aigeus Medea'yı boşadı ve sarayından kovdu. Bununla birlikte Aigeus'un kardeşi Pallas'ın oğulları, kralın soyunun devamının olmadığını zanneden ve bir gün Atina'yı yöneteceklerini ümit eden Pallantidailer, Theseus'u öldürmek için komplo kurdular. Kahraman onları yenmeyi ve hepsini katletmeyi başardı. Cinayetlerinden dolayı şehirden bir sene süresince kovuldu. Fakat Atina'nın, Girit kralı Minos'un kendisine dayattığı korkunç haraçtan kurtulmak için Theseus'a çok ihtiyacı vardı: Her yedi senede bir yedi genç erkek ve yedi genç kız Minotauros tarafından parçalanıp yenmek üzere adaya gönderiliyordu. Theseus hiç düşünmeden vatanını bu kanlı haraçtan kurtarmayı kafasına koydu ve kurbanlarla birlikte gemiye bindi. Girit'e vardıklarında Minos'un kızlarından birisi olan Ariane'yi baştan çıkardı ve genç kız ona sayesinde Minotauros'un ikametgâhı olan labirentte kahramanın yolunu bulacağı ve yumruklarıyla uyuyan canavarı öldürmeyi başaracağı bir ip yumağı verdi. Bütün Atina halkının ona minnettar olmasını sağlayan bu kahramanlığı gerçekleştirdikten sonra Ariane'yi kaçırdı ve Atina yolunu tuttu, fakat dönüş yolunda Ariane'yi, kati surette bu genç kadınla evlenmek isteyen Dionysos'un emri üzerine, Naxos adasında bıraktı. Bu ayrılıkla kederlenen, fakat kahramanlıklarından gurur duyan Theseus babasının, yola çıkması öncesinde ona yapmasını buyurduğu beyaz yelkeni açma işini unuttu. Kıyıyı tarayan Aigeus geminin siyah yelkenlerini gördü ve oğlunun ölmüş olduğunu düşündü; ümitsizliğe kapılarak kendisini denize attı. Kral olan Theseus büyük ve insanî bir politik misyonun sahibi oldu. Farklı kasabaları bir araya getirerek sitenin birliğini sağladı. Büyük bayramlar düzenledi: Panathenaia ve -Poseidon'un şerefine İsthmia oyunlarını düzenledi. İstikrarlı bir yönetim inşa etti ve resmî olarak, zenginlerin soyluların pek de lehine olmayan toplumsal kanunlar yayınladı. Fakat kahramanlıklarının zamanı dolmamıştı. Lapithailerin kralı en sadık arkadaşlarından birisi olan Pirithoos refakatinde altın postu ele geçirmelerinde Argonautlara eşlik etti, Kalydon'un domuzunun avlanmasına iştirak etti ve Adrastos'un Thebai'de, ölü kahramanların vücutlarını örtünmesine yardım ederek hünerlerini Yedi liderin hizmetine sundu. Kahramanın bu insanîliği ülkesinden sürülen Oidipus'a gösterdiği hayırsever misafirperverlikte de görülür. Fakat bütün bu maceralardan en ünlüsü onu Amazonlarla karşı karşıya getirenidir; Bu savaşçı ve vahşi kadınların Atina'ya yönelik kuşatmalarına rağmen, Theseus kraliçeleri Antiope'yi onlardan kaçırmayı başarmıştır. Bu birliktelikten Hippolitos dünyaya gelmiş olmalı. Antiope'nin ölümünden sonra Theseus ona iki oğul, Akamas ve Demophon'u verecek olan Phaedra ile evlendi. Pirithoos'la birlikte Gölgeler krallığına Persephone'yi almak için gittiler. Toprağın üst kısmında, kralı tarafından terk edilmiş sitede ise entrikalar

aldı başını gitti; Theseus'un siteye dayattığı demokratik reformlar soyluları öfkelendirmişti; Dioskurları yardıma çağırdılar. Bunlar, Theseus tarafından kaçırılıp Aethra tarafından korunan kız kardeşleri Helen'i kurtarmak, sonrasında da Menestheus'u Atina tahtına yerleştirmek için hemen çıkageldiler. Bu süre zarfında Cehennemlerde Theseus ve Pirithoos onları masalarında oturmaya davet edecek olan Hades ve Persephone tarafından riyakârca bir iyilikseverlikle karşılanmıştı. Her ikisi de "unutulma sandalyesi" olarak adlandırılan oturaklarından, burada hafıza yittiğinden kalkamayacaklardı. Pirithoos orada sonsuza kadar oturmak zorunda kalırken Theseus uzun bekleme aylarından sonra Herakles tarafından kurtarılmıştı. Fakat bunca uzun yokluktan sonra krallığının içinde bulunduğu vaziyet onu vatanından uzaklaşmaya ve Skyros'a, ona dostluk nişaneleri gösterdikten sonra haince katledecek olan kral Lykomedes'in yanına sığınmaya itti. Bununla birlikte Theseus mitoloji alanını, bir kez, tarihin alanına girmek için terk etti: Atinalılar onu Marathon savaşı (MÖ 490) sırasında gördüklerini söylemişlerdi.

Thetis (YUNAN) Nereus ile Doris'in kızı Thetis şüphesiz Nereidlerin en ünlüsüdür. Çok genç yaşından itibaren yumuşaklığı ve konukseverliğiyle nam salmıştır. Öfkelenen Zeus'un Olympos'un tepesinden aşağıya fırlattığı Hephaistos'u kabul etmiştir. Thetis Zeus'la evlenmeyi kabul etmedi, zira bakıcılığını yapmış olan Hera'yı üzmek istemiyordu. Fakat yine bu konuda söylendiğine göre, Poseidon ile Zeus, Themis'ten bu Nereidin dünyaya babası kadar güçlü bir oğlan çocuğu dünyaya getireceğini öğrendiklerinde Thetis'ten vazgeçmişlerdi. Bir ölümlü olan Peleus böylece ondan kaçabilmek için mümkün bütün formlara giren, fakat en nihayetinde ona boyun eğmek zorunda kalan bu deniz tanrısıyla evlenebildi. Thetis ve Peleus'un nikâhları hediyelerini getirecek olan bütün tanrıların katılımıyla onurlandırıldı. Fakat davet edilmemiş olan tanrıça Eris neşe içerisindeki topluluğa birçok kötülüğün sebebi olan ünlü elmayı gönderdi. Thetis'in Peleus'tan bir oğlan çocuğu, sevgiyle yetiştirdiği Akhilleus oldu. Onu tüm yaralanmalardan etkilenmez kılmak için Styx'e soktu. Onu topuğundan tuttuğundan sadece burası yaralanabilir kaldı. Thetis onu Troia savaşından uzak tutmaya çalıştı ve Skyros kralı Lykomedes'in sarayına sakladı. Yine, ona Hephaistos tarafından dövülmüş bir zırh takımı vererek onu ölümcül darbelerden sakınmak istemişti. Thetis en nihayetinde ona savaşmamasını tembihledi, ama nafile. Oğlu öldü, bütün sevgisini torunu Neoptolemos'a yöneltti ve ondan Troia'nın düşmesinden sonra hemen vatanının yolunu tutmamasını isteyerek onun hayatını kurtardı. Böylece Neoptolemos Yunan filosunu yok eden büyük fırtınadan kurtulmuş oldu.

Thisbe (YUNAN) Bâbil'in genç güzel kızı Thisbe Pyramus tarafından sevilmişti. Aşkının ölümüyle ümitsizlikten kendisini öldürdü.

Thor ya da Tor (İSKANDİNAV) Odin ve Iord'un oğlu. Gök gürültüsü, şimşekler ve faydalı yağmurlar tanrısı Thor, açgözlü misafir, ehlikeyif, popüler bir devdir. Tanrıları ve insanları canavarlara karşı korur. Bütün tanrılar gibi Ragnarok (tanrıların alaca karanlığı) sırasında yenik düşse de yılanı öldürdükten sonra buradan galip olarak çıkar.

Thot (MISIR) Karaleylek başlı bir adam olarak ya da köpek başlı maymun olarak tasvir edilen tanrı. Bilhassa Hermopolis (Khumnu) ve Delta'da tapınılan aya ilişkin tanrı olan Thot, şeylerin yaratıcısı yaratıcı bir güç, yazının mucidi, ruhları tartan yargıç ve bir sihirbazdır. Yunanlar tarafından Hermes'le özdeşleştirilmiştir (Hermes ho Trismegistos).

Thueris (MISIR) Bir hipopotamın vücuduna, bir timsahın başına, aslanın ayaklarına ve insan kollarına sahip olarak tasvir edilen hayırsever tanrı. Kötücül ruhları ve düşmanca güçleri uzaklaştırırdı; özellikle hamile kadınları korurdu.

Thyestes (YUNAN) Pelops ve Hippodamia'nın oğlu olan Thyestes efsanede onu ikiz kardeşi Atreus'la karşı karşıya getiren nefretle şöhret kazanmıştır. Her ikisi üvey kardeşleri Khrysippos'u öldürecek ve bu cinayetlerinden dolayı babaları tarafından kovulacaklardır. Mikenlerin kralı Sthenelos'un yanına sığınan bu ikisi vahşi bir iktidar kavgasına girişeceklerdir. Thyestes Atreus'un karısı Aerope'yi baştan çıkaracaktır. Atreus kral olarak seçildiğinde kardeşini sürgüne gönderir, barışmış gibi yaparak onu bir şölene davet eder: Ona iki çocuğunu servis eder. Dehşete düşen Thyestes kardeşini ve onun soyundan gelecek herkesi lanetler.

Tiare (MEZOPOTAMYA) Tiare Mezopotamya panteonu tanrılarının bir simgesidir. Üst üste konulmuş dört sıradan oluşan boğa boynuzuyla süslenen Tiare tanrı ya da tanrıçanın sınıfını ifade eder.

Tiamat (MEZOPOTAMYA) Deniz tanrıçası. Bâbil mitine göre Apsu'yla birleşen Tiamat dört büyük tanrı doğurdu; sonra, Apsu'nun ölümü sonrası yine bu aynı büyük tanrılara karşı meydana çıkaracağı canavarlar dünyaya getirdi. Marduk tarafından öldürüldü.

Tiber (ROMA) Roma'nın ortasından geçen İtalya nehri Tiber bir zamanlar Albula olarak anılıyordu. İsmini, onun sularında boğulan Alba Longa kralı Tiberinus'tan alır. Yeşil sakallı, kalender bir yaşlı adam görünümündeki ırmak-tanrı olan Tiber her şeyden önce özellikle vaktiyle Romulus ve Romus'un hayatlarını, bunlar bir sepetin içerisinde sularının akıntısında bırakıldığı sırada, koruduğundan Roma sakinlerinden hürmet görürdü. Tiber

yine Aineias'ın efsanesinde ortaya çıkar. O, kahramanın rüyasına girmiş ve ona Roma'nın gösterişsiz sitesini yöneten kral Evandros'un yanına gitmek için vadisine çıkmasını tavsiye etmişti. Nihayet, Tiber'in kâhin Manto'dan bir erkek çocuğu, ilk kralı olduğu Mantova şehrini kuran, Bianor olmuştur.

Ticaret (YUNAN) Yunanlar ekonomik faaliyetlerinin başlıcalarından olan ticarete birtakım tanrıların ama özellikle de Hermes'in koruması altında yatırım yapmışlardı. Seyyahların bu tanrısı, iyi güçlerini tüccarların gelip geçtiği yol ve güzergâhlar üzerine kadar yayardı. Bu koruma altında yerlerini alan tüccarlar bütün Yunanistan'da zararsız ziyansız ve korkusuz bir bölgeden bir diğerine geçebilirler yiyecek maddeleri sağlama ve değiş tokuş faaliyetleri gerçekleştirirlerdi. Romalılar Yunanları taklit ettiler ve Merkürlerine aynı özellikleri verdiler, üstelik de ona *Negotiator* ve *Nundinator* gibi isimler takarak. Değiş tokuş ortadan kalktığı ve yerini paraya bıraktığında Romalılar para basma işini tanrıça Monet'in koruması altında tapınağa taşıyacaklardı.

Tiki (OKYANUSYA) Yiğitlik ve doğurganlık tanrısı, ekseriyetle insan formunda tasvir edilir.

Tirthamkara (lar) (HİNDİSTAN) "Irmağın geçidini aşan" anlamına gelen ve Jainizmde yeniden doğuş okyanusunu kateden ve diğerleri için yol güzergâhı belirleyeni ifade eden Sanskritçe kelime. Jainizme göre her kozmik çağ 24 tirthamkaras ya da jinaslık (galip gelenler) bir grup meydana getirir. Mahâvîra (MÖ VI. yüzyıl) çağının son tirthamkarasıydı. Gelecek olan, bir başka kurtarıcı yoktur, fakat bir sonraki çağ 24 jinaslık tutam meydana getirecektir.

Titan (lar) (YUNAN) Uranos ve Gaia'nın oğulları ve kızları olan titanlar gökyüzü ikametlerinde yaşarlardı. Sayıları on ikiydi: Altı erkek; Okeanos, Koeos, Krios, Hyperion, İapetos, Kronos ve genel olarak *Titanideler* (dişi titanlar -çev.) adını taşıyan altı kız; Tethys, Theia, Themis, Mnemosyne, Phoebe ve Rhea. Uranos'un kendilerini Tartaros'a atmak istemesine öfkelenen Titanlar başkaldırdılar, babalarını parçaladılar ve onun yerinde hüküm sürdüler. Onlardan sonuncusu olan Kronos çocuklarını parçalayıp yedi zira tahtını ele geçirmelerinden korkuyordu. Fakat oğullarından en genci, mucizevi bir biçimde bu evlat katli serisinden kaçan Zeus ona erkek ve kız kardeşlerini kusturacak bir içki sundu. Onların yardımıyla tanrı, dağlardan söküp çıkardıkları devâsa kayalarla silahlanan ve Thesalya'daki Othrys dağında, Kronos'un çocukları Olympos' da yer tutarken, yerleşen Titanlarla savaşa girişti. Savaş, Titanomakhia, korkunç ve savaşanların boyutunda oldu. Fakat Zeus yıldırım dövücüsü Kikloplar ve Hekatonkheirlerin işbirliğiyle zafere ulaşmayı başardı. Yenik düşenler Tartaros'a fırlatılacaklardı. Bununla birlikte zafer kati surette kazanılmamıştı.

Mnemosyme ve İapetos gibi bazı Titanlar Zeus'un davası etrafında bir araya gelmişlerdi; fakat diğer canavarlar, Devler ve Typhon, Olympos'a saldırı düzenlemeye hazırlanıyorlardı. Bu kavgaya dair çeşitli izahlar verilir. Öyle görünüyor ki Thesalya, epey uzun bir zaman öncesinde, tepelerinin korkunç izlerini taşıdığı jeolojik altüst oluşlara maruz kalmış bir bölge olmuştu. Söylence nihayetinde bir mit meydana getirmek için bu anlatılardan alınmıştır.

Tlaloc (MEKSİKA) Suda boğulmuş, yıldırım çarpmış, ya da vücutta su toplanmasının kurbanı olan ölüler krallığı Tlalocan'ı yöneten yağmur ve bitki örtüsü tanrısı. Tlaloc daima, yılanların gözlük şeklinde çevrelediği gözlerle ve sivri dişlerle bezenmiş ağızla tasvir edilir. Bu muhtemelen Olmek kökenli çok eski tanrı Mayalarda Chac adıyla tanınır; Azteklerde, o, kendisine Tenochtitlan sitesinin ikiz tapınaklarının vakfedildiği çok güçlü bir tanrı olmuştur.

Tlaloc (MEKSİKA) Tlaloc'a yardım eden yağmur ve fırtınaların küçük tanrılarına verilen isim.

Tlazolteotl (MEKSİKA) Huaxteque bölgesinin ilk tanrıçası, ki burada tensel zevkleri sembolize ederdi. Aztekler onu doğum ve yeryüzü tanrıçası olarak görürlerdi.

Tonacatecuhtli ve Tonacacihuatl (MEKSİKA) Kolombiya öncesi panteonunda insanlığın diğer tanrılarını meydana getirecek ilk çift. (Onlar aynı zamanda Citlatonac ve Citlalicue ya da yine Ometecuhtli ve Omecihuatl ismini de taşır. Daha sonra, Aztek panteonuna akılcılık geldiğinde onlar ilk ilkeler olarak görüleceklerdi.)

Tonatliuh (MEKSİKA) İnsan kanını göstermek için dilini çıkarmış olarak tasvir edilen güneş tanrı. (Meksika katedralinin temellerinde XVIII. yüzyılda keşfedilen Aztek güneş takvimi "Güneş taşı"nın ortasına oyulan odur.)

Toprak (YUNAN VE ROMA) Yeryüzünün şahıslaşması olan tanrı. Çeşitli isimler taşır: Yunanlarda Gaia ya da Ge, Demeter, Romalılarda Tellus, Toprak ana.

Totem (KUZEY AMERİKA) Amerika yerli mitolojisinde bir topluluk ya da bir bireyin atası ya da koruyucusu olarak görülen hayvan.

Trimurti (HİNDİSTAN) Hinduizmde "üç formu" yani Brahma, Vişnu ve Şiva tarafından temsil edilen tanrının üçlü tezahürünü ifade eden Sanskritçe kelime.

Triton (YUNAN) Bu ilk başta Yunanistan'a yabancı olan tanrıya denizciler tarafından tapılmış ve akabinde Triton bir kült ve efsane sahibi olmuştu. Deniz bütünüyle ikametgâhıydı zira Nereid Amfitriti ve okyanusun bütün sularının tanrısı Poseidon'un birlikteliğinden doğmuştu. Değişik görünümlere sahipti, fakat genellikle vücudu devâsa balık kuyruklarıyla sona eren bir insan

olarak tasvir edilirdi. Hem iyiliksever hem de korkunç olan Triton, fırtınalar sırasında gürüldeyen devâsa bir deniz kabuğuna üfürür. Denizciler ona bilhassa kudurmuş dalgaları dindiren ve onlarla Poseidon arasında aracılık yapan bir tanrı olarak hürmet ederler. Triton Argonautlara ona tufanın sularını hatırlatan uygun rotayı göstermiş ve Junon'un Troialı Aineias'ta yol açtığı sıkıntıları yatıştırmıştır.

Troia (Yunan) Trade'nin başkenti, toprakları küçük Asya tarafında, Hellespont'un girişinde yer alan Troia Homeros tarafından bütün *İlyada* boyunca övülmüştür. Kökeni çeşitli şekillerde anlatılır. Bununla birlikte en çok kabul gören gelenek, şehrin Tros'un oğlu Ilos tarafından kurulduğunu ve bu iki kahramanın onuruna Ilion ve akabinde de Troia ismini aldığı şeklindedir. Şehrin son kralı Laomedon'un oğlu Priamos olmuştur. Yunanlar onun yönetimi altındaki şehri on sene boyunca kuşatma altına alacaklar, şehri ateşe verecekler ve tam bir yıkıma vardırana kadar yağmalayacaklardır. XIX. yüzyıldan itibaren bilim adamları ve arkeologlar Hisarlık tepesi üzerinde Troia'nın varlığının tarihsel gerçekliğini kanıtlamayı denemek için kazılara girişmişlerdir. Böylece dokuz şehrin üst üste binmiş kalıntıları bulunmuştu ve yangının izlerinin tespit edilebildiği yedinci katman Priamos'un sitesine uyuyordu. Keza, günümüzde artık, MÖ XIII. yüzyıl sonlarına doğru Yunan istilacılarla Troas ülkesi yerlileri arasında bir çatışma olduğu artık reddedilmiyor. Şehir nihayetinde bir depremle ortadan kalkmıştı.

Troilos (Yunan) Priamos ile Hekabe'nin oğlu Troilos'un Apollon'dan olduğu da söylenir. Bir kehanet eğer Troilos yirmi yaşına erişirse Troia'nın düşmeyeceğini söylediğinde Akhilleus kehaneti başarısızlığa uğratmak için Troialı kahramanı öldürür. Bununla birlikte onun ölümünün şartları yorumlara göre değişir. En bilineni âşık Akhilleus'un Troilos'tan yürümelerine boyun eğmesini istediğini ileri sürer. Troilos Apollon Thymbra'in mabedine sığınmak için kaçar. Öfkelenen Akhilleus kutsal kanunların ötesine geçerek onu tanrının sunağında öldürecektir.

Troll (İskandinav) Dağlarda ya da ormanlarda ikamet eden, aynı şekilde, toprak altında yaşayan ve doğadaki gizemli kötü güçleri temsil eden kötü yürekli ruh. Troll insan şeklindedir, fakat burnu abartılı olarak uzundur ve bazı zamanlar birçok başa sahiptir. Başı köknarla kaplı devden sinsi cüceye kadar değişen boylara sahiptir.

Truva atı (Yunan) On sene geçmiş, Yunanlar Troia'yı zapt etmeyi hiçbir surette başaramamışlardı. Kâhin Prylis ya da başka bir yoruma göre Kalkhas -hatta belki de Ulysses- Agamemnon'a tahtadan bir at yapmasını önereceklerdi. Kral, Epeios ve Panopea'yı bu işi yerine getirmesi için görevlendirir. Bunlar, Demophon, Menelaos, Ulysses ve elbette diğer savaşçıların

baştan aşağı silahlı olarak içerisinde saklandığı içi oyuk bir at yaparlar. Yunanlar bu göstermelik şeyi Troia sahilinde terk edecek ve kuşatmayı kaldırmış gibi yapacaklardır. Şehirde ise hangi kararın alınacağı tartışılmaktadır. Tanrılar tarafından asla inanılmamakla cezalandırılan Kassandra'nın da içlerinde olduğu bazıları atın bir savaş hilesi olduğunu ve asla, tanrılara kurban etme bahanesiylede olsa, onu sitenin içerisine almamak gerektiğini söylüyordu. Din adamı Laokoon aynı görüş açısını paylaştı ve işi onun çıkardığı sesin aldatıcı olduğunu kanıtlamak için suni hayvana bir mızrak fırlatmaya kadar götürdü. Fakat çok zaman geçmeden soluğu yılanlar tarafından kesildiğinde, Troialılar onun mukaddesata aykırı davrandığını düşünecekler ve tahtadan hayvanı şehre sokacaklardır. Geceden faydalanarak Yunan savaşçılar atın böğründen inip, şehre yayılacak ve nihayet onu ele geçirecektir.

Tufan (ÇEŞİTLİ MİTOLOJİLER) Tufan terimi Doğu ve Batı'daki bir bütün dinlerde yaygındır. İncil'de, Gılgamış destanında ve aynı zamanda Yunan ve Roma mitolojisinde tufanın varlığı görülebilir. Yeryüzünün sular altında kalması düşüncesi çok büyük bir olasılıkla yataklarından taşan Dicle ve Fırat'ın yol açtığı korkunç su baskını sonrası doğmuştur. Tufan tanrısal öfkenin sonucu olarak, Zeus tarafından, Tunç Çağı insanını cezalandırmak için gönderilir. Tanrı sadece Epimetheus'la Pandora'nın kızı Pyrrha ve Deukalion'un felâketten kurtulmasına izin verir. Bu ikisi gerçekten de bir sandığın içine sığınırlar ki sandık suların çekilmesi esnasında Parnassos dağının zirvesine oturmuştur. Tufandan ve onun yol açtığı yok oluştan Deukalion ve Pyrrha'nın meydana getirdiği yeni bir insan ırkı çıkacaktır.

Turnus (ROMA) Rutulelerin kralı, Daunus ve su perisi Venilia'nın oğlu Turnus Aineias'a karşı silahlanmıştı; gerçekten de Turnus, kral Latinus'un kızı Lavinia ile evlenmek için onunla çekişiyordu. Troialı kahramanın darbeleriyle öldü.

Tüylü yılan (MEKSİKA) Çoğu kez Quetzalın yeşil tüylerine sahip bir yılan olarak tasvir edilen tanrı Quetzalcoatl'a verilen isim.

Tydeus (YUNAN) Aetolia'da yer alan Kalydon'un kralı Oineus'un oğlu Tydeus gençliğinde bir cinayet işlemiş ve vatanından uzaklaştırılmıştı. Onu arındırmayı kabul edecek olan ve onu kızı Deipyle ile, kızlarından bir diğerini de Thebai'den kovulan Polynikes'le evlendirecek olan Argos kralı Adrastos'un yanına gitti. Adrastos'un iki damadı birlikte Thebai yolunu tutarlar ve Yedi şeflerin ünlü kavgasına iştirak ederler. Tydeus gücünü göstermek için Thebaililerin en yiğitleriyle teke tek dövüşmeye karar verir; tam bir üstünlük sağlar. Bununla birlikte birçok kahramanlıktan sonra Melanippos tarafından ölümcül bir şekilde

yaralanır ki o da Eteokles'le dövüşecek ve aynı şekilde o da yenilecektir. Tydeus'u koruyan Athena, Yedi şeften birisi olan Amphiaros, Tydeus'a, öldüğü esnada, Melanippos'un kellesini verdiği sırada tam da ona ölümsüzlük ihsân etmeye karar vermiştir: Tydeus onu yarar ve içindeki beyni yutar. Böylesi bir vahşetten tiksinen Athena kahramanı ölüme terk eder.

Tyndaros (YUNAN) Çok yaygın bir söylenceye göre Sparta kralı Oebalos'un ölümüyle birlikte oğlu Hippokoon krallığı ele geçirdi ve iki kardeşi İkaros ve Tyndaros'u kovdu. Tyndaros, kızı Leda'yla evlenecek olduğu kralın, Aetolia'nın Theistos'unun yanında sığınma sağladı. Ardından krallığını Herakles'in yardımıyla yeniden elde edebildi. Tyndaros'un şöhreti kökenini, soyundan gelen, hepsi de Leda'yla kuğu formunda birleşen Zeus'un babalığının parçası olan, içlerinden Dioskurlar, Helen, Klytemnestra'nın zikredilebileceği Tyndarilerden alır. Menelaos Helen'le evlenerek onun damadı olmuş ve Tyndaros'tan sonra Sparta tahtına oturmuştur. Kralın sonu epey gizemli kalmıştır; söylendiğine göre Asklepios tarafından diriltilecek ve tanrılaştırılacak Yunanların arasında yer alacaktır.

Typhon (YUNAN) Gaia, torunları Titanların intikamını almak için, ki onları yenen Zeus tarafından Cehennemlere hapsedilmişlerdi; vücudu pullarla kaplı ve yüz kuyruğu ateş püsküren korkunç bir canavar dünyaya getirdi. Typhon, Olympos'un tanrılarına saldırdı. Bunu gökler ve yeryüzü, ışığın tanrılarıyla yeryüzünün derinliklerinden doğan karanlık prensipler arasındaki savaş takip etti. Bu savaşta aynı zamanda Kikladları kırıp geçirecek ve insanlara büyük bir korkunun hatırasını bırakacak olan volkanik bir kıyametin sembolik bir imajı görülebilir. Nihayetinde yenilen Typhon, kanuna, Zeus'a ve Olympos tanrılarının düzenine yöneltilen son anarşik güç, aynı şekilde cehennemlerin dibine fırlatılıp atıldı; orada Titanlara katıldı. Bununla birlikte Ekhidna'yla birleşmeye zaman da bulmuştu. Ekhidna aralarındaki münasebetten birbirinden korkunç bir dizi canavar dünyaya getirdi: Kerberos, Lerna Hydra'sı, Khimaira, Sphinks Harpyalar ve Yer altı dünyasının kötücül tanrılarının çoğu. Bir diğer söylence ona anne olarak Gaia'yı değil, onun yardımı olmaksızın Athena'yı dünyaya getirmiş olan Zeus'tan intikam almada eli tez olan Hera'yı isnat eder. Hareketli, ısrarlı kovalamacalardan sonra Typhon nihayetinde Zeus tarafından yıldırımla çarpılır ve kraterinden hâlâ alevler püskürttüğü Etna yanardağının altına defnedilir.

Tyr (İSKANDİNAV) Savaş tanrısı.

Uu

Ucuetis (Gal) Alesia'da bilinen tanrı. Muhtemelen madencilerin tanrısı.

Ulysses (Yunan) Antikçağ'ın en ünlü kahramanlarından birisi Ulysses, Antiklea'nın kocası olan babası Laertes'in kralı olduğu İthaka'da doğmuştur. Sonraki gelenekler, Sisyphos'un, adayı ziyaretinde o sırada Laertes ile nişanlı olan Antiklea'yla birleşeceğini ve Ulysses'in dünyaya getirileceğini ileri sürerler. Ulysses annesi yoluyla Hermes'in oğlu Autolykos'un soyundan gelir.

Kahraman o hâlde tanrısal ırktandır. Çocukluğu ve gençliğinde Ulysses birçok seyahat gerçekleştirdi ve özellikle onu Parnassos dağındaki domuz avına katılmaya davet eden dedesi Autolykos'un yanına gitti. Hayvanlardan birisinin kendisini savunmasıyla yaralanan Ulysses dizinde, sonraki senelerde karısı tarafından tanınmasına imkân verecek olan bir yaranın izi kalmıştır. Akabinde İphitos'un sarayına kabul edilen Ulysses Eurytos'un, kaçınmanın mümkün olmadığı oklar fırlatan paha biçilmez yayını elde etti. Olgun yaşa gelen Ulysses epey yaşlı babasının İthaka tahtındaki yerini aldı ve bir eş bakındı. Birçok diğer Yunan kahraman gibi güzelliği ve zarafeti dilden dile dolaşan Helen üzerinde hak iddia etti. Büyük bir maharetle bütün taliplere, müstakbel eşe ya da Helen yapılacak her türlü hakaretin intikamını almaya yemin ettirdi; bu şekilde Tyndaros'un saygınlığını kazanmayı düşünüyordu. Genç kız Sparta kralı Menelaos'u seçtiğinden Ulysses teselli olarak kral İkarios'un kızı uslu başlı Penelope'yi aldı. Bu birliktelikten tek bir oğlan çocuk doğdu, Telemakhos.

Bu doğumdan çok kısa bir süre sonra Helen'in Troia kralı Priamos'un oğlu Paris tarafından kaçırılması vuku buldu. Menelaos hiç vakit kaybetmeden karısının bütün eski taliplerini topladı ve onlara yeminlerini hatırlattı, buna sadık kalmaları için yalvardı; kahramanlar sözlerini tutmayı kabul ettiler ve Troia şehrine bir cezalandırma seferi düzenlemek üzere bir ordu

toplamak için kafa kafaya verdiler. Barışı seven Ulysses Yunan ordusunda askere alınmaktan kaçmak için deli taklidi yaptı. Deniz kumu sürdü, tuz ekti. Fakat onu kendisiyle yola çıkması için ikna etmeye gelen Palamedes küçük Telemakhos'u, babasının sabanının önüne dikti, Ulysses bir anda aletinin saban demirini kaldırmış, hayvanlarının yolunu çevirmiş, tavırlarıyla muhakemesinin yerinde olduğunu apaçık bir şekilde göstermişti; Ulysses sevgili vatanını terk etmek zorunda kalmıştı. Böylece Menelaos'la birlikte elçi olarak barışçıl yoldan Helen'i istemek için Troia'ya gönderilir. Fakat çabası sonuçsuz kalır. Neticede Skyros'ta kral Lykomedes'in haremliğine sığınan Akhilleus'u Yunanlara katılmaya razı etmeyi başarır, zira bir kehanet bu kahramanın iş birliğinin Yunanların kesin bir zaferi için elzem olduğunu önceden haber vermiştir.

On iki gemiden oluşan bir filonun başında Ulysses Troia'ya gider ve özellikle birçok Troialı kahramanı öldürerek fevkalade bir cesaret ve yiğitlik sergileyerek ön plana çıkar. Bununla birlikte her koşulda soğukkanlılığını korumasını bilir ve bilhassa savaş sırasında, iknanın, söylemlerin, gizli görevlerin, casusluk ve hilelerin gücüyle Yunanlar arasında her ne olursa olsun birliğin korunmasına çalışarak becerikli ve ihtiyatlı bir diplomat olarak boy gösterir. Böylece onu yedikleri içtikleri ayrı gitmeyen arkadaşı Diomedes'le şehre sızarken ve sitenin koruyucu heykeli Palladion'u aşırırken görürüz. Bir diğer seferinde Rhesos'un kısraklarını, bir kehanete göre onlara Troialılara zafer sağlayacak özel doğaüstü güçler verecek olan Ksantos'un (Skamandros) suyundan içmeden önce ele geçirmeyi başarır. Yine Hekabe'den söz alınan sessizlik sayesinde Troia sarayına sızabilmiş ve Helen'i Troialılara ihanete teşvik edebilmiştir. Bununla birlikte, seneler geçse de, onu vatanını, Penelope'yi ve oğlunu terk etmek zorunda bırakan Palamedes'i affetmemiştir. Böylece, bu kahramanın Troialılarla gizlice mektuplaştığını ve karşılığında para aldığını kesin bir dille söyleyerek Palamedes'i ihanetle suçlar. Gerçekten de ona zarar vermek için Ulysses tarafından sahtesi yapılmış ve Palamedes'in çadırına yerleştirilmiş mektuplar ve para sikkeleri bulunur. Palamedes öfkelenen Yunanlar tarafından taşa tutulur. Ulysses akabinde Troia savaşında birçok olaya katılır; Akhilleus'un ölümüyle, kahramanın silahlarını, Aias'la çekiştikten sonra, kendisine alır ve akabinde Troia atının oyuk böğrüne giren Yunan bölüğüne mensup olur. Şehir alınması ve yağmalanmasıyla birlikte paylaşım sırasında Priamos'un dulu Hekabe'yi alır ve zavallı, kral Polymestor'u öldürdüğü için taşlandığı sırada ona ilk taşı o atar.

Homeros, *İlyada*'nın ardından *Odysseia*'da bize Ulysses'in vatanına uzun ve çalkantılı dönüşünü ve kahramanın maceralarını ve karşı karşıya gelmek

zorunda kaldığı tehlikeleri anlatır. Nitekim Ulysses yağmalanan şehirden ayrılmış, bir fırtına tarafından zalim Kikoneların Trakya'da yer alan ülkesinin kıyılarına atılmış sonra aksi rüzgârların kesintisiz sarsıntıları içerisinde Libya'nın her şeyi unutturan bitkisi lotusla beslenen Lotophagoilerin ülkesinde karaya çıkmıştır. Ulysses arkadaşlarını bu tehlikeli yerden söküp almak için binbir zahmet çekmiş ve nihayet Sicilya'ya, Kiklopların ülkesine doğru denizin yolunu tutmuştur. Tek gözlü bu canavarlardan biri olan Polyphemos arkadaşlarının yarısını parçalayıp yemiş, fakat kahraman onun gözünü oymayı ve güçlükle arkadaşlarından geriye kalanlarla kaçmayı başarmıştır. Polyphemos'un babası olan Poseidon oğlunun intikamını almaya karar vermiş ve böylece Ulysses'in gemilerini yıkıma sürüklemek için korkunç fırtınalara meydan vermiştir. Sicilya'nın kuzeyinde kıyıya çıkan Ulysses, ona sorumluluğu altındaki rüzgârları içerisine hapsettiği bir tulum verecek olan kral Aeolus tarafından güzel bir şekilde kabul edildi. Ulysses'in arkadaşları tulumun hazine ya da şarap içerdiğini düşünüyorlardı; onlar, onu açacak ve o güne dek görülmedik heybette fırtınaları zincirinden boşandıracaklardı. Talihsiz denizcilerin gemisi, yamyam bir halk olan, Ulysses'in, bu topluluğun kralı Antiphates'in arkadaşlarından birisini parçalayıp yemesiyle ancak kaçabileceği Lestrygonların adasından çok uzak olmayan bir yerde karaya oturdu. Kahraman nihayet, bütün denizcileri domuz yavrularına dönüştürecek olan Kirke'nin onu kabul edeceği Aea adasına demir attı; fakat çok geçmeden büyücü onları ilk formlarına geri döndürdü. Ulysses ona bir oğlan çocuk Telegonos'u verecek olan bu olağanüstü güçlere sahip büyücünün refakatinde birkaç ay kaldı.

Kahraman akabinde Kimmerlerin ülkesinde karaya çıktı, ki bu bölgelerde yeryüzünün sınırlarını belirleyen Okeanos akıyordu ve İthaka'ya geri geri dönmek için en elverişli rotayı danışmak üzere Hades'i ziyaret etti. Kâhin onun vatanına yalnız ve her şeyinden mahrum kalmış olarak ulaşacağını; Penelope'nin bütün taliplerini öldürmesi gerektiğini kesin bir dille söyledi. Ulysses büyük ölü kahramanların ruhlarıyla ve annesi Antiklea'nın ruhuyla karşılaştıktan sonra cehennemlerden çıktı ve tekrar denizin yolunu tuttu. Arkadaşlarının kulaklarını balmumuyla tıkayarak ve kendisini büyük gemi direğine bağlayarak Sirenlerden sakındı. Sonra, gemisi Splymgades kayalarını, Kharybdis'i ve Skylla'yı aşabildi. Trinakria adası kıyılarına yanaşan aç kalmış olan denizciler Helios'a adanan sığırları yemek ihtiyatsızlığında bulundular. Zeus bütün bu günahkârları yıldırımla çarptı ve gemileri bir fırtınayla kırıp geçirdi. Ulysses kurtarıldı ve tahta bir sal üzerinde Kikladlardan birisi olan Ogygia adasında karaya oturmayı

başardı, ki burada su perisi Kalypso, aşkından, onu sekiz ay boyunca, ta ki tanrıların emri üzerine, dalgalar üzerinde, yine fırtınalara maruz kalarak denizin yolunu tutacak olan Ulysses'e özgürlüğünü geri vermek mecburiyetinde kalıncaya kadar tutsak olarak alıkoydu, deniz nihayetinde onu çıplak ve baygın olarak Phaiakların adasının kıyılarına attı. Adanın kralı Alkinoos'un kızı onu fark etti. Yıkanmış, canlandırılmış olarak Ulysses nihayetinde ve sonuncu defa ev sahibinin ona verdiği bir gemiyle açık denizin yolunu tuttu. Ulysses nihayetinde yirmi senelik bir yokluktan sonra İthaka adası kıyılarında demir attı. Bir dilenci kılığına giren Ulysses domuz çobanı Eumaios'un yanına gitti, kendisini ona tanıttı, sonra oğlu Telemakhos'u buldu ve Ulysses'in öldüğünü söyleyen ve Penelope'yi onlardan birisini eş olarak seçmeye iteleyen talipler tarafından işgal edilen sarayına gitti. Kendisini taliplere adayan bir dilenci olan İros'la kavgaya tutuştu ve onu öldürdü; sonra, kendisini tanıtmaksızın, Penelope'yi bulmaya gitti ve onun Ulysses'in yayını çekmeye gücü yetecek olanı eş olarak seçeceği teklifini memnuniyetle karşıladı. Erkeklerin hiçbirisi bunu başaramadı; bir tek Ulysses yayı çekmeyi başarabildi ve Telemakhos'un yardımıyla talipleri ve kendilerini satan hizmetçileri katletmeye başladı. Sonra kendisini Penelope'ye tanıttı. Athena sayesinde silaha sarılan ve intikam almak isteyen, katledilen taliplerin akrabaları yatıştılar ve İthaka krallığı nihayet sükûnete kavuştu. Diğer yorumlara göre Ulysses bir zaman sonra, Ulyssse'in babası olduğunu bilmeyen ve onu vatoz iğnesinden yapılan bir mızrakla delecek olan Telegonos tarafından öldürülecektir. Böylece, kendisi uyarınca kahramanın, oğlunun ellerinde ve deniz vasıtasıyla can vereceği kehanet gerçekleşmiş oluyordu. Kurnaz, becerikli ve kıvrak zekâlı, bütün tehlikelerden cesareti ve belâgatiyle kaçınmayı bilen, kudurmuş denizin harikulade ehlileştiricisi Ulysses bütün Yunanların tanımaktan mutluluk duyduğu kahraman tipiydi.

Umut (Yunan ve Roma) Yunanlar tarafından Elpis olarak adlandırılan bu mecazî tanrı, tanrıların, Pandora'nın kutusundan kaçmayan tek hediyesidir. Epimetheus'un karısı gerçekten de, merakından kutuyu açma ihtiyatsızlığında bulunmuştu. Yine, eskiler ona, özel bir şatafatla hürmet gösterirlerdi. Ona Spes ismi veren Romalılar onun için birçok tapınak diktiler ve onu bir eline elbisesinin alt kısmı bağlı diğerinde henüz açmış bir çiçek tutar bir hâlde, sevimli bir genç kız kılığında tasvir ettiler.

Uraeus (Mısır) Firavunun tacının ve birtakım tanrıların önünde saldırmaya hazır olarak dikilmiş dişi naja yılanını sembolize eden tasvir. Ra'nın gözünün hatırlatıcısı, kozmik uyumun düşmanlarına karşı öfkeden yanıp tutuşan Uraeus, firavunu düşmanlarına ve tapınağı karanlığın güçlerine karşı korur.

Urania (Yunan) Astronomi Musa'sı Urana alışıldığı üzere sol elinde, bir pusula yardımıyla yıldızların karşılıklı konumlarını ve manevralarını kendisi üzerinden tayin ettiği göksel bir küre tutar.

Uranos (Yunan) Gaia'nın hem oğlu hem de kocası olan bu tanrı tanrıların en eskisidir. Uranos, birçok gelecek neslin (Titanlar, Kikloplar, Hekatonkheireler) sahibiydi, ama çocuklarından o kadar nefret ediyordu ki doğar doğmaz onları Tartaros'taki cehennemlerin dibine atıyordu. Ektiği şeyden nefret biçmişti: Genç oğlu Kronos, erkek kardeşleri, kız kardeşleri ve ona bir orak tedarik eden annesi Gaia'nın yardımıyla onu parçaladı ve tahtından indirdi.

Urd (İskandinav) Üç Nornun en önemlisi, kader ve geçmişi sembolize eden yaşlı kadın.

Urvaşi (Hindistan) Dişi bir perinin, yani, kral Puravas'la aşkları Brahmanalar ve *Puranalar* için bir tema olan su perisinin ismi. O, aynı zamanda *Rigveda*'nın bazı ilâhilerinde ortaya çıkar. Puruvas ve Urvaşi'den oluşan bu söz konusu çift erkek ve dişi prensipleri sembolize etmek için vedik ritüellerde zikredilir.

Uşas (Hindistan) "Seher" anlamına gelen Sanskritçe kelime. Uşas, en güzel ilâhilerinden bir kısmı ona hitap eden Rigveda'da, seher tanrıçasıdır. Her gün doğan böylece sonsuza kadar genç kalan Uşas gökyüzünün kızıdır; Güneşin sevgilisi, gecenin ve kurban ateşinin kız kardeşidir. İhtişamı bütün yaratıkları faaliyete teşvik eder.

Utanapishtim (Mezopotamya) Gılgamış destanında tufandan kaçan adama verilen isim. Tanrılar tarafından ölümsüz kılınan Utanapiştim Gılgamış'a, ölümsüzlük sağlayan bitkiyi ifşa eder.

Utou (Mezopotamya) Sümer güneş tanrı, kutsal şehri Larsa olan, "adaletin efendisi".

Üü

Üçleme (Mısır ve Roma) Üçleme aile modeli üzerine inşa edilmişti: Baba-tanrı, anne-tanrıça, oğul-tanrı. Memfis'te kutsal üçleme tanrı Ptah, tanrıça Sekhmet ve tanrı Nefertum (lotustan çıkan çocuk) tarafından oluşturulmuştu; Thebai'de ise tanrı Amon, tanrıça Mut ve tanrı Khonsu (başının üzerinde güneş diski taşıyan çocuk). Üçlemedeki gruplama kökeninde, yerel tanrıların, önem kazanmış bir tanrının, özellikle baba-tanrı olan eyaletin metropolünün tanrısının etrafında 'toplanması'nı sağlardı; bu, birleştirimciliğin, panteonu "yapılaştırma"nın basit ve öyle görülüyor ki popüler bir yöntemidir. Roma'da Jupiter, Junon ve Minerva'dan oluşan Capitolium üçlemesi Capitolium'da üç sahınlı yegâne bir tapınağa sahipti. G. Dumézil diğer Roma üçlemelerine dikkat çeker: Capitolium öncesi; Jupiter, Mars, Quirinos ve Pleblerin üçlemesi: Ceres, Liber, Libera.

Üzüm bağı (Yunan ve Roma) Üzüm bağı, en çok kabul gören efsanenin söylediğine göre, Dionysos tarafından karısını ona vermeyi kabul eden kral Oineus'a mükâfat olarak takdim edilmiştir. Fakat yine bu konuda Oineus'un çobanı Staphylos'un (Yunanca "salkım") bir gün keçilerinden birisinin üzüm yedikten sonra çok hızlı ve epey neşeli olduğunu fark ettiği anlatılır. O, böylece meyveyi sıkmayı ve şarap olan, suyunu elde etmeyi düşünür. Üzüm bağı ve şarap elbette başka efsanelerde de geçer: Bir üzüm salkımına erişmek isterken kendisini öldüren Ampelos'un ("üzüm bağı kütüğü") efsanesinde; Ulysses tarafından sarhoş edilen Polyphemos efsanesinde, ki Ulysses böylece bu Kiklop'un gözünü oymayı başaracaktır; Romalılarda Satürn'ün İtalya sakinlerine üzüm bağı kültürünü öğrettiği gibi Sakız adasındaki krallığına şarap alışkanlığını sokan Oenopion'un efsanesinde. Eskiler, üzüm bağında ve neşeli ve sarhoş tanrıların konvoyuyla kuşatılmış şarap tanrısı Dionysos'ta, doğanın besisuyuyla dolu gücünün, tıpkı bağ üzümünden akan gibi, sembolik imajını görür. Üzüm bağı kültü buğday kültürüyle birlikte tarım medeniyetinin ilk tezahürüdür.

V v

Vâc (Hindistan) "Sözcük" anlamına gelen Sanskritçe sözcük. *Brâhamana*ların Vedik teoloji üzerinde büyük etki yapan söz tanrıçası. Yaratıcılığın en üstün kaynağı olarak kabul edilir. Vâc aynı şekilde Brahman kurbanlık kültürünün yeşerdiği kıyılarda ırmak-tanrı Sarasvatî'yle özdeşleştirilmiştir.

Vâhana (Hindistan) "Taşıt", "binek" anlamına gelen Sanskritçe kelime. Hinduizm, Jainizm ve Budizmde birçok tanrı kendi özel bineği, kuşu vs. ile tasvir edilir. Hinduizmde taşıt tanrının kimliğini tanımaya yardımcı olur: Böylece, örneğin Brahma kuğuya (hamsa), Vişnu kuş Garuda'ya, Şiva bir boğaya, Durga bir aslana, Agni bir koça, Ganeşa bir sıçana, Skanda toy bir horoza, Kama ise bir papağana biner.

Vahram (Hindistan) Avestik Vererayna'da, zafere taşıyan tanrı, kendisine bir yasht (tanrılara ilâhi) tahsis edilmiştir.

Vainamoinen (İskandinav) Finlandiya mitolojisinin başlıca kahramanı. Meditasyonu, seyre dalmayı sever; silaha çok az başvurur, sihirli sözlerle, yeri sarsan şarkısıyla zafere ulaşır. Vainamoinen millî enstrüman *kantele*'nin (arp çeşidi) mucididir; tarım ve barış sanatlarını korur, demir balta kullanır ve denize dair yapılar yapar.

Vajra (Hindistan) "Yıldırım" anlamına gelen ve Vedalar'da tanrısal mimar Tvastar'ın biçimlendirdiği Indra'nın silahını ifade eden Sanskritçe kelime. Günümüz Hinduizminde Vajra bakır ve bronzdan yapılır ve iki ucu çatallaşan yerinde kıvrılmış ve içeri doğru eğilmiş bir sap şeklindedir. Elde tutulan merkez parça lotus tomurcuğunun şekline sahiptir. Tantrik kültte vajra *lingam*ın sembolüdür, yani erkek uzvu. Din adamının onu sol elinde tuttuğu, sol elinde ise bir çıngırak salladığı kült sırasında kullanımı epey sıktır. *Vajrayâna*yı, yani *vajra*nın yolu, meydana getirdiği Tibet Budizminde çok önemli

bir anlama sahiptir. *Vajra* terimi aynı zamanda "yüzük" anlamına gelir ve bu onun Soûnya, *nirvâna*ya ulaşmak için boşluğun sembolü, olmasını açıklar.

Vajrapâni (HİNDİSTAN) Mahâyâna Budizminin ünlü bohhisattvası, Buda Akchobhya'nın tezahürü. Vajra (yıldırım) tutarken tasvir edilir. Budalar Manjouçri ve Padmapâni'ninkilerle birlikte, yontulmuş imajları bulunur. Tibet'te Phyag-na-rdorje adını taşır ve gizemci öğretilerin en üstün koruyucusudur. Kongo olarak adlandırıldığı Japonya'da tapınağın kapılarının bekçisidir.

Vajrasativa ya da Vajradhara (HİNDİSTAN) "Yıldırım-taşıyıcısı" ya da "yüzük taşıyıcısı", Mahâyâna Budizminin insan görünümü alarak budalara üstün olarak inşa ettiği, "meditasyon"un budaları denilen budalardan birisi. Budaya değin kanunun vücudunu şahıslaştıran, en üstün gerçek, Vajrasativa (X. yüzyıldan itibaren) Adi-Buda ya da (en eski Buda) olarak görülür ve "insan" buda Akchobhya'nın ensesi üzerinde tasvir edilir.

Valhall (İSKANDİNAV VE CERMEN) Almancada Walhalla. Kahraman olarak ölen savaşçıların sonsuz ikâmetgâhı. Bu, salonları ganimetlerle dolu bir konut, geceli gündüzlü hasarsız dövüşlerin, Odin'in etrafında toplanan kahramanların Valkyrielerin servis ettiği bal şerbetini içtikleri kutsal şölenlerin büyüleyici mekânıdır.

Valkyrie (İSKANDİNAV VE CERMEN) Nornlara benzeyen, Odin'in, savaşta ("einherjar") devrilmiş olan, sonsuz ve eğlenceli bir hayata kavuşacakları Valhall'a götürecekleri kahramanları seçmek üzere gönderdiği üç kadın tanrıdan birisi.

Vane (ler) (İSKANDİNAV) Doğurganlık ve refah tanrıları sınıfı silsilesi. En önemlileri Fjorgynn, Njord, Freyr ve Freyja'dır. *Völuspa* ve Snorri Sturluson'un *Edda*'sı Aseler ve Vaneler arasındaki savaşı anlatır.

Vanth (ETRÜSK) Etrüsk tanrıça, çoğu kez başının üzerinde yılanlarla, kanatlı, amazon giysisiyle tasvir edilir. Bir çeşit erkeksi kadındı.

Varuna (HİNDİSTAN) Bazı zamanlar Asura (Avestik Ahura'ya yakın bir terim) olarak adlandırılan Vedik tanrıların en önemlilerinden birisi. Kökeni, Hindistan'ın Aryenler tarafından işgalinden de öncesi Ahura-Mazdâ'ya bağlanır. Vedalar'da fiziksel, moral dünyanın en üstün lideri ve kozmik düzenin koruyucusu olarak kabul edilir. Onun yalancıları cezalandırdığına yürekten pişman olanları ise affettiğine inanılırdı. Mitra ile birlikte ona sık sık başvurulurdu; bunun sebebi her ikisinin de "kanunlar karşısında dürüst, kanunların içinde doğmuş, ve yalancılardan nefret eden" (*Rigveda*) olarak tanımlanmasıydı. Daha yakın dönem Hinduizmde Varuna yanında ırmak-tanrıçalar Ganj ve Yamunâ

olduğu hâlde, okyanus ve sularla bağdaştırılan koruyucu olarak daha küçük bir role sahiptir. Yine, Varuna taşıtı fantastik susal hayvan *makara*nın üzerinde tasvir edilir.

Vayroçana (HİNDİSTAN) "Aydınlatan" anlamına gelen Sanskritçe kelime. Her ne kadar Mahayana Budizminde Buda'nın bizzat kendisine gönderme yapan Mahvayroçana ile Dhyâni-buda'lardan birisi olan Vayroçana birbirinden tefrik edilse de o genellikle büyük Buda'ya verilen unvandır. Büyük Buda karısı Tara'yla birlikte tasvir edilir, bineği ejderha ya da aslandır, kendisine bodhisattvası Samanthabhadra eşlik eder. Özellikle Çin ve Japonya'da hürmet görür. Çin'de Piluzhena, Japonya'da ise Dainichi Nyorai ("büyük güneş") ya da Shingon tarikatının başlıca kült nesnesi olan Roshana olarak adlandırılır. Todai-Ji'de oturmuş pozisyonda ve epey hürmet görür bir hâlde 16 metre uzunluğunda oyulmuş bronz bir imajı bulunmuştur. Elleri altı elementin hareketini (Mudra) yapar: Sol işaret parmağı sağ elinin beş parmağıyla tutulmuştur, bu beş maddî elementin (toprak, su, ateş, hava, eter) manevî prensiple (bilinç) birliğini sembolize eder.

Vâyu ya da Vâtâ (HİNDİSTAN) "Rüzgâr" anlamına gelen Sanskritçe kelime. Vedalar'da şahıslaştırılmış rüzgâr tanrısı. İnsanların olduğu kadar zorluk içerisindeki hayvanların da imdadına koşmaya hazırdır, bir ceylanın üzerinde giderken, oklar ve bir sancakla tasvir edilir. *Rigveda*'da İndra'yla yakından bağdaştırılır. Vedik sonrası dönemde *vâyu* beş temel öğeden birisi olan "hava" anlamını aldı. Mazdeizmde bu hava ve rüzgâr tanrısı Vay (Avestik dilinde Vâyu) iyi ve kötü tanrı olarak ikiye bölünmüştür.

Veda (HİNDİSTAN) Hinduizmde aynı anda hem dört koleksiyona (*samhitalar*) yani Rig, Yajus, Sama ve Atharva'ya, hem de, 'bilinen' kabul edilmiş olan, Brahmanik literatürün birliğine uyan -ki bu 'ifşa edilen' ve Brahmanalar'ı, Aranyakalar'ı ve Upanişadlar'ı içeren anlamına gelir- 'bilgi' anlamına gelen Sanskritçe kelime. Tarihi Vedik dönemi sonuna kadar uzanan bu son metinler Vedinta ("Vedalar'ın sonu") ismiyle ifade edilir. Dört derlemenin birleştirilmesi, (samhitâs) Aryenlerin MÖ 1800 ile 2000 arası Indus ovalarına ve Ganj'a yerleşmelerine kadar uzanır. Eski Sanskrit dilinde yazılmışlardır (Vedik Sanskritçe). En önemlisi kurbandan (hotr) sorumlu din adamının kitabı *Rigveda*'dır. Kurbana yardım etmeye adanmış çeşitli tanrılar ve tanrıçalar için ilâhileri içerir. Kurbanlık ateşten ve kurban merasiminden (*adharyou*) sorumlu din adamı Yajurveda'da bir araya getirilen kurbanlık formülleri (*yajoumçi*) söylerdi. *Rigveda*'dan alınan birçok pasaj üçüncü din adamı, Udgâtr, tarafından müzikal hâle getirilecek ve *Sâmaveda*'yı

meydana getirecektir. Uzun zaman süresince sadece üç metin resmî olarak kabul edilecektir. Dördüncü Veda, *Atharvaveda*, ilâhiler, büyüler, sihirli okuyup üflemeler derlemesi, ilk gruba epey geç bir dönemde çekincelerle eklenmiştir. *Atharvaveda*, Vedik ritüele hiçbir katkı sağlamamıştır, fakat muhtemelen aşağı tabaka insanları tarafından kullanılmaya hasredilmişti.

Vedalar, elle, geç bir dönemde yazılmıştı; bazıları da XI. yüzyılda, o zamana kadar çok dakik ve verimli, hafızaya yardımcı bir sistem sayesinde sözel olarak aktarıldı; bize çok az bir değişimle ulaşmasını sağlayan da buydu. Vedalar'ın başlıca derdi kurbandı. Rigveda'nın ilâhileri başlangıçta bilgeler (rişiler) tarafından bağımsız biçimde kaleme alındığı hâlde Rigveda döneminde kullanımları kurban etmenin başlıca dinî eylemine bağımlı kılınmıştı. Vedik hayatın bütünlüğü kurban etrafında basmakalıp olmaya başladı ve nihayetinde çok kaba bir yapı inşa etmiş oldu; *Brahmanalar*'da hangi ince eleyip sık dokuyan kurban uğraşlarının Hindu toplumuyla kaim kılındığı görülebilir. Bu farklı reaksiyonlara sebep oldu: Budistler ve Jainalar gibi bazıları, Vedik kültürü bütünüyle reddettiler; Hinduizmin içinde kalan diğerleri, hayatın anlamı ve amacı üzerine düşünmeye başladılar. Kurbana yeni içsel, derin, mistik bir anlam veren *Aranyakalar* ve *Upanişadlar*'ın metinleri Hindu dünyası içerisindeki bir reformun tanığıdır. Bu dönüşüme rağmen Vedalar günümüz Hinduizminde en temel ve en kutsal metinler olarak değerlendirilir.

Venüs (ROMA) Çok önemli olmayan eski İtalyan tanrı. Venüs kökeninde çiçeklerin dölleyiciliğini ve bitkilerin olgunlaşmasını sağlamak suretiyle bostanları korur. MÖ II. yüzyıldan itibaren Venüs karakterini, efsanelerini ve niteliklerini aldığı Yunan tanrıça Aphrodite ile özdeşleştirildi: Venüs Roma kültüründe hatırı sayılır bir otoriteye sahip oldu. I. yüzyılda, ailesinin, *gens Julia*, kökenini Ankises'in ve Venüs'ün oğlu Aineias'a kadar götüren Sezar "ninesinin" kültünü sabit kıldı. Romalılar tanrıçaya bütün doğada aşkın canlandığı nisan ayını tahsis ederler.

Verimlilik (ROMA) Antikçağ kıtlıktan daima korkardı. Yağmur ve nem, ürünlerin bolluğu bu dönemde daima medeniyetin varlığını sürdürmesi için başı çeken gereklilikler olacaklardı. Özellikle, uzun müddet tarımı ticarete tercih eden Romalılar bitki örtüsü ve verimlilik tanrılarının sayısını arttıracaklardı. Romalılar, hasat tanrıçası Ceres'e, bostan ve meyve bahçesi tanrısı Priape'ye, bereket tanrıları Ops ve Copia'ya, çiçeklerin döllenmesini yardım eden Flora'ya, meyvelerin olgunlaşmasını sağlayan Pomene'ye hürmet edeceklerdi. Yine, Romalılar, heykellerini, sembol ya da niteleyici özelliklerini tarlalara koyarak ve onlara belli tarihlerde şenlikler tahsis

ederek bütün bu tanrılardan yardım ve koruma talep ederlerdi.

Verimsizlik (Yunan) Tanrıların cezası verimsizlik toprağı olduğu kadar insanları da vurur. Verimsizlik genel olarak bir ülkeye, sakinlerinden birisinin işlediği bir suç ya da kutsala saygısızlıktan dolayı o ülkeyi cezalandırmak için gönderilir. Trakya'nın kralı Lykurgos tarafından kötü karşılanan Dionysos onun krallığını bereketsiz kılmıştı. Su kaynakları kurudu. Bütün bitki örtüsü yok oldu. Tanrıyı yatıştırsın diye Lykurgos'a işkence yapılmaya mecbur kalındı. Aynı şekilde, güçsüzlüğe uğratılmış ya da dölleme yetersizliğine bırakılmış insanların görüldüğü de olur. Mitolojide iki ünlü evlilik çocuksuz olarak varlığını sürdürmüştü: Neoptolemos ile Hermione'ninki ve Eigeus ile ilk iki karısınınki. Kocalar kâhinlere tanrıların kızgınlığının sebeplerini, bu laneti gidermenin ve gelecek kuşakları sağlamanın yollarını sormuşlardı.

Vertumne (Roma) Etrüsk kökenli tanrı Vertumne her şeyden önce doğada tezahür eden değişimleri özellikle de çiçeklenmeden verimli olmaya geçişi sembolize ediyordu. İsminin kökü "değişmek" anlamına gelen Latince kelime *vertere* olduğu için Romalılar Vertumne hakkında su perisi Pomone'ye âşık genç tanrıyı anlatan bir efsane inşa edeceklerdi. Onu cezbedebilmek için yılın çeşitli mevsimlerini temsil eden birçok forma girer. Önce çiftçiye, sonra hasatçı, sonra bağcıya dönüşür, son olarak da genç bir erkek formunda bahçeler kraliçesiyle onun güzellik çiçeğinde birleşir. Bahçıvanlar Vertumne'ye özel bir kült tahsis ederler ve tomurcuklanan ilk çiçekleri ve ilk meyveleri ona adarlar.

Vesta (Roma) Vesta, kültü çok eski zamanlara kadar uzanan büyük tanrılardan birisidir, çünkü o tanrıça Hestia'yla özdeşleştirilmişti ve ona Yunanlar tarafından olduğu gibi Troialılar tarafından da tapılmıştı. Vesta her şeyden önce hanelerin tanrısıdır. Bir heykelle değil onun canlı sembolü olan ateşle tasvir edilir. Her site bizzat onun evini ve onun kültünün rahibeleri Vestale'lerin -ki bunlar iffet antlarında hata yaparlarsa canlı canlı gömülürlerdi- beslediği kutsal ateşini barındırırdı. Eğer ateş sönerse ancak aynayla bir noktaya toplanmış güneş ışınları vasıtasıyla tutuşturulabilirdi. Efsaneye göre Romulus ve Remos vestal Silvia'dan dünyaya gelmişlerdi ve Roma'nın ikinci kralı Numa Pompilius onun onuruna bir âyin düzenleyecekti.

Viracocha (Peru) İnka panteonunun yaratıcı tanrısı ve medeniyet getirici kahramanı. Kültü, ona Cuzco'da altından bir heykelle temsil edildiği bir tapınak inşa eden ve yine bu tanrıya eyaletlerin başkentlerinde kült kuran Pachacutec tarafından desteklenmiştir.

Vişnu (Hindistan) Günümüz Hinduizminin en büyük tanrılarından birisidir. Dünyayı üç adımda dolaşan büyük tanrı olan Güneş tanrı olarak *Rigveda*'da adı sık anılır. Popülaritesi destanların yanı sıra Brahmâ ve Şiva'yla birlikte Trimurti olarak adlandırılan bir üçlemeyi en nihayetinde meydana getirdiği *Puranalar* sırasında artmıştır. Görevi evreni korumaktır ve bunun için, ne zaman mükemmel düzeni (dharma) bozulsa *avatarlar* vasıtasıyla tezahür ettiği anlatılır. Böylece onun başlıca avatarlarına (cisimleşme) hürmet gösterilir. Vişnu'nun başlıca simgeleri şunlardır: Disk, büyük deniz kabuğu, lotus. Vişnu'nun bineği kuş Garouda'dır. Ayakta, oturmuş ya da sonsuzluk yılanının üzerinde yatmış olarak tasvir edilir. Dünyayı bu son pozisyondayken tasarlar ve göbeğinden, dünyayı yaratacak olan Brahma'nın doğduğu lotus çıkar.

Vişvakarman (Hindistan) "Evrenin yaratıcısı". Vedik Hindistan'ın tanrısı, yaratıcı güçle donatılmış, evrenin mimarı, Indra silahının dövücüsü, bütün mekaniğin efendisi, tanrısal marangoz ve tanrıların taşıdığı bütün süsleri imal eden. El sanatlarının önderidir, ve ona senede bir gün tahsis edilmiştir, ki bu günde iş aletleri onore edilir. O, aynı zamanda geleneksel olarak, Hindu tapınaklarını özellikle de Hindistan'ın güneyindekileri diken mimardır.

Vohu mano ya da Bahman (İran) "Güzel düşünce". Eski İran dininin altı Amecha Spenta'sından birisi. Mal davarı korur.

Vulcan (Roma) İlk tanrıların birçoğu gibi Vulcan yerli karakterini Yunan tanrıları Roma panteonunu istila ettiğinde kaybetti. Son derece uzak bir kökenden olan, bu köken şüphesiz Etrüsktür, Romulus ve Sabin Titus Tatius'un efsaneleri gibi birtakım efsanelerde yer alan Vulcan başından beri büyük bir tanrı gibi hürmet görmüştür. Ateş tanrısı -bütün mitolojilerin dünyanın ilk elementi olarak kabul ettiği ateşin- Vulcan Yunan Hephaistos'la özdeşleştirilmiş ve Güney İtalya'nın volkanlarının derinlerinde tanrıların silahlarını döven ve imal eden basit demirci-tanrı konumuna indirgenmiştir.

Ww Zz Xx Yy Zz

Wadjet (Mısır) Özellikle Bauto (Delta) şehrinde tapılan, tanrıça-yılan, Aşağı Mısır'ın koruyucu tanrısı ve krallığın koruyucusudur (bu rolde Nekhbet'le özdeşleştirilir). Bazı zamanlar yukarı dikilmiş kobra bazı zamanlar da Kuzey'in tacını takan bir kadın olarak tasvir edilir.

Wotan ya da Wodan → **Odin**

Xilonen (Meksika) Azteklerde körpe mısır tanrıçası. İsmi bir sene boyunca Tezcatlipoca'yı sembolize eden genç bir adama, kurban edilmesinden bir ay önce verilen dört kadından birisinin ismidir.

Xipe totec (Meksika) "Derisi yüzülmüş efendimiz", *nahuatl*da, Kolombiya öncesi bitki örtüsü ve yeniden canlanışın tanrısı, şüphesiz şimdiki Guerrero (Meksika) devleti kökenlidir. Mixtequeler ona kuyumcular tanrısı olarak kabul edeceklerdir. Kültüne tahsis edilen günde Aztekler derileri din adamları tarafından taşınan kurbanlarının etlerini çıkarır.

Xiuhtecutli (Meksika) Aynı zamanda Huehueteotl olarak da adlandırılan eski ateş tanrısı. Xiuhtecutli ateşin yanı sıra gök gürültüsü ve depremin efendisiydi. Xiuhtecutli'nin kültü (*nahuatl*da "turkuvazın prensi") klasik öncesi dönemde görülecekti (MÖ 2000 - MÖ 250)

Xochipilli ya da Macuil xochitl (Meksika) Xochipilli (*nahuatl*da "çiçeklerin çocuğu"), gençliğin, neşenin, güzelliğin, çiçeklerin ve aşkın Aztek tanrısıdır. O aynı zamanda oyunların, dansın, müziğin ve şiirin önderidir.

Xochiquetzal (Meksika) Xochiquetzal (*nahuatl*da "çiçeklerin kuşu") aşkın, neşenin ve çiçeklerin Aztek tanrıçasıdır.

Xolotl (Meksika) Quetzalcoatl'la özdeşleştirilen, canavarların, çiftlerin ve ikizlerin Aztek tanrısı. Beşinci güneşin (hâlâ geçerli olan) yaratılışı sırasında Xolotl diğer tanrılar gibi kurban olmaya razı olmadığı için kaçmıştır. Bir diğer mitolojik yorumda Xolotl insanlığımızın yaratıcısı olarak kabul edilir. Xolotl aynı zamanda Texcoco'nun egemenlerinin ve aynı yerden gelen 1542 ile 1546 arasında kaleme alınan bir kodeksin adıdır.

Yama (Hindistan) Aynı zamanda İran'da rastlanan Hindistan'ın eski tanrılarından. Yama ilk insan ve ilk ölüdür ve de böyle olmasıyla ataların ruhlarının, ölüler krallığının hükümdarıdır ve insanlığın yargıcıdır.

Yami (Hindistan) Tanrıça, Yama'nın ikiz kız kardeşi; her ikisi Hint-İran mitolojisinde insanlığın başlangıcında, ilk çifti meydana getirir.

Yaratılış (Yunan) Yunan mitolojisinde evrenin oluşturulması ve tanrıların doğuşu üzerine en eski teori Hesiodos tarafından *Theogonia*'sında anlatılmıştır. Zamanın başlangıcında evreni üç element inşa eder. Kaos dünyanın ilk durumunu temsil ediyordu, onun aralıksız oluş hâlini, oldum olası var olan mahal olarak. Onun yanında Gaia henüz sebatsız, taşmalar ve sarsıntılarla dolu yeryüzünü simgeliyordu. Yaratılış ve doğum, hayat ve form olabilsin diye bu iki en ilk elementin birleşmesi uygun düşüyordu. Böylece Eros boy gösterdi, klasik dönemde tasarlandığı gibi aşk tanrısı olarak değil, varlıkların ve şeylerin birbirlerine yakınlaşması, dokunması ve birbirleriyle karışmasına imkân veren güç olarak. Böylelikle karanlıklar ve gecenin bağrında, tanrıların ve bitkilerin ilk jenerasyonu meydana gelebilecekti. Dünyada yaşamın görünmesi geniş ölçüde Okyanus ile karısı Tethys tarafından tetiklendi. Onların her ikisi nehirler, kaynaklar ve denizleri meydana getiren ve ara vermeksizin doğayı canlandıran ilk suyun kompleks, engin, doğurgan sembolü oldu. Daha geçerli bir geleneğe göre insanlar bu dünyada, ne zaman ki Prometheus onların ilkini kilden yarattı, işte o andan itibaren çoğalacaklardır. Nihayet, anlatıldığına göre, tufan yeryüzündeki bütün yaşam formlarını yok ettiği sırada sular geri çekilecek Pyrrha ve Prometheus'un oğlu Deukalion bu felaketten kurtulmalarıyla birlikte arkalarına anında kadın ve erkeklere dönüşecek olan taşlar fırlatacaklardır.

Yarı-Tanrı (Yunan) Yunan mitolojisinin sık sık kahramanlarla karıştırılan yarı-tanrısı, ölümsüz bir baba ve

ölümlü bir annenin birleşmesinden ya da ölümlü bir erkeğin ölümsüz bir kadınla birleşmesinden doğar. Ölümlü olmaya mahkûm edilen yarı-tanrı ölümünden sonra her zaman kahramanlaştırılmaz, ya da Herakles gibi Olympos'a ya da Akhilleus gibi sonsuz mutluluk ülkesine nakledilmez. Gerçekten de yarı-tanrı kavramı çağlar boyunca gitgide daha kompleks hâle gelen kahraman kavramının aşırı ilkel ve basitleştirilmiş formudur.

Yazata (lar) (İRAN) Zerdüştilerin kutsal kitabı *Avesta*'da cin ya da doğal güçler olarak tanımlanan alt sınıf tanrılar.

Yediler Thebai karşısında (YUNAN) Eshilos'un bir tragedyasının başlığı olan *Yediler Thebai Karşısında* babalarının ölümü sonrası Eteokles ve Polynikes'i Thebai krallığı hâkimiyeti için karşı karşıya getiren kavgayı anlatır. Kardeşi tarafından siteden kovulan Polynikes'in Argos kralı Adrastos ve diğer beş lider Amphiaros, Kapaneus, Hippomedon, Tydeus, Parthenopaeos'la nasıl ittifak yaptığını sonrasında nasıl Thebai'ye yürüdüğünü tasvir eder. İki düşman kardeş sonunda teke tek bir dövüş sırasında birbirlerini öldürecek ve şehrin yargıçları Eteokles'e bir mezar tahsis etmeye, vatanına ihanet etmiş olan Polynikes'i akbabalara yem olarak bırakmaya karar vereceklerdir. Bununla birlikte, İsmene Eteokles'i her türlü onuru bahşederek gömerken Antigone de kardeşi Polynikes'e şehrin ona çok gördüğü doğru düzgün bir mezar tahsis edecektir.

Yeniden doğuş (YUNAN) Bilhassa Orpheusçuluğun ortaya çıkmasından sonra gelişen bu mit Yunan efsanelerinde ancak ikincil bir öneme sahiptir. Yeniden doğuş böylelikle Persephone gibi bazı kişilerin geçici olarak yeryüzüne dönmesine, hekim Asklepios ya da büyücü Kirke gibi diğer bazılarının ise ölümü alt etmeye muktedir tılsımlı bitkileri bilmeleri sayesinde ölüleri diriltmelerine imkân vermiştir.

Yggdrasil (İSKANDİNAV) Dünyayı taşıyan hayat ağacı. Völuspa ve Grimnismal'a göre Yggrasil dallarını bütün dünyanın üzerine seren ve dibinde her gün tanrıların mahkemesinin kurulduğu Urd'un kuyusunun yer aldığı bir dişbudak ağacıdır. Ebediyete dek yeşildir, ince bir yağmur yapraklarına düşer. Altında ölüm tanrıçası Hel'in yaşadığı bir kök kuzeye doğru uzanır, bir diğeri ise cinlerin ikametgâhına doğru; güneyde, üçüncü kökün altında insanlar yaşar.

Yıldırım (YUNAN) Paralel üç ışıkla tasvir edilen, Zeus'un başlıca özelliği olan yıldırım tanrının kutsal tezahürlerinden birisi olarak değerlendirilirdi. Yıldırım onun söz söylemesi, güç iradesiydi. Düşürüldüğü bölge bir kültün mekânı olurdu, yıldırım çarpılmış cesetler doğrudan doğruya yeryüzünü kaplardı. Yıldırımlar bundan böyle de, "yıldırım" sanatının uzmanları olan din

adamları sınıfının, ölümlülerin geneli adına yorumlamak durumunda oldukları gizemli bir işaret olarak ortaya çıkacaktır.

Ymir ya da Ymer Cermen mitolojisinin cini.

Zababa (MEZOPOTAMYA) Kutsal şehri Kish olan Sümer-Akad tanrı. Hititler onu savaş tanrılarından birisiyle özdeşleştirmişlerdir.

Zafer (YUNAN VE ROMA) Pallas ile Styx'in kızı, Zelos'un ("hırs") Kratos'un ("güç") ve Bia'nın ("şiddet") kız kardeşi Zafer (Yunanlar tarafından "nike" olarak adlandırılır) Yunan tanrıların ilk soyuna mensuptur. Atina'nın Akropolisi üzerinde büyük bir tapınağı bulunuyordu. Daima tanrıça Athena ile özdeşleştirilmişti (Athena-nike). Genel olarak sanatçılar onu palmiye ve taç tutmuş bir hâlde, kahramanlıkları sırasında tanrıları ve kahramanları yönetirken, kanatlı bir kadın şeklinde tasvir ederler. Romalılar kendi adlarına, Zaferin büstünün, Palatino tepesinin kahraman kavmi, ki orada onun onuruna bir tapınak inşa etmişlerdi, Palanlar tarafından yapıldığını iddia ederler.

Zagreos ya da Zagreus (YUNAN) Zeus Persephone ile bir yılan formunda birleşir ve bir erkek çocuğu, Hera'nın öfke dolu kıskançlıklarından kaçırmak için Kuretelere emanet ettiği Zagreos'u meydana getirir. Fakat tanrının karısı çocuğu bulmayı başarır ve Titanları intikamını gerçekleştirmeleri için görevlendirir. Tehdidi fark eden Zagreos bütün şekillere girer, insanlara, hayvanlara ve nihayetinde boğaya dönüşür. Titanlar böylece hayvanı boynuzlarından tutarlar ve onu atıp tutarak parçalayıp yerler. Zavallıdan geriye kalanlar Apollon'un ihtimamlarıyla Delphoi'ye gömülür. Fakat Athena-Pallas Zagreos'un hâlâ atan kalbini kurtarmayı ve böylece onu Zeus'a teslim edebilmeyi başarırlar. Semele, ya da diğerlerine göre, en üstün tanrının bizzat kendisi çocuğun kalbini yutar, böylece de yeni bir tanrıya Dionysos'a gebe kalır. Zagreos'un bu yeniden diriliş miti Orpheusçu gizemler sırasında özel bir kültün nesnesi olmuştur.

Zerdüşt (İRAN) Müritleri Hindistan'da Parsîler olarak adlandırılan Zerdüştlüğün ya da Mazdeizmin kurucusu. Bilgeliğin efendisi Ahura-Mazdâ'nın bir vizyonuna sahip olduğu ve ondan gerçeği vazetme misyonunu aldığı söylenir. Zerdüşt Ahura-Mazdâ'nın tanrıların en büyüğü olduğunu diğer tanrılar yığını arasında tapılmaya lâyık tek tanrı olduğunu öğretirdi. Günümüzde Zerdüştlüğün öğretilerinden Zerdüşt'ün bizzat kendisine atfedilebilen kısmı belirlemek zordur.

Zeus (YUNAN) Mitolojinin bütün tanrıları üzerinde üstünlük sağlayan, ama kökeninde diğerlerinden sadece biraz daha korkunç olan tanrı. Farklı tarihsel dönemler, mitler, çeşitli gelenekler onu tanrıların en önemlisi olarak

onaylıyorlardı. Genellikle birbirlerinden haberi olmayan birçok tanrıya tapan, coğrafi kaderleri kadar tarihin değişkenlikleri tarafından da ayrılmış Yunan sitelerinin halkları, tanrılar arasındaki, en tepesine Zeus'un kendisini zorla kabul ettirdiği bir hiyerarşinin tanzimi için zorunlu tanrısal birlik düşüncesine çok geç sahip olacaklardı.

Zeus, ilk başta, gökyüzünü aydınlatan, onu bulutlarla kaplayan, yeryüzüne yağmur ve kar dağıtan, şimşekler saçan, gök gürleten (aynı şekilde, bütünüyle anlama dair bir büzülmeyle: «Zeus yağıyor ya da Zeus gürlüyor» denirdi) atmosfere dair fenomenlerin tanrısıydı. Bununla birlikte Yunanistan gibi tarımın ağırlıklı olduğu bir ülkede tanrının kontrol edilemeyen öğeler üzerindeki bu esaslı gücü, musibetlerin ya da bereketin dağıtıcısı hâlihazırda tamamen ilk planda bir önem kazanıyordu. Homeros'la birlikte, sonrasında da Hesiodos, Zeus yavaş yavaş nihaî şahsiyetini kazandı. Homeros onu tanrılarının en önemlisi ve eylemlerine karıştığı ölümlülerin en üstün hâkimi olarak tanımlıyordu. Hesiodos, kendi payına, Zeus'un üstünlüğünü vurgulamaya ona bir soy kütüğü ve mitler tahsis etmek suretiyle hizmet edecekti. Kronos ve Rhea'nın oğlu Zeus babasının evlat öldürme oburluğundan onu Korybantelere, Kuretelere ve keçi Amalthea'ye emanet edecek olan annesi tarafından kurtarılmıştı. Yetişkin çağa gelen Zeus onları yutan babasından erkek ve kız kardeşlerini geri getirmişti: Poseidon, Hades, Hestia, Demeter, Hera; sonra, Kiklopları ve Hekatonkheireleri serbest bırakarak Kronos'un mirasını aldı, bu ancak tanrılar üzerindeki egemenliğini kesin bir şekilde oturtmak için isyan eden devlere karşı amansız bir savaşa girerek olacaktı. Zeus sonra, soyunu devam ettirmeyi düşündü: Birbiri ardı sıra Athena'yı yaptığı Metis; Akılla, Moirelerin annesi Themis'le, Persephone'nin annesi, kız kardeşi Demeter'le Musaların annesi Mnemosyne ile Khariteslerin annesi Aphrodite ile, Apollon ve Artemis'i doğuracak olan Leto ile ve en nihayetinde meşru karısı olarak kalacak olan ve ona Hebe, Ares, Hephaistos'u verecek olan Hera'yla evlendi. Diğer yandan Zeus'un ölümlülerle, kahraman ve yarı-tanrıların ırkını dünyaya getirecek olan sayısız gönül macerası oldu. Zeus böylece tanrılar ve insanlar arasında iktidarının fayda sağlayacağı bir çeşit hiyerarşi sağlayacaktı. Aynı zamanda, yaratılmışlarla dolu yeryüzünün çalkantı ve dönüşümleri sonrası, ilk tanrılar arasındaki savaşlar ve bunun sonucu olan anarşi sonrası Zeus yatışmanın, düzenin, bilgeliğin ve adaletin imajı olarak göründü.

Gerçekten de gökler ve tanrılar için hazırladığı kanunları Zeus aynı şekilde yeryüzü toplumları için de inşa etmişti. Bundan böyle krallar siteleri ve insanları yöneteceklerdi. Her biri kendi çıkarını ondan bekleyecekti. Zeus gıpta edilen "tanrıların babası"

ve "insanların babası" iki unvanını üstlenmişti. O, evrensel tanrı olarak, göksel ve yeryüzündeki bütün iyiliklerin maliki olarak onaylanmıştı. Her şey ondan gelirdi: Her biri işlevlerini ve onurlandırıldığı yerleri belirten sayısız sıfat ve lakap taşırdı. Zeus görkemle, olağan ve egemenlik sıfatlarıyla kuşatılmış olarak, yönetti: Kartal, yıldırım, zafer, Phidias'ın ünlü Olimpiyalı Zeus heykeli, ki Phidias Zeus'a daima en yüksek boyu, tanrılar ve insanlar arasında bunun izini tek taşıyan olarak verir, onu böyle tasvir eder.

Zeytin ağacı (Yunan) Barış ve zenginliğin sembolü olan zeytin, Yunanların başlıca gıda maddesiydi. Zeytin ağacı ilk defa Athena tarafından, Attika'nın hâkimiyeti için Poseidon'la kavgaları sırasında Yunanistan'a sokulmuştu. Tanrıça Atinalılara sunabildiği en güzel hediye olarak zeytin ağacını Erehteyon'un arka tarafında bitirmişti. Klasik dönemde Akademi'nin bahçesine dikilen hâlihazırda on iki orijinal kök filize rağbet çok büyüktü. Zeytin ağacının küçük dalları ya da taçları Panathinaiko oyunlarının galibine ve yeni arınmış olan katillere sunuluyordu. Zeytin ağacı medeniyetin, barışın ve karanlık, tahrip edici ve adil olmayan güçlere karşı zaferin ağacıydı.

Zodyak (Yunan) Güneş tarafından senede katedilen gökyüzü mevkileri bütünü olan Zodyak her biri bir miti, bir efsaneyi ya da bir burcun şeklini sembolize eden on iki parçaya ya da simgeye bölünür. Koç, mitolojide altın postun sahibidir. Boğa, Europa'yı kaçıran hayvandır. İkizler Dioskurların hatıralarını hatırlatır: Kastor ve Pollux. Yengeç, devâsa su kereviti, Hera tarafından Herakles'i öldürmek için gönderilmişti. Aslan olsa olsa Herakles'in Nemea'da öldürdüğüdür. Başak kimileri için yıldızı simgeler, kimileri için Erigone'yi. Terazi adaletin mükemmel sembolüdür. Akrep Artemis tarafından Orion'u sokması için yetkili kılınmıştır. Yay santor Kiron'un imajıdır. Oğlak Zeus'un besleyicisi keçi Amalthea'nın simgesidir. Kova Ganymede'le özdeşleştirilmiştir ve balıklar Typhon tarafından kovalanan Cupidon'u ve Aphrodite'yi sırtlarında taşıyanları anarlar.

Zurvan-akarana (İran) Mazdeizmde "Sonsuz-zaman" Ormazd ve Ahriman'ı yaratan ve birliği ve zamanın ilkesini temsil eden en üstün ve sonsuz tanrı. Süryani, Ermeni hatta Arap kaynaklarında doğrulandığı gibi, Zurvanitler Sâsânîler döneminde muhtemelen popüler bir din formunu kabul edeceklerdir.

Babil kralı Marduk'un Dikilitaşı Etrafları Babil'in büyük krallarını temsil eden sembollerle çevrili din adamı ve ona dönük olan kral: Üçgen biçimindeki bel Marduk'un, koç başlı hükümdarlık asası ise Ea'nın sembolüdür. Kudurrular anıtların üzerinde tasvir edilmiş olan tanrıların koruması altına verilen toprağın sunduklarını hatırlatan dikilitaşlardır. MÖ X. yüzyıl tarihli. Louvre Müzesi, Paris.

Bu Suriye-Hitit dikilitaşı, muhtemelen, Ahura'nın diskini taşıyan iki yarı tanrının, ya da, Santorun arasında yer alan kahraman **Gılgamış**'ı tasvir ediyor. MÖ IX. yüzyıla ait dikilitaş. Suriye, Halep Arkeoloji Müzesi.

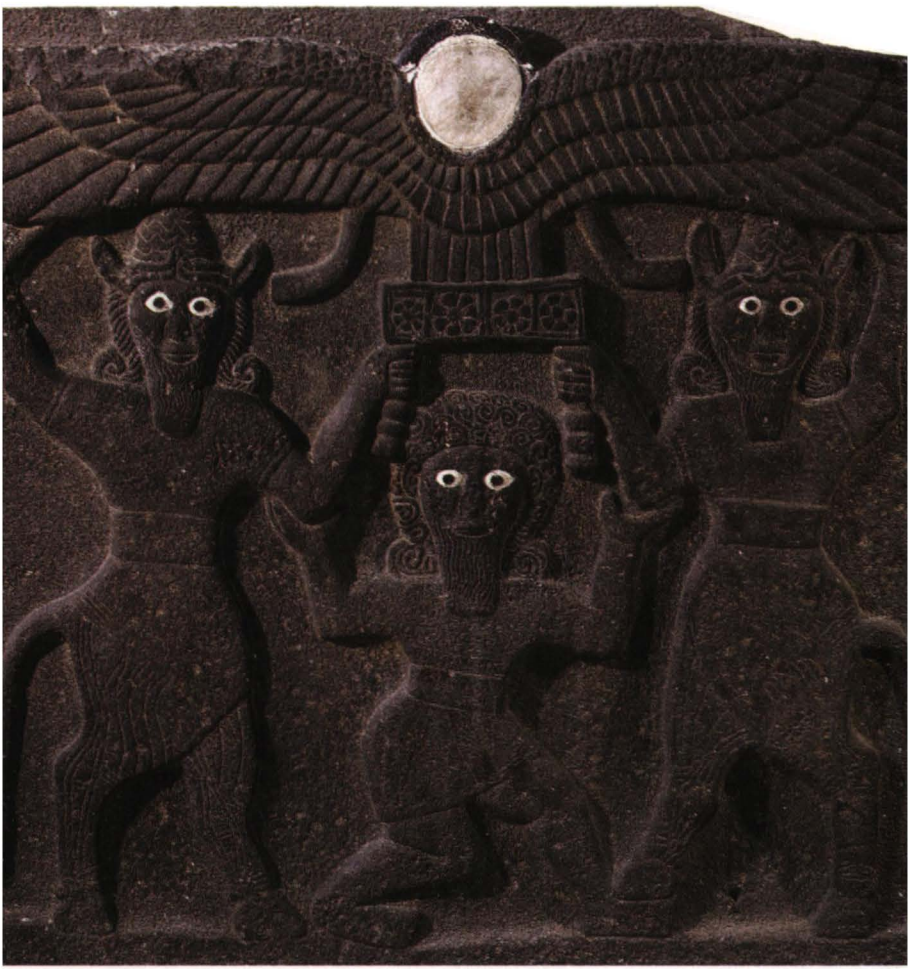

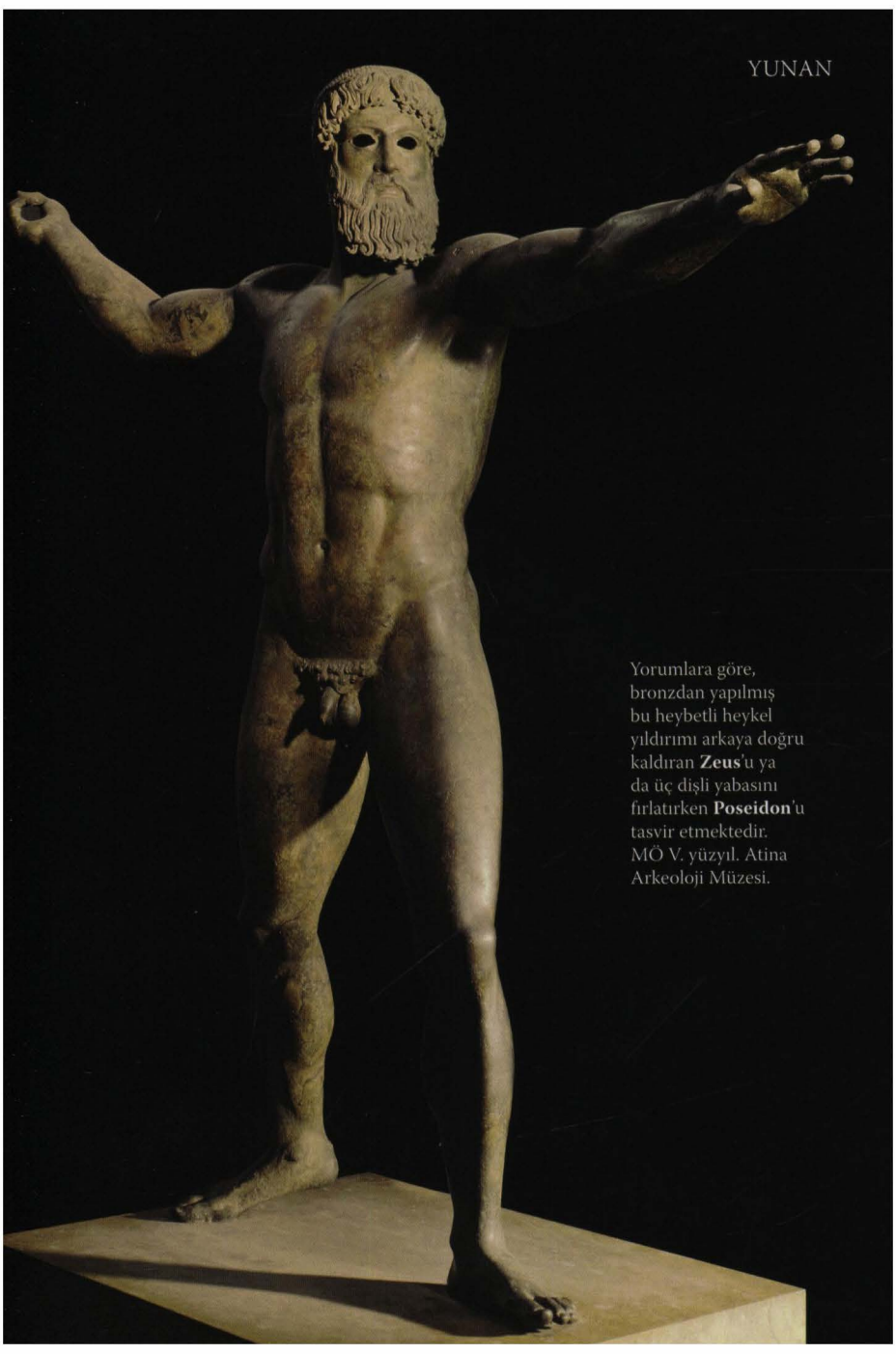

Yorumlara göre, bronzdan yapılmış bu heybetli heykel yıldırımı arkaya doğru kaldıran **Zeus**'u ya da üç dişli yabasını fırlatırken **Poseidon**'u tasvir etmektedir. MÖ V. yüzyıl. Atina Arkeoloji Müzesi.

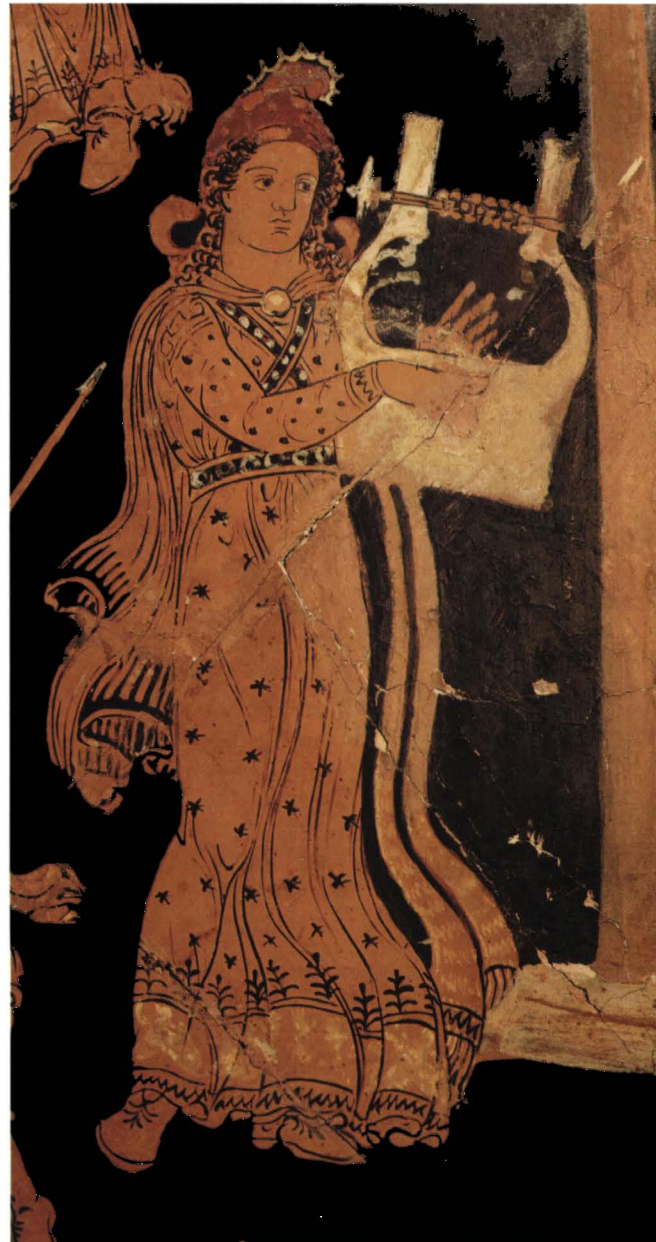

Şair ve müzisyenlerin babası doğulu **Orpheus**, başında Frikya bonesi, lirine şarkısıyla eşlik ediyor. MÖ IV. yüzyıla ait kırmızı boyalı vazo. Naples Arkeoloji Müzesi.

Rönesans'ın bu etine buduna dolgun **Keres**'i, toprağın verimliliğinin simgesi, bilindik simgeleriyle bir arada: Orak, başaklar, buğday demeti. Martin Noblet, 1576. Louvre Müzesi, Paris.

Korkunç Gorgon **Medusa**, beline yılan kemeri dolanmış, Korfu'daki Artemis tapınağından dönerken. MÖ VI. yüzyıl. Korfu Arkeoloji Müzesi.

Bronzdan yapılmış **Kimera**. MÖ IV. yüzyıl. Floransa Arkeoloji Müzesi.

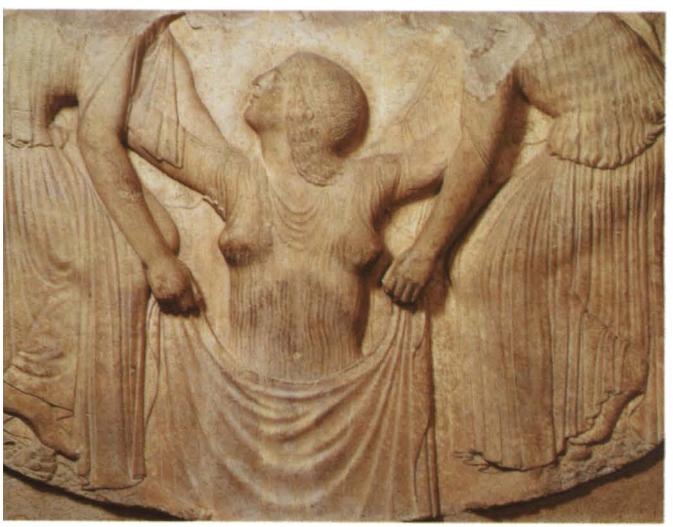

Venüs'ün (Aphrodite) iki tane hizmetçinin yardımıyla dalgaların arasından çıkarak doğumu. Ludovisi'nin mermer üç kanatlı yontusunun merkez levhası, MÖ V. yüzyıl, Thermesler Müzesi, Roma.

Thebai'den gelen siyah resimli bu yağ şişesinin üzerinde **Oidipus** şehrin kapılarında yerleşmiş sfenksin bilmecesini çözüyor. Louvre Müzesi, Paris.

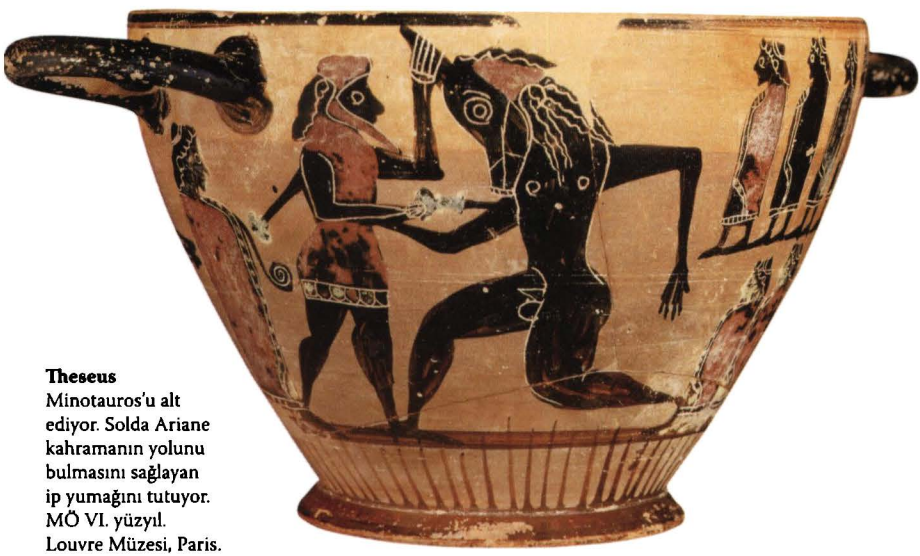

Theseus Minotauros'u alt ediyor. Solda Ariane kahramanın yolunu bulmasını sağlayan ip yumağını tutuyor. MÖ VI. yüzyıl. Louvre Müzesi, Paris.

Kültü MÖ 204'te Roma'da önem kazanan bitki örtüsünün Frikyalı tanrıçası **Kibele**. MÖ IV. yüzyılda Olynthos'tan gelen, pişmiş topraktan yapılan büst. Polyghiros Müzesi, Yunanistan.

Osorkon'un **Osirisçi üçlemesi**. Altından ve lacivert taşından yapılmış küçük göğüs bölgesi ortadaki **Osiris**'i betimlerken, kızkardeş-karısı **Isis** ve oğulları **Horus** iki yanında yer alıyor. MÖ VIII.-IX. yüzyıllar. Louvre Müzesi, Paris.

Mumyacıların patronu **Anubis**. Çakal başlı bu tanrı Isis'in talebi üzerine, kardeşi Seth tarafından parçalanan Osiris'in vücudunu yeniden bir araya getirerek işini ilk defa gerçekleştiriyor. Ptolemak dönemi mumyasının bir maskesinden detay.

Ölüler Kitabı'nın bu illüstrasyonu ruhun, Osiris (soldaki), karaleylek başlı Thot, adalet tanrıçası -başına tüy takmış olan- Maat, ruhların güdücüsü Anubis ve Horus'un nezaretinde tartılmasını temsil ediyor. Osiris ve Thot'un arasındaki 'parçalayıcı' eğer suçlu bulunursa ölünün ruhunu parçalayıp yemeye hazır bekliyor. Yukarı kısımda Osiris mahkemesinin kırk iki yargıcı yer alıyor. Papirüs üzerine resmedilmiş, MÖ X. yüzyıl. Mısır Müzesi, Turin.

Hathor, neşe ve hayat tanrıçası, başına güneş kursunu çevreleyen çift tüy -adalet sembolü- takmış bir hâlde, besleyici ve hayırsever bir inek kılığında tasvir edilmiş.

Merhem çanağı, hanelerin koruyucusu, çirkinliği kötü ruhları kaçıran, sempatik tanrı **Bes**'i tasvir ediyor. Çok renkli çini, MÖ XIV. yüzyıl. Louvre müzesi, Paris.

Ugarit'ten (Suriye) gelen fırtına tanrısı, tanrı **Baal**'ın heykeli. Baal hemen her zaman ayakta, bir elinde yıldırımı temsil eden bir tokmak diğer elinde şimşeği temsil eden bir kargıyla tasvir edilir. Bronz ve altın, MÖ XIV. yüzyıl. Louvre Müzesi, Paris.

Palmira üçlemesi. Burada, Romalı yüzbaşılar gibi giyinmiş, Adad'ı andıran, fırtınanın semitik tanrısı, en yüce tanrı **Baal Baalshamin** görülüyor. Sağ tarafında ay tanrısı **Aglibol** ve solunda güneş tanrısı **Malakbel** ile çevrelenmiş. Bu ikisinin güneş ışınından hâleleri kozmik karakterlerine işaret ediyor. Suriye alçak kabartma, MS 150 senelerine doğru. Louvre Müzesi, Paris.

Bilgi ve sanat ustalığı tanrıçası **Sarasvati**, bir lotus çiçeği üzerine oturmuş tavus kuşlarını beslerken. Yaratıcı Brahma'nın karısı olan Sarasvati yine onun ilham kaynağıdır, çift bu şekilde yaratış bilgeliğinin tecessümü olarak boy gösterir. Hindistan minyatürü, Pahari Okulu, 18. yüzyılın sonu. Özel koleksiyon.

Shiva Natajara, dünyanın periyodik yeniden doğuşunu sağlayan kozmik dansçı. Saçları, kozmosun nabız atışına işaret eden, her vuruşta hava, ateş, su ve toprağı meydana getiren küçük def ritminde fıldır fıldır döner. O sıklıkla kozmosu temsil eden bir çember ile tasvir edilir. Sri Lanka bronzundan heykel, XI-XII. yüzyıllar. Colombo Ulusal Müzesi.

Tanrı **Vişnu** ilk okyanusun üzerinde dinleniyor ve dünyanın düşünü kuruyor. Göbeğinden yaratılışın tanrısı **Brahma**'yı taşıyan bir lotus çiçeği çıkıyor. Hindistan minyatürü, XVIII. yüzyıl. Özel koleksiyon.

Shiva, **Brahma** ve **Vişnu**, bir diğer tanrının eşliğinde tanrıçaya (Devi) hürmet gösteriyor. Hindistan minyatürü, Pahari Okulu, XIX. yüzyılın sonu. Sri Parta Singh Müzesi.

Ay tanrısı **Çandra** bir antilop tarafından çekilen arabasında. Ay, tanrıların tükettiği ve daima kendiliğinden yeniden dolan ölümsüzlük içkisi *soma*nın kadehidir. Soma cinsel enerji ve zihinsel cevherle özdeşleştirilmiştir. Hindistan minyatürü, XVIII. yüzyıl. Mewar Okulu, Rajasthan. Özel koleksiyon.

Ganeşa, Hindistan panteonunun en popüler tanrılarından birisi, bir fil başına sahiptir. O, burada karıları Siddhi (başarı) ve Buddhi (bilgelik) ile birlikte tasvir edilmiştir. Rajasthan'ın heykeli, XI. yüzyıl. Güzel Sanatlar Müzesi, Boston, Amerika Birleşik Devletleri.

Kanatlı bir disk şeklinde tasvir edilen **Ahura Mazda**'nın sembolünün önüne gelmiş insan başlı kanatlı aslanlar. Bu disk Persepolis'in alçak kabartmalarının çoğu yanı sıra Ahameniş mühürlerinde görülür. Yine, disk, güneşin çevresinde yer alan Farvahar'ı (melek) temsil ediyor olabilir. Suse, İran kökenli minelenmiş seramik. MÖ VI. yüzyıl. Louvre Müzesi, Paris.

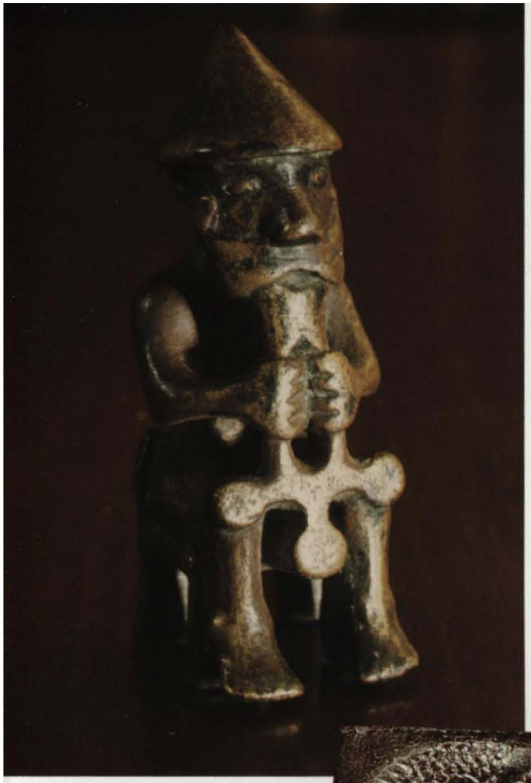

Tanrı **Thor**'un küçük heykelciği, elleri arasında çekicini tutarken. Konsantrasyon gücünün belirtisi, tanrının yaman bakışı, oturur hâldeki pozisyonu ve konik külahıyla vurgulanıyor. Bronz (6 cm. yüksekliğinde), XI. yüzyıl. Thjpodminjasafn Ulusal Müzesi, Reykyavik, İzlanda.

Çekiçle silahlanmış Tanrı **Tyr**, kendisinden bir lokma koparan fakat bir anda kendisini Ragnarök'e kadar bir kayaya bağlanmış bulacak olan hilebaz Loki'nin oğlu kurt Fenrir'in kuyruğunun eline yerleşmesine müsaade ediyor. VI. yüzyıl bronz levha, İsveç. Devlet Tarih Müzesi, Stokholm.

Büyük sıklıkla bir kısrağın üzerine oturan Gal tanrıça **Epona**, Romalı şövalyelerin koruyucusu olmuştur. Gal-Roma taştan heykelcik, MÖ. II. yüzyıl. Alesia Müzesi, Alise-Sainte-Reine.

Başında geyik boynuzlarıyla, yeniden doğuşun sembolü Tanrı **Cernunnos**, bir elinde koç başlı bir yılan diğerinde bir tork tutuyor. *Gundestrup'un Kazanı*'nın iç yüzeyini kaplayan gümüş levha. I-II. yüzyıllar. Kopenhag Ulusal Müzesi, Danimarka.

İpek Ukiyo-e üzerine yapılan bu resimde, **İzanami** ve **İzanagi** Japonya'nın ilk adasını meydana getirmek için tanrıların verdiği, kıymetli taşlarla süslü mızrakla denizi karıştırıyorlar. XIX. yüzyıl. Güzel Sanatlar Müzesi, Boston.

İnsanlığın yaratıcısı **Nü Wa** erkek kardeşi ve kocası **Fu Xi** ile birlikte. Birbirlerine çok yakın olan karı koca genellikle birbirine geçmiş iki yılan kuyruklarıyla tasvir edilirler. Astana nekropolü resmi, Çin (VIII yüzyıl). Seul Ulusal Müzesi, Kore.

Bambara maskesinin üst kısmı, yarı insan yarı antilop insanlara tarımı öğreten, mitik kahraman **Chi-vara**'yı temsil ediyor. Tahtadan, Sanat Müzesi, Dallas.

İki yılanbalığını temsil eden deriden yapılmış levha. Balık ve dört yaprağın motifi sular tanrısı **Olokun**'la özdeşleştirilmiştir. XVII. yüzyıl. Benin Şehri Ulusal Müzesi, Nijerya.

İnsanlara oyun oynadığı iki renkli şapkayı takan, medenileştirici kahraman **Eshu**'yu tasvir eden tahta heykelcik. Yoruba muskaları genellikle diğerleri arasında kendi sahibinin talihine işaret eden porselen ailesinden kabuklar ya da küçük incilerden yapılmış mantolarla kaplanır. Özel koleksiyon.

Ormanın maori tanrısı **Tane**'nin heykelciği. Bu tipten sembol heykelcikler çıraklık evinin dışına günün ders konusunu belli etmek için yerleştirilirdi. Auckland Müzesi, Yeni Zelanda.

Wawilak kızkardeşler ve yılan **Yurlungur** tarafından yutulan çocukları. Bu ölüm ve yeniden doğuş miti Yolngu'nun gençlerinin giriş ayinleri sırasında yeniden yaşatılmıştır. Okaliptus kabuğuna yapılan bir desenden detay, XX. yüzyıl. Quai Branly Müzesi, Paris.

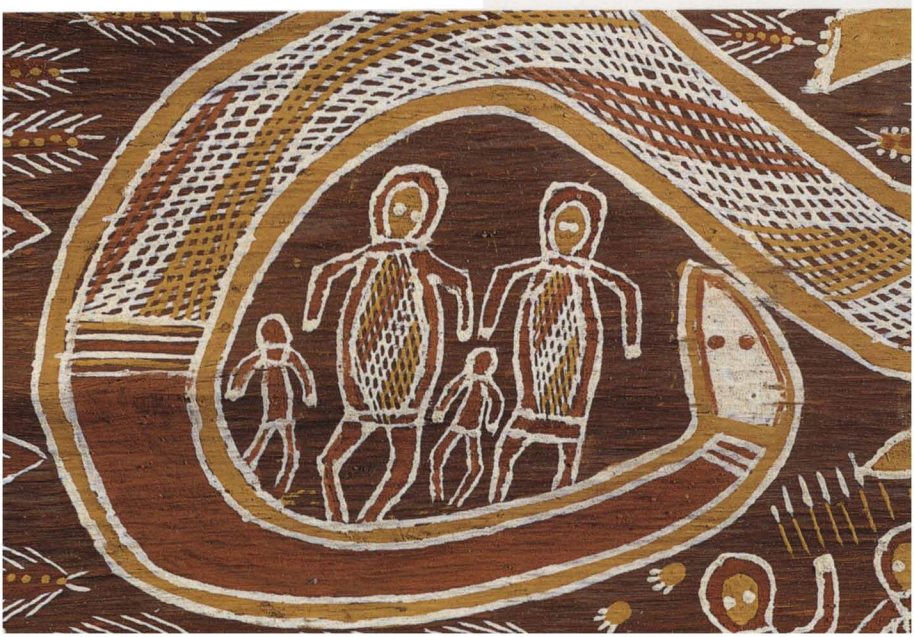

Aztek yağmur tanrısı, ismi nahuatlda, «tepeten tırnağa ıslatan» anlamına gelen, toprağın tüm tohumlarının mutasarrıfı **Tlaloc**. Teotihuacan'daki Tlaloc tapınağındaki kabartma.

Quetzalcoatl, tüylü yılan, rüzgâr ve havanın efendisi. Bazı zamanlar bir insanı parçalayıp yiyen bir yılan kılığında tasvir edilir, burada mısır başağı ve kurban baltası taşırken görülüyor. *Telleriano-Remensis* kodeksleri (XVI. yüzyıl). Fransa Ulusal Kütüphanesi, Paris.

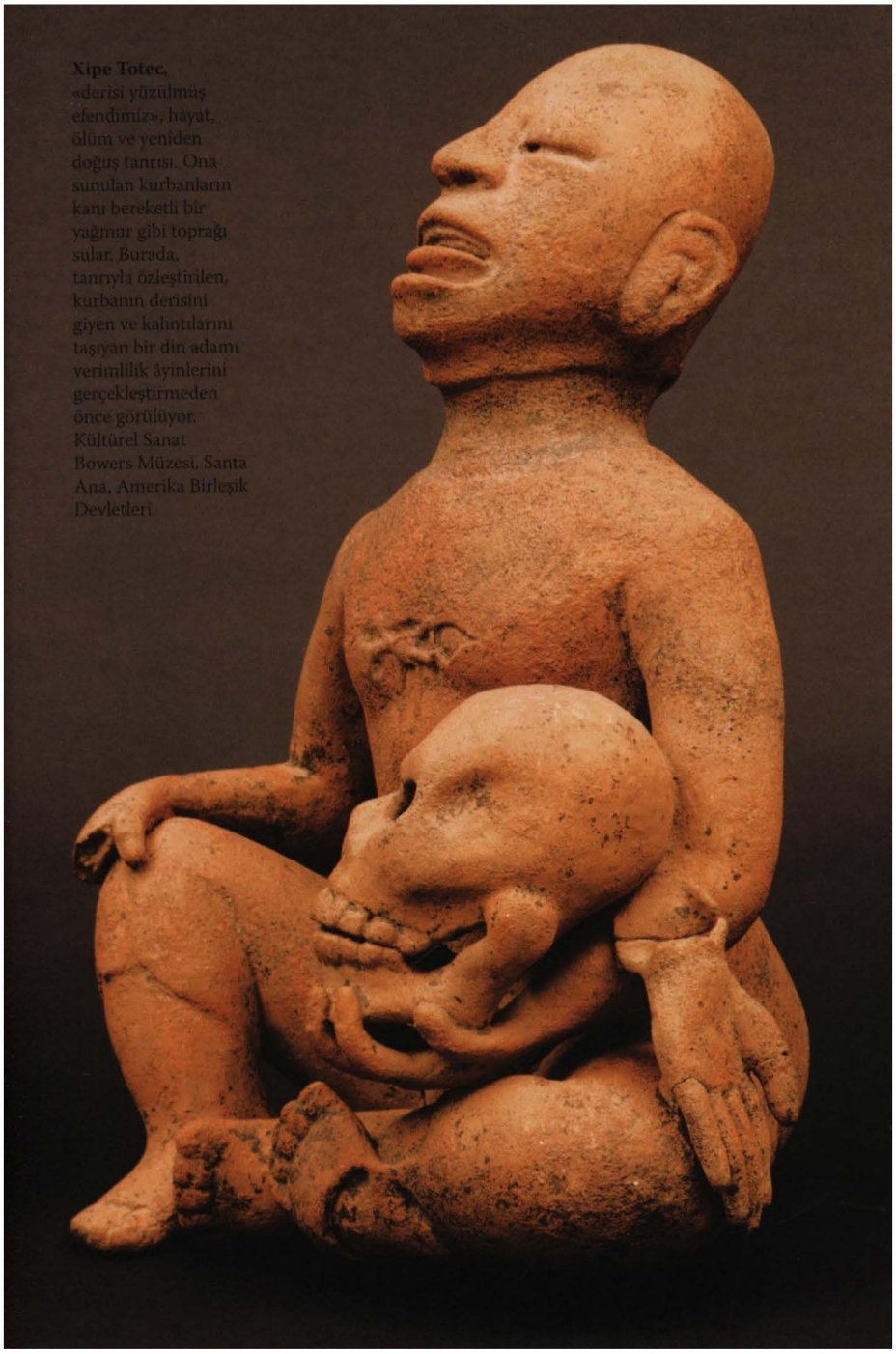

Xipe Totec, «derisi yüzülmüş efendimiz», hayat, ölüm ve yeniden doğuş tanrısı. Ona sunulan kurbanların kanı bereketli bir yağmur gibi toprağı sular. Burada, tanrıyla özleştirilen, kurbanın derisini giyen ve kalıntılarını taşıyan bir din adamı verimlilik âyinlerini gerçekleştirmeden önce görülüyor. Kültürel Sanat Bowers Müzesi, Santa Ana, Amerika Birleşik Devletleri.

qne calcoatle

Paul Ricoeur miti şöyle tanımlar: «Mit, zaman(lar)ın başlangıcında vuku bulmuş olaylar hakkında, insanın kendini, kendi dünyası içinde anladığı bütün eylemde bulunma ve düşünme biçimlerini temellendirmeye dönük geleneksel bir anlatıdır». Ona göre her mit, açığa çıkarılmayı talep eden örtülü bir *logos* içerir.

Mitosların her biri, içinde üretildiği geleneğin izini taşır ve yansıtır. Farklı geleneklerin en önemli belirleyici unsuru da hiç kuşkusuz coğrafyadır. Dünyanın çeşitli yörelerinde üretilmiş mitolojiler, ait oldukları yörenin ikliminin, faunasının ve florasının karakteristik yapısını yansıtır. Halkların üretim tarzlarına, zanaatlerine, barınma ve beslenme biçimlerine, kız alıp verme tarzlarına, eğlencelerine, cenaze törenlerine, vb. ilişkin âdetlerinden esinlenir. Fakat bu farklılıklar yanında, dünya mitolojileri arasında çok çarpıcı benzerlikler de bulunmaktadır. Bazı kahramanlar, veya tanrılar, değişik adlar altında, coğrafi bakımdan bazen yakın, bazense uzak yörelerde, benzer işlevlere sahip karakterler olarak belirir. Birtakım mitolojik simgeler, medeniyetler arasında mübadele edilerek birbirinden farklı geleneklerce sahiplenilir. *Larousse Dünya Mitolojileri*'nin yazarlarının da belirttiği gibi, değişik medeniyetlerin mitlerinin incelenmesinde en şaşırtıcı ve heyecan verici olan şey, kâinatın ve hayatın kökeni gibi aslî sorulara verdikleri cevapların, bir medeniyetten diğerine, gezegenin bir ucundan diğerine sergilediği benzerliktir. Bu itibarla mitoloji, dünyanın değişik yörelerinde yaşayanların duygusal ve düşünsel kaygılarını gözler önüne seren vazgeçilmez bir bilgi kaynağıdır.

Çok kapsamlı bu eserde, Mezopotamya, Yunanistan, Roma, Mısır, Fenike, Hindistan ve İran mitlerinden İskandinav, Cermen ve Kelt mitlerine, Fin-Ugor, Slav ve Kuzey Kutbu mitlerinden Japonya, Çin, Tibet, Afrika, Okyanusya, Aztek, Maya ve İnka mitlerine kadar *Dünya Mitolojileri*'ni farklı ve benzer yanlarıyla bulacaksınız...

ISBN: 978-625-7201-30-8